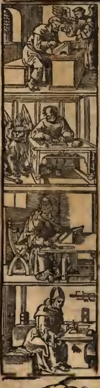
BIBLIOTECA NAZ. CENTR. VITT. EMAN. II ROMA
204
13 H
2

119.

20k. 13. H. 2

Usui f. Jo: Bapt.i Ghizzola carmelite

D. DIONYSII CARTHVSIANI ENARRATIONES PIAE AC ERVDITAE IN DVODECIM PROPHETAS (QVOS VOCANT) MINORES:

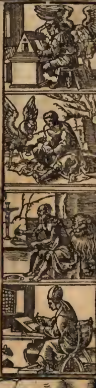
OSEAM,
IOHELEM,
AMOS,
ABDIAM,
IONAM,
MICHAEAM,
NAHVM,
ABACVK,
SOPHONIAM,
AGGAEVM,
ZACHARIAM,
MALACHIAM:

longè politiùs ac diligentiùs, & id quidem iuxta verum originale, quàm priùs editæ.

204.13. H.2
Bibliothecæ S. Mariæ Transpont. me

Coloniæ ex officina IOANNIS QVENTEL, Anno Chriſti nati M. D. XLIX.

Cum gratia & Priuilegio Imperiali.

Ad picturæ iſtius ſpectatorem, Epigramma Bartholomæi Laurentis Nouimageñ, commendatorium Agrippinenſis Carthuſiæ & D. Dionyſij à Rickel Carthuſiani.

Ne tibi ſit mirum, Spectator imaginis huius,
Hic depictorum quid ſibi ſingla velint:
Neu ridere queas non intellecta, parumpèr
Expecta: breuis hic rem tibi ſermo dabit.
Qui genielatur humi, doctor Dionyſius ille eſt,
Carthuſum amplexus nomine req; ſtatum:
Doctor, ab ecſtaſibus, quas pertulit ipſe frequẽtes,
Haud præter meritum dictus & ecſtaticus.
Hunc prope quæ cernis congeſta volumina multa,
Multa & multa eius ſunt monimenta viri,
Immenſis Crœſi tanto præſtantia gazis,
Excedit quanto flaua moneta cuprum.
Nam virgo, cuius ſinui tener inſidet infans,
Qui librum oblatum captat vtraque manu,
Notior atque magis clara eſt, Spectator acute,
Quàm tibi vel cuiquam dicier vt ſit opus.
Sed quæ virgo ſuis genielantem amplectitur vlnis,
A dextris & cui myſtica turtis adeſt,
Quæque volumen, vti medians, obtendit IESV:
Eſt Carthuſiacæ magna patrona domus,
Agrippinatúm celebri notiſſimæ in vrbe:
Cui domui, Riclus nuper in ora hominum
Editus, acceptum ſoli referatur oportet.
Hæc niſi enim egiſſet, fortè lateret adhuc.
Fortè lateret adhuc? immo hæc certiſſima res eſt,
Nunquam emerſurum téve tuósve libros
Riele fuiſſe, Agrippinâs Carthuſiani illud
Principio obnixè ſuſtinuiſſet onus.
Hoc igitur voluit præſentis imaginis author,
Vt ſcires quorum ſedulitate virûm
In lucem exiſſet doctor Dionyſius, vtq;
Ingratus ne tu Spector amice fores.

INDEX RERVM AC

VERBORVM, NON QVIDEM OMNIVM, SED MAximè inſigniũ, in D.Dionyſij Carthuſiani ſuper Duodecim Prophetas(quos vocant)minores Cõmentaria, Bartholomæi Laurentis opera ſedulò congeſtus,& iuxta Literarum ſeu Caſuum ordinem ſtudioſè digeſtus.

LECTORI.

¶Quo faciliùs ea quæ INDEX monſtrat, inoenire queas: memineris columnas(ſic appellant ſuperficies chartarum)voluminis huius, imaginando tripartiendas: earumq́; partium primam indicari literula a, ſuis oumeris adiecta: ſecundam, b: tertiam, c. Sicubi verò oullum iſtorum trium adiectum fuerit, tum id quod quæritur, indifferenter toto latere illo oumeris iodicato, quærendum.

A Aron cuius figura 186 c
Abacuc quid ſonet 207 b
abacuc an quid temerariè locutue 216 c
ab auſtro veniſe Deum, quid 217 c
abdias quid ſonet 149 a
abdias ꝓpheta quis, & vbi ſepultus 144 a
abies 79 a 285 a
abſcõditum quomodò dicatur peccatum 77 a
abſque miſericordia Oſeæ filia, myſticè quid 9 a
abſynthius 124 a
Accaron 236 a
achaz regis impietas 3 a
achor quid ſignet 14 c 15 a
Adam, quid oominis ſit 62 c
adama 63 c
adamantis duritia 272 a
addô quid ſonet 255 b
adhortatio ad conuerſionem 90 c
adoleſcentes 139 a
adracb 277 b
aduentus Chriſti triplex 309 c
adulterium inundare, quid 24 a
adulteria qui prouocentur aot expleantur 11 b
Aeditui 55 c 227 c
ædificare in ſaoguiniboe 175 b
ægyptue 20 c 53 c 66 c 72 a 284 c
ægypti ſitus, reſpectu Iudææ, qualis 67 a 217 c
ærugo aut erugo 120 a
æſtum ſequi 67 a
æthiopes 236 c
æthiopia 102 a
Aggeus(ſeu aggę⁹)quid ſonet 250 a
Aha 85 a
Alexãdria vnde ſic, & quo priùs nomine dicta 201 c
alexandri Magni laus 267 c
alienigena 141 a
allegatio Scripturæ, qui babeat authoritatem 62 a
altare 92 b
altitudo quò referatur 259 c
Amathi quid ſonet 152 c 156 a
amatores 18 c 19 a
ambitioſorum increpatio 47 c
ambulandom ſolicitè qui 185 a
ambulare poſt dominum, quid 66 b
amicitiæ veræ tractatio 189 a
amicitiam quid maximè violet 189 a
amicorum verorum raritas 189 a
ammon 110 b 236 b
ammonitarum ſæuitia 108 c
amos prophetæ vita 105 a
amos quid paſtoris fuerit 136 c
amos quid ſonet 109 a
amorrhæus quid 114 a
amorrhęi quãti fuerint gigãtes 112 a
amphora egrediens 266 c
Ao Deus oĩa ꝓphetis reuelet 116 b
an ſub veteri teſtamento fuerint & inter gẽtes aliqui pdeſtinati 115 a
animalia duo quid 222 c
anima qui fiat Dei ſedes 16 c
animæ dignitas quanta 22 a
animæ vires quæ 90 c
animæ vita 276 b
animas à Deo condi 302 c
anĩas ad iniqtatẽ ſubleuari, qd 25 c
angelicus homo quid 289 b
angeli & ſacerdotes cur ſibi in multis propinquiores 302 b
angelorum qualis in iudicio extremo futurus viſus 95 b
anguli ſeu angulus 238 b 282 a
antichriſtus cur homo peccati dictus 21 b
antiochia 130 b
anus 275 b c
Apothecę 85 b
Aqua 160 a 295 a
aquæ 103 c 220 a
aquila 45 a 47 b 150 a
aquilæ deſcriptio 145 a
aquilo 97 a 236 c 259 c
aquinatis Thomæ laus 114 b
aquoſa vitis 55 a
Arare impietatem, quid 58 c 61 a
arbor infructuoſa quid 20 a
arca Noę cuius typus 69 c
arcturus 124 a 129 a
arcos doloſus quid 42 b
area 53 a
areæ 94 a 97 c
argentum 12 b 19 b 48 a 76 a 200 b 210 b 232 b 270 a
armenta 30 c
arnon 119 a 121 b
Aſcalon 108 a 236 a
aſina 279 c
aſinus laudabilis quis 48 c
aſini 296 a
aſſcendere de Aegypto 114 b
aſſcẽſionẽ in cælo ædificare 140 b c
aſſumere terminum 31 b 33 c
aſſur 60 a b 66 a 192 c 236 c
aſſyri⁹ ſeu aſſyrij quid 53 b 71 a 181 c 284 c
aſtaroth 46 a
Athelebus 203 c
Auaritia bona quæ 215 a
auari deus quid 183 a
auarorum increpatio 60 b
auceps 115 c
audire auditionem, quid 223 b
aues deſolata hominibus loca vitare 24 b
auolare quaſi aues 51 b 66 b
aureis Hieroboæ vitulis quid tandem acciderit 56 a
aurigo 120 a
aurum 12 b 19 b 48 a 200 b 210 b 232 b 270 a
aurum quorum Deus 54 b
auſter 223 c
Azarias 2 c
azotus 108 a 236 a
B Aal 12 b 15 b 46 a 230 a
baali ſeu Baalim 14 b 15 b a
babylon 104 a 179 b 259 a 267 a
babylon cur filiæ oomine dignetur 258 a
babylonis magnitudo 159 b
baculus quibus quomodò annunciare quid ſolitue 26 b
baculũ in manib⁹ eſſe, qd 273 a 275 c
balach 186 c
balthaſar 217 a
baptiſta cur & qui angelus dicatur 305 c
barachias quid 255 b
baſao 190 c 194 a 196 a
Beeri quid ſoonet 3 c
beelphegor 27 a 51 a
beelzebub 15 c
bel ſeu Belue 12 b 15 c
belial 195 c 197 c
bellum 170 c
benadab & Benedad quid 107 b
beniamin 152 a
bernardi encomium 114 b
beſtia 14 a
beſtiæ agri quid 16 a
beſtiæ qui Deum ſuſpiciant 85 c
bethaoen 27 b 33 b
bethel 27 b 31 b 50 b 55 c 59 a 61 b 68 a 71 b 117 a 118 b 128 c
bethlehem quàm ſit Chriſti natiuitate inſignis 180 b
Bibere vioum damnatorum, quid 112 c 113 c
bis tantùm qootannis in Palæſtina pluuiam dari 36 a
Brachia 42 a
brachijs qui ſuis nos Chriſtus portárit 65 c
brucbos 82 b c 134 b
bruta ſuam naturam ſaruare, homines noo ſeruare 131 a
C Adere q quoties dicanſ 44 b
cæcum immolare, quid 301 a
cæli 17 b 21 a 90 a 240 a

cælorum trium myſticatio 2 a
cæſares 107 b
calcator vuæ quid 143 a
calceamenta 113 c
caluitium ſuper capita induci, quid
138 b 139 a
calumniantium mos 135 c
camelus 296 a
candelabrum aureum myſticè quid
263 b 264 c
candelabri viſio quid ſibi velit 263 b
caput 139 a
caput vnum qui aliquando ſibi quò
poſituri 7 c 8 a
capita 65 b 66 a
capitum raſio quid olim præ ſe ſer-
ret 138 b
carioth 113 a
caritatē rerum ex auaritia inducen
tes, maledictum iri 137 c
carmelus 194 a 196 a
carmelus quoruplex 106 b 140 a
carnalis libidinis vis quanta 26 a
caro 98 c 173 b
cataractę 307 c
catulus leonis 200 c
cauernæ petrarum 145 a
Cedrus 285 a
ceō vterus quomodò fuerit IONAE
inferus 157 b
cetus qui Ionam euomuerit 158 b
Chalanne 130 b
chaldæi quorum typus 208 b
chaldęorum deſcriptio 206 b
chaldæorum ſæuitia 267 b
chaldaicæ veteris inſtrumēti tranſ-
lationis authoritas quæ 79 c
chamos 46 a
chanaan qd 69 a 71 c 231 b 236 a b
charitatis vincula 62 c
chriſtus cur tres tantùm mortuos
ſuſcitaſſe legatur 109 c
chriſtus qui omnes redemerit 42 c
chriſtum eſſe in vna perſona Deum
& hominem 51 c
chriſtiani cur dominico ſepulchro
priuati 19 c
chriſtianorum defectus quāti 8 b
chriſtianorū peccata cur gentilium
peccatis grauiora 18 b c
Cibaria in domo mortui, cuiuſmo-
di 49 b
cidaris 260 c 262 b
ciuitatū igne deſupèr immiſſo ſub-
uerſarum catalogus 63 c
Clamare qui quò dicantur 150 b
clangere buccina 33 b
claudum afferre 301 a
clerici quàos obſiti vitijs 44 a
clibanus ſuccenſus 40 a c
Cœtum vocare, quid 85 a
cogitationes peſſimæ quæ 172 a
cogitationes malas etiam punitum
iri, non opera tantùm 25 c
cogitationes peccato obnoxiæ quę
& qui 169 b 271 c
cognitio 125 a
colles 143 a 175 c
columba 41 b c 237 b 243 a
collum 169 c
collum erigere, quid ſibi velit 61 c
cōedere mēdacij frugē, qd 58 c 61 a
comedere peccata 25 c
cōminationes Dei quomodò intel-
ligendę 159 c 160 c
comparationes odioſæ quæ 171 b
complere templum iniquitate 228 b
confidendum cui aut in quo 34 a
conflatile de argēto facere, qd 76 a
confringere ſulcos 61 a
confundi agricolas, vinum, ſeu vine
am, quid 84 b
confuſio bona quæ 282 b
confuſio quotuplex 23 b
confuſionem neſcire, quid 238 a
coniugij diuini & humani differen-
tia 17 a
conſciētiæ turbatę pœna 19 c 20 a
conſummatio 232 c
conti 121 b
conturbatio bona quæ 94 c
conuertere Dei, & conuertere ho-
minis, qui diſtinguenda 252 a b
conuerti in Aegyptum, quid 48 c
conuerti qui debeamus 96 a
cōuerti qui Deus dicatur 92 a
cor 90 c
cor maris quid 158 c
cor quę vitia potiſſimū auferāt 26 a
cornua 152 a 218 b 224 a 254 c
255 a 257 a
correctio non inſultandum 159 b
correptioni ſeu correctioni frater-
næ vbi parcendum 24 c
coſmos quid 156 a
Cubare ſuper pignora, quid 123 c
cuique ſecundum merita ſua reddi-
tum iri 102 c
culmus quid ſit 46 a
culpā pœna miſerabiliorē eſſe 191 b
cutis 173 b
Cyrene 107 c
cyri potentia 102 a
DAmaſcus 106 b 109 c 127 c
damaſci grabbatum 117 a
damaſci origo 110 a
damaſci vectis 107 c
dęmonis natura 114 a
dæmones qui aut quando dormi-
ant 214 c
dęmones qui creati 21 b
dauid 8 a 22 c 142 a
Decem tribus myſticè quid 9 a
decem tribus quādo captiuatę 3 b
decimarum detentores 310 a
dedicationes qui ſuas iudęi celebri
rint 13 b
deglutitio ionę quid 69 c
delubra 47 a 102 a
denarij numeri ſignificatio quę
265 c 275 a
dentes molares 83 b
derelinqui Deus qui dicatur 26 a
deſertum 75 a 76 b
deſideratus cūctis gētibus, qd 250 b
deſponſatio quotuplex 20 c 21 a
deſponſati quoties Deo iudæi 17 a
deus impios qui noſcat 30 b
deus omium, quorum ſit potiſſimū
Deus 7 a
deus quomodò agere quippiam di-
catur 217 b c
deus qui animam & membra habere
dicatur 131 b
deus qui gaudeat ſupplicio malo-
rum 57 b
deo an in omnibus obediendum 5 a
deum ab auſtro venire, quid 217 c
dextera Domini quid 215 c
Diabolus quomodò quos ſibi alli-
get 27 c
diabolum à dextris ſtare, qd 260 b
dies 24 c 35 a 90 b 192 a
dies dñi qualis 95 a 96 a 232 a
dies magnus quid 7 c
dies primus, ſecundus, tertius quid
ſibi velit 35 b
dies viſitationis 50 a
dies noſtri qui ſint 85 b
dies quò viſitari dicantur 14 b
differentia legis & euangelij quàm
ſit breuis 15 c
dij ex hominibus qui fiant 3 c
dilacerationes 201 a
dilectio Dei ad creaturas, cuiuſmo
di 61 c 62 a
diligere quomodò dicatur DEVS
malos 21 b c
diligere quos Deus aſſeratur 52 b
diluculum 36 a
diſperſorum filij qui 240 a
diſtributiones ſerè quomodò intel
ligendæ 211 c
diuinare in pecunia, quid 174 c
diuini qui cur ita dicantur 174 a
diuitum ſtatus qualis 131 b
Doctrina Apoſtolica cur euangeli-
cæ addita 1 c
dolare 36 c
domin⁹, quid vocabuli ſeu nominis
ſit 15 c 16 a 124 b
dominum de Sion rugire, quid ſibi
velit 103 a 105 c 106 a
domus pulueris 165 b
Draconum planctus 165 a
Duæ iſraelitarū iniquitates, qd 57 b
duę qui tribus tertiam ſemper in-
cludant 3 b
duplēx ne pro ſcelere vno reddatur
ſupplicium 196 c 197 a
EBrietas 87 a
ebrietas quàm & quamobrē
vitanda 26 a
ebrietas quàm dedeceat potiſſimè
ſacerdotem 304 c
eburneæ domus 117 b
Eccleſię murus quis 259 c
eccleſię ſtatus hodiernus cuiuſmo-
di 39 a 94 c
eccleſiaſtici ſeu clerici vndenam vi-
uant 301 a
eccleſiaſticorum cupiditas 299 b
Edom 108 b 110 a 144 b 148 b 149 a
Effœminati 27 a
effundere ſpiritum 99 a
effundi irā quaſi aquam, quid 31 b
Egeſtas myſtica quid 304 a
egreſſus Chriſti quotuplex 35 c 38 a
Electi cur hic potiſſimùm tribulen
tur 27 a
Emath 130 b 132 a 134 a
Ephod quid ſignet 22 b
ephraim 27 b 30 b 32 c 43 b 60 b
70 c 72 a 152 a 284 c
epiphania 130 b
Equus rufus 253 a

equi

equi 183 a 253 b 267 b 296 a
equi ruſi, nigri, albi, varij quid myſticè ſignent 253 b 256 b 269 c
Ericius 237 a
eruca 82 & c 120 a
eruditio qui maxiè obtineatur 38 c
erui de ore leonis duo crura, quid ſignet 117 a
Eſau 300 a
eſau cur Deo odibilis 297 c
eſſe quaſi Dauid, quid ſit 291 a
eſurire iuſtitiam, quid 138 c
Exaltare iugum ſuper maxillas, qd ſibi velit 63 a
exaudiri indignus quis ſit 31 a
exercituum dominus 68 b 95 c
exitus viarum 151 b
extra charitatem nil Deo placitum ſeu acceptum eſſe 53 b
exultare quid ſit 49 a 52 c
exultatio 85 b
exultationes 45 a
Ezechiæ pietas 3 a

FAbri 255 a 257 a
fabrica corporalis quot ac quibus egeat ſeu conſtet 1 c
fames audiendi verbi Dei 138 c
fames ſpiritualis quid 10 c
faſciculus 140 c
Felix verè quis ſit 212 c
feneſtræ 95 b
ferire cum mendacio fœdus 60 a
fermentú quæ duo cóphendat 40 b
feſta quibus quó & vbi ſublata 19 c
feſtiuitates iudæorum temporales quot, & cur fierent 13 b c
feſtorum apud iudæos celebriú myſticatio 13 c
Ficulnea 51 a
ficus 19 c 93 c 226 b 250 c
fides 250 c
fidei laus 16 c 209 c
filia Sion 279 a
filiarúm ne ſtupratio, an vxoris pollutio tolerabilior 137 a
filij aut filiæ quid 137 b
filij hominum 84 b
filij iſrael myſticè quid 9 b
filij iuda myſticè qui 8 a 103 c
filij maris qui 64 b 66 c
filij olei qui 264 b
filios fornicationum dici, qd 11 b
finis quotuplex 196 b
Fletus 90 c
flumina 220 a 224 b
Fons peccati quid 75 b
fontem de domo Domini egredi, quid 104 c
fontes 88 b c
fornicantem fornicari, quid 4 c
fornicaria Oſeæ quomodò intelligenda 4 b
fornicatio quantú inualuerit inter Hebræos 11 a b
fornicatio ſpiritualis quæ 10 b 26 b
forſan ſeu Fortè, in verbis Dei qd notet 309 b
Framea 292 b
fraterna correctio quando & in quibus omittenda 24 c
fraternitas inter homines quot modis dicatur 108 b
fratres myſticè quid 9 c
fratres, omnes homines eſſe 75 a
frondoſa vitis 54 c 55 a 59 a
frugem iuſtitiæ edere, quid 61 a
frumentú 12 b 19 b 96 c 97 c 281 a
Fumo qui cur ſimiles 73 a
fur 39 c 43 b c
furtú qd quárúve peccati 24 a 266 a
funiculus menſoris quid 259 c
funiculis Adæ trahi, quid 62 c

GAbaa 33 b 60 c
galaad 37 c 39 a 70 a 107 a 190 c 284 c
galgal quid 54 b 70 a
galgala 27 b 29 c 52 a 121 b 123 c
gaaa 107 c 235 c
Gedeonis de Madianitis quanta victoria 58 c
gedeonis zelus qualis 105 c
gemendum populo quãdo ſit 75
gentiles beſtiarum nominibus cur appellentur 16 a
gentis vocabulo etiam iudæos notari 238 a
geth quid ſonet 168 b
Gloria 258 a
Gomer Oſeæ nubere, quid 8 b
gomer quid ſonet 8 b
Gradú ſuper Chrm figere, qd 212 c
gratiam gratiæ exæquari, quid 263 c
gratiæ an & qui ſe certum eſſe quis ſciat 98 a
greges 30 c

HEbræi vnde dicti 155 a
hebræorum de patribus vatum regula quæ 3 c
hedera 162 b 163 a
heliæ aduentus 309 b
Hieruſalem 39 a 104 b 109 b 256 b
hieruſalem poni aceruum lapidum, quid 175 b
hieronymi defenſio 56 b 81 b
Homo qui comedatur 20 a
hominẽ homini nocere plus quàm diabolum, poſſe 150 b
homines 258 c
hoies etiá ſua ipſorú cócupiſcẽtia, ſine diaboli inſtinctu peccare 116 a
horrendum maximè quid 223 b
Humiliandi quáta oportunitas 61 b
humum lugere, quid 84 a
Hyemalis domus 118 b

IAcob 61 a 71 a 118 b 152 a 199 c 300 a
iacob quomodò angelo præualuerit 67 c 68 a
Idololatria cur fornicationis nomine exprimatur 10 b
idololatria quando primùm Romæ vetita 176 c
idolum 69 b 211 c
idolum cur ignominia, mendacium & inſania vocetur 12 c 39 b 50 b
idola myſtica quæ 113 b
idola qui quos decipiant 111 a
idola qui & vnde etiãnú fiant 48 a
idola qui gentibus adorata 39 b
idolis quàm ſtuduerint iſraelitæ 14 a
idumæa 112 c 142 b
idumææ ſitus 145 a
Iebus 278 a
iehu 5 b c 8 c 45 c
ieiunium, & eius vis 90 c 96 a
ieſus 122 c
ieſus ſacerdos magnus quis 261 c
ieſus ioſedech cuius figura 269 b
ieſú veſtib⁹ ſordidis indui, qd 262 c
iezrael quid 5 b 7 c 8 c 17 b
Ignis 85 c 99 c 196 b
ignis conflans quid 306 b
ignis cóflagrationis, q̃lis futur⁹ 95 a
ignem eſſe domum iacob, qd 148 a
Imaginatio Dionyſij noſtri de iona qualis 161 b
imber matutin⁹ aut ſerotinus 94 a
imber ſerotinus 36 a 124 b
impietas maxima quæ 266 b
Inauris 20 a
inceſtuoſorum increpatio 111 b
indui veſte pegrina 228 a 230 c 231 a
inebriantium alios nequiter, maledictio 211 a
infernus 75 a 97 a 139 c
infuſoria 263 a 264 c
inuocare nomen domini, qd 100 b
Ioathan regis laus 3 a
iohel 81 b 86 a 297 b
ionas cur fugerit 153 b
ionas ꝓpheta cuius filius 152 c
ionas quid ſonet 156 c
ionę fugã bũani quiddã ſape 153 b
ionæ in ceti ventre oratio 157 b
ionæ ſomnus qualis 154 a
ioppe 156 b
Ira qui Deo conueniat 251 c 274 a
iram Dñi portare, quid 189 c
ire poſt amatores, quid 11 c
irremiſſibile qui fiat peccatú 107 a
Iſrael 6 b 29 c 33 a 43 a b 47 a c 52 c 68 b 117 b 241 a b 257 a
iſrael quotuplex 8 a
iſraelitarú prĩcipalia ſcelera q̃ 112 a
Itinera Dei quid 219 a
Iudæa quid 104 a
iudæi quando & quomodò in à ſe transfixum viderint 289 b
iudæorú calamitas hodie quæ 138 c
iudæorú hoſtes acerrimi olĩ q 267 b
iudæorum millia quot per Antichriſtum martyrio coronanda 291 c
iudaitarum tribus cor ſic inter Iſraelitas exaltata 65 a
iudas 29 c 33 a 47 a 66 c 151 b 152 a 230 a 257 a 290 b
iudicari licita quæ 18 b
iudicẽ in reddendo eſſe, qd 188 b
iudiciú ad oẽs ſpectãs, quod 68 c
iudiciú De⁹ qui exerceat 266 a
iudicium Dñi cum iuda, quid 67 b
iudiciú extremú qui futurú 95 a
iudicium quid 16 c
iudicium qui temperandum 68 c
iudicium quotuplex 176 b 184 c
iudicij extremi horror 308 b
iudicia paſſiua quid 37 a
iuliani apoſtatæ in S. Matthæú calumnia 62 a
iumenta 85 b 160 b 161 a 258 c
iumẽtorú & pecorú diſcrimen 160 b
iurandum qui ſit 27 b
iuſtitia qui temperanda 58 a
iuuenes in proſtibulis ponere 101 b

LAbium electum 230 c
labia quàm ſua cuique cuſtodienda 188 c

laborare dominũ facere, quid 305 b
lac 104 b
lachis quid 166 a 168 c
lacus 280 a
læɪari quid 49 a 52 c
lætitia 85 b
lampas 263 b 264 c
lana 11 c 12 c
languidum offerre, quid 301 a
lapis ſtanneus quid 264 a 265 b
lappa 53 c 56 c
laſciuire in ſtratis 130 c
latitudo quò referatur 259 c
latro 43 b c
latrunculus 39 c 43 c
Leæna 73 c
lebetes 296 e
legatus gentium quid 144 b c
legis & euangelij & prophetiæ collatio 1 e
leo 64 b 126 c
leonis rugitus quid 115 c
leuare capita quid 96 a
leuari in contis 119 a 121
leui qualis fuerit 302 a
leunculus 200 c
Lia cuius figura 72 a
libamen 92 a 96 b
libanus 78 b 196 a 211 c 216 a 223 a 284 c 285 a
libatio 84 a 87 b
libidini carnali quò medendũ 29 b
ligare ſpũm in alis ſuis, quid 27 c
lignũ, ſeu i ligno iterrogare, qd 26 b
linum 11 c 12 c
Locus Dei quid 32 b
locuſta 82 b c 134 b
longitudo quò referatur 259 c
loqui ad cor 14 c 20 b
Lucernę ſeptem quid 263 b 264 c
lugere qui terra dicatur 24 b
luna 90 a
luna eclipſim patiens qualis 100 a
luna qui obſcuranda 103 a
luza 68 a
MAceria 12 a 19 a
malachias qd ſonet 297 a b 300 a
maledictum 24 a
malis quid maximè incumbat 52 c
malitia 91 c
malogranatum 84 b c 87 c 251 a
malus quotuplex 116 a
mandata Moſis quotuplicia 111 a
manè 34 c 35 a 38 b 61 b
manſuetudo q Deo côueniat 233 b
manus 297 b
mare ſeu maria 24 b 196 a 221 b 236 a 295 a
mare occidentale aut orientale 93 a
mare rubrum myſticè quid 15 b
mariam eſſe noſtram apud Deũ aduocatam 186 c
matthæ⁹ à calumnia Iuliani defenſus 62 a
matutinæ nubi aut rori cur qui ſimilentur 73 a
Melchon aut Melchom 109 a 230 b
memoria ſeu obliuio qui competat Deo 6 b
memphis 49 c
mendacium 271 b
menſis ſeu dies q aliquid faciat 31 a
menſuratio 257 b
mentiendum humiliãdi cauſa num ſit 136 b
mercatores rapaces 138 a
meſſis & meſſores 102 c
metendum cuique quid 48 b 58 a
metere iniquitatem, quid 58 c 61 a
metiri terram 219 a
Michæas (alibi Micheas) quid 166 b
michael quorum prǽſes 253 a c
milui deſcriptio 266 b
miniſtris Eccleſiæ ſua q officia exequenda 175 b
mirabilia Dei quotidiana quæ 97 c
miſereri animæ propriæ, quid 191 c
miſericordia cui ſacrificio pſtet 37 a
miſericordia Dei qui iuſtitiæ miſceatur 6 a
miſericordia q & q̃ impẽdenda 185 a
miſericordiæ laus 38 c
miſericors quid ſonet 91 a
miſſio filij Dei quotuplex 144 c
Moab 112 c 186 c 23 6 b
moabitarum crudelitas 110 c
modij 45. quid 22 a
moloch 46 a 127 b
monile 20 a
mons oliuarum quid 294 a
montani hæretica de prophetis ſententia 204 c
montes 122 c 143 a 164 b 186 b 195 b
montes Eſau qd 300 b (267 b
montes ſeculi 219 a
moraſthi quid 166 b
morbo quo ferè vniuerſi hodie laboremus 28 a
mortali peccato à Deo penitus recedi 38 a
mors mortis quid 74 b
mortis expectationẽ ipſa morte duriorem eſſe 56 c
mortis horror quantus 95 a
mortẽ eſſe meritorũ terminũ 106 c
moſaicis cur documenta prophetica ſuperaddita 1 c
moſes cuius typus 186 c
Muli 296 a
mulier è latere virili cur ſumpta 303 b
mulieres duæ quid 266 c 267 a
mundus vndè ſic dictus 156 a
mundo animam non eſſa 193 c
murus litus 135 b
Myrteta 253 a 256 a
myrtus 253 a
NAulum 155 c
naum ſeu Nahum, qd 195 c
nazaræi 112 b 114 b
nazareis vinum propinare 114 b
Nebula matutina 122 c
nemroth quid ſonet 182 a
neomenia 13 b c
Niniue 156 a 195 c 203 a 235 a
niniue (aut Niniues) capacitas 153 a 159 b c
No, cuius vrbis nomen 201 c
noli me tangere, quid morbi ſit 28 a
nominis imponendi ratio quæ 5 b
non populus meus, quid 9 a 17 c
nouale quid ſit 58 a
nouatiana hæreſis quæ 167 a
nox 28 a 173 c
nox quò magis quàm dies conducat 253 a
Nubes 36 b 88 c
nuptiæ quotuplices 20 c 21 a
nurus 188 c
nutricius noſter myſticè quis 65 c
OBediendũ ne Deo in oib⁹ 5 a
oblatio illa munda qd 23 b 301 b
obliuione obliuiſci, quid 6 b
obliuiſci qui dicatur Deus 6 b
obſtinatio quid vitij ſit 24 c
Oculi ſeptem quid 264 a
oculos ſeptem ſuper lapidem vnum eſſe, quid 261 b
Odij in nos diuini ſignum certiſſimum quod 27 a
odolla 169 a
odor 80 b
Offenſio Dei, quãti ſit pẽdenda 34 c
Oleũ 11 c 12 b 17 b 19 b 71 a 96 c 97 c
oleum elanguere, quid 84 b
oleum in Aegyptum ferre 67 b
ollæ feruentes 119 a 121 b
oliua 78 b 251 a 226 b 265 a
oliuæ duæ quid 264 b c
olineti mira ruptio 294 a
Oia puidẽtiæ Dei ſubiacere 205 b c
On 56 b
onager 46 b 48 c
onocrotalus 237 a
onus 290 a
Opus eſſe quaſi ſemẽ, mercedẽ quaſi fructum 46 a
opera qui dicantur viæ 25 c
Orandum qui ſit 92 b
ordinaria gloſſa quæ 2 b
oreb quid & vbi 309 a
oriens 261 a 262 c 268 b 269 a 270 a
origo vitiorum omnium quæ 267 a
orion 124 a 129 a
ornamenta populi Iſráel, myſticè quid 80 b
ortus 297 b
Oſee 2 e 3 c 8 b 297 b
oſee meretricem ducens, cuius figura 4 c
oſee (ſeu Oſeam) fornicariam ſibi ducere vxorem, quid 8 b
oſſa 173 b
Ouile 226 b
Ozias rex qualis fuerit, & qui ſacrificârit 2 c 105 c
PAliurus 188 b
pallium 170 c
palma 87 c
panis 160 a
panis lugentium quid 53 c
panum indigentia quid 121 c
panum trium myſticatio 2 a
panther 32 a
parabola 170 a
pardus 73 c 206 b
parẽtes q ſuos Deo pponant 20 a
parentum peccata q quomodò luãt filij 26 c
parturientis dolor quãtus 74 a
paruulus quotupliciter quis dicatur 149 b
paſcere ventum 67 a
paſtoris boni quid ſit 188 a

paſtorum conditio quorumnam ſit maximè periculoſa 29 b
patientia qui Deo aſſcribatur 91 b
patres 82 a
pauperum oppreſſores 137 c
pax quotuplex 274 b
paxillus 282 a
Peccatum paruum an maioris vitandi gratia fieri licitum 171 a
peccatum quid ruinæ ſit, & qui auferatur 77 b
peccati enormitas quanta 192 b
peccati in Deum, & peccati in proximum differentia quæ 60 c
peccato peccata trahi 72 c
peccata q̃ hodie dominentur 283 a
peccata qui ſua cuique ante ſe ponenda 10 b
peccata hic non viſitari, qnalc quid præierat 26 c
peccata prædicare, quid 119 c
peccata qui Deus puniat 107 a
peccatis neminem carere 240 c
peccatores quàm facilè ſanent 54 a
pecora 160 b 163 a
pedes Dei quid 293 c
pelles Madian quid 219 b
pennæ 308 c
percuti vento vrente, quid 122 b
perditio cuique ſua vndè 76 c
perfectin magna quæ ſit 60 b
periſſe ſanctum de terra, qd 188 a
perpendiculum 256 c
perſeuerare in malo, quale qd 128 b
perſonarum pluralitatis in Trinitate inſinuatio 6 b
petra qui ſias 196 b
petri ſuper apoſtolos principat⁹ aſſertio 156 c
Pharan quid ſonet 217 c
pharaones 107 b
phatuel 166 a
phiale 131 a
philiſtęi ſeu Philiſtijm 172 a 233 c 236 b
philiſtæorum origo 141 a
philiſtęorum vrbes principales quę & quot 108 a
Pila 228 b 231 a
piſces 24 b c 231 a
Planctus 128 a
pluere 122 a
plumbi maſſa quid 266 b
pluuia tẽporanea aut ſeroſina q̃ 36 a
Pœna qui duplex peccatori infligatur 197 a
pœnæ medicinales quæ 265 c
pœnitentium arma quæ 160 a
poma prima quæ 51 a
pompoſorum increpatio 228 b
poni quaſi ſolitudinem, quid 18 b
porta quotuplex 129 a
porta ſeu portæ 151 b 171 c 200 a
portendentes 261 a
poſteriora Dei quid 228 a
poteſtatis iniquæ noxa quãta 40 c
Præbendoſorum monitio 301 a
prægnantes diſſendi, quid crudelitatis ſit 75 c
pręlationem quis appetat 48 a
prælati boni aut mali qualis conditio 54 a
prælati boni gaudium aut mœror præcipuus quis 169 a
pręlati boni vtilitas quanta 43 b
pręlatorum quorundam ſtatus q̃ ſit eis periculoſus 29 a
prælatorum quanta diuerſitas 44 a
prælatis quid maxiè præ alijs timendum 44 b
præſentiæ Dei recogitandæ vtilitas quanta 43 c
preces ſœtidæ quæ 130 a
precium rerum ex auaritia augentium increpatio 137 c
priapum cur mulieres potiſſimũ colerent 37 a
principes mali quibus cur dominari permittantur 74 a
principum inſtructio 48 a
principum negligentium increpatio 32 b
principia ferè qui ſerueant 20 c
prodigia 99 bc
promiſſiones Dei quomodò intelligendæ 69 b 93 a 94 b 141 c
prophetam, dupliciter aliquem dici 136 b
prophetæ cur euoluendi 2 a
prophetæ quomodò locuti 243 b
prophetę quomodò prophetẽt 212 a
prophetarũ minorum ordo quis 2 b
prophetarum omnium audaciſſim⁹ quis 205 a
prophetis nõ ſemper, quod prophetent, ſuggeri 136 b
prophetas minores qui ſuis illuſtrãrint commentarijs 2 a b
prophetas ea quæ prædixerunt, intellexiſſe, non ignoraſſe 204 c
prophetia quid doni ſit 136 b 153 a
ꝓpheticæ cognitiõis deſcriptio 83 b
propheticæ illuminationes quõ ſiant 81 c
propheticę reuelationes quomodò factę 2 c
prouidentia quæ quibus quàm neceſſaria 213 a
prudentia mala quæ 41 b
Puer 61 c 65 b
pupillam oculi tangere 258 b
puritas cordis quid 212 b
putredo 31 c 221 b

Q Vadragenariũ eſſe pœnitẽtiæ numerum 114 b
quadrigæ 183 a 200 c
quærendum aliquid qui ſit 30 c
quando quiſque damnatur 103 a
qua quiſque pœna puniatur 13 a
quaſi 31 b
quatuor venti 267 c
quercus 122 a
quercus Baſan 285 a
quia 56 2 b
quibus potiſſimũm Deus miſericordiam impendat 78 a
quieſcere in Damaſci grabato 117 a
quindecim argentei quid 22 a
quiſquilic 138 a
quoties ſpũaliter cadamus 28 a

R Abba 109 a
radix 52 b 54 c
rama quid 33 b
rationale in pectore ſummi ſacerdotis, quid 302 b
Reblata 130 b
regulæ Hebræorum de prophetis, quales 3 c 4 a 81 b 136 c 152 c
religioſis tepidis an & quomodò letandum 52 c 53 b
religioſorũ quorũdã increpatio 121 c
repetitionis vis q̃ 92 b 238
reprobũ in ſenſũ traditio q ſiat 33 a
repudium vxoris quomodò Iudæis olim permiſſum 303 b
reſpõdere qui Deus dicatur 92 c
reſurrectiõis Chri vtilitas 35 b
reuerti ad virũ priorẽ, quid 12 a b
rex Iſrael, & rex noſter, qd 65 a b
Ridere q loc⁹ aliquis dicatur 106 b
Rõani q quales Iudęis fuerint 267 c
ros 56 b 80 a
roſtra anrea 265 b
Rubigo 82 b a 120 a
rugire de Sion Dñm, quid 109 b
ruina qualis ſit peccatum 44 b

S Abęi qui & vbi ſint 102 a b
ſabaoth 221 a
ſabbatum qd, & cur fieret 23 b
ſabbatum ex ſabbato eſſe 295 a
ſaccus quid præ ſe ferat 160 a
ſaccum induere, quid 138 b
ſacerdotĩ quomodò viuendũ 304 b
ſacerdotes propriè qui 84 a
ſacerdotum quid ſit 84 c 85 a 88 a 302 b 304 b
ſacerdotum ſtat⁹ hodie qualis 29 b
ſacerdotibus qui & pro quibus plorandum 92 b 96 c
ſacramẽti altaris excellentia 53 b
ſacrificium 87 b 92 a 96 b
ſacrificium quibus conſtaret 84 a
ſacrificij Miſſę præconium 306 c
ſalire ſicut vitulum, quid 309 a
ſalomonis exitus quis 45 c
ſaltus quid ſit 142
ſaluator propriè quis 73 b
ſaluatores inſtrumentales q 73 b
ſamaria 39 b 43 b 46 a 55 c 60 a 75 c 77 a 116 b 117 c 144 a 152 a 163 c 165 a 166 c
ſanctificare bellum 102 b
ſanctificare ieiunium aut eccleſiam 85 a 92 a 271 b
ſanguis 72 b 232 b
ſanguis Iezrael quid 5 b
ſanguinẽ ſanguine tãgi, quid 24 a
ſapientia qui acquirenda 1 a
ſarepta 147 b
ſatan 260 b
Scenopegia 13 c
ſcientia Dei 23 c
ſciẽtia holocauſtis pſtans q̃ 37 a
ſcientia qb⁹ maxiè oportuna 25 b
ſcientiæ præconium 38 c
ſcindere veſtimenta, quale qd 96 b
ſciri, an Deus miſereri velit, difficile eſſe 91 c
ſchiſmaticorum notatio 118 b
ſciſſio cordis quid 90 c
ſciſſio veſtium licita quæ 91 a
ſciſſio vtilis quæ 149 c
ſcriptura qui perueſtiganda 1 b
ſcripturę eiuſdem multiplicem eſſe ſenſum, etiam literalem 6 b
ſcripturæ qui allegandæ 228 a

ſcrutari in lucernis,qd 228 c 231 c
ſculptile & cóflatile q differát 211 c
Sebaſte 144 a
ſeir 108 b 144 b
ſemen qd,& qui in germine ſit 250 c
ſeminis quáta vis 17 b
ſenes 81 c 82 a 98 c 275 b
ſennaar quid 166 c
ſennacheribis exercitus quantus & qui cæſus 6 b
ſeparatio duplex 132 c
ſeptéber Iudæis qd méſis fuerit 13 c
ſeptem oculi quid 261 c
ſeptenari⁹ quid núeri ſit 181 c 261 b
ſeruitiú deo gratiſſimú,quod 299 b
ſeruitus duplex 298 b
Si 27 a 82 a
ſichem & Sichar 37 c 39 a 46 a
ſiccitas nimia cui⁹ mali paréſ 119 a
ſidera 150 b
ſimilitudines vnde ſumendæ 106 a
ſimplicitas mala quæ 41 b
ſimulacra 59 c 212 a
ſion 88 c 93 c 94 c 96 b 97 b 109 b 132 a 179 a 241 a b 256 b 259 c
ſion quaſi agrú arari,quid 175 b
ſitis ſpiritualis quid 10 c
Sobrietas quibus quátoperè neceſſaria 25 b
ſocrus 188 c
ſolennitas 13
ſol 90 a
ſol qui obtenebrandus 103 a
ſolé meridie occidere,quid 139 a
ſolitarij ſolatium 20 b
ſolitudinis laus 20 b
ſolium Chriſti 269 b
ſomnia ſomniare,quid 98 c
ſomniatorum increpatio 60 a
ſomno triſtitiá mitigari 154 a
ſophonias quid 219 b
ſordida veſtiméta quando Chriſto ſubtracta 262 a
ſors quotuplex 154 c
ſortium miſſio qualis 154 b
Specioſa deſerti 93 b 97 b 106 b
ſpinæ 122 a 202 a
ſpiritus fornicatiõis quid, & quó ei reſiſtendum 26 b 29 b 30 c
ſpouſa Chriſti quotuplex 16 b
ſponſo aut ſponſę cur & quãdo thalamus relinquendus 96 b
ſpuma 56 c
Statera falſa vtétiú increpatio 187 b
ſtatuú publicorú deploratio 175 b
ſtella 90 a
ſtercora aut ſtercus 88 a 301 a
ſtillare montes dulcediné,qd 104 b
ſtipulá eſſe domú Ioſeph, qd 148 a
ſtridor templi 137 c
ſtruthionum natura 265 a
ſtudioſorú vana ſtudia quę 18 c
Sulci anima quid 61 a
ſupplantat⁹ Eſau à Iacob qui 67 c
ſupplicia dánatorú qualia 217 b
ſupplicia quorú nunq̃ finiéda 17 c
ſuſurronum depictio 135 c
Sycomorus 136 c
ſynagoga cur ſaltui collata 14 a
ſynchronus quid ſonet 2 c
ſyntereſis(rectiùs ſyncdeſis) quid virium habeat 53 c
ſyrorum origo 141 a
TAcendum vbi ſit 129 c
temp⁹ qui Dei dicatur 288 a
tempus qui ſit malum 125 b
tepiditas hodierna quanta 143 c
ter aliquid dicere,quid 85 a
tergum Dei quid 228 a
terminos tranſgredi 33 c
terra 17 b 212 a 224 a 232 c
terra Domini 53 a
terra pmiſſionis qualis 36 b
terra ſuper nihili qui ſundata 288 b
Thabor 30 a
tharſis 133 a 156 b
theman 108 c
theraphim 22 c
Timor duplex 298 b
timorem ſapientiæ pręſtare 35 a
timore frigus adduci 294 b
timore fortitudinem & rationé impediri 145 c
tinea 31 c
Tobias quis qualiſve fuerit 9 c
tonitrui filij q cur dicti 47 b
tonſor regis 134 b
torcular 53 a 102 c
torrens deſerti quid 132 a
torrens ſpinarum 103 c 104 c
torris 120 b
torris erutus de igne,quid 262 a
Tradi in ſenſum reprobum 33 a
tribulationum præſentium vtilitas 35 a 38 a 293 a
tribulus 56 c
tribus ſup ſcelerib⁹ cõuerti, & ſup quatuor nõ cóuerti,quid 106 b c
triticum 17 b 49 a 78 c 80 b
triturare 57 c
trium peccatorum per tres morta-os ſignatorú explicatio 109 c
trulla 135 b
Tuba 113 a 116 a
tubam in gutture eſſe,quid 47 b
tuba canere 88 c 94 c
tumultus 58 c 61 b
turbinem metere 48 b
Tyránis dñantib⁹,qbus gemédú 75 c
tyrus quid ſonet 110 a
tyri gloria quanta 51 c
VAccę 55 c
vaccę pingues 118 c 121 a
vaccę iſtar laſciuire,qd 29 c
væ 51 c
vallis Achor 152 a 20 c
vallis Iezrael quid 8 c
valles 164 b
vapor fumi 100 a
vas ſeu vaſa 131 a 287 b
vaſa deſiderabilia 75 b
Vbera arentia 52 a
Velut 89 b
vendi aliqd p calceamétis,qd 111 b
venter 221 b
venter aut Venus quorú ſit de⁹ 54 b
ventum paſcere quid 70 c
ventum ſeminare 48 b
verbum qui aliqñ ſumatur 116 b
verba Dei qui audienda 114 c
veritas quotuplex 23 b c 274 b
veſtes ſplendidę aut ſordidæ q̃ 262 c
veſtimentis oppignoratis indormire,quid 113 c
Via ad vitam, quomodò & arcta & lata 275 c
vię domini quid 193 c
vicenarij núeri ſignificatio 265 c
victimas in pfundú mittere,qd 32 c
videns 136 a
vinacia(ſeu vinacea)quid 21 b
vindictæ ſeu tribulationis duplicis tractatio 196 c
vinea 14 c 53 a 59 b 78 c 102 c 226 b 250 c
vineam poni deſertam,quid 87 b
vinitores 14 c 20 b
vinum 12 b 17 b 19 b c 96 c 97 c
vinum Libani 79 a
vinú quid,& qui mentiatur 53 a b
vini vis ac noxa 262 a 102 a
vir ſuper equum rufum,quis 253 a
vir vndè dictus 270 a
virgæ duæ quid 288 a
virgines 139 a
virtus qui probetur 293 a
virtutes 95 c
viſitare 51 a
viſitatio 14 b 67 b 233 c
viſitatio Dei quotuplex 115 a b
vitæ húanæ medium,quid 257 a
vitulę cur Iſraelitæ aſſimilati 57 c
vitulus laſciuus 48 a
vitulus myſticè quid 60 a
vituli labiorum 77 c
vituli Iſraelitarum aurei quo tandé furto ſublati 56 a b
vitulorum Hieroboæ locus qs 46 a
viuificari poſt duos dies,qd 35 b
viui per conflagrationis ignem purgandi qui 104 b
Vltra 93 a 176 c
vlulatui quis cantus cur rectè comparetur 42 a
Vncinus 137 b
vnctio quibus quomodò impenderetur 19 b
Volucris cæli 24 b
volumen volans 266 c
voluntas Dei quę 112 c
voluntas humana qui optima fieri queat 60 b
voluptatis venereæ impetus quantus 26 a
votifragorum increpatio 301 b
Vrens ventus quis 75 a b 102 a
vrſa minor 124 a
vrſus 126 c
vrtica 53 c
Vt 45 c 115 c 186 a 286 b
Vxor myſticè quid 137 a
vxoré,præſente viro ſuo,ab alijs opprimi, quanta ſit miſeria 137 a
ZAcharias quid 255 b 259 c 262 b 264 b
Zedechię (alibi Sedechię) captiuo quid ignominiæ Babylone obtigerit 211 b
zelari dominum terram, quid 96 c
zelari zelo magno 254 a
zelus duplex 193 a
zelus quorúdam, etiam piorum, indiſcretus 205 c
zeli ignis quid 229 a 239 b
Zorobabel 243 c 249 b 265 a
zorobabelis excellentia 268 b

D.DIO-

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN DVODECIM PROPHETAS MINORES

literalis moralisq́ elucidatio. Et primum in Oſeam.

SAPIENTIAM omnium antiquorum exquiret ſapiēs,& in pro Ecci. 39.
phetis vacabit.Melior quippe eſt ſapientia cunctis opibus,& oīa Pro.8.
quæ deſiderantur,huic non valent comparari.Neminē quoq; dili- Sap.7.
git Deus,niſi qui cū ſapientia inhabitat. Ideo Salomon admonet
Pro.7.Dic ſapiētiæ,ſoror mea es,& prudentiam voca amicam.Sed
quia ab exordio mūdi increata ſapiētia Dei in aīas ſanctas ſe trāſ-
tulit, prophetas atq; amicos Dei conſtituens, conſtat q; in codici-
bus prophetarum ſalutaris ſapientia præcipue contineatur,ſapientia
vtiq; infuſa ac ſupernaturalis,quoniam principe apoſtolorū teſtan
te 2.Pet.1. Non voluntate humana allata eſt aliquando prophetia,
ſed ſpiritu ſancto inſpirati,loquuti ſunt ſancti Dei homines.Ad obtinendum ergo ſapien-
tiam hanc,digne ac diligenter ſcrutandi ſunt libri prophetarum, præſertim cum ipſi ſint fun-
damentum orbis terrarum, quorum ſolidiſſima documēta ſtabiliunt vniuerſam eccleſiā Dei,
fidemq́; catholicam vehementer corroborant, dum quicquid in nouo teſtamento de Chri
ſto audimus peractum,in dictis prophetarum inuenimus prophetatū. Vniuerſi nanq; pro-
phetæ loquuti ſunt ad dies Meſſiæ,quemadmodum Petrus Act.3. proteſtatur:Omnes pro-
phetæ à Samuele & deinceps prænunciauerunt dies iſtos.Porro quàm gratum ſit Deo hui-
uſmodi ſtudium,eluceſcit ex eo quod ſcriptum eſt Sap.6. Concupiſcētia ſapientiæ deducet
ad regnum perpetuum.Quomodo inſuper ſapientiam ſacræ paginæ oporteat inueſtigare,
diſcere,perſcrutari,Prouerb.2.docemur:Si ſapientiam inuocaueris,& quæſieris eam quaſi
pecuniam,& ſicut theſauros effoderis illam,tunc ſcientiam Dei inuenies. Diligenter igitur,
indeſinenter,& ſine faſtidio inquirenda eſt ſcientia diuinæ ſcripturę,ſic tamen,ne caput de-
bilitetur,nec anima tantum ſe occupet in ſtudio intellectus, neq; ſic abſorbeatur in conſide
ratione & lectione,vt in his quæ deuotionem concernunt tepeſcat, vel in charitatis ſancto
feruore minus proficiat. Poſtremo,quoniam in duodecim prophetarum volumine quędā
abyſſus eſt difficultatum,magna profunditas ſapientiæ, abundantia quoq; myſteriorum Chri
ſti atq; eccleſiæ, intentio eſt, explanationi duodecim prophetarum in hoc opere inſudare,
eius in primis ope & gratia implorata,de quo ſcriptum eſt Pro.2. Dominus dat ſapiētiam,
& ex ore eius ſapientia & prudentia.Vt enim Hieronymus aſſerit, in explanatione omnium
prophetarum ſancti ſpiritus indigemus aduentu, vt cuius inſtinctu ſcripti ſunt,illius reuela
tione pandantur.

De quibuſdam præambulis in expoſitione duodecim prophetarum. Art. I.

SIcut in nouo teſtamento Euangelicis documentis adiuncta eſt apoſtolica doctrina, In
Epiſtolis Pauli, aliisq́; ſeptem canonicis, in Apocalypſi quoq; & Actibus apoſtolorum
contenta,ita in veteri teſtamento legi Moſaicæ prophetica dicta ac ſcripta ſuccedunt.
Non tamen conſimili modo pariq́; cauſa per omnia. Euangelicæ nempe Chriſti doctrinæ
ſuperadditum eſt Apoſtolicum dogma, non propter inſufficientiam vel imperfectionem
euangelicæ diſciplinæ, immo euangelica doctrina prorſus perfecta eſt, tum quātū ad oīs
culpæ excluſionē, tum quantum ad præceptorum & conſiliorum euidentiſſimā traditionē, tum
etiam quantū ad exemplaris vitæ exhibitionem,fidei corroborationem,cæleſtisq́; præmii pol
licitationē.Sed propter particulariorem ac diffuſiorē admonitionē ac proſequutionē eorum
quæ in euangelio continentur,& ad præcauendos futuros errores, itemq́; ad ſoluendum quę-
ſtiones incidentes. Legi vero Moſis prophetia ſuccedit,vt minus dicta ſuppleat,obſcura
elucidet,& de Chriſti myſteriis plenius tractet.Cum enī finis legis ſit Chriſtus,ſecūdū Apo- Rom. 10.
ſtolum,in hoc patet imperfectio legis,q; de Chriſto eiusq́; myſteriis tam modice tamq́; ob-
ſcure profatur. Deniq; ſecundum gloſſam, quemadmodum in corporalis fabricæ conſtru
ctione tria ſunt,quibus ad maiora conſurgitur,ſcilicet fundamētum, paries,tectū,ita & ſpi
ritalis ſtructura eccleſię tribus quaſi munimentis continetur ac cōſummatur,videlicet lege,
prophetia,euangelio. Lex ergo quaſi lapidem ponit in fundamento, prophetia parietes
conſtruit,euangeliū tectum conſummat.In lege enim dicitur: Gentibus multis fœnerabis,
fratri autem tuo non fœnerabis.Ecce quaſi inchoatio,dū in parte prohibetur vſura.In pro- Deut. 15.
phetia vero ille fertur in tabernaculo Dñi quieturus,qui pecuniam ſuam non dederit ad vſu Deut. 23. Pſal. 14.
ram.Et Ezechiel: Vſuram,inquit,& ſuperabundantiam non accipies. Ecce profectus.In Ezech. 22.
euangelio aūt diues ille ſplendide epulans condemnatur, non quia aliena rapuerit,ſed quo- Luc. 16.
niam ſua non erogauit.Ecce conſummatio. Lex itaq; elementum eſt incipientium, pro-

phetia eruditio proficiẽtium,euangeliũ cõſummatio peruenientiũ, quatenus à fundamẽto
2. Cor. 12. inchoantium,per parietem proficientium,aſcẽdamus ad tectũ prruenientiũ,tanq̃ cũ Apo-
1.Cor. 2. ſtolo rapti vſq; ad tertium cælum,vbi audiamus arcana verba,q̃ carnalis homo nõ percipit.
3. Reg. 19. Primum cælum in lege,ſecundũ in prophetia, tertiũ in euangelio.Hi ſunt tres panes Heliæ
Luc. 11. appoſiti,q̃s & in euãgelio amicus commodat poſtulanti.Primus panis eſt purgatorius,qm̃
lex ſaltem timore pœnæ retrahit à peccatis.Secundus conſolatorius,qm̃ prophetia claris de
Chriſto promiſſionibus conſolatur ꝑſtolantes.Tertius conſummatorius,quia legis & pro-
phetarum eloquia euangeliũ Chriſti cõſummat.Hæc inſuper tria,videlicet legalis profundi
tas,prophetalis ſubtilitas,euangelica veritas,ſunt quaſi tria candelabra eccleſiam illuſtran-
tia.Quemadmodum aũt ad materialis domus perfectionẽ atq; ornatum alia multa concur-
runt,ꝑter tria præfata,videlicet feneſtræ,oſtia atq; ſolaria,ſic ad ſpũalis ædificij matris eccle
ſiæ perfectionem ac decorem concurrunt præter prędicta,alia multa, videlicet apoſtolica
documrnta,dr qbus iam tactũ eſt.Prĕterea ſanctus Hierony.in exordio explanationis duo-
decim prophetarum,teſtat̃ paucos ante ſe extitiſſe hoꝝ ꝓphetaꝝ expoſitores. Affirmat ta-
men ſe vidiſſe ac perlegiſſe cõmentarios Apollinaris Laodicenſis, qui propter nimiam ſuã
breuitatem ad perfectam intelligentiam non perduxit. Origenes quoq;,ſecundũ q̃d refert
Hieronymus,paruũ ſuper Oſee ſcripſit libellũ,in quo oĩa quæ contra Ephraim dicit Oſee,
ad hæreticos refert.Pierius etiam & Euſebius Cæſarienſis aliqua ſuper Oſee ſcripſerũt.Inſu
per dicit Hieronymus,ꝙ dum rogatu ſanctę Paulæ eſſet Alexandriæ, vidit Didymum virũ
ſui tẽporis eruditiſſimũ,cum'q; frequenter audiuit atq; rogauit, vt in Oſee ſcriberet cõmen-
tarios. Precibus ergo Hieronymi acquieſcens Didymus, tres libros ſuper hunc dictauit
prophetam,quos Hieronymus lætabundus recepit.Ego quoq; nunc opus iſtud aggrediens,
habeo expoſitionem Hieronymi, Bedæ quoque, qui pauca ponit,niſi quæ ſumpſit ex com-
mentarijs Hieronymi. Habeo & gloſſam ordinariam cum expoſitione breuiſſima Nicolai
de Lyra.¶Gloſſa vero q̃ communiter allegatur,intelligenda eſt gloſſa Ordinaria, quæ Ordi
naria dicit̃,tanq̃ regularis & ſatis authentica,vtpote ex ſanctorum ac catholicoꝝ patrũ ſiue
doctoꝝ dictis collecta. Aduertẽdum poſtremo,quia vt recitat gloſſa,ſanctus Hieronymus
præſenti libro prologos duos præmittit,quoꝝ primus, qui incipit,Non idem eſt ordo duo
decim prophetarum,ad totũ pertinet librum. Secũdus ſpecialiter ad Oſee,qui prologus in-
cipit,Temporibus Oſee,habetur'q; in biblijs.In primi initio prologi dicit Hieronymus:Nõ
idem eſt ordo prophetarum apud Hebræos, qui & apud nos. Vnde ſecundum quod ibi le-
guntur,hic quoq; diſpoſiti ſunt.Pro cuius intellectu ſciendum,ꝙ eccleſia vſq; ad translatio
nem Hieronymi vtebatur translatione ſeptuaginta interpretum,Secundum quos iſte eſt or
do prophrtarum duodecim, Oſee, Amos, Michæas, Iohel, Abdias, Ionas, Naum, Aba-
cuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias, & Malachias. Ideo dicit Hieronymus, non eundem
eſſe ordinem prophetarum iſtorum apud Hebræos & nos, id eſt, apud Eccleſiam pro tem-
pore illo quo vtebatur translatione ſeptuaginta. Hieronymus vero ordinando prophetas,
ſequutus eſt Hebræos, apud quos ordinantur prophetæ ſecundum ordinem quem habent
in tranſlatione Hieronymi, qua vtimur modo. Propterea modo idem eſt ordo duodecim
prophetarum apud Hebræos, qui & apud nos, qui translatione Hieronymi vtimur. Oſee
commaticus eſt,id eſt, diuiſus, quia in ſingulis clauſulis diuerſas vel plenas promit ſenten
tias. Idcirco in prologo ſcribitur:Et quaſi per ſententias loquens. Dicit quoq; in prologo,
Oſee fuiſſe ſynchronon (id eſt,contemporaneum) Eſaiæ.

Expoſitio primi capituli Oſee prophetæ. Art. II.

VERBVM Domini,quod factum eſt ad Oſee filium Beeri,in diebus Oziæ, Ioathan,
Achaz, Ezechiæ Regum Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Iſrael.] Huc-
uſque proœmium, prologus, ac titulus libri ſequentis. In quo prologo declara-
tur nomen prophetæ authoris libri præſentis. Nomen quoque patris eius, & tempus
prophetalium reuelationum huic vati factarum. vt ſit ſenſus, Verbum Domini quod fa-
ctum eſt, id eſt, ſermo propheticus diuinitus factus, ſeu reuelatus miniſterio angeli,quia,
vt Dionyſius aſtruit, propheticæ reuelationes factæ ſunt miniſterio angelorum. Hic ita-
que ſermo factus ad Oſee filium Beeri (qui ſermo in proceſſu libri huius deſcribitur) eſt
materia huius voluminis, vel liber præſens, ſeu contentus libro præſenti. Eſt'q; ſermo (id
eſt, ſermones libro iſto deſcripti, multi enim fuerunt atque diuerſis temporibus reuelati)
4.Reg. 14. 2.Para. 26. factus ad Oſee in diebus Oziæ regis Iuda, qui alio nomine dictus eſt Azarias, regnauit'q;
in Hieruſalem quinquagintaduobus annis. Cum'q; officium ſacerdotale ſibi temerarie vſur
paſſet, thurificando in templo contra prohibitionem legis atq; pontificis, mox percuſſus
eſt lepra,& habitauit ſeorſum,Ioathan vero fili⁹ ei⁹ gubernauit palatiũ,& populũ iudicauit.
Quæ omnia plenius ſcripta ſunt ſecundo Paralip, & quarto Regum, Cœpit itaq; Oſee va-
ticinari

ticinari regnante Ozia, & exinde prophetauit ſub tribus regibus ſequentibus, ſcilicet Ioa-
than, qui ſecundum Hieronymum ſuper Eſaiam, iuſtiſſimus fuit, & ſedecim annis regna- Eſa.7.
uit. Et Achaz filio Ioathan, qui Achaz etiam ſedecim annis regnauit, cuius iniquitates quar 2.Para.27.
to Regum deſcriptę ſunt. Et Ezechia, de quo quarto Regũ habetur, ꝙ ante eum nõ fuit ſimi 4.Reg.16.
lis ei, nec poſtea, quem conſtat vigintiocto annis regnaſſe. Et in diebus Ieroboam filij Ioas 2.Para.28.
regis Iſrael. Quemadmodũ ſcriptum eſt quarto Regũ, Anno quintodecimo Amaſiæ regis 4.Reg.18.
Iudæ patris prædicti Oziæ, regnauit Ieroboã filius Ioas regis Iſrael in Samaria quadraginta 4.Reg.14.
& vno annis. Fecitq; malum coram dño, incedẽs in peccatis Ieroboam filij Nabath Ephra
tæi primi regis Iſrael, ſeu decem tribuũ, quaꝝ regnũ à præfato Ieroboã Ephratæo vſq; ad
vltimum regẽ eaꝝ, dictum Oſee, durauit annis ducentis & quinquaginta ſecundũ Hierony
mum. Deniq; anno viceſimoſeptimo Ieroboam filij Ioas, de quo iam ſermo, cœpit regnare
Ozias, ex quo eluceſcit, ꝙ iſte Ieroboam & Ozias ſimul regnabant quatuordecim annis. Po
nit aũt Oſee propheta in titulo libri ſui nõ ſolum reges Iuda, ſed etiam regẽ decẽ tribuum,
qm̃ vtriuſq; regni populo prophetauit. Pauca tamẽ ſecundũ gloſſam loquitur duabus tribu
bus, ſcilicet populo Iudæ ac Beniamin. Sed quia Oſee prophetauit non ſolum ſub vno regũ
Iſrael, puta Ieroboam iam prædicto, verũ & ſub filio eius, immo ſub omnibus regibus Iſra-
el poſterioribus, multis quoq; annis poſt eos, cur non ponit in titulo nomina plurium re-
gum Iſrael, ſub quibus prophetauit, ſicut commemorat quatuor reges Iuda? Dici poteſt, ꝙ
propter peccata & idololatriã eoꝝ ipſos non exprimit. Sed huic reſponſioni obijcit, ꝙ etiã
Achaz atq; Ieroboam idololatræ erãt. Ideo dici poteſt, ꝙ reges Iſrael non explicantur, quia
expreſſis regibus Iuda, dantur intelligi, tanquã contemporanei eis. Porro nono anno Oſee
regis Iſrael, ſcilicet vndecimo anno Achaz regis Iuda, captæ atq; in Medos trãſlatæ ſunt de- 4.Reg.18.
cem tribus à Salmanaſar rege Aſſyrioꝝ. Quoniam ergo Oſee propheta, prophetare exor-
ſus eſt tẽpore Ieroboam & Oziæ, qui multis annis ꝓceſſerunt ꝓdictũ regem Oſee filiũ Ela, ꝓ-
phetauitq; vſq; ad tẽpora Ezechię, qui cœpit regnare ſexto anno poſt decem tribuum ca- 2.Para.28.
ptiuitatẽ, conſtat Oſee vaticinatũ ante captiuitatẽ præfatã, & poſt eam. Propter q̃d ait Hie
ronym9, ꝙ futuram captiuitatẽ Iſrael ꝓnunciauit, præſentẽ deplanxit, pręteritã vero ꝑ cor-
rectione duaꝝ tribuum cum fletu retexuit. ¶Pręterea ſecundũ gloſſam modus tractandi in
Oſee, eſt talis: Primo ponit prooemium, ſicut nunc patuit. Secundo dicit dñm in ipſo ꝑcipue
eſſe loquutum. Poſtea ſub metaphora meretricis atq; adulteræ ait de decẽ tribubus ac dua-
bus, nunc coniunctim, nũc ſeparatim. Deinceps ait de Chriſti paſſione & ſurrectione, dicen- Oſee.6.
do: Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit nos. In fine autem oſtendit volu-
minis difficultatem, cum ait: Quis ſapiens & intelliget iſta? ¶Aduertendũ quoq; quia vt Be
da teſtatur, Siue dicatur regnum Iuda, ſiue regnum duaꝝ tribuũ, ſcilicet Iuda & Beniamin, 3.Reg.12.
ſemper ſubintelligẽda eſt tertia tribus, videlicet ſacerdotalis ſiue Leuitica, quæ à tẽpore ſe-
parationis decẽ tribuum à domo Dauid, adhęſit regibus Iuda, quia in eis permãſit cultus di
uinus, eratq; tẽplum Dei in ſorte eoꝝ. ¶Adhuc aũt q̃d dictum eſt, Verbum dñi, quod factũ
eſt ad Oſee, Hieronymus & Beda exponunt de increato æternoq; verbo Dei patris, de quo
legitur: In principio erat verbũ. Quod licet factum non ſit, tamen factũ eſt, vt hoc verbũ fie Ioan.1.
ret. i. loqueretur ad Oſee, ac per hoc ipſe Oſee per inſpirationem & grãm huius verbi quo-
dammodo factus eſt deus, populiq; ſaluator, qm̃ doctrina & vita cooperabatur eorũ ſaluti,
quemadmodũ ait Apoſtolus: Quatenus ſaluos faciam quoſdã ex eis. Hinc Chriſtus dixit Iu-
dæis: Si illos dixit deos, ad quos ſermo Dei factus eſt &c. Ex quo claꝝ eſt, ꝙ per diuinas re- 1.Cor.1.
uelationes fiant homines dij. Quæ gratia cõſonat nomini huius prophetæ, quia Oſee inter- Ioan.10.
pretatur ſaluator. Beeri vero, cuius Oſee eſt filius, interpretatur putei mei. Idcirco Oſee ſigni
ficat Chriſtum ſaluatorem filium patris æterni, qui dicit puteus, fons, atq; abyſſus, prout per
Hieremiam teſtatur: Me dereliquerũt fontẽ aquę viuæ. Beeri aũt pater Oſee credit fuiſſe pro Hier.2.
pheta, qm̃ teſte Hieronymo, Hebræi affirmant oẽs patres ſeu auos, qui in principijs prophe-
tarum ponuntur, fuiſſe ꝓphetas, quãuis eoꝝ vaticinia non ſint deſcripta, quia nec omnes
prophetæ libros ediderunt, vel reuelationes ſibi deſuper factas ſcripſerunt. ¶Finito prolo-
go inchoatur tractatus, cũ dicitur: [Principium loquendi dño in Oſee:] Quod dupliciter
intelligi poteſt ſecundum Hieronymum. Primo, ꝙ dñs loquutus ſit huic prophetę antequã
alijs, qui ſequũtur in hoc libro duodecim prophetaꝝ, vt ſit ſenſus, Principium loquẽdi fuit
dño in Oſee, ita ꝙ ab ipſo ſumpſit loquendi exordiũ, quantũ ad prophetas ſequentes. Huic
aũt expoſitioni alij ſatis apparenter obijciunt, ꝙ Abdias eſt vnus duodecim prophetarum,
& quartus in ordine. Hic vero Abdias, ſecundum doctores Hebraicos ac Latinos, fuit diſ-
penſator Achab regis Iſrael, à fine autẽ vitæ Achab vſq; ad principium regni Oziæ, ſub quo
Oſee orſus eſt prophetare, fluxerunt centũ circiter anni, vt patet numeranti tẽpora regum
intermediorum. Vnde apparet, ꝙ dñs primo loquutus ſit Abdiæ, q̃ Oſee. Veruntamen obie
ctio iſta nil certum concludit. Primo, quoniã teſte Hieronymo, & cõmuniter ſic tenetur, illi

ophetæ in quibus tempus non præfertur in titulo, ſub illis regibus ꝓphetauerũt, ſub qui-
bus & illi, qui ante eos habẽt titulos, certum tẽpus cõtinentes. Abdias autẽ nõ habet tempus
in titulo, ſed Amos, qui ponitur ante eum, habet in titulo tempus & nomen Oziæ regis, ergo
Abdias ſub Ozia prophetauit ſicut Oſee. Propterea non eſt certum, ꝙ Abdiæ loquutus ſit
dñs prius ꝙ̃ Oſee, quanuis certum ſit ſecundũ gloſſam, ꝙ Oſee, Eſaias, Iohel, Amos, Abdias,
Ionas & Micheas eiſdem temporibus prophetarſit. Rurſus viſio ſeu prophetia Abdiæ eſt
breuiſſima, propter q̃d æſtimari poteſt, ꝙ dñs non ſit ei loquutus tam diu ac ſæpe, ſicut Oſee.
Nihilominus ſecunda expoſitio certior eſt, ſcilicet iſta, Principium loquendi Domino in
Oſee eſt id, quod immediate ſubiungitur de acceptione fornicariæ, ita ꝙ dominus primo lo
quutus eſt hoc, ꝙ̃ reliqua quæ ſequuntur. Porro quod ait, in Oſee, quidam exponunt ſic, id
eſt, ad Oſee. Hieronymus tamen & gloſſa diſtinguũt inter hæc duo, vt dñs dicatur loquutus
in Oſee, inquantum per ipſum propoſuit alijs verbum Dei: Ad Oſee vero, reuelãdo ei verba
prophetica. Vel ideo dictum eſt, in Oſee, vt inſinuetur, ꝙ iſta loquutio fuit interna per ima
Zach. 1. ginariam repræſentationẽ, quẽadmodũ Zacharias diſſeruit: Angelus qui loquebatur in me,
egrediebatur. Et dixit dñs ad Oſee: Vade, ſume tibi vxorẽ fornicatiõum, & fac filios fornica-
tionum. Prophetæ interdum rebus ſeu factis, interdum verbis prophetauerunt. Vnde dñs iu
bet ſancto Oſee, vt fornicariam ducat, ad deſignandum ꝓphetice, ꝙ populus Iſrael & etiam
2. Para. 28. regnum Iudæ ſpũaliter fornicaretur, recedendo à Deo per idololatriã, vel potius per idolo-
latriæ multiplicatiõem, quemadmodũ in regno Iudæ patet impletum tẽpore Achaz. Ideo
ſubditur, [quia fornicans fornicabitur terra à dño.] De hac muliere fornicatiunũ Hierony.
diuerſimode loquitur. In prologo em̃ affirmat, eam ſic dici ꝓpter fornicatiõem ſpũalem ſeu
idololatriam. Vnde ſic ait: Fornicariam nõ elocati corporis meretricem, ſed gentilẽ, Deum
ignorantem, debemus accipere, quæ creatoris ſui amore cõtempto, ſimulacrorum deſide-
rijs ſe ſubiecit. In cõmentario autem multa ponit Hieroñ. ex quibus ſentire videt, ꝙ fuerit
meretrix. Ait nanq;: Mulier iſta, quam ꝓpheta ſumit in cõiugem, nõ ſemel, ſed frequentius
fornicata eſt, vt quanto illa ſordidior, tanto ſit ꝓpheta patientior, qui talẽ accepit. Nec cul-
pandus ꝓpheta, ſi meretricem cõuerterit ad pudicitiam, ſed potius laudandus, ꝙ ex mala fe
cerit bonam. Ex q̃ intelligimus, nõ prophetam perdidiſſe pudicitiam, fornicariæ copulatũ,
ſed illam aſſumpſiſſe pudicitiam, quam antea nõ habebat. Hinc alij dicunt, ꝙ erat publica
meretrix. Propheta tamen obediuit in hoc Deo, quãuis ſecundũ cõmunem legẽ turpe eſſet
ac vile, quẽadmodum Eſaias de regio ſemine natus, Deo iubente inceſſit nudus ac diſcalcea
Eſa. 20. Ezec. 4. tus, & Ezechiel polluto veſcitur pane. Eſt igitur ſenſus, Sume tibi vxorẽ fornicationum, id
eſt, fœminam ſpũalibus fornicatiõibus ſeu idololatriæ vitijs deditam, ſecundum primã opi
nionem. Aut certe corporaliter fornicari aſſuetam, ſecundũ aliã opiniõem, accipe in legiti-
mam cõiugem. Et fac filios fornicatiõum. Hoc dupliciter explanat. Primo ſic, fac filios for-
nicatiõum. i. ex fœmina iſta genera pueros, q dicũtur filij fornicatiõum: nõ quia illegitime,
ſed quia ex ea nati, q̃ fornicaria fuit & meretrix, ſicut nunc aliquis dicitur filius ſacerdotis,
nõ quia pater eius ſacerdos fuit, cũ genuit eum, ſed poſtea. Sic iſti dicunt filij meretricis, q̃a
mater eorũ talis aliquando extitit. Ideo ratio Lyræ improbãtis hanc expoſitiõem nõ cogit.
Secundo exponitur ſic, fac filios fornicatiõum. i. fœminam iſtã ſume cũ filijs ſuis in fornicati
one natis, ſicq; filios fornicatiõum fac tuos p adoptiõnẽ. Huic expoſitioni cõſonat transla-
tio Septuaginta interpretum, q̃ cõtinet: Vade, tolle tibi vxorem fornicatiõis & filios forni
catiõis. Vnde ſecundũ Lyram in Hebræo habetur: Accipe vxorem fornicationũ, & fac fili-
os fornicatiõum. Huius matrimonij myſtica ratio ſubinfert: Quia fornicans fornicabitur
terra. i. populus decem tribuũ, & etiã regnum Iudæ, à dño. Per hanc reduplicatiõem ſeu inge
minatiõem, qua ait, Fornicans fornicabit, denotatur vehementia ſeu multiplicatio idolola-
triæ vtriuſq; regni. Itaq; deſponſatio fornicariæ fuit ꝓpheticũ ſignũ, ꝙ populus Iſrael ido-
lolatriæ adhæreret. Quod aũt ꝓpheta fecit ſibi filios fornicatiõum, ſignificat ꝙ ſynaguga fi-
lios genuit recedentes ac fornicantes à Deo. ¶ Præterea alia ratio, ꝙ Oſee fornicariã duxit,
eſt, quatenus q̃d ipſe fecit corporaliter, figuraretur Deus facere ſpũaliter. De⁹ em̃ ſynagogã
ſpũali ac corporali fornicatiõe cõtaminatam, cui per Ezechielem locut⁹ eſt, Et tu meretrix
Ezech. 16. audi verbum dñi, ſuſcepit clementer & ſibi ſpiritualiter copulauit, q̃cunq; ad Deũ cõuerti
Hiere. 3. curauit. Propter q̃d p Hiere. etiam loq̃tur: Tu fornicata es cũ amatoribus multis, tamẽ reuer
tere ad me, dicit dñs. ¶ Rurſus dictũ eſt, ꝙ Oſee tenet figuram Chri, per hoc ergo ꝙ Oſee du
xit gẽtilem ſeu meretricem, figurabatur ꝙ Chrs eccleſiã ex gentilitate aſſumptã, collectã, ele
ctam, in ſpõſam aſſumeret & vxorem. Cuius vxor eſt Aethiopiſſa, q̃ cõfitetur Cantic. 1. Ni-
Apo. 19. gra ſum, ſed formoſa, filiæ Hieruſalẽ. Vnde in Apoc. legitur: Venerunt nuptiæ agni, & vxor
Ephe. 5. eius præparauit ſe, quã, iuxta aplm, Chrs dilexit & tradidit ſemetipſum ꝓ ea, vt illam ſanctifi
caret, mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ. Quẽadmodũ aũt Oſee fecit ſibi filios for-
nicatiõum ex cõiuge ſua, illos adoptando vel legitimos procreando, vt dictũ eſt, ſic De⁹ in

veteri

veteri teſtamēto filios ſynagogæ idololatraa & peruerſoa miſericorditer cōuertit,& in filioa
adoptiuos mutauit. Fideles q̄q; ex ea filios genuit, q̄s præſeruauit ab idololatria, ꝑut loquiſ
ad Heliā: Reliqui mihi ſeptē millia viroꝝ, q̄ꝝ genua nō ſunt curuata ante Baal. Similiter tē- 3.Reg. 19.
pore euāgelicę lrgis fecit Chrs in eccleſia ex gētib⁹ cōgregata. ¶ Deniq; habet locū hic q̄ſtio
illa, quam mouet Tho. in ſecūda ſecundę, videlicet an Deo in oīb⁹ ſit obediendū. Et arguit Gen. 22.
Thomas q̄ nō, q̄m Deus iuſſit Abrahæ innocētē filiū occidere, & filijs Iſrael Aegyptios ſpo- Exo. 1.
liare, item Oſee fornicariam ducere, q̄ oīa videnſ cōtrariari iuſtitiæ. Et reſpōdendū, q̄ Deus
ſublimis & bn̄dictus, eſt oīm reꝝ primus motor, atq; totius iuſtitiæ regula ac mēſura. Vnde
eo ipſo eſt aliq̄d iuſtum, q̄ à Deo ꝑcipitur, cū à Deo depēdeat oīa virtus & rectitudo volunta
tia creatæ. Quēadmodum ergo diuinæ motiōi ac volūtati cūcta naturalia naturali neceſſita-
te ſubduntur, ſic diuinæ iuſſioni oēs volūtates creatę naturali neceſſitate iuſtitiæ obedire te-
nentur. Sed ſicut in naturalibus aliqua agit Deus ſupra naturam, nō tn̄ cōtra eam, cū hoc ſit
vnicuiq; naturale q̄dāmodo, q̄d De⁹ operaſ in eo, ſic Deus nil ꝑcipit cōtra iuſtitiā vel virtu-
tem, q̄uis aliq̄n q̄dam ꝑcipiat ſupra ſolitū modū virtutis. Vnde ꝑdicta de Abrahā & ſpolia-
tiōe Aegypti, & facto Oſee, nō erāt cōtra virtutem, q̄m Deus habet imperiū vitæ & mortis. Act. 17.
Ideo poteſt, cui vult, vitā auferre ac dare. Eius q̄q; ſunt oia, & cui vult, tribuit ea. Itē cū ipſe ſit
ordinator gn̄ationis humanæ, ille eſt debitus modus vtendi mulieribus, quē ipſe ꝑfigit. [Et
abijt] Oſee, Deo prōpte obediens, nō carnali cōcupiſcentia prouocatus. [& accepit Gomer
filiā Debelaim] i. viri ſic appellati, vel de loco ſic dicto natam. [& cōcepit & peperit ei filiū. Et
dixit dominus ad eum] videlicet ad Oſee. Quāuis aūt propheta dicat ſibi diuinitus imꝑra
tum, accipere vxorē fornicationū, nō tn̄ euidenter exprimit, an dn̄s determinauerit ei, quam
ſumeret. Vnde nō videſ certū, an Oſee acceperit Gomer ꝓpria electiōe, an diuina præfixiōe.
Quicquid tamē dicaſ de hoc, probabile reor, q̄ aliq̄d occultę virtutis aut probitatis erat in Ioſue. 2.
fœmina iſta, propter q̄d electa eſt iungi viro tā ſancto, ſicut & Raab meretrix præ cęteris ſu Ruth. 4.
is cōciuibus eſt ſaluata, & filio principis tribus Iudæ cōiuncta propter fidelitatē ſuā. [Voca
nomen eius Iezrael] i. infantulo tibi nato impone nomē hoc, Iezrael. Conſuetudo eſt He-
bræis, nomen imponere rebus ab aliqua proprietate, vel ad aliq̄d deſignandū, quemadmo-
dum in Eſaia, Chrs q ſpoliauit infernū, iubeſ vocari, Velociter ſpolia detrahe. Iezrael autē
eſt nomen regię ciuitatis, atq; vnius metropolis in regno decē tribuū. Iubetur itaq; puer iſte
Iezrael nuncupari, q2 ꝑ eum dn̄s ſignificauit punitiōem & captiuatiōem decē tribuū, vel vl-
tionem ſanguinis iniuſte effuſi in Iezrael, vt alij dicunt. Ideo ſubdiſ ratio appellatiōis pueri,
[q̄m adhuc modicum] i. intra breue tp̄us, [& viſitabo] I. vlciſcar [ſanguinem Iezrael] i. ſan
guinem innoxium in hac vrbe effuſum, [ſup domum Iehu] i. in poſteritate ipſius Iehu regis
Iſrael, quæ poſteritas regnando ſup decem tribus, diciſ aliq̄s bonos occidiſſe in Iezrael, id-
circo viſitaſ ſanguis illoꝝ in eis. Haymo per ſanguinē Iezrael, intelligit ſanguinē Naboth,
quem fecit Iezabel occidi in Iezrael. Cui cōcordat q̄d in ꝓlogo dicit Hierony. Sanguis (in- 3.Re. 11.
quit) Naboth in Iezrael fuſus, in domo Iehu propter pc̄tā redūdaturus ſignificaſ. Sed cōtra 4.Reg. 9.
hoc alij arguunt, q2 nec Iehu nec poſteri eius occiderunt Naboth. Secundo, q̄m quarto Re-
gum legitur Iehu dn̄o placuiſſe, eo q̄ vindicaſſet ſanguinē Naboth, delēdo domū Achab &
Iezabel occidēdo: ſicq; domus Iehu nō fuit propter ſanguinē Naboth punita, ſed poti⁹ ſub-
limata, dn̄o pollicēte ipſi Iehu, q̄ filij eius vſq; ad quartam generatiōem ſederēt ſuper thro-
num Iſrael. Ad q̄d dici poteſt, q̄ ſicut Chrs in euāgelio dicit, oēm ſanguinē iuſtū effuſum ab Matt. 23.
Abel vſq; ad Zachariā, venturū ſup Iudæos incredulos, q̄m imitabanſ pc̄tā eoꝝ, q iuſtū Abel Gen. 4.
& Zachariā interemerunt, ſic ſanguis Naboth diciſ viſitari ſuper domū Iehu, q2 & ipſe Iehu 2.Par. 24
& filij eius ad idololatriā ſunt cōuerſi, atq; ad multa crimina populū Iſrael induxerunt. Por
ro viſitatio iſta ſanguinis Iezrael ſup domum Iehu, facta eſt in Zacharia filio prædicti Iero
boam regis Iſrael, ſub q̄ cœpit Oſee prophetare, quem Zachariam ſexto menſe imperij ſui
occidit Sellum de alia tribu, & regnauit pro eo. De iſto Iehu legiſ 4.Reg. q̄ Heliſeus miſit ad 4.Re. 15.
eum vnū adoleſcentē de filijs prophetaꝝ, q vnxit eum in regē. Cūq; Iehu occidiſſet oēm do- 4.Re. 9.
mum Achab & ſacerdotes Baal, propter q̄d agēdū aſſumptus fuit in regē, locutus eſt ei dn̄s 4.Re. 10.
Quia ſtudioſe egiſti q̄d rectū & placitum erat in oculis meis, & oīa q̄ erāt in corde meo, fe-
ciſti cōtra domū Achab, filij tui vſq; ad quartā generationē ſedebūt ſup thronū Iſrael. Iehu
aūt genuit Ioachaz, de q̄ natus eſt Ioas, q generauit Ieroboā patrē ꝑfati Zachariæ, in q̄ dn̄s 4.Re. 13.
vltus eſt ſanguinem Iezrael. Eratq; Zacharias vltimus rex de ſemine Iehu. [& quieſcere fa- 4.Re. 14.
ciam regnū domus Iſrael] i. totū regnū decē tribuū ꝑmittā à rege Aſſyrioꝝ deſtrui & auſer
ri, q̄d impletū eſt nono anno Oſee regis. Statim vero occiſo Zacharia, cœpit regnum decē 4.Re. 17.
tribuū à regibus Aſſyrioꝝ vehementer affligi, primo à Phul, deinde à Theglatphalaſar, po
ſtremo à Salmanaſar, qui tranſtulit populū Iſrael in terram ſuam. A prędicto aūt Zacharia
vſq; ad nonum annum Oſee regis, ſub quo captæ ſunt decem tribus, fluxerunt anni quadra-
gintanouē. [Et in illa die] i. eo tēpore, cū viſitauero ſanguinē Iezrael ſup domū Iehu, ſicut

expoſitū eſt, cōteram arcum Iſrael.i. oīne robur & arma decē tribuū ſuperari atq; corrumpi
permittam. [in valle Iezrael]i. in valle latiſſima ſita iuxta Iezrael, in qua valle præliantibus
decem tribubus contra Aſſyrios, victæ & cæſæ ſunt tribus Iſrael.

Proſequutio expoſitionis huius primi cap. Et cōcepit adhuc & peperit filiā. Art. III.

POſtq̄ Deus prænunciauit ceſſationem regni decē tribuū, iam per verba & facta denunciat captiuitatis diuturnitatem atq; finalē derelictionē eas. [Et cōcepit] Gomer [adhuc]
ab Oſee, [& peperit filiam.] Poſtq̄ cæſus eſt Iſrael, & regnū eius deiectum, non iam maſculus, ſed fœmina naſcitur, quatenus per ſexus imbecillitatem atq; fœmineum animū, infir
mitas populi Iſraelis, & puerile cor eius idola colens, declaretur. [Et dixit] dominus [ei,] pu
ta Oſee: [Voca nomen eius]i. filiæ tuæ, [abſq; miſericordia]i. tale nomē ei impone, q̄d ſigni-
ficet miſericordiæ abſtractionem. Sic nēpe vocata eſt filia iſta, non q̄ ipſa fuerit expers diui-
2. Re. 12. næ clementiæ, ſed quia per eius appellatiōem ꝑfigurabatur duriſſima atq; longiſſima captiui
tas decem tribuum, ſicut oppoſito modo Salomon dictus eſt amabilis dño, q̄m dominus di
lexit eum. Ideo ſubditur ratio impoſitiōis huius nominis, [quia nō addam vltra miſereri do
mui Iſrael]i. populo decē tribuū non parcam de cætero, ſicut peperci huculq;. Hoc ideo dici
tur, nō q̄ Deus miſericordiam ſuā prorſus populo huic ſubtraxit, (cum in omni opere Dei
miſericordia & iuſtitia cōmiſceantur, puniat'q; etiā in inferno citra condignum. Propter q̄d
ait Pſal. 24. Vniuerſæ viæ dñi miſericordia & veritas) ſed ideo hoc dictum eſt, q̄m Deus vl-
trà nō diſtulit captiuitatē Iſrael, nec à regibus vaſtantibus eos eripuit, ſed duriſſime permi-
ſit eos opprimi, occidi, captiuari, trāſferri. Sic'q; in hac vltione diuina iuſtitia clarius reſplen
duit, q̄ miſericordia. [Sed obliuione obliuiſcar eoꝝ.] Per hanc ingeminationem inſinuatur,
q̄ populus iſte vehementer relinquendus eſſet à Deo. Quanuis autē in incommutabili Deo
non cadat obliuio, nec aliq̄d ei ignotum ſit, dicitur tñ hoīm obliuiſci, dum miſericordiā ſuā
eis nō exhibet, nec ſolitā grām beneficia'q; impendit, ſed ita ſe habet ad eos, quaſi nequaquā
cognoſceret ipſos, vel ſicut ſe habet homo ad eū, quē penitus nō agnoſcit. E contrario dici-
tur hoīm recordari, quādo miſericorditer auxiliat gratioſe'q; adeſt. Hinc ait Pſal. 110. In me-
moria æterna erit iuſtus. Et Salomon Prouerb. 10. Nomen impioꝝ putreſcet. ¶ Quæritur,
Oſee, 3. q̄modo verū eſt q̄d dñs ait hīc, Nō addā vltrà miſereri domui Iſrael, cū infrà dicat, Poſt hæc
reuertentur filij Iſrael, & quærent dñm Deū ſuum? Dicendū, q̄ verbis ꝑdictis nō denegatur
cōuerſio populi huius circa finem mūdi, q̄ñ iuxta Apoſtolū, plenitudine gentiū ingreſſa, oīs
Rom. 11. Iſrael ſaluus erit, detecta ꝑ Heliā Antichriſti perfidia. Vnde per verba inducta deſignat diu-
turnitas, nō omnimoda perpetuitas abiectiōis populi Iſrael. [Et domui] id eſt, regno & popu
lo Iuda.i. tribus Iudæ, ꝑ quā denotantur & aliæ duæ tribus, videlicet Leui & Beniamin, ſicut
4. Re. 19. iam patuit. [miſerebor,] liberando eos tēpore Ezechiæ à Sennacherib rege Aſſyrioꝝ. Alia
Eſa. 17. q̄q; diuerſa bona ſpiritualia ac temporalia ꝑſtitit Deus regibus, ſacerdotibus, ac populo huic
tēpore Oſee prophetæ, regnātibus Ozia, Ioathan & Ezechia, quanuis tēpore Achaz maxi-
Ge. 32. 35 mas miſerias paſſi ſint. Quanuis aūt in ſcripturis frequēter noīe Iſrael, totus populus de Ia-
3. Re. 12. cob, q̄ dictus eſt Iſrael, generatus, tñ ab eo tēpore, quo ſub filio Salomonis decē trib' receſſe-
rūt à domo Dauid, ꝑ Iſrael deſignatæ ſunt cōmuniter decem tribus propter eaꝝ multitudi-
nem. [& ſaluabo eos in dño Deo ſuo]i. in meipſo, ſeu filio meo vnigenito, vel propria vel di-
uina virtute liberabo regnū Iudæ ab impugnatiōe Sennacherib. His verbis innuitur plura-
litas perſonaꝝ in Deo, cū dominus ait de dño: Saluabo eos in dño Deo ſuo. Iuxta quem mo
dum loquēdi ſcriptū eſt Gene. 19. Domin' pluit ſuꝑ Sodomam & Gomorrhā ignē & ſulfur
à dño. Eſt'q; iſte modus loquendi frequēs in veteri teſtamento, rarus aūt in nouo, q̄uis q̄q;
2. Tim. 1 inueniatur in eo, vt cū dicit Apoſtolus: Det illi dñs miſericordiam inuenire à dño in die illa.
[& nō ſaluabo eos in arcu & gladio & in bello]i. virtute armoꝝ & ꝑlij. Propter q̄d ait Pſal.
Pſal. 43. Non eñ in arcu meo ſperabo, & gladius meus nō ſaluabit me. [& in equis & in equitibus]
i. nō in robore aut multitudine equoꝝ atq; equeſtrium eos ſaluabo. Quia (vt legitur quarti
Regum 19.) angelus domini percuſſit in caſtris Aſſyrioꝝ centū octogintaquinq; millia viro
rum, ſic'q; ꝑ manū angeli Iudæi ſaluati ſunt à rege Aſſyrioꝝ, quam ſaluationē fecit angelus
Pro. 2. diuino nutu atq; imperio, ideo principaliter Deo aſcribit. Hinc Salomon loquitur: Equus
1. Mac. 3. paratur ad diē belli, domin' aūt ſalutē tribuet. Et alibi legitur: Nō in multitudine exercitus,
ſed de cælo victoria eſt. Deniq; Deus ſpūaliter ſaluauit multos de regno Iudæ in ſeipſo tanq̄
in fonte & fine beatitudinis vniuerſæ, quia in regno Iudæ tempore præfatoꝝ regum, mul-
Eſa. 45. ti iuſti fuerunt. De qua ſalute Eſaias ꝓfeſſus eſt: Iſrael ſaluatus eſt in dño ſalute æterna. Salua
4. Re. 20. uit q̄q; domin' domū Iuda, q̄m licet ꝑmiſit eos tēpore Zedechiæ capi, & in Babylonē ꝑduci,
tñ poſt ſeptuaginta annos de licētia Cyri regis Perſaꝝ, in Iudæā reuerſi ſunt. [Et ablactauit]
Gomer [eā q̄ erat abſq; miſericordia]i. filiā ſuā vocatā Abſq; miſericordia, amouit à lacte.
Per q̄d ꝓphetice notabat, q̄ populus decē tribuū diuina cōſolatiōe priuaret, nec ꝓprio cibo
in terra paterna aleret, ſed cibis externis, videlicet idololatrijs, in terra captiuitatis veſceret.

[Et

[Et concepit]Gomer tertium fœtum,[& peperit ei]puta Oſee marito ſuo [filium. Et dixit]
Deus [ad Oſee:Voca nomen eius,Non populus meus] i. hunc filium tuum nomina tali vo-
cabulo quod deſignet, non populus meus.Quanuis autem nomina iſta, in Latino comple-
xa ſunt,in Hebræo tamen incomplexa fuiſſe reputantur. Cauſa demum huius appellationis
ſubiungitur,cum dñs ait,[quia vos]o Iudęi,eſtis[non populus meus]per prędeſtinationem
& gratiam,quanuis ſitis populus meus per creationem & prouidentiam generalem. [& ego
non ero veſter Deus] per cultum deuotum ſeu gratioſam ac piam inhabitationē, ita ꝙ non
colatis me reuerenter & charitatiue,ſed in infidelitate & peruerſitate veſtra manebitis. De-
us quippe vniuerſorum,proprie fertur Deus eorum, qui eum ſuper omnia amant, & colunt
vt Deum.Iſtud (vt Haymo dicit) referri poteſt ad Iudæos tempore Oſee captos,vel ad eos,
qui erant in primo Saluatoris aduentu,& Chriſtum negantes coram præſide conclamabāt,
Tolle tolle, crucifige eum. Et item:Non habemus regem niſi Cæſarem. De quibus Daniel. Ioan. 19.
9.erat prædictum:Non erit eius populus, qui eum negaturus eſt.Vnde & ſuper eos peruenit Ibidem.
ira Dei vſq; in finem,ſecundum Apoſtolum,perdideruntq́ locum & gentem,& dicuntur fi- 1. Theſ. 2
lij non Dei,ſed dæmonis:Qui enim nō credit in filium,nec patrem habet.Propter quod au-
diūt à Saluatore: Vos ex patre diabolo eſtis. [Et erit numerus filiorum Iſrael quaſi arena ma 1. Ioan. 2
ris, quæ ſine menſura eſt, & non numerabitur. Et erit in loco vbi dicetur eis,Non populus Ioan. 8.
meus vos: dicetur eis, filij Dei viuentis] Quidam hoc loco incipiunt ſecundum capitulum,
quidam vero loco ſequenti, quo dicitur:Dicite fratribus veſtris.Porro literam iſtam diuer-
ſi varijs modis exponunt,quemadmodum breuiter tangam.Et erit numerus filiorum Iſrael,
id eſt, populus Iudæorum multus erit, ſicut arena maris, quæ ſine menſura eſt quantitatis
diſcretæ,id eſt,ſine numero hominibus cognito. Ideo ſequitur,Et nō numerabitur prę mul
titudine.abſolute tamen loquendo, non eſt in creaturis aliquid actualiter infinitum, nec in
magnitudine,nec in multitudine,nec in perfectione,Deus nanq; glorioſus & ſapiens, in nu Sapię 11.
mero,pondere & menſura vniuerſa conſtituit.Sic filij Iſrael præ multitudine nequeunt nu-
merari,quod aliqui dicunt imp'etum in Iudæis ab Aſſyrijs captiuatis, aliqui vero in Iudæ-
is qui vſq; in præſens ſub Romano Imperio capti tenentur. Quidam autem referunt ad Iu-
dæos à Babylone reuerſos in propriam terram, qui per ſucceſſum temporis multiplicati
ſunt vehementer. Nonnulli referunt ad eos,qui circa finem ſeculi erunt veniente Helia.Se-
cundum hanc diuerſitatem etiam quæ ſequuntur, diuerſimode explanantur. Subdit enim:
Et erit,id eſt, continget quod ſequitur,in loco,id eſt, in Hieruſalem & locis vicinis. Vbi di-
ctum eſt eis,id eſt,vbi Deus per prophetas dixit Iudæis: Non populus meus eſtis vos, quan-
do coluiſtis idola. Hoc enim per Hieremiam ſæpe dixit dominus populo huic. Dicetur eis,
filij Dei viuentis eſtis, id eſt,ibi poſt conuerſionem ſuam vocabuntur filij adoptiui Dei viui
ac veri,à quo fontaliter profluit omnis vita naturæ, vita gratiæ,vitaq́; gloriæ. Chriſto enim
incarnato, & inter Iudæos conuerſante ac prædicante, multi crediderunt in eum, multiq́;
plures poſt paracleti miſſionem à Chriſti Apoſtolis ſunt conuerſi. Alij per locum iſtum in-
telligunt totum orbem,in quo Iudęi diſperſi ſunt,& iam multi eorum ad Chriſtum conuer
ſi ſunt. In fine autem mundi omnes vbiq; conuertentur,& ita dicentur filij Dei fide recepta,
qui antea dicebantur filij diaboli. [Et congregabuntur filij Iuda] id eſt, nati de tribu Iuda,
Leui, ac Beniamin, qui per Iudam deſignantur,quoniam reges erant de tribu Iuda. [& filij
Iſrael]id eſt, aliqui nati de decem tribubus[pariter]corporaliter & ſpiritualiter. [Et ponent
ſibimet caput vnum] id eſt,in Chriſtum concorditer credent, qđod vniuerſaliter implebi-
tur per prædicationem Enoch atq; Heliæ, qui ſicut in euangelio ſcriptum eſt, reſtitnet oīa. Matt. 17.
[& aſcendent de terra]i. cæleſtia quęrēt,& ad diuina cōſurgent, quemadmodū monet Apo Col. 3.
ſtolus,quæ ſurſum ſunt quærite,vbi Chriſtus eſt in dextera Dei, quę ſurſum ſunt ſapite,non
quæ ſuper terram.Porro hæc fient,[qm̄ magnus dies Iezrael] Iezrael interpretaƭ ſemē Dei, Gene. 12
per q̄d intelligi poteſt Chriſtus,de quo legiƭ:In ſemine tuo benedicenƭ oēs gentes. Vel con-
gregatio fideliū.Eſt itaq; ſenſus,ꝙ magnꝰ eſt dies Chři.i. tēpus grǣ,quia in eo Chřs magnifi
ce fecit nobiſcū, maximā gratiā tribuēdo, totūq́; mundū illuſtrando, aduerſarios humanæ
ſalutis dejciendo, & infinita mirabilia perpetrando. Magnus eſt quoq; dies eccleſiæ, quæ in
nomine Chriſti mirabilia operatur, & à ſole iuſtitiæ gratioſiſſime illuſtraƭ. De hoc die fer-
tur in Pſal. 117. Hæc eſt dies quam fecit dñs. Veruntamē expoſitiones iſtæ infirmātur per hoc,
ꝙ Apoſtolus ad Romanos 9. allegat præinductam ſcripturam de vocatione gentiū prænun-
ciatā.Sic etenī ait S. Apoſtolꝰ: Deus ſuſtinuit in multa patiētia vaſa iræ apta in interitum, vt
oſtēderet diuitias gloriæ ſuę in vaſa miſericordię. Quos & vocauit,nō ſolū ex Iudęis,ſed etiā
ex gentibus, ſicut in Oſee dicit:Vocaui nō plebem meā,plebem meā,& non miſericordiam
conſecutā,miſericordiā conſecutā. Et erit in loco vbi dictū eſt eis,Nō plebs mea vos,ibi vo-
cabunƭ filij Dei viui.Sequēdo ergo intellectū diuini Apoſtoli,aduertendū,ꝙ pphete & Apo-
ſtoli eodē ſpū docti atq; locuti ſunt. Quemadmodum ergo in nouo teſtamēto fit diſtinctio

inter Iudæos ſeu Iſrael,carnales & ſpũales(de carnali ſiquidẽ dicit Apl̃us:Videte Iſrael ſecũ-
1.Co.10 dũ carnẽ.Ioan.quoq; Apoc.2.& 3.Dicunt ſe Iudæos eſſe,& nõ ſunt,ſed ſunt ſynagogæ ſata
Gala.6. næ,De ſpũali vero loquitur Paulus:Pax ſuper eos,& ſuper Iſrael Dei)ſic prophetæ loquun-
tur de duplici Iſraele,puta carnali ac ſpirituali, ita ꝙ ſpiritualis Iſrael eſt quicunq; fidelis,
ſanctorum patriarcharũ fidem ac mores amplectens,diuina cõtemplans,adhærensq; Chri-
ſto,qui finis eſt legis ac prophetarum. Eſt igitur ſenſus:Et erit numerꝰ filiorum Iſrael,id eſt,
multitudo in Chriſtum credentium,ſ.gentilium conuerſorum, Deum pura fide contẽplan-
Pſal.95. tium,ſicut arena maris,quia innumerabilis. Et erit in loco vbi dictum eſt eis, non populus
meus vos.i.vbiq; terrarum,vbi gentiles ante ſuam conuerſionẽ nominabantur non filij Dei,
ſed dæmonũ,quibus & ſeruiebant,oẽs eñ dij gentium dæmonia, dicetur eis,filij Dei viuen-
tis.i.ibi vocabuntur filij Dei,poſtq̃ ad Chriſtũ cõuerſi extiterint,ſicut ad Galatas ſcribit Apo
Galat.3. ſtolus,Oẽs filij Dei eſtis per fidem in Chr̃o Ieſu.Quotquot aũt receperũt eum,dedit eis po-
Ioann.1. teſtatẽ filios Dei fieri.Et cõgregabuntur,cõgregatione ſpũali per fidẽ & charitatẽ, vel etiam
corporali.Filij Iuda.i.primitiua eccleſia ex Iudaiſmo conuerſa,puta apoſtoli alijq; credẽtes
natione Iudæi,Et filij Iſrael pariter,cõſtituendo vnã eccleſiã in Chr̃o,tanq̃ in lapide angula-
ri cõuenientes atq; cõnexi.De quo ſubiungit:Et cõſtituent ſibi caput vnum.i. Chriſtũ vna-
nimiter eligẽt in regẽ ac principẽ,q̃d nõ facerẽt,niſi electi prius eſſent ab ipſo. Hinc ſcriptũ
Zach.6. eſt:Pax erit inter duos illos,videlicet Gẽtiles & Iudæos in Chr̃m credẽtes. De hoc quoq; ca-
pite dñs teſtat Ezech.34.Ego paſcam gregem meum,& ero eis in Deum,& ſeruus meus Da
uid princeps eorum.Per Dauid aũt oẽs intelligunt Chriſtum, qui iuxta Apoſtolum,eſt ca-
Epheſ.5. put corporis eccleſiæ.Quæ vero ſequuntur,exponenda ſunt ſicut iam factum eſt.

¶Expoſitio moralis huius primi capituli. Artic. IIII.

IAm in ſuperioribus dictum eſt, ꝙ Oſee (qui interpretaẽ Saluator) figura eſt Chriſti, de
Matt.1. quo angelus ait: Ipſe ſaluum faciet populũ ſuum à peccatis eorum. Et Eſai.54.Aperiatur
terra & germinet ſaluatorem.Per hoc ergo,ꝙ Deus iuſſit Oſee,vt acciperet vxorem for-
nicationum,præfigurabaẽ, ꝙ Deus pater dixit Chr̃o,q̃n miſit eum in mundum per incarna-
tionis myſterium,vt acciperet vxorem fornicationũ, i.gentilitatem cum idolis fornicãtem
Epheſ.5. ſibi deſponſaret,atq; ex ea exhiberet ſibi glorioſam eccleſiam,non habentem maculam ne-
Ioan.10. que rugam. Vnde & Chriſtus loquitur: Alias oues habeo,quæ non ſunt ex hoc ouili,& illas
oportet me adducere. Eſaiæ quoq; 49. pater ait ad Chriſtum: Parum eſt vt ſis mihi ad ſuſci
tandas tribus Iacob, & fæces Iſrael conuertendas: dedi te in lucem gentium, vt ſis ſalus mea
Philp.3. vſq; ad extremum terræ.De hac iam dicta ſunt plura. ¶Porro ꝙ dominus ait de decem tri
Luc.21. bubus,Fornicans fornicabitur terra à domino,iam videmus in populo Chriſtiano, quomo
Colo 3. do aliquorum deus venter eſt, quorum corda grauantur crapula & ebrietate.Alij auaritiæ
Iob 31. (quod eſt idolorum ſeruitus)ſtudent,qui dicunt auro,robur meum, & obrizo,fiducia mea,
Ecci 10. non metuentes quod ait ſcriptura:Nihil eſt iniquius,q̃ amare pecuniam. Et quod ait 1.Tim.
6.Apoſtolus:Qui volunt diuites fieri,incidunt in tentationes & laqueum diaboli. Alij in ſo-
1.Ioan.5 phiſmatibus ac vanitatibus ſuis iugiter occupantur. Contra quos clamat Ioannes:Filioli,
cuſtodite vos à ſimulacris.[Et abijt & accepit Gomer] Gomer interpretatur conſummata
atq; perfecta.Per hoc itaq;,ꝙ Oſee accepit Gomer, præſignatum eſt, ꝙ Chriſtus accepit Ec-
cleſiam ex gentibus congregatam,quæ ante conuerſionem ſuam fuerat conſummata in vi-
tijs,immo in fornicatione carnali & ſpirituali, eratq; perfecta filia voluptatis.Poſtquam ve-
ro ad Chriſtum conuerſa,& ei in ſponſam vnita eſt,facta eſt conſummata in fide,ſpe & cha-
ritate. Itemq; perfecta in donis ſpiritus ſancti, quemadmodum ſcribit Apoſtolus gentibus
1.Cor.1. conuerſis,puta Corinthijs:Gratias ago Deo,quia In omnibus diuites facti eſtis in illo,ita vt
Matt.5. nihil vobis deſit in vlla gratia.Hinc Saluator hortatur:Eſtote perfecti, ſicut pater veſter cæle
ſtis perfectus eſt.Cumq; Chriſtus accepiſſet hanc ſponſam, peperit ei filium, qui appellatus
eſt Iezrael,id eſt,ſemen Dei.Eccleſia nanq; per verbum prædicationis & in fonte baptiſma-
tis generat Chriſto filios gratiæ ac ſalutis,dicente Apoſtolo: Per euãgelium in Chriſto ego
vos genui. Quod Eccleſia non faceret, niſi prius cognita atque fœcundata eſſet à Chriſto,
1.Cor.3. non ſemine materiali,ſed luce cæleſti,donis ac virtute ſpiritus ſancti. Inſuper dominus ait:
Adhuc modicum,& viſitabo ſanguinem Iezrael,id eſt,occiſionem ſeminis Dei,vtpote Chri
ſti, & aliorum filiorum primitiuæ eccleſiæ,quos occiderunt Iudæi, vlciſcar ſuper domum
Iehu, id eſt, in populo Iudæorum incredulo,quod poſt quadraginta circiter annos à Chri-
ſti paſſione impletum eſt, quando Romani deſtruxerunt Hieruſalem ac Iudæam, & Iu-
dæorum plurimos occiderunt, vendiderunt, diſperſerunt, & varijs modis affixerunt.
Et in tempore illo contritus eſt arcus Iſrael, id eſt, tota fortitudo Iudæorum eſt deiecta in
valle Iezrael, id eſt, in humilitate Chriſti & Eccleſiæ. Chriſtus nempe ſua humilitate ac paſ
ſione promeruit ſuprẽmus exaltationem, Iudiciariam poteſtatem, aduerſariorum quoque
ſuorum deiectionem. Idcirco ſuperbi Iudæi,Chriſtum humilem perſequendo, eius humili-
tate

tate deiecti ſunt. Hieronymus & antiqui expoſitores, quorum temporibus abundabant hæ-
retici, per decem tribus ſeu Iſrael, qui dominum dereliquerunt, intelligunt hæreticos, per re-
gnum vero ſeu populum Iudæ, Eccleſiam. Sicq́ per contritionem arcus Iſrael, deſignat hæ-
reticorum deiectio, qui Chriſti virtute vincuntur. Et concepit adhuc, & peperit filiam. Per Lucæ 8.
hanc filiam Oſee vel Gomer, quæ vocat Abſq́ miſericordia, deſignantur hæretici, qui ad
tempus credunt, & in tempore tentationis deficiunt, dæmone ſuggerente, varios inducendo
errores, & tanq̃ effœminati, tentationibus ſuccumbendo. Hanc congregationem ſeu filiam,
quæ diuina miſericordia mrretur deſtitui, concepit à Chriſto eccleſia, dum eos primo fide-
liter inſtruit ac baptizat: dum vero fidem rectam & eccleſiaſticam deſerunt vnitatem, effi- 1. Ioann. 2.
ciuntur proles diaboli. De quibus ait in prima ſua epiſtola Ioannes: In nobis rrant, ſed non
erant ex nobis. Hinc dominus ait: Non addam vltra miſereri domui Iſrael, id eſt, conuenti-
culis hæreticorum, qui æternaliter condemnantur, ſed domui Iuda, id eſt, eccleſiæ corde cre
denti, & ore ſalubriter cõfitenti miſerebor, perducendo eos ad finem beatum. Et ablactauit
eam quæ erat abſq́ miſericordia. i. præfatam hæreticorum collectionem priuat Deus gra- Eccĩ 15. Sapien. 2.
tia internæ refectionis, lacte euangelicæ legis, pane vitæ & intellectus, & aqua ſapientiæ ſalu- Thren. 4.
taris, quæ maleuolã nequaq̃ ingreditur aĩam, ita vt tales non iam nutriantur in croceis, ſed
ſtercora amplexentur. Et concepit & peperit filiũ, & dixit, Voca nomen eius, Non populus
meus. Per hunc tertiũ puerum Oſee & Gomer, intelligunt cæteri impij Chriſtiani, qui rebel
les ſunt lumini, nec per gratiam & prædeſtinationem attinent Deo, ſed ſola fide Chriſtiani
filijq́ Eccleſiæ reputantur. De qualibus ſcriptum eſt: Ipſi de mundo ſunt, & de mũdo loquun-
tur, & mundus eos audit. De quibus ait ſaluator: Multi dicent mihi in die illo, Domine do- 1. Ioann. 4. Matth. 7.
mine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & virtu-
tes multas fecimus? & tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos, Diſcedite à me omnes
operarij iniquitatis. Iſtis melius eſſet viam iuſtitiæ ignoraſſe, q̃ cognitam abieciſſe. In quibus 2. Petri 2.
vtiq́ ſemen Dei non permanet. Horum Deus omniũ aſſerit ſe non eſſe Deum, quia nec ipſi
eum ſuper omnia amant & colũt, nec ipſe per gratiã corda eorum inhabitat, neq́ per proui
dentiam ſingularem prouidet eis efficienter de neceſſarijs ad ſalutem, verum dimittit eos iu
ſtitia exigente ſecundum deſideria cordis eorum, vt eant in adinuentionibus ſuis. Quo con Pſalm. 80. Apoc. 21.
tra de electis habetur in Apocalypſi: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit
cum eis, & ipſi populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit eorum Deus.

¶ Declaratio II. capituli: Dicite fratribus veſtris populus meus. Artic. V.

NVnc in fine præcedentis capituli dictum eſt, quemadmodum filij Iuda, & filij Iſrael
congregarentur, & conſtituerent ſibi caput vnum concorditer credẽdo in Chriſtum:
apoſtolica quoq́ authoritate oſtenſum eſt, ꝙ per filios Iſrael, intelligãtur ſpirituales
Iſraelitæ, id eſt, electi gentiles, iuxta illud ad Galatas: Qui ex fide ſunt, hi ſunt filij Abra- Galat. 3.
hæ. Idcirco propheta alloquitur modo prædicatores primitiuæ eccleſiæ natione Iudæos, pu
ta Apoſtolos aliosq́ Chriſti diſcipulos, vt gentilibus gratiam Dei annoucient. [Dicite] ò
Apoſtoli & ex Iudaiſmo conuerſi [fratribus vr̃is] id eſt, electis ex gentibus, qui ſunt fratres
veſtri, non ſolum propter conformitatem naturæ & ratione originis ex primo parente,
itemq́ quoniam ab eodem geniti creatore, ſecundum illud Malachiæ: Nunquid non pa- Malach. 2.
ter vnus omnium noſtrum? nunquid non Deus vnus creauit nos? ſed etiam propter confor-
mitatem fidei, charitatis & gratiæ. Vnde ad Galatas teſtatur Apoſtolus: In Chriſto Ieſu neq́ Galat. 5.
circuncifio aliquid valet neq́ præputium, ſed fides quæ per dilectionẽ operatur. De talibus Ibidem.
fratribus dñs ait electis Iudæis per Eſaiam: Mittam ex eis qui ſaluati fuerint, ad gentes, in Eſaiæ 66.
Aphricam & Lydiam, in Græciam & Italiam, & adducent omnes fratres veſtros. Itaq́ dici-
te fratribus veſtris [populus meus] i. ꝙ ipſi per gratiam ſunt populus meus, ſicut & vos, ꝓpter Roma. 3. & 10.
quod ad Romanos dicit Apoſtolus: An Iudæorum Deus tantum? nõne & gentiũ? Rurſusq́: Eſaiæ 19.
Nõ eſt diſtinctio Iudæi & Græci. Nam idẽ dñs oĩm, diues in oẽs qui inuocant eum. Hinc per
Eſaiã loquitur dñs: Dicã Aegypto, populus meus: & opus manuũ mearũ, Aſſyrio. [& ſorori
veſtræ] i. eccleſiæ ex gẽtibus congregatæ, dicite [Miſericordiam conſecuta] i. ꝙ ipſa miſeri-
cordiã meam ſuſcepit per gratiã Chriſti. propter quod in Eſaia habetur: Ecce gentẽ quam
neſciebas, vocabis. Et in Actis ait Petrus: Si Deus eandem gratiã dedit illis (videlicet genti- Eſaiæ 55.
bus) ſicut & nobis, ego quis eram, qui poſſem prohibere Deũ? Hoc eſt q̃d ad Epheſios dicit Actor. 11.
Apoſtolus: Reuelatum eſt ſanctis apoſtolis & prophetis in ſpiritu, eſſe gentes cohæredes & Ephe. 2.
concorporales, & comparticipes promiſſionis Dei in Chriſto Ieſu. ¶ Præterea, præter hanc
expoſitionem tangit Hieronymus alias duas. Prima eſt: Dicite o vos de tribu & populo Iu
dæ, vnum Deum colentes, fratribus veſtris. i. populo decẽ tribuum, ꝙ ſit populus meus, dum Roma. 11.
modo voluerint idololatriã & alia peccata abijcere. Et q̃a de ſemine patriarcharum proge
nitus eſt, & ſorori veſtræ, i. eidẽ plebi vel ſynagogæ dicite, ꝙ ſit miſericordiã conſecuta. Nã
multi ex decẽ tribubus gratioſe ſaluati ſunt, quorũ vnus fuit Tobias de tribu Nephthalim.

Secun-

Secũda eſt: Vos Iudæi qui creditis, dicite fratribus veſtris, i. fractis ramis, ꝙ ſit popul' meus,
& ſorori veſtræ ſynagogæ, ꝙ ſit miſericordiã conſecuta, quo ad hoc ꝙ in fine mundi, cum
intrauerit plenitudo gentiũ, oĩs Iſrael ſaluus erit. [Iudicate matrem veſtram, iudicate, qm̃
ipſa nõ vxor mea, & ego nõ vir eius] Hũc locũ Beda exponit pro tp̃e Chriſti, vt ſit ſenſus: O
apoſtoli & cæteri credentes ex Iudaiſmo, iudicate, i. reprę̃hendite matrem veſtram incredu
lam ſynagogam Chriſto. Et repetit iudicate, quatenus frequenter ac ſtrenue increpent eam.
Act.4. Quod in Actis legunt feciſſe apoſtoli, dicente Petro Iudæis: Deus patrum noſtrorum glori-
ficauit filiũ ſuum Ieſum, quem vos quidẽ tradidiſtis, & negaſtis ante faciem Pilati, & peti-
ſtis virũ homicidam donari vobis. Quia ipſa ſynagoga incredula, non eſt vxor mea, cum
non ſit mihi per fidẽ & charitatẽ coniuncta, nõ imprę̃gnet à me fructu operum bonorum:
& ego non ſum vir eius, i. ſponſus, ita, q͂a non eſt æterna coniunctio ſp̃ualis matrimonij in-
Eſaię 59. ter eã & me, qm̃ peccata eius diuiſerũt inter eã & me, & facta eſt meretrix atq; adultera, ſicut
patebit. Loquitur autem Deus de ſpirituali coniunctione, quæ eſt inter creaturam rationa-
lem & creatorẽ, metaphorice ſub nomine vxoris & viri. Et ſimili modo ait per Eſaiã: Quis
Eſai.50. eſt iſte libellus repudij, quo dimiſi matrẽ veſtram? Ei quoq; quod nunc dñs ait: Iudicate ma-
& 5. trem veſtrã, ſimile eſt quod per eundẽ Eſaiã dñs ait: Et nũc habitatores Hieruſalẽ, & viri Iu
da, iudicate inter me & vineã meam, videlicet ſynagogã. Conſequenter De' clementer hor
tatꝰ ſynagogã ad pœnitentiam, & vt illa magis obediat admonitioni diuinæ, minatꝰ pœnam.
[Auferat] i. relinquat atq; abijciat [fornicatiões ſuas] ſp̃uales. i. idolorũ culturas. Fornicatiões
quoq; corporales. i. illicitos concubitus ſolutę cum ſoluta. [à facie ſua] i. ab aſpectu atq; prę-
ſentia ſua, ne eas per approbationem aſpiciat vel acceptet, ſed retro ſe iactet, quẽadmodum
per Hieremiam dñs aſſerit: Si abſtuleris offendicula tua à facie tua, non cõmoueberis. Nihilo
Hier.30. minus debet homo peccata ſua ante ſe ponere, vt ea pœnitendo penſet ac defleat, dicente
Pſal.50. Pſal. Qm̃ iniquitatẽ meam ego cognoſco. Propter quod dñs ait per Hieremiã: Leua oculos
Hiere.3. tuos in directũ, & vide vbi proſtrata es. [& adulteria ſua] ſpiritalia ac corporalia auferat [de
medio vberum ſuorum] i. à ſuis vberibus, vel à corde, quod intra vbera ſituatur. Corporalia
quippe adulteria per contactum vberum prouocantur, & conſummantur. Idcirco de vbe-
ribus tolli iubentur. Spiritualia vero adulteria per cordis delectationem explentur. Prę̃cipi-
tur ergo, ne cor vitia idololatrię diligat, nec ea ad actum deducat. Q̃uis autem ſpiritalis for-
nicatio præſertim idololatria appelletur, quia per eam cor à Deo formaliter atq; totaliter
ſeparatur, quodlibet tamẽ peccatum mortale, fornicatio ſpiritalis eſt, quia per ipſum mens,
cæleſtis ſponſi vnione relicta, ſummiq; boni adhæſione reiecta, rebus inhæret caducis, & in
creaturis potius q̃ in Deo quieſcit ac delectatur. Propter quod in Numeris dñs: Ne ſequan-
Nume.15. tur, inquit, cogitationes ſuas, & oculos per res varias fornicantes. & in Ezechiele: Contri-
Ezech.6. ui cor eorum fornicans, & recedens à me. [Ne forte expoliem] i. expoliãdo faciam [eam nu-
dam] i. ſpiritalibus gratijs vel corporalibus beneficijs deſtitutam. Veſtes nempe & ornamen
ta populi Iſrael, fuerũt auxiliũ Dei, angelorum cuſtodia, doctrina legis & prophetarum, re-
ligioſæ ac ſanctæ perſonæ, & cætera dona creatoris, de quibus gloriabantur dicentes: Non fe
Pſal.147. cit taliter omni nationi, & iudicia ſua nõ manifeſtauit eis. Hæc Deus minatur ſe ablaturum,
niſi pœniteant. [& ſtatuam] i. ponã [eam ſecundum diem natiuitatis ſuæ] i. in tali ac tanta ca-
lamitate, vilitate & abiectione, qualẽ & quãtam habuit in Aegypto, vbi multiplicatus eſt po
pulus Iſrael, & multis ærumnis, idololatrijs, atq; duriſſimo iugo fuit ſubiectus. Propter q̃d
in Ezechiele ſcriptũ eſt: In die ortus tui non eſt præciſus vmbilicus tuus, & aqua non es lo-
Ezech.16. ta, ſed piecta ſuper faciem terrę. Et denuo: In die, inq̃t, qua nata es, non es ſale ſalita: & trãſiui
Ibidem. p̃ te, & inueni te nudã & deturpatam, & conſperſam in ſanguine tuo. Sed de tanta ærumna
Ibidem. eripuit Deus hanc plebem, cũ eam eduxerat de Aegypto. propter q̃d ſubdit: Indui te byſſo &
ſubtilibus, & ornamẽta circumpoſui tibi. Hæc aũt videmus iam Iudæis ablata propter incre
dulitatẽ ſuã in Chriſtũ. [Et ponã eã quaſi ſolitudinẽ] i. habitatores terræ eorum occidam, vel
transferã de ꝓpria terra. Vnde Chrs in Euangelio ait Iudęis: Relinquetꝰ vobis domus veſtra,
Matt.23. deſerta. [& ſtatuã eã velut terrã inuiã] i. ſynagogã parificabo terræ quæ viã non habet, eo ꝙ
non ſit habitator vel deambulator in ea: ſic ſynagoga à Deo derelicta eſt, nec habet rectam
Eſa.60. viam tendẽdi ad Deũ, quẽadmodum Eſaias teſtatur: Fuiſti derelicta & odio habita, & non
erat q̃ per te trãſiret. [& interficiã eã ſiti.] Hoc accipi poteſt de ſiti corporali, quã Iudæi ꝑpeſ
ſi ſunt, à Romanis obſeſſi: tunc eñ defuerũt eis cibi ac potus. Vel de ſiti ſp̃uali. i. à veritate au
diendi verbũ Dei. Nunc eñ Iudæi multo tp̃e deſiderarũt habere & audire prophetam, q̃ eis
aliq͂d certi de Meſſię nunciaret aduentu, dolenteſq; dicunt: Signa noſtra non videm', iã non
Pſal.57. eſt propheta. Sed exigẽtibus culpis ſuis, nõ merentꝰ diuinitus exaudiri. De huiuſmodi fame &
ſiti dñs ait per Amos: Emittã famẽ in terra, nõ famẽ panis, neq; ſitim aquæ, ſed audiendi ver
Amos 8. bum Dei. Interficiuntꝰ quoq; obſtinati Iudæi ſiti, i. penuria aquæ ſapiẽtiæ ſalutaris, gratiæq;
Ioan.4. cæleſtis. De qua dicit Saluator: Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, nõ ſitiet in ęternum,
ſed

ſed aqua quã ego dabo, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternã. Occidũtur quoq; ſiti,
id eſt, immoderato temporalium rerum affectu, cum ſint auariſſimi. ¶ Præterea quidã oĩa
iam prædicta, ab illo loco, Iudicate matrem veſtram, exponunt de Iudæis pro tempore Ba-
bylonicæ captiuitatis, ita ꝙ propheta alloquitur ꝓphetas & iuſtos, qui captiuitatem illam
prædixerunt, videlicet Hieremiam, Baruch, quatenus Hieruſalem vel ſynagogam iudicent,
atque ex eius prauitate perpendant, ꝙ non ſit ſponſa ſeu vxor Dei, nec ipſe ſit ſponſus vir ꝗ
ipſius. Cætera quoq; quæ dicta ſunt, applicari poſſunt Iudæis temporis illius, eodem ſenſu
quo nunc applicata ſunt Iudæis pro tempore Christi. Multum enim viguit vtraq; fornica-
tio præinducta in populo Iudæorum ante Babylonicam captiuitatem. Propter quod Deus
per manum Chaldæorum eos expoliauit, & velut ſolitudinem terramq́; inuiam ſtatuit, pro-
ut per Hieremiam prædixit vberrim. Vnde loco quodam loquitur dominus: Derelinquam Hiere. 19.
vos & ciuitatem quam dedi vobis & patribus veſtris, & dabo vos in vexationem & maledi-
ctionem, & in ſtuporem, & in ſibilum, & in opprobrium, eo ꝙ non audieritis verba mea.
Deniq; ſicut prædicta, ſic & ſequentia vtroq; modo exponuntur, & ſenſus redit in idem. [&
filiorum illius] i. filiorum infidelis ſynagogæ, ſequentium matris ſuæ perfidiam & peccata,
quibus in euangelio dicitur: Genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Matth. 3.
[non miſerebor] quoniam à Chaldæis ac Romanis vaſtati ſunt. Et bona gratiæ in præſenti,
bonaq́; gloriæ in futuro perdiderunt. Vnde dominus ait ad Hieremiam: Non aſſumas lau- Hiere. 7.
dem & orationem pro eis: Si ſteterint Moſes & Samuel coram me, non eſt anima mea ad po
pulum iſtum. [quoniam filij fornicationum ſunt] id eſt, multiformium fornicationum vi-
tijs ſeruierunt. Propter quod filij fornicationum vocantur, propter abundantiam huiuſmo
di vitij, ſicut Antichriſtus dicitur homo peccati & filius perditionis. Vel dicuntur filij for- 2. Tim. 2.
nicationum, quia à parentibus fornicatoribus nati non ſolum in eſſe naturæ, ſed etiam cul
pæ, quoniam patres docuerunt filios ſuos errores & ſcelera. [quia fornicata eſt mater eo- Hiere. 5.
rum,] videlicet ſynagoga, vt patuit. Vnde Hieremias: Vnuſquiſq; ait, ad vxorem proximi Eſaiæ 2.
ſui hinniebat, & repleta fuit idolis terra eorũ, vt Eſaias dixit. [Confuſa eſt] incredula ſynago
ga, id eſt, obſtupuit, admirata eſt, eſtq́; vitijs inordinata, & confuſione digna effecta. [quæ
concepit eos] id eſt, filios fornicationum prædictos, quos enutriuit diabolo, inſtruens eos in
malo. Sed obuiare videtur illud Hieremiæ: Confuſione non ſunt confuſi, & erubeſcere no- Hiere. 6.
luerunt. Et reſpondendum, ꝙ ſicut in Eccleſiaſtico habetur, Eſt confuſio adducens pecca- Eccl. 4.
tum, & eſt confuſio adducens gratiam & gloriam. Confuſio itaq; vna eſt mala, peccati in-
ductiua, dum quis præ rubore abſcondit vitia ſua. Alia vero eſt bona, dum homo erubeſcit
de malo culpæ. De hac ſecunda loquitur Hieremias. Sic enim obſtinati non confundun-
tur, nec verecundantur impie operari. Propter quod obſtinatæ plebi Iudæorum dicitur à
Hieremia: Frons meretricis mulieris facta eſt tibi, Noluiſti erubeſcere. De talibus loquitur Hiere. 3.
Eſaias: Peccatum ſuum quaſi Sodoma prædicauerunt, nec abſconderunt. Et Salomon: Læ- Eſai. 3.
tantur quum malefecerint. Præter hanc duplicem confuſionem eſt confuſio tertia, dum ali- Prouer. 2.
quis fruſtratur ſpe ſua, & aduerſariorum ſuorum voluntati exponitur, atq; ignominioſam
incidit calamitatem. De qua orat Pſalmiſta: Deus meus in te confido, non erubeſcam, neq;
irrideant me inimici mei. De hac quoq; loquitur nunc Oſee. Subditur enim ratio huiuſ- Pſal. 24.
modi confuſionis, [quia dixit] mater ſerpẽtina ac infidelis. [Vadam] ſpiritaliter per fidem,
vel potius infidelitatem & cultum. [poſt amatores meos] id eſt, deos quos colui, vel homi-
nes, in quibus magis ꝗ in Deo vero confiſus ſum, id eſt, idolis adhærebo, vel hominum quæ-
ram ſubſidia. Hoc dixerunt Iudæi ex diffidentia diuini auxilij. Quemadmodum enim in
Hieremia copioſe deſcribitur, cum ſanctus Hieremias hortaretur eos ad idololatriæ reie-
ctionem, dixerunt: Non audiemus verbum ex te, ſed faciẽtes faciemus omne verbum, quod Hiere. 24.
egreditur ex ore noſtro, vt ſacrificemus reginæ cæli. [Qui dant panes mihi, & aquas me-
as, & lanam meam, & linum meum, & oleum meum, & potum] id eſt, neceſſaria victui atq;
veſtitui. Hæc enim arbitrabantur ſibi conferri ab idolis, vel mundanis hominibus potius ꝗ
à Deo. Spiritaliter dedit Deus electis Iudæis panem vitæ & intellectus, Aquas quoq; ſapien- Eccl. 15.
tiæ ſalutaris, de quibus loquitur Eſaias: Haurietis aquas in gaudio de fontibus ſaluatoris. La Eſaiæ 12. & 61.
nam etiam & linum, id eſt, indumenta ſeu decorem virtutum, de quibus Eſaias inducit: In-
duit me veſtimento ſalutis, & indumento iuſtitiæ circundedit me. Itemq́; oleum vnctio-
nis & conſolationis internę, & potum ſpiritaliter inebriantem, ab æſtu concupiſcentię refri
gerantem, ipſamq́; animã in Deo lætificantem. Vnde & ſcriptũ eſt: Torrente voluptatis tuę Pſal. 35.
potabis eos. Potus iſte eſt feruor diuini amoris, ſeu exuberantia grãæ deiformis, per quẽ cũcta
terrena deſipiũt, ſolaq́; ſapiũt bona æterna. [Propter hoc] i. quia dixiſti: Vadã poſt amatores
meos, [ecce ego (dominus) ſepiam] i. vallabo & implicabo [viam tuam] i. deſideriũ vel acti-
onem, qua nitebaris ire ad amatores nociuos [ſpinis] i. doloribus & ærũnis, aduerſitatibusq́;
diuerſis. [& ſepiã eam maceria] i. muro ſeu grandi obſtaculo, quo impediris venire quo luir.

[Et

[Et ſemitas ſuas non inueniet]id eſt, affectum ſuum non poterit perducere ad effectū. Non
enim permiſit Deus Iudæos hos adipiſci optata auxilia à dijs vel hominibus, in quibus ſpe-
rabant, ſed grauiſſimis pœnis eos addixit, per obſidionem Chaldæorū ac Romanorum, ita
quod nullus potuit eis opem impendere. ¶Inſuper ad literam poſſunt per ſpinas atq; ma-
ceriam intelligi corporales munitiones factæ aduerſus Iudæos tempore obſidionum dicta-
rum, ita ꝙ boni inuenerunt ſemitas ſuas.i. modum vel iter effugiendi. [& ſequeť amatores
ſuos]i. cordialiter affectabit auxiliū hoīm in quibus ſperauit, videlicet Aegyptioꝝ tempo-
re obſidionis ſuæ à Chaldæis. Promiſit eñ rex Aegypti Zedechię, ꝙ auxiliareť ei cōtra Chal
Lucæ 14. dæos.[& nō appræhendit eos]Non eñ poterāt ei ſuccurrere.[& quæret eos]per nūcios ac li
teras.[& non inueniet. Et dicet]neceſſitate cōpulſa, iuxta illud: Compelle intrare.[Vadam]
ſpiritaliter de vitijs ad virtutes, de amatoribus vanis ad verū ac infallibilē amatorem.[& re-
uertar ad virū meū priorem]i. ad Deum æternum, deſerēdo bona caduca, & inhærendo bo-
no incōmutabili, Deo ſummo ac oīpotenti ſpōſo cæleſti, qui me ſibi deſponſauit in legis col
latione, vel in ſanctoꝝ patriarchaꝝ adoptatione, & pmiſſione eis facta de beneficijs confe-
rēdis poſteritati eoꝝ.[quia bene mihi erat tunc]qñ Deo vero adhęſi ac parui,[magis q̃ nūc]
dum idolis deſeruiui, atq; humana ſubſidia exquiſiui. Cōſtat eñ ex toto decurſu veteris teſta
menti, ꝙ multo melius ſucceſſit populo Iudæoꝝ tam in ſpiritalibus q̃ in tēporalibus bonis,
qñ diuinæ legis obſeruauit præcepta, q̃ dum idola coluit, vel extraneaꝝ nationum poſtula-
uit auxilia. Iſtud aūt, videlicet, Reuertar ad virū meum priorē, dixerunt Iudæi ſaltem aliqui,
qñ iam viderunt ſe à Chaldæis mox capiendos. Tunc nanq; viderūt, ꝙ dij & homines eis nil
profuerunt. Propter ꝗd Dei ſuccurſum petebāt, ſed nimis tarde & fruſtra, quia ex neceſſitate
potius, q̃ ex charitate. Vel ſi tunc non reuertebanť, certū eſt ꝙ in Chaldæa poſiti, ad Deū con
uerſi ſunt, maxime expletis annis 70. de quibus prædixerat Hieremias. ¶Huic quoq; verbo,
Hiere. 29. vadam & reuertar ad virum meū priorē, ſimile eſt ꝗd ait filius prodigus ad extremā perdu-
ctus inopiam: Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus, ego aūt hic fame
Luc. 15. pereo: Surgam, & ibo ad patrem meum &c.[Et hæc]mater viperina atq; incredula ſynago-
ga[neſciuit, q̄a ego dedi ei frumentum & vinum & oleum]i. cibos & potus ac condimenta
eoꝝ, quæ pertinent ad naturales diuitias. Vnde paulo ante aſſcripſit hæc oīa amatorib⁹ ſuis
ſeu idolis. Ad tantā equidem mentis cæcitatem venerunt Iudæi ante Babylonicam captiui-
tatem, ꝙ diuinam prouidentiam negauerunt. Propterea non putabant ſibi à Deo vero col-
Hie. 25. 44 lata ea quæ poſſidebant. De hoc Hieremias & Ezechiel plene loquunť.[& argentum multi-
Ezech. 10. plicaui ei]i. copiam argenti eis conceſſi.[& aurum quę fecerunt Baal]i. argentum & aurum,
quæ eis multiplicaui, vt ad honorem meū talib⁹ vterenť, expenderunt in fornicationibus, ſa
crificijs atq; ornatibus idoli, ꝗd diciť Baal, eſtq; deus Sidonioꝝ. Vel Bel, de⁹ Babyloniorum.
Hoc eñ idolum ornauerunt argento & auro, & eadē ei immolauerunt. ¶Deniq; ſpiritaliter
dedit Deus populo Iudæoꝝ frumentū, i. legem, cuius obſeruantia aluit mentē, & vinum. i.
veræ hilaritatis materiam ſeu multiplex gaudium. Oleum quoq; vnctionis ac illuſtrationis
mentalis. Argentū. i. eloquentiæ venuſtatē vel reꝝ creataꝝ ſciētiam, & auꝝ. i. ſapiētiam quę
Apoc. 3. eſt notitia diuinoꝝ. Vel auꝝ. i. Dei amorē, de quo in Apocal. ſcriptum eſt: Suadeo tibi emere
aurum probatum ignitum, vt locuples fias. Hæc bona ac munera Dei, electi Iudæi conſer-
uabant, & Deo grati fuerunt, quidā vero eorum ea reiecerunt, & totum ꝗd à Deo ſortiti fue-
runt, conuerterunt ad idoloꝝ culturam, atq; ad cętera mala. ¶Conſequenter cōminatur dñs
debitam pœnā pro tantis piaculis. [Idcirco conuertar]per noui effectus operationem, non
per meipſius mutationem, conuertar itaq; à pietate clementiæ ad rigorem iuſtitiæ, puniēn-
do q̄bus diu peperci.[& ſumā frumentum meum]i. blada tollam à Iudæis[in tēpore ſuo]i.
tempore meſſis, quando iam propter maturitatem apta erant reponi in horreis: & hoc eſt
grauiſſima pœna, dū tēpore maturitatis & meſſis terræ naſcētia auferūť, & perit labor agri-
colaꝝ. Vel in tēpore ſuo, i. tēpore præfinito à me.[& vinū meum]i. vinum ꝗd contuli eis, au
ferā[in tēpore ſuo]i. ꝑ torcularis ſiue vindemiæ, vel tēpore præordinato à me. Hæc Deus
abſtulit Iudæis per tēpeſtates vel hoſtes, qñ à Chaldęis ſeu alijs vaſtabanť.[& liberabo lanam
meā & linū meū]i. materiā veſtimentoꝝ quæ eis conceſſi, tollam ab eis, ne ab ingratis & im
pijs poſſideanť. Dū eñ rationalis creatura abutiť bonis creatoris, hæc ipſa bona indebitæ ſer
uituti ſubdunť. Idcirco liberari dicunť, dum ab iniuſtis dñis auferuntur.[quæ]lana & linum
[operiebant ignominiam eius]i. idolum populi huius ornabant. Iudæi enim idololatræ ido
lum Baal multiplici genere veſtium decorabant. Idolum ergo ignominia appellatur, quia
hoc erat Iudæis ignominioſiſſimum atq; turpiſſimum, ꝙ relicto Deo patrum ſuorum, oīpo
tenti, vero ac ſummo, idola coluerunt. Superius quoq; dictū eſt, quid ſpiritaliter per frumen-
tum, vinum, lanam & linum ſignetur, & quomodo omnia hæc eis ſpiritaliter ſint ablata.

¶Proſecutio elucidationis huius capituli ab eo loco: Et nunc reuelabo ſtultitiam eius.

Articulus VI.

Quoni-

QVonlam per ea per quæ quis peccat, punitur, idcirco dñs ſubdit: [Et nũc] i. tẽpore Ba- Sapi. 11.
bylonicę captiuitatis, [reuelabo ſtultitiã eius] i. errorem, ſeu idololatriã, vel idolum ſy
nagogæ manifeſtabo. [in oculis amatorũ eius] i. Chaldæis vel Aegyptijs, cum quibus Iu
dæi habuerũt aliquã amicitiam. Cum enim Chaldæi, ſuperata Hieruſalem, ingrediebant tem-
plum, viderũt quò Iudæi in templo idola coluerunt, & qualiter decepti fuerunt inſipienter Heſt. 13.
in Aegyptijs confidendo. Aegyptij quoq; hæc perceperunt, & ita in oculis eorum mentali-
bus manifeſtata ſunt hæc. [Et vir non eruet eam de manu mea] i. nemo poterit liberare Iu-
dæos de vindicta ſeu poteſtate, quam exercebo in eis per manus Chaldæorum. Deo enim nul
lus valet reſiſtere, quẽadmodum ſcriptum eſt Iob 23. Deus ſolus eſt, & cogitationem eius ne-
mo auertere poterit, & anima eius quodcũq; voluit, fecit. [Et ceſſare faciam om̃e gaudium
eius] i. deſtruendo templũ atq; Hieruſalem, populum quoq; fame, peſte & gladio occidẽdo,
imponam finem lætitiæ Iudæorum ad tempus. In maxima enim tribulatione fuerunt Iudæi,
cum à Chaldæis obſiderentur, ita ꝙ nec in ſpiritualibus, nec in carnalibus delectabantur. Vn
de ab Eſaia dictum eſt: Erit pro ſuaui odore fœtor, & pro criſpante crine caluitiũ. Et Threñ. Eſa. 3.
vlt. Defecit gaudium cordis noſtri, verſus eſt in luctum chorus noſter. Faciam quoq; ceſſare
[ſolennitatem eius] i. feſta Iudęorũ, vt ponatur ſingulare pro plurali. Vel p ſolennitatẽ, ſe-
cundũ Bedã, intelligitur paſchalis feſtiuitas, tanq̃ ſolennior, q̃ fiebat in cõmemorationẽ libe
rationis eorũ de terra Aegypti. Frequenter añt ſcriptura vtitur ſingulari pro plurali, & ecõtra,
quẽadmodum in Exodo dñs ait Pharaoni: Dimitte filiũ meũ, vt ſacrificet mihi in deſerto. Exod. 4.
Per filiũ nãq; intelligit vniuerſos filios Iſrael. Deinde ponunt feſta Iudęorũ in ſpeciali: [Neo-
meniam eius] i. feſtiuitatem Calendarum, quæ fiebant tempore innouationis lunæ, ſeu in
principio menſium, [ſabbatum eius] i. feſtiuitatem ſeptimæ diei, in qua Iudæi epulis ocijsq; Gene. 2.
vacabant, ſecundum gloſſam. Fiebatq; iſta ſolennitas in memoriam creationis mundi, quo-
niam ſeptimo die requieuit Deus ab omni opere quod patrarat. [& omnia feſta temporum
eius] i. ſolennitates quæ fiebant ſemel in anno, videlicet paſchæ, pẽtecoſtes, & tabernaculo-
rum ac dedicationis. Eandem enim dedicationẽ non celebrabant, niſi ſemel in anno, quanuis
quolibet anno plures celebrauerunt dedicationes. Hæc oĩa fecit Deus ceſſare in populo Iu-
dæorum, qñ à Chaldæis capti, occiſi, vel tranſlati fuerunt. Propter quod ſcriptum eſt: Viæ Si Thre. 1.
on lugent, eo ꝙ non ſint qui veniant ad ſolẽnitatem. Hinc Eſaiæ 1. loquitur dñs: Solẽnitates
veſtras odiuit anima mea. Deniq; ſecundũ Thomam in prima ſecundæ, In veteri teſtamento
erant ſeptem feſtiuitates temporales, i. quæ certis diebus anni celebrabantur. Prima erat ſab
bati, in memoriam beneficij creationis mundi, vt dictũ eſt. Secunda fuit Neomeniæ, in pri-
mo cuiuslibet menſis, in memoriã gubernationis rerum à Deo, & quoniam inferiora ſecun-
dum curſum lunæ mutant, à qua menſis nomen accepit, iuxta illud Eccleſiaſtici: Luna oſten Ecci 41.
ſio tẽporis, & ſignum æui: menſis ſecundum nomen eius. Idcirco fiebat iſta ſolẽnitas in prin
cipio cuiuslibet lunationis ſeu lunæ, non in plenitudine eius. Quod item fiebat propter ido
lolatriæ excluſionem, quia gentiles in plenilunio ſacrificabant. Et quoniam hæc duo benefi
cia Dei, ſcilicet creationis & gubernationis, cõmunia ſunt cunctis hominibus, feſta hæc fre-
quenter in anno iterabãtur. Alia quinq; feſta celebrabantur ſemel in anno, in memoriam
beneficiorum ſpecialiter collatorum populo Iſrael. Quorum primum fuit ſolẽnitas paſchę,
de qua prætactum eſt. Et poſt quinquaginta dies ſequebatur ſolennitas pentecoſtes, in me-
moriam beneficij legis datæ. Alia vero tria feſta ſeruabantur ſeptimo menſe, qui apud Iudæ-
os quaſi totus celebris fuit. Nam primo die huius menſis erat feſtũ tubarum, in memoriam
liberationis Iſaac. Vnde tunc cornibus buccinabant, quoniam Abraham vidit arietem cor-
nibus hærentem vepribus, quem immolauit pro Iſaac. Erat quoq; feſtum tubarum, in quo
inuitabantur Iudæi ad ſolennitatem expiationis, quæ decima die ſeptimi menſis fiebat in
memoriam beneficij, quo Deus ad preces Moſis propiciabatur eis de adoratione vituli aurei Exo. 32.
atq; conflatilis. Poſt hæc celebrabatur ſolennitas Scenopegiæ ſeu tabernaculorum ſeptem & 33.
diebus, in memoriam protectionis ac deductionis eorum in deſerto. Vnde tunc afferebãt ra
mos arboris pulcherrimæ. Porro in die octaua fuit feſtũ cœtus atq; collectę, quando collige- Leui. 23.
bantur à populo neceſſaria ad diuini cultus expenſas. ¶ Deniq; per ſabbatũ, figurabatur ſpi-
ritualis requies nobis collata per Chriſtum. Per neomeniam, quæ eſt noua lunæ incenſio, Leui. 16.
figurabatur primitiuæ Eccleſiæ illuminatio. Per feſtum tubarum, prædicatio apoſtolorum.
Per feſtum expiationis, emundatio Chriſtianorum à vitijs. Per feſtum tabernaculorum, pe-
regrinatio Chriſtianorum in hoc mundo exulãtium. Per feſtum autem cœtus atq; collectę,
congregatio electorum in regno cæleſti. Vnde hoc feſtum dicebatur ſanctiſſimum. De his
feſtis loquitur Moſes in Exodo. Erat præterea in veteri teſtamento vna feſtiuitas velut con- Exo. 28.
tinua, qua immolabatur quotidie agnus mane & veſpere. Per quam repræſentabatur perpe- & 29.
tuitas felicitatis futuræ. Hinc ſecundum gloſſam, prædicta feſta Iudæis ablata, à fidelibus ſpi Leui. 24
ritualiter celebrantur. [Et corrumpam vineam eius & ficum eius] i. vites & ficus cæteraſq;

fructiferas Iudæorum arbores deſtruam grãdine, ariditate & gelu, vel per manus Chaldæorum, q talia deſtruxerũt, vaſtando Iudæam. [de quibus] vineis & ficu, [dixit: Mercedes hæ meæ ſunt] id eſt, bona iſta ſunt mihi pro præmio data, [quas dederunt mihi amatores mei] i. dij gentium quos colui. Omnia enim mobilia atque immobilia bona ſua, putabant Iudæi idololatræ ſibi ab idolis condonari, ſicque beneficia Dei idolis aſcripſerunt. [Et ponam eam in ſaltum.] Saltus vocatur multitudo arborum infructuoſarum. Eſt itaque ſenſus, quod ſynagoga comparabitur ſaltui ſeu infructuoſis arboribus, amittendo fructus ſpiritusſancti, immo omnibus bonis ſpoliata, ſterilis facta, in ſolitudinemque redacta. Hoc fuit impletum, dum à Chaldæis vehementiſſime opprimebantur Iudæi, ita quod Hieremias prædixit: Terra ſabbatizauit ſabbata ſua. [&
Hier. 17. comedet illam beſtia agri.] Per beſtiam iſtam intelligi poteſt incultus atque crudelis exerci-
Dani. 4. tus Chaldæorum, vel Nabuchodonoſor rex eorum, qui (vt Daniel recolit) verſus in amentiam, fœnum vt bos comedit, eratque cum beſtijs habitatio eius. Vnde Hieremias ait cap. 50. Primus Aſſur comedit eum, Iſte nouiſſimus Nabuchodonoſor exoſſauit eum, ſcilicet populum Iudæorum. Hæc igitur beſtia comedit, i. occidit ac minuit ſynagogam. Quidam per beſtiam agri, intelligunt principem vel exercitum Romanorum, qui finaliter deiecit Iudæos, de quo exponunt Iudæi illud Pſalmi 79. Exterminauit eam aper de ſylua. Poteſt quoque nomine beſtiæ dæmon intelligi, qui ſpiritualiter deuorauit Iudæos, inducendo eos ad vitia ido
Pſal. 73. lolatriæ cæteraque peccata, de quo Apocalyp. 12. legitur: Proiectus eſt draco ille magnus. Vn-
Iud. 2. 3. de & alibi ſcriptum eſt: Ne tradas beſtijs animam confitentem tibi. [& viſitabo ſuper eam di-
& 8. es Baalim] i. peccata & idololatriam, quæ cõmiſit ſynagoga tempore quo idolis Baal ſerui-
1. Reg. 7. uit, vlciſcar per exercitum Chaldæorum. Baalim eſt pluralis numeri, ſignificatque pluraliter,
2. Par. 24 quod Baal ſingulariter. Solet aũt diei ſeu tempori attribui id, quod attribuitur his quæ ſunt
Hier. 19. vel fiunt in tempore. Vnde ſaluator Matth. 6. Sufficit, inquit, diei malitia ſua. Et ibidem: Cra-
Oſee 11. ſtinus dies ſolicitus erit ſibi. Apoſtolus quoque: Redimẽtes tempus, quoniam dies mali ſunt. Sic mo-
Epheſ. 5. do dies viſitari dicuntur, i. peccata dierum puniri. Porro viſitatio quandoque in bono accipi-
Pſal. 79. tur, ſ. pro gratioſo vel pio affectu Dei, vt cum ait Pſal. Reſpice de cælo, & vide, & viſita vineam iſtam. Quandoque in malo, videlicet pro iuſta punitione, quemadmodũ Hieremiæ 5. dñs loquitur: Nunquid ſuper his non viſitabo, & in gente tali non vlciſcetur anima mea? Sic quoque accipitur nunc. [quibus] diebus ſeu idolis [accendebat incenſum] i. thymiama, tanquam aliquid diuinitatis haberent, & honorem Deo debitum ad falſos tranſtulit deos. [& ornabatur inaure ſua & monili ſuo] i. inauribus ſeu ornamẽtis ad aures pendentibus, ac cæteris decoramentis, ad honorẽ deorum ſuorum, ſicut fideles in feſtis ornant ſe ad honorẽ Dei atque Sanctorum. [& ibat poſt amatores ſuos] i. idolis ſuis, à quibus ſe putauit ditari, amari & gubernari, adhæſit
Eze. 6. 16 corporaliter, qa ad loca certa idololatriæ deputata preſſit. Propter quod dñs ait per Ezechie-
2. Re. 12. lẽ Iudæis idololatris: Quod eſt excelſum iſtud ad quod vos ingredimini? In locis enim ſublimibus idolis ſacrificabant frequenter. [& mei obliuiſcebatur, dicit dñs.] Nam vero Deo relicto,
Iob 5. deos gentiũ coluerunt. ¶ Sed quoniam dñs non ſolum vulnerat, ſed & medet, & cum iratus fuerit,
Abac. 3. miſericordiæ recordatur, iuxta illud Tobiæ 3. Poſt tempeſtatem tranquillum facis, & poſt fletum exultationem infundis: ideirco poſt verba cõminationis, inducit dñs verbum conſolationis: [Propter hoc] i. quoniam tot mala pœnalia ſynagogæ induxi, [ecce ego lactabo eam] id eſt, blandiar ei, & cõſolationibus ſpiritusſancti eam implebo, [& ducã eam in ſolitudinem] i. ab inquietudine & tumultu eam eripiã, atque ad loca cõtemplationi orationique apta, ipſam deducam, [& loquar ad cor eius] i. verbis dulcibus, conſolatorijs & amoroſis alloquar eam.
Ruth 2. Per locutionem nanque ad cor, deſignatur allocutio talis, quemadmodum Booz loquebatur
Gen. 34. ad cor Ruth, & Sichem ad cor Dinæ. Vel loquar ad cor eius, per reuelationem ſecretorum cæleſtium. Iſtud ſecũdum Hieroñ. impletum eſt poſt Chriſti aduentũ, quando (vt Lucas narrat Act. 9.) Eccleſia per totam Iudæam & Galilæã habebat pacẽ, diſcipuli quoque replebantur gaudio & ſpiritusſancto. Hinc apud Eſaiam 32. dñs dixit: Sedebit populus meus in pulchritudine pacis & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. Quidam autem exponũt hæc de
1. Eſd. 2. Iudæis à captiuitate Babylonica redeuntibus per deſertum, alij vero de gentilitate per prædicationẽ Apoſtolorum cõuerſa. [& dabo ei] ſynagogæ in Chriſtũ credenti, [vinitores eius] i. ſpiritalis vineæ ſpirituales cultores. Synagoga quippe dicitur vinea, iuxta illud Eſaiæ 5. Vinea dñi exercituũ, domus Iſrael eſt. Huius vineæ vinitores poſt Chriſti aduentũ & paſſionem
Mat. 10. fuerunt ſancti Apoſtoli, quibus dixit Saluator: Ite ad oues quæ perierũt domus Iſrael. Nam verbo, prece & exemplo eam coluerunt, ſuperflua ſeu peccata amputando, ſemine verbi cæleſtis irrigando, atque per paſtoralẽ præſidentiam ad ſpiritualium maturitatem fructuũ perducendo. Fueruntque vinitores hi [ex eodẽ loco] natiuitatis, i. nati ex Iudæa & Iſraelitica ple-
Ex. 4. 12. be. Vinitores vero vineæ huius, cum educerentur ex Aegypto, fuerunt Moſes & Aaron, de-
Iudic. 2. inde iudices, reges, ſancti prophetæ & ſacerdotes. [& vallem Achor] dabo vinitoribus iſtis
1. Reg. 8. [ad aperiendam ſpem,] Achor hoc loco non eſt nomẽ proprium, ſed cõmune, turbationem

ſignifi-

ſignificans. Vt eñ Ioſue 7. ſcriptũ eſt, Cum Achã vſurpaſſet de anathemate Hiericho, & for-
te depræhenſus fuiſſet, iuſſit eũ Ioſue lapidibus obrui, dicens: Quia turbaſti nos, exturbet te
Deus in die hac. Propter hoc locus iſte dictus eſt vallis Achor, i. vallis conturbationis. Dedit
igitur Deus hanc vallem Apoſtolis ad aperiẽdam ſpem, intelligẽdo p vallẽ iſtã, Hieruſalem,
Iudæã, & tẽplum. Qm̃ ſicut filij Iſrael, qui propter peccatum Achan in deſperationem ma- Ioſue 7.
ximumq́ mœrorem ruerũt, fugerunt eñ à facie habitatorũ vrbis Hai, propter quod deſpe-
rabãt ſe poſſe Chananæis reſiſtere: ſicut itaq; iſto occiſo Achã, ſpẽ p̃ualendi receperũt, & ve-
hemẽter cõſolati ſunt: ſic apoſtoli vel ſucceſſores, diſcipuliq́ eorũ, viſa deſtructione Hieruſa
lẽ & tẽpli ac Iudæorũ, qui peccauerũt in Chriſtũ, habuerũt ſpem, ꝙ ſubijcerẽt Chriſto totum
mundũ. Sicq; vallis hæc fuit eis ad aperiendã ſpẽ, i. oſtiũ ſpei ſeu occaſio ſperãdi, q̃d dictũ eſt.
Hæc eſt expoſitio gloſſæ & Bedæ. Poteſt q̃q; ſic accipi, ꝙ vallis Achor. i. Iudæa vitijs deordi-
nata, cõfuſa, & multipliciter cõturbata, data ſit apoſtolis ad aperiendã ſpẽ, per hoc ꝙ multa
millia Iudæorũ etiã eorũ qui occiſioni Chriſti cõſenſerunt, cõuerterent ad Chriſtũ. Quo facto
ſperare poterant, ꝙ alios quoq; cõuerterent populos. Alij per vallẽ Achor intelligunt humi-
lem contritionẽ de peccato, in qua cõtritione eſt quædã bona turbatio, dicẽte Pſalmiſt. Ani
ma mea turbata eſt valde. Per hoc ergo, ꝙ Deus dedit ei, videlicet ſynagogæ, humilẽ cõtri- Pſal. 6.
tionem de culpis, aperuit ei ſpẽ ſalutis. Hieronymus ita exponit, ꝙ vallis Achor data ſit ei ad
aperiendã ſpem, q̃a per hoc ꝙ Iudæa p̃peſſa eſt aduerſitates turbationũ atq; tumultuum, ſpe-
rare potuit ꝙ eſſet p̃uentura ad pſpera. [& canet ibi] i. ſynagoga Chr̃i fidẽ recipiẽs, Deũ lau-
dabit in Hieruſalẽ ſeu Iudæa, vel humili cõtritione, p vallẽ Achor ſignificata. [iuxta dies iu-
uẽtutis ſuæ] i. ſicut fecit tẽpore ſanctorũ patriarcharũ, q̃n vnũ verũ Deum coluit atq; laudauit.
[& iuxta dies aſcẽſionis ſuæ de terra Aegypti] i. ſicut fecit q̃n egrediebantur Aegyptũ. Sub-
merſis quippe in mari rubro Aegyptijs, Iſraelitæ laudabant Deũ, dicentes: Cantemus dño, Exo. 14.
glorioſe eñ magnificatus eſt: vt patet in Exodo. Sic primitiua eccleſia ex Iudaiſmo cõuerſa, & 15.
& de ſpũali Aegypto, i. caligine vitiorũ educta, & ducta per mare rubrũ, i. baptiſmũ Chriſti
ſanguine cõſecratum, in quo peccata ac dæmones ſubmergunt, Deum deuotiſſime iugiterq́
laudauit, ſicut in Actis Apoſtolorũ copioſe deſcribitur. Vnde apud Eſaiam 52. dicitur: Simul Acto. 2. 3
laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt, cum conuerterit dominus Sion. Iudæa au- & 4.
tẽ in altiori ſitu eſt q̃ Aegyptus. Propterea filij Iſrael dicũtur aſcendiſſe de Aegypto, p̃gen-
tes ad ſanctã terrã. Multo amplius, qui de ſpũali Aegypto ad terrã p̃miſſionis, i. de tenebris
& peccatis huius mundi ad patriã aſcendit: quia de terrenis ad cæleſtia, de carnalibus ad ſpi
ritualia, de cõuerſatione viliſſima ad vitã tẽdit purã atq; angelicã. [Et erit in die illa, ait dñs]
i. tẽpore euãgelicæ legis & primitiuæ eccleſiæ, q̃n electi Iudæi in Chriſtũ crediderint, [voca-
bit me] ſynagoga cõuerſa [vir meus, ait dñs] i. dicet ꝙ ego dñs ſum vir eius, ſecundũ ſenſum
ſæpe prætactũ. [& nõ vocabit me vltra Baalim] i. q̃uis poſſet me ita vocare, quantũ ad rem ſi-
gnificatã (nam Baal interpretatur habens: Baali aũt, habens me: ſicq; ſponſa vel cõiunx poſſet
maritũ ſeu virum ſuum vocare Baali, i. habens me in coniugium) non tamẽ vocabit me ita,
propter magnã cõuenientiam huius nominis Baali, cum hoc nomine Baalim, quod eſt no-
men idoli. Tanq̃ dicat: Ego dñs intãtum idola deteſtor & odio, fideles quoq; perfecti in hoc
mihi conformantur, ꝙ propter cõuenientiam vocum, nolo à fidelibus, quorum congrega-
tio eſt vxor & ſponſa mea, dici Baali: ſed vir vel ſpõſus, ne dicẽdo Baali, recordentur idoli nomi
ne Baalim. Deniq; Ninus ædificator Niniuæ, fecit idolum patri ſuo defuncto, qui dictus eſt
Belus. Hoc idolũ Babylonij vocabãt Bel, Sidonij Baalim, Iudæi Beelzebub. Hoc modo expo- Dan. 14.
nit Hieronymus, Beda & gloſſa. Sed Lyræ videtur, ꝙ R. Salomon exponat hunc locum magis Iudi. 2.
catholice, ita ꝙ vir ſumitur hic pro ſponſo, q̃d eſt nomen amoris. Baali vero, ſecundũ p̃prie- Matt. 12.
tatem Hebrææ linguæ, ſignificat dñm meũ, q̃d eſt nomẽ timoris, iuxta illud Malachiæ 1. Ser
uus timet dñm ſuũ: Si ergo dñs ego ſum, vbi eſt timor meus? Eſt itaq; ſenſus, ꝙ popul9 Chri
ſtifidelis, ex familiaritate cum Deo, vocabunt eum nomine amoris, non timoris, q̃d p̃prie
cõpetit ſtatui euãgelicæ legis, quæ dicitur lex amoris, ſecundũ illud Roman. 8. Non accepi-
ſtis ſpiritũ ſeruitutis iterũ in timore, ſed accepiſtis ſpiritũ adoptionis filiorũ, in quo clama-
mus, Abba pater. Vnde Auguſt. Breuis, inquit, differẽtia legis & euangelij, timor & amor.
Vult igitur dicere, ꝙ ſucceſſerit amor. Veruntamen prima expoſitio videtur conſonãtior lite
ræ. Nã ſubditur: [Et auferam nomina Baalim] i. idolorũ Baal [de ore eius] i. de ore Iudeæ ad
Chriſtũ conuerſæ, ita ꝙ vltra non exprimet nomen hoc, niſi forte in deteſtationẽ idolorum.
[& non recordabitur vltra nominis eorũ] ad hoc vt idola veneretur, immo & rariſſime occur
rent memoriæ. Hoc patet impletũ, quia primitiua eccleſia ex Iudæis collecta, non ſolũ non
coluit idola, ſed & gentilitatẽ auertit ab idololatria. Ex q̃bus patet, ꝙ dñs nõ vult à fidelib9
Baali dici, propter ſimilitudinẽ nominis huius cum Baalim. Deniq; Aquila diligẽs & curio
ſus interpres, ſecundũ Hieronymũ ſic tranſtulit: Vocabit me vir meus, & nõ vocabit me, ha
bens me. i. Baali. Rurſus in nouo teſtamento frequenter Deus exprimitur nomine dñi. Dñs

eĩm poteſt eſſe nomẽ timoris filialis & caſti, qui non excluditur ab euangelica charitate, ſed
eam aſſequitur. [Et percutiã eis fœdus] i. Iudæis ad Chriſtũ conuerſis dabo pacẽ, vel eandẽ legẽ.
Eſai. 28. [cum beſtia agri, & cum volucri cæli, & cum reptili terræ] i. cum gentilibus, qui per eorum
prædicationẽ recipiẽt euangelicã legẽ, & erunt confœderati Iudæis in Chro lapide angula-
Ephe. 2. ri, q eſt pax noſtra, faciẽs vtraq; vnũ. Ex duobus ſiquidẽ populis, q̃ſi ex duob9 parietib9, con
ſtituit vnã eccleſiã, put Ioan. 10. proteſtatur Alias oues habeo, q̃ non ſunt ex hoc ouili, & illas
oportet me adducere, & fiet vnus paſtor & vnũ ouile. Vnde trãſlatio LXX. interpretũ habet:
Et diſponã eis teſtamentũ in die illa cũ beſtijs terræ, & cũ volatilibus cæli, & cũ reptilibus ter-
Eſai. 11. ræ. De hac quoq; gẽtilium ac Iudæorũ cõfœderatione loquitur Eſaias: Habitabit lupus, inqui-
ens, cum agno, & pard9 cum hœdo accubabit, vitulus & ouis & leo ſimul morabũtur, & pu-
Act. 9. 10 er paruulus minabit eos. Hinc etiã, ſicut in Actis recolitur, cum Petrus iturus eſſet ad cõuerſio-
nẽ gentilium, ſ. Cornelij Centurionis & ſuorũ, vidit in viſu vas, in quo erant oĩa genera ani-
mantiũ, dictum'q; eſt ei vt comederet ea: cum'q; renueret, audiuit: Quæ Deus purificauit, tu
cõmuoia ne dixeris. Porro gẽtiles noĩbus horũ irrationalium animalium deſignantur. Primo
Roma. 1. q̃m beſtialiter nimis vixerunt. Secundo, q̃m animalia huiuſmodi coluerunt, iuxta illud ad
Romanos: Mutauerunt gloriã incorruptibilis Dei in ſimilitudinẽ imaginis corruptibilis ho
minis, & volucrũ & ſerpentium. Specialiter vero per beſtias agri, poſſunt intelligi crudeles
atq; tyrãnirũ volucres cæli, ſuperbirũ reptilia terrę, auari, guloſi, & luxurioſi carnalibus vitijs
preſſi. Hæc itaq; faciã [in die illa] i. tẽpore gratiæ, radiãte euãgelicæ veritatis ſplẽdore, de qua
Rom. 13. dicit Apoſtol9: Nox pręceſſit, dies autẽ appropinquauit. Et Eſaias: In die illa erit germẽ dñi
Eſaiæ 4. in magnificẽtia & gloria. Hæc eĩm præſertim fiebant, diuiſis & ad loca gentilium deſtinatis
apoſtolis. [Et arcum & gladium & bellum conteram de terra] i. pace hac facta inter creden
tes, & crudelibus ac ſuperbis gentilibus ad fidẽ conuerſis, tollam arma & prælia ab eccleſia.
Hoc maxime factum fuit à conuerſione Conſtantini. Nam interim perſecutiones generales
pro maxima parte quieuerunt. Poteſt quoq; referri ad tempus aduentus Chriſti, quando in
toto mundo pax fuit, ita q ad vnius viri imperium totus deſcribebatur tunc orbis. Vnde ha-
Eſaiæ 2. betur Pſal. 45. Auferens bella vſq; ad finẽ terræ, Arcum conteret & confringet arma, & ſcu-
ta cõburet igni. In Eſaia q̃q;: Conflabunt gladios ſuos in vomeres, nec exercebuntur vltra ad
Pſal. 4. prælium. [Et dormire eos faciam fiducialiter, ita q ſine timore hoſtium ibunt ad lectum. In
Eſa. 64. pace q̃q; in idipſum dormiẽt, & requieſcẽt in ſpe futurorũ bonorũ, quæ nec oculus vidit, nec
1. Cor. 2. auris audiuit, nec in cor hoĩs aſcenderunt. Hinc Hieremias loquitur 25. In diebus illis ſaluabi-
tur Iuda, & Iſrael habitabit confidenter. Vnde LXX. trãſtulerunt: Et habitare eos faciam in
ſpe. [& ſponſabo] i. per gratiam, fidem & charitatem coniungam [mihi te] plebem ſeu con
gregationẽ fidelium, vt ſis ſponſa mea [in ſempiternum] i. in pręſenti & in futuro, quatenus
de nuptijs viæ transferaris ad nuptias gloriæ, de quibus in Apocalyp. 19. ſcribitur: Beati qui
ad cœnã nuptiarũ agni vocati ſunt. Deniq; triplex eſt ſpõſa Chri, videlicet vniuerſalis, q̃ eſt
2. Co. 11. eccleſia, cui ait Apoſtolus: Deſpondi vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto. Parti-
cularis, q̃ eſt anima iuſti: & ſingularis, puta virgo Maria. Ideo q̃q; dñs aſſerit: Spõſabo te mi-
hi in ſempiternum, q̃m ſtatui ac nuptijs eccleſiæ militantis & Chriſtianæ, non ſuccedet niſi
ſtatus & nuptiæ eccleſiæ triumphantis ac patriæ. Propter quod Chriſtus promiſit eccleſiæ: Ec
Matt. 28 ce ego vobiſcum ſum oĩbus diebus vſq; ad conſummationẽ ſeculi. [& ſpõſabo te mihi in
Pſal. 33. iuſtitia] i. dando tibi habitum & actus iuſtitiæ, vt declinans à malo, & faciens bonum, reddas
vnicuiq; q̃d ſuum eſt. [& iudicio] quod eſt actus iuſtitiæ, tanq̃ habitus dirigentis ad efficaci-
ter iudicandum: & prudentiæ, tanq̃ habitus actũ elicientis. Eſt'q; iudicium diſcretio inter bo
num & malũ, verũ & falſum: ppter q̃d efficimur Deo amabiles, prout Hiere. 15. dñs fatur: Si
1. Cor. 11 ſeparaueris precioſum à vili, quaſi os meum eris. Hoc eſt ordinatum iudicium, de q̃ Apo-
Pſal. 1. ſtolus dicit: Si noſipſos dijudicaremus, non iudicaremur. Et Pſalmiſta: Ideo non reſurgunt
Sapiẽ. 7. impij in iudicio. Propter hæc duo efficitur anima noſtra apta & digna, vt ſit ſedes ſeu thronus
ſponſi cæleſtis, iuxta illud in Pſal. 88. Iuſtitia & iudicium pparatio ſedis tuæ. [& in miſericor
dia & miſerationibus] i. per virtutẽ miſericordiæ & opera eius, vt ſis in teipſa pia & clemẽs,
cõpaſſiua q̃q; ad alios & benefica eis. Beati eĩm miſericordes, q̃m ipſi miſericordiam conſe-
Matt. 5. quentur. Iudiciũ vero ſine miſericordia fiet ei qui non fecerit miſericordiã. Sed & miſericor-
Iac. 4. 2. dia ſuperexaltat iudicium, vt ait Iacobus. Oportet ergo animam, quę vult eſſe ſponſa Dei, ſi-
Pſal. 118. mul habere iuſtitiã, iudicium & miſericordiã. Propter quod orat propheta: Bonitatẽ & di-
ſciplinã & ſcientiã doce me. Nempe per bonitatẽ miſericordiam, per diſciplinã iuſtitiã, per
ſcientiam vero diſcretionẽ ſeu iudicium intellexit, quatenus ſciat homo iuſtitiam & miſeri-
cordiã irrepræhenſibiliter contemperare per diſcretionis iudicium. [Et ſpõſabo te mihi in
fide per dilectionem operante, qua fit primo coniunctio meritoria inter Deum & homines,
Abac. 2. quoniam ſine fide impoſſibile eſt placere Deo, propter quod Hierem. 5. habetur: Domine,
oculi tui reſpiciunt fidem. Et alibi: Iuſtus in ſua fide viuet. Itaq; virtus & actio virtuoſa, vi-

delicet fides,iuſtitia,iudiciũ,miſericordia,miſeratio,ſunt cauſa formalis deſpõſationis inter
Deũ & animã.Et rectè ait dñs Iudææ in Chriſtũ credenti:Sponſabo te mihi in fide, nõ in iu-
ſtitia legis: quia,vt ait Apoſtolus: Arbitramur hominem iuſtificari per fidẽ ſine operibus le- Roma.3.
gis.Propter q̃d Chrs ſæpe teſtatur in Euãgelio: Fides tua te ſaluũ fecit. Præterea ſecundum Matt. 9.
Hieronymũ,in hoc innoteſcit benignitas Dei,ꝙ Iudæã ſæpius auerſam & adulterantẽ,non Luc.7.8.
ſolũ ſibi recõciliat,ſed deſpõſat.Ter q̃q; eã deſpõſauit.Primo in Abrahã, ſecũdo in legisda-
tione,tertio in Chri aduẽtu per fidẽ atq; baptiſmũ,quę deſpõſatio manet in poſteris vſq; in
ſempiternũ.Rurſus ſecundũ gloſſam,hęc eſt diſtãtia inter cõiugiũ Dei,& cõiugia hoim: qm̃
hoĩes de virgine nõ virginẽ faciũt, ſed corruptã: Deꝰ aũt iũctꝰ meretricibꝰ,efficit virgines
mẽte integras.[& ſcies]ꝑ experientiã tantoꝝ beneficioꝝ,[qa ego ſum dñs]q ſolꝰ valeo tan- Pſal. 85.
tã tribuere grãm, cui nullꝰ eſt ſimilis, & cuiꝰ cõparatione oĩs creatura eſt ſerua, q ſolus ſum
dñs vniuerſalis atq; liberrimꝰ.Vnde per Eſaiã fatef:Ego dñs,hoc eſt nomẽ meũ,gloriã meã
alteri nõ dabo.[Et erit,in die illa exaudiã, dicit dñs, & exaudiã cælos, & illi exaudiẽt terrã.] Eſaiæ 48
Locus iſte duobꝰ modis exponit.Primo de cælo & terra materialibꝰ,ac multiplicatiõe tpa-
liũ bonoꝝ.Corporalia aũt & inanimata exaudiri dicunt,dũ ſortiũt effectũ in his,ad q̃ natu-
raliter inclinant ac ordinant.Corpora vero cęleſtia,naturaliter inclinant ac ordinant ad in-
fluendũ elemẽtis & mixtis terrenis,ad fœcundandũ & tranſmutandũ ea ſecundũ certũ tẽpo-
rũ curſum. Eſt itaq; ſenſus:In die illa cũ deſpõſata fuerit mihi ſynagoga modo ꝓtacto, Exau
diã cęlos,i. influẽtię eoꝝ dabo effectũ,vt terrã fœcũdet.Ideo ſubdit:Et illi exaudiẽt terrã,in-
fluẽdo ei neceſſaria ad fructificandũ.Vnde latio ſeu acceſſus ſolis in circulo obliquo, dicit
cauſa gñationis & renouatiõis terrę naſcẽtium.[& terra exaudiet triticũ, & vinũ,& oleum]i.
fructus iſtos ꝑducet ſecundũ naturalẽ inclinationẽ ſeminis fructuũ hoꝝ.Semẽ eñ eſt poten
tia totũ,& habet naturalẽ aptitudinẽ ad totius ꝑductionem.[& hæc]terræ naſcẽtia[exaudi-
ent Iezrael]i.deſiderio fideliũ ſatisfaciẽt, ꝓbendo neceſſaria vitæ vt ſatient. Iezrael qppe(vt
dictũ eſt)interpretat ſemẽ Dei,per q̃d intelligit cõgregatio iuſtoꝝ fideliũ. De qbꝰ Eſa.61.ca.
ꝓdixit:Iſti ſunt ſemẽ,cui benedixit dñs.[Et ſeminabo eã mihi]i.Iudæã conuertam, ꝓſertim
apoſtolos atq; eoꝝ diſcipl'os,mittã ad gloriã nois mei.[in terrã]i.vbiq; terraꝝ,iuxta illud:In Pſal.18.
oẽm terrã exiuit ſonus eoꝝ.Quibus Marci 16.dicit:Euntes in mundũ vniuerſum,prædicate
euãgelium oĩ creaturæ.Hi eñ totum orbẽ ſemine verbi cæleſtis fœcundarunt, quẽadmodum Eſa.27.
Eſai.27.dictũ eſt: Florebit & germinabit Iſrael,& implebunt faciẽ orbis ſemine. Secũdo ex-
ponit ſic:Exaudiã cælos,i. angelicos ſpũs & ciues cæleſtes orãtes ꝑ viatoribꝰ. Vnde Raphael
dixit ſe Deo obtuliſſe orationẽ Tobię.Vel per cælos deſignant apoſtoli,de qbꝰ cãtamꝰ Pſal. Tobi.12.
18.Cæli enarrãt gloriã Dei.Hos dñs exaudiuit ꝓ aliis deprecãtes,& iſti cęli exaudierũt terrã,
i.hoĩes in terra morãtes,ſeu militantẽ eccleſiã, docẽdo atq; ſanãdo,ac diuerſa beneficia ſuis
auditoribus impendẽdo.Terra q̃q; exaudit triticũ,i.eccleſia ꝓfert ſuis mẽbris verbũ confor- Pſal. 26.
tationis & ſuſtẽtationis internæ, dicẽdo: Expecta dñm,viriliter age,& confortet cor tuũ,&
ſuſtine dñm.Vnde 2.Paralip.17.dicit:Confortamini, & non diſſoluãtur manus veſtræ. Erit
eñ merces operi veſtro.Et 1.Cor.15.Stabiles eſtote & immobiles, abundãtes in ope domini
ſemꝑ,ſciẽtes ꝙ labor veſter non eſt inanis in dño. Et vinũ ſpiritalis ac myſticæ intelligẽtiæ,
de q̃ Sapiẽtia ait:Bibite vinũ quod miſcui vobis.Et oleũ cõſolationis,de quo ſcribit Pſal.41. Prou. 9.
Vnxit te Deꝰ Deꝰ tuꝰ oleo lætitiæ,ꝓpter q̃d monet Apl's 1.Theſ.5.Conſolamini puſillanimes,
ſuſcipite infirmos,patiẽtes eſtote ad oẽs.Et hęc exaudiẽt Iezrael,i. ad effectũ ꝑducẽt deſide- Lucę 12.
riũ ſeminis Dei.Cui ait Chrs:Noli timere puſillus grex, qa cõplacuit patri veſtro vobis dare
regnũ.ꝑ ꝓdicta eñ ſpñalia bona,cõgregatio fideliũ ꝑtingit ad regnum ꝑpetuum.[& miſere-
bor eiꝰ q̃ fuit abſq; miſericordia] i.ſynagogę, q̃ dum peccatis ac idolis deſeruiuit, fuit iuſte
relicta,& ſine grã gratum faciẽte.Nemo tñ eſt penitꝰ ſine miſericordia, cum dicat ſaluator:
Diligite inimicos veſtros,& eritis filii altiſſimi,qa ipſe benignus eſt ſuper ingratos & malos. Lucæ 6.
[Et dicã non populo meo] i.eis qui tẽpore idololatriæ ſeu peccati non erunt populus meus,
ſecundum præſentem iuſtitiã,quãuis fuerint populus meus ſecundum ꝓdeſtinationem æter-
nã.[Populus meus es tu] per charitatẽ & gratiã,credendo in Chriſtum, vel loquitur non de
eiſdem numero,ſed ſpecie.[Et ipſe dicet:Deus meꝰ es tu] & ſummum & totum bonum me-
um,in quo ſpes mea & ſalus conſiſtit,quẽadmodum ſcriptum eſt: In Deo ſalutare meum,& Pſal. 61.
gloria mea Deus auxilii mei,& ſpes mea in domino.Quidã exponunt hunc locum de gen-
tilitate conuerſa,quia ad hunc ſenſum videtur Apoſtolus allegare hæc verba Roman.9.Eſt Rom. 9.
itaq; ſecundum hoc ſenſus:Miſerebor tẽpore gratiæ,eius quę fuit abſq; miſericordia,i.gen
tilitati quæ diu abiecta fuit à Deo.Et dicã non populo meo,i.gentilibus qui tẽpore ſuæ infi-
delitatis erunt non populus meus, Populus meus es tu. De iſtis eñ Eſai.52.habetur:Quibus
non eſt narratum de eo,viderunt:& qui non audierunt,contemplati ſunt. Ad Ephe.q̃q; Pau Epheſ.2.
lus:Vos qui aliquando eratis longe,nunc facti eſtis prope in ſanguine Chriſti. de quibus &
Petrus locutus eſt:Qui aliquando non populus Dei,nunc autem populus Dei. 1.Petri 2.

¶Expoſitio moralis huius ſecundi capituli. Artic. VII.

QVoniã, teſte Apoſtolo, oĩa in figura cõtingebant Iudæis, q̃ de populo veteris teſtamenti literaliter dicta ſunt, ad eccleſiã ſunt moraliter retorquẽda: ſecũdũ hoc ſenſus hu° capituli eſt, [Dicite] o veri Chr̃iani [fratribus veſtris] Chriſtifidelibus, ꝙ ſint [populus
1. Petr. 2. meus] quẽadmodum Petrus inducit: Vos genus electum, regale ſacerdotiũ, gens ſancta, populus acquiſitionis. [Et ſorori veſtræ] i. cuicunq; particulari eccleſiæ, vel congregationi deuotæ, ꝙ ſit [miſericordiam conſecuta.] Cõmemorare eñ debemus alterutrũ beneficia Dei,
Pſal. 115. vt gratiores Deo reddamur, & eius ſuccendamur amore, atq; dicamus: Quid retribuam dño pro oĩbus quæ retribuit mihi? Interdũ etiam licet & expedit, fratres feruentes ac diligentes in opere Dei laudare, ſicut Apoſtol° vbertim ſuos cõmendauit diſcipulos, quatenus ꝓuocent ad meliora & animent, ſciantq; q̃ à Deo donata ſunt eis. Sicut eñ imperfecti & vani laudib° extollunt ac ſeducunt, iuxta q̃d dñs ait per Eſaiam: Populę meus, q te beatũ dicũt, ipſi
Eſaiæ 3. te decipiũt, & viã greſſuũ tuoꝝ diſſipãt: Sic diſcreti & virtuoſi dum laudant, amplius intra ſe humiliant, ſcientes ꝙ à ſeipſis nihil habeant, & tanto amplius teneant Deo cum humilitate & gratitudine famulari, quãto maiora & plura fuerit dona à Deo ſortiti. Ideo in Eſaia legit: Dicite iuſto, qm̃ bene, qm̃ fructũ adinuentionũ ſuaꝝ comedet. Deinde dñs ait viris perfectis
Ibidem. de alioꝝ ſalute ſolicitis: [iudicate] i. redarguite & vere diſcernite [matrẽ veſtrã] i. religionem ꝓlapſam, in qua regula non ſeruat, vel eccleſiã recidiuantẽ, q̃ in Chr̃i obſequio non conſtabilitur. [qm̃ ipſa non vxor mea, & ego non vir eius] talis eñ mater cum ſit à ſummo bono auerſa, & Chr̃i amori beneficijsq; ingrata, non eſt ſponſa ſui creatoris, ſed meretrix. Cũ di-
Matt. 7. cat Saluator, Nolite iudicare, ne iudicemini: & Paulus, Seniorẽ ne increpaueris: quõ nunc
1. Tim. 5 iubẽtur filij matrẽ iudicare? Et reſpondẽdũ, ꝙ in manifeſtis licitũ eſt iudicare cũ debito moderamine. Seniores q̃q;, qui vere ſeniores ſunt, non ſunt increpãdi. Sed maledictus puer cen-
Eſa. 65. tum annoꝝ. Huic inſuper fornicariæ atq; apoſtatæ matri, q̃ inhæret creaturis magis q̃ creatori, ꝓcipit dñs vt fornicatiões & adulteria ſua ſpiritalia atq; carnalia abijciat & derelinquat,
Titi 3. ſobrie, pie, & iuſte viuendo in hoc ſeculo: & illud vnũ, q̃d ſolum & ſumme neceſſariũ eſt, fideli mente contẽplando, amando ac retinendo. [Ne forte expoliẽ eam nudam] i. ſacramentis ac cæteris bonis eccleſiæ eam oĩno deſtitũ, dicaturq; ei illud Apocalyp. 3. Quia tu es miſera & miſerabilis, pauper, cæca & nuda. [Et ſtatuã eam ſecundum diem natiuitatis ſuæ] i. in tanta vilitate, prauitate & egeſtate, quantam habebat tẽpore gentilitatis, vel anteq̃ perueniret ad Chr̃i baptiſmum, ita vt penit° obtenebret & induretur peccatis, & fiãt nouiſſima eius
2. Petri 2. peiora prioribus. Immo quodãmodo dãnabilius eſt in Chr̃ianiſmo, q̃ in gentilitate, pecca-
Luc. 12. re enormiter, cum melius ſit viã iuſtitiæ ignorare, q̃ agnitam non implere: & ſeruus ſciẽs voluntatẽ dñi ſui, & non faciens, plagis vapulabit multis. [& ponã eam quaſi ſolitudinẽ, & velut terrã inuiam] Interdũ eccleſia exigentibus ſuis peccatis, hæc mala corporaliter patit, ita ꝙ hoſtibus tradit atq; conteritur. Spũaliter vero ponitur quaſi ſolitudo, dum diuina inhabitatione priuata, oẽm virorẽ virtutũ, oẽm fœcunditatẽ actionum ſanctaꝝ, oẽmq; cõmunionẽ ſpũalium miſerabiliter pdit. Ponitur q̃q; vt terra inuia, dum in oĩbus agit inordinate, nec ꝓcedit per medium rationis, ſed per vitioꝝ extrema, ita ꝙ quicunq; ſequit eam, erret, ſicut q ambulat per terrã non tritam. [Et filioꝝ illius nõ miſerebor.] niſi pœnitentiã egerint, ſicut
Lucæ 13. ait Saluator: Niſi pœnitẽtiam egeritis, oẽs ſimiliter peribitis. [Quia filij fornicationũ ſunt] i. matris ſuæ vitia imitant, iuxta illud Ezechiel. 16. Sicut mater, ita & filij eius, & filia matris tuæ es tu. Tales ſunt oẽs, ſolo nomine informiq; fide Chriſtiani, & ſolo habitu vel ſimulatiõe religioſi, qui maiorẽ dãnationem recipiẽt. [Cõfuſa eſt q̃ concepit eos] i. eccleſia malignãtium, vel religio præuaricantium, quæ alios fouet in errore & vitijs, confuſione digna effecta eſt,
Prou. 26 abominabilia opera exercẽdo, qbus cõtingit illud veri ꝓuerbij: Canis reuerſus ad vomitum,
2. Petr. 2. & ſus lota in volutabro luti. Tanto eñ cõfuſibilius eſt Chr̃ianum peccare q̃ alium, quanto amplior dignitas maiorq; gr̃a Chriſtianis à Chriſto collatæ ſunt, q̃ alicui vſquam nationi. [Quia dixit, Vadã poſt amatores meos, qui dant panes meos mihi, & aquas & lanã & linũ.] Tales ſunt auari, guloſi, & de ꝓuidentia diuina diffidentes, q ſolicitantur in craſtinũ, & magis confidunt in hominibus q̃ in Deo, propter quod diuitibus atq; potentibus ſeculi blandiunt, & in illicitis obſequuntur, quatenus terrena ab eis cõmoda cõſequantur. Vnde dum tẽporales adipiſcuntur diuitias, non cogitant eas ſibi à Deo principaliter condonari, ꝓpter quod nec gratias referunt ei, nec pauperibus eas cõmunicant. Multi quoq; ſtudentiũ vadũt poſt amatores ſuos, i. philoſophos, in quoꝝ dictis die ac nocte ſe occupant, obliuiſcentes le-
Eccl. 3. gis Dei, mandatoꝝq; eius. Cõtra quos dicit Eccleſiaſticus: Quæ præcepit tibi Deus, illa cogita ſemper, & in pluribus operibus eius ne fueris curioſus. Qui philoſophi dant eis panem vanæ ſciẽtiæ, & aquam agnitionis inſipidæ, per q̃s ſibi conquirunt & cumulant lanam & linum, i. pertinẽtia ad victũ atq; veſtitum. [Propter hoc ecce ego ſepiam viam tuam ſpinis] id eſt, doloribus & ærumnis varijsq; diſfortunijs, ſtudia vanitatis ſuæ & deſideria inordinata ab

ta ab effectu impediam, vt qui non vis blandia & ꝓſperis allici, corrigaris aduerſis, & ſic cō-
pellaris intrare, q̄d vtiq; ad miſericordiam pertinet. [Et ſepiam eam maceria] i. grandi ali-
quo vel ineuitabili obſtaculo. [& ſequetur] per affectum [amatores ſuos] homines munda-
nos, ſiue philoſophos. [& non appræhendet eos] id eſt, ſibi prodeſſe nō poterunt, nec de ad-
uerſitatibus ſuis eripere. Vnde ait Hieronymus: Ex his intelligimus, ꝙ prouidētia Dei ſæpe
nobis cōtingant aduerſa & accidant mala, ne habeamus q̄ cupimus, & varijs calamitatibus
huius ſeculi ac miſerijs, ad Dei ſeruitutē redire cogamur. Quo cōtra de reprobis dñs teſtat:
Dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eoꝝ, ibunt in adinuentionib⁹ ſuis. Vere enim clemen Pſal. 80.
tiſſime agit omnipotens, dum mala affectantibus, & peccare optantibus ponit obicem ne
q̄d impie cupiunt, ſceleratius perpetrēt. Propter quod 2. Machab. 6. habetur: Etenim mul-
to tempore non ſinere peccatoribus ex ſentētia agere, ſed ſtatim vltiones adhibere, magni
beneficij eſt indicium. [Et dicet] erudita flagellis, [vadam] declinando à malo, [& reuertar]
faciendo bonū, ac pœnitendo. [ad virum meum priorem] id eſt, ad ſpōſum cæleſtem vnige
nitum filiū Dei, cui in baptiſmo fueram deſponſata. [Quia bene mihi erat tunc] dum ei ex fi
de, dilectiōe, & bonis adhæſi operibus, [quàm nunc] cum ab eo auerſa, tantis afficior malis. Pſal. 31.
Hoc modo videtur rediſſe ad Deū, qui ait: Die ac nocte grauata eſt ſuper me man⁹ tua, con
uerſus ſum in ærumna mea dum cōfigitur ſpina. Propterea Hieremias ait: Caſtigaſti me, & Hier. 31.
eruditus ſum quaſi iuuenculus indomitus: Poſtquam em̄ cōuertiſti me, egi pœnitentiam: &
poſtquam oſtendiſti mihi, percuſſi femur meum. Deniq; ampliorem pacē, dulciorē quietē
& veræ hilaritatis copiam abundantiorem habet anima Deo inhęrens ac ſeruiens, quàm q̄ Pſ. 33. 93.
carnalibus ac mundanis intenta eſt reb⁹, quāuis ſæpe multę ſint tribulatiōes iuſtoꝝ: quoniā
Deus cōſolabitur eos in omni tribulatione ipſoꝝ, vt dicere queant: Secundum multitudinē
dolorum meoꝝ in corde meo, conſolationes tuæ lætificauerūt animam meam. Vnde eccle Eccl. 2.
ſiaſtes dicit: Peccatori dedit Deus afflictionē & curam ſuperfluam. [Et hæc neſciuit, q̄a ego
dedi ei frumētum & vinum & oleum.] Sic multi nomine tenus Chriſtiani, nō penſant ſe oīa
à Deo adeptos, ſed de ſuis ſe iactant diuitijs, quaſi non acceperint. Spiritualiter vero cōtulit
nobis Deus frumētum & vinum, i. corpus & ſanguinem Chriſti, de quibus Zachar. 9. habetur:
Quid bonum Domini, & q̄d pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinū germinans
virgines? In pſalmo quoq; 71. vbi noſtra translatio habet, Erit firmamētum in terra in ſum-
mis montium, alia habet, Erit frumentū &c. q̄d certum eſt dici de Chriſto, de q̄ in illius pſal
mi fertur exordio: Deus, iudiciū regi da. Dedit etiam nobis oleum vnctionis, quo oēs Chri-
ſtiani vnguntur, vt ſint genus regale ac ſacerdotale. In veteri autem teſtamēto nō niſi reges
& ſacerdotes vngebantur, ſecundum Auguſtinū. Interdū tamen vngebantur aliqui in pro-
phetas. Dedit & nobis oleum, i. dulce memoriale nominis Ieſu Chr̄i, de quo ſponſa in Can- Can. 1.
ticis: Oleum, inquit, effuſum nomen tuū. [Et argentum multiplicaui ei,] id eſt, gratiam elo- 1. Cor. 12
quentiæ in ſcripturis. Alij enim datur ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſcientię. [Et aurum] id eſt,
diuinoꝝ notitiam quę fecerunt [Baal] i. donis iſtis abuſi ſunt, fabricantes ſibi proprij dogma
tis ſectam, quod tanquam idolum coluerunt, quod certum eſt præcipue conuenire hæreti- 2. Tim. 2
cis, & cæteris proprij ſenſus defenſoribus. Quo contra clamat Apoſtolus: Noli verbis cōten- 1. Cor. 1.
dere. Et item: Idipſum dicatis omnes, & nō ſint in vobis ſchiſmata. [Idcirco cōuertar] id eſt,
ad iſtoꝝ iuſtam punitionem me vertam. [& ſumā frumentum meum] i. bona prædicta tol-
lam ab ea, ne illis de cætero, abutatur. [& nunc reuelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum
eius] id eſt, vanitatem, errores & vitia præinductæ impiæ matris ſeu congregatiōis rebellis,
manifeſtabo amatoribus eius, quos ipſa dilexit, quamuis ipſi odiāt eam, & viſa eius ſtultitia,
ipſam irrideant, q̄ ſunt hoies penitus ſeculares, de confuſione fidelium gloriantes. [Et ceſſare Gal. 5.
faciā oē gaudiū eius] ſpiritale, quod ab Apoſtolo ponitur inter fructus ſpiritus ſancti, de Eſa. 46.
quo dicitur: Non eſt gaudere impijs, dicit dominus. Facit quoq; Deus ceſſare lætitiā impio- & 57.
rū, vel inducēdo aduerſa, vel auferēdo eos celeriter de præſenti hac vita, vel proijciendo eos
in tormēta tartarea. Hinc Iob 2. ſcriptū eſt: Laus impioꝝ breuis eſt, & gaudiū hypocritę ad-
inſtar pūcti. Et Pſal. 72. Quomodo facti ſunt in deſolatiōem? Subito defecerūt, perierūt ꝓ-
pter iniquitatem ſuam. Ideo dicunt Sapient. 5. Tranſierunt omnia illa tanquam vmbra,
& ſicut nuncius ꝑcurrens, & auis tranſuolans. Faciam quoq; ceſſare [ſolennitatem eius, & oīa
feſta temporum eius] Videmus quomodo in diuerſis regnis deſtructa ſit religio, & omnis
ſolēnitas Chriſtianorum à Sarracenis & alijs propter peccata eccleſiæ, quæ ob crimina ſua
priuata eſt terra ſancta ac ſepulchro domini ſui. Deniq; in his qui diebus feſtis plus ſolito va
cant inquinamentis carnis & ſpiritus, aufert Deus veram ſolennitatem, ita vt dicat: Solenni 2. Cor. 7.
tates veſtras odiuit anima mea. [Et corrumpam vineam eius & ficum eius] Per vinū lætitia Eſa. 1.
cordis, per ficum dulcedo temporalis iucūditatis intelligi datur, ſecūdum gloſſam. Eſt itaq;
ſenſus, ꝙ delectationi ac ſuauitati inobedientis eccleſiæ, omniumq́; tranſgreſſorum, variæ
amaritudines cōmiſcētur: Nam animus inordinatus ſibiipſi eſt pœna, ſemperq́; ꝓſumit ſæua Sap. 17.
B 4 conſcien

conſtientia perturbata,& cōſcientia mala affligit iniuſtū.Propter ꝗd Iob 15.legit:Sonit⁹ terroris ſemp in auribus impij,& cū pax ſit,ille ſemper inſidias ſuſpicatur. Idcirco in Euange-
Matt. 13. lio p ſpinas intelliguntur diuitiæ.[de quibus dixit:Mercedes hæ meæ ſunt, quas dederūt mi
hi amatores mei]Multi em̄ obtenebrati,bona quæ habēt,magis aſcribūt parētibus vel amicis,quàm dño.[Et ponā eam in ſaltum]i. multitudini infructuoſarū arborum eam parifica-
Ioan. 15. bo,ſicut Chrs diſſeruit:Si quis in me nō manſerit,mittetur foras ſicut palmes,& areſcet.Pec
Mat.3.7. cator em̄ impœnitens,infructuoſa arbor vocatur,de qua dicitur: Oīs arbor quæ nō fecerit fructum bonū,excidetur & in ignem mittetur.[Et comedet eam beſtia agri]i. diabolus,
de quo ait Pſal.73. Tu cōfregiſti capita draconis. Qui tunc hominem comedit,dum ei per
peccata mortalia incorporat,& eius dominationi ſeu pœnis inferni addicitur. [Et viſitabo
ſup eam dies Baalim]i.peccata quæ fecit,ſeruiendo creaturis magis quàm creatori.[& ornabat inaure ſua & monili ſuo]i. varijs ornamētis corporis in auro,argento, gemmis & veſtibus,q̄tenus pulchritudinem quam non habuit per naturā,adipiſceret per artē.[Et ibat poſt
amatores ſuos]vt placeret hoibus,nō attendens illud Pſal.52. Quoniam Deus diſſipauit oſ-
Iacob.4. ſa eorū qui hominibus placent.Et illud:Quicunq; voluerit amicus huius mundi fieri,inimicus Dei conſtituetur.¶Porro ſpiritaliter inauris eſt doctrina,quæ per aurem percipitur:mo
nile vero eſt ꝓdicatio,quæ per collum emittitur.Elati itaq; & inanes,tunc inauri atq; moni
li ſe ornant,dum docendo aut prædicando cupiunt eloquentes & docti reputari,ab audien-
1.Cor.1. tibusq; laudari.[Propter hoc ecce ego lactabo eam]i. eccleſiam vel aīam diu afflictā,ſcilicet
Pſal. 33. pœnitentem,& ad me fideliter ſuſpirantē, cōſolabor & lætificabo,ita vt per Chriſtū abūdet
cōſolatio eius,& guſtet quàm ſuauis eſt dñs,dicatq; illud Threnorū 3.Bonus eſt dominus ſpe
1.Pet. 2. rantibus in ſe,animæ quærēti eum. Ad huius lactationis deſiderium admonet Petrus in ſua
prima canonica: Quaſi modo geniti infantes lac cōcupiſcite. Qui vero ſic cupit lactari à
Deo,renuat interim conſolari in rebus mūdanis, vanis atq; carnalibus, oēm adulterinā de-
Mat. 14. lectationem cōtemnens.[Et ducam eam in ſolitudinē]i. ad locum quietum, quēadmodum
Mar. 6. Chriſtus aſcēdit in montē ſolus orare. Qui & dixit diſcipulis: Venite ſeorſum in deſertum
locū,& quieſcite puſillū. Solitarius etem̄ locus, & quies ab exteriori tumultu hominūq; occurſu,maxime confert ad ſtabilem ac ſynceriſſimā Dei contemplatiōem,ad ſuiipſius idone
am diſcuſſionē,ad cordis mundití ā,ad orationū feruorem, ad pſalmodiæ dulcedinem,ad il-
Luc.10. lius quoq; vnius,ꝗd ſolum neceſſarium eſt,amoroſum,frequentem,ſtabilēq; amplexū. Propter quod Threnor.3. ſcriptum eſt: Bonum eſt cum ſilentio præſtolari ſalutare Dei: ſedebit ſolitarius & tacebit,quia leuabit ſe ſuper ſe. Et Eſaias ait: In ſilentio & ſpe erit fortitudo
Eſa. 30. veſtra. Ideo pœnitēs ait:Similis factus ſum pelecano ſolitudinis.[& loquar ad cor eius]men
Pſal.101. tem illuminādo & cōſolando,iuxta illud: Audiam,qd loquatur in me dñs Deus. Qui em̄ ab
Pſal.84. humana cōſolatione & alluquutione propter Deum ſe abſtrahunt,merentur doceri & lætificari à Deo.Vnde cū Pſalmiſta dixiſſet,Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine,con
Pſal. 30. ſequenter oſtendit qbus illa ꝓſtetur:Abſcondes eos in abſcondito faciei tuæ à cōturbatione
hoim,proteges eos in tabernaculo tuo à cōtradictione linguarū. Hinc & propheticæ reuelatiōes cōmuniter factæ ſunt nō in turbis,ſed in locis ſeorſum. [Et dabo illi vinitores]i. paſtores[ex eodē loco]i.de numero Chriſtianorū huiuſmodi, q paſcant gregem dominicum ver
bo,vita,& precibus. [Et vallem Achor ad aperiendā ſpem] Hæc vallis Achor,ſeu vallis cō-
Gal. 5. turbationis,eſt caro noſtra mortalis,q̄ luctat & cōcupiſcit aduerſus ſpiritum:q̄ tunc fidelib⁹
datur,qñ per grām Dei inordinati motus paſſionū ratiōis iudicio ſubijciunt,per ꝗd aperit
eis ſpes ſalutis,qñ videlicet corpore ratiōi p oīa obtēperante,ſeruiūt Deo. Iſta ſubiectio man
ſuetis ſpecialiter eſt ꝓmiſſa Matt.5. Beati mites,qm̄ ipſi poſſidebūt terram. [Et canet]i. Deū
laudabit[ibi]videlicet In ſolitudine,vel prędicta ſubiectiōe [iuxta dies iuuētutis ſuæ]id eſt,
ſicut fecit eccleſia primitiua. [& iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Aegypti]i.queadmodū
egit in cōuerſionis ſuæ exordio,qñ de ſeculari cōuerſatione & mundi huius caligine, ad ſpi-
Gal.1. ritualē vitā acceſſit.vt em̄ Apl's aſſerit,De⁹ eripuit nos de ꝓſenti ſeculo nequam,ꝗd p Aegyptum(quę interpretat tenebræ)figurat, & tranſtulit in regnū filij dilectionis ſuæ.Solet aūt in
Ibidem. principio cōuerſionis eſſe ſpecialis feruor deuotiōis. Sed multi quū ſpū cœperint,carne conſummantq; tamen quū ꝓinducto modo fuerint lactati,abſtracti,atq; affati à Deo,redeūt priſtinū ad feruorē, & denuo diuinis intēti ſunt laudib⁹,ſicut olim,ita vt impleāt illud Apoſtoli
Ephe.5.Implemini ſpūſancto,loquētes vobiſmetipſis in pſalmis & hymnis & cāticis ſpūalibus,cantātes & pſallentes in cordibus veſtris dño,gratias agentes pro oībus ſemper. Illud q̄que in pſal.103.Cantabo dño in vita mea,pſallam Deo meo quandiu ſum. [Et ſponſabo te
mihi in ſempiternū] Multiplex eſt deſpōſatio Dei cū rationali creatura,& ſecundū hoc aſſignantur multiplices nuptiæ. Eſt em̄ deſponſatio perſonalis,videlicet hypoſtatica vnio ver-
Pſal. 18. bi cū natura humana,cuius thalamus fuit vterus virginis, iuxta illud: Ipſe tanquam ſponſus
Mat. 22. procedens de thalamo ſuo, de quibus nuptijs habetur in euāgelio: Simile eſt regnū cælorū
homi-

homini regi,qui fecit nuptias filio ſuo. Secunda eſt deſpõſatio ſpũalis & tẽporalis per fidem
& gſam,de qua agitur modo cum dicitur,Deſponſabo te mihi in fide. Tertia eſt deſpouſa-
tio ſpiritalis & æternalis in palatio maieſtatis per beatificam viſionẽ,de qua Matt.25.habet:
Quæ paratæ erãt,intrauerunt cum eo ad nuptias. Sunt &ꝗ nuptiæ carnales & ſacramẽtales.
Sacramẽtales aũt in paradiſo,à Deo cœptæ,inſtitutæ ſunt. Vnde de eis &ꝗ ſcriptũ eſt:Erunt Gen. 2.
duo in carne vna,dicitq́ Apoſtolus:Sacramentũ hoc magnum eſt. Ego aũt dico in Chriſto Ephe. 5.
& in eccleſia. Deniq; ꝗ ineffabilis dignitas animæ eſt, vt ſit ſponſa dilecti ac vnigeniti filij
Dei.Expurget ſe ergo ab omni affectu carnali,& ſola quærat cæleſtia, ꝗtenus ſpõſo ſuo pura,
ſtabilita,ac integra mente adhæreat.[Et erit in illa die,dicit dñs,exaudiã cælos,& illi exaudi-
ent terrã.]Iſtud ſecundũ ſenſum in præſenti articulo poſitũ,ꝗtidie adimpletur,dum Deꝰ ho- Phil. 3.
mines virtuoſos, quoꝝ cõuerſatio in cælis eſt, exaudit pro ſeipſis & alijs.Illi quoq; exaudiũt
terrã.i.peccatores & pœnitẽtes, auxiliando eis pro poſſe in oibus, vtpote inſtruẽdo, orãdo,
increpando,& gratiam ſibi conceſſam,ipſis liberaliſſime impartiendo.Poſtremo moralitas
eoꝝ,quæ nunc omiſſa ſunt,patet ex præcedenti articulo.

Elucidatio Cap.III.Et dixit dominus ad me,Adhuc vade. Art. VIII.

Conſequenter prænunciatur verbis & facto Iudæoꝝ vltima ac lõgiſſima derelictio,atq;
eorundẽ circa finẽ mundi finalis cõuerſio:vt eſt in primi expoſitiõe capituli habitũ eſt,
ꝓphetæ quãdoq; verbis,interdũ factis prophetant.[Et dixit dñs ad me:Adhuc vade &
dilige mulierẽ dilectã amico.] Sicut iam ſemel me imperãte iuiſti & accepiſti fornicariã,&
filios fornicationũ tibi feciſti,ſic nũc denuo vade & dilige mulierẽ dilectã amico.i. quæ viro
ſuo ac ſponſo dilecta fuit & cognita anteꝗ adulteraretur.[& adulteram]ꝗ viro ſuo fidẽ con
iugalem nõ cõſeruauit,propter ꝗd iuſte ab eo dimiſſa eſt.Hanc mulierẽ iubetur propheta di-
ligere,vt retrahat eam ab adulterijs, nõ vt ei copuletur ſiue cõdormiat:nõ eñ cognouit eã, ſe-
cundum Hieronymũ.Porro dilectio iſta,figuratiua fuit dilectiõis Dei ad filios Iſrael,ſpũalit-
ter cũ idolis adulterantes. Ideo ſubdit: [ſicut diligit dñs filios Iſrael]i. ſic dilige hãc indignã,
à qua nõ diligeris,ſed aſpernaris:ſicut diligit dñs,vel ſicut ego dominus diligo Iſraeliticũ po
pulũ,à quo nõ amor,ſed ſpernor. Vnde in hoc eſt ſimilitudo,ꝙ adultera & populus Iſrael di
liguntur gratuite,& ob ſimilem finẽ,videlicet vt ceſſent à culpa. [& ipſi]filij Iſrael:[reſpectãt
ad deos alienos]i.idola frequẽter aſpiciunt cum veneratione & cultu nefario. [& diligũt vi-
nacia]i.acina ſeu folliculos[vuarum]ex quibus vinacijs expreſſus eſt vini liquor.Sicq́; vina-
cia vacua permanſerunt. Per hæc vinacia vuaꝝ, intelliguntur vituli aurei,& cætera idoloꝝ
portẽta,ꝗ filij Iſrael coluerũt. Vel dæmones,ſecũdum Hieronymũ,Bedã,& gloſſam:quos co
luerunt in idolis. Qui ſecundũ Hieronymũ à ꝓpria dignitate prolapſi ſunt, & nihil antiquæ
gratiæ poſſidentes,acidi ſunt & veteri ſiccitate marceſcentes:ꝓpter ꝗd per vinacia deſignã-
tur. Deniq; Beda dicit,& partim habetur in gloſſa, ꝙ dæmones quandiu in ſua dignitate ſtete-
runt,velut vuæ erant,i.pinguedine ſpũſſancti refecti:poſtꝗ vero ſuperbientes, Deo aſſimila-
ri voluerũt,euacuati gr̃a ſpũſſancti,velut ſteriles de cælo proiecti ſunt. Ex quibus ſequi vide
tur,ꝙ fuerunt in gr̃a gratũ faciente creati,præſertim cũ aſſerat gloſſa, ꝙ erãt in magna pin
guedine ſpiritusſancti creati:ꝗd Thomas & alij multi defendunt. Quæritur,ꝗmodo Deus di
ligere dicitur filios Iſrael tam iniquos,cum in libro Sapientiæ ſcriptũ ſit,Odio ſunt Deo im- Sap. 14.
pius & impietas eius:atq; in Pſalmo,Odiſti oẽs qui operantur iniquitatem. Et reſponden- Pſal. 5.
dum,ꝙ Deus diligit om̃e creatum,quantũ ad id quod eſt per naturam. Quæ cum ſit à bono
creatore ꝓducta,bona amabilisq; conſiſtit. Vnde & Deus conſeruat eam in eſſe. Peccatores
&ꝗ diligere dicitur,quis quantũ in ſe eſt,nõ vult mortem eoꝝ,ſed vt cõuertantur & viuãt,
& debitam eoꝝ vindictã miſericorditer differt, ſemperq́; paratus eſt eoꝝ pœnitẽtiam acce Ezec. 18.
ptare ac indulgere. Sic &ꝗ dilexit idololatras Iſraeliticos. Vel dicitur eos diligere ꝓpter tem-
poralia bona quæ exhibet eis,& q̃a finaliter cõuertentur. Veruntamẽ Deus nõ dicitur repro-
bos abſolute diligere,q̃m voluntate ſimpliciter dicta ſeu conſequente nõ vult,nec impendit
eis bona gratiæ finalis in præſenti,bonaq́; gloriæ in futuro. Pro eo quod noſtra tranſlatio ha
bet,dilectã amico,quidam dicunt in Hebræo haberi, dilectam ſocio. Sed his obuiat, ꝙ lxx.
interpretes pro,dilectã amico,tranſtulerunt,diligentẽ mala. Vnde probabilius puto,ꝙ no-
men Hebraicum,ad amicũ,ad ſocium,& ad mala,æquiuocũ ſit. Nam & Hieronymus dicit,
ꝙ ſignificet amicũ & mala. Sicq́; in Hebræo nõ magis habetur,dilectam ſocio,ꝗ dilectã ami
co,ſed aliqd ad vtrunq; indifferẽs. Rurſus pro eo ꝗd noſtra tranſlatio habet vinacia,dicunt
in Hebræo haberi cyphos vel dolia,ita ꝙ filij Iſrael arguuntur de ebrietate,eo ꝙ ament vaſa
vinoꝝ,ꝓpter vina in eis cõtenta. Quibus obuiat, ꝙ nec ſeptuaginta, nec Symmachus,nec
Aquila ſic tranſtulerũt. Vnde aptius dici poteſt,ꝙ ſermo Hebraicus ſit æquiuocus,& ſic no-
ſtra trãſlatio nõ diſſonat ab Hebræo,nec aliter habere dicẽda eſt ꝗ Hebraica continet veritas.
Præterea iſta adultera,ſecũdũ Hieronymũ,pſens tẽpus ſignificat Iudæoꝝ,q ſine notitia ſcri-
pturaꝝ & gr̃a ſpũſſancti diligũtur modo ꝓtracto à dño,qui omniũ expectat ſalutẽ,& pœni- Oſee. 1.
tentibus

trntibus aperit ianuam. Vnde per filios Iſrael ſupra ſignificatæ ſunt decē tribus. Sed hoc loco per filios Iſrael, intelliguntur duodecim tribꝰ nunc derelictę à Deo, vt dicit Hiero. Et ita adultera iſta deſignat totū populum Iudæoꝝ incredulum, nō decem tribus vel Iudam duntaxat quanuis quidam dicunt oppoſitum. Et hoc in ſequentibus clarius innoteſcet. Conſequenter deſcribitur obedientia prophetæ, ſeu diuinæ executio iuſſionis. [Et fodi eam mihi] i. adulteram iſtam cōduxi, nō vt ei condormiam: ſed vt ipſa precio, quo eam conduco, cōtenta ceſſet adulterare, nec aliis ſolito copuletur. Septuaginta tranſtulerunt: Cōduxi eam mihi. Sed Hieronymus tranſtulit, Fodi, ad inſinuādum, ꝙ iſta adultera ſynagogam deſignet, q̄ in ſcripturis dicit̃ vinea Dei: Vinea aūt colitur foſſione. [quindecim argenteis] i. tot nummis. [& coro] i. triginta modiis [hordei & dimidio coro] i. quindecim modiis, hoc eſt, quinquagintaquinq; modiis hordei. Per quindecim argenteos deſignatur, ꝙ filii Iſrael quintodecimo die menſis primi de Aegypto educti ſunt, & in Dei ſeruitutem conducti, primogenitis Aegyptiorum percuſſis. Per modios vero quadragintaquinq;, ſignificatur ꝙ filii Iſrael quadrageſimoquinto die poſtq̄ Aegyptum egreſſi ſunt, venerūt ad montē Sinai. In quo diuino

Exo. 19. obſequio vehementius deputati ſunt, legem recipiēdo, quæ omnia patent in Exodo. [Et dixi ad eam: Dies multos] i. longo tempore [expectabis me] propter precium iſtud quo te cōduxi, ne forniceris. [nō fornicaberis] cū alienis [& nō eris viro] i. nulli iungeris, etiā nec mihi qui te conduxi: ſed abſq; coitu materiali & adulterino manebis, ad inſinuādū ꝙ Iudęi in hac captiuitate nec idola colant, nec Deum habeant verum. Sic'q; nec ſpūaliter per idololatriam fornicantur, nec ſponſo cæleſti iunguntur. [ſed & ego expectabo te,] vt tuam fidelitatē & continentiam comprobem atq; experiar. Nec interim fornicabor, ſed pari par referam, ne putes tibi factam iniuriam. Per hoc deſignatur, ꝙ dominus Iudæoꝝ finalem cōuerſionē expectat. Deinde ponitur ratio huius prophetici facti, & figura per rem figuratā exponitur: [quia] i. ideo dixi ꝙ diu me expectabis, nec eris viro: [dies multos] videlicet vſq; ad aduentum Heliæ [ſedebunt] id eſt, erunt ſeu permanebunt [filii Iſrael] i. duodecim tribus, qui ꝓprie ſedent, nō ſtant, qm̄ terrenis immerſi & vitiis preſſi nequeunt cōtemplari cæleſtia, nec ad virtutes aſſurgere. Vnde terrenam proſperitatem tēporale'q; regnū pręſtolantur in Meſſiæ aduentu. [ſine rege & ſine principe] i. pontifice. non em̄ habent iam regē aut principem de ſemine ſuo, ſed alioꝝ ditioni ſubduntur. Poteſt'q; per regem & principem, idē intelligi Chri-

Hier. 23. ſtus, de quo Hieremias ait: Regnabit rex & ſapiēs erit. Ezechiel quoq; de ipſo loquitur: Ser-

Ezec. 34. uus meus Dauid princeps eoꝝ. [& ſine ſacrificio & ſine altari] quia à tempore Titi ac Romanoꝝ, deſtructa Hieruſalem & templo combuſto, nō potuerūt hoſtias immolare legales, nec habuerunt altare. nō enim poſſunt holocauſta ſua quocunq; loco offerre, ſed in eo duntaxat licuit eis hæc immolare, quem Deus ſpecialiter ad hoc elegit, videlicet in Hieruſalem. Propter quod Deutero. 12. ſcriptum eſt: Caue ne offeras holocauſta tua in omni loco, quē videris: ſed in eo, quem elegerit dn̄s in vna tribuū tuaꝝ. [& ſine Ephod] i. veſte ſacerdotali, quod ꝓprie dicit̃ ſuperhumerale. Quandoq; etiā Ephod vocatur veſtis linea, cuius vſus erat

1. Re. 6. in Dei obſequio, quemadmodum 1. Regū 2. legitur Samuel indutus Ephod lineo, quo & Dauid erat indutus, ludens & ſaliens ante Dei arcam. Veruntamen hoc loco ſumitur Ephod ꝓ q̄cunq; indumēto ſacerdotali. Propterea ꝓ Ephod ſeptuaginta tranſtulerunt ſacerdotiū. [& ſine theraphim] i. imaginibus Cherubim & Seraphim, q̄ erant in tēplo, q̄ ſimul cū tēplo ceſſauerunt. theraphim ꝓprie appellantur ſimulacra ſeu figuræ, ſed nunc ꝓ Cherubim ac Seraphim aliisve quibuslibet templi ornamentis ſumuntur, ſecundum Hieronymum. Quidam per theraphim intelligunt imagines, in quibus ſolebāt dæmones dare reſponſa: quibus obuiant, ꝙ oīa quibus filii Iſrael dicuntur hoc loco priuati, pertinere vidētur ad pœnā eoꝝ atq; miſeriam propter eoꝝ peccata. Eſſe vero ſine huiuſmodi theraphim, felicius eſt q̄ ea habere. Deniq; Ephod & theraphim erāt in habitaculo Leuitę, qui erat ſacerdos Michę, vt legit̃ Iudicum 17. [Et poſt hæc] finita captiuitate iſta longiſſima, [reuertentur filii Iſrael] ſpūali reuerſiōe, redeundo ab infidelitate & vitiis ad fidem Chriſti atq; virtutes: q̄d fiet circa finē mū-

Mala. 4. di, prædicantibus Enoch atq; Helia. [& quærent] ſanctis affectibus, fide atq; operibus [dominum Deū ſuū] quem nunc interim non habent, ſed per incredulitatē perdiderūt, [& Dauid regem ſuū] i. Chrm̄, vt omnes exponunt, de ſtirpe Dauid progenitum, qui eſt verus Da-

Pſal. 44. uid, i. deſiderabilis aſpectu & manu fortis, de quo cantatur: Specioſus forma præ filiis ho-

1. Pet. 1. minum. Et: In quem deſiderant angeli proſpicere. Item'q; Dn̄s fortis & potens, dn̄s potēs in

Pſal. 23. ꝓlio. Frequenter aūt in ſcripturis ꝓpheticis exprimitur Chriſtus nomine Dauid, vt cum dicit̃ Hieremi. 27. Seruient dn̄o Deo ſuo, & Dauid regi ſuo, quem ſuſcitabo eis. Iſte eſt igit̃ rex Iudęoꝝ, ſecundum q̄d ait: Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctū

Pſal. 2. eius. Habet nāq; in veſtimēto & in femore ſuo ſcriptum, Rex regū & dn̄s dominantiū. Hunc

Apo. 19. quęrēt Iudęi, detecta Antichriſti fallacia. Vnde trāslatio Chaldaica authētica apud Hebręos, habet hoc loco: Poſt hoc reuertent̃ filii Iſrael, & quęrēt cultum Dei ſui, & obediēt Meſſię

filio

filio Dauid.[& pauebunt]i. reuerentialē timorē concipient [ad dominū]ſaluatorē,fide eius
recepta,[& ad bonum]i.beneficia[eius]vel ad promiſſa cæleſtia, Ita, ꝙ formidabunt eſſe in-
grati vel cæleſti felicitate priuari. Vnde Eſai.8. habetur: Dominum exercituum ſanctifica-
te,ipſe pauor veſter,& ipſe terror veſter.Sic & nos debemus pauere ad dominum, & ad bo-
num ipſius, vt ſimus tanto amplius timorati,quāto pluribus atq; maioribus beneficijs Chri
ſti præuenti.Sic ergo[in nouiſſimo dieeum] videlicet circa finem mundi.Nam & nos ſum⁹, 1.Cor.10
in quos fines ſeculorum deuenerunt,ſecūdum Apoſtolum.In prima quoque Ioannis legitue 1.Ioan.2
canonica: Nouiſſima hora eſt. Præterea,vt refert Hieronymus, quidam Iudæorum referūt
præſens capitulum ad Babylonicam captiuitatem, quando ſeptuaginta annis deſolatum
eſt templum & altare, victimæ quoque & ſacerdotium, & poſtea ſub Zorobabel, in Iudæ-
am reuerſi ſunt. Sed iſti aſſignare non queunt huius diriſſimæ ac longiſſimæ captiuitatis
cauſam, in qua iam mille & quadringentis cieciter annis fuerunt, peæſertim cum idola
deteſtentur, niſi fateantue ſe Chriſtum occidiſſe. Prædictus etiam erroe deſtruitur per hoc,
quod ait Propheta, In nouiſſimo dierum: quaſi dicat, In termino vltimæ ætatis mundi.
Poſt Babylonicam quoque captiuitatem non receperunt Chriſtum eis miſſum, nec paue-
bant ad bonum eius, niſi pauciſſimi aliorum reſpectu. Loquitur ergo de hac eorum ca-
ptiuitate finali, in qua ſedent auerſi à Deo, de qua Danielis 9. inducitur: Finis eius vaſtitas,
& vſq; in finem peeſeuerabit deſolatio. Et Pſalmiſta: Effunde ſuper eos iram tuam,& fu-
ror iræ tuæ comprehendat eos. ¶Poſtremo,ſecundum Bedam, præmemorata bona Iudæ- Pſal. 68.
is ablata, nobis ſpiritaliter ſunt collata. Nos enim habemus regem & principem Chriſtū,
verumq; ſacrificium, ſcilicet corpus & ſanguinem ſaluatoris: altare quoque militantis Mala. 2.
Eccleſiæ toto orbe diffuſum, de quo per Malachiam aſſerit Dominus: In omni loco ſa-
crificatur & offertur nomini meo oblatio munda. Ephod quoque, videlicet veſtes ſacer-
dotales, ſeu veſtem innocentiæ ac ſimplicitatis, & theraphim, id eſt, figuram dominicæ
crucis, vel ſignum atque memoriam DEI cordibus noſtris impreſſam,ita vt Paulus teſte Gal. 2. 6.
tur: Chriſto confixus ſum cruci. Et: Ego ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo poeto.

Expoſitio cap.IIII. Audite verbum domini filij Iſrael. Art. IX.

NVNC in huius capituli principio ponit Propheta Iſraelis peccata, propter quæ
prædicta mala pœnalia meruerunt. [Audite verbum Domini filij Iſrael] id eſt, de-
cem tribus, quas peopheta, ſecundum Hieronymum, hoc loco alloquitue. Aliqui
tamen referunt ad vniuerſum Iudaicum populum, [quia iudicium eſt domino cum habi-
tatoribus terræ]id eſt,prædictis filijs Iſrael,Ita ꝙ dominus vult cum eis iudiciū diſcuſſionis
peragere, vt pateat quòd iuſte procedat. Tale iudicium efficit Deus,quando per ſeruos ſu-
os oſtendit hominum impietatem & ſuam iuſtitiam. Vnde & cum hominibus, & ab ho-
minibus dicitur iudicari, qui iudicant eum iuſte procedere in peccatorum punitione.
Propter quod air Pſalmiſta: Tibi ſoli peccaui, vt Iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas Pſal. 50.
cum iudicaris. Per Ezechielem quoque ait ad Impios Iſraelitas: Iudicabor ibi vobiſcum fa
cie ad faciem. [Non eſt enim veritas] vitæ, id eſt, vera vita ſecundum diuinam legem, ee- Ezec. 20.
ctamq; rationem regulata,de qua ait Saluator: Omnis qui facit veritatem, venit ad lucem. Ioan. 3.
Et Paulus ad Timotheum: Diuitibus huius ſeculi præcipe, non ſublime ſapere, vt appræ-
hendant veram vitam. Vel,non eſt veritas doctrinæ & ſeemonis, conſiſtens in vera ſigni- 1. Tim. 6
ficatione verborum, & in hoc, vt doctrina æternæ ſapientiæ conſonet,de qua dicit Chri
ſtus: Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? Vel non eſt veritas iuſtitiæ, quæ eſt Ioan. 8.
æquitas vera, diuinæ mentis iudicio conformata, de qua dicit Pſalmiſta: Vniuerſæ viæ Pſal. 24.
Domini miſericordia & veritas.Hæc eſt triplex veritas,quæ defuit filijs Iſrael, & multis iam
deeſt. [& non eſt miſericordia] ad proximos, [& non eſt ſcientia Dei] formata ac ſalu-
taris, id eſt, charitate & operibus bonis oenata, de qua ſcriptura teſtatur: Dedit illi ſcien- Sap. 10.
tiam ſanctorum. Et Ioannes ait: In hoc ſcimus, quoniam cognouimus Deum, ſi man- 1. Ioan. 2
data eius ſeruamus. Qui dicit ſe noſſe Deum, & mandata eius non ſeruat,mendax eſt.[in
terra]id eſt,in terrenis hominibus,ſcilicet filijs Iſrael colentibus idola,qui vnius veri Dei no
titiam abiecerunt. Iſtud præcipue verum eſt de ſcientia illa quæ eſt vnum de ſeptem donis
ſpiritus ſancti. Illa enim non habetur ſine charitate & gratia gratum faciente. Sed cum di-
cat,ſcientia Dei,poteſt per iſtam ſcientiam intelligi ſapientia quæ eſt ſummi Dei vera ac ſa-
poroſa notitia,de qua dicit Sapiens: In maleuolam animam non introibit ſapientia. Scien Sap. 1.
ria vero Dei informis & nuda, poteſt eſſe in impijs, cum Roma.1. dicat Apoſtolus: Cum
cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerunt. Dicit autem Hieronymus: Veri-
tas abſque miſericordia ſuſtineri non poteſt, & miſericoedia abſque veritate efficit ne-
gligentes. Quod de veeitate iuſtitiæ maxime verum eſt. Hinc Peouerbiorum 3.ſcriptum
eſt: Miſericordia & veritas non te deſerant, & inuenies gratiam coram Deo & homi-
nibus. Eſaias quoque ait: Repleta eſt terra ſcientia Domini, ſicut aquæ maris operientis. Eſai. 11.

Quomo-

Quomodo ergo nunc dicitur, Non eſt ſcientia domini in terra? Et reſpondendum, quòd
Eſaias loquitur pro tempore Chriſti & Euangelicæ legis, quando primo in Iudæa, dein-
de in toto mũdo prædicata eſt Euangelicæ veritatis doctrina. Eſaias quoq; per terram intel
ligit electos habitantes in terra. Aliter vero loquitur Oſee, vt patuit. [Maledictum] i. bla-
ſphemia contra Deum, vel conuicium in proximum, ſeu ſermo maledicus. Vnde dicit Apo
1. Cor. 6. ſtolus: Neq; maledici regnum Dei poſſidebunt. Et iterum Rom. 12. Benedicite maledicenti-
Sap. 1. bus vobis: Benedicite, & nolite maledicere. [& mendacium] De quo Sapiens ait: Os quod
mentitur, occidit animam. Itemq; Pſalmo 5. Perdes omnes qui loquuntur mendacium.
[& homicidium, & furtum] quod eſt contra iuſtitiam, & ex genere mortale, quamuis inter-
dum propter paruitatem nocumenti, ſit veniale, præſertim dum probabiliter æſtimatur,
quòd poſſeſſori ſeu domino, ſi id ſciret, non diſpliceret. [& adulterium, inundauerunt] id
eſt, copioſe eruperunt, ſeu abundauerunt in filijs Iſrael, ita quod non ſolum miſericordia, veri-
tate, ſcientia caruerunt, ſed & oppoſitis impleti ſunt vitijs. [& ſanguis ſanguinem tetigit]
dum vnus ab alio læſus eſt, vel ſe inuicem vulnerauerunt. Vel ſanguis ſanguinem tetigit, id
eſt, peccatum peccato continuatum eſt, & veteribus vitijs noua addiderunt impœnitentes,
Eſa. 5. quibus Eſaias aſſerit: Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quaſi vinculũ plau
ſtri peccatum. Quo contra habetur Eccleſiaſtici 5. Non adijcias peccatum ſuper peccatum.
Subito enim veniet ira Dei, & in die vindictæ diſperdet te. Vel ſanguis ſanguinem tangit,
dum calor concupiſcentiæ tendit in actum, ſeu carnalis affectio ſuo copulatur obiecto. Se-
ptuaginta tranſtulerunt ſic, & ſanguinem ſanguini miſcuerunt. Beda & gloſſa referunt
omnia hæc ad tempus aduentus Chriſti. Tunc enim in Iudæis abundabant hæc vitia. Nam
Ioan. 9. Chriſto maledixerunt, & ei diuerſa impoſuerunt mendacia: Nos, inquiunt, ſcimus quia hic
Matt. 12. homo peccator eſt. Et: In principe dæmoniorum eijcit dæmones. Veruntamen ex conſe-
quentibus eluceſcit, quod iſta ad literam dicantur de Iſraelitis idololatris pro tempore Oſee
vel circiter. Deinceps ponitur debita pœna pro tantis ſceleribus. [Propter hoc] id eſt, pro-
pter peccata iam dicta, [lugebit terra] decem tribuum, id eſt, deſolata incultaq; erit ad tem
pus habitatoribus eius ſublatis. Dicitur enim metaphorice terra lugere, quemadmodum
& ridere, dum floret atq; fructificat. [& infirmabitur omnis qui habitat in ea] vel ſimplici-
ter omnis homo, vel aliqui de omni genere hominum huius terræ, vel tam multi, quod alij com
paratione eorum quaſi nulli videbuntur. [in beſtia agri & in volucre cæli] id eſt, habitato-
res terræ non ſolum infirmabuntur per hoc quod ipſi deijcientur, ſed etiam in hoc, quod beſtiæ &
aues quæ poterant eis eſſe pro cibo aut ſolatio, auferentur, vel peſte morientur, in vindi-
ctam peccatorum. Huiuſmodi quoq; animantia, ſecundum Hieronymum, ſolent deſerere
terras ab hominibus derelictas. [ſed & piſces maris] currentis in terra populi Iſrael. Iudæi enim
Gen. 1. quamlibet magnam aquæ collectionem nominãt mare, iuxta illud in Geneſi: Congregati-
ones aquarum appellauit Deus maria. [congregabuntur in mortẽ] i. deficiẽt. Vnde vt Lyra
dicit, Hebræi dicunt finientur. Et ſeptuaginta tranſtulerunt, Piſces maris deficient, ſ. ea rati-
one qua beſtiæ & volucres. Vel ſic: Infirmabitur omnis qui habitat in ea, in beſtia agri, i. oc-
ciſis crudelibus ac potentibus populi Iſrael. Et in volucre cæli, i. per interfectionem ſeu ca-
ptiuitatem ſuperborum, ſiue ſublimium perſonarum populi huius. Sed & piſces maris, i. in
aquis carnalis voluptatis detenti, guloſi, auari, qui ſic immerguntur ſenſibilibus, ne videant
cœlum, congregabuntur in captiuitatem ſeu mortem. Iſta impleta ſunt in captiuitate decẽ
tribuum ab Aſſyrijs. [Veruntamen vnuſquiſq; nõ iudicet] i. iuſti in populo Iſrael nõ repræ-
hendant proximos ſuos peccantes. [& non arguatur vir] Iſraelita tranſgreſſor, cuius ratio
ſubditur: [populus enim tuus] ô ſynagoga decem tribuum [ſicut hi qui cõtradicunt ſacerdo
ti] i. aſſimilatur populo impudenter peccanti, incorrigibili ac rebelli, qui ſacerdotibus ac p-
latis aperte reſiſtunt & contradicunt. Tales autem non ſunt increpandi, quia non prodeſt.
Propterea in tali caſu non tenetur homo ad correctionem fraternam. Hinc Salomon Pro-
uerbiorum 9. loquitur: Qui erudit deriſorem, ipſe ſibi iniuriam facit. Et Eccleſiaſtic. 32. ſcri-
ptum eſt: Vbi non eſt auditus, non effundas ſermonem. Et iterum ait ſcriptura: In auribus
Pro. 23. inſipientium ne loquaris, ne forte deſpiciant doctrinam eloquij tui. Denique de huiuſce-
modi populo tam rebelli ac duro ſcriptum eſt Eſai. 48. Scio quia durus es tu, & neruus fer-
reus ceruix tua, & frons tua ænea. Quales fuerunt & Iudæi tempore Chriſti, quibus Ste-
Acto. 7. phanus loquebatur: Dura ceruice & incircuncisi corde & auribus, vos ſemper reſtitiſtis ſpiri
tui ſancto, ſicut & patres veſtri. Iſtud eſt peſſimum vitium. Ideo Prouerb. 29. inducitur: Vi
ro qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinus ei ſuperueniet interitus. [& corrue-
es] tu popule decem tribuum [hodie] id eſt, in præſenti, vel cito captiuaberis. Prophetæ au
tem per diem communiter intelligunt tempus, ſicq; hodie exponitur pro hoc tempore, nõ
pro die inſtante. [& corruet etiam propheta tecum] id eſt, ſimul capietur. hoc pluraliter
accipiendum eſt de falſis ſeducentibus prophetis, qui populum Iſrael fouerunt in culpis.

Tales

Tales enim in veteri teſtamento vbertim appellantur prophetæ, vt cum dicit Eſaias 9. Pro-
pheta docens mendacium, ipſe cauda eſt. Et Ezechiel: Propheta cum errauerit, ego domin⁹ Ezec. 14.
decepi prophetam illũ. Vel ſenſus eſt, ꝙ decẽ tribubus captis, nõ amplius habuerunt ꝓphe-
tas, vt ante. [Nocte tacere feci matrẽ veſtram] i. ò decem tribus tẽpore noctis, vel in caligine
anguſtiæ & tenebris tribulationis, tradidi ſynagogam ſeu totam tuã congregationẽ hoſti-
bus ſuis, ita ꝙ præ timore loqui auſa non fuit, ſed gemens, vultum deiecit in terram. Eadem
aũt eſt mater & filij, quia filioꝝ ſeu populi collectio, mater vocatur, ſicut & Chrs ait in euan- Mat. 23.
gelio: Hieruſalẽ Hieruſalẽ, q̃ties volui congregare filios tuos? Quidam per matrẽ hanc intel
ligunt Hieruſalem, q̃ ab antiquo fuit toti⁹ Iſraeliticæ plebis metropolis. Vnde & mulier ſapi
ens 2. Regum 20. dixit ad Ioab de ciuitate Abela: Tu quæris ſubuertere matrem ciuitatum
in Iſrael. Hieruſalem aũt fecit Deus tacere nocte, qm̃ noctis tẽpore capta eſt à Chaldæis. Lo
quebatur aũt ꝓpheta de futuro per modum ꝑteriti: [conticuit populus meus] Iſrael, popu-
lus (inquam) meus vocatione, non prædeſtinatione, conditione naturæ, non gratiæ com-
munione. Conticuit ergo coram hoſtibus, & ſilentio fugere cupiens, [eo ꝙ non habuerit ſci
entiam] diuinoꝝ, formatam & operatoriam. Vnde infidelitatis tenebris obfuſcatus, coluit
idola, und eo meruit opprimi. qui eñ ignorat, ignorabitur, iuxta Apoſtolũ. Et Sapi. 13. ait: Va- 1. Co. 14.
ni ſunt oẽs homines, quibus nõ ſubeſt ſcientia Dei. Hinc Eſa. 5. dominus ait: Propterea capti
uus ductus eſt populus meus, qa non habuit ſcientiam. [Quia tu ſcientiam repuliſti] i. doctri
nam legis ac prophetaꝝ, cõtra quam idola coluiſti. Vel ipſos ſanctos prophetas te inſtruen
tes, perſequutus es & ſpreuiſti. [repellam te, ne ſacerdotio fungaris mihi] i. indignum te ar-
bitrabor ad ſacerdotalis officij vſum, & hoſtibus tuis te tradam. In populo nanq; decẽ tribu
um nõ erat veꝝ atq; legale ſacerdotiũ, ſed de extremis populis fecerãt ſibi ſacerdotes, & au
reis vitulis, nõ Deo altiſſimo, ſacrificabant. ¶ Deniq; ſacerdotes de tribu Leui in regno Iudæ Exo. 32.
meruerunt ſacerdotiũ perdere, & à Chaldæis vaſtari, qm̃ doctrinam prophetaꝝ, ſcilicet Hie
remiæ & alioꝝ, repulerũt. Cõſtat itaq; ex his, ꝙ notitia ſcripturaꝝ ſit ſacerdotibus opportu-
na, vt poſſint inter veꝝ & falſum, inter bonum & malum diſcernere, & ſibi cõmiſſis digne
ꝓeſſe docendo, cõſulendo, increpãdo, & alijs modis. Hinc eñ Leuitici 10. dñs dixit ad Aaron:
Vinũ & omne q̃d inebriare poteſt, nõ bibes tu & filij tui, qñ intrabitis in tabernaculum teſti-
monij, ne moriamini: & habeatis ſcientiã diſcernẽdi inter ſanctũ & prophanũ, inter pollu-
tum & mundũ, doceatiſq; filios Iſrael oĩa legitima mea. Quanto amplius ſacerdotibus euan
gelicæ legis congruit ſcientia atq; ſobrietas? [Et oblita es legis Dei tui] id eſt, diuina præce-
pta nõ obſeruaſti, neq; memoriter tenuiſti, q̃ docentur in lege. Quo contra de viro iuſto ha Pſal. 1.
betur: In lege dñi voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Et Prouerb. 7. Ser-
ua mandata & legẽ quaſi pupillam oculi tui, liga eam in digitis tuis, & in tabulis cordis tui
ſcribe eã. [obliuiſcar filioꝝ tuoꝝ & ego] i. ſingulis ad te pertinentibus, & tua peccata ſectan-
tibus nõ ſuccurrã in neceſſitate, ſed capi permittã. q̃modo aũt Deo cõpetat obliuio, dictum
eſt plenius primo capitulo. [Secundũ multitudinẽ eoꝝ, ſic peccauerũt mihi] i. quo ipſi am-
plius multiplicati ſunt numero, eo plura & grauiora cõmiſerunt peccata, idola multiplican
do, & filios ſuos in proprijs malis fouẽdo. Vnde & alibi legit: Secundũ numeꝝ ciuitatũ tua- Hier. 2.
rum Iſrael erãt dij tui. [gloriã eoꝝ] i. idola in q̃bus gloriabanť, vel regiam dignitatẽ, vel glo-
riationem inanẽ [in * ignominiã cõmutabo] ita ꝙ rex populi, & idola ſimul deſtruenť, quem * igno-
admodum factũ eſt in captiuitate ꝑdicta. [Peccata populi mei comedent] i. ſacrificia quę po rantiam
pulus Iſrael obtulit idolis, manducauerũt ſacerdotes. Vel peccata populi comederunt, q̃-
niam inducendo populum ad idololatriam, conſequebatur quæſtum & neceſſaria victui.
Vel comederunt peccata populi, qm̃ adulando & conſentiendo peccantibus, incorporaue-
runt ſibi peccata illoꝝ. [& ad iniquitatẽ eoꝝ ſubleuabãt animas eoꝝ] i. ſacerdotes iſti erexe-
runt & prouocauerunt animos populi ad exercendum & continuandũ ſolita vitia, & in er-
rore eoꝝ confirmauerunt eos verbo & opere, qm̃ vitia ſubditoꝝ non ſolũ non redarguerũt,
ſed laudauerunt cõmodi tẽporalis intuitu. [Et erit ſicut popolus, ſic ſacerdos.] Idem hoc ha Eſa. 24.
betur in Eſaia, & eſt ſenſus, ꝙ ſicut popul⁹ & ſacerdos aſſimilanť in vitijs, ſic ſimiles erunt in
pœnis. Nam ſacerdotes idololatræ decẽ tribuũ, ſimul cum populo capti ſunt & æternaliter
perierunt. [& viſitabo ſuper eũ vias eius] i. ſacerdotum & populi opera mala iuſte vlciſcar.
[& cogitationes eius reddam ei] i. pœnas quas impie cogitando ſeu appetendo merentur,
eis infligam: quia non ſolum facta, ſed & cogitationes præmiantur à Deo. Deniq; opera ho
minis dicuntur viæ, quia ſunt mediũ per q̃d venif ad terminũ, ſcilicet ad felicitatẽ ęternã, vel
ad perpetuam damnationẽ. Viæ aũt impioꝝ ſunt tenebroſæ & ſordidæ, cũ careant lumine
rationis, & pulchritudini virtutum cõtrarienť. Propterea in prouerbijs habetur: Via impio Pro. 4.
rũ tenebroſa, neſciũt vbi corruunt. Hinc etiã per Eſaiam loq̃tur dñs: Ego autem opera eoꝝ Eſa. 66.
& cogitationes eorum venio vt congregem. [& comedent, & nõ ſaturabunť] Per hoc datur
intelligi inopia victualium, quam paſſi ſunt tempore obſidionis. [Fornicati ſunt] cũ idolis,

[& non ceſſauerunt]ab idololatria, quia à tẽpore Ieroboã qui fecit aureos vitulos, nõ decli-
3.Re.12. nauerunt à cultura eoꝝ vſq; ad captiuitatem ſuam finalem. [q̃ dñm dereliquerunt in non
cuſtodiendo] p̄ceptum q̃d dedit per Moſen: Dñm Deũ tuũ adorabis,& illi ſoli ſeruies.Itaq;
Exo. 20. cũ Deus ſit vbiq; incõmutabilis & immenſus,oĩa ambiẽs,implẽs ac penetrãs,relinquitur &
ab eo recedit nõ corporali, ſed ſpũali elongatione,hoc eſt, diſſimilitudine culpæ,ſeu inobe
dientia.Propter q̃d Eſa.59.inducitur: Iniquitates veſtræ diuiſerũt inter Deum veſtrũ & vos,
& peccata veſtra abſconderunt faciem eius,ne exaudiret.In prouerbijs q̃q;:Longe eſt domi-
Pro.15. nus ab impijs,cũ ipſe nihilominus ſit in oĩbus per eſſentiã, p̄ſentiam atq; potẽtiam,ſecundũ
q̃d ait Hiere.23.Nunquid non cælum & terram ego impleo?[Fornicatio] corporalis & ſpi-
ritualis,[& vinum & ebrietas auferunt cor]i.actum rationis impediunt,iudiciumq; peruer-
tunt,& hominem brutis parificant.Tanta eſt eñ,ſecundũ Auguſtinum,voluptas venerea,ꝙ
ea durante,non poteſt homo aliquem rationis actum exercere. Et Salomon ait: Luxurioſa
Pro.20. res vinum & tumultuoſa ebrietas: qui his delectatur, non erit ſapiens. Eccleſiaſticus quoq;
Eccl. 31. aſſerit: Quàm ſufficiens homini erudito vinum exiguum? & in dormiendo non laborabis
ab illo,nec ſenties dolorem. Et quoniam vinum aufert cor, non expedit hominem vina po
tantem arguere,ne rixetur. Propter quod ſcriptum eſt Eccle.31.In conuiuio vini non argu-
Luc. 21. as proximũ. Hinc ait ſaluator: Attendite,ne grauentur corda veſtra crapula & ebrietate.
Quoniam ergo his vitijs ablatũ ſeu excæcatum fuit cor Iſraelis, inciderunt amentiam, quæ
ſubinfertur:[Populus me' in ligno ſuo]i. ab idolo ligneo[interrogauit]q̃d eſſet agendum,
ſiue futuꝝ. Coluerunt enim non ſolũ aureos vitulos, ſed & alia diuerſa ſimulacra Baal. Vel
in ligno ſuo interrogauerunt,quia (vt dicit gloſſa) erat quoddam genus diuinationis,q̃d fie
bat in ligno & baculo, per quoꝝ proiectionem capiebantur futurorum auguria, quemad-
Ezec. 21. modum ait Ezechiel, ꝙ Nabuchodonoſor miſcuit ſagittas ſuas ſeu virgas contra Ammon
& Hieruſalem,exiuitq; virga contra Hieruſalem. Tale autem genus diuinationis obſerua-
uit plebs Iſrael. Vnde ſubiungitur,[& baculus eius annunciauit ei]i.per quendam modum
motionis ſeu exitus baculi proiecti, indicabant quid eſſet futurum ſeu operandum.[Spiri-
tus enim fornicationis]id eſt,diabolus,q ſe facit in idolis adorari,& ad idololatriam homi-
nes tentat atq; inducit, [decepit eos]ad inſiſtendũ diuinationi tam fatuæ, cæteriſq; pecca-
tis. Initium quippe fornicationis,exquiſitio idoloꝝ, vt legitur Sapientiæ 14.[& fornicati
ſunt à Deo ſuo]id eſt, per idololatriam Deũ patrũ ſuorum offenderunt & dereliquerũt. Hæc
Pſal.105. eſt fornicatio ſpiritualis,de qua ait Pſalmiſta: Fornicati ſunt in adinuẽtionibus ſuis. Et Hie
Hier. 3. remias: Mœchati ſunt, inquit, cum ligno & lapide. Nihilominus poſſunt hæc accipi de
fornicatione carnali,qua dæmon innumerabiles decipit atq; obtenebrat, ita ꝙ in irrationa
biliſſima vitia illabuntur. [Super capita montiũ] id eſt,in locis amœnis & altis[ſacrifica-
bant] filij Iſrael idolis,[& ſuper colles accendebant thymiama]faciendo velut fumum odo-
remq; thuris ad idoloꝝ honorem, quaſi aliquid diuinitatis eis ineſſet. [ſubtus quercum &
populum & terebynthum]id eſt,ſub iſtis arboribus idola coluerunt,cui' ratio additur,[qa
bona erat vmbra eius]i. vmbra cuiuslibet arborũ prædictarũ conueniens fuit ad vacandũ
voluptatibus,quib' ſeruiebant in ſacrificijs idolorũ, gulæ atq; luxuriæ ſeruientes,In quo fe
cerũt contra legem, quæ iuſſit, vt in loco diuinitus prælecto ſacrificia fierent, & iuxta tem-
Exo. 34. plum lucus & arbores non plantarentur,ne voluptuoſa loca religionem emollirent. [Ideo
fornicabunt filiæ veſtræ,]id eſt, quia vos tanta commiſiſtis flagitia,permittam ꝙ filię veſtrę
alienis illegitime miſcebuntur.[&]ꝙ [ſponſæ veſtræ adulteræ erunt.] hoc fuit tempore ca-
4.Re.25. ptiuitatis impletum,quando Aſſyrij violabant fœminas filioꝝ Iſrael. Porro ꝙ ait, ideo,
non eſt ſic intelligendum,ꝙ Deus propter peccatum perſonale vnius, puniat alium in ſpi-
ritualibus,gratiam ſubtrahendo,& in peccatũ directe cadere permittendo: ſed peccata pa-
rentum ac maritoꝝ exemplariter induxerunt filias & vxores ad aliqua mala, propter quæ
meruerunt vltra relinqui & capi,atq; alioꝝ exponi libidini,& hoc Deus ordinauit ad vindi
ctam peccati parentũ ac maritoꝝ, vt qui aliter ſuas ſpũales fornicationes penſare & emen-
dare noluerant, ex proprio opprobrio atq; dolore,i. filiaꝝ & ſponſarum ſuarum violatio-
ne attenderent,quàm inique egerunt recedendo à cultu ſponſi cæleſtis. Vnde & Eſaias Ba-
Eſa. 13. bylonis deſtructionem & pœnas deſcribẽs: Vxores,inquit,eorum in oculis ipſoꝝ violabun
tur.[Non viſitabo ſuper filias veſtras]i. peccata eoꝝ in præſenti non corrigam flagellatiõe
paterna,[cum fuerint fornicatæ]modo præfato,[& ſuper ſponſas veſtras]nõ viſitabo [cum
adulterauerint]id eſt, adulteria commiſerint, id eſt, in tantum vobis & illis iraſcar, quòd
flagello filiorum nequaquam corripiam eas, ſed prorſus dimittam in iniquitatibus ſuis,vt
ambulent in deſiderijs prauitatis ſuæ. Magna miſeria, dum ideo non adhibetur correctio,
quòniam emendatio deſperatur.Hoc ergo meretur homo vehementer & impudenter pec
cando, vt penitus deſeratur & & proſperetur in malis, atque in his quæ conferunt ad pec-
candum, bene ſibi ſuccedat. Talis fuit populus Iſrael. Vnde & Ezechielis 16. Dominus
prote-

proteſtatur: Zelus meus receſſit à te, non iraſcar tibi amplius. Per Hieremiam quoq; Plaga
inimici percuſſi te, caſtigatione crudeli. cuius ratio ſubuit: Inſanabilis eſt dolor tuus. Deniq; Hier. 30.
ſanctus Apoſtolus Heb. 12. Quis, inquit, filius, quẽ non corripit pater? Quod ſi extra diſcipli
nã eſtis, ergo adulteri, & nõ filij eſtis. Propterea Hieremias orat: Corripe me dñe, veruntamen Hier. 10.
in iudicio & nõ in furore tuo, ne forte ad nihilũ redigas me. Itaq; cũ Deus eos q̃s amat, argu Apo. 3.
at & caſtiget, ſignũ odij reprobationisq; diuinæ conſiſtit, non caſtigari à Deo in vita p̃ſenti.
Quod enĩ viſitatio electoꝝ per pœnas in hoc ſeculo adhibeatur eis, vt per eam quaſi q̃dam
cauterio atq; amariſſimis punctionibus ſortiãtur animæ ſanitatem, cõſtat ex eo q̃d dominus
ait Pſal. 88. Viſitabo in virga iniquitates eoꝝ, & in verberibus peccata eoꝝ, miſericordiam
autem meam non diſpergam ab eo. Et Hieremi. 30. Caſtigo te in iudicio, vt non tibi videa-
ris innoxius, non autem te faciam in cõſummationem. [qm̃ ipſi] i. patres & mariti præfati
[cum meretricibus conuerſabantur] cõmixtione carnali, [& cum effœminatis] i. mollib' ſeu
abſciſſis vel eunuchatis, [ſacrificabãt] Beelphegor, quem nos, ſecundum Hieronymum, Pria
pum vocamus, quem mulieres præſertim colebant, propter magnitudinem membri obſcœ
ni. Vnde 3. Regum 15. legitur Aſa rex Iuda amouiſſe matrem ſuam, ne eſſet princeps in ſacris
Priapi. [Et populus non intelligens] i. populus Iſrael ſua peccata non recognoſcens, nec ſci
entiam Dei habens, idcirco nec pœnitens. [vapulabit] i. percutiẽ captiuitate & pœnis an-
nexis. [Si] i. quamuis & quia [fornicaris] cum idolis [tu Iſrael] id eſt, decem tribus, [non delin-
quat ſaltem Iuda] i. populus Iudæ ſeu duæ tribus, quæ habent vrbem Hieruſalem à Deo ele-
ctam ad ſacrificia offerenda, quæ inſuper habent ſacerdotes de ſemine Aaron, non confor-
mentur tibi in idololatria cæteriſq; peccatis. [& nolite] duę tribus vel decem [ingredi in Gal
gala,] vt ibi idola honoretis. Galgala autem erat locus honorabilis, qm̃ populus Iſrael deſer
tum egrediens, ibi primo caſtrametatus eſt, & Ioſue filios Iſrael ſecundo circuncidit. Saul Ioſue. 5.
quoq; ibi in regem eſt vnctus. Sicq; decem tribus propter loci ſolennitatem, poſuerũt & co- 1. Reg. 10
luerunt in eo idola ſua. [& ne aſcenderitis in Bethauen] i. in Bethel. Nam locus ille antequã 3. Re. 12.
Ieroboam poſuit ibi aureũ vitulũ, dictus eſt Bethel. i. domus Dei. Poſtea vero vocatus eſt Be
thauen. i. domus inutilis. [neq; iuraueritis. Viuit dñs] i. nolo vt ore veſtro polluto, quo idola
laudatis, atq; per ea iuratis, aſſumatis vel explicetis nomen veri Dei. Iurare nempe debite cir
cunſtantionatũ, eſt actus virtutis, quæ dicitur latria. Vnde idololatræ male ſentiẽtes de Deo,
non debent per nomen eius iurare. Vel ſenſus eſt, vt non iurent, Viuit dominus, intelligẽdo
per dñm aliquod idolum, hoc eſt, ne applicẽt formã hanc iurandi dijs ſuis. [Qm̃ ſicut vacca
laſciuiens] i. petulanter & valde erronee ex omni parte, [declinauit Iſrael] i. decem tribus à
lege Moſaica, diuerſis peccatis ac idolis ſeruiendo, & à rectitudine viæ Dei per omnium di-
uerticula vitioꝝ enormiter euagando, ita vt illud Hieremiæ eis conueniat: A ſeculo confre-
giſti iugum, rupiſti vincula mea, & dixiſti, Non ſeruiam. [Nunc paſcet eos dominus quaſi Hier. 2.
agnum] i. in proximo eſt, vt tradat eos dñs in manus Aſſyrioꝝ, ſicq; abductæ paſcantur vt
oues. [in latitudine] i. ſpatioſa terra Medorum. [participes idolorum] id eſt, cultor eoꝝ fa- 3. Re. 11.
ctus eſt [Ephraim] i. populus decem tribuũ, quæ nomine Ephraim deſignantur, quoniã pri-
mus eorum rex Ieroboam filius Nabath, extitit Ephratæus. Idcirco, ò Iuda, cui ſuperius di-
ctum eſt: Non delinquat ſaltem Iuda. [dimitte eum] id eſt, à communione & conuerſatio-
ne decem tribuum te auerte, ne cum peruerſis peruertaris. [ſeparatum eſt conuiuium eoꝝ]
i. cibus quo veſcuntur decem tribus, tibi illicitus eſt, ſicq; eorum conuiuium à tuo diſtinctũ
eſt. [fornicatione fornicati ſunt] cum dijs alienis ſeu idolis, [dilexerunt afferre ignominiam]
id eſt, idololatriam introducere, augere, vel conſeruare, [protectores eius] i. regis, qui popu
lum defendere habent, ſicq; protectores iſti non defenderunt populum ſuum ab inuiſibili-
bus hoſtibus. [ligauit autem ſpũs in alis ſuis.] Hoc dupliciter explanatur. Primo ſic, Spũs ma
lignus in idolis habitans, populũ Iſrael ligauit in alis ſuis. i. in agilitate & ſubtilitate ſua ipſi',
videlicet dæmonis, ita ꝙ ſua ſubtilitate & agilitate dæmoniaca portat hũc populũ ad quæ-
cunq; voluerit vitia, ſicut auis pullos ſuos in alis deportat. Vnde Deuterono. 32. de Deo &
electo Iſrael ſcriptum eſt: Expandit alas ſuas & aſſumpſit eum, atq; portauit in humeris ſu-
is. Sic diabolus alligat ſibi peruerſos, propter quod 2. ad Timotheum 2. dicit Apoſtolus:
Reſipiſcant à laqueis diaboli, à quo captiui tenentur ad ipſius voluntatem. Secundo ſic, ſpi-
ritus ligauit eum in alis ſuis, id eſt, populum Iſrael vinxit in ipſius populi intellectu per infi-
delitatis errorem, & affectu per indurationem in vitijs, ita vt populus iſte ad virtutes non vo
let, nec æterna aſpiciat, ſed in profundum vitiorum mergatur. Sic omnes in vitijs habituati
ac impœnitentes, à dæmone ligantur in alis tam dæmonis quàm proprijs, quibus illud Eſa.
52. dicendum eſt: Excutere de puluere, & ſolue vincula colli tui. [& confundentur à ſacrifici-
is ſuis] i. demerito ſacrificiorum idolis oblatorum, cum viderint idololatriam nil profuiſſe,
ſed maxime nocuiſſe.

¶Expoſitio moralis huius capituli. Art. X.

CA.IIII
AVdite verbum domini domus Iſrael]i.filij militantis eccleſiæ,quæ dicitur Iſrael,c on-
templando cæleſtia, [quia iudicium eſt dño] Chriſto,cui pater dedit omne iudicium.
Exequutio enim iudiciariæ poteſtatis ſeu prolatio ſententiæ, ſpectat ad Chriſtum
Ioan. 5. ſecundum formam aſſumptam,prout ipſe teſtatur:Dedit ei poteſtatem & iudicium facere,
quia filius hominis eſt.[cum habitatoribus terræ] i. terrenis hominibus, quorum conuerſa-
tio non eſt in cælis,nec dicere poſſunt:Quoniã aduena ego ſum apud te & peregrinus,ſicut
Phil. 3. Pſal. 38. oẽs patres mei.Et iterum:Non habemus hic manentem ciuitatem, ſed futuram inquirim⁹.
Heb. 13. Tales nanq; faciunt ſibi de via atq; exilio patriam. [Non eſt enim veritas, & non eſt miſeri-
cordia, & non eſt ſcientia domini in terra]id eſt, in his carnalibus, quia & ſi dicant ſe noſ-
ſe Deum,tamen factis negant.Nempe ſi quis dixerit, quoniam diligo Deum,& mandata ei⁹
Tit. 1. non cuſtodit,mendax eſt.proinde qui ſibi nequam eſt, cui bonus erit?Ideo monet ſcriptu-
1.Ioan.2 ra:Miſerere animæ tuæ placens Deo Quomodo inſuper in malis Chriſtianis impleatur q̃-
Ec.4 30. tidie q̃d ſequitur ,non oportet exponere,cum oculis pateat.Iam enim heu[Maledictum &
mendacium, furtũ & adulterium inundauerunt,& ſanguis ſanguinem tetigit. Ideo lugebit
terra,]quia niſi pœnitentiam egerint,ſine fine peribunt. Vnde & Iacobus dicit: Agite nunc
Iaco. 5. diuites,plorate vlulantes in miſerijs quæ aduenient vobis.Riſus veſter conuertetur in luctũ.
Multi quoq; nunc ita peccatis aſſueſcunt, excæcantur & indurantur, vt ſecundum ſenſum
expoſitum dici poſſit:[Vnuſquiſq; non iudicet & non arguatur vir.]Hi ſunt qui increpati-
onem ſeu admonitionem nequeunt ſuſtinere,habentes morbum,vocatum,Noli me tange-
re.Increpantem nempe redarguunt,iudicant,& non iam ex charitate, ſed paſſione aut ran-
core loqui exiſtimant.Non enim attendunt,q̃ ſalubre & purgatiuũ ſit increpari:q̃ item me-
ritorium, increpationem pie & æquanimiter ferre. Et ſi forte excuſabiles ſumus de eo de q̃
increpamur,non tamen debemus impatienter recipere,quia in alijs multis, & forte grauio-
ribus,offendimus tam frequenter.Hinc ſcriptũ eſt Prouerb.13. Egeſtas & ignominia ei qui
Ecci. 20. deſerit diſciplinam.Qui aũt acquieſcit arguẽti,glorificabit.Eccleſiaſticus quoq; ait:Quàm
bonum eſt,correptum manifeſtare pœnitentiam: ſic enim effugiet peccatũ. Poſtremo,qui
admonitionem,increpationem, correctiõem, ſeu diſciplinam non acceptat,ſed ſpernit aut
paruipendit, ſimilis eſt vulnerato,qui non patitur ſibi vulnus ſuũ oſtendi aut remedium ad-
hiberi.Et palàm eſt, ꝙ amor priuatus atq; ſuperbia, cauſa ſunt, ꝙ non dignamur redargui
aut puniri,quia vel increpantem contemnimus,vel corã alijs magni eſſe optamus, vel ſimi
le aliquid eſt in cauſa. Qui aũt veraciter prudens eſt, cũ gratiarum actiõe increpationem ac-
ceptat,tanquam veræ ac fraternæ charitatis munuſculũ, immo munus eximium. Propter
quod Prouerb.9. dicitur: Argue ſapientem,& diliget.[Populus enim tuus ſicut hi qui con-
tradicunt ſacerdoti.]Hoc ad Eccleſiam poteſt referri, in qua ſunt multi rebelles & murmu
ratores,non obtemperantes prælatis,neq; eccleſiæ excommunicationem curantes. De qui-
Luc. 10. bus dicit Chr̃s Apoſtolis,& ſub eorũ perſona cunctis aliorũ rectoribus Chriſti vicarijs: Qui
vos audit, me audit: & qui vos ſpernit, me ſpernit. Vnde Roma. 13.ſcriptum eſt: Qui pote-
ſtati reſiſtit,Dei ordinationi reſiſtit. Qui aũt reſiſtunt,ipſi ſibi damnationem acquirunt.[Et
corrues hodie.]Toties enim ſpũaliter cadimus,quoties peccamus:quia peccatum ruina eſt
à Deo ſublimi,& ab arce virtutum. Ideo Eccleſiaſtici 32. legitur:In viam ruinæ non eas.Et
Apoſtolus Ephe.6.State,inquit, ſuccincti lumbos veſtros in veritate. Porro ſi iuſtus ſepties
cadit,quoties quotidie peccat impœnitens, cuius ſemper præcedens culpa, ad ſequentem
diſponit?[Et corruet etiam propheta]i.fallax magiſter,iniuſtus prælat⁹ [tecũ,]vt ſimul per-
2.Tim.4 eatis,qui pares eſtis in vitijs.De talib⁹conteſtat Apoſtolus: Coaceruabũt ſibi magiſtros pru
rientes auribus:& à veritate quidem auditũ auertent, ad fabulas aũt conuertent. [Nocte]id
eſt,per pœnæ ſeu aduerſitatis inflictionem.[tacere feci] ò hæretici ſeu rebelles, [matrem ve-
ſtram]i. congregationem peruerſam, incredulam,aut inobedientem, cuius membra & filij
eſtis. Tales enim congregationes,frequenter per pœnas vltionis ſeu prælia extirpant.[Con-
ticuit populus meus]i. Chriſtiana plebs,à me Chriſto Chriſtiana vocata.[eo ꝙ non habue-
rit ſcientiam ſalutarem,de qua Ephe 3. dicit Apoſtolus:Exiſtimo omnia detrimentũ eſſe ꝓ-
pter eminentem ſcientiam domini noſtri Ieſu Chriſti.Qui autem hac caret ſcientia,tacet à
laude diuina,à correptione fraterna, ab inſtructione perutili,& à confeſſiõe pœnitẽtiali,ita
Eſai. 6. vt dicere habeat: Væ mihi,quia tacui.Et:Quoniam tacui,inueterauerunt oſſa mea. Tacet lo
Pſal. 31. quenda,loquiturq́; tacenda. Cum enim ratio voluntatem in omnibus dirigat, qui veritatis
non habet notitiam,non operatur virtutem,nec ſcit quãdo proferre debet ſermonem.Hinc
Ecci. 20. Eccleſiaſticus dicit: Eſt tacens qui inuenitur ſapiens, & tacens non habens ſenſum loquelæ.
Oportet ergo in primis dñm inuocare pro illuminatione intellectus,dicendo cũ Pſalmiſta:
Pſal. 118. Da mihi intellectum, vt ſciam teſtimonia tua, q̃tenus voluntas,in qua eſt prima origo pec-
Pſal. 93. candi, rectificetur in omnibus. Ideo nanq; ait ſcriptura: Beatus homo quem tu erudieris
Domine,& de lege tua docueris eum.[Quia tu ſcientiã repuliſti,repellam te,ne ſacerdotio
funga-

fungaris mihi.] Ex quo innoteſcit, ꝙ vſus ſacerdotij hoꝝ qui notitiam ſcripturaꝝ non cu-
rant,inacceptus ſit Deo.De hoc in præcedenti articulo ſatis dictū opinor.[Secundum mul
titudinem eoꝝ ſic peccauerūt mihi.]Impij enim,rebelles,hæretici, ſchiſmatici, quo ampli⁹
creſcunt ſiue augentur, eo peccata eorū magnitudine & multitudine amplius inualeſcunt:
quemadmodū equidem in congregatione deuota vnus prouocat alium verbo & opere ad
virtutes,ſic in conuentu malignantiū vnus aliū incitat ad peccata, quoniam cum peruerſis
alij peruertuntur. [gloriam eoꝝ] id eſt, temporalem proſperitatem, delectationem carna-
lem,inania documēta,& cætera in quib⁹ illicite gloriantur.[in ignominiam commutabo]
id eſt,in confuſionem & pœnam æternā, ſecūdū q̄d iudex affirmat: Væ vobis qui ridetis,qa Luc. 6.
lugebitis & flebitis. Væ vobis diuitibus,qui habetis conſolationem veſtram. Vnde in libro
Machabæoꝝ habetur: Gloria impij,vermis & ſtercus:hodie extollitur, & cras non inueniť. 1.Mac .2
De talibus loquitur domin⁹ per Hieremiam: Dabo eos in vexatione & maledictionem, & Hier. 29.
in ſtuporem & ſibilū, & in opprobriū, eo ꝙ non audierint verba mea.[Peccata populi mei
comedent, & ad iniquitates ſubleuabūt animas eorū.] Videmus nunc, quomodo multi qui
præſunt,de ſubditoꝝ viuant oblationibus atq; redditibus & tamen q̄s verbo, prece, exem-
pliſq; vitæ, tenentur à peccatis auertere,& ad meliora inducere, varijs modis corrumpūt,
ſcandalizant, inficiunt,impie conuerſando,adulando, conſentiendo, cooperando,& de-
bita paſtoralis curæ opera negligendo. Quibus competit illud Eccleſiaſtici 10. Secun-
dum iudicem populi,ſic & miniſtri eius. Vnde & Hieremias 10. Quoniam ſtulte,inqt,ege-
runt paſtores, ideo omnis grex eoꝝ diſſipatus eſt.O q̄ horrenda & maxima erit horum da-
mnatio, qui pro ſingulis ſubditoꝝ ſuorū,ex eorum negligentia pereuntium,torquebūtur.
[Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos.] Heu quàm immoderatiſſime hoc indeſinenter impleť,
dum ſacerdotes Euangelicæ legis, qui ad ſpūalis conuerſationis munditiam obligantur,
alijſq; in omnibus exemplares eſſe tenentur,carnalibus vitijs ſeruiunt, vanitati,elationi,cu-
rioſitati intendunt,proprijq; gradus dignitatem non ponderantes, vilem atq; turpiſſimam
peragunt vitam.Quibus conuenit illud Hieremiæ 2. Sacerdotes non dixerūt, vbi eſt domi-
nus? Illud quoq; Eſaiæ 56. Speculatores cæci,canes muti,non valentes latrare. Contra quos
Moſes ait Leuitic. 21. Sacerdotes ſancti erūt Deo ſuo, & non polluent nomen eius.Incen-
ſum enim domini & panes Dei ſui offerūt, & ideo ſancti erūt. Iſti [comedent]corp⁹ domi-
nicū ſacramentaliter.[& non ſaturant] effectu & gratia tanti ſacramenti, qa non ſumūt,&
ſpiritaliter, ſiūtq; rei corporis & ſanguinis domini. [fornicati ſunt,]Iam enim luxuriæ vitia
vigent in eis,& qui deberent angelicam ducere vitam, beſtiales effecti ſunt, & beſtijs decies 1.Cor.11
millies deteriores, q filiū virginis tractant ore & manibus, qbus contrectant filias Veneris.
Tantam quoq; ſuæ conuerſationis impietatem ingratitudinemq; non attendūt,qm [Forni-
catio,vinū & ebrietas auferūt cor.] Vnde Eccleſiaſtici 29. legitur: Vinū & mulieres apoſta-
tare faciunt etiam ſapientes.Hinc [Spūs fornicationis decepit eos,] Cui reſiſtere oportet,nō
immorando cogitationibus venereorum, & incitamenta atq; materiam huius peccati à ſe
elongando, dominicam quoq; paſſionem cordialiter ac frequenter rememorādo, & item
æterna ſupplicia ſagaciter intuendo.[Super capita montiū ſacrificabant] Tales ſunt hære-
tici, qui de doctrinæ profunditate ſe iactant , & in mirabilibus ſuper ſe ambulant, nō con-
ſentientes humilibus.Horū filiæ & ſponſæ,id eſt,animæ ab eis ſeductæ, adulteræ ſunt,rece-
dendo à copula ſponſi cæleſtis,& in humanis adinuentionibus gloriantes.[Popul⁹ non in-
telligens] beneficia Dei,propria mala,& ea quæ Dei ſunt. [vapulabit] id eſt,æternæ damna-
tionis ictibus percutietur. [Si fornicaris tu Iſrael]id eſt, congregatio hæreticorū, quæ per
decem tribus legem Dei deſerentes ſignificantur. [non delinquat ſaltem Iuda]id eſt,eccleſia
catholica confitens domino, quæ per tribū Iudæ,legem Dei ſeruantem,exprimitur. Nam
& Iudas interpretatur confeſſio.[Et nolite intrare in Galgala]id eſt,hæreticorū & peruerſo-
rum conciliabula,in quibus omnium reuelantur peccata. Galgala quippe reuelatio ſeu vo-
lutabrū interpretať.Hinc ait Pſalmiſta: Confitebor tibi domine in toto corde meo. Et hoc
vbi? reſpondet: In concilio iuſtoꝝ & congregatione. [Sicut vacca laſciuiens declinauit Iſra Pſal. 110.
el.]hoc competit vniuerſis filijs hui⁹ ſeculi,qui abſq; vllo timore perpetrant mala, & concu Eccēs. 8.
piſcentias ſine reluctatione,immo cū deliberatione ſequuntur.Non enim eſt timor domini Pſ. 13.52.
ante oculos eoꝝ.[Nunc paſcet eos dñs quaſi agnū in latitudine.]Hoc impletur dum repro-
bis temporaliū affluentiam tribuit,eoſq; permittit incedere per viā ſpacioſam latamq; por-
tam,q̄ ducit ad perditionem æternam.[dilexerūt afferre ignominiam]i.prauas ordinatiões,
ſeu opera ignominioſa, vel oppreſſiones violentas ac inhoneſtas ſuper ſubiectos inducere,
[protectores eius]i. principes & prælati populi Chriſtiani,qui deberēt ſubditos à malis de- 2. Tim.3
fendere, atq; in bonis munire, cuius oppoſitum agunt indigni rectores,errantes & in erro- Matt.15.
rem mittentes,cæci & duces cæcorum.

¶Expoſitio literalis quinti cap. Audite hoc ſacerdotes &c. Art. XI.

HOc loco oſtendit propheta, cur popolus Iſrael captiuari meruerit.[Audite]aurib'cor
dis & corporis,[hoc]quod dicam,[ſacerdotes]decem tribuum, non quod fuerint veri ſa
cerdotes de tribu Leui, ſed ſacerdotes aureorum vitulorũ, & à populo ſacerdotes voca-
baotur.[& atteodite domus Iſrael]id eſt, decem tribus,[& domus]id eſt, familia,filij & co
Ioan. 5. guati[regis]decem tribuũ.[auſcultate, quia vobiſcum iudicium eſt]id eſt,Deus iudiciũ da-
mnatioois vobis induc.t, de quo iudicio ait ſaluator: Qui audit verbum meum, & credit ei
qui miſit me,habet vitam æternam,& in iudicium nõ veniet.Itemq; Apoſtolus:Si nosipſos
1.Co.11. dijudicaremus,non vtiq; iudicaremur.[Quoniam laqueus]i.cauſa deceptioois & captiuita-
tis,ſeu illaqueatores ac ſeductores,[facti eſtis]vos ſacerdotes & principes, ſeu familia regis,
qui aliorum prouiſores eſſe deberetis,[ſpeculationi]id eſt,plebi,cuius ſpeculatores eſtis effe-
cti,& quæ per ſpeculationem veſtram eſſet ad cæleſtia erigenda.[&]facti eſtis[ſicut rete ex-
panſum ſuper]montem[Thabor.] quemadmodum enim io moote hocaues capi ſolebant
per rete,ſic rex & maiores ac ſacerdotes poſuerũt in monte iſto miniſtros,qui caperent trãſ-
euntes Hieruſalem ad immolandum ibi Deo vero in templo.Quidam enim ex decem tribu
bus idololatriam abhorrebant, & ex deuotiooe ſecũdũ legis pceptũ ire volebãt ad offerendũ
in Hieruſalem,ſed rex & ſacerdotes noo permiſerũt. Porro ſecundũ Hieronymũ, Thabor
eſt mons Galilææ, in campeſtribus ſitus, rotundus & altus, q ex omni parte finit æqualiter,
de quo habetur Pſalmo 88. Thabor & Hermoo in nomine tuo exultabunt. In hoc monte
transfiguratus eſt Chriſtus,& poſt reſurrectionem apparuit apoſtolis, ſecundum expoſito-
Matt.17. res,quem Petrus in ſecunda ſua epiſtola nominat ſanctũ:Hanc,ingens,vocem de cælo alla-
Mar. 9. tam nos audiuimus,cum eſſemus cũ ipſo in mõte ſancto.[& victimas]veſtras ac populi[de-
Lucæ.9. clinaſtis in profundũ] id eſt,io barathrũ damnationis, atq; in lacũ peccati,qa quæ Deo fue-
2.Pet.1. rant offerenda cũ ſublimitate virtutũ,obtuliſtis & offerri iuſſiſtis in idolorum hooorẽ cũ pro-
funditate vitiorum.[Et ego]dñs[eruditor]ſum[omniũ eorum,] videlicet ſacerdotũ domus regis
ac populi, id eſt, non obſtante tanta ipſorũ malitia, ego per prophetas meos doceo eos &
moneo ad pœnitentiam. [Ego ſcio Ephraim]id eſt,reges ſucceſſores Ieroboam Ephratæi,
3.Re.12. qui eum ſequuti ſunt genere vel peccato. Eius namq; idololatriæ & peccatis omnes poſterio-
Gen. 41. res reges Iſrael adhæſerunt.Vnde per Ephraim deſignantur, qa Ieroboam primus rex decẽ
tribuũ, fuit de genere Ephraim filij Ioſeph.[Iſrael]id eſt, populus decem tribuum,[non eſt
abſcooditus à me,]cuius oculis aperta & nuda ſunt omnia. Hos aũt peruerſos & reprobos di
Heb. 4. cit Deus ſcire, non ſcientia approbationis, de qua dicit Apoſtolus: Si quis diligit Deum,
1.Cor. 8. hic cognitus eſt ab eo:ſed iotelligentia viſionis. Vnde Hiere.23. dñs ait: Si occultabit vir in
abſcõditis,& ego nõ videbo eum? Hæc ideo loquit Deus,vt impij audientes ſe à Deo cogno
ſci,metoant in ei' pſentia præuaricari.[quia nũc fornicatus eſt Ephraim,]ſucceſſores rẽ Ie
roboam nõ receſſerũt à vitulorum cultura.[contaminatus eſt Iſrael] id eſt,populus eiſdem pol
Eccl. 10. lutus eſt vitijs,qbus & reges,quorum conſilio ad idololatriam deuenerũt. Qualis enim eſt rector
Pro. 28. ciuitatis,tales & habitantes in ea,vt dicit Eccleſiaſtic. In prouer.quoq; habet:Regnantib' im-
& 29. pijs,ruinæ hoim.Et,Rex iniuſtus mioiſtros habet impios,teſte ſcriptura.[Non dabũt]i.non
diſponent[cogitationes ſuas vt reuertant ad Deũ ſuũ]cum ſint obſtioati. Vnde non cogitãt
de remedio pœnitentiæ, ſed de cõtinuatione culpæ intentæ, ſeu exequutiõe mali propoſiti.
[qa ſpũs foroicationũ]i. dæmon ad idololatriam ſuggerens, q ſecuodũ Apoſtolũ operat in
Ephe. 2. filijs diffideotiæ,eſt[in medio eorum] tanq̃ poſſeſſor cordis ipſorum, vaſtis eos tenebris circũple-
ctens. Vnde nec pœnitent.[& dñm nõ cognouerũt]cognitione ſyncera ac formata,aliqualẽ
tamen de Deo habuerunt notitiam,ſicut & multi gentiliũ,præſertim ex generali fama & in-
ſtructione prophetica.[Et reſpõdebit arrogãtia Iſrael in facie eius]i. populus decem tribu
um pro ſua ſuperbia,q̃ Dei cultũ cootẽpſit,debitã luet pœoã,ita quod ſuperbia dabit eis vicẽ ac
Eſa.29. reale reſpõſum p vltiõis experientiã,iuxta quẽ modũ aſſerit Eſaias: Peccata oĩa reſpõderunt
Hier.14. nobis. Hieremias quoq; ait:Si peccata noſtra reſpõderint nobis, dñe fac propter nomẽ tuũ.[&
Iſrael & Ephraim ruent in iniquitate ſua]i. populus & rex pariter capient propter facino-
ra ſua,ſicut impletũ eſt,qñ ab Aſſyrijs capti ſunt,vt legitur quarto Regũ.[Ruet etiam] id eſt,
capietur & punief[Iudas]i. regnũ Iudæ,videlicet duæ tribus atq; Leuitæ,[cum eis]id eſt,ſic-
ut & decem tribus.Non enim eodẽ tẽpore,nec ab eiſdẽ capti ſunt hoſtibus,vt patet ex dictis in
expoſitioor primi cap.[in gregibus ſuis]i.cum capris & ouibus,[& in armentis ſuis]id eſt,
vaccis & bobus,[vadẽt]decem trib',& etiã Iudas & Beniamin,[ad q̃rendum dñm]i.ad offe
rendũ dño hoſtias de aĩalibus immolatitijs,q̃ten' miſericordiã impetrẽt,videlicet liberatio-
nem ab hoſtib'.[& nõ inuenient eũ, qm̃ ſero pœnitẽt,nõ ex charitate, ſed ſeruili timore p-
pter captiuitatẽ ioſtantem.Vnde Eſaias 11. dñs ait: Si quæritis,quærite,id eſt,ſi quæritis me,
Hier. 4. hoc facite ſyncere, atq; ex charitate & amore iuſtitiæ. Apud Hieremiam quoq;:Si reuerte-
teris Iſrael ad me,conuertere:hoc eſt,non tua principaliter commoda quæras priuato amo-
re,ſed meum honorem ex ſpiritali dilectione.[ablatus eſt ab eis]id eſt, DEVS ſuæ pieta-
tis

tis effectum iuſte tulit ab eis, quemadmodum in Eſaia habetur: Cum multiplicaueritis ora- Eſai. 1.
tiones, non exaudiam. Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt. Quàmdiu enim permanet
homo in volũtate peccandi, non veraciter pœnitens, non meretur à dño exaudiri. Hinc Hie Hier. 11.
remias dicit: Nunquid carnes ſanctæ auferent à te malitias tuas? [in dño] i. contra Deũ [præ-
uaricati ſunt, quia filios alienos] à cultu veri Dei [genuerunt.] nam filios ſuos docuerunt ido-
lolatrare, ita ꝙ erant filij dæmonum magis ꝙ̃ Dei. Quidam etiam per ignem conſecrauerũt
idolis filios ſuos. [Nunc deuorabit eos] ſ. decem tribus [menſis] id eſt, ſtatim vel infra men-
ſem, ſeu tempus iam proximum, capientur ab hoſtibus. Vel ſenſus eſt, ꝙ quolibet menſe ad-
uerſarij ingrederentur terram eorum, eosq́ vaſtarent. [cum partibus ſuis] id eſt, bonis & poſ
ſeſſionibus, quos vnaquæq; tribus habebat in ſorte atq; funiculo ſuo, ſecundum quod tem-
pore Ioſue terra partita fuit ſecundum numerũ tribuum Iſrael. Quidam exponunt ſic: Nũc Ioſue 13. & 14.
deuorabit eos menſis, ſcilicet Iulij, qain menſe Iulij capta fertur Samaria, tuncq́ Aſſyrij par-
tem populi occiderunt, & bona eorum diripuerunt. Dicitur autem menſis ſeu tempus face-
re ea, quæ fiunt in eo. [Clangite buccina in Gabaa] & clangite [tuba in Rama] id eſt, vos de
tribu Beniamin, cum videritis aut perceperitis captiuitatem decem tribuum, vobis in vici-
no habitantium: tunc clangite buccina in duabus vrbibus firmioribus ſeu fortalitijs veſtræ
fortis, ſcilicet in Gabaa, vbi natus atq; moratus eſt Saul, & in Rama. Huiꝰ buccinationis po-
teſt reddi duplex cauſa: Vna, vt populum Iudæ ac Beniamin excitarent ad præparandum ſe
contra Aſſyrios, ne vaſtarentur ab eis, quemadmodum decem tribus, quarum vna, ſcilicet
Ephraim, erat proxima populo Beniamin, quo ad habitationis vicinitatem. Secũda, vt de-
cem tribuum captiuitatem deflerent. [vlulate] habitantes [in Bethauen] id eſt, Bethel vrbe ac Ioſue 18.
fortalitio Ephraim, quæ vrbs eſt [poſt tergum tuum Beniamin] id eſt, in confinio tuo, ſeu iu
xta te, nam ibi finiebatur ſors Beniamin. Recte vero ait Propheta, Vlulate in Bethauen, quia
habitatores Bethel iam diriſſime capiendi fuerunt. [Ephraim] id eſt, rex & populus decem
tribuum, [in deſolatione erit] cum fuerit ab Aſſyrijs captus. [In die correptionis] id eſt, pu-
nitionis decem tribuum, & in tribubus Iſrael [oſtendi fidem] id eſt, manifeſtaui vera atq; fi-
delia eſſe prophetarum eloquia, quibus captiuitatem Iſrael prænunciaui. Nempe vt Hiere- Hier. 26.
mias teſtatur: Quum venerit quod propheta prædixit, ſcietur propheta, quem miſit domi-
nus, in veritate. Per hoc ergo, quod dominus tradidit tribus Iſrael hoſtibus, ſicut prædixit,
oſtendit in eis, hoc eſt, per eorum captiuitatem, fidelitatem verborum ſuorum, ſeu prophe-
tarum, qui captiuitatem illam prædixerunt. Conſequenter deſcribitur iniquitas, & ob
eam inducta calamitas tribuum Iudæ ac Beniamin. [facti ſunt principes Iuda] id eſt, princi-
pales & potentiores de regno Iudæ, [quaſi aſſumentes terminum] id eſt, terram decem tri-
buum occupare & poſſidere optantes. Vnde Septuaginta tranſtulerunt: Quaſi transferentes
terminum, quoniam ſortem ſuam dilatare quærebant vltra metam propriæ ſortis diuini-
tus conſtitutam: ſicq́ pro eo quod decem tribuum captiuitatem deflere debuerant, hinc
potius gloriabantur, quod ditiores iam fierent. Hæc dictio quaſi, dicit hoc loco verita-
tem, non ſimilitudinem tantum. [ſuper eos] videlicet principes Iuda, [effundam quaſi
aquam] id eſt, copioſe, [iram meam] id eſt, iuſtitiæ meæ effectum, rigoroſe puniendo eos
per Chaldæos propter tantam peruerſitatem. [Calumniam] id eſt, iniuriam, [patiens eſt
Ephraim] id eſt, populus decem tribuum, non quod non meruerint hanc captiuitatem &
pœnam, ſed quia à regibus Aſſyriorum iniuſtis, impia voluntate ac mala intentione vaſta-
ti ſunt, & aduerſarijs traditi à DEO magis alienis, quàm ipſi ac peſſimis: & quo ad hoc, eſt
quædam calumnia non ex parte DEI, ſed hoſtium peſſimorum. quod tamen non fuerit
mera calumnia, declaratur quum ſubditur: [fractus iudicio] id eſt, iuſto DEI iudicio de-
iectus eſt Ephraim. [quoniam cœpit abire] à DEO, [poſt * ſordem] id eſt, idololatriam à * ſordes
tempore Hieroboam primi regis ſui. [Et ego] Deus ero [quaſi tinea Ephraim.] id eſt, decem
tribubus, conſumendo eos per Aſſyrios, quemadmodum à tinea conſumitur veſtis. [Et]
ero [quaſi putredo] quæ ligna & carnes conſumit, [domui] id eſt, populo [Iuda] deijcien-
do regnum Iudæ per Chaldæos. Secundum Hieronymum, DEVS comparat ſe tineæ
atque putredini, quia vtrunq; eorum tarde conſumit materiam: ſic Deus diu dedit vtrique
regno pœnitentiæ tempus, & paulatim ea afflixit, donec omnino deleta ſunt. Alij dicunt,
quod quum tinea ſoleat citius corrumpere veſtem, quàm putredo lignum, ideo dominus
perhibet ſe quaſi tineam eſſe Ephraim, & vt putredinem populo Iudæ, quoniam regnũ de-
cem tribuum captiuatum fuit ante regnum Iudæ. [Et vidit Ephraim languorem ſuum.] id
eſt, impotentiam, qua non potuit reluctari Aſſyrijs, vel regi Damaſci. [& Iudas] id eſt, po-
pulus duarum tribuum [vidit] id eſt, conſiderauit, [vinculum ſuum] id eſt, vaſtitatem ſeu
captiuitatem ſibi imminentem tempore Achaz & filiorum Ioſiæ. [Et abijt Ephraim ad
Aſſur] id eſt, à rege Aſſyriorum petierunt auxilium contra regem Syriæ & Damaſci. tempo
re enim Manahem regis Iſrael cõtigit hoc, vt dicitur 4. Reg. 15. quia tũc rex Syriç impugna-

 uit

uit decem tribus, quem rex Aſſyriorum ſuperauit. Vel ſenſus eſt, ꝙ Ephraim iuit ad Aſſur,
quia ad tempus fuit regnum decem tribuum ſubditum Regi Aſſyriorum, ſoluens ei tribu-
tum per ſingulos annos. Poſtmodum vero [& miſit] Ephraim [ad regem vltorem] id eſt, re-
gem Aegypti, qui tunc potens extitit & famoſus, vlciſcens in aduerſarios ſuos, quatenus rex
2.Par.26 Aegypti erueret eos de manu Aſſyriorũ. Hoc fecit Oſee rex Iſrael. [Et ipſe] rex Aegypti [nõ
4.Re.15. poterit * ſaluare vos] o decẽ trib⁹ de poteſtate Aſſyriorũ: imo rex Aſſyriorũ, audito, ꝙ miſit
*ſanare Oſee rex Iſrael ad Pharaonẽ, venit, & cepit atq; occidit Oſee, & populũ tráſtulit. [nec ſolue-
re poterit à vobis] o Iuda [vinculũ] iã præfatũ. non eñ potuerũt Aegyptij liberare regnum
Iudæ de manu Chaldæorum, vt legitur 2.Parali.12. Tunc quippe cœpit poteſtas Pharaonis
vehementer deficere, dum reges Aſſyriorum ſic inualeſcebant, & rex Chaldæorum Nabu-
chodonoſor penitus deiecit regem Aegypti. De hac materia in diocceſis capitulis multa va-
Eſai. 31. ticinatus eſt Eſaias, vt quum ait: Væ qui deſcendunt in Aegyptum, in auxilium &c. Hiere-
Hier.41. mias quoq; & Ezechiel. [Quoniam ego] Deus omnipotens, quo aduerſante, nullus valet ſuc
Ezec.20. currere. [ero quaſi leæna Ephraim] id eſt, decem tribubus, eas terribiliter atq; velociter per
& 23. Aſſyrios puniendo. Septuaginta tranſtulerunt, Ego quaſi panther Ephraim. Panther au-
tem, ſecundum Hieronymum, eſt animal ſæuum ac velociſſimum, quo ſignificatur velox in-
teritus Ephraim ab Aſſyrijs. [& quaſi catulus leonis] ero [domui Iuda] per Chaldæos deſtru
endo regnum ipſius. [Ego capiam] id eſt, virtutem capiendi donabo Aſſyrijs & Chaldæis.
[& vadam] non locum mutando, ſed per vindictam impios viſitando. [tollam] totum Iſrael
de terra propria, [& non eſt qui eruat] de manu mea, cui nullus poteſt obſiſtere. Vnde ait
Ioan 10. Saluator: Nemo poteſt rapere de manu patris mei. Et Iob 9. habetur: Deus cuius iræ reſiſte-
re nemo poteſt. Sub quo curuantur qui portant orbem. [Vadens] id eſt, vltione facta à vobis
recedens per gratiæ atq; ſubſidij ſubtractionem. [reuertar ad locum meum] id eſt, in meipſo
quieſcam. Locus Dei, eſt maieſtas & magnificentia eius, ſecundum Hieronymum, immo di
uinitas eſt locus ſuipſius, quia nil extra eam eſt, quo contineatur. Hinc ſecundum antiquos
philoſophos, Infinitum fulcit ſeipſum. Vel per locum Dei, intelliguntur electi gẽtiles, quos,
abiectis Iudæis, cœpit Deus per gratiam inhabitare. Loquitur autem Deus de ſeipſo meta-
phorice per modum iudicis irati, qui accedit ad puniẽdum aliquos: quo facto, ad priſtinum
reuertit locũ. [donec deficiatis] victi ab hoſtibus, [& quæratis faciem meam] id eſt, pietatis
meæ reſpectum, ſeu gratioſam præſentiam, quod fecerunt duæ tribus circa finem Babyloni-
cæ captiuitatis. Decem vero tribus circa finem mundi id facturæ creduntur.

¶Expoſitio tropologica ſeu moralis eiuſdem capituli. Artic. XIII.

MOraliter per ſacerdotes & domũ regis, qui facti ſunt laqueus ſpeculatori, & ſicut rete
expãſum ad capiẽdas ſubuertẽdasq; animas, intelligunt principes, doctores, & prela-
ti eccleſiæ negligentes atq; indigni, quos Chrs cõſtituit ſuper familiam ſuam, vt ſint
prouiſores & cuſtodes peruigiles dominici gregis, ſed ipſi propria lucra & voluptatẽ ſectan
tes, negligũt ſubditorũ ſalutem, quodq; dãnabilius eſt, hoĩes innocẽtes, pios & ſimplices fre-
Luce 11. quẽter deridẽt, perſequũtur, atq; à bonæ volũtaria executione impediũt, quia nec ipſi intrãt,
1.Petr.5. nec introeũtes ſinũt intrare. Contra quod admonet Petrus: Paſcite qui in vobis eſt gregem,
prouidentes ſecundũ Deum, non turpis lucri gratia, neq; vt dominantes in clero, ſed forma
gregis effecti, & ex animo. Paulus quoq; 1.Timoth.4. Eſto exemplum fidelium, in verbo, in
conuerſatione, in charitate. Deniq; qui per verba ornata, per ſapientię oſtentationem, per
apparentem ſanctitatẽ, per tẽporalis proſperitatis vigorẽ, ſeu gradus vel authoritatis ſubli
Pſal. 10. mitatẽ alios fallũt, hi ſunt quaſi rete expãſum ſup Thabor montẽ. De tali etenĩ legit̃ mõte: Quõ
dicitis aĩæ meæ, trãſmigra in montẽ ſicut paſſer? Præterea iſti [declinãt] i. mittũt ſeu depri-
mũt [victimas in profundũ] dñ ſpũales ſeu corporales oblationes ſui vel ſubditorũ, referũt ad
Matt. 6. finẽ indebitũ, ad gloriam vanã, ad tranſitoriũ emolumentũ, non ad Dei præconiũ & peccati
Ibidem. emundationẽ, cæleſtiſq; beatitudinis adeptionẽ. Cõtra quos loquit̃ Chriſtus: Cum facis ele-
emoſynam, neſciat ſiniſtra qd faciat dextra. Itemq;, Cũ oraueris, intra cubiculũ, & ora patrẽ
in abſcondito. Et: Videte, ne faciatis iuſtitiã veſtrã coram hominibus, vt videamini ab illis
alioquin mercedem non habebitis à patre veſtro, qui in cælis eſt. [Et ego eruditor omnium
eorũ] Quotidie docet Chrs nos oẽs per ꝓdicatores, ꝑ ſcripturas, ꝑ ſigna, per angelicam inſpi-
rationem, per diuinũ inſtinctũ, per naturalis ingenij perſpicacitatem, quia ſignatum eſt ſu-
Pſal.4. per nos lumen vultus Dei, ita, ꝙ ignorantia nos nequaq̃ excuſet. Vnde apud Hieremiã 6. dñs
ait: Erudire, ne forte recedat anima mea à te. Impij vero agnitæ veritatis nõ ſequunt̃ doctri-
nam, ſed vitijs paſſionibuſq; vincuntur, & more pecudum voluntate, non ratione, feruntur.
[Ego ſcio Ephraim, & Iſrael non eſt abſconditus à me, quia nũc fornicatus eſt Ephraim, &
contaminatus eſt Iſrael] Ephraim interpretatur augmentũ ſeu incrementum, per quem hoc
loco intelliguntur auari, qui theſaurizant ſibi in terra, & ignorant cui congregant ea. Hi
fornicantur, ponendo ſpem ſuam in argento & auro, & animam ſuam habendo venalem.

¶Per Iſ-

¶Per Iſrael quoq; hoc loco intelliguntur ingenioſi, atq; informiter docti, nudi ſpeculato- Eccſ. 10.
res ac frigidi, vani & ambitioſi, quibus Eſaiæ 47. dicitur: Sapientia tua & ſcientia tua dece-
perunt te. Hi contaminantur, dum quærunt videri, reputari, & in admiratione haberi, pleni
inaniſſima gloriatione in ſemetipſis, & alios paruipendentes, non attendentes illud Eccleſi-
aſtici 19. Melior eſt homo, qui minoratur ſapientia, & eſt in timore Dei, q̃ qui abundat ſen-
ſu, & tranſgreditur legem altiſſimi. Hunc Ephraim & Iſraelem ſcit Chriſtus notitia repro-
bationis, cuius oculi ſunt multo lucidiores ſuper ſolem, circunſpicientes omnes vias homi-
num. [Non dabunt cogitationes ſuas, vt reuertantur ad dominum] Quoniam tales inter- Ecci. 23.
dum difficilius conuertuntur, quàm ſimplices & egeni. [quia ſpiritus fornicationis] ſpirita-
lis, & ſæpe etiam corporalis, [eſt in medio eorum.] quia in ſuo ingenio atq; diuitijs magis,
quàm in Deo ſempiterno, fonte vniuerſæ ſcientiæ ac ſufficientiæ, gloriantur. [Et reſpon-
debit arrogantia Iſrael in facie eius, & Iſrael & Ephraim ruent in iniquitatibus ſuis. [Hoc
impletur dupliciter: Primo, dum præfatis vitijs implicati, ſic deſtruuntur in præſenti vita à
gratia, quod ignominioſa atque turpiſſima incidunt crimina, ſicut de talibus ait Apoſto- Roma. 1.
lus ad Romanos: Tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, vt faciant ea quæ non conueni-
unt, ſicq; quotidie ruunt in iniquitatibus ſuis, dum vno peccato trahuntur ad aliud, itaq;
præcedens, eſt diſpoſitio & cauſa meritoria ſubſequentis. Secundo, dum pœnam damnati-
onis incurrunt, quemadmodum ſcriptum eſt: Exterminati ſunt & ad inferos deſcenderunt. Baruc. 3.
[Ruet etiam Iudas] id eſt, vir Eccleſiaſticus [cum eis.] nam boni interdum à talibus ſubuer-
tuntur, ac pereunt. [in gregibus ſuis] id eſt, cum vanarum & ſecularium cogitationum tu-
multibus. [& in armentis ſuis] id eſt, cum carnalium voluptatum paſſionibus, [vadent ad
quærendum Dominum] quaſi interdum vadant ad locum cultus diuini vt orent, tot cogi-
tationibus & affectionibus inordinatis depingitur cor eorum, quod Deum deuota tranquil-
laq; mente nequeunt exorare. ideo ſequitur: [& non inuenient] Non enim exaudiri meren-
tur. [filios alienos genuerunt] quia diſcipulos ſeu poſteros ſuos fouendo in ſuis peccatis, red
dunt eos à Deo auerſos, vt non iam ad creatorem ſuum, ſed ad dæmonem ſeductorem per-
tineant. [Nunc deuorabit eos menſis] id eſt, de proximo peribunt, quemadmodũ ſcriptum Pſal. 36.
eſt: Quoniam tanquam fœnum velociter areſcent. [Clangite buccina] id eſt, clare & alte
prædicate [in Gabaa] id eſt, in colle virtutum, vt prædicationi reſpondeant mores & vita.
Clangite quoque & [tuba in Rama] id eſt, in excelſo charitatis ac ſapientiæ, ſicut ait Apo- 1. Cor. 2.
ſtolus: Sapientiam loquimur inter perfectos. Gabaa autem interpretatur collis, Rama ve-
ro excelſum. [vlulate in Bethauen] id eſt, in domo Idoli, deflendo vehementer eorum pec-
cata, qui creaturis potius quàm creatori inhærent atq; deſeruiunt. Hi ſiquidem quaſi idola
honorare videntur, ſecundum quod auaritiam vocat Apoſtolus idolorum ſeruitutem [In die Ephe. 6.
correptionis & in tribubus Iſrael oſtendi fidẽ] ſicut hæc verba in præcedenti capitulo de de-
cẽ tribubus explanata ſunt, ſic generaliter verũ eſt ꝙ Deus in die caſtigationis & plagæ impi
orũ oſtẽdit fidem, id eſt, fidelitatem & veritatem ſcripturæ atq; ſanctorum, dicentiũ, ꝙ Deus
habeat omnium prouidentiam rerum, nilq; impræmiatum relinquens, peruerſos debitis af
ficit pœnis, etiam interdum in iſto ſeculo. Vnde Iob 4. habetur: Recordare, obſecro, qs vn-
quam innocẽs perijt: quin potius vidi impios dño flante periſſe. [facti ſunt principes Iuda]
i. prælati Eccleſiæ, [quaſi aſſumentes terminum] i. poſſeſſiones ſuas dilatãtes in terminis alie-
nis quos emunt, nec contenti competenti poſſeſſione, temporalia immoderanter accumu-
lant, in grauamen & ſcandalum aliorum. contra quos ſcriptum eſt Prouerb. 22. Ne tranſgre-
diaris terminos antiquos, quos poſuerunt patres tui. In Deuteronomio quoq;: Non tranſfe Deu. 19.
res terminos, quos fixerunt priores in profeſſione tua. [ſuper eos effundam quaſi aquã iram
meam] Talium nempe cupiditas vehementer damnanda eſt, grauiterq; punitur in præſenti
per ſpiritualium diuitiarum (quibus anima ſpoliatur) ſubtractionem, in futuro quoq; per
cruciamenta æterna, quemadmodum Eſai. 5. inducitur: Væ qui coniungitis domum ad do-
mum, & agrum agro copulatis. [Calumniam patiens eſt Ephraim] Hoc iuxta ſenſum præ-
habitum dici poteſt de Eccleſia Chriſtianorum malorum, dum ab infidelibus, ſeu peioribus
praua intentione opprimitur, quod tamen iuſte patitur ex parte Dei & ſui. vnde ſubiũgitur:
[fractus iudicio] quia diuinæ æquitatis cenſura hoſtibus traditur. [qm̃ cœpit ire per ſordes]
vitiorum, de quibus Apocalyp. 22. legitur: Qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc. [Et ego qua-
ſi tinea Ephraim] id eſt, hæreticis ſeu prædictis auaris. [& quaſi putredo domui Iuda] id eſt,
eccleſiæ peccantium, qui labijs Deum honorant, ſed corde longe diſtant ab eo. Hos nanque
deſtruit Deus, nunc ſpiritualiter omne eſſe gratiæ gratum facientis eis negando aut ſubtra-
hendo, tandem quoq; iuſtas inferet afflictiones. [Et vidit Ephraim languorem ſuum, & Iu-
das vinculum ſuum, & abijt ad Aſſur.] ſic multi ſpiritu diffidentiæ tabeſcentes, dum propria
mala & vincula culpæ attendunt, pericula atq; iniurias imminentes aſpiciunt, non cõuertun
tur ſpe firma ad Deum, nec mente fideli clamant ad eum, ſed à filijs hui9 ſeculi, Deo relicto,
quærunt

quærunt ſolatium. Contra quos Hieremias ſcribit: Maledictus qui confidit in homine, &
Hier. 17. ponit carnem brachiũ ſuũ, & à domino recedit cor eius: cum vtiq; dominus iuxta ſit his q
Pſal. 33. tribulato ſunt corde, & afflictos eripiat, prout Iob 5. aſſerit: In ſex tribulationibus liberabit
te, & in ſeptima non videbis malum. Vnde ait in Pſalmo 49. Inuoca me in die tribulationis,
eruam te, & honorificabis me. Iſtis igitur tam infideliter ſe ad Deum habentibus, efficit De-
us quaſi leæna catulusq; leonis, quos capit & tollit, ne videant gloriam Dei, atq; in carcere
infernali eos concludit, donec quærãt faciem eius: quod nunq̃ facient, quoniam non eſt in
Pſal. 6. morte qui memor ſit Dei, in inferno autem quis confitebitur ei?

¶Elucidatio cap. VI. In tribulatione ſua mane conſurgent ad me. Art. XII.

PRæſenti capitulo deſcribitur diuinæ bonitatis miſeratio, Iudæorũ quoq; ad Chriſtum
conuerſio. Dixerat autem Deus in fine præcedentis capituli: Reuertar ad locũ meũ, do-
nec deficiatis, & quæratis faciem meam. nunc autem protinus ſubdit: [In tribulatione
ſua mane conſurgent ad me] Vnde ſecundũ gloſſam & Bedam, verba hæc poſſunt aptari Iu
dæis, qui in Babylonica captiuitate oppreſſi, conuertebantur ad Deum, eritq; ſenſus: In tri-
bulatione ſua qua à Chaldæis in Babylonia affligebantur, mane. i. lumine pœnitentiæ eis in-
fuſo, conſurgent ad me, excutiendo ſe à ſomno peccati & torpore ignauiæ ad vitam melio-
rem, dicentes ad ſe inuicem ſalubriter: [Venite, & reuertamur ad dominum, quia ipſe ce-
pit] id eſt, manibus Chaldæorum tradidit, [& ſanabit nos] à languore peccati. Nihilo minus
ſecundum gloſſam & Bedam, immo ſecundum doctores catholicos & Hebræos, commu-
niter capitulum præſens loquitur pro tempore Chriſti. Deniq; (vt refert Hieronymus) Iu-
dæi increduli, qui Ieſum Chriſtum non recipiunt pro Meſſia eis promiſſo, exponũt hoc mo
do: In tribulatione ſua, Hæc ſunt verba Dei, id eſt, Iudæi in hac captiuitate eis à Romanis in-
ducta, mane conſurgent ad me: quia quotidie mane & veſpere orant Deum, liberari à tribu
latione captiuitatis præſentis per aduentum Meſſię, dicentes: Venite, & reuertamur ad do-
minum, à quo peccando receſſimus, & ad quem quotidie pœnitendo redimus, quia ipſe ce-
pit, i. Romanis tradidit, nos propter peccata noſtra, & ſanabit nos ab hac calamitate in ad-
uentum Meſſiæ. viuificabit nos vita gratiæ [poſt duos dies] i. rex Meſſias ſtatim cum venerit,
viuificabit nos. [in die tertia] id eſt, in die iudicij [ſuſcitabit nos, & viuemus in cõſpectu eius]
quia tunc perfecte ſaluabimur. Iudęi ergo per ſecundum diem, intelligunt Chriſti primum
aduentum, quem præſtolantur futurum: per tertium vero diem, intelligũt diem iudicij. Qui-
bus Hieronymus obijcit, q; reſpondere nequeunt, quis ſit primus dies. Porro, vt recitat Ly-
ra, Iudæi moderni ſequentes Rabbi Salomonem, per primum diem accipiunt tempus pri-
3. Re. 7. mi templi à Salomone conſtructi, cui ſucceſſit nox deſtructionis illius templi per Chaldæ-
4. Re. 25. os: per diem vero ſecundum, accipiunt tempus ſecundi templi, à Zorobabel ædificati, cui
1. Eſd. 2. ſucceſſit nox deſtructionis templi illius per Romanos. Per tertium autem diem, accipiunt
& 4. tempus tertij templi, quod aſſerunt à Meſſia ædificandum, de quo templo exponunt, quod
in fine Ezechielis ſcribitur de cuiuſdam templi ſtructura mirabili. Itaq; poſt duos dies præ-
fatos, videlicet finita captiuitate præſenti, & in die tertia cum Meſſias conſtruxerit tem-
plum, dicunt ſe viuificandos ac ſuſcitandos. Sed hæc expoſitio ſumit diem ſatis improprie,
fundaturq; in errore perfidiæ, quod dicunt Chriſtum nondum veniſſe. Supponendo ergo
quod verum eſt, vtpote q; Chriſtus iam venit, ſicut in ſequentibus palam probabitur, ex-
ponenda eſt litera vere atq; catholice hoc modo: [In tribulatione ſua] id eſt, in dolore pœ-
nitentiali pro peccatis, quia veraciter pœnitẽs, tribulationem animæ habet, iuxta illud: Re-
Pſal. 76. nuit conſolari anima mea. Et denuo: Afflictus ſum & humiliatus ſum nimis, rugiebam à ge-
Pſal. 37. mitu cordis mei. Non enim leuiter eſt deflendum, nec modice reputandum, quod Deus ſub-
limis offenditur, quod creator omnipotens inhonoratur, ſed cordialiſſime oportet triſtari,
Hiere. 6. humiliari & emendare. Propterea Hieremias hortatur: Luctum vnigeniti fac tibi, plan-
Deut. 4. ctum amarum. Et Moſes: Cum quæſieris dominum Deum tuum, inuenies eum, ſi tamen to
to corde quæſieris eum, & tota tribulatione animæ tuæ. Vel: In tribulatione ſua corporali,
quia in Chriſti aduentu ſubiecti erant Iudæi Romanis, qui præfecerũt eis crudeliſſimos do-
minos, Herodem & Pilatum, qui Iudæos frequenter tribulauerunt, & quoſdam eorum vi-
ciſſim occiderunt. [mane] id eſt, in ſpiritualis diei aurora, videlicet mox illuſtrante eos gra
tia ſpiritusſancti, qui ſpiritualem diem facit in anima, dum gratię ſuæ ſplendore eã in omi-
bus ad ſalutem pertinentibus clare irradiat atq; accendit, de quo die accipi poteſt illud Pro-
uerb. 4. Iuſtorũ ſemita quaſi lux ſplendẽs, procedit & creſcit vſq; ad perfectum diem. De hoc
mane fertur in Pſal. 5. Mane aſtabo tibi, & videbo, qm̃ nõ Deus volens iniquitatẽ tu es. Con
Matt. 3. ſurgent ad me, erigẽdo ſe ab imis ad ſumma, à terrenis ad ſuperna, dignosq; pœnitẽtię fru-
Iob 8. ctus agendo. Vnde ſcriptum eſt in Iob: Si diluculo conſurrexeris ad Deum, & omnipoten-
tem fueris deprecatus, ſtatim euigilabit ad te. Venite à multis in quibus conſiſtit turbatio,
Lucę 10. ad vnum quod neceſſarium eſt, in quo quies vera conſiſtit. Venite non greſſibus corporis, ſed
ſan-

ſanctis affectionibus cordis & actibus fidei, ſpei ac charitatis, & reuertamur ad dñm Chri-
ſtum. Quidam per mane intelligunt tempus prædicationis Ioannis Baptiſtæ, cuius doctri-
na, conuerſatione, atq; baptiſmo multi Iudæorum ad Chriſtum conuerſi ſunt. Dicitur ꝗꝗ
tempus hoc mane, cum ſit principium temporis gratiæ, quod ad Romanos dies vocatur, di-
cente Apoſtolo: Nox præceſſit, dies autem appropinquauit. Et alibi: Ecce, inquit, nunc tem- Rom. 13.
pus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis. [Quia ipſe dñs cœpit] i. præteritis temporibus puni- 2. Cor. 6
uit, & captiuitati expoſuit. [& ſanabit nos] iam, quẽadmodum Zacharias dixit: Benedictus
dominus Deus Iſrael, quia viſitauit & fecit redemptionem plebis ſuæ. Anna quoq; prophe- Lucæ 1
tiſſa loquebatur de Chriſto om̃ibus qui expectabant redemptionẽ Hieruſalem, & Simeon: Lucæ 2.
Nunc dimittis ſeruum tuum domine &c. Curauit autem Chriſtus electos Iudæos ſpirituali- Ibidem.
ter à ſeruitute peccati atq; vulneribus animæ, corporaliter quoq; curauit infirmos eorum,
ſicut euangeliſtæ teſtantur. Propter quod apud Eſaiã prædictum eſt: Deus veſter ipſe veniet,
& ſaluos vos faciet: tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum patebunt, tunc ſaliet Eſaiæ 35.
ſicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum. [percutiet] virga paternæ correctionis
in præſenti, ne æternaliter pereamus, [& curabit nos] indulgendo & confortando. Vnde ait
apoſtolis: In mundo preſſuram habebitis. Denique per multas tribulationes oportet nos in-
trare in regnum cælorum. Hinc Prouerb. 3. ſcriptum eſt: Diſciplinam domini fili mi ne abii- Ioan. 16.
cias, & ne deficias cum ab eo corriperis. Quem enim diligit Deus, corripit, & quaſi pater in Acto. 14
filio complacet ſibi. Et Iob tertio ait quidam: Beatus homo qui corripitur à domino: In-
crepationem ergo domini ne reprobes, quia ipſe vulnerat, & medetur: percutit, & manus
eius ſanabunt. [viuificabit nos] per gratiæ infuſionem, mortem culpæ delendo, corporis
quoq; immortalitatem in ſpe exhibendo. [poſt duos dies] id eſt, expleto tempore quod fu-
it ante legem, & tempore illo quod fuit ſub lege, videlicet nunc inſtante tempore euange-
licæ legis, quando plenitudine temporis veniente, verbum caro factum, habitauit in no- Galat. 4.
bis, & dixit: Venit filius hominis quærere & ſaluum facere quod perierat. Et iterum: Ego Ioann. 1.
veni vt vitam habeant, & abundantius habeant. [in die tertia] quando reſurgens à mor- Lucæ 19.
tuis, iam non moritur. [ſuſcitabit nos] id eſt, futuræ reſurrectionis ſpem dabit. Capitis enim Ioan. 10
præceſſio, ſpes membrorum eſt. Præterea, reſurrectio Chriſti, eſt cauſa exemplaris noſtræ
reſurrectionis. Hoc totum ſcribit ad Corinthios ſanctus Paulus: Chriſtus reſurrexit à mor-
tuis primitiæ dormientium, quoniam quidem per hominem mors, & per hominem re-
ſurrectio mortuorum: & ſicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viui-
ficabũtur. Vel quod ait, Poſt duos dies, & in die tertia, idem tempus ſignificat, ſcilicet diem
dominicæ reſurrectionis, in quo etiam viuificauit nos: quia, vt dicit Apoſtolus, reſurrexit
propter iuſtificationem noſtram: tunc quoque apparens diſcipulis, mortem infidelitatis 1. Co. 15.
cœpit auferre, & vitam fidei reparare. Hieronymus per primum diem, intelligit primum
Saluatoris aduentum: per diem ſecundum, diem iudicii, in quo in maieſtate & gloria om̃i- Rom. 4
bus apparebit: per tertium, diem æternitatis, quando in patria claritatem ſuam monſtrabit
electis. Sed difficile videtur aſſignare, quomodo in hoc tertio die ſuſcitabit nos, vel poſt præ-
dictum ſecundum diem viuificabit nos. Gloſſa vero, per primum diem intelligit tempus
à principio mundi vſque ad Chriſti aduentum: per diem ſecundum, tempus aduentus Chri-
ſti, quo viuificamur per fidem: per tertium autem, tempus generalis reſurrectionis, quan- Philip. 3
do reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ. [& viue-
mus in conſpectu eius] quia poſt Chriſti paſſionem & reſurrectionem, fideles vere ſpiritua-
literq; vixerunt coram Chriſto, qui ſpiritum ſanctum miſit in corda eorum. [ſciemus]
ſcripturas & ea quæ fidei ſunt, [ſequemurq;] opera Chriſti, conformando nos eius humi-
litati, patientiæ, obedientiæ & paſſioni. Vnde & ipſe teſtatur: Qui vult venire poſt me, Mat. 16.
abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam quotidie, & ſequatur me. Itemq;: Qui ſequi- Lucæ 9.
tur me, non ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ. Hinc ait Pſalmiſta: Viderunt in- & 14.
greſſus tuos Deus, ingreſſus Dei mei, regis mei. Vel ſequemur Chriſtum, peracto iudicio Ioan. 12.
aſcendentes cum ipſo in alta cælorum. [Vt cognoſcamus Dominum] non per ſpeculum Pſal. 67.
in ænigmate, ſed facie ad faciem, cognoſcentes ſicut & cogniti ſumus. Vnde in prima ſua 1. Co. 13.
Epiſtola ait Ioannes: Quum apparuerit, ſimiles ei erimus, quia videbimus eum ſicuti eſt.
Hæc cognitio eſt finis noſter & tota merces, de qua ait Saluator ad patrem: Hæc eſt vita 1. Ioan. 3
æterna, vt cognoſcant te ſolum verum Deum, & quem miſiſti IESVM Chriſtum. [Qua- Ioan. 17.
ſi diluculum præparatus eſt egreſſus eius.] Duplex eſt Chriſti egreſſus, vnus æternalis, qua
per generationem æternam egreditur de corde patris, de quo Micheæ 5. ſcriptum eſt: Egreſ
ſus eius ſicut à principio, à diebus æternitatis. Et ipſe Chriſtus Ioan. 16. Exiui, inquit, à patre.
Alius temporalis, qua per generationem maternam exiuit de inuiolato ac integerrimo vte-
ro ſuperbenedictiſſimæ virginis, de quo cantat Pſalmiſta: Ipſe tanquam ſponſus procedens
de thalamo ſuo. Et de iſto egreſſu nunc agitur, vt ſit ſenſus: Egreſſus eius, id eſt, proceſſus Pſal. 18.
Chri-

Chciſti de virgine matre, & aduẽtus eius In hunc mundũ per incarnationis myſterium, eſt
præpacatus,id eſt,à Deo factus,& nobis exhibitus,quaſi diluculum, quod eſt principiũ diei.
Quemadmodũ enim hora diluculi oriente luce fugantur tenebrę noctis,& totus mundus ſo
lis ſplendore perfunditur: ſic Chriſto de virginis vteco prodeunte, atq; in mundo ſe mani-
feſtance,caligo ignocantiæ vitiorumq́; tenebræ diſſipari cœperunt,& veritatis emicuit cla-
ritas.Hinc ſcriptum eſt Eſaiæ 62.Proptec Sion non tacebo,& pcoptec Hieruſalem non quie-
ſcam,donec egrediatur vt ſplendoc iuſtus eius,& ſaluatoc eius vt lampas accẽdatuc.Et Chci
Ioan.12. ſtus in Euangelio ait:Ego lux veni in mundum.[& veniet]Chriſtus[quaſi imbec nobis tem
pocaneus]quemadmodum enim imbec iſte in terra promiſſionis ſemina ſata coaleſcecc fa-
cit in terra,eſtq́; multum conueniens terræ,& eam fœcundans,ſic Chriſtus veniendo in mun
dum & prædicando,corda hominum fide & gratia pec ſuam fœcundauit doctrinam. Vnde
Lucæ 8. & ipſe ait:Semen eſt verbum Dei.Et Ioan.13.ait diſcipulis: Iam vos mundi eſtis pcoptec ſer
monem, quem locutus ſum vobis.Venit quoq; [&]quaſi imber[ſerotinus terræ]quoniam
ſicut imber ſerotinus perducit fructus ad maturitatem: ſic Chriſtus ope gratiæ ſuæ perficit
fidem noſtram,vt per dilectionem opcretur, & fructus virtutum producamus,ne ſimus ſte-
Ioan. 13. cilis arboc.Hinc etenim ait:Sine me nihil poteſtis facere.Et iterum:Semen fecit fructum,ali-
Matt.13. Lucæ 8. ud centeſimum, aliud ſexageſimum, aliud triceſimum. Vel dicituc imber ſerotinus ſecun-
dum Hieronymum,inquantum æternæ beatitudinis præmia confert.Secundũ gloſſam quo-
que, in terra pcomiſſionis bis tantum in anno datur pluuia de cælo, proptec quod pluuia
temporanea fertur,quæ ſemina iacta coaleſcere facit:ſerotina veco,quæ ea ad maturitatem
Deut.11. deducit. Vnde de hac terra Moſes ait in Deuteronomio: Terra quam ingredieris, non eſt
ſicut terra Aegypti, vbi iacto ſemine aquæ ducuntur irriguæ,ſed montoſa eſt & campeſtris,
de cælo expectans pluuiam,quam dominus Deus tuus ſemper inuiſit,& oculi eius in ea ſunt
à pcincipio anni vſq; ad finem. Vtinam cor noſtrum ſit huiuſmodi terra, quatenus verbum
Hier.5. Dei in eo fructificet, & impleatur in nobis quod dominus alio loco pcomittit:Dabo vobis
pluuiam temporaneam & ſerotinam.[Quid faciam tibi Ephraim] i.populo decẽ tribuum,
[quid faciam tibi Iuda]i.populo duarum tribuum,ſ.Iudæ ac Beniamin,per quos tribus Le-
uitica datur intelligi, quaſi dicat ipſe dñs: Defectus veſtræ ſaluationis non eſt ex parte mei,
ſed veſtci,& iam tanta beneficia vobis exhibui,quod merito cõuerteremini ad me, & non ob-
ſtante malitia veſtra,adhuc quodammodo miſereor veſtri. Itaq; his verbis declarat, ſe ha-
Eſa.5. becc pij patris affectum ad filios pereuntes. Simile huic eſt quod ait pec Eſaiam:Quid vltca
Mich. 6. debui facere vineæ meæ,& non feci? & per Micheam: Popule meus,quid tibi feci, aut quid
moleſtus fui tibi? reſponde mihi. Hoc quoq; affectu loquituc Eſai.42. Vtinam attendiſſes
mandata mea.Et Deuter.5.Quis det talem eos habere mẽtem, vt timeant me,& benc ſit eis?
Non ergo Dco imputemus,ſed negligentiæ noſtræ, quod perimus,vel minus habcmus. [Mi-
ſericocdia veſtra quaſi nubes matutina] i.miſeratio mea quam vobis impendere ſum paca-
tus, non eſt fixa, ſed fructuoſa in vobis, ſed ſicut nubes matutina ſole aſcendente cito per-
tranſit, ſic gratia mea in vobis effectum non habet propter duritiam & ingratitudinem ve-
ſtram. Eſt item[& quaſi ros mane pertranſiens] qui ſolis calore mox exiccat. Nomine roris
& nubis, gcatia atq; benignitas Dei ſignificatur. Eſaias dicit: Ros lucis ros tuus. Et rurſus:
Eſai.4. Creabit dñs ſuper omnem locum montis Sion nubem per diem.Deus autem pupulo Iſrael
etiam non ccedenti,multa beneficia & gratias gratis datas conceſſit,quæ omnia nubi & ro-
ri inſtabili comparantur, quia non perduxerunt eos ad gratiam gratum facientem, celeri-
terq́; auferebantuc ab eis. ¶Quidam exponunt hoc modo:Quid faciam tibi Ephraim &c.
quaſi dicat:Indigni eſtis ſaluari,& miſericocdiam conſequi.cuius ratio ſubditur:Miſericor-
dia veſtra,id eſt, quæ ineſt vobis formaliter,eſt quaſi nubes matutina,& ſicut ros mane per-
tcanſiens,i.ſine effectu & vana,non virtus vera, ſed ſimulata,quemadmodum nubes matuti-
na eſt frequenter ſine pluuia, & ros matutinus ſine humectatione terræ,In quo Iudæorũ in-
ccepatur hypocriſis,quam Chriſtus maxime redarguebat in ſcribis, phariſæis,ac ſacerdoti-
bus,prout Matth.23.legitur: Væ,inquiens, vobis ſcribis & phariſæis, qui ſimiles eſtis ſepul-
chcis dealbatis. Quidam referunt iſta ad Iudæos & decem tribus Iſrael, qui erant tempore
Oſee prophetæ,tuncq́; in proximo capiendi fuerunt per Aſſyrios & Chaldæos. Videtuc ta-
men poſſe ceferri ad Iudæos pro tempore Chriſti, in quem in primo aduentu aliqui de ſin-
gulis vel pluribus tribubus crediderunt. Plures vero non crediderunt, & corum qui credide
Matt.11. runt,quidam auerſi fuerũt.Propter quod ſecundum Euangeliſtas, exprobcauit eis,dicendo:
Lucę 10. Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethſaida &c.de quibus & Eſaias cap.9.prędixit:Nouiſſime gra
uata eſt via maris trans Iordanem Galilææ gentium.[Propter hoc] ſ.quia vos conſulere vo-
lui,[dolaui]i.more ædificantis,qui ligna dolat,aſperitatem materię deponendo,dolaui vos,
i.verbis acutis cõminatus ſum vobis[in prophetis] i.per os prophetarum, quatenus obli-
quitatem vitiorum veſtrorum delerem per minas, [occidi eos] videlicet negligentes, qui
prophe-

propheṫis non obedirrunt[in veebis oris mei]i. per verba mea eos occidendos prædixi, vel
verbis cõminatorijs multũ eos afflixi ac teerui. LXX. trãſtulerunt, Succidi pphetas veſtros,
occidi eos verbo oris mei. & ita ſenſus eſt, ꝙ pſeudoprophetas Deus occidit, eo ꝙ populum
ſeduxerunt, iuſſitq́ eos interfici, vel imperando occidit, vt populus videns illorum occiſio-
nem, reſipiſceret, pœniteeet, nec ſe excuſaret, dicendo, Seducta ſum. Tempore Heliæ occiſi 4. Re. 10.
ſunt prophetæ Baal quadringenti quinquaginta. Deniq́ circa aduentum Chriſti erant pſeu Acto. 5.
doprophetæ in Iudæa, de quibus ſcribitur in Actis, videlicet Theodas & Iudas Galilæus, q
perierunt occiſi.[& iudicia tua]i. ſententia tuæ damnationis, ſeu æquitas iudicij quo te iudi-
cabo.[quaſi lux egredientur]i. omnibus euidenter innoteſcent, ita ꝙ ſcient te iuſte damna-
tũ, capiũ, ſeu derelictum, eo ꝙ poſt tantam admonitionem cõuerti nolueris. Vel, iudicia tua
paſſiua, id eſt, pœnæ, quas tibi infligam, quaſi lux egredientur, quoniam manifeſte patebũt,
vt pro manifeſtis peccatis inferatur manifeſta punitio, ſicq́ pœna ſit correſpondens pec-
cato. Nunc enim videmus quomodo Iudæi vaſtentur, eo ꝙ in Chriſtum non credant. Ideo
autem ſic punientur,[Quia miſericordiam volui] id eſt, opera pietatis & compaſſionis affe-
ctum accepto,[& non ſacrificium]legale tempore euangelicæ legis, in qua cæremonialia ceſ
ſauerunt atq́ mortifera facta ſunt, quia non erant niſi figuratiua myſteriorum Cheiſti no-
uæq́ legis: propter quod, veritate impleta ac patefacta, debebant ceſſare.[& ſcientiam Dei]
formatam ac ſalutarem, charitate ornatam, & bonæ operationi coniunctam volui[plus q̃ ho
locauſta]legis, quæ ad Dei honorem totaliter cremabantur, in ſignum ꝙ homo debet ſe to
tum Deo offerre, eiusq́ obſequio mancipare. Vnde dominus ait in Pſalmo: Non accipiam Pſal. 49.
de domo tua vitulos, neq́ de gregibus tuis hircos. Et rurſus: Sacrificium & oblationem no Ibidem.
luiſti, holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti. Et apud Eſaiam 66. Qui immolat bouem,
quaſi qui interficiat virum: qui mactat pecus, quaſi qui excerebret canem. quæ omnia acci-
pi poſſunt pro tempore nouæ legis peopter cauſam prætactam, vel pro tempore veteris te-
ſtamenti, quantum ad hoc, ꝙ non eeant per ſe accepta, neq́ peccati purgatiua, quemadmo-
dum ad Hebræos ſcribitur: Impoſſibile eſt, ſanguine hiecorum & taurorum auferri pecca- Hebr. 4.
ta. Hæc proprie dicuntur contra Iudæos, qui propter occiſionem Chriſti à Romanis valla-
ti, obtulerunt innumerabilia ſacrificia Deo pro ſua ereptione: ſed quia in Chriſti diſcipulos
non exercuerunt clementiam, & Chriſti ſcientiam contempſerunt, non meruerũt aliquam
miſericordiam conſequi.[Ipſi aũt]decem & duæ tribus[ſicut Adam]in paradiſo[tranſgreſſi
ſunt pactum]i. legem quam pepigi cum eis, quemadmodum Adam contra diuinum præ-
ceptum comedit de fructu ligni ſcientiæ boni & mali.[ibi]i. in Adã[præuaricati ſunt in me:]
quia in ipſo omnes cecidimus, & naſcimur filij iræ in oeiginali peccato. Vel, ibi, i. in hoc ꝙ
miſericordiam & ſcientiam Dei non prætulerunt ſacrificijs legis.[Galaad]i. vrbs illa ſita in
teibu Gad, pertinens ad ſacerdotes, & ciuitas fugitiuorum eſt.[ciuitas operãtium idolum,]
quia in ea primo conſecratum eſt idolum, ſecundum Hieronymum.[ſupplantata ſangui-
ne]id eſt, deiecta peopter ſanguinem in ea impie fuſum. Vel hoc ideo dicitur, quoniam pri-
mo ab Aſſyrijs capta eſt, & ſanguis ciuium eius partim effuſus eſt.[& quaſi fauces virorum la
tronum]id eſt, habitatores Galaad aſſimilati ſunt faucibus latronum, aliorum bona deuo-
rantium, quoniam aliorum bona diripuerunt & conſumpſerunt.[Particeps]fuit Galaad in
peccato[ſacerdotum in via interficientium]id eſt, ſacerdotum idolorum, qui per ſe vel ſuos
miniſtros ſpoliabant vel occidebant in via,[pergentes de Sichem] id eſt, filios Iſrael, qui
ibant per hanc ciuitatem ſeu de ea verſus Hieruſalem ſtatutis dirbus ſecundum legem, vt
hoſtias offerrent in templo ſecundum legem, quod prædicti ſacerdotes & habitatores Ga-
laad ægreſerentes, poſuerunt inſidiatores in via, qui pergentes interfecerunt aut ſpoliauerũt.
Deniq́ Sichem, ſecundum Bedam, quæ modo Neapolis dicitur, erat in confinio decem dua
rumq́ tribuum, & ſic de ea fuit Iſraelitis iter verſus Hieruſalem. Galaad autem interdum eſt
nomen montis, vt patet Gene. 31.[quia ſcelus opeeati ſunt, in domo Iſrael] id eſt, in teera
atq́ familia decem tribuum.[vidi horrendum] id eſt, immaniſſima ceimina, ſcilicet adora-
tionem vitulorum & occiſionem pergentium. Vnde & Hieremias ait: Obſtupuit cælum ſu-
per hoc, & expauit terra vehementer.[Ibi * fornicatus eſt Ephraim] id eſt, Ieroboam qui *fornica
vitulos aureos fecit, eratq́ de progenie Ephraim, & Ephratæi ſecuti ſunt eius facinora.[con tiões Ef-
taminatus eſt Iſeael] vitio idololatriæ, ſequens reges ſuos,[ſed & Iuda] id eſt, populus dua- fraim
rum tribuũ,[pone meſſem tibi] id eſt, ſegetes colliges & meſſem in terra tua habebis,[cum
conuertero captiuitatem populi mei]id eſt, cnm tempoee Cyri regis reduxero duas tribus
de captiuitate Babylonica ad propriam terram ſub duce Zorobabel. In quibus verbis in-
nuit peopheta, ꝙ duæ tribus eſſent capiendæ ac liberandæ, ſed de liberatione decem tribu-
um non loquitur niſi pro tempore Chriſti & fine mundi.

¶De mocalitate huius capituli. Artic. XIIII.

QVemadmodũ itaq; dñs ait in præſentis capituli principio, [In tribulatione ſua mane
conſurgent ad me,] & nos debemus in omni tribulatione corporali ſeu ſpirituali, in
omni tentatione & perſecutione oculos ad Deum dirigere, eiuſq; clementiam implo
Pſal.119. rare, vt vel liberemur, vel patienter feramus & præualeamus, quẽadmodum ait Pſal. Ad do-
minũ, cũ tribularer, clamaui. Vnde 2. Paral. 20. Ioſaphat ait: In nobis nõ eſt tanta fortitudo,
vt poſſimus reſiſtere: ſed cum ignoremus quid agere debeam⁹, hoc ſolum habemus reſidui,
vt oculos erigamus ad te. Magnam nobis ſpem præſtant verba Dei, dicẽtis: Salus populi ego
ſum: de quacunq; tribulatione clamauerint ad me, exaudiam eos. Multis quoq; tribulatio
eſt incitamentũ cõſurgendi ad Deũ, qui in proſperis extollerentur, in quibus impletur illud
Eſaiæ 28. Sola vexatio dabit intellectum. Debemus inſuper nos inuicẽ cohortari, dicentes:
Hebr. 3. [Venite & reuertamur ad dñm,] prout ad Hebr. dicit Apoſtolus: Adhortamini voſmetipſos
p ſingulos dies, vt nõ obdureiur quis ex vobis fallacia peccati. Peccãdo aũt mortaliter, à Deo
omnino recedimus. Venialiter vero peccando, ab ipſo aliqualiter elongamur, & niſi adſit
cuſtodia diligẽs, ad receſſum diſponimur. [viuificabit nos] per gratiæ ſuæ infuſionem, [poſt
duos dies] i. poſt attritionẽ & inuocationem, contritionẽ quippe præcedit attritio, quam ſe-
quitur diuinæ pietatis imploratio, tuncq; Deus vidẽs hoĩem feciſſe quod in ſe eſt, infundit vi-
tã gratiæ, q̃ dirimit mortẽ culpæ. [In die tertia] i. in confeſſione, q̃ attritionem & inuocationem
cõſequit. [ſuſcitabit nos] perfecte, etiã à reatu totaliter aut partim, ſecundũ quantitatem pu
doris, contritionis atq; feruoris. [Quaſi diluculũ præparatus eſt egreſſus eius.] Præter dupli-
cem Chriſti egreſſum, in præcedenti articulo poſitum, eſt tertius eius egreſſus, quo ſpiritua-
liter venit ad corda fidelium, de quo ait Ioan. 14. Si quis diligit me, ſermonem meum ſerua-
bit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus. Hic
ergo egreſſus præparatus eſt nobis quaſi diluculum ſeu aurora, vt depellat à nobis obſcurita
tẽ peccati, & omne quod ſaluti animæ aduerſatur, dũmodo mane ſurgamus ad eum, primo
Pſal.62. oĩm quærentes regnũ Dei & iuſtitiã eius, & cum Pſalmiſta dicentes: Deus Deus meus, ad te
Eſai. 26. de luce vigilo. Itemq; cum Eſaia: De mane vigilabo ad te. Stat enim ad oſtium pulſans. [Et
veniet quaſi imber nobis temporaneus,] rorem conſolationis & fœcunditatis, aquamq; ſa-
pientiæ ſalutaris donãdo. [& ſerotinus terræ,] quãdo transfert nos de fide ad ſpeciem, de me-
2. Cor. 3. rito ad præmium, de imperfecto ad perfectionem, de quibus ait Apoſtolus: Quum venerit
quod perfectum eſt, euacuabitur quod ex parte eſt. Vnde Matth. 20. ſcriptum eſt: Cum ſero
factum eſſet, dixit dominus vineæ procuratori ſuo: Voca operarios, & redde illis mercedem.
[Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda?] Hæc poſſunt eſſe verba clementiſſimi
Dei ad Chriſtianos peccatores, temporalia congregantes, & labiis tantum confitentes, vel
aliis vitiis implicitos, quos Deus ad pœnitentiã indeſinenter inuitat, eorum damnationi ve-
1. Tim. 2. lut compatiens. De quo dicit Apoſtolus, q vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitio-
2. Petr. 3. nem veritatis venire. Hinc & Petrus dicit: Patienter agit dñs propter vos, nolens aliquem
Eſai. 30. perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti. Cui conſonans Eſaias: Propterea, inquit, expe-
ctat dñs, vt miſereatur veſtri. Non ergo diuitias bonitatis & longanimitatis eius contemna-
mus. Mallet etiam Chriſtus animarum amator denuo crucifigi, q̃ fineret quempiam (quan-
tum in ſe eſt) condemnari. [Miſericordia veſtra quaſi nubes matutina,] multa enim benefi-
cia tribuit iſtis Deus, videlicet ſacramenta eccleſiæ. Sed ipſi negligunt ſemetipſos, & miſeri-
cordia Dei eis oblata, tanquam nubes matutina, non firmatur nec perſeuerat in eis. Sed vti-
Eſai. 19. nam gratia & miſericordia noſtra cõparetur nubi, de qua loquitur Eſaias: Ecce dñs aſcen-
& 60. det ſuper nubem leuem, & ingredietur Aegyptum. Et rurſus: Qui ſunt iſti, qui vt nubes vo-
lant? [Quia miſericordiam volui, & nõ ſacrificium.] Ex hoc docemur, q̃ benignos, pios &
compaſſiuos, ad ignoſcendumq; faciles, & tribuendum ac ſuccurrendum paratos eſſe opor-
Galat. 6. teat, vt alter alterius onera portemus, & tales exhibeamus nos proximis noſtris, qualem cu-
pimus Deum eſſe nobis. Propter quod Epheſ. 4. ſcribit præcipitq; Apoſtolus: Omnis ama-
ritudo & indignatio & ira & clamor tollatur à vobis. Eſtote vero inuicem benigni, miſeri-
cordes, donantes inuicem, ſicut & Deus in Chriſto donauit vobis. Salomon quoq;: Qui pro-
Prou. 22 nus eſt ad miſericordiam, benedicetur. Et iterum ait: Facere miſericordiã, plus placet Deo,
Prou. 21. q̃ victimæ. Hæc verba Oſee allegat Chriſtus contra phariſæos apud Matthæũ, dum ait: Eun-
Matt. 9. tes diſcite quid ſit, Miſericordiam volo, & non ſacrificium, & ſcientiam Dei plus q̃ holocau
ſta. Sanctum ergo & acceptiſſimum Deo eſt, ſtudio ſacræ ſcripturæ inſiſtere, ſic tamen, vt mo-
dus ſeruetur, & vtiliora non omittantur. Vnde dicit Hieron. Semper in manibus tuis ſacra
ſit lectio, tenenti tibi codicem ſomnus ſubrepat, & cadentem faciem pagina ſancta ſuſcipi-
at. Ama ſcientiam ſanctarum ſcripturarum, & vitia carnis non amabis. Veruntamen hæc ſa
lutaris ſcientia Dei, interdum pura oratione & immaculatæ conuerſationis munditia me-
Iaco. 1. lius atq; felicius impetratur. propter quod Iacobus ait: Si quis veſtrum indiget ſapientia, po
ſtulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & dabitur ei. [Galaad ciuitas operantium ido-
lum

lum.]Galaad interpretatur tranſmigratio teſtimonij, ſicq́; deſignat peruerſos prælatos, impi-
osq́; doctores ſeu prædicatores,qui teſtimoniũ ſcripturarum transferunt in abuſionẽ & volu
ptatẽ carnalẽ,in omnibus quæ operantur, propria cõmoda exquirentes. Iſti ſunt ciuitas ope-
rantiũ idolum propriæ adinuẽtionis,non voluntatẽ diuinæ iuſſionis: ſuntq́; præterea velut
fauces latronũ,quia ſubditorum bona conſumunt, eosq́; malis exemplis & negligentia ac cor-
porẽ ſpũaliter ſtrangulant & occidunt. Et ſunt participes ſacerdotũ iniquorum,qui [pergẽtes
in via] virtutum [de Sichem] i. opere bono [ad Hieruſalem]i.internæ pacis contemplatio-
nem,[interficiunt]retrahendo eos à bono,atq; in vitia inducẽdo.[In domo Iſrael vidi hor-
rendũ]Horrendum plane eſt,conſiderare aut dicere, quam immaniſſima vitia inueniantur iam in
eccleſia Dei,præſertim in his qui ſpũalibus deputati videntur,& de eccleſiæ bonis ſuſtentan-
tur.¶Poſtremo,quod in iſto capitulo dictum eſt, Quia ipſe cepit & ſanabit nos,quidam ad lite
ram ſic exponũt:Ipſe Chriſtus cepit.i.appræhẽdit nos eo modo,quo ad Hebræos dicit Apo Hebr. 2.
ſtolus:Nuſquam angelos appræhendit, ſed ſemen Abrahæ appræhẽdit,quia videlicet ex ſemine Pſal. 17.
Abrahæ naturam aſſumpſit humanã.Hinc & Dauid fatetur:Miſit de ſummo,& accepit me.
Quamuis aũt expoſitio iſtã ſit vera,non tamen ad propoſitum eſſe cenſet, quia pro eo quod no-
ſtra tranſlatio continet, ipſe cepit, in Hebræo & in tranſlatione Septuaginta habetur, ipſe
rapuit:& ſecundum hoc,litera iſta expoſita eſt præcedenti articulo.

¶Elucidatio literalis capituli VII. Cum ſanare vellem Iſrael, reuelata eſt iniquitas Ephraim. Articulus XV.

CONſequenter oſtenditur cauſa derelictionis decẽ tribuũ, ſ.intolerabilis multiplicitas
iniquitatis ipſorum. Itaq; dñs ait:[Cum ſanare vellẽ] quantum in me erat,vel voluntate
antecedente,non conſequente quæ ſemper impletur,iuxta illud Eſaiæ 46. Conſilium
meum ſtabit,& omnis voluntas mea fiet.[Iſrael]i.populum decem tribuum,& vnũ à vulne-
ribus animæ, de quibus apud Eſaiam habetur: Vulnus & hulcus & plaga tumens. Vel à ca- Eſaiæ 1.
ptiuitate & tribulatione hoſtili [reuelata eſt]i.manifeſte ac multipliciter facta eſt[iniquitas
Ephraim]id eſt,Hieroboam effratæi,qui aureos vitulos fecit, ac regum eius iniquitatem ſe-
quentium,qui pro magna parte erant de genere Ephraim. [& malitia Samariæ]i.habitato-
rum Samariæ metropolis in regno decem tribuum,qui aſſecuti ſunt peccata & idololatriam
regum ſuorum.[quia operati ſunt mẽdacium]i.idolum,quod teſte Apoſtolo nihil eſt, ſicq́; 1.Cor.8.
mendacium dicitur,quia opponitur veritati rei ſeu entis. Quemadmodum enim verũ mul-
tipliciter dicitur, ita & falſum. Recte quoq; Idolum vel ſimulacrum appellatur mẽdacium,
quia ſicut verum opponitur falſo,ita ſimulacrum Deo,qui veritas eſt. Denique idolum dicitur
nihil,vel non ens,non ex parte materiæ,aut formæ artificialis ſuperinductæ,ſed quantum ad
id quod eſſe aut ſignificare putatur. Quidam enim coluerũt idola tanquam animata, & ali-
quid numinis ſeu diuinitatis habentia,alij tanquam imagines rerum aliquid diuinitatis ha
bentium,quorum vtrunque eſt falſum. Propter quod Socrates dixit ſe malle adorare canem,
quam idolum,eo quod canis,cum ſit opus naturæ, dignior eſt idolo quod eſt opus artis. Vel per men-
dacium generaliter intelligi poteſt dolus atq; fallacia,quibus iſti pleni fuerunt,ſicut cõmuni-
ter fuerunt & ſunt Iudæi. Vnde in Hieremia habetur: Vnuſquiſq; à proximo ſuo ſe cuſtodi- Hiere. 9.
at,& in omni fratre ſuo non habeat fiduciam. [Et fur ingreſſus eſt, ſpolians latrunculus fo-
ris.]Per furem & latrunculum quidam intelligunt Hieroboam regem, qui occulte & dece-
ptorie aggreſſus eſt populum,inducẽdo eũ ad idololatriam, ſicq́; ſpoliauit eum auxilio Dei
& ſpũalibus bonis,& velut peſſimus latro eorũ animas interfecit, quas à fonte vitæ Deo ſan-
cto & adorando auertit. Sed quia in præcedenti capitulo dictum eſt,quod in regno decem tri-
buum viguerũt latrocinia & rapinæ,poteſt per furem & latrunculum deſignari,quod in populo
iſto fuerunt fures latenter ingredientes & ſpoliantes,latrunculi quoq; in locis forinſecus in-
terficientes. ſæpe enim ponitur in ſcripturis ſingulare pro plurali. [Et ne forte dicant in cor-
dibus ſuis]i.ne cogitent vel aſſenſu,oẽm malitiã eorum me recordatũ]i.quod nunc antiqua & pri-
ſtina eorũ peccata in deſerto ſeu poſtea perpetrata attendo,& pro illis eos iam punio, ita quod
patres comederunt vuam acerbam, & ob id dentes filiorũ obſtupeſcant,impleaturq́; in eis il
lud Hieremiæ in Threnis:Patres noſtri peccauerunt,& non ſunt, & nos iniquitates eorum Thre. 5.
portauimus. [Nunc circundederunt eos adinuentiones ſuæ]i.vitia idololatriæ vſq; in præ-
ſens,tam euidenter, tamq́; multiformiter perſeuerant in eis, quod per modum veſtimenti eos
circundant,& teſtantur quod propter propria crimina puniuntur, nec poſſunt vetera patrum
ſuorum peccata contra Deum cauſari:ſic itaq; proprijs culpis & pœnis pro illis iuſte inflictis
circundantur atq; ligantur, prout in Prouerbijs aſſeritur: Iniquitates ſuæ capiẽt impium,& Prou. 5.
funibus peccatorum ſuorum cõſtringetur.[coram facie mea factæ ſunt]i.me præſente ac intuente
prædicta mala egerunt,vel corã facie mea factæ ſunt,i. peccata illa mihi ipſi propoſui,vt ea vl-
ciſcerer.[In malitia ſua lætificauerunt regẽ]i.populus Iſrael cõſentiendo & inſiſtendo peccatis
Hieroboam regis,lætum fecit eundem.[& in mendacijs ſuis]verbis mendacibus atq; frauduo- 3.Re. 12.

lentis operibus lætificauerunt[principes]prædicti Hieroboam,q regi ſuo cōfœderati in ma
lo,gaudebāt de idololatria populi.¶Quidā exponunt hoc de falſis prophetis, quorū conſi-
3.Re.12. lio dicūt Hieroboam conſtituiſſe cultū vitulorum aureorū: quibus obuiare videtur dictum
Hieronymi,aſſerentis ꝙ Hieroboam forte fecit caput vituli aurei, ſicut didicit in Aegypto,
in qua tale colebatur portentum.Et iterum 3.Reg.12. habet,ꝙ Hieroboam excogitato con
ſilio fecit hos vitulos,& dies feſtiuos inſtituit, ſecundū ꝙd finxit ſibi ꝓprio corde.Vnde non
videtur dicta aſſertio vera. Potuit tñ eſſe, ꝙ in processu tēporis pſeudoprophetæ roboraue-
runt eum in ſuo errore,quēadmodum creditur feciſſe propheta Samariæ, qui prophetā de
3.Reg. 13 terra Iuda miſſum,& regē Hieroboam increpantē,ſeduxit.[Omnes adulterātes]i.ſpiritua-
le adulteriū ſeu idololatriā cōmittentes,[quaſi clibanus ſuccenſus à coquente]i.ſimiles fur-
no à piſtore accenſo,qm ſicut piſtor fornacem calefacit, ſic Hieroboam plebē Iſrael ad ido-
lolatriam prouocauit.[Quieuit paululū ciuitas]i.populus vrbis, in qua manſit Hieroboam,
modico tēpore ceſſauit[à cōmixtione fermēti]i.ab infectiōe & cōmunione corruptionis ido
lolatriæ,]donec fermētaretur totū]i.vniuerſus populus idololatriæ cōſentiret. Primo enim
Hieroboam non compulit populum ad vitulorum culturam,ſed inclinauit,tum ne ab ali-
quibus bonis & religioſis ei renitentibus impediretur propoſitum eius, (Nam in principio
regni ſui multi adhuc deuoti fuerunt in decem tribubus)tum quia penſauit,ꝙ coacta & per
neceſſitatem ſeu violentiam introducta,citius diſſoluuntur:quod aūt volūtarie agitur, diu-
tius perſeuerat. Idcirco ciuitas parum quieuit:nam primo reliquit populum propriæ vo-
luntati,& tunc non exercebatur idololatria tam frequenter,ſed paulatim traxit populum ad
ſuam voluntatem, donec omnes conſenſerunt, quamuis ſempre fuerunt quidam, aliorum
comparatione pauciſſimi,qui non conſenſerunt:propter quos poſiti erant cuſtodes,ne per-
mitterentur Hieroſolymam ire & immolare.¶Denicꝫ in fermento duo conſiderantur, vi-
Matt.16. delicet prioris naturæ corruptio,ſicꝗ accipitur in malo, & ſignificat corruptionem pecca-
Lucæ 12. ti,ſeu falſam doctrinam,vt cum ait ſaluator: Cauete à fermento phariſæorum,& à fermen-
Marci 8. to Herodis.Et Apoſtolus: Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio. Sic modo
1.Cor.5. accipitur.Secundo,conſideratur in fermento quædam virtualis ſapiditas,quæ maſſam effi-
cit ſapidam,& ita accipitur in bono, & deſignat ſtatum Eccleſiæ, vel efficacem doctrinam,
Matt.13. aut ſimile aliquid,vt dum ait in Euangelio Chriſtus: Simile eſt regnum cælorum fermento
quod acceptum abſcondit mulier in farinæ tribus ſatis, donec fermentaretur totum.[Dies
regis noſtri]id eſt,toto populo igne idololatriæ inflammato,cœperunt idololatrantes dice-
re coram Hieroboam: Iſte eſt dies ſolennis,quem Hieroboam rex noſter ſtatuit nobis in ho
nore idolorum celebrandū:ideo nunc gaudemus, & ludimus, & idola adoramꝰ.Hieroboā
enim præfixit populo certos dies ſolenniter peragendos,& populus regi ſuo applauſit.[Cœ
perunt principes furere à vino] id eſt,principes Hieroboam prædictis verbis exhilarati, vi-
tijs gulæ ſeruiebant, & præ ebrietate vini,vſum rationis amittentes,cultui idolorum irrati-
onabiliter & imprudenter vacabant vt furibundi.[Extendit manum ſuam]rex Hieroboam
[cum illuſoribus]id eſt, populo atcꝫ principibus, qui ſibi vanis laudibus illudebant, immo
& ſeipſos ſeduxerunt.Rex enim videns ſubditos ſibi ſic acclamare, conſenſit,& eadem fecit,
quæ populus,in idolorum honorem.[quia applicuerūt]ſubditi, [quaſi clibanum coe ſuum]
ad conſilia regis, id eſt, feruenti affectu conſenſerunt inſtigationi Hieroboam ſuggerentis
vitulorum culturam.[cum inſidiaretur eis]i.quum ipſe Hieroboam fraudulenter auerteret
eos à veri Dei obſequio. [Tota nocte dormiuit coquens eos] id eſt,Hieroboam cernens po-
pulum toto affectu ſibi acquieſcentem, fuit ſecurus, & noctibus intrepide conquieuit, qui
populum iſtum coxit,id eſt,igne idololatriæ indurauit,quemadmodum ignis fornacis pa-
nes indurat.Nam ante iſte Hieroboam formidauit, & inquiete dormiuit,timens ſi populus
Iſrael iret adorare in templo Hieruſalē,ꝙ reuerteretur ad ſucceſſores Dauid, ſub quorū domi-
nio fuit tēplum,ſicꝗ metuebat occidi à populo,vel regno priuari: Idcirco ex vitioſo timo-
re & ambitione,fecit vitulos aureos,vt illos Iſrael adorās, non amplius proficiſceretur Hie-
ruſalem.Cumꝗ Hieroboam vidiſſet ſe, quod optauerat,aſſecutum,ſecure dormiuit.[mane
ipſe ſuccenſus]i.diluculo conſurgens Hieroboā,ſtatim ardore idololatriæ eſt ignitus,[qua-
ſi ignis flammæ]ita ꝙ ante omnia cum feruore acceſſit ad idolorum culturam.Quid plura?
[Omnes] principes & ſatellites ac ſubditi eius [calefacti ſunt quaſi clibanus] id eſt, exem-
plo impij regis feruebant ad idololatriam.Ecce quantum nocet iniqua poteſtas:nam cū do-
minus vellet ſubditos curare impedita eſt ſalus eorū pee regis facinora, inquantum imitati
Ecci 10. ſunt ea, propter quod ſcriptum eſt in Eccleſiaſtico: Qualis eſt rector ciuitatis, tales & habi-
tantes in ea. [& deuorauerunt iudices ſuos] i.bonos qui eos recte arguebant de idololatria,
tandem ſubuerterunt, & ſuo ac regis conſilio atcꝫ exemplo ad idololatriam induxerunt.
Vel deuorauerunt eos,quia redarguentes, & idola colere non volentes,occiderunt.[Omnes
reges eorum] videlicet decem tribuum [ceciderunt] id eſt, peccato idololatriæ lapſi ſunt,
quoniam

qm̃ nullus eorũ receſſit à peccato Hieroboã, vt patet 3.& 4.Reg.[non eſt qui clamet in eis ad
me]qm̃ nullus eorũ me veraciter inuocauit, quia & ſi forte quidã eorũ Deum Iſrael aliq̃ mo-
do cognouit & inuocauit, non tamẽ digne & virtuoſe, eo q̃ idola nõ abiecit. [Ephraim]i.
regnũ decem tribuum[in populis ipſe commiſcebatur] i.gentibus aſſimilatus eſt, veri Dei cul
tum derelinquẽdo, & miſcẽs ſe vitijs gentilitatis, q̃a non ſolũ aureos vitulos adorauit, ſed in-
ſuper deos nationũ. [Ephraim factus eſt ſubcineritius panis]i.ſordibus idololatriæ vndiq̃
cõtaminatus, & per pœnitentiã nõ cõuerſus, quẽadmodũ panis ſubcinericius maculatur pul Eſai.9.
ueribus terræ, neq̃ reuoluit. ideo ſubdit, [q nõ reuerſat]ſic ipſi non ſunt ad dñm reuerſi, ita, q̃ Hiere.8.
verbũ Eſaiæ cõpletur in eis: Populus nõ eſt reuerſus ad percutientem ſe, & dñm nõ exquiſie-
runt. De talibus dñs ait in Hieremia: Quare auerſus eſt populus iſte auerſione contentioſa?
[Comederunt alieni]i.extranei & gentiles hoſtes Iſrael, [robur eius]i.bona populi hui⁹ ter-
ræ naſcentia deuorando, theſauros tollendo, & fortes populi occidendo. [& ipſe neſciuit]i.
plagã propriam non attendit, nec Dei iuſtitiã cõſiderauit, nec ſuæ caſtigationis contempla-
tus eſt cauſam, videlicet q̃ propter idololatriã talia pateretur. Simile eſt quod de regno Iu- Eſai. 42.
dæ prædixit Eſaias: Deus cõbuſſit eũ in circuitu, & non cognouit, de quib⁹ ſcriptũ eſt in Hie Hiere.5.
remia: Percuſſiſti eos, & nõ doluerũt. [Sed & cani]i. ſenes[effuſi ſunt in eo]i. idololatriæ vitio
dediti erant in populo iſto. Vel ſenſus eſt, q̃ ipſi vſq̃ ad vltimã ſenectutẽ & regni ſui finem, Iob 15.
permãſerunt in tanto ſcelere, prout in libro Iob ſcribitur: Cunctis diebus ſuis ſuperbit im-
pius. [& ipſe]populus Iſrael[ignorauit]q̃ finis regni ſibi inſtaret merito hui⁹ peccati. Et hu-
miliabitur ſuperbia Iſrael]i. debite punietur & dejicietur [in facie eius] i. cito adhuc populo
iſto, quẽ alloquor, viuẽte, & propriã calamitatẽ ſpectante ac ſentiente. Deus eñ ſuperbis reſi- 1.Petr.5.
ſtit, & corã Deo atq̃ hoĩbus odibilis eſt ſuperbia. Vnde & Eſaias ait: Incuruabit ſublimitas Eccl 10.
hoĩm, & humiliabitur altitudo virorũ. [nec reuerſi ſunt]filij Iſrael[ad dñm Deũ ſuum, & nõ Eſai. 12.
quæſierũt eum in oĩbus his]malis pœnæ & culpæ quibus grauati ſunt, ita q̃ nec vexatio de-
dit eis intellectũ, nec impletũ eſt in eis illud Eſaiæ 26. In tribulatione murmuris doctrina tua
eis. De talibus ſcriptũ eſt in libro Iob: Quaſi de induſtria receſſerũt à Deo. Et iterum: Dixe- Iob 34.
runt Deo, Recede à nobis, ſcientiã viarũ tuarũ nolumus. Itemq̃ Hiere.5. Indurauerũt faciem & 22.
ſuã ſupra petrã, & noluerũt reuerti. [Et factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta] i.aſſimila-
tus columbæ retibus aucupis cõpræhenſæ. [non habens]ipſe Ephraim[cor]i. veram ſapien-
tiã & rectæ rationis iudiciũ, propter quod dæmonũ venantiũ captus eſt laqueo, eſtq̃ ſecutus
errorẽ qui ſubdit. De talibus loquit dñs in Hieremia: Audi popule ſtulte qui non habes cor. Hiere.5.
Hoc loco dicit glorioſus Hieronymus: Præcipit dñs in euãgelio, vt ſimus ſimplices quaſi co- Matt.10.
lumbæ, & aſtuti quaſi ſerpẽtes, vt imitãtes ſimplicitatẽ columbarũ & ſerpentis aſtutiam, nec
alijs nocere poſſimus, nec ab alijs inſidias patiamur, ſed ſimplicitate & prudentia exhibea-
mus hoĩem temperatum: quia prudentia abſq̃ bonitate, malitia eſt: & ſimplicitas abſq̃ rati-
one, ſtultitia. Porro in columba duo notãtur, puta ſimplicitas & ſtoliditas: quo ad primum, Ibidem.
accipitur in bono, cum ait Saluator: Eſtote ſimplices ſicut columbæ. Et Pſalmiſta: Quis da- Pſal.54.
bit mihi pennas ſicut columbæ? Eſaias quoq̃: Qui ſunt iſti, qui vt nubes volant, & quaſi co- Eſai.60.
lumbæ ad feneſtras ſuas? Sic & in Canticis p̃ columbã deſignat eccleſia. Quoad ſecundum, Cant. 2.
accipitur in malo, ſicut hoc loco. Prætera, ſecundũ Hieronymũ, ꝓpheta cõparat Ephraim
columbæ magis, q̃ cæteris auibus, qm̃ aliæ aues cum vitæ ſuæ periculo proprios protegunt
pullos à rapacibus auibus, ſola columba ablatos pullos non dolet, neq̃ requirit. Sic regnum
Ephraim diſſipatum per partes, populum deletum non ſenſit. Deinde deſcribitur inſipien-
tia Iſrael. [Aegyptum inuocabant] i. inuocatione & confidentia Dei relicta, Aegyptiorum
ſubſidium procurare conati ſunt tempore tribulationis hoſtilis, quod fecerunt tẽpore Oſee
regis. [ad Aſſyrios abierunt]pro auxilio tẽpore Manahẽ regis, vt legitur 4. Regũ 15.& 17. [Et
cum profecti fuerint] ad Aegyptios ſiue Aſſyrios procurandos, [expandam ſuper eos rete
meũ]i. amplitudinẽ potentiæ meæ, ita q̃ locũ mutando nõ effugient manum meam, in qua
ſunt oẽs fines terræ. Maledictus eñ, qui ponit carnẽ brachiũ ſuum, & à dño recedit cor eius. Pſal. 94.
[quaſi volucrem cæli detraham eos]i. dejiciam & ab effectu optato impediam. Simile eſt q̃d Hier.17.
Ezechiel.12. loquitur Deus: Expandam ſuper vos rete meum, & capiemini ſagena mea. Vn-
de & Eſai.30. teſtatus eſt: Aegyptus vane auxiliabitur. [Cędam eos] i. puniam [ſecundum au-
ditionem cœtus eorum] i. vniuerſaliter, ſecundum quod omnes regis ſui conſilium audie-
runt, & idolis ſeruierunt. Væ eis, qm̃ receſſerunt à me] per idololatriam aliaq̃ peccata, pro-
pter quæ meruerũt temporaliter captiuari, æternaliterq̃ damnari. Vnde in Threnis habe- Threñ. 5
tur: Væ nobis, quia peccauimus. Cum eñ Deus æternus ac adorandus, ſit vniuerſæ beatitu-
dinis origo fontana, qui ab ipſo diſcedunt, nil niſi miſeriam illabuntur, & ſi tẽporaliter pro-
ſperari atq̃ florere videantur, tanto infeliciores ſunt, quo amplius proſperantur. [Vaſtabun
tur]i. ab Aſſyrijs capientur, [quia præuaricati ſunt in me] legis præcepta penitus deſerendo,
immo & contra naturalem rationem idola venerando, [Et ego redemi eos] quia patres eo-

rum eduxi de Aegyptiaca ſeruitute,& has decem tribus Deus frequenter liberauit miracu
Exod. 12 loſe ab hoſtibus,vt patet 3.& 4.Reg.[& ipſi locuti ſunt contra me mendacia,]beneficia mea
3.Re. 15. idolis aſcribendo,ſicut & patres eorum dixerunt:Iſti ſunt dij tui Iſrael,qui te eduxerunt de
& 18. terra Aegypti.[Et non clamauerunt ad me in corde ſuo,] cordialiter atqꝫ attente me depre-
4.Reg.3. cando,[ſed vlulabant]i.idola laudabant & adorabant[in cubilibus ſuis,] in quibus laſciui-
& 10. ebant,vel in delubris,vbi idololatriam exercebant. Et rite canticum idolorum nominat ſan
Exod.32 ctus propheta vlulatum,ſecundum gloſſam: quia amiſſo rationali ſenſu, lupis ſeu canibus ſimiles erant. [ſuper triticum & vinum] i.poſt immoderatam cibi ac potus ſumptionem, [ruminabant]i.more beſtiarum ad fauces ea quæ ſumpſerant,reducebant, in q̃ de gulæ vitijs ar guuntur.[receſſerunt à me]qui omnia impleo, non locali diſtantia,ſed affectionis imparilitate,q̃ñ vnionem charitatis & gratię abiecerunt. De talibus ait Deus Eſaię 65.Ea quæ nolui,
Hier. 23. elegiſtis.[& ego erudiui eos,]mittendo eis prophetas, naturaliqꝫ lumine rationis eos deco-
Pſal. 4. rando,de quo legitur:Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui dñe. [& confortaui brachia eorum]tempore prælιorum,ita ꝙ miraculoſe præualuerunt. Vel per brachia intelliguntur potentiæ operatiuæ,videlicet intellectus practicus & voluntas, appetitusqꝫ ſenſitiuus, quas Deus confortat, dando promptitudinem operandi. Vnde per Ezechielem dominus ait: Confortaui brachia regis Babylonis, & brachia Pharaonis regis Aegypti confregi.[& in
Ezec.30. me cogitauerunt malitiam,] male ſentiendo de me, vel ex propoſito me inhonorando, aut dolendo de hoc ꝙ tam potens ſum, ꝙ eorum peccata vlciſci poſſum, eoſqꝫ punire. [reuerſi ſunt]id eſt,à me auerſi,& ad cœpta mala reflexi,[vt eſſent abſqꝫ iugo]legis per Moſen datæ, & ſine obedientia ac timore nominis mei, ſicut de populo Iudæ dominus ait apud Hieremi
Hiere.2. am:A ſeculo fregiſti iugum meum,rupiſti vincula mea, & dixiſti, Non ſeruiam.Quo cõtra
Thre. 3. ſcriptum eſt Thren.3.Bonum eſt viro,cum portauerit iugum ab adoleſcentia ſua.qualis erat
Pſal. 72. qui ait: Vt iumentum factus ſum apud te,& ego ſemper tecum.[facti ſunt vt arcus doloſus.] Arcus doloſus vocatur, qui ſagittam reflectit in ſagittantem.ſic iſti ſagittas,Id eſt,blaſphemias miſerunt contra Deum conſeruatorem ipſorum,qui tenuit eos ſicut ſagittans arcum, quæ tamen ſagittæ Deo non nocuerunt,ſed in ipſos retortæ ſunt,& eos interfecerũt,quemadmodum ſcriptum eſt: Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipſius iniqui-
Pſal.7. tas eius deſcendet.[Cadent in gladio]aduerſariorum,id eſt, ab Aſſyrijs occidentur[principes eorum]de quibus iam dictum eſt:Cœperũt principes furere à vino. [à furore linguę ſuæ] i.propter inſenſatos ſermones blaſphemiæ contra Deum altiſſimum,& propter ardẽtia verba ad idolorum honorem prolata. [Iſta ſubſannatio eorum] id eſt, præinducta eorum idololatria atqꝫ irriſio Dei,ſimilis eſt ſubſannationi ſeu idololatriæ,quam didicerunt & exercuerunt[in terra Aegypti,]in qua,ſecundum Hieronymum, Apim cæteraqꝫ Aegyptiorum coluerunt portenta. Loquitur autem de eiſdem ſpecie,non numero. Hi nanqꝫ quibus loquebatur Oſee,nõ didicerunt prædicta in Aegypto,ſed patres eorum. ¶Poſtremo,quæ dicta ſunt in iſto capitulo ab illo loco,Cædam eos ſecundum auditionem cœtus eorum,multum conuenienter aptantur Iudæis pro tempore Chriſti. De illis itaqꝫ qui Chriſto non crediderunt, ſed procurauerunt mortem ipſius aut conſenſerunt,ait ſaluator: Cædam eos,id eſt,per Romanos puniã eos tẽpore Titi ac Veſpaſiani,ſecũdum auditionem cœtus eorum.i. generaliter ſecundũ quod pene oẽs audierunt conſilia principũ ſacerdotũ, Ita vt poſtularent ſibi Barra-
Matt.27. bam dari,meqꝫ interfici.Vnde Eſai.63.Chriſtus teſtatur:Dies vltionis in corde meo, calcaui
Marc.15. eos in furore meo. Væ eis, quoniam receſſerunt à me,nolentes doctrinam meam recipere,
Ioan. 9. & dicentes:Nos ſcimus,quia hic homo peccator eſt.Vaſtabũtur ab exercitu Romanorum,iuxta illud Danielis 9. Ciuitatem & ſanctuariũ diſſipabit populus cum duce vẽturo. Quia præua
Lucæ 23 ricati ſunt in me,dicẽtes:Hunc inuenimus ſubuertentẽ gentẽ noſtram.Et: Nõ habemus re-
Ioan. 19. gem niſi Cæſarem.Vnde Hiere.5.loquitur Chriſtus: Præuaricatione præuaricata eſt in me domus Iſrael,& domus Iuda negauerunt dominum, & dixerunt:Non eſt ipſe.De hac quo-
Lucæ 19 que vaſtatione dixit Saluator:Circundabunt te inimici tui vndiqꝫ, & ad terram proſternẽt te,eo ꝙ non cognoueris tempus viſitationis tuæ. Et ego redemi eos. Chriſtus enim omnes
Galat. 3. redemit, quantum ad ſufficientiam: ſolos vero electos,quantum ad efficientiam, & ipſi lo-
Mat. 12. cuti ſunt contra me mendacia, quando dixerunt,In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmones.Et iterum:Nos legem habemus,& ſecũdum legem debet mori, quia filiũ Dei ſe
Ioan. 19. fecit.Super triticum & vinum ruminabant. Erant enĩ ſcribæ & phariſæi vitijs gulę ſubiecti,
Matt.23. iuxta illud,Amant primos recubitus in cœnis. Receſſerunt à me,quemadmodum Matthęi 22.habetur: Abeuntes phariſæi, fecerunt conſilium, vt caperent IESVM in ſermone. Et ego erudiui eos,euangelicam ſapientiam prædicando,& confortaui brachia eorum, quantum in me fuit, quia propoſui eis ſpem regni cæleſtis, & in me cogitauerunt malitiam, prout Matthæus inducit:Congregati ſunt principes ſacerdotũ & ſeniores populi in atrium
Matt. 26 principis ſacerdotum, & conſilium fecerunt, vt Ieſum dolo tenerent & occiderent. Vnde

per

per Hieremiam Chriſtus fatetur: Facta eſt mihi hæreditas mea quaſi leo in ſylua, dedit con Hier. 12.
tra me vocem ſuam. Hoc eſt quod aic Pſalmiſta ad regem Meſſiam in Pſalmo 20. cuius ex-
ordium: Domine, in virtute tua lætabitur rex: Quoniam declinauerunt in te mala, cogita
uerunt conſilia quæ non potuerunt ſtabilire. Reuerſi ſunt, vt eſſent abſq; iugo, obſequij Chri
ſti & præceptorum conſiliorumq; eius. De quo ait: Tollite iugum meum ſuper vos. Vide- Matt. 11.
bant enim ambitioſi atq; auari Iudæi, q Chriſtus in omnibus humilitatem & paupertatem
edocuit, quod non ſapuit eis, ſed dixerunt: Inſanit, quid eum auditis? Facti ſunt vt arcua Ioan. 10.
doloſus, iacula blaſphemiæ proijciendo in Chriſtum. nam & doloſe conati ſunt eum cape-
re in ſermone. Cadent in gladio Romanorum, principes eius, id eſt, ſacerdotes Iudaicæ ple
bis, à furore linguæ ſuæ, id eſt, propter furioſa blaſphemiæ verba aduerſus Chriſtum prola-
ta. Iſta ſubſannatio eorum in terra Aegypti. quemadmodum enim ſubſannauerunt filium
Dei incarnatum in terra promiſſionis, ſic in Aegypto ſubſannauerunt Deum æternum pa-
tres eorum per Idololatriam.

¶ Declaratio moralis eiuſdem cap. VII. Art. XVI.

DE Iſrael & Ephraim ac Samaria poſſumus loqui dupliciter. Primo, ſecundum nomi-
num interpretationem: ſecundo, quo ad conuerſationis illorum maneriem. Quoniã
ergo vita decem tribuũ, ſcilicet Ephraim & Iſrael, peſſima fuit, poſtq̃ receſſerũt de do
mo Dauid, quia ex tunc idola coluerũt, ideo per eos ſignificantur quandoq; inobedientes
Chriſtiani, hæretici, cæteriq; peruerſi. Loquendo autem de Iſrael ſecundum nominis inter-
pretationem, quæ eſt, Vir videns Deum, nõ deſignat proprie niſi fideles & bonos. Ephraim
vero quod interpretatur incrementũ, ſignificare poteſt hoc modo & bonos & malos: ſecun-
dũ q̃d aliqui creſcũt in verbis bonis ac ſpũalibus, alij in reb⁹ malis, inutilibus ſiue ſuperfluis.
Veruntamen in præſenti loco Iſrael & Ephram accipiunt in malo, ſecundũ q̃d populus ille
prauiſſimus erat. Eſt itaq; tropologicus intellectus: Cum ego Chriſtus poſt reſurrectionem
& ſpiritusſancti miſſionem, ſanare vellem Iſrael, id eſt, populum eccleſiæ Chriſtianum ſola
fide ac nomine, qui fide informi ſpeculantur diuina, reuelata eſt iniquitas Ephraim, id eſt,
peccata principum ac prælatorum plebis Chriſtianæ eruperunt & propalata ſunt. Hi enim
dicunt Ephraim, quaſi in temporalibus concreſcentes, & quoniam præſident alijs, quemad
modum reges decem tribuũ communiter de tribu Ephraim extiterunt. & malitia Samariæ.
per Samariam decem tribuum metropolim, figurantur principales in domibus prælatorũ
ac principum, qui communiter primo adhærent iniquitatibus præſidentium. Hi itaq; præ-
lati ac principes mali cum ſuis domeſticis ſæpe impediunt ſubditorũ ſalutem, dũ eos blãdi-
mentis, comminationib⁹, vel exemplis trahũt ad culpam, per quam gratiæ Dei obicem po- Hier. 10.
nũt, ne illuſtrent atq; curentur. Vnde apud Hieremiam legit: Quia ſtulte egerũt paſtores, &
dñm non exquiſierũt, propterea omnis grex eorũ diſſipatus eſt. Summo ergo humillimoq;
affectu exorandus eſt Deus, vt præſtet bonum prælatum principemq; condignum. Dum er Luc. 11.
go ſuperiores ſubditorum ſalutem impediũt, impletur quod ſubditur: [Et fur ingreſſus eſt
ſpolians] per quem intelligi poteſt diabolus, qui tunc corda ingreditur ſubditorum, & ſpiri
tualib⁹ eos bonis deſtituit, ſecũdũ q̃d ait ſaluator in Euangelio: Venit diabolus, & tollit ver Luc. 8.
bũ de corde ipſorũ, ne credentes ſalui fiant. Hic quoq; diabolus eſt, latro foris, animas ſtran-
gulans, atq; in caliginoſo aere habitans, & in omni itinere noſtro nobis inſidians. Vel no-
mine furis dat intelligi omnis ſeductor occultus, ſimulator & callidus, qui mentem lupinam
veſte ouina abſcondens, multos ſubuertit, ſpoliat & occidit, idcirco & latrunculus appellat. Mat. 7.
De talib⁹ ait ſaluator: Attendite à falſis pphetis, qui veniũt ad vos in veſtimẽtis ouiũ, intrin-
ſecus aũt ſunt lupi rapaces. Et reuera omnia ſuperior ſibi commiſſos negligẽs aut ſubuertẽs, Matt. 23.
fur dici poteſt & latro, de cuius manu ſanguis pereuntiũ quæritur. Et ne forte dicant in cor
dibus ſuis, omnem malitiam eorũ me recordatum, nũc circundederunt eos adinuentiones
ſuæ, id eſt, ne peruerſi & impœnitentes dicant ſe puniri propter antiqua ſua vel aliorũ pecca
ta, per pœnitentiam vel caſtigationem deletas iam nũc q̃tidie tot noua peccata addũt veteri-
bus, q recẽtib⁹ vitijs circũdant & puniri merent, nec poſſunt ſe excuſare. De talib⁹ dicit Apo 2. Tim. 3.
ſtolus: Impij proficient in peius & Pſalmiſta: Prodijt q̃ſi ex adipe iniqtas eorũ, tranſierũt in af Pſal. 72.
fectum cordis. Coram facie mea factæ ſunt, hoc eſt q̃d fertur in pſalmo: Delicta mea à te nõ Pſal. 68.
ſunt abſcondita. Apud Iob quoq; dicitur: Deus nouit hominũ vanitatem, & videns iniqui- Iob. 11.
tatem, nonne cõſiderat? Maxima nobis eſt ratio abſtinẽdi à culpa, q Deo præſente, intuen-
te ac iudicante, agimus intus & foris quicqd egerimus. Ideo eñ ait vir ſanct⁹: Seruaui man- Pſal. 118.
data tua & teſtimonia tua, qa omnes viæ meæ in conſpectu tuo. ¶ Præterea q̃ vehementer id
pertinet ad omnipotẽtis Dei irreuerentiam, q amplius humanũ q̃ diuinũ veremur aſpectũ,
q Deo attendente audemus cogitare, q̃d coram hominib⁹ non audemus exprimere, q̃d ſoli
facim⁹ op⁹ Dei negligentius, q̃ faceremus illud ſi honeſti hominis adeſſet perſona. Semp ergo
penſemus ac honoremus præſentiam atq; intuitũ maieſtatis diuinæ, dicentes ad creatorem:

Meditatio cordis mei in conſpectu tuo ſemper.[In malitia ſua lętificauerũt regem,& in men
Pſal. 18. dacijs ſuis principes] ſic ſubditi dum maiorũ ſuorum impiæ voluntati aſſentiunt, eorumq́
actus peruerſos approbant & ſequunt̃,lætificant eos.Quemadmodũ em̃ boni prȩlati ac prin
cipes de ſubditorũ profectu pcipue gaudent, dicente Ioanne in tertia ſua canonica: Maiorẽ
3. Ioan. b horum gratiam non habeo, q̃ vt audiam filios meos in veritate ambulantes:ſic præſidentes
indigni iucundant̃ in his,qui ipſorũ conformant̃ erroribus ſeu peccatis.[Om̃es] iſti inepti pſi-
dentes ſunt[adulterantes] carnaliter aut ſpũaliter. quo contra dicit apoſtolus: Non enim
2. Cor. 4 ſumus ſicut plurimi,adulterantes verbũ Dei, ſed ex ſynceritate. [quaſi clibanus ſuccenſus à
coquente] ſic inflãmati ſunt igne libidinis aliorumq́ vitiorũ. Iam videmus q̃modo in cleri-
cis reguẽt carnalia vitia, & q ad ampliorem obligant̃ munditiã, turpius inquinant̃. [Quie-
uit paululum ciuitas à commixtione, donec fermentaretur totum]i. populus iſtis indignis
prælatis ſubiectus,ſucceſſiue infectus eſt,& primo quaſi per blandimẽta attract⁹,donec tan
dem omnino ſubuerſus eſt. Paulatim em̃ malum inualeſcit.Idcirco principijs eſt obſtandũ,
ne parua ſcintilla vniuerſam ſyluã incendat.Siquidẽ quod inolitũ fuerit,non faciliter emen
datur.[Dies regis noſtri]Solent maiores in ſeculo iſto certos præfigere dies,ad vacandũ ſpe
ctaculis,vanitatibus ſeu conuiuijs:& in illis diebus plebs illis applaudens,vanaq́ feſta ac im
pia opera peragens,dicit:[dies regis noſtri] id eſt, iſte eſt dies ſuperioris rectorisq́ noſtri, in
quo ſtatuit iſta quæ agimus, eſſe agenda.[Cœperunt principes furere]id eſt, igne concupi-
ſcentiæ inflammari,vſumq́ rationis amittere,& beſtialiter ſe habere[à vino]in quo eſt lu-
xuria. Nempe in his q carnem ſuã nutriunt delicate, vitia copioſius prouocant̃,& motus li-
bidinoſi exurgunt,ita vt more furentium, impetũ paſſionum ſectentur. [Extendit manum
ſuam cum illuſoribus]i. impius dominator & paſtor ſubditis ſibi vane applaudentibus co
operatur,conſentit & commiſcet:[quia applicuerunt quaſi clibanũ cor ſuum]id eſt, prom-
pto animo conſenſerunt conſilio præſidentis. [Tota nocte] i. durante vitiorum caligine,
[dormiuit]id eſt, in voluptate & impia ſecuritate quieuit [coquens eos]i d eſt, præſidẽs ſub-
ditos igne prauitatis indurans, quia non præeſt in ſolicitudine, neq; attendit quàm diſtri-
Phil. 3. ctam ab eo Chriſtus exiget rationem.Si enim vnuſquiſq; noſtrum,ſecundum apoſtolicũ do
cumentũ, debeat cum metu,timore ac tremore ſuuplius operari ſalutem, cũ quãto metu &
Eſa. 56. cura oportet prælatum ſibi alijsq́ prouidere,cui tanto grauius inſtat periculum,quãto plu-
ribus præeſt.Sed heu hoc multi non ponderant,de quibus Eſaias inducit: Speculatores cæ-
ci,videntes vana & dormientes.[Omnes calefacti ſunt]igne vitiorum,[& deuorauerunt iu
dices ſuos]id eſt, frequenter perſequuntur eos, à quibus iuſte & charitatiue repræhendunt̃.
Non em̃ amat peſtilens corripientem. [Om̃es reges eorũ ceciderũt] Inefficaces nanq; aliorũ
rectores toties cadũt,quoties peccant, qa peccatũ ruina eſt à rectitudine ratiõis, à ſtatu vir-
Eſa. 32. tutis,ab erectione mentis in Deũ. [Ephraim]i. prȩſidentes indigne[in populis commiſceba
tur]i. vulgo aſſimilant̃ in vili cõuerſatione, quemadmodũ dictum eſt: Erit ſicut populus,ſic
ſacerdos,cum tñ in Eſaia dicat: Princeps ea quæ digna ſunt principe, cogitabit. [Ephraim
factus eſt ſubcineritius panis,q non reuerſatur]ſic om̃is impœnitens,qui nõ excutit ſe à pul-
ueribus terrenȩ affectionis,ſed iugiter iacet in vno latere,rebus caducis atq; carnalib⁹ inhæ-
Col. 3. rendo,eſt velut ſubcineritius panis, qui non vertitur in alteram partem. Verum qui audit
Mat. 3. Apoſtolum,Quæ ſurſum ſunt,quærite:& Ioannem, Agite dignos fructus pœnitẽtię,non eſt
1. Cor. 10 huiuſcemodi panis ſic ſordidatus, ſed panis mundus, de quo fatur Apoſtolus: Vnus panis,
vnum corpus multi ſumus,om̃es qui de vno pane & de vno calice participamus. [Come-
derũt alieni robur eius] Hoc fit,dum ſubuerſores & dæmones ſpũalium bonorũ vigore nos
priuant ita, vt vitijs tanquam effœminati vincamur, nec hoſtibus animæ reluctemur. Quo
Ephe. 6. contra monet Apoſtolus ad Epheſios: Confortamini in domino & in potentia virtutis ei⁹.
Iaco. 4. Induite armaturam Dei,vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli.Iacobus quoq;: Reſiſtite,
inquit,diabolo,& fugiet à vobis.[& ipſe neſciuit]id eſt, hanc ſuam calamitatem, deiectio-
nem,depauperationẽ non penſauit,nec doluit:ſic multi paulatim euacuant̃ ac decidunt,nec
attendunt,quia & ſpũalia dona faciliter,& interdum imperceptibiliter amittuntur.Sunt in-
ſuper aliqui qui adeo infirmant̃,ꝙ ægreferũt,ſi eis dicatur, ꝙ à priſtino feruore dilapſi ſunt.
Apoc. 3. Vnde in Apocalypſi dñs loquitur:Quomodo dicis, qa diues ſum,cum ſis pauper, cæcus, &
nudus,miſer & miſerabilis? Memento itaq; vnde excideris,& pœnitentiam age.[Sed & ca-
ni effuſi ſunt in eo]i. vſq; in finem vitæ perſtiterunt in malo. [Et factus eſt Ephraim]id eſt,
prælati vel in temporalibus fœcundati,[quaſi columba ſeducta]quia nec propriã, nec gre-
gis ſibi commiſſæ damnationem & excæcationem attendũt. Iſti inuocant humana præſi-
dia,quæ per Aegyptum & Aſſyrios deſignantur,ſed dñs appræhendit aſtutos in aſtutia eorũ.
[Væ eis, quoniam receſſerunt à me] Aeternaliter enim peribunt, niſi pœniteant. Vaſtantur
quoque ab inuiſibilibus hoſtibus hæretici aut qui ſcripturam peruertunt, loquuntur contra
Chriſtum mẽdacia. [ſuper triticũ & vinũ ruminabãt] Hoc cõpetit his q poſt dñici corporis
& ſangui-

& ſanguinis ſumptionem crapuloſe viuentes, vſq; ad ructum implentur. Poſtremo, quomo
do ſequentia beneficia Dei ſint Chriſtianis impenſa, & qualiter ipſi vitia quæ ſubduntur, cõ-
mittant, ex dictis facilime patet.

¶Expoſitio literalis capituli VIII. In gutture tuo ſit tuba. Art. XVII.

LOquitur inſuper dñs ad Oſee: [In gutture tuo ſit tuba] i. per guttur tuum vocem tuba-
lem forma clare & alte, prænunciando quæ dico. Vnde in Eſaia habetur: Quaſi tuba ex-
alta vocem tuam. Et in Pſalmo 149. Exultationes (id eſt, iucundæ laudationes) Dei in Eſa, 58.
gutture eoꝝ. Quid aũt clamandum ſit, ſubditur: [quaſi aquila] id eſt, quidam ſimilis aquilæ,
ſcilicet Nabuchodonoſor, q propter ſuam atq; ſuoꝝ rapacitatẽ & velocitatẽ, vel ob ſuæ ela-
tionis altitudinẽ, aut regiã excellentiã, aquila nominat. De quo Ezechiel ſcribit: Aquila vna Ezec, 17.
grandis magnaꝝ alaꝝ venit ad libanum. de quo ſubditur, [ſuper domũ dñi] i. veniet ſuper
templum Hieruſalem, vt deſtruat illud, [pro eo ꝙ tranſgreſſi ſunt] Iudæi [fœdus meum] i. te-
ſtamentum quod pepigi cum patribus eoꝝ, quod & promiſerunt ſe obſeruaturos, dicendo
ad Moſen Exo. 19. Oĩa quæ præcepit dñs, faciemus, & erimus obedientes. Quidam per fœ-
dus iſtud intelligunt pactum, quod Sedechias iurauit regi Nabuchodonoſor, vtpote quòd
ei ſeruiret ſub tributo, quod poſtea rupit, de quo in Ezechiele dicitur: Qui diſſoluit pactum, Ezec, 19.
nunqd effugiet? Vnde & Nabuchodonoſor, capto Sedechia, dixit ad eum: Deus tuus, qui
odio habet iniquitatem tuã, tradidit te in manꝰ meas. Sed prima expoſitio aptior eſt. Nam
translatio Septuaginta ſic habet: Pro eo quod tranſgreſſi ſunt teſtamentum meum. [& legẽ
meam præuaricati ſunt] quia & duæ tribus tempore Manaſſes idola coluerunt. Vnde nec
præcepta moralia, nec iudicialia, nec cæremonialia ſeruauerunt. [Me inuocabũt] pro libe-
ratione à Chaldæis tempore neceſſitatis, non ex charitate, ſed ex ſeruili timore. [cognoui-
mus te] ò domine Deus [Iſrael] i. nos populus tuus q dicimur Iſrael, quoniã nati de Iacob q
dictus eſt Iſrael. Habuerunt enim iſti notitiam quandam de Deo, videlicet ꝙ eduxit patres
eorum de Aegypto. Deinde dñs ait: [Proiecit Iſrael bonum] tanquam dicat, cum non ſequa
mini fidem & opera Iacob, ſed cultum legemq́; Dei ſpreueritis, non eſtis digni Iſrael nuncu
pari. Vnde apud Ioannem Chriſtus ait Iudæis: Si filij Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite. Ioan. 8.
[inimicus perſequetur eum] id eſt, Chaldæi, quod tempore Sedechiæ conſtat impletum.
[Ipſi regnauerunt, & non ex me] Hoc aliqui exponunt de Saul. Vnde Hieronymus dicit
hic, quòd Saul non ex Dei voluntate, ſed populi errore factus eſt rex. Alij vero exponunt
de Hieroboam primo decem tribuum rege & ſucceſſoribus eius. Propter quod Beda di-
cit, ꝙ populus contra Dei voluntatem elegit Hieroboam regem. Veruntamen obuiare vi-
detur, quod 1. Regum 10. legitur: Cum enim Samuel fudiſſet oleum ſuper caput Saul: Ecce,
ait, vnxit te dñs ſuper hæreditatem ſuam principem. poſtea, ſtante Saule in medio populi,
loquutus eſt Samuel: Certe videtis quem elegit dñs, quiam non eſt ſimilis illi in omni popu-
lo. Iterum ſcriptum eſt, ꝙ Saule vncto, immutauit ei Deus cor aliud, & prophetauit. Item ꝙ
erat vir electus & bonus, & non erat de filijs Iſrael melior illo. Denique 3. Regum 11. ſcriptũ
eſt, quemadmodũ dñs per Ahiam prophetam dixit ad Hieroboam: Scindã regnũ de manu
Salomonis, & dabo tibi decem partes. Et iterũ: Te autem aſſumam, & regnabis ſuper oĩa
quæcunq; deſiderat anima tua. Proinde cum Roboam filius Salomonis collecto grandi ex-
ercitu vellet pugnare contra Hieroboam, vt reduceret decem tribus ad ſe, venit Semeias
vir Dei, & Deo iubente locutus eſt Roboam ac populo: Non bellabitis contra filios Iſrael. 3. Re. 12.
à me enim factum eſt hoc. Dominꝰ quoq; promiſit Hieroboam, ꝙ ædificaret ſibi domum fi
delem, ſicut fecit ipſi Dauid, ſi cuſtodiret mandata ipſius. Quanuis ergo verba Hieronymi
& Bedæ non reprobem, ſecurius tamen puto, vt locus iſte intelligatur de peſſimis ſucceſ-
ſoribus Hieroboam, qui intruſerunt ſeipſos, vel de Saul atq; Hieroboam, pro eo tempore q 3. Re. 13.
regia poteſtate abuſi ſunt. Præterea, nec dicere audeo, quin Iehu, quem vnxit adoleſcens, miſ 4. Re. 9.
ſus ab Heliſæo, Deo volente ad regnum promotus ſit: ſed poſtea Deum offendit vitulos ad-
orando. [principes extiterunt] iſti iam dicti, [& non cognoui] id eſt, non approbaui prin-
cipatum eorum de tempore illo quo principabantur iniuſte. Deniq; dici nõ poteſt quin Sa
lomon fuerit à Deo electus in regẽ ac principẽ, & tñ poſtea impijſſime præfuit, reprobari q;
meruit, non tamẽ dico eum damnatum. [Argentum ſuum & aurum ſuum] id eſt, de argento
& auro, [fecerunt ſibi idola,] in toto vel in parte aurea ſiue argentea, vel auro atq; argento
ornata, ſicq́; diuitijs à me conceſſis dire abuſi ſunt. Vtriuſq; enim regni populus idola varia
fabricauit, quia de duarũ tribuum regno dixerat Eſaias: Repleta eſt terra eius idolis, opus Eſa. 2.
manuum ſuarum adorauerunt. [vt interirent] id eſt, per Aſſyrios caperentur. Hæc dictio,
vt, denotat hic concomitantiam, non cauſalitatem: neque enim idola fecerunt, vt peri-
rent, ſed formationem idolorum conſequutus eſt eorum interitus, ſicut culpam ſequitur
pœna. [Proiectus eſt] id eſt, deſtructus ab Aſſyrijs [vitulus tuus] id eſt, duo aurei vituli. Po-
nit enim ſingulare pro plurali, quia Aſſyrij deſtruxerunt phana vitulorum cum vitulis.

Simili

Pſal. 104 Simili modo dicitur in Pſalmo: Dixit, & venit locuſta, id eſt, locuſtæ q̃ plurimæ. ó [Samaria]
id eſt, regio ſeu populus decem tribuũ. Vnde Samaria hoc loco nõ eſt nomẽ ſpecialis vrbis,
ſed regionis, quemadmodũ & in Ioanne vbi legiẽ: Venit mulier de Samaria haurire aquam.
Ioan. 4. Illa enim mulier nõ erat de vrbe dicta Samaria, ſed de ciuitate Sichar, quæ alio nomine di-
cta eſt Sichem. Deniq; nullus aureorũ vitulorũ poſitus fuit in ciuitate vocata Samaria, ſed
vnus in Bethel, alter in Dan. [Iratus eſt furor meus in eis] id eſt, contra decem tribus idolo-
3.Re. 12. 1.Par. 13. latras. [Vſq; quo non poterunt emũdari] per pœnitentiã ab idololatria iſta? quaſi dicat: Mi-
rum eſt ꝙ vitiũ iſtud tam indelebiliter eis adhæret. [q a ex Iſrael] i. à Hieroboam Iſraelita, &
populo eius [& ipſe] i. vitulus iſte eſt, ita ꝙ ab alijs gentibus nõ ſumpſerũt culturam vitulorũ
aureorũ, vt Baal & Aſtaroth à Sidonijs, Chamos à Moabitis, & Moloch ab Ammonitis. [Ar
tifex fecit illum] vitulum aureum opere ſculptorio ſiue fuſorio. [& non eſt Deus] vitulus ab
artifice factus, non enim eſt animatus vel immortalis, ſed res artificialis. De hoc multa dicũ-
Sap. 14. tur in libro Sapientiæ. [Quoniam in aranearũ tela erit vitulus Samariæ] id eſt, vituli aurei ter
ræ Samariæ diſſoluentur, quemadmodũ tela araneæ diſſoluitur vento. Aſſyrij nanq; cõmi-
nuerũt eos, & velut in puluerem redegerũt. [quoniam ventum ſeminabunt] i. vana idolola-
triæ opera exercebunt. Vnde de verbis inanibus ſcriptum eſt in Iob: Nunquid finem habe-
Iob 15. bunt verba ventoſa? [& turbinem metent] i. tribulationem & tempeſtatem captiuitatis pro
mercede recipient. opus aũt meritoriũ ſeu demeritorium, eſt quaſi ſemen, merces vero eſt
tanquam fruct⁹ ſeu meſſis. [Culmus ſtans non eſt in eis] Culmus eſt ſtipula portans ſpicas,
Gene. 41 ſecundum quod in Geneſi legiẽ Pharao vidiſſe ſeptem ſpicas in culmo vno. Porro, vt Beda
teſtaẽ, dum ſemina in terram proiecta, vento corrumpunẽ, & interiorem perdunt medullã,
non poſſunt producere ſtipulam, nec ſtipula portat ſpicam, de cui⁹ granis fiat farina. In po-
pulo itaq; decem tribuum diciẽ non eſſe culmus ſtans, q̃niam opera ſolida fructuoſa ac me-
ritoria non habebant, ſed ventum ſeminabant dũtaxat. [germen non faciet farinam] i. ope-
ratio eorũ nullam habebit proſperitatem, nec ſortieẽ finẽ ſalubrem. [Quod ſi fecerit] id eſt,
ſi aliquid proſperitatis eis euenerit, [alieni comedent eam] id eſt, in vſum Aſſyriorũ redigeẽ.
Vel ab eis violabiẽ & deſtrueẽ. [Deuoratus eſt Iſrael] i. ab aduerſarijs pro magna parte occi-
ſus. [Nunc factus eſt in nationibus] id eſt, in proximo eſt vt tranſlatus de propria terra, in-
ter gentes moretur. [quaſi vas immundum] ita vt contemptui habeatur, & viliter contre-
ctetur. [quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur] hoc explanatur dupliciter: Primo, ꝙ quondam mi-
ſerunt legatos ad regem Aſſyriorũ pro auxilio, magis ſperantes in humano ſubſidio q̃ diui-
no, propter quod meruerũt ab Aſſyrijs poſtea captiuari. Secũdo, ꝙ aſcenderũt ad Aſſyrios
capti atq; inuiti. [Onager ſolitarius ſibi] i. ſimilis factus eſt onagro ſolitudinem diligenti.
[Ephraim] i. decem tribus, quæ libertate ſibi conceſſa abuſus eſt. nam ſicut onager in eremo
hinc inde vagatur ſine iugo, ſic decem tribus per diuerſarum gentiũ idololatriam vagaban
tur ſine iugo legis diuinæ. Onagri per deſerta vagando pro refrigerio attrahunt ventũ, quẽ-
Hier. 14. admodum apud Hieremiam legiẽ: Onagri ſteterũt in rupibus, traxerunt ventum quaſi dra-
cones: ſic iſti ventum humanæ defenſionis attrahere ſunt conati. [Munera dederunt] decem
tribus [amatoribus] i. Aſſyrijs, cum quibus pacem amicitiamq; habebant tempore Mana-
hen regis Iſrael. [ſed & mercede conduxerũt natiões] Aſſyriorũ ac Aegyptiorũ, vt auxiliũ ſi-
bi impenderent. Vnde ſuperius dictũ eſt: Abijt Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem vltorẽ,
cuius pœna ſubiungiẽ: [Nunc congregabo eos] ad prælium contra nationes vt cadant. Vel
congregabo eos, id eſt, pariter obſideri faciam eos. [& quieſcent pauliſper ab onere regis &
principum] i. interim non dabũt tributa regi Aſſyriorũ & principibus eius, donec capti ab
eis, non iam tributa, ſed ſeipſos exhibeant ad omnem iniuriam tolerandam, tanquam in ex-
tremã captiuitatẽ perducti. [Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum] Non ſo
lummodo coluerũt vitulos in Bethel & Dan, ſed in montibus quoq; ac locis delicioſis colue
runt gentium deos. [factæ ſunt ei aræ in delictũ] i. ſacrificando in aris, grauiſſime delique-
runt. [ſcribam eis multiplices leges meas] hoc legi poteſt dupliciter: Primo negatiue atq; iro
nice, tanquam dicat Deus omnipotens: Quid prodeſſet, ſi leges meas multiplices, i. diuerſa
ꝓcepta legalia per Moſen data, videlicet præcepta moralia, iudicialia, ac cæremonialia iterũ
eis proponerem, vel alia adderem? ꝙ enim non obedirent, patet ex hoc, ꝙ toties leges has
contempſerunt, ideo ſubditur: [quæ velut alienæ computatæ ſunt] id eſt, leges meas quaſi ad
2.Re. 7.8. ipſos non pertinentes atq; extraneas abiecerunt. Præcepi enim vt mihi ſoli ſeruirent, & in
3.Reg. 11. Hieruſalem immolarent, cuius omnino fecerunt oppoſitum. Secundo legitur affirmatiue,
12. & 13. ceteriq; ſenſus: Scribam eis multiplices leges meas, i. per prophetas ſanctos eas in ſcriptis re-
digam, & populo huic eas proponam. Hoc enim fecit Deus per Oſee, Amos, &c. [Hoſtias offe
rent, & immolabunt carnes pecorum] occiſorum, [& comedent] hoſtias iſtas, vel alia quæq;
edulia, [& dominus non ſuſcipiet] id eſt, acceptas ſeu placitas non habebit [eas.] pro quo
ſciendum, quòd aliqui in decem tribubus colebant non ſolum falſos deos, ſed etiam Deum,
quemad-

quemadmodum 4. Regum ſcribit de Samaritanis. aliqui aũt eorũ non colebant niſi verum
Deum, ſecũdũ q̃d 3. Regũ 19. dñs loquitur ad Heliã: Reliqui mihi in Iſrael ſeptẽ millia virorũ, 4. Re. 14. & 18.
q̃ genua nõ ſunt curuata ante Baal. Aliqui vero eorũ non niſi idola coluerunt. De his autẽ,
qui Deum verum & idola coluerunt, quib⁹ & 3. Regũ 18. ait Helias: Vſquequo claudicatis in
duas partes? nunc agit. Horum quippe ſacrificia, q̃uis Deo oblata, Deo non placuerunt pro- Matt. 6.
pter idololatriæ admixtionem. Nemo enĩ poteſt duob⁹ dñis ſeruire, & teſte Apoſtolo, Nulla 2. Cor. 6.
conuentio Deo cũ idolis. [Nunc recordabit] i. ſcire & conſiderare ſe demonſtrabit De⁹, [ini-
quitatis] id eſt, idololatriæ [eorum] mox tradendo eos in captiuitatem. [Et viſitabit peccata
eorũ] cætera per iuſta tormenta. [Ipſi in Aegyptũ conuertent] vel per affectum tempore ob-
ſidionis, vel ab Aegyptijs poſtulando auxilium, vel in ſeruitutem tam vilem ac duram colla-
bendo, ſicut erat ſeruitus Aegyptiaca, quam perpeſſi ſunt in Aegypto patres eorũ. Quidam
q̃ eorũ corporaliter intrauerũt Aegyptũ, & ibi habitauerũt ſecũdũ gloſſam. [Et oblit⁹ eſt
Iſrael factoris ſui] id eſt, decem tribus non habuerũt ſalutarem atq; formatam de Deo crea-
tore ſuo notitiam, prout Moſes ait: Deum qui te genuit dereliquiſti, & oblitus es dñi creato- Deu. 32.
ris tui. [Et ædificauit delubra] id eſt, phana idolis in locis excelſis. [Et multiplicauit Iudas] id
eſt, populus ſubditus regibus ex ſemine Dauid, videlicet tribus Iuda, Beniamin, & Leui. [vr-
bes munitas] captis enim decem tribubus, ſtuduerunt terram ſuam cõtra hoſtes munire per
fortalitia & machinas varias, ne ſimilia paterentur, vt patet 4. Regũ 15. [Et mittam ignem in
ciuitates eius, & deuorabit ædes illius] i. domos. Hoc Beda & gloſſa dicunt impletum tempo
re Ezechiæ, q̃n Sennacherib rex Aſſyriorũ venit, & occupauit oẽs vrbes munitas in Iuda, Eſa. 37.
quemadmodũ in Eſaia, & 4. lib. Regũ habet. Crudelitas aũt & perſecutio Sennacherib, nõie 4. Re. 18.
ignis deſignat. Nam quælibet grauis pœna ſolet per ignẽ ſignificari. Pleni⁹ tamẽ videt iſtud & 19.
impletũ tempore Sedechiæ, q̃n Chaldæi ipſam Hieruſalem cæteraſq; vrbes Iudæ incenderũt
& deſtruxerũt. Itaq; in principio & fine hui⁹ capituli loquit Propheta de captiuitate regni
Iudæ, in medio aũt de decem tribuum captiuitate. Ex quo innoteſcit, verũ eſſe q̃d dictũ eſt,
ſcilicet, q̃ nunc ſeorſum, nunc cõmixtim loquat de vtriuſq; regni ſtatu & captiuitate, q̃uis
pro maiori parte loquatur de tribubus decem.

¶De tropologico intellectu capituli VIII. Art. XVIII.

MOraliter dñs ait prædicatoribus atq; doctorib⁹: [In gutture tuo ſit tuba] i. ſonore, eui-
dẽter & fiducialiter prædica verbum Dei, ne timeas, ſed ſecure & ordinate argue in-
crepa, obſecra in omni patientia. Vnde per Eſaiam domin⁹ ait: Super montem excel 2. Tim. 4
ſum aſcende tu qui euangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Eſa. 40.
Hieruſalem. Hinc in Actibus orauit primitiua eccleſia: Da ſeruis tuis Domine cum omni fi Acto. 4.
dutia loqui verbũ tuũ. Chrs quoq; in Euangelio Iacobũ & Ioannem nominauit filios toni- Marc. 3.
trui, propter altiſonam ac tubalẽ prædicationem eorũ. Quid aũt prædicandum ſit, ſubdit:
[Quia aquila] i. diabolus, propter altitudinem elatiõis & naturalis ingenij perſpicacitatem
aquila appellatus, de quo teſtat Abdias: Si exaltatus fueris vt aquila, detraham te, dicit dñs.
[venit ſuper domũ dñi] i. corda inobedientium Chriſtianorum intrauit ac poſſidet. Hi enim Abdias.
ſunt domus Dei fide informi, & nomine tantum, proprie tamen non ſunt domus Dei. [pro
eo quod tranſgreſſi ſunt fœdus meum] id eſt, euangelicam legem. qui enim Chriſti manda
ta tranſgreditur, à dæmone inhabitari meretur: & niſi pœniteat, eius tormentis æternaliter
ſubijcietur. [Me inuocabunt] tempore neceſſitatis & anguſtiæ, id eſt, ex ſeruili timore poti⁹
quàm ſyncera dilectione. [cognouimus te Iſrael] id eſt, nos qui ſumus Chriſtiana fide atq;
baptiſmo inſigniti, propter quod Iſrael dicimur, veram de te ô Deus habemus notitiam. Di
cunt enim ſe noſſe Deum, quamuis factis negent, ſed iſti non merentur exaudiri. Qui enim Tit. 1.
declinat aurem ſuam ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. [proiecit Iſrael bonum] Pro. 28.
id eſt, Eccleſia malignantium ſacramenta & beneficia Chriſti contemnit, vel non digne ho
norat, gratiam Dei amittit, Chriſtianæ ſapientiæ negligit dignitatem, non attendit q̃ ni
hil felicius Chriſtiano, cui promiſſa ſunt regna cælorum. Nempe homo cum in honore eſ- Pſal. 48.
ſet, non intellexit. [inimicus perſequetur eum] id eſt, diabolus, mundus, & caro tentabit ſu-
perabitq; eum. qui enim diuinæ gratiæ ſpoliatus eſt ope, omni vento paſſionum, omni im
petu vitiorum, omni tentatione deijcitur, fiuntq; nouiſſima hominis illius peiora prioribus. Luc. 11.
Quo contra ait vir ſanctus: Perſequar inimicos meos, & comprehendam illos, & non cõuer Pſal. 17.
tar donec deficiant. De habitante quoq; in adiutorio altiſſimi ſcriptum eſt: Cadent à latere Pſal. 90.
tuo mille, & decem millia à dextris tuis. Deniq; p̃pter peccata populi Chriſtiani, terra ſan-
cta hæreditas noſtra data eſt hoſtibus, cultoribus immundiſſimi canis. ¶Inſuper de indi-
gnis & ambitioſis principibus ac prælatis, qui ſeipſos intrudunt, vel ſimoniace promouen
tur, non ſecundum voluntatem DEI, legitimumq; proceſſum, loquitur Chriſtus. [Ipſi re-
gnauerunt, & non ex me.] Nemo enim digne ac deifice præſidens, aſſumit ſibi honorem, ſed
qui vocatur à Deo tanquam Aaron, vt dicitur ad Hebræos. Nam & Chriſt⁹ non ſemetipſum Heb. 5.

clarifi-

clarificauit, vt pontifex fieret, ſed ait: Qui maior eſt veſtrum, ſit veſter miniſter: & qui volue-
Luc. 22. rit maior inter vos fieri, erit miniſter veſter. Iſti non penſant verbum Chryſoſtomi: Quis eſt
qui deſiderat prælationem, niſi qui non timet iudicium Dei? qd nanq; periculoſius, niſi illis
præeſſe, ac Deo pro illis rationem exhibere, pro quorum ſalute paſſus eſt verus Deus vnigeni-
tus patris? Et ſi vnuſquiſq; ſcire confiteriq; debet, quod pro ſuapſius regimine inſufficiés ſit,
quomodo poteſt velle multis præeſſe? [principes extiterunt, & non cognoui] id eſt, per ap-
probationem: non enim vtiliter, iuſte aut Deo placenter dominant hominibus, qui ſeipſos
non ſubdunt diuinis præceptis, de quibus ſcriptum eſt: Væ terræ cuius rex puer eſt, & princi
Eccles. 10 pes mane comedunt. Quales vero eſſe debeant principes, Moſes tangit in Deutero. Date,
Deut. 1. inquit, ex vobis viros ſapientes & gnaros, quorum conuerſatio ſit probata in tribubus ve-
ſtris, & ponam eos vobis principes. [Argentum ſuum & aurum ſuum fecit ſibi idola.] Hoc
faciunt, qui de theſauris ſuis ædificant ſibi habitacula, ſeu alia quæq; artificialia, precioſa, cu
rioſa, vana, ſuperflua, concupiſcentias oculorum ſuorum, quæ in pauperum ſuſtentationem
pioſq; vſus expendi debuerant. Sed q̃a per aurum ſapientia, per argentum eloquentia deſigna
tur, illi de argento & auro ſuo faciunt ſibi idola, qui falſa & friuola documenta inueniunt &
Eſa. 47. proponũt, quib⁹ dicit: Sapiẽtia & ſciẽtia tua decepit te. [proiectus eſt vitulus tu⁹] id eſt, caro
laſciuiens ſeu cõcupiſcentia carnalis, quæ tunc proijcit, dum diuinitus reprobatur, & in pul-
uerem ſuum reuertitur. [vſq; quo non poterit emundari?] Hoc domin⁹ ait, quaſi admirans
impœnitentiam & multiformem tranſgreſſionem Chriſtianorum malorum. Impius nanq;
Pro. 18. cum in profundum peccatorum venerit, contemnit. De talibus ſcriptum eſt Hieremi. 13. Si
mutare poteſt Aethiops pellem ſuam, & pardus varietates ſuas, & vos poteritis benefacere,
cum didiceritis malum. Vnde rurſus per Hieremiam loquitur ſp̃us ſanctus: Vſquequo mora-
Hier. 4. bunt in te cogitationes noxiæ? Ideo autem multi non emundantur, [quia ex Iſrael & ipſe
eſt,] id eſt, princeps ſeu prælatus ſubditos non dirigens, ſed ſubuertens, nõ inſtruẽs, ſed cor-
rumpens, eſt ex populo Chriſtiano: propter quod alij eum amplius imitant, quàm ſi eſſet
penitus alienus & ethnicus: maxime vero nocet tanquam hoſtis domeſticus. [Quoniam in
Gal. 5. aranearum tela erit vitul⁹ Samariæ] id eſt, omnis carnalis voluptas, & caro ſpurciſſima ſub-
ito tanquam tela araneæ reſoluetur, putreſcet, atq; deficiet, iuxta illud Sapientiæ 5. Tranſie-
runt omnia tanquam vmbra præteriens. Et Eſaias ait: Omnis caro fœnum, & omnis gloria
Eſa. 40. eius quaſi flos agri: exiccatum eſt fœnum, & cecidit flos. [Quia ventum ſeminabunt] id eſt,
opera vana & inſtabilia exercebũt, quæ Apoſtolus nominat op̃a carnis. Vnde ait ſcriptura
Pro. 11. Impius facit opus inſtabile. [& turbinem metẽt] i. pœnam & tribulatiõem pro præ-
mio ſortient. Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet, ſecũdum Apoſtolũ Gal. 6. Et q̃ ſe-
minat in carne, de carne metet corruptionem. Tales vtiq; circunferunt omni vento doctri-
næ, & concupiſcentijs ſeruiũt, aſſimilanturq; viro ſtulto, qui ædificauit domũ ſuam ſupra are
nam. Seminemus ergo opera virtuoſa ac ſolida, de quibus metamus quietẽ ac pacem æter-
nam. [Deuoratus eſt Iſrael] hoc fit, dum Chriſtianus propria iniquitate occidit atq; conſumi
tur, omne eſſe ſp̃uale gratificans amittendo, in tantum, vt q̃uis ſe putet aliq̃d eſſe, tamen ni-
hil ſit. [Nunc factus eſt in nationibus] i. cõuerſationi infidelium parificatus per peccata in-
numera. [tanq̃ vas immundum] cum ſit plenus ſordibus vitiorum. [Onager ſolitari⁹ Ephraim]
id eſt, tranſgreſſor legis diuinæ ſuperb⁹, onagro ſimilat, dum conceſſa libertate abutens, per
oĩm vitiorum diuerticula vagus progredit, prout ſcriptura diſſeruit: Vir van⁹ in ſuperbiã eri
Iob 11. gitur, & tanq̃ pullũ onagri, ſe liberum natũ putat. Sed vtinam ſim⁹ aſinus talis, de quo ſcriptũ
eſt in Geneſi: Iſachar aſinus fortis, vidit terram q̃ eſſet bona, & requiem q̃ optima, & ſuppo
Gene. 49 ſuit humerum ſuum ad portandum. [Munera dederunt amatoribus ſuis] ſic multi dant do-
na adulatoribus laudatoribuſq; inanibus, & his à quibus cæco amore amantur, vt delectabi
lia ſua vel beneficia adipiſcantur. [Nunc congregabo eos, & quieſcent pauliſper ab onere re-
gis & principum. [Sic accidit nobis, quando Chriſtus ſub alis miſericordiæ ſuæ nos colli-
git & defendit. tunc enim diuinæ dulcedinis guſtu recreati, ab exterioribus moleſtijs repauſa
Ioan. 12. mus, & ab onere eius, de quo ait Saluator: Nunc princeps huius mundi eijcient foras. Et Apo
Ephe. 6. ſtolus: Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes &
poteſtates. De huiuſcemodi rege dicitur Iob 41. Ipſe eſt rex ſuper vniuerſos filios ſuperbiæ.
Sæpe enĩ concedit Deus ſeruulis ſuis ſabbatũ mẽtis, vt reſpirent, atq; futuræ beatitudinis re-
Mar. 6. fectionem prælibent. Hinc enim Chr̃s ait apoſtolis: Venite ſeorſum in deſertum locum, &
requieſcite puſillum. [Multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum] Hoc agunt hæretici,
ſacrificantes extra eccleſiam. [ſcribam eis multiplices leges meas] ſic Chriſtus quotidie ad
memoriam Chriſtianorum reducit euangelicæ legis præcepta per prædicationes & ſcripta
doctorum. quæ ipſi quaſi extranea reſpuunt. [Ipſi in Aegyptũ conuertant] i. ad vitia & delecta-
2. Pet. 2. tiones ſeculi huius, quibus contigit illud veri Prouerbij: Canis reuerſus ad vomitum ſuum,
Pro. 26. & ſus lota in volutabro luti.

¶Expoſi-

¶Expoſitio literalis Cap. IX. Noli lætari Iſrael. Art. XIX.

DEinceps propheta redarguit decem trib⁹. [Noli lætari] intus in corde, ô [Iſrael] id eſt, decem tribus idololatræ, & [noli exultare,] ſigna interioris lætitiæ foris monſtrãdo, [ſicut populi] id eſt, vt cæteræ nationes. quaſi dicat, Non habes cauſam gaudendi, ſed multipliciter dolendi atq; lugendi magis, quàm gentiles, qui Dei notitiam non habuerunt, quibus nec data eſt lex ſcripta Moſaica, ſicq; grauius illis deliquiſti, quia vt ait ſaluator, Cui multum datum eſt, multũ requiretur ab eo. Et: Seruus qui ſcit voluntatem domini ſui, & non facit, plagis vapulabit multis. Porro decem trib⁹ gaudebant ſe eſſe ſimiles nationibus alijs per hoc, ꝙ proprios deos colebant. Vnde putabant ſe in pace habitaturas in terra ſua, quemadmodũ aliæ gentes in ſuis prouincijs pacifice habitabant. ſed nunc dicitur eis, ne hoc putent, quia ſicut grauius peccauerunt, ſic durius punientur. [quia fornicatus es à Deo tuo] id eſt, per idololatriam receſſiſti ab eo, quod eſt grauiſſimũ ſcelus, & vilior atq; ingratior factus es gentibus, quæ Deũ nullatenus habuerũt. [Dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici] id eſt, temporalia bona, q̃ in horreis recondunt, videlicet triticũ, per quod cætera ad victum pertinentia intelligunt, amaſti tanq̃ præmiũ idololatriæ tuæ. Nam pro cultu idolorum putabant ſibi à dijs ſuis temporalia condonari, ſicut ſuperius faſſi ſunt: Hæ mercedes meæ, quas dederunt mihi amatores mei. Deinde propheta mutat perſonã, quaſi ad alios loquẽs [Area & torcular] i. blada & vina, q̃ in horreo & torculari locant, [non paſcet eos] ſcilicet decem tribus, vel quia non creuerũt, qñ tẽpore Heliæ & Achab nõ pluit in terra Iſrael annos tres & menſes ſex, vnde & tũc magna extitit fames. Poſtmodum quoq; ſub Heliſæo & filio Achab tanta fuit cariſtia, ꝙ mulieres comederunt fructũ ventris ſui, ſicut 4. Regum 6. plenius recitatur. Vel quia oblata ſunt eis, præcipue ab Aſſyrijs. [& vinum mentiet eis] materialiter, id eſt, optatũ atq; ſperatũ vſum vini non conſequent, vino non nato vel ablato. ſicq; vinũ fuit eis deceptionis occaſio atq; materia, propter quod dicitur eis mentiri. [non habitabũt in terra domini] i. in terra quam Deus dedit patribus eorum tempore Ioſue, ſed ab Aſſyrijs capient ac tranſferentur. ſicq; non fame duntaxat, ſed captiuitate quoq; puniti ſunt. [Reuerſus eſt Ephraim in Aegyptum] corde vel idololatriæ imitatione, ita ꝙ in Aegyptum fugere peroptabant, & idololatriam Aegyptiorum ſectabant, illorum quoq; auxilium deſiderauerunt, pro quo miſerũt in Aegyptũ legatos, vt dicit 4. Regũ 15. Sicut per Iſrael, ita per Ephraim hoc loco accipiunt decem trib⁹. [& in Aſſyrijs] id eſt, in terra Aſſyriorum tranſlatus, [pollutũ] i. idolothyta ſeu idolis immolata, alia q̃q; cibaria in lege prohibita, [comedit. Non libabũt domino vinũ] in terra Aſſyriorum, in qua ſine altari & templo manebũt, [& non placebũt ei ſacrificia eorum,] q̃niam contra p̃cepta legis oĩa fecerũt, & idolis ſeruierũt. [quaſi panis lugentiũ] id eſt, ſacrificia eorum Deo diſplicuerũt, quia immũda fuerũt, ſicut immũdus eſt panis vel cibus lugentiũ mortuũ, qui cibus comedit in domo in qua iacet defunctus. Oĩa eñ cibaria q̃ erant in domo in qua iacuit mortuus, reddebant ſecundũ legem polluta. Vnde ſubiungitur: [Omnis q comederit eũ, contaminabit:] q̃a tam cibus q̃ comeſtor fiebat immundus. Quod aũt ſacrificiũ decem tribuũ fuerit Deo inacceptũ, ſubiungitur: [quia panis eorum] id eſt, cibus quem offerent, [animæ] & vitæ corporali [ipſorum] prodeſt, cũ eo veſcunt, ſed Deo non placet pro hoſtia. [non intrabũt in domũ domini] i. non ingredient templũ Hieruſalem, in quo ſecundũ legem ſacrificia fuerũt offerenda. [Quid facietis in die ſolenni,] & [in die feſtiuitatis domini?] i. quia nũc dictũ eſt, ꝙ vinũ & triticũ vobis ſubtrahentur, & capiemini, nec ſacrificia veſtra Deo placebũt, q̃modo ergo implebitis præceptũ legis de obſeruatione diei ſolennis, in quo debetis coram Deo apparere non vacui, ſed cũ oblationibus & gaudio cordis? tanq̃ dicat, Tantus erit dolor, calamitas, atq; penuria veſtra, immo & preſſura, Aſſyrijs terram veſtram intrantib⁹, ꝙ non poteritis diem ſolennẽ Deo debite agere, atq; implere implenda. Præterea qd factum ſint, ſubdit: [Ecce enim profecti ſunt] id eſt, proficiſcent. ponit nanq; præteritũ pro præſenti more prophetico, propter certitudinem propheticę. [à vaſtitate] i. præ tribulatione imminente fugerũt, qui poterant. [Aegyptus congregabit eos] id eſt, in Aegyptũ confugerunt, & ibi colligent. ſicq; Aegyptus congregauit eos ſicut locus congregat locata. [Memphis ſepeliet eos] id eſt, in vrbe Aegypti dicta Memphis, q̃ olim erat Aegypti metropolis, morient ac ſepelient. Quidam exponũt hæc de reliquijs duarum tribuũ, quæ Godolia occiſo, cũ Ioanna filio Kareah, diſſuadente Hieremia, ſed comitante, intrauerunt Aegyptũ, & ibi poſtea à Chaldæis occidebantur pro magna parte. [Deſiderabile argentũ eorum] id eſt, theſauros quos ipſi amauerũt, vel bona q̃ argento comparauerũt, ſcilicet villas & ornamẽta villarum. [vrtica hæreditabit] i. operiet, ita ꝙ villis deſtructis, infructuoſæ ibi herbæ naſcent, & loca in quibus forſitan precioſa quæq; abſconderunt, diu erunt inculta, ita ꝙ ſpinæ & vepres ibi naſcent. [lappa] quoq; erit [in tabernaculis eorum] reſiduis vel deſtructis, id eſt, in locis vbi domus aliqñ ſtabant. Per q̃d deſignat captiuitatis ac deſolationis terrę longa protractio, quod totũ referri poteſt ad terram decem tribuũ ac duarum. quia poſt decem

Luc. 12.
Ibidem.
Oſee. 2.
3. Reg. 7.
Iaco. 5.
Leuit. 16
Exo. 12.
Exo. 34.
Hier. 40

tribuum captiuitatē ab Aſſyrijs, itemq́ poſt duarū tribuum captiuitatē à Chaldæis,manſe-
runt regiões earū diu ſine habitatorib⁹ notabiliter multa.[Venerunt dies viſitationis,vene-
runt dies tribulatiõis]i. temp⁹ afflictionis decē tribuum (in q̃ q̃d meruerunt,recipient) iam
eſt impletum.[ſcitote Iſrael ſtultum,prophetā inſanū,virū ſpiritualē.]Hoc q̃d ait,ſcitote,q̃dā
dicunt eſſe vnam dictionē,& ꝙ in Hebræo ſit vna dictio,eritq́ ſenſus, Scitote,id eſt,omnes
agnoſcite Iſrael,i.Iſraelitam eſſe ſtultum,i.ſine diuinorū notitia, ꝓphetā inſanum,i.arrepti-
tium ſeu diabolico ſpiritu ꝓphetantē, virū ſpiritualē,i. maligno ſpū adimpletum. Sic ergo
Oſee loquitur cõtra falſos arreptitioſq́ decē tribuum vates,qui populo proſpera promitte-
bant,atq́ ſanctorum prophetarū verbis cõtradixerunt, q̃rum ſtultitia & inſania patuit in ca
ptiuitate decē tribuum. Hieronymus vero exponit, vt,ſcito te,ſint duæ dictiones, innuitq́
in Hebræo ſic eſſe.Et eſt ſenſus,O Iſrael,i.Iſraelita vel plebs Iſraelitica,q̃ me alioſq́ prophe-
tas ſpiritu ſancto impletos,te increpantes, tibiq́ vera ꝓnunciantes, dixiſti inſipientes, inſa-
nos,& ſpiritu malo inflatos,iam nunc ſcito, ꝙ tu ipſe ſis ſtultus,i. ſine intellectu, ꝓpheta in-
ſanus,promittendo tibi proſpera in futurum, & de proprio corde inaniter vaticinando, &
item vir ſpiritualis,i. ſpūalibus reuelatiõibus mēdaciter occupatus. Frequenter autē loquit
ſcriptura de populo quaſi de vna perſona,quēadmodum dñs ait Exod.5. de filijs Iſrael: Di-
mitte * filium meum,vt ſacrificet mihi in deſerto. Vel ſic,Scito te Iſrael ſtultū,i.teipſum co
gnoſce inſipientē,mihi nõ acquieſcendo,agnoſce etiā prophetā inſanum,i.me quē reputa-
bas inſanum, eo modo q̃ principes dixerunt ad Iehu de adoleſcente, quē miſerat Heliſæus,
4.Re. 9. q̃d venit inſanus iſte ad te?& virū ſpiritualē,i. verum vatē,ſpiritu ſancto inſpiratū. [Propter
multitudinē iniquitatis tuæ]i. magna & multa,enormia & quaſi innumera tua peccata. [&
multitudo amētię]tuæ,i.multiplicata eſt cordis tui excęcatio atq́ inſania,ita ꝙ incorrigibi
lis extitiſti,& nec ſignis,neq́ ſermonibus,nec tormentis potuiſti ab idololatria reuocari, fu-
tura ſupplicia intueri,ſanctiſq́ prophetis fidem adhibere.Peccata enim cor ipſum obtene-
brant,& quanto anima in vitijs amplius habituat,tanto difficilius edocet, & irrationabili-
or in ſeipſa efficit.[Speculator Ephraim cum Deo meo propheta.] verba iſta exponunt du-
pliciter.Hieroñ.enī,Beda & Gloſſa,exponunt hoc modo:Ephraim,id eſt,Ieroboam Ephra-
tæus,primus rex decē tribuum,ſpeculator cum Deo meo.i. à Deo vero & ſecundum eius vo
luntatē conſtitutus eſt ſpeculator populi Iſrael,propheta.i.quantum ad hoc habuit prophe
tæ officium.Nēpe ad hoc Deus dedit principes & prophetas, vt populum delinquentē eri-
Ezec. 3. gerent,ſtātes firmarēt,& vniuerſorū ſaluti intenderent.Vnde Ezechieli dñs loquit Specula-
torem te dedi domui Iſrael.Sic ergo & Ieroboam à Deo factus eſt rex, vt ſpeculator condi-
3. Re. 12. gnus eſſet populi ſibi cõmiſſi:ipſe vero plebē decepit,eam ad idololatriam inducendo.ideo
ſequitur,[laqueus ruinæ]i. Ieroboam[factus eſt]populo illaqueator,ad ruinā peccati perdu
ſuper cens.[in oībus vijs]i.vniuerſis operib⁹[eius]i. populi vel proprijs. Ipſius nanq́ opera peſſi-
omnes ma,erant alijs exempla peccādi, & cõſilijs ſuis ac factis erat cauſa, ꝙ populi opera erāt per-
uerſa.Vnde ſuperius dictum eſt, Laqueus facti eſtis ſpeculatori, & ſicut rete expāſum ſuper
Thabor.[Inſania]i.idolum,cuius cultus eſt ſumma inſania,& ipſum ex humani cordis inſa
nia factū eſt.ſicq́ vocat inſania,ſicut effectus exprimit noīe ſuæ cauſæ.Itaq́ inſania iſta poſi-
ta eſt[in domo Dei eius]i. in Bethel, q̃ interpretat domus Dei. Vnum enī aureorū vitulorū
poſuit in Bethel,alium in Dan. Vel in domo Dei eius.i.in populo decē tribuū,q adhuc erat
domus ſynagogaq́ Dei,q̄ñ Ieroboā fecit ac poſuit vitulos in finibus populi huius. Alij ſatis
probabiliter exponunt ſic, Speculator Ephraim.i. cuſtos & annunciator populi Ephratæi
ſeu decē tribuum,cum Deo meo,i. ſecundū reuelationē & voluntatē diuinā. Vel loquēs cū
Deo,eſt propheta verus ac ſpūalis.tanq̄ dicat, veros prophetas dedit Deus populo huic,qui
ſunt veri ſpeculatores eius,annunciando q̃ vera ſunt,& ſaluti eius ſolicite intēdendo. Vnde
Eſa. 21. Eſaias loquit de ſeipſo:Super ſpeculā dñi ego ſum ſtans iugiter per diem.Et Abacuc ait:Su
Abac. 2. per cuſtodiā meā ſtabo. Laqueus ruinæ factus eſt propheta talis populo Iſrael,non directe,
ſed occaſionaliter. ſuper oēs vias eius.i. in omni actione populi.decē enī tribus prædicatio-
nem ſanctorū ꝓphetarum nõ ſolum ſpreuerunt, ſed inſuper inſidiabant eis vſq́ ad mortem,
ita ꝙ bona facta & ſancta verba prophetarū,erāt eis occaſio magnæ culpæ, laqueuſq́ ruinæ,
ex ſua enī malitia inde ſcandalizabant,vnde debuerāt emendari.Hinc & Apoſtolus ait:Chri
2.Cor.2. ſti bonus odor ſumus in omni loco:alijs quidē odor vitæ in vitam, alijs odor mortis in mor-
tem.[Inſania in domo Dei eius.]per domum Dei,intelligunt tēplum Dei in Hieruſalē, in q̃
2.Par.24 fuit inſania,q2 & duæ tribus inſaniſſima opera ibi fecerunt,Zachariā filium Ioiadę lapidan
do,& idola venerando tempore Ioas & Achaz.[profunde]i. ex deliberatione enormiter &
Iudic. 19 animo obſtinato, [peccauerunt] decem tribus, [ſicut in diebus Gabaa] id eſt, quemadmo-
dum peccauerunt filij Beniamin tempore iudicium,vexantes concubinam Leuitæ incredi-
*iniqui- bili libidine vſque ad necem, de quo facto nec pœnituerunt veraciter, ſicut nec decem tri-
tatis bus de idololatria ſua.[Recordabitur * iniquitates eorū,]& quid ſit hoc,exponit ſubdendo,

[& vi-

[& viſitabit]i. vlciſcetur[peccata eorum]hoc eſt,De⁹ qui diu patientiſſime diſtulit pœnam, ita ꝙ quaſi oblitus videbatur eorũ facinora, oſtendet ſe intueri ac deteſtari crimina iſta,tra-dẽdo decẽ trib⁹ in man⁹ Aſſyrioꝝ.[Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael]i.vniuerſo pene mũdo ad idololatriã declinante,inueni,non vtiq; à caſu,ſed clementer electas,& gratioſe quęſitas,atq; ex Aegypto deductas reperi duodecim tribus Iſrael in deſerto ſolitudinis, q̃ ambulabant,q̃ſi vuas.i.cæteris gentib⁹ precioſiores,vberiores,& Deo familiariores,quẽadmodũ in Deutero.inducitur:Inuenit eum in terra deſerta,in loco horroris & vaſtę ſolitudinis.[q̃ſi prima poma]i. primitiuos fruct⁹ [ficulneæ] ſeu ficus primi temporis, ita ꝙ ſicut huiuſmodi poma ſunt delectabiliora,meliora,& auidius colligunt,ſic populus Iſrael fuit dilectus & ꝑelectus populus Dei & germen ipſius,quẽadmodũ aſſerit Eſaias: Viri Iuda germen delectabile eius.Hinc in Deuteronomio Moſes dixerat populo iſti: Te elegit dñs Deus tuus,vt ſis ei populus peculiaris de cunctis populis q ſunt ſuper terram.[in cacumine eius]i.in principio, vel altiori grãæ ſtatu, ſeu originali propagine populi huius,q per ficulneam deſignat.[vidi] i.miſericorditer cognoui[patres eoꝝ] Abraham,Iſaac,& Iacob, qui fuerũt principiũ propagationis plebis iſtius, & poſteris ſuis per grãm altiores.Si eñ totus populus Iudæoꝝ per modũ arboris conſideret & velut vna progenies, præfati patriarchæ ſtabũt in vertice, quoꝝ meritis & poſteris miſertus eſt Deus.Propter q̃d in Deut. legit: En dñi Dei tui cælũ eſt & cæli cæloꝝ,terra & oĩa q̃ in eis ſunt: & tamen patribus tuis conglutinatus eſt dñs & elegit eos, amauitq; ſemẽ eoꝝ poſt eos.[ipſi aũt intrauerũt ad Beelphegor]i. ad cultũ idoli ſic vocati,q̃d erat Deus Moabitaꝝ,quando videlicet ad conſiliũ Balaam miſſæ ſunt mulieres Madianitæ,q̃ facerent filios Iſrael ſecũ peccare,& Deũ ſuũ videlicet Beelphegor adorare,quẽadmodũ in Numeris habet.[& abalienati ſunt]i.à Deo per idololatriã alieni effecti,q̃dã eoꝝ,nõ oẽs. [in confuſione]i.in confuſibili ac inordinatiſſima veneratione Beelphegor, tumq; corporaliter fornicabant cũ prædictis mulieribus, edebantq; de ſacrificijs idoli Phogor, iuxta illud Pſal. Et initiati ſunt Beelphegor, & comederũt ſacrificia mortuoꝝ. [& abominabiles facti ſunt,ſicut ea q̃ dilexerũt]i.idola q̃ coluerũt.Nam ſicut idola naturali vita corporaliq; ſenſu carent,dicẽte Pſalmiſta, Oculos habent & nõ videbũt,&c. ſic ipſi vita gratiæ & ſpũali ſenſu priuati ſunt.Vñ ait ſcriptura:Similes illis fiant q faciũt ea,& oẽs q confidũt in eis.[Ephraim] i.populus decem tribuũ [q̃ſi auis auolauit]i. à ꝓpria terra velociter ductus eſt per captiuitatem in terrã Aſſyrioꝝ. Ponit aũt præteritũ pro futuro.[Gloria eoꝝ à partu,& ab vtero,& à conceptu]Hoc dupliciter legit, Primo ſic: Gloria eoꝝ,id eſt,gloriatio decem tribuũ,fuit à partu,i.de hoc ꝙ multos ꝓcreauerint filios,q̃ꝝ procreatio,per partũ,vterũ & conceptum ſignificat.ſicq; iactabant ſe ꝙ populũ regni Iudæ multitudine vincerent, fœminaſq; fœcũdas haberent,Secũdo ſic, Gloria eoꝝ &c.i.gloriatio eorum etiam auolauit à partu,i. à filijs ipſorum,ita ꝙ filij q̃q; deſtituti ſunt diuinæ protectionis auxilio,& ab hoſtibus capti. [Quod & ſi enutrierint filios ſuos]i.quanuis eos ad incrementũ perduxerint [abſq; liberis eos faciã in hoĩbus]i. filios eoꝝ ab Aſſyrijs permittam interfici.Quidã aũt referũt iſta ad preſſuram & calamitatẽ Iſrael, quam ab Azahele rege Syriæ paſſi ſunt, q eos diriſſime deuaſtauit, vt dicit 3.Regũ 19.[ſed & væ eis,cũ receſſero ab eis.]Huic loco paululũ immorari oportet.Dicũt eñ frater Raimund⁹,in lingua Hebręa multũ peritus,& Lyra,ꝙ locus iſte ſit vnus de pũctis veteris teſtamenti,à Iudæis incredulis poſt Chri aduentũ corruptis. Vnde ſecundum eos,vera litera hæc eſt:Quia etiã vę eis,incarnatio mea de eis.Probationẽ hui⁹ proſequit Lyra.Exponunt ergo hãc partẽ de populo Iudæ,à Romanis vaſtato,ita ꝙ Oſee ex occaſione captiuitatis decẽ tribuũ, occaſionaliter loquit de deſtructione Iudæoꝝ à Romanis, eo ꝙ filiũ Dei ex ipſis incarnatũ abiecerũt. Ait ergo vnigenit⁹ Dei per prophetã: Vę eis,id eſt,tẽporalis captiuitatis afflictio,atq; æternę dãnationis illatio inſtat Iudęis. Incarnatio mea de eis.i.ex virgine de eoꝝ ſtirpe progenita,humanã carnẽ aſſumpſi.Huic aũt aſſertioni cõcordat,q̃d tranſlatio ſeptuaginta interpretũ ac Theodotiõis, ſic cõtinet, Sed & væ eis eſt,caro mea ex eis. Ex quib⁹ arguitur,ꝙ Chrs ſit Deus & homo in vnitate perſonæ. Veꝝ,vt recitat Lyra,Rabi Salomon adinuenit quandã ſolutionẽ ad hæc,dicẽs ꝙ in Hebręo ſcriptũ ſit, Vę eis cũ receſſero ab eis.Hieronym⁹ q̃q; hoc dicit.Sed ad hoc reſpõdet Lyra, ꝙ litera iſta corrupta fuit anteq̃ Hieronymus tranſtulit. Porro Hieronymus & alij cõmuniter exponũt hęc de decẽ tribub⁹, vt ſit ſenſus: Vę eis cũ receſſero ab eis.i.cũ auxiliũ meũ eis ſubtraxero,& aduerſarijs ſuis ipſos tradidero,immo æternum vę eis, dum De⁹ grãm in ꝑſenti, & gloriã in futuro eis abſtraxit. [Ephraim(vt vidi)Tyrus erat]i.olim populus decẽ tribuũ fuit tantæ multitudinis,abundantię,& excellẽtiæ,q̃ñ videlicet Ieroboam primo elegerunt in regẽ,& nõdum idololatriã inciderunt,ꝙ Tyro ſimiles erant[fundata in pulchritudine]i.q̃ Tyrus poſita fuit in maxima excellẽtia in introitu maris.quãta eñ fuerit gloria Tyri,Ezechiel diffuſe proſequit.[Et Ephraim educet ad * interfectores]id eſt,Aſſyrios vel Azahelem Syrię regem[filios ſuos]non ſponte,ſed neceſſitate compulſi patres cum filijs tradiderunt ſe hoſtibus. Conſequẽter propheta

Deu. 32.
Eſa. 5.
Deut. 7.
Deu. 10.
Num. 25
Pſal. 105
Pſal. 113.
Ezec. 26. 27. 28.
* interfectorem

peccatur vel prænũciat, auferet decẽ tribub⁹ occaſionẽ ſuperbiæ: iam eñ prædictũ eſt, ꝙ de multitudine ꝓlis inaniter gloriabanẗ.[Da eis dñe]i. rogo vt des, vel dabis: propheta eñ hæc orat zelo iuſtitiæ & charitatis affectu, ne ſuperbiendo grauius peccẽt. vel prænunciat ea more prophetico.[Quid dabis eis?]cue q̃rit, niſi vt audientes reddat attentos? & reſpondet:[Da eis vuluã ſine liberis] i. coniuges infœcũdas[& vbera arentia]vt nec concipiant nec lactent infantes, q̃d in multis fœminis illorum erat impletum. nam & Azahel ſcidit prægnantes.
[Oẽs nequitiæ eorum in Galgal]i. decem tribus peccata ſua multiplicitee commiſerũt in
Ioſue 5. loco qui diciẗ Galgala, vbi Ioſue populum circuncidit, quieuit, & arcam ad tẽpus repoſuit, vt patet in lib. Ioſue. Propter q̃d filij Iſrael, propter loci huius ſolennitatem coluerunt in eo idola ſua, & alia innumerabilia cõmiſerunt facinora,[qa ibi exoſos habui eos]nõ quo ad naturã ſecundum ſe conſideratam, ſed vt tot peccatis contaminatam: odio qppe ſunt Deo im
Sap. 14. pius & impietas eius, ſed impietas ſecundũ ſe odiẗ à Deo, impius vero ratione impietatis, q̃ Deo diſſimilis reddiẗ. Similitudo eñ cauſa amoris, & diſſimilitudo odij cauſa eſt. Non ꝙ in Deo ſit rancoris affectus, cum ipſe ſit eſſentialiter amor ſeu charitas: ſed odire aſſeritur eos q̃s deteſtaẗ & reprobat. Denicꝫ cõſtat ex his, ꝙ dum beneficijs Dei abutimur, expediẽs eſt, vt tollantur à nobis, ne abutẽdo damnabilius peccamus. Vnde de lingua, quæ data eſt ad laudãdum Deũ, & ad ꝓferendũ vtilia, orat pſalmiſta: Muta fiant labia doloſa. Itacꝫ exoſos habui
Pſal. 30. eos [Propter * multitudinẽ adinuentionum ipſoꝝ]i. innumera vitia, quæ ex propria cogi-
* maliciã tatione conceperũt & effectui manciparũt. [de domo mea eijciam eos]i. de terra Iſrael, quã eis conceſſi, vel domibus & vrbibus ſuis ſibi à me collatis. [Non addam vt diligam eos]i. de captiuitate iſta non redimã eos, ſed vſcꝫ in finem ſeculi derelinquam. Dicitur autem De⁹ diligere eos quibus benefacit. Simpliciter vero loquendo diligit eos, q̃s ad bona gloriꝫ præordinauit, q̃bus in præſenti dat bona gratiæ gratũ facientis. Propterea, ſi nũc aliquem temporaliter puniat vſcꝫ ad mortem, hanc tamen punitionem ordinat ad bonũ animæ eius, videlicet ne æternaliter pereat, ſed purgat⁹ & caſtigatus gratiã ſortiatur, dicitur eum diligere: ſic aũt nõ afflixit decem trib⁹, ſed tẽporaliter ac æternaliter eas reliquit pro maiore vticꝫ parte, qa nec in captiuitate pœnituerũt, niſi ꝑ modica parte, vt dictũ eſt, & ex libro Tobiæ aliqualiter elici poteſt. ideo non addit diligere eos. [Oẽs principes eoꝝ recedentes. Percuſſus eſt Ephraim]ab hoſtibus, & partim occiſus, partim tranſlatus, vulnerat⁹ aut vẽditus.[radix eorum exiccata eſt]i. virtus generatiua ipſis ꝑ parte ablata eſt. Vel ꝑ radicẽ intelligitur omnipotẽs virtus Dei, in q̃ primo erãt q̃ſi in radice fundati, quæ diciẗ exiccata, non in ſe, ſed q̃tũ ad eos, q̃bus ceſſauit rorem gratiæ, vim prolificandi, ac cætera beneficia conſueta influere. Vel radix ſunt ſancti patriarchꝫ, q̃ malis filijs nõ ſubuenerũt.[fructũ nequaq̃ faciẽt]filios generando, aut meritorie operãdo, q̃d nõ eſt de oĩbus vniuerſaliter intelligendũ, alioquin tota gens illa iam defeciſſet.[Quod & ſi genuerint, interficiã amantiſſima viceri eoꝝ]i. eoꝝ chariſſimos filios, vñ iam dixit: Abſcꝫ liberis eos faciã.[Abijciet eos dñs De⁹ meus]de ꝓpria terra in Aſſyrios.[qa nõ audierũt eũ]i. p̃ceptis diuinæ legis & verbis prophetaꝝ nõ obedierũt.[& erũt vagi in nationib⁹] habitando inter Gẽtiles in locis nõ ꝓprijs, & ꝑ diuerſos errores atcꝫ peccata vagando. ¶Poſtremo multa eoꝝ q̃ circa finem huius cap. dicta ſunt, Iudæis q̃ Chriſtum crucifixerũt, poſterisq́ꝫ eoꝝ cõuenieẽter aptanẗ. Illi eñ à Romanis grauiſſime arctabantur, & Deus habuit eos exoſos ꝓpter multitudinẽ adinuentionũ ſuaꝝ contra Chr̃m. Eiecit q̃cꝫ eos de domo ſua, i. de Hieruſalẽ & Iudęa, nec addidit eos diligere, ſed vſcꝫ in finẽ eoꝝ deſolatio ꝑmanet. oẽs etiã principes eoꝝ, puta pontifices, fuerũt recedẽtes à Chr̃o. Sed & radix eoꝝ q̃dammodo exiccata eſt, nec faciunt fructum virtutũ, ſed ſunt arbores ſteriles. Abiecit inſuper eos dñs Deus, quia non audierũt vocem eius, nec Chriſti prædicationem recepe
Ioan. 9. runt, dicentes: Non eſt hic homo à Deo. Vnde vſcꝫ in præſens ſunt vagi in nationibus.

¶Explanatio moralis eiuſdem cap. noni. Art. XX.

PEr Iſrael legem Dei abijcientẽ, ſignificãtur mali Chriſtiani, falſi religioſi, atcꝫ hęretici, q̃bus nũc dicitur: Noli lætari Iſrael, noli exultare, i. nec intus nec foris gaudere, ſicut populi, i. quemadmodum lætari poſſunt qui humane ac rationabiliter conuerſantur, qa fornicatus es à Deo tuo, i. p̃ceptis Chriſti non obtemperaſti. Mali itacꝫ non habent in ſe cauſam iuſtæ lætitiꝫ, ſed incumbit eis dolere ac plangere, nec gloriari vel iactare ſe habẽt de hoc ꝙ ſunt Chriſtiani, ſed humiliari & contriſtari, ꝙ fidẽ Chriſti non adornauerũt operibus, & ſolo nomine ſeu fide informi Chriſtiani conſiſtunt. Et idem extat iudiciũ de falſis religioſis,
Hier. 20. ſub habitu ſpũali cor ſeculare atcꝫ carnale gerẽtibus, q̃bus dicit Hieremias: Scito & vide, qa malum & amaꝝ eſt te reliquiſſe dñm Deũ tuũ, & non eſſe timorẽ eius apud te. Iacobus q̃cꝫ
Iacob. 4. Riſus veſter in luctum cõuertatur, & gaudium in mœrorẽ. Veruntamẽ iſti exultare poſſunt & debent in ſpe miſeratiõis diuinæ & in opib⁹ pœnitẽtiꝫ, gratias dño referẽtes, ꝙ nõ ſtatim cũ peccauerunt, tam grauiter vindicauit in eis. Dilexiſti mercedes ſup oẽs areas tritici. Hoc ſecundũ ſenſum in præcedẽti articulo poſitũ faciunt, q̃ actum prædicationis, vel cætera opera

ra

ra ſpiritualia ex ſuo genere bona, exhibent ſine præpoſtero, ſcilicet propter commodum
temporale & corporales diuitias: cuius oppoſitum dicit ſe feciſſe Apoſtolus. Quoniam tem
poralia & corporalia ad bona diuina ac ſpiritualia quaſi ad finem ſunt referẽda: cuius oppo
ſitum agunt auari atq; hypocritæ, imitantes phariſæos, qui vt ait ſaluator, deuorãt domos Mar. 12.
viduarum ſub prolixæ oratiõis obtentu. Area, id eſt, eccleſia Dei, in qua velut in horreo, con Luc. 22.
tinentur fideles & ſacramenta ac alimonia animarum. Vnde Ioan. Baptiſta dixit de Chri- Mat. 3.
ſto: Triticum congregabit in horreum ſuum. Et Eſaias loquitur Synagogæ: Tritura mea &
filia areæ meæ, quæ audiui à domino exercituũ, annunciaui vobis. Torcular, id eſt, paſſio ſal
uatoris vel perſecutio aduerſitatis. Vnde habetur Eſai. 63. Torcular calcaui ſolus. non pa-
ſcet eos, quia inſtructionem bonorũ non aduertunt, nec participes ſunt meritorũ eccleſię, cũ
ſint extra charitatem, nec dicere poſſunt cũ pſalmiſta: Particeps ego ſum omnium timenti- Pſal. 118.
um te. nec ſortiuntur effectũ, fructum ſeu meritũ dominicæ paſſionis, qm̃ ſacramenta Chri
non venerantur, neq; ſuſcipiunt ea reuerenter. Inſuper per aduerſa non purgantur, quia nõ
ſuſtinent ea patienter. Et vinum mentietur eis. per vinũ intelligi poteſt ſanguis Chriſti, ſub
vini ſpeciebus contentum: qui dicitur eis mentiri, dum eius potatiõe damnationem potius ꝗ̃
ſalutem metentur. Qui em̃ biberit calicem dñi indigne, iudiciũ bibit, & reus erit ſanguinis 1. Cor. 11
Chri. Non habitabũt in terra domini. i. in eccleſia triumphante ſeu patria, de qua cantatur: Pſal. 26.
Credo videre bona dñi in terra viuentiũ. Propter ꝗd ſcriptũ eſt Pſal. 5. Neq; habitabit iuxta
te malignus, neq; permanebũt iniuſti ante oculos tuos. Nunc ꝗq; non habitant p charitatẽ
& ſanctã conuerſationem in eccleſia militante, nec actualiter perfecteq; pertinent ad myſti
cum corpus Chri, quemadmodum de talibus fert Ioannes in prima ſua canonica: In nobis 1. Ioan. 2
erant, ſed non erant ex nobis. Reuerſus eſt Ephraim. i. mũdana ſibi adaugẽs eſt quilibet Chri
ſtianus, in Aegyptũ redeundo ad ſecularem vitam & priores ignorantiæ tenebras. ꝗ contra
admonet in prima ſua epiſtola Petrus: Succincti lumbos mẽtis veſtrę, ſobrij, perfecti, ſperate
in eam ꝗ vobis offertur gratiam, non configurati prioribus ignorantiæ veſtrę tenebris, ſed 1. Pet. 1.
ſecundũ eum qui vos vocauit ſanctũ, & ipſi ſancti in om̃i conuerſatione ſitis. Et Paulus: No Rom. 12.
lite, inquit, conformari huic ſeculo. Tales ſunt carnales ac tepidi religioſi, q exterioribꝰ cõ-
ſolatiunculis gaudẽt. Et in Aſſyrijs pollutũ comedit. Aſſyrij interpretant̃ dirigentes, per ꝗs
intelligunt̃ prudentes huius ſeculi, de qbus ait ſaluator Luc. 16. Filij huiꝰ ſeculi prudentiores
filijs lucis in gñatione ſua ſunt. Et Hier. 4. Sapiẽtes ſunt vt faciãt mala, bene aũt facere neſci-
erũt. Inter hos comedit pollutũ, q illorũ peccatis cõmunicat opere aut cõſenſu vel nõ corri-
git, cũ poteſt & debet. Vnde hortat̃ Apoſtolus: Exite de medio eorũ, & immundũ ne tetige- 2. Cor. 6.
ritis. [Non libabũt dño vinũ.] Per vinũ frequenter deſignatur ſapientia, ꝗ eſt notitia ſapida.
Qui ergo per ſapientiã ſibi cõceſſam Deũ non venerat̃, neq; fructuoſe ea perutitur, non libat
dño vinum, ſed dicit̃ ei Eſaiæ 1. Vinũ tuũ mixtũ eſt aqua. [& nõ placebunt ei ſacrificia eorum]
ex parte offerentiũ. qui enim non eſt in charitate, nihil facit Deo acceptũ ſeu meritorium. &
ꝗuis ſacrificiũ nouę legis, videlicet ſacramẽtũ altaris (ꝗd pluraliter ſacramẽta & ſacrificia di-
citur ꝓpter pluralitatẽ ſpecierũ, ſub qbus cõſiſtit) ſit ſemper placitũ Deo ex ꝓpria dignitate,
tñ ex parte indigne offerẽtium dicit̃ non placere, ꝗuis in ſe placeat, ꝗniam peccat q offert
imparatus. [quaſi panis lugentium] luctu inordinato pro temporalium amiſſione vel de ꝓ-
fectu alterius. talium enim panis, i. lachrymæ, ſeu operatio, Deo non placent. ¶ Deniq; in
præcedenti articulo verba iſta ad literam expoſita ſunt, ita ꝙ per panẽ lugentium, deſignat̃
cibus deflentiũ mortuũ. ſed nũc addã ꝗd ibi omiſi. Hieronymus enim, per panẽ lugentium,
literaliter intelligit ſacrificiũ legis, ꝗd offerebat̃ pro mortuis. Vnde gloſſa ait: Apud Iudæos
ſacrificiũ pro mortuo offerebat̃, quæ oblatio panis lugentiũ dicitur, & à lugentibus offereba
tur. Cum aũt quis de illo comedebat, ipſe immũdus & ſacrificiũ immũdum dicebat̃. [Quid
facietis in die ſolenni?] in ꝗ deberetis cum ſpeciali deuotione Deo vacare, & negligẽtias die
rum ferialium recuperare, ꝗſi dicat: Dies ſolennes non expenditis fructuoſe. [Ecce em̃ pro-
fecti ſunt] i. ab eccleſiaſtica vanitate & charitate receſſerũt. [à vaſtitate] i. propter aduerſitatẽ
tentationis ſeu perſecutiõis, de qbus in Euangelio ſcribit̃: Quia ad tempus credunt, & tem- Luc. 8.
pore tentationis recedunt. [Aegyptus congregabit eos] Aegyptus figura eſt mũdi huius, qui 1. Ioan. 5
totus in maligno poſitus eſt: eos aũt qui à Deo recedunt, recipit mundꝰ. [Deſiderabile argen
tum eorũ] i. ſecularem prudentiam quam dilexerũt [vrtica poſſidebit] i. pœnalis punctura da
mnationis, quia vt dicit Apoſtolus ad Roma. 8. Prudentia carnis mors eſt. [lappa] id eſt, ſpi-
na ſeu remorſus conſcientiæ [in tabernaculis] i. cordibus [eorũ] * ſynterefis enim remurmu-
rat malos & dum impij intra ſe ſedeunt, non veram mentis quietem ſeu tranquillitatem, ſed
conſcientiæ remorſum inueniũt. [Venerũt dies viſitationis] Dies em̃ mortis & particularis
iudicij, ſingulis nobis indeſinenter propinquat, propter ꝗd Iacobus dicit: Ecce iudex ante ia
nuam aſſiſtit. [ſcitote] ò Iſrael [ſtultum] i. tu Chriſtiane, q fide, non charitate & opere, Chri- Iaco. 5.
ſtianus es, noſce te eſſe ſtultũ, qa nõ habes ſapiẽtiam veram, illam quæ eſt vnũ de ſeptem do-

nis ſpũſſancti, dr q̃ Sapientiæ primo inducitur: In maleuolam aĩam non introibit ſapiẽtia.
Scito q̃q; te eſſe [prophetam inſanum] dum tibi longã vitam promittis, dicens illud Lucæ:
Luc. 12. Anima, habes multa bona repoſita in annos plurimos: requieſce, comede, bibe, epulare. Tali
eñ dicit: Stulte, hac nocte animã tuam repetent à te. q̃ aũt paraſti, cuius erunt? [ſpeculator
Ephraim] i. prælatus eccleſiæ [cum Deo meo ꝓpheta] i. à Deo q̃ſi propheta effectus eſt, dum
populo futura ꝑdicit, videlicet vniuerſale iudiciũ, gaudia beatoꝝ, & pœnas reproboꝝ. Vel
eſt propheta, exponendo ſcripturas & interpretando. Sic eñ, ſecundũ Ambroſiũ, apoſtolus
1. Cor. 14 loquit de prophetis, dicendo: Prophetæ duo vel tres dicant, & cæteri taceant. Itemq;: Poteſtis p ſingulos ꝓphetare. [Laqueus ruinæ factus eſt ſuper eſt omnes vias eius.] Hoc intelligi
poteſt de prælato malo & bono. Malus eñ ꝑlat⁹, eſt alijs directe laqueus ruinę, q̃s male agendo, vel debita omittendo, ſubuertit. Bonus q̃q; ꝑlatus eſt alijs laqueus ruinæ occaſionaliter &
indirecte, qm̃ multi ſunt q eius iuſtitiã ferre nõ poſſunt, in qbus veritas parit odium, & ſuo
ſuperiori rebelles ſunt. [inſania] i. grauis error, irrationabilis vita, & beſtialis cõcupiſcẽtia,
[ſunt in domo Dei eius] i. in cõgregatione talis prælati, q̃ merito eſſet eccleſia Dei p charitatẽ, ſed ſola fide eccleſia eſt. q eñ bono carent ꝑlato vel ei reſiſtũt, multis modis inſaniũt. [ꝓfunde peccauerũt, ſicut in dieb⁹ Gabaa] Hoc cõpetit oĩbus, q ex propoſito, deliberatiõe, habitu vitioſo, aĩo indurato, Deũ offendunt, q difficulter ſanant: qui aũt peccat ex ſola ignorantia, infirmitate vel paſſione, ſanat faciliter. [Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael] i. electos gẽtiles mihi precioſos & charos, q̃s poſt paſſionẽ per apoſtolos ad fidẽ conuerti. [in cacumine
eius] i. in ꝑcipuo ſtatu ſeu principio militantis eccleſię. [vidi patres eoꝝ] i. apoſtolos, qui eos
Gal. 4. ſpũaliter genuerũt in Chõ, ſicut ad Galatas ſcribit Apoſtol⁹: Filioli, q̃s iterum parturio, donec formet Chs in vobis. [ipſi aũt] non ijdem numero, ſed qdam de fide ipſoꝝ. [intrauerunt
Phil. 3. ad Beelphegor.] Tales ſunt auari, guloſi & lubrici, quoꝝ Deus eſt vel aurum, vel venter, aut
Pſal. 13. Venus: qui abalienati ſunt à Deo & abominabiles, ſicut ea quæ colunt ac diligũt. [Ephraim
ſicut auis auolauit] i. taliũ qlibet celeriter à Deo receſſit, tanq̃ leuis & vagus. [q̃ꝝ gloria eſt à
partu & ab vtero] i. in actibus venereis ſeu multitudine filioꝝ carnaliũ, qui plerunq; filijs ſuis
priuantur. [Ephraim vt Tyrus erat] i. eccleſia malignoꝝ olim in baptiſmo vel poſtea, erat
tanta grã totq; virtutib⁹ adornata, q̃t terrenis diuitijs Tyrus q̃ndam abundauit. [Ephraim
educet ad interfectores filios ſuos] i. dæmonibus animarũ occiſoribus exponit poſteros ſuos
Pſal. 16. ſeu imitatores, q̃s in proprijs fouet peccatis, quemadmodũ ſcriptum eſt: Dimiſerunt reliquas
Mar. 15. ſuas paruulis ſuis. Hoc faciunt & mali prælati, peſtiferiq; doctores, de quib⁹ dicit: Cæci ſunt
& duces cæcoꝝ. Hi pariter cadunt in lacũ gehennæ, traduntq; ſeipſos aduerſarijs ſuis dæmonibus, qbus dant locum. [Oĩes nequitiæ eoꝝ in Galgal] i. in volutabro vel cœno carnalis
ſeu turpis affectiõis, ex qua prodeũt vitia. Galgal aũt interpretat reuelatio, vel volutabrũ.
[ibi exoſos habui eos] q̃niam propter interiorem immunditiam diſplicent Deo hoĩes ope
1. Tim. 3. raq; eoꝝ. [De domo mea eijciam eos] i. de ſocietate electoꝝ militantis ac triumphantis eccleſiæ. De militanti quippe eccleſia ſcribit Timotheo Apoſtolus: Scias, q̃modo te oporteat
conuerſari in domo Dei, quæ eſt eccleſia Dei viui, columna & firmamentũ veritatis. [Non
addam vt diligam eos] q̃niam æternaliter damnabuntur. [omnes principes eoꝝ] i. negligentes ꝑlati ac impij dominatores ſunt [recedentes] à Deo per culpam, quærentes ſemetipſos potius q̃ alioꝝ ſalutem. [Percuſſus eſt Ephraim] i. mali Chriſtiani per peccatũ læſi ſunt à diabolo, & in naturalibus vulnerati, atq; ad opera bona ineptiores effecti. [Radix eoꝝ] i. gratia, in
qua fuerant radicati. [exiccata eſt] i. deſtructa, qa non habuit humorem bonę operationis ſe
conſeruantis, nec diuinæ pietatis influentia eſt compluta, q̃d contigit ex eoꝝ negligẽtia. Vn
Pſal. 101. de & pœnitẽs ait in pſal. Percuſſus ſum vt fœnũ, & aruit cor meũ, qa oblitus ſum comedere
Gal. 5. panem meum. [fructum nequaq̃ facient] qm̃ nemo poteſt ſine gratia promereri, vel fructus
ſpũales producere, de qbus ad Galatas dicit Apoſtolus: Fruct⁹ ſpũs eſt, charitas, gaudiũ, pax,
patientia, longanimitas, bonitas &c. [Quod & ſi genuerint] ſpũaliter vel carnaliter ſibi ſimiles in peccatis, ita ꝙ patrẽ ſequat ſua proles. [interficiã amãtiſſima vteri eoꝝ] i. eos q̃s maxime dilexerunt, & ex vtero ſuo, i. corde p inſtructionẽ peſtiferã, vel ventre per carnalẽ propagationem genuerunt in eſſe naturæ aut culpæ ſeu vtroq;, occidam, omne ſpũale ac beatificũ
eſſe ſubtrahendo, eoſq; damnando, ita ꝙ ſpiritualiter nihil erunt, immo & nihil reſpectu vltimi finis & electorum, qui eſſe gratiæ vel gloriæ ſunt ſortiti.

¶ Expoſitio literalis cap. X. Vitis frondoſa Iſrael. Art. XXI.

HOc loco oſtendit propheta, qualiter decem tribus beneficijs Dei abuſi ſint. Et vt earum
ingratitudo clarius innoteſcat, primo inducit, quales alij erant dono pijſſimi Dei. [Vitis frondoſa Iſrael] i. ſynagoga ſeu domus aut familia decem tribuum, de quibus propheta nunc ſpecialiter tractat. Quamuis quod dicit, toti duodecim tribuum ſynagogę olim
conuenerit, quę fuit ſimilis vineæ pulchræ, frondibus ac vuis fœcundæ. Habuit enim multas
3. Reg. 13 perſonas tanquam frondes vel vuas, erantq; perſonæ illæ fructib⁹ virtutũ ornatæ, antequam
idolo-

idololatria tēpore Hieroboā ſubintrauit. Propter q̄d ſubdiſ:[Fructus adæquatus eſt ei] i.ſe- 2.Reg. 6.
cundū multitudinē ac pulchritudinē ſuā, fructum ꝓtulit operū bonorū, ita ꝙ numero hoim 2.Par. 13
& merito vitæ ꝓportionabiliter creuit, maxime tpe Dauid & Salomonis. Vel fructus adæ- 3.Re. 8. 9
quatus eſt ei, qm̄ terra eis cōceſſa, fertiliſſima fuit, & populo ſufficientiā terræ naſcentiū ꝓtu-
lit. Sed prima expoſitio melior eſt, qm̄ LXX. trāſlatio talis eſt: Fructus multus in ea. Denique
ꝓ eo q̄d nr̄a tranſlatio cōtinet, vitis frōdoſa Iſrael: Aquila trāſtulit, Vitis aquoſa Iſrael. Quod
ſecundū Hieron. in malā partē accipit, pro his q cultu Dei relicto, venerati ſunt idola. Vitis
em̄ aquoſa niſi fuerit à vinitore putata, tota in frōdes excreſcit, & humorē quē debuit in vi-
na mutare, ſuꝑflua foliorū ac frondiū extēſione diſpergit. Tot erāt decē tribus creſcentes in Eſai. 5.
multitudinē hoim, ſed fructū bonę conuerſationis Deo agricolæ nō exhibētes: qa pro eo ꝙ
debuerūt facere vuas, fecerūt labruſcas. Solet aūt populus Iſrael noīe vineę deſignari, ſicut in
Pſal. 79. Vineā de Aegypto trāſtuliſti. Et Hiere. 12. Paſtores multi demoliti ſunt vineā meā. Et
Eſai. 5. Vinea dn̄i ſabaoth domus Iſrael. De qua in euāgelio ait Saluator: Homo quidā plan- Matt. 21
tauit vineā, & locauit eā agricolis. q̄ quondā lutē fuit frōdoſa, vt dicat Pſal. Extēdit palmi- Lucæ 20
tes ſuos vſque ad mare, & vſque ad flumē ꝓpagines eius. Deinde ſcribiſ ingratitudo atque abuſio Pſal. 77.
vineæ huius. [ſecundū multitudinē fructus ſui multiplicauit altaria] i. quo copioſior fuit in
diuitijs & multitudine populi, eo plura cōſtruxit altaria ad idola honoranda. [iuxta vberta-
tē terræ ſuæ] i. ſecundū q̄d terrā fertiliſſimā poſſidebat, [exuberauit ſimulacris] i. plurimis ido Oſee 2.
lis abundauit, diuerſarū gentiū deos colēdo, vt dictū eſt. [diuiſum eſt cor eorū] hoc dupliciter
elucidaſ. Primo, ſecundū Hebræos, q (vt refert Hieronym᷑) dicūt, ꝙ q̄diu reges decē tribuū,
& ipſæ tribus pari cōſenſu idola honorabāt, nō venit captiuitas: qa tunc culpa populi aliq̄
modo excuſabaſ ꝓpter imperiū atque tyrannidē regū, inducentiū ſubditos ad idololatriā, im-
mo & ꝓhibētium, ne irēt ad ſacrificandum in Hieruſalē dn̄o. Vltimus vero rex Iſrael dictus 3. Re. 12.
Oſee, q licet fecerit malū corā dn̄o, nō tn̄ ſicut p̄res eius, vt legiſ 4. Reg. 17. p̄cepit ne vituli au
rei tāto ſtudio colerentſ, ſed dedit licētiā populo eundi & ſacrificādi in Hieruſalē, cui popul᷑
cōtradixit: ſicque diuiſum fuit cor populi à corde regis, & nullā idololatriæ excuſationē ha-
bebāt. Propter q̄d mox venit extrema captiuitas, ſicut ſubiungiſ: [nūc interibūt] i. ꝓtinus ab
Aſſyrijs vaſtabunt: q̄dam em̄ eorū erāt occiſi, alij aūt trāſlati, qs fecit Salmanaſar rex Aſſyri-
orū habitare iuxta flumē Gozan in ciuitatib᷑ Medorū, vt ſcribiſ 4. Reg. 18. Secundo exponiſ
ſic: Diuiſum eſt cor eorū, i. partim Deo, partim idolis miniſtrādo, atque in duas partes claudi-
cādo, habēt mentē diuiſam, nō totaliter Deo ſe vnientē. [Ipſe] Deus oīpotēs per manū Aſſy
riorū [cōfringet ſimulacra eorū] i. idola & vitulos aureos Iſraelitarū, aurū & alia precioſa ſibi
inde tollentiū. [& depopulabiſ aras eorū] i. altaria idololatriæ deputata. [Quia nūc dicēt] filij
Iſrael, [Nō eſt rex nobis.] Hoc dicere poterāt, capto iā vltimo eorū rege Oſee. Vel dixerunt
hoc iā ante, vt ideo dicant, regē nō habem᷑, qm̄ hūc quē habem᷑, nō poteſt regiæ dignitatis
officiū exercere in nobis, aduerſarijs nr̄is reluctādo. Ad vtrunque iſtorū q̄d ſequiſ, pertinet. [nō
em̄ timem᷑ dn̄m] idcirco meruimus nr̄m perdere regē, nec ipſe potuit nos tueri, qbus reſti-
tit Deus. [& rex qd faciet nobis] i. qd poterit nos iuuare rex homo, cū Deus rex oīpotens no-
bis reſiſtat? Iſtud præcipue dicebāt boni in decē tribubus, q ꝓpter peccata in Deū cōmiſſa,
fatebanſ populū Iſrael opprimi. Deinde propheta ex parte Dei redarguit populū iſtū, verbis
pſeudoprophetarū acquieſcentē. [loquimini verba viſionis inutilis] i. verba falſorū prophe-
tarū, vobis pacē & proſpera pollicentiū, repetite cū credulitate & allegatione, quaſi oppoſi-
tum vobis euenire nō poterit. Vel iſtud eſt verbū populi ad pſeudoprophetas, à quibus deſi
derabāt ꝓſpera ſibi ſponderi. Sed qm̄ ſponſio talis fuit conficta & fallax, S. Oſee rē ipſam re-
ſpiciēs, vocat verba illa prophetica, verba viſionis inutilis: itaq re vera ſic fuit, licet popul᷑ Iſra
el nō ita putauerit. Et ſimili modo dicit in Eſaia: Loquimini nobis placentia, videte nobis Eſai. 30.
errores. [Et ferietis fœdus cū mendacio] i. cū ſermonibus falſis ſeu deceptoribus vatibus con
ſenſum ſeu cōfœderationē habebitis, dicētes: Pax erit nobis. [& germinabit q̄ſi amaritudo] Ezec. 13.
i. cōfœderatio iſta tanq̄ ſemē amarū producet [iudicium] damnationis [ſuper ſulcos agri] i.
habitatores terræ veſtræ, ꝑ modū ſulcorū ab Aſſyrijs opprimendos, eo ꝙ tali pacto conſen-
ſerint. [Vaccas Bethauen] Hunc locū Hieronymus & eius ſequaces ita exponunt: Vaccas, i.
vitulū aureū, q deriſorie dicit vaccæ, ponēdo plurale pro ſingulari, quēadmodū in Exodo di
xerūt filij Iſrael de vitulo aureo: Iſti ſunt dij tui Iſrael, q te eduxerūt de terra Aegypti. Betha- Exo. 32.
uen, i. vitulū iſtū poſitū in Bethel, q̄ alio noīe dicit Bethauen, i. domus idoli, [coluerunt habi
tatores Samariæ] i. decē trib᷑. Poteſt em̄ nomine Samariæ, vrbs metropolitana vel tota re-
gio decem tribuum, deſignari. Signū aūt ꝙ coluerunt vitulum iſtum ex corde, eſt [quia lu-
xit ſuper eum] i. de vitulo iſto [populus eius] i. decem tribus planxerunt ac doluerunt, dum
vitulus iſte miſſus fuit regi Aſſyriorum, vt ſtatim dicetur. Ingemuerunt ergo ꝙ deus, quem
colebant, eſſet eis ablatus. [& æditui eius] i. ſacerdotes cuſtodes vituli. Aeditui nanque, quaſi
ædē idoli tuētes, dicuntur. [*ſuper eo] i. de vitulo iſto [exultauerunt.] quia pro vitulis aureis, *ſuꝑ eū

q̃ furtim ſuſtulerũt, repoſuerũt vitulos æneos deauratos. Vñ cum vituli deaurati exportati
fuerũt, gaudebãt ꝙ furtũ eoꝝ mãſit occultum. Iſtud, vt refert Hieron. dicũt Hebræi. Exulta-
uerunt ergo æditui [in gloria eius] i. in auro q̃ vitulus tam precioſe & glorioſe erat format⁹.
Vel, in gloria eius, i. in aureo vitulo q̃d fuit gloria populi. [quia migrauit] ab eo, i. q̃a vitulus
receſſit à populo ſecundum populi æſtimationẽ. putabãt enĩ aureum vitulum ſublatũ, & ad
Aſſyrios miſſum. [ſiquidẽ & ipſe] vitulus deauratus [in Aſſur delatus eſt munus regi vltori]
i. regi Aſſyrioꝝ trãſmiſſus eſt à rege Iſrael pro munere, qui rex Aſſyrioꝝ dicit̃ vltor, quia fe-
cit vindictã in regẽ Syriæ, impugnantem regem Iſrael. Legit̃ autẽ 4. Reg. 15. ꝙ Manahẽ rex
Iſrael miſit Phul regi Aſſyrioꝝ mille argẽti talẽta, vt ſibi præberet auxilium, inter q̃ aliq̃ di-
cunt vitulos ꝑdictos fuiſſe directos. [Cõfuſio Ephraim] i. regẽ Iſrael, q̃ dicitur Ephraim, q̃m
primus rex decẽ tribuũ fuerat Effrateus. [capiet] i. operiet & implebit [& cõfundet̃ in Iſrael
in voluntate ſua] i. in eo ꝙ fecit ſecundũ ꝓprium placitum, nõ ſecundũ Deum, ꝓcurando vi-
delicet ſibi auxiliũ impiꝫ regis per miſſionẽ ſacrilegoꝝ donoꝝ. Cũ ẽnĩ rex Aſſyrioꝝ cogno-
uiſſet, ꝙ vituli non eſſent aurei, ſed deaurati forinſecus, iratus eſt vehemẽter, putãs fraudem
à rege, nõ à ſacerdotibus, factã, ſcripſitq́ꝫ regi Iſrael q̃d factum fuit, q̃ audito, confuſus eſt, &
inde magis diſplicuit, vnde placere ſperauit. Porro contra hãc expoſitionẽ quidã multipli-
citer arguit. Primo, q̃a videt̃ ſatis extorta. Secundo, nã coniunctio q̃a, exprimit cauſam di-
cti præcedẽtis: ſed q̃d dictũ eſt, q̃a luxit populus eius, non eſt cauſa ꝙ habitatores Samariæ co-
lebant vitulos. Tertio, q̃m dictum illud de furto & deauratione vituloꝝ, videtur confictum,
eo ꝙ R. Salomon inde nil referat. Dicit ergo in Hebræo ſic haberi: Ad vaccas Bethauen ti-
muerunt habitatores Samariæ, i. propter abſportationẽ vituli aurei ad regem Aſſyriorum,
timuerunt habitatores Samariæ, ne propter inhonorationẽ hanc vituli aliq̃d mali eis acci-
deret. Noſter aũt trãslator videt̃ credidiſſe, ꝙ timor iſte fuerit reuerẽtiæ: ideo pro timuerũt,
trãſtulit coluerunt. Sed dicẽdum, ꝙ expoſitio S. Hieronymi, atq; trãslatio eius, ſint veræ: nec
ad improbationẽ expoſitionis eius ſufficit ſimpliciter dicere, ꝙ videat̃ extorta: ex prædictis
etiã conſtat, ꝙ non ſit extorta, ſed textui conſona: propter q̃d gloſſa & Beda, & aliĩ cõmuni-
ter eam ſequuntur. Ad ſecundũ argumentũ dicẽdum, ꝙ coniunctio quia, non ſemper in ſcri-
pturis dicit cauſam à priori, quæ eſt cauſa rei, ſed ſæpe denotat cauſam à poſteriori, quæ eſt
Pſal. 53. cauſa ſigni, ſicut in Pſalmo: Confitebor nomini tuo dñe, q̃m bonum eſt, q̃m ex omni tribu-
latione eripuiſti me. Non etiã dicit ſemper cauſam dicti præcedentis, ſed ſubinde exprimit
cauſam dicti ſequentis, vt in illo Hieremiæ: Quia ſtulte egerunt paſtores, propterea oĩs grex
Hiere. 3. eoꝝ diſſipatus eſt. Itemq́ꝫ in Pſalmo: Quia melior eſt dies vna in atriĩs tuis ſuper millia, elegi
Pſal. 83. abiectus eſſe in domo Dei mei. Itaq; Quia hoc loco notat cauſam à poſteriori, vt lucet ex
elucidatione inducta. Ad tertiũ dico, ꝙ nequaq̃ putare debemus, B. Hieronymũ dictũ illud
de furto & deauratione vituloꝝ finxiſſe, nec diceret hoc aſſeri ab Hebræis, niſi de hoc certus
fuiſſet, q̃a ſæpiſſime cõtulit cum Hebræis. Nec ſequitur: R. Salomon non dicit hoc, ergo non
eſt. Præterea tranſlatio Hieronymi hoc loco bona eſt, & Hebraicæ conſona veritati, immo
tranſlatio LXX. interpretum magis conſonat tranſlationi Hieronymi, q̃ literæ, quam præ-
dictus aſſtruit in Hebræo haberi. Sic enĩ trãſtulerunt LXX. Apud vitulum domus On mo-
rabantur, qui habitabant in Samaria. Per hoc nanq;, ꝙ dicunt eos eſſe moratos apud vitu-
lum domus On, i. Bethauen, datur intelligi ꝙ cultui idoli inſiſtebant. Veꝝ eſſe poteſt, ꝙ di-
ctio Hebraica ſit æquiuoca ad Timuerũt & Coluerũt. [Tranſire fecit Samaria regẽ ſuum] i.
decẽ tribus per idololatriã meruerũt regnũ ſibi auferri, & regẽ ſuũ tranſire, i. deficere, ita ꝙ
nullũ de cætero regẽ habent. Poteſt quoq; ſpecialiter accipi de vltimo rege eoꝝ Oſee, quem
fecerũt ſecũ tranſire in manus hoſtiles, per hoc, ꝙ conſiliũ eius abiecerunt, non eũdo in Hie-
ruſalẽ ad ſacrificandum dño, præſertim q̃a & ipſe Oſee aliunde peccauit, quamuis minus q̃
prædeceſſores eius. [quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ] i. viriliter atq; celeriter, ſicut ſpuma
eſt res vilis, & cito diſcurrit ac diſſoluitur, currendo in ſuperficie aquæ. [& diſperdent] i. ab
Aſſyriĩs deſtruentur [excelſa idoli] i. loca ſublimia, in q̃bus idola coluerũt, quod idolum fuit
[peccatum Iſrael] i. materia maximi peccati Iſraelitarum, qui in vitulorum aliorũq́ꝫ adora-
tione deorum grauiſſime peccauerunt. [lappa & tribulus] i. herbæ infructuoſæ ſponte na-
ſcentes, videlicet ſpinæ, vepres, vrticæ &c. [aſcendent ſuper aras eorum] id eſt, ſuper loca
altarium ſacrilegorum ab Aſſyriĩs deſtructorum, per quod inſinuatur longa deſolatio ter-
ræ. [Et dicent] captiuitate iam inſtante, præ vehementi pauore [montibus, operite nos, &
collibus, cadite ſuper nos.] per quod innuitur, ꝙ magis optabant mori ſubita morte, quàm
videre ea quæ inferunt mortem, & crudeliſſimis hoſtibus tradi. Siquidem grauior mors ex-
pectata q̃ illata. Hoc quoq; dixerunt Iudæi tempore captiuitatis ſuæ ab exercitu Romano-
Lucæ 23 rum, quemadmodũ Chriſtus baiulans ſibi crucem prædixit: Tunc incipient montibus di-
Apoc. 6. cere, Cadite ſuper nos &c. [Ex diebus Gabaa] i. à tẽpore quo filiĩ Beniamin in Gabaa ciuitate
ſua ſceleratiſſime oppreſſerũt vxorẽ Leuitæ. [peccauit Iſrael] i. duodecim tribus, nõ quia pec
catum

catū illud in filios Beniamin vlti ſunt,in hoc eñ benefecerūt quamuis ſecundū Hieronymū
moti fuerint ad pugnā illā magis ex naturali dolore, q̄ amore iuſtitiæ.ſed ꝓpter illud quod
ſubdit,[ibi ſteterūt]i.vlto illo peccato,nō ꝓceſſerūt ad vindicandū iniuriā Dei in filios Dā, Iudic. 18
q idolū Michæ coluerunt.Poti⁹ qppe & primo debebāt vlciſci iniuriā Dei,videlicet idolo-
latriā & deſtruere idolū Michæ,q̄ humanā iniuriā:quia ergo non correxerūt ſcelus q̄d cor-
rigere debebāt atq; valebāt,participes erant in malo.Deniq; factum illud de idolo Michæ,
contigit circa tēpus,quo oppreſſa fuit vxor Leuitæ.[Non cōpræhendet eos in Gabaa præ-
liū.]Hoc Beda ita exponit:Non cōpræhendet,i. populus Iſrael non perijt in bello cōtra fili-
os Beniamin[ſuper filios iniquitatis]i.ob id ꝙ contra filios Beniamin ꝑdicti ſceleris autho-
res aut defenſores congreſſi ſunt:in hoc eñ,vt dictū eſt, benefecerūt ſed qm̄ non vindicauit
hæc plebs in primis iniuriā Dei,deſtruēdo Michā & domum ac idolū eius,ꝓpter q̄d bis vi- Iudic.20
cti fuerūt à filijs Beniamin: & redit hoc in idē cum prænductis, q & Michā & tribum Dan
tenebant occidere. Secundū hanc aūt expoſitionē propheta ponit futuꝝ pro præterito,ſ.
cōpræhendet pro cōprehendit. Hieronymus vero videt ita exponere:Non cōprehendet,i.
non inuadet ac ſuperabit eos,ſ.decē tribus in Gabaa.i.ratione pugnæ,quā populus Iſrael in-
tulit Gabaonitis propter oppreſſionē vxoris præfatæ, præliū captiuitatis quo iam deijciēdi
ſunt,ſicut ſubiungit:[iuxta deſideriū meum]i.ſecundum propriā voluntatē & zelum iuſti-
tiæ meæ,quo impioꝝ iuſtā punitionē amo.[corripiā eos]tradendo manibus Aſſyrioꝝ.Iu-
xta hunc modū loquendi ait dñs Eſai.1.Heu ego cōſolabor ſuper hoſtibus meis, & vindica-
bor de inimicis meis.Et apud Ezechielē:Cōplebo furorē meum, & requieſcere faciam in- Ezec. 4.
dignationē meā, & conſolabor. Itaq; Deus ſanctus & iuſtus lætatur in punitione prauorū.
Sed obuiare videt illud Sapien.1. Deus mortē non fecit,nec lætat in perditione viuoꝝ.Et il-
lud in Tobia:Non delectaris in perditionibus noſtris.Et reſpondendū, ꝙ Deus nō gaudet in Tob.3.
dānatione ſeu punitione hoīm,inquātum ſunt hoīes,ſed inquantū impœnitētes,vel inquan
tum tēporalis afflictio expedit eis,tanq̄ medicinale emplaſtrū:ſic quoq; non delectat in ipſa
perditione vel punitione,inquantū ſunt quædam mala ac priuatiua, ſed vt ſunt effectus iu- Prou. 1.
ſtitiæ.Propter q̄d ait in Prouer.Ego q̄q; in interitu veſtro ridebo,& ſubſannabo cum vobis
quod timebatis,euenerit.In his aūt atq; ſimilib⁹ verbis loquit De⁹ affectu ac more humano,
q̄a & deſideriū ꝓprie ſumptū,videlicet pro appetitu boni abſentis,nō cōpetit Deo, in q̄ præ-
ſentialiter ꝗternaliterq; cōſiſtit oīm bonoꝝ atq; pulchroꝝ ac deſiderabiliū pfecta poſſeſſio.
[Congregabunt ſuper eos populi] i.collectim in eos irruet exercitus cū rege Aſſyrioꝝ ad-
ueniēs,[cum corripient propter duas iniquitates ſuas] i.omiſſionis diuini cultus,& cōmiſſio-
nis idololatriæ.Vnde apud Hieremiā loquit dñs de regno Iudæ:Duo mala fecit popul⁹ me⁹: Hiere.2.
Me dereliquerunt fontē aquæ viuæ,& foderūt ſibi ciſternas diſſipatas. Quidā p duas iniqui-
tates,intelligūt duos vitulos aureos:alij,ꝙ iniuriā Dei nō vindicauerūt in cultorib⁹ idoli Mi
chæ, & vitulos aureos adorauerūt:ſed nō apparet ꝙ iſti ab Aſſyrijs capti, puniti ſunt ꝓpter Iudi. 18.
peccatū q̄d contigit tēpore Michæ & Iudicū. ¶Poſſumus q̄q; p duas iniquitates intelligere
perſecutionē prophetaꝝ & idololatriā, vel idololatriā & contēptum ꝑcepti ſeu exhortati-
onis Oſee regis Iſrael,vt irēt & ſacrificia Deo offerrēt in tēplo Hieruſalem.[Ephraim vitula
docta diligere trituram.]Secundū Hieroñ.locus iſte vſq; ad finē capituli,magnis eſt obſcuri-
tatib⁹ inuolutus. Deniq; cōſuetudo ſanctaꝝ eſt ſcripturaꝝ, maxime ꝓphetalium, vt p tro-
pologiā atq; metaphorā hiſtoriæ exprimat veritatē.Ait ergo:Ephraim vitula &c.i.decē tri
bus pares ſunt vaccæ ſeu vitulæ terēti ſeu triturāti in horreo,hoc eſt, excutienti grana à pa-
leis,ferreos orbes ad hoc deputatos ſup ſegetum aceruos trahendo, ſecundum q̄d moris eſt
grana excutere in Palæſtina,quæ vitula amat trituram,i.locum trituræ, vel fruges ſeu meſ- Deut. 25
ſem excutiendā. Quēadmodum itaq; vitula talis amat trituram, quia alitur ibi, iuxta illud: 1.Cor.9.
Non alligabis os boui trituranti.Vnde non vult inde cito exire: & ſi percuſſa ac fatigata pa 4.Re. 17.
rumper egreditur,tamen ſtatim reuertitur vt paſcatur: ſic populus Iſrael dilexit idololatri-
am.Et licet ob hoc frequenter caſtigaretur & hoſtibus traderetur, noluit tamen reuerti ad
dñm:& ſi interdum redijt, non diu adhæſit, ſed mox ad idololatriæ redijt vitia, quod etiam
conſtat in libro Iudicum,cuius debita pœna ſubiungitur:[Et ego tranſiui]i.tranſire feci ho
ſtes eorum, puta Aſſyrios [ſuper pulchritudinem colli eius] i.ſuper pulchra, delicate nutri-
ta, ſuperba atq; rebellia colla decem tribuum, ſubiugando eas totaliter hoſtium poteſtati
conculcantium eas, iuxta quem modum loquendi ait Eſaias:Poſuiſti dorſum tuum tranſ-
euntibus. Deus enim reſiſtit ſuperbis, & deijcit eos.[Aſcendam ſuper Ephraim] id eſt, per
aduentum Aſſyriorum opprimam eos, [Arabit Iudas] id eſt, duæ tribus, videlicet Iudæ
& Beniamin cum filijs Leui, viſa decem tribuum extrema punitione & captiuitate, cœ- Eſai. 27.
perunt corda ſua excolere, & vomere pœnitentiæ à priſtina duritia frangere, atque ad vir- 4.Re. 18.
tutes diſponere, quod factum eſt tempore Ezechiæ, qui eos hortabatur ad hoc.[confringet
ſibi ſulcos] id eſt, obicem gratiæ tollet à ſe, & virtutum dura ac terrena obſtacula conteret.

[Iacob]

[Iacob]i.tam illi qui ex decem tribubus manus hoſtiũ euaſreũt,& ad conſiliũ Ezechię Deũ
verũ coluerunt,venientes in Hirruſalem ad faciendũ paſcha, ſicut per literas eis intimauerat
Ezechias,de qua re Eſaias pphetice prænũciauit,& 2.Paral.29.clarius ce ritat,ꝙ illi qui ex re-
gno Iudæ ad meliora inducti ſunt ex conſideratione captiuitatis decẽ tribuũ.[ſeminate vo-
Galat. 6. bis in iuſtitia]i.opa bona ſecundũ præcepta legis iuſte peragite,& velut ſemina quædã pre-
mittite, vt felicẽ mercedẽ in futuro obtineatis. quæ enĩ ſeminauerit homo,hæc & metet.[&
metite]i.opa bona per modũ ſeminis ſata colligite[in ore miſericordiæ] i.in cõmunicatio-
ne pietatis ſyncere,quatenus de bonis operibus non intumeſcatis,ſed mutuo gratiã diuini-
tus datã cõmunicetis,ſecundũ quod ſcriptũ eſt 1.Petri 4. Vnuſquiſq; ſicut accepit gratiã, in
alterutrũ illam adminiſtrantes.Sit ergo iuſtitia pce miſericordiã temperata,ne ſit crudelis,
ſed peccatoribus condolens,omnibuſq; benigna, quẽadmodum Rom.16.admonet Paulus:
Debemus nos firmiores alioꝝ imbecillitatẽ portare,& non nobis placere. [innouate vobis]
i.ad ſalutẽ veſtrã intus recens facite[nouale] i.cor ſeu agrũ cordis vomere pœnitentiæ nunc
prociſſum.Nouale enĩ,ad literã, dicitur ager tunc primũ prociſſus. Hoc eſt quod admonet
Ephe. 4. Apoſtolus:Renouamini ſpũ mẽtis veſtræ,& exuite veterem hoĩem cũ actibus ſuis. Propter
Pſal.50. ꝗd orat Pſalmiſta:Cor mundũ crea in me De⁹,& ſpm̃ rectũ innoua in viſceribꝰ meis.Opor
Lucæ 8. tet itaq; vetera vitia abiectare,ſpinas paſſionũ & tribulos inordinationũ eradicare, & ſemẽ
verbi cæleſtis corde puro recipere. Propterea Hiere.4.habetur:Nouate vobis nouale,& no-
lite ſerere ſup ſpinas. Qui aũt paſſiones & vitia de agro cordis ſui nõ abijcit, habet timere,
Prou. 24 ne Chriſtus eũ viſitãs,dicat illud Prouerbioꝝ:Per agrũ hoĩs pigri tranſiui, & ecce totũ re-
pleuerũt vrticæ.Præterea,quia Oſee nouit iſta doctrinæ ſuæ monita nõ eſſe perfecte implen
da à populo,niſi pro tẽpore Chriſti ac euãgelicæ legis,adiecit:[Tẽpus aũt requirendi dñm]
per charitatẽ & reformationẽ perfectã ac opera bona,erit[cum venerit qui docebit vos iu-
ſtitiã]i.Chrs quando videlicet per ſeipſum,& deinde p apoſtolos euangelicæ legis perfecti-
onem cœperit pdicare. Vnde in Eſaia de Chriſto ait pater cæleſtis:In ſcientia ſua iuſtifica-
Eſai. 53. bit ipſe ſeruus meus plurimos. Tunc enĩ electi Iudæi toto ad Deũ conuerſi ſunt corde. Hinc
habetur Pſal.71.Orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis. Quidã exponunt iſtud ꝗd
4.Re.18. ait,Cũ venerit q docebit &c.de Ezechia rege,q docuit populũ colere Deũ,Quod non vide-
Eſai 63. tur conuenienter dictũ,qa Oſee hæc dixit imminẽte decẽ tribuum captiuitate, ꝗ facta eſt vn-
decimo anno imperij Achaz,& tũc Ezechias habuit viginti circiter annos.Achaz nanq; re-
gnauit ſedecim annis, & Ezechias cœpit regnare cũ eſſet viginti quinq; annoꝝ, pauci ꝗq;
ex decẽ tribubus acquieuerũt cõſilio Ezechiæ. Aptius ergo de Chrõ accipit,q Eſai.63.prote-
ſtatur:Ego q loquor iuſtitiã, q pceptis legis adiecit euangelicoꝝ conſilioꝝ iuſtitiã:Niſi,in-
Matt 5. quiẽs,abũdauerit iuſtitia vrã plus ꝗ ſcribaꝝ & phariſæoꝝ, nõ intrabitis in regnũ cælorum.
Pro eo ꝙ nrã trãslatio cõtinet,Innouate vobis nouale,LXX.tranſtulerunt: Illuminate vobis
lumẽ ſciẽtiæ,i.bene agendo adipiſci ſatagite veram prudentiã & ſanctæ diſcretionis ſplẽdo-
rem,per quẽ valeatis diſcernere,qualiter iuſtitia per miſericordiã ſit temperanda,& ecõtra.
Sicq; propheta docet nos tria habere,dicẽdo:Seminate in iuſtitia &c. Pro quibus orat vir
Pſal. 118. ſanctus,Bonitatẽ & diſciplinã & ſcientiã doce me. Quod aũt lumen ſcientiæ obtineatur re-
cte conuerſando ſeu præcepta implendo,cõſtat ex eo ꝗd ſcriptũ eſt Ecci 1. Fili concupiſcens
Ecci 43. ſapientiam, conſerua iuſtitiã,& Deus præbebit illam tibi.Et iteꝝ ſcriptum eſt: Pie agẽtibus
dedit ſapientiã.Conſequẽter ait propheta ad decẽ tribus,ſibi inobedientes in prædictis do-
ctrinis.[Araſtis impietatẽ] i.peccata in animo concepiſtis per cogitationem & conſenſum.
[iniquitatem meſſuiſtis] i.ad effectum impie cogitata deduxiſtis,vel captiuitatem pro mala
actione recepiſtis.[comediſtis frugẽ mendacij]i.fructum erroris conſecuti eſtis,& vobis in-
corporaſtis,delectando in vitijs,vel experiendo pro peccatis debitas pœnas, ſicq; feciſtis di-
recte cõtraria documẽtis præhabitis. [Quia confiſus es] o popule decẽ tribuũ[in vijs tuis] i.
peccatis & actibꝰ idololatriæ,æſtimans te liberandũ ab hoſtibus idola inuocando. Confiſus
es ꝗq;[& in multitudine fortiũ tuoꝝ] i.principũ,potentiũ atq; nobilium, vel in robore tui
exercitus & multitudine pugnatoꝝ,non in Deo.[cõſurget tumultus in populo tuo]i.exerci
tus Aſſyrioꝝ cũ tumultu, ſonitu ſeu clangore inuadet te. Vel conſurget tumultus,i. ſonus
confuſus & vlulatus in populo tuo fugiente Aſſyrios. [& omnes munitiones tuæ] i.fortalitia
atq; præſidia [vaſtabuntur] ab hoſtibus iam præfatis [ſicut vaſtatus] i.captus ac interfectus
[eſt Salmana]princeps Madianitarũ[à domo] i.populo ſeu familia[eius]Gedeonis[qui vin-
dicauit]i.reprobauit atq; damnauit [Baal] idolum quod coluit Iſrael, cuius phanum quoq;
Gedeon deſtruxit,& lucum aramq; demolitus eſt. Aliqui textus habẽt, Qui vindicauit Baal,
Iudic. 6. i.Gedeon in Baal vindictam exercuit.De hac re plenius legitur in libro Iudicum,vbi habe-
tur ꝙ Gedeon cum ſuo exercitu perſecutus eſt Sebee & Salmana,comprehendiſq; eos, &
propria manu occidit. Nunc tamen dicuntur vaſtati à domo Gedeonis, quia cooperaban-
Iudic. 8. tur Gedeoni in perſequendo & capiendo. Conſenſit inſuper ei in hoc, ꝙ illos occidit. Iſtud

Itaq;

itaq; contigit[in die prælij,]quando Gedeon cum viris trecẽtis pugnauit contra maximum exercitum Madianitarum,[matre ſuper filios] id eſt,de filiorum interfectione[alliſa]id eſt, nimio mœrore confracta, vel ſimul cum illis occiſa. Præfati nanq; principes cum Madianitis interfeceeunt multos filiorum Iſrael, matribus eorum præſentibus, quæ multo mœrore confectæ,vel ſimul occiſæ defecerunt.Legitue quoq; in Iudicum libr.ꝙ Gedeon dixit Se- Iudic. 8.
bee & Salmana,Quales fuerunt viri quos occidiſtis in Thabor? qui reſponderunt, Similes tui,& vnus ex eis quaſi filius regis,quibus Gedeõ dixit:Fratres mei fuerunt filij matris meæ. Viuit dominus,ſi ſeruaſſetis eos,non vos occideeem. Vnde quod ait propheta, Matre ſuper filios alliſa,ſpecialitee accipi poteſt de matee hac,tam ſpecioſis filijs deſtituta.[ſic fecit vobis] o decem tribus [Bethel] id eſt, idololatria, quam exercuiſtis in vrbe Bethel, in qua vnus poſitus erat de aureis vitulis, quem colendo meruiſtis perire, quemadmodum perijt Salmana.Et hoc[à facie malitię nequitiarum veſtrarum]id eſt,propter peruerſitatem vitiorum veſtrorum,quæ aſpexi,& oculis meis præſentia erant. Vel per Bethel intelligitue vitulus aureus, qui fuit eis materia occaſioq; peccandi,vel certe ſacerdotes vituli habitantes in Bethel, qui populum in idololatria confortabant.

¶Elucidatio tropologica eiuſdem capituli. Artic. XXII.

DE militanti deniq; Eccleſia Chriſti veraciter dicitur,[Vitis frondoſa Iſrael,] Eccleſia enim Iſrael nuncupatue, quoniam oculis fidei conſpicit Deum. Habet ergo hæc vitis Roma.8.
frondes magnos atq; pulcherrimos, puta apoſtolos & apoſtolicæ perfectionis imitatoees,virore virtutum ſplendentes,ipſamq; eccleſiam mirabiliter adornantes,qui primitias ſpiritus recepeeunt, qui etiam botri vocantur, vinum ſapientiæ continentes, & internæ refectionis nobis propinantes ſaporem. De qua vinea in Canticis ſcriptum eſt: Vinea fuit pa Canti.3.
cifico in ea,quæ habet populos. De qua in Euangelio ait Saluator:Ite & vos in vineam me- Matt.20
am. Sed & Chriſtus qui eſt veriſſimus Iſraelita, tanquam vir videns Deum per ſpeciem à maternæ ſuæ conceptionis exoedio,vocat ſe vineam:Ego,inquiens,ſum vitis vera,& pater Ioan.15.
meus agricola eſt. Ipſe enim ſpiritualiter protulit botros Eccleſiæ.[fructus adæquatus eſt ei] id eſt, vinea iſta ſecundum gratiam ſibi conceſſam, copioſum attulit fructum, optime conuerſando, alios conuertendo, inſtruendo, perficiendo, & in omni dono ſpiritusſancti quotidie peoficiendo.Nec enim vnquam tanta gratia alicui congregationi collata eſt, vt eccleſiæ Chriſtianorum.Propter quod tempus nouæ legis vocatur tempus gratiæ. Porro Epheſ.2.
qui ſatagit digne conuerſari vocatione qua vocatus eſt,& dicere poteſt cum Apoſtolo,Gra- 1.Cor.15
tia Dei in me vacua non fuit, Iſte adæquat fructum gratiæ ſibi exhibitæ,& dignus eſt nomine Chriſtiano. [ſecundum multitudinem fructus ſui multiplicauit altaria] Hoc accipi poteſt in bono, ꝙ eccleſia multiplicauit materialia templa atq; altaria,ſecundum multitudinem fructus ſui, id eſt, ſecundum eminentiam deuotionis ſibi infuſæ. Vel ſecundum quod in exterioribus diuitijs abundauit, cupiens cultum Dei & oblationem ſacrificij euangelicæ legis multiplicari, & toto orbe diffundi. [Iuxta vbertatem terræ ſuæ]id eſt, fœcunditatem ſui cordis,in quo,tanquam in bona terra,verbum Dei receptum eſt atq; fructificauit. [exuberauit ſimulacris]i.imaginib⁹ crucifixi & ſanctorum,qui ſunt quaſi ſcripturæ ſimplicium, & memoriam prouocant,deuotionemq; inflammant. Vel exuberauit ſimulacris,i. formis ſeu ſpeciebus intelligibilibus diuinorum, quæ iugiter contemplatue, ex viſibilibus inuiſibilia contuendo,& in cæleſtium memoria ſe indeſinentee (quantum vitæ præſentis permittit fragilitas)occupando. Vtinam animæ noſtræ bonis ſimulacris dñicę paſſionis,horrẽdę mortis,futuri iudicij,cæleſtiũ gaudiorũ,infernaliumq; pœnarum depingatur. ¶Præterea accipi poſſunt iſta in malo, de ingratis & reprobis,qui multitudine beneficiorũ Chriſti abutentes, vanitates ſibi quaſi altaria quædã multiplicãt,in quibus offerunt diabolo ſua obſequia,non Dei,ſed peopriũ deſiderãtes honorẽ.Exuberãt ꝗq; ſimulacris,i.mundanis cogitationib⁹,inutilibus phantaſijs, cogitantes de fœminis & pecunijs, de fama gloriaq; terrena, quibus dicit Ioannes: Cuſtodite vos à ſimulacris. Et dñs per Eſaiam: Auferte malum cogitationum 1.Ioan.5.
veſtrarum ab oculis meis.Horum Deus confringet ſimulacra, & depopulabit aras, quando Eſai.1.
ipſi cum vanitatibus & phantaſmatibus ſuis condemnabuntue, quia nec opus nec ratio Eccl̃s 9.
erunt apud inferos.Et Iob 5.habetur: Vidi impios dño flante periſſe. De quibus cantatue in Pſalmo 1.Iter impiorũ peribit. Et iterum: Qm̃ tanq̃ fœnum velocitee areſcent. Hi frequen- Pſal. 36.
tee merentur bonis priuari rectoribus,& tanquam oues errantes dimitti, tuncq; dicere poſſunt,[Non eſt rex nobis.]Sed qm̃ inter peruerſos communiter inueniuntue aliqui boni,qui peoptee peccata ſua vel cohabitantium ſibi penſant id factum, idcirco in horũ perſona ſubiungitur:[Non enim timemus dñm]Iuſti quippe ſolent ſe impijs,cum quibus ſunt, & quorum peccata deploeant,connumerari,quemadmodum Eſdras & Daniel. Vnde Eſdras: Pec- 1.Eſd.9.
cata,inquit,noſtra creuerunt vſq; ad cęlos.[& rex quid faciet nobis?] id eſt,princeps ſeu pa- Dani.9.
ſtoe nil proficit ſubditis,niſi Deus aſſit per gratiam.Niſi enĩ dominus ædificaueeit domum,

& cuſto-

& cuſtodierit ciuitatem, inaniter laboratur. [loquimini verba viſionis inutilis] Hoc deriſo-
rie dicitur cõtra ſomniatores & ſomniorũ obſeruatores, qui ſuas imaginationes vel diabo-
licas illuſiones aduertũt, reputant & enarrant, quaſi viſiones ꝓpheticas, quod Leuit. 19. ꝓhi-
Ecci 4. betur: Non obſeruabitis ſomnia. & in Eccleſiaſtico inducit: Quaſi qui apprehẽdit vmbram,
& ſequitur ventum, ſecundũ hoc viſio ſomniorum. Rurſusq́ ait ſcriptura: Somnia extollũt
Ibidem. imprudentes. [ferietis fœdus cum mendacio.] Hoc agunt fraudulenti, mendoſi, ſimulato-
res, & callidi, qui in ſua vulpina calliditate atq; palliata confidunt aſtutia, qui dicunt illud
Eſai. 28. Poſuimus mendacium ſpem noſtram, & mendacio protecti ſumus. Iſtis germina-
bit ſeu orietur quaſi amaritudo amariſſima damnationis iudicium, cum Deus apprehen-
derit aſtutos in aſtutia eorum, & perdere cœperit omnes qui loquuntur mendacium. Feria-
mus igitur fœdus cum veritate, immobiliter inhærentes teſtimonijs ſcripturarum, & veri-
tas certiſſime liberabit nos. [vaccas Bethauen] i. laſciuias carnis. [coluerunt habitatores Sa-
mariæ] i. hi qui ſe dicunt & ſimulant permanere in cuſtodia præceptorum Chriſti: quales
ſunt hypocritæ, clerici lubrici, & carnales religioſi. Samaria autem cuſtoditio interpreta-
tur. [quia luxit ſuper eum populus eius.] Hoc fit, dum boni ſubditi, & vulgus indoctum, ſed
Matt. 23. timoratum, ſuperiorũ ſuorũ & clericorum ac religioſorũ turpiter conuerſantium peccata
deplangit. [& æditui eius ſuper eum exultauerunt.] Hoc plane contingit, dum ſummi prælati
ac ſacerdotes, qui eſſe tenentur diligentiſſimi cuſtodes eccleſiæ, de prædictorum lubrica con
uerſatione lætantur, gaudentes de hoc ꝙ ſibi pacificantur in vitijs carnis. [ſiquidem & ipſe]
vitulus, id eſt, motus laſciuus [in Aſſur delatus eſt] id eſt, ad diabolum dirigentem ad mala.
Aſſur enim interpretatur dirigens. [munus regi] vltori, id eſt, principi tenebrarũ, per quem
diuina iuſtitia vlciſcitur hominum crimina, cui & impēdant ſeipſos & opera ſua. Quo con
Ephe. 4. tra monet Apoſtol⁹: Nolite locum dare diabolo. [Confuſio operiet Ephraim] id eſt, eos qui
temporalia theſaurizant. Diues enim cum obierit, nihil ſecum auferet, apprehendet eũ qua-
ſi aqua inopia, vt dicitur Iob 27. Ephraim autem interpretatur augmentum. [Et confunde-
tur Iſrael] id eſt, quicunq; fidelis, [in voluntate ſua] i. propriæ voluntatis affectiones, non
Ioan. 5. diuina præcepta ſequendo, nec eius inhærendo veſtigijs, qui ait: Deſcendi de cælo, non vt
faciam voluntatem meam, ſed voluntatem eius qui miſit me. In quo inobedientes, præſer-
tim religioſi rebelles, & murmuratores notantur. Propter quod ad Hebræos iubet Apoſto-
Hebr. 13 lus: Obedite præpoſitis veſtris, & ſubiacete illis. Porro, ſi noſtra voluntas diuina charitate
formetur, & præceptis dominicis ſubijciatur: tunc opus bonum erit tanto amplius Deo gra
tum ac meritorium, quanto vehementius ex voluntate agentis procedit, quoniam Deus ma
gis penſat muneratq; affectum, q̃ opus. Sed tunc voluntas hominis eſt magis diuina, q̃ hu-
mana dicenda. Grandis ergo perfectio eſt, voluntate tota ac prompta facere quod iubetur,
ſuadetur, aut poſtulatur. [Tranſire fecit Samaria regem ſuum.] Sic multi peruerſi merẽtur
ſibi auferri prælatum ſeu principem bonum. Præterea in die iudicij dicturi ſunt reprobi,
quod ſubditur: [Dicent montibus, operite nos: & collibus, cadite ſuper nos. [Tantus enim
Iob 13. erit horror illius iudicij, vt ſanctus Iob dicat: Quis mihi tribuat, vt in inferno protegas me,
& abſcondas me, donec pertranſeat furor tuus? Hinc ſcriptum eſt in Apocalypſi: Reges
terræ, principes & tribuni, diuites & fortes, abſconderunt ſe in ſpeluncis & petris montium,
Apoc. 6. dicentes montibus & petris: Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thro
num, & ab ira agni. [Ex diebus Gabaa] id eſt, à tempore elationis [peccauit Iſrael] id eſt, infi-
delis infideliter agens. nam ex ſuperbia oriuntur diuerſa peccata. Gabaa autem interpreta-
Tob. 4. tur collis, quo nomine deſignatur elatio. Hinc ſcriptum eſt in Tobia: Superbiam in animo
tuo nunquam dominari permittas. [Congregabuntur ſuper eos populi] id eſt, contra impi-
os Chriſtianos conuenient alij ad debellandum eos. [cum corrigentur propter duas iniqui-
tates ſuas] i. propter peccatum in Deum & in proximum. Interdum enim dat Deus impios
hoſtibus ſuis propter hæc duo peccata. Peccatum vero in Deum eſt, quod fit cõtra tria præ-
cepta primæ tabulæ: quod autem fit contra præcepta ſecundæ tabulæ, eſt peccatum in pro-
ximum. [Ephraim vitula docta diligere trituram.] Hoc competit his, qui non emendantur
Sapiẽ. 5. flagellis, vel qui laſſantur in via perditionis, & ambulãt vias difficiles, iugumq́ Chriſti ſua-
Matt. 11. ue ac leue abijciunt, qui in contrectatione terrenarũ rerũ infatigabiliter occupantur: quod
eſt, huiuſmodi homines vitulæ trituranti ſint ſimiles, vt patet ex proprietatibus vitulæ ta-
lis, in præcedenti articulo poſitis. [Et ego trãſiui ſup pulchritudine colli eius] i. taliũ colla hu
miliaui, & p pœnas mihi ſubieci. Propter q̃d Eſa. 3. legit: Pro eo ꝙ eleuatæ ſunt filiæ Sion, &
ambulabant collo extento, nudabit dñs verticem filiarũ Sion. Et Eccleſiaſt. 24. ſapientia ait:
Omnium excellentium & ſublimium colla propria virtute calcaui. Solet enim in colli ere-
ctione cordis ſuperbia demõſtrari atq; rebellio, iuxta illud Iob 15. Cucurrit impius aduerſus
Deum erecto collo. [aſcendam ſuper Ephraim] id eſt, debitas caſtigationes ſuper prędictos
peruerſos inducam. [arabit Iudas] id eſt, verus confeſſor fidei & actu eccleſiaſticus, viſa im-
piorum

piorum punitione, cor ſuum ad meliora diſponit, & ferro pœnitentiæ ad gratiæ ſuſceptio-
nem pleniorē aperiet atq; aptabit:tunc eñ lauat in ſanguine peccatoris manus ſuas.Et Pro- Pſal.57.
uerb.19.habetur:Peſtilēte flagellato,ſtultus ſapientior erit.[confringet ſibi ſulcos Iacob]i.
contra vitia luctans, eademq; ſupplantãs, cordis ſui à ſe remouebit duritiam, & franget ſe-
ipſum,petens ſibi dari coe carneum,ſciens ſcriptū,Qui cordis eſt duri,incidet in mala.Hoc Prou. 18
nēpe eſt q̃d docet Saluator:Qui vult venire poſt me,abneget ſemetipſum.Sulci autē animę, Lucæ 9.
ſunt duri inordinatiq; motus,& vniuerſa gr̃æ impedimēta.Hac quoq; confractione ꝑcipue
egent,q ex naturali diſpoſitione iracundi,ſuperbi, ꝑtinacesvel ad alia mala procliues ſunt.
[Araſtis impietatē,iniquitatē meſſuiſtis,comediſtis frugē mendacij.] Arat impietatem,qui
malū propoſitum cōcipit,& ad peccandū animā ſuā diſponit, quēadmodū Prouer.6. dicit:
Cor cogitãs cogitationes peſſimas.Metit aūt iniquitatē,qui procedit in opus:comedit vero
frugē mendacij,qui lætaẽ cū male fecerit,& in malitia gloriaẽ. Vnde de impijs ſcriptum eſt Prou. 2.
Prouerb.1,Comedēt igitur fructus ſuos,ſuiſq; conſilijs ſaturabuntur. Comedūt q̃q; frugem Pſal.51.
mēdacij,q debitis afficiuntur & adimplētur tormētis, prout apud Hieremiã dñs proteſtaẽ,Ec-
ce ego cibabo populū iſtū abſynthio,& cibabo eos felle.Qui aūt opus Dei reuerenter dele- Hier.23.
ctabiliterq; perſoluit, comedit frugē iuſtitiæ,& cū Chriſto dicere poteſt illud Ioan.4.Meus
cibus eſt,vt faciã voluntatē patris mei qui in cælis eſt. [Quia confiſus es in vijs tuis.] Quidã
confidunt in vijs propriæ prauitatis,de q̃bus ſcriptū eſt Eſaiæ 59. Confidunt in nihili, & lo-
quuntur vanitates.Alij vero cōfidunt in vijs ſuæ iuſtitiæ,putãtes ſe aliq̃d eſſe, & dicentes ſe di-
uites,nō attēdentes imperfectiones ac negligētias ſuas. [& in multitudine fortiū tuorū.] Iſti Galat. 6.
eñ confidūt in fortibus actibus ſuis,non ſequētes veſtigia eius,qui profitetur: Dñe, memo- Apoc.3.
rabor iuſtitiæ tuæ ſolius. Et alterius: Oēs iuſtitiæ noſtræ quaſi pannus menſtruatæ.Vnde Iob Pſal.70.
loquitur:Etiam ſi iuſtus fuero,hoc ipſum ignorabit anima mea. [Conſurget tumultus] id Eſaię 64
eſt,inordinatio vitiorum, multiplexq; tentatio & afflictio [in populo tuo,& omnes muni- Iob 9.
tiones tuæ vaſtabuntur]i.vniuerſa in quibus inaniter confidebant,peribūt.Humiliemur er-
go ſub potenti manu Dei, nec arbitremur nos appræhendiſſe, ſed quæ priora ſunt obliui- 1.Petr.5.
ſcentes,in anteriora extendamur,ꝓficiendo quotidie in timore atq; ſolicita cordis cuſtodia. Philip.3
cum eñ conſummauerit homo,tunc incipiet.Et in ſolo Deo tota mente ſperantes,dicamus Mich. 6.
carmē illud Deificū,prorſuſq; dulciſſimū Pſal.61. In Deo ſalutare meū, & gloria mea Deus
auxilij mei,& ſpes mea in Deo eſt.[ſic fecit vobis,] o Chriſtiani Chriſto ingrati, [Bethel]id
eſt,hi qui videnẽ alijs in ſpūalibus præſidere, ſed peſſimæ conuerſationis exemplo inficiunt
quos ſaluarent.Bethel aūt interpretatur domus Dei.præſidentes vero in ſpūalibus,maxime
eſſe videnẽ domus Dei.Et ne ſubditi pereuntes, totã ſuã dãnationem & culpã in prælatos &
clericos retorquerēt,adiectū eſt:[A facie malitiæ nequitiarum veſtrarum.]interdum eñ me-
rentur tales ſuperiores habere,vel eorum peruerſitati nimis faciliter ſe conformant, para-
tiores ſequi malos q̃ bonos.Cætera patent ex præcedenti articulo.

¶Explanatio literalis Cap.XI.Sicut mane tranſit. Artic. XXIII.

PRæcedenti capitulo dixit propheta, Tranſire fecit Samaria regē ſuū quaſi ſpumam ſu-
per faciem aquę.Hoc idem nunc repetit ſub alia ſimilitudine,nec eſt nugatio,cum non Oſee 10.
ſit inutilis repetitio. [Sicut mane tranſit]i.quemadmodum diluculum ſeu aurora cito
finitur, ſole in altum ſurgente,diemq; perfectum cauſante. [pertranſit rex Iſrael] quod acci-
pi poteſt de Oſee vltimo rege Iſrael, qui nono imperij ſui anno ab Aſſyrijs captus atq; occi- 4.Re.17.
ſus eſt.Vel indeterminate, vt ſit ſenſus,Pertranſit rex Iſrael,i.regnum decem tribuū deſtrue-
tur,ita ꝙ vltrà regē non habebit, quod poſt huius prophetiæ pronunciationem ſtatim im-
pletum eſt.[Quia puer Iſrael,& dilexi eum, & ex Aegypto vocaui filium meum.] Loqui-
tur hic propheta de toto duodecim tribuū populo, quaſi de vno ſuppoſito. nam & plura ſæ-
pe ſingulariter deſignantur,vt hoīs nomine plebis.Itaq; ait, Quia puer Iſrael,i.popul⁹ He- Num.15
bræorum quaſi puer fuit in Aegypto. Quod tripliciter accipi poteſt. Primo, q̃m in Aegy-
pto natus,creuit,& multiplicatus eſt. Secundo, q̃m quidam de populo iſto habuerunt ſe in
Aegypto ſtulte & pueriliter,idololatriæ alijſq; vitijs inſiſtendo. Tertio,nam quidam eorum
velut pueri ab innocentia & puritate vocati,Deo vero ſeruierunt in Aegypto corde deuoto,
quemadmodum habetur in Malachia propheta de Leui patriarcha, ꝙ multos auertit ab Mala. 2.
impietate,haud dubium quin in Aegypto.Alij quoq; patriarchę filios ſuos in Dei obſequio
inſtruxerunt.Vnde de talibus dñs loquitur Moſi in Exodo:Clamor filiorum Iſrael venit ad
me.[& dilexi eū]i.præ cęteris gentibus populū iſtum elegi, varijſq; beneficijs decoraui,& ad Exo.2.3.
vnius veri Dei cultū vocaui.Propter quod Moſes ait: Te elegit dñs,vt ſis ei populus peculia-
ris de cunctis populis, qui ſunt ſup terrã. Et Malach.1.habetur: Dilexi vos, dicit dñs. Hinc Deut. 7.
quoq; in Num.Balaam faſſus eſt: Dñs Deus cum illo eſt, & clangor victoriæ regis in illo eſt. Num.23
[Et ex Aegypto vocaui]i.per manum Moſis eduxi[filium meum] i.populum iſtum mihi fi-
lialiter prædilectū.Porro dilectio Dei ad creaturas,potius dicitẽ effectualis ſeu opoſa,q̃ affe-

F ctualis

ctualis ſeu affectuoſa. Propterea q̄uis amor Dei ſit in ſe ſimplex & vniformis, magis tamen
dicit vnum amare q̄ alium,ſecundū q̄d maius bonum vult, ſeu maiora p̄ſtat beneficia vni q̄
alteri,ſecundū voluntatis ſuæ liberrimæ propoſitū æternale.De hoc filio Dei ſeu populo Iſ-
Exod.4. rael,dñs ait in Exodo:Filius meus primogenit⁹ Iſrael. Atq; ad Pharaonē: Dixi,inquit,tibi,
Ibidem. dimitte filium meum,vt ſacrificet mihi in deſerto. Et apud Hierem. Ephraim primogenit⁹
Hier.31. meus.Porro hæc verba, Ex Aegypto vocaui filium meum,allegat Matthæus prædicta atq;
Matt.2. impleta In Chriſto. Ex q̄ ſequit,q̄ verba hæc ad literam ſint de Chriſto prænunciata: q̄a(vt
aſſerit Auguſt.)probatio per authoritatē ſcripturæ,non tenet niſi ex ſenſu literali.Nunc aūt
dictum eſt,verba iſta literaliter intelligenda eſſe de populo Iſrael. Quō ergo concordanda
ſunt iſta? Aduertendum ergo, quia (vt refert hoc loco Hieronymus) Iulianus Auguſtus &
apoſtata,7.libro contra Chriſtianos,obiecit Chriſtianis hunc paſſum,dicens:Quod p̄phe-
ta de Iſraele dixit,Matthæus euāgeliſta ad Chriſtū trāſtulit, vt ſimplicitati eorum q ex gen
tibus crediderunt,illuderet.Huic venenoſæ obiectioni S.Hieronymus eleganter reſpondet
his verbis:Matthæus euangeliſta primo ſcripſit euangelium In Hebræo, quod non poterāt
legere,niſi qui fuerant ex Hebrǽis.Non ergo propterea iſta allegauit,vt illuderet ethnicis.Si
aūt Hebræis illudere voluit, aut ſtultus fuit,aut imperitus: Stultus,ſi apertum fecit menda-
cium:Imperitus,ſi non intellexit,de quo iſta dicerentur.Stultitiam ipſum volumen euange
licum S.Matthæi excuſat,quod prudenter ordinatū q; diſpoſitum eſt. Imperitum q̄q; non
poſſumus dicere,quē ex alijs teſtimonijs ſcripturarū,ab ipſo allegatarum,ſciētiam legis ha-
buiſſe cognoſcimus. Eſt ergo dicendum, q̄ ea q̄ de perſonis vel populo veteris teſtamēti di
cta ſunt typice,hoc eſt,figuraliter, inquantū erāt figura Chriſti,in Chriſto vere literaliter q;
impleta ſunt.Et de illis ſcripta ſunt,ſecundum q̄d erant figuræ Chriſti.Ideo q; de Chr̄o prin
cipaliter,immo & literaliter intelligunt,cum non ſit inconueniens,ſecundum Auguſt. ean-
dem ſcripturā intellectum literalem habere multiplicē. Vnde ſecundum hunc modum, q̄d
1.Par.17. in lib.Paralip,de Salomone cōſcriptum eſt, Ipſe erit mihi in filium,& ego ero illi in p̄rem,
2.Re.7. Apoſtol⁹ ad Heb.1.allegat de Chriſto:quia hoc dixit Deus de Salomone, ſecundū quod erat
typus ſaluatoris,q nō ſolum per certas perſonas,ſed & per ipſum populum veteris teſtamen
ti ſæpe ſignificat. Sic ergo Matthæus præinducta verba allegat pro teſtimonio Chr̄i, q̄a de
Exo.12. populo Iſrael dicunt,vt erat Chr̄i figura,ita q̄ per eductionē filiorū adoptiuorū ex Aegypto,
&14. præfigurabat eductio filij naturalis ex loco illo.[vocauerūt eos] i. Moſes & Aarō collegerūt
filios Iſrael in Aegypto,p̄nūciantes q̄ Deus educturus eſſet eos de ſolo illo.[ſic abierunt à fa
cie eorū] i.eos nō audierūt,ſed terga verterūt,dicētes:Iudicet dñs īter nos & vos,q̄a fœtere fe
ciſtis odorē noſtrū corā Pharaone,vt patet Exo.5.Vel ſenſus eſt, q̄ p̄phetæ vocauerūt filios
Iſrael,hortando eos ad cultū Dei,q̄bus non obedierūt, ſicut ſubiungit:[Baalim immolabāt
Iudic.2. & ſimulacris] i.Idolis vel ſculptilibus[ſacrificabāt,] videlicet Aſtaroth, Moloch, ſicut in lib.
3.& 8. Reg.ac Iudicū pleni⁹ continet.[Et ego quaſi nutricius Ephraim] i.illis peccantibus ego cle
4.Re.23. mentiſſimus Deus ſicut pius fotor ac pater erā populo Iſrael, præcedēdo eos in eremo per
2.Par.28 diē in colūna nubis,ne ſolis vrerent feruore, & per noctē in columna ignis, ne tenebris ter-
Exod.13 rerent,vel aberrarent.[Portaui eos in brachijs meis] i.per modum nutricis p̄ijſſimæ dulciter
Num.22 eos tractaui,& p̄ deſertum deduxi, Ita q̄ brachia mea, i.miſericordia & poteſtas aderant
Deut.32 eis.Vnde Deut.1.Moſes fatur:Portauit te dñs De⁹ tuus, ſicut portare ſolet mulier paruulum
filium ſuum. Rurſus q; in Cantico:Expandit alas ſuas,& aſſumpſit eum, atq; portauit in hu-
meris ſuis.[Et neſcierunt] i.nō aduerterunt,[q̄ curarē eos] i.à peccatis idololatriæ cæteris q;
piſculis eos vellē ſanare,quantū in me erat,præſtolando emendationem eorū in ſolitudine,
& in terra Iudææ. Vnde Eſai.30. ſcriptum eſt: Propterea expectat dñs, vt miſereatur veſtri.
2.Petr.3. Et Petrus in 2.ſua epiſtola:Patienter agit dñs,nolens aliquem perire, ſed omnes ad pœniten
tiam reuerti. [In funiculis Adam traham eos] i.per beneficia ſimilia beneficijs Adæ collatis
Geneſ.1. allicism,& dudum attraxi eos ad nominis mei notitiam, dilectionem,& cultū. Vel eo amo-
re,quo ſanctum feci Adam in paradiſo, volui eos ſanctificare. Propter quod ſubditur:[In
vinculis charitatis] i.effectibus dilectionis. Beneficia nempe vocantur vincula atq; funiculi
charitatis,q̄m colligāt beneficiatū benefacienti, ſeu rationalē creaturam creatori. Hinc per
Hier.31. Hieremiam dñs ait:In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerans. Chriſtus quo-
que apud Ioann.6.Nemo poteſt venire ad me, niſi pater meus traxerit eum. Pro eo quod
noſtra tranſlatio habet,in funiculis Adam, Aquila,Symmachus,Theodotio, & LXX.trāſ-
tulerunt hominum pro Adam,ita q̄ alia tranſlatio cōtinet, In funiculis hominum traham
eos.Cuius diuerſitatis ratio poteſt eſſe,q̄ Adam in Hebrǽo eſt nomen cōmune & proprium.
Inquantū vero eſt nomen cōmune,ſignificat hominem. Sed vt eſt nomen proprium,ſignifi
cat protoplaſtum parentem. Ex quo patet, quomodo intelligendum ſit quod ſuper Mat-
thæum dicit Hieronymus: Vbicunq;, inquit, habemus,fili hominis, in Hebræo habetur,fili
Adam.Eſt itaq; ſenſus huius tranſlationis, immo & primæ ſecundum Hieronymū,In funi-
culis

culis hoim &c.i.ꝓpter vincula charitatis, quibus aſtrinxi mihi Abraham, Iſaac & Iacob, etiam iſtos mihi colligaui vel colligabo, puta electos ex Iſrael. vel ſecundum gloſſam, ea charitate, qua mihi patriarchas præfatos aſtrinxi, coniungā mihi & iſtos. Vnde Deut.10. Moſes: Patribus, ait, tuis conglutinatus eſt dñs, & dilexit ſemen eorum poſt eos. In Hiere. quoq; Hier. 13. aſſerit dñs: Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri, ſic agglutinaui mihi domū Iſrael, vt eſſet mihi in populum, & nomen, & laudem, & gloriam. [Et ero quaſi exaltans iugum ſuper maxillas eorum] Hoc, vt breuiter tangit Hieronym⁹, exponitur dupliciter. Primo ſic: Ego Deus ero quaſi exaltans, i. extollens ſeu ſubleuans iugum ſuper maxillas eoꝝ, i. iugum cæteraꝝ nationū eis ſuperinductum, vt ab onere nationum liberati, mihi libere famulentur. Hoc fecit Deus frequenter tempore Iudicum. Et item poſt tempus huius prophetiæ tribui Iudę ac Beniamin, vt ſcribitur in libris Heſter, Iudith, & Machabæorum. Secundo exponitur ſic, Ero quaſi exaltās, i. iugum legis grauiſſimum duræ ceruici eoꝝ impoſui, ne idoloꝝ inſiſterēt laudibus. Hinc per Eſaiā ait dñs: Infrenabo os tuū laude mea. [& declinaui ad eum vt veſceref] i. populo huic cōdeſcendi, & manna eis tranſmiſi, vt manducaret in eremo annis quadraginta. [Non reuertef in terrā Aegypti,] LXX. trāſtulerunt, Habitabit Ephraim in Aegypto. Sed redit in idem, qm̄ ſenſus eſt, ꝙ decem tribus, inſtante Aſſyrioꝝ aduentu, optabāt in Aegyptū fugere ac reuerti, ſed non potuerūt. [& Aſſur ipſe rex eius] i. Salmanaſar rex Aſſyrioꝝ ſuæ ditioni ſubijciet eos inuitos, & ſeruient ei violētia preſſi, q̄d ideo meruerunt, [qm̄ noluerunt conuerti] ad Deum, pœnitentiā peragēdo de idololatrijs ac reliquis culpis. [Cœpit gladius in ciuitatibus eius] i. gladius Aſſyrioꝝ cœpit occidere in vrbibus decē tribuum, [& conſumet electos eius] i. pulchras ac elegantes populi huius perſonas necabit, [& comedet capita eoꝝ] i. principales in decem tribubus, ſ. ſacerdotes, diuites ac nobiles deuorabit, eſſe vitale tollendo. Propheta in iſto cap. ſæpe ponit differentiam vnius tēporis ꝓ alio, more prophetico, ſicut in pſalmo quo decātamus: Annunciabitur dño generatio vētura, & annunciabunt cæli iuſtitiam eius populo qui naſcetur, quē fecit dñs. Verunth̄ qñ Oſee hæc dixit, cœpit gladius hoſtium debacchari in vrbibus Iſrael, vt patet ex 4. Reg. Sed poſt introducta eſt finalis atq; totalis captiuitas. [& populus meus] Iſrael ductus in captiuitatē, ſ. decem tribus, quæ ſolo nomine erant populus Dei, vel iure conditionis, aut propter patres, vel quia ſpecialiter à Deo vocati. [pendebit ad reditum meum] i. conſolationem ſeu liberationē expectabit à me, ſero infructuoſeq; pœnitens. Vel, pendebit ad reditum meum, i. ſuſpēſus erit, confuſus ac miſer, quovſq; ad eum reuertar per exhibitionē beneficioꝝ meorum. [Iugum aūt imponetur eis ſimul] i. populo decem tribuum non occiſo, ſed tranſlato, imponet rex Aſſyrioꝝ onus duræ ſeruitutis. [quod non auferetur] à populo decem tribuum. Nam iſta eorum captiuitas vſq; ad finē mundi protrahitur. Deinde loquif dñs, vel quaſi cōpatiendo peccatoris, ſicut plus pater, vel quaſi cōminādo iniqs, ſicut iuſt⁹ iudex. [Quō dabo te Ephraim:] i. quaſi condoleo tibi popule decē tribuum, quia traditurus ſum te hoſtibus, vel duce ac terribiliter tradam te illis. [protegam te Iſrael?] i. qua iuſtitia potero te ab hoſtibus defenſare? tanq̄ dicat, Non hoc meruiſti. [Quō dabo te?] Quærit Deus vt terreat, & terrendo ad pœnitentiam excitet interrogatos. Et reſpondet, [ſicut Adama ponam te,] & item [vt Seboim] i. ſubuerti meruiſtis, o filij Iſrael, funditusq; ſubuerti, & in fauillā ac cinerē redigi, ſicut ſubuerſæ ſunt igne & ſulfure Adama & Seboim, quæ erant duæ vrbes Pentapolis, ſeu quinq; ciuitatum ſubuerſarum propter peccatum contra naturam. Quinq; autem ciuitatū iſtarum hæc nomina ſunt, Sodoma, Gomorrha, Adama, Seboim, Segor. Porro hæc verba, ſicut Adama ponam te, dñs profert non aſſerendo, ſed quid iſti meruerint inſinuando, vel per reſpectum ad cauſas particulares, puta ad merita hominum. Subditur enim: [Cōuerſum eſt in me cor meum] i. à rigore iuſtitiæ, ad ſuauitatem clementiæ me conuerti, non per aliquam mutationem in me factam, ſed per comparationem ad opus ſiue effectum. pro qua conuerſione orat Pſalmiſta: Conuertere dñe, & eripe animam meam. Hoc enim modo dicitur immutabilis Deus mutari à ſeueritate iuſtitiæ, ad lenitatem miſericordiæ, & econtra. Vnde Iob ait: Conuerſus es mihi in crudelem. Et in Zacharia dominus proteſtatur: Sicut cogitaui vt affligerem vos, cum ad iracundiam me prouocaſſent patres veſtri, ſic conuerſus dieb⁹ iſtis cogitaui, vt benefacerem domui Iuda. [conturbata eſt pœnitudo mea] i. viſcera miſericordiæ meæ, quibus ſæpe dico me pœnitere de hominum damnatione, ſuper te clementer commota ſunt, ita ꝙ tibi miſereri decreui. Loquitur autem Deus affectu humano, non ꝙ in ipſo ſit veraciter pœnitudo, ſecundum quod ſcriptum eſt in libro Regum: Porro triumphator in Iſrael non parcet, & pœnitudine non flectetur. Sed per modum pœnitentis ſe habet, dum à cœpto opere vel facta comminatione deſiſtit. Vnde præinducto Regum cap. dicit: Pœnitet me, ꝙ conſtituerim Saul regem. In Geneſi quoq;: Pœnitet me feciſſe hominem. [non faciam furorem iræ meæ] i. magnitudinem rigoris ac zeli iuſtitiæ meæ non ad effectum perducam in populo iſto. [non conuertar] i. à propoſito miſerendi non variabor, [vt diſperdam

Hier. 13.
Eſai. 48.
4. Re. 25.
Pſal. 21.
4. Re. 25.
Gen. 19.
Deut. 26
Pſal. 6.
Iob 30.
Zach. 8.
Gene. 6.
1. Re. 15.
Ibidem
Gene. 6.

Ephraim]i.decem tribus totaliter ac irreparabiliter deſtruam, ſicut deſtruxi vrbes præfatas.
Scit itaq; dñs reuocare ac moderari ſententiam,ſi tu noueris corrigere vitam,immo inter-
Hier.18. dum ex ſola ſua benignitate hoc facit.Propter quod apud Hieremiam profitetur:Repente
loquar aduerſus gentẽ & regnum,vt eradicem & deſtruam illud. Si pœnitentiã egerit gens
illa,agã & ego pœnitentiã ſuper malo quod cogitaui,vt facerem illis. Deniq; pãdit cauſam
cur tam pie acturus ſit,[qm̃ Deus ego,]propter quod propriũ eſt mihi, miſereri & parcere,
ſeu citra condignũ punire,[& non homo,] ideo punio ad emendationem, quantum in me
eſt,non ad interitum.Homo aũt punit,vt perdat.Vel ideo dicit hoc,qm̃ iudex ſeu vltor fre-
quenter excedit in vlciſcẽdo propter impetum paſſionum,ſic'q; iram ac furorem ſuum ad-
implet.Deus vero cum ſit ſimpliciſſima quædam eſſentia,paſſiones ignorat,ſed cũ tranquil
Sap.12. litate oĩa agit, iuxta illud Sapientiæ: Tu aũt dominator dñe cum tranquillitate iudicas, &
cum magna reuerentia diſponis nos. [in medio tui ſanctus]i.tibi cohabitare & auxiliari,
te'q; ſanctificare paratus,quãtum in me eſt.Proprie tñ & actualiter non dicitur Deus eſſe,ni-
ſi inter bonos,in quorũ cordibus per gratiã habitat,quales vtiq; quidam ex decem tribubus
erãt.[& nõ ingrediar ciuitatẽ]Verba hæc multipliciter exponuntur.Primo ſic:Non ingre-
diar ciuitatẽ eo modo quo iudex cõmotus,i.non veniã ad te,vt te iudicialiter penit' deſtru-
am.Vel,nõ ingrediar ciuitatẽ reproborum eo modo,quo in medio tui ſum. Vel,nõ ingre-
diar in ciuitatem vnã duntaxat,i.non in vna tantũ vrbe ponam cultũ meum, ſed vbiq; ter-
rarũ hunc dilatabo,& offeretur mihi in omni natione oblatio munda. Iudæi pro ſuo errore
exponũt hoc modo,Non ingrediar &c.i.populũ iſtũ Iſrael non ſic deſeram,vt ad nationes
me transferam.[Poſt dñm ambulabunt]i.qui ex populo Iſrael fuerint ſaluati, Deo fide &
Pſal. 62. charitate cohærebunt,iuxta illud in Pſal.Adhæſit anima mea poſt te,hoc eſt,opera talia ex-
ercebunt,per quæ Deo feliciter vniantur,[Quaſi leo rugiet]i.ipſe Deus omnipotens efficaci-
citer terribiliter'q; loquetur, & omnes ſuos aduerſarios perterrebit, quemadmodum leo ſuo
Ioelis 3. rugitu animalia ſtupida facit & fixa. Hoc idẽ habetur apud Iohelem & Amos. Præterea ſe-
Amos 1. cundũ Hieron.Iudæi hæc referũt ad tẽpus Meſſiæ,quem præſtolanſ venturum Sed q̃ expe-
ctant implenda, ſunt dudum impleta.Chriſtus enĩ quem ſcimus veniſſe, rugit ſicut leo, de
quo Apoc.5.dicitur:Vicit leo de tribu Iuda.Rugit aũt clamore terribilis cõminationis,di-
Lucæ 13. cendo:Niſi pœnitentiã egeritis,oẽs ſimiliter peribitis.Et itẽ: Ibunt hi in ſuppliciũ æter-
Matt.25. num.Et:Arcta eſt via quæ ducit ad vitam.Et:Multi vocati,pauci vero electi. Et alia multa
7. & 20. terribilia loquiſ in euangelio.Erat'q; docẽs, ſicut poteſtatẽ habens, non ſicut ſcribæ & pha-
Mat.7.8 riſæi.Eiecit inſup ſpũs verbo.[& formidabũt filij maris]i.habitãtes in inſulis audita ab apo-
Lucæ 4. ſtolis prædicatione euãgelij Chriſti,timebũt caſto timore,& conuertenſ ad fidẽ. Vnde Eſa.
42.prædictũ eſt:Ponent dño gloriam,& laudẽ eius in inſulis nunciabunt. Vel,filij maris,di-
cuntur homines huius ſeculi, qui mare procelloſum vocantur, & ſagena prædicationis ca-
pti adunati'q; ſunt, quorum multi ab ipſo ſunt Chriſto docti atq; conuerſi. [& auolabunt
quaſi auis ex Aegypto]i.cito conuertenſ ad Chriſtum Aegyptij, vel in Aegypto morantes.
Eſai. 49. Quod per prædicationẽ Simonis ac Iudæ conſtat impletũ,quẽadmodũ Eſaias prędixit:Co-
gnoſcetur dñs ab Aegypto,& cognoſcẽt Aegyptij dñm, & colent eum in hoſtijs & muneri-
bus.[& quaſi columba de terra Aſſyriorum]i.in regione Aſſyriorum manentes,feſtinanter
ad Chriſtum confugient. In his ſiquidem terris olim præcipue viguit Chriſtiana religio.
[Et collocabo eos in domibus ſuis]i.nunc in eccleſijs,deinde in cæleſtibus manſionib'.Hoc
Matt. 8. eſt quod in euangelio dicit Saluator: Multi ab oriente & occidente venient, & recumbent
& 24. cum Abraham,Iſaac & Iacob in regno cælorum. Et denuo:Prædicabitur,inquit,euangeli-
Eſai.44. um hoc in vniuerſo mundo.De hoc ſæpiſſime loquitur Eſaias,ſicut cum ait:Ecce iſti de lon
ge venient.Et:Ecce illi a'b aquilone & mari,& iſti de terra auſtrali. Conſequenter dñs in-
gratitudinem & peccata regni decem tribuum repetit.[Circundedit me]i.vndiq; inhono-
rauit atq; offendit,[in negociatione] meum honorẽ & nomen idolis aſcribendo,[Ephra-
3.Re. 12. im]i.Ieroboam primus rex decem tribuum Ephratæus. Nam vitulis aureis factis, dixit:Iſti
ſunt dij tui Iſrael,qui te eduxerunt de terra Aegypti. Circundedit quoq; me [& in dolo do-
mus Iſrael]i.in fraude qua decem tribus decepit, eas ad idololatriam inducendo. Dicit au-
tem Deus infinitus circundari, non q̃ circunſcribatur vel limitetur, ſed qm̃ ex omni parte
Pſal.7. ad eum acceditur,vel contra eum proceditur. Vnde habetur in Pſal.Synagoga populorum
circundabit te.[Iudas autem]i.populus tribus Iudæ & Beniamin,[teſtis fidelis]i.bene viuen
do mihi & legi teſtimonium veritatis perhibuit verbo & opere,teſtificans me eſſe Deum ve
rum,& vera eſſe quæ in lege ſcribuntur.[deſcendit cum Deo]i.dño Deo adhærendo, humi-
liauit ſe,ſubijciens ſe legis imperio.[& cum ſanctis fidelibus]i.prophetis ac patriarchis,cum
quibus deſcendit,per hoc q̃ eorũ veſtigia imitans,in valle humilitatis proceſſit.Cum enim
3.Re. 12. decem tribus à domo Dauid ſe ſegregaſſent, & idola colere ordirentur, duæ tribus cum tri-
bu Leuitica in cultu Dei permanſerunt etiã diu,q̃uis interdũ ad tẽpus idolis deſeruirent.Po-
ſtremo,

ſtremo, quidā Hebræoꝝ, referēte Hieronymo, exponunt hæc ſic, ꝙ cū Moſes cū duodecim
tribubus ad rubrū mare veniſſet, & filij Iſrael Aegyptios ſupra ſe venire vidiſſent, alijs inter 4.Re. 16.
eos deſperantibus, alijs in Aegyptū redire optantibus, & omnibus iſtis contra Deū infideli-
ter mēdaciterq́ agētibus, tribus Iudæ fideliter ſtetit, & Moſen primo ſecuta eſt, ingrediendo Exo. 14.
poſt eū mare rubrū. Propter quod meruit principatū & regiā dignitatē, ſicq́ deſcēdit cum
Deo in mare rubrū, & cum ſanctis fidelibus, i. Moſe & Aaron ducibus populi. Hoc dictum
vocat Hieronymus fabulam: multi tamen doctores catholici opinantur hoc verum.

¶ Expoſitio eiuſdem capituli XI. tropologica. Artic. XXIIII.

SIcut mane tranſit, pertranſit rex Iſrael. Rex Iſrael, i. princeps populi Chriſtiani ſeu mili-
tātis Eccleſiæ, eſt Chriſtus, cui ſacrilegi acclamabant Iudæi: Si rex Iſrael eſt, deſcēdat nūc Matt. 27
de cruce. Cui & boni Iudæi in die palmarum cantabant: Benedictus qui venit in nomine
domini, rex Iſrael. Rex iſte cito pertranſijt in hoc mundo, quia Iudæi, quibus miſſus fuerat,
ſtatim abiecerunt eum extra vineam, & in iuuentute eius occiderunt eum, dicentes: Hic eſt Mat. 21.
hæres, venite occidamus eum, & noſtra erit hæreditas. Hic fuit puer Dei patris, de quo dixit
primitiua Eccleſia: Conuenerunt aduerſus ſanctum puerum tuum Ieſum in ciuitate hac, Acto. 4.
ipſe enim eſt naturalis & vnicus puer ſeu filius patris æterni. De quo ſcriptum eſt: Ecce pu- Eſaię 42.
er meus, quem elegi, electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea. [Et dilexi eum.] Hunc Matt. 12.
enim puerum, ſecundum quod Deus eſt, diligit pater amore prorſus immenſo, & tantum,
ſicut ſeipſum. Porro ſecundum naturam eius aſſumptam diligit eum plus, q̃ totum vniuer-
ſum. Vnde in baptiſmo & transfiguratione pueri huius locutus eſt: Hic eſt filius meus dile- Mat. 3. 17
ctus. [Et ex Aegypto vocaui filium meum] Herode defuncto. Spiritaliter vero poſt paſſio- Matt. 2.
nem, quando ex mundo iſto per Aegyptum ſignificato, tranſtulit eum, & ad dexteram ſuæ Mar. 16.
maieſtatis conſtituit. Præterea regem iſtum, qui per fidem & gratiam corda noſtra inhabi-
tat, quidam negligentes, carnales ſeu impij cito à ſe tranſire, id eſt, recedere faciunt, dādo lo-
cum diabolo. De talibus enim ait in libro Geneſeos: Non permanebit ſpiritus meus in ho- Gene. 6.
mine in æternum, quia caro eſt. In libro Iob quoq́: Dixerunt Deo, Recede à nobis, ſcien- Iob 21.
tiam viarum tuarum nolumus. Qui enim in charitate & gratia eſt, niſi omni cuſtodia cor ſu-
um cuſtodierit atq́ inſtanter in Dei timore ſe conſeruauerit, facile perdit quod habuit, do-
muſq́ eius ſubuertitur. Oportet ergo ſolicite ambulare corā Deo ſancto ac metuēdo. Præ- Prou. 4.
terea rex noſter dici poteſt intellectus ſeu ratio, q̃ in regno animæ cęteris virib⁹ dominatur, Eccl 27.
quem à ſe tranſire faciunt, qui paſſionibus & peccatis non efficaciter reluctantur, quorum
omnis ſapientia deuoratur. Quo cōtra hortatur Pſal. Nolite fieri ſicut equus & mulus, qui- Pſal. 31.
bus non eſt intellectus. [Quia puer Iſrael] Hoc de eccleſia ſeu quolibet vero Chriſtiano acci
pi poteſt, qui per puritatē & innocentiā puer, per contēplationem vero diuinoꝝ, Iſrael ap- Exo. 4. 5
pellatur. Talibus enī ait Saluator: Pueri, nunquid pulmentarium habetis? De quibus ait per Ioan. 21.
Eſaiam: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi dn̄s. Hos diligit Deus, quemadmodū Ioan. Eſai. 8.
3. legitur: Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitū daret. Et Paulus: Propter ni- Ephe. 2.
miam, ait, charitatem, qua dilexit nos pater, filium ſuum miſit, &c. [Et ex Aegypto] i. ſecu-
lari & tenebroſa conuerſatione, [vocaui] per inſpirationē internam, vel prędicationē quoq́
exteriorem. [filium meum] i. quemcunq́ fidelem & Chriſtianum. Vnde dicit Apoſtol⁹: Eri-
puit nos de præſenti ſeculo nequam, & tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ. [vocaue- Coloſſ. 1
runt eos, abierunt à facie eorum.] Hoc de incorrigibilibus & ſuperbis accipiendum eſt, quos Prou. 12
per prælatos atq́ vicarios ſuos Chriſtus vocat ad pœnitētiam, ſed contemnunt. [Baalim im
molabant, & ſimulacris ſacrificabant.] Hoc ſpiritaliter agunt, quorum deus venter eſt, Ve-
nus, vel aurum, aut propriæ adinuentionis perfidum dogma, qui amplius amant, colunt, &
cogitant creaturas q̃ creatorem, qui eſt ſuper omnia Deus ſublimis & benedictus. [Et ego
quaſi nutricius Ephraim] id eſt, populi creſcentis in bono. Chriſtus nempe eſt noſter nutri-
cius, qui ait: Caro mea vere eſt cibus, & ſanguis meus vere eſt potus. Nutrit enim nos pane Ioan. 6.
ſacramentali, pane lachrymarum, pane conſolationis internæ, pane vitæ & intellectus, gra-
tiæ bonæq́ actionis. Vnde in euangelio loquitur: Venite ad me omnes qui laboratis, & one- Matt. 11.
rati eſtis, & ego reficiam vos. [Portaui eos in brachijs meis.] In brachijs ſuis portauit nos fi-
lius Dei ad patrem, quando baiulans ſibi crucem exiuit, atq́ in crucis ligno brachia ſua ſan- Mar. 15.
cta pro noſtra redemptione extendit. Eos quoq́ portat Chriſtus quotidie in brachijs ſuis, Lucæ 23.
quos iugiter tam dulciter tractat, conſolatur, præſeruat, ita vt cum multa alacritate & ſine Pſal. 118
graui impugnatione omne opus Dei perficiant, viam mandatorum dilatato corde potius
currant q̃ ambulent, quibus vtiq́ magna neceſſaria eſt cautela, vt vera circunſpectione ac
humilitate ornentur, Deoq́ grati conſiſtant, nec alios aſpernentur. Aliter diceret Chriſtus
de eis quod ſubditur: [Neſcierunt, ꝙ curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in vinculis
charitatis.] Sic plane trahit nos Chriſtus, dans nobis ineffabilia beneficia ſuæ charitatis in-
dicia. Dat enim nobis ſeipſum in cibum & potum, tribuit ſacramenta, & ad originalis iu- Ioan. 5. 9

ſtitiæ conformitatem reducit nos in baptiſmo & pœnitentiæ ſacramento. Hinc apud Ioan.
Ioan.12. loquitur: Ego ſi exaltatus fuero, oĩa traham ad meipſum. Et Paulus: In fide, inquit, viuo filij
Galat.2. Dei, qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum ꝑ me. Hoc tractu piiſſimo indiget pigritia atq;
infirmitas noſtra, qui ſine gratia ſemper inhæremus terrenis ac vilibus rebus. Propter quod
ſponſa precatur Cantic.1. Trahe me poſt te. [Et ero eis quaſi exaltans iugum &c.] hoc eſt q̃d
1.Co.10. aſſerit Paulus, Fidelis Deus qui non patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis. [Declinaui
ad eum] i. de cælo ad terram deſcendi ad populum iſtum per incarnationis myſterium. [vt
veſceretur] pane ſuperſubſtantiali ac ſacramentali, vt dictum eſt. A ſummo enim cælo egreſ
Pſal.18. ſio eius. Et ipſe ait Ioan.6. Ego ſum panis viuus, qui de cælo deſcendi. Qui manducat hunc
panem, habet vitam æternam. En quanta dilectio, liberalitas atq; dignatio. [Non reuerte-
tur in terram Aegypti] i. plebs vere Chriſtiana, ad conuerſationem non reuertetur munda-
nam. Quod ſi fecerit, tunc [Aſſur] i. diabolus erit [rex eius] qui eſt rex filiorum ſuperbiæ. [Cœ-
pit gladius eius] i. tentatio diaboli præualere, [in ciuitatib⁹ eius] i. congregationib⁹ Chriſtia-
noꝝ rebelliũ, qui à proprijs concupiſcentijs ſuperantur. [& conſumet electos, & comedet
capita eius] i. eminentes ac ſuperiores populi huius ad nihilũ redigit dæmon, pertrahẽs oẽs
ſimul in damnationem æternam. [Et populus meus pendebit ad reditũ meum,] quia dum
Chriſti gratioſam præſentiam piumq; iuuamen amittimus, nil boni valemus, quouſq; nos
Pſal.89. viſitet & confortet. Idcirco feruenti ſemper dicamus affectu: Cõuertere dñe vſq; quo, & de-
& 76. precabilis eſto ſuper ſeruos tuos. Et interim renuat conſolari anima noſtra, ſuſpirans ad re-
ditum ſponſi. [Iugum aũt imponetur eis ſimul, q̃d non auferetur] quia peruerſi nũc ſubdun
tur iugo laqueiſq; diaboli, cum quo poſtea in inferno æternaliter cruciabunt. [Quõ dabo te
Ephraim?] hoc dicit dñs cõminando impijs Chriſtianis, quibus melius eſſet viam iuſtitiæ
ignoraſſe, q̃ agnitam abieciſſe. Vnde merentur ſubuerti, ſicut Pentapolis. Sed Deus frequen
2.Petr.2. ter miſeretur eoꝝ, ſicut ſubiungit: [Conuerſum eſt in me cor meum.] Tempore eñ euãge-
Gene.19 licæ legis gr̃a & miſericordia Dei præcipue abundauit. Propter q̃d dicit Apoſtolus ad Titũ:
Tit.3. Apparuit benignitas & humanitas ſaluatoris nr̃i Dei. [In medio tui ſanctus.] Chriſt⁹ eñ in
medio eſt ſuoꝝ, quẽadmodum ait Matth.18. Vbi ſunt duo vel tres congregati in noĩe meo,
ibi ſum in medio eoꝝ. [Et non ingrediar ciuitatẽ] i. eccleſiã impioꝝ, iuxta illud in Pſalmos
Pſal.25. Odiui eccleſiã malignantiũ, & cũ impijs non ſedebo. [Poſt dñm ambulabunt] i. Chriſti veſti-
Ioan.13. gia aſſequẽtur veraciter Chriſtiani, ſcientes q non ſit ſeruus maior dño ſuo. Nemo eñ venit
& 14. ad patrẽ, niſi per Chriſtũ. Ideo dicit in 1. ſua epiſt. Ioan. Qui dicit ſe in Chriſto manere, de-
1.Ioan.2 bet ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare. Petrus quoq;: Chriſtus, inquit, paſſus eſt pro no-
1.Pet.2. bis, vobis relinquens exemplum, vt ſequamini veſtigia eius. [Quaſi leo rugiet] Chriſtus, præ-
Matt.25 ſertim in die iudicij dicens: Ite maledicti in ignem æternũ. Tunc eñ iuxta Eſaiæ ſermonem,
Eſai.66. dñs vt ignis veniet, & vt tẽpeſtas currus eius. Nũc etiam rugit per ora efficaciũ prædicatorũ
Luc.21. atq; doctoꝝ, quib⁹ ipſe dat os & ſapientiã. [Et formidabunt filij maris] i. hoĩes ſeculares audi-
ta prædicatione huiuſmodi, metuẽt diuinã iuſtitiã, futuꝝ iudiciũ, pœnas æternas. [Et auo-
labũt] i. à priſtina cõuerſatione cito recedẽt, [quaſi aues] auiũ agilitatẽ ſequẽdo per contem-
plationẽ cæleſtiũ & ſupergreſſionẽ terrenoꝝ, ne eis dicatur: Filij hoĩm vſq; quo graui corde?
Pſal.4. Sed & illud Eſaiæ 40. eis conueniat: Qui ſperãt in dño, mutabũt fortitudinẽ, aſſument pennas
vt aquilæ, volabunt & non deficient. [Ex Aegypto] i. tenebroſis operibus mundi huius poſi
ti in maligno, vbi eſt ciuitas illa magna, q̃ ſpũaliter dicitur Sodoma & Aegyptus, vt dicitur
1.Ioan.5 Apoc.11. De qua ciuitate accipitur, q̃d iam dixit, Nõ ingrediar ciuitatẽ. [Et quaſi columba,]
imitando ſimplicitatem & innocẽtiam columbinã, auolabunt [de terra Aſſyrioꝝ] i. de pro-
prio corpore, per receſſum videlicet ab operibus carnis, vt viuant in ſpiritu. Nempe qui in
carne ſunt, Deo placere non poſſunt, vt dicitur ad Rom.8. Et ſi ſecundũ carnem vixerimus,
moriemur: ſi aũt ſpiritu facta carnis mortificauerimus, viuem⁹. [Et collocabo eos] per fidem
& charitatem, obſeruantiamq; præceptoꝝ, [in domibus ſuis] i. eccleſijs, vel in deuotis cõgre-
gationibus atq; cœnobijs. Iſta eñ præſertim conueniunt his, qui mundanam conuerſatio-
nem penitus deteſtantes, ad clauſtra confugiũt. [Circũdedit me in negociatione Ephraim]
i. prælati tẽporalia cupide congregantes, qui dicunt ſe noſſe Deum, factis aũt negant, & ne-
Titi.1. gatione boni ac mẽdacijs dñm vndiq; inhonorant. Circũdant etiã iſti Chriſtũ, [& in dolo
domus Iſrael] i. fraude qua fallunt, ſubuertunt, ſcandalizant eccleſiam, errantes & in errorẽ
Colo.2. mittentes. Vnde monet Apoſtolus: Videte, ne quis vos ſeducat per inanem fallaciam. Et ite-
2.Theſ.2 rũ: Ne quis vos ſeducat vllo modo. [Iudas aũt] i. populus fide & actu eccleſiaſticus, corde ve-
Eſai.44. ro & opere confitens dño. [teſtis] veritatis. De talibus enim ait Deus per Eſaiam: Vere vos
Actor.1. teſtes mei. Et Chriſtus in Actis: Eritis mihi teſtes in omni Iudæa & Samaria. [deſcendit,]
Thren.3 humiliando ſeipſum, ponenſq; in puluere os ſuum, ſi forte ſit ſpes, vt ſcriptum eſt: Deſcen-
dit ergo à tumore ſuperbiæ cum Deo, id eſt, ſecundum voluntatem atq; imperium Dei, qui
1.Pet.5. per Petrum locutus eſt: Humiliamini ſub potenti manu Dei. Deſcendit ergo cum Chriſto,
diſcens

diſcens ab eo,quia mitis eſt & humilis cordeq́ non venit miniſtrari,ſed miniſtrare,& patri Matt. 11.
obedire vſq; ad mortem.[Et cum ſanctis fidelibus]i.Apoſtolis ac apoſtolicis viris, illoꝝ hu Mat. 20.
militatem ſectando, dum alij fraude ac negatione Deum circundant. Tales ſunt,qui alioꝝ
malis exemplis aut ſuggeſtionibus doloſis non corrumpunt, quemadmodum docet Apo-
ſtolus Ephe.5.Nolite fieri participes eoꝝ.Rurſusq́:Obſeruetis eos,qui offendicula & ſcan- Rom.16.
dala concitant,& declinate ab eis.

¶Elucidatio cap.XII.Ephraim paſcit ventum. Art. XXV.

FRequenter S.Oſee eundem repetit ſenſum,ſub alia forma verborum, & aliqua adijci-
endo, peccantes enim multipliciter arguendi inſtruendiq́ ſunt. Quod ergo ſuperius 1.Tim. 5
dixit, regnum decem tribuum vanitatibus ſuis inſiſtere,& ab hominibus magis, quàm Oſee. 2.
à Deo poſtulare auxilium, nunc reſumit. [Ephraim,]id eſt,rex & populus decem tribuum.
[paſcit ventum,] id eſt, vanam ſpem ſuam fouet in Aſſyrijs confidendo, & ſeipſum fallit
ſpe ventoſa, in hominibus fruſtra ſperando. Vel paſcit ventū,id eſt, ſuperbos & vanos ſimi
les vento Aſſyrios alit, ſoluēdo eis annuatim magnum tributū, vt patet 4.Regum de Mana 4.Reg.15
hen & Oſee regib⁹ Iſrael. [& ſequitur æſtum]i. Aegyptioꝝ auxilio innitit. A q̃bus tempo-
re Oſee regis poſtulauit auxiliū contra regem Aſſyrioꝝ.Aegyptus aūt per æſtum ſignificat,
q̃niam regio illa eſt in parte magis calida,quàm Iudæa aut Samaria. Eſt enim reſpectu ter-
ræ ſanctæ in parte auſtrali,vt fert. Gloſſa vero exponit ſic: Sequit ventum,i. ire ad plagam
meridianā.fluctuabat eñi inter duos pp̃los[tota die]id eſt,iugiter omī tempore,de q̊ nūc ſer-
mo,ſingulis dieb⁹ ac noctibus.[mendaciū & vaſtitatem multiplicat]i. verbo & actu menti-
tur,idola venerando,& opprimi vaſtariq́ meret, Deū magis ac magis offendendo. Multi-
plicat igit vaſtitatem,i.cauſam ſuæ captiuitatis adauget inceſſanter peccando,vel à Pharao-
ne ſubſidiū implorando. Quo cognito, rex Aſſyrioꝝ venit atq; deſtruxit regnū decem tri- 2.Par.16
buum.[& fœd⁹ cū Aſſyrijs inijt] id eſt,pacis & amicitiæ pactum tempore Manahen,q dedit
regi Aſſyrioꝝ multa munera,vt regnum ſuum firmaret.[& oleū in Aegyptū ferebat]id eſt,
Pharaoni inter alia dona oleum(cuius Samaria fertiliſſima eſt,ſecundū Hieronymū,& qua-
le in Aegypto non inuenit ſecūdū gloſſam)deſtinauit & ferri fecit. Hoc fuit tēpore Oſee re-
gis,q cupiens à rege Aſſyrioꝝ & tributo,quod ei ſoluebat,liberari,miſit munera regi Aegy
pti,vt eum à iugo Aſſyrioꝝ erueret. [Iudicium ergo domini cum Iuda, & viſitatio ſuper Ia 4.Re.17.
cob.]Hoc dupliciter explanat. Primo ſic: Iudiciū ergo domini,id eſt,q̃niam decem trib⁹ tot
operatæ ſunt mala,idcirco iudiciū reprobationis & pœnæ ſeu iuſta punitio Dei eſt cum Iu-
da,i.pro pp̃lo regni Iudæ contra decem trib⁹. Quoniam vna cauſa captiuitatis decē tribuū
fert fuiſſe,ꝙ toties ꝓſecutę ſunt regnū Iudæ,vt patet in lib.Regū 3.& 4. Sicq́ De⁹ vindicauit 3.Re. 15.
perſecutionem Iudæ illatam in regno Ephraim.[Et viſitatio] vltionis venit ſuper Iacob.i.
regnū Iſrael ſeu decem tribuum.Secundo ſic:Iudicium ergo domini cū Iuda, id eſt, quoni-
am regnū Iudæ non pœnituit decem tribubus captis,idcirco poſt illaꝝ vaſtitatem iudici-
um domini eſt cū populo duaꝝ tribuū,vt iudicet ac puniat eas per Chaldæos. Et viſitatio,i.
flagellatio irruit ſuper Iacob,i.ꝑdictū populū Iudæ ac Beniamin ex ſemine Iacob progeni-
tum.[iuxta vias eius,& iuxta adinuentiones eius],id eſt, ſecundū exigentiam opeꝝ & cogi-
tationū,vel eoꝝ quæ ex proprijs adinuentionibus geſſit.[reddet ei]i.regno Iſrael ſecundum
primā expoſitionem,vel regno Iudæ,iuxta expoſitionem ſecūdā.Vtrūq; eñi regnū iuſte pu-
niuit Deus omnipotens,q ſingulis tribuit quod merent, quemadmodū in Iob inducit: Abſit Iob 34.
à Deo impietas,& ab omnipotente iniquitas.opus eñi hoīs reddet ei,& iuxta vias ſinguloꝝ
reſtituet.Vnde in Apocalypſi:Ecce venio(inq̃t) cito, & merces mea mecū eſt, dare vnicuiq; Apo.22.
ſecundum opera ſua.Conſequenter recolit beneficia patriarchæ Iacob collata, quibus po- Gen. 23.
ſteri fuerunt ingrati. [In vtero] Rebeccæ genitricis ſuæ [ſupplantauit] Iacob[fratrem ſu-
um] Eſau,non propria, ſed Dei virtute. Ipſe nempe quod egit, non ſenſit: ſed Deus qui
præuidit eum ſibi futurum fidelem patriarcham, qui & prædeſtinatos amat, dedit ei hoc Rom.8.
facere in ſignum futuri. De hac ſupplantatione habetur in Geneſi, quòd collidebantur in
vtero. Propter quod Rebecca pericula metuens, dixit: Si ſic futurum mihi erat, quid Gene.25
neceſſe erat concipere? Cumq́ iuiſſet ad conſulendum Dominum, locutus eſt ei Deus:
Duæ gentes in vtero tuo ſunt, & populus populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori.
Hic itaque fuit ſupernaturalis myſticusq́ conflictus. [& In fortitudine ſua] ſibi à Deo con-
ceſſa per naturam vel gratiam. [directus] id eſt, recte aptatus [eſt] Iacob ad præliandum
[cum angelo] ſancto, quando ſicut in Geneſi ſcriptum eſt, vir ſcilicet angelus in ſpecie vi-
ri, luctabatur cum eo vſque mane. [Et inualuit ad angelum] ſicut illic ſubiungitur: Qui Gene.32
cum videret, quod eum ſuperare non poſſet, dixit: Dimitte me, iam enim aurora eſt. Dici-
tur autem Iacob angelo præualuiſſe dupliciter: Primo,q̃m precibus & deuotione quaſi ex-
torſit ab angelo,quod quærebat.Nec mirum ſi dicatur inualuiſſe ad angelum,cum domin⁹ Exod.32
dicat ad Moſen: Dimitte me, vt iraſcatur furor meus contra eos. Moſes ergo charitate

& precibus, quaſi ligauerat Deum. Secundo, ꝙ inualuit ſecundum apparentiam, ita ꝙ ange
lus finxit ſe ſanctum Iacob ſuperare non poſſe. quæ tamen fictio non fuit fallax aut mendo-
Luc. 24. ſa, ſicut nec illa, qua Chriſt⁹ finxit ſe longius ire: ſed diſpenſatoria, & veritatis præfigurati-
ua. Præfigurauit enim, ꝙ Iacob hoſtibus præualeret, & populus naſciturus de eo, filios Eſau
ſuperaret. Quod tempore Dauid conſtat impletum, ſeruiente Idumæa regi Dauid ſub tribu
2. Re. 8. to, quando & Ioab interfecit omne maſculinum in Idumæa. [& confortatus eſt] Iacob be
nedictione ſuſcepta ab angelo, quando & dictus eſt Iſrael, atq; audiuit ab angelo: Si fortis
fuiſti contra Deum, id eſt, me Dei nunciũ, quanto magis contra homines præualebis? Cum
Gen. 32. enim Iacob nimis timeret aduentum Eſau, miſit Deus hunc angelũ, vt conſolaret, confortaret
retq; Iacob. Tamen ſecundũ Auguſtinũ 16. de ciuitate Dei, fuit angelus, q cũ Iacob venit de
Meſopotamia. [Fleuit & rogauit eum] i. Iacob lachrymoſe precatus eſt angelum, vt ſe be-
nediceret atq; in via cuſtodiret, ſicut & factum eſt. [in Bethel inuenit eum] id eſt, angelum.
Non ſeruatur hoc loco ordo hiſtoriæ. Iſta nanq; inuẽtio diu præceſſit confortationem &
Gen. 28. luctam præfatam, quando videlicet Iacob ex conſilio Rebeccæ fugit à facie Eſau pergẽs ad
Syriam, ad Laban fratrem Rebeccæ. Cumq; veniſſet ad quendam locũ, & dormiret in eo,
vidit in ſomnis ſcalam vſq; cælos erectam, & angelos Dei aſcendentes ac deſcendentes ꝑ eam,
dñm q̃q; innixum ſcalæ, & ſibi dicentem: Ne timeas Iacob, terram hãc dabo ſemini tuo, &
ero cuſtos tu⁹ q̃cunq; perrexeris. Cũ ergo Iacob euigilaſſet, pauens: Quàm terribilis, inquit,
eſt locus iſte? non eſt hic aliud, niſi domus Dei. Propter quod vocauit nomen vrbis illi⁹
Bethel, q̃d interpretať domus Dei, quæ ante Luza vocabať. Quæ omnia Gene. 28. plenius
deſcribunť. [Et ibi locutus eſt nobiſcũ] angelus. Per hoc enim quod in Bethel loquebatur
in perſona Dei ad Iacob, loquebatur & filijs eius in lumbis patris, ad quos promiſſio Iacob
facta pertinuit. Hoc loco (vt recitat Lyra) multa fabulanť Iudæi, dicentes quòd Iacob forti-
tudine ſibi ad horam conceſſa, vere præualuit angelo. Item, quòd angelus victus fleuit, ro-
gauitq; ipſum Iacob dilationem de obtinenda primogenitura & inualeſcentia ſuper Eſau,
ita quòd angelus iſte fuit cuſtos Eſau, volens impedire Iacob, ne ingrederet terram promiſ
ſionis ad acquirendum benedictiones ac primogenita Iſaac in præiudicium Eſau. Hæc au-
tem ſtulta & friuola ſunt. Quod enim angelus erat fortior Iacob, patet ex hoc, quòd cũ te-
tigiſſet neruum femoris eius, ſtatim emarcuit, & claudicauit. Rurſus angelus ille cum fue
rit bonus, & ſciuerit ꝙ Deus promiſiſſet ipſi Iacob terram promiſſionis, nequaq̃ conatus
eſt impedire diuinum promiſſum. Item, q̃a beatifica Dei viſione fruebať, dolor in ipſo non
habuit locum. Vnde nec fleuit, neq; triſtatus eſt de promiſſi impletione diuini, ſed erat di
uinæ volũtati in omnib⁹ conformatus. [& domin⁹ Deus] qui eſt [exercituũ] id eſt, angelo-
rum [domin⁹ memoriale (eſt) eius] vtpote patriarchæ Iacob. Hoc ideo dicit, q̃a in nomine
Iſrael, quod angelus impoſuit Iacob, includiť nomen Dei, quoniam Iſrael interpretať vir
videns Deũ. Vel ideo, q̃niam Iacob habuit Deum iugiter in memoria. Et itẽ, q̃niam De⁹
Exod. 3. vniuerſoꝝ voluit ſe ſpecialiter dici Deũ Iacob. Sicq; Deus eſt memoriale Iacob, q̃a per Ia-
cob commemorať. Vel iſte eſt ſenſus: Et domin⁹ De⁹ exercituũ, dñs eſt memoriale. i. nomẽ
eius, ſcilicet dñi Dei, q̃a communiter in veteri teſtamẽto dñs exercituũ appellať. Vnde ſcri-
Amos 4. ptũ eſt in Amos: Formans montes, & creans ventũ: domin⁹ exercituũ, nomen eius. Deinde
propheta affať & admonet poſteros Iacob. [Et tu] popule Iuda ſeu Iſrael. Ad vtriuſq; etenim
regni populum poſſunt hæc verba aptari. [ad dominũ Deũ tuũ conuertaris] ſequendo veſti-
gia Iacob patris tui. Quod partim impletũ eſt in primo aduentu Chri, & poſt dominicã paſ
Act. 2. 4. ſionem, q̃n per apoſtoloꝝ prædicationem multa millia Iudæoꝝ ad fidẽ conuerſa ſunt, vt pa
Eccl. 30. tet in Actib⁹. [Miſericordiam & iudiciũ cuſtodi] Primo, miſerendo tibiipſi, quemadmodũ
& 14. ſcriptũ eſt: Miſerere animæ tuæ placẽs Deo. Et: Qui ſibi nequam eſt, cui bon⁹ erit? Et Pro. 11.
Iacob. 2. Benefacit animæ ſuæ vir miſericors. Iudicium aũt ſine miſericordia fiet ei, q non fecerit
miſericordiam. Eſt inſuper iudiciũ propriæ diſcuſſionis, & reprobatiõis, ſeu veræ diſcretio-
nis, q̃d ſpectat ad omnes, vt ſcilicet vnuſquiſq; vitia ſua diiudicet, inter bona & mala diſcer
nat, ſeipſum diſcutiat, nec ſe impunitum relinquat. Vnde ait Apoſtolus: Si noſmetipſos di
1. Cor. 11 iudicarem⁹, non vtiq; iudicaremur. Et in lib. Iob habet: Nunquid q non amat iudiciũ, po-
Iob 34. teſt ſanari? Qui autem prælatus eſt, alijs iudiciũ iuſtũ exerceat tanq̃ iudex illorum. Miſericor
dia autem ſine iudicio, puſillanimitas dicit. Iudiciũ vero ſine miſericordia, crudelitas fert.
Commiſcenda ergo ſunt hæc moderatione ſagaci. [& ſpera in Deo tuo ſemper] in proſpe-
Iob. 34. ris & aduerſis, vt cũ S. Iob dicas: Etiam ſi occiderit me, in ipſo ſperabo. Quis eñ ſperauit in
& 13. eo, & confuſus eſt? Propter q̃d Eſaias 30. diſſeruit: Deus iudicij domin⁹. Beati omẽs q expe-
Pſal. 9. ctant eum. Et Pſal. Sperent in te, q nouerũt nomen tuum, q̃niam non dereliq̃ſti q̃rentes te,
domine. Cũ omni ergo fiducia inuoca Deum, & longanimiter expecta eum. Spera in eo, q̃ſi
in patre clemẽtiſſimo, ſicut in amatore præcipuo, tanq̃ in domino oipotente, & crede te eis
certus eſto ꝙ paratus ſit indulgere, auxiliari, & quicq̃d veram concernit ſalutem, conferre.

De ſic ſperante dicit Pſalmiſta: Domine virtutũ, beatus homo q̄ ſpeeat in te. Et Hieremias: Pſal. 83.
Benedictus vir qui confidit in domino, & erit dñs fiducia eius. Et alibi ſcriptum eſt: Omnes Hier. 17.
qui ſperant in eo, non infirmant. Pro eo quod Hieronymus tranſtulit, Et ſpera in Deo tuo Pſal. 25.
ſemper: Septuaginta tranſtulerunt, Et appropinqua Deo tuo ſemper. Hoc eſt, de virtute in
virtutem procede, omnem immunditiam culpæ abſterge, & Deo per charitatem ſemper
viſcerosius atq; intimius vniri, immo immergi enitere. Inſuper redit propheta ad decem
tribuũ increpationem: [Chanaan] id eſt, plebs decem tribuum, quæ Chanaan appellat, non
origine generis, ſed parilitate & imitatione iniqtatis, q̄niam Chananæorũ vitia idololatri
amq; ſequuta eſt. Vnde & Daniel ait presbytero iudici, q̄ vtiq; erat de ſemine Iuda ſecũdum Dani. 13.
Hieronymum: Semen Chanaan, & non Iuda, ſpecies decepit te. Iudæ quoq; atq; Hieruſa-
lem dicit in Eſaia: Audite verbum domini principes Sodomorũ, auribus percipite legem Eſai. 1.
Dei veſtri populus Gomorrhæ. Item in Ezechiele: Pater tuus Amorrhæus, mater tua Ce- Ezec. 16.
thæa. [in manu eius ſtatera doloſa.] Per hoc decem tribus reprehenduntur de fraude in p-
ximum & auaritia, de legis etiam præuaricatione, quæ iuſſit: Nolite iniquum aliquid fa-
cere in iudicio, in regula, in pondere, in menſura. Et denuo ait: Sit tibi æqu⁹ modius, æqu⁹q; Leui. 19.
ſextarius. De hoc habetur in Pſalmo 61. Veruntamen vani filij hominum, mendaces filij ho Deu. 25.
minũ in ſtateris, vt decipiant de vanitate in idipſum. Deniq; quidam affirmant, q̄ Chana- Leui. 25.
an ſit hoc loco nomen commune, ſignificans mercatorem, quemadmodum Prouerb. 31.
vbi legitur: Sindonem fecit & vendidit, & cingulum tradidit Chananæo. Sicq; mercatores
Iſrael de ſtatera notantur doloſa. [calumniam] id eſt, pauperum oppreſſionem, & aliorum
iniuriatiõem, [dilexit] quod eſt contra charitatem, contra legem naturalem & ſcriptam, &
contra illud Leuit. 19. Non facies calumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum. [Et di-
xit Ephraim] ſcilicet decem tribus. [Veruntamen diues effectus ſum] id eſt, non obſtante, q̄
dilexi calumniam & ſtateram doloſam, in temporalib⁹ nunc abundo, & ſufficit mihi, quod
ea poſſideo, nec curo, quomodo adeptus ſim ea. [inueni idolum mihi] i. deum conflati-
lem, cui ſeruiendo effectus ſum diues. Vel idolum, id eſt, aurũ ſiue pecuniam, quod eſt de-
us, idolumq; auari: ſicut venter dicit deus guloſi. Propter quod dicit Apoſtolus: Deponite Phil. 3.
auaritiam, quod eſt ſimulacrorũ ſeruitus. [Omnes labores mei non inuenerunt mihi iniqui- Col. 3.
tatem, quam peccaui] id eſt, diuitiæ, quas laborando collegi, non mihi oſtenderũt iniquita-
tem meam. Vel cauſa non fuerunt peccati, q̄d feci. [Et ego domin⁹ De⁹ tuus de terra Aegy
pti] id eſt, q̄uis tam grauiter me offendiſti, ego tamen ab eo tempore q̄ te ſeu patres tuos de
Aegypto eduxi, ſemper miſericors fui tibi, & quando conuerti volebas, pœnitentẽ clemen-
ter recepi. Immo adhuc veniã gratiamq; promitto, & locũ pœnitendi concedo. Vnde ſub-
iungit: [Adhuc ſedere te faciam in tabernaculis] id eſt, ſynagogis, vel proprijs domibus, vel
in congregationibus ſanctis, [ſicut in diebus feſtiuitatis] id eſt, cũ ingenti cordis ſolennita-
te, cum ſecuritate, deuotione cordis atq; lætitia, quemadmodum in veteri teſtamento con-
ſuetudo fuit veris Iſraelitis, ſedere in legalibus feſtis. Hoc aũt tripliciter accipi poteſt. Pri-
mo, conditionaliter, dummodo vitam corrigerent, ita q̄ ab imminẽte captiuitate liberra-
rent. Secundo, pro tempore Chriſti, quando per eius & Apoſtolorum ſermocinationem
aliqui ex decem tribubus conuerſi, ſederunt in tabernaculis illis præclariſſimis primitiuæ
eccleſiæ, ſecundũ quod domin⁹ apud Eſaiam prædixit: Sedebit populus meus in pulchritu Eſa. 32.
dine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. Tertio, pro tempore finalis con
uerſionis Iudæorũ, quando plenitudine gentiũ introgreſſa, omnis Iſrael ſaluus fiet. [Et lo- Rom. 11.
quut⁹ ſum ſuper prophetas] i. reuelationes inſpiraui prophetis, & per illos loquutus ſum, ita
q̄ ſermo meus cecidit ſuper corda eorum, & locutio mea ſupee eos deſcendit. [& ego viſio-
nem] id eſt, propheticas reuelationes [multiplicaui,] multifarie multiſq; modis loquens pa- Heb. 1.
tribus in prophetis. Vnde apud Lucam habetur: Sicut loquutus eſt per os ſanctorum, qui à Luc. 1.
ſeculo ſunt, prophetarum eius. Eiſdem etiam prophetis valde multiplices viſiones oſtendit
anagogice aut ſymbolice, ſcilicet Dauid, Salomoni, Eſaiæ, Hieremiæ, Ezechieli, Danieli.
Multi demum fuerunt prophetæ, quorũ viſiones non ſunt conſcriptæ. Et omnes prophetæ
principaliter loquuti ſunt pro tempore & de myſterijs Chriſti, quemadmodum in Actib⁹ Acto. 3.
Petrus teſtatus eſt: Omnes prophetæ à Samuel & deinceps annunciaueeunt dies iſtos. [&
in manibus prophetarum] id eſt, per verba & actus eorum. [aſſimilatus ſum] id eſt, homi-
nibus aſſimilatus, prænunciatus, præfiguratus, & ſimilitudinarie præſignat⁹ ſum. Sic enim Gene. 2.
vnio Chriſti & eccleſiæ præfigurata eſt per coniunctionem Adæ & Euæ: per formationem
quoque Euæ de coſta Adæ, præfigurata eſt formatio Eccleſiæ de latere CHRISTI Ioan. 19.
dormientis in cruce. Sic arca Noe, typus fuit Eccleſiæ, & Iſaac ligna baiulans, Chriſtum Gene. 22.
ſignificauit, crucem propriam ad locum immolationis ſuæ portantem. Dauid quoque
& Hieremias per tribulationes ſuas & opera, Chriſti paſſionem & opera apertiſſime figu-
rauerunt. Et Ionas deglutitus triduo durans, Chriſti triduanam ſepulturam monſtrauit. Ion. 2.

Loqui-

Loquitur autem Oſee commixtum de beneficiis Dei, & maleficiis populi. Vnde nunc rurſus recitatis beneficiis creatoris, commemorat vitia & ingratitudinem populi. [Si in Galaad idolum] id eſt, quia in vrbe trans Iordanem nomine Galaad, idololatria exercetur, & idolum reperitur, ſicut ſuperius dictum eſt, Galaad ciuitas operantium idolum. [tamen fruſtra
Oſee. 6. errant in Galgal] id eſt, duæ tribus grauiter peccant, & grauius aliis, dum idola colunt in Gal
Oſee. 9. gala ciuitate duarum tribuum, de qua dictum eſt: Omnis nequitia eorum in Galgal. Tanq̄
dicat, cum duæ tribus habeant ſacerdotes & templum, in quo & per quos ſecundum legem offerre poſſunt, & nihilominus idola colant in loco Galgali inexcuſabiliores ſunt, quo ad hoc, decem tribubus, quæ nihil horum habuerunt. [bobus] id eſt, vitulis aureis [immolātes] Quod enim hoc fruſtra fecerunt, hinc liquet. [Nam & altaria] ſacrilega [eorum] erunt [quaſi acerui] id eſt, tumulus ſeu congeries lapidum iacentes [ſuper ſulcos agri] id eſt, altaria decē duarumq́ tribuum, in quibus idolis ſeruierunt, penitus deſtruentur ab Aſſyriis & Chaldæis. [Fugit Iacob] à facie Eſau [in regionem Syriæ] ad Laban auunculum ſuum fratrem Re-
Gen. 27. beccæ, vt dicitur in Geneſi. [& ſeruiuit Iſrael in vxorem] id eſt, Iacob alio nomine Iſrael, ſe-
Gene. 29 ptem annis ſeruiuit auunculo ſuo Laban pro Rachele filia eius in coniugem recipienda: videbanturq́ ſibi anni breues propter amoris magnitudinem, vt in Geneſi deſcribitur. [& in vxorem ſeruauit] vel ſeruiuit, vt aliqui continent textus, id eſt, cum Iacob vidiſſet ſibi pro
Ibidem. Rachele ſuppoſitam Liam, ſeruiuit auunculo aliis ſeptem annis, vt Rachelem reciperet, quam tamen ſtatim poſt Liam recepit, octo (vt dicitur) euolutis diebus. Et per iſta ſeptennia ſeruauit, i. oues & pecora Laban cuſtodiuit. Vel ſeruauit pactum, q̄d fecit cū Laban de tempore miniſtrandi ſibi pro filiabus. [In propheta autem] i. per manum Moſis excellentis prophetæ, de quo Deutero. 34. ſcriptum eſt: Non ſurrexit vltrà propheta in Iſrael ſicut Moſes, qui noſceret dñm facie ad faciem. [eduxit dñs Iſrael de Aegypto] in manu potenti & brachio extento, [& in propheta] id eſt, per charitatem, precem & meritum huius prophetæ [ſeruatus] i. à morte præſeruatus [eſt] populus Iſrael frequenter, quando Deum grauiſſime offenderunt, ſicut in adoratione vituli conflatilis, & tentationibus ac murmurationibus contra Deum, quemadmodū in libris Moſis copioſiſſime recitatur. Dixerat equidem Moſes: Aut
Exod. 32 dimitte populo hanc noxam, aut ſi non facis, dele me de libro quem ſcripſiſti. Cui domin⁹:
Pſal. 105 Dimiſi, inquit, iuxta verbum tuum. Hinc fertur in Pſal. Et dixit vt diſperderet eos, ſi nō Moſes electus eius ſtetiſſet in confractione in cōſpectu eius. Deinde ponit decem tribuum ingratitudo. [Ad iracundiam] i. vltionem terribilē, & effectū ſimilem ei q̄ ex ira procedit. [prouocauit me Ephraim] i. decem tribus [in amaritudinibus ſuis] id eſt, peccatis ac idololatriis veræ ac ſanctæ ſuauitati contrariis, atq; ad æternam amaritudinē pertrahentib⁹. Vnde in Hie-
Hier. 2. remia habetur: Amarū eſt te reliquiſſe dñm Deum tuum. Nihilominus vitia peccantem delectant, ſed delectationem amariſſimam amaritudo conſequit, iuxta illud Apoca. Quantū
Apo. 18. glorificauit ſe, & in deliciis fuit, tantū date illi tormentum & luctum. Præterea, pius ac dulcis inuariabiliſq; creator, dicit ad iracundiam prouocari, non q̄ in ipſo ſit paſſio ſiue mutatio, ſed quia exigente ſua iuſtitia, & promerēte hominum culpa, per modum prouocati & irati
Hier. 7. ſe habet in vindicando, Propter quod ait apud Hieremiam: Nunquid me ad iracundiam prouocant? Nonne ſemetipſos in confuſione vultus ſui? [& ſanguis eius ſuper eum veniet] id eſt, cauſa mortis ſuæ redundabit in eum, id quod ſuis peccatis erit cauſa propriæ punitionis, quemadmodum in Ezechiele dñs ait frequenter de eo, qui propria negligentia, non
Ezec. 33. paſtoris ignauia, perit: Sanguis eius erit ſuper caput eius. Et puero Amalachitæ occiſo, dixit
2. Reg. 1. Dauid: Sanguis tuus ſuper caput tuum. Os enim tuū loquutum eſt, dicens: Ego occidi Chri-
Pſal. 105. ſtum domini. Vel ſanguis eius, id eſt, ſanguis innocentum atq; infantum ſuorum, quem fudit, iuxta illud in Pſalmo: Effuderūt ſanguinem innocentem, ſanguinem filiorum ſuorum & filiarum ſuarum, quas ſacrificauerunt ſculptilib⁹ Chanaan. [ſuper eum veniet] ita q̄ debitam pœnam perſoluet. [opprobrium eius reſtituet ei dñs ſuus] id eſt, pro contemptu & bla-
Iudic. 1. ſphemia Dei, recipiet à Deo opprobrium pœnæ, & in magno erit contēptu ac vilitate, qua-
Sapi. 11. tenus ſicut fecit, fiat ei, & per quæ peccauit, puniatur. Et fiat quod ait Saluator: Qua menſu-
Matt. 7. ra menſi fueritis, remetietur vobis. Vnde & Dauid, qui vxorem tulit Vriæ, domin⁹ ait: Ego
2. Reg. 12 tollam vxores tuas, & dabo eas proximo tuo.

¶ Moralis explanatio eiuſdem cap. duodecimi. Art. XXVI.

NVnc dictū eſt ſæpe, q̄d per Ephraim (q̄ interpretat̄ augmentū, & Dei cultū abiecit) ſignentur Chriſtiani iniuſti, mali p̄lati, religioſi ignaui, qui ſibi tēporalia augent, vitia colligunt, & opus Dei negligenter exoluunt. Vnde de quolibet horum nunc dicitur:
Pſal. 1. [Ephraim paſcit ventum] i. propriam vanitatem & animi leuitatem fouet ac roborat, & eſt
Matt. 11. tanquam puluis, quem proiicit ventus à facie terræ, & ſicut arundo vento agitata, nō habēs
Pſal. 14. radicē cordis in virtutibus fixā. Quo contra de electis ait pſal. In populo graui laudabo te. [Et ſequitur æſtum] i. concupiſcentiæ ignem, iræ, furoris, cupiditatis ardorem, impetum paſſionum

paſſionum. Quo cõtra Eccleſiaſtici 18. dicit: Poſt cõcupiſcentias tuas non eas, & à voluntate
tua auertere. Et in Prouerbijs dicitur: Impetũ concitati ſpũs quis poterit ſuſtinere? Hoc ad Pro. 27.
ſapientem non pertinet, prout in Iob dicitur: Nunquid ſapiens reſpõdebit, quaſi in ventum Iob 15.
loquens, & implebit ardore ſtomachum ſuum? [Tota die] i. iugiter [mendacium & vaſtita-
tem multiplicat] agens contra veritatem vitæ, doctrinæ, atq; iuſtitiæ, dæmonumq; captiuita
ti ac laqueis ſe innectens, & æterni carceris incluſionem ſibi accumulans. [Et fœdus cũ Aſ-
ſyrijs] id eſt, dæmonibus [init] quorum voluntati ſe æquat, ſicut in Eſaia habetur: Percuſſi-
mus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum. Aſſyrij autem interpretantur diri- Eſai. 28.
gentes, & dæmones dirigunt in viam damnationis æternæ. [Et oleum] id eſt, verba adulatio-
nis, vel apparentiam ſanctitatis, vel ſapientiæ nitorem. [In Aegyptũ ferebat] i. ad homines
ſeculares adduxit, illis adulando, vel ab eis laudem optando, vel ſciẽtiam ſuam iactando, q̃d
multi faciunt religioſi, prædicatores & clerici, vt temporalia commoda conſequantur & ho
norentur. De quo oleo ſcriptum eſt: Oleum peccatoris non impinguet caput meũ. [Iudicium Pſal. 140
ergo domini cum Iuda] i. huiuſmodi Chriſtianos, q dicunt ſe noſſe confiteriq; Deũ, ſed ope Titi 1.
ribus negant, Chriſtus diſtricte iudicabit. Scienti enim bonũ & non facienti, peccatũ eſt il- Iacob. 4.
li, vt Iacobus docet. Et Petrus: Tempus eſt, inquit, vt incipiat iudicium à domo Dei. [Et vi- 1. Pet. 4.
ſitatio] diuinæ vltionis irruit [ſuper Iacob] id eſt, cum qui cœpit vitijs reluctari & pœnitere,
ſed recidiuans, ſupplantatur à vitijs, quales ſunt multi religioſi, qui cũ cœperint ſpiritu, car- Gal. 3.
ne conſummant. Qui enim in clauſtro non ſtudet quotidie cum vera diligentia affectiones
animæ rectificare, vitia extirpare, cogitationes vanas ac malas reprimere, peior & incorri-
gibilior fit ſecularibus. [In vtero ſupplãtauit fratrem ſuum.] Hoc ſalubriter competit his,
qui in medio eccleſiæ alios ſuperant in profectu virtutum, vel errorem eorũ conuincunt, &
deſtruunt ſapientiali rationis diſcurſu, quemadmodũ Chr̃s promiſit diſcipulis: Ego dabo
vobis os & ſapientiam, cui non poterũt reſiſtere & contradicere omnes aduerſarij veſtri. Et Luc. 21.
Paulus ad Titum 2. Verbum ſanũ irreprehẽſibile, vt is qui ex aduerſo eſt, nil habeat mali lo-
qui de vobis. Petrus quoq; in prima ſua canonica: Sic eſt volũtas Dei, vt benefaciẽtes, obmu 1. Pet. 2.
teſcere faciatis imprudentiũ hoim ignorantiam. [Et in fortitudine ſua directus] i. ad Deũ
recte erectus [eſt cũ angelo] tales ſunt q angelicam conuerſatiõem ducũt in carne mortali,
ſurſum habentes corda, & toto affectu cæleſtis patriæ beatitudinẽ concupiẽtes. [Et inualuit
ad angelum] i. inſtantiſſimis precibus obtinuit grãm deſideratã, p cooperationẽ & admini-
ſtrationẽ angeli vitæ ſuę cuſtodis. Hoc qlibet noſtrũ facere debet, frequẽter deprecãdo ange
lũ ſibi in cuſtodiã delegatũ, vt taliter ſibi in oĩbus aſſit, dæmones repellendo, bona inſpiran-
do, Impfectũ noſtrũ excuſando, preces & merita nr̃a dño offerẽdo, grãm Dei reportando, vt
tandem beatificemur cũ ipſo. Sicq; cõueniet ſingulis nobis, q̃d ſubdit de S. Iacobo: [Et cõfor
tatus eſt, fleuit, & rogauit eũ] videlicet angelũ. [In Bethel] i. in eccleſia ſeu domo Dei. [inue-
nit eum] Ibi enim Chr̃ianus inuenit angelos ſanctos, q̃s certũ eſt perſonaliter ibi adeſſe, præ-
cipue in officio Miſſæ. Ibi quoq; præueniunt principes illi angelici coniuncti pſallentib', qui Pſal. 137.
corde ſyncero fatent: In conſpectu angelorũ pſallã tibi. Oportet enim vt angelici vultus co-
gitemus ac veneremur pſentiam, q nobis ſolitarijs pſertim incũbit, ne audeamus agere an-
gelo ſancto pſente ac conſpiciente, q̃d fratre aſtante nõ faceremus. [Et ibi loquut' eſt nobiſ-
cum] per inſpirationẽ internam, quemadmodũ Zacharias teſtat: Dixi angelo q loquebatur Zach. 1. 2
in me. [Chanaan in manu eius ſtatera doloſa] Chanaan interpretat quaſi mouentes, quales
ſunt ſeductores, q alios à rectitudine quærunt virtutũ auertere, à ſtabilitate mentis deijcere,
ſpoliare ſeu defraudare, in quorũ manu eſt ſtatera doloſa, iniuſta menſura, compoſitio frau
dulenta. Iſti calumniam diligunt, gaudentes dum alijs iniuriãtur, & ſimplices ac egenos fal
lunt aut opprimunt. Quod etiam auaris mercatoribus certum eſt conuenire, qui non curãt,
qualitercunq; procurent diuitias, dummodo eas acquirant. Propter quod verba ſequentia
competunt eis: [Veruntamen diues effectus ſum, inueni idolum mihi] i. theſaurum, in q̃ con Matt. 19.
fido, in quo eſt cor meum, amor & cogitatio. Iſti non penſant ſcripturã Eccl. 10. dicentẽ: Ni Mar. 10.
hil eſt iniquius, quàm amare pecuniam. Et: Poſſibili' eſt camelũ tranſire per foramen acus, Luc. 18.
quàm diuitem intrare in regnum cælorum. Quàm diu plebs Chriſtiana permanet talis, non
eſt Deus proprie Deus eius, qa nec ipſe diligit eam ſecundũ pſentem iuſtitiã, nec ipſa colit ac
diligit eum vt Deũ. Quod em̃ Deus vniuerſorũ non ſit proprie De' impiorũ, innuit Pſalmi- Pſal. 32.
ſta, dicendo: Beata gens, cuius eſt dñs Deus eius. Verum iſti fiunt populus Dei, & ipſe fit De-
us eorum, dum à ſeculari cõuerſatione, ab impuritate carnali conuertit eos ad ſe. Ideo ſub-
dit: [Et ego dñs Deus tuus de terra Aegypti] i. à tempore ſpiritualis egreſſionis tuæ de mun-
do atq; Aegyptiaca peccatorum ſeruitute, [adhuc ſedere te faciam] i. per contemplatiõem
quieſcere, guſtare, & videre, quàm dulcis eſt dñs [in tabernaculis] id eſt, in conuentu ſeu do-
mo iuſtorũ. De quibus fertur in Pſalmo: Vox exultationis & ſalutis in tabernaculis iuſtorũ. Pſal. 117.
Cum talibus enim habitat Deus, ſecundum illud Apoca. 21. Ecce tabernaculum Dei cum ho
minibus,

minibus, & habitabit cum eis. Poſtea vero ſedebunt in tabernaculis triumphantis eccle-
Eſa. 32. ſiæ, de quibus in Euangelio legitur: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt reci-
Luc. 16. piant vos in æterna tabernacula. Sic ergo ſedebunt nunc in tabernaculis [ſicut in diebus fe-
ſtiuitatis] vt quales fuerunt per baptiſmum, tales fiant per pœnitentiam. De quibus cantat
pſal. 91. Plantati in domo dñi, in atrijs domus Dei noſtri florebũt. [Fugit Iacob in regionē Sy
riæ, & ſeruiuit Iſrael in vxorem] Per Iacob à facie Eſau fugientem, & pro vxore ſeruientem,
præfiguratus eſt Chriſtus, vitiorum victor omnipotens, & Deum clare contemplans, qui
Mar. 1. nonnunquam fugit à facie Iudæorũ, & habitauit in deſertis locis, iuxta ciuitatem quæ dicit
Ioan. 11. Effrem, vt Euangeliſta Ioannes teſtatur. Seruiuit quoq; Deo patri, eius præcepta ſeruando,
& vſq; ad mortem obediendo, vt ſibi perfecte deſponſatet per vnionē gratiæ & gloriæ ſyna
gogam, quæ per Rachelem pulchram facie deſignatur. Sed Deus pater ſuppoſuit ei eccleſi-
am ex gentibus congregatam, quæ deſignatur per Liam, oculis lippam atq; deformē: quia
Gen. 29. gentilitas cæca fuit, & vitijs deformata. Porro in fine ſeculi deſponſabitur Chriſto ſynago-
Deu. 18. ga. [In propheta autem] id eſt, per Chriſtum prophetam & dominũ prophetarum, de quo
Moſes dixit: Prophetam ſuſcitabit vobis dominus. [eduxit dominus] Trinitas benedicta,
[Iſrael] id eſt, omnes electos, [de Aegypto] i. vitijs ſeculi ad regnum eccleſiæ, [& in propheta
ſeruatus eſt] id eſt, virtute & merito Chriſti ſaluatur populus Chriſtianus. [Ad iracundiā me
prouocauit Ephraim] id eſt, peccans populus Chriſtianus [in amaritudinibus ſuis] i. haben-
do amaritudines contra ſe inuicem, cum deberent mutuo eſſe benigni, dulces, & charitati-
ui. Habendo autem amaras inter ſe affectiones, merentur vt & ego talis ſim eis, qualis vnus
eorum eſt alteri. Hinc ad Galatas dicit Apoſtolus: Si inuicem mordetis & comeditis, vide-
Gal. 5. te ne ab inuicem conſumamini. Et alibi: Omnis amaritudo & clamor tollatur à vobis. Et
Ephe. 4. Iacobus ait: Si zelum amarum habetis, & contentiones ſunt inter vos, nolite gloriari &
Iacob. 3. mendaces eſſe aduerſus veritatem. Deniq; Moſes ille mitiſſimus, idem iuſſit Deuteronomij
Num. 12 29. Non ſit, inquiens, inter vos radix germinans fel & amaritudinem. Quod Paulus quo-
que ad Hebræos curauit commemorare, dicendo: Pacem ſequimini cum omnibus, con-
Heb. 12. templantes, ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans, impediat, & per illam inquinen
tur multi. Si igitur volumus, vt Chriſtus ſit nobis pius, dulcisq; iudex, ſimus & nos pij, ac
dulces ad proximos & confratres, ſupportantes inuicem in charitate, & imperfectioribꝰ
condolendo ſyncere. [Et ſanguis eius ſuper eum veniet] id eſt, iniquitas impij in ipſum re-
torquebitur, eiq; nocebit, & punitionis ſuæ cauſa conſiſtet. Vniuſcuiuſq; enim peccatum in
ipſum redundat, & ei prius ac magis quàm alteri nocet, quemadmodum Prouerb. 11. legi-
tur: In impietate ſua corruet impius, Et in inſidijs ſuis capientur iniqui. Alibi quoq; Salo-
Eccl̃s. 10 mon loquitur: Qui diſſipat ſepem, mordebit eum coluber. Et Pſal. 56. Foderũt ante faciem
meam foueam, & inciderunt in eam.] & opprobium eius reſtituet ei dominus] i. pro culpa
opprobrij quo Deum inhonorauit, aut proximum ſpreuit, faciet eum Deus contemptibilē,
vilem ac miſerum. Propter quod 1. Regum 2. affirmat: Quicunq; glorificauerit me, glori-
Baruc. 2. ficabo eum. Qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. Et Baruch inducit: Facti ſumus
ſubtus, & non ſupra, quia non obediuimus domino. Poſtremo magnum eſt, & peccati ve-
hementer conſumptiuum, ac ſingularis gratiæ meritorium, habere fortem ac feruidum ze-
lum honorandi Deum excelſum & benedictum, atq; optare vt opus Dei reuerenter, itemq;
ſolenniter impleatur.

¶ Declaratio cap. XIII. Loquente Ephraim, horror inuaſit Iſrael. Art. XXVII.

3. Re. 13. RVrſus propheta deſcribit maleficia populi Iſrael. [Loquente Ephraim] id eſt, Hie-
roboam Ephrateo, primo decem tribuum rege, præcipiente aureos vitulos adorari,
[horror] admirationis vel timoris [inuaſit Iſrael] id eſt, decem tribus. Primo enim
non omnes conſenſerunt ei, & tamen verebantur ei reſiſtere. Vnde & multi ex timore re
gis cœperunt idololatrare. Quidam vero multum mirabantur, quando Hieroboam dixit
3. Re. 12. de vitulis: Iſti ſunt dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Aegypti. [& deliquit in Baal]
id eſt, in cultu idoli ſic vocati. Vnum enim peccatum trahit ad aliud. Vnde cum decem
tribus ad idololatriam vitulorum deuolutæ fuiſſent, in alias idololatrias varias ſunt prola-
pſæ. [& mortuus eſt] morte peccati, quæ vitam gratiæ aufert, cum ſeparet à Deo, omnis vi-
Sapi. 1. tæ fontali principio. De qua morte ſcriptum eſt in libro Sapientiæ: Os quod mentitur, occi
Matt. 8. dit animam. Et Chriſtus apud Matthæũ: Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos. Pau-
lus quoque 1. ad Timoth. 5. Vidua quæ in delicijs viuit, viuens mortua eſt. [Et nunc addide-
runt ad peccandum] multiplicando idololatriam, aliaq; peccata annexa, quia non dolent
de perpetratis. [feceruntq; ſibi conflatile de argento ſuo] id eſt, vitulos argenteos conflati-
one formatos. Quia vt aſſerit gloſſa, Cum Hieroboam feciſſet vitulos aureos, populus fecit
3. Reg. 12 argenteos, vt ſecundum ſuam poſſibilitatem haberet deos argẽteos ad ſimilitudinē aureorũ.

Vnde

Vnde ſubiſgitur,[quaſi ſimilitudinem idoloꝝ]i. partim ſimiles vitulis aureis,ſcilicet in for
ma artificiali,q̃uis non in materia.[Factura]i.opus[artificum totum eſt]i. omnia idola iſta
humano artificio ſunt formata,nec ſunt aliqd diuinitatis aut poteſtatis ſortita. Propter q̃d
ſtultiſſimum eſt talia colere. [His]i. de idolis iſtis,[ipſi]idololatræ,præcipue ſacerdotes ido-
loꝝ & principes regum Iſrael,dicũt:[Immolate homines vitulos adorantes.]Hoc duplici-
ter legit. Primo ſic, O homines.i.populi decem tribuũ,immolate hoſtias vitulis aureis,ſic,
vt ſitis vel qui eſtis adorantes vitulos iſtos. Hortabantur enim ſubditos ad ſacrificia ſacrile- 3.Re. 12.
ga,etiam propter q̃ſtũ & gulam.Et ne pergerent adorare dñm in Hieruſalẽ.Secũdo ſic,Im-
molate ò cultores idoloꝝ,ipſos hoies adorantes vitulos vitulis, i.filios veſtros ac filias, vo-
biſcũ idola venerantes,immolate idolis ipſis.Hoc em̃ quidam eoꝝ fecerunt, quemadmodũ Pſal.105.
ſerıut in pſal. Immolauerunt filios ſuos & filias ſuas dæmonijs. [Idcirco] propter hæc mala
[erunt quaſi nubes matutina,& ſicut ros matutinus præteriens, ſicut puluis turbine raptus
ex area,& ſicut fum⁹ de fumario.] Quemadmodũ omnia iſta ad horam apparent, & ſubito
diſſoluuntur,ſiue diſparent & auferunt,ſic decem tribus protinus capient, & transferent vel
occident.Nubes quippe matutina & ros matutinus, incidente in ſe ſolis ſplendore ſiue ca-
lore,ſtatim fugant. Puluis quoq; turbine raptus ex area,i.vento eiectus ex horreo,& fu-
mus per caminum aſcendens,in tenuiſſimas auras diſſoluunt, quemadmodum ſcriptũ eſt: Pſal.37.
Sicut deficit fumus, deficient.[Ego autẽ][ſum][domin⁹ Deus tuus ex terra Aegypti]id eſt,ex
die qua te inde eduxi.Nam & impioꝝ eſt ipſe Deus p creationẽ & generalem prouidentiã.
Et populo Iſrael,quamuis idololatræ & ingrato,multa largit⁹ eſt beneficia,& triumphos in 3.Re. 21.
prælijs, vt patet 3. & 4. Regum. [Et Deum abſq; me neſcirs] id eſt, hoc tibi præcepi & iu- 4.Reg. 3.
beo, vt nullũ p̃ter me reputes Deum. Et merito nullũ p̃ter me coleres Deũ,cũ ego tanta tibi
bona præſtiterim.[& ſaluator non eſt p̃ter me.] Qui propria poſſit virtute ſaluare,vel à cul-
pa eripere aut beatitudinem cõdonare: quãuis aliqui ſint quaſi inſtrumẽtales ſaluatores,vel
à temporalibus periculis liberatores,qualis fuit Paulus: Saluos,inquiens, faciam quoſdam
ex illis. Hinc in Eſaia habetur: Deus iuſtus & ſaluans præter me non eſt.[Ego aũt cognoui Eſa. 45.
te in deſerto]i. de neceſſarijs tibi prouidi in eremo,q̃n exiſti de Aegypto. Loquitur autem
De⁹ de toto populo,quaſi de eiſdem numero,ſed ad eoſdem ſpecie referri oportet.Nam pa-
tres iſtoꝝ cognouit in deſerto,& quoſdam eoꝝ,videlicet prædeſtinatos,cognouit ibi per
approbationem & dilectionem,q̃s ſpũaliter & corporaliter aluit.Omnes vero communiter
recognouit per ꝓuidentiam generalem,expãdens nubem in protectionẽ eoꝝ in die à cau- Exod. 13
mate ſolis,& ignem,vt luceret eis in noctibus.[in terra ſolitudinis]i. in eremo iam p̃fata, in & 14.
qua vſq; tũc nemo habitauit.Quam Hieremias vocat imaginem mortis,q̃niam om̃i huma-
no carebat ſolatio, & vitæ totius ſuſtentaculo.[iuxta paſcua ſua]i. circa loca vbi eos nutri-
ui. Vel ſecũdũ alimẽta eis à me collata.[adimpleti ſunt & ſaturati ſunt] de manna & aqua, Hier. 2.
quam produxi eis de petra,de coturnicibus quoq;, iuxta illud Pſal.77. Pluit ſuper eos ſicut Exo. 16.
puluerem carnes, & ſicut arenam maris volatilia pennata, & manducauerũt & ſaturati ſunt & 17.16.
nimis. Item in terra promiſſionis diuitijs ſunt impleti, & eſu ciborum proprioꝝ ſaturati.
[Et eleuauerunt cor ſuũ] per elationem ſuperbiæ, non attendẽtes ꝙ oĩa recepiſſent à me.[&
obliti ſunt mei,]quia in deſerto & in terra promiſſionis per idololatriam, ingratitudinem,
aliaq; peccata Deũ grauiſſime offenderunt. [Et ego ero eis quaſi leæna]i.tam dire puniam Exod. 32
eos per Aſſyrios, ſicut leæna mactat beſtiam,quam manducat. Ero quoq; eis [ſicut pard⁹,] Num. 14
qui eſt animal velox,[In via Aſſyriorum]id eſt, in itinere quo capti pergent ad terram Aſſy- Exo. 17.
rioꝝ,ita ꝙ euadere non valebunt.[occurram eis,]inferẽdo vindictam,[quaſi vrſa raptis ca- 4.Re. 17.
tulis]id eſt,crudeliſſime nimis,dando eos in manus hoſtium crudeliſſimoꝝ.Porro ſecundũ
naturales,nihil ſæuius eſt vrſa,dum eſurit vel catulos ſuos amiſit.[Et dirumpam interiora ie
coris eoꝝ]i. vitalia auferam,ita ꝙ fame, gladio,mœrore,ac labore vitam amittent.Et con-
ſumam eos ibi,q̃ſi leo beſtia agri]id eſt,rex Aſſyrioꝝ crudelis vt fera [ſcindet eos]id eſt,di-
laniari præcipiet.Vel ſenſus eſt,ꝙ beſtiæ agri comederſit morticinia occiſoꝝ inſepultorum,
eoꝝ præcipue qui obierunt in via [perditio tua(ò)Iſrael(eſt)ex te]id eſt,iſta tua afflictio exi
gentibus tuis peccatis tibi illata eſt,& ex teipſo eſt vnde periſti.[tantummodo in me eſt au-
xilium tuũ]id eſt,in me duntaxat cõſiſtit ſaluatio tua, ita ꝙ ego ſolus valeo te temporaliter Deut. 32
æternaliterq; ſaluare.Propter q̃d dicit Apoſtol⁹: Sufficientia noſtra ex Deo eſt.Et apud Hie 1.Cor. 3.
re.legit:Scio dñe,q̃a nõ eſt hois via eius,nec viri eſt vt ambulet & dirigat greſſus ſuos.Con- Hier. 10.
ſequenter dñs loquit populo huic ironice zelo iuſtitiæ:[Vbi eſt rex tu⁹] Oſee filius Ela:[Ma
xime nunc ſaluet te] in tanta neceſſitate & tribulatione, cum maxime indiges.[in omnibus
vrbibus tuis]per Aſſyrios deuaſtatis. Quaſi dicat, Iam te ſaluare non valet, q̃niam captus 4.Re. 17.
eſt tecũ.[& iudices tui]id eſt, vbi ſunt iam maiores tui ac principes: q̃ſi dicat, Iam te iuua-
re non queunt,ſed ſimul deiecti ſunt,[de quibus dixiſti:Da mihi regem & principes.] petie-
runt enim duodecim tribus regem tempore Samuelis. Et per conſequens, poſtulauerunt 1.Reg. 8.

principes tales,quales eſſe ſolent cũ regib⁹. Vnde propheta loquitur de diuerſis quaſi de eiſ-
1.Re. 12. dem.Illi enim qui tempore Samuelis petierunt regem contra Dei voluntatem,non fuerũt
tempore Oſee prophetæ,qui nunc decẽ loquitur tribubus.Deinde ait dñs:[Dabo tibi regem
in furore meo]i. quoſdam reges dedi tibi potius in vindictam tuæ peruerſitatis, q̃ ad ſalu-
3.Reg.12 tem,videlicet Ieroboam ſucceſſoresq́ꝫ eius, q̃niam ſubditi mali merent ſibi pfici prælatũ in-
Iob 34. utilem,principemq́ꝫ nocentem, iuxta illud in libro Iob:Qui regnare facit hominẽ hypocri
tã ꝓpter peccata ppl̃i. Et Eſa.3. dñs ait:Dabo pueros principes eoꝝ,& effœminati dñabun
tur eis.Vnde per Ezechielẽ 20.pdixit:Regnabo ſup vos in furore effuſo. [& auferã] tibi re-
gem[in indigoatione mea]i. in zelo iuſtitiæ meæ contra peccata, priuando regem indignũ
vita & regno,quemadmodũ patet impletum in Saule, Sedechia,& alijs multis regibus Iſra-
Eccl. 16. el.Vnde in Eccleſiaſtico ſcribitur: Sedes ducum ſuperborũ deſtruxit De⁹,& ſedere fecit mi
Dani 2. tes pro eis. Apud Danielem quoqꝫ: Ipſe mutat tempora & ætates,& transfert regna atque
Iob 14. conſtituit.[Colligata eſt]i. apud me repoſita,[iniquitas Ephraim]i. decem tribuum,ita ꝙ
reſeruo eam,non indulgeo,ſed mox eam vlciſcar.Hoc modo ait & ſanctus Iob:Signaſti q̃ſi
in ſacculo peccata mea.[abſconditũ peccatũ eius]i.quaſi in marſupio apud me collocatum,
& integre reſeruatum, vt ſtatim retorqueat in eum per captiuitatem Aſſyriorum. Tuncq́ꝫ
per vindictã manifeſtabit.[dolores parturientis venient ei]i. calamitas maxima,quæ dolori
mulieris parientis aſſimilet,qñ Aſſyrij ceperint eum,ſ.pplm decem tribuum. Ipſe populus
iam præfatus,eſt[filius non ſapiens]i.filij ſtulti, q̃niam veri Dei cultum ſpreuerũt. Vnde ſu-
perius dictum eſt:Ephraim colũba ſeducta,nõ habẽs cor. Loquit aũt de toto populo,quaſi
Oſee.7. de vna perſona,poniťqꝫ ſingulare pro plurali, ſicut frequenter fit in ſcriptura. [nunc enim]
id eſt,veniente & præualẽte exercitu Aſſyrioꝝ, populus iſte[non ſtabit in contritiõe filioꝝ]
i.filioꝝ ſuoꝝ,qui patribus pſentibus occiſionem ferre non poterit. Vel,non ſtabit,qa cũ fi-
lijs ſuis deficiet & capiet,nec eos contra regem vltorẽ poterit defenſare.[De manu mortis li
berabo eos,de morte redimã eos. Ero mors tua ô mors, morſus tuus ero inferne.] Hunc lo-
cum doctores catholici ſequentes Hiero.exponũt de Chriſto & redemptiõe facta p ipſum,
de reſurrectione quoqꝫ hominũ in Chriſti reſurrectione manifeſtata, atqꝫ in die nouiſſimo
1.Cor.15 conſummanda. Ad hunc etenĩ ſenſum allegat Apoſtolus ſcripturã pſentẽ,ſicut iã dicã.Chrs
itaqꝫ Deus & homo poſtq̃ per prophetã grauiſſ. cõminationes intulit decem tribubus,iam
conuertit ſe ad prænunciandũ vniuerſalẽ redemptionem hoĩm fiendã per ipſum, quatenus
bonos cõſolaret de promiſſione ſalutis æternæ, ſicq́ꝫ patientius ſuſtinerẽt tẽporalẽ preſſurã.
De manu,i.poteſtate ſeu imperio mortis. Vel de manu mortis.i.opere malo perducente ad
mortem,liberabo eos precio ſanguinis mei,& merito paſſionis meæ in die paraſceues,ita ꝙ
mors nõ regnabit in gñe humano,vt ante:ſed per grãm meam opera vitioſa corrigentur,&
de morte temporali pergent purgati ad vitã æternã.[de morte]gehennæ.i.de infernali mi-
ſeria & de carentia beatificæ viſionis redimã eos,perducendo purgatos & ſanctos ad patri-
am.Vnde ſubiũgitur:Ero mors tua,ô mors.i. mortem culpæ auferam ab electis. Mortem
quoqꝫ infernalis miſeriæ auferam ab eiſdẽ. Et in futura reſurrectione dabo eis corporis &
animæ immortalitatem perfectam. Deniqꝫ Chrs in ſua reſurrectione liberauit quoſdam à
morte naturæ,qñ videlicet multi ſanctoꝝ qui dormierunt, reſurrexerunt cũ eo.Chrs etiam
in die paſſionis ſuæ vniuerſos redemit ſufficienter, electos vero redemit efficienter, q̃niam
ipſi duntaxat fructum dominicæ paſſionis conſequuntur. Propter quod dicit Apoſtolus:
1.Cor.15 Chrs reſurrexit à mortuis primitiæ dormiẽtiũ. Et:Sicut in Adã oẽs moriunt, ita & in Chri
ſto omnes viuificabunt.Morſus tuus ero inferne.i.aliquos educam ex te, & quoſdam relin-
quam in te, quemadmodum factum eſt in die dominicæ reſurrectionis, qñ ſanctos in lim-
Zach. 9. bo detentos eripuit Chrs,ſecundũ quod apud Zachariam prædictũ fuit: Tu quoqꝫ in ſan-
guine teſtamenti tui eduxiſti vinctos tuos de lacu,in quo non eſt aqua.Pro eo ꝙ noſtra trãſ
latio continet:Ero mors tua ô mors,ero morſus tu⁹ inferne, Septuaginta tranſtulerũt,Vbi
1.Cor.15 eſt cauſa tua mors? vbi eſt aculeus tuus inferne? Quod allegans Apoſtolus ad Corint.nõ ta-
men q̃ntum ad formam verboꝝ, ſic ait:Cum aũt mortale hoc induerit immortalitatẽ,tũc
fiet ſermo qui ſcriptus eſt:Vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus? Quæ verba
Auguſt.ita allegat:Vbi eſt mors contentio tua? Vbi eſt mors aculeus tuus? Hoc quippe ele-
cti peracto iudicio lęti cantabunt.Cauſa aũt,contentio & victoria mortis,idem ſignificant,
vtpote moleſtiam, per quam mors humano generi præualebat. Deniqꝫ de prædicta libe-
ratione à morte facta per Chriſtum,ſcriptum eſt Eſa. 25. Præcipitabit dñs mortem in ſem
Eſa.25. piternum,& auferet lachrymam ab oĩ facie.Et alibi:Viuent mortui mei.Hinc 1.Pet.3. ſcri
ptum eſt:Chrs ſemel mortuus eſt pro peccatis noſtris,iuſtus p iniuſtis, vt nos offerret Deo,
Apo. 1. deglutiens mortem,vt vitæ æternę efficeremur hæredes. Vnde & Chrs in Apoc. Habeo, in-
quit,claues mortis & inferni.Deinde ſanctus Oſee perpendens fragilitatem mortalis natu-
ræ, ſibi cum alijs cõmunem, & humanæ carnis conditionẽ, videlicet ꝙ cõmuni neceſſitate
moritu-

moriturus eſſet atq; ad Inferos deſcenderet, ait: [Conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis] i.
conſolari nõ valeo, & quicqd mente concepero, dolorem meũ non tollit: dũ penſo ineuita
bilem mortis neceſſitatem, quæ amantiſſima inter ſe ſeparat. [Quia ipſe] infernus [inter fra-
tres] i. quoslibet charos & proximos, ſcilicet inter patrem & filiũ, matrem & filiã, &c. [*diuidit] *diuider
dũ vnum recipit, aliumq; ſuperſtitem derelinquit. infern' aũt hoc loco non ſumit pro loco
æternaliter damnatorũ dũtaxat, qm̃ Chrs inde nullum abſtraxit, ſed pro receptaculo aiarũ
poſt hanc vitam, ſecundũ Hieronymũ. Alij exponũt hæc verba aliter: Conſolatio abſcondi-
ta eſt ab oculis meis, i. cõſolatio illa q̃ fiet in futuro iudicio vel poſt mortẽ electis, mihi igno
ta eſt, an ſ. mihi impartiet, qm̃ neſcit homo an ſit dign' amore vel odio, ſed oĩa in futurũ re- Ecceſ. 9.
ſeruant incerta. Quoniam ipſe Chrs, de q̃ iam ſermo, inter fratres (i. homines, q oẽs ſunt
fratres origine & natura) diuidit, q̃ſdam ſaluando & quoſdam damnando, ſecundũ q̃d ait
Matth. 25. Separabit eos ab inuicem, ſicut ſegregat paſtor agnos ab hœdis. Adducet vrentẽ
ventũ dñs de deſerto aſcendentẽ, & ſiccabit oẽs venas ei' &c. Locus iſte difficilis eſt. Qui-
dam aũt p ventũ vrẽtem, intellexerũt ventũ conſuetũ, q & domũ primogeniti Iob deiecit, Iob. 1.
q venit à regione deſerti. Hoc aũt Hieronym' improbat, q̃niam illũ ventũ non dicit domi-
nus adduxiſſe. Per q̃d inſinuatur, q̃ ventus ille in malam partem & pro contraria poteſtate
accipit. Ventus aũt hoc loco in bono accipitur. Hieronymus aũt per ventũ vrentem intel-
ligit Chrm, peccata mundi tollentẽ, q venit ignem mittere in terram. De quo Abacuc 3. loq Luc. 12.
tur: De' ab auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan. Quem pater adduxit in mundũ, q ven
tus aſcendit ab imis ad ſumma. De deſerto aſcendentem, id eſt, genere humano, de q̃ nat'
eſt Chrs ſecundũ carnem: quod ante eius aduentũ erat pro maxima parte deſertum ac dereli
ctum à Deo & gratia. Vel, de deſerto, i. virginis vtero, nulli viro cõmixto. Et ſiccabit venas
eius, id eſt, peccata, per quæ q̃ſi per venas mors intrat, obſtruet & depellet, iuxta illud: Ecce Ioan. 1.
agn' Dei, q tollit peccata mũdi. Et deſolabit fontẽ ei' .i. diabolum fontem peccati, cui' inui
dia mors introiuit in orbem terrarũ, Chrs vincet & contriſtabit, quemadmodũ ait apud Io- Sap. 3.
annem: Nunc princeps hui' mũdi eijcietur foras. [Et ipſe diripiet] i. dæmoni auferet, tanquã Ioan. 12.
prædator omnipotens [theſaurũ oĩs vaſis deſiderabilis] i. ſanctos in limbo detentos, q erant
& ſunt theſaurus Dei, collectus ſeu conſtãs ſicut ex partibus, ex omni vaſe deſiderabili, i. ex
ſingulis electorũ, qui ad limbũ deſcenderũt. Et dicta ſunt vaſa deſiderabilia, i. Deo precioſa
& chara, gratiæ contentiua. Vnde de Paulo dñs ait: Vas electionis eſt mihi iſte. Dicunt q̃q; Acto. 9.
theſaur' oĩs deſiderabilis, q̃a diabolus maxime deſiderauit vaſa illa in inferno tenere. Vel
iſte eſt ſenſus, q̃ Chrs in hoc mũdo diripuit theſaurũ oĩs vaſis deſiderabilis, i. peccatores,
ſed prædeſtinatos, q̃s ad tempus poſſedit diabolus, conuertit ad ſe quemadmodũ ait in euan Luc. 11.
gelio: Cũ fortis armat' cuſtodit atriũ ſuũ, in pace ſunt ea q̃ poſſidet: ſi aũt fortior illo ſuperue
nerit, vniuerſa vaſa eius diripiet. Preterea q̃dam literalius procedentes, per ventũ vrentem
intelligũt ignem cõflagrationis, per modũ venti diſcurrentem, vel tempeſtatem ſeu turbinẽ
faciem eius præceſſuram. Qui ignis aſcendet de deſerto. i. in altum aſcendet intãtũ vt aqua
diluuij, ſiccabitq; venas ei', id eſt, humida deſerti loca faciet arida. Combureťq; inſup cũcta
illic viuentia, & diripiet theſaurũ omnis vaſis deſiderabilis, id eſt, oĩa mũdi huius concu- Hoc lo-
piſcibilia demoliet. Poſtremo propheta ad decem tribuũ vaſtitatem conſcribendam reuer- co plera
titur. ¶ [Pereat] i. iã peribit & deſtruet [Samaria] i. decem trib' vel earũ regio ſiue metropo- que Bi-
lis. Samaria enim q̃nq; ſignificat vrbem in regno decem tribuũ principalem, quandoq; totã blia cap.
prouinciam, aliquando populũ habitatorem vrbis ſiue prouinciæ. [quoniam ad *iracundi 14. ordiũ
am concitauit Deũ ſuũ] per idololatriam. Quomodo aũt De' ad iracundiã concitet, paulo tur.
ante oſtenſum eſt, iuxta quem modũ ſcriptũ eſt Baruch 3. Exacerbaſtis eum q fecit vos, De-
um æternũ. [In gladio] Aſſyriorũ [* pereat] i. occidat pro parte. Non enim omnes occiſi fue- *pereãt.
runt. [paruuli eorũ elidant] i. conterantur, vel ad ſaxa percutiantur vſq; ad mortem, quem-
admodũ Perſæ ac Medi alliſerũt paruulos Babylonis, prout Dauid & Eſaias prædixerũt. [Et
fœtæ eius] i. vxores populi decem tribuũ prægnantes [diſtendant] i. diſrumpantur. Aſſyrij
enim ex nimia crudelitate nec lactentibus neq; prægnantibus pepercerunt, propter rebelli-
onem Oſee regis. Porro, q̃d ait ꝓpheta quaſi optando, Pereat, elidantur & diſtẽdantur, intel
ligi poteſt tripliciter. Primo, per modũ propheticæ prænunciationis, vt ſit ſenſus: Peribunt,
elidentur, diſtendentur. Secundo, per modũ imprecationis, conformando ſe diuinæ iuſtitię,
quia frequenter expedit incorrigibilibus in hoc mundo vaſtari. Tertio, ad inſinuandũ q̃d il
li meruerint, vt quaſi comminando perterreat prauos.

¶ Expoſitio eiuſdem Cap. decimitertij tropologica. Art. XXVIII.

LOquenie Ephraim, id eſt, impijs principibus aut prælatis, qui magis tyranni q̃ recto-
res vocandi ſunt, peruerſa iubentibus ſiue docentibus, horror inuaſit Iſrael, id eſt, ſub-
ditos, præcipue bonos, qui illicita deteſtantur, nec tamen contradicere audent. Vn
de in Prouerbijs habetur: Cum impij ſumpſerint principatum, gemet populus, & deliquit Pro. 29.

populus ſuperiorũ ſuorũ prauitate ſubuerſus, in Baal. i. in vitiis idololatriæ ſimilibus. Sic enĩ peccant, quorũ deus venter eſt, auri, venus, aut proprius ſenſus. Maxime etenĩ nocet iniuſtus pla-
Phil. 3. tus aut princeps, qui ſubditis quaſi exemplar obiicitur. Ideo Salomon ait: Regnantib⁹ impiis
Pro. 28. ruinæ hoĩm. Porro qui hoc modo concutiuntur horrore, & propter iuſſa ſiue conſilia aut vio
Mat. 10. lentiam præſidentiũ inducunt ad culpã, imperfecti ſunt, nec excuſant in toto, cũ dicat ſalua tor: Nolite timere eos qui occidũt corpus. Et Eccleſiaſti. 4. ſcriptũ eſt: Pro iuſtitia agoni-
zare pro aĩa tua, & vſq; ad mortem certa pro iuſtitia, & Deus expugnabit pro te. Talis fuit
Iob. 27. ſanctus Iob: Donec, inquit, deficiam, non recedã ab innocẽtia mea. Iuſtificationẽ quam cœ pi tenere, nõ deſerã. Qui ergo Deũ veraciter metuit, nec ſic formidabit aliquẽ, vt relinquat iuſtitiã. fecerũtq; ſibi cõflatile de argento ſuo. Per argentũ deſignat ſciẽtia, per cõflatile aũt cõfictũ dogma, vel ſermo apparẽs & fallax. Cõflatile itaq; ſibi faciũt de ſuo argẽto, q appa- rentes ac fallaces doctrinas inducũt. Vel verba ornata iactantiæ plena proponunt, quales ſunt hæretici & ſophiſtæ, oẽſq; q in propriis oculis ſapiẽtes ſunt, & ſuã ſcientiã aliis per verba in- ania cupiũt oſtẽtare, vel p blãdos dulceſq; ſermones ſatagũt fratres ſuos decipere, quales ſunt ſimulatores & callidi, q prouocant irã Dei. Hæc oĩa ſunt ſimilitudines idolorũ, quia in his ve lut in idolis delectant. Factura artificũ totum. i. nil vtilitatis continetur in his. Sed aliud nõ ſunt niſi verba ventoſa, artificioſo eloquio colorata. Idcirco erũt quaſi nubes matutina. i. q iſta
Pſal. 97. agũt, cito deficient, atq; in ſuis vanitatib⁹ diſperibũt, quẽadmodum ſcriptum eſt: Sicut defi- cit fum⁹, deficiãt: Sicut fluit cera à facie Ignis, ſic pereãt peccatores à facie Dei. Vnde Pro. 10. ſcriptum eſt: Quaſi tempeſtas tranſiens nõ erit impius, iuſtus aũt quaſi fundamentũ æternum. Qui & ſi corporaliter vixerint atq; floruerint, tñ ſpiritualiter moriũtur, immo & annihilan tur, qa peccatũ nihil eſt, & peccando fiunt hoĩes nihil, ſecundum Auguſt. Virtus enim facit
Eſa. 57. hoĩem grauẽ ac ſtabilẽ, vitium aũt leuem ac mobilem. Propterea Eſaias ait: Impii quaſi ma- re feruens, quod quieſcere nõ poteſt. Iob quoq; 11. dicitur: Si iniquitatẽ abſtuleris, eris ſtabilis. Deniq; perinducti recte dicti ſunt nubes ſine aqua, qm̃ aquam ſapiẽtiæ ſalutaris nõ habẽt, nec aquã ſpũſſancti, de qua aſtruit Chrſ: Aqua quã ego dabo, fiet in eo fons aquæ ſaliẽtis in vi-
Iudas apoſtol⁹ tam æternã. Hinc Iudas in ſua affirmat canonica: Hi ſunt nubes ſine aqua, q à ventis circun- ferunt, arbores autumnales, infructuoſæ, bis mortuæ, eradicatæ, fluctus feri maris, deſpumã- tes ſuas cõfuſiones, ſidera errãtia, qbus procella tenebrarũ cõſeruata eſt vſq; in æternum. Ego aũt cognoui te in deſerto, in terra ſolitudinis. Per deſertũ & terram ſolitudinis, intelligi po teſt præſens ſeculũ nequã, in quo per gratiam De⁹ nõ habitat, vel caro cõcupiſcentiis ſeruiẽs, quæ
Gal. 5. eſt terra ſolitudinis, in qua ſecundũ Apoſtolum nõ habitat bonũ, nec habet cũ ſpũalibus grãz do
Rom. 8. nis communionẽ. In hoc deſerto & terra hac eſſe dicunt, q ſeculariter aut carnaliter viuũt, de qbus Rom. 7. dicit Apoſtolus: Qui in carne ſunt, Deo placere nõ poſſunt. Tales vero ſunt aliq ab æterno electi, q cũ ſint prædeſtinati, quãuis ad tẽpus errãt, finaliter perire nõ poſſunt. Id- circo cognoſcit eos, etiam qñ adhuc iniqui ſunt, qa ſecundũ æternæ prædeſtinationis intui- tum, inuariabiliter diligit eos, & de neceſſariis ad ſalutẽ prouidet ipſis. Hinc Rom. 5. induci- tur: Cõmendat aũt charitatẽ ſuam in nobis Deus, qm̃ cũ adhuc peccatores eſſemus, Chrs pro nobis mortuus eſt. Præterea plures ſunt in ſeculo nõ ſeculariter viuentes, q cũ ſancto Da
Pſal. 63. uid dicere poſſunt: In terra deſerta & inuia & inaquoſa, ſic in ſancto apparui tibi. Hos ergo in deſerto cognoſcit Deus p approbationẽ. Iuxta paſcua adimpleti ſunt, & ſaturati ſunt: & eleuauerũt cor ſuum, & obliti ſunt mei. Hoc maxime cõpetit atq; attribuit diuitib⁹ & ingra tis & ſimilib⁹ his, quos Deus ſpũalibus vel temporalibus bonis impleuit. Sed ipſi cũ in honore
Pſal. 48. eſſent, nõ intelligentes abuſi ſunt donis Dei, & ſuſceptis beneficiis facti indigni. Eleuauerũt tumore ſuperbiæ cor ſuũ, alios aſpernando, & quaſi non acceperint gloriando, nec diuinis iuſ
Eſa. 1. ſionibus obediendo. De quibus dñs ait apud Eſaiã: Filios enutriui & exaltaui, ipſi aũt ſpreue runt me. Et ero eis quaſi leæna. Iſtis vtiq; dñs horribilius, quã excogitari poteſt vel dici, occurrit in hora mortis, & in die particularis eorũ ac vniuerſalis iudicii. Ideo dicit Apoſtol⁹: Horren
Heb. 10. dum eſt incidere in manus Dei viuẽtis. De quo Eſaias teſtatur: Quia indutus eſt veſtimẽtis vlti-
Eſa. 59. onis. Et qdã Sapiens de ipſo aſſerit: Armabit creaturã ad vltionẽ inimicorũ, & pugnabit pro
Sap. 5. illo orbis terrarũ cõtra inſenſatos. Ideo ait nũc, quod occurret peruerſis quaſi leæna, & vt pard⁹ in via Aſſyriorũ, id eſt, dæmonum, quãdo à dæmonibus vel angelis fuerint ſuo tribunali oblati. Tunc exhibebit ſe eis ſeuerum, vt vrſa catulis deſtituta, diſrumpetq; interiora iecoris eorũ, id eſt, vitam gratiæ & gloriæ ipſis negabit, & conſumet eos in pœnis inferni, non ipſum eſſe, ſed omne bene eſſe tollendo ab eis, intantum, quod appetibilius erit eis prorſus nõ eſſe, quã tam infeliciter eſſe. Perditio tua Iſrael ex te, tantũ in me auxilium tuum. Hoc vnicuiq; nrm dñs
Ioan. 15. ait: Vnde & Chrs ait diſcipulis: Sine me nihil poteſtis facere. Et Iob: Ecce inquit, non eſt au
Iob. 6. xilium mihi in me. Non enim ſumus ſufficientes cogitare aliquid ex nobis, quaſi ex nobis. To
2. Cor. 3. ta ergo ſpes nr̃a ſemp in Deo ſit fixa, oĩſq; præſumptio tollatur à nobis. Vbi eſt rex tuus? nunc ſaluet te. Hoc dicit his, qui in hominibus ſunt confiſi, & poſuerũt carnem brachiũ ſuũ, quæ

in hora

in hora mortis nemo illorum poteſt de manu Dei eruere,iuxta illud Pſal.48.Frater nõ redi- Hier.17.
mit,redimet homo.Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatiõe mea. Quia Iob.10.
vt dictum eſt,multi exigentibus ſuis demeritis,merẽtur infructuoſum atq; nociuum vel in-
ſufficientem ſortiri prælatum ſeu principem.Quibus etiã bonus prælatus quandoq; aufert
per mortem, vel alio modo, propter eorũ ingratitudinem & peccata. Colligata eſt iniquitas
Ephraim,id eſt,impœnitentium,quia eorũ peccata Deus apud ſe retinet, qui nõ cõfitent nec
pœnitent.abſconditum eius,id eſt,talium culpas Deus q̃ſi in ſcrinio ſeruat, vt præfixo tem-
pore debitam inferat pœnam. Quandoq; autem peccatum dicitur bono modo abſcondi-
tum.i.à Deo indultum,quaſi nunquam fuiſſet,& quaſi De⁹ id ignoraret:ſicq; fertur in pſal.
31.Beati quorum remiſſę ſunt iniquitates,& quorum tecta ſunt peccata.Dolores parturien-
tis venient ei,id eſt,omni reprobo in hora mortis atq; iudicij,dicente Apoſtolo: Cum dixe- 1.Theſ.5
rint,pax & ſecuritas,tunc repentinus eis ſuperueniet interitus,ſicut dolor in vtero habentis,
& non effugient.Tales quoq; non ſtant in contritione filiorum,quia cũ imitatorib⁹ ſuis pa
riter pereunt.Pereat Samaria,id eſt, eccleſia ſimulans ſe cuſtodire diuina mandata,ſed non
vere efficiens ea.Samaria autem cuſtoditio interpretatur. Paruuli eorũ,id eſt, diſcipuli ma-
lis magiſtris conformes,elidantur.Et fœtæ eius,i. perſonæ fœcundæ in malo, quæ alios q̃q;
fouent in vitio,diſtendantur in pœnis æternis.

¶Expoſitio cap.XIIII.& vltimi:Cõuertere Iſrael ad dñm Deũ tuũ. Art. XXIX.

POſt increpationem Samariæ,totus nũc Iſrael ad pœnitentiam inuitat.[Conuertere Iſra
el ad Dominum Deũ tuum] auertendo cor tuũ à bonis caducis & vanis, ab inordinato
affectu,à cogitationibus malis,ab omni immũditia culpæ,& ſeruiendo domino in ſan Luc.1.
ctitate & iuſtitia coram ipſo omnibus diebus tuis. Deus enim eſt finis noſter ſummus ac vlti
matus,idcirco ad eum debet eſſe tota mentis conuerſio, atq; ad ipſum quaſi ad finem ordi- Hier.4.
nanda ſunt omnia,vt nihil ametur aut fiat, niſi in ipſo & propter ipſum. Vnde per Hiere-
miam loquutus eſt:Si reuerteris Iſrael ad me,cõuertere. [quoniam corruiſti in iniqtate tua]
i.propter peccata tua hoſtibus traditus es & occiſus.Si ſic exponatur, non erit referendũ ad Pſal.77.
eoſdem numero,ſed ſpecie,eo modo quo legit in pſalmo:Cũ occideret eos,quærebãt eũ,&
reuertebant,& diluculo veniebant ad eum.Vel ſic:Corruiſti in iniqtate tua ſpiritualiter,ita q̃
ipſa ruina eſt iniqtas tua.Peccatũ enĩ eſt lapſus animę à ſtatu virtutis,ab eleuatione in Deũ,
à rectitudine æquitatis.Corruiſti ergo per idololatriã ac cætera vitia.Quid aũt agere debeãt
ſe conuertendo ad Deũ,ſubiungitur:[Tollite vobiſcũ verba]i.verba de cordibus veſtris infi Pſal.118.
gite,ne peccetis,iuxta illud:In corde meo abſcondi eloquia tua,vt non peccem tibi.Tollite
q̃q; vobiſcũ verba,diuinis præceptis parendo,& verba cõfeſſionis,diuinæ laudis ac ꝓprię ini
quitatis aſſumite.[Et conuertimini ad dñm]per contemplationem amoroſam,operationẽ
virtuoſam,profectũ q̃tidianum ac inceſſantem,vt ſitis toto corde erecti, fixi ac ſimplificati
in eo.Ad illud enĩ debet eſſe conuerſio,à quo eſt proceſſio. Et vnũquodq; perficitur,quũ ſuo
principio copulat.Quoniam ergo rationalis anima à Deo per creationẽ procedit,nõ poteſt
ꝑfici,niſi per conuerſionem ſuam ad ipſum.[Et dicite ei]deuote orando:[Omẽ aufer iniqta Matt.6.
tem]i.omia noſtra dimitte peccata venialia atq; mortalia. Non aũt auſertur peccatũ,niſi ꝑ
gratię infuſionem, quæ iuſtificat & gratificat impiũ. Oportet aũt auferri mortale peccatũ,
antequam meritoriũ ſit noſtrũ obſequiũ.Propter q̃d ſcriptum eſt:Declina à malo,& fac bo- Pſal.36.
num.[Et accipe bonũ]i.opus noſtræ ſeruitutis habe acceptũ,parcendo noſtræ imperfectio-
ni,noſtramq; fragilitatem clementer penſando. Cum enĩ noſtræ iuſtitiæ ſint q̃ſi pann⁹ men Eſa.64.
ſtruatę,indigemus ſemper Deũ humuliter deprecari,ne propter imperfectiones,euagatiões,
negligentiaſq; admixtas deſpiciat noſtrũ obſequium. Quod vtiq; imperfectũ eſt valde,ꝓſer
tim ſi diuinæ naturæ conſideretur maieſtas, cui cũ infinita reuerẽtia ſeruiendũ eſſet,ſi fieret
poſſibile.Hinc orat Pſalmiſta:Oculi tui videant æquitatem.Hoc etiam orat omnis qui bene Pſal.16.
aduertit Deũ dixiſſe:Cũ accepero tẽpus,ego iuſtitias iudicabo. Dicamus ergo humiliter:Im Pſal.74.
perfectũ meũ viderũt oculi tui. [Et reddemus vitulos]i. ſacrificia quæ per vitulos deſignan-
tur,q̃a in veteri teſtamento fiebãt de vitulis ſacrificia.itaq; reddem⁹ vitulos labiorũ noſtrorũ,
i.ſacrificium laudis,gratiarũ actionem,orationem.Et quicquid ore ad Dei laudem proſert,
tibi ò dñe offerimus,qui dixiſti pſal.49. Sacrificiũ laudis honorificabit me.Propter q̃d ibidẽ
rurſus hortat Pſalmiſta:Immola Deo ſacrificiũ laudis,& redde altiſſimo vota tua. Inſup di-
citur:[Aſſur nõ ſaluabit nos]i.in aduerſitate nõ confugiemus ad regẽ Aſſyriorũ, aut aliquem
principem mũdi,nec in homine ponemus ſpem noſtrã,[ſuper equos non aſcendemus]nec Pſal.32.
in velocitate equorũ ſperabim⁹,q̃m fallax equ⁹ ad ſalutẽ.Et Salomon Pro.21.dicit:Equus pa
ratur ad diẽ belli,dñs autem ſalutem tribuet.Et Eſaias:Dixiſtis, ad equos fugiemus,ideo fu Eſa.30.
gietis.Et ſuper veloces aſcendem⁹,ideo veloces erũt qui perſequentur vos.[nec dicemus vl
tra,dij noſtri] ſunt[opera manuum noſtrarum] id eſt, idola manufacta non amplius voca-
bimus deos noſtros,ſed te ſolum verum Deum colemus,quemadmodum Moſes iuſſit:Do- Deut.6.

Matt. 4. minum Deum tuũ timebis,& illi ſoli ſeruies. Hæc aũt fiducialiter oramus ô domine, [quia
Luc. 4. eius q in te eſt,miſereberis pupilli]i.ppli Iſrael ad te clamantis,& in te per gratiã exiſtentis,
qui dudum male agendo amiſit patrem cæleſtem, & nunc pœnitendo relinquit patrem dia
Pſal. 9. bolum. Tibi enim derelictus eſt pauper,orphano tu eris adiutor. Eis nempe Deus faciliime
miſeretur,qui humano deſtituti ſunt ſolatio,nec aliud quàm Deum habẽt refugiũ. Propter-
ea Deuterono.10. Moſes loquitur:Dominus Deus veſter, Deus deorum eſt,& dominus do-
minantium,Deus magnus,& potens atq; terribilis,qui perſonam nõ accipit, nec munera,fa
Apoc.10 cit iudiciũ pupillo & viduæ,amatq; peregrinum. Hoc quoq; cantat Pſalmiſta: Dominus cu-
Pſal.145. ſtodit aduenas,pupillum & viduam ſuſcipiet. Poſt admonitionem prophetæ dominus pro-
mittit ſpem veniæ. Sanabo contritiones eorũ,id eſt,peccata quæ ſunt vulnera animæ,tollam,
& vires per peccatum læſas ac deformitatas,reformabo ac cõfortabo. Vnde apud Hieremiam
Hiere. 3. dominus ſpondet:Conuertimini ad me,& ſanabo auerſiones veſtras. Sic ſaoſtus fuit qui ceci
Pſal.102. nit:Benedic anima mea domino,qui propiciatur omnibus iniquitatibus tuis, qui ſanat oẽs in-
firmitates tuas. [diligam eos] ego, de quo ſcriptũ eſt Prouerb.8. Ego diligentes me diligo.
Et Sapiẽtiæ 11. Parcis omnibus domine,q̃niam tua ſunt qui amas animas. Itaq; diligam eos,
volendo ac tribuendo eis bona gratiæ in præſenti, bona gloriæ in futuro. [ſpontanee] id
1.Ioan.4 eſt,gratis,ſola miſericordia & voluntate libera atq; priſſima. Propter quod ait Ioannes:Di-
ligamus Deũ,q̃niam ipſe prior dilexit nos. Amor eñ Dei præuenit nos,& cauſat oẽ bonum
in nobis. Denique licet alia à ſe de neceſſitate cognoſcat, non tamen de neceſſitate,ſed libere
vult & diligit ea,ſicut Thomas oſtendit in prima parte. [quia auerſus eſt furor meus ab eis]
id eſt effectus iuſtitiæ in effectum clementiæ eſt conuerſus. Vnde per Eſaiam loquitur domi-
Eſa.60. nus:In indignatione mea percuſſi te,& in reconciliatione mea miſertus ſum tui. Non enim
Pſal.102. in perpetuum iraſcetur:& cum iratus fuerit, miſericordiæ recordabitur. Iuxta hunc modũ
Abac. 3. ſcriptum eſt 2. Macha.8. Ira domini in miſericordiam conuerſa eſt. [Ero quaſi ros]id eſt,
corda eorum rore gratiæ adimplebo,& in bonis operibus fœcũdabo. Sicq; [Iſrael germina-
bit ſicut lilium]id eſt,electi filij Iſrael virore virtutũ & vitæ munditia pullulabunt atq; ſplen
debũt,nec erũt arbores ſteriles. Hoc de q̃cunq; fideli,grã Dei perfuſo,accipi poteſt, q Chri-
Cant. 2. ſti ſectatur veſtigia,dicentis in Canticis:Ego flos campi & lilium conuallium. Hinc dominus
Eſa. 45. ait in Eſaia:Noli timere ſerue meus Iacob, effundam ſpũm meũ ſuper ſemen tuũ, & benedi
ctionem meam ſuper ſtirpem tuam. [Et erumpet radix eius]i. voluntas eius in qua eſt origo
merendi ac demerendi, vel radix eſt, omnis potentia boni operis productiua. Quæ erum-
pet.i.in actum virtutis extendetur[vt Libani]id eſt,copioſe ac firmiter, ſicut radices arbo-
rum quæ naſcunt in monte qui dicitur Libanus,q̃uo altius creſcunt,tanto profundius radi
ces tranſmittũt,ſecundũ Gloſſam. [Ibunt rami eius]i. virtutes & dona ſpũſſancti ei conceſ-
ſa,vel fructus & opera tendent in melius,& perfectionem ſuſcipient, ita vt dilatentur ad ali-
os in exemplũ ac ſubuentionẽ,qui ſub ramis illis quieſcãt ac protegant, adiuti meritis taliũ.
[Et erit quaſi oliua gloria eius] Per oliuam q ſemper permanet in virore, de qua oleũ orit,
ſignificatur immarceſcibilitas gratiæ,exhibitio operũ miſericordiæ, & illuminatio aliorũ p
conuerſiõem exemplarem idoneamq; doctrinã. Eſt igit ſenſus: Gloria eius.i.excellẽtia gra-
tiæ populi Iſrael,vel beatitudo eius futura,ſimilis erit oliuæ,perſeuerando iugiter in vigore,
alijs q̃q; miſericorditer ſuccurrẽdo,& verbo ac opere proximis lucendo, iuxta illud Matt.5.
Luceat lux veſtra coram hoĩbus. Verũ hæc duo vltima,ſcilicet miſericorditer ſubuenire, p-
ximiſq; lucere vt proficiant merito,nõ habẽt locũ in patria,nihilominus cõpræhẽſores via-
toribus ſuccurrũt ac lucent. [Et odor eius]i. fama virtutũ erit [vt Libani]i. thuris,vt ſit bo-
nus odor Dei in omni loco,q̃niam fama iuſti,dulcis eſt auditui cordis, quemadmodũ odor
2.Cor.3. thuris naribus corporis. Libanus aũt,ſecundũ Hieronymũ,pro monte & pro thure accipit,
hicq; pro thure ſuſcipitur. Poteſt tamẽ ſumi pro monte p̃dicto,qui cũ ſit fertiliſſimus & arbo-
rum ramis opertus,poteſt eſſe boni odoris. [Conuertent]veri Iſraelitæ, proficiendo in chari-
tate & grã. [ſedentes in vmbra eius]i. ſub diuinæ pietatis protectione quieſcẽtes. Pro q orat
Pſal. 16. Pſalmiſta:Sub vmbra alarum tuarum protege me. Et: Protegar in velamento alarum tua-
Pſal. 60. rum. [viuent tritico]id eſt,omniũ rerũ abundantia perfruentur, ſicut ait ſaluator: Quærite
Matt. 6. primum regnũ Dei,& hæc omnia adijcientur vobis. Et Eſa.1.Si volueritis,inquit,& audie-
ritis me,bona terræ comedetis. Poteſt quoq; per triticum intelligi panis vitæ & intellectus.
De hac ſeſſione & refectione ait Cantic.2.ſpõſa:Sub vmbra illius,quem deſiderabã,ſedi:&
fructus illius dulcis gutturi meo. Prophetæ nanq; per corporalia ſpiritualia explicãt bona. [Et
germinabunt]id eſt,in bonis operibus,in actibus contemplationis & charitatis,in aliorum
inſtructione,conuerſione ſeu ſpũali generatione fœcũdi erũt. [quaſi vinea] Nam vinea do-
Eſa. 5. mini ſabaoth,domus Iſrael eſt. Vinea q̃q; pfert optimũ,odoriferũ, lætificatiuũ ac fortiſſimũ
fructũ,ita & viri perfecti. [memoriale eius]i. nomẽ,fama ſeu cõmemoratio populi huius,erit:
[ſicut vinũ Libani]i. precioſa,dulcis atq; cõtinua erit propter excellentẽ gratiã ſibi collatã.

Memo-

Memoria eſt iuſti cū laudibus, vt Salomon ait. Et in memoria æterna erit iuſtus. Vnde Sa- Prou. 10.
pientiæ 5. ſcriptū eſt: Viuēt nomina eorū in generationem & generationem. Porro vinum li- Pſal. 111.
bani eſt, vel quod in templo dño offerebatur ſecundum legem, de quo Libano loquitur Za
char. 11. Aperi Libane portas tuas. Vel, q̄d diuerſis pigmentis conditum eſt, ſeu thymiamate
mixtum, vt ſuauiſſimū fundat odorē. [Ephraim, q̄d mihi vltrà idola?] i. o decem trib° ſeu fi-
lij Iſrael, cū tantam vobis promiſerim gratiā, quid de cætero idola mihi opponis, & contra
me colis? Vel ſic: Ephraim dicet, quid mihi vltrà idola, i. quid ad me ſpectāt? Q. d. toto cor-
de ea deteſtor. [Ego exaudiam & dirigā eum] per ſemitas æquitatis in finem felicitatis æter-
næ. Vnde Eſai. 30. ſcribitur: Ad vocē clamoris tui ſtatim, vt audierit, reſpōdebit tibi. Deniq;
alio loco per eundem Eſaiā aliquid plus dñs ſpondet: Anteq̄ clamēt, exaudiam eos. Hoc eſt Eſai. 65.
quod ait Pſal. Deſideriū pauperū exaudiuit dñs, præparationem cordis eorum audiuit auris Pſal. 9.
tua. [ego vt abietē virentem] faciam eum, dando ei virorē in fide & charitate, quatenus re-
nouatus in anima, contēpletur cæleſtia. Abies aūt nomen eſt arboris. Deinde dñs mutans
in loquēdo perſonā, alloquit populū iſtum. [ex me] i. dono gratiæ meæ [fructus tuus inuen-
tus eſt] i. cōuerſatio tua fructuoſa proceſſit, quia in me tātum auxiliū tuū. Vnde & Eſa. Oīa,
inquit, opera noſtra operatus es in nobis. Et Apoſtolus: Deus eſt, q operatur in nobis & vel- Phili. 2.
le & perficere p bona voluntate. [Quis ſapiēs & intelliget iſta] quæ in libro prophetico ob-
ſcuriſſime ac profundiſſime dicta ſunt ſub diuerſis figuris atq; metaphoris, & qs [intelligēs
& ſciet?] tanq̄ dicat, rarus eſt talis, & nemini poſſibile eſt hoc, niſi per ſpiritū ſanctū clemen-
tiſſimū illuſtretur. Deniq; ante Chriſti aduentum ſcripturæ prophetarum obſcuræ erant val
de & inſufficienter expoſitæ, ſed per Chriſtū, & eius apoſtolos atq; diſcipulos, ſanctos quoq;
doctores, declarata ſunt nobis abdita ſcripturarū, & patefacta myſteria, in cuius ſignū Chro
moriente ſciſſum eſt velū tēpli à ſurſum vſq; deorſum. Hoc loco dicit Hieronymus: His ver- Matt. 27
bis Oſee obſcuritatē voluminis ſui & difficultatē explanationis oſtendit. Si aūt ipſe qui ſcri-
pſit, vel difficile vel impoſſibile confitet, quid nos facere poſſimus, qui lippiētibus oculis &
peccatorū ſordibus obſcurati, clariſſimum ſolis iubar non poſſumus intueri, niſi dicamus: O Roma. 11
altitudo diuitiarū ſapientiæ & ſcientiæ Dei? &c. Inſuper verbis his ſimile eſt illud in Pſalmos Pſal. 106
Quia ſapiens, & cuſtodiet hæc? [Quia rectæ] i. iuſtę & ſanctæ ſunt [viæ domini] i. diuina præ- Prou. 3.
cepta & documenta, de quibus Salomon loquitur: Viæ eius viæ pulchræ, & omnes ſemitæ Pſal. 18.
eius pacificæ. Et Pſal. Lex domini immaculata, &c. [Et iuſti ambulabūt in eis] i. fide & ope-
re adimplebūt, atq; in cunctis obedient & vere cognoſcent. [præuaricatores vero corruēt]
i. peccabunt [in eis] i. in tranſgreſſione earum. Vel, in cœptis non perſeuerando, vt incon- Lucæ 8.
ſtantes, qui ad tempus credunt & bene agunt, & in tempore tentationis deficiunt. Vel peni-
tus recedendo ab eis, vt illi, qui nec bonum incipiunt. Hæc expoſitio procedit ſecundum di-
cta Hieronymi, qui dicit capitulum iſtud referri ad tempus Chriſti, ſecundum anagogen.
Vnde ſecundum eum refertur literaliter ad aliud tempus, non tamen explicite docet, ad q̄d.
Beda vero affirmat, ꝙ propheta in iſto capitulo literaliter decem tribus, quæ vitulos aureos
adorauerunt, alloquitur. Veruntamen intuenti literam huius capituli conſtat, ꝙ in iſto po-
pulo non ſint impleta, quæ in hoc ſunt capitulo dicta. Vnde alij referūt ad tempus Ezechię,
ad cuius admonitionem populi Iudæ, & quidam ex reliquijs decem tribuum pœnituerunt
& profecerunt in bono, videntes populi Iſrael captiuitatem. Alij referunt ad tempus reuer- 1. Eſd. 1. 3
ſionis à Babylonica captiuitate, in quo Iudæi in magna fuerunt proſperitate certis tempori- & 4.
bus, ſ. poſt occiſionē Holofernis (vt dicitur in libro Iudith) & ſub Simeone fratre Iudę Ma- Iudic. 15
chabæi. De quo Hieremias euidenter prædixit. Porro nonnulli referūt totum iſtud Caput 1. Mac. 4
ad literā pro tempore Chriſti, quando incarnatus inter hoīes cōuerſari dignatus eſt. Quod Baruc. 3.
probant, quia in iſto Cap. vbi nos habemus, Conuertentur ſedentes in vmbra ei°, trāſlatio
Chaldaica apud Hebræos authentica, atq; Hebraicæ veritatis in locis obſcuris declaratiua,
ſic cōtinet: Congregabunt de filijs captiuitatum ſuarū, habitabunt in vmbra Meſſiæ ſui. Hęc Matt. 3.
aūt expoſitio cū ſit catholica, breuiter eſt tangēda. Conuertere Iſrael ad dñm Deū tuum. Sic
prædicauit Iudæis Ioan. Bapt. dicendo: Pœnitētiam agite. Tollite vobiſcū verba, non dicit:
Bruta aīalia, aut ſimilia ſacrificia legalia. Quia in nouo Teſta. hæc ceſſauerūt, ſed ſacrificiū
laudis iugiter manet: Et dicite ei, videlicet Chriſto, Oēm aufer iniquitatē. Chrs nanq; pecca-
tū originale & actuale ſua abſtulit paſſione, quēadmodum Eſa. 53. dicit: Vulneratus eſt pro-
pter iniquitates nras, attritus eſt propter ſcelera noſtra. Propter q̄d Acto. 13. Paulus dixit Iu-
dæis: Per hunc vobis annunciatur remiſſio peccatorū ab oībus, à quibus nō potuiſtis in le-
ge Moſis iuſtificari. Et reddemus vitulos labiorū noſtrorum, non dicit vitulos ſtabulorum,
ſed labiorū, q̄a carnales iā ceſſauerūt hoſtiæ. V n primitiua eccleſia ſacrificiū laudis Deo de-
notiſſime obtulit, vt patet in Actis. Aſſur nō ſaluabit nos. primitiua nēpe eccleſia nō armis
neq; humanis auxilijs cōtra perſecutores ſuos bellauit, ſed precibus, iuxta illud Actorum: Et Acto. 4.
nunc dñe reſpice in minas eorum, & da ſeruis tuis cum omni fidutia loqui verbum tuum.

Et cum oraſſent,motus eſt locus in quo erant,& eeplet i ſunt omnes ſpiritu ſancto.[Sanabo
contritiones eorum] Venit enim filius hominis quærere & ſaluum facere, quod perierat.
De quo Eſaias 53. prædixit:Vere languores noſtros ipſe tulit,& dolores noſtros ipſe porta-
uit.Diligam eos ſpontanee.Hoc eſt,quod apud Ioan.15.conteſtatur diſcipulis:Sicut dilexit
Ioan.15. me pater,& ego dilexi vos.Et:Non vos me elegiſtis,ſed ego elegi vos.Præterea cum dilexiſ
& 13. ſet ſuos,qui erant in mundo,vſq; in finem dilexit eos. Ero quaſi ros, inuiſibiliter veniendo
in virginem, & fœcundando eandem, iuxta illud in pſalmo: Deſcendet ſicut pluuia in vel-
Pſal.71. lus,& ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram.Ero etiam quaſi ros, corda diſcipulorum per ſa
pientiam irrigando, per gratiam fœcundando, per charitatẽ diuinam à carnali amore re-
frigerando.[Iſrael]i.primitiua eccleſia ex Iudæis collecta.[germinabit quaſi lilium] conuer-
ſando inter ſe virtuoſe,& totum pene mundum ad Chriſtum conuertendo, atq; in ipſo re-
generando,quemadmodum loquitur Corinthijs Paulus: In Chriſto Ieſu per euangelium
1. Co.4. ego vos genui.Propter quod Eſaias prænunciauit: Qui ingrediuntur impetu de Iacob, im-
Eſai. 27. plebunt faciem orbis ſemine.Et Pſal. In omnem terram exiuit ſonus eorum.[& erumpet ra
Pſal.18. dix eius]i.Chriſtus radix eccleſiæ,de quo apud Eſaiam ſcriptum eſt:Aſcendit ſicut virgul
Eſaię 53. tum coram eo,& ſicut radix de terra ſitienti.Propter quod ait in Apoca. Ego ſum radix &
Apo. 22. genus Dauid,ſtella ſplendida & matutina.[vt Libani.]Hoc factum eſt,quando Chriſt⁹ apo-
Ioan.15. ſtolos alioſq; diſcipulos protulit,tanq̃ ramos pulcherrimos,quibus ait: Ego ſum vitis vera,
& vos palmites.Ibunt rami eius de bono in melius.Immo per totum mundum cucurrerunt
apoſtoli atq; diſcipuli Chriſti,quibus dixit: Euntes in mundum vniuerſum, prædicate eu-
Marc.16 angelium omni creaturæ.Et erit quaſi oliua gloria eius. Nam gratia Chriſti omnibus cle-
menter ſubuenit,& beatitudo eius nunquam marceſcit.Et odor eius vt libani odor erit.Fa-
ma enim Chriſti vbiq; cunctis fidelibus dulciſſimus odor eſt. Et ſicut apoſtoli erant bonus
2. Co.2. odor Chriſti,ſic Chriſtus fuit bonus odor Dei. De quo odore dicit ſpōſa Cant.1. Trahe me
Cant.7. poſt te,curremus ſimul in odorem vnguẽtorum tuorum.Et denuo: Odor oris tui ſup om̃ia
aromata.Conuertentur ſedentes in vmbra eius,id eſt,Chriſti, ſicut nunc dictũ eſt.Sub cuius
protectione habitauit primitiua eccleſia,immo & tota ſemper moratur eccleſia. Cui pro-
Matt. 28 miſit in euangelio:Ecce ego vobiſcum ſum cunctis diebus, vſq; ad conſummationem ſecu-
li.Hinc ſcriptũ eſt Thren.4.Spiritus oris noſtri Chriſtus dominus captus eſt in peccatis no-
ſtris,cui diximus:In vmbra tua viuemus inter gentes.Viuent tritico,id eſt,ſacramento alta-
ris,quod conſecratur in pane triticeo.De q̃ ait ſaluator Ioan.6.Qui mãducat hunc panẽ,vi-
uet in æternũ. Et germinabunt q̃ſi vinea,quia vt dictum eſt, Vinea Chriſti eſt eccleſia mili-
tans,in operibus bonis fructificans.Ephraim dicet,quid mihi vltrà idola? Hoc quidã expo
nunt ſic,ꝙ aliqui ex decem tribubus,habitantes & idola colentes in terra Aſſyriorũ,ad præ-
dicationem apoſtolorum crediderunt,& idola penitus abiecerũt.Ego exaudiam & dirigam
eos.Vnde Chriſtus ait in Euangelio:Quodcunq; petieritis patrem in nomine meo,hoc fa-
Ioan.14. ciam,vt clarificetur pater in filio.Et item: Omnis qui petit,accipit. Quis ſapiẽs,& intelliget
Lucę 11. iſta? tanq̃ dicat: Pauci ex Iudæis conuertentur ad Chriſtum, nec eius gratiam atq; myſteria
nunc deſcripta intelligent.Hoc dicit propheta admirando cæcitatem Iudæorum,ꝙ ſcilicet
tam pauci reſpectu aliorum credituri eſſent in Chriſtum. Iuxta quẽ modũ loquitur Eſaias:
Eſai. 53. Domine, quis credidit auditui noſtro, & brachium domini cui reuelatum eſt? [Quia rectæ
viæ domini]id eſt,præcepta atq; conſilia Chriſti.[Et iuſti ambulabunt in eis] per obedien-
tiam ſanctam,puta apoſtoli cæteriq; electi eccleſiæ,de quibus Chriſtus ait ad patrem: Ego
ſermonem tuum dedi eis,& ipſi ſeruauerunt,& cognouerunt quia tu vere me miſiſti. [Præ-
Ioan.17. uaricatores vero corruent in eis]videlicet obſtinati Iudæi.De quibus Simeõ dixit:Ecce po-
Lucæ 2. ſitus eſt hic in ruinam & in reſurrectionem multorũ in Iſrael.Et ipſe Saluator: In iudicium,
inquit,ego in hunc mundum veni, vt qui non vident,videant:& qui vident, cæci fiant.Po-
Ioan. 9. ſtremo,quomodo omnia iſta de quolibet iuſto moraliter accipi queant, patet ex præindu-
ctis.Cuilibet nanq; fideli præcipitur:Conuertere Iſrael ad dñm Deum tuum. Qui conuer-
Pſal.63. ſus & rore Chriſti perfuſus,germinat quaſi lilium,iuxta illud in Pſalmo: Iuſtus vt palma flo
rebit,ſicut cedrus libani multiplicabitur.Producit enim candidiſſimos fructus ſpiritus ſan
cti.De quibus ad Galatas teſtatur Apoſtolus:Fructus ſpiritus eſt,charitas,gaudium,pax,pa-
Galat. 5. tientia &c.Et Chriſtus:Qui manet,inquit,in me,hic fert fructum multũ. [ibunt rami eius]
Ioan.15. i.opera eius pertingent in finem vitę æternę.[Et erit quaſi oliua gloria eius]Hoc plene
expoſitum eſt. Talem quoq; dignetur Chriſtus facere quẽlibet noſtrum,vt
cum viro ſancto dicamus feliciter: Ego autem ſicut oliua
Pſal. 51. fructifera in domo Dei.Qui eſt ſuper om̃ia
ſublimis & benedictus,Amen.

¶Enarrationum in Oſeam Finis.

D. Dio-

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN PROPHETAM IOHEL ELVCIDATIO.

PROOEMIVM.

SAnctus Hieronymus præmittit huic prophetæ prologos duos, qui habentur in Biblijs. Primus incipit, S. Iohel apud Hebræos poſt Oſee ponitur. Secundus vero ſic incipit, Iohel Phatuel filius. Porro in prologis ſeu præfationibus iſtis aliqua dicit Hieronymus, q̃ ſibi inuicem videntur contraria. In primo ſiquidem ait prologo, ꝙ quicquid in hoc propheta dicitur, ad tribum Iuda & ad Hieruſalem pertinere credendum eſt. In ſecundo aũt aſſerit prologo, ꝙ terram duodecim tribuum deſcribit, eruca, brucho, locuſta, atq; rubigine eſſe conſumptam. Et idem affirmat in epiſtola ad Paulinum, de omnibus diuinæ ſcripturæ libris. Hinc quidã dicit, ꝙ de dicto Hieronymo hoc loco pars videt eſſe tenendũ, & ꝙ Iohel prophetauit non ſolum contra duas tribus, quæ nomine Iudæ ſignantur, ſed & contra alias decem, & in hoc ſequit quendam Hebræorum doctorem. Veruntamen nullo modo opinor, ꝙ Hieronymus tam apertã, quantũ ad ſenſum, poſuerit contradictionẽ, præſertim circa eundẽ locũ. Immo ſi verba eius diligenter penſentur, poteſt (ni fallor) rationabilis dari concordia. Ait eñ in prologo, ꝙ ſicut in Oſee ad decem tribus confertur vaticinium, ita in Iohele totum ad Iudam & Hieruſalem pertinere credendum eſt, nullamq; Iſraelis ſeu decem tribuum in hoc propheta fieri mentionem. Itaq; ſicut Oſee non ſic loquitur decem tribubus, quin & aliqua de duabus tribubus inſerat, vt patet ex dictis in Oſee, & omnes cõcorditer id fatentur: ſic Hieronymus non ſic dicit totum Iohelis vaticinium ad tribum Iuda pertinere, quin & aliquid ad decem pertineat tribus. Quod tamen permodicum & pene nihil eſt, vnde nec reputatur. Idcirco dicit Hieronymus, ꝙ nullam facit decem tribuum mentionem, quia videlicet nihil ſpecialiter tractat aut vaticinatur de eis, nec exprimit nomen earum. Et hoc ipſum quod cõmuniter refert de terra duodecim tribuum, ad tribum Iuda ſpecialiter refertur ac pertinet, ad quam omnia ſpectant ſequentia. Præterea ſicut in tertio prologo ſcribitur, & habetur in gloſſa, Iohel de tribu Ruben natus eſt in agro Bethacon, vbi & mortuus eſt in pace atq; ſepultus. Cum ergo fuerit de populo decem tribuum, veriſimile eſt, ꝙ nõ omiſiſſet aperte redarguere eas, & ſpecialem earum mentionem inducere, ſi cõtra eas loqui directus ſeu miſſus à Deo fuiſſet. Dicit quoq; Hieronymus, ꝙ eodem tempore prophetauit quo Oſee, videlicet in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezechiæ, regum Iuda, & in diebus Ieroboam regis Iſrael. Nam apud Hieronymum pro regula eſt, ꝙ prophetæ titulo tempus certum exprimente carentes, ſub eiſdem regibus vaticinati ſunt, ſub quibus illi qui ante eos huiuſmodi titulum habent. Huius autem quidam tenent oppoſitum, aſſerentes Iohelem prophetaſſe tempore Ioram filij Achab regis Iſrael: qui Ioram diu mortuus fuit ante Oziam, vt patet ex quarto Regum. Sed hoc dictum procedit ſecundum eos, qui dicunt Iohelem etiam decem tribubus prophetaſſe. Magis autem conſentiendum eſt ſancto Hieronymo.

¶Expoſitio primi capituli: Verbum domini, quod factum eſt ad Iohel filium Phatuel. Artic. I.

PRæmittit Iohel libro ſuo breue procemium, q̃d finitur ibi, Audite. Itaq; ait: [Verbum dñi] i. ſermo propheticus [quod factum eſt ad Iohel filium Phatuel] i. per angelicã ſubminiſtrationem inſpiratum, & interna ſiue externa locutione diuinitus dictum Ioheli filio Phatuelis, qui Phatuel creditur fuiſſe propheta, iuxta regulam Hebræorum, dicentium omnes illos fuiſſe prophetas, qui in titulis prophetarum ponitur, vt patres eorum. Vel poteſt intelligi de Increato verbo patris æterni vnigenito Dei, vt ſit ſenſus: Verbum domini de quo ſcriptum eſt, In principio erat verbum, eſt illud quod factum eſt ad Iohel, i. Ioheli locutum ac manifeſtatum per illuſtrationem propheticam. Porro propheticæ illuminationes vt frequentius factæ ſunt per locutionem internam atq; imaginariam viſionem, ſiue in ſomno, ſiue in vigilia per abſtractionem à ſenſu exteriori. Interdum tamen factę ſunt per exteriorem apparitionem ac ſenſibilẽ allocutionẽ, vt patet de Daniele. Aliquando etiam factę ſunt per ſolam intellectualem illuſtrationem. Quod tamen, ſecundum Thomam, cõditionẽ propheticæ cognitionis aliquo modo tranſcendit, ſicut in Dauid. Cõſequẽter propheta ex magnitudine dicendorum auditores reddit attentos. Prouocãs ergo ad dicendorũ aduertentiam diligentem, [Audite] inquit, quod dicam o [ſenes] id eſt, auribus cordis & corporis verba mea aduertite. [& auribus percipite omnes habitatores terræ,] id eſt, cæteri

Ioan. 1.

Dani. 9. & 10.

Pſal. 30.

omnes

cundum hoc non apparet, quomodo vnum genus beſtiarum iſtarum voraſſet, quod alteri
reſiduum fuit, præſertim quum ſingulis annis terræ naſcentia oriantur, & depoſita recon-
dantur. Niſi forte dicantur hæ beſtiæ habitacula hominum introiſſe. Itaq; ſicut iam tactum
eſt, ſecundũ Hieronymum, iſte eſt ſenſus literæ huius: Reſiduum erucæ, i. populum Iuda ſeu
Iſrael, non vaſtatum ab Aſſyriis & Chaldæis, vaſtabant Perſæ ac Medi: Et quem illi non va-
ſtarunt, oppreſſerunt Græci ſucceſſores Alexandri, de quibus agitur in libro Machabæo- 1. Mac. 1.
rum. Iudæos vero non oppreſſos à Græcis, oppreſſerunt Romani. Huic autem expoſitioni
quidam obiiciunt: Quia de corroſione terræ naſcentium ab eruca, locuſta &c. fit hic tam eui
dens mentio, q non videtur aliquo modo eſſe parabola. Sed quicquid ſit de veritate, argu-
mentum iſtud nullius valoris eſt: Quoniam in ſcripturis diuinis multa parabolice denun-
ciantur, & homines nomine beſtiarum aliarumq; rerum ſignificantur, vbi ſit multo aperti-
or atque prolixior mentio de nominibus beſtiarum inanimatarumq; rerum, quàm hic.
Quemadmodum apud Eſaiam legitur: Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo ac- Eſaiæ 11.
cubabit. Vitulus & leo & ouis ſimul morabuntur, & puer paruulus minabit eos. Vitulus &
vrſus paſcentur, ſimul requieſcent catuli eorum. Et leo quaſi bos comedet paleas. Omnia
autem hæc & quædam ſequentia, exponuntur ad literam, non de animalium horum do-
meſticatione, ſed de hominum diuerſarum conditionum pacifica in eccleſia cohabitatio-
ne, ſecundum omnes doctores catholicos. Et multa ſimilia in ſcripturis habentur, præſer-
tim (vt reor) in Eſaia, cuius liber difficilior comprobatur. [Expergiſcimini ebrii] id eſt, vos
qui eſtis vitiis & paſſionibus ſic inuoluti, vel potu ſic repleti, q à recto mentis ſtatu prola-
pſi eſtis, nec rationis iudicium imitamini, neq; pericula vobis imminentia ponderatis: eui-
gilate redeundo ad cor, & à torpore ac negligentia veſtra ceſſate. [& flete] vitia veſtra la-
chrymis pœnitentiæ redimendo. [& vlulate] propter tribulationes inſtantes [omnes qui bi-
bitis vinum in dulcedine] i. carnali delectatione, non neceſſitatem naturæ, ſed guſtus volu-
ptatem quærentes. [quoniam periit ab ore veſtro] i. in proximo eſt, vt vina ac cætera carnis
delectabilia auferantur à vobis, ſicut mox ſubditur. Loquitur autem propheta de futuro per
modum præteriti, propter certitudinem veritatis. Prophetica quippe cognitio, eſt quædam
imago atq; impreſſio notitiæ mentis diuinæ, in qua omnia quaſi præſentialiter lucent &
agnoſcuntur, tamq; infallibiliter ſciuntur, ſicut ea quæ fuerunt, certiſſimum eſt fuiſſe. [Gens
enim aſcendet] i. veniet [ſuper terram meam] id eſt, Iudæam, quæ dicitur ſpecialiter terra
Dei, quia ad diuinum cultum electa, & populo Dei à Deo promiſſa atq; collata. [fortis & in- Sap. 11.
numerabilis] ſecundum apparentiam, non tamen fuit ſimpliciter innumerabilis, quia in nu
mero, menſura & pondere conſtituta ſunt omnia, vel innumerabilis ob multitudinem ſu-
am. Poteſtq; gens iſta intelligi exercitus Chaldæorum, vel etiam Aſſyriorum, Græcorum,
ac Romanorũ. [Dentes eius vt dẽtes leonis] i. oĩa crudeliter dilaniabit. [Et molares eius] vi-
delicet dẽtes maiores, vtpote poteſtas principũ populi huius atq; ſæuitia, ſunt [vt catuli leo-
nis] ita q cum omni tyrannide populum Iudæorum vaſtabit. Bona terræ conſumet, vrbes
demolietur, & nec ætati parcet, nec ſexui. [Poſuit vineam meam in deſertum] id eſt, ſynago-
gam occidit vel tranſtulit, in ſolitudinemq; redegit. De qua vinea dictum eſt in Eſaia: Vi- Eſai. 5.
nea domini exercituum domus Iſrael eſt. Et in Hieremia: Ego te plantaui vineam electam. Hiere. 2.
[Et ficum meam decorticauit] id eſt, populum meum quem quaſi fructum dulcem & filios
procreaui & alui, minorauit, multos eorum occidendo. [nudans] vineam iſtam, i. bona eius
tollẽs ab ea. [ſpoliauit eam] bonis mobilibus ac immobilib⁹. [Et proiecit] in captiuitatem
vel mortem. [albi facti ſunt rami eius] i. filii eius areſacti ſunt & occiſi. Vel ſenſus eſt, quod
hoſtes deſtruxerunt vineas & arbores fructiferas in Iudæa. Quod certum eſt contigiſſe Na- 4. Re. 25.
buchodonoſor tẽpore, poſtmodũ quoq; ſub Antiocho Nobili, & tẽpore Titi & Veſpaſiani. 2. Mac. 5.
Quæritur, quomodo iniuſti Iudæi, de quibus iam dixit, Expergiſcimini ebrii, appellentur
ficus & vinea Dei? Et reſpondendũ, q eo modo, quo Chrs in euangelio vocat reprobos Iu-
dæos filios regni: Filii, inqt, regni proiicient in tenebras exteriores. Vocant itaq; ficus & vi- Matt. 8.
nea Dei, qm Deus multa beneficia cõceſſit ac pbuit eis, ſpecialiter vocans eos ad cultum &
grãm ſuã, & qm patriarcharũ ac prophetarũ filii erant. Cum ergo tãta tibi, o popule Iudæo-
rũ, inſtet calamitas, [Plãge] tua peccata, vt miſericordiã cõſequaris. Plãge aũt toto affectu,
& abũdãter ac pſeueranter, [quaſi virgo accincta ſacco ſup virũ pubertatis †tuæ] i. quem- †ſuæ
admodum plorat virgo iuuencula deſponſata propter mortem ſponſi ſui, qui morit anteq̃
eius cupitis fruat amplexibus. Vir aũt & ſpõſus ſynagogæ fuit Deus oĩpotens, q in patriar-
chis & in datione legis deſpõſauit ſibi ſynagogã. Quãdiu aũt ſynagoga p idololatriam & Exo. 20.
alia grauia ſcelera nõ receſſit à Deo, erat ſponſa & virgo mentis integritate, in cognitione,
amore & cultu veri Dei. Tẽpore aũt Iohelis meretrix facta ppter multiplicia ſcelera, monet
ſup virũ pubertatis ſuæ, i. de cæleſtis ſpõſi amiſſione, cordialiter flere. [Periit ſacrificium &
libatio de domo domini] id eſt, terræ naſcentibus & cæteris poſſeſſionibus deuoratis ab ho

ſtibus

ſtibus præinductis, vel beſtiolis prænominatis, defecit in templo Hieruſalem ſacrificium, quod erat de materia ſolida, ſ. tritico, hordeo, carne: & libatio, i. immolatio de materia liquida, vtpote vino & oleo. Deficiente enim cauſa, deficit & effectus. [Et luxerunt ſacerdotes miniſtri dñi] i. vehementer contriſtati ſunt, & planxerunt, tum propter cultus diuini ceſſationem, tum propter ceſſationem immolationum earum rerum, de quibus ſuſtentabantur. eratq́ luctus hic bonus, quantum ad primum, quia ex zelo diuini honoris proceſſit: & etiam quantum ad ſecundum, ſi planctus propter defectum oblationis victualiũ erat, inquantum victualia debite ordinantur ad ſpirituale bonum animæ, & ad obſequium Dei. Si autem ſacerdotes reſpexerunt ad proprium commodum, priuatumq́ bonum, non erat illorum planctus meritorius & acceptus. Porro ſacerdotes ſpecialiter dicti ſunt miniſtri Dei, qa ad altaris obſequiũ deputati, atq; pro primogenitis filiorũ Iſrael dño miniſtrãtes in templo. Hinc enĩ in lib. Numerorũ Moſes dixit Leuitis: Num parum vobis eſt, ꝙ ſeparauit vos

Num.16 dñs à populo, & iunxit ſibi, vt ſeruiretis ei in cultu tabernaculi, & ſtaretis corã eo, & coram frequentia populi? Ezechias quoq; 2. libr. Paralip. 19. ait Leuitis: Filij mei, nolite negligere: vos enim elegit dñs, vt ſtetis coram eo, & miniſtretis ei, colatis eum, & cremetis ei incenſum. [Depopulata eſt regio] id eſt, regnum Iudæ ſic demolitũ eſt, vt & homines, & animantia, ac terræ naſcentia ſint deſtructa. [luxit humus] id eſt, terra Iudææ priuata eſt ſolitis fructibus: ſicq́ metaphorice luxit, quemadmodum fertur ridere, cum abundat germinibus, fructu floreq́ vernans. Ideo ſubditur: [quoniam deuaſtatum] i. ab aduerſarijs deuoratum [eſt triticum] per quod alia blada dantur intelligi. [Confuſum eſt vinum, elanguit oleum.] Sicut de humo ſeu terra dictum eſt, ꝙ metaphorice fertur planxiſſe propter carentiam fructuum, ſic confuſum eſt vinum, i. ablatum, ita ꝙ conſuetum effectum habere non potuit exhilarando bibentes, & prædictos vinolentos ſuo defectu oſtendit confuſos, dum ſperato deſolati ſunt potu. Pariformiter elanguit oleum, id eſt, defecit, & alios oſtendit infirmos, qui oleo deficiente pariter contabuerunt. [Confuſi ſunt agricolæ] i. ſpe ſua fruſtrati, dum fructu agrorum, quos coluerunt, priuati ſunt. [vlulauerunt vinitores ſuper frumento, vino & hordeo] i. de horum fructuum ablatione ſeu deprædatione. [quia perijt meſſis agri] i. congregatio fructuũ præfatorum in agris naſcentiũ ſublata eſt eis tunc, quando præ manibus habuerunt fruges meſſionis. Moleſtiſſimum ſiquidem eſt, tunc fructibus terræ ſpoliari, quãdo ad maturitatem vſq; deductæ ſunt, cuſtoditæ atq; ſperatæ. [Vinea confuſa eſt, & ficus elanguit] i. vineæ & ficeta fructibus ſuis ſunt deſtituta per erucam, locuſtam, bruchum, rubiginẽ: vel hoſtibus tradita, puta Chaldæis, Aſſyrijs, vel Romanis. [Malogranatũ, & palma, & malum] i. arbores ſic vocatæ, [& oĩa ligna agri] i. reliquæ arbores infructuoſæ ſiue fructiferæ [aruerunt] i. marcida facta ſunt plagis præmemoratis, cuius ſignum eſt, [quia confuſum] i. ablatum [eſt gaudium à filijs hominum] i. à Iudæis, qui de prædictis bonis terrę gaudere ſolebãt. Porro per filios hominum, hoc loco ad literam intelliguntur Iudæi, quibus loquebatur Iohel. Qui & ſpecialiter dicuntur filij hominum, puta eorum qui humane rationabiliterq́ vixerunt, hoc eſt, patriarcharum, prophetarum, ac iuſtorum veteris teſtamenti. Deniq; malogranatum, cuius cortici Cant. 4. comparantur genæ ſponſæ, eſt arbor medicinalis, ſecundum gloſſam, cuius poma ſunt rubea, ad edendum amara. Et dicitur malogranatum, quoniam fructus eius multa cõtinet grana. [Accingite vos] ſacco & cilicio,] & plangite ſacerdotes, vlulate miniſtri altaris.] Eundem ſenſum alijs verbis reſumit, vt fortius excitet audientes. Sacerdotum autem præcipue eſt, propria ac ſubditorum deflere peccata, & Deum populo reconciliare, cum ſint inter Deum ac populum mediatores, offerendo preces & hoſtias populi Deo, gratiamq́ Dei populo reportantes. Cum autem ex negligentia ſacerdotum prouenit populi culpa, maxime congruit ſacerdotibus flere pro populi reconciliatione: quia & dominus dixit ad Moſen, ꝙ filij Aaron portarẽt peccata filiorum Iſrael. [Ingredimini] templum, vel propriam domum ad orandum, ſicut ait Saluator: Tu autem cum oraueris, intra cubiculum tuum, & ora patrem tuum in abſconſo. [cubate] id eſt, dormite, [in ſacco mini-

Matt. 6. ſtri Dei mei] id eſt, veri Dei, quem ego propheta illius ſpecialiter amo & colo. Illi enim prophetæ Deum vniuerſorum nominant Deum ſuum, qui ei ſingulari vniuntur amore & reuerentiali obſequio, qui dicere poſſunt: Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum. [qm̃

Pſal.78. interijt de domo Dei veſtri] i. cito in templo deficient [ſacrificium & libatio] de quibus paulo ante iam dictum eſt: Perijt ſacrificium & libatio de domo domini. Idcirco prædicta pœnitentiæ opera exercete, quatenus imminens vaſtitas tollatur à vobis. Solebant autem Iudæi

1.Reg. 7. Eſai.22. in veteri teſtamento ſecundum præſcriptam formam ſe humiliare, pœnitere, & dominum inuocare, vt patet in libris Regum, Paralipomenon, & Machabæorum. Quod autem hoc

Thre.1.3 modo fecerunt ſacerdotes, ac cæteri imminente captiuitate Babylonica, patet in Threnis ſeu lamentationibus Hieremiæ. Idem quoq; refert eos feciſſe Ioſephus inſtante captiuitate

Hiere.6. Romana. Hinc per Hieremiam loquitur dominus: Filia populi mei accingere cilicio, & con

ſper-

ſpergere cinere.Luctū vnigeniti fac tibi planctū amarū.Ad q̄d aliqui referūt illud Eſaiæ 22.
In die illa vocabit dn̄s ad fletū,ad planctū,& ad cingulū ſacci.Præterea adhuc ꝓpheta præfi-
git ſacerdotibus formā pœnitendi,& modū miſericordiā implorandi.[ſanctificate ieiuniū]
i.actum abſtinentiæ in ſanctitate peragite,bonis illū operibus adornate,& corda veſtra ad
deuote ieiunandū diſponite.Non em̄ acceptum eſt Deo ieiunium,niſi in charitate fiat & in
obſeruātia præceptoꝝ.Hinc em̄ per Eſaiā dn̄s loquit: Ecce in die ieiunij veſtri inuenit vo- Eſaiæ 58
luntas veſtra.Nunquid tale eſt ieiuniū,quod ego elegi? Et Apoſtolus: Exerce te,inqt,ad pie- 1.Tim. 4
tatē,nā corporalis exercitatio ad modicū vtilis eſt.[vocate cœtū] i.cuneū populi cōuocatē.
[Congregate ſenes oēs habitatores terræ]Iudææ,de qua nunc ſermo,[in domū Dei veſtri,] 3.Re. 8.
quæ eſt domus orationis,videlicet in tēplum Hieruſalē,in quo promiſit ſe De⁹ preces oran-
tiū exauditurū.Præterea ſacerdotū eſt,vulgū ac ſubditos adunare,& in modo pœnitendi ac
bene agēdi inſtruere.Iubet ꝗꝙ propheta,vt oēs generaliter cōuocent atꝙ in tēplo colligan
tur,quatenus oratio ſit tanto exaudibilior,quāto à pluribus immolatur. Propter quod orat
diſcipulos ſuos Apoſtolus orare ꝓ ſe,vt ex multaꝝ precibus perſonaꝝ citius,q̄d petit,obti- 2.Cor. 1.
neatur.[Et clamate ad dn̄m]dicentes:[Aha,aha,aha diei] i.heu nobis ꝓpter mala diei vlti-
onis,q̄ imminet nobis.Præcipit aūt propheta,vt ter dicant,aha,vel propter maiorē expreſ
ſionē & facilliorē miſericordiæ implorationē. Vnde in Hiere.habetur: Terra terra terra,au- Hier.22.
di verbū dn̄i.Vel,q̄m ſanctam trinitatē offenderunt.Quidā dicit,ꝙ in Hebræo ſit vna dictio.
Veruntamen pro eo ꝙ Hieronymus tranſtulit ter aha,LXX.trāſtulerūt, Heu mihi, heu mi-
hi,heu mihi.Vnde nō videt vna dictio in Hebræo,niſi forte illa hanc tripartitam exclama-
tionē ſignificet.[quia prope eſt dies dn̄i] i.dies vltionis, in qua dn̄s faciet vobis ſecundū ſuā
voluntatē & æquitatē,debitas pœnas inferendo,ſicut feciſtis ei in diebus veſtris,eū multipli
citer ſecundū veſtrā voluntatē ac prauitatē inhonorando.Quanuis em̄ omne tēpus,omniſꝙ
dies ſit Dei,illud tamē tēpus dicitur ſpecialiter eius,in quo aliquid efficit nouum,rarum aut
ſpeciale,ſicut eſt dies vindictæ atꝙ iudicij.Dies quoꝙ noſtri dicuntur,in quibus Deus ꝑmit
tit nos ꝓpriæ libertati,q̄n & operamur quæ volumus.Vnde & Chriſtus in Luca ait: Hieruſa
lem &c.Et quidē in hac die tua,quę ad pacem tibi.[& quaſi vaſtitas à potente veniet] i.ſicut Luc. 19.
vaſtitas ſeu preſſura,quā potēs debiliori inducit,ineffugibiliter opprimit debiliorē, ſic vin-
dicta diei dn̄i irruet ſup vos,ꝙ non effugietis.[Nunqd nō corā oculis veſtris] i.in veſtra præ-
ſentia ſeu conſpectu[alimenta*defecerunt] i.ſtatim deficient. Deficiet quoꝙ [de domo Dei
veſtri] i.de tēplo[lætitia]cordis[& exultatio]corporis.q̄m immolatione hoſtiaꝝ ceſſante,ſa- * perie-
cerdotes in tēplo non habuerunt materiā gloriandi, ſed lamentandi.Quæ oīa tunc impleta runt.
noſcunt,q̄n Aſſyrij & Chaldæi ingreſſi ac demoliti ſunt terrā Iudææ.[Cōputruerunt iumen 4.Re.22.
ta in ſtercore ſuo]Hoc ad literā accipi poteſt,ꝙ iumenta in ſtabulis nō habentes ſtramenta, 2.Par.36
propter bladoꝝ defectū iacuerunt,cōputruerunt in ſuis fæcibus atꝙ ſtercoribus. Vel ſenſus
eſt,ꝙ iumenta,i.homines carnales,guloſi,luxurioſi in ſordib⁹ vitioꝝ ſuoꝝ reſoluti atꝙ con-
ſumpti ſunt,iuxta illud Pſal.Putruerunt & corruptæ ſunt cicatrices meæ. Et iterum: Homo Pſal. 37.
cum in honore eſſet,non intellexit,comparatus eſt iumentis inſipientibus[Demolita] i.ab & 48.
hoſtib⁹ deſtructa[ſunt horrea,diſſipatæ ſunt apothecæ] i.repoſitoria victualium,cū his quæ
continebant in eis.[q̄m cōfuſum] i.ſublatū ex horreis [eſt triticū. Quid ingemuit animal?]
i.cur beſtię p̄ inedia famis clamauerūt,aut ſingultum quendā fecerunt?[&]quid[mugierunt
greges armenti?] Et reſpondet,[quia non eſt paſcua eis] i.alimonia,conſumptis virentibus
terræ & fructibus.Tranſlatio LXX.ſic habet,Fleuerunt armēta boum. Idcirco Hieronymus
iſtud de hominibus accipit,qui propter ſimplicitatē aut ſtoliditatē, beſtialemve conuerſati-
onem nominibus beſtiaꝝ exprimuntur.[Sed & greges ouiū diſperierunt:]hoſtes em̄ rapue-
runt oues & comederūt.Vel prę fame defecerunt.Vel deficiēte pane,Iudęi pecora ſua man-
ducare cōpulſi ſunt.[ad te dn̄e clamabo,]orando pro populo tuo,[quia ignis comedit ſpe-
cioſa deſerti] i.eruca, locuſta,bruchus,ventuſꝙ vrens blada rubiginans, deuorauerunt ſeu
arida fecerunt plana loca campoꝝ,prata & quaſlibet terras virentes, quæ iumentis paſcua
præbuerunt.[& flāma ſuccendit omnia ligna regionis] i.arbores Iudææ.Solet aūt per ignem 4.Re.25.
quælibet magna tribulatio vel perſecutio grauiſſima deſignari.Sed & Chaldęi vtiꝙ igne ma
teriali incenderunt ſpecioſa,quæ in deſertis Iudææ ſteterunt, & arbores regionis huius com
buſſerunt.[Sed & beſtiæ agri] i.indomitæ vel ſylueſtres,[quaſi area ſitiens imbrem] i.humo-
re indigens & aquam deſiderans,[ſuſpexerunt ad te,]non ꝙ beſtiæ Deum agnoſcāt, aut in-
uocent proprie,ſed metaphorice dicuntur ad Deum aſpicere & clamare, inquantum cibum
naturaliter optant ac potum,quæ non habent niſi per prouidentiam Dei. Vnde in euange- Matt. 6.
lio dicitur,ꝙ pater cæleſtis paſcit ea.Et in Pſal.Qui dat iumentis eſcam ipſoꝝ,& pullis cor- Pſal. 145
uorum inuocantibus eum.Iob quoꝙ 38.Quis præparat coruo eſcam, q̄n pulli eius clamant
ad Deum,vagientes eo ꝙ non habent cibos? Ruſuſꝙ in Pſal.103. Omnia à te expectant,vt
des illis eſcam in tempore.Et:Oculi omniū in te ſperāt dn̄e. [q̄m exiccati ſunt fontes aqua- Pſal. 144

 rum]

rum]à multitudine hoſtiũ,quorũ equi & ſerui aquas fontiũ conſumpſerũt. Vel,à vehementi flatu venti vrentis,qui ſiccitatem inducit. [& ignis deuorabit ſpecioſa deſerti,] ſecundum ſenſum iam tactum,ſicq́ beſtiæ ſylueſtres nec cibum habuerunt nec potum.

¶Elucidatio tropologica eiuſdem capituli I. Artic. II.

IOhel interpretaẽ aperiens,Phatuel latitudo.Qui igitur bonũ virtutis viriliter incipit, filius fit latitudinis,i.gr̃æ amplioris & charitatis ardentis,vt dicere queat cũ Paulo 2.Cor.
Pſal.118. 6.Cor noſtrũ dilatatũ eſt. Et cum Pſal. Et ambulabam in latitudine,quia mandata tua exquiſiui.Quid eñ latius charitate,quæ oĩa ambit,atq́ ad hoſtes extendit,& vniuerſis, quæ habet,cõmunicat? Ad talẽ quoq́ fit verbũ Dei, qm̃ ſpũsſanctus inſpirat ei pertinentia ad ſa-
1.Ioan.2 lutẽ,ſicut ait Ioan. Vnctio docet vos de oĩbus. ita vt valeat dicere: Audiam quid loquaẽ in
Pſal.84. me dñs Deus.Cum eñ incipit rationalis creatura q̃d bonum eſt, mox adeſt ſpũs, qui adiuuat infirmitatẽ noſtrã.Ideoq́ cũ plena diuinæ ſubuentionis fiducia viriliter eſt inchoãdum, vt humiliter magnanimiterq́ dicamus:Oĩa poſſum in eo,qui me cõfortat. Itemq́:Dñs da-
Phili.4. bit benignitatẽ,& terra nr̃a dabit fructũ ſuum.Quidã vero propriã imbecillitatẽ,non diui-
Pſal.84. næ pietatis virtutẽ, penſantes, nimis puſillanimes ſunt, non audentes ad aratrũ ponere manum,diuinæ bonitatis ſuperliberaliſſimæ munificentiæ derogãtes.[Audite hoc ſenes,& auribus percipite oẽs habitatores terræ]i.ſpiritalẽ intelligentiã propheticorũ verborum Iohelis,vniuerſi Chriſtiani ſenes iuueneſq́ attendite.[Reſiduũ erucæ comedit locuſta]&c. Per quatuor iſta intelligo quatuor vitia, quatuor virtutibus cardinalibus contraria, quæ ſunt, intẽperãtia,timiditas,iniuſtitia & indiſcretio. Intẽperantia aũt bona animæ magna ex parte deuaſtat & ejcit,qm̃ niſi vitia gulæ & luxuriæ extirpentur,non fit homo ſpiritualiũ capax
Gene.6. donorũ,dño conteſtãte:Non remanebit ſpiritus meus in homine in æternum, quia caro eſt. Et Apoſtolus Roma.8.Qui,inquit,in carne ſunt,Deo placere non poſſunt.Ideo Petr⁹ hor-
1.Pet.2. tatur à carnalibus deſiderijs,quæ militant aduerſus animam, abſtinere. Hinc & Eſaias diſſe-
Eſai.28. ruit:Quẽ docebit dñs ſcientiã,& quẽ intelligere faciet auditũ? Ablactatos à lacte, auulſos ab vbere,eos videlicet,qui vitia intẽperantiæ deteſtantur.Deniq́ hoc tam manifeſto deteſtandoq́ vitio non vincunẽ,ſed timiditate,veræ fortitudini (quæ magnanimiter aggrediẽ fortia)repugnante,inordinate timentes vbi non eſt timor,& propriæ pelli timentes,malũt in-
Pſal.13. cidere mala culpæ & Dei offenſam,q̃ mala pœnæ hominumq́ indignationẽ. Quo cõtra ait Saluator Matt.10.Nolite timere eos,qui occidũt corpus.Et Eſaias:Quis tu,vt timeas ab ho-
Eſaię 51. mine mortali,& à filio hominis qui quaſi fœnũ areſcit? Hac vili timiditate carebat, qui di-
Pſal.3. & 26. cebat:Non timebo millia populi circundantis me. Et: Dñs illuminatio mea & ſalus mea, quẽ timebo? Porro(teſte ſcriptura Ecci 34.) q̃ timet dñm, nihil trepidabit. His itaq́ ſacris teſtimonijs increpãẽ vilia corda quorundã, hoĩes magis q̃ Deum timentiũ,qui in pręſentia ſuperiorũ ſuorũ quandã confingũt ac induunt grauitatẽ: ſed illis abeuntibus, ad cõſuetas redeunt culpas,negligentias,& exceſſus. Hi non agunt bonum amore boni, ſed timore mali, in quibus reſiduũ erucæ edit locuſta. De qua plaga eripiẽ, qui illud Prouerb.25. implet: Fili honora dñm,& valebis:præter eum vero ne timueris alienum. Qui aũt nec Intemperãtia nec timiditate prædicta dejciuntur,frequẽter peccato iniuſtitiæ ſuperantur,non reddendo
1.Pet.4. ſingulis quę ſua ſunt,neq́ iuxta principis apoſtolorũ doctrinã, vnuſquiſq́ ſicut accepit gratiam,in alterutrum illam adminiſtrantes,tanq̃ boni diſpenſatores multiformis gratię Dei. In his reſiduũ locuſtæ comedit bruchus.Alij prædictis vitijs reluctantes, per indiſcretionem labuntur,quorũ non rationabile eſt obſequiũ,qui qm̃ plus faciunt q̃ poſſunt, diſpereunt. In quibus ærugo conſumit q̃d inerat,ineſſe ve poterat animæ. Inſuper per 4. plagas has intel-
Hier.48 ligi poſſunt 4.tentationes principales.Vel quatuor primi ac maximi perſecutores eccleſiæ, ſeu quatuor principaliores hæreſiarchæ, qui infinitas animas ſpiritaliter iugulauerũt.[Expergiſcimini ebrij & flete,]hoc eſt quod ait Apoſtolus Ephe.5.Surge qui dormis,& exurge à mortuis.Itemq́ Saluator Matth.25.Vigilate,quia neſcitis diem neq́ horam.Deniq́ impij ebrij ſunt omnes,qui carnalibus delectationibus,mundanis vanitatibus,aut cæteris inordinatis paſſionũ affectionibus ſic reſoluuntur & vacant,ꝙ iudicium rationis non aduertunt, nec Deo neq́ eccleſiæ parent,ſed in proprij ambulant cordis prauitate. Vnde Hierem.31.habetur:Vſq́quo delicijs diſſolueris filia vaga? [Et vlulate omnes,qui bibitis vinum in dulcedine,] de quibus ſcriptum eſt apud Eſaiam 5. Væ qui conſurgitis mane ad ebrietatem ſectandam,& potandum vſq́ ad veſperam.Et Prouerb.23. ſcriptum eſt: Væ his qui commorantur in vino,& ſtudent calicibus epotandis. Quàm multi modo ſunt tales, qui & corpus ſuum & animam perimunt. Vinum enim moderate ſumptum, ſanitas eſt corporis & animæ:ſed ſuperflue ſumptum, mordet vt coluber. [& quoniam perijt ab ore veſtro] i. omnis carnalis voluptas cito vertetur vobis in mœrorem æternalemq́ pœnam, niſi pœnitentiam veram egeritis,quemadmodum factum eſt diuiti,qui epulabatur quotidie ſplẽdide. Vidua
1.Tim.5. nempe in delicijs viuens,ſecundum Apoſtolum,viuens mortua eſt.Et apud Lucam commi-

natus

natus eſt Chriſtus: Væ vobis qui ſaturati eſtis,quia eſurietis. Propterea Eccleſiaſt.18.aſſeri-
tur:Si præſtiteris animæ tuæ concupiſcentias eius, facient te in gaudium inimicis tuis. Mo-
mentaneum eſt quod nunc delectat,æternum vero quod cruciat. Præterea hoc loco ait Hie-
ronymus:Nulla res ita inebriat,vt animi perturbatio.Eſt triſtitia quę ducit ad mortem,hęc
abominanda ebrietas eſt.Eſt ira quæ iuſtitiam Dei non operatur, & furori proxima mentis
impotem facit,in tantum vt labia tremant, dentes concrepent, vultus pallore mutet. Quid Iacobi 1.
referã de gaudio & voluptate,& maxime de amore,qui excęcat cordis oculos, & nihil aliud
amantem, niſi quod amat, cogitare permittit?An non eſt dicenda ebrietas, quum propter
vile ſcortum,animæ libertas in ſeruiles blanditias inclinatur? [Gens enim aſcendit ſup ter-
ram meã fortis & innumerabilis]i.viſibiles ac inuiſibiles hoſtes (Nam & de diabolo dictum
eſt:Inimicus homo hoc fecit) inuaſerũt militantem eccleſiã ſeu animam Chriſtianam de- Matt.13.
uotam,vt eam à Deo auertant.Mundus eñ & dæmon indefinenter tentant electos, qui in
medio ambulant laqueoꝝ,& propter iuſtitiã plurima patiuntur aduerſa, quẽadmodum le
gitur 2.Tim.3.Oẽs qui pie volunt viuere in Chriſto,perſecutionem patiẽtur. Qm̃ ergo tot
hoſtibus atq; periculis circunuallatur eccleſia,prælati qui delectationibus vacant, & negli-
gentia diſſoluuntur,iubentur euigilare à ſomno ignauiæ,flere & vlulare, quatenus gregi ſuo
debitã impendant cuſtodiam, Deumq́; pro illius ſalute lachrymabiliter inuocent.[Dentes
eius,vt dentes leonis,] de quo Petrus: Aduerſarius, inquit, veſter diabolus tanq̃ leo rugiens 1.Pet.5.
circumit,quærens quem deuoret.Quid enim crudelius his,qui animas conantur occidere,
& ab æterno infinitoq́; bono eas auertere,ſicq; in ſempiterna inferni tormenta pertrahere?
[Poſuit vineam meam in deſertum]i.eccleſiam,quo ad aliquam eius partem,ſpiritalib' bo-
nis deſtituit, inducendo fideles ad conſenſum peccati,quo à Deo deſeritur. [& ficũ meam]
i.animam quæ dulciſſimis bonis ac fructibus ſpiritusſancti abundauit,[decorticauit]id eſt, Galat.5.
à priſtinis bonis minorauit,ſiue abſcidit. Tales ſunt, qui cum cœperint ſpiritu, carne con-
ſummant.Iſtud Chriſtus pręcipue dicit de clauſtralibus,non obſeruantibus regulam ſuam,
qui à ſtatu perfectionis ad ſecularia vitia deuoluuntur.[plange quaſi virgo accincta ſacco
ſup virũ pubertatis * ſuæ.] Hoc modo flẽdũ eſt cuilibet Chriſtiano, qui gratiã baptiſmalem * tuæ
amiſit,vel poſt pœnitentiã recidiuauit, atq; cæleſtis ſponſi priuatus puris amplexibus, iam
amplexatur hæc terrena ſeu ſtercora, qui nutriebatur in croceis, qui cum in honore eſſet,
non intellexit.Vnde ſcriptũ eſt Thren.4.Deduc quaſi torrentem lachrymas per diem & no-
ctem,& non des requiẽ tibi.Talis vtiq; fuit,qui dixit: Exitus aquaꝝ deduxerunt oculi mei, Pſal. 48.
quia nõ cuſtodierunt legẽ tuã.[Perijt ſacrificiũ & libatio de domo dñi]i.ſacrificium illud,de
quo fert in Pſal.50.Sacrificiũ Deo ſpiritus contribulatus.Et Eccleſiaſt.35.Salutare ſacrifici-
um eſt,attẽdere mandatis,& diſcedere ab omni iniquitate.[& libatio]internæ ac lachrymo-
ſæ cõpunctionis.Iſta deficiunt ab his,in quibus abundante ac præualente iniquitate, chari-
tas refrigeſcit. [Et luxerunt ſacerdotes,] boni eñ ſacerdotes, de tãto ſubditoꝝ ſuorum diſ-
pendio intime dolent.Quẽadmodum eñ gloria patris filius ſapiens,ſic dolor illius eſt filius
ſtultus.[Conſuſum eſt vinum]i.ſaporoſa contemplatio diuinoꝝ exhilarans cor, in iſtis defi
cit,q̃a terrena ſapiũt,non diuina.[Elanguit oleum]i.opera miſericordiæ defecerunt in iſtis.
Qui eñ ſibi nequam eſt,cui bonus erit?Et oẽs quæ ſua ſunt quærunt,non quæ alioꝝ.[Con-
fuſi ſunt agricolæ,vlulauerunt vinitores ſup frumẽto & hordeo] i.boni prælati, doctores &
prædicatores,qui fidelium corda vomere prædicationis colunt,purgant, fœcundant,de ſpi
ritali ſterilitate atq; ruina populi dolent & erubeſcunt, quia non affert populus fructus vir-
tutum,quæ per frumentum & hordeum deſignant. Vnde & Eſdras ait: Dñe Deus,conſun- 1.Eſd.9.
dor & erubeſco lauare faciẽ meam ante conſpectũ tuũ,qm̃ iniquitates noſtræ multiplicatæ
ſunt,& peccata noſtra creuerunt vſq; ad cælũ. Populus aũt fidelis, vocatur & ager & vinea
Dei,dicente 1.Corinth.3.Paulo:Dei agricultura eſtis,Dei ædificatio eſtis. Frequenter vero
boni paſtores formidãt,ne ex eorum negligẽtia ac inſufficientia accidat imperfectio ſubdi-
toꝝ,ideo intra ſe confundunt,malléntq; ſubeſſe q̃ præeſſe.[Malogranatum & palma,& ma
lum,& omnia ligna agri aruerunt.] Homines nominibus arborum deſignantur. Iſtud ergo
contingit,dũ hoïes diuerſarum gratiaꝝ generibus adornati, in vitia collabuntur, & infru-
ctuoſis arboribus ſimilantur, arentes, quia non habent humorem influentiæ ſpiritusſancti.
Porro per malogranatum(quæ eſt arbor medicinalis,habens poma ad edendum amara &
granis repleta)figurantur perſonæ ad aliorum inſtructionem idoneæ,habentes verba diſtri
ctæ correptionis, quibus animæ læſiones ſanantur,& grana,i.ſemina verbi cæleſtis. Per pal-
mam exprimuntur,qui diu floruerunt in gratia,tam æſtate proſperitatis q̃ hyeme aduerſita
tis.Tales aũt aliquando cadunt,quemadmodum Auguſtinus perhibet,ſe vidiſſe cedros Li-
bani cadere.Nemo enim ſecurus eſt, dicente Apoſtolo:Qui ſtat, videat ne cadat, & quo aſ- 1.Co.10.
cenſus ſublimior,eo caſus nocentior.[qm̃ confuſum eſt gaudium] ſpiritale. [à filijs hoïm,]
qui cum ſint carnales,potius filij hoïm q̃ Dei vocantur,quemadmodũ teſtat Paulus 1.Co.3.

Cum ſit inter vos zelus & contentio,nonne homines eſtis? [Accingite vos & plangite ſacer-
dotes,cubate in ſacco.] Hoc facere habent ſacerdotes, prælati ſoliciti,dum grauis tribula-
tio imminet,immo quo gregem ſibi commiſſum conſpexerint ab inuiſibilibus aut viſibi-
libus aduerſarijs periculoſius impeti,eo amplius humiliare ſe debent coram Deo, abſtinen
do,orando,proſternendo,ac diuerſis modis diuinam clementiam inuocando, vt tanto be-
nignius adſit, quanto maior eſt indigentia. [Et clamate ad dominum,a,a,a diei,quia prope
eſt dies domini.] Hoc de die mortis atq; iudicij accipi poteſt, ad quem debet ſe quilibet
eum magna ſolicitudine præparare. [Nunquid non coram oculis veſtris alimenta perie-
*noſtri runt,de domo Dei * veſtri lætitia & exultatio?]Videmus ad oculum,quomodo nunc à mul
tis deficit panis animæ,panis videlicet bonæ operationis & gratiæ, à quibus ſpiritale gau-
dium tollitur, quoniam non in domino, ſed in rebus inanibus gloriantur. [Computrue-
runt iumenta in ſtercore ſuo.]Hoc ſpiritaliter expoſitum eſt præcedenti articulo, & maxi-
me competit ijs, qui non ex ſola paſſione vel infirmitate, ſed ex habitu malo atq; propoſi-
to delectantur in immunditijs vitiorum ſuorum,qui ſordẽt in peccatorum ſqualore, quos
Apo.22. profundum abſorbuit,& lætantur cum impie fecerint. Hi ſunt tanquam ſus lota in voluta-
Pſal. 68. bro luti.Stercora ſunt turpitudines vitiorum, flores autem decor & ſplendor virtutũ.[Quid
Prou.1. ingemuit animal?]Sic multi fidelium gemunt,[quia non eſt paſcua eis]i.ſpiritalis conſola-
Prou. 6. tio,copia gratiæ,optata perfectio.Qui enim zelum iuſtitiæ habẽt,& quotidie proficere cu-
2.Pet. 2. piunt,dominumq; in omnibus honorare nituntur,frequenter intra ſe affliguntur & gemũt,
ꝙ tot imperfectiones & euagationes miſcentur eorum bonis operibus,quod Deo tam fer-
uide ac reuerenter non obſequuntur vt cupiunt,ꝙ optatam virtutum celſitudinem non
adipiſcuntur, eſtq; afflictio iſta & gemitus mirabiliter meritorius ac peccati conſumpti-
uus. [Ad te domine clamabo,] dolens & orans pro populo tuo, [quia ignis] concupiſcen-
tiæ ſeu diabolicæ tentationis, [comedit ſpecioſa]i.interiorem ornatum ac venuſtatem [de-
ſerti]id eſt,cordis humani ſeu populi Chriſtiani à te relicti, in quo aliquando fuit pulchri-
tudo virtutum,ſcientiæ claritas,gratiæ ſplendor,donorum venuſtas. Nunc autẽ in eo, poſt-
Ephe. 4. quàm dedit locum diabolo, ſuccubuitq; peccato, deordinata ac deformata ſunt omnia, ita
quod inſunt ſtrepitus paſſionum,peccatorum tumultus, vultusq; animæ à creatore auer-
ſus,ad vilia miſerabiliter eſt conuerſus. Talis anima ſimilis eſt domui,in qua nihil ſuo loco
repoſitum eſt,nihil ordinate diſpoſitum,ſed cuncta ſubuerſa,hinc inde iactata, in qua inſu-
per eſt fœtor atq; triſtiſſimus color. Et ſicut in huiuſcemodi domo nullus conſiſtere dele-
ctatur,ſic in anima tali Deus habitare penitus deteſtatur.[Et flamma] iræ,indignationis,fu
roris,concupiſcentiæ,cupiditatis,[ſuccendit omnia ligna regionis]i. vniuerſos habitantes
in ſeculo.Non vniuerſos ſimpliciter,ſed tam multos, ꝙ alij reſpectu eorum perpauci ſunt.
Iam enĩ conſpicimus, ꝗ pauci his paſſionibus dominentur. [ſed & beſtiæ agri]i. homines,
Pſal. 71. qui tanq̃ iumenta vtilia ſuper ſeſe portant onus & iugũ Chriſti,& dicere poſſunt, Vt iumen-
tum factus ſum apud te. [quaſi area ſitiens imbrem]i.cum ingenti affectu, [ſuſpexerunt ad
Eccl 15. te,]à te illuminari,conſolari ac perfici deſiderantes. [qm̃ exiccati ſunt fontes aquarum] id
eſt,ſancti doctores ac prædicatores iam defecerunt ex magna parte,qui tanq̃ fontes aquæ ſa-
pientiæ ſalutaris,olim impleuerunt audientiũ corda. Nunc aũt & ſi ſint qui audire verbum
ſalutis deſiderent,deſunt qui efficaciter dicant. Porro ſapientes & virtuoſę perſonę ſunt tanq̃
fontes aquarum, de quarum plenitudine alij debent haurire fluenta ſcientiæ,accedendo ad
eos,vt doceantur,ædificentur,& dirigantur, Tales fontes fuerunt apoſtoli, de quibus canta-
Pſal. 67. tur:In eccleſijs benedicite Deo domino de fontibus Iſrael, De quibus & accipi poteſt illud
Eſai.12.Haurietis aquas in gaudio de fontibus ſaluatoris.

¶Explanatio literalis Cap.II,Canite tuba in Sion. Artic. III.

HOc loco deſcribit propheta apertius captiuitatẽ regni Iudæ, de quo cœpit præceden
ti capitulo vaticinari. [Canite tuba]i.ſonora altaq; voce prædicate, quæ ſubduntur.
[in Sion]i.in Hieruſalem vel in templo. Templum enĩ & ciuitas ex vna parte fundata
erat in monte Sion. Ideo Sion quandoq; ſignificat vrbem, interdum templum, aliquando
ipſum montem.[vlulate] o vos ſacerdotes ac cæteri, [in monte ſancto meo] id eſt,prædicto
monte Sion, electo ad hoc, vt in ipſo templum conſtrueretur. [Conturbentur]id eſt, pa-
ueant atq; pœniteant [omnes habitatores terræ] Iudææ,de qua iam ſermo. [quia veniet di-
es domini]id eſt,dies in quo dominus vindicabit peccata Iudææ,ſicut diu præfatus commĩ
natusq; eſt.[quia prope eſt dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis]id eſt, dies
plena miſerijs, propter quod tot nominibus terribilium rerum exprimitur. In die etenim
hoc erant tenebræ interiores in cordibus Iudæorum, & caligo tribulationis ſeu aduerſita-
tis forinſecus,in locis quoq; caliginoſis ſe abſconderunt. Fuit quoq; tunc nubes,i.interpoſi
tio inter Deum & eos,ita ꝙ non protegebantur ab eo,nec exaudiebantur,de qua Hiere. ait in
Threñ. 3 Threñ.Oppoſuiſti nubẽ ne tranſeat oratio, Fuit etiam tunc turbo tempeſtatis interioris &
exte-

exterioris,omnem auferens quietem, tranquillitatem & pacem. Vnde Hiere. 23. legitur: Ecce turbo dominicæ indignationis egredietur,& tempeſtas erumpens ſuper caput impiorum veniet.Non reuertet furor dñi,vſq; dum faciat. Loquit aũt Hierem. ad literam de eodem, de quo & Iohel nunc fatur.[Quaſi mane expanſum ſuper montes]i.quemadmodum aurora cum tetigerit cacumen montis, ſtatim ſuper totam terram diffunditur. [populus multus & fortis]i.ſic veniet ſuper Iudæam vniuerſam feſtinantiſſime exercitus aduerſariorum magnus atq; robuſtus.Videtur autem præcipue loqui de Babylonijs ſeu Chaldæis,ſecundũ Hieronymũ,quãuis intelligi poſſit de quolibet 4.populorum dictorum, qui ſucceſſiue vaſtabant Iudæos,videlicet Aſſyriorũ,Chaldæorum, Græcorum & Romanorum.[Similis ei non fuit à principio,& poſt eum non erit vſq; in annos generationis & generationis.]Secundum hoc apparet,ꝙ propheta nõ loquitur niſi de vno ſpeciali populo. Ad quod aliqui dicunt, ꝙ quilibet prædictorum populorum, quo ad aliquid,exceſſit,puta Aſſyrij in cupiditate, Chaldæi in ferocitate, Græci in doloſitate, Romani in poteſtate. Sic nanque de multis ſanctorum canitur:Non eſt inuentus ſimilis illi.Sed ſequendo Hieronymum & gloſ- Ecci 44.
ſam,iſte eſt ſenſus:Similis in poteſtate ac feritate ei,i.populo Chaldæorum venientium contra Hieruſalem,non fuit à principio,quo reges eſſe cœperunt in terra. Omnia enim regna vicerunt. [& poſt eum]i.poſt Chaldæos,[non erit gens ſimilis eis vſq; in annos generationis]i.vſq; ad tempus Alexandri Magni excluſiue,qui in tota Græcia imperauit, eratq; ipſo Dani.2.
Nabuchodonoſor maior atq; potentior.[& generationis]i.vſq; ad imperium Romanorum, quorum regnum dicitur ferreum à Daniele,eo ꝙ omnia regna domuerint, ſicut ferrum omnia domat. [Ante faciem eius ignis vorans] i.Chaldæi in ſuo acceſſu loca quæ poterant,incenderunt in terra Iuda,ſ,villas & viculos, [& poſt eum exurens flamma] i.adepto 4.Re.25.
triumpho,dum ciuitates egredi cœperunt, templum, Hieruſalem, ac cæteras vrbes Iudææ combuſſerunt, vt patet 4. libro Reg.& Hiere.52. [Quaſi hortus voluptatis] i. ſicut paradi- Gene. 2.
ſus plenus eſt omni amœnitate, ſic[terra coram eo]i.ſic Iudæa plena fuit diuitijs,pulchra ac delicioſa, anteq̃ Chaldæi eam ingreſſi ſunt. [& poſt eum] i.abeunte Chaldæorum exercitu, ſolitudo deſerti] i.terra iſta ita vaſtata manebit & ſpoliata, ꝙ ſolitudini ſimilis erit. Vnde per Hieremiam dixerat dñs: In ſolitudinem redigam locum iſtum. [Neq; eſt qui effugiat Thren. 1
eum.]Hoc dicitur propter paucitatem Iudæorum euadentium manus Chaldæorum.Aliqui Hier.22.
tamen euaſerunt,videlicet Iohanna filius Careę cum alijs,de quib⁹ Hiere.43.habetur.Sede- 25. & 51.
chias autem cum principibus fugiens,compræhenſus eſt à Chaldæis.[Quaſi aſpectus equorum aſpectus eorum] i.Chaldæorum exercitus ſolo viſu horribilis erit. [& quaſi equites, ſic current,]ita ꝙ velociſſimi erunt ac agiles, ſicq; Iudæi fugere non valebunt. [Sicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exilient]i. cum grandi ſtrepitu venient, cum fragore armorum,cum impetu exercituum,cum greſſu celerrimo auiditate vaſtandi Iudæos. Venient quoq;[ſicut ſonitus flammæ ignis deuorantis ſtipulam]i.omnia deſtruẽt, ſicut flãma, quæ ignis eſt,deuorat ſtipulam.[velut populus fortis præparatus ad prælium]i.bene armatus & conuenienter diſpoſitus.Hæc dictio velut,dicit hic veritatem,non ſimilitudinem tantum.[A facie eius cruciabũtur populi]i.Iudæi viſis eis, in magno erunt timore ac deſolatione.[oẽs vultus redigentur in ollam]i.ollę igni appoſitæ ſimiles erunt.Quemadmodum eñ huiuſmodi olla fuligine atq; nigredine maculatur,ſic facies Iudæorum prę timore & lachrymis quaſi combuſti parebunt, iuxta illud Thren.4. Denigrata eſt ſuper carbones facies eorum,& non ſunt cogniti in plateis. Hoc quoq; accidere potuit ex fumoſitate ignium,quos in vrbibus Iudæorum ſuccenderunt Chaldæi.Vnde LXX.tranſtulerunt,Omnes vultus ſicut aduſtio ollæ.[Sicut fortes currẽt,quaſi viri bellatores aſcendent muꝝ.]In locis facilibus immorandum non arbitror.Iſtud aũt ex præhabitis clarum eſt,ſ.ꝙ Chaldæi per terram Iudææ velociſſime cucurrerunt, & murum Hieruſalem cæterarumq; vrbiũ muros viriliter aſcenderunt. [Viri in vijs ſuis gradientur] i.Chaldæi ordinate procedent ad prælium,non nimis 4.Re.25.
compreſſe,ne ſe inuicem impediãt, nec nimis ſeparate,ne aduerſarij inter ipſos ſubintrent.
[& non declinabunt à ſemitis ſuis]i.à tam ordinato progreſſu,nec fugient, ſed vnuſquiſq; lo 2.Par.36
cum vel hoſtem ſibi occurrentem inuadet.[Vnuſquiſq; fratrem ſuum non coarctabit]i.nullus de exercitu Chaldæorum, proximum ſuum Chaldæum per nimiã appropinquationem premet.[ſinguli in calle ſuo ambulabunt,]non declinando à ſemitis ſuis,vt dictum eſt. [Sed & per feneſtras cadent] i. Chaldæi oſtijs obſeratis irruent per feneſtras præ nimio deſiderio occidendi Iudæos.[& non demolientur]i. ex caſu tali non conterentur neq; lædentur, tanq̃ bene armati,vel circa talem modum cadendi experti.[Vrbem]Hieruſalem[ingredientur,in muro]eius[current,[conſiderando ciuitatem,[domos]Iudæorum]conſcendent]cum ſcalis vel ſimilibus machinis.[per feneſtras intrabunt quaſi fur]i.improuiſe & ſubito.[A facie eius]i.ex præſentia Chaldæorum[contremuit terra]id eſt,plebs Iudæam inhabitans,timore concuſſa eſt.Vel ſenſus eſt,ꝙ præ multitudine exercitus Chaldęorum,terra in qua in-

cedebant,tremere videbatur,[moti ſunt cæli]i.Iudæis in tribulatione poſitis, immutati à ſo
liro influxu,curſu vel ſtatu videbant.Patientibus quippe aduerſa præ terroris magnitudine
cælum ruere,& terra fluctuare videtur. Vnde & dñs comminatur ſe daturũ peruerſis cælum
Leui.26. deſuper æneum,& terrã ferream. Vel, moti ſunt cæli, i.ciues cæleſtes, ſ.angeli, hoim cuſto-
dra,qui moti dicuntur,qm̃ circa hoim punitionem inter ſe pugnare & ſibi inuicem reſiſte-
Dani.10 re dicuntur,proponendo diuino cõſpectui cauſas ſingulorũ, prout Daniel plenius dicit,q̃d
tñ fit ſine diſcordia,ſecundũ Gregoriũ,qui pugnã hanc exponit de angelica ſanctia.Vel moti
ſunt cõpaſſione,nõ ꝙ cõpaſſionis affectus ſit vere in eis,cũ ſint impaſſibiles, ſed per modum
compatientis ſe habent,ſuccurrẽdo afflictis.[Sol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxe-
runt ſplendorẽ ſuum.]Quemadmodum Deut.4.Moſes ſcripſit,luminaria cęli condidit De-
us in miniſterium cunctis gentibus.Idcirco dum hoies in maximam deuoluuntur calamita
tem,cladẽ,preſſurã,dicuntur contenebrari, mœrere & immutari. Vnde cum dñs in Ezech.
Ezec.23. prædixiſſet deiectionem Pharaonis,adiecit:Operiã cælos ſacco,cũ extinctus fueris, & mœ-
Eſaię 13. rere ſuper te faciã luminaria cæli.Simili modo in Eſaia deſcripta Babylonis punitione,ad-
Ibidem. iectum eſt:Stellæ cæli & ſplendor earũ non expandent lumen ſuũ, obſcuratus eſt ſol in ortu
ſuo,& luna non ſplendebit in lumine ſuo.Hæc nẽpe eſt conſuetudo prophetalis eloquij. Cõ-
muniter quoq; tẽpus aduerſitatis,vocamus tenebroſum & nubilũ. Verũ,vt tangit gloſſa,per
ſolẽ intelligi poteſt rex Iuda, à Chaldæis deuictus,præcipue Sedechias:per lunã,reginas: per
ſtellas,principes regis,qui cũ à Chaldæis cõprehenderẽtur,in tenebras,hoc eſt,in magnam
infortuniorũ caliginem verſi ſunt.[Et dñs dedit vocẽ ſuã ante faciem exercitus ſui]i.exerci-
tui Chaldæorũ, qui dicit exercitus Dei,tanq̃ diuinæ executor iuſtitiæ, dedit Deus virtutem
terrendi Iudæos & potenter vociferandi contra oẽs, ita ꝙ clamor & fama præcedens oẽs
perterruit,cõueniretq; Iudæis,q̃d ab Eſaia de alijs dicit: Torſiones & dolores tenebunt quaſi
Ibidem. parturientis,& cor omne tabeſcet.[quia multa ſunt nimis caſtra eius]i.exercitus Chaldæo-
rum(qui dicuntur caſtra vel exercitus Dei, quia diuina voluntate contra Iudæos venerunt)
ſunt valde copioſi numero & virtute. Propter q̃d ſubditur:[qa fortia & faciẽtia verbũ eius]
i.propheticam annũciationem implentes, qua Deus per prophetas annunciauit captiuita-
tem Iudæorũ à Chaldæis.Hanc eñ multi prophetæ præfati ſunt,maxime Hieremias.Vel fa-
cientia verbum eius,i.verbo interioris inſpirationis cõſentientes,quo inſpiratũ fuerat eis con
Hier.25. tra Iudæos venire.Hinc enim in Hieremia Deus nominat Nabuchodonoſor ſeruum ſuum.
& 37. [Magnus enim dies domini, & terribilis valde] id eſt, dies quo Deus per Chaldæos puniet
regnum Iuda,erit magnus,i.diſtrictæ atq; iuſtiſſimæ vltionis & terribilis his,qui in eo hor-
renda patientur tormenta.Dicitur enim dies magnus,propter magna quæ in eo fiunt,aut fa
cta cõmemorantur. Et generaliter tempus accipit denominationem ab his, quæ in eo ge-
Epheſ.5. runtur.Hinc enim dies mali dicuntur.Et Matth.6.Sufficit diei malitia ſua.Et Michæas diſ-
Mich.2. ſeruit:Non ambulabitis ſuperbi,qm̃ tempus peſſimum eſt.Nihilo minus dicit Apoſtolus:Ec
2.Cor.6. ce nunc tempus acceptabile. Et tempore nihil precioſius fertur. [& quis ſuſtinebit eum?]i.
quis Iudæorum poterit tam dira ferre ſupplicia, aut manus euadere Chaldæorum? De hoc
etenim terribili die dominus dixit Ezechiel.22. Conflabo vos, & ſuccendam vos in igne
furoris mei,& conflabimini in medio eius, ſicut conflatur argentum in medio fornacis.

¶Hucuſq; poſita eſt comminatio Dei,& inſtantis perſequutionis prophetalis prænũciatio.
Conſequenter inducitur ad pœnitentiam admonitio ſalutaris. [Nunc ergo dicit dominus]
i.prædicta cõminatus eſt dñs mala per me,vt faciatis quæ ſequuntur,& euadatis atq; ſaluemi
ni.[Cõuertimini ad me]cõuerſione perfecta & integra,vtpote [in toto corde veſtro]i.intel
lectu & voluntate,per fidem,charitatem & opera,ne vobis conueniat quod de reprobis di-
ctum eſt Oſee 10.Diuiſum eſt cor eorum,nunc interibunt. Cor autem hoc loco pro anima
(cuius vires ſunt intellectus & voluntas)vel pro ſuperiori parte animę ſumitur.Sic cõuerſus
fuit ad Deũ Pſal.qui toties profitetur:Confitebor tibi dñe in toto corde meo.Deniq; oppor
Pſal. 9. tune docentur Iudæi hoc modo conuerti ad dñm, quoniã in exterioribus obſeruantijs & cæ
& 85. remonialibus iuſtificationibus ſuperflue confidebant, quia non erant vere interni atq; de-
Matt. 23 uoti. Propter hoc Chriſtus in euangelio de hypocriſi maxime arguit ſcribas & phariſeos.
Lucæ 6. Et per Eſaiam teſtatus eſt: Populus hic labijs me honorat,cor autem eorum longe eſt à me.
Eſai. 26. [in ieiunio,] quod eſt actus abſtinentiæ ac temperantiæ, [& fletu] pro proprijs ac alienis pec
catis, qui eſt actus pœnitentiæ, [& planctu,] pro deſiderio gratiæ in præſenti, & gloriæ in
futuro. Vel pro liberatione ab imminente captiuitate, qui fletus cauſatur ex charitate. [&
ſcindite corda veſtra,] eius lapideam duritiã abijciendo, malas cogitationes expellendo, &
ad diuinæ gratiæ receptionem illud in oĩbus exponẽdo.Porro hæc ſciſſio præinductę tota-
litati,qua ad Deũ cõuerti præcipimur, nõ repugnat,ſed præparat ad eandem, quia vtrunq;
eſt ſpiritale.Deniq; ſciſſio iſta aliud prorſus non eſt, niſi ſpiritalis circunciſio, ad quã Deut.
10.admonet Moſes:Circũcidite præputium cordis veſtri, & ceruicem veſtram ne induretis

amplius

amplius. Vnde de Iudæis ita non ſciſſis in corde, ſcriptum eſt apud Hieremiam: Omnes gen- Hier. 9.
tes habent præputium, omnis autem domus Iſrael incircuncisi ſunt corde. Hæc itaq; ſciſ-
ſio, eſt peccatorum & paſſionum eiectio. [& non veſtimenta veſtra,] Solebant Iudæi veſtes
lacerare, dum blaſphemiam audierunt, vel grauem inciderunt mœrorem ſeu aduerſita-
tem. Vnde & audita Chriſti reſponſione, Caiphas ſcidit veſtimenta ſua, dicens: Blaſphe Matt. 26
mauit. Iubentur ergo Iudæi corda magis quàm indumenta ſcindere, & in interioribus
potius quàm in exterioribus perfectionem ac pœnitentiæ veritatem reponere. Non ta-
men (vt arbitror) abſolute prohibetur ſciſſio veſtium in caſibus præinductis, cum fuerit
conſuetudo laudabilis, dum conuenienter circunſtantionata exſtiterat. Hinc enim Paulus Acto. 14.
& Barnabas veſtimenta ſua ſcidiſſe ſcribuntur, dum idolorum ſacerdos voluit eis ſacrifica-
re. Aliqui autem dicunt, quòd Iudæi habuerunt vanitatem quandam, quam & Chriſtia-
ni plurimi habent, in corporali veſtium fractilatione ſeu ſciſſione, & dicunt hoc eis pro-
hiberi verbis præhabitis. [Et conuertimini ad dominum Deum veſtrum.] In quo tota ſalus
veſtra conſiſtit, à quo peccando auerſi, elongati, & abalienati fuiſtis. Non enim niſi ad De-
um verum debet noſtra finalis eſſe conuerſio, iuxta illud Hieremiæ 4. Si reuerteris Iſrael, ad
me conuertere. [quia benignus] in ſeipſo, id eſt, naturaliter bonus & pius. Propter quod di-
cit Pſalmiſta: Laudate dominũ, quia bonus dominus: pſallite nomini eius, quoniam ſuaue. Pſal. 134.
[& miſericors eſt] per effectum, id eſt, clemens in ignoſcendo, auxiliando, ſaluando. Miſeri
cors dicitur quaſi cor miſerum habens, inquantum miſeriam alterius quaſi propriam acci
pit. Sic autem Deus non appellatur miſericors, ſed per ſimilitudinem operis & bonitatis
charitatiſq; effectum, inquantum aliorum miſeriam reuelat, quaſi eſſet ipſius. [patiens] nõ
ſtatim vlciſcendo, ſed impiorum conuerſionem ac pœnitentiam longanimiter præſto-
lando. Propter quod Eccleſiaſtic. 5. habetur: Altiſſimus eſt patiens redditor. Atq; Pſalmo
7. Deus iudex iuſtus, fortis, & patiens. Si autem patiens dicat à patientia, quæ eſt virtus mo-
ralis, paſſionem triſtitiæ frenans ac moderans, ſic Deus non eſt patiens, niſi eo modo quo fer
tur miſericors & iratus, vel etiam contriſtatus, cum dicat Apoſtolus: Nolite contriſtare ſpi- Ephe. 4.
ritum ſanctum Dei. Et in Geneſi dicitur: Tactus dolore cordis intrinſecus. [& multę miſeri- Gene. 6.
cordiæ] propter diuerſitatem effectuum diuinæ clementię. Quanuis enim miſericordia Dei
in ſe vna ſimplexq; conſiſtat, nihilominus multa vocat propter diuerſos effectus. Mille etenim 2. Pet. 2.
modis nouit Deus ſuis ſuccurrere. Propter quod orat Pſal. Secundũ multitudinem miſera- Pſal. 68.
tionum tuarum reſpice in me. Ruſuſq; ait: Miſericordias domini in æternum cantabo. Pſal. 88.
[& præſtabilis ſuper malitia] id eſt, indulgentiam præſtans poſt conuerſionem de malo pœ
næ, quod fuerat comminatus, ita quòd non infert malum pœnæ veraciter. Sumitur enim
hoc loco, ſecundum Hieronymum, malitia pro tormento, de quo loquit Amos: Si erit malũ Amos 3.
in ciuitate, quod dñs non fecit? Hinc apud Hieremiã loquit Deus: Si pœnitentiã egerit gẽs il- Hier. 18.
la à malo ſuo, q̃d locut⁹ ſum aduerſus eã, agã & ego pœnitentiam ſup malo, q̃d cogitaui, vt
facerem ei. His verbis magnifice commendat nobis ſuperineffabilis miſericordia Dei, ita vt
maximam Deo iniuriam faciat, atq; in ſpiritũ ſanctũ peccet, q deſperat. Hinc quoq; habet
pſal. 85. Et tu domine Deus miſerator & miſericors, patiens & multæ miſericordię & verax.
Itemq; in Exodo: Dominator dñe miſericors & clemens, patiens & multę miſericordiæ, & Exo. 34.
verax, q cuſtodis miſericordiã in millia, q aufers iniqtatẽ & ſcelera atq; peccata. [Quis ſcit,
ſi conuertat & ignoſcat] Deus? Verba iſta dupliciter accipi poſſunt. Primo, p modũ perter
ritiõis, tanq̃ dicat ꝓpheta: Multa iam dixi de miſericordia Dei, ſed ſententiã repeto, nec de-
betis ꝓſumere vel peccare in ſpe, aut fieri negligẽtes. qs em̃ ſcit, i. impoſſibile vel difficile eſt
ſcire, an Deus ab ira ſua & comminatione conuertat ad indulgendũ, quoniam in aliquib⁹ ſu-
is ſententijs inflexibilis inuenit implacabiliſq; qbuſdam, ſicut ad Hieremiam teſtat de obdu Hier. 15.
ratis Iudæis: Si ſteterint Moſes & Samuel coram me, non eſt anima mea ad populũ iſtum. Eccẽs. 7.
Et Salomon: Quem ille, inquit, deſpexerit, nemo corrigere poteſt. Veruntamen dubium nõ
eſt, quin his qui toto corde conuertitur ad Deum, ignoſcat. Secundo legunt hæc verba per
modum conſolationis & prouocationis ad pœnitentiam, quaſi dicat ſanctus Iohel: Quan-
uis iam multa ꝓdixi (ò Iudæi) de veſtra mox futura captiuitate, nihilominus pœnitentiam
agite, & nolite diffidere. quis enim ſcit, ſi conuertatur à rigore iuſtitiæ ad lenitatem clemen
tiæ, & ignoſcat vobis Deus? [& relinquat poſt ſe benedictionem?] id eſt, poſt viſitationem &
caſtigationem parcat, gratiamq; infundat, & beneficia ſua multiplicet, tanquam diceret:
Prophetica prænunciatio aliquando pertinet ad prophetiam prædeſtinationis, q̃ ſemper
impletur, ita ꝙ in illa Deus nequaquam conuertit. Quandoq; aũt ad prophetiã cõminatio- 4. Re. 20.
nis, quæ ſæpe per preces vel pœnitentiam impeditur, ſicut de morte Ezechiæ, ſubuerſiõeq; Eſa. 38.
Niniuæ, ſic in propoſito dubium eſt, an prophetica reuelatio mihi de veſtra captiuitate fa Ion. 3.
cta, ſit prædeſtinationis vel comminationis vaticinium, & hoc certo ſciri non poteſt, niſi De
us reuelet. Dicunt quoq; nonnulli, ꝙ Iohel neſciuit ad quod genus prophetiæ pertineret

vaticinatio ſua, de prædinductis punitionibus Iudæorum. Hoc tamen non arbitror certũ. quan
uis eſſ dicat, qs ſcit ſi conuertat &c. non excludit ſeipſum, ſed innuit, ꝙ impoſſibile vel diffi-
cile ſit hoc ſciri, & paucis admodum vel nemini conſtet. Veruntamen certum eſt, ꝙ ſpiritus
ſanctus q ſecundum beneplacitum ſuum tangit animas prophetarum, eas clarius ſeu obſcuri-
us illuſtrando, interdum ſic futura reuelat prophetis, ꝙ licet ſciant talia ſibi diuinitus reue-
lata, ignorant tamen, vtrum ad prędeſtinationis vel comminationis pertineant ꝓphetiam,
vt conſtat in Iona, qui ſciuit ſibi à Deo prædictum de Niniuę ſubuerſione, ſed ignorauit an
hoc infallibiliter impleret, vel ꝑ illorum pœnitentiã impediret. Hæc verba Iohelis dixit etiam
Ionæ. 2. rex Niniuæ: Quis, inqt, ſcit ſi conuertat & ignoſcat Deus, & reuertat à furore iræ ſuæ, & nõ
Ionæ. 3. peribimus? Dicitur autem Deus conuerti, non ꝙ varietur in ſe, ſed qͣniam aliter & aliter ſe
habet ad nos. Iuxta quod ſcriptũ eſt Pſal. 84. Deus, tu cõuerſus viuificabis nos. [Sacrificium]
id eſt, oblatio de ſolidis, [& libamen] id eſt, oblatio de liquidis, vt dictum eſt plenius. [domi-
no Deo noſtro] offerantur pro venia impetranda. Conſequenter dominus præcipit pro-
phetis, ſacerdotibus, ſiue doctoribus ſynagogæ. [Canite tuba in Sion] quod in principio ex-
poſitum fuit. [ſanctificate ieiunium] id eſt, abſtinentiam corporalem adornate per abſti-
nentiam à peccatis. [vocate cœtum, congregate populum, ſanctificate eccleſiam] id eſt, col-
lectionem fidelium ad cordis puritatem diſponite, vel ſceleratos à ſynagoga excludite. [co
adunate ſenes, congregate paruulos, & ſugentes vbera] id eſt, omnem prorſus differenti-
am plebis colligite, vt pariter inuocent dominum, ſicq́ multitudinis oratio celeriter ſortia
tur effectum. Infantes quoq; adducantur, vt cum parentibus domino præſentati tempore
neceſſitatis atq; anguſtiæ, oculos diuinæ pietatis ad miſericordiam prouocent. Hoc Iudęi
facere conſueuerũt, vt patet 2. Paralip. 19. [Egrediatur ſpõſus de cubili ſuo, & ſponſa de tha
lamo ſuo] id eſt, etiam nouiter copulati, carnali amplexu ſuſpenſo, ad communem oratio-
Num. 19 nis confluant locum, vt in tanto periculo precibus vacent, non voluptati. [Inter veſtibu-
Num. 20 lum & altare plorabunt ſacerdotes.] Secundum gloſſam, duplex fuit altare, Vnum in tem-
plo, quod vocabatur altare incenſi. Aliud in porticu ante fores templi, quod dicebatur al-
Exo. 29. tare holocauſtorum. Itaq; ſenſus eſt: Inter veſtibulum & altare, id eſt, in ſpatio exiſtenti in-
ter altare incenſi & altare holocauſtorum, plorabunt ſacerdotes pro ſuis ac populi culpis.
Ipſi enim debebant portare peccata populi Iſrael, & gratiam impetrare ſubiectis, cum fue-
rint medij inter Deum & plebem. [miniſtri domini] quia ad cultum templi & altaris ſingu-
lariter electi ac deputati, vt dictum eſt clarius. [& dicent: Parce domine, parce populo tuo]
id eſt, Iudæis à pœnis debitis propicieris. Repetitio domini, ſerioſitatis & magnæ affectio-
nis indicium eſt. Parce ergo ô domine, malum culpæ clementer delendo: parce, mala pœ-
Eſa. 19. næ tollendo. [& ne des hæreditatem tuam] id eſt, populum Iudæorum, de quo per Eſaiam
Pſal. 22. loquutus es, Hæreditas mea Iſrael: & Pſalm. Saluum fac populum tuum domine, & be-
nedic hæreditati tuæ. [in opprobrium] id eſt, in confuſibilem ſubiectionem, [vt dominen
tur eis nationes] puta Chaldæi, ſeu aliæ gentes. Vnde & Hieremias orat Thren. 5. Ne nos
des in opprobrium propter nomen tuum, neq; facias nobis contumeliam. Vile enim atq;
probroſum eſt fidelibus, infidelibus tradi ac ſubijci. Deinde ait: [Quare dicunt in populis]
id eſt, cur nationes dicunt de Iudæis, [vbi eſt Deus eorum?] quaſi dicant: Non poteſt eos
defendere. Sic enim dixerunt gentiles præualentes Iudæis, Deum verum blaſphemando,
& populum eius ſubſannando, quòd fruſtra coleret Deum ſuum: & quia hoc cedit ad in-
Exod. 32 honorationem & iniuriam Dei, Moſes & alij prophetæ frequenter deprecati ſunt Deum, vt
Da. 9. 10 gratiam populo ſuo impenderet, ne talia verba dicerentur à gentibus. Propter quod orat
Pſal. 113. Pſalm. Non nobis domine, non nobis, ſed nomini tuo da gloriam. Super miſericordia tua
& veritate tua, ne forte dicant in gentibus: Vbi eſt Deus eorum? Et Eſa. 48. dominus affe-
rit: Propter me ego faciam, vt non blaſphemer. Vnde iam ſubditur: [Zelatus eſt dominus
terram ſuam,] id eſt, populum ſuũ afflictũ & pœnitentem dilexit. [& pepercit pplo ſuo] ne
abundantiori triſtitia abſorberet. Propterea modo ſubiungit conſolatiu populi: [Et reſpon
dit dñs] vel per ꝓphetas loquendo, vel operib⁹ ppli pœnitentis vicẽ reddendo: qd eſt reſpõ
dere non ad verba, ſed facta reſtiq́ reale reſponſum. Secũdũ quem modũ dicit De⁹ ſæpe in ſcri
pturis hoĩbus reſpondiſſe, qñdo videlicet iuxta exigentiam actuũ humanorũ proportiona-
biliter reddit ſeu facit. Sic & Eſaias 49. profat: Peccata noſtra reſponderũt nobis. [Et dixit
dñs pplo ſuo] promittens eis bona poſt exercitationẽ in malo. Ecce ego mittam vobis fru-
mentũ & vinũ & oleũ] i. terra fertilis erit, & oĩa victui neceſſaria gignet in ea abundan-
ter. [& replebimini in eis] i. vſq; ad ſufficientiã eis veſcemini. Hoc factũ eſt ſub Ezechia, con
4. Re. 18. tritis ab angelo Aſſyrijs in terra Iuda. Alij dicunt, iſtud impletũ poſt famem, quæ fuit tẽpore
4. Reg. 7. Heliæ & Achab, vel eam quæ erat ſub Heliſæo & Ioram rege Iſrael. Deniq; de fertilitate illa
Eſa. 37. ſub Ezechia, in Eſaia clariſſime legit: Miſit quoq; dñs populo Iudæ frumentũ, vinũ & ole-
um, qm̃ Aſſyrijs interfectis, victualia q ſecũ attulerãt, manſerũt Iudęis, ſicut & cętera ſpolia.
[& non

[& non dabo vos vltrà opprobrium in gentibus]i. infidelium poteſtati ac ſeruituti vltrà nō
tradam vos. Quod intelligi poteſt dupliciter: Primo conditionaliter, vtpote ſi in Dei ſerui-
tio fideliter ſteterint. Sic enim diuinæ promiſſiones factæ regib⁹ & populo veteris teſtamē-
ti cōmuniter intelliguntur. Secūdo, ꝙ dictio vltrà, non dicit perpetuitatē, ſed notabilem dura-
tionem, quemadmodū in Eſaia habet: Non leuabit gens vltrà gladiū contra gētem, nec ex- Eſa. 2.
ercebunt vltrà ad prælium. Et 4. Regum 6. narrat, ꝙ Syri non appoſuerūt vltrà venire in ter-
ram Iſrael, poſtq̄ Heliſæus duxit eos q̄dam cæcitate percuſſos ad regē Iſrael in Samariam: & ta
men illic mox ſubdit, ꝙ rex Syriæ cōgregato exercitu, ingreſſus eſt terram Iſrael. [Et eum q
ab aquilone eſt]i. regem ac pplm Aſſyriorum habitantem in partibus Aquilonis, [procul faci Eſa. 37.
am à vobis]q. videlicet angelus dñi vna nocte percuſſit in caſtris Aſſyriorum centū octogin- 4. Re. 18.
taquinq; millia. [& expellam eum in terrā inuiā & deſertā] Rex em̄ Aſſyriorum percuſſus nō
fuit plaga illa, ſed cum paucis fugit, & p deſerta loca in propria rediit cōfuſus, pauensq;. [fa-
ciem eius contra mare orientale]i. primam partē exercitus Aſſyriorum reſpicientem ad mare
orientale, [extremū eius]i. vltimam partem ſui exercitus reſpicientem [ad mare nouiſſimū]
expellam à vobis, totum pene exercitum per angelum occidendo. Mare enim orientale nūc
dicitur, quod vergit ad orientem, vbi olim erant Sodoma & Gomorrha, Adama & Sebo-
im, nuncq; vocatur mare mortuum, q̄uiam nullum animal manet viuum in eo. Mare vero
occidentale appellatur, quod eſt ad occidentem, & ducit in Aegyptum, in cui⁹ littore Aſca
lon, Azotus, Gaza, Ioppe, Cæſarea ſunt &c. [Et aſcendet fœtor eius, & aſcendet putredo
eius] Hoc non videtur ad literam accipi poſſe de Aſſyriis ab angelo interfectis, quia illorum
corpora in cinerem ſunt redacta, & igne conſumpta. Vnde Gloſſa dicit hoc myſtice intelli-
gendum. Hieronymus vero dicit, ꝙ Propheta ſic loquitur, quoniam ſeruat metaphoram
de locuſtis cœptam, quarum cadauera magnum cauſant fœtorem in aere. Videtur quoq; de
rege Aſſyriorum literaliter dictum atq; impletum, q à propriis filiis ignominioſe occiſus, in fœ
torem & putredinem verſus eſt. [quia ſuperbe egit] contra Iudæos, vt patet 4. Regum 18.
Maximas enim blaſphemias ſcripſit ad Ezechiam: Non te, inquiens, decipiat Deus tuus, q
non poterit te ſaluare de manu hac. Vnde apud Eſaiam dominus ait ad eum: Cum fureres Eſa. 17.
contra me, ſuperbia tua aſcendit in aures meas. Ex quo patet, ſtultam eſſe expoſitionē eorum,
qui iſta de locuſtis exponunt, & argumenta eorum ex nunc dictis ſoluta ſunt. Non enim cum
alicuius populi pœna deſcribitur, neceſſe eſt omnia ad ſingulos pertinere, ſed frequenter
tranſit ſcriptura de parte ad totum, & econuerſo. ¶Conſequenter inducitur beneficiorum
promiſſio, & conſolatio Iudæorum. Promittitq; dominus bona præinductis malis pœnali-
bus directe contraria. [Noli timere]timore mundano, carnali, & inordinato, nimis metuē-
do de futura cariſtia, ſterilitate, preſſura. [terra] id eſt, plebs Iudaica habitans in Iudæa.
[quoniam magnificauit domin⁹]i. magnifice prænunciauit & egit, [vt faceret]id eſt, abun-
dantiā victualium tribueret vobis, ſicut ſpopondit. [Nolite timere animalia regionis] id
eſt, iumenta & beſtiæ ſylueſtres in regno manentes. [quia germinauerunt]id eſt, fructum fe-
cerunt [ſpecioſa deſerti]id eſt, campi ſpatioſi, & arbores in deſertis plantatæ. Ideo ſubditur
[quia lignum attulit fructum ſuum]id eſt, arbores fructuoſæ fuerūt. [ficus & vinea dederūt
virtutem ſuam]i. fœcunditatem & largitatem oſtenderunt, præbendo hoībus vuas & ficus.
Sumit aūt hoc loco ficus pro arbore, puta ficulnea. Deniq; propheta loquebat de futura fer-
tilitate & abundantia terræ per modū præteriti. Alloquit quoq; irrationabilia animalia, nō
ꝙ putauerit ea ſuam intelligere vocem, vel ꝙ haberent timorem proprie dictum de futura
ſterilitate ac fame, cū nō præconcipiant talia, niſi forte naturali quodam inſtinctu: ſed allo-
quitur talia, vt hoīes ad intelligentiam aduertentiamq; inducat, quemadmodū quotidie p-
uocamus vniuerſa creata ad laudem benedictionemq; Dei, dicendo: Benedicite oīa ope- Dani. 3.
ra dñi dño. Benedicite beſtiæ & pecora domino. Laudate dñm de terra dracones &c. [Et fi- Pſal. 147.
liæ Sion]i. habitatores Hieruſalem, oīſq; populus Iudæorum, q frequenter per Sion ſignifica-
tur. [exultate & lætamini in dño Deo veſtro] tanq̄ in obiecto, fonte, cauſa ac fine oīs ſan-
ctæ lætitiæ, i. in conſideratione bonitatis beneficiorumq; eius. [quia dedit vobis doctorem
iuſtitiæ] Per hunc doctorē, qdam intelligūt ipſum prophetam Iohelē & ſimiles ſibi, quos De
us dedit tunc ad Iudæorum eruditionem. Poteſt quoq; referri ad Chriſtū, de quo dictum eſt in
Oſee: Tempus requirendi dñm, cum venerit q docebit vos iuſtitiam. Frequenter nanq; pro- Oſee 10.
phetæ loquēdo de rebus ſui tēporis, oculos cordis conuertūt ad temp⁹ atq; myſteria Chri,
cuius beneficia ſpūalia, p corporalia beneficia Iudæis ante collata, præfigurabant. Dicit hic
qdam, ꝙ aliqui dicūt Iohelem prophetaſſe tēpore Heliſæi, & ꝙ Hieronymus dicat eū antea
prophetaſſe, videlicet tēpore Eſaiæ. Verum ſi hiſtoria libri Regum rite pēſet, inuenit Eſaias
non pceſſiſſe Heliſæū, ſed magis econtra. Heliſæus em̄ defunctus eſt decem tribubus nondum 4. Re. 13.
captis, poſt quarum captiuitatem diu prophetauit & vixit Eſaias, vſq; ad tempus Manaſſe, 4. Re. 12.
cœpit tamen prophetare ante decem tribuum captiuitatem. [& deſcendere faciet ad vos im-

brem

brem matutinum]id eſt,pluuiam aptam & fœcundãtem,cum ſemen in terram proijcit. [& ſerotinum]i.aptũ tempore meſſis,ſecundũ gloſſam.[ſicut in principio]dedit,cũ non peccaſſent in eam filij Iſrael,& anteq̃ ſterilitas præinducta illata eſt.[Et implebuntur areæ]i.horrea [frumento,& redundabunt torcularia vino & oleo]id eſt, in torcularibus vinum & oleum copioſe excutient.[Et reddam vobis annos quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca] i. annos tantæ fertilitatis dabo vobis,quanta fuit ſterilitas annorum,quorum fruct⁹ & germina deuorauerunt Aſſyrij vel Chaldæi,per locuſtam & bruchum ſignificati,vel animalia illa minuta,q Aſſyrij vel quæ beſtiolæ erant [fortitudo mea magna]id eſt,potens effectus omnipotentiæ meæ,quia per illos potenter & rigoroſe vltus ſum veſtra peccata, & demolitus germina veſtra. [quam]fortitudinem[miſi in vos] puniendos per illam. [Et comedetis veſcentes] fructibus terræ, [& ſaturabimini]id eſt, ſufficientiam multam habebitis,[& laudabitis nomen domini Dei veſtri,qui fecit mirabilia vobiſcum]id eſt,qui primo mirabiliter vos afflixit & caſtigauit,& nũc mirabilem copiã rerum contulit, & cõſolationẽ miraculo-

Pſal. 76. ſam ac maximã poſt vehementem tribulationem induxit, ita vt vere dicatis: Hæc mutatio

4.Re. 18. dexteræ excelſi.Hoc totum fecerunt ac pceperũt Iudæi ſub Ezechia occiſis Aſſyrijs.[Et non confundet populus meus in æternũ,]dummodo in cultu meo perſeuerauerit. Vel licet temporalem incurrat confuſionem,illa tamen nõ ſemper durabit,ſed æternaliter ſaluus erit populus prædeſtinatus,pœnitens,patiensq́ in aduerſis.Quidam aſſerit in Hebræo haberi, Nõ confundetur populus meus in ſeculum. Per quod non perpetuitas deſignatur, ſed tempus vſq; ad Iubileum, quanuis Iubile⁹ per modicos diſtet annos. Sed Hieronymi ita & Septuaginta interpretum tranſlatio habet,in æternũ. Vnde potius puto, q verbum Hebraicũ ſit æquiuocum ad vtrũq;. Tales tamen promiſſiones intelligendæ ſunt conditionaliter,vel pro tempore vltra ſolitum magno, quemadmodum 2. Regum 7. domin⁹ dixit per Nathan ad Dauid de filijs Iſraeli Habitabo cum eis,& non turbabuntur amplius,nec addent filij iniquitatis vt affligant eum ſicut prius. Idem quoq; habetur 1. Paralip. 22. Inſuper quod dictum eſt,Non confundet populus meus in ſempiternum, intelligi poteſt præciſe de his qui erant

1.Par. 32 ſub Ezechia, de quibus propheta nunc loquitur,nec oportet eadem vniuerſis poſteris verificari.Ezechias autem toto tempore vitæ ſuæ poſt occiſionem Aſſyriorum magnam habuit pacem. [& ſcietis] per harum promiſſionum impletionem atq; effectũ, ſeu beneficiorum meorum collationem,[quia]id eſt,q[in medio Iſrael]id eſt,Iudæorum, [ego ſum]per gratiam ſpecialem tanquã in populo peculiari. Vnde per Moſen dñs ait frequenter: Ego ſum

Num. 35 qui habito in medio filiorum Iſrael.[Et ego dominus Deus veſter] per ſingularem prouidentiam,q̃ vos guberno,& de neceſſarijs ad ſalutẽ prouideo.[& non eſt amplius, & non cõfundetur populus meus in æternũ]i.ab hoſtibus nõ vincet,nec cõtumelijs afficiet, ſecũdum ſenſum iam tactũ. Poſtremo,in ſcripturis veteris teſtamenti vbertim promittit De⁹ Iudæis ſua præcepta ſeruantib⁹ tẽporaliũ copiã rerum.Sed cũ temporalia bona ſeu corporales diuitię nõ ſit dignũ atq; efficiens pmiũ actuum virtuoſorum, (qui cũ ex charitate pcedãt, meritorij ſunt vitæ æternæ) innoteſcit, q ſub tali promiſſione implicite intelligat promiſſio remunerationis,quantum ad ſpũalia bona,quæ ſunt dona gratiæ in præſenti, & munera gloriæ in futuro. Rudi etenim populo promittenda erant temporalia bona, vt per ea ad Dei alliceret obſequium,à cuius famulatu aliter receſſiſſet.

¶Expoſitio tropologica eiuſdem cap. II. Art. IIII.

PRædicatoribus, doctoribus,atq; platis eccleſiæ dicit [Canite tuba]i.voce ſonora,fiduciali,affectuoſa prædicate.[in Sion]i.in eccleſia,quæ ſpeculando cæleſtia Sion vocatur. Sion nempe ſpeculatio interpretat.[Vlulate in monte ſancto meo]i. in eccleſia militanti,q̃ conuerſationem habendo in cælis, atq; angelicam vitam ducẽdo in terris,mons ſanct⁹ nominat,de quo ſcriptũ eſt Eſa.2.Venite, aſcendamus ad montem domini, & ad domum Dei noſtri. Vnde Daniel.2. lapis ſine manibus præciſus, fertur creuiſſe in montem magnũ, conſtituendo vniuerſalẽ eccleſiã toto orbe diffuſam. Hinc ad Hebreos 12.legit: Acceſſiſtis ad montẽ Sion,& ad ciuitatẽ Dei viuẽtis.In hoc igit mõte vlulandũ eſt, ex cõſideratiõe defect⁹

Matt. 24 fideliũ,in qbus pualente peccato charitas refrigeſcit.Iam eñ ſtatus eccleſiæ ad magnũ deuolutus eſt lapſum,& tantam in ea eſt videre miſeriam in peſſima conuerſatione multorum,vt ardens Dei zelator,fratrumq́ verus amator,dicere habeat cũ Hieremia: Deducant oculi mei

Hier. 14. lachrymas per diem & noctem,& non taceãt,qm contritione magna contrita eſt virgo filia populi mei. [Conturbent oẽs habitatores terrę]i.hoĩes vniuerſi ſua pẽſando peccata,timore & tremore concutiant,& pœnitentiã agãt.Hęc aũt cõturbatio bona eſt, pacem carnalem,va

Pſal. 6. nam ſecuritatẽ,corporaliſq́ delectationis tollens qetem.De qua ait Pſal.Anima mea turba

Eſa. 21. ta eſt valde.& Eſa.Conturbatus ſum,inquiens,cũ viderẽ. Sic eñ turbari debemus, audiendo verba Dei increpatoria,cõminatoria,aut vindicatoria,ſecundũ q̃d Hier.23.ſcribit: Contritum eſt cor meũ in medio mei, contremuerunt omnia oſſa mea à facie domini, & à facie verborum

verborum ſanctorum eius. [qa veniet dies dñi] i. hora generalis ſeu particularis iudicij, quo nihil eſt horribilius. Hinc & Iacobus dicit: Aduentus dñi appropinquabit. Ecce iudex ante ianuam aſſiſtit. [qa prope eſt dies tenebrarũ & caliginis, dies nubis & turbinis] tantus enim horror mortis eſt & vtriuſq; iudicij, q explicari non poteſt. Sed & dies domini, tanquam fur in nocte ita veniet. Nubes quoq; & caligo in circuitu eius, & in circuitu eius tempeſtas valida. [Quaſi mane expanſum ſuper montes, populus multus & fortis] id eſt, ſicut lux auroræ à cacumine montis per totam terram repente diffunditur: ſic populus multus & fortis, id eſt, angelorum exercitus, cuius miniſterio conſummabitur iudiciũ, ſubito à cælo p vniuerſum orbem diſcurret, cineres ſuſcitando, & colligendo, ſuſcitatoſq; nondum glorificatos ad iudicij locũ portando. [ſimilis ei nõ fuit à principio.] Nulla eñ gens exercitui angelico poteſt comparari. [Ante faciem eius ignis vorans.] Ignis conflagrationis, omnia viua in terra conſumpturus ſeu occiſurus, horam iudicij & angelorum deſcenſum quo ad prædicta opa exercenda præcedet, q tamen durabit vſq; ad finem iudicij. Ideo ſubditur: [Et poſt eum exurens flamma.] Ignis enim conflagrationis, durante iudicio, incendet peruerſos: conſummato autem iudicio, & electis ad cęlum euntibus, ignis iſte inuoluet damnatos, atq; cum eis ingredietur infernum. Vnde habetur in Pſalmo: Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius. Quaſi hortus voluptatis terra coram eo, venientem angelica turba ad vaſtandam terram, erit ipſa terra adhuc diuitijs plena, ante quàm ſcilicet ignis conflagrationis eruperit. Erunt em̃ tunc multi iuſti Antichriſto occiſo, q propter ſpũales diuitias atque delicias, horto voluptatis ſeu paradiſo comparantur. [& poſt eum ſolitudo deſerti,] quia peracto iudicio, nullus remanebit habitator in terra. [neq; eſt qui effugiat eum] id eſt, nullus impiorum manum angelorum euadet, ſed vt ait Saluator, In conſummatione ſeculi exibunt angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum, & mittet eos in caminum ignis. Et denuo: Mittet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala. Angelorum quoq; aſpectus & occurſus, terribilis erit damnandis. Propterea ſubditur: [Quaſi aſpectus equorum, aſpectus eorum &c. velut populus fortis præparatus ad prælium.] De quo in Apocalypſi: Factum eſt prælium in cælo, Michael & angeli eius præliabantur cum dracone. [A facie eius] id eſt, huius angelici exercitus [cruciabũtur populi.] qui enim modo non acquieſcunt inſpirationibus angelorum cuſtodum ſuorum, habebunt eos in die iudicij contra ſe in teſtimonium iuſtæ damnationis & ingratitudinis ſuæ. Horribile quoque tunc erit, corporalibus cernere oculis acies angelorum, quia tunc viſibiliter apparebunt. [Viri in vijs ſuis gradientur] id eſt, angeli qui tunc in forma virorum apparebũt, vt dicitur Actuum primo, quòd duo viri ſteterunt iuxta illos, ordinate procedent ad proſequendũ, quod Deus iniunxerit eis. [& non declinabunt à ſemitis ſuis] quia nec magis, nec minus acturi ſunt, quàm increata Dei ſapientia ipſis præfixerit. Nunquam enim conſtitutos ſibi à lege diuina terminos tranſgredientur, ſecundum diuinum & magnum Dionyſium. [Sed & per feneſtras cadent] Feneſtræ, hominis ſunt ſenſus, per quos ſpiritus boni & mali ad animam introire dicuntur, ſecundum quod homo ſenſus bene aut male cuſtodit. Vnde Hieremias 9. Mors, inquit, intrauit per feneſtras veſtras. [vrbem] id eſt, eccleſiam, [ingredientur] de qua dicitur in Pſalmo: Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei. Et in Apocalypſi: Vidi ciuitatem ſanctam Hieruſalem, in muro current, id eſt, vbiq; bonos à malis ſegregabunt. [A facie eius contremuit terra, moti ſunt cæli, ſol & luna obtenebrati ſunt &c.] id eſt, à terrore diuini iudicij, & propter ea q̃ fient in die nouiſſimo, immutanda ſunt omnia iſta, ſecundum quod Chriſtus ait in Euangelio: Erunt ſigna in ſole & luna & ſtellis, areſcentibus hominibus præ timore. Nam & virtutes cælorum mouebuntur. [Et dominus dedit vocem ſuam ante faciem exercitus ſui] id eſt, angeli ſancti habebunt ex diuino imperio efficaciam operandi quæ dicta ſunt, quia multa ſunt nimis caſtra eius, quia fortia & facientia verbum eius. Caſtra hæc Dei, ſunt ſancti angeli, quos conſtat eſſe innumerabiles, & ad omne opus Deo placitum robuſtiſſimos, diuino quoq; imperio ad nutum in omnibus obedientes, de qbus in Daniele legitur: Millia millium miniſtrabant ei, & decies millies centena millia aſſiſtebant ei. Et in Pſalmo: Benedicite domino angeli eius, potentes virtute, facientes verbum illius ad audiendam vocem ſermonum eius. Hinc ſecundum principem theologorum beatiſſimum Dionyſium, omnes angelici ſpiritus appellantur virtutes, tanquam potentes ſine difficultate ad omnem operationem ſibi conuenientem. Præterea, q angeli ſancti dicantur caſtra Dei, conſtat ex eo quod ſcriptum eſt in Geneſi: Abijt Iacob itinere quod cœperat, fueruntq; ei obuiam angeli Dei, quos cum vidiſſet, dixit: Caſtra Dei ſunt hæc. De quibus & apud Iob dicitur: Nunquid eſt numerus militũ eius? Et ſuper quem non ſurget lumen illius? Vnde & Deus communiter in prophetis domin⁹ exercituũ, i. cæleſtium agminũ, nuncupatur. [Magn⁹ enim dies domini] id eſt, dies extremi iudicij, qui magnus aſſeritur, propter magna diuinæ iuſtitiæ opera, q̃ fient in eo. [& terribilis valde] iniuſtis.

Iacob. 5. 1. Theſ. 5. Pſal. 95. Pſal. 96. Mát. 13. Ibidem. Apoc. 12. Pſal. 86. Apo. 21. Luc. 21. Dani. 7. Pſal. 102. Gene. 32. Iob. 25.

Luc. 21. Iuſtis tamen optabilis eſt ſuauiſq; erit, Chriſto dicente: His fieri incipientibus, leuate capi-
ta veſtra (id eſt, animas lætificate) quia appropinquabit redemptio veſtra. [& quis] in iuſto-
rum [ſuſtinebit eum] id eſt, quis poterit in iuſtorum tolerare calamitatem atq; horrenda huius
diei ſupplicia? & tamen ea tolerare erit neceſſe. Hinc Petrus ait: Si iuſtus vix ſaluabitur, im
1. Pet. 4. pius & peccator vbi apparebunt? In ſecunda quoq; Canonica ſua loquitur Petrus: Adue-
2. Pet. 3. niet dies domini tanquam fur, in quo cæli magno impetu tranſient, elementa vero calo-
re ſoluentur. Terra autem, & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur. Cum ergo hæc omnia diſ-
ſoluenda ſunt, quales oportet nos eſſe in ſanctis conuerſationibus & pietatibus, expectan-
tes & properantes in aduentũ diei domini noſtri Ieſu Chriſti, in q̃ cæli ardentes ſoluentur,
& elementa ignis calore tabeſcent? Conſtat ergo, quàm terribilis intolerabiliſq; dies iſta
conſiſtet. Veniet tñ tempus, quale non fuit ex eo ex q̃ gentes eſſe cœperunt vſque ad tem-
pus illud, vt legitur Dan. 12. [Nunc ergo cõuertimini ad me in toto corde veſtro, in ieiunio
& fletu &c.] Sic & nos conuerti debemus ad dominum totis præcordijs, vniuerſiſq; cor-
dis noſtri medullis, vt tota noſtra affectio ſit fixa in Deo, eiq; cuncta interiora noſtra for-
ti vnione adhæreant: quia pro quanta parte affectio noſtra in rebus creatis diſpergitur,
pro tanto minor eſt ad Deum cordis conuerſio. Debemus autem conuerti in ieiunio, quo
vitia comprimuntur, mens eleuatur, virtutes & præmia acquiruntur, præterita delicta di-
mittuntur, futura tormenta redimuntur. Peſſimum quoq; genus dæmoniorum, non niſi
Mar. 9. In oratione atq; ieiunio ejcitur, vt ait Saluator. Porro, q̃d per ſalutare ieiunium oratio ex-
audiat, & ſapientia vera cordi infundatur, innoteſcit ex eo, quod Gabriel loquutus eſt Da-
Dan. 10. nieli: Ex die primo quo poſuiſti cor tuũ ad intelligendum, vt affligeres te in conſpectu do-
mini Dei tui, exaudita ſunt verba tua, & ego veni vt docerem te. Debemus inſuper conuer
ti in fletu ex deſiderio patriæ, ex diſplicentia propriæ culpæ, ex Chriſti compaſſione, ex to-
tius mundi multiplici tranſgreſſione atq; errore. Scindere etiam corda, non veſtimenta: in
quo multorum ſtultiſſima vanitas increpatur, fractilantium indumẽta, quod prorſus ad ni-
hil eſt vtile, niſi ad ſtultorum damnationem. [Sacrificium] laudis ac obedientiæ, vel oblatio
dominici corporis, [& libamen] pn̄ fletus, ſeu oblatio ſanguinis Chriſti offerantur [domino
Deo noſtro. Canite tuba] euangelicæ prędicationis [in Sion] id eſt, in eccleſia, corripiẽdo in-
quietos, conſolando puſillanimes, docendoq; ſingulos ſecundum quod capere poſſunt, &
1. Theſ. 5 expedit. [Vocate cœtum, congregate populum &c.] id eſt, omne genus Chriſtianorum,
iuuenes ac virgines, ſenes & iuniores, colligite ſpiritualiter in fide & charitate, vt multitudi
Acto. 4. nis credentium ſit cor vnum & anima vna, & idipſum dicant omnes, nec habeant ſchi-
1. Cor. 1. ſmata. Iſtud quoque fit corporaliter, quando ad feſta & proceſſiones iubentur concurrere
omnes. [Congregate paruulos, & ſugentes vbera] Eccleſiæ, de quibus Cantic. 1. Meliora
ſunt vbera tua vino, id eſt, innocentes, pios, ac humiles coadunate ſub alis veſtræ protecti-
1. Pet. 2. onis, ò veri paſtores ac doctores, ne fallantur aut opprimantur. De talibus loquitur Petr⁹:
Matt. 11. Quaſi modo geniti infantes lac concupiſcite. Et Chriſtus: Abſcondiſti hæc à ſapientibus &
prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. [Egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thala-
mo ſuo] quatenus iuxta Apoſtolum 1. Cor. 7. ex conſenſu ad tempus abſtineant, vt vacẽt ora
Pſal. 31. tioni, & qui habent vxores, ſint tanquam non habentes, ne fiant ſicut equus & mulus, qui-
bus non eſt intellectus. [Inter veſtibulum & altare plorabunt ſacerdotes &c.] ſic in locis ma
terialis eccleſiæ, & in conuentu fidelium, flere debent ſacerdotes Chriſti pro ſuis populiq;
1. Tim. 2 delictis, & pro perſecutionum ac tentationum ſalubri ceſſatione, quatenus quietam &
tranquillam vitam agamus in omni pietate & caſtitate. [Et ne des hæreditatem tuam in
opprobrium, vt dominentur eis nationes] Hoc merito omnes inſtanter peteremus, præſer-
tim cum iam videamus noſtram & Chriſti hæreditatem, terram ſanctam, & plurimos
Chriſtianos in manus traditam Sarracenorũ ac hoſtiũ Dei. Chriſti nempe hæreditas, plebs
Pſal. 15. eſt fidelis, de qua ait in Pſal. Hæreditas mea præclara eſt mihi. [zelatus eſt] zelo magni amo
ris [Dominus] Ieſus Chriſtus [terram ſuam] eccleſiam militantem degentem in terris, de
qua accipitur illud Pſalm. 84. Benedixiſti domine terram tuam. Vnde dicit Apoſtolus Gal.
2. In fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me. De quo Apocalyp.
1. aſſeritur: Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. Ipſe enim eſt pa
Ioan. 10. ſtor bonus, qui poſuit animam ſuam pro ouibus ſuis. [& pepercit populo ſuo] Chriſtia-
no pœnitenti. Et dixit populo ſuo: Ecce ego mitto vobis frumentum & vinum & oleum,
1. Cor. 11 id eſt, corpus & ſanguinem Chriſti, quę ſub ſpeciebus panis & vini conficiuntur. Per oleum
quoq; ſignatur ſpiritualis vnctio ſpiritusſancti. Vel per frumentum intelligitur operatio
virtuoſa, nutriens mentem. Per vinum autem gratia contemplationis, quæ operationem effi
cit ſaporoſam. [Et non dabo vos vltrà opprobrium in gentibus] Cum Chriſt⁹ dat ſuis fide
1. Pet. 2. libus grãtiam honeſtæ & irreprehenſibilis conuerſationis, ꝙ benefaciendo obmuteſcere
Pſal. 78. faciunt imprudentium hominum ignorantiam, tunc non dat eos opprobrium gentibus.

Ad quam

Ad quam perſectionem admonet Petrus, dicens in prima ſua canonica epiſtola: Conuer- 1.Pet. 2.
ſationem veſtram inter gentes habentes bonã, vt in eo quod detrectant de vobis tanq̃ ma- Rom. 12.
leſactoribus, ex bonis operibus vos conſiderantes, glorificent Deũ. Hoc eſt vincere in bo-
no malũ. Vnde & Moſes ait Deut. 4. Hæc eſt veſtra ſapientia & intellectus coram hominib⁹,
vt audientes vniuerſi præcepta hæc, dicãt: En populus ſapiens & intelligens. Sic honorifi- 1.Reg. 2.
cantes ſe honorificat Deus. [Et eum qui ab aquilone eſt] id eſt, diabolum, q dixit Eſa. 14. Se-
debo in monte teſtamenti, in lateribus aquilonis. habitat eñ in cordibus, in quibus refrigu-
it charitas, quæ per aquilonem locum & ventũ frigidum deſignantur. [procul faciam à vo-
bis,] faciendo cum tentatione prouentum. Hinc dicitur Roma. 16. Deus conteret ſatanam
ſub pedibus veſtris velociter. & Chriſtus Ioan. 12. Nunc princeps huius mundi eijcietur fo-
ras. Propter quod Iacobus iubet: Reſiſtite diabolo, & fugiet à vobis. [& expellam eum in Iacob. 4.
terram inuiam & deſertam,] vt ambulet per loca arida & inaquoſa, quærens requiem, nec Luce. 11.
inueniens. Vel in infernum, quæ eſt terra tenebroſa & operta mortis caligine. Vel in corda Iob 10.
reprobọrum, in quibus non eſt via virtutum, ſed à gratia ſunt deſerta. [Et aſcendet fœtor
eius] id eſt, ſuggeſtiones eius peſtiferæ aſcendent atque inficient animas plurimorum.
[& aſcendet putredo eius] id eſt, opera corruptionis putrida ac mortua, qualia ſunt fœtidiſ-
ſima opera carnis, quæ dæmone ſuggerente exurgunt in multis, qui contumelijs afficiunt Rom. 1.
corpora ſua in ſemetipſis. [Noli timere terra] id eſt, eccleſia. [exulta & lætare, quoniam ma- Pſal. 30.
gnificauit dominus vt faceret] tecum gratiam maximam, ita vt dicere poſſis: Benedict⁹ do- Pſal. 144
minus, qm̃ mirificauit miſericordiam ſuam mihi. Propter q̃d dicit Apoſtolus Phil. 4. Gau- Pſal. 72.
dete in dño ſemper, iterũ dico gaudete, Dñs prope eſt. [Nolite timere animalia regionis] i.
homines iugum diuinorũ præceptorũ ſuper vos tanq̃ pia iumenta portantes. [quia germina
uerunt] id eſt, in bonis operibus fructuoſa fuerunt. [ſpecioſa deſerti] id eſt, corda gentilium
ſeu impiorũ conuerſorũ ad Deum. Vnde Eſa. 32. habetur: Lætabitur deſerta & inuia, & exul Eſa. 32.
tabit ſolitudo. [quia lignum attulit fructum ſuum] id eſt, Chriſtus, qui eſt lignum vitæ, q̃a & Pro. 3.
Salomon ait de ſapientia, q̃ ſit lignũ vitæ omnibus appræhendentibus eam. De ſeipſo q̃q;
dicit ſaluator Luc. 23. Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Tunc eñ Chriſt⁹ attu Rom. 5.
lit fructũ ſuũ, quando redemit genus humanũ, multoſq; filios adduxit in gloriam, & pecca-
tores per gratiam iuſtificauit, quemadmodũ Eſaias p̃nunciauit: In die illa erit germen do- Eſa. 4.
mini in gloria & magnificentia, & fructus terræ ſublimis. Poteſt quoque exponi de ligno
crucis, per q̃d ſaluatus eſt mũdus. [ficus & vinea] id eſt, eccleſiaſticæ perſonæ, ſpũs ſancti dul- Gal. 6.
cedine atq; operibus adornatæ, ita vt ficus & vinea appellentur propter dulcedinis fœcun-
ditatiſq; gratiam. [dederunt virtutẽ ſuã] i. opera virtuoſa produxerũt, & alios conuerterũt.
[Et filiæ Sion] id eſt, animæ ſpeculatiuæ, ſeu filij eccleſiæ. [exultate in domino Deo veſtro] i.
patre æterno, ei gratias referendo. [quia dedit vobis doctorẽ iuſtitiæ,] vtpote Chriſtum, q Matt. 23.
ait Ioan. 13. Vos vocatis me, magiſter & dñe. Et iterũ: Vn⁹ eſt magiſter veſter Chriſtus. Vel
per doctorem iuſtitiæ, poteſt intelligi q̃libet bon⁹ ac ſapiens p̃latus, prædicator ſeu doctor, q
verbo ac opere docet iuſtitiam, quod eſt magnum beneficium Dei. qualis eñ rector ciuita- Eccl. 10.
tis, tales & habitantes in ea. Vel poteſt intelligi ſpũſſanctus, de q̃ dixit Chriſt⁹ Ioan. 16. Doce
bit vos omnẽ veritatẽ. [& deſcendere ad vos faciet imbrẽ matutinũ] i. gratiam præuenien-
tem ſeu fidei doctrinam, & boni propoſiti inſpiratiõem. [& ſerotinum] id eſt, gratiam ſub-
ſequentẽ, vel gloriam cõſummatam, aut ſapientiam contẽplatiuorũ, quã Paulus loquit inter 1.Cor. 2.
perſectos, quæ eſt ſolidus cibus & vltimata q̃dam perfectio. [ſicut in principio] id eſt, in pri- Heb. 5.
mitiua eccleſia fecit. [Et implebuntur areæ] i. eccleſiæ particulares, congregationes deuotæ,
ſeu corda fideliũ. [frumento] id eſt, ſpiritali alimento, [& redundabunt torcularia] id eſt, p̃ſſa-
ti fideles tribulationibus preſſi, [vino] internæ refectionis, [& oleo] pijſſimæ conſolationis,
de quibus legitur Prouerb. 9. Venite, comedite panem meum, & bibite vinum q̃d miſcui
vobis. Qui eñ in tribulationib⁹ patiens eſt, cõſolari meret dicente Apoſtolo: Sicut p̃ Chr̃o 2.Cor. 1.
abũdant tribulatiões noſtræ, ita p̃ Chr̃m abundat cõſolatio noſtra. [Et reddã vobis annos,
quos comedit locuſta, bruchus, eruca &c.] i. tantam ſpũaliũ diuitiarũ ſeu gratiarum copiam
tribuam vobis, quantam habuiſtis anteq̃ per inuiſibiliũ ſeu viſibiliũ hoſtiũ tentamenta, do-
na gratiarũ amiſiſtis, ita q̃ poſteriora veſtra erũt meliora prioribus. Et in his bonis ſpiritali-
ter epulabimini, [& laudabitis nomen dñi Dei veſtri, qui fecit vobiſcum mirabilia] i. admi
rabilem morũ conuerſionem, & ſubitã cordis ad Deũ conuerſionẽ, ſupernaturalẽ ſancti ſpũs
illuſtrationẽ, propriæ volũtatis omnimodã abnegationẽ, mũdi contemptũ, ita vt ſubito de
ſuperbis efficeremini humiles, de iracundis mites, de guloſis & luxurioſis caſti ac ſobrij, de
mundanis ac vanis timorati atq; clauſtrales. Hæc ſunt q̃tidiana mirabilia Dei, ſoli Deo poſſi
bilia, tanto mirabiliora, q̃to ſpiritaliora. Vnde & Petrus in prima ſua cano. Virtutes, inq̃t, 1.Pet. 2.
annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum. Facit quoque De
us nobiſcum quotidie mirabilia in ſacramento altaris, cæteriſq; ſpecialibus beneficijs, con-

Matt. 10 ſolationibus & viſitationibus cordis. [Et non confundet populus meus] Chriſtianus.i.effe-
Marc. 8. ctu ſpei ſuæ non priuabitur, [in æternū.] ſed qui me confeſſus fuerit coram hominib⁹, con-
fitebor & ego eum. Qui aũt me erubuerit & meos ſermones, erubeſcam & ego eum, & con-
fundetur in ſempiternum. [Et ſcietis quia in medio Iſrael] i. eccleſiæ diuina fideliter cõtem
plantis, [ego ſum,] habitando per charitatem & gratiam in corde credentium, quemadmo
Matt. 18. dum ſaſſus ſum: Vbi fuerint duo vel tres cõgregati in nomine meo, ibi in medio eoꝝ ſum.
Quanuis enim nemo certe ſciat ſe eſſe in charitate ſine ſpeciali reuelatione, q̃niam neſcit ho
Eccl. 9. mo an amore dignus ſit an odio, nihilominus cõiecturaliter & probabiliter valde ſcire hoc
poteſt, dum ſentit ſe prædicto modo conuerſum & vitia deteſtantem, verbumq; Dei hilari-
ter audientem, atq; ad Dei obſequia pronū. ¶ Poſtremo circa prædicta dicit Hieronymus:
Nunquam tuta eſt humana fragilitas: & quanto virtutibus creſcimus, tanto magis timere
debemus, ne de ſublimibus corruamus.

¶ Elucidatio cap. III. Et erit poſt hæc, effundam ſpiritum meū. Art. V.

PRæſens capitulū, teſte Hieronymo, eſt difficillimum, cum laborioſiſſimum ſit, ſequentia
præcedentibus nectere. Porro ꝙ principiū huius cap. ad literam intelligendum ſit pro
tempore Chriſti, quando poſt reſurrectionem dominicam, ſancti apoſtoli & q cum eis
fuerant congregati, receperunt ſpiritū ſanctum in forma ſeu ſigno viſibili, apoſtolica autho
Act. 2. ritate probat. Cum em̄ in die pentecoſtes ſuſcepta plenitudine Spũſſancti, beati apoſtoli ma-
ne hora tertia templū ingreſſi cœpiſſent omniū gentium linguis loqui, & myſteria Chr̄i in-
uictiſſime ſermocinari, admirantes Iudæi dixerunt: Quidnam vult hoc eſſe? Aliqui vero irri
dentes dicebant, q̃a muſto pleni ſunt iſti. Quo audito, ſtans Petrus cum vndecim, dixit: Viri
Iudæi, hoc vobis notū ſit. Non enī, vt vos æſtimatis, hi ebrij ſunt, ſed hoc eſt q̃d dictū eſt per
Ibidem. prophetam Iohel: Et erit in nouiſſimis diebus, dicit dñs, effundā de ſpiritu meo ſup oēm car
nem. Sed huic ſenſui difficultatē facit, ꝙ ſtatim poſt verba à principe aplo̊ꝝ allegata, S. Io-
hel ſubiunxit: Quia ecce in diebus illis & in tēpore illo, cū cõuertero captiuitatē Iuda & Hie
ruſalem, congregabo oēs gentes, & deducam eas in vallē Ioſaphat, & diſceptabo cum eis ibi
&c. Quod cõmuniter explanat ad literā pro tēpore ſecūdi aduētus Chr̄i, ſeu pro die iudicij.
ex q̃ videt, ad idē tēp⁹ referendū principiū hui⁹ ca. multaq; alia in hoc ſubſequunt capitulo,
q̃ maximam inuolutionem efficiūt. Propter q̃d expoſitores ſatis diuerſimode exponunt hūc
textum. Verum ſequendo beatiſſimū archiapoſtolum Petrum, dicendum, ꝙ principiū hui⁹
capituli literaliter loquitur pro tempore primitiuæ eccleſiæ atque dominicæ paſſionis, re-
Iohel. 2. ſurrectionis, ac ſpiritus ſancti miſſionis. vt ſit ſenſus: [Et erit] id eſt, fiet [poſt hæc] id eſt, poſt
temp⁹ & geſta, q̃ in præcedenti capitulo ſunt deſcripta, vbi Iudæis promiſſa fuit magna be-
neficioꝝ exhibitio poſt tribulationem eis illatam ab Aſſyrijs ſeu Chaldæis. [effundam ſpi-
ritum meum] i. ſpiritū ſanctum à me procedentem, liberaliter dabo ac mittam. [ſuper oēm
carnem] i. ſuper omnem hominem, vt ſit diſtributio non pro ſingulis geneꝝ, ſed pro generi
bus ſinguloꝝ, videlicet ſuper viros ac fœminas, ſuper ſenes ac iuuenes, diuites & pauperes,
Act. 10. nobiles & ignobiles, vel ſuper Iudæos & Gentiles. Vnde in Actibus dixerunt Iudæi, audi-
to ꝙ Cornelius Centurio & qui cum eo fuerunt, recepiſſent ſpiritum ſanctum in ſigno ſen
ſibili: Ergo & in natiões gratia Dei effuſa eſt. Patetq; in toto libro apoſtolicorum Actuum,
quomodo tempore primitiuæ eccleſiæ gentibus data eſt admirabilis gratia. Per carnē itaq;
Eſa. 40. intelligit hominem, ſicut & Eſaias cum ait: Videbit omnis caro ſalutare Dei noſtri. Et Io-
Ioan. 1. annes: Verbum caro factum eſt. Itemq; Pſal. Ad te omnis caro veniet. Proprie quoq; accipi-
Pſal. 64. tur hic caro pro homine habente cor non durum, lapideum, obſtinatum, ſed pium, molle,
atq; per modum carnis tenerum, ad ſpũs ſancti ſuſceptionem diſpoſitum. [Et prophetabūt
filij veſtri & filiæ veſtræ] i. apoſtoli alijq; diſcipuli Chriſti & apoſtolorum ex Iudaiſmo con-
Act. 2. uerſi, & multæ diſcipulæ Chriſti & apoſtolorum, quarum aliquæ cum apoſtolis in die pente
Luc. 24. coſtes receperunt ſpiritū ſanctū in cœnaculo illo grandi, in quo Chriſtus fecit nouiſſimā cœ-
Act. 1. nam. Vnde in Actis habetur, ꝙ apoſtoli erant perſeuerantes in oratione cum mulieribus &
Act. 21. Maria matre Ieſu & fratribus eius. Philippus quoq; vnus de ſeptem diaconis, habuit quatu-
or filias virgines prophetiſſas. Sed & Philippus apoſtolus ſcribit duas habuiſſe filias ſanctiſ-
ſimas prophetiſſas. Hi autem fuerūt filij & filiæ Iudæoꝝ. Quanta vero prophetauerunt apo-
ſtoli, præſertim Ioan. in Apoca. patet partim in ſcripturis eoꝝ. [Senes veſtri] ô Iudæi, id eſt,
ſeniores in primitiua eccleſia, qui vere ſenes fuerūt, ætate, ſapientia & moribus. [ſomnia ſo
mniabunt] i. prophetales reuelationes, quæ communiter dant tempore ſomni, recipient at-
que intelligent. In ſomno em̄ aptior eſt anima ad reuelationem cæleſtem ac ꝓphetalē, pro-
pter imaginatiuam quietem, & ab exterioribus ſenſibus abſtractionem. Propter q̃d ſcriptū
Iob. 33. eſt in Iob: Per ſomniū in viſiõe nocturna aperit aures viroꝝ. In Num. quoq; domin⁹ Aaron
Num. 12 & Mariæ ait: Si fuerit inter vos propheta, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar
ad eum. Talia ergo ſomnia non ſunt vana ac ſolita omnibus. Tale etiam fuit ſomniū Pauli,
quando

quando vir Macedo apparuit Paulo dormienti,dicens: Tranſiens in Macedoniam,adiuua
nos,prout Act.16. legitur. [& iuuenes veſtri viſiones videbunt] id eſt, diuinas reuelationes
habebunt,vel propheticas viſiones intelligent. Vnde in eccleſia Antiochiæ erant doctores Act.13.21
& prophetæ,atq; in alijs locis diuerſis,puta in Tyro,vt in Actis recitat Lucas. [Sed & ſuper
ſeruos meos & ancillas meas,] de quibus iam dictum eſt,vel alios ordinis & gradus inferio-
ris, videlicet ſuper credentes communiter.[in diebus illis,] tempore euãgelicæ legis ac gra
tiæ, creſcente quotidie primitiua eccleſia. [effundam ſpiritum meum,] dona ſancti ſpiritus
infundendo,quanuis non prophetauerint.In primitiua quippe eccleſia dabatur communi-
ter baptizatis ſpũs ſanctus in ſigno viſibili,etiã ad diuerſos effectus gratis gratis datę,ita vt
loquerētur linguis,miracula facerent,prophetarent,q̊d fiebat per impoſitionẽ manus apo- Acto. 8.
ſtoloꝝ,vt patet in Actis. Porro quod dictũ eſt, Effundam ſpm̃ meũ, poteſt eſſe verbum pa-
tris,vel filij,vel vtriuſq; ſimul,inquantũ ſunt vnum principiũ, vnuſq; ſpirator & fons ſpirit'
ſancti,cum in vtroq; ſit vna natura,eademq; voluntas,quemadmodũ tres perſonæ ſunt vn'
creator.Deniq; ſpiritusſanctus,qui eſt Deus verus, incõmutabilis & immenſus,dicitur da-
ri ſiue effundi, non ꝙ mutetur aut variet locũ, ſed q̊niam dona eius donantur & liberaliter
effunduntur. De hac ſpiritus ſancti effuſione dictum eſt apud Eſaiam: Effundam ſpm̃ meũ Eſa.44.
ſuper ſemen tuũ,& benedictionem meam ſuper ſtirpem tuã. In Zacharia q̊q; dicitur: Effun Zach.12.
dam ſuper domũ Dauid ſpm̃ gratiæ & precum. Per verba etiam prænducta prænunciauit
propheta, ꝙ tempore iam ꝑfato daretur ſpũſſanctus & gratia prophetiæ multo abundan-
tius,q̃ vnquam ante:quod in tantũ verũ eſt,vt dicat Ioan. Spũs nondum erat datus,quia Ie- Ioan. 7.
ſus nondum erat glorificatus.Quia & iſta tam copioſa & euidens ſpũſſancti effuſio, erat de-
claratio glorificationis Chriſti in anima & corpore, vſq; ad ſeſſionem in dextera patris.[&
dabo prodigia in cælo & in terra,ſanguinem & ignem & vaporem fumi.] Quidam hũc lo-
cum vſq; ad illud,Et erit,omnis qui inuocauerit nomen dñi, ſaluus erit, referunt ad temp'
ſecundi aduentus Chriſti. ſed cum ſanctus Petrus Apoſtolus omnia verba iſta alleget, & Acto. 2.
illo in tempore impleta affirmet, conſequens, vt ſicut præcedentia, ita & iſta ad primum
Chriſti referant aduentũ,& ad paracleti miſſionem. Chr̃o ergo pendẽte in crucis patibulo,
data ſunt prodigia magna in cælo, quia obſcuratus eſt ſol tempore oppoſitionis,ita ꝙ luna Matt. 27
plena exiſtens,& ſoli directe oppoſita, rediit, ſeq; ſoli ſupnaturaliter ſuppoſuit, circa quam
eclipſim multa mirabilia cõtigerũt,quẽadmodũ in epiſtola ad magnũ atq; ſanctiſſ. Polycar
pum,ſacratiſſimus,diuiniſſimus,atq; magnus theologus Dionyſius proteſtat.Rurſus datũ fu
it prodigiũ in cælo,dũ Chr̃o patrẽ orante,Pater,clarifica filiũ tuũ: venit vox,dicens: Et clari Ioan. 12.
ficaui,& iterũ clarificabo.Tunc enim quidam dixerunt,tonitruum factum eſſe.Alij dixerũt:
Angelus ei loquutus eſt: & hi verum profati ſunt. Maximũ quoq; prodigium in cælo per-
actum eſt, dum Chriſto in die Aſcenſionis cum patribus ad patriam aſcendente, nubes Acto. 1.
eum ſuſcepit,& angeli ſancti occurrentes, quaſdam quæſtiones mouerunt. Sed & in nocte Eſa. 63.
dominicæ natiuitatis cæleſtis exercitus deſcendit,ac cecinit: Gloria in altiſſimis Deo, q̃ndo Pſal.23.
& ſtella Magis apparuit. daboq; prodigia in terra, quando videlicet Chriſto in cruce leua- Lucæ 2.
to, terra mota eſt,petræ ſciſſæ, monumenta aperta, & multa corpora ſanctoꝝ ſurrexerunt Matt. 2.
cum Chriſto.Et in hora dominicæ reſurrectionis,ſicut Matth.narrat,terræmotus factus eſt Mat. 27.
magnus. Angelus enim dñi deſcendit de cælo,& accedens reuoluit lapidem,prę cuius timo- & 28.
re cuſtodes ſepulchri facti ſunt quaſi exanimes.Deniq; Chriſtus adhuc conuerſans in terra,
infinita fecit miracula,& in nomine eius ſui diſcipuli multa ſunt prodigia operati. Deinde
in ſpeciali exemplificat quædam prodigiorum iſtorum, videlicet ſanguinem, qui de latere
Chriſti iam mortui cum aqua ſupernaturaliter emanauit, de quo fertur Pſal.67. Vt intin- Ioan. 19.
gatur pes tuus in ſanguine.Mirabile etiam fuit,ꝙ vnigenitus filius Dei ſanctus & innocens,
ſanguinem ſuũ fudit pro mundo,amariſſimam ac turpiſſimã ſuſtinens mortẽ. Propter q̊d
apud Eſaiam angeli ſciſcitati leguntur: Quare rubrũ eſt indumentũ tuum,videlicet corpus aſ- Eſa. 63.
ſumptũ, tempore paſſionis ſanguine rubricatum? Nam & de Chriſto Cant.5. fertur: Dile-
ctus meus candidus & rubicundus. Et ignem, in cuius ſpecie ſpũs ſanctus deſcendit ſuper
apoſtolos,iuxta illud Actuum 2. Apparuerũt illis diſpartitæ linguæ tanq̃ ignis,ſeditq; ſupra
ſingulos eoꝝ. Vel ignem,i. ſpũs ſancti feruorem,quo Chriſtus corda ſuoꝝ mirabiliter in-
flammauit,ita vt duo ex illis aſſererent: Nonne cor noſtrũ ardens erat in nobis? De quo ait
ſaluator apud Lucam 12. Ignẽ veni mittere ſuper terram: & q̃d volo niſi vt accendatur? Vel Luc. 24.
ignem,de quo & Matt.3. ait Ioan.Bapt. Ipſe baptizabit vos ſpũ ſancto & igni. Vbi per ignẽ,
ſecundum vnam expoſitionem, intelligitur ignis tribulationis. Mirabilis autem fuit eccle-
ſiæ primitiuæ perſequutio. & vaporem fumi.i. tenebras infidelitatis & ſupplicia,ſecundum
Hieronymum,quibus Deus permiſſiue excæcauit animas Iudæoꝝ,quos & per Rom.puni-
uit. Vnde cũ Eſaias viſionẽ illam deſcriberet, in qua ſibi Iudæoꝝ excæcatio prænunciaba- Eſa.6.
tur,dixit ꝙ domus impleta eſt fumo. Vel ad literam, ignis qui in die pentecoſtes ſuper cre- Acto. 2.

dentes deſcēdit,potuit aliquid de fumo habere ſeu cauſare quendam vaporem,ad amplio-
Exo. 19. rem diuinę maieſtatis oſtenſionem,ſicut mons Sinai fumigabat.Quidā etiam per vaporem
fumi,intelligunt compunctionem cordis & lachrymas Iudæoꝝ, qui(vt Act. 2. habetur) ad
Zach.12. ꝑdicationē Petri cōpuncti ſunt corde,dicentes: Quid faciemus viri fratres? Vnde & Zacha
rias:In die illa,inquit,planctus magnus erit in Hieruſalem.Sol conuertetur in tenebras,& lu
na in ſanguinē.Hoc(ſicut nūc tactū eſt)fuit,quando Chriſto ſuſpenſo ac inæſtimabiliter pa
Mat. 27. tiente,ſol & luna quaſi cōpaſſi ſunt creatori ac dño ſuo, nec lumen ſuū ꝓbuerunt his qui fon
tem luminis extinxerunt. Non tamen in ſeipſo mutatus aut luce priuatus eſt ſol, aut luna ef
fecta ſanguinea,ſed quo ad apparentiam,& quia mundo induxerūt caliginem. Solet autem
luna,cū patitur eclipſim,rubea apparere. Veruntamen quando directe ſupponitur ſoli,non
rubea,ſed nigra videtur. Vnde ſi pro tempore ſuppoſitionis illius rubea apparebat, mirabi
liter factū eſt,q̄d Hieronymus dicit credi poſſe,quanuis ſcriptū non ſit, quia non omnia ſcri
Ioan. 21. pta ſunt.[antequam veniat dies dñi magnus & horribilis.] per quem intelligi poteſt dies iu-
dicij impijs metuendus,ante quem facta ſunt iſta.ſed quia mox ſubditur, [Et erit,omnis qui
inuocauerit nomen dñi,ſaluus erit.] quod Paulus Roma.10. & Petrus Act. 2. exponunt de
tempore Chriſti & initio euangelicæ prædicationis. Hierony. dicit, per diem iſtum potius
intelligendū diem dominicæ reſurrectiōis,qui fuit diabolo impijsq́ Iudæis terribilis & ma-
Pſal.117. gnus in ſe. De quo cantat Pſal. Hæc eſt dies quam fecit dñs. Vnde translatio Septuaginta
continet: Antequam veniat dies dñi magnus & illuſtris. Quibuſdam vero apparet, ꝙ dies
dominicæ reſurrectionis non ſoleat dici horribilis.Et item, ꝙ ad contenebrationē ſolis & lu
næ præfatā,non habeat proprie condependentiā dies finalis iudicij. Poteſt autē(vt arbitror)
per diem dñi magnū & horribilem, intelligi dies captiuitatis Iudæoꝝ, & totalis deſtructio
Lucę.19. Hieruſalem & Iudææ à Romanis,quem Chrs apud Lucam prædixit, de quo die multa præ-
Eſai. 63. dixerunt prophetæ. De quo ait & Chriſtus in Eſaia: Dies vltionis in corde meo. Et erit
tempore euangelicæ legis, omnis qui inuocauerit, id eſt, intus cum attentione, cū cordiali
affectu orauerit nomen dñi nominatū.i. Deū ſeu Chrm̄ nomine deſignatū,ſaluus erit à lan
guore peccati in via per gratiam,& à damnatione inferni in patria per gloriam. Prope enī
Pſal.144 eſt dominus oībus inuocantibus eum,oībus inuocantibus eum in veritate. Porro inuocatio
iſta,ſecundū Hiero.non eſt leue aliquid,nec incipientiū, ſed perfectoꝝ. De qualibus ſcriptū
eſt Pſal.98. Moſes & Aaron in ſacerdotib⁹ ei⁹,& Samuel inter eos q̄ inuocāt nomē eius. Vn
de Eccle.2 inducit: Quis inuocauit Deum,& deſpexit eum? [quia in monte Sion & in Hie-
ruſalem erit ſaluatio] id eſt, primitiua eccleſia, quæ prima collecta fuit poſt Chriſti paſſio-
Acto.1.2 nem ac reſurrectionem in vrbe ſancta Hieruſalem, & in cœnaculo, vbi ſpiritū ſanctū rece-
pit,q̄d ſitū fuit in monte Sion,iuxta templū. In hoc itaq; loco ac populo fecit Chriſt⁹ ſalu-
tem, dando ibi primitias ſpūſancti,atq; per prædicationem eoꝝ q̄ ibi demorati ſunt,totū
ſeculū conuertendo.Propter q̄d ſcriptū eſt Eſa.2. De Sion exibit lex, & verbum domini de
Hieruſalem.Ibi enim Chriſt⁹ per ſeipſum prædicauit,ibi fundata eſt lex noui teſtamenti,&
primo annunciata per ſanctos apoſtolos,ac deinde per vniuerſum orbem, ſecundū q̄d Chri
ſtus ait diſcipulis ſuis in die aſſcenſionis: Eritis mihi teſtes in Hieruſalem,& in omni Iudæa
Acto.1. & Samaria,& vſq; ad vltimū terræ. Et in Luca: Oportebat pati Chriſtū, & prædicari in no-
Luc. 24. mine eius pœnitentiam in omnes gentes, incipientibus ab Hieruſalē. [& in reſiduis] id eſt,
in electis Iudæoꝝ reliquijs, [quos domin⁹ vocauerit] ad fidem & gratiam, intus clementer
mouendo,& foris per apoſtolos exhortando. In his itaq; fuit ſaluatio, quia per gratiam
Eſa.1. Chriſti ſaluati ſunt,de quibus Eſaias loquutus eſt: Niſi domin⁹ Sabaoth reliquiſſet nobis ſe
Rom.11. men,q̄ſi Sodoma fuiſſemus.De quibus loquit̄ Paulus ad Roma. Reliquiæ ſecundū electionē
Act.2.4. gratiæ,ſaluæ factæ ſunt.Hi ſunt illa millia Iudæoꝝ, qui in Actibus apoſtoloꝝ crediđiſſe le-
Ioan.8. guntur,quoꝝ aliquibus ante paſſionem Chriſtus prędixit:Cū exaltaueritis filium hominis,
tunc cognoſcetis quia ego ſum. [Quia ecce in diebus illis & in tempore illo,cum conuerte-
ro captiuitatem Iuda & Hieruſalem.] Si locus iſte ad literam exponitur de die iudicij, ſicut
communiter explanat̄, tunc quod ait, in diebus illis & in tempore illo,nō poteſt præciſe re-
ferri ad tempus illud,de quo in huius cap. principio dictū eſt.Qui vero q̄d dictū eſt,ſol ver-
tetur in tenebras,& luna in ſanguinem,exponūt pro tempore immediate præcedente diem
iudicij,faciliter tranſeunt,aſſerentes verba nūc exponenda, ad illud tempus referenda. Sed
qm̄ ibi nullū tempus exprimitur,& paulo ante temp⁹ expreſſum eſt,dicente dño,Super ſer-
uos meos & ancillas meas in diebus illis effundā ſpm̄ meū, videtur propheta nunc loqui ꝓ
tempore illo,quod ad literam dici nō poteſt,cū illud intelligatur de principio primitiuæ ec
cleſiæ,iſtud vero de fine eius,quo ad ſtatū præſentē. Idcirco Hierony. ad Tropologiam con
uertitur, per q̄d non ſatisfit curioſo lectori, qm̄ literalem ſenſum oportet poni pro funda-
1. Ioan.2 mento. Aduertendum ergo, ꝙ totum tempus à Chriſti aduentu vſq; ad finem mundi,eſt vl
1.Cor.10 tima ætas, de qua ait Ioannes in prima ſua canon. Nouiſſima hora eſt. & Paulus: Nos, in-
quit,

quit, ſumus in quos fines ſeculorum deuenerunt. Vnde pro eo quod in principio huius capitu-
li dictum eſt, Et erit poſt hæc, Petrus ſic allegauit, Et erit in nouiſſimis dieb⁹. Sic ergo quod Acto. 2.
nunc dominus ait, In diebus illis & in tempore illo, referendum eſt ad tempus gratiæ, vlti-
mamq́ mundi ętatem, quantū ad vltimam eius partem, ſicut quod ait in principio cap. re-
fertur ad idem tempus eandemq́ ętatem, quo ad eius principiū. Totū nempe, à qualibet ſua-
rū partium denominatur. In fine aūt ſeculi cōuertet domin⁹ captiuitatem Iuda & Hieruſa-
lem, i. populū Iudæorum ab Antichriſto deceptū, & vſq; ad illud temp⁹ à gentibus captiuatū,
reducet ad ſe, & à vinculis criminū abſolutos, perducet ad fidem & charitatem veramq́ ſpi
ritus libertatem per prædicationem Enoch atq; Heliæ. [Congregabo omnes gentes] in die Malac.
iudicij reſuſcitatas à morte. [& deducam eas] miniſterio angelorum [in vallē Ioſaphat] id eſt,
in locū illum, qui eſt inter montem Oliueti & Hieruſalem, non φ omnes poterunt in valle
hac contineri, ſed erunt in ea & in locis circunquaq; adiacentibus ac vicinis. Chriſtus vero Acto. 1.
apparebit in aere ſupra montem Oliueti, vnde aſcendit. [& diſceptabo ibi cum eis] id eſt,
redarguam eas, & iuſtū oſtendam iudicium meum, ita φ opera omniū ſingulis innoteſcent.
[ſuper populo meo &] ſuper [hæreditate mea Iſrael] i. propter peccata quæ commiſerunt in
filios Iſrael hæreditarium populum meum, per quem hoc loco omnes electi fideles ſignifi-
cantur. [quos diſperſerunt in nationibus] à propria eos terra eijciendo, [& terram meam di
uiſerunt] id eſt, terram quam dedi electis fidelibus, occupauerunt, quilibet partem ſibi vſur-
pando. [& ſuper populū meū miſerunt ſortem,] ita φ populum iſtum ac bona eius ſibi inui-
cem ſorte partiti ſunt, quis quid acciperet. Et poſuerunt puerum in proſtibulo] id eſt, iuuenes
forma egregios in lupanarib⁹ poſuerūt, vt mercedem reciperent, quam pueri ab abutentib⁹,
& peccata contra naturam patrantibus, ſortirentur. [& puellam] i. virgines ſpecioſas. Po-
nit enim ſingulare pro plurali. [vendiderunt pro vino vt biberent,] magis amantes turpiſ-
ſimas delectationes gulæ, quàm proximos ſuos ſeu pueros & puellas. Hæc & multa ſimilia
multi impiiſſimi peregerunt. Poſſuntq́ iſta ſpecialiter accipi de gentib⁹, quæ olim filijs Iſra
el ſpecialiter moleſtæ fuerunt. Deniq; de his peccatis dicit dominus ſe facturum iudicium,
non φ de his tantum erit iudiciū, ſed hæc quaſi pro exemplo commemorat, cū ſint contra
charitatem fraternam, & pietatem omnib⁹ naturalē. Quemadmodū Chriſt⁹ in euangelio, af-
firmans ſe omnes populos iudicaturum, non facit mentionem niſi de operibus miſericordię vi Matt. 25.
tijsq́ contrarijs. Iudæi excæcati dicunt, ea quæ dicta ſunt atq; ſequentia, in ſui Meſſiæ aduen-
tu implenda, ita φ ipſi tunc implebuntur ſpiritu Dei, & prophetabunt, omnesq́ nationes à
quibus vaſtantur, tunc eis ſubijciet rex Meſſias. Hęc miſeri dicunt, cum ſint carnales & litera
les, non intelligentes φ ſancti prophetæ primū Chriſti aduentum pronunciarunt in omni
paupertate, humilitate & paſſione, non in maieſtate & dominatione. Propter q̄d ait Hiere-
mias: Quare quaſi colonus venturus es in terra, & ſicut viator declinans ad manendum? Et Hier. 14.
Eſaias loquens de Chriſto: Inglorius, inquit, erit inter viros aſpectus eius. De quo Zacha- Eſa. 52.
rias loquutus eſt: Ecce rex tuus venit tibi, ipſe pauper & aſcendens ſuper aſinam & pullum Zach. 9.
aſinæ. Ideo loquitur de ſeipſo: Filius hominis non habet vbi caput reclinet. Conſequenter Matt. 8.
loquitur dominus: [Verum quid vobis & mihi, Tyrus & Sidon, & omnis terminus Palæſti-
norum?] id eſt, quid concordiæ vel quid commune eſt mihi & vobis, ô Tyrij atq; Sidonij &
Philiſtæi? Quaſi dicat, Nihil. Quæ eīm conuentio lucis ad tenebras? Et quid tritico cum pa 2. Cor. 6
leis? [Nunquid vltionem vos reddetis mihi?] id eſt, quantū in vobis eſt, nitimini mihi reſi- Hier. 23.
ſtere & nocere per hoc, φ populū meū opprimitis. Dicit aūt ſe Deus perſequutionem pati,
per hoc φ populus ſuus perſequutionem ſuſtinuit, quia hoc reputat ſibi factū q̄d fit ſuis fi-
delibus, q cū ipſo ſunt vnū per charitatē. Propter q̄d ait apud Zach. Qui tetigerit vos, tan- Zach. 2.
get pupillam oculi mei. Et 1. Reg. 8. ad Samuelem: Non te abiecerunt, ſed me. Sicut & Chri- Mat. 25.
ſtus in euangelio: Quandiu feciſtis vni ex his, mihi feciſtis. Et alibi: Saule Saule, qd me perſe Acto. 9.
queris? [Et ſi vlciſcimini vos contra me,] populū meū perſequēdo ad temp⁹. [cito velociter
reddam viciſſitudinem vobis ſuper caput veſtrū] i. debitam quam meremini pœnam vobis
infligam. Conſuetudo eſt prophetarum, primo deſcribere punitionem populi Iudæorum, de-
inde gentiū, quæ eas impia intentione, crudeliq́ animo oppreſſerunt: tertio, gentium q̄ iſtis
conſenſerunt & cooperatæ fuerunt, quales fuerūt Tyrij, Sidonij, Philiſtæi, filij Ammon &
Moab, ac Idumæi, quemadmodum patet in Eſaia, Hierem. Ezech. &c. Simili modo Iohel Eſa. 23.
procedit. Primo enim Iudæorum vaſtitatem deſcripſit per erucā, locuſtam, bruchū atq; ęrugi- Hier. 47
nem. Deinde deſcripſit Aſſyriorum deiectionem. Nūc vero deſcribit Tyriorum, Sidoniorum ac Ezec. 26.
Palæſtinorum preſſuram, qui de Iudæorum vaſtitate ab Aſſyrijs & Chaldæis ac cæteris hoſtibus
gloriabant. Vnde dn̄s reddidit eis viciſſitudinem, quia poſt captiuitatem Iudæorum à Chal- 4. Re. 25.
dæis, etiam ipſi debellati fuerūt velociter ab eiſdem, immo & partim ante ab Aſſyrijs. Cauſa Ibidem.
aūt pœnæ eorum ſubiungitur: [Argentū enim meū & aurū tuliſtis] id eſt, argentū & aurum popu
li mei rapuiſtis iniuſte. [& deſiderabilia mea & pulcherrima] id eſt, precioſa vaſa tēpli & or-

namenta eius præclara,[intuliſtis in delubra veſtra]id eſt,in phana deoꝝ ſeu templa idoloꝝ
ad ornatũ eoꝝ.[& filios Iuda & filios Hieruſalem vendidiſtis filijs Græcorũ.] Prædicti enim
Tyrij & Sidonij & Philiſtæi, impenderũt auxilium hoſtibus Iudæoꝝ præfatis,ſicq́ partem
de præda atq́ mancipijs Iudæoꝝ adepti ſunt,& eos qui ceſſerũt in partem ſuam,venũdabant
Græcis.[vt longe faceretis eos à finibus ſuis]id eſt,ad maiorem cladem Iudæorum faceretis
eos remote abduci à terra Iudææ.[Ecce ego ſuſcitabo]id eſt,à miſeria releuabo, vel à capti-
* de uitate liberabo[eos * in loco,in quo vendidiſtis eos]id eſt,in Græcia, ad quam vt ducerenť,
2.Par.36 venditi erant à vobis, q̃d aliqui dicunt impletum tempore Cyri regis Perſarum, qui dixit:
1.Eſd.1. Omnia regna terræ dedit mihi Dñs Iſraeli, deditq́ Iudæis vbiq́ licentiam redeundi in pro-
1.Mala.3 pria,vt Eſdras refert. Videť q̃q́ impletũ tempore Machabæoꝝ, qñ Iudas & fratres eius fre-
quenter præualuerũt Græcis terram Iudææ intrantibus, quos ſæpe non occiderũt, vt fratres
* retribu ſuos in terra illoꝝ captos reciperent liberos.[& conuertam * tribulationem veſtram in ca-
tionem put veſtrũ,]tradendo vos aduerſarijs veſtris.[Et vendã filios veſtros & filias veſtras in mani
bus filioꝝ Iuda]i.Iudæis,vel alijs per man⁹ Iudæoꝝ,q̃d conſtat impletũ tempore Machabæo
rum,qñ Iudas & fratres eius præualuerũt principibus Antiochi regis & poſteris, quibus ꝓ-
ualendo,captiuam duxerunt magnam populi partem Tyrioꝝ & alioꝝ locoꝝ maritimoꝝ,
q̃s alijs vendiderũt,ſicut ſubiungit:[& venundabũt eos Sabæis genti longinquæ]id eſt, mul-
tum à Iudæa diſtanti. Dicunť aũt Sabæi,ſecundũ Gloſſam,à Saba regno vltra fines Aethio-
piæ,de quo fuit regina Saba. Vnde Iob 1.habeť: Sabæi fecerũt tres turmas. Hieronymus ve
3.Reg.10 ro aſſerit,ꝙ regio iſta ſit trans Indiam.ſed idem eſt,q̃niam Aethiopia Indiæ pars eſt.Aliqui
quoq́ affirmant,Sabæos Arabes eſſe. Hæc aũt euenient,[quia dñs loquutus eſt]id eſt,iſta ꝑ
me prædixit diffinitiua ſententia, cuius dicere facere eſt, cuiusq́ verbũ non caſſať, iuxta il-
Num.23 lud q̃d Balaam ait in Num.Non eſt Deus vt homo, vt mentiať neq́ vt filius hoïs,vt muteť.
Dixit ergo,& non faciet? Loquutus eſt,& non implebit? Conſequenter deſcribiť pugna ſa-
tellitũ Antichriſti contra ſanctos & famulos Chri,q̃ erit circa finem mũdi. Hos aũt ſatellites
vel ipſe dñs ironice hortať ad ea q̃ ſubſequunť, qa in propriam ea facient perniciem vel ad
ſeruos Antichriſti ſermo dirigiť,prænũciando magis qd facturi ſint, q̃ exhortando vt faci-
ant tanta mala.vt ſit ſenſus,[Clamate hoc in gentib⁹]i.ea q̃ dicã,clamabitis inter gentes,q-
bus dicetis,[ſanctificate bellũ]i.iuſtũ bellũ parate,& inite contra Chrianos. Quamuis eñi bel-
lum illud erit iniuſtiſſimũ,qm̃ conabunť fidem Chri prorſus deſtruere,ipſi tamen iuſtũ illud
reputabũt,quia vt dicit Apoſtolus: Mittet illis Deus ſpiritũ erroris,vt credant mendacio.[ſu
ſcitate robuſtos]i.potentes ſeculi huius prouocate ad adhærendũ Antichriſto, quem Chri-
ſtũ eſſe dicetis.[Aſcendant,accedãt oẽs viri bellatores,] applicãdo ſe exercitui Antichriſti.
2.Theſ.2 [Cõcidite aratra veſtra in gladios, & ligones veſtros]quibus foditur terra,[in lanceas,]i.ali-
is negocijs intermiſſis inſtrumenta agriculturæ in arma conuertite,vt ſitis contra Chriſtia-
nos muniti.[Infirmus dicat,qa ego fortis ſum] id eſt,nemo ſit excuſatus, ſed etiam q̃ videnť
ad bellandum inepti,animenť ad præliũ.[Erumpite] de habitaculis veſtris,[& venite omnes
gentes de circuitu]id eſt,vndiq́ ad Antichriſtum confluite.[Ibi]id eſt, in loco collectionis
exercitus Antichriſti [occumbere] i. cadere [faciet dominus robuſtos tuos] impia turba,i.
Antichriſtum cum quibuſdam de potentib⁹ ſuis occidet,quẽadmodũ dicit Apl'us: Quẽ dñs
Ibidem. Ieſus interficiet ſpũ oris ſui, & deſtruet illuſtratione aduentus ſui.Et Eſaias: Spũ,inq̃t, labio-
Eſa.11. rum ſuoꝝ interficiet impiũ. [Conſurgant]id eſt,reſurgant à morte, [& aſcẽdant gentes]de
Ioan.5. monumẽtis[in vallẽ Ioſaphat]i.in locũ illũ, & ad loca in gyrũ vicina. Veniet enim hora, in
qua omnes qui in monumentis ſunt, audient vocem eius. [quia ibi] non in ipſa valle, ſed ſu
pra in aere, [ſedebo, vt iudicem omnes gentes in circuitu,] dando ſingulis quod meretur,
Apo.22. & bonis & malis,iuxta illud in Apocalypſi: Ecce venio cito,& merces mea mecum eſt,da-
re vnicuiq́ ſecundum opera ſua. Conſequenter loquitur dominus angelis ſanctis:[Mittite
falces]id eſt,homines per modum frugũ de terra colligite,ad iudiciumq́ portate.[qm̃ ma-
turauit meſſis]i. genus humanũ ad finem ac maturitatem deuenit,ita ꝙ hora remuneratio-
nis iam inſtat,& tẽpus eſt vt electi congregenť in aream patriæ, reprobi vero in horrea tar-
Matt.13. tari. Vnde ait ſaluator: Meſſis eſt conſummatio ſeculi,meſſores vero ſunt angeli.[Venite]
meſſi.[& deſcendite]à cælo ſuper vallem Ioſaphat, ò angeli, vniuerſiq́ ſancti,qui tunc cum
Chriſto deſcendent,viſibiliterq́ parebũt ad reuerentiam iudicis,& terrorem accuſationemq́
rebelliũ. Propter q̃d ſcriptũ eſt in Iudæ canonica: Ecce venies dominus in ſanctis millib⁹ ſu
is facere iudiciũ,& arguere omnes impios de omnib⁹ operib⁹ impietatis ipſoꝝ.Et Eſaias:
Eſa.3. Dñs,ait,ad iudicium veniet cum ſenioribus populi ſui & principibus eius.[quia plenum eſt
torcular]id eſt,vinea eccleſiæ ſeu ipſa eccleſia,q̃ vinea nuncupatur,ad maturitatem deuenit,
ſicut de meſſe prædictum eſt,quia per vtrũq́ idem inſinuatur.[Exuberant torcularia]id eſt,
corda hominum ſunt impleta,ita quòd vltrà tempus promerẽdi nequaq̃ habebũt.Dicit au
tem Gloſſa,ꝙ per meſſem maturã & torcularia redundantia,cõſummatio peccatoꝝ & finis

ſeculi

ſeculi deſignat. Propter q̄d ſubdit: [q̄a multiplicata eſt malitia eorũ] i. in tantũ creuerunt eo- Gen. 19.
rũ peccata, ꝙ vltrà toleranda non ſunt, ſed protinus punienda. Vnde in Geneſi, Sodoma &
Gomorrha tunc deletæ narrantur, quando impleta fuit eorum malitia. & vnumquenq; tũc
damnat Deus, cum menſuram prauitatis ſuæ impleuerit. Hinc nanq; Hiere. 44. habet: Non
poterat vos dñs vlterà portare, propter malitiam ſtudiorum veſtrorum. [Populi populi] i. o
populi vniuerſi conuenite [in valle conciſionis] i. loco iudicij, in valle damnationis ac ſepa-
rationis, in valle Ioſaphat iam præfata, vbi dñs concidet ceruices peccatorum. Siquidem Pſal. 128.
vbi noſtra tranſlatio habet, in valle conciſionis: Septuaginta & Theodotio tranſtulerũt, In
valle iudicij. [quia iuxtà eſt dies dñi] i. tempus iuſtæ vindictæ ſeu remunerationis diuinæ, in
valle conciſionis iam dicta. [Sol & luna obtenebrati ſunt,] i. ante diem iudicij obtenebra-
buntur, quod quadrupliciter poteſt intelligi. Primo, ꝙ Chriſto cum ſanctis deſcendente, am
plioris claritatis lumine offuſcabuntur, cum corpus Chriſti ſit incomparabiliter ſplẽdidius
ſole lunaq́;. Sic enim & ſtellæ offuſcantur in die, ſole purius radiante. Secundo, ꝙ quantum
ad apparentiam ſic continget, denſis nubibus interpoſitis. Tertio, quia hominibus in maxi
ma afflictione conſtitutis, omnia videbuntur teterrima & nociua. Quarto, quia vt aliqui ma
gni expoſitores affirmant, nil prohibet dicere, ꝙ ſol & luna tunc ad horam veraciter in
ſe obſcurabuntur ad ampliorem impiorum terrorem, ſtatimq́; claritate perfundentur ma-
iori. [& ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum] i. obtenebrabuntur per modum de ſole & luna
prætactum. [& dominus de Sion rugiet] id eſt, per modum leonis horribiliter damnandis lo Apo. 1. 2.
quetur, ita vt dicat Ioannes in Apocalypſi: Ex ore eius exibat gladius ex vtraq; parte acu- & 19.
tus. Ipſe nempe eſt leo de tribu Iuda. [Et de Hieruſalem dabit vocem ſuam,] quod accipi Apoc. 5.
poteſt de voce illa dulciſſima: Venite benedicti patris mei. Rugiet nanq; ad impœnitentes Mat. 25.
& reprobos, loquetur vero bonis & rectis corde. [Et mouebuntur cæli & terra, & dominus
ſpes populi ſui] id eſt, electis tunc dabit vel conſeruabit plenam in ipſo fiduciam, nec fruſtra-
ti tunc erunt ſpe ſua. [& fortitudo filiorũ Iſrael] erit, confirmando & ſtabiliẽdo immobiliter
atq; feliciter corda prædeſtinatorũ in ſe, ita vt dicant: Quis nos ſeparabit à charitate dei? Et: Rom. 8.
Diligam te domine fortitudo mea. [Et ſcietis] o prædeſtinati vniuerſi, qui per Iſrael intel- Pſal. 17.
ligũtur, [quia ego] ſum [dominus Deus veſter] id eſt, ſummũ bonum veſtrum, amator, pro-
uiſor, ſaluator, [habitans in Sion] cæleſti, id eſt, in patria beatificæ viſionis, de qua dicitur Hebr. 12.
Pſal. 83. Videbitur Deus deorum in Sion. Et ad Hebræos: Acceſſiſtis ad montem Sion, & ci-
uitatem Dei viuentis Hieruſalem cæleſtem, & multorum millium angelorum frequenti- Pſal. 86.
am, cui & dicimus: Sicut lætantium omnium habitatio eſt in te. [in monte ſancto meo]
id eſt, cæleſtis regni palatio. De quo Pſalmo 14. cantamus: Domine, quis habitabit in ta-
bernaculo tuo, aut quis requieſcet in monte ſancto tuo? [Et erit Hieruſalem] illa cæleſtis,
Eccleſia triumphans, ex angelis atque hominibus conſtans. [ſancta] id eſt, ab omni macu-
la culpæ penitus libera, de qua Apocalyp. 21. dicitur: Ciuitas non eget ſole neque luna, &
non intrabit in illam aliquid coinquinatum. [Et alieni non tranſibunt per eam amplius]
id eſt, dæmones & peccata, de quibus oramus: Ab alienis parce ſeruo tuo. Vel homines re- Pſal. 18.
probi vltrà locum non habebunt in prædeſtinatis hominibus glorificatis, quemadmodum
olim, quando verſabantur in via ac militanti Eccleſia. Vnde in Eſaia habetur: Induere Eſaiæ 52
veſtimentis gloriæ tuæ Hieruſalem ciuitas ſancti, quia non adijciet vltrà vt pertranſeat per
te incircumciſus & immundus. Nunc enim reprobi miſcentur electis, tunc vero incopu-
labiliter ſeparabuntur. [Et erit in die illa,] videlicet, in die æternitatis in patria. [ſtillabunt Matt. 25.
montes dulcedinem,] id eſt, maiores ſancti in patria omni ſpiritusſancti ſuauitate exube-
rabunt, eruntq́; exultationes DEI in gutture eorum, [& colles] id eſt, ſancti minores Pſal. 149
fluent lacte] puriſſimæ voluptatis. Solent enim prophetæ per corporalia quædam, ſpiri-
tuales æternæ beatitudinis opulentias enarrare. Quod etiam in nouo agitur Teſtamento,
quemadmodum CHRISTVS ait apud Lucam: Ego diſpono vobis regnum, vt edatis Lucæ 22
& bibatis ſuper menſam meam. [Et per omnes riuos Iudæ ibunt aquæ] id eſt, flumen ſpi-
ritusſancti inceſſanter irrigabit, vel potius in data irrigatione conſeruabit riuos gloriæ Pſal. 37.
confitentium Deo in patria confeſſione laudis perpetuæ. Inebriabuntur enim ab vberta- & 83.
te domus Dei, & in ſecula ſeculorum laudabunt eum. [& fons de domo domini egredie-
tur] id eſt, de intellectuali ſuperbenedictæ trinitatis cælo. De quo fonte fertur in Pſal. Quo- Pſal. 35.
niam apud te eſt fons vitæ. [& irrigabit torrentem ſpinarum] i. corda ſanctorum, qui ſpinis
tribulationum in hoc mundo cõfixa fuerunt, & per modum ſpinarum ſiccata à carnalis vo-
luptatis humore, Immo aliquando in hoc mundo ſpinis vitiorum fuerunt confoſſa. [Aegy
ptus in deſolationem erit, & Idumæa in deſertũ perditionis] i. gentes iſtæ, per quas aliæ re-
probæ nationes dantur intelligi, in die iudicij ꝑpetua deſolatione plectent, deſerenturq́; à
Deo, & in infernale chaos incident. [pro eo ꝙ inique egerint in filios Iuda] per quos intelli- Pſal. 78.
gunt oẽs Deo veraciter confitentes. [& effuderint ſanguinẽ] ſeruorum Dei, [innocentem in

teera ſua] i. in Aegypto & Idumæa, immo vbiq; terrarū. [Et Iudæa in æternū habitabit.] Per
Iudæam (quæ interpretatur confeſſio) deſignatur hoc loco patria cęleſtis, in qua eſt inceſſa-
Eſai. 51. bilis confeſſio laudis diuinæ. De qua Iudæa & cōfeſſione loquit Eſaias: Veniēt in Sion lau-
dantes, & lætitia ſempiterna ſup capita ipſorum. Quemadmodū em̄ aliqui ſunt Iudæi, ſecun
dum carnem, qui non ſunt veri Iudæi, iuxta illud Apocalyp. 2. Dicūt ſe Iudæos eſſe, & non
ſunt: ſic iſta terrena Iudæa, reſpectu cæleſtis Iudææ, nomen Iudææ nequaq̄ meretur. Frequen
ter quoq; in ſcripturis vtriuſq; teſtamenti attendit ſignificatio penes rei proprietatem ſeu
nominis interpretationem magis, q̄ quo ad rem ipſam: hoc eſt, quantum ad id à quo no-
men imponitur, non quantum ad id, cui nomen imponitur, quemadmodum Petrus ait in
1. Pet. 5. ſua epiſtola: Salutat vos Eccleſia, quæ eſt in Babylone collecta. Vbi per Babylonem intelli-
gitur Roma, illo in tēpore confuſionib' plena, imperante Nerone. Babylon autem interpre
tatur confuſio. Simili modo nunc per Iudęam ſignificatur patria beatorum, cuius quędam
obſcura figura erat terrena Iudæa. Deniq; q terrena Iudæa non habitabitur in æternum,
certum eſt, præſertim quum apud Eſaiam populo Iudæorum ſynagogæ ſeu Hieruſalē dn̄s
Eſai. 60. pro finali retributione promittat: Nō erit tibi ſol amplius ad lucendum per diem, nec ſplen
Dani. 9. dor lunæ illuminabit te. Daniel quoq; apertiſſime ait, Ciuitatem & ſanctuarium fuiſſe diſ-
ſipanda propter Chriſti occiſionem, & q finis Iudæorum, vel ciuitatis ſeu templi, eſſet va-
ſtitas. Præterea tota hæc terra, in quam proiecta eſt Adæ poſteritas, eſt via, peregrinatio &
exilium, non paradiſus & patria. In temporalibus quoq; & carnalibus bonis beatitudo ho-
minis non conſiſtit. [& Hieruſalem] illa cæleſtis habitabitur [in generatione & generatio-
nem] i. ſine fine. Per quod ſignificat cæleſtem felicitatem nullo termino concludendam. [Et
mundabo ſanguinem eorum, quem non mundaueram] i. ſanguinem ſanctorum innocēter
effuſum, quem impij æſtimabant ſe iuſte fudiſſe: vel vitam bonorum, quam peruerſi reputa-
bant inutilem, demōſtrabo mundū fuiſſe, & ſine cauſa iuſta effuſum. Vitam quoq; illorum
purā fuiſſe oſtendam, impios condemnando, ſanguinem ſanctorum vlciſcendo, bonos glo-
Sapiē. 5. rificando. Quod videntes reprobi, dicent: Nos inſenſati, vitam illorum æſtimabamus inſa-
niam, & finem ſine honore: quomodo ergo computati ſunt inter filios Dei, & inter ſanctos
ſors illorum eſt? Deniq; in igne cōflagrationis multi iuſtorū, tunc repriendi, mundabunt à
venialibus culpis, vel à mortalibus p contritionē deletis, quantū ad culpā. [& dn̄s cōmorabi
tur in Sion] cæleſti ſeu triūphante eccleſia, prout dictū eſt plenius. Deus em̄, qui, cum ſit infi-
nitus, oīa implet, & adeſt vbiq;, ibi eſſe & habitare aſſerit, vbi clarius cernit, & euidentius gra
tioſiusq; operat: quod eſt in cæleſti Sion, vbi videt facie ad faciem. De hac etem̄ Sion ad lite
ram ſcriptū eſt Eſai. 24. Erubeſcet luna, & confundet ſol, cum regnauerit dn̄s exercituum in
monte Sion. Inſup quod dictum eſt, Stillabūt montes dulcedinē &c. ſpūaliter intelligit de
ſanctis Apoſtolis pro tēpore primitiuæ eccleſiæ, qñ recepto ſpū ſ. multiformē grām, conſo-
Acto. 2. lationē & ſapientiā ſibi infuſam, fuderūt in alios, tanq̄ optimi diſpēſatores multiformis grāæ
1. Pet. 5. Dei. Colles quoq;, i. inferiores diſcipuli, fluxerūt lacte, de quo aſtruit Paulus: Tanq̄ paruulis
in Chriſto lac vobis potū dedi, non eſcā. De quo iterū: Perfectorū, inquit, eſt ſolidus cibus.
Hoc igit lac, eſt doctrina mediocris, imperfectorū capacitati proportionata, quales fuerunt
1. Cor. 3. quibus ſcripſit Apoſtolus: Non potui vobis loqui quaſi ſpūalibus, ſed quaſi carnalibus. Et ſu
Hebr. 5. per oēs riuos Iudæ, i. filios eccleſiæ, Ibunt aquę, i. grāæ ſpiritusſancti, de quibus dicit Saluator:
1. Cor. 3. Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Et Apoc. 22.
Ioan. 7. Ego ſitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis. De quibus vtiq; aquis loquitur Eſaias: Omnes
Eſai. 55. ſitientes venite ad aquas. Quod aūt ſubiungitur, Et fons de domo dn̄i egredietur: myſtice
de baptiſmo exponitur. Immo quidā literaliter inde exponunt, quamuis ordo textus nō con
ſonet, quia prophetæ frequenter tranſeunt de tempore vno ad aliud. Itaq; fons baptiſmatis
de domo dn̄i, id eſt, à primitiua eccleſia egreſſus eſt, quando & Petrus in die Pētecoſtes dixit
compunctis Iudæis: Baptizetur vnuſquiſq; veſtrum in nomine Ieſu Chriſti. De quo fonte
Actor. 2 ſcriptum eſt apud Zachariam 13. In die illo erit fons patens domui Dauid, & habitantibus
Hieruſalem in ablutionem peccatoris. Et rigabit torrentem ſpinarum, i. corda peccatorum
ſpinis atq; aculeis paſſionum ac vitiorum perfoſſa ac læſa, gratia ſacramentali perfundet ac
fœcundabit, vt oriantur in eis flores virtutum, & germina operum meritoriorum. Poſtre-
mo, aliqui paſſus huius capituli, præſertim ab eo loco, quo dictum eſt, Clamate hoc in gen-
tibus: à diuerſis ſatis diuerſimode explanantur, quarum expoſitionum multiformis varietas
videbatur mihi magis confundere atq; obtundere intellectum, quàm illuſtrare. Idcirco hac
vna explanatione, quæ textui conſonantior eſſe apparuit, ſum contentus. Ad gloriam eius,
2. Cor. 3. quem in cæleſti Sion deſideramus per ſpeciem contemplari, cui ſit omnis honor & gloria,
cum ipſe ſit ſuper omnia Deus ſublimis & benedictus, Amen.

¶ Enarrationum in Iohelem prophetam Finis.

D. Dio-

D. DIONYSII CARTHUSIANI IN AMOS PROPHETAM ENARRATIO.

PROOEMIVM.

AMos iſte,cuius nunc explanandus eſt liber,alius eſt ab Amos patre Eſaiæ 2.
Eſaiæ. Vterq; tñ propheta fuit,ſed vaticinia Amos patris Eſaiæ,
non ſunt deſcripta.Porro hic Amos ruſticus fuit & pecorum pa-
ſtor, oriundus de ciuitate Thecue, diſtante ſex millibus à ſancta
Bethleem,vltra quam Thecue vrbem, ſecundũ Hieronymũ, non
eſt niſi vaſtiſſima ſolitudo ſeu eremus, quæ vſq; mare rubrũ,Per-
ſarũ quoq; & Aethiopũ ac Indorũ terminos dilatatur. Et qm̃ tota
terra illa fruges nõ gignit, paſtoribus plena eſt, vt terræ ſterilitas
pecorũ multitudine cõpenſetur. Horũ aũt paſtorum vnus fuit hic
Amos,qui non ad Iudam & Hieruſalem,ſed ad decem tribus pro-
phetat, ſecundum Hieronymum. Aliqua tamen tractat de duabus tribubus, quemadmo-
dum & de alijs aliquibus regnis.Prophetauit vero eiſdem temporibus, quibus Eſaias,Oſee,
Iohel,Naum,& Ionas,ſecundum Gloſſam:qui etiam aliquãtulum orſus eſt prophetare, an- 2.Par.23
teq̃ Eſaias.Hunc S.Amos,Amaſias ſacerdos aureorũ vitulorum in Bethel frequenter plagis
affecit,tandemq́; Ozias filius Amaſiæ per tempora hunc prophetam transfixit, qui delatus
ſemiuiuus in propria,poſt aliquot dies dolore vulneris expirauit, ſepultusq́; eſt cum patri-
bus ſuis.Poſtremo,Amos pater Eſaiæ,nobilis regali ex proſapia fuit.

¶Expoſitio literalis I.Ca.Verba Amos qui fuit in paſtoralibus Thecue. Art. I.

PRæmittit autem Amos nunc elucidandus prologum ſiue procemium, dicens [Verba
Amos qui fuit in paſtoralibus Thecue] i.in locis prædictæ ſolitudinis aptis ad greges
paſcendos.Paſtoralia itaq; dicit loca vicina vrbi Thecue, in quibus naſcuntur non ſe- 1.Reg.9.
getes,ſed paſcua gregum.[quæ]verba[vidit] i. intellectualiter Deo illuſtrante cognouit, à Dani.10
qua viſione prophetæ dicebantur videntes. Intelligentia enim eſt opus in viſione,& certum
eſt,ꝙ verba proprie non videntur viſu exteriori atq; carnali.[ſuper Iſrael] i.decem tribus, 4.Re.14.
quia pro maiori parte & principaliter verba iſta ad decem tribus pertinebant:non tamen 2.Par.25
omnia pertinebant ad eas,ſicut patebit.[In diebus Oziæ regis Iuda,& in diebus Hieroboam 4.Re.14.
filij Ioas regis Iſrael]Iſte eſt Ozias, alio nomine Azarias, pater Ioathan patris Achaz, qui
Ozias regnauit in Hieruſalem quinquagintaduobus annis. Hieroboam vero iſte, eſt filius
Ioas filij Ioachaz,filij Iehu,cui ſpoponderat dominus ꝙ filij eius vſq; ad quartam generati-
onem ſederent in throno Iſrael. Hæc autem plenius dicta ſunt in expoſitione primi capitu-
li Oſee. Vidit autem Amos verba infrà ponenda, [ante duos annos terræmotus] id eſt,ante Oſee 1.
duos annos,anteq̃ Ozias rex thurificare præſumpſit in templo. Ad cuius culpam increpan-
dam,oſtendendam,ac puniendam,ipſe Ozias non ſolum percuſſus eſt lepra, ſed etiam ter- 2.Par.16
ræmotus factus fuit in templo. De quo terræmotu in libr. Regum & Paralip. reticetur, ſed &14.
hoc loco & in Zacharia fit mentio inde. Dicit enim Zacharias 14. Fugietis, ſicut fugiſtis à
facie terræmotus in diebus Oziæ regis. Interdum autem dicitur Ozias vſurpaſſe officium 2.Par.26
ſacerdotale in thurificando ex animi elatione,interdum vero ex nimio religionis affectu &
zelo cultus diuini. Vnde in prologo ait Gloſſa: Ozias rex quum Dei religionem ſolicite
æmularetur,nimio religionis amore prouocatus, contra legis præceptum, ſacerdotale offi-
cium præſumere eſt conatus. Verum hæc duo ſtant ſimul. In hoc enim fuit ſuperbia, ꝙ nec
poſt exhortationem pontificis & commemorationem diuinæ iuſſionis, quam propoſuit
pontifex regi Oziæ, ceſſauit à propoſito cordis, & forte propter regiam celſitudinem pu- Ibidem.
tauit ſe dignum ad thurificandum. In hoc autem fuit amor quidam religionis & zelus
DEI, quod hoc ipſum agere attentauerit,tanquam opus venerationis diuinæ, & ad augen-
dum ſeu magnificandum cultum diuinum. Vnde de incredulis Iudæis dixit Apoſtolus,
Roma.10. ꝙ æmulationem Dei habent,ſed non ſecundum ſcientiam. Sic quoq; & Gedeon
zelo quodam Dei,ſed indiſcreto, fecit ſibi Ephod ſacerdotale, quod factum eſt ſibi & do-
mui ſuæ in ruinam, vt ſcriptum eſt in lib. Iudicum ca.8. Cõſequenter ponitur narratio ſeu
tractatus.[Et dixit]Amos ad populum decem tribuum. Vt enim annunciaret hæc verba po
pulo, reuelata ſunt ei. [Dominus de Sion rugiet, & de Hieruſalem dabit vocem ſuam] Hæc
verba in propria forma ſcripta ſunt apud Iohelem,atq; in præcedentibus expoſita. Verun- Iohel. 3.
tamen alium ſenſum,etiam quantum ad literam,habent ibi, & alium hic. Siquidem ibi di-
cta ſunt pro die finalis iudicij,in q̃ Chriſtus tanq̃ leo horrendã ſententiã proferet cõtra per- Matt. 28
uerſos à loco, in quo reſidebit, videlicet in aere circa montẽ Oliueti,& prope Hieruſalem.

Nunc

Nunc autem dicũtur de captiuitate decem tribuum Iſrael,vt ſit ſenſus: [Dñs de Sion]i.Deus
oĩpotens,qui cõmoratur in tẽplo ſuo ſito in mõte Sion,rugiet de hoc habitationis ſuę loco.
Dñs eñ in templo ſuo ſancto,terribiliter quaſi leo loquet cõtra decẽ tribus.[& de Hieruſa-
Pſal. 10. lem]ciuitate ſancta,in qua fuit cultus eius, & populus fidelis, in quo habitauit per gratiam,
Eſai. 62. dabit vocẽ ſuã,i.propheticã prænunciationẽ ſeu cõminationẽ de decẽ tribuum captiuitate
4.Re.17. ab Aſſyrijs facta.Hæc aũt dicuntur,vel q̃a per ꝓphetas qui erãt in Hieruſalẽ,Deus prædixit
hãc captiuitatẽ,vel q̃a Deus,q̃ vbiq; eſt,dicit ſpecialiter de Sion loq,quẽadmodũ ibi ſpecia-
Pſal. 98. liter ſe eſſe & habitare aſſerui.Vnde in lib.Reg.frequẽter legit,ꝙ Hieruſalẽ elegit,vt pone-
3.Reg.8. ret nomen ſuũ in ea,& ꝙ tẽplum ſibi ſanctificauit,vt habitaret in eo. Vel quia, vt aliqui di-
2.Par.6. cunt,in viſione imaginaria ipſi Amos oſtenſa, videbat ſibi,ꝙ vox Dei ad ipſum de illo loco
procederet,quemadmodum Iacob patriarchæ in Bethel apparuit in viſione imaginaria, ꝙ
Gene.28 Deus loqueretur ad ipſum ab arce ſcalę,cui videbatur innixus. Idcirco propheta non dicit,
dñs de Bethel,vel Dan,vel de Samaria rugiet,quia in illis locis idololatriæ deditis nõ habi-
tauit,cũ Salomõ Prou.15.dicat:Lõge eſt dñs ab impijs.Porro, vt ait gloſſa, & ſumptũ eſt ex
cõmento Hieronymi:Naturale eſt,vt oẽs q̃ volũt rem vnã alteri comparare,ex his rebus ſu-
mant cõparationem,quas ſunt experti,& in quibus ſunt nutriti,quẽadmodum nauta aduer
ſarios ſuos cõparat vento,damnum naufragio,triſtitiã tẽpeſtati, proſperitatẽ ſeu iucũdita-
tẽ placidæ auræ:ſic q̃q; in ore philoſophoꝝ ſemp verſant, Socrates,Plato, Ariſtoteles. Xe-
nophon,Zenon,Theophraſtus:ſic Amos paſtor in eremo vaſta feris plena, iram ſeu cõmi-
Amos 2. nationẽ Dei,rugitui leonis aſſimilat.Erat aũt ruſticanus. Vnde & infrà ſimili artis ſuæ vtens
exemplo,diſſeruit:Dñs ſtridebit ſuper vos,ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno.[Et luxe-
runt ſpecioſa paſtorum]comminatione Dei pręfata impleta,plana loca camporum,viridia
loca pratorum,agri herbis fructibusq; ornati,in quibus paſtores pecora aluerunt,deſolata
ſunt atq; vaſtata,quando videlicet hoſtes prædicti terrã decẽ tribuum deſtruxerunt.Quẽad-
modum eñ loca iſta metaphorice ridere dicuntur, dum ſpecioſis fructibus ſeu floribus ad-
ornantur,ſic lugent,quando his priuata, in ſterilitatẽ quandam ſeu ariditatem rediguntur.
[Et exiccatus eſt vertex Carmeli.]Duo ſunt montes,qui apud Græcos atq; Latinos Carme-
li,apud Hebræos autem Chermel vocantur.Vnus,in quo habitauit Nabal maritus Abigail,
4.Re.15. Alter,in quo orauit,pluuiamq; impetrauit Helias. Vertices itaq;,i.ſuperiora horum mon-
tium loca,per ſterilitatem exiccata ſunt vel vaſtata. Vel per ſpecioſa deſerti intelliguntur
potentes ac diuites.Vel ſecundum aliquos,vniuerſi habitatores regni decẽ tribuum. Per ver
ticẽ vero Carmeli, rex Iſrael, puta Oſee vltimus rex Iſrael ab Aſſyrijs interfectus, tuncq; oĩs
populus eius luxit.[Hæc dicit dñs:Sup tribus ſceleribus Damaſci,& ſuper quatuor nõ con-
uertam eum]Verba iſta intricata ſunt valde, & quantũ ex cõmentis,quæ vidi,colligere poſ-
ſum,iſte eſt ſenſus:Super tribus ſceleribus,i.de tribus peccatis Damaſci,i. regni Syriæ, quæ
per Damaſcum notatur, quia Damaſcus erat metropolis Syriæ, iuxta illud Eſaiæ 7.Caput
Syriæ Damaſcus.Et ſuper quatuor,i.de prædictis peccatis quarto reiteratis, non conuertam
eum,i.ei non parcam,dando pœnitentiæ gratiam,vel à debitis punitionibus liberationem.
Tanquam dicat,ſecundum Hieronymum: Si ſemel eſſet populum meum Iſrael perſecutus
aut ſecundo,darem veniam.Nunc vero,quoniam tertio & quarto crudelis fuit in eum,non
parcam. Quod Gloſſa apertius exprimit, dicens in ſpeciali: Si Azahel rex Syriæ,& populus
eius ſemel & bis tantummodo populum meum eſſet perſecutus, forſitan parcerem eis. Sed
quia diu expectaui eorum pœnitentiam,& ipſi econtrà mea longanimitate abuſi, tertio &
quarto populum Iſrael afflixerunt, plagis corripiam delinquentes.Ex quo apparet, ꝙ iſte
ſit ſenſus:Si tribus vicibus tantum,videlicet ſemel & bis,prædictum malum feciſſent,remiſ-
ſibile eſſet:ſed qm̃ tertio & quarto hoc fecerunt,i.peccato ter iterato,quartum ſimile adiece
runt, quatuor vicibus tribulando Iſraelem, non ignoſcam. Huic ſenſui concordat illud in
prologo:Quoniam Amos propheta ait,ſuper tribus ſceleribus,& ſuper quatuor non tranſ-
feram eum,tertio peccatorum indulgentiam Deum dare poſſe ſignificat, quem quarto ea-
dem peccata facientibus,nec pœnitentiam,nec indulgentiam daturum enunciat.Hoc idem
inſinuat Gloſſa in morali horum verborum expoſitione,prout in ſequẽti articulo patebit.
Vnde & Lyra hoc loco refert,eſſe opinionem Hebræorum,ꝙ ſi peccauerit homo bis vel ter
eodẽ genere peccati,ſit remiſſibile:ſ non aũt, ſi quater. Ad quod allegari poſſet illud Iob.33.
Ecce hæc operat Deus tribus vicibus p ſingulos. Sed quõ intelligẽda ſunt hæc, cum dñs per
Iudic. 11 Ezechielẽ 18.dicat:Quia quacunq; hora peccator ingemiſcit, omnium iniquitatũ eius non
& 12. recordabor?Conſtat quoq;,ꝙ Iephthe & Manaſſes inter electos ſint, quorum alter latroci-
4.Re.21. nijs,alter idololatrijs,diu ac frequẽtiſſime deſeruiuit. Nabuchodonoſor inſuper regem,poſt
2. Pa.33. varia crimina ſæpiſſime repetita,Daniel ad pœnitentiam prouocauit.Et ſicut Salomon ait
Dani. 4. in Eccleſiaſte,In quocunq; loco ceciderit lignum,ibi erit. Ex quo conſtat,quẽlibet poſſe mi
Eccẽs 11. ſericordiam conſequi durante vita præſenti,ita ꝙ in morte dũtaxat eſt terminus meritoꝝ.

¶Præ-

¶Prędicta deniq; videntur propinquare hæreſi Nouatianorum, pœnitentiã lapſis negantium.
Et reſpondendũ, q Deus interdũ punit peccata ſine dilatione, anteq̃ iterenť. Interdũ expe-
ctat vel magis, vel minus, ſecundũ incõpræhenſibilem ſuæ volũtatis libertatẽ ac æquitatem,
vel etiã pietatẽ. In Syris aũt & cæteris gẽtibus quæ ſequunť, placuit ſibi in quarto peccato vl-
ciſci. Peccatũ aũt irremiſſibile diciť dupliciter. Primo, quia nequaq̃ dimittiť, vt eſt finalis im
pœnitentia. Secundo, qm̃ difficulter ignoſcitur, quẽadmodum ait ſaluator: Qui blaſphema
uerit in ſpm̃ ſanctũ, non habet remiſſionẽ in æternũ. Hæc aũt difficultas, eſt ex parte peccati, Marc. 3.
ratione ſuæ enormitatis: vel peccantis, quia ſæpe eadẽ vitia repetẽdo, diuina miſeratione ſe
indignum conſtituit: non autem ex parte Dei, cuius potentia atq; clementia prorſus infini-
ta conſiſtit. Sic ergo nũc loquiť dñs. Quod ſi Hebræi vellent aſſerere, q idem genus peccati
quarto reiteratum ab eodem, nullo modo ſit remiſſibile, errarent, ſicut in multis alijs errãt.
Præterea, cauſa punitionis Syrię ſubditur: [eo q triturauerit] i. contriuerit atq; occiderit, [in Ioſue 22,
plauſtris ferreis] i. per inſtrumenta quædam ferreos dentes habentia [Galaad] i. populum Iſ-
rael habitantem trans Iordanem, in regione vel ciuitate nomine Galaad, quæ ceſſit mediæ
tribui Manaſſe. Galaad autem eſt nomen regionis illius, & etiam ciuitatis. Recte'q; dicitur,
triturauerit: Quemadmodum enim prædictis inſtrumẽtis, ſeu rotis ſubterferratis atq; den-
tatis excutiuntur in Palæſtina frumenta in horreis, ſic, vt & ſtipula quaſi in paleam rediga-
tur, deturq; iumentis in eſcam propter ſœni defectum, ſic Azahel & Syri per inſtrumenta
huiuſmodi crudeliter contriuerunt Galaaditas, iuxta illud 4. lib. Regum: Non ſunt derelicti 4. Re. 13,
Ioachaz regi Iſrael de populo ſuo, niſi quingenti equites, & decem currus, & decem millia
peditũ: interfecerat rm̃ eos rex Syriæ, & redegerat quaſi in puluerẽ in tritura areæ. ¶Quæri-
tur, cur cõminatio Dei primo contra Damaſcũ dirigitur. Ad hoc multi reſpondent, q ideo
qm̃ tempore quo Amos prophetauit, Azahel grauiter vrgebat decem tribus. Sed obijci po-
teſt, q Amos prophetauit ſub Hieroboam & Ozia, ante quos Azahel diu mortuus fuit, quia
vt 4. Regum deſcribitur, Ioas rex Iſrael pater prædicti Hieroboam, pugnauit contra Bena- Ibidem.
dad filium Azahelis, tribuſq; vicibus ſuperauit eum, quemadmodum Heliſæus moriens prę-
nunciauit, quando videlicet præcepit Ioas regi, vt iaculo percuteret terram. Et palàm eſt, q
Azahel tunc mortuus fuit. Hieroboam vero præfatus ſucceſſit Ioas patri ſuo in regnum. Po 4. Re. 14.
teſt ergo aliter dici, videlicet q tempore Amos adhuc perſecutio Azahelis & filij eius erat
magis in recordatione, quia non diu præceſſit, quàm perſecutiones aliorum in filios Iſrael,
quæ infrà ponentur, & forte factæ fuerũt viuente ipſo Amos, q̃uis nondum prophetante. Pa
tet quoq; ex dictis, q plauſtra non ſumuntur hoc loco pro curtibus. Propter quod LXX.
pro plauſtris poſuerunt ferreas ſerras. Deinde ſubiungitur Syrorum punitio: [Et mittam
ignem] i. grauem punitionẽ, irreuocabilẽ iram, ſeu captiuitatem, [in domum Azahel] i. in
eius progeniem. [& deuorabit domus Benadad] i, poſteros vel etiam habitacula filij Azahe-
lis, qui dictus eſt Benadad. Dicit autem Gloſſa, q pater Azahelis vocatus eſt Benadab, b ha-
bens vltimam literam. Filius vero ipſius vocatus eſt Benadad, per d, in fine. A quo ſecun-
dum Hieronymum, poſteriores reges Syriæ appellati ſunt Benadad, quemadmodum reges
Aegypti à primo Pharaone dicti ſunt Pharaones, & Cæſares à Cæſare. Sed hoc intelligen-
dum eſt de generali nomine. Habuerunt enim ſpecialia nomina ſucceſſores prædicti Bena-
dad & Pharaonis ac Cæſaris. Vnde 4. Regum legitur Ioſias occurriſſe Pharaoni Nechao, 4. Re. 23.
[& conteram vectem Damaſci] id eſt, per manum regis Aſſyriorum, deſtruam portas &
clauſuras, omnemq; fortitudinem Damaſci ac Syriæ. [& diſperdam habitatores de campo
idoli] id eſt, de Damaſco in plano ſita, idoliſq; repleta. [& tenentem ſceptrum] id eſt, regem
Damaſci diſperdam [de domo voluptatis] & luxuriæ, id eſt, de palatio ſuo, ſeu oppido Da-
maſceno loco delicioſiſſimo, in q̃ & ipſe & alij vitijs carnis ſeruierunt. [& transferetur popu
lus Syriæ Cyrenen] id eſt, captiuus ducetur in Cyrenen, quæ eſt in vltimis finibus Aegypti.
[dicit Dominus] Hoc totum impletum eſt tempore Achaz, ad cuius inſtantiam Salma-
naſar rex Aſſyriorum venit atque vaſtauit Damaſcum, & Raſin regem eius occidit, popu- 4. Re. 16.
lum quoque ipſius tranſtulit Cyrenen, prout quarto Regum recitatur. Vnde & Eſaiæ 8.
habetur: Auferetur fortitudo Damaſci coram rege Aſſyriorum. Per Moſen demum & Hie Exod. 20
remiam dominus perhibet, ſe viſitaturum peccata patrum in tertiam & quartam generati- Hier. 32.
onem. Quod Hieronymus ita hoc loco interpretatur, ita q Deus magnitudine ſuæ clemen
tiæ præſtolatur pœnitentiam pereuntium, & quod in prima generatione non vindicat, dif
fert vſq; ad tertiam & quartam progeniem. ¶Conſequenter ſubduntur debitæ punitiones
Philiſtinorum, propter iniurias populo Iſrael ab illis illatas. [ſuper tribus ſceleribus Gazæ]
quæ fuit vna de quinq; regalibus ciuitatibus Philiſtinorum. [& ſuper quatuor non conuer
tam eum.] Exponenda ſunt verba hęc, ſicut iam expoſita ſunt verba paulo ante inducta. Eſt Acto. 8.
enim ſenſus: Si habitatores Gazæ ſemel vel bis præciſe perſecuti fuiſſent filios Iſrael, forſitan
parcerẽ: nunc vero quoniam tertio & quarto hoc fecerunt, non conuertam eum ad me. [eo
q tranſtu-

ꝙ tranſtulerit captiuitatē perfectā]i.partem populi Iudæorū ac Iſrael,quā ceperunt, vendiderūt[vt concluderent]i.claudi ac detineri [eam]facerent[in Idumæa]cuius habitatores fu-
4.Re.17. & 25. runt populo Hebræorum frequenter valde moleſti.Dum enī Aſſyrij vaſtarent decem tribus & Chaldæi duas,Philiſtæi captiuauerunt de Iſrael & de Iuda, quos poterant,eoſq; Idumæis vendebant.[Et mittam ignem in murum Gazæ,& deuorabit ædes eius] i.habitacula Gazæ, quam combuſſerunt Chaldæi. Aſſyrij quoq; ignem tribulationis & perſecutionis intulerūt Gazæ,& vrbibus quæ ſubduntur,[& diſperdam habitatorem de Azoto] quæ fuit vrbs alia principalis ſiue metropolis in Philiſtæa.[& tenentem ſceptrum] i.regem Palæſtinorum ſeu regiam poteſtatem diſperdam[de Aſcalone]i.alia vrbe metropoli Palæſtinorum ſeu ter-
Exo. 15. ræ Philiſtinorum.Et forte ſedes regni fuit interdum in Aſcalone,quę ſecūdum gloſſam antiquitus vocabatur Philiſtijm.Vnde tota regio poſt appellata eſt Philiſtæa, & habitatores eius Philiſtijm.[& conuertam manum meam] id eſt,potentiam[ſuper Accaron]vrbem Philiſtinorum metropolim,dando eam in manus Chaldæorum vel Aſſyriorum.[& peribunt reliquiæ Philiſtinorum, dicit dominus Deus] id eſt, ceteræ vrbes & vici ac incolæ. Totum
Ezec. 4. 2.Reg.5. enim regnum illud deiecerunt Chaldæi, quemadmodum Eſaias, Hieremias, & Ezechiel prædixerunt. Quinq; autem principales ciuitates Philiſtijm ſunt, Gaza, Azotus,Aſcalon, & Accaron,quæ modo expreſſæ ſunt,& Geth quæ hic non explicatur.[Hæc dicit dominus: Super tribus ſceleribus Tyri,& ſuper quatuor non conuertam eum]Exponenda ſunt hæc, vt ſuprà de Damaſco,vt ſit ſenſus, quoniam Tyrij moleſti fuerūt filijs Iſrael,& perſecuti ſunt eos tertia vice & quarta, ideo deſtruentur.[eo ꝙ concluſerint captiuitatem perfectam] id eſt,filios Iſrael à ſe captos, & plene vaſtatos vendiderunt, & claudi ac detineri fecerunt [in Idumæa,quoniam Idumæis venundabant eos, [& non ſunt recordati]Tyrij tam crudeliter agentes,[fœderis fratrum]id eſt,pacti fraternitatis & amicitiæ, quod olim fuit inter Hiram regem Tyri,& Dauid ac Salomonem,inter quos iugis pax fuit & amicitia magna, quēad-
Gene. 4. modum 2.ac 3.Regum plenius ſcribitur. Porro, homines in ſcripturis dicuntur fratres qua-
2.Re.20. tuor modis. Natura,vt Cain & Abel.Cognatione, vt Ioab & Amaza. Gente, vt omnes Iudæi,fratres vocantur.Amicitia,vt Hiram & Salomon.Vnde cum viginti oppida, quæ con-
2.Par. 8. tulit Salomon Hiram, ipſi Hiram non placuiſſent: Hæccine, inquit,ſunt ciuitates,quas dediſti mihi frater? Erant enim geminibus plenæ,vt Gloſſa hic refert. [Et mittam ignem in murũ Tyri,& deuorabit ædes eius]Hoc impletū fuit,quando Nabuchodonoſor Tyrum deſtruxit. Pauca tamen inuenit in ea, quoniam negociatores ciueſq; Tyri per naues fugerūt verſus Carthaginem.Propter quod dominus ait ad Ezechielem: Fili hominis, rex Babylonis ſeruire fecit exercitum ſuum ſeruitute magna aduerſus Tyrum,& merces non eſt reddita ei. Eſaias quoq; & Hieremias de Tyri deſtructione vaticinati ſunt plurima. [Hæc dicit
Hier. 47 dominus] Deus:[ſuper tribus ſceleribus Edom] id eſt, Idumæorum, qui nati ſunt de Eſau,
Gene. 25 qui alijs nominibus dictus eſt Edom, id eſt, rufus vel ſanguineus & Seir, id eſt, piloſus ſeu hiſpidus.[& ſuper quatuor non conuertam eum] id eſt,quoniam tertio & quarto perſecuti ſunt populum meum Iſrael,non eis ignoſcam, ſed grauiter puniam[eo quod perſecutus ſit in gladio fratrem ſuum]id eſt,quemadmodum Eſau perſecutus eſt Iacob,ita vt fugeret Iacob in Meſopotamiam,ſic populus Idumæorum perſecutus eſt in gladio populum Iudæorum de Iacob exortum. [& violauerit miſericordiam eius]id eſt, pietatem,ad quam naturali iure tenebatur, non exhibuit fratri ſuo præfato. Cum enim duo populi iſti ex duobus
Gene. 28 fratribus,ſcilicet Eſau & Iacob,proceſſerint, debuerunt ſibi inuicem omnem miſericordiam in omnibus exhibere:ſed populus Idumæorum ita non egit, immo nec voluit filijs Iſrael aſcendentibus ex Aegypto iter præbere per terram ſuam, ſed dixit: Non tranſibis ꝑ me, alioquin armatus occurram tibi, ſtatimq; cum infinita multitudine exierunt rex Edom &
Num. 20 populus eius. Propter quod declinauit Iſrael ab eo,quemadmodum in Numerorum libro legitur.[& tenuerit vltrà furorem ſuum]id eſt,implacabili inueterataq; Ira exarſit in populum Iſrael, [& indignationem ſuam]contra Iſrael[ſeruauerit vſq; in finem]id eſt, vſq; ad captiuitatem Iudæorum à Chaldæis, ſeu decem tribuum ab Aſſyrijs,hoc eſt, quàmdiu filij Iſrael manſerunt in terra promiſſionis.[Mittam ignem in Theman,& deuorabit ædes Boſræ] Quidam per Themam intelligunt metropolim Idumææ, & per Boſram aliam Idumææ ciuitatem. Hieronymus vero affirmat, ꝙ Theman ſit hic nomen regionis Idumæorum, & ſimiliter Boſra,ita ꝙ vtrunq; eandem ſignificat terram.[Hęc dicit dominus: Super tribus ſceleribus filiorum Ammon]id eſt,Ammonitarum deſcendentium de ſemine Loth ex filia ſua iuniori, [& ſuper quatuor] id eſt,propter eorum impietatē toties repetitam, & in filios Iſrael factam, [non conuertam eum] id eſt, populum Ammonitarum à ſuis peccatis & debitis pœnis,[eo ꝙ diſſecuerit prægnantes Galaad]id eſt, mulieres prægnantes ſubditas Galaad, ne parerent pueros poſſeſſuros terram Galaad, quam Ammonitæ laborabant acquirere. Ideo ſubditur:[ad dilatandum terminum ſuum]id eſt, terram ſeu fines patriæ ſuæ.Optabāt enim

enim totam terram Galaad ſuo addere atq; ſubijcere regno. Hoc fuit tempore Saul, quan-
do (vt 1. Regum 11. recolitur) Naas rex filioꝝ Ammon impugnauit Galaad, & prægnantes
eius diuiſit. Cumq; habitatores Iabes Galaad mãdaſſent regi Ammon, Habe nos confœde-
ratos: reſpondit, In hoc habebo vos fœderatos, vt eruam omnium veſtrum oculos dexte-
ros. Quoniam ergo Ammonitæ ab illo tempore & ante, vſq; ad tempus Amos prophetæ,
manſerunt in ſua crudelitate & iniuriatione cõtra Iſraelitas, tradidit eos dñs in manus Chal
dæorum, ſicut ſubiungitur: [Et ſuccendam ignem in muro Rabbæ] metropolis Ammoni-
tarum, quæ Deuteron. 3. & 2. Regum 11. vocatur Rabbath. Ignis autem intelligitur demoli-
tio ſeu grauis punitio ciuitatis & habitatorum ipſius. [& deuorabit ædes eius] i. habitacula
deſtruet, [in vlulatu] i. clamore exercitus deſtruentis hanc vrbem. Vel in lamentatione & ſo
no confuſo Ammonitarum, cadentium gladio Chaldæorum. [in die belli] Chaldæorũ con-
tra Ammonitas, [& in turbine] i. abundãti calamitate Ammonitarum, quæ fuit ſimilis tem- 4. Re. 23.
peſtati, [in die commotionis,] qua ab hoſtibus moti ſunt, territi, interfecti ſiue translati. [Et
ibit Melchom] i. rex Ammonitarum, qui per idolum, quod coluit nomine Melchom, deſi-
gnatur, [in captiuitatem,] quia rex Chaldæorum cepit eum. [ipſe & principes eius] id eſt, ſa-
cerdotes ſeu alij potentes ac nobiles, [ſimul] id eſt, pariter cum rege ſuo captiui ducentur, di
cit dominus. De hac re in alijs prophetis plenius legitur.

¶Expoſitio moralis eiuſdem primi capituli. Artic. II.

VErba Amos, qui fuit in paſtoralibus Thecue.] Amos interpretatur onuſtus, ſiue auul-
ſus: Thecue vero, clangens tuba. Qui ergo onuſtus eſt, id eſt, obſeruantijs diuinorum
præceptorum ſubiectus, portans pondus diei & æſtus, qui mortificatur pro Deo tota Matt. 20
die, hic audit verba ſecreta à Deo, ita vt dicat cum Eſaia: Dominus Deus aperuit mihi au- Pſal. 43.
rem, ego autem non contradico. Omnis enim ſanctus inſtinctus, omnis inſpiratio ſancta, Eſai. 50.
omnis conſideratio bona, eſt interna quædam Dei locutio, quia non ſumus ſufficientes co-
gitare aliquid ex nobis, quaſi ex nobis. Talis quoq; conuerſatur & eſt in paſtoralibus The- 2. Cor. 3.
cue, id eſt, in ſpiritalibus eſcis, in corporali opulentia Dei omnipotẽtis, per ſcripturas & ſan-
ctos prædicatores atq; doctores catholicos, quaſi per tubam clangentis & populum erudi-
entis. Poteſtq; dicere: Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco paſcuę ibi me colloca- Pſal. 22.
uit, ſuper aquam refectionis educauit me. Vel eſt in paſtoralibus, id eſt, locis ſeu congrega-
tionibus eccleſiæ, quæ per modum tubæ vocem ſuam exaltat, Deiq; verba enunciat, in qui-
bus vtiq; locis fideles verbis & exemplis bonorum prælatorum aluntur, ſacramentalibus
quoq; gratijs reficiuntur. [Dominus de Sion rugiet] id eſt, de eccleſia per ora prædicantium
terribiles comminationes effundet, dicendo illud Lucæ 6. Væ vobis qui nunc ridetis, Væ vo
bis diuitibus, Væ vobis qui ſaturati eſtis. [Et de Hieruſalem] i. de hac ipſa eccleſia [dabit vo-
cem ſuam] i. verba dulcis conſolationis ac magnę promiſſionis, dicendo: Vado parare vo-
bis locum. Et vbi ego ſum, illic & miniſter meus erit. Et: Qui diligit me, diligetur à patre Ioan. 14.
meo, & ego diligam eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus. Hæc fa- 12. & 14.
cit Deus quotidie. Sion interpretatur ſpeculatio, Hieruſalem autem viſio pacis. Eccleſia er-
go contemplando diuina dicitur Sion, & pacem habendo, intuſq; cernendo appellatur
Hieruſalem. [Et luxerunt ſpecioſa paſtorum] i. decor & gloria eorum, qui ſolo nomine ſunt
paſtores. De quibus Eſaiæ 56. habetur: Ipſi paſtores ignorauerunt intelligentiam, canes mu
ti deſolati ſunt & euanuerunt. Quia dum Chriſtus per ſanctos ſuos veroſq; paſtores in eccle
ſia loquitur, Inutiles paſtores confunduntur, triſtantur, & inanes eſſe noſcuntur. [Et exicca-
tus eſt vertex Carmeli], id eſt, mundana ſapientia per inanem eloquentiam decorata, ſteri-
lis facta eſt, quemadmodum dicit Apoſtolus: Stultam fecit Deus ſapientiam huius mundi. 1. Cor. 1.
[Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non transferam eum] Primum pecca-
tum, eſt motus paſſionum in appetitu inferiori, vel cogitatio mala. Secundum, eſt conſen-
ſus rationis. Tertium, executio operis. Quæ deſignatur per tres mortuos à Chriſto reſuſcita- Matt. 9.
tos. Primum, per filiam Iairi archiſynagogi, quam ſuſcitauit in domo. Secundum, per fili- Lucæ 7.
um viduæ extra ciuitatem, quia conſenſus rationis eſt extra & ſupra ſenſualitatem. Terti- Ioan. 11.
um, per Lazarum clauſum, quoniam opus malum tanq̃ lapis grauat & opprimit præuari-
cantem. Quartum peccatum eſt nõ pœnitere de malo. Super tribus aũt ſceleribus Deus fre-
quenter conuertit, ſed impœnitentem æternaliter damnat. Talis nanq; cum in profundum
peccatorum venerit, contemnit, nec leuat oculos ſuos, vt aſpiciat cælum. Sed claudit ſuper Prou. 18.
eum puteus os ſuum. Vnde & Chriſtus non legitur quartũ mortuum ſuſcitaſſe, quia p corpo Pſal. 38.
ralem ſuſcitationem, ſpiritalis figurabatur. Damaſcus prǣterea interpretatur bibens ſangui
nem. Sicq; ſignificat ſubuerſores aliorum, qui vitam ſpiritalem eorum quos fallunt, conſu-
munt & ebibunt, qui [prægnantes] i. animas in bonis fœcundas, [triturãt in plauſtris ferreis]
i. acutis verſutijs, minis, ſeu tribulationibus deſtruunt, auertendo eas à Deo, propter quod
dicuntur prægnantes [Galaad] i. tranſmigrationis, quia recedunt à Deo, tranſmigrantes in

montem vanitatis ſicut paſſer, quæ ante hanc ſuam ſeductionẽ dicere poterant illud Eſaiæ,
Eſai. 26. A facie tua dñe concepimus & quaſi parturiuimus. Quæ autem non ſeducuntur, addere poſſunt quod ibi adiungitur: Et peperimus ſpiritum. Mittit ergo dñs ignem ſuæ vindictæ, [in domum Azahel] i. eorum qui alios ita ſubuertunt, qui deuorat [domos Benadad] i. congregationem conſentientium, ſequẽtium, vel cooperantium malo. [& cõteram vectes Damaſci] i. fortitudinẽ præfatorũ animas manducantiũ, ſeu ſanguinẽ aliorũ bibentium. Dicit autem
Gene. 4. Haymo, ꝙ ſeruus Abrahæ Damaſcus Eliezer, condidit vrbẽ Damaſcum in cãpo, vbi occiſus eſt Abel. [Et diſperdam habitatores de campo Idoli] i. hoĩes terrenos, in campo idoli, id eſt, in latitudine mundi, in quo idola vanitatis ac falſitatis coluntur, dum alij in ſuis ſophiſmatibus iugiter occupantur & gloriantur, aliorũ deus venter eſt, aliorũ aurum aut Venus,
1. Ioan. 5 alij cum ſtultis vaniſq; cogitationibus quaſi cũ idolis ludunt, non aduertentes illud Ioannis:
Mich. 2. Cuſtodite vos à ſimulacris. Et illud Michææ: Væ vobis qui cogitatis inutile. Inſuper per punitionem Tyri (quæ interpretatur anguſta) figuratur eorum damnatio, qui non ambulãt in latitudine charitatis, nec dicere poſſunt cum Apoſtolo 2. Cor. 6. Cor noſtrũ dilatatũ eſt. Sed frigore inuidẽtiæ conſtringunt, & priuato amore ſic coarctant, ꝙ non quærunt niſi quæ ſua ſunt, non cõmunicantes proximis dona Dei ſibi cõceſſa. Per punitionem vero Edom (quæ interpretatur rubens vel ſanguinea) figuratur damnatio hoĩm ſanguinolentorum, qui in operibus carnis & ſanguinis volutantur, rubent & inflammantur. Et maxime infidelis ſynagoga, quæ fratrẽ ſuũ, i. primitiuam eccleſiam ex Iudaiſmo conuerſam, perſecuta eſt vſq; ad ſanguinem. De quibus ait Chriſtus Eſai. 61. Aſperſus eſt ſanguis eorũ ſuper veſtimenta mea.
Matt. 23. Itemq; in euangelio: Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ſuper terram,
Pſal. 54. &c. De talibus cantamus in Pſalmo: Viri ſanguinum & doloſi non dimidiabunt dies ſuos.
1. Cor. 15 Verum vt ait Apoſtolus, Caro & ſanguis regnũ Dei non poſſidebunt. ¶ Poſtremo, per punitionem filiorum Ammon (qui interpretatur populus meus, vel populus mœroris) intelligitur damnatio impiorum Chriſtianorum, qui ſunt populus Dei per fidem, non per charitatem & opera, qui ſine veſte nuptiali venire pręſumunt ad militantis eccleſiæ nuptias. Quos certum eſt, inordinatis mœroribus affici, quoniam contriſtantur in quibus contriſtandum non eſt, ſcilicet præſentis vitæ aduerſa: Et non contriſtantur in quibus triſtandum eſt, ſcilicet propter ſua & aliorum peccata, & cætera animæ nocumenta peccatum conſequẽtia. Et præſertim contriſtari debemus de hoc, ꝙ Deum ſanctum, pium ac liberaliſſimum, toties inhonoramus, beneficijs eius ingrati, & coram præſentia maieſtatis eius intimorati. Moralitatem autem huius capituli per ſingula verba, propter prolixitatem vitandam, non proſequor, præſertim cum ſententia moralitatis huius ſæpe iam poſita ſit.

¶ Elucidatio cap. II. Hæc dicit dominus, Super tribus ſceleribus Moab, & ſuper quatuor non conuertam eum. Artic. III.

NVnc quinq; regnorum culpam ac pœnam deſcripſit propheta, videlicet Syriæ, Philiſthijm, Tyri, Idumæorum, & filiorum Ammon. Conſequenter in iſto capitulo adhuc trium regnorum culpam pœnamq; deſcribit, videlicet Moab, Iudæ, & Iſrael. [Hæc dicit dominus, Super tribus ſceleribus Moab & ſuper quatuor] i. propter peccata Moabitarum tertio & quarto reiterata, [non conuertam eum] ad me per pœnitentiã, nec à debita punitione eos eripiam, præſertim [eo, ꝙ incenderit oſſa regis Idumææ vſq; ad cinerem.] Refert Hieronymus, ꝙ ſecundum Hebræos, defuncto illo rege Idumæorum, qui cum Ioram rege Iſrael & Ioſaphat rege Iudæ obſedit regem Moab, nec permiſit regem Moab effugere per eam partem quam ipſe obſedit. Propter quod rex Moab cõpulſus reuerti in vrbem, aſcendit murum, & filium ſuum obtulit deo ſuo. Hoc ergo rege Idumæorum defuncto, recordati filij Moab, quid rex ille adhuc viuens fecerit eis, oſſa ipſius de monumento extracta, vſq; ad cineres combuſſerunt. Propter quod iram domini incurrerunt, eo ꝙ crudelitatem ſuam nec in morte voluerunt finire. Deniq; ſecundum Gloſſam, Deus comminatus eſt ſe vindicare contra Moabitas ſcelus, quod contra infidelem regem fecerunt, vt demonſtraret omnes animas ab ipſo creatas, ad ſuum pertinere imperium. Quod ſi ita vlciſcitur eos, qui Deum non cognouerunt, quomodo vindicabit ſuos cultores? Præterea, quoniam Ammonitæ ac Moabitæ deſcenderunt de ſemine Loth nepotis Abrahæ, cui Abraham beneficia
Gene. 19 multa impendit, debuerunt beneuoli fuiſſe Iudæis, ſed econtrà duriſſimi fuerunt ad eos. Idcirco meruerunt puniri, ſicut ſubiungitur: [Et mittam ignem] captiuitatis & magnæ tribulationis, vel etiam combuſtionis, [in Moab] id eſt, Moabitas vel vrbes eorum. [& deuorabit ædes Carioth] id eſt, habitacula vrbis ſic dictæ, pertinentis ad prouinciam Moab. [& morietur in ſonitu Moab in clangore tubæ] i. aduerſarijs eorũ Aſſyrijs ſiue Chaldæis contra eos conclamantibus & tuba clangentibus, occidentur multi de Moabitis. [Et diſperdam iudicem de medio eius] i. iudices in medio Moab demorantes. [& oẽs principes eius interficiam cum eo, dicit dñs] tradendo eos manibus Chaldæorũ. De hac re multa ſcribunt in Eſaia,

Hiere-

Hieremia quoq; & Ezechiele. Vnde Eſaias ait: Vlulabit Moab ad Moab. Vniuerſus vlulabit.
An vero hoſtes occiderũt vniuerſaliter oẽs principes Moab, vel tot quòd alij qui manſerunt ſu- Hier. 48
perſtites, pauci videbãt, non eſt omnifarie certum. [Hęc dicit dñs: Super tribus ſceleribus Ezec. 25.
Iuda, & ſuper quatuor] i. de peccatis duorũ tribuũ, immo & Leuitarũ, q in regno Iudę manſe- Eſai. 16.
rũt à tẽpore ſeparationis decẽ tribuũ à domo Dauid. De horũ ergo peccatis ter quaterq; re-
petitis [non cõuertã eũ] i. eis nõ parcam, nec gratiã veræ cõuerſionis infundam inſtante ca- 4. Re. 12.
ptiuitate Babylonica. [eo quòd *abiecerunt legẽ dñi] datã in monte Sina per Moſen. [& mãda- * abiecerit
ta eius] quæ erant triplicia, ſ. moralia, cæremonialia, iudicialia. [non cuſtodierunt] per obe-
dientiã. Aliquando tamen ea ſeruabant. Aliqui quoq; à principio tranſgreſſi ſunt ea. Vnde Hie
re. 2. loquitur dñs: A ſeculo cõfregiſti iugũ meũ, rupiſti vincula mea, & dixiſti, Nõ ſeruiã. [De-
ceperũt eñ eos idola ſua, poſt quæ abierũt] i. quæ coluerũt, & quæ colendo, à Deo vero receſ
ſerũt [patres eorũ] qui in deſerto adorauerũt vitulũ aureũ & Beelphegor, in terra quoq; promiſ
ſiõis Baalim & Aſtaroth. Hæc itaq; & ſimilia idola, deceperũt & poſt eos tẽpore Achaz, Ma- Exo. 32.
naſſes & Amõ, Ioachim & Sedechiæ, i. ipſi per idololatriã ſunt decepti, & deceperũt ſeipſos. Num. 25
Idola vero deceperũt eos materialiter, ſeu occaſionaliter. Interdũ tñ idola decipiũt homines Iudi. 2. 8
inductiue ſeu directe, inquantũ dæmones per ea loquunt, & aliqua mira operant. Vel ipſæ 4. Re. 16.
imagines ſua alliciunt pulchritudine intuẽtes, ſicut in lib. Sapiẽtię copioſe oſtendit. [Et mit 21. 23. 24.
tam ignẽ in Iudã] i. in vrbes ſeu populũ regni Iudæ [& deuorabit ædes Hieruſalẽ,] quãdo vi- Sapi. 15.
delicet exercitus Chaldæorũ cõbuſſit ſeu demolitus eſt terrã & populum Iudæ, & Nabuſar- & 16.
dan princeps militiæ incẽdit tẽplum & ciuitatẽ Hieruſalẽ. Hinc per Ezechielẽ dñs ait: Con- 4. Re. 25.
flabo vos & cõgregabo, & ſuccendã vos in igne furoris mei & conflabimini in medio eius, Ezec. 22.
ſicut cõflatur argentum in medio fornacis. Præterea aduertendũ, quia (vt ait Hieronymus)
prædictis regnis non improperat Deus, quòd legem ſcriptã tranſgreſſi ſunt, nõ eñ data eſt eis.
Idcirco q ſine lege peccauerũt, ſine lege perierunt. Iudæ vero Deus cõceſſit legẽ, tẽplum, ſa- Rom. 2.
cerdotes Leuiticos, cæremonias & mãdata: ideo de legis & præceptorũ trãſgreſſione arguit,
& ſecundũ legẽ dãnatur. [Hæc dicit dñs: Super tribus ſceleribus Iſrael, & ſuper quatuor non
conuertã eum] i. propter peccata decẽ tribuũ, tertio & quarto repetita, nõ parcam eis, ſed ho
ſtibus tradã. [pro eo quòd vendiderit argento iuſtũ] i. iuſtos & ſimplices pro pecunia gentibus
vendiderũt vicinis in ſeruos. Vel ſenſus eſt, quòd iuſtorũ cauſam atq; iudiciũ ſubuerterũt, mune
ra accipiẽdo, ſicut de quibuſdã cantat in Pſal. 81. Vſq; quo iudicatis iniquitatẽ, & facies pec-
catorũ ſumitis? Et Eſa. 1. Oẽs diligũt munera, ſequũtur retributiones, pupillo nõ iudicant, &
cauſa viduæ non ingredit ad eos. [& pauperem pro calceamentis] i. pauperes vendiderunt p
precio vili, & modice reputãt hoĩes Dei imagine ac ſimilitudine inſignitos. In quo patet eo-
rũ iniuſtitia, violẽtia, crudelitas, cupiditas. [Qui] impij Iſraelitæ [cõterũt ſuper puluerẽ terrę
capita pauperũ] i. pauperes pedibus ſuis conculcant, atq; in terrã proiectos peſſundant. [&
viã humiliũ declinãt] i. cũ humilibus & paruis perſonis iter deſpiciunt, talesq; ſibi obuiantes
abhorrent & vitant. [Et filius ac pater eius ierunt ad puellam.] Translatio LXX. cõtinet, ad
eandem puellã. Vnde ſenſus eſt, quòd ſocer polluit nurũ, violando puellã ſuo filio deſponſatam.
Vel crebro patres & filij eiſdẽ cõmixti ſunt fœminis. In quo de inceſto notantur. Cui ſimile
eſt quod 1. Corinth. 5. ſcribit Apoſtolus: Auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualia
nec inter gẽtes, ita vt vxorẽ patris ſui quis habeat. Hæc ꝓhibuit Moſes Leuit. 18. Turpitudinẽ,
inquit, patris tui nõ reuelabis, & turpitudinẽ nurus tuæ non diſcooperies. [vt violarent] i. in-
honorarent, & quantũ in ipſis erat, immundũ oſtenderent [nomen ſanctũ meũ] i. meipſum,
quẽadmodum enim deuoti Deum honorando, oſtendunt quòd ipſe ſit ſanctus, ſublimis & ma-
gnus, cui in ſanctitate, timore ac reuerentia obſequuntur: ſic impij Deũ inhonorãdo, quan-
tũ in ipſis eſt, Deũ oſtendũt non ſanctũ: quia ſic agũt, ac ſi mala Deo placerẽt, & alios ad Dei
inhonorationẽ inducũt. Propter quod dicit Apoſtolus: Nomẽ Dei ꝑ vos blaſphematur in- Ibidem.
ter gentes. Et per Ezechielẽ dñs ait frequẽter: Contaminaſtis nomen ſanctum meũ. Et ſan- Ezec. 39.
ctificabo nomen ſanctum meum, quod per vos pollutũ eſt inter gentes. Hinc ergo deuoti di
cunt Deũ magnificare, ſanctificare & exaltare, iniuſti vero violare & ſpernere. Porro, vox
hæc, vt, magis denotat hoc loco concomitantiã vel ſequelam, quàm cauſam: quia opera mala
ſequitur violatio nominis Dei, quamuis non ſit intenta. [& ſuper veſtimentis pignoratis accu-
buerũt] i. veſtimenta, quæ violenter rapuerunt à bonis, & his qui cum ipſis ad adoranda ido-
la ire noluerũt, ſuppoſuerunt ſibi ſecus loca atq; altaria, vbi in honorem idolorũ fecerunt la-
ſciua conuiuia. Hæc aũt veſtimenta per modum prædæ ablata, dicuntur vadimoniũ ſeu pi-
gnora: quia pro liberatione à morte, dabantur ſpoliatis. Dictum eſt autẽ in Oſee, quòd peſſi-
mi filij Iſrael poſuerunt cuſtodes in monte Thabor & alibi, qui cõprehenderent & ſpolia-
rent tranſeuntes verſus Hieruſalem ad adorandum Deum verum. [& vinum damnatorum]
id eſt, emptum de bonis quæ rapuerunt ab his, quos damnabant & opprimebant iniuſte. [bi
bebant de domo Dei ſui] i. in phanis idolorũ, quæ deos putabant. ¶ Præterea aduertẽdum, quòd

aliqui per 4. peccata Iſrael, intelligũt venditionẽ Ioſeph à fratribus ſuis, adorationem vituli
Gene. 37 aurei in deſerto, perſecutionẽ prophetarum, & Chriſti occiſionem. Et propter hoc quartũ pec
Exo. 32. catum finaliter derelicti ſunt Iudæi. De alijs vero tribus emẽdati fuerunt atq; cõuerſi. ¶Enar
Matt. 23. ratis piaculis Iſrael, recitat dñs beneficia ſua Iſraeli collata, vt oppoſita iuxta ſe collocata, ex
Acto. 7. mutua cõparatione clarius agnoſcant. [Ego aũt exterminaui Amorrhæum à facie eorum]
i. Seon regem Amorrhæorum & populũ ſuum, aliosq; Chananæos eieci & interfeci ad introitũ
Num. 21 filiorum Iſrael, ſeu 12. tribuum. Beneficia nanq; quę nunc deſcribunt, non ſolum 10. tribub⁹ da-
ta ſunt. [cuius altitudo cedrorum altitudo eius] i. magnæ ſtaturæ fuerunt, & tantum eminebant
alijs in longitudine, quãtum cedri alijs arboribus, quantũ ad longũ. Propter quod explora-
Num. 13 tores dixerunt in Numeris: Populus magnus & proceræ ſtaturæ, ſemen Enachim vidimus
ibi, qbus cõparati, quaſi locuſtæ videbamur. [& fortis] fuit [ipſe populus Amorrhæus quaſi
quercus] quæ eſt arbor duriſſima atq; fortiſſima. [Et contriui fructũ eius deſuper, & radices
* ſubter eius * deorſum] id eſt, ſuperbiam eius deieci, principes eius & ſemen contriui, ſubditosq;
ipſius, & vim generatiuã in eo deſtruxi. Loquitur aũt dñs de toto populo illo metaphorice,
quaſi de arbore vna, quę cum penitus deſtruitur, rami eius ac radix vaſtantur ac corrumpun
tur, vt non amplius reparetur aut creſcat: Sic Deus Amorrhæos illos deiecit. [Ego ſum, qui
aſcendere vos feci de terra Aegypti & eduxi] vos de loco ad locum, præcedendo in die per
columnam nubis, & nocte per ignẽ. [in deſerto 40. annis, vt poſſideretis terram Amorrhæi]
Non ſeruat hoc loco ordo hiſtoriæ, ſicut nec frequenter in alijs locis ſcripturę, vbi de Dei lau
dibus agitur, q̃d maxime patet in libro Pſalmorum, in quo tertius pſalmus ſcriptus eſt tractãs
Pſal. 3. de perſecutione Dauid ab Abſalone, & multi alij pſalmi ſequunt, loquẽtes de rebus quæ diu
2. Re. 15. ante contigerunt. Certum eſt autẽ, φ Deus eduxit Iſrael de Aegypto, anteq̃ Amorrhæum
præfato modo deiecit. [& ſuſcitaui] i. de paruo ſtatu gratioſe promoui quoſdam [de filijs ve-
ſtris] in pphetas, quales fuerunt Helias & Heliſæus. [& de iuuenibus veſtris] ſuſcitaui & feci
[Nazaræos] qui erant Deo conſecrati ex vtero, ſuper quorum capita non aſcendit nouacula,
Num. 6. q̃a non radebant, nec vinum potabãt. Tales fuerunt Samſon (vt patet in libro Iudicũ) & Sa-
Iudic. 13. muel, 1. Reg. 2. & 3. Aliqui th erant Nazaræi pro toto tẽpore vitæ ſuæ. Aliqui ad tẽpus deter-
minatum. [Nunquid non ita eſt filij Iſrael, dicit dñs: Et propinabatis Nazaræis vinũ] Cum
tamen in lege ſcriptum ſit, vt tẽpore conſecrationis ſuæ, vinum & omẽ q̃d inebriare poteſt,
Num. 6. non bibant, ne curis ſeculi aut vitio gulæ à Dei vacatione impediantur. [Et prophetis man
Leuit. 10 dabatis, dicentes: Ne prophetetis.] erant em̃ incorrigibiles, & eos à qbus redarguebantur,
repellebant. Hinc Eſaiæ 30. ſcriptũ eſt: Dicunt videntibus, nolite videre: & aſpicientibus, no
lite aſpicere nobis ea quæ recta ſunt. Loquimini nobis placentia, videte nobis errores. Ho-
rum vitiorum debita ſubinfert punitio. [Ecce ego] Deus oĩpotens iuſt⁹ iudex, q nullũ malum
patior ire inultum. [ſtridebo ſubter vos] vel ſuper vos, vt aliqui dicũt, i. terribiliter vobis mi-
nabor. [ſicut ſtridet plauſtrũ onuſtum fœno] i. ad tantam calamitatẽ atq; tormenta vos per-
traham, φ velut currus fœno grauatus, emittetis altos miſerabilesq; clamores, quãdo in ma
nus incideritis Aſſyriorum. Notãdum q̃q;, φ ppheta hic loquit de toto populo quaſi de vno.
Vnde non omnia eiſdem conueniunt, q̃uis quaſi de eiſdem dicant. [Et peribit fuga à velo-
ce] i. veloces & agiles manus hoſtium euadere non valebunt. [& fortis non obtinebit virtu-
tem ſuã] i. viri potentes fortitudinẽ ſuam amittent. [& robuſtus non ſaluabit animã ſuam]
i. vitam, ſed occidetur. [& tenens arcum non ſtabit] i. ſagittarij coram Aſſyrijs cadent, [& ve
lox pedibus ſuis non ſaluabitur] i. velociter currendo nequaq̃ effugiet. [& aſcenſor equi nõ
ſaluabit animam ſuam] i. nec equites vitã ſuã ab Aſſyrijs liberabunt, ſed capientur. [& robu
ſtus corde] i. animo conſtans & audax [inter fortes nudus fugiet in die illa, dicit dñs] i. armis
& veſtimentis curſum impediẽtibus reiectis, conabit fugere, q̃uis non poſſit effugere. ¶Hæc
autẽ dicuntur, non φ oẽs tales de populo Iſrael ab Aſſyrijs fuerint capti, vel interfecti: di-
ctum eſt enim in Oſee, φ aliqui euaſerunt manus Aſſyriorum: ſed tam pauci fuerũt, φ com-
paratione aliorum non computantur. Quod enim modicum eſt, non reputatur.

¶Expoſitio tropologica eiuſdem Cap. II. Artic. IIII.

Gen. 19. MOab interpretatur, ex patre. Filia em̃ maior ipſius Loth, cum eſſet inuerecundior iu
niore ſorore, de ſuo non erubeſcens inceſtu, tale impoſuit filio ſuo (quem habuit ex
proprio patre) nomen, φ omnibus innoteſceret, filium hunc de patre matris ſuæ pro-
genitum, vocans eum Moab. Per quem hoc loco intelliguntur peruerſi, qui alios verbo aut
Ioan. 8. exẽplis aut alijs modis corrumpũt. De talib⁹ em̃ loquit Chriſtus: Vos ex patre diabolo eſtis.
1. Ioan. 3 Et Ioannes in 1. ſua epiſtola: Qui peccat, ex diabolo eſt. Deniq; Idumæa interpretatur terre-
na. Rex ergo Idumæorum, eſt rector propriæ carnis & ſenſualium affectionum, qui dñatur
Galat. 5. animo ſuo, & carnẽ ſuam crucifigit cum vitijs & concupiſcentijs, implens illud Apoſtoli ad
Rom. 12. Obſecro vos fratres per miſericordiã Dei, vt exhibeatis corpora veſtra, hoſtiã vi-
uentẽ, ſanctam, Deo placentẽ. Vnde & 1. Theſſ. 4. dicit: Hæc eſt volũtas Dei, ſanctificatio vr̃a,
vt ſciat

vt ſciat vnuſquiſq; veſtrũ poſſidere vas ſuũ in honore, & non in paſſione deſiderij. Tunc er-
go Moab incẽdit oſſa regis Idumeæ vſq; ad cinerẽ, dum peruerſus aliquis hoĩs virtuoſi ſpi-
ritalia oſſa, i. virtutes in nihilũ redigit, inducẽdo eũ ad culpã mortalem. De talibus dñs ait ad Ezech. 2.
Ezechielẽ: Subuerſores ſunt tecũ. Et Paulus Acto. 20. Ex vobiſipſis exurgẽt lupi graues, non
parcentes gregi. Et Chriſtus in euangelio: Attendite à falſis prophetis, qui veniunt ad vos in Matt. 7.
veſtimentis ouium, intrinſecus aũt ſunt lupi rapaces. Et rurſus: Omnes quotquot venerũt, Ioan. 10.
fures fuerunt & latrones. Iſti mortificant animas, quę non moriuntur: & viuificant animas, Ezec. 13.
quæ non viuunt, dum impios laudant, & iuſtos condemnant. [Et mittam ignem] æternæ
damnationis [in Moab] i. in huiuſmodi ſubuerſores, de quibus verificatur illud Eſaiæ 16. ac
Hieremiæ 48. Audiuimus ſuperbiã Moab, ſuperbus eſt valde. Quid em̃ ſuperbius, q̃ alios ad
illa inducere quæ Deus prohibuit? [& deuorabit ædes Carioth] i. corpora congregationum
huiuſcemodi plebis, iuxta illud Iudith 16. Deus oĩpotẽs vindicabit in eis, in die iudicij viſita-
bit eos. Dabit ignẽ & vermes in carnẽ ipſoꝝ, vt vrant ac ſentiant vſq; in ſempiternum. Et in Pſal. 139.
Pſal. Cadẽt ſup eos carbones, in ignẽ dejciet eos. Carioth aũt interpretatũ eſt ciuitas, p quã
collectio hoĩm deſignatur. Corpora vero noſtra, ſunt animaꝝ noſtraꝝ ædes ſeu habitacula. 2. Petr. 1.
Vnde & Petrus: Scio, inquit, q̃a velox eſt depoſitio tabernaculi mei. [Et morieẽ] morte æter-
næ reprobatiõis Moab iſte ſeu populus tam malus & fallax, [in ſonitu & clangore tubæ] i. in
ſententia verboꝝ Chriſti, dicẽtis: Ite maledicti in ignẽ æternũ. Et in tuba, de qua dicit Apo Mat. 25.
ſtolus 1. Co. 15. Canet tuba, & mortui reſurgẽt incorrupti. Itemq; Qm̃ ipſe dñs in iuſſu & in 1. Theſ. 4
voce archãgeli & in tuba Dei deſcendet de cælo. Hæc em̃ tuba erit reprobis morte amarior,
quia per eã ſuſcitẽẽ ad vitam, & vitã infeliciorem, ſecundũ q̃d ait Saluator Ioan. 5. Veniet
hora, in qua oẽs qui in monumentis ſunt, audiẽt vocem eius. [Et diſperdam iudicem de do-
mo eius] i. ſuperiores & principes taliũ condemnabo, quatenus iudiciũ grauiſſimum fiat in Sapiẽ. 6.
his qui præſunt, & potentes potenter patiantur tormenta. [Hæc dicit dñs: Super tribus ſce-
leribus Iuda, & ſuper quatuor non conuertã illũ] i. eccleſiæ Chriſtianorum, propter ſua ſce-
lera toties repetita, non parcam. [Eo q̃ abiecerunt legem dñi, & mãdata eius non cuſtodie-
runt] i. euangelicã legem & Chriſti mandata non impleuerunt ingrati beneficijs Dei, q̃bus 2. Pet. 2.
melius eſſet ignoraſſe viam veritatis, q̃ agnitam abieciſſe. [Deceperunt em̃ eos idola ſua] vi-
delicet aurũ, argentũ, venter, Venus, ac cæteræ imagines delectabiles, reſq; delicioſæ ac for- Sapi. 14.
mæ ſuaues, quas magis amant & attendunt q̃ Deũ. De q̃bus in libro Sapientiæ legit: Creatu-
ræ factæ ſunt in odiũ & in tentationẽ animæ hoĩm, & in muſcipulã pedibus inſipientiũ. Iuda
aũt interpretatur cõfeſſio, per quem hic figuranẽ Chriſtiani fide informi, qui ore, nõ mori-
bus dño confitenẽ. De quibus aſſeritur: Populus hic labijs me honorat, cor aũt eoꝝ longe eſt Eſaiæ 29
à me. [Et mittam ignem] infernalem [in Iudam] i. prædictam eccleſiã malignoꝝ. [& deuo- Matt. 15.
rabit ædes Hieruſalem] i. corpora illoꝝ Chriſtianorum, qui conformanẽ in vitijs illi Hieru- Lucæ 19
ſalẽ, ſuper quã dñs fleuit, cui & dixit: Hieruſalem Hieruſalem, quæ occidis prophetas. Sunt Matt. 23.
em̃ plurimi nomine Chriſtiani, q̃ zelatores iuſtitiæ iugiter perſequuntur. [Hæc dicit dñs: Su
per tribus ſceleribus Iſrael &c.] Per hoc ſignificatur finalis damnatio Chriſtianorũ, qui q̃uis
cæleſtia, æterna ac diuina cognoſcant per fidem & ſcientiã acquiſitam, nihilo minus rebus
tẽporalibus, mundanis atq; carnalibus hærent & immerguntur, non penſantes illud Apo-
ſtoli Col. 3. Quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terrã. Iſti [vendunt pro argẽto iuſtũ] dum
pro fulgore ſecularis eloquẽtiæ vel mundanæ ſapientiæ oſtendendo aut præmiãdo, tradunt
aut fallunt rectos corde. [Et pauperẽ pro calceamento] dum pauperes opprimũt, quatenus
opera ſua vitioſa ac mortua, quæ recte per calceamẽta ſignantur, excuſent atq; iuſtificent.
Sunt em̃ multi aſtuti & vani, q̃ ſimpliciũ & bonoꝝ laudabilẽ vitam corrodunt, ne cõparati-
one illoꝝ, ipſoꝝ vita ſordeſcat. Iſtud q̃q; accipi poteſt ſecundũ ſenſum in præcedenti arti-
culo poſitũ, de his qui propter pecuniã & vile emolumẽtum, cauſam iuſtoꝝ ſubuertunt, &
pauperes opprimunt. Quo contra Moſes & Samuel ꝓfitentur, ſe à populo non munera acce Deu. 30.
piſſe, nec quẽpiam afflixiſſe. [Et viam humilium declinant] tales ſunt ſuperbi, qui cum ſint 1. Reg. 12
magni in oculis ſuis, inferioribus ſociari dedignanẽ. Quo cõtra ait ſcriptura Ecci 3. Quanto
maior es, humilia te in omĩbus. Et Chriſtus: Ego, ait, in medio veſtrum ſum, ſicut qui mi- Lucæ 22
niſtrat. Porro qui veraciter ſapiẽs eſt, humiles & abiectos, pauperes & ſimplices cordialiter
veneraẽ, & ſibijpſi in ꝓprio ꝓfert corde, nõ ignorãs, q̃ pauperes & infirma atq; abiecta mũdi,
& ea quæ nõ ſunt, elegerit Deus. Et itẽ, q̃ Chriſtus talibus ſe aſſimilauerit, iuxta q̃d ait in Pſal 1. Cor. 1.
mo: Ego ſum paupe & dolẽs. [filius & pater ierunt ad puellã.] Vtinam talis inceſtus non eſ Pſal. 68.
ſet in Chriſtianis. [Et ſuper veſtimẽtis pignoratis accubuerũt.] Hoc agunt vſurarij & præ-
datores. [Et vinũ dãnatoꝝ biberunt.] Hoc vtiq; faciũt, q̃ infirmioribus imponunt aliqua cri
mina, propter quæ extorquẽt ab eis denarios, aliter eos damnarent, aut læderent, ſiue occi-
derent, & pro precio tali optati vini voluptate fruunẽ. De quibus verificatur illud in Deute-
ronomij cantico: Fel draconũ vinum eorum, & venenum aſpidũ inſanabile. Hæc itaq; mala Deut. 32

operati ſunt Chriſtiani. Sed quid fecerit eis Chriſtus, ſubiungit. [Ego autem exterminaui Amorrhæum] i. diabolum [à facie eorum] i. ab oculis cordis, quos excæcauit diabolus anteꝗ̃
Lucæ 11. illuminarentur à Chriſto. Saluator nanq; fortem armatum vicit, ligauit, & vaſa eius diripuit. Propter quod ait Ioan. 12. Nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Amorrhæus interpretatur amarus, vel loquens aut famoſus, per quod ſignificatur diabolus hoſtis noſter, acerbiſſimus, crudeliſſimus, & omnium nequitiarum amaritudine adimpletus, iugiter mala inſpirans, & fallaciter loquens, famoſus propter malitiæ magnitudinem. [cuius altitudo cedrorum altitudo eius] quia in naturalibus valde excellēs eſt, quæ in ipſo integra (ſecundum Dionyſium) permanſerunt, immo principe dæmonum nullus angelus in naturalibus donis ſublimior eſt. Ad quod pertinere poteſt illud Ezechie. 31. Cedri non fuerunt altiores illo in
Iob 41. paradiſo Dei. [Et fortis ipſe quaſi quercus] Non enim eſt poteſtas ſuper terram, quæ cōpa-
Lucæ 11 retur ei, qui factus eſt vt nullum timeret, vt dicitur ad Iob. Vnde & Chriſtus appellat eum fortē armatum. Nō ergo ſimus ſecuri, incircūſpecti, aut intimorati, aut proprijs virib' innitentes, ſed miſericordiæ Chriſti. Quomodo enī caro fragilis, homo mortalis huic quæcui præualeret, à qua videtur, & quā videre non poteſt? [& contriui fructum eius deſuper, & radices eius ſubter] i. opera eius deſtruxi, & quos ſibi incorporauerat, rapui & conuerti, oēmq;
1. Ioan. 3 ſuperbiam eius deuici. Vnde in 1. epiſtola Ioan. legitur: In hoc apparuit fili' Dei, vt diſſoluat
Ioan. 12. opera diaboli. Et Saluator: Ego, inquit, ſi exaltatus fuero à terra, omnia trahā ad meipſum. Chriſtus ergo vicit diabolum. Et nos eum virtute Chriſti conterimus, dūmodo virtus dñicæ paſſionis ſeu meritum & gratia Chriſti nobis cōmunicetur, applicetur, ſeu infundatur ad hoc. Quod fit, ſi charitate & iugi oratione coniungimur Chriſto. [Ego ſum, qui aſcendere vos feci de Aegypto] i. de ſeculari conuerſatione per gratiam vos extraxi, & ad amorem cæleſtium corda veſtra erexi, quemadmodum ait Apoſtolus Galat. 1. Eripuit nos de præſenti ſeculo nequam. [& eduxi vos in deſerto] ſeculi huius, de virtute in virtutē. [quadraginta annis] qui ſecundū Hieronymū ſunt numerus pœnitentiæ & doloris, per quem tempus pœnitendi ſignatur. [Et ſuſcitaui de filijs veſtris prophetas] Multis rñ Chriſtianis contulit Chri
Pſal. 83. ſtus gratiam prophetiæ. [& de iuuenibus veſtris Nazaræos] i. ſanctificatos, quales præcipue ſunt qui ab adoleſcentia iugum Dei ſuper ſe portant, atq; in innocētia permanentes, renunciant ſeculo, ingredientesq; clauſtra, Deo in omni ſobrietate ac puritate miniſtrant, quales fuerūt S. Bernardus, B. Thomas, & alij multi, qui creduntur nunꝗ̃ peccaſſe mortaliter. [Nun-
Matt. 11. quid non ita eſt filij Iſrael?] i. nonne beneficia iſta præſtiti vobis o Chriſtiani? [& propinabatis Nazaræis vinū] Hoc agunt, qui prædictos carnali pietate aut venenata prauitate conantur ab abſtinentiæ & ſobrietatis rigore auertere, vt mollius viuant. [Et prophetis mandabatis dicentes, ne prophetetis.] Hoc faciunt, qui à prædicatoribus & doctoribus verbū Dei
Iob 21. audire, & increpari non volunt. Qui dicunt Deo, recede à nobis, ſcientiam viarum tuarum no-
Eſaiæ 42 lumus. [Ecce ego ſtridebo ſuper vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtū fœno] i. terribiliter increpabo & iudicabo, & ſicut parturiens loquar, diſſipabo, & abſorbebo ſimul. [Et peribit fu-
Pſal. 146 ga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem ſuam, & robuſtus non ſaluabit animā ſuā &c.]
& 33. i. nullus iudiciū meum ſubterfugere poterit, nec ſua virtute, velocitate, aut ſapientia poterit
Hiere. 10 quis ſaluari. Non rñ in tibijs viri beneplacitum erit Deo. Et non ſaluatur rex per multā virtutem. Et ſtultus factus eſt omnis homo à ſcientia ſua. Propterea apud Hiere. 9. conteſtatus eſt dominus: Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua, & non glorief fortis in fortitudine ſua,
Iob 36. & non glorietur diues in diuitijs ſuis, ſed in hoc glorietur qui gloriatur, ſcire & noſſe me.
Iob 5. [Et tenens arcum non ſtabit] i. doloſus & inſidiator peribit, quoniam ſimulatores & callidi prouocant iram Dei, qui appræhendit aſtutos in aſtutia eorum.

¶ Expoſitio literalis Cap. III. Audite verbum quod locutus eſt dñs &c. Artic. V.

EXcitat S. propheta in huius capituli exordio auditores ad conſiderationem ſolicitam. Non enī ſuperficiali, intimorato, vagoq; animo audienda ſunt verba Dei ſublimis, ſed cum reuerentia, metu & charitate. [Audite verbum, quod locutus eſt dñs] ad me [ſuper vos] i. de vobis. [Filij Iſrael] & ne per filios Iſrael intelligerent decem tribus duntaxat, ſubiunctum eſt: [ſuper omnem cognationem, quam eduxi de terra Aegypti] i. ſuper duodecim tribus. Mutatur aūt perſona loquentis, cum dicitur: Eduxi, cum ante dr domino fit ſermo in tertia perſona. [dicens: Tantummodo vos cognoui] i. vos ſolos cognoui notitia approbationis, vosq; in populum peculiarem elegi, & magna ac ſpecialia beneficia præſtiti. [ex
Deut. 7. omnibus nationibus terræ] id eſt, præ cæteris gentibus, quemadmodum fertur in Pſalmo:
Pſal. 147 Non fecit taliter omni nationi. Et in Deuteronomio: Te elegit dominus, vt ſis ei popu-
Deut. 7. lus peculiaris de cunctis populis, qui ſunt ſuper terram. Quia dilexit vos Dominus. Vnde & 2. Regum 7. faſſus eſt Dauid: Quæ eſt gens vt populus tuus Iſrael in terra, propter quam iuit Deus, vt redimeret eam ſibi in populum? Et firmaſti populum tuum Iſrael in populum ſempiternū. Veruntamen non puto perinducta verba Amos ſic intelligenda, quaſi tempore

Iſraeli-

Iſraeliticæ plebis & veteris teſtamēti,vel q̄ndo in deſerto pergebant, nō fuerint in toto mū-
do aliqui homines boni & ꝑdeſtinati,Deoq́ꝫ cogniti modo pręfato,niſi populū Iſrael,cū in-
xta Dionyſium,multi gentiliū ad Deū reducti ſint miniſterio angeloꝝ. Sed ideo dicta ſunt
hæc,q̄niam Deus non elegit tunc aliquam nationem ſeu integram plebem, niſi filios Iſrael.
Decuit enim populum illum,de q̄ voluit Deus incarnari,ſpeciali grā decorari.Porro per na-
tionem ſeu integrā plebem,intelligo populum patriæ cuiuslibet vniuerſum. Sic em̄ Moſes
loquitur in Deuterono.dicens,ꝙ filij Iſrael erant omnibus populis pauciores.[Idcirco viſita Deu. 7.
bo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.(Loquitur propheta de toto populo Iſrael,id eſt,de
præteritis & tempore ſuo præſentibus,q̄ſi de eiſdem numero.Sed ad diuerſos neceſſe eſt ver
ba eius referri,q̄niam ſenſus eſt:Quia vos præ cæteris cognoui, elegi,& beneficijs decoraui,
ideo propter ingratitudinem veſtram,grauius vos affligam, & omnia peccata veſtra vlci- 4.Reg.17
ſcar,tradendo vos Aſſyrijs atq; Chaldæis. Cui enim plus datū eſt,plus requirrtur ab eo.Ser- 1.Reg.25
uus q̄q; ſciens voluntatem domini ſui,& non faciens, plagis vapulabit multis, teſte Chrō in Lucę.12.
euangelio. Certum eſt autē, ꝙ Deus non tantū cognouit hoc modo eos, q̄bus loquutus eſt
Amos.Et illos q̄s Deus tam ſpecialiter elegit ac nouit,non tam grauiter caſtigauit,nec hoſti
bus tradidit. ¶Quæritur ergo,q̄modo de iſtis iniuſtis dominus dixerit, Viſitabo ſuper vos
omnes iniquitates veſtras: cum ſupra Oſee 4.loquutus ſit, Non viſitabo ſuper filias veſtras,
cū fuerint fornicatę.Et ꝑ Ezechielē de populo iſto teſtatur:Zelus meus receſſit à te,nō ira- Ezec.16.
ſcar tibi amplius.Et reſpondendum,q̄d viſitatio Dei eſt duplex,videlicet cōſolationis & pu
nitiōis.Viſitatio aūt punitiōis,eſt duplex,videlicet paternę correctiōis,de q̄ legit̃ Pro.3.Quē
diligit dn̄s,corripit.Flagellat autem omnem filium, quem recipit. Et iudicialis damnatio-
nis atq; pœnalis derelictionis,q̄ frequenter incipit in præſenti,& perpetuat̃ in futuro. Et de
iſta poteſt intelligi,q̄d ait nunc dn̄s Viſitabo ſuper vos. Multos nanq; filioꝝ Iſrael,maxime
decem tribuum,tradidit hoſtibus,& nihilominus reliquit eos in idololatria cæteriſq; indu-
rari peccatis,ſicq́; æternaliter eos damnauit. In Ezechiele vero & Oſee loquit̃ dominus de Ezec.16.
viſitatione primo modo accepta. De talibus enim reprobis,qui nō viſitantur à Deo per vir- Oſee.4.
gam paternam,ipſe ait in Pſalm.80. Dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eorum.¶Verūta-
men verba Dei hic poſita,poſſunt accipi de viſitatione paternæ correptiōis in præſenti,vt ſit
ſenſus: Quia vos præ cæteris cognoui,dilexi, elegi:ideo non parcam vobis in p̄ſenti,ſed oīa
vitia veſtra nunc vindicabo,vt ceſſetis à malo.Ego enim q̄s amo,arguo & caſtigo.Nam ad Apoc. 3.
hoc tradidit eos dominus hoſtibus,vt qui per diuina beneficia non corrigebant, pet huma-
næ crudelitatis emendarentur tormēta. Hinc 2.Machabæorum 6.habetur:Etenim multo
tempore non ſinere peccatoribus ex ſententia agere,ſed ſtatim vltiones adhibere, magni be
neficij eſt indicium. Rurſusq́; Non ſicut in alijs nationibus patienter dominus expectat,vt Ibidem.
eas cum iudicij dies venerit,in plenitudine peccatoꝝ puniat,ita & in nobis ſtatuit,vt pecca-
tis noſtris in finem deuolutis,ita demum in nos vindicet.Propter q̄d nūquam quidem à no-
bis miſericordiam ſuam amouet:corripiens vero,in aduerſis populum ſuum non derelinq̃t.
¶Conſequenter inducit Amos ſex exempla, ad oſtendēdum ꝙ vltio populi à Deo illata, &
per prophetas annunciata, ſit iuſta,quatenus ſicut exempla illa non fiunt,niſi certa cauſa ex-
titerit,ita non erit tribulatio,niſi per diuinam iuſtitiam rationabiliter inducatur ſeu diſpen
ſetur.Primum exemplum eſt:[Nunquid ambulabūt duo pariter, niſi conuenerit eis?]id eſt,
niſi ex conſenſu vel rationabili cauſa,aut ex amicitia.quaſi dicat,non. Hoc communiter ve-
rum eſt,interdum tamen contingit,ꝙ alius cogat alium ad proficiſcendum ſecum.Sed pro-
pheta loquitur ſecundum communem curſum. Per hanc autem conuenientiam duorū ſi-
mul euntium,myſtice deſignatur concordia Dei & prophetæ ex Dei ore loquentis.Secundū
exemplum eſt:[Nunquid rugiet leo in ſaltu] id eſt, inter arbores ſylueſtres. [niſi habuerit ꝑ-
dam?]id eſt, niſi cum viderit aut adeptus fuerit animal quo veſcatur.Cum enim patitur fa
mem,mox vt viderit beſtiam,dat rugitum: quo audito,territa beſtia figit gradum, & capi-
tur.Myſtice,per rugitum leonis poteſt intelligi comminatio Chriſti(qui eſt leo de tribu Iu Apoc. 5.
da) per prophetam, ad quam comminationem ſequitur impiorum punitio, quemadmo-
dum ad rugitum leonis prædæ voratio.Quidam tamen per leonem intelligunt dæmonem, 1.Per.5.
qui tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret, ſemperq́; ſitit animarum damna-
tionem,& rugit vt eas deglutiat. Tertium exemplum eſt, & redit in idem cum ſecundo.
[Nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo] id eſt,de antro quo latitat,[niſi aliquid
apprehenderit?] id eſt, niſi prædam cernat aut ceperit?quaſi dicat, non. Catulus iſte poteſt
intelligi vel Chriſtus filius Dei patris,vel poteſtas aduerſa,ſicut de leone iam dictū eſt.Quar-
tum exemplum eſt:[Nunquid cadit auis in laqueū terræ]id eſt, in rete ſuper terram expan-
ſum.[abſq; aucupe?]i.ſine artificio aucupis,qui fallit capitq́; volucres. Quidam aucupē ac-
cipiūt dæmonem,q habentes alas virtutū & contemplationis interdum illaqueat,fallit,& ad
peccati inducit ruinā.Alij aūt ꝑ aucupē intelligūt Deū, q impios cōꝑhēdit in laqueo pœnæ,

iuxta illud in Pſal.10. Pluit ſuper peccatores laqueos. Aliquando aũt hoĩes cadũt in laqueũ
culpæ propria inclinatione aut prauitate. Nam vt Origenes teſtatur, ſ̃uis non eſſent dia-
boli, adhuc homines cõcupiſcentĳs pulſarent. Dæmones tamẽ frequẽter ſe miſcent. Quin-
tum exemplũ eſt: [Nunqd auferet laqueus de terra, antequam qd ceperit] i. rete ad capiendũ
aues expanſum, non tollit, niſi aliqd comprẹhendat. Hoc communiter ita eſt. Per quod de-
ſignatur ꝙ Deus nõ fruſtra aliqd inchoat, nec laqueos turmẽtoꝝ impĳs præparatos auſert,
ſed in eos proĳcit impœnitentes. Dæmon q̃ꝗ non tollit laqueos tentationũ, niſi ceperit aut
vicerit aliquem. Sextũ exemplũ eſt: [Si clanget tuba in ciuitate, & populus nõ expaueſcet?]
id eſt, tuba non clanget in vrbib', aduerſarioꝝ aduentũ inſinuãs, quin ciues trepidabũt. Per
quod deſignatur, ꝙ in domu eccleſiæ conſtituti, terreri debent audita voce ſacræ ſcripturæ
vel denũciationis propheticæ, quæ ſignificat per tubam. Hæc oĩa introducta ſunt ad ſigni-
ficandũ, quàm rationabile ſit q̃d inſertur: [Si erit malũ in ciuitate] i. malum pœnæ ſeu iuſta
punitio non erit in populu. [quod domin' non fecit] id eſt, non induxit ſeu fieri ordinauerit
aut permiſerit in culpæ vindictam aut aliam rationabilem cauſam, quatenus inordinatio
culpæ ordinet per inflictionẽ pœnę. Quod fit, dũ peccator q propriã volũtatem contra Dei
iuſtitiam ſecutus eſt, cogit per iuſtitiam Dei ſuſtinere, q̃ propria abhorret voluntas. De hoc
Eſa.45. malo pœnę dominus ait apud Eſaiam: Ego dominus formans lucem & creans tenebras, faci
Matt. 5. ens pacem & creans malũ. Et Chriſtus in Euangelio: Sufficit diei malitia ſua. Eſt aũt triplex
malũ, videlicet malũ naturæ, vt monſtroſitas, malũ culpæ, & malũ pœnæ. Quibus aliq addũt
quartũ malum, ſcilicet malũ fortunæ, q̃d tamen ad malũ pœnę reducitur. [Quia non faciet
dñs verbũ] i. factũ notabile, neceſſariũ vel vtile ſcitu hominibus. Verbum aũt frequenter pro
re, ſignificata per verbũ, accipitur, quemadmodũ Ezechias ait: Non fuit verbum in domo
Eſa. 39. mea, q̃d non oſtenderim eis. Quandoꝗ vero accipitur pro interiori verbo ſeu cõceptu men
tali. Aliquando autem pro verbo vocali. [niſi reuelauerit ſecretũ ſuũ] i. factum tale, cõmuni
plebi incognitũ, & naturaliter imprẹcognoſcibile, qualia ſunt futura contingentia. [ad ſer
uos ſuos prophetas] qui ſunt amici Dei, ideo ſecreta ſua reuelat eis, tanq̃ familiarib' & ami
cis. Secũdũ Hieronymũ, iſtud non eſt intelligendũ de omnib', quæ Deus facit in cælo, vel an
te iam fecit, q̃ quæ in terra facturus eſt. Et puto, ꝙ maxime intelligatur de his, quæ bonũ cõ-
munitatis concernũt. Sic enim myſteria Chriſti & eccleſiæ, geſtaꝗ noui teſtamenti prænun-
ciauit vatibus veteris teſtamenti. Proceſſum quoꝗ & ſtatum militantis eccleſiæ prẹnũciauit
Apo. 1. Apoſtolis, præſertim Ioanni in Apocal. Tempore quoꝗ legis naturæ reuelauit Noe futurũ
Gene. 6. diluuium, Abrææ & Loth ſubuerſionem Sodomæ. Iacob q̃ꝗ in Geneſi filĳs ſuis ait: Congre
Gen. 18. gamini, vt q̃ ventura ſunt in nouiſſimis diebus, annunciem vobis. Verum non ſingula ſingu
Gen. 49. lis reuelauit prophetis, ſed aliquibus plura, alĳs pauciora. Diuiſiones enim gratiaꝝ ſunt, idẽ
1. Cor. 12 aũt ſpiritus, ſecundũ Apoſtolum. Porro in his patet clementia & prouidentia Dei. Ideo eñ
futura ſupplicia primo prophetis, deinde per eos prænunciat populo, vt emendet, & ab im
minentib' eripiat tormentis. In quo oſtendit Deus habere prouidentiam actuũ humanoꝝ,
& omnia remunerare. [leo rugiet, qs non timebit? Dominus De' loquutus eſt, qs non ꝓphe-
tabit?] i. ſi ad rugitũ leonis homines & iumenta concutiunt timore, multo amplius Deo in-
bente vatibus vt prophetent, dignũ eſt vt obediant. Itaꝗ dominus Deus locutus eſt, i. prophe
tis annũciauit occulta, & iuſſit vt ea patefaciant populo: qs eoꝝ, qbus Deus taliter eſt locu-
Amos 1. tus, non prophetabit? i. iuſtũ omnino eſt, vt prophetent. Secũdũ gloſſam, Amos iſte qm̃ pa-
ſtor fuit, ſolitus timere leonẽ, timorẽ omnipotentis Dei, leonis rugitui cõparat. Conſequen
ter Deus volens vniuerſis iudicioꝝ ſuoꝝ contra Iſrael ẹqtatem oſtendere, ait: [Auditũ faci-
te] i. manifeſtate, ô prophetæ, vel alĳ à prophetis edocti. [in ædib' Azoti] i. in domibus vrbis
Philiſtinoꝝ ſic dictę. [& in ædibus terræ Aegypti, & dicite, cõgregamini] i. conuenite ô Azo
tĳ atꝗ Aegyptĳ [ſup montes Samariæ.] Poteſt ꝑ Samariã intelligi ipſa metropolis decem
tribuũ, vel tota prouincia montib' plena. [& videte] à locis ſublimib' [inſanias multas] id
eſt, vitia idololatriæ, aliaꝗ irrationabiliſſima ſcelera, q̃ naturalis ratio deteſtatur. [in medio
ei'] puta Samarię, videte q̃ꝗ [& calũniam patientes] i. pauperes & ſimplices, qbus iniuriant
potentes ac diuites. [in penetralib' eius] i. ſecretiorib' habitaculis Samarię. [& neſcierũt] de
cem tribus [facere rectũ, dicit dñs] i. opa bona & iuſta, qm̃ excæcauit eos ſua malitia. Sed iſta
Hier. 4. ignorantia iuris, ſeu deſiderata, non excuſat. De talibus loqtur Hiere. Sapientes ſunt vt faci-
ant mala, bene aũt facere neſcierũt. [theſaurizãtes iniqtatẽ] i. peccata peccatis adĳcientes, &
inceſſabiliter accumulantes. [& rapinã] i. bona alĳs violẽter ablata [in ædibus] i. domibus [ſu
is] in quibus iſta ſpoliata reponũt. [Propterea hæc dicit dominus Deus: Tribulabit & concu
tietur terra] i. plebs decem tribuum ab Aſſyrĳs affligetur, & circundata erit. Quod factum
4. Reg. 17 eſt tempore Salmanaſar regis Aſſyrioꝝ. [& detrahetur ex te fortitudo tua] i. regia dignitas
ſeu poteſtas. Vel potentes tui, o decẽ tribus, ſuperabunt. [& diripient ædes tuæ] i. habitacula
tua ſpoliabunt ac deſtruent. Qm̃ tamen nõ omnes de decẽ tribubus perituri erant, ſubiũgit:
(vtitur

(vtitur quoq; Amos parabola ſumpta ex ſuo officio) [Hæc dicit dñs, quomodo ſi eruat paſtor
de ore leonis duo crura aut extremũ auriculæ] i. paruas paucaſq; reliquias. [ſic eruentur filij
Iſrael q habitant in Samaria] i. prouincia illa, ita q pauci eorũ euadent ſæuitiam Aſſyriorũ.
[in plaga lectuli & in Damaſci grabbato] id eſt, iſti qui corporaliter habitabant in Samaria
habitabant, id eſt, animo quieſcebant in plaga, id eſt, regiõe lectuli, i. regis ac populi Syriæ,
quia Phacee rex Iſrael & populus eius vel etiã poſteri, in Raſin rege Syriæ & pplo ei' confi-
debant, quos conduxerũt ad pugnandũ contra Iudam tempore Achaz, ſicq; in eis & in grabba
to Damaſci, i. populo vrbis illius quaſi in lecto quieſcebant, magnam in illis habendo fiduciam.
Sic exponit Hieronym'. Alij aũt exponũt ſic. In plaga lectuli, i. prędicti ab Aſſyrijs eruenſ, &
morabuntur ſeu erũt, poſtquam euaſerunt, in regione Iudæ, quæ dicit lectulus propter tem-
plum ſitum in ea, quod erat quaſi lectus ſponſi cæleſtis. Vnde 2. Paralipomenon ſcriptũ eſt, q 2. Par. 30
quidam eorũ ad exhortationem Ezechię venerũt Hieruſalem & ad cultũ Dei conuerſi ſunt.
Aliqui vero ad Damaſcum fugerunt, vt dicunt. Ideoq; ſubiungitur, In Damaſci grabbato.
¶ [Audite] o prophetæ reuelationes prophetales auribus cordis [& conteſtamini] i. cũ atteſta
tione ſeu firmiter prædicate eas [in domo Iacob] i. familia decem tribuum deſcendentiũ de
ſemine Iacob. [Dicit dominus Deus exercituum, quia in die cum viſitare cœpero præuarica
tiones Iſrael ſuper eum] i. cũ per regem Aſſyriorũ Salmanaſar cœpero peccata decem tribu- 3. Re. 12.
um vindicare in eas. [viſitabo ſuper altaria Bethel] id eſt, ſacrilega altaria facta in vrbe nomi
ne Bethel, deſtruam per Aſſyrios. [& amputabunſ cornua altaris] principalis aurei vituli, qui
poſitus fuit in Bethel. [& cadent in terram] Aſſyrij nanq; omia loca & phana idololatriæ de
cem tribuum deſtruxerũt. [Et percutiam domum hyemalem cum domo æſtiua] id eſt, oẽs 4. Re. 17.
domos earum, tam illas in quibus manebant tempore hyemali ſeu frigido, quàm illas, in q-
bus æſtiuo tempore morabantur, per exercitum Aſſyriorum demoliar, Quamuis eñ Aſſyrij
iſta fecerunt mala intentione & cũ graui peccato, Deus tamen iuſte induxit eos ad hæc, tan
quam ad rem bonam ſeu iuſtam punitionem. Potẽtes autem & diuites decem tribuũ, duas
domos habebant. Vnam hyemalẽ, reſpicientem ad auſtrũ, vnde calidus ventus exurgit. Ali-
am æſtiualem, verſam ad Aquilonem, vnde frigidus naſcitur ventus, vt ſecundũ varietatem
temporum, apta ac delectabilia habitacula inhabitarent. [& peribunt domus eburneæ] qua-
lem legitur Achab ædificaſſe 3. Regum 16. Dicuntur autem eburneæ, quoniam quædã ſtru-
cturæ de ebore factæ, erant in eis. [& diſſipabuntur ædes multæ, dicit dominus.] Aſſyrij eñ
plurimas domos ſubuerterunt.

¶ Explanatio moralis eiuſdem capituli tertij. Art. VI.

QVod in principio huius capituli ad populum Iſrael dicitur, ad eccleſiam Chriſti refer-
tur, vt ſit ſenſus: [Audite] auribus cordis & corporis, [verbum quod loquutus eſt do- Gene. 33.
minus ſuper vos filij Iſrael] i. filij eccleſiæ, ſeu plebs Chriſtiana, quæ Deum fide viden-
do es Iſrael, qui interpretatur videns Deum. [ſuper omnem cognationem quam eduxi de
terra Aegypti] id eſt, ſuper omnẽ eccleſiam, quam eduxi de conuerſatione mundana & prę-
ſenti ſeculo nequam, transferens eam in regnũ filij dilectionis meæ, i. in myſticam vnitatem Galat. 1.
credentiũ per fidem & charitatem. [Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationib'
terræ] i. poſtquam prędicata eſt fides Chriſtiana & publicata, ſolos Chriſtianos cognoui &
noſco per approbationem. De qua cognitione dicit Apoſtolus: Si qs diligit Deũ, hic cogni 1. Cor. 8.
tus eſt ab eo. Et rurſus: Si qs ignorat, ignorabiſ. Interim enim nullus extra eccleſiam eſt ſalua & 14.
tus, nec poteſt ſaluari, ſicut nec extra arcam Noe qſquam ab aquis diluuij exterit pręſeruat'.
Propter quod ait ſaluator: Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit: qui vero non credide Gene. 7.
rit, condemnabitur. [Idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniqtates veſtras] i. in præſenti vos ca Mar. 16.
ſtigabo, ne æternaliter pereatis. De hoc in præcedentibus dicta ſunt multa. Beatus enim ho-
mo, qui corripitur à domino. Et Apoſtolus dicit: Si extra diſciplinam eſtis, ergo adulteri & Iob. 5.
non filij eſtis. [Nunqd ambulabũt pariter duo, niſi conuenerit eis?] Sic duo nõ poſſunt ſimul Heb. 12.
cõuerſari in ſchola Chri, vel ambulare in via virtutũ, & de bono in melius efficaciter profici-
endo, niſi mot' paſſionũ, iram, contentionem, impatientiáq; abijciant, & pari propoſito ho-
neſtáq; amicitia copulenſ. Quod ſi ita fuerint cõuenientes, ſeu concorditer cõſentientes, in de-
ſiderio proficiendi, poterunt omni die fortiſſime progredi in ſemitis Dei: ſe inuicem exhor-
tando, increpãdo, ædificãdo, & pſe inuicẽ indeſinenter atq; feruenter orando. Vnde Eccle-
ſiaſtic. 37. legiſ: Cum viro ſancto aſſiduus eſto, & quemcunq; cognoueris obſeruantẽ timo-
rem Dei, cuius anima eſt ſecundũ animam tuam. Et alibi: Omnis homo ſibi ſimili ſociabiſ. Eccl 13.
Hæc eſt ſalubris ſocietas. Siquidẽ vę ſoli. Et frater adiuuãs fratrem, quaſi vrbs munita, iuxta Salo Eccles. 4.
monem Pro. 18. [Auditũ facite in ædib' Azoti, & in ædib' terræ Aegypti] i. infidelib' annun
ciate. [Et dicite: Congregamini ſuper montes Samariæ] id eſt, eccleſiæ, quæ ſe dicit cuſtodire
pręcepta iuſtitiæ. Samaria enim interpretaſ cuſtoditio. [Et videte inſanias multas in medio
eius] id eſt, peccata Chriſtianorũ perpendite, vt cũ videritis eos ab aduerſarijs fidei ſuperari,
vel di-

vel diuinitus caſtigari, non blaſphemetis nomē Chriſti, q̄ſi non poſſit eccleſiam ſuam tueri, nec veſtræ poteſtati aut dijs veſtris attribuatis victoriam, q̄ præualetis fidelibus, ſed iuſtū Dei iudiciū conſiderate, qui propter peccata Chriſtianoꝝ, tradit eoſdem aduerſarijs ſuis, ac alijs plagis corripit eos. [Theſaurizantes iniquitatem & rapinam in ædibus ſuis.] Quibus dicit à
Iacob. 5. Iacobo: Theſaurizaſtis vobis irā in die iudicij. Et ad Roma. Apl'us: Ignoras, q̄niam benigni
Rom. 2. tas Dei ad pœnitentiam te adducit? An diuitias bonitatis & patientiæ & longanimitatis Dei contemnis? Secundū duritiam autem tuam & impœnitens cor tuum, theſaurizas tibi iram in die irę & reuelatiōis iuſti iudicij Dei. Tales ſunt habituati & indurati in vitijs, q nō ex paſ ſiōe, ſed animi deliberatiōe & habitu peccant. [Qui neſcierūt facere rectū] q̄bus & ab Hiere mia dicit: Si mutare poteſt æthiops pellem ſuam, & pardus varietates ſuas, & vos poteritis
Hier. 13. benefacere, cū didiceritis malū. Iſti enim non habent ſcientiam illam quæ eſt vnū de ſeptem
Sap. 10. donis ſpūſſancti, de q̄ ait ſcriptura: Dedit illi ſcientiā ſanctoꝝ. Hoꝝ terra, i. corpora tribulabuntur in igne æterno & à dæmonibus circundabunt. Fortitudo q̄q; eoꝝ penitus detrahe-
1. Mac. 2. tur. Quoniam gloria impij, ſterc' & vermis: hodie extollit, & cras non inuenit. [Quomodo ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura &c.] i. q̄uis leo ille ſæuiſſimus, q eſt diabolus, multos fi-
1. Pet. 5. deliū deuoret, abſorbens fluuiū nec admirans: aliqui tamen, puta electi, qui pauci ſunt, dētes
Iob. 40. eius euadūt per gratiam Chriſti ſummi paſtoris, & per inſtructionē ac bonā pręſidentiā pre
Ioan. 10. latoꝝ. Poteſt hoc q̄q; referri ad Iudæos conuerſos ad Chriſtū, qui alijs plurimis pereuntib', atq; à dæmonib' per infidelitatem deuoratis, erepti ſunt. De q̄b' dicit Apl'us Rom. 11. Reliquæ
Eſaię. 1. per electionē gratiæ ſaluæ factæ ſunt. Et Eſaias: Niſi dn̄s ſabaoth reliq̄ſſet nobis ſemen, q̄ſi So
Gen. 25. doma eſſemus. [Conteſtamini] i. p̄dicate, ò doctores & paſtores eccleſiæ [in domo Iacob] id eſt, in populo vitijs reluctante, q ſunt ſpūaliter filij Iacob, q interpretatur ſupplantans. [Quia
1. Pet. 4. cū viſitare cœpero præuaricatiōes Iſrael] i. peccata eccleſiæ caſtigare. Temp' eſt, vt iuuicium incipiat à domo Dei. Et Ezech. 9. loquit dominus: A ſanctuario meo incipite percutere. [Viſitabo ſuper altaria Bethel] i. ſchiſmaticoꝝ ac hæreticoꝝ, q ſe præ cæteris iactant eſſe in domo Dei, vel domū ipſius. Bethel aūt interpretatur domus Dei. [Et percutiā domū hyemalem] id eſt, congregationem eorum, in quibus refriguit calor ſanctæ dilectionis & ignis ſpiritus ſancti, in quibus eſt frigus conſtringens, i. peccatū mentem indurans, & lapideā faciens, ne capax ſit gratiæ Dei & compunctionis internæ. [Cum domo æſtiua] i. cum illis, in q̄bus eſt ignis concupiſcentiæ, calor iræ ac vitioꝝ. [Et peribūt domus eburneæ] i. collectio eorum qui à foris virtuoſi videntur ac ſplendidi, intus aūt ſunt pleni ſordib' culpæ. Et item oēs
Matt. 23. vani, curioſi, & ſeculariter adornati, quærentes placere mundo magis quàm Deo. Quales fuerunt, de quibus ſcriptum eſt Luc. 16. Vos eſtis, qui iuſtificatis vos coram hominibus, Deus autem nouit corda veſtra: Quia quod altum eſt hominibus, abominatio eſt ante Deum.
Pſal. 52. Et pſalmiſta: Deus diſſipauit oſſa eorum qui hominibus placent. [Et diſſipabūtur ædes multæ] id eſt, multi eorum, qui ad tempus ſunt templum ſpirit' ſancti, quando in charitate con ſiſtunt, à dæmonibus ſuperantur, deſtruuntur, & omne ſpiritale eſſe gratiæ gratum facientis amittunt, ita q̄ nil reputantur à Deo.

¶ Expoſitio literalis cap. IIII. Audite verbum hoc vaccæ pingues. Art. VII.

PRæterea plenius deſcribitur in præſenti capitulo decem tribuū dira captiuitas, atq; horrenda punitio. [Audite verbū hoc] quod ſubditur, i. prænunciationem calamitatis veſtræ, vt territi pœniteatis. [vaccæ pingues] id eſt, maiores & potentiores ac ditiores in decem tribubus, qui recte vocamini vaccæ pingues: Primo, quia iam immolandi eſtis Aſſy rijs, vt macti emini. Secūdo, q̄m vitulos aureos adoratis, ſic'q; impletur in vobis quod dicitur
Pſal. 113. à Dauid: Similes illis fiant qui faciūt ea, & oēs qui confidunt in eis. Tertio, quia per modū vaccaꝝ, carnalem quietem & delectationes gulæ diligitis. De talib' vaccis cecinit Moſes in
Deut. 32. Deutero. cantico: Incraſſatus eſt dilectus & recalcitrauit, incraſſatus, impinguatus, dilatat', dereliquit Deū factorem ſuum. [Quæ eſtis in monte Samariæ] i. in regione Samariæ monto
3. Re. 12. ſa habitatis. Vel hoc dicitur, q̄m in montibus certis inſidiabantur his, qui pergebāt Hieruſalem ad adorandū immolandū'q; domino. [quæ calumniā facitis egenis] verbis & factis iniuriando. [& cōfringitis pauperes] eos lædendo, ſpoliando, occidendo, aut alijs modis perſe quendo. Vel etiam ſpiritaliter illos cōteritis, auertēdo eos à cultu Dei. Talia q̄q; peccata erāt
Eſaiæ. 3. in regno Iudæ, iuxta illud Eſaiæ: Quare atteritis populum meum, & facies paupeꝝ commolitis? [Quæ dicitis dominis veſtris] i. regibus vel primis principibus regis veſtri. [Afferte] id eſt, date nobis licentiam afferendi ſeu ſpoliandi inferiores. Vel afferte, i. date nobis de p̄dis, à ſubditis iniuſte ſublatis: quia & reges ac iudices Iſrael à ſubiectis multa extorquebāt. [& bibemus] i. ſpolia illa hilariter conſumem', & vina de precio illoꝝ portabim'. Solēt eñ huiuſ-
Prou. 9. modi oppreſſores paupeꝝ, prędas cū ingenti delectatione conſumere: quia & aquæ furtiuæ dulciores ſunt, & panis abſconditus ſuauior. ¶ Quidam per vaccas pingues intelligunt vxores potentum, quæ calumniabant egenos, q̄a viros ſuos induxerūt ad hoc. Dicebant'q; viris ſuis,

ſuis,i.maritis:Afferte,& bibemus.[Iurauit dñs De⁹ in ſancto ſuo]i.in ſeipſo & per ſeipſum,
non enim habet,per quem iuret,maiorem. Vel in ſancto ſuo, id eſt, per me prophetam ſuũ.
Vel in aliquo alio ſancto homine & angelo, ſicut habetur in Pſalmo: Deus loquutus eſt in Pſal. 59.
ſancto ſuo. Frequenter legitur Deus iuraſſe, cum tamen omnis ſimplex ſermo eius pro iu-
ramento habendus ſit. Sed propter hominum tarditatem, certificationem, ſeu excitatio-
nem, iurare dignatur, quatenus inſinuetur immobiliter verum eſſe, quod ait: [Quia ecce
dies veniet ſuper vos]i. tempus captiuitatis & afflictionis veſtræ ab Aſſyrijs nunc inſtat. [&
leuabunt vos in contis]id eſt,Aſſyrij in captiuitatem vos deferent, ſicut carnes pinguiũ vac-
carum portant in vectibus,vel negocia ponderoſa in tenellis.[& reliquias veſtras]id eſt,reſi-
duos, ad vrbes,caſtra,ſeu latibula fugientes,leuabunt [in ollis feruentibus,] id eſt,in prædi-
ctis locis, in quibus quaſi in ollis abſconditi fuerint,concremabunt, loca talia incendendo,
q̃ incenſa ſimilia erant ollis ignitis ſeu bullientibus.[& per aperturas exibitis]id eſt,de tali-
bus locis fugietis. Vel extrahemini per quædam foramina, quæ facietis in muris ſiue ma-
cerijs. Vel per aperturas, ſeu vias iam factas. [altera cõtra alteram]id eſt, vna vacca pinguis
ex vna parte,& alia ex parte oppoſita. Vel, vna contra aliam, id eſt, mutuo ac viciſſim.vt
enim Hieronymus dicit,idiomatis Hebræorum eſt, vt quod nos dicimus, mutuo vel vicif-
ſim, ipſi dicant, altera contra alteram. [Et proijciemini]id eſt,captiui ducemini[in Arnon]
i.in Armeniam,ſecundum Hieronymum. Vnde Symmachus tranſtulit, In Armeniam. Se-
cundum gloſſam,Arnon eſt regio vltra montes Medorum atq; Perſarum, vel vltra terram
Aſſyriorũ,vt alij dicunt. Patet ergo, q̃ vſq; ad illud territoriũ translati fuerunt nonnulli de
populo decem tribuũ. Conſequenter ironice vel prænunciatiue,non exhortatiue,ait pro- 3.Re. 12.
pheta ad decem tribus.[Venite ad Bethel]ciuitatem, in qua fuit vnus de aureis vitulis.[& im
pie agite]id eſt,in Deũ peccate,vitulum adorando. Venite quoq;[ad Galgalam]in qua,qua- Oſee.9.
ſi in celebri loco,idololatria exercebaſ. Vnde in Oſee prædictũ eſt:Omis neq̃tia eorũ in Gal
galis.[& multiplicate p̃uaricationẽ]i. Idololatriã vitiaq́; annexa.] Et offerte mane victimas
veſtras]i.ſine dilatione ſacrilegas hoſtias idolis immolate,quouſq; capiamini, [tribus dieb⁹
decimas veſtras] Symmachus tranſtulit,tertia die. Vnde ſenſus eſt,ſecundũ gloſſam:Quod
prima die obtuliſtis, reſeruate in tertium diem, vt ſit immundum. Vt enim Hieronym⁹ ait,
Erant quædam ſacrificia, de quibus nil licuit reſeruari in alterum diem.Et ſi quid reſerua-
batur, immundum erat tam reſeruatum,quàm ipſa oblatio.Fuerunt & alia ſacrificia,de q-
bus ſi vſq; in tertium diem aliquid reſeruabaſ, fuit immundum,q̃d eſt immũdas hoſtias im-
molare. Alij aũt exponũt, dicentes quòd ſicut in lege præceptum fuit, vt Iudæi ter in anno Leui. 23.
comparerent coram dño in loco electo, videlicet in tẽplo Hieruſalẽ:ſic Hieroboã prim⁹ rex 3.Re. 12.
decẽ tribuũ, ſtatuit aliqua diuino cultui ſimilia in veneratione idolorũ, q̃ꝛ hoc extitit vnũ,
q̃ tribus diebus in anno offerebant ſolennes hoſtias idolis.[& ſacrificate de fermentato lau-
dem]i.panem mixtũ fermento offerte idolis ꝓ grãrũ actione,quemadmodũ gẽtiles.Lex au- Leuit.6.
tem ꝓhibuit talẽ panẽ Deo offerri,[& vocate volũtarias oblatiões]i.huiuſmodi ſacrificia no
minate hoſtias ſpontaneas,ſicut in lege q̃dam oblationes dictæ ſunt volũtariæ,quas qs offe-
rebat vltroneus, q̃d ad lætitiam & ſuperergationem pertinuit.[& annũciate]i. peccata veſtra Num.29
alijs impudenter p̃dicate,vt agant ſimilia,vt nõ ſolũ feciſſe, ſed & alios videamini docuiſſe, Deu. 16.
ſicut de duabus tribubus apud Eſaiam legitur: Peccatum ſuum ſicut Sodoma prædicaue- Eſa. 3.
runt, nec abſconderunt. [Sic enim voluiſtis filij Iſrael]id eſt, hæc mala facere voluiſtis,& ex
propoſito hæc egiſtis. Ideo loquutus ſum vobis iſta ironice, ad inſinuandum, q̃ iſta mala
agendo, vobiſipſis ſumme nocebitis, iuxta quem modum habetur in Pſalmo 98. Dominus Apo. 22.
regnauit,iraſcantur populi. In Apocalypſi quoq;: Qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc. [Vn Pſal. 7.
de] id eſt, propter quæ peccata, [& ego] Deus,iuſt⁹ & pius iudex[dedi vobis ſtuporem den
tium]id eſt, dentes ſtupidos ex magnitudine famis,[in cunctis vrbibus veſtris,& indigenti-
am panum in omnibus locis veſtris]id eſt,fame afflixi vos. Quod enim maxima fames fu- 3.Reg.17 4.Reg.6.
it in terra Iſrael tempore Heliæ & Achab, itemq́; tempore Heliſæi & Ioram, innoteſcit in li 4.Reg.3.
bris Regum. [Et non eſtis reuerſi ad me] per pœnitentiam, [dicit dominus.] tanquam di- Eſa. 28.
cat: Ego non ex crudelitate percuſſi vos fame,ſed vt vexatio daret intellectum, & per flagel-
la conuerteremini ad me,ſed noluiſtis.Simile eſt illud quoq; Eſaię 9.Populus non eſt reuer-
ſus ad percutientem ſe, & dominum exercituum non exquiſierunt. Et Hieremias ait: Per-
cuſſiſti eos,& non doluerunt, renuerunt accipere diſciplinam. Deinde ponitur alia plaga,vi Hier. 5.
delicet ardor ſitis.[Ego quoq; prohibui à vobis imbrem]id eſt, pluuiam ſerotinam,cauſas
naturales atq; cæleſtes ab influxu pluuiæ impediendo. [cum adhuc tres menſes ſupereſſent]
id eſt,reſtarent [vſq; ad meſſem] videlicet Maius, Iunius, Iulius, quo tempore pluuia iſta
maxime neceſſaria eſt agris terræ ſanctæ & Palæſtinæ. [Et plui ſuper ciuitatem vnam] quæ
minus peccauit,[& ſuper ciuitatem alteram nõ plui.Pars vna]in agro [cõpluta eſt]i. imbre
perfuſa,[& pars ſuper quam non plui,aruit]ita q̃ herbæ nõ protulerũt fructum ac triticum.
[Et ve-

[Et venerunt duæ & tres ciuitates]ſuper quas non plui,in quibus exiccatæ fuerunt ciſternæ.
[ad ciuitatem vnam]compluram,[vt biberent aquam]ciuitatis compluræ, [& non ſunt ſa-
tiatæ] quia & modice plui ſupee ciuitatem illam. Ex quibus palàm eſt, quòd iſtud factum
non eſt lege naturæ,varietate temporum aut ſiderum curſu,ſed diuino miraculo,vt qui plus
peccauit, grauius puniretur.[Et non rediſtis ad me]per pœnitentiam[dicit dominus.]Ter-
tia demum plaga annectitur:[Percuſſi vos in vento vrente]id eſt,in vẽto immoderanter ca-
lido vos afflixi,& terrænaſcentia deuaſtaui.[& in aurigine]id eſt,rubigine,quæ ab Iohele di
cta eſt ærugo,ſcilicet vitium ſegetũ,quando vento percuſſæ,non faciũt grana multa.Quan-
Iohel. 1. doq; etiam aliter ſumitur,vt dictum eſt plenius ſuper Iohelem. In hac ergo percuſſi[multi-
tudinẽ hortorũ veſtrorũ & vinearũ veſtrarũ] quas cupide multiplicaſtis,i.poma & vuas de-
ſtruxi. [Oliueta veſtra & ficeta veſtra]id eſt,fructus arborũ harum [comedit eruca]id eſt,ta-
lis vermis ſeu beſtiola,quæ non auolat,ſed iacens in fructibus, totum conſumit.[Et non re-
diſtis ad me, dicit Dominus] quia omnia iſta flagella ad veſtram ordinaui emendam. Præ-
terea quarta ſubiungitur plaga: [Miſi in vos mortem in via Aegypti]id eſt,legatos quos ad
Aegyptios deſtinaſtis ad contrahendum auxilium contra Aſſyrios, tradidi in manus Aſſy-
riorum, qui eos in via hac occiderunt, ſicut ſubiungitur: [Percuſſi in gladio] Aſſyriorum,
[iuuenes veſtros ad Aegyptum tranſmiſſos [vſq; ad captiuitatem equorum veſtrorum] in-
cluſiue, quia & equos iuuenum occiſorum ceperũt Aſſyrij. [& aſcendere feci putredinem
caſtrorũ veſtrorũ] id eſt, fœtorem cadauerũ horũ iuuenum, quæ inſepulta reliquerunt Aſſy-
rij.[in nares veſtras]quando ad vos delata fuerunt,vel acceſſiſtis ad ea.[& nõ rediſtis ad me,
dicit dominus.] Poſtremo ſubiungitur quintum flagellum: [Subuerti vos, ſicut ſubuertit
Deus Sodomam & Gomorrham]id eſt, tam horribiliter & diſtricte puniui vos per Aſſyri-
os,& item per plagas memoratas. Per quas & terrænaſcentia demolitus ſum, ita q; veſtra
ſubuerſio comparaſ quodammodo ſubuerſioni Sodomæ & Gomorrhæ,habitatorumq; ea-
rum. Nam & ſcelera veſtra illorũ criminibus erant ſimilia.Loquiſ autem domin' de ſeipſo,
quaſi de alio,dum ait: Subuerti vos,ſicut ſubuertit Deus. Vel idcirco ſic loquiſ,vt inſinue-
tur pluralitas perſonarũ in Deo,dũ pater Deo filio loquiſ, vel econtra. Iuxta quem modũ lo
Gen. 19. quendi ſcriptũ eſt in Geneſi: Domin' pluit ſuper Sodomam & Gomorrham ignem & ſul-
fur à domino. [& facti eſtis quaſi torris raptus de incendio]id eſt, ſimiles facti eſtis ligno pro
maiori parte combuſto,ab igne extracto, ne totaliter combureref, quoniam pauci veſtrum
manus hoſtium euaſerunt.Vel hoc ideo dicitur, quia Aſſyrij ædificia multa decem tribuum
4.Re. 17. incenderunt,de quorum incendio aliqui euaſerunt. Videſ quoq; propheta in hac plaga lo-
qui de futuro per modum præteriti. Licet enim circa tempora eius cœperint Aſſyrij decem
tribus opprimere, finalis tamen ſubuerſio earundem facta eſt tempore Oſee vltimi regis
Iſrael,quando defunctus eſt Amos ex dolore vulneris,quod ſibi inflixit filius Amaſiæ ſacer-
dotis idololatriæ, tempore Hieroboam regis filij Ioas. [& non rediſtis ad me, dicit domi-
nus]De talibus tam incorrigibilibus dominus ait per Eſaiã: In quo percutiam vos vltrà,ad-
Eſa. 1. dentes præuaricationem? Et item per Hieremiam: Indurauerũt facies ſuas ſupra petram,&
Eccles. 7. noluerunt reuerti. Quem enim Deus deſpicit, nullus corrigit. Et niſi Deus intus operetur,
Hier. 5. tangat, afficiat, non ſufficiunt extrinſeca hortamenta. Iſti autem ob ſuam peruerſitatem
non meruerunt tangi medullitus, quia & obicem poſuerunt. [Quapropter hæc faciam ti-
bi Iſrael]id eſt, inducam ſuper te plagas deſcriptas ſimiles aut maiores. [Poſtquam autem
hæc fecero tibi] id eſt,prædictas plagas induxero.[præparare in occurſum Dei tui,Iſrael.]
Hoc tripliciter explanaſ. Primo,præparare,id eſt,præpara te in occurſum Dei tui,id eſt,ad
ſuſceptionem gratioſi aduentus eius in te,quia poſt captiuitatem Iſrael ab Aſſyrijs, quidam
eorũ ad Deum conuerſi ſunt,& in Hieruſalem venerunt ſub Ezechia,vt dictum eſt.Huic ſen-
ſui conſonat translatio Septuaginta,quæ talis eſt: Præpara te, vt inuoces Deum tuum Iſra-
el. Secundo, præparare in occurſum Dei tui,id eſt, vnigenitum Dei verum Deũ,per incar-
nationis myſterium in hunc mundum deſcendentem,deuote ſuſcipe & adora. Hoc mul-
ti ex decem tribubus impleuerunt. Tertio exponitur de conuerſione Iſrael in fine ſeculi,
quia nec interim finiſ eorum captiuitas. Vnde Theodotio tranſtulit: Nouiſſime præparare
&c. Porro ad hanc præparationem inducit conſideratio omnipotentiæ Dei. Propter q̃d
ſubditur:[Quia ecce formans montes] iuxta illud Pſalm.64. Præparans montes in virtute
tua,accinctus potentia. [& creans ventum] ſecundum illud: Qui producit ventos de theſau
Pſal. 134. ris ſuis. Sumitur autem creatio hoc loco extenſe. [Et annuncians homini eloquium ſu
um.] id eſt, ſermones occultos atque propheticos electis reuelans, prout iam dictum eſt:
Amos 3. Non facit dominus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos prophetas.
Pſal. 50. Vnde & Dauid: Incerta, inquit, & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi. Eloquiũ quo-
Pſal. 104. que domini inflammauit Ioſeph. Hinc per Hieremiam ait: Clama ad me, & annunciabo
Hier. 33. tibi grandia & firma,quæ neſcis. [faciens matutinam nebulam] quæ mane deſcendit, &
operit

operit terram. Om̄es enim impreſſiones meteorologicæ ſunt à Deo, tanq̄ à cauſa prima ac
principali. [Et gradiens ſuper excelſa terræ.] illic dn̄s graditur, vbi operatur. Ipſe autem eſt
extra omnia, & intra oïa, continens vniuerſa, & operans omnia in omnibus. Ideo ambulat
per operationem ſuper excelſa terræ, i. in montibus quantū ad literam. Vnde & Iob 22. legi Pſal. 103.
tur: Circa cardines cæli perambulat. Et, Qui ambulat ſuper pennas ventorū. Et gradiens ſup Iob. 9.
fluctus maris. [Dominus Deus exercituum, nomen eius.] Vbi nos habemus, exercituum, in
Hebræo dicitur Sabaoth, pro quo Septuaginta tranſtulerunt, omnipotens. Vnde & hoc lo-
co dixerūt: Dn̄s Deus, om̄ipotens nomen eius. Vtrūq; enim ſignificat Sabaoth. Dicit aūt Deus
dn̄s exercituū, i. cæleſtium agminum, immo & oim concionum, iuxta illud Eſaiæ 42. Ego
dominus, hoc eſt nomen meū. Et iterū: Dominus exercituū nomen eius. Hinc in veteri teſta- Hier. 32.
mento, præſertim in Zacharia, Deus dominus exercituum appellatur. Zach. 1. 2

¶Expoſitio eiuſdem cap. IIII. tropologica. Art. VIII.

DEniq; vaccæ pingues in montibus Samariæ conſiſtentes, quæ calumniantur pauperes,
conſeringunt egenos, & vini pocula quærunt à ſuperioribus ſuis, etc intelliguntur cru
deles auariq; principes populi Chriſtiani & item carnales paſtores ſeu prælati eccle-
ſiæ, qui paſcunt ſeipſos, lac ouium manducantes lanamq; induentes, gregem autem domi-
ni non alentes, ſed cum crudelitate atq; potentia præſidentes, de quibus Ezechiel. 34. diffu-
ſe loquitur dominus. Iſti nempe cū ſint ad diuina pigri, corporalem quietem vitioſe aman-
tes, vitamq; beſtialem ducentes in voluptatibus gulæ & luxuriæ, merito vaccæ pingues di- Oſee. 4.
cuntur, quia etiam quaſi vacca laſciuiens declinant à lege diuina. De quorum ſingulis dici
poteſt illud Iob 15. Cucurrit impius aduerſus Deum erecto collo, & pingui ceruice arma-
tus eſt. [iurauit dominus quia ecce dies venient ſuper vos, & leuabunt vos] diaboli [in con-
tis] i. in ſuis inſtrumentis afflictiuis. [Et reliquias veſtras] id eſt, corpora, q̄ moriendo reliqui-
ſtis, vel imitatores ac poſteros, [in ollis ferentibus] id eſt, infernalibus foueis. [Et proijciemi
ni] in die iudicij [in Arnon,] per quod hoc loco infernus inferior deſignatur. Iſta fiunt re-
probis in die mortis, in die iudicij, & in die infernalis ſupplicij, quâdo de olla in ollam trāſ-
ibunt per aperturas, quia de calore nimio ad aquas niuium pergent. [Venite ad Bethel] id Iob. 24.
eſt, domum ſeu eccleſiam Dei, [& impie agite ad Galgalam] id eſt, ſcripturarum reuelatio-
nem. Galgala enim reuelatio interpretatur. [Et multiplicate præuaricationem.] Hoc ironi-
ce dicitur contra fideles, qui eccleſiam viſitant & ſermones audiunt nō ex deuotione, ſed ari
da conſuetudine, vel humano pudore, aut carnali affectione, vt videant deſiderabile ocu-
lorum ſuorū. Ideo in eccleſia & prædicatione impie agunt, & tranſgreſſiones multiplicant,
effutitiones habendo, cogitationes quoq; carnales, & euagationes intimoratas, & corā ſa-
cramento irreuerenter aſtando. [Et ſacrificate de fermento laudem] i. per opera vitijs corru
pta Deum honorate. Hoc agunt, qui faciunt opus Dei negligenter, quorum intentio ſini-
ſtra, opera ex genere bona inficit. Quorum diuiſum eſt cor, & conuerſatio prorſus immun Hier. 48
da. Ideo monet Apoſtolus: Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio. [Et voca- Oſee. 10.
te voluntarias oblationes] i. ea quæ Deo offertis, multum reputate, & æſtimate vos magnum 1. Cor. 5.
aliquid agere, quaſi condigne honoretis Deum, nec obligemini ad bona huiuſmodi. Totū
iſtud ironice dicit. Sunt enim nonnulli, qui munera atq; obſequia, quæ offerunt Deo, ma-
gnifice appreciantur, & magnæ perfectionis eſſe ſe arbitrant, quaſi qui diuinis beneficijs vi-
cem idoneam p̄ſtent, non penſantes diuinæ maieſtatis infinitā dignitatē, diuinorū beneficio-
rum incōparabilem magnitudinem, propriæ conditiōis fragilitatem, & ſui obſequij imper- Luc. 17.
fectionem. Contra quos ait ſaluator: Cum feceritis oïa quæ p̄cepta ſunt vobis, dicite: Serui
inutiles ſumus: Quod debuimus facere, fecimus. Hinc 1. Paralip. 29. loquitur Dauid: Tua do
mine ſunt omnia, & quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi. [Et annunciate] alijs mala
quæ facitis, vt vos imitentur & laudent in vitijs. Quoniam laudatur peccator in deſiderijs Pſal. 9.
animæ ſuæ. Hoc agunt prorſus corrupti in rationis iudicio & affectu, qui gloriantur cum Prou. 2.
male fecerint. De quibus ſcriptum eſt Hieremi. 6. Confuſione non ſunt confuſi, & erube-
ſcere noluerunt. Sunt quoq; aliqui religioſi, qui ſæpe ſe iactant de ſua audacia, rebelliōe atq;
victoria cōtra prælatos, quorum cæcitas & inſania craſſa eſt & magna valde. [Vnde & ego
dedi vobis ſtuporem dentium] ſpiritalium, quibus cibus animæ maſticatur atq; in memo-
riæ ventrem proijcitur, id eſt, robur idoneæ conſiderationis ac frequentis reuolutionis ſcri
pturarum ſanctarum ſeu verborum cæleſtium, tuli à vobis [in cunctis vrbibus] i. congrega-
tionibus [veſtris.] Tales nempe non guſtant dulcedinem verbi Dei, nec delicijs ſcriptura-
rum pingueſcunt. Hoc modo ſtupeſcunt dentes eorum, qui comedunt vuam acerbam. Hier. 31.
De qua legitur: Vua eorum vua fellis & botri amariſſimi. [Et indigentiam panum] id eſt, pa Deu. 32.
nis ſacramentalis, panis lachrymarum, panis vitæ & intellectus, panis ſanctæ actionis, dedi Ecci. 15.
vobis [in omnibus locis veſtris.] His equidem panibus merentur priuari, qui paſcunt in vi-
tijs, & delectantur rebus obſcœnis: quia & ſi corpus Chriſti accipiant, nō tamen ſpiritaliter 1. Cor. 11.

illud manducant. Ideoq́ non ſolum non aluntur, ſed grauius vacuantur & infirmantur in
anima.[Et non eſtis reuerſi ad me, dicit dominus.] Interdū abſtrahit Deus pia diſpēſatione
etiam electis & bonis quoſdam panum iſtorum, ne de gr̄a ſibi data ſuperbiant, vel ꝑ incautelā
grauius ruant. Qui ſentiētes ſe priſtina deuotiōe, opulentia & alacritate priuatos, mox feruē-
tius recurrunt ad Deum: arbitrantes ſe illū grauiter offendiſſe, tota intentione ad eius pieta-
tem confugiūt. Priſtinam quoq́ panū ſpiritalium vbertatem pinguedinemq́ ſortiti, de cæ-
tero humiliores manent & cautiores. Reprobi vero, de quibus nunc ſermo, quanto ſpiritali-
bus panibus plus priuanſ, tanto minus ad dominum conuertuntur.[Ego quoq́ prohibui à
vobis imbrem] i. gr̄am ſpūs ſancti vobis non infudi, nec per vnctionē vos docui, nec aquā ſa
Sap.1. pientiæ ſalutaris (q̄ in maleuolam non ingreditur animā) vobis largitus ſum. De tali imbre
Ioan.4. ſeu pluuia ait ſaluator: Qui biberit ex aqua, quā ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in
vitam æternam.[Cum adhuc tres menſes ſupereſſent vſq́ ad meſſem] id eſt, qn̄ adhuc temp⁹
erat contritionis, confeſſionis & ſatisfactionis, quibus ad maturā æternæ beatitudinis remu
nerationem pertingiſ. Itaq́ tres menſes, ſunt ꝑdictæ tres partes pœnitentiæ.[& plui] i. prędi
ctum imbrē effudi,] ſuꝑ ciuitatē vnam] i. cōgregationē electorum atq́ bonorum nō ponentium
obicem gr̄æ Dei.[& ſuꝑ ciuitatē alterā] reprobom & impœnitentium[non plui. Pars vna] id
eſt, vna anima ſeu particularis eccleſia [compluta eſt] i. cæleſti rore ꝑfuſa, & verbo doctrinæ
efficaciter irrigata.[& pars, ſuper quam non plui] i. aīa dura ſeu malignantium eccleſia, [aru
Hier.17. it,] tanq̄ arbor ſterilis ſtirpsq́ inutilis. Erit em̄, teſte Hieremia, ſicut miricæ in deſerto. Hinc
Ioan.15. Chriſtus ait in Ioanne: Si quis in me non manſerit, mittetur foras tanq̄ palmes, & areſcet. Et
Pſal.101. pœnitens loquitur: Percuſſus ſum vt fœnum, & aruit cor meum. [Et venerunt duæ & tres ci
uitates] id eſt, illi ſuper quos non plui, [ad ciuitatem vnam] complutam, [vt biberent aquā]
id eſt, gratiæ & ſapientiæ eius participes fierent, verbumq́ Dei audirent, [& non ſunt ſatia-
tæ.] Iſtud accipi poteſt de pœnitentibus, qui non ſatiantur, vel quia non tantam gratiam &
perfectionem conſequuntur, vt cupiunt, vel quia nihil gratię gratum facientis & donorum
ſpiritus ſancti participant, eo quòd non vere pœniteant, & timore aut neceſſitate magis q̄
amore & voluntate hæc faciunt. Interdum quoq́ pluit Deus ſuper vnum, & non ſuper ali-
Eſa.60. um, per nubes, de quibus loquitur Eſaias: Qui ſunt iſti qui vt nubes volant? id eſt, per prædi
catores & viros diuinos, qui verbo tonant, miraculis coruſcāt, pietate obumbrant, doctri
na fœcundant. Quando videlicet aliquibus iuſte verbum Dei ſubtrahitur, quod alijs miſeri-
corditer annunciatur, quemadmodū dn̄s ait ad Ezechielem cap.3. Fili hominis, linguam
tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus, nec quaſi vir obiurgans, quia domus ex-
Luc.10. aſperans eſt. Faciamus ergo quod Chriſtus ait diſcipulis: Rogate dominum meſſis, vt mit-
tat operarios in meſſem ſuam. [Percuſſi vos] permiſſiue o reprobi, [vento vrente] id eſt, ar
dore libidinis vel doctrina ventoſa & corruptiua. [& in aurigine] id eſt, ira & inuidia, quæ
ſanguinis ruborem variant in pallorem, & fructum ſeminis animæ, quod eſt verbū Dei, cor-
rumpunt percuſſi.[Multitudinem hortorum veſtrorum & vinearum] id eſt cordium, in quibus flo-
res virtutum, gramina contemplationum, & botri fructuum ſpūs ſancti merito pullularēt.
Horum enim corda percutiuntur, dum à Deo relinquūtur, areſcunt, vitijsq́ ſubduntur. [Oliue
ta veſtra & ficeta] id eſt, opera miſericordiæ & ſuauitatis internæ vel habitus virtuoſos, ex
quibus procedunt huiuſmodi actus, quemadmodum fructus prodeunt ex arboribus. [co-
medit eruca] id eſt, mordax ac pungitiua inuidia, quæ omnia vaſtat, ſi admittatur: non enim
compati aut auxiliari permittit.[Miſi in vos mortem in via Aegypti] id eſt, cum ambulare-
tis in operibus carnis & ſeculi, vita gratiæ vos priuaui, vel corporaliter caſtigaui. [per-
Ephe.6. cuſſi in gladio iuuenes veſtros.] Gladius ſpiritus eſt verbum Dei. Qui ergo in iuuentute ex
auditu verborum Dei corrigitur, gladio ſalubriter verberaſ.[vſq́ ad captiuitatem equorum]
id eſt, refrenationem laſciuorum motuum corporis. Hæc quoq́ aliter accipi poſſunt, ſed ꝓpter
cauſam pertranſeo. [Subuerti vos ſicut ſubuertit Deus Sodomam & Gomorrham] id eſt,
igne concupiſcentiæ & ſulſure fœtidiſſimæ voluptatis prorſus permiſi vos perire, quantum
ad ſpiritale eſſe gratiæ gratificantis, [& facti eſtis, quaſi torris raptus de incendio] quantum
ad hoc, ꝙ nondum pœnas tartarei ignis incidiſtis, [& non rediſtis ad me.] In quo patet in-
corrigibilitas veſtra. De talibus dominus ait ad Hieremiam: Quare auerſus eſt populus iſte
auerſione contentioſa? [Quia ecce formās montes] id eſt, angelos ſanctos in ſublimitate na-
Hiere.1. turæ & gratiæ atq́ in beatifica fruitione conſtituens. Vel montes, id eſt, apoſtolos & imitato
Phil.2. res eorum in arce virtutum reponēs, quorum conuerſatio eſt in cælis, & ſicut exaltantur cæli à
Eſa.51. terra, ita exaltatur nobilis angelica cæliformisq́ vita eorum, ab ignobili, confuſa & iniuſta
malorum Chriſtianorum conuerſatione, de qualibus diciſ Hier.17. Recedentes à te, in terra
ſcribentur.[& creans ventū] i. eos q velociſſime cuncta terrena tranſcendunt. [faciens matu
tinam nebulam] id eſt, ſymbolicarum reuelationum obſcuritate in primis mentem inuol-
uens, antequam ad anagogicæ contemplationis perueniat puritatem, ita fit ſæpe. Hæc ergo
obſcuri-

obſcuritas per nebulam,quæ mane operit terrã,ſignificatur. Nõ enim poſſibile eſt aliter no
bis lucere diuinum radiũ, niſi varijs ſenſibiliũ formarũ velaminibus circumtectum. [Et gra-
diens ſuper excelſa terræ]id eſt,in mentibus contemplatiuis atq; theoricis ambulans, cũ q-
bus eſſe,ſunt deliciæ meæ. Ecce tanta eſt conuentio, cõmunio atq; cõcordia Dei cũ ſeruulis
ſuis deuotis atq; humilibus. Cum exiſtentib⁹ eſt, cũ ſtantibus ſtat, cũ habitantibus habitat,
cum gradientibus graditur,cũ aſcendentib⁹ & deſcendentib⁹ aſcendit atq; deſcendit.Hinc
ait ad Iacob Gene.46.Ego deſcendam tecum in Aegyptũ.Et Iacob loquens de ipſo Deus, Gen. 33.
inquit,qui ſocius fuit itineris mei.Dat eñ ſuis virtutem ad oĩa iſta,eosq; in cunctis gratioſe
deducit.Nec hoc ſolũ,ſed ipſi quoq; ſunt,manent,ſtant, ambulant, aſcendunt atq; deſcen-
dunt in ipſo,id eſt,ſecundum voluntatem & per gratiam eius.

¶Elucidatio literalis cap.V.Audite verbum iſtud &c. Art. IX.

HOc loco oſtenditur irreparabilis decem tribuum vaſtitas.[Audite]ò decem tribus[ver
bum iſtud, quod ego]Amos[leuo ſuper vos]id eſt, ex magno affectu de vobis annun
cio.[planctum] id eſt, planctuoſum ſeu lamentabile,quia cum fletu & compaſſione
veſtram calamitatem prædico,vobisq; deplango, quemadmodum Samuel Saulem,& Chri 1.Re. 15.
ſtus ciuitatem Hieruſalem.Nec mirum,ſi Amos Iſraelita Iſraelem deplangat, cum Eſaias fu Luc.19.
turam miſeriam ſeu captiuitatem Babylonis & Moab tam dire defleuerit, vt patet in libro Eſa. 13.
ipſius.Qui etiam duas tribus deplorans:Nolite,inquit,incumbere vt conſolemini me ſuper Eſa. 22.
vaſtitate filiæ populi mei.Deinde verba planctus ponũtur:[Domus Iſrael]id eſt,familia de- Eſa. 30.
cem tribuum[cecidit] per culpam & pœnam.Cecidit eñ per idololatriam aliaq; peccata à
priſtina gratia.Et per tribulationes,preſſuras & captiuitates ſibi illatas, à præhabita corruit
proſperitate,pſertim à tempore Azahelis regis Syriæ,qui contriuit q̃ſi in tritura areæ Iſrae-
lem.Et deinde ab Aſſyrijs.[& non adijciet, vt reſurgat] per pœnitentiam à culpa ac idolola
tria. Vel per victoriam ſeu reditum à captiuitate Aſſyriaca ad proſperitatem priorem. Ta-
men in fine ſeculi decem tribus conuertentur. [virgo Iſrael]id eſt, plebs Iſraelitica, quæ vir-
go vocatur: Primo, quia in patriarchis & prophetis ac iuſtis Deo extitit deſponſata, quan-
uis iſti,qui erant tempore Amos, animi integritatem ac puritatem perdiderint, multiplici-
terq; fornicarentur à Deo.Secundo,ad inſinuandum puritatem naturæ,ſecundum ſe conſi-
deratæ.Hinc & de populo Babylonis ſcriptũ eſt Eſa.49. Sede in puluere virgo filia Babylon.
Et vtroq; modo ait Hieremias Thren.5.de populo Iudæ.Quoniam contritione magna con
trita eſt virgo filia populi mei. Itaq; virgo Iſrael [proiecta eſt in terram ſuam] id eſt, in pro-
prio territorio ab hoſtibus victa & conculcata, vel ad peccata inducta. [& non eſt qui ſuſci
tet eam]id eſt,ad priſtinum ſtatum reducat, Deũ precibus mitigãdo,vel hoſtes Aſſyrios de-
bellando. Quamuis enim hic Amos & prophetæ ſibi contemporanei, orarẽt ꝓ populo iſto,
eumq; inſtruerent,noluerũt tñ ſe ad grãm habilitare,ſed cõtrario occiderunt prophetas. De
talibus dñs,oſtendens ſe inexorabilẽ,quantũ ad aliq̃s, ait ad Hieremiã:Non aſſumas laudem Hier. 15.
& orationem pro eis.Si ſteterint Moſes & Samuel coram me, non eſt anima mea ad popu-
lum iſtũ.[quia hæc dicit dñs Deus: Vrbs,de qua egrediebantur mille,relinquent in ea centũ
& de q̃ egrediebant cẽtũ,relinquent in ea decẽ.] Tanta erit preſſura decem tribuũ, ꝙ decima
pars eorũ vix remanebit. [In domo Iſrael]id eſt,in vniuerſo populo decem tribuũ,ita ꝙ oẽs
ciuitates earũ tam grauiter vaſtabuntur. Numeros autem præfatos,videlicet mille,centum,
decem,non oportet præciſe arripere,ſed ad inſinuandũ paucitatẽ euadentiũ,quẽadmodũ di-
ctum eſt ſupra,q̊modo ſi eruat paſtor duo crura, aut extremũ auriculæ de ore leonis,ſic eru Amos 3.
entur filij Iſrael. Quidã aũt dicunt hoc factũ in primo aduentu Aſſyriorũ tempore Phul, vel 4.Re. 15.
Teglatphalaſar regũ Aſſyriorũ, videlicet,ꝙ tunc decima pars Iſrael manſit. Sed in ſecundo 4.Reg. 17
vltimoq; aduentu ſub Salmanaſar etiam decimatio capta eſt, pauciſſimis tñ exceptis.[quia
hoc dicit dñs Deus domui Iſrael]i. plebi tribuũ decem,[quærite me]per veram pœnitentiã
& perſeuerantiam ſanctam,[& viuetis]vita naturæ,euadẽdo manus hoſtiles,vita grãæ in præ-
ſenti,& vita gloriæ in futuro.Hinc fertur in pſal.68.Quærite Deũ,& viuet anima vrã. [& no- 3. Re. 12.
lite quærere Bethel]i.vitulũ aureũ poſitũ in oppido Bethel. [& in Galgalam]id eſt, in locum
ſic dictũ,nolite intrare,]vt ibi idola inuocetis. Eſt autem Galgala,ſecundũ Gloſſam,ciuitas
in fine duarũ decemq; tribuũ ſita. [& in Berſabee] vrbem duarũ tribuum, ſitam in fine regni
tribus Iudæ. Vnde frequenter legitur,A Dan vſq; Berſabee.[non tranſibitis] id eſt, nõ trãſ-
eatis propter idololatriam ibi exercendam, quia in aliquibus locis regni Iudæ iam idolola- 3.Re. 17.
tria viguit.[quia Galgala captiua ducetur]id eſt, populus Galgalæ ab Aſſyrijs capiet. [& Be
thel inutilis erit]i. ciues vrbis illius & vitulus aureus non poterunt vos ſaluare, quia & vrbs
Bethel fuit deuicta. De Berſabee autem nunc tacet, q̃niam decem tribubus captis, non fuit
deſtructa.[quærite dominum,]eius miſericordiam,auxilium,& ſalutem iugiter inuocando.
[& viuite,] vniti fonti vitæ,[ne forte comburatur] id eſt, igne tribulationis & captiuitatis Ioan. 4.7
incendatur & conſumatur, [vt ignis,] qui ardendo deficit, deficiente combuſtionis mate-

 tia.

ria.[domus Ioſeph]i. plebs decem tribuum,quæ ſignificatur per Ioſeph,quaſi per principa
Gene. 49 liorem inter patriarchas,à quibus decem tribus exortæ ſunt. Ioſeph enim data ſunt primo-
genita,eo ꝙ Rubeu violaſſet thorũ patris ſui,vt dicitur 1.Paralip.5. Vel ideo nomine Ioſeph
decem tribus ſignificantur, quia Ieroboam filius Nadad, primus rex decem tribuũ, erat de
ſemine Ioſeph per Ephraim. Vnde Oſee per Ephraim ſæpe decem tribus, vt dictum eſt, ſu-
pra expreſſit.[& deuorabit]ignis iſte domum Ioſeph. [& non erit qui extinguat Bethel]i. à
præinducto igne eripiat vrbem Bethel & vitulum eius,niſi quæſieritis dominũ,quem q quę-
Lucę. 11. rit,inuenit.His verbis dedit Deus decem tribubus pœnitentiæ locũ.Deinde ꝓpheta redargu
it plebem hanc,& maxime iudices eius,[qui conuertitis in abſynthium iudicium]i. verita-
tem iudicij ex ſua natura dulcem ac delectabilem, ſicut & om̃es actus virtutis conuertitis in
amaritudinem falſitatis,pauperũ & innocentũ iudicia peruertendo,quod & illis amariſſimũ
eſt.Eſt aũt abſynthius amariſſima herba. [& iuſtitiam in terra relinquitis] i. cultum diuinũ
& Deum,qui eſt increata iuſtitia. Iuſtitiam q́ꝫ commutatiuam, q̃ in emptionibus venditi-
onibuſq́ꝫ conſiſtit,& diſtributiuam, q̃ reddit vnicuiqꝫ q̃d ſuum eſt. De talibus ſcriptum eſt
Eſa. 5. Væ,qui dicitis malum bonum,& bonum malũ, ponentes dulce in amarum,& ama-
rum in dulce. Reliquiſtis ergo per idololatriam increatam iuſtitiam ſeu iuſtum Deum,de
quo ſubditur:[Facientem Arcturum & Orionem.] Arcturus, ſecundum Gloſſam,habet ſe-
ptem ſtellas, quem vocant aliqui Vrſam maiorem. Eſtq́ꝫ conſtellatio gyrans circa polum
ſeptentrionalem. Porro Orion ſecundũ Hieronymum, hyeme oritur,& ſuo ortu tempeſta-
tem ſignat ac excitat. Dicuntq́ꝫ aliqui,ꝙ ſit conſtellatio clara,partim in ſigno Tauri,& par
Iob. 9. tim in ſigno Geminorum conſiſtens. De horum expoſitione verborum pluribus ſcripſi ſu-
per illud Iob: Qui facit Arcturũ & Oriona & Hyadas & interiora auſtri. Deniqꝫ pro Orio-
ne, Symmachus tranſtulit ſtellas, Theodotio veſperum. Hebræus vero, qui Hieronymum
in diuinis inſtruxit ſcripturis, vt ipſemet refert Hieronymus, dixit verbũ Hebraicum, pro
quo poſitum eſt nomen Orionis, ſignificare ſplendorem,ſicq́ꝫ per Orionem generaliter in-
telligenda eſſe aſtra ſplendentia. Vtitur autem propheta nominibus à gentilibus inſtitu-
tis magis, quàm hebraicis,quoniam magis conſueta intelligibilioraq́ꝫ erant.[& conuerten-
tem in mane tenebras] id eſt, poſt caliginem noctis facit auroram ſuccedere.[& diem in no
ctem mutantem]id eſt,diei facit ſuccedere noctem,cuius ordinatione perſeuerat dies. Tem
porũ enim dat tempora, vt alleuet faſtidiũ. Idcirco cantatur in hymnis: Qui temperas rerũ
vices. Et iterũ: Lucis diurnæ tempora ſucceſſibus determinans. [Qui vocat aquas maris]i.
calore ſolis releuat eas in aere,& liquat ac excolat eas in dulcem humorem. [& effundit eas]
Pſal. 134. guttatim[ſuper faciem]i. planitiem[terræ.]Educit enim nubes ab extremo terræ,Qui ope-
Pſal. 146 rit cælũ nubibus,& parat terræ pluuiam. De quo ſcriptum eſt Iob 26. Qui ligat aquas in nu
bibus,vt non erumpant pariter deorſum. Et Hier.51. Dante eo vocem,multiplicanť aquæ in
cælo.[dñs nomen eius.]Quia nomen dñi cõpetit ei ſoli per authoritatem,& ſecũdum perfe-
ctam rationẽ dominij:quoniam ipſe ſolus propria poteſtate eſt vniuerſorũ dominator liberrim⁹,
Eſaię 40. ad quem oĩs creatura refertur & comparať,ſicut miniſter ad dñm,inſtrumentũ ad artificem,
ſubditus ad pręſidẽ. Ideo ait per Eſaiã: Ego dñs,hoc eſt nomen meũ,gloriã meam alteri non
dabo.[qui ſubridet vaſtitatẽ ſup robuſtũ]i. robuſtis iuſte ſubſannando ſeu irridendo, minať
preſſuram ſeu puuitionem.[& depopulationem ſuper potentem affert]id eſt,potentibus in-
ducit direptionem,depdationem ſeu deſtructionẽ: quod hic ad literã diciť de regno ac po-
Iob 36. pulo Iſrael,quibus vaſtitatem ab Aſſyrijs per prophetas minabať,& per Aſſyrios intulit. Ve
rũ,vt alibi ſcriptũ eſt,Deus potentes non abijcit, cũ & ipſe ſit potens. Sed nũc de potentibus,
Sapi. 6. ſua potentia abutentibus,ſermo eſt,quibus Deus vaſtitatem minatur, in Sapientiæ libro di
cens: Iudicium duriſſimũ in his qui præſunt,fiet. Potentes enim potenter tormenta patienť.
Et fortioribus fortior inſtat cruciatus. Itemq́ꝫ in pſalm.2. Qui habitat in cælis,irridebit eos,
Eſa. 42. & dñs ſubſannabit eos. Eſaias quoqꝫ ait, Viſitabit domin⁹ ſuper militiam cæli in excelſo,&
ſuper reges terræ.[Odio habuerũt] decem tribus[in porta corripientẽ] id eſt, iudices iuſtos
& prophetas,qui in portis vrbium delinquentes repræhenderunt charitatiue ac iuſte,[& lo-
quentem perfecte]id eſt,viros ſapientes efficaciterq́ꝫ docentes. [abominati ſunt.]Hoc faciũt
omnes proterui,arrogantes,incorrigibiles. Quod q̃ peruerſum ſit, patet ex eo quod ſcriptũ
Pro. 29. eſt in Prouer. lib. Viro qui dura ceruice corripientem contemnit,repentinus ſuperueniet in-
Pro. 13. teritus. Et alio loco: Egeſtas & ignominia ei qui deſerit diſciplinam. Qui autem acquieſcit
Pro. 9. increpationibus,glorificabit. Hinc itẽ ait: Argue ſapientem, & diliget te:doce iuſtum, &
feſtinabit accipere. Loquiť autem perfecte,q facit q̃d docet,& verba diſtincte ac intelligibi-
liter profert.[Idcirco pro eo,ꝙ diripiebatis pauperem]i. pauperes ſpoliaſtis, illos præcipue
qui pergebant Hieruſalem adorare in templo Deum verũ.[& prædã electã tollebatis ab eo]
id eſt,ea q̃ meliora erant,& vobis magis placẽtia.[domos quadro lapide] id eſt,ex lapidibus
politis, quadratis, ſiue marmoreis,[ædificabitis.] De hoc habetur Eſaiæ 9. Sciet populus
Ephraim

Ephraim & habitantes Samariam in magnitudine cordis, dicentes: Lateres ceciderunt, ſed
quadris lapidibus ædificabimus. [& non habitabitis in eis] diu, qui iam ab Aſſyrijs capiemi-
ni. [vineas amantiſſimas] id eſt, pulchras & vobis chariſſimas, [plantabitis, & non bibetis vi-
num earũ] id eſt, capti ab hoſtibus, qui omnia bona veſtra diripiẽt, eo ꝙ pauperes ſpoliaſtis.
[Quia cognoui multa ſcelera veſtra] id eſt, idololatriam & peccata annexa. [& fortia pecca-
ta veſtra] id eſt, violentiam in egenos. Vel peccata dicunt fortia, i. iram Dei grauiter prouo-
cãtia. Non ergo propter idololatriam tm̃ vos punio, ſed ob alia ꝗꝗ peccata. Vel peccata di
cta ſunt fortia, q̃a ex vehemẽti paſſione procedũt. Quidam em̃ toto impetu ferunt in malũ.
Deniꝗ cognitio interdum accipitur pro notitia approbationis, ſicq́ Deus dicitur non co-
gnoſcere malos & mala, iuxta illud Oſee 8. Principes extiterunt, & non cognoui. Et in euã- Mat. 15
gelio: Amen dico vobis, q̃a neſcio vos. Sicq́ affirmat Apoſtolus: Si q̃s ignorat, ignorabitur. 1. Cor. 14
Interdũ vero cognitio ſumitur pro quacunꝗ ſcientia ſiue notitia, & ſic omnia nuda & aper Heb. 4.
ta ſunt oculis eius. Atꝗ hoc modo cognoſcit peccata noſtra Deus infallibilis iudex, iuxta il
lud Pſalm̃. 68. Delicta mea à te non ſunt abſcondita. Agnoſcit autem Deus peccata, & ma-
la ſeu priuatiua, non per ideam propriã, ſed p ideam, rationẽ ſeu ſpeciẽ virtutis ac boni op-
poſiti. [Hoſtes iuſti] id eſt, vos principes & iudices decem tribuũ, hoſtes eſtis [iuſti] id eſt, iuſto
rum hoĩm vel iuſtitiæ. [accipientes munus] i. dona pro ſubuerſione iuſtitiæ & oppreſſione
iuſtoꝝ. De talibus ait Hieremias: A minori vſꝗ ad maiorem omnes auaritiæ ſtudent. Et Hier. 6 8
pſalm̃. Dextera eoꝝ repleta eſt muneribus. [Et pauperes in porta,] vbi fiebat determinatio Pſal. 25.
cauſarum. [opprimentes] iniuſte, excæcati munerib⁹ diuitũ. Solebant enim in veteri teſta-
mento iudices Iſrael ſedere in portis ciuitatum ad iudicandum, vt inuenirentur in prom-
ptu. Et ne ruſtici ad iudicium venientes, inſolito ciuium terrerentur aſpectu. Et item, ne ci-
ues longius tendere cogerentur. [Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum
eſt.] Hoc tripliciter elucidatur. Primo, ꝙ pauperes in portis oppreſſi, iniuriamq́ perpeſſi, ſi
fuerint circumſpecti, tacebũt, non murmurantes, accuſantes aut reclamãtes, q̃a temp⁹ malũ
eſt, id eſt, pro tempore illo regnãtes, ac iudicantes, iniuſti fuerunt, nec erat poſſibile ad ęquũ
peruenire iudiciũ, ſicq́ vtilius fuit ſilere, ꝙ̃ contradicere. Secũdo, ꝙ prudentes atꝗ prophe-
tæ in tempore illo, quando hoſtilis exercitus vrbes iam cinxit, tacerẽt à populi increpatio-
ne, quia captiuitas ineuitabiliter immineret. Tertio, ꝙ tacerent propter incorrigibilitatẽ
populi, qui quanto plus increpabatur, tanto impatientior deteriorq́ fiebat: quia, vt ſapi-
ens ait: Non amat peſtilens eum qui ſe corripit. Et: Qui erudit deriſorem, ipſe ſibi iniuriam Prou. 14.
facit. Idcirco Eccleſiaſt. 32. ſcriptũ eſt: Vbi non eſt auditus, non effundas ſermonem. Tem- Pro. 9.
pus aũt malũ vocatur, non in ſe, ſed propter mala quæ fiunt in eo. Vnde & Iacob ait in Gene Gen. 47.
ſi: Dies peregrinationis meę parui & mali. Iam dixit propheta, ꝙ prudens in tempore illo
iam dicto tacebit. Ideo nunc ante tempus captiuitatis admonet eos. [Quærite bonum] vir-
tutum. i. iudiciũ atꝗ iuſtitiam, latriæ actus & miſericordię opera. [& non malũ] vitioꝝ. Qui
autem ex propoſito peccant, quærũt malũ, q̃m quaſi de induſtria perpetrant praua, quemad
modũ ſcriptũ eſt pſal. 35. Dixit iniuſt⁹ vt delinquat in ſemetipſo. [vt viuatis] p grãm, & mor-
tem ab Aſſyrijs imminentẽ euadatis. [& erit dñs Deus exercituũ vobiſcum,] per gratioſam
inhabitationẽ & protectionem ab hoſtibus, [ſicut dixiſtis] idola veſtra eſſe vobiſcũ. Vel, ſic-
ut dixiſtis. i. oraſtis ac deſideraſtis. Simul enim coluerũt Deum & idola decem tribus, ſaltem
pro magna parte, vt dictũ eſt. Vel, ſicut dixiſtis, i. iactaſtis Deum eſſe vobiſcũ, eo ꝙ ſitis de ſe
mine Abraham. Gloriabanſ enim de carnalis propagationis nobilitate, non de morũ ac fi-
dei imitatione. Ergo q̃a de Abraham deſcenderũt, putabant ſe propter carnis originẽ defen
ſandos à Deo. Tales erant & Iudæi, quibus ait ſaluator: Si filij Abrahæ eſtis, opera Abrahæ fa Ioan. 8.
cite. Et ꝓcurſor eius: Ne cœperitis dicere, patrẽ habemus Abraham. Facite ergo dignos fru Matt. 3.
ctus pœnitentiæ. [Odite malũ] culpæ in ſe & propter ſe. Peccator aũt non eſt odiendus in ſe,
& quantum ad naturam, ſed quantum ad vitium. [& diligite bonum] virtutum. Primo em̃ Pſal. 33.
oportet à malo recedere per deteſtationem peccati, & deinde diligere ac agere bonũ. Quia 1. Pe. 3.
à malo declinare, & facere bonum, ſunt quaſi duæ partes integrales iuſtitiæ. [& conſtituite
in porta iudicium] id eſt, iudices iuſtos, vel iuſtum iudicium exercete in portis ciuitatum,
quemadmodum Deute. 16. Moſes iuſſit. [Si forte miſereatur dñs Deus exercituũ reliquijs Io
ſeph] id eſt, reſiduo decem tribuũ, quod nondum manus incidit hoſtiũ. Cur aũt decẽ trib⁹ ꝑ
Ioſeph deſignentur, iam dictum eſt. Hoc quoꝗ quod ait, ſi forte, non dubitatiue, ſed aſſerti-
ue legendũ. Loquitur autem ſic, non propter mutabilitatem aut ambiguitatem exiſtentẽ in
Deo, ſed in hoĩbus. Dubiũ vero non eſt, quin Deus miſereaſ omnibus qui oderunt malũ & di-
ligunt bonum: quos tñ non ſemper à temporali eripit tribulatione ſeu captiuitate, quia non
expedit eoꝝ ſaluti. Si tamen filij Iſrael ita feciſſent, forſitan à captiuitate eos eripuiſſet, quan
uis frequenter dixerit eos capiendos. Sic nanꝗ ait ad duas tribus in Hiere. Bonas facite vias Hier. 7.
veſtras, & habitabo vobiſcum. Sed q̃niam prę inducta mala feciſtis, nec ſalutaribus monitis

acquieſcere voluiſtis.[Propterea hæc dicit domin⁹ Deus exercituū dominator]dn̄s poteſta-
te,Deus natura,dominator actu.[In oībus plateis] ciuitatū veſtraꝝ erit [planctus, & in cun-
ctis quæ foris ſunt]id eſt,vicis,villis,caſtellis [dicetur] à populo veſtro, [væ væ] id eſt, dolor
interior atq; exterior, quando videlicet Aſſyrij venerint, & terram vaſtauerint.[& vocabūt
agricolam ad luctū & ad planctum] id eſt,eos qui circa ruſticana & exteriora occupant, vo-
cabunt,vt ceſſantes à talibus,iam nūc fletibus vacent. Hoc fecerunt filij Iſrael qn̄ ab Aſſyrijs
preſſi ſunt.[Et ad planctum]vocabunt eos,[qui ſciunt plangere]id eſt,artem habēt plangen-
di,puta tibicines,qui carmen lugubre præcinendo,alios ad lachrymas prouocant. Diuerſæ
enim melodiæ, diuerſas in animo concitant paſſiones ſeu affectiones. Erat autem conſue-
tudo Iudæis, tales habere in defunctorum ædibus atq; exequijs. Vnde in euangelio legitur,
Matt. 9. ꝙ Chriſtus ingreſſus Iairi archiſynagogi domum, ſuſcitaturus eius filiam, vidit tibicines.
*vineis [& in omnibus * vijs,] in quibus cadetis vel captiui ducemini. [erit planctus,] quia voſipſi
lugebitis, [quia pertranſibo in medio tui, dicit dominus]id eſt,in vobis non remanebo,nec
habitabo per opem & gratiam, ſed tranſibo; exercendo vindictam,voſq; derelinquendo.
Dicit vero Hieronymus, quòd vbicunq; in ſcripturis dicitur Deus pertranſire, inſinuatur
punitio. [Væ deſiderantibus diem domini.] Locus iſte à diuerſis diuerſimode explanatur.
Sed primo ponenda eſt expoſitio Hieronymi, quam Gloſſa & alij communiter aſſequun-
tur. Itaq; ſecundum Hieronymum, propheta nunc ad vtrunq; regnum, videlicet Iudæ &
decem tribuum,dirigit verbum. vt ſit ſenſus, Væ erroris ac tribulationis imminet deſide-
rantibus diem domini,i. tempus captiuitatis ſuæ ab Aſſyrijs vel Chaldæis. Iudæi enim nō-
nulli audientes magna promitti à Deo per prophetas, danda poſt reditum à captiuitate,
optabant diem captiuitatis accelerari, vt citius obtinerent bona promiſſa poſt captiuita-
tem præſtanda. Quamuis enim captiuitatem ſecundum ſe penſatam abhorrerent, tamen vt
erat via ad proſperitatem maiorem,optauerant eam.Quod autem in hoc errauerunt,oſten
ad quid dit propheta.[vt quid eam vobis optatis?]id eſt,cur cupitis eam? quaſi dicat,Inutiliter fa
citis hoc. Nam [Dies domini iſta, tenebræ, & non lux] id eſt, tempus captiuitatis aduer-
ſum & triſte erit vobis, cum venerit, non luminoſum,id eſt,proſperum & iucundum. Pu-
tabant enim captiuitatē citius finiendam, & ea finita, mox implenda eſſe diuina promiſſa.
Quæ tamen ſecundū veꝝ intellectum ſcripturæ, intelligenda erant pro tempore Chriſti,vt
Eſa. 32. eſt illud Eſaiæ Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, &
in requie opulenta. Multum ergo errabant, nec adepturi erant q̄d ſperauerunt, ſed ventu-
rum fuit eis q̄d ſubditur:[q̄modo ſi fugiat vir à facie leonis, & occurrat ei vrſus.] ſic fiet vo-
bis.Per leonem autem intelligitur Nabuchodonoſor rex Babylonis, qui afflixit duas trib⁹.
Decem vero tribus afflixit rex Aſſur. Porro per vrſum intelligitur Aſſuerus rex Perſaꝝ atq;
Medorum, qui poſt Nabuchodonoſor captos tenebat Iudæos, & ad tempus ſatis afflixit,
Heſt. 3. q̄ndo ſuggerente Aman, ꝓcepit vna omnes die interfici. [& ingrediatur domum, & innitat
manu ſua ſuper parietem,& mordeat eum coluber]id eſt,ſic fiet vobis, vt poſtq̄ à captiuitate
Babylonica reuerſi fueritis in propriam terrā,& templū conſtruxeritis, atq; in eo quieſcere
cœperitis,ſicut quieſcit qui laſſus, manu ſua innitit muro, tunc mordebit vos coluber.i.An
tiochus rex,qui velut ſerpens ſedit in terra ſancta, opprimēs crudeliſſime plebē Iudaicā, in q̄
multi fuerūt ex decem tribubus. Huic expoſitioni quidā opponit, ꝙ reges Iuda,ſacerdotes
ac principes,ſimul cū vulgo perſequebant Hieremiā,eo ꝙ captiuitatē inſtantē ꝑdixit. Non
ergo eam deſiderabant.Itaq; dicit,ꝙ propheta hic loquitur contra illuſores, qui cōminatio
nes propheticas non reputabant veras,ſed illudendo q̄ſi optādo dixerūt: Veniat dies quam
Eſa. 28. prænunciatis.Sic eñ in Eſaia dixiſſe feruntur:Manda,remanda:manda,remanda &c. Et in
Ezec. 12. Ezec.In tēpora longa iſte ꝓphetat.Itemq; in Hier.Vbi eſt verbū dn̄i? veniat. Sic ergo eſt ſen
Hier. 17. ſus,Væ deſiderantibus diē dn̄i,i.per modū optantis ironice dicentib⁹: Veniat tempus vindi
ctæ prænunciatū. Quod aūt expoſitio iſta ſit friuola, liquet ex eo ꝙ propheta per veram ra
tionē reprobat deſideriū aduentus diei dn̄i, ſcilicet captiuitatis. Veraciter ergo deſideraue-
runt hanc diem.Inſtantia demū de Hiere. facilime ſoluitur, qa,vt patet in libro Hiere.prin
cipes quandoq; erant pro Hieremia, & etiā populus,ne occideretur.Et q̄uis non fuiſſet pro
eo,argumentū tñ præinductū nil obtineret,q̄a propheta non dicit,ꝙ oēs vel multi diem ꝓfa
tam optabant.Sed indeterminate locutus eſt, Væ deſiderantibus &c.Immo adhuc oſtendit
deſiderabilē non fuiſſe hanc diem. [Nunquid non tenebræ dies dn̄i, & non lux:& caligo, &
non ſplendor in ea?]i.temp⁹ vaſtitatis veſtræ etiam tēpore Antiochi erit prorſus doloroſum,
duꝝ,grauiſſimū,nil habens de luce proſperitatis vel ſplendore conſolationis, quemadmo-
1. Mac. 2 dū in lib.Mach.deſcribit.Et ne Iudæi in ſuis cæremonialibus ſpem haberent,addidit domi
nus:[Odi & proieci feſtiuitates vr̄as]i.celebrationes feſtoꝝ legaliū non acceptaui à vobis,ſed
velut opera vitioſa deſpexi.[& non capiam odorem cœtuū veſtroꝝ]id eſt,ſacrificia quę tur
bæ veſtræ offerunt mihi,non acceptabo. Vnde ſubiungit,[ꝙ ſi obtuleritis mihi, holocauſto

mata

mata & munera veſtra non ſuſcipiam] i. grata mihi non erunt, nec meritoria. [& vota pin-
guium veſtrorum] i. oblationes votiuas de carnibus pinguiū pecorū factas. [non reſpiciam]
per approbationē. Hæc aūt idcirco dicunt, quī ſacrificijs & celebrationib⁹ feſtiuis iſtorum
tot ſcelera erant admixta, ꝙ Deo non placuerunt, ſed potius diſplicuerunt. Opus enim Dei
fecerunt tam irreuerenter. Et ſecundū Hieronymum, etiam cum Deo coluerūt & idola. [Au
fer à me] i. ceſſa mihi offerre, o popule regni Iudæ, & qui ex decē tribubus ei vos copulaſtis.
[tumultū carminum tuorum] i. indeuotā ac inordinatā decantationē laudum diuinarum,
quas ex ſcripturis mihi in tēplo offertis, [& cātica lyræ tuæ] i. muſicorū inſtrumentorū, [non Eccl. 15.
audiam] Non eīm eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris. Et Peccatori dixit Deus, quare tu enar Pſal. 49.
ras iuſtitias meas? Et, qui declinat aurē ſuā ne audiat legē, oratio eius erit execrabilis. Hæc Prou. 28
tamen non ita dicunt, ꝙ iniqui debeant penitus à diuina laude & perſolutione horarum ac
precibus cohiberi, ſed vt ſtudeant ſe emendare, & ſciant ſe p tā imperfecta obſequia nō poſ-
ſe ſaluari. Aliqui quoq; actus diuinæ laudis ac ſeruitutis ex ſpeciali mandato requirunt, vt
in charitate & deuotione perſoluant, vt celebratio, ſermocinatio &c. [Et reuelabitur quaſi
aqua] i. omnibus clare & copioſe oſtendetur [iudicium tuum] i. damnatio ſeu vindicta tibi
nunc infligenda. [& iuſtitia] i. æquitas Dei, [quaſi torrens fortis] i. delebit te, quemadmodum
aqua impetuoſa rapit & aufert ea, quæ appræhendit. Conſequenter oſtenditur, ꝙ ſacrificia
legalia non erant per ſe accepta, nec abſolute ad ſalutem neceſſaria, quia ſine illis aliquādo
placuit Iſrael Deo. [Nunquid hoſtias & ſacrificium obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta
annis domus Iſrael?] quaſi dicat, non. Hoc autem duobus poteſt modis intelligi. Hierony-
mus enim circa hunc locum ſic ait: Ex hoc diſcimus, omnes hoſtias & ſacrificia, quæ in de-
ſerto obtulit Iſrael, non Deo obtuliſſe, ſed Moloch regi ſuo, i. Lucifero. Dicit demum Hie- Exo. 32.
ronymus, & habetur in Gloſſa: Ex quo tempore factum eſt caput vituli aurei in deſerto,
omnia quæ fecerunt vel obtulerunt filij Iſraei, non Deo, ſed Idolis feciſſe mōſtrantur. Quod
ſi leguntur poſtea aliqua Deo obtuliſſe, non volūtate, ſed metu pœnarum offerebant, & ob
interfectionem eorum qui propter idololatriam ſunt occiſi. Dominus autem non tam ea
quæ offeruntur, quàm voluntatem ſuſcipit offerentium. [& portaſtis tabernaculum] factum
à Moſe per manum artificum electorum [Moloch regi veſtro] id eſt, ad honorem idoli ve-
ſtri. Moloch autem fuit idolum Ammonitarum, quod interpretatur rex, ſignificatq; Luci-
ferum, ſeu ſtellam matutinam, quam multi Sarracenorum vſq; nunc colunt, quia præ cæte-
ris videtur ſplendidior, maior, & mirabilior. Portaſtis quoq; [& imaginem idolorum ve-
ſtrorum] videlicet [ſidus dei veſtri] id eſt, imaginem aſtri ſeu ſtellæ matutinæ, quam colui-
ſtis pro Deo [quæ] idola [feciſtis vobis] ad adorandum ea, & ad veſtram ruinam. Eiuſdem
autem falſi dei habuerunt plures imagines, quilibet ſcilicet ſuam. Præterea huic expoſitio- Num. 14
ni alij apparenter obijciunt, ꝙ idololatræ adoratores vituli, fuerunt in deſerto proſtrati, ſi- Hebr. 3.
militer illi, qui adorauerunt Beelphegor. Ideo non apparet, ꝙ alij tāto tempore venerabān- Num. 25
tur idola, vel ſecum tulerint ea, præſertim quum nulla inde in libris Moſis mentio fiat. Rur- Exod. 29
ſus in fabricatione arcæ & tabernaculi, filij Iſrael multa Deo deuota promptaq; mente ob-
tuliſſe leguntur in Exodo. In libro Numerorum aliqua Deo immolaſſe leguntur, videlicet Num. 7.
duodecim principes in dedicatione tabernaculi. Et in cōſecratione Aaron filiorumq; eius
ſacrificia offerebantur. Hi ergo exponunt prædicta hoc modo, ꝙ filij Iſrael in deſerto non
obtulerunt hoſtias Deo ſecundum legis præcepta, ſicut nec circūcidebantur, quia in vtroq;
Deus per Moſen diſpenſauit cum eis. Iſtud vero non ſic intelligitur, quod nullas penitus
obtulerint hoſtias, ſed quia tam paucas & raras, quod non reputatur. Quod enim modi-
cum eſt, pro nihilo æſtimatur. Huic dicto videtur fauere, quod dominus ait Hieremiæ 7.
Non ſum loquutus cum patribus veſtris, nec præcepi eis in die qua eduxi vos de terra Aegy
pti, de verbo holocauſtomatum &c. Porro quod ſubditur, Et portaſtis tabernaculum
Moloch regi veſtro &c. non referunt ad verba immediate præcedentia, nec ad quadra-
ginta annos in ſolitudine, ſed ad ea, quæ paulo ante præhabita ſunt de terrore diei domi-
ni. Vt ſit ſenſus: Quia tam horribilis erit dies veſtræ captiuitatis, & tanta mala feciſtis:
ideo & portaſtis, id eſt, portabitis tabernaculum Moloch regi veſtro. Dicunt enim, quod
Aſſyrij poſuerunt idola decem tribuum ſuper collum earum, quando in captiuitatem
eas ducebant, vt ſic appareret, quod dij earum eis prodeſſe non poterant contra Aſſy-
rios. [& migrare] id eſt, in captiuitatem duci, [vos faciam trans Damaſcum] id eſt, vl-
tra Syriam, cuius metropolis eſt Damaſcus, vſque in Babyloniam. Ducebantur enim per
Syriam in Chaldæam. [dicit Dominus] per me Amos prophetam ſuum, [Deus exercitu-
um nomen eius,] id eſt, Deus cæleſtium agminum, ſeu Deus omnipotens eſt nomen ipſius.
Hieronymus vero ad ſuæ expoſitionis confirmationem adducit verba Stephani in Actis: Acto. 7.
Conuertit autem Deus, & tradidit illos ſeruire militiæ cæli, ſicut ſcriptum eſt in libro
prophetarum: Nunquid victimas aut hoſtias obtuliſtis mihi quadraginta annis in deſerto

filij Iſrael? Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch, & ſidus Dei veſtri Remphã, figuras, quas fe-
ciſtis adorare eas, & transferam vos trans Babylonem. Pro eo quod Amos diſſeruit, Trans
Damaſcum: Stephanus allegauit, Trans Babylonem, ad ſenſum potius, ꝙ ad verba reſpiciẽs.
Senſus tñ (vt patuit) redit ad idẽ. Solẽt nanq; Chriſtus atq; apoſtoli, alij quoq; maiores diſci-
puli, allegare ſcripturas veteris Teſtamenti, quantum ad veritatis ſententiam magis, quàm
ſequi formam verborum. Per Rempham vero, intelligit prȩinductum Luciferum. Poſtre-
mo, quæ harum expoſitionum ſit verior, & qualiter concordari poſſit vna cum alia, ſapien-
tis lectoris committo iudicio.

¶Declaratio tropologica eiuſdem cap.V. Artic. X.

LOquenademum S. propheta in perſona cuiuslibet viri perfecti ſeu virtuoſi, Deũ proxi-
mumq́; ardenter amantis, & de errore ac vitijs proximorum, magis autem de diuinæ
maieſtatis inhonoratione, cordialiter contriſtati, ait: [Audite verbum iſtud, quod ego
leuo ſup vos] o impœnitentes & duri, excæcati, & periculoſe ſecuri, [planctum] id eſt, lamen
tabilem ſermonem, quem de veſtra tranſgreſſione ac damnatione renuncio, auſcultate, vt
& propria pericula attendentes, ceſſetis inaniter gloriari, diſcatisq́; voſipſos deflere. Talis
fuit Paulus qui ait: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non
2.Cor.11 vror? Itemq́; Pſalmiſta, qui profitetur: Tabeſcere me fecit zelus meus, quia obliti ſunt verba
Pſal.118. tua inimici mei. Sic deflentur, qui ignorant, cur defleantur. Qui tanto miſerabiliores ſunt,
quo ſuam infelicitatem minus cognoſcunt, quemadmodum Apocalyp.3. alicui dicitur:
Quomodo dicis, quia diues ſum, & neſcis, quia tu es miſer, & miſerabilis, pauper, cæcus,
& nudus? [Domus Iſrael] id eſt, Eccleſia [cecidit] peccando, & à primitiuo ſuo feruore mul
tum deficiendo, ab altitudine perfectionis ruendo, & quæ ſua ſunt, non quæ Chriſti, quæ-
rendo. [non adijciet vt reſurgat.] Hoc, quantum ad recidiuantes, impœnitentes & repro-
Philip.2 bos, certum eſt, de quibus dicit Apoſtolus: Impij proficient in peius. Et hoc diabolicum eſt,
2.Tim.3 quia in malo perſeuerare, dæmoniacum rite cenſetur. Ideo dicit ſcriptura Eccl 5. Non tar-
des conuerti ad dominum, & ne differas de die in diem. Subito enim veniet ira illius. [Vir-
go Iſrael] id eſt, anima quondam contemplatiua, vel fide & charitate DEO ſponſata, &
animi integritate præfulgida. [proiecta eſt in terram ſuam] id eſt, in legem peccati, & car-
ne allecta, in carnales concupiſcentias deuoluta, & ſenſualitati ſubiecta, dæmonibus ſub-
dita. Tali animæ loquitur Eſaias: Excutere de puluere. Et Apoſtolus Coloſſ.3. Quæ ſurſum
Eccl 5. ſunt, ſapite, non quæ ſuper terram. Denique, beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram.
[Non eſt qui ſuſcitet eam] propria poteſtate à ſomno peccati, à torpore acediæ, à grauami-
Eſai. 37. ne culpæ, niſi ipſe Deus eam medullitus tangat, afficiat, & conuertat. Aliter enim in va-
num foris prædicatur, niſi ſpiritus ſanctus intus per vnctionem loquatur. Eum quoq; quem
deſpicit Deus, corrigere nullus poteſt. Quod ſpecialiter de hæreticis verum eſt. Propter
Matt.5. quod 1.Timoth 3. ſcribit Apoſtolus: Hæreticum hominem poſt vnam & ſecundam corre-
Eccl 7. ptionem deuita, ſciens quia ſubuerſus eſt, qui huiuſmodi eſt, & delinquit proprio iudicio
condemnatus. [Hæc dicit dominus: Vrbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea
centum: & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Iſrael] id eſt,
in eccleſia. Iſtud cernimus in ea impletum: quia nunc vix pro decima parte tot ſunt, qui fi-
de, charitate, & opere egrediantur de eccleſia, de clauſtris & congregationibus, loquendo
de bono egreſſu, id eſt, virtuoſo proceſſu, idoneoq́; profectu, quot olim egredi conſueuerũt,
quando calor ſanguinis Chriſti adhuc feruebat, & operabatur in cordibus Chriſtianorum.
[Quia hæc dicit dominus domui Iſrael] id eſt, congregationi fidelium: [Quærite me] non
qualitercunque, ſed taliter, quomodo dignum & æquum eſt, tale ac tantum bonum quæ-
ri, deſiderari, rogare, vtpote iugiter & feruenter, immo pro poſſe tanto inſtantius atque fer-
uentius, quanto infinitum bonum, omni bono finito deſiderabilius amabiliusq́; conſiſtit.
[Et viuetis] per gratiam, de qua vita ait Saluator Ioannis 6. Niſi manducaueritis carnem fi-
Lucæ 11. lij hominis, non habebitis vitam in vobis. Omnis autem qui petit, accipit: & qui quærit, in-
uenit: & pulſanti aperiet. [& nolite quærere Bethel] i. accedere eos ꝓ informatione, qui ſe di-
cunt noſſe Deum, factis autẽ negant, ſi tamen conuenientes & aptius poſſitis accedere alios.
Tit.1. Bethel interpretatur domus Dei, quæ hoc loco pro ſola fide fidelibus ſumitur. [Et in Gal-
gala] i. congregationem carnalium [non intrabitis] communicando eorum infructuoſis
operibus. Galgala autem interpretatur volutabrum, vel reuelatio. [Quærite dominum, ne
forte comburatur, vt ignis domus Ioſeph] i. ne eccleſia, quæ dicere poteſt illud in Pſalmo,
Pſal. 68. Improperia improperantium tibi ceciderunt ſuper me, confundatur, vel igne cõcupiſcen-
tiæ accendatur, aut flamma damnationis tartareæ torqueatur. Ioſeph vero interpretatur op-
probrium, vel abſq; opprobrio. [Qui conuertitis in abſynthium iudicium domini.] Hoc
iuxta ſenſum præhabitum competit omnibus, qui vel ſeipſos, vel alios irrationabiliter iudi
cãt, quo amaritudinem ſibi infernalem mereant. [Facientem Arcturum & Orionem.] Per

Arctus

Arcturum, qui ſeptem ſideribus conſtat, & voluitur circa polum, deſignat eccleſia ſeptem-
plici dono ſpiritusſancti ornata. Cuius tota intentio, curſus & actio circa Deum verſat, tanq̃
circa immobile bonum. Per Orionem q̃q; qui hyeme oritur, & tempeſtates inducit, mar-
tyres figurant, qui tẽpore infidelitatis, quaſi in hyeme prædicãt, per q̃d contra ſe tempeſta-
tes perſecutionũ mox prouocãt. Hunc ergo Arcturũ & Orionem facit Deus omnipotens, à
quo eſt omne eſſe naturæ & grãe vniuerſorũ credentium. [Qui conuertit mane in tenebras]
dum proſperis ſuccedunt aduerſa, vt illuminationi & conſolationi internę, excæcatio & af-
flictio cordis, dum ſ. Deus gratiam ſubtrahit, quo facto, aurora mentis, in vitiorum cõuer-
titur nebulas. [Et diem nocte mutat,] dum viros ſapientes & virtuoſos ſinit cadere, & animi
caliginem deteſtandam incurrere. Proptee quod monet Apoſtolus: Qui ſtat, videat ne ca- 1. Co. 10.
dat. [Qui vocat aquas] id eſt, gratiam & doctrinam, [maris] id eſt, eorum qui in hoc mundo
lachrymis & pœnitentiæ vacant. Vel hominum perfectorum, qui velut mare abundant vn
da ſapiẽtiæ ſalutaris, & gurgite multiformis gratiæ ſancti ſpiritus. [Et effundit eas ſuper fa-
ciem terræ] id eſt, terrenis carnalibusq; hominibus aquas iſtas annunciat, atque communi-
cat, eos inſtruendo & conuertendo per prædicationes iuſtorum. Quod præſertim factum
eſt prædicantibus ſanctis apoſtolis, qui aquis his om̃e ſeculũ irrigauerũt, intantũ, vt in Eſaia
ſcriptũ ſit atq; prædictum: Repleta eſt terra ſcientia dñi, ſicut aquæ maris operientes. [Qui Eſai. 11.
ſubridet] i. cum riſu minatur [vaſtitatem ſuper potentem] i. potentibus ſeculi, de quibus fa-
tetur: Ego in interitu veſtro ridebo. Et: Qui habitat in cælis, irridebit eos. [Odio habuerunt Prou. 1.
in porta corripientem] De duplici porta tractat ſcriptura. Vna vocatur porta vitæ, alia vero Pſal. 2.
porta mortis ac inferi. Porta mortis, peccatum: Porta vitæ, virtus & gratia ſeu actio meri-
toria. Odio autem habetur iuſtus conſiſtens in porta virtutum, ſi corripit malum, qui eſt in
porta mortis ac vitiorum. Quod maxime competit Iudæis perſecutoribus Chriſti, quibus Sapiẽ. 2.
grauis erat etiã ad videndũ. Propter q̃d ait: Odio habuerunt me & patrem meum. [Pro eo Ioan. 15.
q͏̃ diripiebatis pauperem] i. innocentes & ſimplices ſubuertitis, o corruptores animarum,
verbo & exemplo ſeu cõminatione aut adulatione. [& prædam electam tollebatis ab eo] i.
gratia Dei huiuſmodi ſpoliaſtis. Innocens enim credit omni verbo. Et deridetur iuſti ſim- Prou. 14
plicitas. [Domos quadro lapide ædificabitis] id eſt, collectionem diſcipulorum veſtrorum, Iob 12.
ornatu verborum & ſapientiæ vanæ apparenti quodam decore firmabitis. [& non habita-
bitis in eis,] id eſt, ſimul cum illis in æternum peribitis, nec diu durabit cohabitatio & con-
delectatio veſtra in ſeculo iſto. [Vineas amantiſſimas] id eſt, documenta vobis ſuauia &
prædilecta [plantabitis] in cordibus veſtris & diſcipulorum, [& non bibetis vinum eorum]
id eſt, nullum fructum percipietis ex illis, & delectatio durans ad horam, ſempiterno com- Hiere. 9.
mutabitur cruciatu. De talibus dicitur in Hieremia: Ecce ego cibabo populum iſtum ab-
ſynthio, & potum dabo ei aquam fellis. Immo pœna pereuntium diſcipulorum redundabit
in caput infelicium magiſtrorum, qui pro tot torquebuntur, quot ſeduxerunt. [Ideo pru-
dens in illo tempore tacebit, quia tempus malum eſt.] Vnde ad Timotheum dicit Apoſto-
lus: Veniet tempus, in quo ſanam doctrinam non recipient, ſed coaceruabunt ſibi magi- 1. Tim. 4
ſtros prurientes auribus. ¶ Denique tempus loquendi, & tempus tacendi. Dum em̃ nõ ſpe-
ratur emendatio, ſed potius formidatur induratio delinquentis, prudens tacebit: maxi- Eccl 3.
me, ſi non ſit prælatus aut iudex, ne bonum commune periclitetur. Ideo dicit Pſalmi-
ſta: Obmutui & humiliatus ſum, & ſilui à bonis. Hinc Eccleſiaſtici 20. legitur: Eſt tacens, Pſal. 38.
qui inuenitur ſapiens, & eſt odibilis, qui procax eſt ad loquendum. Eſt autem tacens, non
habens ſenſum loquelæ: & eſt tacens, ſciens tempus aptum. [Conſtituite in porta] id eſt,
in operatione, qua itur ad vltimum finem. [iudicium] diſcretionis, vt ſine conſilio nil Eccl 32.
agatis, & proprios actus diiudicetis, atque in omnibus precioſum à vili ſecernatis. Propter Hier. 15.
quod docet Apoſtolus 1. Tim. 5. Sine præiudicio nihil facias, in alteram partem declinando.
Tale quippe iudicium diligit honor regis, eſtq; præparatio ſedis eius, & liberat à iudicio Pſal. 98. & 88.
ſuppliciocq; gehennæ. [in omnibus plateis] id eſt, latis vijs, quæ ducunt ad mortẽ, [planctus] Matt. 7.
Quia de talibus eſt plangendum, & ducunt ad planctum, de quo ait Saluator: Ibi erit 13. & 24.
fletus, & ſtridor dentium. [& in cunctis quæ foris ſunt] id eſt, adulterinis delectationibus,
quæ metas rationis excedunt, [dicetur: Væ, væ] id eſt, pœna atque damnatio animæ & Lucæ 13
corporis pro illis reddentur, quemadmodum ſcriptum eſt Apocal. 18. Quantum in delicijs
fuit, tantum date illi luctum & tormentum. Itemq;: Væ vobis qui habetis nunc conſolatio- Lucæ 6.
nem veſtram, q͏̃a plorabitis & flebitis. [& vocabũt agricolam] i. proprij cordis diligentem
cuſtodem ac purgatorem [ad luctum,] vt lugeat aliorum facinora. [& ad planctum] piæ com
paſſionis [eos, qui ſciunt plangere] id eſt, homines internos, compunctos, miſericordes, gra-
tiam lachrymarum habentes. Hoc fit, dum vir eccleſiaſticus ſua exhortatione tales inducit
ad lachrymandum pro pijs cauſis, videlicet q͏̃ Deus à multis tã modice curat, immo tã vehe-
mẽter inhonorat, q͏̃ ſtatus eccleſię à priſtino feruore prolabit, q͏̃ tot mala cõtingunt quotidie.

[Væ de-

[Væ deſiderantibus diem dñi]i.diem mortis vel futuri iudicij. Hoc applicandum eſt incau-
tis,& ſanctis in proprijs oculis,qui de ſua iuſtitia nimis cõfidunt,qui diuinæ iuſtitiæ rigorem
Philip.3 non penſant,nec propriam fragilitatẽ efficaciter ponderãtes, dicunt ſe mori paratos,velle
diſſolui,& ad audiendã ſententiã iudicia rite diſpoſitos. Verè iuſtus in omnibus metuit. Et
Ecci 18. qm̃ neſcit,an amore ſit dignus,merito iugiter expaueſcit.Nec tutum eſt faciliter tantam ſe-
Eccẽs 9. curitatem admittere,præſertim quia tunc erunt ſecuri,qui modo non ſunt ſecuri, & iterum
tunc timebunt,qui iam timere nolunt.[Dies iſta dñi tenebræ,& non lux] i.amaritudine ple
na eſt talibus, q vtiq; fallunt ſeipſos,& nequaq̃ effugere poterũt.[Et feſtiuitates veſtras &c.]
Chriſtianorum,qui feſtis diebus vitijs carnis,ludis & vanitatibus vacant,& plus ſolito pec-
cant,ſolennitates deſpicit Deus. Non enim veraciter ſolennizant, qm̃ Deo reuerenter non
aſtant, nec diem expendunt in actibus ſanctis celebriter.[& non capiam odorem cœtuum
veſtrorum] Preces enĩ & hoſtiæ atq; obſequia talium, fœtore ſunt plenæ,cum oriantur ex
turpiſſimo fonte,puta ex anima mortalibus culpis obnoxia. Talium ſacrificia & cãtica non
reſpicit Deus ex parte offerentium, vt ſunt ſingulares perſonæ. Quanuis ſacrificium nouæ
legis ſit per ſe Deo gratiſſimum. Aliorum moralitas innoteſcit ex præinductis.

¶Explanatio litteralis capituli VI. Væ vobis qui opulenti eſtis in monte Sion. Artic. XI.

CONtra auaritiam, voluptatem, atq; laſciuiam regni Iudæ ac Iſrael, loquitur propheta
in hoc capitulo:[Væ] tẽporalis captiuitatis atq; æternæ dãnationis debetur & immi-
net[vobis,qui opulenti eſtis in Sion]id eſt,diuites & diuitiarum inordinati ſeu cupi-
di amatores in regno Iudæ. Quod nomine Sion ſignificatur, quoniam templum & palati-
um erant in monte Sion ſita,in vrbe Hieruſalem metropolitana Iudææ.[& cõfiditis in mon
Pſal. 75. te Samariæ]id eſt,in fortitudine regni Iſrael ſeu decem tribuum, ciuitas metropolis fuit Sa-
maria in monte locata. Interdum enim duo hæc regna pacem habuerunt ad inuicem. Et
tunc vnum confidebat in alio.[optimates capita populorum]id eſt,principes ac iudices vul-
gi,[ingredientes pompatice domum Iſrael]Id eſt, animoſe ambulantes in populo,ita vt
Eſai. 3. cordis pompa reſplendeat in inceſſu,quemadmodum in Eſaia legitur: Ambulauerunt col-
lo extento,& gradu compoſito incedebant pedibus ſuis.[Tranſite in Chalanne]quæ ſecun-
dum Hieronymum eſt ciuitas Perſidis. Aliqui tamen per Chalanne intelligunt Babyloni-
am.[& videte]vrbem ſeu patriam illam,[& ite inde in Emath magnam] quæ nunc Antio-
chia appellatur, ciuitas Syriæ, & addit magnam, ad differentiam alterius Emath, quæ mi-
nor eſt,& alio nomine dicta eſt Epiphania, cuius regio vocatur Reblata,in qua (vt 4. Re-
gum deſcribitur)Nabuchodonoſor interfecit filios Sedechiæ regis Iudæ,cuius ibidem ocu-
Num.34 los eruit.[& deſcendite in Geth]vrbem[Palæſtinorum]id eſt,Philiſtinorum, [& ad optima
4.Re.25. quæq; regna eorum] id eſt,ad cæteras electas vrbes prædictarum terrarum, quæ præfatis vr-
bibus deſignãtur,[ſi latior terminus eorum termino veſtro eſt] id eſt, hoc cõſiderate, vtrum
terra illorum maior ſit terra veſtra,quaſi dicat,non,vt quidam exponunt, dummodo con-
ſideretur terra Iudææ ſecundum illam latitudinem, qua primo data eſt filijs Iſrael tempo-
re Ioſue, & præfata regna conſiderentur ſecundum latitudinem, quam habuerunt in prin-
Ioſue 15. cipio ſui. Poſtmodum tamen dicuntur magis dilatata & fortificata, q̃ regnum Iudæorum,
ſeu duodecim tribuum ſimul. Et ſic iſta dicuntur, ad oſtendendum magnitudinem bene-
ficij Dei,& ingratitudinem populi.[Qui ſeparati eſtis] id eſt,in præſcientia Dei ab electis di-
uiſi, & à præcedentibus patribus temporaliter ſegregati, [in diem malum]id eſt,ad tempus
afflictionis, quatenus à Chaldæis & Aſſyrijs dira patiamini tormẽta. Vnde in Iob libro in-
Iob 21. ducitur: In diem perditionis ſeruatur malus,& ad diem furoris ducetur,& de furore omni-
Pſal. 54. potentis bibet. Et in Pſalmo: Contaminauerunt teſtamentum eius, diuiſi ſunt ab ira vultus
eius.[& appropinquatis ſolio iniquitatis] Hoc tripliciter accipi poteſt. Primo, q̧ regno &
terra ſibi conceſſis abuſi ſunt. Secundo,quod regibus proprijs impijs fauent in malis, idolo-
latriam & alia vitia exercendo. Tertio,quod à regibus Aſſyriorum & Babylonis ſtatim op-
primendi extiterint.[qui dormitis in lectis eburneis]id eſt,precioſis de ebore factis. In quo
patet, quod diuitias ſuas non pauperibus communicabant, ſed inutiliter expendere ſoliti
erant.[& laſciuitis in ſtratis veſtris]delicatis & mollibus, ſomno libidinem copulantes, &
☞ actum matrimonij non propter prolem ad Dei cultum educandam, vel ad reddendum de-
bitum,ſed ob turpiſſimam delectationem exercentes,alijſq; meretricijs voluptatibus in con
tactu vacantes. Quod prorſus damnabile eſt. [qui comedit agnum de grege] id eſt, teneras
ac delicatiſſimas carnes agnorum de grege electorum. [& vitulos de medio armenti] acce-
ptos comeditis, non neceſſitatem naturæ, ſed voluptatem ſenſualitatis quærentes,quia &
iſta cibaria luxuriæ præbent materiam. [qui canitis ad vocem pſalterij] id eſt,cum modu-
latione muſici inſtrumenti ſic dicti ſimul cantatis. Conſequenter propheta mutans perſo-
nam,& alijs illorum vanitatem demonſtrans,adiecit: Sicut Dauid putauerunt ſe habere va

ſa] id eſt, inſtrumenta [cantici] id eſt, muſicarum modulationum. Hoc eſt, quemadmodum
Dauid laudatur de hoc, ꝙ in diuino cultu muſicis vſus eſt inſtrumẽtis: ſic iſti reputabãt ſe lau 2.Reg.6.
dandos de hoc, ꝙ talia habebãt ad oblectandum auditum in ſuis vanitatibus, ludis, atq; con
uiuijs. Eſt autem idiomatis Hebræi proprietas, vt omne illud dicatur vas, quod aliquo mo-
do continet aliud, iuxta quem modum habetur in Pſalmo: Et in eo parauit vaſa mortis. Et: Pſal.7.
Ego confitebor tibi in vaſis pſalmi veritatem tuam Deus. In Hieremia quoque: Aperuit &70.
dominus theſaurum ſuum, & protulit vaſa iræ ſuæ. [bibentes in phialis vinum] id eſt, in va- Hier.50
ſis ſeu cyphis precioſis, non ad reficiendum, ſed delectandum. [& optimo vnguento deli-
buti] id eſt, vncti, non contenti oleo puro pro corporalis doloris ſeu laboris mitigatione,
ſed precioſo vnguento vtentes pro carnis ſuę bono odore. Sicq; in omnibus ſuperfluitatem
ſequuti ſunt, diuitijs abutendo. [Et nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph] id eſt, vaſti-
tati & deſtructioni populi decem tribuum non condoluerunt, vulgum deſpicientes tan-
quam iumenta. Viſcera enim impiorum crudelia. [quapropter nunc migrabunt] id eſt, ob
vitia memorata ſtatim captiui ducentur ab Aſſyrijs ſeu Chaldæis, optimates, principesq; Prou.12.
præfati, [in capite tranſmigrantium] id eſt, in principio populi capti, qui transferentur ad
terram alienam, ita ꝙ principes primi erunt inter captiuos, quatenus qui primi fuerunt in
culpa, ſint primi in pœnis, & potentes potenter tormenta patiantur. [& auferetur factio
laſciuientium] id eſt, finem habebit operatio laſciuorum luxuriantium prædictorum. [Iura- Sapiẽ.6.
uit] i. irreuocabiliter ſtatuit, [dominus in anima ſua, dicit dominus Deus exercituum] id eſt,
in ſeipſo, ſeu affectu & zelo interno. Non quod Deus in propria natura habeat animam, ſed
loquitur more & affectu humano. Nec mirũ, ſi animam habere dicatur, qui corporis mem- Pſal.5.
bra, aures, ventrem, oculos, manus & pedes habere aſſeritur, per quæ diuinæ efficientiæ di- Cant.5.
uerſitas deſignatur. Sic quoq; ait per Hieremiam cap.5. Nunquid ſuper his non viſitabo, & Pſal.33.
in gente huiuſcemodi non vleiſcetur anima mea? Et per Eſaiam cap.1. Feſtiuitates veſtras Pſal.20.
odiuit anima mea. Immo alibi ſcriptum eſt: Iurauit dominus per animam ſuam. Iurat au- Prou.3.
tem hoc loco dominus, vt duros & incredulos terreat. [Deteſtor ego ſuperbiam Iacob] id Amos 6
eſt, duodecim tribuum. Odibilis enim coram Deo & hominibus eſt ſuperbia. Et ſuperbis Ecci.10.
Deus reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Propter quod Eſaiæ 66. ſciſcitatur: Super quem Iacobi 4
requieſcet ſpiritus meus, niſi ſuper quietum & humilem? [Et domos eius] id eſt, familiam 1.Petr.5.
populi huius [odi] quantum ad culpam. Odio nempe ſunt Deo Impius & impietas eius. [& Sapi.14.
tradam ciuitatem] Hieruſalem vel Samariam, vel generaliter ciuitates vtriusq; regni. [cum
habitatoribus ſuis] manibus hoſtium. [Quod ſi reliqui fuerint] id eſt, remanſerint [decem
viri in domo vna] euadentes occulte manus Aſſyriorum, ſeu Chaldæorum. [& ipſi mori-
entur] in loco ſuæ abſconſionis, fame, fumo, ſeu peſte. [& tollet eum] id eſt, vnumquenque
defunctorum illorum, [propinquus ſuus] qui cum eo habitauit, vel vicinus, [& comburet
eum] id eſt, cadauera extincta, [vt efferat oſſa de domo] ad tumulum, quia præ multitudi-
ne morientium, non ſibi vacabat integra corpora ferre ad monumentum, [& dicet] com-
buſtor [ei qui in penetralibus domus eſt] id eſt, locis interioribus, [nunquid adhuc eſt penes
te] aliquis mortuus, vt eius comburam cadauer? [Et reſpondebit, finis eſt] corporum mor-
tuorum in domo hac. [& dicet] combuſtor [ei,] qui fuit in penetralibus domus. [Tace] à lau-
de Dei. [& non recorderis nominis domini] id eſt, Deum non inuoces, laudes, vel expri-
mas, nec iures per eum, ſed obliuioni trade eum, qui tanta ſuper nos mala induxit. Per hoc
propheta inſinuat, quod non eſſent flagellis emendandi, ſed obſtinandi, atque ad impa-
tientiam contra Deum mouendi. [Quia ecce dominus mandauit] I. prænunciauit, vel fie-
ri iuſſit, ſeu voluntatem hoſtibus inſpirauit. [& percutiet] id eſt, Aſſyrijs virtutem percuti-
endi donabit [domum maiorem] id eſt, populum decem tribuum [ruinis] id eſt, omnimoda
demolitione, ita ꝙ non reducentur, ſed vſq; in finem mundi capti tenebuntur. [& domum
minorem] id eſt, regnum duarum tribuum percutiet per Chaldæos [ſciſſionibus] id eſt, qui-
buſdam fracturis, quæ poſt ſeptuaginta annos reparabuntur. Sciſſio enim recuperatur po-
tius, quàm ruina. Per quod diſtinctio vtriusq; captiuitatis innuitur. [Nunquid currere que-
unt in petris equi?] quaſi dicat, contra naturam hoc eſt, vt equi currant in ſaxis, quia non
cedunt currenti, nec diuiduntur faciliter. [aut arari poteſt in bubalis] id eſt, boues ſylue-
ſtres, quum ſint feroces atque indomiti, non poſſunt ligari ad arandum in aratro. Quur
autem hoc dixerit, ſubditur: [quoniam conuertiſtis in amaritudinem iudicium,] id eſt,
quum bruta ſeruent ſuam naturam, vos contra naturam egiſtis, iudicium ſubuertendo, &
ad amaritudinem innocentes perducendo, quemadmodum per Ezechielem Dominus Ezec.13.
ait: Mœrere feciſtis iuſtum, quem ego non contriſtaui. [Et fructum] id eſt, delectationem
ſeu operationem [iuſtitiæ] ex ſua natura ſuauem conuertiſtis [in abſynthium] i. in magnam
amaricationem. Quia vosipſi in vitijs iuſtitiæ contrarijs, amaris, & pœnam promerenti-
bus occupati fuiſtis: & alios propter iuſtitiam perſequendo, ad amaritudinem induxiſtis.
Vel ſen-

Deue. 32 Vel ſenſus eſt, ſecundũ Hieronymum, ꝙ ſuis peccatis Deum naturaliter dulcem & pium ad
Baruc. 4 iracundiam prouocauerũt, & eius iudicium contra ſe exacerbauerunt, quemadmodum ſcri
Heſter 14 ptum eſt: Exacerbaſtis eum, qui fecit vos, Deum æternum. [Qui lætamini in nihili] id eſt, au
reis vitulis ſeu idolis, de quibus ſcriptum eſt in libro Heſter: Ne tradas domine ſceptrum tu-
um his, qui non ſunt. Vel in nihil, i. mendacijs & vana gloria mundi. Hinc Eſaiæ 59. habetur:
1.Cor.8. Confidunt in nihili, & loquuntur vanitates. Idolum enim, ſecundum Apoſtolum, nihil eſt:
non quo ad materiam, ſed quantum ad id, quod eſſe putatur. [qui dicitis] iactanter [Nun-
quid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua?] id eſt, immo propria poteſtate
fortiti ſumus excellentiam, potentiam, & gloriam mundi, ſeu reges, quibus ventilauimus ho-
Apo.5.13 ſtes. Quod autem per cornua intelligantur reges, patet in Apocalypſi & Daniele. ¶Ob hãc
Dan.7.8 igitur præſumptionem: [Ecce ego] qui ſuperbos humilio [ſuſcitabo ſuper vos domus Iſra-
el, dicit dominus exercituum] id eſt, o domus maior & domus minor, ſeu regnum vtrunꝗ
[gentem] Aſſyriorum ſuper decem tribus, & Chaldæorum ſuper duas, [& cõteret] id eſt, de-
ſtruet [vos] diuerſis temporibus [ab introitu Emath] id eſt, à principio terræ promiſſionis
ex vna parte [vſque ad torrentem deſerti] id eſt, vſque ad finem terræ iſtius ex alia parte. Por-
ro torrens deſerti, ſecundum Hieronymum, eſt riuus Nili de eremo veniẽs, & mare intrãs in
Emath. Per Emath vero Gloſſa intelligit Antiochiam, quæ eſt in principio terræ ſanctæ.

¶Expoſitio moralis eiuſdem capituli VI. Artic. XII.

VAE vobis qui opulenti eſtis] i. auariter diuites [in Sion] i. populo Chriſtiano, qui ſpe-
culando diuina dicitur Sion, quod interpretatur ſpeculatio. Iſtis, niſi pœniteant, im-
Lucæ 18 minet væ æterni ſupplicij, Chriſto teſtante: Poſſibilius eſt camelum tranſire per fora-
men acus, ꝙ̃ diuitem intrare in regnum cælorum. Quod certum eſt dici de auaris diuitibus,
terrena magis ꝙ̃ cæleſtia quærentibus atꝗ amantibus. Affectus ergo, non ipſa res, reproba-
1.Tim. 6 tur. Qui enim volunt diuites fieri, incidunt in tentationes & laqueum diaboli. Cæterum in
vtroꝗ teſtamento multi electi & iuſti opulenti fuerunt, quemadmodum de ſeipſo Iob cap.
19. ait: Ego quondam ille opulentus. Sed hi impleuerunt illud Pſalmi 61. Diuitiæ ſi affluant,
nolite cor apponere. Et illud Apoſtoli 1. ad Timotheum 6. Diuitibus huius ſeculi præcipe,
non ſublime ſapere, nec ſperare in incerto diuitiarum, ſed in Deo viuo, diuites fieri in ope-
ribus bonis, facile tribuere. ¶Deniꝗ alia quædam opulentia eſt, non vera, ſed præſumpta,
qua vani, arrogantes, & præſumptuoſi arbitrant ſe cæteris iuſtiores ac ſapientiores, gratia
Pſal. 51. plenos, meritis abundantes, qui ſperant in multitudine diuitiarum ſuarum, cum tamen re
vera ſint pauperrimi atꝗ miſerrimi, ſemetipſos fallentes ac pereuntes, quibus ſub perſona
vnius dicitur Apocalyp.3. Dicis, quia diues ſum, & nullius egeo, & neſcis, quia tu es miſer &
Phili. 3. miſerabilis, pauper, cæcus & nudus. Non ergo arbitremur nos appræhendiſſe, nec putemus
nos aliquid eſſe, ſed cum metu, timore, & tremore noſtram operemur ſalutem. [Optimates
capita populorum] id eſt, prælati ac principes populi Chriſtiani, religioſi & ſeculares, [in-
gredientes pompatice domum Iſrael] id eſt, animoſe inter inferiores & ſubditos conuer-
ſantes, immo & materialem eccleſiam cum tumore ſuperbiæ ingredientes, magis vt videa-
mini, quàm Deum deuote precemini. O quàm multi ſunt iam tales, qui ſe in cogitatione ſua
Eccẽs 6. extollunt velut taurus, nec attẽdunt quod ſcriptum eſt: Quid ſuperbit terra & cinis? Verum
Ecci 10. quid de vnoquoꝗ tali ait ſcriptura Iob 20. Si aſcẽderit, inquit, vſꝗ ad cælum ſuperbia eius,
& caput eius nubes tetigerit, quaſi ſterquilinium in fine perdetur. [Tranſite in Chalanne,
&c.] id eſt, omnium ſectarum & ſuperſtitioſarum religionum terras & regna aſpicite, & vi-
dete, ſi fuit aliquando ſecta aliqua in tantum diuulgata, dilatata, & confortata, ſicut religio
Pſal. 18. Chriſtiana. Non vtiꝗ. In omnem enim terram exiuit, & in fines orbis terræ proceſſit. Vn-
de Eſaiæ 24. inducitur: A finibus terræ audiuimus laudes & gloriam iuſti. Et in Daniele: Oẽs
Dani 7. populi, tribus & linguæ ſeruient ei. [Qui ſeparati eſtis in diem malum] id eſt, ab electis diui-
ſi, ita ꝙ in die infernalis vindictæ ſempiterna recipietis tormenta. Hoc omnibus reprobis
competit, qui non manent in eccleſiaſtica vnitate myſtici corporis Chriſti. Sed à Chriſto
capite per culpam diuiſi, non recipiunt vitam gratiæ, & motum virtutum ab eo. Qui in die
Matt. 25 iudicij ſeparabit electos à reprobis loco & præmio, ſicut ſeparat paſtor agnos ab hœdis. De-
niꝗ alia eſt ſeparatio bona ac appetenda, de qua ad Hebr.7. dicit Apoſtolus, loquẽs de Chri
Roma. 1. ſto: Segregatus à peccatoribus. Et de ſeipſo Paulus: Segregatus in Euangelium Dei. [Et ap-
propinquatis] per conſenſum & opera mala, [ſolio iniquitatis] i. diabolo, qui eſt rex ſuper
omnes filios ſuperbiæ. De quo dicit Saluator Ioan.14. Venit ad me princeps mundi huius,
[qui dormitis in lectis eburneis & laſciuitis in ſtratis veſtris] Hoc plane cum verſu ſequenti
Iob 41. de luxurioſis atꝗ guloſis, qui beſtijs decies millies turpiores deterioresꝗ́ ſunt, conuenienter
accipitur. Et maxime competit magnatibus ſeculi, carnalibusꝗ́ prælatis. Qui quanto abun
dant diuitijs, tantũ ſe exponunt delicijs. Quo contra dicit Apoſtolus Roma.13. Nõ in come-
ſſationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs, ſed induimini dominũ Ieſum

[qui

[qui canitis ad vocē pſalterij.]Hoc conuenit his,qui muſicis inſtrumentis vtunt in choræis
& epulis,vt carnalis affectus & vanitas inflāmetur in cis.De quibus ſcriptū eſt Iob 21.Tenent
tympanū & chorū,& gaudent ad vocē pſalterij.Verum,vt in Eccleſiaſtico legitur: Vinum & Ecci.40.
muſica lætificant cor,& ſuper vtraq; dilectio ſapientiæ.Et iterū: Tibiæ & pſalteriū ſuauem Ibidem.
faciunt melodiā,& ſup vtraq; lingua ſuauis.[Bibentes in phialis vinum,& optimo vnguēto
delibuti,nihil patiebant ſuper contritione Ioſeph.]Hoc de paſtoribus verificat, qui paſcūt Ezec.34.
ſeipſos,non gregē dominicū,operiētes ſe lana ouiū,& lac earū edentes,ipſas vero oues Chri
ſti nō cuſtodientes ab inuiſibiliū hoſtiū moeſibus.Immo videntes,φ ſibi cōmiſſi q̄tidie pec-
cant,deteriorant,& à dæmonibus abſorbentur,non dolent nec auxiliantur,cum & ipſi ſimi
litee pereant.Quo contra Salomō ait Prou.27.Diligenter agnoſce vultū pecoris tui,tuoſq;
greges conſidera.Et Paulus:Ego,inquit,libentiſſime impendam, & ſuperimpendar ipſe ꝓ 2.Cor.12
animabus veſtris.Sed & princeps paſtorū:Ego,inquit,ſum paſtor bonus, & cognoſco oues Ioan.10.
meas,& cognoſcunt me meæ.Et animam meam pono pro ouibus meis.Inſuper multi ſunt
principes & prælati,pleni priuato amore,qui ſubditorū ſuorum temporalibus perſecutio-
nibus,corporalibus nocumentis atq; penurijs ac prædationibus non compatiuntur,ſed vo-
luptatibus & vanitatibus æqualiter vacant,quaſi contritio domus Ioſeph (i.eccleſiæ Chriſti
per Ioſeph ſignificati)non pertineret ad eos.Et tamen de manu paſtorum requiret dn̄s ſan-
guinem pereuntium ſubditoeum.Contra huiuſmodi præſidentes loquitur dn̄s copioſe per
Ezechielem.[quapropter nunc migrabunt]i.ſtatim ad infernum ducentur, [in capite trāſ- Ezec.4.
migrantium]i.in principio damnatorum,qui per eorum negligētiam perierunt. Tales eñ
præſidētes ſunt peimi in pœnis,& omniū damnatio retorquetur in eos.[Et auferetur factio
laſciuientium]i.voluptas lubricorum mox finietur,atq; gehennali ardore vlciſcetur.[iura-
uit dn̄s:Deteſtoe ego ſuperbiam Iacob]i.omnium Chriſtianorum,quorū eſt vitia ſupplan-
taee.[& domos eius odi]i.congregationes arrogantium ſperno.Ideo Tobias iubet filio ſuo:
Superbiam nunquam in tuo ſenſu aut in tuo animo dominari permittas. In ipſa eñ ſum- Tobiæ 4
pſit initium omnis perditio.Humiliemue igitur ſub potenti manu Dei, quia vt dicitur in
Eſaia,Dies dn̄i ſuper omnem ſuperbum,& excelſum,& arrogantem, & humiliabitur. Hinc 1.Petr.5.
in Numerorum libro fertur:Anima quæ per ſuperbiam aliquid commiſerit, quoniam ad- Eſaiæ 2.
uerſus dn̄m rebellis fuit,peribit de populo ſuo. Verbum enim domini contempſit.[Et tra- Num.15
dam ciuitatem]i.eccleſiam huiuſmodi ſuperborum,[cum habitatoribus ſuis]i.his qui ma-
nēt in vitijs,manibus dæmonum.[quod ſi reliqui fuerint decem viri]ſuperbi [in domo vna,
& ipſi morientur]morte culpæ in via,& morte miſeriæ in gehenna.Nullus enim talium,ma
nua omnipotentis poteſt euadere. [Et tollet eum propinquus ſuus.] Vnus enim peruerſus,
malo exemplo interimit alium.Et qui virtuoſum pertrahit ad peccata, comburit oſſa ipſi-
us.Virtutes enim ſignificantur per oſſa. Quidam interea ita incorrigibiles ſunt, & ita indu-
rantur dum caſtigantur à Deo,vt vix poſſent nomen Dei audire, vel eius honorationem vi-
dere,cupiuntq; omnes auerti ab ipſo,ſicut ipſi auerſi ſunt,quibua conuenit, quod ſubiungi-
tue:[dicet,tace, & non recorderis nominis domini. Ecce dn̄s peecutiet domum maiorem]
i.multitudinem prælatorum ac principum iniuſte præſidentium.[ruinis]i. penitus deſeret
eos perire,gratiam ſubtrahendo in via,& gloriam in patria. Talium enim peccata cum ſint
grauiſſima, extrema vltioue plectuntur frequenter.[& domum minorem] i.ſubditoa per-
cutiet[ſciſſionibus]i.plagis paternæ correctionis,ne penitus pereant,ſed per flagella tem-
poralium tribulationum in æternum ſaluentur. Tales enim interdum purgant per aduerſita
tes & dāna,quæ eis à ſuperioribus,potentibus ac diuitibus infliguntur. Exiguo quippe con-
ceditur miſericordia,ſed iudicium duriſſimum in his qui præſunt,peragitur.Vel dom⁹ ma-
ior, ſunt ecprobi: domus vero minor, electi, Reprobi aūt prorſus intereunt, electi vero per Sapiē.6.
multas tribulationes ac tentationes exercitati,reformantur & beatitudinem ſortiunt.[Nun- Pſal.91.
quid curreee queunt in petris equi] i. prædicatores velut equi per feruorem charitatis velo-
ces ac agiles,in cordibus induratis habere non poſſunt proceſſum. Vnde oportet, vt Deus
auferat coe lapideum, præſtetq; caeneum.[aut arari poteſt in bubalis]i.per crudeles eebel- Ezec.11.
leſq; homines,corda aliorum diſponi nō poſſunt ad receptionem ſeminis quod eſt verbum
Dei.Tales eñ magis obeſſe q̄ prodeſſe conſueuerunt.Idcirco neceſſe eſt prælatum atq; do-
ctorem eſſe benignum, & Deo ſubiectum. Poteſt quoq; trahi ad ſenſum oppoſitum, ita φ
equi,i.aduerſariæ poteſtates indomitæ,non poſſunt currere ſeu proficeee in petris, i.in cor-
dibus per virtutes firmatis,quæ dicere valent cum Paulo Rom.8.Neq; mors,neq; vita, neq;
creatura aliqua poterit nos ſeparare à charitate Dei. [Qui cōuertitis in amaritudinem iudi
cium,] de hoc dicta ſunt multa. Oēs aūt iniqui Deū naturaliter dulcem, faciunt ſibijpſis ſe-
ueeum.[Qui dicitis:Nunqd non in fortitudine nr̄a aſſumpſimus nobis coenua?] Hoc dicūt,
qui ſe propria induſtria,poteſtate aut ſtudio iactant ad magna peomotos, & alijs ſapientio
res,potētiores,ditiores,aut ſublimiores effectos.Qui non attendunt,φ omne bonum à Deo

Iacob. 1. donetur, & ꝙ ex ſeipſis non habeant, niſi drſectibilitatem & vitia, ꝙ item nihil periculoſius
eſt, maiuſq; reprobationis indicium, ꝗ̃ in hac vita in omībus bonis ſeculi proſperari, à Deo
non caſtigari, nec humiliari. Quæ ſi penſarent, nrquaꝗ̃ præſumerent, ſed timerent, ſcientes
Lucæ 12 ꝙ cui plus donatum eſt, plus requiret ab eo. [Ecce ego ſuſcitabo ſuper vos, dicit dominus,
gentem. [Gens iſta, ſunt dæmones, quos Deus permittit tentando præualere ſuperbis & præ-
ſumptuoſis, in ſuis viribus inaniter inſeliciterq; ſperantibus. Vnde de diabolo ait Saluator
Mat. 13. in Euangelio, Inimicus homo hoc fecit. [Et conteret vos ab introitu Emath] i. ab exordio
iniquitatis veſtræ, quæ velut murus inter vos ſeparat, & bonum à vobis prohibet. Emath enī
murus ſeu murata interpretatur. [vſq; ad torrentem deſerti] i. aquas tribulationis inferni ab
omni gratia derelicti. A culpa enim (quæ tollit eſſe gratiæ) vſq; ad pœnam (quæ auſert eſſe
gloriæ) pertrahuntur iniqui.

¶ Declaratio literalis Cap. VII. Hæc oſtendit mihi dñs Deus. Artic. XIII.

QVod ſuperius dixit propheta de Iſraeliticæ plebis vaſtitate ſine velamine, nunc me-
taphorice exprimit. [Hæc] quæ ſequuntur, [oſtendit mihi dñs Deus] in viſione imagi-
naria, & inſuper in reuelatione intellectuali, qua clare cognoui, quid imaginaria il-
la viſio prætendebat. Intelligentia enim eſt opus ſeu principale in viſione prophetali. [& ec
ce fictor locuſtæ.] Primo exponam hunc locum ſecundum Hieronymum, quem Gloſſa &
alij antiqui ac ſancti doctores cōmuniter aſſequuntur. Deinde videbitur de expoſitione ali-
orum. Ait ergo beatus propheta: Et ecce fictor locuſtæ, i. Deus omnipotens formator locu-
ſtarum, venit ſeu per vltionem viſitauit populum regni Iudæ, vel Iſrael, aut vtrunq; [in prin
cipio germinantium] i. terræ naſcentium, florentium & fructum producentium, [ſerotini im
bris] i. terræ naſcentium quæ ſerotina pluuia irrigantur. Dicitur autem ſerotinus imber, qui
fructus ad maturitatem deducit. Temporaneus vero ſeu matutinus, qui ſemina iactata in
terra coaleſcere facit. Porro prophetæ huic in prædicta imaginaria viſione apparuit, ꝙ De-
us in principio germinantium ſecundum ſenſum iam dictum, id eſt, verno tempore, dum
oīa virent atq; fructificant, locuſtas condidit & adduxit ſuper terram Hebræorum. [Et ecce
ſerotinus poſt tonſorem regis.] Litera iſta eſt intricata, dumq; propheta breuitati ſtuduit,
obſcuritatem reliquit. Sic ergo ordinanda ſunt verba: Et ecce, per quod ſignificat, magnum
& conſiderabile eſſe quod ſubditur, poſt tonſorem regis, i. poſt aduentum prædictæ locuſtæ
fictæ à Deo, regnante vel ſignificante exercitum regis Aſſyriorum ſeu Chaldæorum, ſicut di
cetur. Quæ locuſta venit in principio imbris ſerotini, & velut tonſor ſeu raſor bona terræ
cōſumpſit. Venit ſerotinus, i. tonſor ſequens tonſorem præfatum, quē tonſorem ſerotinum
LXX. interpretes nominant bruchum. Qui venit poſt principium imbris ſerotini, & ea vo-
rauit quæ non deuorauit locuſta. Per locuſtam vero ad literam, non intelliguntur beſtiolæ,
ſed exercitus Aſſyriorum, qui decem tribus deuorauit pro magna parte. Per bruchū autem
4.Re.17. & 18. ſequentē, exercitus Chaldæorū, qui poſtea duarū tribuū demolitus eſt regnum. Qui vero lo-
cuſtā & bruchum vellet ad idem regnum reducere, faciliter inuenit modum, quia Sennache
rib rex Aſſyriorū, deinde Nabuchodonoſor rex Chaldæorū duas tribus eſt perſecutus. Re-
gnum vero decem tribuum cœpit vaſtari à Phul rege Aſſyriorum, deinde à Teglatphala-
ſar. Poſtremo à Salmanaſar. Alius quidam hanc improbat expoſitionē, quia prædicti exerci
tus populū vtriuſq; regni vaſtarunt. Sed de prædictis plagis ſtatim ſubiungetur: Miſertus eſt
dñs ſuper hoc: Nō erit, dixit dñs Deus. Exponit ergo præhabita de multitudine locuſtarum,
ita ꝙ Deus monſtrauit prophetæ, ſe velle locuſtas ſuper terrā inducere ad terræ naſcētia de-
ſtruenda. Tamen nō fecit propter precem prophetæ. Sed huic dicto repugnat, quod imme-
diate ſubiungitur: [Et factū eſt, cum conſummaſſet comedere herbam terræ, dixit: Dñe De-
us propicius eſto.] Non ergo fuit cōminatio tantū, ſed & veritas ſeu effectus, poſt quem ſe-
cuta eſt prophetæ oratio. Rurſus innoteſcit ex dictis, & idem ait Hieronymus, ꝙ Amos &
Iohel eodē tēpore prophetauerunt. Quod aūt apud Iohelē de locuſta & brucho annuncia-
Ibidem. tur, iſte nō ſolum de beſtiolis, ſed & de hoībus ꝑ illas ſignificatis, exponit. Ergo & hoc loco
idem poterit dici. Præterea Iohel dicit terrā Iſrael à beſtiolis dictis corroſam: quō ergo hic
Iohel. 1. dicit, ꝙ cōminatio præinducta non venit ad rem? [Et factū eſt, cum conſummaſſet come-
dere herbā terræ] i. poſtꝗ̃ in ſpū vidi & intellexi, qd dicta viſio ſignificaret, & præcognoui, ꝙ
prædictæ gentes vaſtaturæ eſſent vtriuſq; regni terrā ac populū, prout in viſione mihi fuerat
notificatū. [dixi] orando: [Dñe Deus, propicius eſto, obſecro] i. noli totum populū vtriuſq;
regni hoſtibus tradere, ſiue deſtruere, ſed reliquiæ aliquæ ſaluæ fiant. Et merito oro te. Nam
Roma. 11 quis ſuſcitabit Iacob] i. quis præter te poterit filios Iſrael ab imminente preſſura eripere,
[q3 paruulus eſt] i. ſæpe iam minorati ſunt poteſtate ac numero, ab hoſtibuſq; deiecti. Idcir-
co ſua virtute non valent reſiſtere. [Miſertus eſt dñs ſuper hoc] i. plagam præfatam mitiga-
4.Re.17. & 25. uit placatus precibus meis ac lachrymis. Non erit, dixit dñs Deus] i. totum vtriuſq; regni
non deſtruam populum, ſed reliquiæ ſaluabuntur. Translatis enī decem tribubus, multi ex
tribubus

tribubus iſtis remanſerunt in terra Iſrael. Quod vero trãſlatis duabus tribubus, quidam euaſerunt Chaldæos, patet 4.Reg.25.& Hierem.52. Sequitur viſio alia: [Hæc oſtendit mihi dñs Deus, ſecundũ ſenſum prætactum. [Et ecce vocauit] dñs [iudicium] i. ſententiam ſuæ æquitatis, vel executorem ſuæ iuſtitiæ, per quem alios iudicauit, puta Nabuchodonoſor regem. [ad ignem,] dando ei voluntatem comburendi vrbes Iuda & Hieruſalẽ. [& deuorabit abyſſum multam] i. populũ copioſiſſimum, qui ob ſuam multitudinẽ pelago comparatur. Vel 4.Re. 25.
ſenſus eſt, ꝙ Chaldæi cum tãto tumultu ac ſtrepitu terram Iudæ ingreſſi ſunt, velut ſi ipſum mare abſorberent. Sicq́ videtur locutio hyperbolica. [Et comedit ſimul partem] i. ignis iſte incendit atq́ deſtruxit templum Hieruſalem, quod fuit pars dñi, tanq̃ eius deputatum obſequio. [Et dixi] deuote orando: [Dñe Deus, quieſce, obſecro] i. ceſſa à pœnis iſtis propter ſanctam tuam bonitatem ac pietatem. Dicendo aũt, quieſce, innuit, ꝙ plaga iſta, ſicut præcedens, fuit incepta. [quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt? Miſertus eſt dñs ſuper hoc. Sed & iſtud non erit, ait dñs Deus.] Omnia verba iſta iam ſemel expoſita ſunt, & impleta fuerũt, quando Chaldæos euaſerunt multi ex regno Iudæ, qui ad tempus habitauerunt cum Godolia, & poſt cum Hieremia introierunt Aegyptum. Sequitur alia viſio: [Hæc oſtendit mihi Ibidem. Hier. 40
dñs Deus. Et ecce dñs ſtans ſuper murum litum] i. linitum, plaſtratum, & fortiter iunctum. Apparuit aũt prophetæ in viſu imaginario, ꝙ dñs ſtaret ſupra huiuſcemodi murum, ſed viſio iſta formata fuit miniſterio angeli, qui apparuit in perſona dñi. Propter quod dñs apparuiſſe narratur, ſicut & in viſione imaginaria, qua Eſaias vidit dñm ſedentem ſuper ſolium Eſaiæ 6.
excelſum & eleuatum. Ibi enĩ angelus apparuit in perſona Dei, ſecũdum Dionyſium. [Et in manu eius] dextera [trulla cæmentarij.] Per murum litũ intelligit Iudaic⁹ populus, multiplici beneficio Dei olim roboratus & adornatus. Per trullam vero ſeu linitionem, auxilium Dei. [Et dixit dñs ad me] allocutione interna per angelum. [Quid tu vides Amos?] Nominetenus exprimit ſanctum prophetam, quaſi amicum, familiarem ac notum per approbationem & prædeſtinationem, quemadmodum ait ad Moſen Exodi 30. Teipſum noui ex nomine. Nouit enim dominus qui ſunt eius. Interrogat autem dominus, non quaſi ignorans, 2. Tim. 2
ſed vt erudiat, & ad reſponſionem conuenienter adijciat. [Et dixit Trullam cæmẽtarij.] Vidit enim ſimilitudinem trullę, & vtebatur ſimilitudine quaſi re ipſa. Eſt autem trulla inſtrumentum, quo murus calce linitur. [Et dixit dominus: Ecce ego ponam] i. deponam [trullam in medio populi mei Iſrael] i. auxilium meum & protectionem tollam ab eo. [Nõ adijciam vltrà ſuperinducere eum] i. adornare atq́ defendere populum iſtum, ducendo trullam meã prædictã ſuper eum. [& demolientur excelſa idoli] i. loca ſublimia & prophana, in quibus idola colebantur ab Aſſyrijs, deſtruẽtur. [Et ſanctificationes Iſrael] id eſt, obſequia quibus idola honorabant, ſeq́ ſanctificari putabant, [deſolabuntur] id eſt, punientur, & finem 3.Re.12.
iam obtinebunt, quo ad hoc, ꝙ in terra propria decem tribus iſta vltrà non faciẽt. [Et conſurgam ſuper domum Ieroboam] *filium Ioas regis Iſrael, [in gladio] i. poſteritatem & familiam eius gladio aduerſariorum exponam. Vnde 4.Regum 15. habetur, ꝙ Sellum interfecit Zachariam filium huius Ieroboam pronepotis Iehu, cui dominus dixit, ꝙ filij eius vſq́ ad quartam generationem ſederent in ſolio Iſrael. Quod in Zacharia prædicto impletum eſt, quo occiſo, Sellum regnauit. Ieroboam vero non fuit occiſus. [Et miſit Amaſias ſacerdos Bethel] id eſt, vrbis ſic dictæ, & aurei vituli in ea repoſiti, [ad Ieroboam regem Iſrael.] 2. Re. 18.
Eratq́ Amaſias iſte, ſecundum Hieronymum, pontifex ſacerdotum idololatrarum, ideo audenter mittit legatos ad regem, [dicens: Rebellauit contra te Amos] id eſt, tibi inobediens eſt, idololatriam reprobando, quam iubes exerceri, [in medio domus Iſrael] id eſt, in medio decem tribuum, quas pro viribus ſuis auertit ab idolis. Amaſias iſte cupidus oblationum, quæ vitulis immolabantur, ſuam malitiam diſſimulat, de iniuria regi oblata principaliter dolere ſe fingens, & regem ad perſequendum prophetam prouocare deſiderans. Forte enim non audebat per ſe malum facere Amos, quoniam multi de populo confluxerunt ad eum. Vnde pro eo, quod noſtra translatio continet, Rebellauit contra te Amos, LXX. tranſtulerunt, Congregationes contra te facit Amos, id eſt, populum cõtra te incitat. [Non poterit terra ſuſtinere vniuerſos ſermones eius] id eſt, tanta minatur & vaticinatur, ꝙ populus regni Iſrael non poterit ea tolerare, niſi per violentiam compellatur, quemadmodum Salomon ait: Noli arguas deriſorem, ne oderit te. Et teſte Chryſoſtomo, odium incurrit, qui Prou. 9.
criminoſos redarguit. Hinc Amaſias videns ſe argui, ſuccenſus eſt odio contra prophetam. [Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Ieroboam.] In hoc mentitus eſt Amaſias. Amos enim non dixit, Ieroboam, ſed domum eius gladio dandam. Et in hoc Amaſias tenet ſpeciem inuidorum & callidorum diſcordiam ſeminantium, immo & adulatorum. Hi enim recitando verba aliorum, aliquid miſcent de proprio, & aliter repetunt q̃ dictum eſt, per quod mutuam amantium charitatem inficiunt, quemadmodum ſcriptum eſt: Qui alio ſer- Prou. 7.
mone repetit, ſeparat fœderatos. [Et Iſrael] i. populus decem tribuum [captiuus migrabit de

terra ſua]id eſt, ad Aſſyrios perducetur. Verũ eſt quod Amos prædixit hoc. [Et dixit Ama-
4.Re.17. ſias ad Amos.] Vtrum verba ſequentia dixerit Amaſias ad Amos ex parte Ieroboam, an ex
ſeipſo, non habeo certum. Hieronymus tamen manifeſte teſtatur, quod Ieeoboam nihil
ad verba Amaſiæ reſpondit, vaniſſima legationis ſuæ verba contemnens. Sic ergo nihil re-
ſpondit, quia aliunde agnouit, quod Amaſias falſa mandauit. Vel quia ipſum Amos eepu-
tauit quaſi arreptitium & inſanum, & verba eius friuola, eeputatione indigna. [Qui vides]
Id eſt, tu Amos videns, id eſt, propheta. qui enim nunc appellatur propheta, olim dicebatur
videns, vt legitur 1. Regum nono. Vocat itaque Amaſias Amos prophetam, vel ieriſorie,
quemadmodum 4. Regum primo ſerui Ochoziæ dixeeunt Heliæ: Homo Dei, hæc dicit rex.
Vel proptee multitudinem populi audientis ſanctum Amos, non audet apertam irrogaee
iniuriam. Vel loquitur blande, quatenus facilius inclinet ipſum Amos ad ea, quæ ſugge-
eit. [gradere] id eſt, vade hinc. [fuge in terram Iuda] id eſt, ad populum duarum teibuum,
vbi prophetæ Dei libentius audiuntue, quum ibi ſit templum & cultus DEI. Vel ideo di-
cit hoc, quoniam natus fuit hic Amos de terra Iudæ, ad quam pertinuit Thecue ciuitas
Amos 1. Amos. [& comede ibi panem,] ibi enim datur à populo ſuſtentaculum vitæ prophetis. Vel
paſce ibi pecora tua, & viue. Quaſi dicat, Rex tibi minatur, ideo conſulo tibi vt fugias. [&
ibi prophetabis] populo tuo, [& in Bethel non adijcies vltrà vt peophetes, quia ſanctifica-
tio eegis eſt] id eſt, vrbs electa à eege ad vacandum cultui Dei noſtri, quo ſanctificamur, vi-
delicet aurei vituli. [& domus eegni eſt] id eſt, eegiam domum ſeu palatium habens. [Et
3. Re. 17. eeſpondit Amos, & dixit ad Amaſiam: Non ſum propheta.] Hoc, ſecundum Hieronymum
& Gloſſam, eſt humilitatis, quod ſe negat prophetam. ſed quum humilitas non in falſitate,
ſed in veritate fundetur, ſicut amor in cognitione, quomodo intelligendum eſt hoc, præſer-
tim quum nequaquam ſit mentiendum? Ad hoc Gloſſa reſpondet, quod non ſemper ſpiri-
tus ſanctus adminiſtrat prophetiam peophetis, ſed ad tempus. Et tunc eecte dicuntur pro-
phetæ, quum illuminantue. Quod ergo ait, Non ſum peopheta, intellexit modo, vt ſit ſen-
ſus, Non ſum propheta, id eſt, actualiter tactus non ſum ſpiritu peophetiæ. Huic autem di-
cto alij quidam obijciunt. Primo, quia in vtroque Teſtamento peophetæ vocantur, non ſo-
lum qui actu tanguntur, ſed etiam qui tangi conſueuerunt ſpiritu prophetię. Secundo, quia
vt ſubditur, Amos quando hæc verba protulit, ſtatim prædixit Amaſiæ per ſpiritum pro-
phetiæ, quid eſſet paſſurus. Hi itaque dicunt, quod ſicut Amaſias ieonice dixit ad Amos, qui
vides, ſic Amos eeſpondet ieonice, vel ieoniæ ſibi illatæ: Non ſum, inquiens, peopheta, vide-
licet talis qualem me eeputas, qui putas me falſum prophetam, pro temporali commodo
peophetantem. Sed iſtis obijcitue, quod Amos ſub eadem ſerie ſermonis & vno verborum
contextu adiecit, [& non ſum filius prophetæ,] &c. quod vtique ſerioſe aſſertiueque dicitur.
Præterea præinductæ duæ inſtantiæ fieri poſſent contra veeba Ioannis Baptiſtæ, qui ſacer-
dotibus & Leuitis quærentibus, Propheta es tu, eeſpondit: Non ſum. Eſt itaque reſpon-
Ioan.1. dendum, quia vt Thomas & alij dicunt, Prophetia non dicit donum habituale, ſed actua-
le. Ideo reſponſio Gloſſæ iam aſſignata, conueniens eſt, & quod primo obijcitue, faciliter
ſoluitur. Propheta enim dicitur dupliciter, ſcilicet ab actu & vſu ſeu habitu. Sed Amos lo-
quitue de propheta primo modo. Rurſus verba ſanctoeum, quibus ſeipſos profunde humi-
liant, pie interpeetanda ſunt, & ſufficit quod ſecundum aliquam conſiderationem verificen-
tue, quamuis abſolute veea non ſunt, vt quum ait Saluatoe in Pſalmo: Ego autem ſum ver-
Pſal.21. mis, & non homo. Paulus quoque: Ego ſum minimus apoſtolorum, qui non ſum dignus vo-
1.Cor.15 cari Apoſtolus. Ad ſecundum argumentum dicendum, quod homo actualitee non intelligit
niſi vnum, ſecundum philoſophum. Ideo quando Amos dicebat, non ſum peopheta, non
in eodem momento actualiter intuebatue, quod poſtea dixit. Et forte iam dudum audiuit à
domino, quod poſt verba hæc prænunciauit Amaſiæ. Poſtremo, tranſlatio ſeptuaginta ha-
bet: Non eram peopheta. Et tunc facilius ſoluitur dubium iſtud, quia eefertue ad tempus
præcedens eeuelationes ſancto Amos infuſas. Et non ſum filius peophetæ. Vnde nec pater
huius Amos ponitur in principio ſeu titulo libri præſentis. Qui enim in titulis propheta-
eum ponuntue, vt patres vel aui, erant prophetæ ſecundum regulam Hebræorum. [ſed ar-
mentarius ego ſum] id eſt, paſtoe pecoeum, ſcilicet ouium. Secundum Hieeonymum, & ſe-
cundum Gloſſam fuit paſtor pecoeum aliorum, in quo patet paupertas prophetæ. [Velli-
cans ſycomoros] id eſt, frondes ſycomori diſcerpens ad pecorum paſtum. Sycomorus vero
eſt aeboe quæ dicitur rubus, afferens moea quæ famem paſtorum depellunt, & folia eſuciem
pecorum. [Et tulit me dominus] i. prophetam clementer aſſumpſit, atque ad loca hæc deſti-
nauit. [quum ſequerer gregem,] quem in deſerto Thecue paui, [& dixit dominus ad me: Va-
de & propheta ad populũ meum Iſrael.] Quaſi dicat Amos: Cũ ego ex tam vili ſeruitio ad
Amos 1. tam ſublime officium Deo miſerante promotus ſum, obedire debeo Deo magis, quàm tibi aut
alicui homini. In quibus verbis humilitas & obedientia prophetæ commendatur, qui ad

altiora promotus,non erubuit prioris ſtatus decliuitatem.[Et nunc audi verbum domini]
tu Amaſia qui vetas me vaticinari hoc loco.[Tu dicis]mihi:[non prophetabis ſuper Iſrael]
id eſt,populo decem tribuum, [& non ſtillabis ſuper domum idoli] id eſt, verba prophetiæ
non fundes,ſicut nubes ſtillat guttas,Iſraeliticæ plebi idola veneranti. [Propter hoc,hæc di
cit dominus]id eſt,propter hanc tuam prohibitionem mereris audire ac pati, quæ dicam.
[Vxor tua in ciuitate]Bethel[fornicabitur]non ſponte,ſed ab Aſſyrijs vrbem ingreſſis vio-
labitur,atq; inuita ſtuprabitur, te cernente, nec prohibere valente.[& filij tui & filiæ tuæ in
gladio cadent]i.ab Aſſyrijs trucidabuntur,& grauius punient ǭ alij,quia & tuis conſenſerũt
peccatis grauiſſimis. [Et humus tua]i. terra quam poſſides. [funiculo metietur] id eſt, ab
hoſtibus menſurabitur,& alienis in certas partes diuidetur ac dabitur. Rex enim Aſſyrio-
rum,tranſlatis decem tribubus,miſit ad terram earum gentiles,qui eam poſſederunt, vt le-
gitur 4. Regum 17. [Et tu in terra polluta morieris] i.in regione Aſſyriorum vitijs idolola-
triæ plena,[& Iſrael captiuus migrabit de terra ſua,] vt dictum eſt ſæpe. Dicit hoc loco Hie
ronymus:Non eſt tãtus dolor in filia ſtuprata,quantus in vxore polluta: nec tantus dolor in
vxore violata,quantus in filijs trucidatis.Maritus vxorem mallet interfici,ǭ pollui Grandis
dolor incredibiliſq; ignominia, quando maritus in media ciuitate, cunctis præſentibus,
vxoris iniuriam prohibere non poteſt.Deniq; ex his patet inſuperabilis fortitudo, iuſtitia,
fiducia atque conſtantia ſancti prophetæ,qui pontificem tam diſtricte tamq; audacter cor-
ripuit,implens quod iubet Saluator:Nolite timere eos qui corpus occidunt.Moraliter do- Matt. 10
cemur ex iſto capitulo,ꝙ dominus ad inſtantiam ſeruorum ſuorum minas remittit, miſe-
retur & ſaluat eos,pro quibus oratur.Et ſicut Amaſias correptus,ſtuduit regem contra cor-
ripientem incitare, ſic multi impatientes dum corripiuntur, contra correptores faciunt
querelas apud prælatos vel principes diuerſa crimina obijcientes,& correptores à ſe repel-
lentes. Horum vxor, id eſt, caro fornicatur, dum rationi reluctans, ſenſualitati ſubſterni-
tur,concupiſcentijſq; deſeruit. Filij quoq; eorum & filiæ, id eſt,actus & paſſiones, in gladio
tentationis cadunt,damnationem promerendo, & ipſi in terra polluta,id eſt, corpore viti-
oſo ac foedido,moriuntur.

¶Expoſitio literalis Cap.VIII.Hæc oſtendit mihi dñs Deus. Artic. XIIII.

RVrſus oſtendit dominus proximum eſſe tempus captiuitatis populi Iſrael. [Hæc]quæ
ſequuntur,[oſtendit mihi dominus Deus] in viſione imaginaria, prout in præceden-
ti dicebatur articulo.[Et ecce vncinus pomorum] id eſt, lignum curuum ſeu vncus,
quo rami arborum remotiores attrahuntur, vt poma dependentia, quæ cum manu attin-
gi non poterunt,colligantur.[Et dixit]Dominus:[Quid tu vides Amos?Et dixi:Vncinum
pomorum.Et dixit Dominus ad me,] declarando mihi intellectualiter, quid viſio illa ima-
ginaria deſignaret. [Venit finis ſuper populum meum Iſrael] id eſt, quemadmodum vnco
rami trahuntur,& proximi fiunt trahenti,ſic proximum feci tempus captiuitatis Iſraeliticę
plebis. [Non adijciam vltrà,vt pertranſeam eum] id eſt,impunitum eum diutius non relin-
quam,ſed vindicans ſtabo,donec diſpereat. Vel ſenſus eſt,quod non conſolabor eum de cæ
tero, redimendo decem tribus à captiuitate. [& ſtridebunt cardines templi in die illo,dicit
dominus Deus] id eſt, fragorem quendam facient,quum deſtruentur,quemadmodum ædi-
ficia cadentia. Vel per ſtridorem templi, metaphorice inſinuatur moleſtiſſima anxietas po
puli.Quidam per templum hoc loco intelligunt phanum, in quo aureus vitulus adoraba-
tur. Et hi dicunt prophetam iam loqui ad decem tribus duntaxat. Hieronymus vero expo 3.Re. 12.
nit de templo domini in Hieruſalem.Ideo ſecundum eum iſta dicuntur contra vtrunq; re-
gnum. [Multi morientur.] Aſſyrij enim multos ex decem tribubus occiderunt, & multos 4.Re. 17.
tranſtulerunt.Simili modo fecerunt Chaldæi populo Iudæ. [& in omni loco proijcietur ſi-
lentium] id eſt, habitatoribus occiſis vel reclamare non audentibus, erit ſilentium in locis
& domibus duodecim tribuum.Hæc autem præſertim impleta ſunt in populo Iudæorum,
propter Chriſti occiſionem à Romanis deiecto. Qui finaliter ſunt relicti,nec habent quod
rationabiliter Chriſto reſpondeant.[Audite hoc] quod minando prædico, [qui conteritis
pauperem] id eſt, vos pauperum oppreſſores, [& deficere facitis] id eſt, ad penuriam per-
ducitis[pauperes terræ] veſtræ, quum tamen Deuteron.decimoquinto iuſſerit Deus:Omni-
no indigens & mendicus non erit inter vos. Tales ſunt, qui tempora cara inducunt,& ne-
ceſſaria carius vendunt, [dicentes: Quando tranſibit meſſis Iſrael] id eſt, optamus vt tem-
pus meſſionis & abundantiæ tranſeat, [& venundabimus merces] id eſt,blada atq; ſimilia,
quæ tempore meſſis pro paruo precio dantur,care vendemus. [& ſabbatum]quando tranſ-
ibit,in quo ſecundum legem non fit venditio. [& aperiemus frumentum] id eſt,blada clau-
ſa deducemus ad publicum tempore caritiæ. Hoc faciunt cupidi, qui frumenta reſeruant,
vt poſtmodum precioſius venundentur. De quibus ſcriptum eſt Prouerbiorum vndecimo:
Qui abſcondunt frumentum in tempore,maledicentur.[vt imminuamus mẽſuram]i.mer

 ſurando

ſurando aliquid fraudulenter ſubtrahamus ementibus.[& augeamus ſiclum]i. preciũ ven-
dendo carius quo poterimus.[& ſupponamus ſtateras doloſas,] quemadmodum fertur in
Pſal. 61. Pſalmo: Mẽdaces filij hominum in ſtateris, vt decipiant de vanitate in idipſum. Hæc faciũt
auari & iniuſti mercatores. Cõtra quos dominus Leuitici decimonono iuſſit: Nolite facere
poſſideamus iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in menſura.[Vt poſſideatis in argento
egenos] id eſt, inopes per vſuram in veſtram poteſtatem redigatis. Vel in tantam deducatis
penuriam, ꝙ cogantur ſe vobis in ſeruos vendere & ancillas.[& pauperes pro calceamentis]
id eſt, pro rebus vilibus acquiramus, poſſideamus, vendamus, [& quiſquilias frumenti]id eſt,
purgamenta, paleas & puluerem[vendamus] vnà cum tritico, talia fraudulenter miſcendo
Hier. 23. cum bladis, quum tamen Hieremias dicat: Quid paleis cum tritico? [Iurauit dominus in ſu
perbia Iacob] i. contra arrogantiã populi Iſrael, [ſi oblitus fuero vſq; in finem] i. nunquam
tradam obliuioni[omnia opera eorum]mala. Deus enim tam diu recordari dicitur pecca-
torum, quandiu vlciſcitur vel non dimittit ea. Hi vero indurati erant in vitijs, ideo æterna-
liter puniuntur. Vel ſenſus eſt, ꝙ Deus vſque in finem mundi deſeret decem tribus,& etiam
Hier. 17. duas,& tunc indulgebit ac miſerebitur eis. Huic quoq; ſimile eſt illud in Hieremia: Pecca-
tum Iudæ ſcriptum eſt ſtilo ferreo in lapide adamãtino.[Nunquid ſuper iſto non commo-
uebitur terra?] id eſt, nonne pro tantis peccatis habitatores terræ Iſrael turbabuntur? [& lu-
gebit omnis habitator eius]id eſt, omnes populi tribuum Iſrael captiuitate iam ingruente.
[& aſcendet] in captiuitatem & debitam pœnam, [quaſi fluuius] id eſt, copioſe atq; celeri-
ter[vniuerſus]habitator ſeu populus Iſrael. Non ꝙ nullus euaſit, ſed quia cõparatione alio-
rum pauciſſimi euaſerunt. Hinc Hieremiæ 5. habetur: Nunquid ſuper his non viſitabo, &
in gente tali non vlciſcetur anima mea? Ezechielis quoque decimoquarto: Terra cum pec-
Pſal. 49. cauerit, interficiam de ea hominem & iumentum. Et in Pſalmo: Hæc feciſti, & tacui. Exi-
ſtimaui inique, ꝙ ero tui ſimilis, arguam te,& ſtatuam contra faciem tuam. [& eijcietur &
defluet quaſi riuus Aegypti. Et erit in die illa, dicit dñs] i. id eſt, in die captiuitatis populi Iſ-
rael[occidet ſol in meridie] i, oĩa proſpera & iucunda vertentur eis in aduerſa ac triſtia.[&
tenebreſcere faciam terram] id eſt, habitatores terræ Iſrael operiam tenebris calamitatis,
[in die luminis]id eſt, cum alijs proſpera ſuccedent. Iſte quippe eſt modus loquendi ſcriptu
ræ, vt dictum eſt plenius Iohelis ſecundo. [Et conuertam feſtiuitates veſtras in luctum, &
omnia cantica veſtra in planctum.] Venientibus nanq; Chaldæis atq; Aſſyrijs, ceſſauerunt
feſta & cantica duodecim tribuum, & aliud non nouerunt, niſi contriſtari & lamentari. [Et
inducam ſuper omne dorſum veſtrum ſaccum] Hoc dicitur, vel quia in afflictione poſiti,
induerunt ſe ſacco ſiue cilicio, quemadmodum Niniuitæ, vel quia in captiuitatem duceban
tur ſacco induti.[& ſuper omne caput veſtrum]inducam[caluitium.] Conſuetudo enim ve
Iob 2. terum fuit, vt in triſtitia poſiti raderent capita, ſicut & Iob, qui tonſo capite ſedit in ſterqui
linio. Vel hoc ideo dictum eſt, quoniam captorum capita ab hoſtibus radebantur, iuxta il-
lud Deuteronomij 32. De captiuitate nudati inimicorum capitis. [Et ponam eam,] videli-
cet terram Iudæ ac Iſrael, [quaſi luctum vnigeniti] i. habitatores eius in tanto mœrore &
planctu, quantus eſt planctus matris vnici filij mortem deflentis, [& nouiſſima eius] id eſt,
extremam populi huius captiuitatem & punitionem ponam [quaſi diem amarum] i. ſimi-
lem amaritudini mortis.[Ecce dies veniunt, dicit dñs,& emittam famem in terram, nõ fa-
Matt. 5. mem panis, neq; ſitim aquæ, ſed audiendi verbum dñi.]Chriſto teſtante: Beati qui eſuriunt
& ſitiunt iuſtitiam, quoniam ipſi ſaturabuntur. Deſiderium autem audiendi verbum Dei ad
emendationem, eſt eſuries & ſities iuſtitiam. Hoc ergo non prædicitur per modum cõmina-
tionis. Quod autem nunc dicitur, eſt comminatio dura. Quidam igitur exponunt hæc de de-
cem tribubus, quæ frequenter ſpreuerunt verba Dei per prophetas prolata. Idcirco immi-
nente earum captiuitate, quando à prophetis quærebant conſilium, meruerunt priuari ver-
bo Dei per prophetas. [Et commouebuntur à mari vſque ad mare, & ab aquilone vſque ad
orientem circumibunt] id eſt, à mari mediterraneo vſq; ad mare Galilææ, & à plaga terræ
ſuæ aquilonari, vſq; ad partem terræ ſuæ orientalem, videlicet per omnes partes territorij
ſui pergent,[quærentes verbum domini]i. conſilium à prophetis,[& non inuenient] conſo-
lationem. Alij autem exponunt iſta pro tempore Chriſti, quando Iudæis ablata eſt ſpiritalis
intelligentia ſcripturarum, ita ꝙ famem habent audiendi ſpiritalem ſenſum paginę ſanctę.
Quod non eſt intelligendum, quaſi ipſi vere cupiant ſpiritalem hunc ſenſum, ſed ꝙ habent
defectum huius ſpiritalis cibi & potus, quibus reficitur anima, quamuis ipſi ignorent, ſe tam
defectuoſos & vacuos. Et hic defectus vocatur nunc fames & ſitis. Certũ eſt etiam, ꝙ Iudęi à
tẽpore captiuitatis ſuæ à Romanis, deſiderauerũt audire verbũ conſolatoriũ per prophetas,
ſed nullus interim miſſus eſt eis. Mouentur ergo à mari Britannico vſq; ad mare Atlanti-
cum, id eſt, ab occidente ad meridiem,& ab aquilone vſq; ad orientem: ſed nihil proficiunt,
Ioan. 1. quoniam vnigenitum filium Dei, verbum quod erat in principio, obſtinato corde repellũt.

[In

[In die illa deficient virgines pulchræ, & adoleſcentes in ſiti.] Hoc dupliciter explanatur.
Primo, quòd tempore captiuitatis Iſrael ab Aſſyrijs, vel duarum tribuum à Chaldæis, vir- 4.Re. 17.
gines & adoleſcentes corporali ſiti afflicti ſunt. Secundo, ꝙ ſynagogæ, quæ ſignificant per 4.Re. 25.
virgines, ſicut eccleſia dicitur virgo & ſponſa, & adoleſcentes, id eſt, doctores ſynagogæ, Epheſ. 5.
olim per ſapientiam floridi, defecerunt in ſiti verbi Dei. Primæ vero expoſitioni magis vi-
dentur conſonare verba ſequentia: [Qui iurant in delicto Samariæ] id eſt, per vitulos au-
reos, in quibus prouincia tota decem tribuum grauiſſime deliquit. [& dicunt: Viuit (domi 3.Re. 12.
nus) Deus tuus Dan] id eſt, vitulus aureus poſitus in Dan, cui vitulo diuinitatem aſcripſe-
runt. [& viuit via Berſabea] id eſt, Deus ſeu Idolum, ob cuius adorationem imus vſq; ad lo- 3.Re. 17.
cum Berſabee, vbi idola colebantur. Quemadmodum enim cultores veri Dei iurabant di-
cendo, viuit dominus: ſic iſti per idola vituloſq; iurabant. [& cadent] coram hoſtibus, [&
non reſurgent vltrà] ad priſtinum ſtatum. ¶ Myſtice ſol occidit in meridie, dum tem-
pore gratiæ vel in dimidio dierum noſtrorum non illuminamur à Chriſto, qui eſt ſol intel- Sapi. 5.
ligentiæ atq; iuſtititiæ. Vnde in Sapientiæ libro perditi conqueruntur: Sol intelligentię nõ
eſt ortus nobis. Et tenebreſcere faciam, permiſſiue, id eſt, vitijs obcæcari, terram, id eſt, homi
nes carnales terrenis immerſos, in die luminis, id eſt, dum electi ac ſpirituales gratiæ perfun
duntur fulgore. Super horum carnalium dorſum inducitur ſaccus, id eſt, contemptibilis ac
deformis vitiorum amictus. De quib⁹ cantamus: Operti ſunt iniquitate & impietate ſua. Pſal. 72.
Sicut enim eſt amictus virtutum, ita & vitiorum. Et ſuper omne caput caluitium. Per ca-
put ratio deſignatꝰ cui infert caluitiũ, dum ſeptiformi donorum ſpiritus ſancti decore pri-
uatur, & nuda, bonoq; virtutum colore ſpoliata conſpicitur. Et ponam eam quaſi luctum
vnigeniti, quoniam maxime deploranda eſt miſeria huiuſcemodi rationis. Ecce dies veni-
unt, dicit dominus, & emittam famem in terra &c. Hęc pœnalis atq; damnoſa miſſio famis
eſt, dum Chriſtiani optant audire verbum Dei, ſed exigente iuſtitia Dei, non merentur il-
lud ſortiri: quoniam ex timore pœnarũ, ex preſſura aduerſitatũ, ex priuato prorſus amore,
non ordinato affectu, hoc appetunt, & aptum tempus audiendi verbum Dei ſpreuerunt.
Vnde & quidam inſtante iam hora mortis, quærunt inducias vel vnius diei, nec exaudiun
tur. In die illa deficient virgines pulchræ, id eſt, animæ vel particulares eccleſiæ, olim gra-
tiarum pulchritudine adornatæ, quæ per negligentiam ſuam à gratia exciderunt: & adole-
ſcentes, id eſt, qui dudum fortiter vicerunt malignum, quorum renouabatꝰ iuuentus vt aq-
læ. In ſiti, id eſt, in carentia & defectu verbi Dei, quo ex ſua ruina, in conſtantia, atq; ignauia,
qua prolapſi ſunt, merentur non refici.

¶ Elucidatio cap. IX. Vidi dominum ſtantem ſuper altare.

Articulus decimuſquintus.

VAticinatur præſenti capitulo ſanctus propheta ſpecialiter contra duas tribus, ſeu re-
gnum Iudæ, per quas & tribus Leuitica deſignatur. [Vidi] in viſione imaginaria
per ſpecies in ſenſu interiori formatas miniſterio angeli [Dominum,] id eſt, an-
gelum in perſona domini apparentem. [ſtantem ſuper altare] in templo Hieruſalem,
[& dixit mihi: Percute] id eſt, à rege & populo Chaldæorum percutiendum prænun-
cia [cardinem] templi, vel dixit angelus Percute, id eſt, percuti ſine cardinem, non defen-
dendo ſynagogam. Vel dixit, id eſt, regi & exercitui Chaldæorum inſpirauit, ſeu iuſſit
percutere cardinem, inquantum hoc erat opus iuſtitiæ, non vt erat opus voluntatis peruer
ſæ. [& commoueantꝰ] id eſt, cadant [ſuperliminaria] proxima cardini, per quod deſtructio
deſignata eſt templi à Nabuchodonoſor tempore Sedechiæ. [Auaritia enim in capite
omnium] id eſt, in corde, vel in principibus Iudæorum, quemadmodum Eſa. 1. habetur:
Omnes diligunt munera. Et ibidem: Omne caput languidũ, & omne cor mœrens. Quod di
citur ad inſinuandum multitudinem cupidorũ. Vel eſt diſtributio pro generibus ſingulorũ,
non pro ſingulis generum. Aliqui enim, quamuis pauciſſimi, iuſti fuerunt in populo Iudæ Hier. 38.
tempore Sedechiæ, vt Hieremias & Baruch, & æthiops ille qui ſperauit in Deo, & filij Re- Hier. 35.
chab. [& nouiſſimũ eorũ] id eſt, inferiores ac minimos regni Iudę [in gladio] Chaldæorũ [in-
terficiam.] Chaldæi enim tam magnos quàm paruos magna ex parte interfecerunt. [Non
erit fuga eis] à facie Chaldæorum, præſertim tempore obſidionis, & quia pauciſſimi effu-
gerunt, [& qui fugerit ex eis, non ſaluabitur.] quia & Sedechias fugiens, & multi cum eo,
à Chaldæis perſequentibus compręhenſi fuerunt, & grauiter tribulati, vt patet 4. Regum
25. Loquitꝰ autem propheta hyperbolice, ſecundum Hieronymum, ad deſignandum, quod
pauci ſaluati ſunt de manibus Chaldæorum. Quia & illi, qui cum Iohanna Aegyptũ ingreſſi
ſunt, perierunt. Veruntamen quidam ex eis ſaluati fuerunt, & in Iudæam redierũt, quem-
admodum Hieremias prædixit. [Si deſcenderint vſq; ad infernum] id eſt, licet hoc poſſibile
eſſet, ꝙ infernum intrarent ad occultandum ſe. Vel per infernũ intelliguntꝰ profundiſſimæ Hier. 40
foueæ terræ. [inde manus] id eſt, poteſtas [mea educet eos] tradendo eos in manus hoſtiles.

[Et ſi aſcenderint vſque ad cælum] id eſt, licet illuc aſcenderent, [inde detraham eos,] ita
quòd hoſtibus ſuis tradentur. Vel per cælos deſignantur cacumina montium, in quibus
Chaldæi perſequuti ſcrutatiq; ſunt, & appræhenderunt fugientes Iudæos. [Et ſi abſcon-
diti fuerint in vertice Carmeli] montis denſiſſimam ſyluam habentis, [inde ſcrutans, id
eſt, per Chaldæos inquirens, [auferam eos] vt aduerſariorum incidant manus. Eſt autem
duplex Carmelus. Vnus, in quo orauit Helias, inter Phœnicen & terram promiſſionis ſi-
tus. Alius in tribu Iuda, in quo habitauit Nabal. [Et ſi celauerint ſe ab oculis meis in pro-
fundo maris] id eſt, quanuis hoc poſſent. [ibi mandabo ſerpenti] id eſt, ſerpentibus, quo-
rum aliquod genus propter ſui caloris refrigerium commoratur in aquis. [& mordebit
eos] id eſt, vulnus infliget. Quocunq; ergo ſe verterint, non proderit eis. Propter quod di-
Pſal. 138. cit Pſalmiſta: Quo ibo à ſpiritu tuo? & quo à facie tua fugiam? Si aſcẽdero in cælum, tu il
lic es: ſi deſcendero in infernũ, ades &c. [Et ſi abierint in captiuitatem coram inimicis ſu-
is] in conſpectu Chaldæorum, vel ante eos. Solebant enim captores captiuos ſuos ante ſe
minare vt gregem. [ibi mandabo gladio, & occidet eos] per Chaldæos. Omnes creatu
ræ animatæ & inanimatæ, rationales & irrationales, Deo omnipotenti obediunt. Non
quòd eius iuſſionem agnoſcant, ſed quia parent tam prompte, velut ſi intelligerent, & quia
in omni creatura ponitur obedientialis potentia, per quam voluntati creatoris ſubijcitur.
Vnde & Chriſtus in Euangelio legitur imperaſſe ventis & mari. [Et ponam oculos meos
ſuper eos in malum] pœnæ, id eſt, ad puniendum, & oculo diſtrictæ æquitatis reſpiciam
eos. [& non in bonum] conſolationis, id eſt, non ad ſuccurrendum. [Et dominus Deus
exercituum, qui tangit terram, & tabeſcet] id eſt, qui tantæ eſt poteſtatis, vt eo iubente ter-
Pſal. 103. ra tremat, & concutiantur fundamenta ipſius. Vnde habetur in Pſalmo: Qui reſpicit ter-
ram, & facit eam tremere: qui tangit montes, & fumigant. Et Iob 9. Qui commouet ter-
ram de loco ſuo, & columnæ eius concutientur. Loquit autem Propheta ad literam de ter
ra Iudæorum, quam tetigit virga iuſtitiæ ſuæ, dum omnia terręnaſcentia à Chaldæis & Aſ-
ſyrijs vaſtabantur. Quam & tempore Oziæ fecit ſenſibiliter tremere in certo loco. Propter
quod ſubditur: [& lugebunt omnes habitantes in ea] id eſt, Iudæi ab hoſtibus opprimendi.
Quod ſi terra inſenſibilis ſuum quodammodo ſentit creatorem, & ad nutum illius concu-
2.Cor.4. titur, quanto magis homo fragilis, cuius theſaurus ſeu anima in labili vaſe eſt fictilis corpo
ris? Propterea Eccleſiaſtici 16. habetur: Ecce cælum & cæli cælorũ, abyſſus & vniuerſa ter
ra, & omnia quæ in eis ſunt, in conſpectu Dei commouebuntur, montes ſimul & colles, &
cum conſpexerit illa Deus, tremore concutiẽtur. Et in omnibus his inſenſatum eſt cor ho-
minis. [Et aſcendet ſicut riu' omnis] conſummationis ei', id eſt, terra ſeu populus Iudæo-
rum ibit in man' aduerſariorum copioſe, cito, & vniuerſaliter, quemadmodum riuus, quo
conſummatio iſta ſignificatur, aſcendit ex fonte. [& deflu et] id eſt, deficiet, [ſicut fluuius
Aegypti] id eſt, Nilus currens in mare. [Qui ædificat in cælo] empyreo [aſcenſionem ſu-
am] id eſt, ſanctos ipſo fruentes, quos in cælo iſto conſtituit. Et in eis aſcendit per beati-
tudinis gloriam & contemplationem altiſſimam, ſicut cum ambulantibus ambulat, cum
Pſal. 10. quieſcentibus conquieſcit. Hinc fertur in Pſalmo: Dominus in cælo parauit ſedem ſuam. In
Deut. 33. Deuteronomio quoque: Aſcenſor cæli auxiliator tuus, Magnificentia eius diſcurrunt nu
bes. Habitaculum eius ſurſum, & ſubter brachia ſempiterna. Vel ſic: Qui ædificat, id eſt,
firmiter ponit, in cælo iam dicto, aſcenſionem ſuam, id eſt, habitationem ſuam ſubli-
mem. Quanuis enim vbiq; ſit, tamen in cælo iſto ſpecialiter eſſe & habitare aſſeritur, eo q;
Phil. 3. ibi ſublimius operetur, & clarius videatur. Deniq; quotidie ædificat in cælo aſcenſionem
ſuam, cum ſanctos ſuos de imis ad cæleſtia eleuat, quibus ipſe præſidet, atq; in eis aſcen-
dit. In viatoribus quoq; deuotis, quorum conuerſatio eſt in cælis, aſcendit, dum corda eo-
rũ ſublimiter & clementer inhabitat. [& faſciculum ſuum] id eſt, paruulum gregem electo-
rum, de quo ait Lucæ duodecimo: Nolite timere puſillus grex, quia complacuit patri da-
re vobis regnũ. [ſuper terram fundauit] id eſt, per fidem, charitatem, & gratiam in militanti
eccleſia roborauit. Vel ſi expoſitio iſta videt nimis ſpiritualis, poteſt p faſciculũ intelligi col
lectio Iudæorum in terra promiſſionis olim fundata, quæ parua fuit comparatione homi-
num aliorum. Quidam vero nomine faſciculi intelligunt regionem elementarem, quæ par-
ua eſt reſpectu cæleſtium corpoꝝ. Sed cum aqua, aer, & ignis, ſint naturaliter leuiora, quàm
terra, non proprie dicuntur ſuper terram fundata. Porro, quod homines nomine faſcicu-
Mat. 13. li deſignent, cõſtat ex eo q̃d Chrs in Euãgelio de reprobis loquit: Colligite primũ zizania,
& alligate ea in faſciculos ad comburendũ. In Eſaia quoq; de malis angelis & reprobis ho-
Eſa. 24. minibus ſcriptum eſt: Congregabunt congregatione vnius faſcis. [Qui vocat aquas maris]
id eſt, vapores de mari leuatos, concludit in nubib'. [& effundit eas ſuper faciem terrę. Domi
nus nomen eius.] Hoc ſuprà expoſitum eſt. Conſequenter dñs reprimit præſumptionem
& inanem gloriationem Iudæoꝝ, qui ſe alijs præferebant propter generis nobilitatẽ, & de

Aegypto

Aegypto eductionem. Dominus ergo oſtendit, quòd ipſe ſit omnium Deus, & ſine perſo- Acto.10.
narum acceptione prouiſor, & omnes ex eodem luto formauit, atq; de loco vno in alium Galat.2.
tranſtulit. [Nunquid non vt filij Aethiopum vos eſtis mihi, filij Iſrael, ait dominus?] id eſt, Gene.3.
immo ſicut Aethiopes pertinent ad me iure creationis & gubernationis, ita & vos o Iſraeli
tæ. [Nunquid non Iſrael aſcendere feci de terra Aegypti] vt patet in Exodo. [& Palæſtinos] Exod.12
id eſt, Philiſtæos, quos Septuaginta communiter nominant alienigenas, cum tamen alie-
nigena ſit nomen commune ad omnes gentiles, à populo Dei & Deo extraneos. [de Cap-
padocia] adduxi in terram, in qua nunc demorantur? Quaſi diceret: Hoc feci, vt legitur in Gene.10
Geneſi. [& Syros] qui nunc habitant in Damaſco & vrbibus eius, aſcendere feci [de Cyre-
ne] ciuitate Libyæ vltra Aegyptum? [Ecce oculi domini ſuper regnum peccans] id eſt, pec-
cata regis & ſeruorum eius conſiderat, vt inferat debitam pœnam. Omnium enim regno-
rum eſt Deus iuſtus iudex. Propter quod in libro Iob dicitur: Ipſe nouit hominum vanita Pſal.7.
tem. Et videns iniquitatem, nonne conſiderat? [& conteram illud à facie terræ] id eſt, pec- Iob.11.
catores regionum delebo à terra per mortem, captiuitatem, ſeu aliam vltionem. Propter
quod Daniel. 2. habetur: Ipſe transfert regna atq; conſtituit. Et alibi: Sedes ducum ſuper-
borum deſtruxit Deus, & ſedere fecit mites pro eis. [Veruntamen conterens] id eſt, alia re-
gna peccantia deſtruens, [non conteram domum Iacob,] id eſt, populum duodecim tri- Ecci.10.
buum Iſrael non totaliter deſtruam: ſed reliquiæ ſaluabuntur, & remanebunt ex eis vſque
in finem ſeculi. In veteri enim teſtamento ſemper exhibuit Deus aliquid ſpecialis pieta-
tis & gratiæ populo huic. Vnde ſcribitur 3. Regnum 13. quòd dominus non fuit loqu-
tus, vt penitus deleret Iſrael de terra. [Ecce enim ego mandabo] id eſt, præcipiam fieri,
quod ſubditur, ſcilicet, [& concutiam in omnibus gentibus domum Iſrael] id eſt, plebem
Iſraeliticam ſeu duodecim tribus, hinc inde per diuerſas natiões ac terras diſpergam & af-
fligam, vt per flagella purgentur. [ſicut concutitur triticum in cribro] id eſt, quemadmo-
dum triticũ ventilatur ſeu agitatur in cribro, vt grana purgentur. [& non cadet lapillus ſu-
per terram] id eſt, purum granum, ſeu pœnitens, qui in aduerſis patientiam conſequendo, eſt
lapillus per animi firmitatem, non excidet neq; peribit: ſed qui non emendantur, de quibus
ſubiungitur: [In gladio morientur omnes peccatores populi mei] id eſt, mali & obſtinati
Iudæi, qui flagellis non emendantur, ſed tanquam paleæ labuntur de cribro: idcirco in area
Dei non reponuntur. Huic parabolicæ loquutioni ſimile eſt illud præcurſoris, quod ait de
Chriſto in Euangelio: Cuius ventilabrum in manu eius, & permundabit aream ſuam. Et Matt.3.
triticum congregabit in horreum ſuum, paleas autem comburet igni inextinguibili, q pec Lucæ.3.
catores [dicunt: Non appropinquabit, & non veniet ſuper nos malũ] id eſt, punitio, quam
prophetæ nobis minantur, non infligetur nobis. Non enim credebant prophetarum ſermo-
nibus. ¶Poſtquam propheta comminatus eſt duro populo Iudæorum, nunc ſecundum
conſuetudinem prophetarum promittit ei iucunda ac proſpera. [In die illo ſuſcitabo ta-
bernaculum Dauid, quod cecidit.] Non oportet iam immorari aut deliberare, quomodo
exponenda ſit præſens ſcriptura, cum ipſe beatiſſimus frater domini ſanctus Iacob, primus
Hieroſolymorum Epiſcopus, eam exponat de reparatione eccleſiæ Chriſti, & conuerſione
gentilium. Nempe (vt in Actibus legitur) cum quidam ex Iudaiſmo credentes, tamen hæ-
retici, dicerent contra Paulum & Barnabam, oportere ſeruare legalia cum Euangelio,
Paulus & Barnabas cæteriq; Apoſtoli conuenerunt videre de verbo hoc. Cumq; Petrus
probaſſet, quomodo Deus per ſuam prædicationem conuertiſſet quoſdam gentiliũ, dans
eis in ſigno viſibili ſpiritumſanctum ſicut Apoſtolis, qui tamen gentiles circuncisi non
erant, nec ſeruabant legalia: Iacob, verba Petri approbans, ait: Viri fratres audite me: Acto.15.
Simon narrauit, quemadmodum primum Deus viſitauit ex gentibus ſumere populum
nomini ſuo. Et huic concordant verba prophetarum, ſicut ſcriptum eſt: Poſt hæc reuer-
tar, & reædificabo tabernaculum Dauid quod cecidit, &c. allegatq; Iacobus hanc ſcriptu
ram ſecundum translationem Septuaginta interpretum, quæ fuit tunc ſolida atq; authen
tica. Eſt igitur ſenſus: In die, quando videlicet populus Iſrael diſperſus fuerit per omẽs
gentes, quod maxime fuit in CHRISTI aduentu. Vnde in Actis habetur, quod in Hie Acto.2.
ruſalem erant habitantes Iudæi viri religioſi ex omni natione, quæ ſub cælo eſt. Itaq; tem-
pore nouæ legis, ſeu in exordio euangelicæ prædicationis per Chriſtum ante paſſionem ſu-
am, & præcipue per Apoſtolos poſt reſurrectionem & ſpiritus ſancti miſſionem, ſuſci-
tabo, id eſt, à ruina peccati leuabo, & per Apoſtolorum prædicationem ac gratiæ infu-
ſionem viuificabo tabernaculum Dauid, id eſt, eccleſiam Chriſti, intelligendo per eccleſi-
am hanc vniuerſitatem fidelium à principio mundi vſq; ad finem ipſius. De qua in euange-
lio dicitur: Simile eſt regnum cælorum homini patrifamilias, qui exijt primo mane, vi- Matt.20
delicet in prima mundi ætate, conducere operarios in vineam ſuam. De hoc tabernacu
lo ſcriptum Apocalyp. 21. eſt: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis.

Quod autem per Dauid intelligatur ad literam Chriſt⁹, patet in multis locis ſcripturæ. Scri
Ezec. 34. ptum eſt enim in Ezechiele: Saluabo gregem meũ, & ſuſcitabo ſuper eum paſtorem vnũ,
qui paſcat eum, Dauid ſeruum meum. In Hieremia quoque: Seruient domino Deo ſuo, &
Hier. 30. Dauid regi ſuo, quem ſuſcitabo eis. Quod, tabernaculum cecidit in his, qui ad idololatriam
aliaq́ꝫ diuerſa peccata declinauerunt ante legem & ſub lege. Apoſtoli quoqꝫ multos Iu
dæorum peccato collapſos ſuſcitauerunt, & in tabernaculo iſto quaſi viuos lapides poſuerunt.
[& reædificabo aperturas murorum eius] id eſt, errores & vitia vtriuſque populi, ſcili-
Acto. 4. cet Gentilis & Hebræi ſanabo, dando omnibus vnam fidem, vnam ſpem, vnamq́ꝫ charita-
tem, vt ſint vnum in Chriſto, nec habeant ſciſſuras ſectarum, vel deos diuerſos. Multitu
dinis enim credentium erat cor vnum & anima vna. Prædicti autem duo populi ſunt mu
ri ſeu parietes eccleſiæ, ex quibus in Chriſtum lapidem angularem concurrentibus, re-
Epheſ. 2. ſultat vna domus eccleſiæ, quemadmodum ad Epheſios dicit Apoſtolus: Ipſe eſt pax no-
Ibidem. ſtra, qui fecit vtraqꝫ vnum. Et rurſus: In quo omnis ædificatio conſtructa, creſcit in tem-
plum ſanctum in domino. In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in ſpiritu ſan
cto. [& ea quæ corruerunt, inſtaurabo,] id eſt, membra eccleſiæ vitijs lapſa, per gratiam re-
formabo, vt domus militantis eccleſiæ ſit perfecta ac integra merito ac numero. [& reædifi-
cabo eum, ſicut in diebus antiquis] id eſt, tabernaculum iſtud ad tantam ſpiritualium gra-
tiarum abundantiam, virtutum perfectionem, & myſticam vnitatem perducam, vt com-
paretur perfectioni ac ſtatui, quos habuit præteritis temporibus, quando in maiori gratiæ
excellentia fuit, ſiue ante diluuium ſiue poſt, tempore patriarcharum, prophetarum, vel re
gum Iuda, præſertim Dauid & Salomonis, immo multo eminentior fuit gratia eccleſiæ
tempore nouæ legis, quàm vnquam ante. Ideo enim tempus euangelij dicitur tempus gra-
tiæ. [vt poſſideant] per ſpiritualem præſidentiam ſancti Apoſtoli & diſcipuli, ac ſucceſſores
Pſal. 44. eorū, de quibus dictum eſt: Conſtitues eos principes ſuper omnem terram. Et: Principes po
Pſal. 46. pulorū congregati ſunt cum Deo Abraham. [reliquias Idumææ] id eſt, electos Idumæorū,
quos conuerterunt ad fidem. Veruntamen nomine Idumææ, quæ interpretatᵉ ſanguinea vel
interrena, deſignatᵉ gentilitas, quæ operibus carnis & ſanguinis erat polluta. [& omnes na
tiones] quibus fidem Chriſti nunciauerunt, & apoſtolicis fecerunt obedire mandatis. In oẽm
Pſal. 18. enim terram exiuit ſonus eorū. Et dici nõ poteſt, quàm prompte atqꝫ humilime innumera-
biles gentes conuerſæ, Apoſtolis obedierunt. [& ꝙ inuocatum ſit nomen meum ſuper eos]
id eſt, ego ipſe ab Apoſtolis inuocatus ac deprecatus ſum ſuper gentes, ſeu pro gentibus, vt
illis miſererer. Vel ipſę gentes conuerſæ, me inuocauerunt pro gratia obediendi apoſtoli-
Ioan. 17. cis documentis. De hoc nomine ait Chriſtus ad patrem: Manifeſtaui nomen tuum homini-
bus, quos dediſti mihi. Deniqꝫ Idumæi ſpecialiter exprimuntur, quia & Iſaac dixit ad Eſau
Gen. 27. patrem Idumæorum: Dominum tuum illum (ſcilicet Iacob patrem Apoſtolorum) cõſtitui,
& omnes fratres eius ſeruituti illius ſubiugaui. Quæ promiſſio ſeu benedictio impleta fuit
in poſteris fratrum illorum. Vel ideo, quoniam Iudæi & Idumæi ex Iſaac deſcenderunt per
duos fratres. Inſuper pro eo, quod noſtra translatio habet, Reædificabo illud, vt poſſideant
reliquias Idumææ & omnes nationes, Septuaginta tranſtulerunt: Inſtaurabo ea, vt requirãt
me reliqui hominum, & omnes gentes. Sicq́ꝫ Iacobus allegauit. Iudæi vero carnales om̃ia
carnaliter intelligentes, præſtolantur iſta implenda in aduentu ſui Meſſiæ, à quo aſſerunt
pulcherrimum templum conſtruendum, & omnes nationes ſibi ſubijciendas. [Ecce dies ve
niunt, dicit dominus, & cõpręhendet arator meſſorem, & calcator vuæ mittentem ſemen.]
Iſta, ſecundum Gloſſam, ad literam contigerunt Iudæis à Babylonica captiuitate reuer-
ſis, quia tunc arationi ſucceſſit meſſio, & vindemiæ iactatio ſeminis in terram. Sicq́ꝫ
arator comprehendit meſſorem, ad ſegetum meſſionem perueniendo, ita quòd qui ara-
uit, adeptus eſt fructus, & meſſor effectus. Et ſimile eſt, de calcatore vuæ, ſeu vindemiato-
re & ſeminatore. [Et ſtillabunt montes dulcedinem] id eſt, dulces fructus producent. Iu-
dæa enim montoſa eſt. [& omnes colles culti erunt] id eſt, ad fructificandum parati. Per
quod terræ fertilitas deſignatur. [Et conuertam captiuitatem populi mei Iſrael] id eſt, dua-
rum tribuum, de quibus in iſto capitulo principaliter agitur, quæ de Babylone in Iudæam
1. Eſd. 2. reuerſæ ſunt. [Et ædificabunt ciuitates deſertas, & habitabunt in eis.] Hoc in libro Eſdræ ſa-
tis deſcribitur adimpletum. Chaldæi enim vrbes Iudæ deſtruxerunt, quas iſti reparaue-
runt. [& plantabunt vineas, & bibent vinum earum, & facient hortos, & comedent fruct⁹
eorum] videlicet poma. [Et plantabo eos ſuper humum ſuam] id eſt, in propria terra. [&
non euellam eos vltrà de terra ſua, quam dedi eis, dicit dominus Deus tuus.] Hoc intelli-
gendum eſt conditionaliter, ſcilicet, ſi legem Dei tenuiſſent, & Chriſtum fideliter recepiſ-
ſent. Sic enim communiter intelliguntur promiſſiones propheticæ, vt dictum eſt plenius.
Vel ideo dicitur hoc, quoniam per tempus notabiliter longum in Iudæa demorati ſunt.

¶ Alij exponunt hunc paſſum ſpiritualius & ſatis catholice, ſequentes (vt apparet) ſanctum

Hierony-

Hieronymum, qui locum iſtum exponit multum obſcure: Ecce dies veniunt, dicit domin⁹,
id eſt, tempus euangelicæ legis, & comprahendet arator meſſorem, id eſt, prædicatores no
ui teſtamenti, præſertim Apoſtoli, cito ad conuerſionem aliorum pertingent, & conuerſos
in horreum eccleſiæ, quaſi optima blada conſtituent. Vnde ad Epheſios dicit Apoſtolus, p̄- Epheſ. 1
dicatum eſſe euangelium in omni creatura, quæ ſub cælo eſt. Et Lucas dicit in Actibus, ꝙ Acto. 2.
dominus quotidie addidit qui ſaluarentur. Quod ibi dicitur de Iudæis. Et calcator vuæ, id
eſt, martyr Chriſti, mortem ac dæmonem calcans. Vnde calcator vuæ, eſt interpretator ſeu
propinator ſacræ ſcripturæ, comprahendet mittentem ſemen, id eſt, ſeminator erit, alios
verbo & exemplo conuertendo. Vel ſenſus eſt, ꝙ tales facient diſcipulos, potentes ſemen
verbi Dei alijs prædicare. Quales fuit ſublimis Dionyſius, eruditus à Paulo, Polycarpus &
Ignatius docti à Ioanne. Et ſtillabunt montes dulcedinem, id eſt, maiores doctores eccle-
ſiæ, puta Apoſtoli, in omni gratia eminentes, ſuauitatem euangelicæ legis, doctrinę ſeu gra
tiæ alijs exhibebunt. Et omnes colles, id eſt, inferiores fideles culti erunt, id eſt, adornati cha
riſmatibus ſpiritus ſancti. Et conuertam captiuitatem populi mei Iſrael, id eſt, omnium fi-
delium, eruendo eos à iugo diaboli & ſeruitute peccati. [Et ædificabunt ciuitates deſertas,]
id eſt, congregationes lapſas ac ſteriles, à Deo olim relictas, prædicando conuertent, vt fi-
de & charitate imbutæ, ſint templum, ciuitas, ſeu eccleſia Dei. Et habitabunt in eis, id eſt, cū
talibus conuerſabuntur. Et plantabunt vineas, id eſt, ſapientes ac gratioſos facient diſcipu-
los, qui tanquam vinea poterunt alios potare, reficere, lætificare, inebriare. Et bi-
bent vinum earum, id eſt, de fructuoſa conuerſatione & copioſa doctrina illorum cordia-
liter exultabunt. Et facient hortos, id eſt, clauſtrales ſub regula, quaſi infra ſepem cōſtrictos.
Et comedent fructus eorum, id eſt, de fœcunda vita illorum reficientur in ſpiritu. Et planta-
bo eos ſuper humum ſuam. Nunc enim in terra peregrinationis huius conſeruantur à Deo,
& vſq; ad finem mundi durabit fides catholica. Poſtmodum autem plantabuntur in terra vi
uentium, in regno cælorum, in patria triumphantis eccleſiæ, à qua nunquam euellētur. Hęc
demum expoſitio vult literalis eſſe, quia frequenter loquuntur prophetæ de ſpiritalibus bo-
nis per ſimilitudinem corporalium rerum. Poſtremo, tropologia huius capituli pro maio-
ri parte eluceſcit ex præinductis, pauca tamen verba moralizanda ſunt. Dominus Deus qui
tangit terram, id eſt, cor peccatoris compungit, & timore iudicij ac pœnarū configit, & ta-
beſcet, id eſt, ſtupidum fiet in ſe præ admiratione enormitatis vitiorū ſuorū, & præ horrore
incidendi in manus Dei viuentis. & aſcendet ſicut riuus conſummatio, id eſt, cito proficiet,
& à timore ad amorem tendendo perficietur. Et defluet à ſeipſo, ac reſoluet in Deo, vt dice-
re queat: Concupiſcit & deficit anima mea in atria domini. Nunquid non vt filij Aethiopū Pſal. 83.
vos eſtis mihi filij Iſrael? Quando Gentiles vitijs denigrati, Chriſti baptiſmate loti ſunt, &
fide ac gratia reſplenduerunt, tunc ſimiles fuerunt in eccleſia Iudæis ad Chriſtum conuerſis.
Non enim eſt diſtinctio Iudæi ac Græci ſecundum Apoſtolum. Et in Chriſto Ieſu neque
circunciſio eſt aliquid, neq; præputium, ſed noua creatura, & fides quæ operatur per dile- Rom. 10.
ctionem. Veruntamen conterens non conteram domum Iacob, id eſt, eccleſiam Chriſtiano Galat. 6.
rum ſupplantantium vitia, quamuis peccet, non totaliter deſtruam. Concutiam in omnib⁹
gentibus domum Iſrael, id eſt, electos vbiq; inter reprobos conuerſantes, nunc per diuerſa
flagella corripiam & purgabo, quia per multas tribulationes oportet nos ingredi regnum
cæleſte, ſicut concutitur in cribro, ſecundum ſenſum iam poſitum, & non cadet lapillus ſu- Acto. 14.
per terram, id eſt, nullus electorum peribit, quemadmodum ait Saluator Ioan. 17. Patre, q̄s
dediſti mihi, ego ſeruabam, & nullus ex eis perijt. Hinc rurſus teſtatur: Simile eſt regnum cæ Matt. 13.
lorum ſagenæ miſſæ in mare. Et poſt pauca: Bonos, inquit, elegerunt in vaſa ſua, malos au- Ibidem.
tem foras miſerunt. In gladio morientur omnes peccatores populi mei, id eſt, impœniten
tes Chriſtiani. Hoc eſt, per ſententiam Chriſti damnabuntur, quod eſt mors ſecunda. De q̄
gladio ſcriptum eſt Apocalyp. 1. Ex ore eius procedit gladius, ex vtraq; parte acutus. Et in Apo. 1.
Eſaia Chriſtus fatetur: Poſuit os meū quaſi gladium acutum. Qui dicunt, non appropin- Eſa. 49.
quabit, & non veniet ſuper nos malum, id eſt, vindicta diuinæ iuſtitiæ. Tales ſunt vane ſecu
ri, intimorati, improuidi, præſumptuoſi. Multi quoq; Chriſtiani vocantur, & tamen vix
credunt vera eſſe, quæ de futuro ſeculo, de iudicio Dei, de pœnis inferni ipſis prænuncian-
tur. In die illo ſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit. Vtinam Deus eccleſiam Chri-
ſti, quæ nunc ad magnum lapſum deuenit, ad priſtinum dignetur reducere ſtatum, ad no-
ſtram ſalutem, & ſui ipſius honorem, laudem, ac gloriam, qui eſt ſuper omnia Deus ſub-
limis & benedictus, Amen.

¶Enarrationum in Amos prophetam, Finis.

D. Dio-

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN ABDIAM PROPHETAM ELVCIDATIO, PROOEMIVM.

DIcunt doctores Hebræi atq; catholici, hunc eſſe Abdiam, qui fuit
diſpenſator domus Achab regis Iſrael. Qui Abdias, cum Iezabel
occideret prophetas domini, internecioni ſubtraxit & in ſpelũcis
abſcondit centum prophetas, quinquagenos & quinquagenos, pa
uit'q; eos. Vnde & ſpiritum prophetiæ accipere meruit. Sepul-
tus eſt autem in ciuitate Sebaſte, quæ olim Samaria vocabaſ. Vati
3. Reg. 18 cinatur vero cõtra Idumæos, qui tanto grauius peccauerũt, perſe
quendo populum Iudæorũ, quanto amplius tenebanſ eos dilige-
re, eo quod de duobus fratribus deſcenderunt. Deniq; teſte Hiero
nymo, Abdias quo breuior, eo profundior.

¶ Viſionis Abdiæ prophetę literalis expoſitio: Viſio Abdiæ. Hæc dicit domi-
nus ad Edom. Articulus primus.

PRæmittit Abdias hic titulum duo verba continentem, dicendo: [Viſio Abdiæ] id eſt,
prophetica reuelatio, intellectualis'q; viſio oſtenſa ſeu facta Abdiæ, eſt quæ conſequen-
ter deſcribitur, ſcilicet: [Hæc dicit dominus Deus ad Edom] id eſt, ad Idumæos perti-
nent, quæ ſequuntur. Non enim ad eos Deus loquutus eſt iſta immediate per prophetam,
ita quòd ipſi verba hæc audierunt: ſed de eis, & ad eos, quamuis abſentes, loquitur per Abdi
am. [Auditum] id eſt, prophetalem reuelationem, & ſermonem internum miniſterio ange-
li ſubminiſtratum, Idumæorum'q; populum concernentem, [audiuimus] præſertim auri-
bus cordis, angelis ſanctis in nobis loquentibus. [à domino] tanquam à principali illumina
tore, qui per angelos aperit & informat animos prophetarum. Ait autem pluraliter, audi-
uimus, quia de iſta materia factæ ſunt reuelationes multis prophetis, immo pene om̃ia quæ
Hier. 49 in viſione Abdiæ ſcribuntur, in Hieremia loco quodam habentur. In Ezechiele quoq;, & in
Ezec. 35. Malachia, item'q; in Eſaia de punitione Idumæorum fit ſermo. Et hoc ſciendum, quòd ſic-
Gen. 27. ut frater Iacob trinomius fuit, quoniam dictus eſt Eſau & Edom ob corporis ſui ruborem.
Gen. 25. Edom enim interpretatur ſanguineus. In Geneſi autem legitur Edom vocatus propter len
ticulam, de qua dixit ad Iacob: Da mihi de coctione hac rufa. Tertio appellatus eſt Seir,
id eſt, piloſus, quia in modum pellis hiſpidus fuit. Simili modo poſteri eius, ſeu populus de
eius ſemine propagatus, tribus his vocatur nominibꝰ, ſcilicet Edom, Seir, & Eſau, ſicut po
ſteri Iacob frequenter nomine Iacob & Iſrael deſignantur. [& legatum ad gentes miſit.]
Per hunc legatum Hieronymus intelligit Ieſum Chriſtum mediatorem Dei ac hominum,
Aggæ. 2 de quo ait Aggæus: Veniet deſideratus cunctis gentibus. Et ne putemus hoc myſtice dictũ,
Gloſſa apertius proteſtatur: Legatus eſt homo Chriſtus Ieſus, qui mittitur ad Nabuchodo-
noſor & exercitum eius, vt veniant ad deſtructionem Idumæorũ. Vnde & Beda: Legatum,
inquit, miſit Deus ad gentes, id eſt, filium ſuum ac verbum direxit ad Nabuchodonoſor.
Sed quomodo intelligenda ſunt hæc, cum filius tempore illo nondum fuerat incarnatus, &
ſecundum diuinam naturam ſuam non eſt inferior patre? Et reſpondendum, ꝙ duplex eſt
miſſio filij Dei. Vna ſpiritualis ac inuiſibilis, quæ competit ei ſecundum diuinitatem, vt mit
ti dicatur à patre ad eos, q̃bus Deo patre volente & dante aliq̃d inſpirauit. De qua miſſione
verbi Dei, ſeu increatæ ac genitæ ſapientiæ patris, ſcriptum eſt Sapientiæ 8. Mitte illam de
cælis ſanctis tuis, & à ſede magnitudinis tuæ. Alia autem eſt miſſio eius viſibilis & humana,
quæ conuenit ei ratione naturæ aſſumptæ. Denique quidam per legatum iſtum intelligunt
diuinum inſtinctũ, q̃ excitauit inimicos Idumæorũ ad præliandum contra eos. Poteſt q̃que
per legatũ iſtum intelligi angelus Dei, vel bonus vel malus. Inquantũ em̃ Idumæi per ſua fa
cinora meruerunt hoſtibus tradi, & inquantum Deꝰ præordinauit eos à Chaldæis vaſtari,
ſic angelus bonus inſtigauit gentem Chaldaicã contra Edom. Inquantũ vero Chaldæi fece
runt hoc mala intentione, crudeli'q; animo, ſic angelus malus prouocauit eos aduerſus Idu-
mæos. Vel certe legatus fuit ipſe Nabuchodonoſor, quem Deus per Hieremiam noĩat ſeruũ
Hier. 25. ſuum. Qui, Deo volente, gentibus ſibi ſubiectis præcepit aggredi Idumæos. Præfatus ergo
legatus quocunq; modo intelligatur, dixit per inſpirationẽ occultam vel externã allocutio
nem: [Surgite] i. ad præliandũ vos ꝑparate. [& conſurgamus aduerſus eum] i. contra popu-
lum Edom ſeu Idumæorũ [in prælium] Quaſi dicat: Ne timeatis, q̃a aſſiſtam vobis, & ero in
acie. Vel verba iſta dicuntur ex perſona gentium, ad deſignandum confœderationem earũ
contra Edom, ita ꝙ ſe cohortanſ ad prælũ. Deinde dominus ait ad populum Idumæorum.

[Ecce

[Ecce paruulũ]i. numero modicũ,[dedi te in gentibus] id eſt, inter gentes in circuitu tuo
commorantes,ita ꝙ nationes aliæ multitudine & poteſtate te excedũt.Ideo ſubditur: [con
temptibilis tu es valde]i. vilior & impotentior alijs. Veruntamen in libro Num. habetur,
ꝙ rex Edom cũ infinita multitudine egreſſus eſt obuiam filijs Iſrael, qñ petierunt proficiſci
per terram illius. Vnde non videtur certũ, ꝙ Idumæi erant numero pauciores alijs genti-
bus.Ideo alij exponũt hoc modo: Ecce paruulũ dedi,id eſt,dabo te,ita ꝙ tot occidentur de
tuis,ꝙ reliqui erũt pauciſſimi. Sicq; more prophetico ponitur præteritũ pro futuro.quo fa
cto,contemptibiles facti ſunt Idumæi. [Superbia cordis tui extulit te] id eſt, tumẽter erexit
vltra vires tuas & propriam conditionem, [habitantem in ſciſſuris petrarũ]i. in cauernis ſeu
ſpeluncis ſaxorũ,ita ꝙ tecta domorũ non habes. Terra quippe Idumæorũ,ſecundũ gloſſam,
ſub nimio ſolis calore eſt ſita, idcirco in cauernis petrarũ morantur. Alij tamen per cauernas
petrarũ intelligũt ædificia difficiles acceſſus habentia. [exaltantem ſoliũ tuũ]i.regiam vel iu-
diciariam tuam poteſtatẽ,in ꝗ nimis confidis. [Qui dicis in corde tuo:Quis detrahet me in
terram]i.quæ gens poterit me ſuperare & cõculcare? ac ſi fortior oĩbus eſſes. Hanc elatiõem
Deus retundit, ſubdendo:[Si exaltatus fueris vt aquila]id eſt,quantũcunq; erexeris atq; ꝑtu
leris te alijs,ſicut aquila omnib⁹ auibus altius volat. [& ſi inter ſidera poſueris nidũ tuum]id
eſt,ꝗuis hoc poſſes aut faceres,[inde detraham te, dicit dñs]i. nihilominus humiliarẽ & ho
ſtibus darem te. Aquila(vt refert Hierony.)cunctis auib⁹ altius volat,tamq; acutiſſimi viſus
eſt,vt cũ ſuper mare immobili penna feratur,nec humano viſu poſſit intueri,de tanta ſubli-
mitate piſciculos videt natare: qui cum iuxta littus fuerint, deſcendit, raptamq; prædam ad
littus pertrahit pennis. Deinde prædicit omnimoda ſpoliatio Idumæorũ. [Si fures introiſ-
ſent ad te] o popule Idumææ,[ſi latrones per noctem] habitacula tua intraſſent, [quomodo
conticuiſſes]id eſt,non tacuiſſes,ſi vigilaſſes,& illos adeſſe nouiſſes. Nonne furati eſſent ſuffi
cientia ſibi]id eſt, tantũ abſtuliſſent,ꝗtũ potuiſſent portare,& cætera reliquiſſent, vel quæ-
dam omnino dimiſiſſent,eo ꝙ non auderent oĩa loca,ꝑſertim ſecretiora,intrare. Sunt eñ ti-
midæ tales perſonæ.[Si vindemiatores introiſſent ad te] i. ad vineam tuam, vt deponerent
vuas,[nunꝗd ſaltem racemũ reliquiſſent tibi]i. immo ꝗſdam racemos inter folia latitantes,
vel ſibi ſuperfluentes,ſtare permiſiſſent. Hæc dicunt,ad inſinuandũ cupiditatẽ & crudelitatẽ
Chaldæorũ,ꝗ nihil de ſubſtantia Idumæorũ dimiſerunt, ſed oĩa diripuerũt,ſicut ſubiungit:
[Quomodo ſcrutati ſunt Eſau]i.tam populũ ꝗ diuitias eius diligentiſſime ꝗſierũt,ad occi-
dendũ vel deprædãdũ. [inueſtigauerũt abſcõdita ei⁹]i.ſubterranea tuguria,qb⁹ Idumæi vtun
tur. Vel bona poſſeſſa,ꝗ abſconderũt in ſecretiſſimis antris aut loculis. [Vſque ad terminos
emiſerũt te]id eſt,de proprijs te finibus eiecerũt.[& oẽs viri fœderis tui]i. ꝗ tibi paulo ante
cõſœderati erant,vt Moabitæ,Ammonitæ,vel alij.[illuſerũt tibi] id eſt,deceperũt,qñ rege
atq; exercitu Chaldæorũ veniente exterriti,non audebant tibi aſtare,ſed illis ſe cõiũxerũt ad-
uerſum te. Et in hoc aggrauatur calamitas tua, ꝙ ab his impugnaris, de quorũ amicitia ꝑſume- Pſal. 54.
bas. Grauius eñ eſt ab amicis affligi,iuxta illud in pſal. Quoniã ſi inimicus meus maledixiſ- Iob. 12.
ſet mihi,ſuſtinuiſſem vtiq; &c. Propterea ſcriptum eſt in libro Iob: Qui deridetur ab amico
ſuo,inuocabit dñm,& exaudiet eũ. [Inualuerũt aduerſum te viri pacis tuæ]i. prædicti,cũ ꝗ-
bus dudũ pacem habebas,vnà cũ Chaldæis te ſuperauerũt, & occidi ſeu captiuari te adiuue-
rũt.[Qui comedũt tecũ panem,ponent inſidias ſubter te]i. ꝗ erant cõmenſales tui,iungẽt ſe
aduerſarijs tuis, dabũtq; eis cõſiliũ, quomodo facili⁹ capiaris ac decipiaris. Hoc nempe fecerũt
partim timore,& partim vt ꝑ hoc fauorẽ Chaldæorũ obtinerent. Et quoniã amici & cõmenſa-
les Idumæorũ fuerũt,melius nouerant modũ circumueniendi & obſidendi coarctãdiq; eos.
Propter quod poſuerũt eis inſidias. Oĩa hæc à Hiere.deſcribuntur. [Non eſt prudẽtia in eo]i. nul- Hier. 49.
la prouidentia & circũſpectio ineſt populo Edom,ꝗ tam incaute cõfiſus eſt in infidelib⁹ ami
cis,nec aliquẽ modũ euadẽdi inuenit.[Nunꝗd nõ in die illa]i. tẽpore vaſtitatis Idumæorũ[di
cit dñs:Perdam ſapientẽ de Idumæa]i. ſapientes hui⁹ terræ oſtendã fuiſſe inſipiẽtes, & ſapi-
entiam eorũ eſſe ſtultitiã. [& prudentiã]perdã[de monte Eſau]i.de habitantib⁹ in terra filio
rum Eſau montoſa. Nõ ꝙ ꝓprius iſte habuerit veram ſapientiã atq; prudẽtiã,ſed ꝗa putabãt
ſe prudentes ac ſapientes,intẽti diuinationib⁹,augurijs cæteriſq; ſuperſtitionib⁹. Quorũ ſtulti-
tia innotuit, dũ imminentia pericula nec prænoſcere neq; effugere potuerũt.[Et timebunt]
o Edom,[fortes tui à meridie]i.ad meridianam terræ tuæ partẽ manẽtes,qñ ꝑ illam partem
aduerſarij terram tuam ingreſſi ſunt.[vt intereat vir de monte Eſau]i. timorem illorũ conſe
quetur occiſio virorũ habitantiũ in locis montanis,in ꝗbus Eſau & poſteri eius habitauerũt.
Quoniã eñ territi erãt robuſti Idumææ, nõ potuerũt reſiſtere, qm̃ exceſſiuus timor actũ ra- Iob. 9.
tionis ac fortitudinis impedit. Propter quod ſcriptũ eſt: Pauor eius non me terreat,neq; enim
poſſum metuens reſpõdere. Deniq; fortiſſ. Iudas Mach. qñ confractus eſt corde, occiſus eſt. 1. Mac. 9.
[propter interfectionem,& ꝓpter iniquitatem in fratrẽ tuũ Iacob]i. quoniam occidiſti Iudæos,
& ꝑſequutus es eos ꝗ ſunt fratres tui,ꝗa tu & illi de duobus fratribus,ſ. Iacob & Eſau,deſcen

diſtis,[operiet te confuſio]i. ex omni parte confunderis & deſtrueris,[& peribis in æternū]
Hier. 49 i.æterna captiuitate,videlicet abſq; regni reparatiõe, quemadmodū in Hieremiæ ꝓphetia
habetꝰ Per memetipſum iuraui,dicit dñs,ꝙ in ſolitudinē & in opprobriū & in deſertū & in
maledictionē erit Boſra,& oẽs ciuitates eiꝰ erũt in ſolitudines ſempiternas. Quẽadmodum
autem Eſau odiuit & pſecutus eſt Iacob ꝓ bñdictione, quã ſibi ꝓripuit,ſic Idumæi proſpe-
ritati filioꝝ Iſrael iugiter inuiderunt ac reſtiterunt,plura mala inſerẽdo eiſdẽ. De hoc quoq; di
Amos 1. ctum eſt ſupra ab Amos: Sup tribꝰ ſceleribus Edom & ſup quatuor nõ conuertã eum, eo ꝙ ꝑ-
ſecutus ſit in gladio fratrẽ ſuum, & violauerit miſericordiã ſuã, & tenuerit vltra furorẽ ſuũ.
Vñ iam ſubdit,[in die cũ ſtares aduerſus eum]i.pplm Iudæorum .[qñ capiebãt alieni]i.Chal
dæi,[exercitũ eiꝰ,] videlicet Ioachim regẽ Iudæ, & multos cũ eo,inter quos fuerunt Dañ. atq;
Ezech.[& extranei]i.Chaldæi iam dicti,[ingrediebãtur portas eiꝰ,] puta Hieruſalẽ, aliarũq;
ciuitatum Iudææ,[& ſup Hieruſalẽ]i.ſpolia ciuitatis[mittebant ſortẽ] quis quid tolleret,[tu quoq;
eras quaſi vnus ex eis]i.in ſcelere ſimilis fuiſti Chaldæis,partẽ prædæ quæ tibi ſorte exijt, di-
ripiendo.Quaſi,hoc loco dicit veritatẽ,nõ ſimilitudinẽ tantum. [Et non deſpicies in die fra
tris tui]i. cũ populo Iudæoꝝ ꝓter prædicta captiuitas alia euenerit, non deſpicies eũ[in die
peregrinationis eius]i.cũ ad alienã terrã transferetur captiuꝰ,[& nõ lætaberis ſup filios Iuda]
id eſt,de vaſtitate & preſſuris duaꝝ tribuũ non gaudebis[in die ꝑditionis]i.captiuitatis [eo-
rum,& non magnificabis os tuũ]i.non lato ore ridebis,nec ſupba loqueris[in die anguſtiæ]
4.Re. 25. Iudæoꝝ.[Neq; ingredieris portã populi mei]i. vrbẽ Hieruſalẽ, [in die ruinæ eoꝝ]i.qñ corã
aduerſarijs ſuis cadent Iudæi,quẽadmodum factũ eſt tẽpore Sedechiæ regis Iudæ. Cauſa ve
ro iſtoꝝ eſt,quia & ipſi Idumæi interim à Chaldæis oppreſſi ſunt, & propriã cladẽ ſic deplo-
rabant,ꝙ de negocio aliorum nõ intromiſerunt ſe,quẽadmodũ ante. Aliqui etiã expoſitio-
res affirmãt,ꝙ ante deſtructionẽ Hieruſalẽ & tẽpli cõbuſtionẽ,Idumæi à Chaldæis capti fu-
Pſal. 136. erunt.Quod nõ videtur omnifarie certũ,cum in pſal.dicatur Memor eſto dñe filiorum Edom in
die Hieruſalẽ.Qui dicunt,exinanite exinanite, vſq; ad fundamẽtum in ea.[neq; deſpicies &
tu]pplm Iuda[in malis]i.afflictionibus[eius,in die vaſtitatis illius]id eſt, tempore ſuæ perſe
quutionis.[Et non emitteris]i.de terra tua nõ deſtinaberis [aduerſum exercitũ eius] id eſt,
contra populum Iudæoꝝ,[in die vaſtitatis illius.Neq; ſtabis in exitibus]viarum,id eſt,in ab-
ditis locis vbi declinatur à ſolita via,per quæ fugientes ſolent excurrere. [vt interficias eos qui
fugerint]id eſt, Iudæos fugientes à facie Chaldæorum, vel aliorum, à quibus poſt reditum à
1. Eſd. 1. Babylone vexati ſunt.[& non concludes reliquos eius]id eſt, non valentes effugere non clau
des in carcere,non comprehendes neq; ligabis[in die tribulationis]Iudæorum. Hæc ergo
non facies de cætero, ſicut feciſti frequenter,[quoniam iuxta eſt dies domini]i.tempus vltionis
diuinæ imminet[ſuper omnes gentes]id eſt,ſuper vniuerſas nationes terrarum climatis tui,
inter quas & tu vna es.Hoc,ſecundum Hierony.intelligendum eſt de vaſtitate & deiectione
gentium,quas primo ab Aſſyrijs,deinde à Chaldæis perpeſſæ ſunt. Aſſyrij enim & Chaldæi
vniuerſas regiones illas demoliti ſunt, ſicut in diuerſis patet hiſtorijs. [Sicut feciſti] Iudæis,
o Edom,[fiet tibi]à Chaldæis, [retributionem tuã conuertet in caput tuum]id eſt, pœnam
quam meruiſti,dominus tibi infliget per Chaldæos. Quo circa aſſerit gloſſa.Sicut cum Ba-
bylonijs lætabaris de deſtructione Hieruſalẽ vbi erat templũ & altare, ita lætabuntur de effu
ſione ſanguinis tui gentes illæ,quas tecum habebat Babylonius in præſidio, id eſt,quæ tecum
adiuuerunt Chaldæos cõtra Hieruſalẽ. Ex quo ſequi videtur,ꝙ Idumæi interfuerunt deſtru
4.Re. 25. ctioni Hieruſalẽ tempore Nabuchodonoſor, & poſtea puniti fuerũt. Quod vtiq; ſcripturis
Eſa. 34. canonicis amplius conſonat,immo Eſaias diuerſis in locis & Ezec. Hiere.quoq; hoc in ſuis
Hier. 49 libris inſinuant.[Quomodo enĩ bibiſti ſuper montẽ ſanctum meum]i. de Hieruſalẽ & tem-
Ezec. 35. pli in monte Sion ſiti deſtructione gauiſus & epulatus es,atq; de ſpolijs Iudeoꝝ potaſti.[bi-
bent omnes gentes iugiter]i. prædictæ nationes Chaldæis iunctæ,de tua vaſtitate gaudebũt
& bona tua conſument iugiter, quouſq; in terra tua permanſerint. [& bibent & abſorbe-
bunt]id eſt,te occident, & tuas diuitias deuorabunt, [& erunt quaſi non ſint]id eſt, Idumæi
quaſi in nihilũ redigentur. Vel gentes illæ erunt quaſi non ſint, quia & ipſæ peribunt. Per-
ſæ enim ac Medi deſtruxerunt Chaldæos cum adiutoribus ſuis. Macedones vero,ſeu Græ
ci, Perſas ac Medos vicerunt, & Romani Græcos. Vel ſic,Quomodo bibiſti ſup montẽ ſan
Pſal. 74. ctum meũ.i.quẽadmodũ calicẽ vindictæ potaſti propter iniquitatem tuã factã cõtra Hieroſa-
lẽ & tẽplum,de quo calice habetur in pſalm. Calix in manu dñi,bibẽt oẽs peccatores terræ,ſic
Hier. 51. & cæteræ gentes bibituræ ſunt calicẽ iſtum.Vnde per Hieremiã loquitur dñs: Calix aureus
Babylon in manu domini,inebrians oẽs gentes.[& abſorbebunt]i. vſq; ad fæcem bibẽt hunc
calicẽ.Conſequenter deſcribitur proſperitas Iudæorum.Quæ autem ſequuntur difficiliora
ſunt præcedentibꝰ. Vnde duplicẽ ponã expoſitionẽ illoꝝ. Prima eſt ſecundũ Hieronymum
& eum ſequentes.[Et in monte Sion erit ſaluatio]i. Idumæis & cæteris gentibus modo pfa-
to vaſtatis,in monte Sion erit ſaluatio, i.templum & ciuitas reædificabuntur in monte,quo

ſteterat

ſteterat prius. Vna eñ pars ciuitatis erat in monte iam dicto. Vel in mõte iſto erit ſaluatio, i. reliqæ Iudæoꝝ à manibus Chaldæoꝝ, aliorũq; hoſtiũ liberatæ, & per gratiã Dei ſanctificatæ, venient & cõſiſtent in monte Sion, vt tẽplum & vrbem reſtaurent in eo. [& erit ſanctus mõs Sion] ad diuinũ obſequm deputatus propter tẽplum in eo cõſtructũ, vel propter ſanctitatẽ eoꝝ, q fuerunt & dño ſeruierũt in ipſo, inter q̃s fuerunt Aggæus, Zacharias, Eſdras, Neemias, Zorobabel, &c. [& poſſidebit domus Iacob] i. Iudæi a Babylonica captiuitate reducti, ſeu poſteri filijq; eoꝝ. [eos q ſe poſſederant] i. nationes in gyro manentes, à qbus ante Babylonicam captiuitatem, vel poſtea, vaſtabant. Quod maxime fuit impletũ tẽpore Machab. quemadmodum primo & ſecundo Machab. coploſe deſcribit. Vbi triumphi Iudæ & fratrum eius contra Idumæos, Syros, Philiſtæos ac cæteras nationes ferunt. Scriptũ eſt etiã primo Machab. lib. ꝙ Iudas efficiebat intolerabilis gentibus, & dilatauit gloriam populo ſuo, & perſecutus eſt iniq̃s. [& erit domus Iacob] i. duæ tribus, [ignis] per proprietatem & ſimilitudinem q̃ ad deſtructionem hoſtiũ, vt patebit. [& domus Ioſeph] id eſt, familia decem tribuũ erit [flamma] ſimilitudinarie. Dicunt aũt decem tribus dom' Ioſeph, qm̃ prim' rex eaꝝ erat de tribu Ephraim filij Ioſeph. Eratq; tribus Ioſeph principalior inter decẽ, qa & Ioſeph data ſunt primogenita, eo ꝙ Ruben violaſſet thoꝝ proprij genitoris, vt dicit primo Paralip. lib. [& domus Eſau] i. populus Idumæus erit [ſtipula] i. ſimilis ſtipulę. Qm̃ vt ſtipula ab igne cito conſumit, ſic Idumæi à Iudæis, ſecundũ q̃d ſubdit: [Et ſuccendetur] i. Idumæa igni tribulationis deſtruetur. [in eis] i. à duabus decemq; tribub'. [Et deuorabunt eos] i. vincent & interficient Idumæos. [& non erũt reliqæ domus Eſau] i. nulli aut pauci Idumæoꝝ effugient. Quamuis aũt decẽ tribus fuerũt tranſlatæ & captæ ante duaꝝ tribuum captiuitatem, & poſt eaꝝ liberationẽ captæ manſerũt, & nunc vſq; ꝑmanẽt captæ nihilomin' (vt patet ex libris Reg. & Paralip.) multi de decẽ tribub' euaſerũt manus Aſſyrioꝝ, & duabus tribub' ſe iunxerũt ante captiuitatẽ Babylonicã & poſt, q nunc dicunt domus Ioſeph. De qbus Hiere. Ezech. & Zach. ꝓdixerunt, ꝙ conſtituerẽt ſibi caput vnũ. Hi ergo ad inuicem congregati, demoliti ſunt Idumæos. [qa dñs loquutus eſt. Et hęreditabũt] poſt reditũ à Babylone [hi, q ad auſtrum ſunt] i. Iudæi ad partẽ auſtralem ſiue meridiem habitantes. Ibi enim erat ſors Iudæ, vt ſcribit in lib. Ioſue. [montem Eſau] i. loca montana Idumęoꝝ, q̃s ſuperauerunt. [& q in campeſtribus] i. illi q ex duabus tribubus in locis campeſtrib' morabant, q̃ꝝ ciuitates Hierony. exprimit, [hæreditabũt] Philiſtijm. i. terram Philiſtinoꝝ. De hoc multa habent in lib. Mach. i. [& poſſidebũt regionẽ Ephraim & regionẽ Samariæ] vel dominando ſeu præualendo Samaritanis, aut aliqd de terra eoꝝ obtinẽdo. [& Beniamin poſſidebit Galaad] i. filij Beniamin à captiuitate reuerſi, plagam Arabiæ nomine Galaad obtinebũt. Dilatauerũt enim terminos ſuos circũquaq; oẽs Iudęi iam nominati, q̃ntũ valebãt. [Et tranſmigratio exercit' huius filioꝝ Iſrael] i. Iudęi ſeu filij Iſrael à Chaldæa reuerſi, ad quã erant tranſlati, propter q̃d tranſmigratio nuncupat, poſſidebit [omnia Chananæoꝝ vſq; ad Sareptam] i. terras & loca quas poſſederũt Chananęi, anteq̃ De' introduxit filios Iſrael in terrã illam. Sarepta vero eſt vrbs Sidonioꝝ, in qua vidua pauit Heliã. [Et tranſmigratio Hieruſalẽ quæ in Boſphoro eſt] i. Iudæi de Hieruſalẽ tranſlati in locũ, q dicit Boſphoꝝ, quod eſt nomen loci in regno Babyloniæ, vt aliqui dicũt. Alij vero putãt, ꝙ ſit nomen loci, in quẽ Hadrianus Imperator tranſtulit Iudæos. [poſſidebit ciuitates Auſtri] i. vrbes ſuas ſitas, vt dictũ eſt, in plaga auſtrali. Oppida eñ ibi deſtructa reparauerũt. [& aſcendent ſaluatores] i. Eſdras, Zorobabel, Ieſus filius Ioſedech ſacerdos magnus, q̃ꝝ ducatu & ope ſaluati ſunt filij Iſrael à Babylonica captiuitate. Vnde in lib. Iudicũ dicit Deus miſiſſe ſaluatores, q liberarent Iſraelẽ de manu vaſtantiũ. [in montẽ Sion] ibi eñ frequenter cõuenerũt [iudicare mõtẽ Eſau] i. Idumæos tanquã ſubiectos & victos. [& erit domino regnũ] i. his factis, Iudęi ſeruient Deo, non idolis. Deniq; circa prædicta dicit glorioſus & ſanctus Hieronymus: Hæc vtrum facta ſint, Deus viderit. Poſſunt enim ex parte per annos quingentos à Babylonica captiuitate, vſq; ad Chriſti aduẽtum eſſe completa. Et iteꝝ ait in fine expoſitionis huius prophetę: In hoc propheta & adoleſcentuli luſimus, & ſenes præſumpſimus. Qui veriora melioraq; dixerit, in illius ſentẽtiã, o Pãmachi trãſgredere. Expoſuit aũt Hiero. hũc prophetam bis. Primo, in adoleſcẽtia ſua ſecũdum tropologicũ intellectũ. Quã expoſitionẽ nominat luſum, qm̃ literalem ſenſum omiſit. Sicut eñ in ludo eſt libera q̃dam euagatio, ita in tropologica expoſitione, ſecundum Hieronymũ. Secũdo, in ſenectute ſua. Ex qbus Hieronymi verbis conſtat, ꝙ prænducta expoſitio nõ habet certitudinem abſolutam: ꝓſertim, cũ nec ex ſcripturis canonicis, nec ex authenticis hiſtorijs queant probari oĩa, quę in huius ꝓphetæ explanatione ſunt dicta, præſertim ab eo loco, q̃ dicit: Et erit domus Iacob ignis. Porro Hebręi intelligũt iſta de temporali dominio, q̃d ſibi in aduentu Meſſiæ inaniter repromittũt, ita ꝙ tũc in Iudæã reducent, & omnib' mũdi regnis ac gentib' principabunt. Promiſſiones enim prophetaꝝ carnaliter carnales intelligũt. Quidã vero doctores catholici, q̃ntũ ad hoc, aſſequunt Hebręos, ꝙ prænducta exponũt pro

1. Eſd. 3. Neem. 1. Ecci. 4. 1. Mac. 5. 4. Reg. 17. Ibidem. 2. Par. 29. Hier. 23. Ezec. 47. Ozee. 1. Ioſue 15. 1. Mac. 3. Ioſue. 15. 3. Reg. 17. 1. Eſd. 2. Iudic. 3.

tempore Chriſti,ſecundũ q̃ iſte eſt ſenſus:In monte Sion erit ſaluatio,i.ſalus & gratia Chri-
Act. 2. ſti,ſeu electæ reliquiæ,ſcilicet primitiua eccleſia ex Iudaiſmo cõuerſa, q̃ in cœnaculo ſito in
monte Sion ſpm̃ſanctũ recepit. Et ipſa recepto ſpũſancto, primo orſa eſt euangelicæ legis
doctrinã prędicare in monte Sion,& deinde in alijs locis,quemadmodũ Eſaias 2.p̃dixit:De
Sion exibit lex,& verbũ dñi de Hieruſalẽ.Chrs q̃q; per ſeipſum frequenter docuit & miracu-
Malac. 3. la maxima fecit in tẽplo. De q̃ Malachias loquutus eſt:Statim veniet ad tẽplũ ſuũ domina-
Pſal. 47. tor,quẽ vos q̃ritis,& angelus teſtamenti,quẽ vos vultis. Ideo dixit Pſal. Suſcepimus De⁹ mi
ſericordiã tuã in medio templi tui. Et erit ſanctus,q̃a tunc ſanctiſſima opa fiebant in monte
Sion. Et ſicut Eſaias p̃nunciauit,tunc fuit mons domus dñi in vertice montiũ. Et poſſidebit
domus Iacob.i.ſancti apoſtoli filij Iacob patriarchæ,eos q ſe poſſederant.i.gentes vniuerſas,
quæ aliquando populum Iſrael vexauerunt ac ſubiecerũt. Hoc intelligẽdũ eſt de ſpũali do
minio,nõ de temporali imperio. Tunc enim cõſtituti ſunt apoſtoli principes ſuper omnem
Pſal. 44. terram. Et dij fortes terræ eleuati ſunt vehementer. Et erit domus Iacob ignis,& domus Io-
Pſal. 46. ſeph ſtipula,id eſt,apoſtoli cæteriq; diſcipuli Chri ex duodecim tribubus Iſrael nati, igniti
Act. 2. fuerũt & ignei valde,ita vt ignis vocent,quia & ſpm̃ſanctũ in igneis linguis receperũt. Et do
mus Eſau erit ſtipula,id eſt,per p̃dicationem apoſtolorũ,corda Idumæorum igne ſpũſancti
inflammabunt cito & efficaciter,fidem & charitatem Chriſti recipiendo. Ideo ſequitur: Et
ſuccendet in eis,id eſt,populus Idumęæ per filios Iacob igne ſancti ſpũs ſuccendetur & de-
uorabunt eos.i.Idumęos conſumẽt q̃ntum ad eſſe peccati,& Chriſto eos incorporabunt.
Et non erunt reliquiæ domus Eſau,id eſt,tales non remanebunt quales fuerunt,quemadmo
dum Prouerb.12.legitur:Verte impios,& non erunt. Expoſitio iſta ſatis faciliter calumnia-
ri poſſet. Non eñ vniuerſi conuerſi ſunt Idumęi. Et ſenſus iſte euidenter ad myſticum intel-
lectum feſtinat. Poteſt ergo literalius hoc modo exponi, q̃d præmemorati filij Iacob & do-
mus Ioſeph,dicti ſunt ignis propter virtutem ſententiæ excõmunicationis,quam in aduer-
1.Cor.5. ſarios veritatis ac fidei exercere valebãt, immo & rebelles poterãt tradere ſatanæ in interitũ
Apoc. 11 carnis. In Apocalypſi q̃q; de duobus Chriſti teſtibus ſcriptum eſt, quod de ore ipſorũ exiuit
ignis in aduerſarios eorũ. Domus autem Eſau ſunt ſtipula, quia prædictæ ſententię reſiſtere
nõ potuerunt,ſed protin⁹ latæ ſententiæ p̃cuſſæ ſunt fulmine. Quod de rebellibus eſt ſumen
dũ. Poſſunt aũt per Idumæos intelligi cuncti Gentiles,immo ſecundũ Hebræos & Hierony-
Gene. 27 mũ in primo ſuo prologo ſup iſtum prophetam, q̃niam Eſau perſecutus eſt fratrẽ ſuum Ia-
cob,& Idumæi filij Eſau Iſraelitas filios Iacob,propterea oẽs aduerſarij Iudæorũ communi-
ter nomine Edom deſignant. Vnde Iudæorũ doctores,q poſt Chriſti paſſiõem fuerunt & in-
creduli permanſerunt, p Edom q̃ſi ſemper intelligunt Romã, & per Idumæos Romanos,à
q̃bus finaliter deſtructũ eſt dominiũ Iudæorũ, captiuitaſq; grauiſſ. introducta. Et deuorabũt
eos.i.apoſtoli p̃fatos rebelles damnatiõi fecerũt,vel potius oſtenderũt,obnoxios,immo apo
Luc. 21. ſtolica authoritate condẽnare poterãt eos. Quod vtiq; apoſtoli maxime faciẽt in die iudi-
cij,q̃ndo ſedebunt in duodecim ſolijs Chro aſſidentes & coniudicãtes. Et hæreditabũt hi qui
ad Auſtrũ ſunt,i.apoſtoli & cooperatores eorũ ex Iudaiſmo conuerſi,& in parte auſtrali Iu-
dææ conuerſati. Montem Eſau & Philiſtijm,& poſſidebũt regionem Ephraim & Samariæ.
Per hoc aliud nihil deſignatur,niſi q̃ apoſtoli & adiutores eorũ,populos terrarũ iſtarum cõ-
uerterent,& fidei ſubderent,ſempiternoſq; obedientiæ facerent filios. Et Beniamin poſſide-
bit Galaad. Paulus apoſtolus de tribu Beniamin ortus eſt,multoſq; conuertit de cõſangui-
Phil. 3. neis ſuis,qui ſimul cũ eo euangelizauerunt. Vnde in epiſtolis ſuis ſæpe efficit mentionẽ de ſu
is cognatis,q̃rũ & nomina exprimit. [Et tranſmigratio exercitus huius filiorũ Iſrael]id eſt,
fideles Iſraelitæ primitiuæ eccleſiæ, q̃s Chrs trãſmigrare fecit de terra Iudææ, dicẽdo Mar.
Act. 1. 16. Euntes in mundũ vniuerſum, p̃dicate Euãgelium om̃i creaturæ. Et eritis mihi teſtes vſq;
ad vltimum terræ. De quibus & p Eſaiã 66. loquitur:Mittam ex eis qui ſaluati fuerint,ad gen
tes,In mare,in Aphricam & Lydiam,in Græciam & Italiam,ad inſulas longe. Et annuncia-
bunt gloriã meam gentibus. Poſſidebunt om̃ia loca Chananæorum vſq; ad Sareptam & vl-
tra,id eſt,harum terrarũ habitatores, fecerunt ſuos diſcipulos & Chriſti miniſtros, ita q̃ ſpi-
ritualiter eis p̃ſidebant. Et aſcendẽt ſaluatores, id eſt, apoſtoli inſtrumẽtaliter Chro coope-
rantes in conuerſione electorũ,in montẽ Sion:Ibi eñ frequenter conuenerunt ad tractandũ
de neceſſarijs ſtatũ eccleſiæ concernẽtib⁹. Iudicare montẽ Eſau.i.diſcernere gentilitatem iu-
dicio diſcretionis,ad prouidendũ eiſdẽ. Quemadmodũ in Actis feciſſe legunt,quãdo & cõ-
uerſis ſcripſerunt gentilib⁹ per manũ Pauli ac Barnabæ. Cum q̃b⁹ miſerũt Iudã Barſabã atq;
Act. 15. Silã viros primos in fratrib⁹ & prophetas, verbo dicentes: Viſum eſt ſpiritui ſancto & no-
bis,nihil imponere vobis oneris,q̃ vt abſtineatis ab immolatis ſimulacrorũ, & ſanguine, &
ſuffocato,& fornicatiõe. Et erit dño Chro, regnum militãtis eccleſiæ vbiq; terrarũ,ita q̃ oĩs
Dani. 7. tribus,gẽs,& linguæ ſeruiẽt ei,iuxta illud in pſal.21. Adorabunt in cõſpectu eius vniuerſæ fa
Eſa. 9. miliæ gentiũ. Qm̃ dñi eſt regnũ,& ipſe dominabit gẽtium. Et in Eſaia:Multiplicabit ei⁹ im
perium,

periſſ,& pacis non erit finis. De q̃ & Hiere.23.loquutus eſt:Regnabit rex & ſapiẽs erit. Poſtre
mo,nomine regni intelligi poteſt vel ipſe populus ſubiectus ſeu ſubditi, vel gubernatio eo-
rundẽ. Solet quoq; per regnum domini, deſignari regnũ Chriſti. Hæc aũt ſecũda loci iſtius Iohel. 3.
expoſitio,conſonat his quæ in vltimis capitulis Iohelis ac Amos expoſita ſunt. Amos 9.

¶Explanatio moralis ſeu myſtica viſionis Abdiæ. Art. II.

VIſio Abdiæ] Abdias interpretatur ſeruus dñi. Qui aũt ſeruit Deo nõ ſeruili timore, ſed
ſpiritali amore, viſiones altiſſimi,i. illuminationes internas à ſpiritu ſancto meret̃ ſuſ-
cipere. [Hæc dicit dñs ad Edom]i.contra carnales,cruentos & vitioſos. Edom nanq;
terrenus vel cruẽtus interpretat̃.[Auditũ audiuim⁹] nos viri ſpiritales, domini charitatiue Eſa. 9.
miniſtratores.[à dño,& legatum]i.Chr̃m magni conſilij angelũ,de q̃ Gen.49. loquit̃ Iacob:
Salutare tuum expectabo dñe. [ad gentes miſit] quemadmodũ Actuum 28. Paulus teſtatur:
Notum ſit vobis,q̃a gentib⁹ miſſum eſt hoc ſalutare Dei. De quo in Geneſi legit̃:Ipſe erit ex- Gene.49
pectatio gentiũ.Non,q̃ Chr̃s in propria perſona gentibus vniuerſaliter prædicauit, cum di
cat:Non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierũt domus Iſrael, ſed q̃d per apoſtolos ad genti- Matt.15.
les delata eſt notitia Chriſti,ſecundũ illud in Pſal.97.Notum fecit dñs ſalutare ſuũ,in cõſpe-
ctu gentiũ reuelauit iuſtitiã ſuã.Propter q̃d pater ait ad Chr̃m apud Eſa. Dedi te in lucẽ gen Eſaiæ 49
tium,vt ſis ſalus mea vſq; ad extremum terræ. Porro q̃d legatus iſte loquutus ſit gentib⁹ per
inſpirationẽ occultam,apoſtolis q̃q; doctrinã euangelicãq; theoriã, ſubiungitur: Surgite à
morte peccati,à ſomno acediæ, à conuerſatione ignobili & peruerſa.[& conſurgam⁹ aduer
ſus eũ in p̃lium]i.tentationib⁹ mũdi,pſequutionib⁹ carnaliũ, opibusq; terrenis viriliter repu
gnãte p clypeũ patiẽtiæ,p cõſiderationẽ damnationis æternæ,& maxime diuinæ charitatis in-
tuitu.Et nec cæleſtis patriæ gaudia ,ppter delectationes momẽtaneas amittatis,& ne puſillani
miter formidetis: ego pugnabo vobiſcum,& ero dux p̃lij,ita vt vere dicatis illud ſecũdi Pa-
ral.13.In exercitu nr̃o De⁹ dux eſt.Et illud in Pſal.43. In te inimicos nr̃os vẽtilabim⁹ cornu,
& in nõie tuo ſpernem⁹ inſurgẽtes in nobis.Hoc eſt q̃d dicit Ap̃ls:Surge q dormis,& exur- Ephe. 5.
ge à mortuis,& illuminabit te Chr̃s.Qm̃ ſecure pugnat,cum q̃ Chr̃s ſic pugnat.Ideo ſanct⁹
Iob:Pone me,inquit,iuxta te, & cuiuſuis manus pugnet contra me. Nẽpe ſi Deus p nobis, Iob 17.
q̃s cõtra nos? De hoc prælio dicit etiã ſaluator Mat.10. Nõ veni pacẽ mittere in terrã,ſed gla Rom. 8.
diũ.Veni em̃ ſeparare filiũ à p̃re,&c. Vñ & Sap.10.legit̃:Certamẽ forte dedit illi dñs,vt vin-
ceret.Nõ ergo vincamur à mũdo,à cõcupiſcentijs carnis,ab opibus malis.Qui aũt ad impa
tientiam cõcitat̃,q malũ reddit p malo, vincit̃ à ſemetipſo. [Ecce paruũ dedi te in gentib⁹] Rom. 12.
i.præ alijs defectuoſum ac vilẽ,o homo terrene atq; carnalis,ppter ſpiritaliũ bonorũ caren-
tiam.Dicit̃ aũt aliq̃s paruulus in ſcripturis tripliciter.Primo,corporis q̃titate.Sicq; de Chri
ſto Eſaias inducit:Paruulus natus eſt nobis.Secũdo,ppria reputatiõe. Et ſic humiles præci- Eſaiæ 9.
pue paruuli nũcupant̃.De q̃bus ferẽ in Pſal.18. Teſtimoniũ dñi fidele,ſapientiã præſtãs paruu-
lis.Et:Cuſtodiẽs paruulos domin⁹.Et apud Lu.10.domin⁹:Abſcõdiſti hęc à ſapiẽtib⁹ & pru Pſal.114.
dẽtib⁹,& reuelaſti ea paruulis. Talib⁹ patet ad Drũ acceſſus, dicẽte ſapiẽtia:Si q̃s eſt paruul⁹, Prou. 1.
veniat ad me. Tertio,paruulus appellat̃ ſpiritalis pfectiõis ſeu magnitudinis deſtitutiõe,vel
q̃a penitus caret ea,vt rancoroſus. De q̃ in Iob aſſerit̃: Paruulũ occidit inuidia. Vel,q̃a parũ Iob.5.
habet de ea q̃ ad id,q̃d merito haberet,quẽadmodũ illi q̃bus ſcripſit Ap̃ls: Quaſi paruulis 1. Cor.3.
in Chr̃o lac dedi,nõ eſcã. Terrenũ ergo & vitioſum,per Edom ſignificatũ, nõiat Deus par-
uulũ tertio modo:immo q̃nto q̃s ppria reputatione fuerit maior,tanto Deus reputat eũ vilio
rẽ:& quãto q̃s ppria reputatiõe fuerit minor,tãto à Deo maior cenſet̃, quemadmodũ ipſe-
met iudex teſtat̃: Quod hominibus altũ eſt,abominatio eſt ante Deũ. Ideo ſubdit:[Contem Luc. 16.
ptibilis tu es valde]non ratione naturæ,ſed culpæ, qm̃ relictis diuinis, æternis atq; cæleſtib⁹
bonis,inhæres terrenis.Quod prſus præpoſterũ eſt. Vnde de viro iuſto cãtat̃ in pſalmo: Ad Pſal.14.
nihilũ deductus eſt in cõſpectu ei⁹ malign⁹,timẽtes aũt dominũ glorificat. Sic & Ariſtoteles
in Ethicis dicit: Magnanimũ eſſe contemptiuũ,nõ q̃a hoĩes ſpernit propter naturales defe-
ctus,ſed qm̃ impios,ſecũdũ q̃d tales,nõ reputat.[Supbia cordis tui extulit te]i.extra tuæ cõ-
ditiõis menſurã mẽdaciter te erexiſti, vt putes te maiorẽ q̃ es, & oculo p ſupbiã obturato,
propriã defectibilitatẽ & culpã nõ cernas,ſecundũ q̃d Iob 11.ſcriptum eſt:Vir vanus in ſu-
perbiã erigit̃, & tanq̃ pullũ onagri,ſe liberũ natũ putat. Auaros aũt,cum fuerint locupletati, Ecci. 10.
ſolet cõcomitari elatio.Sed q̃d ſupbit terra & cinis? Quid ſuperbit homo putredo,& fili⁹ ho Iob.25.
minis vermis? Præſertim cũ ſuperbia reſiſtat omnipotens, & coram Deo atq; hominib⁹ odibi 1.Pet. 5.
lis ſit ſupbia.[habitantẽ in ſciſſuris petræ]i.in erroribus cordis tui lapidei,in euagationibus Ecci 10.
ſeu diuiſionib⁹ animi,qm̃ corde integro Deo nõ adhæres,nec dicere potes:Cõfitebor tibi do
mine in toto corde meo.Sed de illorũ es numero, de q̃b⁹ legit̃ Oſee 10.Diuiſum eſt cor eorũ, Pſal. 98.
nũc interibũt.Veruntñ eſt q̃dã vtilis ſciſſio cordis, ad mollitiẽ obſtinationi contrariã perti-
nens.De qua loquitur Iohel 2.Scindite corda veſtra,& nõ veſtimẽta veſtra. Porro,q claudi-
cat in duas partes,vir duplex aĩo,habitat in ſciſſuris petræ.Quo cõtra 1.Co.1.monet Ap̃ls: 3.Re. 18.
Iacob. 1.

Idipſum dicatis oēs,& non ſint in vobis ſchiſmata. Nihilominus ſunt q̄dā ſciſſuræ petræ,in
q̄bus ſaluberrimū eſt habitare,hoc eſt,in vulnerib⁹ Chr̄i. De quib⁹ accipi poteſt illud Cant.
2.Columba mea in foraminib⁹ petræ.Ad q̄d myſtice attinet illud Eſa.2.Ingredere in petrā,
abſcōdere in foſſa humo à facie timoris dn̄i.Hoc eſt,virtuti & grę dominicę paſſiōis innite-
re,ſeu in Chr̄i vulnerib⁹ requeſce.Petra equidē erat Chrs. [exaltantē ſoliū tuū] i. q alijs optas
1.Cor.10 ꝓponi aut præfici.Sicut de ſcribis & phariſæis dicit ſaluator,ꝙ amēt primas cathedras in ſy-
Matt.23. nagogis,primoſq; recubitus in cœnis.Quo cōtra Chrs hortať Lu.14.Cū inuitatus fueris,va
Luc. 22. de,recūbe in nouiſſimo loco.Et iterū:Qui maior eſt vrm,ſit veſter miniſter.[q dicis in cor-
de tuo]inaniter ꝓſumēdo.[quis detrahet me in terrā?]i. quis à poteſtate & ſublimitate mea
Eccl. 18. deijcere poterit me?Supbia nāq; facit hoiem immoderatę fiduciæ, & piculoꝝ ſuoꝝ impro-
Pro. 28. uidum.Sapiēs aūt in oībus metuit.Et beatus homo qui ſemp eſt pauidus.Hinc Hiere.49.ha-
bet:Supbia tua & arrogantia tua decepit te.[Si exaltatus fueris vt aquila,& ſi inter ſidera po
ſueris nidum tuum,inde detrahā te, dicit dominus]i. q̄tumcunq; magnificaueris te, humi-
Iob. 20. liaberis à me.Propter q̄d in lib. Iob legit:Si aſcēderit vſq; ad cælum ſupbia ei⁹,& caput eius
Eſa. 23. nubes tetigerit,q̄ſi ſterquilinū in fine perdeť.Eſaias q̄q; ait:Dn̄s exercituum cogitauit hoc,
vt detraheret ſuperbiā oīs gloriæ,& ad ignominiā deduceret vniuerſos inclytos terrę.Inſup
Deo hoc propriū eſt,vt vniuerſos humiliet cōtrahatq; pompoſos,ſecundum q̄d ait ad ſan-
Iob. 40. ctum Iob:Si habes brachium vt Deus,& ſi ſimili voce tonas,diſperge ſupbos in furore tuo,
& reſpiciēs oēm arrogātē humilia. Abſcōde eos in puluere ſimul,& faciē eoꝝ demerge in fo
ueā.Et ego cōfitebor,ꝙ ſaluare te poſſit dextera tua. Poſſunt autē p aquilā viri contēplatiui,
p ſidera vero,docti & exēplares intelligi,qui inter alios velut luminaria lucēt nunc verbo &
Dan. 12. opere,& q̄ſi ſtellæ in ꝑpetuas æternitates fulgebunt.Si ergo inter iſtos ſuperbus ſe cōputet,iu
Eſai. 14. ſtum & ſapientē ſe arbitrans,detrahet eū Chrs vſq; ad fundamēta laci.[Si fures introiſſent ad
te,ſi latrones]i.ſi inuiſibiles hoſtes,bona gratiæ auferētes,& aīam ſtrangulātes,cordis tui ha
bitaculū fuiſſent ingreſſi.[per noctē]i.per cōſenſum illicitū vel ignorātiæ cæcitatē.[quō cō-
ticuiſſes?]i.merito nō tacuiſſes,ſed p verā confeſſionē,orationē & fletū expuliſſes eoſdē,quē-
Pſal. 31. admodū ſcriptū eſt:Dixi,cōfitebor aduerſus me iniuſtitiā meā dn̄o.Et Iob ait:Vias meas in
Iob. 13. cōſpectu eius arguā,& ipſe erit ſaluator meus.[Nōne furati eſſent ſufficiētia ſibi]i. vtiq; oēs
Iacob. 3. ſpiritales diuitias tuas abſtuliſſent à te.Qui eñ offendit in vno,oīm reus eſt,Iacobo teſte.Cui
cōſonat illud Eccleſia.9.Qui in vno peccauerit,multa bona pdet.Quia q agit cōtra charita
tem,oēs habit⁹ virtuoſos,ſecūdū q̄d ſunt meritorij & formati,amittit.Certū eſt aūt,ꝙ nō ſuf-
ficit dęmoni Inuidiſſ.nr̄o hoſti,niſi totū grę bonū abſtulerit, ad mortale pc̄tm̄ nos ptrahen-
do.[Si vindemiatores introiſſent ad te]i.hoīes peſtilētes,aīaꝝ corruptores,q vineā dn̄i ſaba-
Matt. 7. oth demoliunť,vuas virtutum & vinū ſapiæ ꝓſcindētes,q̄s Chriſtus noīat lupos rapaces,vul-
Cant. 2. peſq; paruulas.[nunq̄d ſaltē racemos reliq̄ſſent tibi]i.nō tm̄ nocuiſſent vt inuiſibiles hoſtes.
Pauci nāq; vel nulli hoīes ſunt,q̄ꝝ inuidia æqualis ſit inuidię dæmonū.Nihilomni⁹ cōtinge-
re poteſt,vt homo hoī magis noceat,q̄ diabolus:q nō nocet,q̄tū poteſt & cupit,ſed q̄tū pmit
tiť.Quāuis itaq; aliq̄s cum pruerſo hoīe pruertať,nō tñ ſolet p eū totaliter à diuino obſeq̄o ee-
Pſal.17. trahi,ideo relinquunť ei racemi.Dæmon vero ſatagit hoiem ab om̄i bono auertere.Ideo ſe-
quit:[q̄modo]inuiſibiles hoſtes,[ſcrutati ſunt Eſau?]i.terrenos & impios,[inueſtigauerunt
abſcōdita eius]q̄a nō ſolū opa exteriora & verba, ſed naturales inclinatiōes,cogitationes,ſe-
cretaq; ſtudia obſeruāt & pēſant,vt ſciāt quō grauius lędāt.[vſq; ad terminos emiſerunt te]
2. Pet. 2. i.à regno & finibus eccleſiæ euulſerūt te,deducendo te vſq; ad terminos ſui dominij,ita,ꝙ eo-
rum miſeræ ſubiectus es ſeruituti.A q̄ eñ q̄s ſuperatus eſt,huius & ſeruus eſt.[Oēs viri fœde
ris tui illuſerūt tibi,inualuerūt aduerſum te viri pacis tuæ.] Hoc generaliter fit, dū alter eoꝝ
qui cōfœderati erāt in malo,& cōcordantes in vitijs,ad Deū cōuertiť,& rupto illicito fœde-
re,& pace carnali relicta,eū zelo iuſtitię & pia intētione ſubſannat,cōfundit & reprobat q in
pruerſitatibus pſeuerat,vt vel ſic reuertať ad Deū. Frequēter etiā contingit oppoſito modo,
vt ſ.alter eoꝝ q cōſentiebāt in bono,ſubuerſus, pſequať manentē in actib⁹ virtuoſis, iuxta il
Pſal. 54. lud in pſal.101.Qui laudabāt me,aduerſum me iurabāt.Vn̄ & Chrs de ꝓditore cōqueritur:Et-
eñ homo pacis męæ,in q̄ ſperaui,q edebat panes meos, magnificauit ſup me ſupplātatio-
nē.[Nō eſt prudētia in eo]i.in huiuſmodi Idumæo cruēto atq; terreno,ſed eſt in eo pruden-
Rom. 8. tia carnis,q̄ iuxta Ap̄lm,mors eſt & inimica Deo.De qua ſcriptū eſt:Nō eſt iſta ſapiētia de-
Iacob. 3. ſurſum deſcendēs,ſed terrena,animalis & diabolica.Deniq; etiā ſecundū philoſophū,prudē-
tia q̄ eſt virtus moralis ac cardinalis,nō eſt ſine virtutibus cæteris,nec ineſt vitioſis. Vnde Ba-
Baruc. 3. ruch ait:Filij Agar,q exq̄runt prudentiā q̄ de terra eſt,viā ſapientię neſcierūt. [Nunquid nō
in die illa]pura in die iudicij vniuerſalis ſeu particularis,vl tēpore diuinæ viſionis in hoc ſe-
culo.[pdā ſapientes de Idumęa?]i.ſapiētes huius mūdi dānabo, q à ſapiētia & ſciētia ſua de-
Eſai. 5. cepti,ſiue inflati ſunt. Quibus minať ſermo diuinus:Væ q ſapientes eſtis in oculis vr̄is,& co
ram vobiſmetipſis prudētes.Hinc 1.ad Corint.1.dicit Apoſtolus:Nōne ſtultā fecit Deus ſa-
pientiam

pientiã hui⁹ mũdi.Non ꝙ naturalis ſciẽtia ſeu philoſophia,in ſe mala aut vitãda cõſiſtit,ſed
qm̃ male vtẽtes, & vtiliora ac neceſſariora negligẽtes,reprobari merent.[Et timebũt fortes
tui],o cõgregatio terrenoꝝ[à meridie]i.in calore cõcupiſcẽtiæ cõuerſantes:cũ em̃ venerit Pſal.51.
ſup eos vitio Dei,timebunt[vt intereat vir de monte Eſau] i.oẽs in ſuperbia terrenę opulen
tiæ permanẽtes,dãnentur.Diues em̃ cũ dormierit,nihil ſecũ auferet.Apprẽhẽdet eũ qſi aqua Iob 27.
inopia.[Propter iniquitatẽ & interfectionẽ in fratrẽ tuũ Iacob, operiet te confuſio, & peri-
bis in æternũ.]Hoc de oĩbus impijs Chriſtianis ſumendũ eſt,q proximos ſuos vitijs reluctan
tes,noĩe Iacob deſignatos, pſequunt,vexãt, lædũt aut perimũt.Hi niſi pœniteãt,æternaliter
dãnabunt,ſecundũ qd Chrs ait in Euang.Luc.18.Amẽ dico vobis, qa cito faciet Deus vindi- Marci 11.
ctã illoꝝ.Et denuo:Si non dimiſeritis, nec pater vrſter dimittet vobis peccata vr̃a. Rurſuſq; Matt. 7.
Quæcũq; vultis vt faciãt vobis hoĩes,eadẽ facite illis.Præterea iudiciũ ſine miſericordia fiet Iacobi 2.
ei,q nõ fecerit miſericordiã.In Eccleſiaſtico etiã inducit:Qui vindicari vult,à dño inueniet Ecci 28.
vindictã:& peccata illi⁹ ſeruãs ſeruabit.Propterea memẽto nouiſſimoꝝ,& deſine inimicari,
& ne iraſcaris ꝓximo tuo.Vñ Leuit.19.Moſes iubet:Nõ quæras vltionẽ, nec memor eris in-
iuriæ ciuiũ tuoꝝ.Præterea iſta ſpecialiter accipi poſſunt de obſtinatis increduliſq; Iudæis,q
rite p Eſau deſignant,& fratrẽ ſuũ Iacob,i.primitiuã eccleſiã ex Iudaiſmo cõuerſam pſecuti Pſal. 68.
ſunt.Propter qd,& ꝑcipue ob Chr̃i ſilij ſui interfectionẽ,cõfuſione operti ſunt,& ęternaliter
perierũt,à Romanis deſtructi, ab inferiſq; abſorpti, quẽadmodũ à Daniele ꝑdictũ cõſpicit: Danie.9
Ciuitatẽ & ſanctuariũ diſſipabit popul⁹ cũ duce vẽturo,& finis ei⁹ vaſtitas,& vſq; in finẽ pſe
uerabit deſolatio.[in die cũ ſtares] o iniuſte Chr̃iane [aduerſus eũ]i.Chriſtũ tuũ iuſtum[qñ
capiebãt alieni exercitũ eius]i.inuiſibiles ſeu viſibiles hoſtes,pagani,hæretici &c.filios eccle
ſiæ deuaſtabãt.[& extranei ingrediebant portas ei⁹]i.loca fideliũ.Vel portæ ſunt ſenſus exte
riores,p qs mala & nocumẽta introeũt aĩam.[& ſup Hieruſalẽ]i.eccleſiã militantẽ, vel aĩam
Chr̃i fidelem,q pacẽ amãdo ac contẽplando,Hieruſalẽ nuncupat.[mitterẽt ſortẽ]qs quid tol
leret in direptione bonoꝝ ipſi⁹.[tu quoq;] qui defenſor eſſe debueras ꝓpter vnitatẽ fidei, ſpei
ac baptiſmi,[eras qſi vnus ex illis]cõſentiendo vel cooperãdo malignitati illoꝝ, & de iſtoꝝ
calamitate gaudẽdo.[Et nõ deſpicies in die fratris tui,in die peregrinationis ei⁹]i.tot mala,
diuina exigẽte iuſtitia, tibi infligẽt,totq; aduerſitatib⁹ quatieris,ꝙ de ꝓximi tui tribulatiõe
amplius nõ gaudebis,oppreſſus pondere miſeriæ ꝓpriæ.[& nõ lætaberis ſup filios Iuda]i.de
pſecutione Chriſtianoꝝ,q corde,ore & opere dño cõfitendo cõfeſſione laudis diuinæ,nomẽ Gen. 49.
Iudæ recte ſortiti ſunt,cũ Iudas interpretet confeſſio.Nato equidẽ quarto filio Liæ,ipſa:Mo & 29.
do,inqt,cõfitebor dño.Et ob id vocauit eũ Iudã. [in die perditionis eoꝝ]i.cũ Deo ꝑmittẽte,
ab impijs occident.Quod cedit in gloriã eoꝝ & purgationẽ,ſi indigebũt.Quõ aũt verba ſe-
quẽtia vſq; ibi,& nõ ſtabis, ad hũc valeãt ſenſum applicari,facillime innoteſcit ex literali ex-
poſitione hui⁹ ꝓphetæ in ꝑcedenti articulo introducta.[Et nõ ſtabis in exitib⁹ viaꝝ, vt in-
terficias eos q fugerint.]Exit⁹ viaꝝ ſunt errores & vitia,q̃ nõ ſunt niſi obliquitates & deuia,
qbus à medio rationis,à via iuſtitiæ,à lege diuina, ab increata æquitate recedit. Vñ in euãg.
Luc.14. Ite ad exitus viaꝝ. In his exitibus ſtãt pſeuerantes in malo, q tenebris ignorãtiæ &
peccati caligine obtenebrantur. Fugiẽtes vero hoc loco dicuntur, recedentes à prauo, reſi-
ſtentes diabolo, exeuntes de ſeculo,vt Chriſto miniſtrent in clauſtro.Quoꝝ ſanctæ conuer
ſationi inſidiantur iniqui.Cum vero manus Dei inciderint,& iuſtas receperint pœnas, non Iudas apoſtolus
amplius ſtabunt in exitibus viarum iam dictis,vt interficiant,i.à vita gratiæ ſeparent fugien
tes & odientes eam,quæ carnalis eſt,maculatam tunicam.[Quoniam iuxta eſt dies dñi] i.ho Iacobi 5.
ra iudicij [ſuper omnes gentes] Iudex ſiquidem ante ianuam aſſiſtit, qui Apoc.22. fatetur:
Ecce venio cito,& merces mea mecũ eſt,dare vnicuiq; ſecundum opera ſua. [ſicut feciſti,fi-
et tibi]i.quod meruiſti recipies.Deum ſpreuiſti, inhonoraſti, neglexiſti,& contra ei⁹ volun-
tatem feciſti.Ipſe quoq; te ſpernet, confundet, obliuiſcetur,inuitumq; ſine fine torquebit.
Eadem ergo menſura,qua menſus es,remetietur tibi.[Retributionem tuam]i.debitam pœ-
nam[conuertet]dominus[in caput tuũ]quemadmodũ Eſaiæ 3.fertur:Væ impio in malum.
Retributio manuum eius fiet ei.Et apud Iohelem loquitur dñs:Cito velociter reddam viciſ Iohel. 3.
ſitudinem ſuper caput veſtrum.[Quomodo enim bibiſti ſuper montem ſanctum meum]
i.ſicut de perſecutione eccleſiæ,in quam ſicut in magnum montem creuit lapis de monte ſi Dani. 2.
ne manibus abſciſus,gauiſus es.[bibent omnes gentes,&c.]i.de tua damnatione gloriabun
tur. Quod de gentibus iuſtis,diuinæ iuſtitiæ recto zelo congaudentibus, certum eſt, ſecun-
dum illud Iob 22.Videbunt iuſti & lætabuntur,& innocens ſubſannabit eos.Et alibi:Lęta- Pſal.57.
bitur iuſtus,cum viderit vindictam.[Et in monte Sion]i.in eccleſia Chriſti ſeu anima ſpe-
culatiua.[erit ſaluatio]i.ſalus & gratia ſaluatoris. Extra eccleſiam enim nemini ſalus repo- 1.Cor.3.
nitur.[& erit ſanctus]Templum enim ſanctum eſt,quod eſtis vos.[Et poſſidebit domus Ia-
cob]id eſt,eccleſia Chriſti peccata ſupplantans, fidem quoq; & ſimplicitatem ſancti patri-
archæ Iacob ſequẽs.[eos qui ſe poſſederant] Iam enim gentiles,qui olim grauiſſime oppri-

mebant eccleſiam, fidei ſunt ſubiecti, impletumq; eſt illud Michææ 5. Exaltatur manus tua
ſuper hoſtes. [& erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula,
Gen. 27. & ſuccendetur in eis] Iacob interpretatur ſupplantans, Ioſeph vero additamentũ, quoniam
Gen. 30. nato eo locuta eſt Rachel: Addat mihi dñs alium filium. Per domos aũt iſtorum ſignificatur
eccleſia conculcans peccata, Chriſto ſuo capiti addita. Domus inſuper Eſau, eſt cõgregatio
aduerſariorum eccleſiæ, qui frequenter velut ſtipula ab eccleſia velut ab igne cõſumpti ſunt,
ſecundum diuerſos modos in præcedenti articulo poſitos. [& hæreditabunt qui ad auſtrum
ſunt] i. in lumine gratiæ conuerſantur [montem Eſau] i. principes & ſapientes gentiliũ, quorum multi ad fidem conuerſi ſunt. [& qui in cãpeſtribus] i. qui in planitie humilitatis ac ſynceritatis verſantur, poſſidebunt [Philiſthijm] i. potione cadentes, dum carnales atq; guloſos
conuertunt, & ſuæ gubernationi ſubijciunt. Philiſthijm aũt interpretatur potione cadentes.
[& regionem Ephraim] i. auaritiæ deditos, qui ſibi iugiter terrena accumulant. Ephraim
Gen. 41. quippe interpretatur crementum ſeu dilatatio. Vnde nato eo, dixit Ioſeph: Creſcere me fecit Deus in terra paupertatis meæ. [& regionem Samariæ] i. eos qui legem Chriſti cuſtodiunt, humiliter obedientes prælatis eccleſiæ. Samaria aũt interpretatur cuſtodia. [& Beniamin] i. populus Chriſtifidelis, qui eſt filius dexteræ, i. benignitatis fortitudiniſq; diuinæ. [poſſidebit Galaad] i. eos, qui iuſte viuendo veritati dant teſtimonium. Galaad nanq; tumulus,
teſtis, vel aceruus teſtimonij, interpretatur. [& aſcendent ſaluatores] i. digni paſtores, iudices & rectores, qui ſubditorum ſaluti, prece, doctrina & exemplo cooperari non ceſſant. [in
montem Sion] i. eccleſiam [iudicare montem Eſau] i. ſuperbiam terrenorum atq; carnaliũ re-
Lucæ 1. probare. [& erit domino] Chriſto [regnum] cuius regni non erit finis. Pater enim diligit fi-
Ioan. 5. lium, & omnia dedit in manus eius. Qui etiã ait Matt. 28. Data eſt mihi omnis poteſtas in
cælo & in terra. Ipſe equidẽ eſt, qui habet in veſtimẽto & in femore ſuo ſcriptũ: Rex regum,
Apo. 19. & dominus dominantium, qui eſt ſuper omnia Deus ſublimis & benedictus, Amen.

¶Enarrationum in Abdiam prophetam, Finis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN IONAM PROPHETAM ENARRATIO.

PROOEMIVM.

IOnas propheta, cuius nunc elucidandus eſt liber, ſecundum Hebræos (vt refert Hieronymus) eiſdem prophetauit tẽporibus, quibus Eſaias, Oſee & Amos. Porro, ꝙ prophetauerit tẽpore Ieroboam filij Ioas regis Iſrael, innoteſcit ex eo q̃d ſcriptum eſt 4. Regũ 14. Ipſe (videlicet Ieroboã) cõuertit fines Iſrael ab introitu Emath vſq; ad mare ſolitudinis, iuxta verbũ dñi, q̃d locut' eſt per ſeruum ſuum Ionam filiũ Amathi prophetã, qui fuit de Geth, quæ eſt in Ophir. Erat autem hic Ionas, ſecundum Hebræorum ac Latinorum doctores, filius viduæ, quẽ ſuſcitauit Helias in Sarepta, quemadmodum 3. Regum 17. ſcriptum eſt.

¶Expoſitio literalis I. Cap. Et factum eſt verbum dñi ad Ionam &c. Art. I.

IPſe Ionas, cui quæ ſubſequuntur, contigerunt, eadem ſcripſit & ait: [Et factũ eſt verbum dñi ad Ionam filium Amathi, dicens:] In exordio ponit coniunctionem, &, quæ poni conſueuit in medio eorum quæ iungit. Sed idcirco nunc in principio ponitur, quia Ionas more prophetico multa in ſpiritu vidẽs, & ꝙ alijs prophetis ſuo tempore & ante multa reuelata eſſent, cognoſcẽs: his quæ vidit in ſpiritu, & quæ ab alijs viſa fuerunt, cõiungit, q̃ in iſto deſcripſit volumine. Deniq; q̃d ait, filiũ Amathi, ſecundũ Hieronymũ & Hebræos, ita exponit, i. filiũ veritatis, ita ꝙ Amathi eſt hic nomen cõmune ſeu appellatiuũ, ſignificans verita-
3. Re. 17. tem. Cum enĩ Helias defunctum puerum ſuſcitaſſet, mater locuta eſt: Nũc in iſto cognoui, quia vir Dei es tu, & verbũ dñi in ore tuo verum eſt. Ideo pro ſigno veritatis verborum diuinorum in ore Heliæ, puer ille poſt ſuſcitationem dictus eſt filius veritatis. Veruntamen aliqui dicunt, ꝙ Amathi ſit nomen proprium patris Ionæ. Quod quidã improbãs, arguit: Ma-
Lucæ 4. ter Ionæ erat gentilis, q̃a de ea Chriſtus loquitur apud Lucam: Multæ viduæ erant in diebus Heliæ in Iſrael, & ad nullã illarum miſſus eſt Helias, niſi in Sarepta Sidoniæ. Ergo & vir eius fuit gẽtilis. Talibus aũt non datur ſpũs prophetiæ. Si aũt Amathi eſt nomẽ patris Ionæ, oportet fateri ꝙ erat propheta, cũ regula ſit Iudæorũ, ꝙ oẽs illi prophetæ fuerũt, qui in principio librorum prophetalium exprimuntur, tanq̃ patres prophetarum. Sed quicquid ſit de veritate concluſionis, argumentũ iſtud non reputatur idoneum, & præmiſſæ eius non carẽt errore.

Non

Non eñ ſequit:Mater fuit gẽtilis,ergo & pater. Perſonæ nãq; Hebrǽ illo in tẽpore ꝑ mun
dũ diſperſę,interdũ cũ gẽtilib' matrimoniũ cõtraxerunt.Vñ & Lucas refert in Actis apoſto-
loꝝ:Timotheus filius erat mulieris fidelis(haud dubiũ quin Hebrææ)patre gẽtili. Idẽ patet Acto.16.
de Hirã, quẽ rex Tyri miſit ad Salomonẽ ꝑ tẽpli ſtructura, vt ſcribit 3.Reg.5.Quod aũt gen
tilib' datus eſt ſpũs ꝓphetiæ,patet in Iob viro ſancto & vero ꝓpheta. Et itẽ in Balaam vero
ꝓpheta,q̃uis viro ꝑuerſo.Prophetia nãq; eſt donũ grãæ gratis datæ,q̃ virtuoſis vitioſiſq; com
munis eſt.[Surge & vade in Niniuẽ ciuitatẽ grandẽ] cuius magnitudo infrà deſcribitur, q̃m
cõtinebat iter triũ dierũ.Hãc Nemroth legit ædificaſſe Gene.10.[& ꝓdica in ea: Quia aſcen-
dit malitia ei' corã me]i.Niniuitis aperte denũcia,ꝙ peccata eoꝝ tã multa & magna ſunt,
ꝙ requirũt vindictã.Et ipſi taliter ꝓuaricantes,digni ſunt obrui ſeu ſubuerti,i.ab hoſtib' ſu
perari,vel aliũde plagari,ſeu diuinit' deſtrui.Quẽadmodũ aũt peccata dicunt corã Deo cla-
mare,ita dicunt aſcẽdere. Vnde vox ſanguinis Abel & peccata Sodomoꝝ dicunt clamare Gene. 4.
ad dñm.[& ſurrexit Ionas,vt fugeret in Tharſis]i.in Tharſũ vrbẽ Ciliciæ, ſecundũ Ioſephũ & 19.
& alios multos.De q̃ ciuitate fuit Paul', de quo in Actis apoſtoloꝝ dicit: Quære Saulũ noĩe Actor.9.
Tharſenſem.Iudęi aũt noĩe Tharſis intelligũt generaliter mare.Quod ſecũdũ Hieroñ.huic
loco ampli' cõgruit,ſ. vt fugitiu' & timidus nõ in certũ locũ, ſed q̃cunq; eũ mare deferret,
intelligat fugiſſe.Quidã nihilo min' ꝑ Tharſis intelligunt vrbẽ Indiæ.[à facie dñi] i.à ꝓſen-
tia ſeu iuſſiõe diuina,q̃ſi locũ mutãdo,poſſet conſpectũ ſeu poteſtatẽ Dei effugere, æſtimans
ꝙ irã Dei vitare poſſet in alieno loco,i.ſi Iudæã relinquat, in q̃ ſolũmodo Deum notum pu-
tauit.Sed miꝝ videt,ſi vir ſanct',q non ſolum reuelationes in hoc libro deſcriptas ſortit'
eſt,ſed etiã,ſicut nunc tactũ eſt,de regno Iſrael ꝓphetauit, adeo ſimplex fuit,ꝙ neſciuit Deũ
eſſe vbiq; ꝑ eſſentiã & oĩpotentiã, nec manum ei' quenq̃ effugere poſſe. Quod in ſcripturis
veteris teſtamẽti tã vbertim habet,vt cũ ait Pſal.Quo ibo à ſpũ tuo?& q̃ à facie tua fugiã? Et Pſal. 138.
Quia in manu ei' ſunt oẽs fines terræ.Et: Dñi eſt terra & plenitudo ei'.Ad q̃d dicẽdum opi- 94.& 23.
nor,ꝙ vtiq; nouit Deũ vbiq; ꝓſentem & æque potentẽ,ſed fugit vt Deus haberet eum de in-
iuncto obſeqo ſupportatũ,dũ cerneret eum tã inuite exequi,q̃d ſibi impoſitum ſuit. Vel for
te putauit,ꝙ ꝓpter inobedientiã ſuã tolleret ab eo ſpiritus ꝓphetiæ. Aliq autẽ affirmãt, ꝙ fu
git,qa ꝑ tunc nõ fiebãt reuelationes ꝓpheticæ, niſi in terra 12.tribuum Iſrael. Quod modi-
cum valet, ꝓſertim cum Heliæ factæ ſunt multæ reuelationes in mõte Dei Oreb. Finaliter er
go dicẽdum,ꝙ Ionas neſciuit,an reuelatio ſibi facta de ſubuerſiõe Niniuæ, ꝑtineret ad pro- 3.Re.19.
phetiã ꝓdeſtinationis,q̃ ſemꝑ implet, an potius ad ꝓphetiã cõminationis, q̃ aliq̃ñ non im-
plet.De quo duplici gñe prophetiæ dictum eſt ſuprà.Sciẽs ergo immenſitatẽ diuinæ clemen-
tiæ,& veriſimiliter æſtimãs,ꝙ Niniuitæ pœniterent ad ſuã prædicationẽ, noluit exeq iuſſi-
onẽ diuinã,ne falſus ꝓbaretur ꝓpheta.In q̃ paſſus eſt aliqd humanum.Prophetæ eñ nõ fue-
runt oẽs æque ꝑfecti.Immo ſecundũ Hieroñ.Ionas fugiẽdo à facie dñi,imitat' eſt Cain.Di- Gene. 4.
cit autẽ fugiſſe à facie dñi, vel qa Deus in terra Iſrael ſpecialiter magis, q̃ in alíjs terris habi-
tauit:vel,qa fugit à loco in q̃ dñs per angelum ei iſta ꝓcepit. Quod autẽ iſta fuerit cauſa fugæ
S.Ionæ,conſtat ex eo,q̃d ipſemet ait infrà: Vidẽs eñ ꝙ dñs parceret ciuitati,dixit: Obſecro, Ionæ 4.
dñe,nunqd nõ hoc eſt verbum meũ,cum adhuc eſſem in terra mea? Propter hoc ꝓoccupaui
vt fugerẽ in Tharſis.Scio eñ,qa tu es Deus clemẽs,& miſericors,& patiẽs.Deniq;,ſecũdum
Auguſtinũ,viri ſancti ſæpe aliqd dixerunt ex nimia familiaritate & cõfidentia ad Deũ, quod
metas rationis videbat excedere, & interdũ non ſtatim acquieuerunt iuſſioni diuinæ.Quod
venit nõ ex rebellione aut cordis duritia, ſed humilitate aut alia pia ratione, vt cum Moſes
precabat: Aut dimitte populo hãc noxã,aut dele me de libro quẽ ſcripſiſti. Et cum dñs ap- Exod. 32
paruit ei in rubo,iubẽs vt iret ad Pharaonẽ & filios Iſrael, ſatis frequẽter & diu ſe excuſauit. & 3.
Sic poteſt opinari de Iona,q tñ non excuſat in toto.[& deſcẽdit in Ioppẽ] i.vrbẽ ſic dictam.
Venit eñ ad portum ciuitatis illius, in qua eſt portus Iudææ, vbi intrat ad mediterraneum
mare.Terra q̃q; de qua venit Ionas,fuit altior ſitu, q̃ Ioppe:ideo pergẽdo Ioppẽ, ſcribit de-
ſcẽdiſſe.[& inuenit nauem euntẽ in Tharſis] i.in mare,vel ciuitatẽ ſic dictã,vt habitum eſt.
[& dedit magiſtro nauis naulum eius]i.precium pro ſua deportatione in naui. [& deſcendit
in eam,vt iret]i.nauigaret[cum eis]qui erant in naui[in Tharſis à facie dñi]vt ceſſaret allo-
qui fugientẽ de cauſa,propter quã fugit. Veruntñ dñs non ſine multiplici ratione permiſit
prophetam ſuum ſic fugere,vt patebit.[Dñs aũt miſit vẽtum magnum in mare]ſupernatu-
raliter cõcitando hanc cõmotionem ac tẽpeſtatem.[Et facta eſt tẽpeſtas magna in mari.]ita
ꝙ vndæ aquaꝝ oĩniquaq; exurgebant circa hãc nauẽ repente ac vehementer. [& nauis pe-
riclitabat cõteri] i.periculũ deſtructionis & ſubmerſionis imminebat propter concuſſio-
nem aquaꝝ ad nauem,quæ fluctibus terribiliter iactabat.[Et nautæ timuerunt]inſtans pe-
riculum.[& clamauerunt viri ad deum ſuum.]Dicunt aliqui,ꝙ in naui erant homines diuer
ſorum territorioꝝ ac rituum,diuerſos deos colentiũ,ſicq; vnuſquiſq; ſuũ inuocauit deum.
Huic dicto cõſonat tranſlatio LXX,quæ talis eſt: Et clamauerunt vnuſquiſq; ad deũ ſuum.

Quanuis

Quanuis eñ veritatẽ Dei ſummi ignorarẽt, credebant tamen eſſe prouidẽtiam, & mũdum interiorẽ gubernari à dijs, quorũ auxilio æſtimabãt mare poſſe ſedari. Sicq; ſub errore religionis nouerãt aliqd venerandũ. [& miſerũt vaſa, q̃ erãt in naui, in mare, vt alleuiaretur] nauis [ab eis] vt ſ. põdere vaſorũ eiecto, nauis facilius tranſiliret, quã arbitrabant ſolito onere prægrauari. [& Ionas deſcendit ad interiora nauis] i. ad ſecretiora eius latibula. [& dormiebat ſopore graui] i. dure ſeu fortiter. Cur ad interiora nauis ĩgreſſus eſt atq; dormiuit, dici poteſt φ vidẽs tẽpeſtatem oriri, & de peccato fugæ conſcius ſibi, agnouit eã propter ſe concitari: ideo iã mœſtus ac pauens, & inſtãs malũ intueri nõ audens, intrauit latibulũ, & præ triſtitia
Matt. 26. tædioq; dormiuit, ſicut apoſtoli tẽpore paſſionis. Et Pſal. 118. Dormitauit, inqt, aĩa mea præ tædio. Alij dicũt, φ in tãta tẽpeſtate trãquillus fuit atq; ſecur⁹, alijſq; turbatis placido ſomno quieuit. Sed mihi apparet, ſi tẽpeſtatem vidẽs inſurgere, & agnoſcẽs eam propter ſuam culpã accidere, nõ potius dedit ſe ad orandũ corde timorato atq; ſolicito ſomnũ excludente, q̃ ad dormiendũ maxime, ne occaſione ipſius oẽs perirent qui erant in naui. Potius igit reor, φ ſtatim poſtq̃ nauis ingreſſa eſt mare, tẽpeſtate nondũ exorta, Ionas ad interiora nauis deſcendit, tanq̃ laſſus de via, & triſtis propter cõmiſſionẽ ſibi factã. Et quia cũ illis gentilibus non delectabatur miſceri, idcirco dedit ſe repauſationi ſoporis. Sõnus eñ naturaliter mitigat cordis triſtitiã. [& acceſſit ad eũ gubernator] i. rector nauis, q tanq̃ ſuperior alios habuit conſolari, & de remedio principaliter ſolicitari. [& dixit ei: Quid tu ſopore deprimeris?] i. cur tãtæ temeritatis atq; ignauiæ es, vt in t⁀to diſcrimine dormias? [Surge, inuoca Deũ tuũ.] vt cuius cõmune extat periculũ, ſit & cõmunis oratio. Vidit eñ gubernator, φ vaſa iactãdo & idola implorãdo nihil proficerẽt: idcirco alloquit Ionã, quẽ vidit hucuſq; nõ exoraſſe, pſertim cũ naturale ſit, vnũquẽq; in ſuo periculo plus de alio, q̃ in ſeipſo cõfidere. [ſi forte recogitet Deus] tuus [de nobis] quibus noſtri dij non auxiliant, i. quatenus De⁹ tuus ſubueniendo oſtẽdat ſe memorẽ noſtri, quorũ videt oblitus. [vt non pereamus] i. ne mergamur. [& dixit vir ad collegã ſuũ] i. viri iſti inter ſe loquebant: Nõ dubiũ, quin Ionas ſurgẽs inuocauerit Deum, ſed cũ nec ei⁹ oratio pberet ſubſidiũ, dixerũt q̃d ſubdit: [Venite, mittamus ſortes, & ſciamus quare hoc malũ] pœnale, i. iſta afflictio [ſit nobis.] Nautæ & viri iſti naturam ventorũ ac tẽpeſtatum frequẽter experti, pẽſabant tẽpeſtatem hanc non eſſe naturalẽ ac ſolitã, ſed propter alicuius in naui conſiſtẽtis maleficiũ contigiſſe. Aliter non ſorte quærerẽt authorẽ naufragij, nec per rẽ incertã, certũ periculũ conarent vitare. [Et miſerũt ſortes, & cecidit ſors ſup Ionã] Sortes eñ mittunt in ſinũ, ſed à dño temperant, vt dicitur Prouer. 16. Quæritur, an liceat ſortib⁹ vti? Videt φ immo, authoritate Salomonis nunc poſita. Ioſue quoq; per ſortem
Ioſue 7. depræhẽdit Achan. Apoſtoli etiã vſi ſunt ſorte in electione Matthiæ. Præterea Moſes ait Nu
Actor. 1. merorũ 22. vt terra pmiſſionis per ſortes diuideret: Sicut, inquit, vnicuiq; ſors ceciderit, tribuet hæreditas. Oppoſitũ aũt arguit, qm Gloſſa ait hoc loco (eſtq; gloſſa hæc ſumpta ex verbis Hieronymi) φ Matthias ſorte eligit, & hic fugitiuus, ſ. Ionas, ſorte depræhenditur, non agitur virtute ſortiũ, ſed voluntate Dei, qui ſortes regebat incertas. Nec hoc exemplo debemus vti vel credere ſortibus, qm priuilegia ſingulorũ non poſſunt legẽ facere cõmunẽ. Sicut
Gen. 41. nec vbiq; credendũ eſt ſomnijs, quãuis voluntate Dei Pharao & Nabuchodonoſor indicio
Dan. 2. 4 ſomniorũ futura cognoſcunt, videlicet per interpretationẽ Ioſeph & Danielis. Et reſpõndendũ ſecundũ Thomã in ſecũda ſecũdæ, φ ſortes dicunt, dum aliqua fiunt, ex quorũ euẽtu aliqd occultũ innoteſcit. Triplex ergo eſt ſors, ſ. diuiſoria, cõſultoria, ac diuinatoria. Diuiſoria appellat, qa per miſſionẽ ſeu indiciũ ſortiũ quærit, quid ſit alicui exhibẽdum de re poſſeſſa, dignitate, honore vel pœna: hoc eſt, vt cognoſcat, quis quã partẽ accipiat. Si aũt quærit, qd ſit agendũ vel dimittendũ, vocat ſors cõſultoria. Quod ſi inueſtiget quid ſit futurũ, erit ſors diuinatoria. Actus aũt humani, qui requirunt ad ſortes, nõ ſunt ſubiecti influxioni ſtellarum. Non ergo licet effectũ ſeu oſtenſionẽ ſortiũ expectare à corpore cæleſti ſeu aſtris, nec à ſpũali ſubſtãtia mala, ſ. dæmone. His aũt cauſis remotis, oportet ſortialiũ actuũ effectũ præſtolari à fortuna, vel ex ſubſtãtia ſpũali directiua bona, puta à Deo vel angelis. Si itaq; expectetur à fortuna, q̃d in ſorte diuiſoria tantũmodo locũ habet, vt dũ aliqui nequeũt rẽ cõcorditer diuidere, ſorte vtunt, totũ cõmittentes fortunæ, tunc (vt aliqui dicunt) nullũ eſt peccatũ. Alij tamen aſſerũt, φ ſit vitiũ vanitatis. Porro ſi effectus ſortis expectatur à Deo vel ab angelis, nõ eſt in ſe malũ, ſecundũ Auguſt. Sed poteſt in hoc quadrupliciter peccatũ incidere. Primo, ſi fiat ſine neceſſitate, quia hoc pertinet ad tentationẽ Dei. Secundo, ſi etiam in neceſſitate fiat
Actor. 1. ſine debita reuerentia. Vnde apoſtoli cœtu fratrũ collecto, & oratione præmiſſa, ſortes miſerũt. Tertio, ſi diuina oracula ad terrena conuertant negocia. Quarto, ſi in eccleſiaſticis electionibus, quæ ex ſpũſſancti inſpiratione fieri debẽt, ſortibus quis vtat. Vnde Beda dicit, Matthiã ſorte electũ ſeu factũ apoſtolũ, qꝛ ſpiritusſanctus nondũ erat datus: ſed ſpiritusſancto re-
Acto. 6. cepto, ſeptem diaconi nõ ſorte, ſed fratrum electione ſunt ordinati. Ex quibus patet ad argumenta reſponſio. Veruntamen iſti exiſtentes in naui cum Iona, fuerunt gentiles, ideo ſuperſti-

perſtitioſis ſortibus vſi creduntur. Vnde nec excuſantur in toto. Deus tamen qui de malis
elicit bona, taliter temperauit has ſortes, quod Ionas eſt depræhenſus. [Et dixerunt ad eum:
Indica nobis, cuius cauſa] id eſt, pro quo peccato, [malum iſtud] pœnæ, puta tempeſtas, [ſit
nobis] omnibus propter te ſolum. Depræhenſum per ſortem, cogunt propria voce confi-
teri quod verum eſt, vt certiores reddantur. Et forte ſpecialiter mirabantur, quod ſors ce-
cidit ſuper Ionam, qui ex vultu & habitu, verbis & geſtibus, videbatur homo virtutis.
ideo ſciſcitantur, [quod eſt opus tuum?] id eſt, quid habes præ manibus? quid feciſti? cui-
us officij es? Primo quærunt de opere, quoniam propter opus efficitur homo dignus pœ-
na vel laude, [quæ terra tua?] id eſt, de qua regione es oriundus? [& quo vadis, vel ex
quo populo es tu?] id eſt, cuius religionis & cultus? Quatuor ergo mira breuitate inter-
rogant, vt ex his cognoſcatur cauſa periculi. Aliquando enim quis punitur, propter ma-
litiam terræ natalis, vel quia tendit ad locum prohibitum, vel propter peccata patentum.
Quibus Ionas plane breuiterq́ꝫ reſpondet: [Et dixit ad eos: Hebræus ego ſum.] Deſcen-
dentes enim de genere Abrahæ per Iſaac & Iacob, vocantur Hebræi ab Heber, de cui-
us ſemine natus eſt Abraham. [& dominum DEVM cæli ego timeo.] id eſt, colo & ve-
reor. Quum enim Ionas hæc dixit, timuit vtique Deum, & de ſuo peccato (vt reor) pœni-
tuit. Si vero dicatur peccaſſe mortaliter, fugiendo & non obediendo, amiſit filialem ti-
morem, quem pœnitendo recuperauit. [qui fecit mare & aridam] de quo in Apocalypſi Apoc. 14
legitur: Adorate eum qui fecit cælum & terram, mare & fontes aquarum. [Et timuerunt
viri timore magno:] tamen ſeruili. Timuerunt enim maieſtatem creatoris, cuius omni-
potentiam viſibiliter ſentiebant, & viderant quàm horrendum eſſet manum illius incide- Hebr. 10
re. [Et dixerunt ad eum: Quid hoc feciſti?] Quod intelligi poteſt dupliciter: Primo incre-
patorie, tanquam dicant: Quur tanto Deo non paruiſti, & quur creatoris manum putaſti
effugere? Secundo interrogatiue, vt ſit ſenſus: Quod eſt myſterium fugæ tuæ? Quur vir tan-
tus, tam religioſus & diuinarum reuelationum conſcius fugit, nec ſtuduit ire in Niniuen
ad prædicendum eius ſubuerſionem? Cur cultor vnius ſummi Dei receſſit à Deo ſuo? [Co-
gnouerunt enim viri, quod à facie domini fugeret, quia indicauerat eis] quando dixit, He-
bræus ego ſum: tunc enim adiecit, ꝙ fugeret à facie domini, & idcirco oriretur tempeſtas.
[Et dixerunt ad eum: Quid faciemus tibi, & ceſſabit mare] id eſt, commotio maris [à no-
bis?] tanquam dicant: Videmus te virum eſſe magnum, ſapientem & ſanctum, cum quo lo-
quitur Deus, cui ſua ſecreta reuelat, cui magna committit, ideo tibi cūcta committimus, &
vt tuijpſius iudex conſiſtas. Tuum eſt imperare, noſtrumq́ꝫ exequi: & qui author es culpę, de-
monſtra remedium. Non audemus cultorem ſummi Dei proprio condemnare conſilio, ne
Dei eius iram grauius incurramus. [quia mare ibat & intumeſcebat. Et dixit ad eos: Tollite
me, & mittite in mare.] In quo patet conſtantia & iuſtitia Ionæ, qui contra ſeipſum tam
promptum pronunciauit iudicium, maluitq́ꝫ ſubmergi, quàm alios ſecum periclitari, para-
tus etiam mortem tolerare pro ſuo peccato, ad ſatisfaciēdum honori diuino. [& ceſſabit ma
re à vobis] cum fuero merſus, Culpa enim vita, pœna finitur. [Scio enim ꝙ propter me tem-
peſtas hæc grandis eſt ſuper vos] id eſt, idcirco condoleo vobis, & opto vos erui, me pereun-
te. [& remigauerunt viri, vt reuerterentur ad aridam.] In quo patet, quàm inuitiſſime eiece
runt Ionam propter reuerentiam perſonæ, cui cum proprio periculo deferebant. [& nō va-
lebant] reuerti ad terram, [quia mare ibat] i. impetuoſe ferebatur, [& intumeſcebat ſuper
eos] quaſi non potens vltionem iniuriæ ſui creatoris differre. Et quo viri illi plus tardabant
ſubmergere Ionam, eo altius irruit ſuper eos fluctuum impetus. Dicunt quoq; Hebræorum
doctores nonnulli, ꝙ aliæ naues vicinæ ſine tempeſtatis concuſſione procedebant, ſed huic
naui ex omni latere imminebat tempeſtas, ita ꝙ nec reuerti valebant. [Et clamauerūt ad do-
minum,] iam enim ex effectu nouerant cauſam, videlicet quod eſſet vnus omnium domi-
nator ſummus atq; omnipotens, cuius tantam experiebantur in mari virtutem. [& dixe-
runt: Quæſumus domine, ne pereamus in anima viri iſtius] i. ne ob interfectionem cultoris
tui puniamur à te. [& ne des ſuper nos ſanguinem innocentem] i. nobis non imputet mors
prophetæ ſancti innoxij, non ꝙ fuerit penitus innocens, immo hanc meruit pœnam, ſed
aliunde erat vir ſanctus & innocens, & cognouerunt eum eſſe meliorem eis. Ideo metuebāt
manus peccatrices in vatem extendere. [quia tu domine ſicut voluiſti, feciſti. Et tulerunt Io
nam] i. ſpontaneum, cum reuerentia & timore portabant, non renitentem rapuerunt. [& mi
ſerunt in mare, & ſtetit] i. ceſſauit & conquieuit [mare à feruore ſuo] i. impetuoſa commo-
tione ſimili iræ atq; furori. [Et timuerunt viri timore magno dñm.] naturale eſt enim, vt in- Matt. 21,
ſolitis ac mirabilibus rebus viſis, homo formidet. Vnde in Euang. frequenter habetur, ꝙ tur Marci 11
bæ viſis miraculis Chři, timuerūt. Viri aūt prædicti mirabilia ſub vna hora viderunt, videli Lucæ 23
cet ſupernaturalis tēpeſtatis ortū, & eiuſdem ſubitaneā ceſſationem. [& immolauerunt ho-
ſtias dño] vel hoſtias laudis, & ſpiritū contribulatum ac precem deuotam, vel etiam hoſtias
corpo-

corporales de rebus ſuis,quas ſecum habebant.[& vouerunt vota]i. plura ſe oblaturos pro-
miſerunt.Immo ſecundum Hieronymũ,. ouerunt ſe amplius non receſſuros à Deo, quem
cœperant colere.Sicq́ꝫ timuerunt eum nunc timore magno & initiali ſeu filiali, ita ꝙ pœ-
nitendo & bonum propoſitum concipiendo,fecerunt quod in ipſis eſt, moxq́ꝫ gratiam gra-
tum facientem ſortiti ſunt.

¶De myſtica eiuſdem explanatione capituli. Artic. II.

IOnas in multis tenet figuram Chriſti,ſicut in ſequenti patebit capitulo. Vnde quæ lite-
raliter de Iona inducta ſunt,de Chriſto allegorice exponuntur.Ionas autem interpreta-
tur columba,ſeu dolens.Et per vtrunq́ꝫ intelligitur Chriſtus ab omni felle amaritudinis
Matt. 3. alienus, purus,& ſimplex:ſuper quem ſpiritusſanctus in ſpecie columbæ deſcendit. Ipſe quoq́ꝫ
Eſaiæ 53. eſt,de quo cantatur in Pſalmo 68.Ego ſum pauper & dolens.Et in Eſaia dicitur:Vere dolo-
Ibidem. res noſtros ipſe portauit.Et vulneratus eſt propter iniquitates noſtras. Itaq́ꝫ[Factum eſt ver
Ioan. 14. bum]i.præceptum [dñi]Dei patris[ad Ionam]i.Chriſtum,ſecundum quod homo eſt. Pro-
pter quod ait in Ioannis Euangelio:Sicut mãdatum dedit mihi pater,ſic facio. [filiũ Ama-
thi]i.patris æterni,qui eſt veritas prima. Amathi nẽpe veritas interpretatur.[Surge]à quie-
te contemplationis,vel à Nazareth vrbe permodica. [& vade in Niniuen ciuitatem gran-
dem]i.ad mũdum ſeu populum vniuerſum. Niniue autem interpretatur ſpecioſa,qua mun-
dus deſignatur,quo oculis carnis nil pulchrius intuemur.Vnde in Græco ab ornatu ſeu pul
chritudine nomen accepit,quoniam Grȩce dicitur coſmos,i.decorus ſiue ornatus.Hinc eti-
am Plato diſſeruit, ꝙ mundus iſte ſenſibilis, dicitur mundus,i. purus, quoniam à mundo
mundiſſimo, qui eſt in mente diuina, videlicet à mundo ideali atq́ꝫ archetypo, fluxit. [&
prædica in ea,quia aſcendit malitia eius.]Hoc Chriſtus prædicauit, dicendo Lucæ 13. Niſi
Matt. 18. pœnitentiam egeritis, omnes ſimiliter peribitis.Et:Væ mundo ab ſcandalis. Propter quod
Ioan. 7. ait in Ioanne:Me odit mundus,quia ego teſtimonium perhibeo de illo, quia opera ei⁹ ma
Eſa. 13. la ſunt.Hoc & Eſaias prædixit:Percutiet, inquiens,terram virga oris ſui.Denique in hoc ꝙ
Ionas fugit à facie domini, non tenet proprie typum Chriſti. [Et deſcendit Ioppen.] Per
Ioppen,quæ interpretatur decora,virgo Maria tota pulchra, & penitus immaculata expri-
Cant. 4. mitur.Cuius dulciſſimum virginalemq́ꝫ vterum ingreſſus eſt filius Dei. [& inuenit nauem]
i.carnem humanam ſumpſit ex ea.[euntem in Tharſis] id eſt, in mare ſeculi huius. Proce-
dens namq́ꝫ de virginis vtero,proceſſit ad perſecutiones mundi iſtius. [& dedit naulũ eius]
id eſt,corpori aſſumpto largitus eſt præmium pro miniſterio, quo miniſtrauit verbo æter-
no,cuius erat inſtrumentum animatum,cõiunctum,immediatum & proprium.[& deſcen-
dit in eam.]diuinitas quippe latebat,& habitauit in carne aſſumpta. [vt iret in Tharſis] id
eſt,viſibiliter cõuerſaretur cum hominibus,& prædicaret in mundo. [Dominus autem mi-
ſit ventum magnum in mare] id eſt, multas perſecutiones permiſit excitari in Chriſtum,
[& facta eſt tempeſtas magna in mari] id eſt,in Iudæa vitiorum fluctibus plena & amariſſi-
ma,quando videlicet ſcribæ ac phariſæi,cum alijs multis perſecuti ſunt Chriſtum. Vnde in
Euangelio legitur, ꝙ Chriſto ingrediente Hieruſalem, commota eſt vniuerſa ciuitas, di-
Matt. 21. cens: Quis eſt hic? [& nauis periclitabatur conteri] ſecundum exteriorem apparentiam,
Lucæ 4. quando Iudæi voluerunt Ieſum præcipitare & lapidare. Per nauem autem(vt dictum eſt)in-
Ioan. 6. telligitur caro Chriſti, quæ erat quaſi vehiculum deitatis, præſertim quum nobis quoq́ꝫ di-
Pſal. 67. cat Apoſtolus 1.Cor.6.Portate Deum in corpore veſtro.Et alibi ſcriptum eſt:Currus DEI
Matt. 26 decem millibus multiplex.In die vero Paraſceues contrita eſt nauis iſta, quantum ad hoc,
quod humanam vitam amiſit,& à planta vſq́ꝫ ad verticem non erat ſanitas in ea. Cumq́ꝫ
cõpræhenſus eſſet Chrs à Iudæis,[nautæ]id eſt,Apoſtoli nauĩ eccleſiæ poſtea gubernantes,
[timuerũt] fugientes à Chriſto, [& clamauerunt ad Deum] eo ꝙ dulciſſimum atq́ꝫ chariſſi
mum amiſerunt magiſtrum. [Et Ionas deſcendit ad interiora nauis, & dormiebat ſopore
graui.]ſic & Chriſtus dormiuit ſuper ceruical, ſecundum Marcum.[Et acceſſit ad eum gu-
Marc. 4. bernator] Petrus enim eſt princeps Apoſtolorum, & condiſcipuli tunc ſuſcitauerunt Ie-
ſum. Veruntamen per ſoporem Ionæ, aptius intelligitur torpor & negligentia peccatoris.
Qui quum in medio laqueorum ambulet, & infinitis valletur periculis, vana ſecuritate ee-
Eccẽs 8. ſoluitur, nec cum timore & tremore propriam operatur ſalutem. Vnde in Eccleſiaſte habe-
tur:Sunt impij,qui ita ſecuri ſunt, quaſi iuſtorum facta habeant. Talis ergo accedat guber-
nator, id eſt, prælatus vel pius hortator atque director (vnicuiq́ꝫ enim mandauit Deus de
Ecci 17. proximo ſuo)& dicat:[Quid tu ſopore deprimeris? Surge,inuoca Deum tuum] Ambroſi-
Roma. 13 us:Tempus enim eſt nos à ſomno ſurgere,quoniam non dormientibus, pigritantibus,ace-
dioſis,ſed vigilantibus & laborantibus,prouenit regnum cælorum. Ideo ait Saluator Lucæ
21. Vigilate itaq́ꝫ,omni tempore orantes,vt digni habeamini fugere omnia, quæ ventura
ſunt, & aſtare ante filium hominis. Et Matthæi 25. Vigilate itaque,quia neſcitis diem ne-
Prou. 6. que horam.Hinc in Prouerbijs Salomonis dicitur: Vſquequo piger dormies? Vſq́ꝫquo dor-
mita-

mitabis:[ſi forte recogitet Deus de nobis,vt non pereamus.]Ita in omni tribulatione & an-
guſtia facere nos oportet, confugiendo ad Deum, & alios admonendo vt inuocent Deum,
quia cum ignoramus quid facere debeamus, hoc ſolum habemus reſidui, vt oculos noſtros 2.Par.20
& corda leuemus ad creatorem.[Dixit Ionas: Tollite me, & mittite in mare.] Sic Chriſtus
videns totum genus humanum periclitari, & pro magna parte damnari, voluit in hunc
mundū deſcendere,homineſq; moriendo ſaluare à tempeſtate dæmonis & peccati, præſer-
tim, qm̄ pater zelans pro filio,dānauit angelicos ſpiritus protoplaſtoſq; homines,eo φ ſimi
litudinē Dei, quæ filio appropriatur vel propria eſt,inordinate appetierunt. Hinc filius ze-
lans pro patre,vt eius honorē in hominib' recuperaret,dignatus eſt in mare ſeculi deſtina-
ri & opprimi,prout fatet in Pſal.Supee me confirmatus eſt furor tuus,& oēs fluctus tuos in- Pſal. 87.
duxiſti ſuper me.[& ceſſabit mare à vobis.]Chriſto eñ pro nobis occiſo, mitigata eſt rabies
dæmonum in nos,non φ illi minus crudeles effecti ſint,ſed quia eorum poteſtas arctata eſt.
[Et timuerunt viri timore magno.]Sic & nos videntes indeſinenter magnalia Dei, rapidum
motum cælorum,curſus ſtellarum &c.quæ in vniuerſo geruntur à Deo (quæ vtiq; incompa
rabiliter maiora ſunt,q̄ quæ viri prædicti viderunt circa Ionam) debemus Deū filialiter re-
uereri,multumq; timere,& cordialiter concuti ex conſideratione maieſtatis omnipotentiæ
Dei,hoſtias quoq; obedientiæ,laudis ac precum Deo offerre,& vota vouere, iuxta illud:Vo Pſal. 75.
uete & reddite domino Deo veſtro.Hoc enim eſt actus latriæ.

¶Expoſitio literalis Cap.II.Et præparauit dñs piſcem grandem,&c. Art. III.

Conſequēter deſcribunt mirabilia Dei circa Ionā peracta.[Et præparauit]i.ad degluti-
endū Ionam adduxit[dñs piſcē grandē]i.cetū.Sic eñ Chriſtus allegat in Euang.Sic fu- Matt.12.
it Ionas in ventre ceti. Sic q̄q; trāſtulerunt LXX. [vt deglutiret Ionam.] Poterat vtiq;
Deus conſeruare vitā Ionæ extra ventrē ceti in pelago, ſed ad præfigurandū dñicam ſepul-
turā,voluit eum eſſe in medio ceti,cuius venter figurauit Chriſti ſepulchrū.Præparauit aūt
dñs piſcem hunc,vel de nouo eū producendo,vel de alio loco ad nauem ducēdo.Quod for-
te miniſterio angeli factum eſt, quanq̄ & ſolo nutu Deus hoc potuit. [Et erat Ionas in ven-
tre piſcis]viuus atq; incolumis poteſtate diuina, ſicut tres pueri in medio æſtuantis incēdij, Dani.3.
[tribus diebus & tribus noctibus]propter myſterium ſeu myſticam rationem, ad præfigu-
randum triduū ſepulturæ Chriſti, quod per ſynecdochen ſumitur.[Et orauit Ionas ad do-
minum Deum ſuū de ventre piſcis,& dixit:Clamaui] vel ſolo cordis affectu verbiſq; menta-
libus,vel clamore vocali,quia in ventre piſcis potuit vox formari,[de tribulatione mea]i.in
tribulatione exiſtens,& ab ea eripi cupiēs,[ad dñm]qui ait:Inuoca me in die tribulationis. Pſal. 49.
[& exaudiuit me de ventre inferi] i.de vtero piſcis, qui inferus ſimilitudinarie appellatur,
propter horrorem & capacitatis latitudinē.Erat eñ præhorrendum,eſſe in medio ceti.Sic
& nos in tribulatione facere opus eſt exēplo dicentis:Ad dominum,cum tribularer,clama- Pſal.119.
ui,& exaudiuit me.Hinc Deuter.4.habetur:Cum quæſieris dominū Deum tuum, inuenies
eum,ſi tamen toto corde quæſieris eum,& tota tribulatione animæ tuæ. Et Baruch ait:Ani
ma quæ triſtis eſt ſuper magnitudine mali, & incedit curua & infirma, & oculi deficientes, Baruc. 3
& anima eſuriens dat gloriā & iuſtitiam tibi domino.[Clamaui,& exaudiſti vocem meam.]
Clamauit eñ Ionas,ſecundū Hieronymū,ſaltē interno clamore,quādo vidit ſuper ſe veni-
re atq; hiare immanē beluā.Et tūc dominus miſericors fuit ei,ita φ nō lædebatur ab ea.Co-
gnouit q̄q; in ſpiritu ſe liberandum,& egreſſurū de ventre ceti, vt aliqui dicūt.[& proieciſti
me in profundū in corde maris]i.cetū,qui cū ſit maximæ quātitatis inter piſces,deſcēdit ad
profundiora pelagi loca, vt poſſet natare. Hoc loco dicit Hierony. φ infernus eſſe perhibe-
tur in medio terræ.[Et flumen circundedit me] i.fluens aqua abyſſi anteq̄ glutiret, & etiā in
ventre ceti fuit aqua Ionā circundans pro aliqua corporis ſui parte.[Oēs gurgites tui & flu
ctus tui]à te creati & mihi inflicti,[ſuper me tranſierunt.]Operuerunt eñ piſcem, & ex con-
ſequenti eum,qui fuit in medio piſcis. [Et ego dixi:Abiectus ſum à conſpectu oculorū tuo-
rum]i.ab intuitu miſerationis pietatiſq; tuæ. Hoc dixit dolentis affectu, & quantū ad hoc,
verum fuit φ De' rigoroſe cœpit inobedientiā eius punire per tēpeſtatem, proiectionem,&
deglutitionē. Verūtamen rurſus videbo tēplum ſanctum tuum,] quia (vt tactū eſt) ſpū pro-
phetali præuidit ſe exiturum de piſce,& templū Dei in Hieruſalē conſpecturum.De quo fer-
tur in Pſal.Sanctum eſt tēplum tuū,mirabile in æquitate. [Circundederūt me aquæ vſq; ad
animā]meam,i.vſq; ad vitæ periculū,niſi diuinitus præſeruatus fuiſſem.Subſtantiā vero ani- Pſal.64.
mæ incorporalē ac ſimplicem aquæ non poſſunt contingere vel intrare. [abyſſus vallauit
me,pelagus operuit caput meum,]operiendo piſcem, in quo eram concluſus,& anteq̄ glu-
tirer.[Ad extrema montium]i.ad profunda loca abyſſi,vbi montium fundamenta, radices
ſeu pedes terminantur, quod accipi poteſt de magnis montibus in littore vel in mari loca-
tis.[deſcendi.terræ vectes]id eſt,baſſiora loca terræ,ſuper quam currit abyſſus,quibus quaſi
vectibus & columnis globus terræ dicitur ſuſtentari. Vel profunda terrarum tanq̄ vectes &

ſtræ.[concluſerunt me in æternū,]ſecundum hoīm æſtimationem, vel quia humana virtute nunq̄ egredi potui, q̄uis nullum corpus humanum ſit æternaliter permanſurū in pelago, ſed in die nouiſſimo ſuſcitandū, q̄ñ mare dabit mortuos ſuos, ſecundum Ioan. Apocal.20. [Et ſubleuabis]i. eripies [de corruptione] i. morte & digeſtione ſeu manducatione à belua iſta, [vitam meam,]ne manducer à ceto, [dñe Deus meus.]Qui licet ſis oīm Deus, tamen ſpecialiter es De⁹ meus, circa quē tam pie ac mirabiliter operaris. [Cum anguſtiaretur in me anima mea]i. oñi humano eſſet ſolatio deſtituta, & in horrido tenebroſoq́ꝫ ceti aluo conſiſterem. [dñi recordatus ſum,]eius miſericordiā implorando, qui ait: Cum ipſo ſum in tribu-

Pſal. 90. & 10. latione. [vt veniat ad te]dñe[oratio mea]i. tibi accepta ſit, [ad templū ſanctū tuum]i. ad te in tēplo tuo ſpecialiter habitantē. Dñs eñi in tēplo ſancto ſuo: ſiue per tēplum intelligatur quod erat in Hieruſalem, ſiue tēplum triumphantis eccleſiæ, quod eſt patria cæleſtis, vt cælum empyreū. Quod aūt Apoc.21. habetur, Templum non vidi in ea, intelligit, quātum ad aliquē actum templi, qui conuenit viatoribus, non cōpræhenſoribus. [Qui cuſtodiunt vanitates]i. rebus vanis, mendacijs & peccatis diligenter inhærent, & velut carum theſaurū con-

Prou. 2. ſeruant, lætantes cum malefecerint, & perſeuerantes in malis. [fruſtra miſericordiam ſuam derelinquunt]i. gratia & miſericordia Dei ſe indignos inaniter faciunt, quia nec in illis aliquid veræ beatitudinis reperiunt, & verā felicitatē amittunt. Et in hoc patet magnanimitas Ionæ, ꝙ in tāto conſtitutus horrore, cōtra mundanam proſperitatē inuehitur. [Ego aūt in voce laudis]i. cū cantico & diuino præconio[immolabo tibi]hoſtias ſpiritales atq́ꝫ legales, & in primis meipſum, tibi de cætero in oībus obediendo. Salutare eñi ſacrificium eſt, attendere in mandatis, & diſcedere ab omni iniquitate, vt dicitur Eccl 35. [Quæcunq́ꝫ voui, reddam.]Vnde patet, ꝙ Ionas more afflictorum promiſit certas Deo hoſtias immolare, vel obſequia exhibere, vel pro gratiarū actione, ꝙ Deus eum tam elementer cuſtodiuit in mari: vel vt tantum diſcrimen euaderet, nec fieret beluæ cibus. [pro ſalute mea dño,] vt ab eo æternam merear beatitudinē conſequi. [Et dixit]i. iuſſit[dñs,]cui cuncta creata obediūt, [piſci,] mouendo & afficiendo appetitum piſcis ad id, quod ſubditur:[& euomuit Ionā in aridā,] proijciendo eum ſuper littus maris. Et miraculoſum videtur fuiſſe, ꝙ tantus piſcis potuit terræ eatenus propinquare, quia in modica aqua natare non valet. Poteſt tamen cum impetu venire ad littus, deferendo ante ſe aquā, ſicut dū capitur, ſed ſi tunc aliquid extra ſe proijcit, hoc cadit in aquam. ¶ Præterea iuxta allegoricū intellectum, quemadmodum Ionæ triduana in piſce habitatio, fuit ſepulturæ dominicę typus, ſic eius oratio fuit figura orationis dñi ſaluatoris, qui ſecundū Apoſtolum, cum clamore valido & lachrymis ſupplicationes fu-

Matt. 26 & 27. dit ad Deum. [Clamaui de tribulatione mea ad dñm.] Sic & Chriſtus paſſione inſtāte precatus eſt: Pater, ſi fieri poteſt, tranſeat à me calix iſte. Et in cruce extētus: Deus Deus meus, reſpice in me. [& exaudiuit me de ventre inferi] i. de limbo animam meam eduxit, & corpori reuniuit. Vel, de ventre inferi, i. de monumento. [Clamaui, & exaudiſti vocem meam.] iuxta quod ait Ioan.11. Pater, gratias ago tibi, q̄ñ audiſti me. Ego aūt ſciebam, q̄ñ ſemper me audis. Quicquid eñi Chriſtus orauit ratione deliberata & voluntate rationali ſimpliciter dicta, obtinuit. [Proiecisti me in profundum in corde maris.] Hoc eſt quod ait in Pſalmo 68. Infixus ſum in limo profundi. Et, Veni in altitudinem maris. Iſtud ergo profundum, eſt vel

Ephe. 4. caro mortalis aſſumpta, vel inferiores partes terræ, in quas (Paulo teſte) deſcendit ſaluator. Porro cor maris eſt Iudæa, in medio terræ habitabilis ſita, quemadmodum cor eſt in medio animalis. Ibi enim operatus eſt noſtram ſalutem. [Circundedit me flumen]tentationum, perſecutionum & paſſionum. Tota enim conuerſatio Chriſti in ſeculo iſto, quaſi in abundantia tribulationum fuit, præſertim cum toties compaſſus fuerit mundo, & in paupertate

Hebr. 8. præcipua vixit. [Omnes gurgites tui & fluctus tui ſuper me tranſierunt] i. prædictis aduerſitatibus ſum afflictus, opertus, probatus, quemadmodum dicit Apoſtolus: Non habemus pontificem qui non poſſit compati, ſed probatum per omnia. Hinc Chriſtus fatetur in Pſalmo 68. Tēpeſtas demerſit me. Et 87. Repleta eſt malis anima mea. Ibidemq́ꝫ: Super me confirmatus eſt furor tuus, & omnes fluctus tuos induxiſti ſuper me. Hoc quoq́ꝫ aliquo modo dicere poſſunt in magnis & multis afflictionibus conſtituti, & cum Apoſtolo 2. Cor.1. dicere poſſunt: Supra modum grauati ſumus, ſupra virtutem. De talibus demum aquis & fluctibus ſcriptum eſt Thren.3. Inundauerunt aquæ ſuper caput meum. [& ego dixi]in cruce, [ab-

Pſal. 21. Matt. 27. iectus ſum à facie oculorum tuorum,] cum dixit: Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquiſti me? Vnde Eſaiæ 53. legitur: Nos putauimus eum quaſi leproſum, & percuſſum à Deo, & humiliatum. Non ꝙ abſolute relictus fuit à Deo, ſed quoniam inferiori parti animæ ſubtracta fuit ſolita conſolatio, & natura aſſumpta poteſtati tenebrarum & manibus impiorum expoſita fuit, in tantum, ꝙ ſatiati ſunt pœnis eius. Sicq́ꝫ videbatur Chriſtus homo abiectus

Ibidem. à DEO. Ideo enim dixerunt: Si rex Iſrael eſt. Vel, Si hic eſt Chriſtus Dei electus, deſcendat

Lucæ 23 nunc de cruce. Confidit in Deo, liberet eum nunc, ſi vult. [Veruntamen rurſus videbo templum

plum ſanctum tuum]i.apoſtolos & eccleſiam militantem ac triumphantem. Hinc Ioan.16.
ait: Iterum añt videbo vos, & gaudebit cor veſtrum. Vnde cantatur in Pſal.34. Confitebor
tibi in eccleſia magna. Et 21. In medio eccleſiæ laudabo te.[Circundederunt me aquæ]tribu-
lationum[vſq; ad animam]i.vſq; ad corporalis vitæ extinctionem, iuxta illud Pſal.68. Sal-
uum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquæ vſq; ad animam meam.[ad extrema mõtium
deſcendi]ſecundum animam in puncto mortis, i.ad inferiora terræ loca. [terræ vectes con-
cluſerunt me,]ita ꝙ infra portas inferni fui detentus ſpontanee, non arctatus, nec captus,
aut proprie clauſus, immo portas æreas contriui, & vectes ferreos fregi. Iudæi vero puta-
bant eum vnà cum impijs in æternum damnatum, ſecundum quod Chriſtus fatetur in Pſal
mo 87. Poſuerunt me in lacu inferiori, In tenebroſis & in vmbra mortis. Ideo ſubditur, [in
æternum. Et ſubleuabis de corruptione vitam meam,] qm̃ non dediſti ſanctum tuum vide- Actor.2.
re corruptionem, & ad immortalem vitam ſuſcitaſti me tertio die. [Cum anguſtiaretur in Pſal.15.
me anima mea,] dum dixit: Triſtis eſt anima mea vſq; ad mortem, quando & facto me in Matt.26
agonia, factus eſt ſudor meus ſicut guttæ ſanguinis decurrentis in terram. [dñi recordatus Lucæ 22
ſum,]prolixius orando. Quæ oratio non eſt deſcripta. Et dicendo: Pater, ſi poſſibile eſt, au- Matt.26
fer à me calicem iſtum. Veruntamen non mea voluntas, ſed tua fiat.[Ego añt in voce laudis
immolabo tibi]ſacrificium laudis, ſecundum quod homo ſum. Obtulit etiam Chriſtus pa
tri vel trinitati prædam, quam de inferis rapuit, dum eam in aſſcenſione patri præſentauit
in patria. Deniq; quando in paſſione immolauit ſeipſum, nunq̃ anima eius, quo ad partem Marc.14
ſuam ſuperiorem, ceſſauit à laude diuina. [Quæcunq; voui, reddã.] Sic & nos agere par eſt.
Diſplicet enim Deo ſtulta & infidelis promiſſio, vt Salomon ait. Ecci 5.

¶Declaratio Cap. III. Et factum eſt verbum dñi ad Ionam ſecundo. Art. IIII.

ET factum eſt verbum domini ad Ionam ſecundo, dicens: Surge, vade ad Niniuen ciuita
tem magnam, & prædica in ea prædicationem, quã ego loquor ad te] videlicet ꝙ poſt
quadraginta dies mox ſubuertetur. Poſt liberationem Ionæ à mari & ceto, non dicitur
ei, cur non feciſti quod imperaui, ſed ſufficit ei naufragij & deuorationis ſola correptio. Su
perfluum nanq; eſt, delinquenti ſeruo poſt plagas imputare quod fecit, cum huiuſcemodi
correptio non tam emendatio ſit, q̃ exprobratio, ſecundum Hieronymum. [Et ſurrexit Io- Eſai.28.
nas]eruditus flagellis. Vexatio enim dat intellectum. Vnde in Hieremia habetur: Caſtiga- Hier.31.
ſti me domine, & eruditus ſum. [& abijt in Niniuen iuxta verbum domini. Et Niniue erat
ciuitas magna itinere dierum trium,]quantum ad ambitum murorum, ſecundum Hierony
mum, ita ꝙ tanta fuit amplitudo ciuitatis, ꝙ infra tres dies vix potuit circumiri, ſecundum
Gloſſam. Sed contra hoc quidam opponit, quia ſecũdum ſacram ſcripturam & hiſtorio-
graphos, Babylon exceſſit omnes alias ciuitates in magnitudine. Vnde ſecundum Ariſto-
telem, potius videbatur regio muris clauſa, q̃ ciuitas. Et tamen circuitus murorum eius non
erat niſi 24. leucarum, quæ non continent tres dietas complete. Obiectio iſta videtur mihi
in multis deficere. Primo enim non apparet, vbi ſacra ſcriptura affirmet Babylonem omni-
bus ciuitatibus mundi fuiſſe maiorem. Secundo, quia ſecundum Hieronymum, Babylõ ędi-
ficata fuit in quadrangulo, & quælibet pars muri illius quadrangularis habuit octo leucas,
ſicq; circuitus Babylonis fuit trigintaduarum leucarum. Tertio, quia (vt dicitur) decẽ leucæ
habent dietam. Quarto, quia ſecundum hoc etiam Babylon non oſtenditur fuiſſe minor, q̃
Niniue, ſed Niniue probatur habuiſſe in gyro circa triginta leucas. Iſte añt ſic arguens, dicit
ꝙ tres dietæ itineris Niniuę, ſint ſumendæ procedendo per vicos ciuitatis vbiq;. Sic enim (vt
dicit) habebat Ionas procedere denunciando ciuibus deſtructionem vrbis. Sed non vide-
tur conſuetudo, deſcribere magnitudinem loci vel vrbis per talẽ proceſſum. [Et cœpit Io-
nas introire ciuitatem itinere diei vnius]i. primo die proceſſit in vrbem, conficiẽdo ſeu per-
ambulando ſpatium vnius dietæ. Vel ſenſus eſt, Quod primo ingreſſu ſic feſtinauit, ꝙ ſta-
tim vnam confecit dietam pergendo per vrbem. Hieronymus autem videtur hæc verba ſic
intelligere, ꝙ Ionas diuinę iuſſionis & ſuperioris naufragij memor, viam trium dierũ vnius
diei feſtinatione cõpleuit. Alij vero, ꝙ in tertia parte vrbis tantũmodo prædicauit, & ad re-
liquos confeſtim prædicationis eius rumor peruenit. Veruntamen intuendo ſeriem textus,
videtur ſic intelligendum, ꝙ Ionas vnam dietam confecit, anteq̃ prædicauit. Et ſic forte cir
ca medium ciuitatis, vel in principaliori eius parte deueniens prædicauit, ſicut ſubiungitur:
[& clamauit, & dixit: Adhuc quadraginta dies]erunt ſeu defluent, [& Niniue ſubuertetur]i.
ab inimicis ſuis, ſeu plaga ſubita, aut ſimili modo deſtruetur, tam in ædificijs, q̃ in ciuibus.
Iſta fuit prophetia comminationis, per quam aliquid prænunciatur futurum, non vt eſt in
notitia mentis diuinæ, ſed ſecundum diſpoſitionem & ordinem ſecundarum cauſarum, quæ
poſſunt impediri atq; mutari. Peccata autem Niniuitarum exigebant vrbem & habitatores
ſubuerti. Et ſic Ionas prædixit futurum. Et tamen (vt aliqui aſtruunt) nec ipſe Ionas ſciuit
prophetiam ſuam ad cõminationem magis q̃ ad prædeſtinationem pertinere, quia hoc ſibi

reuelatum non fuit. Deniq; Gloſſa dicit hoc loco: Non eſt prophetia iſta deſcendens de præ-
ſcientia Dei, vbi omnia ſicut ſunt, ita permanent: ſed eſt cōminatio ad correctionem, pro-
ponens iuſtam vltionem, ſecundum præſentia Niniuitarum peccata. [Et crediderunt viri
Niniuitæ in dño,] priſtinos deos abijciendo, nec amplius in idolis confidendo. [Et prædica-
uerunt ieiunium] i. alijs, ſ. pueris, puellis, vxoribus, & familijs præceperunt, penitus abſtinere.
[& veſtiti ſunt ſaccis à maiore vſq; ad minorem] incluſiue. Saccus em̄ & ieiunium ſunt arma
pœnitentium, vt qui victu & veſtibus, luxu & ambitione Deum offenderant, abſtinentia &
humiliatione eundem placarent. Contraria em̄ curantur contrarijs. Et per quę quis peccat,
Sapi. 11. per hæc & punitur. [Et peruenit verbum] Ionæ [ad regem Niniuæ,] ab his qui audierunt à
Iona. Talia enim ſolent præſidenti in primis annunciari, ad quem ſpecialiter pertinet cura
boni communis. [& ſurrexit de ſolio ſuo, & abiecit veſtimentum ſuum] i. regij decoris or-
namenta ſeu regalia inſignia, Vnde LXX. tranſlatio habet, abiecit ſtolam ſuam [à ſe, & in-
dutus eſt ſacco, & ſedit in cinere.] Vt qui per ſuperbiam meruit iram, per eximiam humili-
tatem mereretur & veniam. Simile aliquid legitur de Achab rege Iſrael 3. Reg. 22. cum au-
diſſet cōminationem Heliæ. [Et clamauit, & dixit] i. per præconem vnum, vel vt amplius pu
to, per plures annunciari fecit celeriter: quoniam feruens affectio neſcit tardantia opera. [in
Niniue ex ore regis & principum eius, dicens:] vt ſcilicet nunciȷ dicerent verba ſequentia ex
parte regis & principum. [Homines & iumenta, boues & pecora non guſtent quicq̄, nec pa
ſcantur] ad certum tempus, & quantum poſſibilitas naturæ permittit. [& aquam nō bibāt.]
Per aquam & panem, ſcriptura ſignificat quemlibet cibum & potum: alioquin parua affli-
ctio eſſet hominum, in ciuitate tam opulenta non bibere aquam. Inter iumenta & pecora
hæc poteſt eſſe diſtinctio, q̄ iumenta proprie nuncupantur, quæ hominibus obſequuntur
in exercitijs neceſſarijs. dicuntur enim iumenta quaſi iuuamenta. Pecora vero ſunt aliæ be-
ſtiæ. Iumentum quoq; eſt genus ad bouem. Vnde poſito genere, diſcedūt ad ſpeciem, dum
dicunt iumenta & boues. Quamuis autem iumenta nullum peccatum habuerint, & infantes
nullum actuale cōmiſerint, iubentur tamen affligi, inquantum ſunt aliquid eorum qui pec-
carunt, ſcilicet poſſeſſio ſeu poſteritas. Sic eorum afflictio in dominos & parētes redundat,
& prouocat miſericordiam Dei conſiderantis feruidam pœnitentium contritionem, cuius
ſignum fuit beſtiarum atq; infantum afflictio. [& operiantur ſaccis homines & iumenta, &
clament ad dominum in fortitudine] i. efficaciter ſeu magno affectu, & cum neceſſitate in-
genti. Homines autem rationabiliter, intellectualiterq; clamabant, ſua crimina profitendo,
& miſericordiam implorando. Iumenta vero clamaſſe ſcribuntur, inquātum ex fame emit-
tebant mugitus, qui erant clamores ad dominum, inquantum homines ordinabant famem
& mugitum iumentorum ad mitigandum iudicem Deum. Rurſus irrationabilia dicuntur
clamare ad Deum, inquantum ex diuina prouidentia ſortiuntur affectum ad neceſſaria vi-
Iob 39. ctus. Vnde in Iob inducitur: Quis præparat coruo eſcam, quando pulli eius clamant ad De-
um, vagientes, eo q̄ non habeant cibos? [Et conuertatur vir] i. vnuſquiſq; virorum Niniuę,
[à via ſua mala] i. à vitioſa affectione & impia cogitatione, [& ab iniquitate, quæ eſt in ma-
nibus eorum] i. à malis operibus quæ ſunt in viribus operatiuis, ſeu membris per quæ exer-
centur, præſertim in manibus virorum Niniuitarum. [Quis ſcit, ſi conuertatur] à rigore iu-
ſtitiæ ad affectum clementiæ, licet in ſua nunq̄ mutetur natura. [& ignoſcat] nobis [Deus, &
reuertatur à furore iræ ſuæ] i. ab horrenda ſua comminatione, & parata nobis vltione deſi-
ſtat. [& non peribimus] i. non ſubuertemur eo conuerſo atq; placato. Dubitatiue lo-
quuntur, dicendo, quis ſcit? quoniam certi non erant, an eorum opera pœnitentialia eſſent
Eccl. 9. Deo accepta. Immo nemo ſcit, an ſit dignus amore: idcirco certus non eſt, an pœnitentia
ſua ſit placans Deum. Quamuis certum ſit, quod ex charitate pœnitentibus Deus ignoſcat.
Vnde & ſpes certitudinem habet ex parte miſericordiæ Dei, cui innititur: nō autem ex par-
te ſperantium, quum certi non ſint, an eorum opera ſint meritoria. [Et vidit Deus] oculo
pietatis & approbationis, [opera eorum] pœnitentialia non ficta, [quia conuerſi ſunt de
via ſua mala, qua itur ad infernum. [& miſertus eſt Deus ſuper malitia] id eſt, afflictione
ſeu pœna, [quam locutus fuerat, vt faceret eis] id eſt, pœnam comminatam miſericorditer
relaxauit, & non fecit,] nec tamen mentitus eſt. Quoniam prophetia comminationis intel-
ligenda fuit conditionaliter, ſcilicet niſi pœniterent. Et in hoc Deus monſtrauit verum eſ-
Hier. 18. ſe, quod ait apud Hieremiam: Repente loquar aduerſus gentem & regnum, vt eradicem &
deſtruam illud: Si pœnitentiam egerit gens illa, agam & ego pœnitentiam ſuper malo quod
cogitaui vt facerem ei. Hoc nempe de prophetia comminationis & malo pœnæ, de quibus
loquitur Ionas, intelligendum cenſetur. De tali autem malo ſeu malitia, dictū eſt in Amos:
Amos 3. Si erit malū in ciuitate, quod dominus non fecit? Allegorice, per hoc q̄ factum eſt verbum
domini ad Ionam ſecundo, quando de ventre ceti eductus eſt, datur intelligi, q̄ ad Chriſtū,
poſtquàm de ſepulchro ſurrexit, factum eſt verbum Dei patris, vt pergat ad Niniuen ci-
uita-

uitatem magnam,i. ad gentilitatem conuertendam mittat diſcipulos, qui nomen Christi Actor.9.
portauerunt ad gentes. Hoc aſit fecit Christus, dicendo apoſtolis: Euntes in mundū vniuer- Marc.16
ſum,prædicate euangelium omni creaturæ. Cum'q; gentiles audiſſent prædicationem apo-
ſtolorum,æternam condemnationem minantiū,crediderunt in Christum, & pœnitentiam
fecerunt condignam. Peruenit quoq; prædicatio verbi cæleſtis ad regem Niniuę,i.ad prin-
cipes,ſapientes,diuites & nobiles huius mundi, quorum aliqui omni ornatu mundano, va-
no,ſuperbo abiecto,conuerſi ſunt,& ſubditos ad fidem ac pœnitentiam prouocauerunt,in
tantum, vt homines,i.doctiores,& iumenta,i.ſtolidi & obtuſi boues, per quos intelliguntur
tur prædicatores,pecora quoq;,i.ſimpliciani,concorditer pœniterent. Dicit hoc loco Hie-
ronymus,ꝙ homines eloquentes difficilime conuertunt ad fidei humilitatem, & difficilius,
q̄ potentes,diuites & nobiles. Quidā tamen illorum conuerſi ſunt, vt Cyprianus martyr,qui
antea idola coluit, atq; Carthagine rhetoricā legit. Dantur præterea Niniuitis 40. dies ad
pœnitendum. Primo,vt vulnera animæ inueterata,inolita,radicata & vſitatiſſima,lōgo pœ-
nitentiæ tempore corrigerentur. Secundo,qm̄ quadragenarius numerus eſt pœnitētiæ com Exod.24
petens. Vnde Moſes & Helias 40. leguntur ieiunaſſe diebus. Similiter Christus pro nobis 3.Re.19.
dolens,ſe'q; affligens & exemplum proponēs. Inſuper Niniue ſpiritualiter dicitur ſubuerſa, Matt.4.
quando habitatores eius vita & moribus tam mirabiliter ſunt mutati, & quodāmodo eſſe
deſierunt, iuxta illud: Verte impios, & non erunt. Hoc tamen improprie nominatur ſub- Prou.12.
uerſio,quoniam fuit ſalutaris conuerſio. Veruntamen poſtmodum redierunt ad vomitum
priſtina'q; peccata,etiam ſatis cito. Vnde Tobias dixit: Video ꝙ propter iniquitatē ſuā ſub- Tobi.14
uertenda ſit Niniue. Fuit autem deſtructa tempore Ioſiæ regis à rege Medorum, vt refert Hie-
ronymus. Quæritur,quomodo Niniuitæ in vitijs maxime habituati,tam cito crediderūt &
pœnituerunt,cum nullum viderint miraculum in Iona propheta? Ad quod reſponderi po-
teſt,ꝙ Deus gratiam hanc clementiſſime infudit indignis,eos pie præueniens,ad præfigurandum
dum magnitudinem pietatis & gratiæ dandæ eccleſiæ ex gentibus congregatæ, quæ p̄ apo-
ſtolorum prædicationem conuerſæ ſunt. Conuerſio em̄ Niniuitarum, fuit figura conuerſi-
onis totius gentilitatis, Iudæis in ſua perfidia obſtinatis. Ionas autem primo prædicauit(vt
dictum eſt) iſraelitis,à quibus auditus non fuit. Poſtea gentibus, à quibus ſuſceptus eſt. Sic
Christus primo prædicauit Iudęis,qui eum non receperunt: poſtea gentibus per apoſtolos,
quæ ad ipſum conuerſæ ſunt. Veruntamen habeo circa hæc quandam imaginationē, quam
ſcribo non affirmando, ſed quia ſic fieri potuit: opinor ergo ꝙ forte aliqui virorū, qui cum
Iona in naui fuerunt,eius'q; in mare proiectionem viderunt,& prorſus putauerunt merſum
ac mortuum,venerunt in Niniuen. Cum'q; vidiſſent Ionam ibi venire, & prædicantem au-
dirent, vehementiſſime mirabantur,retulerunt'q; Niniuitis vniuerſa quæ acciderunt. Qui-
bus auditis,territi ſunt Niniuitæ,agnoſcentes,ꝙ vir ille eſſet vere miſſus à Deo omnipotēti,
qui tanta mirabilia circa eum monſtrauit in pelago. Sic'q; crediderunt & pœnituerunt.

¶Expoſitio Cap. IIII. Et afflictus eſt Ionas afflictione magna. Artic. V.

ET afflictus eſt Ionas afflictione magna] i.vehemēter contriſtatus. Dicit autem Hiero-
nymus & eum ſequentes, ꝙ non ſit afflictus ob id, ꝙ gentium multitudo,videlicet Ni-
niuitæ cum habitatoribus ſuis ſaluatur,ſed quia videt gētem ſuam, videlicet populum
Iſrael perire,& ſe præ cæteris prophetis electū,qui per ſalutem aliorum,proprij populi nun-
ciaret ruinam,ita ꝙ Ionas agnouit pœnitentiam Niniuitarum eſſe indicium indurationis
Iſraelitarum. Alij dicunt,ꝙ idcirco afflictus ſit, qm̄ vidit ciuitatem adhuc manere poſt tem-
pus quadraginta dierum. Propter quod timuit diffamari, contemni, & ſic falſus propheta
haberi,quod erat ſibi grauiſſimum. Et iſtud magis conſonat textui ſecundum ſuperficiem
ſeriem'q; verborum. Ionas enim non excuſatur omniquaq; à culpa in iſto negocio, vt pate-
bit & patuit. Vnde verbis & flagellis à Deo corripitur. [Et iratus eſt] i.cōmotus propter ſu-
um,vt ſibi apparuit,infortunium. Veruntamen non puto ꝙ contra Deum iratus extiterit,
vel de Niniuitarū conuerſione & cōuerſorum conuerſatione doluerit abſolute. Hoc em̄ ni-
mis enorme fuiſſet. Sed de ſua confuſione,& ex quodā, quāuis indiſcreto, iuſtitiæ zelo cōtra
Niniuitas cōmotus eſt. Et forte optauit,vt non obſtante eorum pœnitentia,ſua impleretur
prophetia,quatenus illi per præſentis vitæ flagella & deſtructionem purgarentur, atq; æter-
nam beatitudinem conſequerentur. [& orauit ad dominum,& dixit: Obſecro dn̄e. Nūquid
non hoc eſt verbum meum?]i.nonne iſtuc quod nunc ad oculum apparet, videlicet ꝙ vrbs
iſta non ſubuertitur, ſed tuam miſericordiam obtinet, eſt quod dixi, [cum adhuc eſſem in
terra mea]ſ.in terra natiuitatis meæ ſeu Iſrael. Tunc enim Ionas æſtimauit, & coniecturali- Ionæ 1.
ter dixit coram dn̄o,ꝙ timeret verba ſua non eſſe complenda. [Propter hoc,]quia ſic putaui
& dixi,& ne falſus viderer propheta, [præoccupaui vt fugerem in Tharſis,] ſecundum in-
tellectum expoſitum. [ſcio enim,quia tu Deus clemens] in effectu, [& miſericors] in natura
[es,& patiens]i.longanimiter expectans ac ſuſtinens. [& multę miſerationis, & ignoſcēs ſu-

per malitia]i.culpā dimittens,pœnamq; relaxans, & cōminationem ſæpe nō implens,ideo
nolui prædicare te rigoroſum, vel vindicaturum,ſciens proprium tibi eſſe, miſereri & par-
cere.Nolui quoq; prædicare te miſericordem, ne peccatores de tua bonitate præſumentes,
perſeuerarent in vitijs. Hinc præoccupaui vt fugerem. [Et nunc dñe tolle,quæſo, animam
meā:]& pone eam in limbo patrum ſanctorum:[quia melior eſt mihi mors,q̄ vita]Maluit
ergo mori,q̄ in tali viuere ſtatu,in quo dominus iuſte & vere redarguit eum. Aliquando ta-
men viri ſancti ex nimia afflictione vitæ præſentis deſiderauerunt mortem, non ex impati-
entia,ſed quietis amore, nec ipſam mortem quaſi terminum optauerunt, ſed quaſi ingreſ-
ſum ad vitam meliorem,in qua Deo vacarent perfectius. Hinc Moſes ait Nume.11.Obſecro
2.Cor.1. vt interficias me,ne tantis afficiar malis. Et Paulus:Supra modum, inquit, grauati ſumus,
Tobiæ 3. ita vt tæderet nos viuere. Tobias quoq;:Præcipe dñe in pace recipi ſpiritū meū.Expedit eīm
mihi mori magis, q̄ viuere. [Et dixit dñs,] increpando importunitatem prophetæ,[putas
ne bene]i.iuſte[iraſceris tu?]quaſi diceret,non. [& egreſſus eſt Ionas de ciuitate.] Hoc ſe-
cundum expoſitores quoſdam per recapitulationem hic dicitur. Prædictam nanq; oratio-
nem Ionas fudit,finitis quadraginta diebus à ſua prędicatione,quando conſpexit verba ſua
non adimpleri. Et ante illam orationem exijt vrbem, vt videret quid ei accideret. [& ſedit
contra orientem]i.orientalem plagam[ciuitatis.Et fecit ſibimet vmbraculum ibi.]i.tugu-
rium paruum, quo operiretur contra ſolis ardorem,qui ibi multum intenſus eſt. Non du-
bium,quin Niniuitæ in magna reuerentia habuerint Ionam,cuius iam cito crediderūt ſer-
monibus, & de victualibus ei copiam miniſtrabant, ſi tamen recipere voluit. Et puto, q͂
orauerunt prophetam, quatenus pro ipſis intercedere dignaretur. [& ſedit ſubtes illud in
vmbra,donec videret quid accideret ciuitati.] Præterea ad repræhendendum impatientiam
Ionæ,adduxit dñs exemplū ſenſibile.[& præparauit]i.repente ac miraculoſe de terra pullu-
lare fecit[dñs Deus hederam] i.virgultū ſiue arbuſculam quandam habentem folia lata,quę
facit denſiſſimam vmbram. Oritur autem crebro in partibus Palæſtinæ, ſecundum Hiero-
nymum,præcipue in locis arenoſis,& cito creſcit in altum, ſi tamē habeat aliquid ſolidum
ſibi infixum,videlicet ſtipitem,per quod aſſcendat,alioquin per terram reptat,ſiue diffundi-
tur. Dominus autem fecit hederam iſtam ſine adminiculo tali ſtatim vna nocte in altum
conſurgere,in quo poteſtatem ſuam oſtendit.[& aſſcendit]hedera [ſuper caput Ionæ, vt eſ-
ſet vmbra ſuper caput eius,& protegeret eum] contra ſolis calorem, ſicq; duplici fuit vm-
braculo coopertus.[laborauerat enim,]ſuſtinendo ęſtum ſolis,& iraſcendo ſeu ambulando.
[Et lætatus eſt Ionas ſuper hedera]id eſt, de eius productione & vmbra[lætitia magna:]
quoniam fecit ſibi ſuaue refrigerium,[& parauit Deus,]cuius prouidentis vniuerſa diſpo-
nit,[vermem.]vel de nouo producens,vel ad corrodendum adducens & applicans.[aſſcen-
ſu diluculi in craſtinum,& percuſſit hederam]id eſt,radicem eius corroſit.[& exaruit] hede
ra,quoniam radix non attraxit humorem,[& cum ortus fuiſſet ſol]i.diluculo[præcepit De-
Heſt. 13. us]cuius ditioni cuncta ſubduntur, cuius quoq; nutui tam prompte obediunt, quaſi eius in-
telligerent iuſſionem. [vento calido & vreoti,] qui auxit ſolis æſtum, & duplicauit calorem
ſolarem.[& percuſſit ſol ſuper caput Ionæ,] per reflexionem radiorum ſuorum, ex qua re-
percuſſione calor cauſatur, quanuis ſol non ſit in ſeipſo formaliter calidus, ſed cauſaliter
tantum. [& æſtuabat,] id eſt, præ calore quodammodo arſit. [& petijt animæ ſuæ] i.ad ſuble
uamen afflictionum animæ ſuæ orauit Deum.[vt moreretur]ipſe Ionas,non anima quę im
mortalis eſt.[& dixit]ad dominum,[melius eſt mihi mori,q̄ viuere.]in quo errauit,quātum
ad motiuum ſuum,vt dictum eſt. Quāuis viris ſanctis aliquo modo melius ſit mori in Chri
Phili. 1. ſto,q̄ viuere in carne,quemadmodum Paulus optauit diſſolui & eſſe cum Chriſto. Nec mi
rum ſi Ionas iam poſtulet mori, quando aucta eſt afflictio eius ex areſactione hederæ & ſo-
lis æſtuatione, qui paulo ante quærebat mortem præ dolore, q͂ verbum ſuum videbatur caſ
ſatum.[Et dixit dñs ad Ionam:Putas ne bene iraſceris tu ſuper hederam?]i. eſt ne ira tua ra-
tionabilis,qua propter arbuſculę ſubuerſionem iraſceris? Hoc Deus interrogat,vt pphetam
ex propria reſponſione redarguat & informet. [Et dixit] Ionas, [bene] i.rationabiliter [ira-
ſcor ego vſq; ad mortem]i.vehementiſſime. Poteſt autem contingere,vt homo ex nimia irę
commotione lœtalem infirmitatem & mortem incurrat: quoniam paſſio iræ, propter ac-
cenſionem & ebullitionem ſanguinis circa cor,eſt corruptiua. [Et dixit dominus: Tu doles
ſuper hederam]i.de eius areſactione,[in qua non laboraſti,]plantando, colendo ſeu irrigan
do,[neq; feciſti vt creſceret, quæ ſub vna nocte nata eſt, & ſub vna nocte perijt.] Non dicit,
an eadem nocte vtrunq; ſit factum, vel noctibus cōtiguis, aut certe magis diſtantibus. Puto
aūt, q͂ non ſit factum vtrunq; eadem nocte. Tempore enim nocturno non indiguit Ionas
vmbraculo hederę. Nunc autem prædictum eſt, q͂ facta fuit hedera,vt protegeret Ionā con-
tra ſolis feruorem.[& ego non parcam]Quærit,& quærendo inſinuat, quod multo amplius
indulgendum & condolendum erat à creatore ciuitati Niniuæ, q̄ dolendum de hederæ de-
ſtructio-

ſtructione. Ideo domin⁹ loquiť: Et ego non parcam [Niniuæ ciuitati magnæ] id eſt, rationa
bilius eſt, vt ego parcam Niniuitis, quàm vt tu de hederæ deſtructione triſteris. [in qua] ci-
uitate (ſunt plus q̃ centum viginti millia hominũ, q neſciunt qd ſit) diſtinctionis [inter de-
xteram & ſiniſtram ſuam.] Quod intelligi poteſt de pueris atq; infantibus, nondũ annos
diſcretionis ſortitis, vel de rudibus & indoctis, q ante prædicationem Ionæ inter bona & ma
la diſcernere non valebant. Si primo modo accipiať, datur intelligi, quãta fuerat ibi multi-
tudo hominũ prouectioris ætatis. [Et iumenta multa] qbus propter poſſeſſores conuerſos
parcendum eſt, quemadmodũ propter iniuſtos dominos aliquando trucidanť. Conſiderã-
da eſt autem compendioſitas Ionæ, q̃ breuis in verbis, q̃ fructuoſus in ſenſu, q̃ planus in de-
ſcriptione propriæ culpæ, in quo multorum eſt redarguta loquacitas. Deniq; habuit Ionas
alias reuelationes propheticas ad regnum Iſrael pertinentes, vt patet 4. Regum, & nunc par 4.Re. 14.
tim commemoratum eſt. Illas autem breuitati ſtudens, non deſcripſit, ſed iſtam tanquam
principaliorem. ¶Præterea, myſtice per hederam ſignificatur ſynagoga, quæ ſe in altum
erexit per apparentem religionem, & ſancta ſecularia habuit, radicem vero non profun- Hebr. 9.
dauit in terra. Vermis autem corrodẽs hanc hederam, fuit exercitus Romanorum, vel Chri
ſtus, qui ait: Ego autem ſum vermis & non homo. Qui propter peccata Iudæorum dedit Pſal. 21.
eos in manus Romanorum, iuxta quod ait in Eſaia: Calcaui eos in furore meo, & concul- Eſa. 63.
caui eos in ira mea. Ipſe enim eſt omnium iuſtiſſimus iudex, qui eſt ſuper omnia Deus ſubli
mis & benedictus, Amen.

D. DIONYSII CARTHUSIANI IN MICHAEAM PROPHETAM ENARRATIO.

¶Elucidatio capituli I. Verbum quod factum eſt ad Michæam.

Articulus primus.

Michæas ſanctus Dei propheta, cuius liber myſterijs & pulchritudi-
ne ſenſuum plenus eſt, ſextus eſt in ordine duodecim prophetarũ.
Qui libro ſuo prologum breuem præmittens, temp⁹ ſuæ vaticina-
tionis oſtendit, dicendo: [Et verbum domini q̃d factum eſt ad Mi
chæam Moraſthitẽ] id eſt, ſermo prophetalis à Deo per angelũ di-
ctus Michææ, oriundo de Moraſthi viculo paruo, apud vrbem Pa
læſtinæ Eleutopolim ſito. [in diebus Ioathan, Achaz, Ezechię re-
gum Iuda.] Non ponit nomina regum Iſrael ſeu decem tribuum,
ſub qbus prophetauit, qa expreſſis regibus Iuda, qbus in regnando
contemporanei erant, faciliter intelligunť. Superius quoq; dictum
eſt, ꝙ Oſee & Amos, immo & Eſaias ſub Ozia, Ioathan, Achaz & Ezechia, prophetarunt. Oſee. 1.
Hic autẽ Michæas non legiť prophetaſſe ſub Ozia patre Ioathan. Ex quo elicitur, ꝙ Michæ Amos 1.
as cœpit ſub Ioathan vaticinari. Et pro parte prophetauit eodem tempore q̃ Oſee, Eſaias, Eſa. 1.
& Amos, quanuis poſt illos incepit. Ex his inſuper conſtat, ꝙ iſte Michæas ſit alter ab illo,
de quo 3. Regum habetur, qui ſub Achab prophetauit, de quo, Achab dixit ad Ioſaphat: 3.Re. 22.
Ego odi eum, quia non prophetat mihi niſi malum. Ille itaq; diu præceſſit iſtum Michæã.
Et dictus fuit Michæas filius Hiemla. [quod vidit] id eſt, ſpiritualiter intellexit in repræſenta
tione viſionis imaginariæ. Intelligentia ſiquidem opus eſt in viſione. [ſuper Samariam] id Dani. 2.
eſt, de populo decem tribuum, quæ nomine Samariæ deſignatur, quia Samaria fuit in re-
gno illo metropolis. Poſſet tamen Samaria accipi pro ipſa prouincia. [& Hieruſalem] id
eſt, de populo duarũ tribuũ, ſcilicet Iudæ & Beniamin, ſub quib⁹ compræhendiť trib⁹ ſacer-
dotalis atq; Leuitica, quæ à tempore ſeparationis decem tribuũ à domo Dauid, adhæſit re-
gno Dauid, in q̃ ſuit templũ & cultus diuin⁹. Decem eñ trib⁹ fecerunt ſibi ſacerdotes de ex-
tremis populorũ. Per Hieruſalem ergo metropolim regni Iudæ, ſignanť hæ tribus. Deniq;
Michæas de vtroq; regno prophetauit. Et primo de decem tribuum populo. Ideo exprimit
Samariam ante Hieruſalem. Hoc ergo verbũ dñi oſtenſum Michęę eſt, quod ſubiungiť. An-
tequam tamen verbum iſtud deſcribiť, excitat propheta auditores ad diligentiſſimam ad-
uertentiam dicendorũ. Verba eñ altiſſima cũ multa ſunt reuerentia auſcultanda. [Audite]
auribus cordis & corporis [populi oẽs, & attendat terra & plenitudo eius.] Ad literam pro-
pheta loquiť hoc ad duodecim tribus. Et p terram intelligit habitatores vtriuſq; regni. Ple-
nitudo aũt intelligi poſſunt meliores aut ditiores. Vel repetit idem ſub alijs verbis, ſicut fre-
quenter fit in ſcripturis ad ampliorem attentionẽ excitandã. [& ſit dñs Deus vobis in teſtem]
i. Deus ſit vobis teſtis veritatis eorũ, quæ dico, ſ. teſtificando ſeu demonſtrando, ꝙ vera ſint

quæ loquor. Vnde Symmachus tranſtulit, teſtificās. Et ſeptuaginta trāſtulerūt, in teſtimoni-
um. Vel ſenſus eſt: Quod Deus atteſtet prophetæ, ꝙ annunciauit populo quæ Deus ꝓcepit,
quatenus populus ſi non obedierit, nullam habeat excuſationem, Deo contra ipſum teſtimo
Hier. 29. nium perhibente, qui ait in Hieremia: Ego ſum iudex & teſtis. Hoc modo Moſes ait in Deu-
teronomio: Conteſtabor contra vos cælum & terram. [dñs de templo ſancto ſuo] id eſt, de
cælo ita teſtet, puta de cælo empyreo, in quo ſpecialiter eſſe & habitare aſſeritur. Ideo &
dicit inde operari. Vel templum Dei ſanctum, vocat electorum fidelis collectio, in qbus gra-
tioſe habitat. Deinde ponit verbum Dei propheticum huic vati oſtenſum. [Quia ecce domi
nus egredietur de loco ſuo] id eſt, de ſublimi cælorum habitaculo deſcendet ad terram, nō in ſe,
vel per aliquam ſui mutationem aut loci mutationem, ſed ꝑ operationē ſeu vltionem, atq;
potentiæ ſuæ declarationem. Ibi eñ Deus eſſe aſſerit, vbi euidenter operat. Dum ergo non
oſtendit poteſtatem ſuam in impijs, eorum vlciſcendo peccata, videt deeſſe. Dum vero vindi-
cat, dicit viſitare, venire, ſiue accedere. Vnde habet Pſalmo 143. Domine, inclina cęlos tuos &
Gene. 18 deſcende. In Geneſi quoq; dñs ait de Sodomitis: Deſcendam & videbo, ſi iuxta clamorem, q
venit ad me, faciant. Vel locus immenſi Dei, eſt ipſemet Deus. Infinitū enim fulcit ſeipſum,
1. Tim. 6 nec aliqd extra ſe continet illud. Deus quoq; lucem habitat inacceſſibilem. Dum ergo De-
us omnipotens ſeipſum nō manifeſtat, quaſi in proprio permanet loco. Dum vero ſuam vir-
tutem vel ſapientiam ſiue iuſtitiā manifeſtat per effectus, egredi fertur de loco ſuo, i. de ſui-
ipſius abſcondito. De quo loquit Eſaias 45. Vere tu es Deus abſconditus. Rurſus cum natu-
ra Dei ſit bonitas, propriū ei eſt & cōnaturale, eſſe propiciū ſeu miſereri & parcere. Sicq; lo-
cus Dei eſt miſericordia ei⁹. Dum ergo à dulcedine pietatis tranſit ad æquitatis rigorē, & du
rum atq; ſeuerū ſe exhibet propter noſtra delicta (quod quaſi alienum ab eo eſt) egredit de lo
co ſuo. [& deſcendet] per vltionis effectum. [& calcabit ſup excelſa terræ] id eſt, colla terre-
norum & impiorum ſuppeditabit, tradēdo idololatras filios Iſrael manibus & pedibus aduerſa-
riorum, puta Aſſyriorum & Chaldæorum. [Et conſument montes ſubter eum] id eſt, maiores,
vtpote reges ſeu principes, ſacerdotes & iudices occidentur diuina virtute ab hoſtibus iam
præfatis. [& valles] id eſt, inferiores [ſcindent] i. deſtruent ab inimicis valde velociter. [ſicut ce
ra à facie] id eſt, præſenti calore [ignis] conſumit, [& ſicut aquæ quæ decurrunt in præceps]
id eſt, à loco altiori fluunt in baſſiorem. Tales enim aquæ diuidunt in guttas ſeu riuulos. [In
ſcelere Iacob] id eſt, propter idololatriam decem tribuum, quæ nomine patris ſui Iacob ex-
primunt. [omne iſtud] id eſt, tota punitio iſta infligitur, [& in peccatis domus Iſrael] id eſt,
etiam propter alias iniqtatea populi Iſrael, ſeu decem tribuum, quæ dicuntur Iacob & Iſra
Num. 22 el, quemadmodum pater earum dictus eſt Iacob & Iſrael. Vel Iacob & Iſrael, poſſunt referri
Pſal. 79. ad regnum Iudæ & Samariæ. [Quod ſcelus Iacob] præcipuum? [nonne Samaria?] id eſt, ido
Gene. 25. lolatria, quæ in metropoli illa vigebat, vel maiores qui alios ad vitia induxerunt, fueruntq;
Gene. 32. peccatū, id eſt, cauſa inductiua peccati ſubiectis. [Et quę excelſa Iudæ?] id eſt, phana ſeu loca
ſublimia, in qbus duæ tribus idololatriam exercebant. [nonne Hieruſalem?] id eſt, excelſa q
4. Re. 16. in metropoli Iudæ, puta Hieruſalem extiterunt, vel circa eam. Exemplo enim regū, q in Hie
4. Re. 21. ruſalē idololatriam commiſerunt, cæteri de regno Iudæ inducti fuerunt ad idem ſub pluri-
bus regibus Iuda, ꝓſertim ſub Achaz & Manaſſes, vt patet in lib. Regum. [Et ponam Samari
am, quaſi aceruū lapidū in agro] id eſt, metropolim decem tribuum per Aſſyrios deſtruam,
ita ꝙ ædificia corruentia, erunt velut congeries ſaxorum poſitorum in agris. [cum plantat vi
nea] circa agrum. Tunc enim lapides de loco vineæ colligunt, & in vnum cumulum proijci
untur. [& detraham] per Aſſyrios [in vallem lapides eius] id eſt, ſtructuras lapideas Samariæ,
quæ ſita fuit in montibus. [& fundamenta eius reuelabo] id eſt, funditus deſtruetur, intantū
vt fundamenta cernant ſub terra. [& omnia ſculptilia eius] id eſt, idola ſculpta [concidentur]
id eſt, ab Aſſyrijs deſtruentur, vt quicqd precioſum fuerit in idolis, tollant, ſiue aurum ſiue ar-
gentū. [Et oēs mercedes eius] i. poſſeſſiones, quas ciues Samariæ putabant ſibi dari ab idolis
pro præmio ſeruitutis exhibitæ idolis. De qbus dictum eſt Oſee 2. Mercedes hæ meæ, quas
dederunt mihi amatores mei, id eſt, dij, qbus amoroſe ſeruiui. [comburentur igni] illæ vide-
licet quas Aſſyrij non conſumpſerūt, nec abſportare quiuerūt. [Et omnia idola eius ponam
in perditionem] ita ꝙ deſtruentur ab hoſtibus, nec ſe, nec ſuos cultores valebunt defendere.
[quia de mercedibus meretricis] id eſt, de diuitijs Samariæ ſpūaliter fornicantia cum dijs, vel
tota gens duodecim tribuum, idolorum cultrix, dicitur meretrix, recedendo à Deo vero, & cū
idolis fornicando. [congregata ſunt] id eſt, conflata atq; collecta ſunt idola. Ex precioſis
Eſai. 30. nanq; materijs fabricati ſunt idola. Vnde per Eſaiam & Oſee Deus conquerit, ꝙ ex auro &
Oſee. 8. argento ſuo, quod ſ. ipſe conceſſit filijs Iſrael, ipſi deos ſeu idola perfecerunt. [Et vſq; ad
mercedem meretricis] id eſt, Niniuę ſeu gentis Aſſyriæ corporaliter & ſpiritualiter fornican
tis, [reuertent] id eſt, in poteſtatem Aſſyriorum redigent. Qui quicquid precioſum & placitum
inuenerunt in idolis Samariæ, ſecum tulerunt in Niniuen, quaſi pro mercede pugnæ ſuæ
contra

contra decem tribus. Immo Deus talia dedit eis pro obſequio, quo ſibi contra decem peſſi-
mas tribus ſeruierunt, eo modo, quo ad Ezechielem ait, ꝙ regi ac populo Babylonis dabit Ezec. 16.
bona Aegypti ꝓ mercede obſequij, ꝗ ſibi contra Tyrum ſeruierunt, qa in Tyro pauca re-
pererunt. Hæc omnia contigerunt decem tribubus maxime tempore Oſee regis Iſrael, vt le-
gitur 4. Regum 17. Nomine quoq; Samariæ vrbis metropolitanæ, aliæ vrbes decem tribuū
intelliguntur. [Super hoc] id eſt, de tanta miſeris & preſſura decem tribuum, [plangam
& vlulabo] ex magna compaſſione. [vadam ſpoliatus] ſocietate populi mei, vel proprijs
bonis. Aſſyrij enim etiam iuſtorum bona diripiebant. [& nudus] id eſt, pauper. Vel hoc
ideo dicit, quoniam ſecundum conſuetudinem Iudæorum, tempore tantæ tribulationis ve
ſtimenta propria lacerauit. Vel ad placandum dominū, captiuitate inſtante, per nudita-
tem ſeipſum afflixit in pœnitentia pro alijs. [faciam planctum velut draconum] id eſt, al-
tum atq; horribilem, quemadmodum dracones, cum ab elephantis vincunt, terribili per-
ſtrepūt ſibilo. [& luctum quaſi ſtruthionum] id eſt, valde miſerabilem. Struthio autem ſic-
ut in Iob dicit, durat ad fœtus ſuos, & ouorū ſuoꝝ immemor, relinquit ea in arena, tranſ- Iob. 39.
euntium pedibus conculcanda. Nihilominus orta occaſione plurimū dolens, ſuo modo
luctum emittit. [quia deſperata eſt plaga eius] id eſt, iniquitas decem tribuum, quę eſt animę
vulnus, inſanabilis eſt, ob ſuam radicationem in cordibus impiorum, & obdurationem ac
incorrigibilitatem peccantium, qui abiecerunt prophetas, & conuerti ſpreuerunt, quanuis
abſolute loquendo, non fuerit incurabilis. Vel plaga eius, id eſt, punitio ſeu captiuitas popu
li huius, deſperata eſt, id eſt, inconuertibilis & irreuocabilis, ita quòd veniam non meret, &
vſq; in finem mundi durabit. Hoc modo ſcriptum eſt apud Hieremiam: Quid clamas ad Hier. 30.
me? inſanabilis eſt dolor tuus. Et Oſee 9. Non addam vt diligam eos. Hæc eſt vna ratio tan
ti ploratus. Alia eſt, [quia venit vſq; ad Iudam] id eſt, culpa & pœna decem tribuum, vſq;
ad regnū duaꝝ tribuū venit: quia ſimilia crimina operantes duæ tribus, quæ decem, talia 4. Re. 17.
paſſæ ſunt à Chaldæis, qualia decem ab Aſſyrijs. [tetigit portam populi mei] id eſt, perſe- 4. Re. 25.
quutio Chaldæorum portas vrbium Iuda deſtruxit [vſque ad Hieruſalem,] incluſiue, quia
illam quoq; deſtruxerunt Chaldæi. Vel vſq; Hieruſalem excluſiue. Et tunc de Sennache-
rib rege Aſſyriorū, & eius exercitu intelligendum eſt, qui aſſcendit ſuper omnes vrbes Iu-
da, & obtinuit eas, ſicut habet Eſai. 27. [In Geth] vrbe Philiſtinorū, [nolite annunciare]
plagā populi Iſrael, ne vitioſe lætent Philiſtæi, qui ſemper oderūt Iſraeliticā plebem. Vnde
occiſis Saul & Ionatha, Dauid cecinit: Nolite nunciare in Geth, ne audiant incircuncisi. 2. Reg. 1.
[lachrymis ne ploretis,] id eſt, plangendo nolite interioris triſtitiæ ſigna oſtendere, nec
in ſingultibus dolor erumpat, ne rumor ad Philiſtæos deueniat. [in domo pulueris] id eſt,
occulte in domibus ad luctum aptis, in quibus ſolent pulueres lugentium capitibus ſu-
periactari. Vel per domum pulueris intelligit habitacula ruinoſa, quæ quilibet ingredi po-
teſt, vt lugeat in ſecreto. [puluere vos cōſpergite] id eſt, pulueres ſuperponite capiti veſtro,
quemadmodū conſuetudo fuit Iudęis tempore anguſtiæ, ſuperiactare capitibus pulueres, in
ſignū doloris & humilitatis, iuxta illud in Pſalmo 43. Quoniam humiliata eſt in puluere ani-
ma noſtra. [tranſite vobis] i. ad veſtram confuſionem in captiuitatē tranſibitis, [habitatio
pulchra] id eſt, Samaritani ſeu decem trib᾽ habitantes in Samaria, quæ ſita fuit in pulcherri
mo atq; vberrimo loco Iudææ. Habitatio inquam, [confuſa ignominia] id eſt, ignominio-
ſis confuſionibus impleta. Confuſibiliter enim Aſſyrij tractauerunt hanc gentem. [non eſt
egreſſa] id eſt, nondum de terra ſua tranſlata, [quæ habitat in exitu] plebs hæc exiſtens in
foribus captiuitatis, ſeu quaſi in ianua exeundi, quia iam protinus capietur. Vel ſenſus eſt,
quòd non eſt egreſſa ſponte, ſed violenter & tracta, [Planctum domus vicinæ accipiet ex vo 4. Re. 18.
bis, quæ ſtetit ſibimet.] Iſte eſt ſenſus & ordo verborum: Quæ ſtetit ſibimet, id eſt, domus 2. Par. 29.
regni Iudæ, quæ deſtructa Samaria, ſub Ezechia adhuc ſtetit firma ſub protectione diuina.
Quoniam tempore Ezechiæ Deo ſeruiuit, accipiet ex vobis, id eſt, veſtro exemplo, o decē tri
bus planctū domus vicinæ, id eſt, cauſam lugendi taliter, vt vos luxiſtis. Dom᾽ enim vicina di
citur regnū decem tribuum, quod proximū fuit regno Iudæ. Regnum vero Iudæ tempore
Manaſſes imitabat peccata & idololatriam decē tribuū. Sicq; ſumpſit ex eis cauſam ſuę pu 4. Re. 21.
nitionis à Chaldęis, quam ſuſtinendo deplanxit. Vel eſt ſenſus: Quòd aliq ex duab᾽ tribub᾽ 2. Par. 33.
audientes decem tribuum captiuitatem, condoluerūt, & ſibimetipſis metuebant plangen-
tes. [Quia infirmata eſt in bonum] id eſt, à bono & cultu diuino deiecta eſt, [quæ habitat in
amaritudinibus] id eſt, dom᾽ regni Iudæ inſiſtens peccatis, Deū ad amaritudinem prouocan
tibus. Vel habitans in pœnis, quas propter ſua peccata incurrit. [quia deſcendit malū à do-
mino] id eſt, punitionem De᾽ adduxit per Aſſyrios ſeu Chaldæos, [in portam Hieruſalem] 4. Re. 17.
quam deſtruxerūt Chaldæi. Vnde dn̄s ait per Hieremiam 25. Ecce ego aſſumam ſeruū meum 4. Re. 25.
Nabuchodonoſor, & conuocabo regna Babylonis, & venient, & ponent vnuſquiſq; ſoliū ſuum
in portis Hieruſalem. Rex quoq; Aſſyriorum de Lachis miſit Rapſacē cum manu graui ad
Hieruſalem

Hieruſalem. [Tumultus quadrigæ ſtuporis] id eſt, ſtrepitus quadrigarum ſeu curruum ho-
4.Re. 19. ſtilium,ad ſtuporem mentis inducentium, incutiendo magnum timorem venit,[habitan-
2.Par. 32 ti Lachis]id eſt, habitatoribus ciuitatis ſic dictæ,quam vaſtauit Sennarherib, q̃ capta,perre
Ioſue 10. xie contra Lobnam. Et ſir iſta exponuntur de Aſſyrijs & Larhis vrbe Iudæ. Alij vero expo-
nunt de Chaldæis & Lachis,quę alio nomine dicta eſt Dan,fuitq́ ſita in termino Aquilona
ri terræ promiſſionis,per quam Chaldæi cum curribus & equitibus intrauerunt contra Iu-
dæam. [Prinripium peccati eſt filiæ Sion.] Hoc ſecundum primam præcedentis clauſulæ
expoſitionem ita accipiſ: Lachis quæ ſuit in regno Iudæ,fuit principium percati & idolo-
latriæ filiæ Sion,id eſt,vrbi Hieruſalem & Iudææ,ſeu populo Iudæ communiter.[quia in te]
o Lachis[inuenta ſunt ſcelera Iſrael] id eſt, idololatria vitiaq́ annexa decem tribuum,& ita
Eſaię 10. per te, velut per portam,intrauerunt regnum Iudæ. Quo ad ſecundam præcedentis clauſu-
læ interpretationem,iſte eſt ſenſus:Quòd Larhis,quæ dicta eſt Dan, fuie principium idolo-
latriæ regno Iudæ,quoniam in Lachis à tempore Iudicum fuit idolum Michæ, vt dicitur in
Iudi. 18. libro Iudicum.Et ita ex Lachis deriuata eſt idololatria ad decem tribus,à quibus vltrà pro-
3.Re. 12. ceſſit ad duas. Hæc tamen expoſitio videtur ambigua, quia Hieroboam filius Nabath,redi-
ens ex Aegypto, cœpit idololatriam in decem tribus, quã non didicit in Lachis ſeu Dan.
Veruntamen in Dan, fuit vnus vitulorum aureorum, ſicq́ quodammodo fuie decem tribus
principium huius facinoris. [Propterea]id eſt,propter vitia nunc expreſſa,aut ſimilia. [da-
bit] rex Aſſyriorum, vel Deus per illum mittet [emiſſarios] i. pugnatores ſiue latrunculos,
vel ſagittarios [ſuper hæreditatem Geth] id eſt, contra vrbem metropolim Philiſtinorum
nomine Geth, & contra diuitias eius, quæ vrbs & cuius habitatores fuerunt [domus men-
darij in deceptionem regibus Iſrael,] id eſt,reges Iſrael mentiendo deceperunt, ſicq́ merue
runt hanc pœnam. [adhuc hæredem]id eſt,alienos hæredes ſeu hoſtes Aſſyrios, bona tua
rapientes ac poſſidentes,[adducam tibi] plebs Iſrael, [quæ habitas in Mareſa] id eſt, vrbe
ſic appellata. [vſque ad Odollam] id eſt,habitatores ciuitatis illius ad terram promiſſionis
4.Re. 17. pertinentis. [veniet gloria Iſrael] id eſt, ignominioſa captiuitas decem tribuum, quia &
ipſi ab Aſſyrijs capti ſunt. Loquitur autem propheta ironice, intelligendo per gloriam
2.Re. 6. Iſrael, confuſionem ipſius, quemadmodum Mirol ait ad Dauid: Quàm glorioſus rex Iſra-
el hodie. [decaluare & tondere] id eſt, o Samaria & Iſrael, cui tanta confuſio imminet,de-
pone ornatum,& more captiuorum radere ignominioſe, in ſignum calamitatis tuæ atque
triſtitiæ.[ſuper filias deliciarum tuarum] id eſt, propter captiuitatem filiorum tuorum, qui
aliquando delicioſi fuerunt, & delicate nutriti. [dilata caluitium tuum]id eſt,magna ſit de-
caluario tua tonſioq́ præfata. [ſicut aquila] cui exridunt plumæ ob vetuſtatem,[quoniam
captiui ducti ſunt ex te] id eſt, filij tui mox in captiuitatem ducentur. Immo tempore hu9
prophetiæ iam multi fuerunt rapti & preſſi ſeu interfecti ſub regibus Aſſyriorum Phul &
4.Re. 17. Teglat. Poſtremo hanc expoſitionem literalem atq́ conſimiles dicit ſe ab Hebręis didiciſ-
ſe ſanctus Hieronymus.

¶Elucidatio moralis eiuſdem primi capituli. Art. II.

MIchæas interpretaẽ humilitas. Moraſthi vero hæres. Qui igitur humilitate ornatur,di
Matt. 11. ſcens ſemper à Chr̃o, quoniam mitis eſt & humilis corde, & ad cæleſtis pertinet hæ-
Eſaiæ 64 reditatis ſortem, cui præparauit Deus, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec
ratio compræhendit. Hic talis illuſtratur à ſpiritu ſancto, ſitq́ ad eum verbum domini, &
audit quid loquatur in ipſo dominus Deus, quoniam diuino inſtinctui acquieſcit. Hinc Sa
lomon ait Pro. 11. Vbi humilitas,ibi & ſapientia. Nempe quo homo ſeipſum Deo profundi
us humiliusq́ ſupponit, eo Deus gratioſius ad ipſum conuertitur, & varuitatem eius libe-
ralius implet, quia humilitas in veritate fundatur. Et quanto ſe aliquis verius perfectiusq́
dinoſcit, eo ſe derliuius,timoratius, atq́ intimius deprimit. Ac per hoc æternæ & increatę
veritati charior ſit atq́ propinquior. Propter q̃d ait Saluator Luc. 14. & 18. Qui ſe humiliat,
Iob. 22. exaltabiẽ. In lib. Iob quoq́ induritẽ Qui humiliatus fuerit,erit in gloria. Itaq́ ſi in virtute &
gratia radicari,ſi radio ſapientię illuſtrari,ſi Deo dilecti,vicini ac intimi eſſe optamus,humi
liemur ex toto corde ſub potenti manu DEI, cuius comparatione eſt totus mundus tan-
quam puluis exigu9. Deniq́ humilis iam pręfatus vider verbum domini[ſuper Samariam]
id eſt,fictos & reprobos Chriſtianos,qui dicunt ſe noſſe & diligere Chriſtũ,factis autem ne-
gant. Samaria vero interpretaẽ cuſtodia, per q̃d deſignanẽ virtuoſi in proprijs oculis, ſimu-
latores vani atq́ hypocritæ, qui ſe Chriſti legem iactant ſeruare. Quid ergo de iſtis dicat
dominus,audit & noſcit humilis à Deo inſtructus,q̃niam de talibus nouit ſcriptũ Iob 36. Si
Iob 13. mulatores & callidi prouocant iram Dei. Et, Non veniet in cõſpectu Dei omnis hypocrita.
De q̃bus ait Saluator Mat. 23. Væ vobis,q̃ ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, q̃ à foris parent
hominibus ſpecioſa,intus vero plena ſunt oſſibus mortuorum & omni ſpurcitia: ſic & vos
quidem à foris paretis hominibus iuſti, intus vero pleni eſtis hypocriſi & omni iniquitate.

Proinde

Proinde ſimulata æquitas non eſt æquitas, ſed duplex iniqtas. [Et Hieruſalẽ] id eſt, talis quo-
que intelligit, qd de electorũ eccleſia Deus pronũciet, ſcilicet, ꝙ oẽs qui volũt pie viuere in 2. Tim. 3.
Chriſto, perſequutionem patienť. Et ꝙ omnes qui placuerunt Deo, per multas tentationes Iudit. 8.
tranſierunt fideles. Talibus quippe ait Saluator Ioan. 15. Si me perſequuti ſunt, & vos perſe-
quentur, quia non eſt ſeruus maior domino ſuo. Et denuo ait 16. Mundus gaudebit, vos au-
tem contriſtabimini, ſed triſtitia veſtra vertet in gaudiũ, & gaudium veſtrũ nemo tollet à vo
bis. [Audite populi omnes, & attendat terra,] id eſt, eccleſia militans degens in iſto exilio,
[& plenitudo eius] id eſt, gratiæ ſpirituales conceſſæ fidelibus, ſcilicet virtutes, & dona ſpiri-
tus ſancti: quatenus procedant ad actum, dum verbum Dei proponitur. [Et ſit dominus De
us vobis in teſtem] id eſt, Chriſtus, qui eſt teſtis fidelis, ſit teſtificans contra vos, ſi male ege-
ritis: & pro vobis, ſi bene. [Quoniam ecce dominus] Chriſtus [egredietur de loco ſuo]
id eſt, de ſummo cælo in die iudicij. [Et deſcendet] ſecundum naturam aſſumptam. [Et
calcabit ſuper excelſa terræ] id eſt, ſuperba huius mundi deijciet. Vnde Eccl. 24. Omnium,
inquit, excellentium & ſublimium * colla calcaui. Et Prouerb. 8. Arrogantiam & ſuperbi- * corda
am, viam prauam, & os bilingue deteſtor. Hinc Hieremi. 13. præcipitur: Nolite eleuari, ſed
date gloriam domino Deo veſtro, antequam contenebreſcat, & antequam offendant pe-
des veſtri ad montes caliginoſos. Præterea, intra bonos & humiles calcat Deus, quoniam
in illorum cordibus habitat, ambulat, epulatur. Sed ſupra ſuperbos & malos calcat, q̃ni-
am deprimit, ſpernit, & damnat eiuſmodi. Nec ſolum intra electos & humiles calcat Deus,
ſed inſuper quaſi ſupponit ſe eis, dicente Pſalmiſta de electis: Cum ceciderit, non collidetur, Pſal. 36.
quia dominus ſupponit manum ſuam. Et Moſe Deut. 1. Portauit te dominus Deus tuus,
ſicut portare ſolet mulier filium ſuum. O quanta vnio atꝗ communio Dei ſublimis, & ſer-
uuli humilis. [Et conſumenť montes, & valles ſcindentur] id eſt, vniuerſi ſuperbi, & terrenis
rebus immerſi, qui valles dicunť, de quibus loquitur Hieremias 17. Recedentes à te, in terra
ſcribentur, peribunt. [In ſcelere Iacob] id eſt, propter peccata fidelium [omne iſtud] pro-
pter culpam enim infligiť pœna. Propter quod ſcriptũ eſt Iob 4. Recordare, obſecro, quis
vnquam innocens perijt? quin potius vidi iniquos domino flante perijſſe. [Quod ſcelus Ia-
cob?] id eſt, Eccleſiaſticorũ & electorũ virorũ, [nõne Samaria?] id eſt, ad quod à peruerſis in-
ducunť, à quibus frequenter pertrahunť ad vitia, dicente ſcriptura: Cũ peruerſo peruerteris. Pſal. 17.
Et: Qui tetigerit picem, inquinabitur. Vnde Num. 16. Moſes loquitur: Recedite à taber- Eccl. 13.
naculis hominum impiorum, & nolite tangere quæ ad illos pertinẽt, ne inuoluamini in pec
catis eorum. Hinc gratulabundus & gratus concinit Pſalmiſta: Protexiſti me à conuentu Pſal. 63.
malignantium, à multitudine operantium iniqtatem. [Et quæ excelſa Iudæ?] id eſt, animo-
ſitates & vanitates confitentium Deo, ſeu Chriſtianorũ bonorũ. Qui licet ſint perſeuerãtes in
gratia, tamen ſubinde ſuperbiæ vanitatiſꝗ ſentiunt motus. [nonne Hieruſalem?] id eſt, illę
ad quas exemplo ſuperiorũ ac prælatorũ inducuntur, qui in eccleſia ſortiuntur primatum,
ſicut Hieruſalem erat in Iudæa metropolis. Dum enim ſubiecti conſpiciunt tales pompa-
tice ingredi, vanitatibus occupari, & intimorate coram altiſſimo conuerſari, tunc & ipſi
ad aliqua mala labuntur, vel ſuperiores incaute iudicando, vel eos in illicitis imitando,
vel ex ignorantia præuaricando, quia non erant à ſuis edocti prælatis. [Et ponam Samari-
am] id eſt, reprobos, [quaſi aceruum lapidum:] quando in fine ſeculi ligabuntur faſciculi Matt. 13.
& faſciculi, & congregati congregatione vnius faſcis, ſimul proijcientur in tartarum, ibiꝗ Eſa. 24.
recludentur in carcere. [Et detraham in vallem] infernalis laci [lapides eius] id eſt, duriti-
am cordis, vel fortitudinem, de qua præſumpſit. Aut certe virtutes, quas ſe iactauit aut
ſimulauit habere, quæ non erant veræ virtutes, ſed lutũ & fæces. Idcirco cum veniens Chri
ſtus illuminauerit abſcondita tenebrarum, & manifeſtauerit conſilia cordium, cognoſcen- 1. Cor. 4.
tur vere ab omnibus, tuncꝗ clariſſime compræhendentur aſtuti in aſtutia eorum. [Et fun- Iob. 5.
damenta eius] id eſt, vanitates in quibus ſe fundauit, [reuelabo] id eſt, omnibus notificabo,
vt agnoſcant æquitatem iudicij mei. Hi ſiquidem tanquam ſtulti, ædificant domum ſuam Matt. 7.
ſuper arenam: idcirco veniente fluuio, ventoꝗ flante, cadit ſtructura. [Et omnia ſculptilia
eius] id eſt, verba compoſita, ornatus ſuperfluus, excogitatæ doctrinæ fallaces. [conciden-
tur, & omnes mercedes eius] id eſt, diuitiæ contra ius acquiſitæ per artificia praua, laudes q̃-
que & honores ab hominibus exhibiti eis. [comburentur igni] id eſt, damnationi faciẽt eos
obnoxios. Opera enim illorũ ſequunť illos. Propterea ſcriptum eſt Eſa. 1. Erit fortitudo im- Apo. 14.
piorũ vt fauilla ſtuppæ, & opus quaſi ſcintilla, & ſuccendeť vtrunꝗ ſimul. [Et omnia idola
eius] id eſt, ſimulacra. De quibus ait Ioh. Cuſtodite vos à ſimulacris, ſcilicet vanis cogitatio- 1. Ioan. 5
nibus, inutilibus phantaſiis, formis, imaginibuſꝗ nociuis, quæ mentem depingunt & ma
culant, atꝗ à ſtabili diuinorũ contemplatione ꝑpediunt. [in perditionem ponam] i. conde-
mnabo ac puniam. [Quia de mercedibus meretricis] id eſt, animæ à cæleſti ſponſo auerſæ,
[congregata ſunt,] anima enim mereť gratia priuari, quo facto, incidit & colligit ſibi pluri-
ma mala

ma mala, quæ ſunt culpa & pœna culpæ. [Et vſq; ad mercedem meretricis] id eſt, diabolicę
ac infernalis congregationis inceſſabiliter à Deo ſe auertentis. [reuertenſ] id eſt, operatores
iniquitatum iſtarum à dæmonibus poſſidebuntur velut mercedes, quas diu tentando & im-
pugnando adepti ſunt. [Super hoc plangam & vlulabo] pereuntibus cordialiter condolen-
do, & iniquorum duritiam deplorando, ſicut Apoſtolo triſtitia magna fuit, & dolor conti-
Rom. 9. nuus pro fratribus ſuis impœnitentibus incredulisq; Iudæis. Qui iterum loquitur: Quis in-
2.Cor.11 firmatur, & ego non infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non vror? [Vadam ſpoliat⁹ & nu
dus] id eſt, fruſtratus ſpe mea de illorum ſaluatione, vel in paupertate ac nuditate pœniten
tiam agens. [faciam planctum velut draconum.] Quanto enim anima eſt nobilior corpore,
& quanto æterna damnatio grauior eſt omni temporali ſupplicio, tanto vehementius
dolendum ac flendum eſt de animarum periculo & damnatione perpetua, quàm de corpo
rum ægrotatione, ſeu quacunque temporali afflictione. [Quia deſperata eſt plaga eius.]
Hoc de peccatis in ſpiritum ſanctum ſpecialiter accipi poteſt, quæ intantum deſperata
Prou.18. ſunt, quantum & irremiſſibilia. Nam & impius cum in profundum venerit peccatorum,
1.Tim.3. contemnit. Et Apoſtolus ait: Hæreticum hominem poſt vnam & ſecundam correptionem
deuita, ſciens quia ſubuerſus eſt, & delinquit proprio iudicio condemnatus. Cum ergo
homines charitate flagrantes viderint quempiam durum & incorrigibilem, maxime do-
lent, nec ceſſant. Sed dum deſperant ſe poſſe in illo proficere, iugi ſupplicatione conuer-
tuntur ad Deum, vt cor lapideum auferat, & mentem immutet. [Quia venit vſq; Iudam]
id eſt, quoſdam de eccleſia infecit prauitas malignorum. [tetigit portam populi mei] id eſt, p̄-
latos, qui eſſe debent alijs via & ianua introeundi ad Chriſtum, tanquam mediatores inter
Eſai. 24. Deum & nos. [vſq; ad Hieruſalem] id eſt, ſupremos paſtores, intantum, vt ſicut populus ſic
Oſee. 4. ſacerdotes [In Geth] id eſt, perſequutorib⁹ Chriſtianorum. [nolite annunciare] plagas eccle-
ſiæ, ne Chr̄m blaſphemēt, & de fidelium aduerſitatibus glorienſ. Geth autem interpretatur
torcular, quo oppreſſores iuſtorum ſignificantur. [Lachrymis ne ploretis] in publico, ne illi
percipiant & exultent. [In domo pulueris] id eſt, locis abditis & humilibus [puluere vos cō-
ſpergite] id eſt, in ſecreto vos humiliate, flete, & pœnitentiam agite, præſertim de pecca-
Pſal. 101. tis occultis, vt cum Pſal. dicatis: Similis factus ſum pelecano ſolitudinis, factus ſum ſicut ny
cticorax in domicilio. [Tranſite vobis habitatio pulchra] id eſt, qui in mūdo iſto floretis
ac proſperamini, in damnationem tranſibitis, niſi pœniteatis. Idcirco tranſite de vitijs ad
virtutes, de terrenis ad diuina, de multis ad vnum, de creaturis ad creatorem. [Confuſa]
ignominia, id eſt, quo nunc à dæmonibus turpiter fallimini, & ignominioſis peccatis ſubdi-
mini. [non eſt egreſſa, quæ habitat in exitu] id eſt, congregatio iniquorum, quæ ſtatim de ſe-
culo iſto ad aliud perget, non egreditur de priſtina conuerſatione iniuſta, & de amore ſen-
ſibilium ad contemplationem cæleſtium, nec nouiſſima ſua perpendit, ſed ſic viuit, quaſi
moritura non eſſet, ſola præſentia atque mundana curando. [Planctum domus vicinæ ſu-
met ex vobis, quæ ſtetit ſibimet] id eſt, virtuoſi in virtutibus permanētes, ex ruina & damna-
tione proximorum ſuorum peruerſorum lugebunt. [quia infirmata eſt in bonum] id eſt, à bono
defecit, nec in opera virtuoſa viriliter fortiterq; proceſſit. [Quæ habitat in amaritudinib⁹]
id eſt, peccatis ſeu afflictionibus, de quibus loquit Iob 13. Scribis enim contra me amaritu-
dines. [Tumultus quadrigæ ſtuporis] id eſt, multitudo tentatiōis diabolicorum ſpirituum ob-
ſtupefacientium corda, ne ſentiant ea quæ ſunt ſpiritus Dei, veniet [habitanti Lachis] id eſt,
vagis & intimoratis, qui ambulant in vanitate ſenſus ſui, nec ſtabiliuntur in Deo, de quib⁹
fertur in Pſalmo 11. In circuitu impij ambulant. Et: Deus meus pone illos vt rotam. Lachis
Pſal. 82. autem interpretatſ ambulatio. Hinc ad cordis ſtabilitatem vbertim hortatſ nos diuinus Apo-
ſtolus, ſecundū quod ait 1. ad Corinthios 15. Stabiles eſtote & immobiles, abundantes in omi
Hebr. 13. opere bono. Alibi quoque: Optimum, inquit, eſt gratia ſtabiliri cor. Hinc ſecundum phi-
loſophum, ad ſapientes & virtuoſos præcipue ſpectat ſtabilitas mentis. Inſtabilitas vero, in-
ſipientiæ ſignum eſt. Et competit his, qui paſſionibus agitantur atq; vincuntur, debilesq;
conſiſtunt in iudicio rationis. Debemus ergo rationem diuina lege inſtructam immobiliter
ſequi, paſſionumq; inhoneſtiſſimis impulſionibus dominari. Nec tamen eſſe debemus du-
ri & pertinaces, vt illi qui ſuam pertinaciam aſſerunt ſtabilitatem. Deniq; Lachis, id eſt, in-
ſtabilitas iſta & euagatio cordis. [principium peccati eſt filiæ Sion] id eſt, animabus fideli-
bus, quæ niſi omni diligentia enitantur figi in Deo, plurima crimina illabuntur. Propter
quod ſcriptū eſt Pro. 4. Omni cuſtodia cuſtodi cor tuum, quia ex ipſo vita procedit. Et in Ec
Eccl. 5. cleſiaſt. Non ventiles te in omnem ventum. Eſto firmus in via domini, & in veritate ſenſus
tui, & proſequatur te verbum pacis. [Propterea dabit] dominus [emiſſarios] id eſt, diabolos
impugnatores [ſuper hæreditatem Geth] id eſt, incircunciſos corde, qui velut torcular op
primunt bonos, & meliores ſe vexant. Cum hi, qui in grauioribus culpis ſunt, non debeāt
accuſare, punire, vel iudicare eos, qui minus culpabiles ſunt, ſecundum Ambroſium, præſer
tim

tim cum in euangelio dicat ſaluator: Hypocrita, eijce primum trabem de oculo tuo, & tunc Matt. 7.
perſpicias vt eijcias feſtucam de oculo fratris tui. Hi autem Gethitę [ſunt domus mendacij]
id eſt, filij falſitatis, agentes contra veritatem vitæ, iuſtitiæ, atq; doctrinæ. [in deceptionem
regibus Iſrael] id eſt, prælatorum eccleſiæ, vel hominum virtuoſorum, qui regunt ſeipſos in
omnibus ſecundum diuinæ legis directionem ac normam. Tales nanq; interdum falluntur
& ſubuertuntur ab illis. [Adhuc hæredem adducam tibi, quæ habitas in Mareſa.] Dum ali-
quis à malis conuerſus, Deo adhæret, fit Chriſtus hæres ſeu poſſeſſor ipſius: ſi vero ad vomi-
tum redeat, & peccatis ſubijcitur, poſſidetur à dæmone. [vſque Odollam] id eſt, haurientes
mala & obſeruatores maloꝝ, [veniet gloria Iſrael] ironice, id eſt, confuſio Chriſtianorum
iniuſtoꝝ. Qui enim obſeruator eſt maloꝝ, opprimetur ab eis. Odolla autem interpretatur Prou. 11.
teſtimonium hauritionis eoꝝ. Et in Prouerbijs legitur: Fili, ſi malus fueris, ſolus hauries mala.
[Decaluare & tondere ſuper filios deliciarum tuarum] id eſt, o eccleſia vel præ[...]te, cuius filij
olim ſpiritalibus gratijs abundabant, & nutriebantur in croceis, pane filiorum veſcentes,
ſigna doloris aſſume, & lugubri habitu veſti te, propter ſpiritualem ruinam, recidiuatio-
nem, & ſubuerſionem filiorum tuorum, qui nūc in terrenis volutantur, ſtercora amplexan-
tur, carnalibus vitijs inquinantur, & à diabolo capiuntur ac vinciuntur vinculis vanitatis,
elationis & incorrigibilitatis. Quemadmodum enim maximū gaudium boni prælati eſt, 3. Ioan. B
gregis ſibi commiſſi profectus, ſecundū quod ait Ioannes in tertia ſua canonica: Maiorem
horum gratiam non habeo, ꝗ vt audiam filios meos in veritate ambulantes. Ita præcipuus
mœror eiuſdem, eſſe debet gregis ſui peruerſitas.

¶Expoſitio Cap. II. Væ qui cogitatis inutile. Art. III.

VAE qui cogitatis inutile.] Quidam aſſerūt loqui prophetam ad decem tribus. Alij ve
ro, ad duas. Sed ad totum duodecim tribuū populum referri hæc poſſunt. [Væ] tem
poralis captiuitatis & æternæ damnationis imminet vobis, niſi pœnitueritis. [qui
cogitatis inutile] id eſt, nociua ſeu alijs infligere nocumenta. Quorundam enim pœna hic
incipit, & in futuro continuatur. Conſtat autem ex iſto, ꝙ in cogitatione conſiſtat pecca-
tum. Propter quod domin⁹ ait Eſai. 1. Auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis
meis. [& operamini malum in cubilibus veſtris,] exercendo luxuriæ vitia. Vnde in Amos Amos. 6
præhabitū eſt: Væ qui dormitis in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris. [In luce matu
tina] id eſt, cito, feſtinanter, & mane in ipſo diluculo, dum lux ſolis incipit emicare. [faci-
unt illud] id eſt, male cogitata in nocte ad effectū deducunt. [quia contra Deum] id eſt, diui-
næ voluntati ac iuſſioni contraria [eſt manus] id eſt, operatio [eoꝝ] vel poteſtas, quam à Deo
ſortiti ſunt, qua abutuntur. Vnde Iob 15. dicitur: Cucurrit impius aduerſus Deum. Et
in Leuitico dñs ait frequenter: Si ambulaueritis ex aduerſo mihi. Deinde ſpecificat mala Leuit. 26
iſtorum. [Et concupierūt agros] alioꝝ. In quo patet auaritia hoꝝ, cū dñs iuſſerit Exo. 20. Nō
concupiſces rem proximi tui, nō agrū, non ſeruū &c. [& violenter tulerūt] id eſt, per poten-
tiam abſtulerūt, tanꝗ raptores & inferioꝝ oppreſſores, [& domos] alienas concupiſcendo,
[rapuerūt] eas vel contenta in eis. De talibus dicitur in Eſaias: Væ, qui coniūgitis domū ad Eſai. 5.
domum, & agrū agro copulatis. Nunquid habitabitis vos ſoli in medio terræ? [& calumnia
bantur virum] id eſt, viros egenos, vel ſubditos aut quietos. [& domum eius] id eſt, poſterita
tem, prolem, ſeu familiā. [virum & hæreditatē eius] i. poſſeſſiones, nec ætati virili nec iuuenili
parcentes, & proximos ſuos perſequentes in perſonis & filijs ac rebus eoꝝ. De hac violen-
tia & crudelitate, præſertim quantū ad decem tribus, dictū eſt plenius ſuper Oſee & Amos. Oſee. 9.
Illos enim ꝓcipue perſequebant ac ſpoliabant, qui relictis aureis vitulis, pergebant ad tem-
plum Hieruſalē adorare dominū. Prophetæ aūt, quantū ad ad materiam, in multis coinci-
dunt, quanuis in forma verboꝝ atq; metaphoris diſtinguantur. Nec mirū, quoniam multi
eoꝝ eodem tempore & ad eoſdem vaticinabantur. [Idcirco] id eſt, propter hæc mala cul-
pæ, [hæc dicit domin⁹: Ecce ego cogito ſuper familiam iſtam] id eſt, tribus Iſrael [malū] id
eſt, iuſtam punitionem ſeu vltionem, quę non eſt mala in ſe, ſed patientib⁹ nocet ſeu dura eſt,
& mala apparet. [vnde non auferetis colla veſtra] i. illud non effugietis, ſed portare cogemi
ni, eiq; ſubdemini, quemadmodū collum ſubijcitur oneri. Solent enim circa collum ponde
ra deferenda locari. Ideo nomine colli totum, videlicet homo puniendus, ſignatur. [& nō
ambulabitis ſuperbi] id eſt, collo erecto in ſignū interioris tumoris, ſed inimicis eritis ſub-
diti ac depreſſi. Cordis nanq; ſuperbia in inceſſu ſolet lucere. [quoniam tempus] captiui-
tatis vobis inſtantis, [peſſimum eſt] id eſt, plenum aduerſitatibus & vindicta. Quanuis
tempus in ſeipſo malum non ſit, ſed ſecundum ea quæ in ipſo fiunt, dicitur bonum vel ma-
lum, melius ſiue deterius. Hæc autem impleta ſunt tempore captiuitatis decem tribuum ab 4. Re. 17.
Aſſyrijs, & duaꝝ à Chaldæis, immo & à Romanis, quia tempore Chriſti pędicta peccata in
populo Iudæorū fuerunt. Et poſt Chriſti aſcenſionem bona primitiuæ eccleſiæ partim
diripuerunt, atq; ex Iudaiſmo in Chriſtū credentes multipliciter calumniabant, ſecundum

P quod

Heb. 10. quod dicit Apoſtolus: Rapinã bonorũ veſtrorũ cũ gaudio ſuſcepiſtis. [In die illa] captiuita-
tis veſtræ, [ſumeſ ſuper vos parabola] id eſt, de vobis ſeu veſtra calamitate accipieſ atq; dice
tur ab aduerſarijs veſtris prouerbiũ quoddam deriſorium. Vnde per Hieremiam dñs ait fre
Hier. 25. quenter: Ponam locũ iſtum in ſibilũ & in parabolam omnibus tranſeuntibus per eum. [&
cantabitur] ab æmulis veſtris [canticum cum ſuauitate] i. dulci melodia, [dicentium] i. car-
men veſtrum ſeu de vobis compoſitum, qui dicitis, [Depopulatione] id eſt, cũ magna dire-
ptione & oppreſſione, [vaſtati ſumus] ab hoſtibus. Itaq; miſeriæ veſtræ vertentur illis in can
ticũ. De talibus enim rebus ſolent carmina fieri. [Pars populi mei cõmutata eſt.] Hoc Hiero
nymus exponit de templi deſtructione, eritq; ſenſus, Pars populi mei, id eſt, templũ meũ, q̃d
ſolum in populo Iudæorũ habebã. [commutata eſt] i. ad ruinam mutatũ, ſeu demolitũ à Chal
dæis. Alij ita exponũt, Pars populi mei, id eſt, decem tribuum, cõmutata eſt, i. deiecta. Ante-
4. Re. 17. quam eñ S[illegible]manaſar, rex Aſſyriorũ, decem tribus vaſtauit, iam partim captæ occiſæq; erant
à Teglatphalaſar & Phul regib⁹ Aſſyriorũ. [Quomodo recedet à me] i. à terra mea vaſtator
illius. Et ſic verba iſtorũ dicuntur in perſona Dei. [cum reuertatur, qui cogitationes veſtras
diuidat] id eſt, extraneis tradat ac menſuret ad poſſidendũ. Salmanaſar enim rex Aſſyriorũ
vaſtauit decem tribus, & tunc Oſee rex Iſrael fecit pacem cũ eo ſoluendo tributũ. Poſtea ve-
ro conatus eſt rebellare, quærendo à rege Aegypti auxilium. Quo audito, Salmanaſar redijt,
& decem tribuum regnũ deſtruxit, atq; in terra illa alienas conſtituit gentes, vt legitur quar-
4. Re. 25. to Reg. Simile eſt de Nabuchodonoſor, quantũ ad duas tribus. Capto enim Ioachim, con-
ſtituit Sedechiam in regem. Quem cum audiſſet velle rebellare, reuerſus eſt, & duarum tri-
buum demolitus eſt regnũ, & in ſuam poteſtatẽ regionẽ illam redegit. Ideo ſubditur: [Pro-
pter hoc non erit tibi] o familia Iſrael, ſuper quam cogito malũ, [mittens funiculum ſortis]
id eſt, dans tibi partem hæreditatis, [in cœtu dñi] id eſt, in terra promiſſionis, in qua ſancti do
Ioſue 12. mini habitauerunt, & quam Ioſue ſorte diuiſit filijs Iſrael. Vel ſic: Non erit mittens funiculũ
ſortis in cœtu domini, i. nullus de populo Iudæorũ, qui erant exercitus Dei, mittet tibi men
ſuram hæreditatis per ſortem: quoniam terra promiſſionis alijs dabiſ. Decem enim trib⁹ vſq;
in præſens priuatæ ſunt terra paterna. Et duæ tribus ſub Chaldæis ſeptuaginta annis fuerũt
4. Re. 25. tranſlatæ, à Romanis vero finaliter ſunt expulſæ. Conſequenter reprimitur vana ſpes ſeu
præſumptio Iudæorũ. [Ne loquamini loquentes] id eſt, nolite loq; verba iſta ſequentia: [Non
ſtillabit ſuper iſtos] malum, id eſt, ſuper tribus Iſrael partem ac populũ Dei, non irruet pœ-
na quam minantur prophetæ. [non comprehendet] iſtos [confuſio] id eſt, ignominioſa ca-
ptiuitas, & ſub hoſtibus deiectio. [dicit domus Iacob] id eſt, familia Iudæorũ. [Nunquid ab-
breuiatus eſt ſpũs domini?] Iſta ſunt verba, quib⁹ ſibi inanem ſpem mutuo tribuebãt, præ-
ſumendo de miſericordia Dei, nec tamen ceſſando à vitijs, ſicq; peccantes in ſpe. Et eſt ſen-
ſus: Nuoquid abbreuiatus eſt ſpirit⁹ dñi, i. bonitas ſeu voluntas Dei, alijs larga ac beneſacti-
Sapi. 12. ua, nõ eſt vtiq; minorata. De quo ſpũ ſcriptũ eſt in libro Sapientiæ: O q̃ bonus & ſuauis eſt,
dñe, ſpiritus tuus in omnibus. [aut tales ſunt cogitationes eius?] vt ſcilicet cogitet ſuper nos
mala, & vetera vitia vlciſcaſ, tanquam ſeuerus & iracundus, qui omnibus clemens eſt, & ma
xime populo ſuo peculiari. Huic præſumptioni Deus reſpondet: [Nonne verba mea bona
ſunt] id eſt, pia & conſolatoria, boniq; promiſſiua, [cum eo qui recte gradiť?] id eſt, iuſto ſeu
pœnitenti, qui in ſemitis iuſtitiæ ambulat, non autem impœnitentibus & præſumptuoſis. q̃-
ſi dicat, Bonus ſum bonis, & ſeuerus iniquis non pœnitentibus, ſecundum quod dicit Apo-
Rom. 11. ſtolus ad Roma. Vide bonitatem & ſeueritatem Dei, ſeueritatem quidem in eis, qui cecide-
runt: in te autem bonitatem, ſi tameo permanſeris in bonitate. Quod itaq; Deus non par-
Eſa. 59. cit, non contingit ex abbreuiatione ſpirit⁹ eius, ſed ex duritia præſumptioneq; noſtra, iuxta
illud Eſaiæ: Ecce non eſt abbreuiata manus domini, vt ſaluare nequeat, neq; aggrauata au-
ris eius, vt non exaudiat. Sed iniquitates veſtræ diuiſerunt inter Deum veſtrum & vos, &
peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis. [Et econtrario populus meus in aduerſari
um conſurrexit] id eſt, cum verba mea ſint bona rectis, tamen viceuerſa populus Iſrael, qui
debuit mihi per charitatem ſeruire & amicabiliter conſentire, factus eſt mihi reſiſtens & in-
obediens, atq; in aduerſarium cõmutatus, idola colens, & alia mala exercens. Vnde Symma
chus tranſtulit: Populus meus quaſi inimicus reſtitit. [Deſuper tunicam pallium ſuſtuliſtis]
id eſt, veſtimenta inferiorũ ſeu impotentium violenter rapuiſtis. [Et eos qui tranſibant ſim-
pliciter] id eſt, innocentes & ſimplices, [conuertiſtis in bellũ,] eos impie impugnando, & ad
reſiſtentiam concitando, vel contra alios excitando. Poteſt quoq; per palliũ, Dei auxilium
accipi: & per bellũ, inobedientia ſeu rebellio contra Deũ. Sacerdotes ergo & principes per
hoc, q̧ quoſdam bonos ac ſimplices à cultu Dei ad idololatriã aliaq; piacula induxerũt, pri-
uauerunt eos auxilio Dei, & contra Deũ incitauerũt, quaſi in bellũ. Sic expooit Hieronym⁹.
[Mulieres populi mei eieciſtis] id eſt, captiuas ire feciſtis vel expuliſtis, [de domo deliciarũ
ſuarum] id eſt, à proprijs habitaculis, in quibus cum viris & liberis ſuis lætanter vixerunt,

[à par-

à paruulis eaꝝ tuliſtis laudem meam in perpetuum]auertendo filios earũ à cultu diuino,vel
occidendo,vel in captiuitatem mittendo,ita vt dicant: Quomodo cantabimus canticũ do Pſal.136.
mini in terra aliena?[Surgite,& ite]i.ꝓpter tanta facinora ſurgentes coacte,in captiuitatem
tranſibitis.[qa non habetis hic requiem]i.in propria terra nõ meremini q̃etam habere man
ſionem.[propter immũditiam eius]i.culpam terræ ſeu plebis huius[corrumpentur putredi
ne peſſima]i.captiuitate & vaſtitate grauiſſima per Chaldæos ſiue Romanos.Deinde ꝓphe
ta oſtendit ſe iſta non dicere cõgratulando de imminentib⁹ Iudæoꝝ periculis,ſed vehemẽ-
tiſſime condolendo.[Vtinam non eſſem vir habens ſpm̃.]Hoc dupliciter accipi poteſt.Hie
ronymus eñ exponit ſic:Vtinam verus propheta nõ eſſem,ſed pſeudo & ſpũ ſancto carerẽ.
[& mendaciũ potius loquerer]i. falſa eſſent q̃ futura prędico, quatenus multitudo Iudæorũ
conuerteref,& crederet in filium Dei. Secũdo exponitur ſic:Vtinam non eſſem vir habens
ſpm̃,i.gratiam prophetiæ,& mendaciũ potius loquerer,id eſt,non eueniret q̃d dico. Sed pri
mæ expoſitioni poteſt opponi, ꝙ homo non debet eatenus affici & compati alijs, vt velit
charitate & gratia gratumfaciente priuari & pſeudo conſiſtere,cũ dicat ſaluator: Quid pro Matt. 16
ficit homo,ſi lucref vniuerſum mundũ,ſeipſum aũt perdat? Ordo qppe charitatis cadit ſub Marc. 8.
præcepto.Secundæ quoq; expoſitioni obuiare videtur, ꝙ homo non debeat veniale pecca- Lucæ. 9.
tum committere,vt liberet alium à mortali,vel quocũq; tormẽto,cũ peccatũ ſit infinitæ fu-
gibilitatis.Et reſpondendũ, ꝙ verba huius ſanctiſſimi Michææ, ſecundum expoſitionẽ pri
mam accipi poſſunt per hyperbolen ſeu exceſſum, q̃modo ait Apoſtolus:Optabam anathe- Rom. 9.
ma eſſe à Chriſto pro fratribus meis Iudæis.Et Moſes: Aut dimitte populo hanc noxam,aut Exod. 32
dele me de libro quem ſcripſiſti.Talia nempe per exceſſum dixerũt, q̃niam aliter plene ex-
primere non valebant charitatis ſuæ fraternæ feruorem.Porro,iuxta ſecũdam expoſitionẽ,
mendaciũ ſumitur materialiter, non formaliter, ſcilicet pro ſermone, q aliunde ab effectu
rationabiliter impedif,& tamen ſine intentione fallendi implend⁹ aſſerif.Conſiderandũ eſt
in his,q̃ntus erat in ſancto hoc vate zelus ſalutis fraternę,charitatiſq; feruor,q maluit abſo-
lute gratia prophetiæ,q̃ eſt gratia gratis data,& ſine peccato poteſt amitti, carere & mẽdax
q̃dammodo apparere,q̃ populũ ſuũ perire.Non talis videf fuiſſe Ionas, q petiuit animę ſuæ Ionæ 4.
vt moreretur, q̃niam prophetia eius non implebaf: quanuis inter prophetas non oporteat Pro. 16.
facere cõparationem in talib⁹, cũ ſpirituũ ponderator ſit dñs:comparationes q̃q; odibiles
ſint.Sed qa propheta agnouit vaticiniũ ſuũ certiſſime adimplendũ,tanquam ad ꝑdeſtinati-
onis pertinens prophetiã,ſubiungit: [Stillabo]i.verba futuræ punitionis ꝑ modum pluuiæ
fundam,dicamq;[tibi in vinum & in ebrietatem]i. illa tibi per modũ poculi ꝓpinabo tam
copioſe,ꝙ afflictionibus inebriaberis.[& erit,ſuper quem ſtillatur]i.qui effectum comminia-
tionis meæ patietur,ita ꝙ ſtillatio verborum meoꝝ cadet in eos, de quibus ſubiungif:[po-
pulus iſte]i.plebs Iudæoꝝ.Solet aũt pœna abũdans, potus vocari,& nomine calicis deſigna
ri.Præterea poſt auſteritatem inſtãtis periculi, deſcribit propheta conſolationem beneficij
exhibendi,loquens in ꝑſona Dei:[Congregatione cõgregabo Iacob,totum te in vnũ cõdu-
cam reliquias Iſrael.]Locus iſte multipliciter explanat.Quidam eñ exponũt hæc de reditu
Iudæoꝝ à Babylonica captiuitate,in q̃ licet om̃es Iudæi reuerſi non ſint, maiores tamen &
principaliores redierũt cũ alijs plurimis. Et vniuerſis data fuit à Cyro rege Perſaꝝ licẽtia re 1. Eſd. 1.
deundi.Videf q̃q; expoſitio iſta nõ diſſona,ſi ſuperiora de Babylonica captiuitate eluciden
tur.Alij vero exponũt de Iudæoꝝ generali cõuerſione in fine ſeculi, vt ſit ſenſus:Congrega-
tiõe,i.ſpiritali vnione in fide catholica, indiuidua charitate, ſpeq; diuina:cõgregabo Iacob
totũ te,id eſt,oẽs duodecim tribus.tunc eñ omnes credent in Chriſtũ per prædicationẽ He
liæ,Chriſto teſtante:Helias cũ venerit,reſtituet om̃ia.[in vnũ conducã reliquias Iſrael pari- Matt.17.
ter]i.electos Iudæos,q tũc ſuꝑſtites erũt, vt oim̃ ſit cor vnũ & anima vna, quod & poſt Baby- Acto. 4.
lonicam captiuitatem aliq̃ modo impletũ eſt,iuxta illud Hiere.32. Dabo eis cor vnũ & ani-
mam vnam.[ponam illũ q̃ſi gregem in ouili]ecclesię.i. in militãti eccleſia eos conſtituã ſub
imperio Chriſti,ſub cuius directione obedienter procedent,ſicut grex ouium ſub virga pa-
ſtoris.Tunc eñ perfecte fiet vnum ouile, & vnus paſtor. [q̃ſi pecus in medio caulaꝝ]id eſt, Ioan.10.
in domibus & paſcuis dominici ouilis collocabuntur,ſicut iumenta in ſtabulis. [tumultua-
bunt]i.in maxima multitudine erunt,atq; cõmuni laude in Dei venerationẽ erumpẽt. Per
hanc igif tumultuationem non deſignatur commotio veræ quieti contraria,ſed credentiũ
inæſtimabilis copia.Propter q̃d ſubditur:[à multitudine hoĩm]præ nimia pluralitate fideli-
um.[Aſcendet eñ]i. Chrs,de quo iſta dicuntur, ſicut patebit,in cordibus illoꝝ erit, eoſq;
docebit ac ducet,[pandens iter ante eos]i. viã ſalutis illis oſtendet ad dirigendũ pedes eoꝝ
in viam pacis,vt impleaf in illis illud in Pſalmo: Viderũt ingreſſus tuos De⁹, ingreſſus Dei Pſal. 67.
mei,regis mei,q eſt in ſancto.[diuidet,& tranſibũt portã]i. rectã & arctam ianuã ducentem
ad vitã,de qua ſcriptũ eſt:Intrate per anguſtam portam.Et denuo: Quàm anguſta porta & Matt. 7.
arcta via,quæ ducit ad vitam,& pauci inueniunt eam. Vel porta eſt fides eccleſiæ, vel bapti-

ſmus,ſeu Chrſ, qui ait Ioan.10. Ego ſum oſtiũ. Qui aũt non aſcẽdit ꝑ oſtium in ouile ouiũ,
Ioan.10. ſed aſcendit aliunde,ille fur eſt & latro. [& egredienſ per eam] tranſeundo de via ad patriã,
de fide ad ſpeciem,de merito ad præmiũ.Chrſ etiã proteſtatur:Si quis per me intrauerit,in-
gredietur & egredieſ,& paſcua inueniet. [Et tranſibit rex eorum coram eis]i.Chriſtus du-
ctor erit eoꝝ per gratioſam illuſtrationẽ,ſicut ait Pſal.5. Deduc me domine in via tua. Vnde
Exo.33. Moſes loquitur domino:Si non tu ipſe præcedas nos, non educas nos de loco iſto.
In q̃ em̃ ſcire poterimus inueniſſe nos gratiã in conſpectu tuo,niſi ambulaueris nobiſcũ:[&
dñs in capite eorum]i.in principio tanquam dux ſui exercitus. Ipſe q̃q; diſſeruit: Vbi fue-
Matt.18. rint duo vel tres congregati in noĩe meo,ibi in medio illoꝝ ſum. Præterea ſecundũ Hiero-
nymũ,paſſus iſte exponi poteſt pro tẽpore primi aduent⁹ Chriſti.Qui tũc per ſe & apoſto-
Rom. 9. los,electos Iudæoꝝ infra eccleſiaſticã vnitatẽ collegit,& reliqas Iſrael per grãm ſaluas fecit.
Soli aũt electi Iudæi,qui fidẽ & mores patriarchaꝝ ſequunſ,reputanſ in ſemine.Non em̃ q fi
lij carnis,hi filij.Illis q̃q; Chriſt⁹ præmemorata beneficia præſtitit, & fideles valde auxit meri
to & numero,vt patet Act.2.& 3. Poſtremo,quidam exponit hæc de congregatione electo-
rum Iudæoꝝ in limbo inferni, in quo quaſi in ouili cuſtodiebãtur à Deo,donec Chrſ venit
pandens illis iter ad regnũ cæleſte, in q̃d eos præceſſit ac introduxit. Veꝝ expoſitio iſta vi-
detur impertinentior alijs,nec ad pręcedentia aut conſequentia condrpendentiam habet.
¶Inſuper moralitas huius Capituli,patet ex ꝓinductis frequẽter. Quod em̃ in exordio ſcri-
ptum eſt,Væ qui cogitatis inutile,& operamini malum in cubilib⁹ veſtris:referẽdum eſt ad
Chrianos, q mala cogitant cũ rationis conſenſu & ex deliberatione, non ex ſubita paſſiõe
agunt inique,mala intra ſe ꝓponentes,& vias callidas fallendi,ſeu cogitata exequendi exco
gitantes,ſeu carnis libidini inſiſtẽtes,qbus æternũ væ imminet.In luce matutina faciũt illud,
Eſai. 59. q̃ꝝ pedes feſtinant ad mala.Et totum diem infructuoſe,illicite,& criminaliter expẽdentes
cũ ęcontrario deberent totum tẽpus in pœnitẽtię exercitijs occupare. Vnde de ſingulis taliũ
Iob. 24. ſcriptum eſt in lib.Iob:Dedit illi De⁹ locum pœnitentię,& ille abutiſ eo in ſuperbiã. Et con
cupierunt agros,& calumniabanſ virum.Hæc contra auaros,violẽtos & iniuriatores dicun-
tur,q̃ꝝ grauiſſima erit damnatio,quia directe agunt cõtra charitatem atq; iuſtitiam.Et iu-
Iacob. 3. dicium ſine miſericordia fiet his, qui non faciunt miſericordiam:quanto magis hi, qui inſe-
runt crudelitatem,nocumentum,ſeu violentiã?Super talem peſſimam familiã cogitat De⁹
Pſal. 57. malum tartareæ vltionis,q̃d nunquam euadent. Super hos q̃q; ſumeſ parabola, quia lætabi-
Pſal. 21. tur iuſtus cum viderit vindictam.Et q tribulant diaboli exultabũt, ſi moti fuerim⁹,recedẽdo
à Deo,& pœnas infrri incidẽdo.Propter q̃d orat vir ſanctus Pſal.24.Neq; irrideant me ini
mici mei.Et Eccleſiaſt.23.ait:Dñe patrr & dominator vitæ meæ,ne derelinquas me in cogi
tatu & cõſilio illoꝝ,& incidam in conſpectu aduerſarioꝝ meoꝝ, & gaudeat inimicus meus.
Pſal. 123. Et cantabiſ canticum cum ſuauitate.tunc em̃ ſancti iucundiſſime canent: Laqueus contri-
tus eſt,& nos liberati ſumus.Depopulatione vaſtati ſumus:hoc competit his,qui inuiſibili-
um hoſtiũ tentationib⁹ victi ſunt,& funibus vitioꝝ cõſtricti. Pars populi mei cõmutata eſt,
quia nunc multi Chriſtianoꝝ ſummo & inuariabili bono relicto, mutantur & conuertun-
tur ad iſta terrena & vana,ac pereũt. Propter hoc nõ erit tibi mittẽs funiculũ ſortis in cœtu
dñi,i.tibi q talis es,non erit ſors inter electos,nec Chri eris cohæres,neq; in cœtu ſanctorum
erit tibi participatio bonoꝝ domini in terra viuentium. Ne loquamini,non ſtillabit ſuper
nos,&c.Hoc diciſ contra eos,q peccant in ſpe,& de miſericordia Dei periculoſe confidũt,
immo non vere cõfidunt,ſed ſtulte pręſumunt. Quibus aduertendum eſt,q̃d dominus ait in
Pſalmo 49.Hæc feciſti,& tacui.Exiſtimaſti inique,ꝙ ero tui ſimilis. Arguam te,& ſtatuam
Ecci. 5. contra faciem tuam.Vnde Eccleſiaſticus inducit:Non adijcias peccatũ ſuper peccatũ,& di-
cas,miſeratio dñi magna eſt. Miſericordia enim & ira ab illo cito proximant,& in peccato-
res reſpicit ira illius.Et ecõtrario populus meus in aduerſariũ conſurrexit. Hoc dicit Chri-
ſtus aduerſus ingratos atq; rebelles. Quibus cũ ipſe tanta largitus ſit atq; ſpoponderit bona,
illi econtra reddunt mala pro bonis. Et nedũ propria corda,ſed alios q̃q; à Deo auertunt, &
Pſal. 34. diuinæ legis iuſſionib⁹ contraire nõ metuũt. Vnde à paruulis,q̃s in vitijs fouent ac inſtruũt,
tollunt laudem altiſſimi.Surgite,ite,quia non habetis hic requiem.Iſti enim modo nõ per-
Hebr. 13 tinent ad myſticã vnitatẽ fideliũ.Et de eis ait ſcriptura Eſa.26. Tollaſ impius,ne videat glo-
Matt. 25 riam Dei.Ibunt ergo in ignem æternũ.Vtinã non eſſem vir habens ſpm̃,&c. Exemplo hui⁹
beatiſſimi vatis diſcere debent prælati,ꝓdicatores,doctores,omnesq́; fideles,ſubditis & ꝓxi
mis ſuis errantibus,ſeu afflictis atq; tentatis cordialiter condolere,ſuccurrere,ſempq́; aſtare,
& omne bonum terrenum ſaluti illorum poſtponere,quia & ordo charitatis id exigit.Et ſe
1.Ioan. 3 cundum Ioannem,debem⁹ pro fratribus animas ponere. Congregatione cõgregabo Iacob
te totum.i.oẽs Chriſtianos electos vitia conculcantes, q̃s colligam in regno cæloꝝ in ouili
Ioan.14. triũphãtis eccleſiæ,ſicut ꝓmiſi dicendo Ioan.14. Vado parare vobis locum.Et iteꝝ: Veniã
& 17. & aſſumã vos ad meipſum. Itemq́; Pater quos dediſti mihi,volo vt vbi ſum ego,& illi ſint
mecum,

mecum,vt videant claritatem meam. Triticum enim Chriſtus congregabit in horreũ ſuũ, Matt.3.
paleas vero comburet igne inextinguibili.

¶Expoſitio cap.III.Et dixi,audite principes Iacob. Art. IIII.

PRopheta pſenti capitulo arguit eminẽtiores populi Iſrael de diuerſis exceſſibus.[Et di
xit:Audite principes Iacob,& duces domus Iſrael]i.reges, ſacerdotes,principes,& iudi-
ces totius Iſraeliticæ plebis,ſeu duodecim tribuum.[Nunquid veſtrum eſt ſcire iudiciũ] Leuit.18
id eſt,indigni eſtis doceri à Deo, ad ſciẽdum iudicium diſcretionis inter bonum & malum,
verum & falſum.Vel ad iudicium retributionis, quo quiſq; recipit quod meret. Et tamen
tenemini ratione officij veſtri ad hoc, ſed ppter peccata veſtra priuamini veritatis noticia,
ſicut ſubiungit,[qui odio habetis bonũ]i.virtutes & veritatẽ,ſeu bonos ac iuſtos,[& diligi- Ioan.3.
tis malũ]prædictis bonis oppoſitum.Quanuis enim appetitus obiectũ ſit bonũ,videlicet vẽ
rum ſiue apparens, multi tamẽ virtutes & veritatem ſeu iuſtos odiũt per accidẽs, prout eoꝝ
affectionem impediunt à conſecutione eoꝝ,quæ appetunt.Vñ qui male agit,odit lucem.Et
qui cupit delectari illicite, odit iuſtitiam corripientẽ ac punientem. [Qui violenter tollitis
pelles eoꝝ deſuper eos]i.bona inferioꝝ diripitis, eoſq; depauperatis atq; nudatis reb⁹ ac ve
ſtibus,quibus velut pelle tegebant. [& carnem eoꝝ deſuper oſſibus eoꝝ] i.etiam neceſſaria
victui ſubripitis eis,vt macerentur. [Qui comederunt carnem populi mei]i.labores & poſ-
ſeſſiones eoꝝ conſumũt, iuxta illud in Pſalmo: Qui deuorant plebem meam,ſicut eſcam Pſ.13.52.
panis.[& pellem eoꝝ deſuper excoriauerunt.Et oſſa eoꝝ confregerũt & conciderũt,ſicut in
lebete]i.in olla[& quaſi carnem in medio ollæ]i. igne tribulationis & perſecutiõis ſubditos
quodãmodo excoquebant,quemadmodũ carnes in olla coquunt.Per hæc aũt nil aliud deſi
gnatur,niſi q̃d ſuperiores multipliciter atq; crudeliter nimis vexauerũt ſubiectos,ſpoliãdo,
contriſtando,cædendo,lædendo vel occidendo. Hoc q̃q; ſpũaliter peregerũt,ſubditos ſub-
uertendo,ſeu bonis gratiæ deſtituendo, dũ vel minis vel blandimentis, aut alio modo mihi
ignoto,eos ad peccata inducũt.Sicq; tollunt ab eis cutem,i. virtutes circa exterioris homi-
nis decorem ſpectantes.Carnem q̃q;,id eſt,virtutes interioꝝ affectionum inordinationem
frenantes, q̃ ſunt magis intrinſecæ homini q̃ pdictæ:& oſſa.i. virtutes intellectuales & theo-
logicales,ac dona, quæ ſunt firmiſſima animæ munimenta ac arma,q̃bus & ceteræ virtutes
ſuſtentant,quemadmodum oſſibus caro.Itaq; prædicta gratiaꝝ chariſmata ſubditis cõdo-
nata,peſſimi pſidentes deuorauerũt ac confregerũt,immo in nihilũ redegerũt,dum directe
vel indirecte ad culpam mortalẽ induxerũt ſubiectos.Moraliter q̃q; hæc referunt ad crude-
les Chriſtianoꝝ principes,& immiſericordes atq; auaros prælatos eccleſiæ,qui in ſpirituali
bus ac tẽporalibus nocent ſubiectis,& opprimunt ſubditos. Qui potius ſunt peremptores q̃
paſtores, in q̃bus paſſiones ac vitia rationis lucem obtenebrant ita, ꝙ veꝝ nõ contuet iudici Rom.14.
um,ſed in iudicãdo ſequit paſſiõatos affectionũ motus,amorẽ,cupiditatẽ, vel odiũ. [Tunc]
puta in die afflictionis & captiuitatis Iudæoꝝ ab Aſſyrijs vel Chaldęis,[clamabũt ad dñm]
non ex charitate,ſed neceſſitate,ſeruiliq; timore.[& non exaudiet eos]cũ nihil ſit Deo acce-
ptum,gratũ aut meritorium, niſi ex charitate emanet. [& abſcõdet faciem ſuam]i.piam &
gratioſam opem ſiue præſentiã, [ab eis in tempore illo, ſicut nequiter egerũt]i. malitioſe fe
cerunt,[in adinuentionib⁹ ſuis]i.peccatis, q̃ ex pręuia q̃dam deliberatione,nõ ex impellente Eſai.1.
paſſione,fecerunt. Vnde per Eſa.dñs loquit:Cum extẽderitis man⁹ veſtras,auertam oculos
meos à vobis:& cũ multiplicaueritis orationem,non exaudiam:Manus enĩ veſtræ ſanguine
plenæ ſunt.Quod de oĩbus generaliter accipi poteſt,qui tempore anguſtiæ inuocant domi-
num ex neceſſitate,non pura intentiõe,quẽ in proſperis contẽpſerunt,quẽadmodũ in Pro-
uerb.1.teſtat:Tunc inuocabũt me,& non exaudiã:Mane conſurgent ad me,& non inueniẽt
me,eo ꝙ exoſam habuerint diſciplinã.Qui vult ergo exaudiri,agat q̃d inſtruit Eſaias: Quę Eſa.55.
rite dominũ dum inueniri poteſt,inuocate eum dum prope eſt. Inſuper ꝓpheta loquit con
tra pſeudoprophetas ſeu mendaces doctores:[Hæc dicit dñs ſuper prophetas,qui ſeducunt
populum meum]pacem & proſpera promittendo ex parte Dei,cũ propria mente talia con
finxerint ad acquirendum ab hominibus temporale emolumentum. [qui mordent dentib⁹
ſuis]i.irrationabiliter loquuntur,dura annunciando his q eis nihil præſtant,& ſanctis vatib⁹
detrahendo.[& prædicant pacem] dandam à Deo,vt lucrum obtineant,dicentes: Pax pax, Hier.8.
& non eſt pax. De talibus dominus ait Hieremi.27.Ipſi currebant,& ego non miſi eos.[& ſi
quis non dederit in ore eorum quippiam]i.aliquid cibi aut potus, vel ſimilis rei.[ſanctificãt]
id eſt,quaſi diuino oraculo nunciant,& prophetica authoritate affirmant,[ſuper eum præli-
um]eſſe venturum,id eſt,ꝙ hoſtibus ſuis tradetur. Tales nanq; dicebant contemptores veri Prou.1.
Dei ac prophetarũ,magnamq; mereri vindictam. [Propterea nox]i. caligo erroris, [vobis
pro viſione erit]i.non veram illuminationem,o pſeudo,habebitis,ſed animæ cæcitatem.[&
tenebræ]aduerſitatis ſeu iuſtæ punitionis,[vobis pro diuinatione] erunt,i.pro vaticinatiõe Pſal.57.
veſtra cõficta,quæ non eſt prophetia, ſed diuinatio,i. vſurpata futuroꝝ prænunciatio. Itaq;

propter culpam cõfictæ prophetationis ſuſtinebitis vltionem diuinã. [Et occumbet ſol]in-
telligentię.i.diuinæ veritatis notitia, de q̃ fertur in Pſalmo 57. Supercecidit ignis, & nõ vide-
rũt ſolẽ. [ſup ꝓphetas] mẽdaces, itaq́ veritas deerit eis. Vel ſol materialis atq́ ſenſibilis eis
occumbit, dum claritas diurna non erit eis in conſolationẽ, eo ꝙ debitis pœnis afficiant. [&
obtenebrabitur ſuper eos dies]i. omnia cõuertentur eis in materiam aduerſitatis, tempusq́
lucis tenebris aduerſitatis implebitur, cũ Deus peccata eoꝝ vlciſci inceperit. [Et confuoden
tur, qui vident viſiones]tales, falſas ac deceptorias. Cum eñ mendoſi fuerint inuenti, & pœ-
nis addicti, confuſionibus ſuffundentur. [Et confundentur diuini]qui ſibi vſurpant pręnun
ciare futura contingentia proprio ſpiritu, vel diabolica reuelatiõe. Qui dicunt diuini, ꝗa q̃d
Eſai. 41. domini eſt propriũ, ſ. futura ꝑdicere, (iuxta illud in Eſaia: Quę futura ſunt annũciate, & ſcie
mus ꝗa dij eſtis vos) ſibi vſurpant. [& operient vultus ſuos oẽs]i. præ rubore optabunt late-
re. [quia non eſt reſponſum Dei]i. Deus eis veritatẽ non reuelauit, neq́ reuelat. Hęc aũt mo-
raliter contra illos dicunt, q in eccleſia Chri diuitibus adulant, & hominib⁹ placentia prędi-
cant, ex auaritia, ambitione, aut ſimili temporalis cõmodi affectione. Quib⁹ conuenit illud
Eſai. 9. in Eſaia: Et erũt q beatificant populũ iſtũ, ſeducentes: & q beatificant, præcipitati. [Verunta-
men ego repletus ſum fortitudine ſpiritus dñi]i. conſtãtia data à ſpiritu ſancto, & dono ſpũs
q̃d fortitudo vocatur, eſtq́ vnũ de ſeptem donis ſpũs ſancti. ſum q̃q́ repletus[iudicio]diſcre
tionis ac rectæ ſententiationis: q̃d eſt actus prudentię, tanq̃ habitus actũ elicientis: & iuſtitię,
tanquam habitus in iudicando regulantis. [& virtute]i. efficacia in loquendo, vel ſanctita-
te in operando, quam decet prædicatori ineſſe, ne & ipſe repræhenſibilis ſit. [vt annunciem
Iacob]i. Iudæis[ſcelus ſuũ]i. idololatriam[& Iſrael]i. eidem populo annunciem [peccatum
Matt. 10. ſuũ]ſine timore corripiendo iniquos de q̃cunq́ peccato, ita vt eos q corpus occidũt, non ti-
Hiere. 1. meam, ſed pro veritatis defenſione mori paratus ſim. Simile eſt q̃d de ſe loquit Hieremias:
Miſit domin⁹ manũ ſuam, & tetigit os meum, & dixit: Ecce dedi verba mea in ore tuo, ecce
conſtitui te ſuper gentes & regna. Chrs q̃q́ in Euãgelio Luc. 21. ſuis ꝓmiſit: Ego dabo vobis
os & ſapientiã, cui nõ poterũt reſiſtere & contradicere oẽs aduerſarij veſtri. Qui itaq́ taliter
confortat & informat à Deo, verba ignea ꝓfert, qbus audientiũ corda mouent ac immutan
tur. Multi vero ꝓprio ſenſu loquunt, & nec ſibi nec alijs prodeſt. [Audite hæc principes do
mus Iacob]i. familię regni Iudæ, ſeu duaꝝ tribuum. [& iudices domus Iſrael]id eſt, eiuſdem
populi vel decem tribuum. Potius tamen iſta dici videntur ad duas tribus, quia mox ſubdi-
tur: Qui ædificatis Sion in ſanguinibus. [qui abominamini iudicium]i. æquitatem & diſcre
tionem abhorretis, vel iuſte iudicari ſeu corripi ſpernitis, deteſtantes iudicia prophetaꝝ. [&
oĩa recta]i. iuſtas cauſas[peruertitis]iudicando iniuſte. Hinc ſcriptum eſt apud Hieremi-
Hier. 2. am: Sacerdotes non dixerũt, vbi eſt domin⁹? Et tenentes legem, neſcierunt me, & paſtores ꝓ-
Eſaiæ 1. uaricati ſunt in me. Et apud Eſaiam: Pupillo non iudicant, & cauſa viduæ non ingredit ad
eos. [Qui ædificatis Sion]i. domus veſtras in Hieruſalem. [in ſanguinibus]i. de rapinis pau-
perum, cęde inſontiũ, occiſione ſanctorum, q̃ꝝ ſubſtantiam diripiẽtes, conſtruitis habitacu
la veſtra. [& Hieruſalem]i. vrbem ipſam ædificatis[in iniquitate]i. de rebus illicite acquiſi-
tis, quas à ſubditis extorquetis, & exinde ruinas vrbis reparatis. [principes ei⁹ in munerib⁹
iudicabant]i. ꝓpter dona dabant iniuſtas ſententias: vel ſi iuſte iudicabant, magis aſpexerũt
ad commodũ temporale, q̃ ad bonũ ſpirituale, vendebantq́ ſententiam, nec ſtipendio ſui la-
boris erant recta intentione contenti. [& ſacerdotes in mercede docebant populum]i. pro-
pter lucrum directe, ſpũale pro temporali exhibẽtes, cum tamen ex officio haberẽt inſtrue-
re plebem gratis, ad Dei honorẽ & animaꝝ ſalutem: temporalia non quærentes, niſi ſecun-
dario tanquã ſtipendiũ vitæ. [& prophetæ eius in pecunia diuinabant]i. pſeudo ꝓpter num
mos mendoſa vaticinia protulerũt. Propter q̃d dicit Eſa. 1. Omnes diligũt munera, ſequunt
retributionem. Et Hiere. 6. A propheta vſq́ ad ſacerdotem cuncti faciũt dolũ. [Et ſup dñm
requieſcebant]i. diuinæ authoritati innitebant. Vel potius ſe inniti ſimulabant, quia vt eis à
populo crederet, & copia reꝝ daret, iactabãt ſe miniſtros ac nuncios Dei. Vel ſup dñm reqe
ſcebant, i. de eius bonitate ꝓſumentes, dixerũt quietẽ, non impugnationem, eſſe futuram. [di
Prou. 15. centes: Nunqd non dñs in medio noſtrũ?]i. immo De⁹ vere in nobis eſt. Cum tamen Salo-
mon dicat, Longe eſt dominus ab impijs. [Non venient ſuper nos mala] pœnæ, id eſt, hoſti-
bus non trademur, nec capiemur: ſed à Deo tanq̃ populus eius protegemur. [Proptee hoc]
id eſt, ꝓpter pręſcripta peccata, [Sion]i. illa pars Hieruſalem, in qua fuit templũ atq́ palatiũ,
[quaſi ager arabitur]i. in ſolitudinem rediget, ita vt poſſit arari ædificijs deſtructis, habita-
toribusq́ occiſis. [& Hieruſalem quaſi aceruus lapidũ erit]I. penitus dejicietur, [& mons tẽ-
pli]id eſt, mons Sion, in quo ſteterat tẽplum, erit & conuertetur[in excelſa ſyluarum] id eſt,
1. Eſd. 1. fruteta & arbores altę creſcent in eo, q̃ omnia impleta ſunt tempore Babylonicæ captiuita-
Matt. 23 tis, quę ſeptuaginta annis durauit. Qm tamen pręmemorata facinora erãt in populo Iudęo
rũ tẽpore Chri, quemadmodũ Chrs in Euangelio docet, redarguendo facerdotes, ſcribas, ac
phari-

phariſæos de ſimulatione & hypocriſi, de ſuperſtitione & ambitione, ꝑſertim de auaritia &
paupeꝝ deuoratione, ideo aliq referũt iſta ad primũ Chriſti aduentũ, & captiuitatẽ Iudæo- Acto. 7.
rum à Romanis inflictã: præcipue, qm̃ bona primitiuæ eccleſiæ diripientes principes ſacer- & 12.
dotũ ac iudices, ędificabãt Sion in ſanguinibus, & in Hieruſalẽ ſanguinẽ Chriſti, diſcipulo- Hebr. 10
rũq́ eius fuderũt. Deniq; hui⁹ ꝓphetiæ atq; Michçæ iſti⁹ mẽtionẽ efficit Hieremias: Cũ em̃ Hier. 26.
ſacerdotes & fallaces velIẽt Hieremiã occidere, qa Hieruſalẽ dixit iam capiendã, ſurrexerũt
quidã de ſenioribus, & dixerũt ad oẽm cœtum populi: Micheas de Moraſthi fuit propheta
in diebus Ezechiæ regis Iudæ, & ait ad oẽm populum: hæc dicit dñs, Sion quaſi ager arabi
tur, & Hieruſalẽ in aceruũ lapidũ erit, & mons domus dñi in excelſa ſyluaꝝ. Nunqd morte
condemnauit eũ Ezechias & oĩs Iuda? Nunqd non timuerũt & deprecati ſunt dñm, & pœ-
nituit eum mali, qd loquutus fuerat contra eos? Hæc verba tam prolixe nũc allegaui, qa ſe-
cundũ allegantes hęc verba, ꝑfatos videlicet ſeniores, q̃ꝝ allegationẽ Hieremias confirmare
videt, prophetia Michçæ de deſtructione Hieruſalem, dicta fuit ad literam pro tẽpore Eze
chiæ, tanquã tunc adimplenda. Et ſecundũ hoc fuiſſet prophetia cõminationis: poſtea ta-
men impleta fuit, vt dictũ eſt. ¶ Inſuper ſecundũ tropologicũ intellectũ, ꝑlatis, ſacerdotib⁹,
doctoribus atq; principibus eccleſiæ dicit: Audite principes domus Iacob, i. Chriſtianoꝝ, q
ſunt tẽplum & domus Dei. De qua dicit Apoſtol⁹ 1. Tim. 3. Scias, quõ oporteat te conuer-
ſari in domo Dei: & iudices dom⁹ Iſrael, i. militãtis eccleſiæ Deũ fide cõſpiciẽtis: q abomina
mini iudiciũ, & oĩa recta peruertitis. Hoc non oĩbus, ſed indignis atq; nocẽtibus cõpetit: qui
in iudicãdo ſequunt amorẽ & odiũ, non rationẽ & æquitatẽ. Nec dignant redargui, ſed di-
cũt implicite illud Sapien. 2. Sit aũt fortitudo nr̃a lex iuſtitiæ. Qui ædificatis Siõ, i. eccleſiam Pſal. 14
in ſanguinibus, ſacras ſcripturas deprauãdo, in cathedra peſtilẽtiæ reſidendo, indignos or-
dinãdo, puſillos ſcandalizando, & de eleemoſynis paupeꝝ, de patrimonio Chr̃i precioſas
ſtructuras leuãdo. Et hoc eſt ædificare Hieruſalẽ in peccatis. Poſtremo, quõ prĩcipes in mu-
neribus iudicẽt, ſacerdotes quoq; in mercede doceãt, & fallaces quidã ac ſuperſtitioſi diui-
nẽt, non eſt meæ paruitatis deſcribere, cũ (proh dolor) iſta nunc ad oculũ pateant, dũ oẽs
quæ ſua ſunt quærũt, & tẽporalia ſp̃ualibus præferũt: & hi qui alios ad ſalutarẽ timorẽ indu
cere obligant, ſeipſos ac alios vana ꝓmiſſione & periculoſiſſima ſecuritate decipiunt, dicen
tes: Nunqd non dñs in medio noſtrũ? nõ venient ſup nos mala. Propter hoc Sion quaſi ager
aratur, quia ſtatus eccleſiæ hinc decreſcit, & corda fidelium à dæmonib⁹ arant, ac peſſimo ſe-
mine ſeminant. Hieruſalẽ quoq; quaſi aceruus lapidũ eſt, dum charitate frigeſcente dura at-
que lapidea fiunt fidelium corda. Et mõs templi vertitur in excelſa ſyluaꝝ, dum virtuoſi &
contemplatiui labuntur, in ſuperbiam eriguntur, & mundi dignitatibus atq; operibus gau-
dent. Quod præcipue referri poteſt ad quoſdam ſpecietenus religioſos, regulam ſuam non
obſeruantes, & ad ſecularia aſpirantes. Dicit autem gloſſa circa hunc locum: Non debẽt mi
niſtri eccleſiæ officia ſua adminiſtrare propter pecuniam: non tamen prohibentur, quod ex
officio debetur, accipere ad neceſſitatem, non ad luxuriam.

¶ Elucidatio Cap. IIII. Et erit in nouiſſimo dieꝝ mons domus dñi &c. Artic. V.

DEſcripta Iudaicæ plebis viſione, ſubiungit eiuſdẽ cõſolatio, de proximo adimplenda ꝑ
Chriſtum. [Et in nouiſſimo dieꝝ] i. in vltima mũdi ætate, quæ à præcurſore incepit.
De qua dicit Ioannes: Nouiſſima hora eſt. Et Paulus: Nos, inquit, ſumus, in quos fines 1. Ioan. 2
ſeculoꝝ deuenerunt. [mons domus dñi] i. mons Sion, in quo templum erat conſtructum, de 1. Co. 10.
quo in fine præcedentis capituli dicebatur, ꝙ eſſet in excelſa ſyluaꝝ. [præparatus] i. ſublimi-
ter honoratus, [in vertice mõtium] non per locoꝝ mutationem aut corporalẽ erectionem,
ſed per diuinoꝝ miraculorum excellentiã. Qm̃ ipſemet Chriſtus in hoc monte cõuerſatus Matt. 5.
eſt, prædicauit, vltimã cœnã fecit, corpus ſuũ & ſanguinẽ cõſecrauit, ad diſcipulos clauſis ia Lucæ 22
nuis introiuit, ſpm̃ ſanctũ miſit, multa q̃q; fecit ꝓdigia in templo ſito in monte iſto. Idcirco & 24.
mõs iſte ſublimatus eſt vltra montẽ Sinai & Thabor, vel quẽlibet aliũ, ꝑſertim ob Chr̃i cor- Actor. 1.
poralẽ in eo præſentiã. Propter quã, vt in Aggæo dicit, maior fuit gloria ſecũdi tẽpli, q̃ pri- Aggæi 2
mi. [& ſublimis] erit [ſup colles] i. mõtes minores, in qbus tñ aliqua eminẽtia opa facta ſunt.
[Et fluẽt ad eum populi] i. conuerſi ad fidẽ, locũ hũc ex deuotione viſitabũt, ꝓpter opa Chr̃i
in eo patrata, & qm̃ ibi cõgregata fuit, & ſpm̃ ſanctũ recepit primitiua eccleſia. [& propera-
bunt] ad eum [gentes multæ] i. gẽtiles cõuerſi, [& dicẽt] ſe mutuo cohortãdo, [Venite, aſcen-
damus ad montẽ dñi] cõſueuerunt em̃ ex gentilitate conuerſi, oĩa loca in quibus Chr̃s con-
uerſatus fuit ac paſſus, deuotiſſime ac frequẽter inuiſere. [& ad domũ Dei Iacob] i. eccleſiam
in Hieruſalẽ congregatã. Secundo locus iſte exponitur ſecundum Hieronymum, intelligen
do per montẽ, Chr̃m ſanctũ ſanctoꝝ, in omi gr̃a eminentẽ ſecundũ formã aſſumptã, q præ-
paratus, i. factus ſeu declaratus eſt, in vertice mõtium, i. oĩbus ſanctis eſſe ſublimior. Propter Ioan. 1.
qd ait Baptiſta: Qui poſt me venit, ante me factus eſt, i. mihi prælatus. Et ſublimis eſt ſuper Phili. 2.
colles. Dedit em̃ illi pater nomẽ, quod eſt ſuper om̃e nomẽ, & ſine mẽſura ſpiritũ cõtulit ei. Ioan. 3.

Et fluēt ad eū populi,i.tā ex Iudaiſmo,q̄ ex gentilitate cōuerſi,per fidē,dilectionē, & obedi-
entiā acceſſerūt ad Chriſtū, ſicut ad caput: quatenus de plenitudine eius accipiant,dicente
Ioan.1. Apoſtolo: Accedamus cū fiducia ad thronū gratiæ eius. Et Pſal.33.Accedite ad eū,& illumi
Hebr. 4. namini. Tertio exponit paſſus hic,intelligēdo per montē domus dñi,militantem Chriſti ec
cleſiā,quæ præparata eſt in vertice montiū,qm̄ maior & excellētior fuit gratia data eccleſiæ
Chriſti,q̄ ſynagogæ, vel cōgregationi quæ fuit ante legē. Propter q̄d tēpus euāgelicæ legis,
ſeu noui teſtamēti,per excellentiā appellatū eſt tēpus gratiæ. Paulus q̄q; de ſe & coapoſto-
lis ſuis teſtatur Rom.8.Nos ipſi primitias ſpūs habentes. Deniq; ad eccleſiā oēs electi à princi
pio euāgelicæ prædicationis confluxerunt, qm̄ extra illā nemo ſaluat. [& docebit nos]Chrs
[de vijs ſuis]i.euāgelica documēta atq; præcepta,quib' itur ad regnum cæleſte. Hæc docuit
Chrs per apoſtolos & adiutores ac ſucceſſores eoꝝ,per illuminationē q̄q; occultā & ange-
licā ſubminiſtrationē.[& ibimus]credendo,ſperādo,amādo,& bene agendo, aduerſa quoq;
æquanimiter tolerando.[in ſemitis eius]i.cōſilijs & doctrinis, ſequēdo veſtigia ſaluatoris.
Prou.3. Viæ eñi eius,viæ pulchræ,& oēs ſemitæ eius pacificæ. Ipſe etiā eſt via ac ianua.[Quia de Siō
Ioan.14. egredief lex]i.euangeliū Chriſti primo ab apoſtolis publice & aperte prædicabit in templo
ſito in monte Sion. Et deinde promulgabit ad oīa clim[illegible]ta orbis.[& verbū dñi]i.prædicatio
euāgelij,[de Hieruſalē]procedit ad alia loca.Cum eñi in die Pētecoſtes recepiſſent apoſtoli
ſpiritū ſanctū,mox ingreſſi ſunt templū, Chriſti euangeliū cōſtantiſſime prædicātes, quod
Actor.1. poſtmodū in toto mūdo prædicauerūt.Vnde eis dixerat Chrs:Eritis mihi teſtes in Hieruſa-
lē,& in omi Iudæa & Samaria, & vſq; ad vltimū terræ. [Et iudicabit] i.diſcernet Chriſtus,
[inter populos multos] quoſdā vocando ad fidem & gratiā, quoſdā aūt derelinquendo. [&
corripiet gentes fortes vſq; in longinquū]oīm eñi gentiū vitia per diſcipuloꝝ ſuorum præ-
dicationē redarguit.Chrs q̄q; proprio ore,conuerſando inter hoies, corripuit eos.Denique
duplex eſt iudiciū,ſ.diſcretionis,quo inter electos & reprobos Chriſtus ſecernit: & remune
rationis,quo ſingulis q̄d merent, retribuit. Chriſtus aūt in primo ſuo aduentu non fecit in
ſeculo iſto iudiciū remunerationis ſeu dānationis. Propter q̄d ait Ioan.3.Non miſit Deus fi-
liū ſuū,vt iudicet mundū,ſed vt ſaluet mundus per ipſum.Et apud Lucā 9.Filius hoīs nō ve-
nit aīas perdere,ſed ſaluare. Iſtud aūt iudiciū faciet in ſecūdo ſuo aduētu generaliter, facitq;
illud quotidie particulariter in decedētibus à ſeculo iſto. Porro in primo ſuo aduentu fecit
iudiciū diſcretionis.De quo ait Ioan.12.Nūc iudiciū eſt mūdi.Fecit & tūc iudiciū iuſtę diſcre
tionis.Propter q̄d ſcriptū eſt Eſai.11. Iudicabit in iuſtitia pauperes, & arguet in ęquitate pro
Hiere.23 manſuetis terræ. Hieremias q̄q; ait: Faciet iudiciū & iuſtitiā in terra.[Et concident gladios
ſuos in vomeres,& haſtas ſuas in ligones]i.tanta pax erit in Chriſti aduentu & circa euāge
licæ p̄dicationis exordiū,q arma bellica in inſtrumēta agriculturæ vertent. Tūc eñi omnia
regna mūdi ſub vno erāt principe obediētia,ſ.ſub Romano Imperatore,ad cuius imperium
deſcriptus eſt vniuerſus orbis,vt patet Lucæ 2.Vnde Pſal.45.cantatur:Arcū conteret & con
fringet arma,& ſcuta cōburet igni.[Non ſumet gens aduerſus gentē gladiū]i.vna natio non
præliabit contra aliā,qm̄ oēs ſubditæ erunt Romano imperio.[& non diſcent vltrà bellige-
rare]i.non erit eis neceſſitas exercendi ſe ad modū pugnādi, cum vbiq; ſit pax. Hæc aūt pro
tanto dicunt,quia tunc erat inſolita inauditaq; pax in toto mūdo: cū tamē ante fuerint mul
ta atq; grauiſſima prælia.Et qm̄ pax illa vltra conſuetū notabiliter diu durauit,nūc dicitur
Non diſcent vltrà belligerare,ſicut cōmuniter de negocio vltra ſolitū durante dicimus:Iſtud
nunq̄ finit,cū aliquādo infra diē vel horam finiatur. Vnde Gene.29. ſcriptū eſt, q Lia nato
Iuda parere ceſſauit.Et tamē poſt pauca legit peperiſſe adhuc duos filios & filiā vnam.Simi
li modo habet 4.Reg.6.q Syri non venerūt vltrà in terrā Iſrael.Et nihilo minus ſtatim ſcri-
Eſaiæ 2. bunt rediſſe in illā.Totū aūt caput iſtud vſq; ad verbū ſequēs habet in Eſaia,pene ſub eadem
forma verboꝝ,q̄d ibi prolixius, prout dñs dedit,expoſui. [Et ſedebit vir ſubtus vineā ſuam
& ſubtus ficū ſuā]i.tanta erit ſecuritas, vt hoies ſine formidine ſedeāt etiā in agris ac vineis
ſub ſuis arbuſtis.Solet aūt per talē modū loquendi,in veteri teſtamēto magna pax & opulen
tia deſignari. In primo aūt Chri aduētu fuit in Iudæa pax magna & copia reꝝ.Vnde Hiere.
23.legit:In diebus illis ſaluabit Iuda,& Iſrael habitabit confidenter. Propter quod ſubditur
* deter- [& non erit q* exterreat]Romani eñi ſub magno rigore prohibuerunt violentiam fieri,nec
reat. iudicibus à ſe conſtitutis parcebant,qñ manifeſtam alicui fecerunt iniuriā.Poſſunt præterea
oīa iſta ſpecialiter accipi de diuerſis nationibus ad fidem cōuerſis,quæ licet olim diſcordaſ-
ſent,tñ fide Chriſti ſuſcepta,maximā mutuo dilectionē habebant,& per charitatē ſeruierūt
Galat. 5. in inuicē. Oīa vero hæc fient, [q a os dñi exercituū locutum eſt] i.intellectus diuinus iſta per
prophetas prædixit,cuius verbū irritū eſſe nō valet.[q a oēs populi ambulabunt, vnuſquiſq;
2.Theſ.3 in noīe dei ſui]i.infideles in ritib' deoꝝ ſuoꝝ conuerſabuntur:non enim omnium eſt fides,
nec idololatria fuit per apoſtolos penitus extirpata, cū vſq; ad tempus Conſtantini Magni
Roma coluerit idola.[Nos autem ambulabimus in nomine dñi Dei noſtri] id eſt, in DEO
vero

vero & ſecundũ voluntatẽ ac legẽ ipſius viuemus.[in æternũ & vltrà] i.perſeueranter oĩno,
nõ ꝙ vltra ſeu poſt æternitatẽ ſit duratio aliqua, ſed iſta dicunt ad ampliorẽ certitudinẽ fa-
ciendã,vel ad clariorẽ expreſſionẽ. Porro ꝗd ait,Nos aũt ambulabimus,accipi poteſt de pri
mitiua eccleſia ex Iudaiſmo conuerſa,vel de populo Chriſtiano cõmuniter, q eſt Iſrael ſe-
cundũ ſpm.[In die illa dicit dñs] i.tẽpore euãgelicæ ꝓdicationis & gratiæ, de q die loquitur
Eſaias cap.4.In die illa erit germẽ dñi,i.Chrs filius Dei, in magnificẽtia & gloria.itẽq; Apo 2.Cor.6.
ſtolus:Ecce nũc dies ſalutis. Et iterũ:Nox ꝓceſſit,dies appropinquauit.[cõgregabo claudi- Rom.13.
cantẽ]i.plebẽ Iudaicã in via Dei nutantẽ,cui⁹ pes ſcandalizabat & ſcandalizabat frequẽter.
-Quæ tẽpore Chri per varia vitia indirecte trãſiuit, iuxta illud Pſal.17.Claudicauerũt à ſemi 3.Reg.18
tis ſuis.Q;lib⁹ dici potuit illud Heliæ:Vſq; quo claudicatis in duas partes? [& eã quã eiece-
rã]i.ſynagogã quã ſubinde eieci de terra ſua,& peccare permiſi,cui & interdũ dedi libellum
repudij.[colligam] per fidẽ & charitatẽ intra ouile eccleſiæ, vt oẽs ſint vnũ myſticũ corpus
Chri,[& quã afflixerã]i.dictã ſynagogã,quã ꝑ Aſſyrios,Chaldæos ac alias nationes puniui. 4.Re.17.
[cõgregabo]ſpũali collectione per grãm.Et ne qs inſtet & dicat, hæc de Iudæis exponi non & 18.
poſſe,qm̃ pauci illoꝝ cõuerſi ſunt,ſubditur:[Et ponã claudicantẽ in reliquias] i.ex præindu-
cta Iudaica plebe nõ oẽs,ſed quoſdã,cõparatione alioꝝ perpaucos,ſaluabo. De qbus fertur
Eſaiæ 1.Niſi dñs ſabaoth reliquiſſet nobis ſemẽ,quaſi Sodoma fuiſſemus.Et Apoſtolus:Reli Ro.9.11.
quiæ per electionẽ gratiæ ſaluæ factæ ſunt.Et denuo:Non repulit Deus plebẽ ſuã,quã præſci
uit.[& eã quæ laborauerat] i. gentẽ Hebræam præfatã, quæ prædictis modis fuit afflicta &
onere legis grauata,ꝗd neq; nos,neq; patres noſtri,ait Petrus,portare potuim⁹. Specialiter Acto.15.
accipi poteſt de Chriſti apoſtolis & primis credẽtibus,quibus dicit:Vos eſtis qui permanſi- Lucæ 22
ſtis mecũ in tẽtationibus meis.ponã[In gentẽ robuſtam:]primo, qm̃ innumerabiles cõuer-
tent ad fidẽ, ſicq; multos in Chriſto filios generabũt,in quibus impletũ eſt illud Eſai.60.Mi
nimus erit in mille, & paruul⁹ in gẽtẽ fortiſſimã.Secũdo,qm̃ ipſi ſpũſctõ recepto fortiſſimi
erãt in Chriſto,& inſuperabilẽ patientiã habuerũt,ita vt irẽt gaudẽtes à cõſpectu cõcilij,qm̃ Acto. 5.
digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliã pati,dicerentq; principibus ſacerdotũ:Obe-
dire oportet Deo magis,ꝗ̃ hominibus.Nonne robuſtiſſimi erant, de qbus vnus illoꝝ locu-
tus eſt:Certus ſum,qa neq; mors,neq; vita,neq; angeli, neq; principatus,neq; virtutes, neq; Rom. 8.
inſtãtia,neq; futura, neq; creatura alia poterit nos ſeparare à charitate Dei,quæ eſt in Chri-
ſto Ieſu dño noſtro.Ideo ſcriptũ eſt de eis Pſal.46. Qm̃ dij fortes terræ vehementer eleuati
ſunt.Quãta aũt fuerit primitiuæ eccleſiæ in Hieruſalẽ fortitudo, patet in Actis apoſtolorũ. Actor. 2
[Et regnabit dñs]Chrs[ſup eos]i.in cordib⁹ eoꝝ,[in mõte Sion] i.in eccleſia ſpeculãte cæle 3.4. & 5.
ſtia,quæ in mõte ꝓdicto ſpm̃ ſanctũ recepit in primis credẽtibus.De qua ad Hebr.12.legitur:
Acceſſiſtis ad montẽ Sion,& ciuitatẽ Dei viuẽtis. Atq; Pſal.86.Diligit dñs portas Sion.[ex
hoc nũc & vſq; in æternũ]i.in præſenti vita inchoatiue per fidẽ & gratiã, in futuro ꝗq; ſecu-
lo ſine fine per beatificã reuelationẽ. Præterea quidã exponũt hunc locũ de gentilitate con-
uerſa,quæ ante ſuã conuerſionẽ claudicauit per idoloꝝ culturam,eratq; relicta à Deo,& in
via perditionis vſq; laſſitudinẽ laborabat. De qua loquit Eſaias: Lætabitur deſerta & inuia. Eſai. 35.
Hanc aũt per apoſtoloꝝ prædicationẽ atq; miracula intra eccleſiã congregauit.Nec omnes Matt. 20
credentes huiuſmodi ſaluat,ſed quoſdã velut reliquias, qm̃ pauci electi. [Et tu turris gregis
nebuloſa]i.templum Hieruſalem.De quo apud Eſaiã cap.5.inducit, ꝙ dñs ædificauit turrim
in medio eius,videlicet in ſynagoga,quæ ibi vinea appellatur. Dicitur autem turris gregis, Pſal.94.
i.populi Iudæoꝝ,qui fuit grex Dei,iuxta illud:Nos autem populus eius,& oues paſcuę eius.
Vel,quia in eo greges animaliũ offerebantur.Dicitur inſup nebuloſa, vel ꝓpter vitia ſacerdo
tũ ac populi,vel propter imminentẽ deſtructionẽ, vel propter fumum nebuloſum ex incen-
ſione hoſtiaꝝ ſurgentẽ.[Filiæ Sion]i.populi Iudæoꝝ[vſq; ad te veniet,& veniet poteſtas pri Eſaiæ 33.
ma]i.Chriſtus,q eſt virtus & ſapientia patris,qui cum patre & ſpiritu ſancto eſt vna æter-
na,prima ac infinita poteſtas,qui eſt[regnũ filiæ Hieruſalẽ] i.rex Iudaicæ plebis. De q Eſaias
prædixit:Dñs rex noſter,dñs iudex noſter,dñs legifer noſter,ipſe veniet & ſaluabit nos. Chri Malac.3.
ſtus aũt oblat⁹ & ꝑſentatus fuit in tẽplo à matre virginea,& frequẽter prædicauit in eo.Pro-
pter quod à Malachia fuit prædictum:Statim veniet ad tẽplum ſanctũ ſuũ dñator, quẽ vos
quæritis &c.Et Pſal.47.Suſcepimus Deus miſericordiã tuã in medio tẽpli tui. [Nunc quare
mœrore cõtraheris?] i.cũ tãta cõſolatio tibi præſtanda ſit,& tanta promiſſio facta, o popu-
le Sion, cur tam graui triſtitia contabeſcis, vel ex dilatione aduentus Meſſiæ, vel propter
perſecutiones quas pateris?[Nunqd rex non eſt tibi?] i.immo regẽ oĩpotentẽ immortalẽq;
habes,qui tandẽ tua aſſumpta natura te viſitabit,& nũc te defendere lætificareq; poteſt. [aut
cõſiliarius tuus perijt]i.Deus q tibi ꝑ prophetas verba cõſolatoria nũciat, intusq; exhilarat,
vel per conſiliariũ intelligit propheta ſeipſum ac alios vates, qui populũ inſtruebant, reme-
diaq; ſalutis pandebant.Chriſtus ꝗq; eſt magni conſilij angelus.[qa cõpræhẽdit te dolor,ſicu Eſaiæ 9.
ti parturiẽtem?]ita ꝙ in aduerſis non recurris ad diuinum auxilium, nec in ſpe futurorum
bonorum

bonoꝝ reſpiras. Poſſuntq; hæc ſpecialiter accipi de iuſtis, qui Chriſti aduentū optabant ar
dēter. [Dole & ſatage filia Sion, quaſi parturiēs] i. ſtude vt dolores tibi inſtātes æquanimiter
feras, & merito dolere potes, [q̃a nunc egredieris de ciuitate] Hieruſalē capta, [& habitabis
in regione] Sennaar ſeu Chaldæa 70. annis. [& venies vſq; ad Babylonem] ciuitatē metropo-
lim Chaldæoꝝ. [ibi liberaberis] tēpore Cyri regis de captiuitate. [ibi redimet te dñs de ma-
nu inimicoꝝ tuoꝝ, reducēdo te in propriā terrā per Zorobabel, Eſdram, & Ieſum filium Io
ſedech ſacerdotem magnū. De hoc ſcriptū eſt plenius in libro 1. Eſdræ. [Et nunc] tempore
meo, regnāte pijſſimo Ezechia, [congregatæ ſunt ſuper te gentes multæ, quæ dicunt, lapide-
4.Re.17. tur, & aſpiciat in Sion oculus noſter.] Quod intelligi poteſt de Sennacherib rege Aſſyrioꝝ
Eſai.36. & populo eius, qui venit, & occupauit oēs vrbes Iuda. Voluitq; morte duriſſima, quæ per
lapidationē exprimit, necare habitatores Hieruſalem, q̃ ſe ad reſiſtentiā præparauerūt. Vo-
luerūt q̃q; Aſſyrij in Sion aſpicere, i. templū, palatium, & cætera habitacula ſcrutari & ſpo-
liare. [Ipſi aūt non cognouerūt cogitationes dñi] i. ꝙ Deus voluit populū ſuū per illos pur-
gare, & caſtigatū ſeu diſciplinatū ſaluare. Illi nanq; proprijs viribus ſuas victorias aſſcripſe-
rūt, & populū inde non corrigere, ſed cōterere nitebant. [& nō intellexerūt conſilium eius] i.
ſapientiā diuinæ diſpenſationis, qua Deus oīpotens corrigit electos per reprobos, ſicut per
Eſaiæ 11. virgā. Quo facto, reprobos æternaliter dānat, quēadmodum virga diſciplinato puero, in
ignē ꝓijcitur. Hinc per Eſaiā cap. 10. dñs loquit: Væ Aſſur, virga furoris mei & baculus ipſe
eſt. Ipſe aūt non ſic arbitrabit, ſed ad conterendū cor eius erit. Generaliter q̃q; tranſgreſſores
& impij nō agnoſcūt cogitationē Dei, neq; attēdunt conſilium eius, qualiter humanum ge-
Pſal.65. nus diſpēſet atq; remuneret, terribiliſq; conſiſtat in conſilijs ſuper filios hoīm. Propter q̃d
ſcriptū eſt Sapient. 6. Quis hoīm poterit ſcire conſiliū Dei? aut quis poterit cogitare quid ve
lit Deus? & ſenſum tuū dñe quis ſciet, niſi tu dederis ſapientiā, & miſeris ſpiritū tuum de cæ
lis? [q̃a congregauit eos] aduerſarios populi ſui, ſ. gētes ꝑfatas, [quaſi fœnum areę] i. in vnum
faſcē, vt ſimul diſpereant & damnentur, ſeu incendantur, quēadmodum angelus Dei per-
cuſſit in caſtris Aſſyrioꝝ centū octogintaquinq; millia hoīm, quorum corpora fuerunt in-
4.Re.19. cinerata atq; cōbuſta. [Surge & tritura filia Sion] i. tu popule Iudæoꝝ poſt reditū à Chaldęa
Eſai.37. ſeu Babylonica captiuitate, diſperge, vexa, occide aduerſarios tuos gētiles. [quia cornu tu-
um ponam ferreū] i. poteſtatem victorioſam ſeu principem fortiſſimū tibi præſtabo, [& vn
gulas tuas ponā æreas] i. manus tibi dabo victrices, alioꝝ laceratrices, quēadmodū ferrum
& æs cætera domāt atq; confringunt. [Et cōminues populos multos, & interficies dño rapi-
nas eoꝝ] i. prædam pecorū offeres Deo, & ad gloriā eius rapinā diripies. Sic eñ in libro Nu
Num.31 meroꝝ & Ioſue legitur pręda Deo conſecrata in toto vel in parte. [& fortitudinem eorum]
Ioſue 8. i. maiores & potētiores interficies, [dño vniuerſæ terræ] qui peſſimos voluit trucidari. Qui
etiam Saulē & Achab redarguit, q̃m regibus morte dignis Agag & Benadab pepercerunt.
1.Re.17. Videt aūt quibuſdā, ꝙ iſta nō ſint in populo Iudaico impleta poſt reditū à Chaldæa, nec tan
3.Reg.2. ta fuerit virtus eorum. Sed ſi hiſtoriā Machabæoꝝ recolimus, videt vtiq; tēpore Iudæ & fra-
trū eius impleri. Vnde 2. Machabæo. 8. legitur, ꝙ Iudas efficiebatur intolerabilis gentibus,
& non paucas hoīm ſtrages dabat, ciuitates & caſtella ſuccendens. Deniq; & 1. Machab. 3. le-
gitur: Et ſurrexit Iudas, & adiuuabant eum omnes fratres eius, & præliabantur præliū Iſra-
el cum lætitia. Et dilatauit gloriam populi ſui, & induit ſe loricam, ſicut gigas, & protegebat
caſtra gladio ſuo. Similis factus eſt leoni in operibus ſuis. Et ſicut catulus leonis rugiēs in ve
natione. Et perſecutus eſt iniquos, perſcrutans eos, & qui cōturbabant populum ſuū, ſuccen-
dit flammis, & repulſi ſunt inimici præ timore eius. Et omnes operarij iniquitatis contur-
bati ſunt, & directa eſt ſalus in manu eius. Et exacerbauit reges multos, & lætificauit Iacob
in operibus ſuis, & perambulabat ciuitates Iuda, & perdidit iniquos ex eis. Et auertit irā ab
Iſrael, & nominatus eſt vſq; ad nouiſſimum terræ. Et congregauit pereuntes. Multaq; alia
in libris Machabæorum conſcripta ſunt, ex quibus patet, hæc ad literam eſſe impleta. Inter
hoc vnum eſt, ꝙ ſemel in Antiochia tria millia Iudæorum, interfecerunt cētum viginti mil-
lia aliorum. ¶ Porro, moraliter cohortari ſe debent Chriſtiani, dicentes: Venite, aſcenda-
mus ad montem Dei, & ad domum Dei Iacob, id eſt, eccleſiam iugiter viſitemus, & diuinis
obſequijs præſentialiter intereſſe curemus. Et docebit nos dñs de vijs ſuis. ibi enim prędica-
tio fit verbi Dei, & inſtructio ſalutaris proponitur. Deus quoq; tales per occultum inſtin-
ctum informat, & angeli ſancti illuminant eos. Et concident gladios ſuos in vomeres. Hoc
quotidie agitur, dum contentioſi, iracundi, impatientes conuertuntur ad pacem & manſue-
tudinem Chriſti, & verba pūgitiua ceſſant proferre. De huiuſcemodi ſiquidem gladio fer-
Pſal.58. tur in Pſalmo: Gladius in labijs ipſorum. Itemq;: Filij hominum, dentes eorum arma & ſa-
& 59. gittæ, & lingua eorum gladius acutus. In illa die, dicit dominus, congregabo claudicātem,
id eſt, animam vagam, inſtabilem, oberrantem. Et eam quam eieceram, i. à qua ad tempus
Eſai.42. gratiam ſubtraxi aut ſuſpendi. Et quam afflixeram tentationibus, perſecutionibus atq; lan-
guori-

guoribus.Chriſtus enim calamum conquaſſatum non conterit,& linum fumigans non ex-
tinguit,ſed reparat,iuxta illud Pſal.145. Dominus erigit eliſos.Talib⁹ igitur animabus ſępe
dat Chriſtus diuinorum chariſmatum affluentiam magnam, vt vbi abundauit iniquitas, Roma.5.
abundet & gratia.Tuncq́ claudicans in reliquias ponit,i.inter electos & virtuoſos,vt faciat
rectos greſſus pedibus ſuis & quæ laborauit, robuſta efficit.¶Inſuper eccleſiæ, vel vnicuiq
afflicto,mœſto,tentatoq́ dicit verbum dulce, bonum ac conſolatorium: Nunc quare mœ-
rore contraheris, cum non ſint condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriā, quæ Rom. 8.
reuelabitur in nobis?Et ſi compatimur,conregnabimus.Omneq́ gaudium ęſtimandum ſit, Iacobi 1.
cum in diuerſas tentationes inciderimus. Nunquid rex non eſt tibi, ſcilicet filius Dei, qui
te valet eripere?Aut conſiliarius tuus periit,qui euangelica dedit conſilia, & in omni aduerſi
tate docet eſſe gaudendum?Beati,inquit,eritis,cum maledixerint vobis homines,& perſe- Matt. 5.
cuti vos fuerint,& dixerint omne malum aduerſum vos,mentientes, propter me. Gaudete Lucæ 6.
& exultate in illa hora,quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis. Quia compræhendit te
dolor,ſicut parturientem,id eſt,quaſi non eſſet futura conſolatio danda his, qui nunc diuer-
ſis tribulationibus exercentur.Dole pro tuis & proximorum peccatis, & ſatage,id eſt,virili-
ter age quæ Dñi ſunt,quemadmodum Salomon docet:Quodcunq́ poteſt manus tua inſtan- Eccl̃s 9.
ter operare:quia nec opes,nec ratio, nec ſapientia,nec ſcientia erunt apud inferos. Filia Si-
on, id eſt, anima ſpeculatiua, ſeu perſona, aut congregatio eccleſiaſtica in ſpecula domini
conſtituta,quaſi parturiens,id eſt,in magnis aduerſitatibus poſita. Omnes enim qui volunt 2.Tim.3.
pie viuere in Chriſto,perſecutionem patientur. Quia nunc egredieris de ciuitate,id eſt,ex-
ulabis, de propriis locis expulſa.Et habitabis in regione diſſimilitudinis, vel inter iniquos.
Et venies vſq ad Babylonem, confuſionem magnam tentationum & perſequutionum,in
tantum,vt forte quandoq à principe Babylonis,id eſt,diabolo captiueris in conſenſum pec
cati,& vinculis vitiorum aſtringaris,Deo permittente te cadere, quatenus propria fragili-
tate experta,profundius humilieris,& cautior fias.Babylon autem interpretatur confuſio,
& in ſeculo iſto confuſa ſunt omnia. Quoniam mundus totus in maligno poſitus eſt. Et 1.Ioan.5
omne quod eſt in mundo, eſt concupiſcentia carnis,aut concupiſcentia oculorum, aut ſu-
perbia vitæ.Ibi liberaberis.non enim permittit nos Deus tentari ſupra id, quod poſſumus, 1.Co.10.
ſed facit cum tentatione prouentum.Et electos ſuos eripit Chriſtus finaliter,ſicut in Euan-
gelio dicit de ouibus ſuis,ꝙ nemo rapiet eas de manu ſua & patris ſui,nec peribunt in ſem- Ioan.10.
piternum: quia ego,inquit,vitam æternam do eis. Ibi redimet te dominus de manu inimi-
corum tuorum, viſibilium & inuiſibilium, dicente Pſal.Et adiuuabit eos dominus,& libe- Pſal. 39.
rabit eos,& eruet eos à peccatoribus, & ſaluabit eos,quia ſperauerunt in eo.Et nunc congre
gatæ ſunt ſuper te gentes multæ.aduerſarii eccleſiæ diaboli,hominesq́ iniqui,ſæui,& repro-
bi.Quæ dicunt,lapidetur eccleſia ſeu perſona eccleſiaſtica, ita vt obruatur aduerſis,& à ſtatu
æquitatis labatur.Et aſpiciat in Sion oculus noſter,id eſt,calamitatem & oppreſſionem iu-
ſtorum cum lætitia intueamur. Ipſi autem non cognouerunt cogitationes domini,qui co-
gitauit perſecutionem patientibus dare coronam vitæ,ſi vſq ad mortem conſiſtant fideles,
perſequutoribus vero pœnam gehennæ. Surge & tritura filia Sion, id eſt, aduerſarios tuos
Chriſti virtute vince & ventila, quemadmodum ait fortis pugnator: Comminuam eos vt Pſal. 17.
puluerem ante faciem venti. Quia cornu tuum ponam ferreum, vt omnia poſſis in eo qui
te confortat. Poteſt quoq́ in bono intelligi, vt dicatur eos triturare, quorum colla ſubdit
Chriſto ac fidei. Et comminues populos multos, vitia extirpando ab eis, atque ad veram
eos contritionem trahendo. Sicq́ comminuti ſunt parui & humiles in oculis ſuis. Et interfi-
cies domino rapinas eorum,id eſt,Chriſto conſecrabis,& diuinis obſequiis applicabis di-
uitias eorum qui conuertuntur.Et fortitudinem eorum domino vniuerſæ terrę,vt totis vi-
ribus Chriſto miniſtrent qui loquitur:Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra.¶Po Matt.28.
ſtremo capitulum iſtud, ab illo loco: Dole,& ſatage filia Sion,à diuerſis valde diuerſimode
explanatur ad literam,ſed propter prolixitatem vitandam omitto, & quia prærinducta ex-
poſitio videtur conformior textui. Iudæi autem ſecundum conſuetudinem ſuæ cæcitatis,
præſtolantur iſta implenda in aduentu ſui Meſſiæ, ita ꝙ tunc Romano imperio præuale-
bunt,cunctiſq́ gentibus imperabunt.

¶Expoſitio Cap.V.Nunc vaſtaberis filia latronis. Artic. VI.

IN fine præcedentis capituli multa proſpera Deus promiſit ſynagogæ, ſeu plebi Iudai-
cæ. Iam vero comminatur eidem.[Nunc vaſtaberis] id eſt,ab hoſtibus capieris, [filia la-
tronis] id eſt, ſynagoga,quæ propter tua peccata es filia diaboli latronis prauiſſimi, qui
animam ſtrangulat. Effuderunt enim Iudæi in templo ſanguinem innocentem,& ſubie- Pſal.10.
ctos ac ſimplices multipliciter deceperunt. Vnde Saluator quoque ait in Euangelio: Do- Marc.11.
mus mea domus orationis vocabitur,vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum. [Obſi
dionem poſuerunt] inimici noſtri.[ſuper nos] id eſt,cōtra Iudæos,ciuitates Iudæ obſidēdo.

[In vir-

[In virga percutient maxillã iudicis Iſrael,] i.ſuperiores ac iudices Iudæorum in faciem cæ-
4.Re.25. dent,viliterq́ tractabunt, vt alios. Quidam referunt iſta ad Babylonicã captiuitatẽ, in qua
Sedechias rex,ſacerdotes ac principes eius, à Chaldæis contẽptibiliter cæſi tractatiq́ ſunt.
Alij vero referunt ad vaſtitatẽ Iudæorum à Romanis, in qua grauiſſime ſunt oppreſſi, & ſa-
cerdotes iubente Tito occiſi. Et ita exponit Hieronymus. Vnde quod ait propheta, Obſidi-
onem poſuerunt ſuper nos, exponit in perſona Dei patris, loquentis de ſe & filio ac ſpiritu
ſancto. Contra quos poſuerũt Iudæi obſidionem, filium Dei perſequendo, in ſpm̃ ſanctum
1. Ioan.5 blaſphemando, & patrem mendacem faciendo. Qui eñ non credit in filium, mendacẽ facit
patrẽ, ſecundũ Ioannem. Et Chriſtus ait Ioan.15. Nunc aũt oderunt & me & patrem meum
gratis. In virga quoq; ſeu aſpero ictu, percuſſerunt maxillam iudicis Iſrael, i. Chriſti, cui pa-
Ioan.5.8 ter dedit om̃e iudiciũ. Qui in euãgelio loquiť Iudæis: Multa habeo de vobis loqui & iudica-
Marc.14 re. Et: Amodo videbitis filium hominis venientem in nubibus cæli. Huius maxillas dulciſſi-
mas percuſſerunt manibus inceſtis atq; ſacrilegis in nocte illa, poteſtati tenebrarum conceſ
ſa, quẽadmodum Lucas 22. aſſerit: Viri qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes eum, &
Ioan.18. percuſſerunt faciem eius. Miniſter quoq; pontificis dedit ei alapam, dicens: Sic reſpondes
& 19. pontifici? Quod & miniſtri Pilati procurantibus Iudæis fecerunt, dum plectentes coronam
de ſpinis, impoſuerunt capiti eius. Et veniebant, & dabant ei alapas. Quod & Sibylla præ-
dixiſſe cognoſcitur. Conſequenter tractatur de iudice iſto, de loco natiuitatis eius, & dupli
ci natura ac generatione ipſius. [Et tu Bethleem Ephrata] i.ciuitas binomia. Dicta eſt eñ
Bethleem & Ephrata, iuxta illud Gene.35. Mortua eſt Rachel, & ſepulta in via Ephrata. Hæc
eſt Bethleem, paruulus es, i. modicus locus, ſeu viculus in millibus Iuda, i. cõparatione alio-
rum locorum tribus Iudæ. Vel eſt ſenſus, ꝙ populus Bethleem paruus fuit, reſpectu millium
Matt.2. populorum aliarum vrbium Iudæ. Verum Matthæus ſcripturã iſtam ſic allegat: Et tu Beth-
leem terra Iuda, nequaq̃ minima es in principibus Iuda. Sicq́ in verbis contrarietas ſonat.
Vnde Hieronymus dicit, Matthæum verba hæc allegaſſe, non ſicut nouerat eſſe ſcripta, ſed
ſicut ſacerdotes & ſcribæ allegabant reſpondendo Herodi, vt oſtenderet S. Matthæus erro-
rem illorum negligentiamq́ in lectione ſcripturarum. Alij vero dicunt, Matthæum magis
reſpexiſſe ad mentem & ſenſum prophetiæ, q̃ ad formam verborum. Michæas nanq; inten-
dit monſtrare eminentiam Bethleem per hoc, ꝙ Chriſtus in ea natus eſt. Idcirco Matthæus
ſic ait: Nequaq̃ minima es. De hoc latius dixi ſuper Matthæum. [Ex te mihi egredietur] i.ad
honorem & gloriam meam naſcetur. [qui ſit dominator in Iſrael] i.rex Meſſias natus eſt ex
Lucæ 2. ſemine Dauid, qui fuit de Bethleem Iudæ, in qua Chriſtus natus eſt de beatiſſima virgine.
De hoc dominatore Iſrael dictum eſt Oſee 3. Seruient Dauid regi ſuo. Et item Eſa.9. Super
ſolium Dauid, & ſuper regnum eius ſedebit. De quo Gabriel dixit glorioſę ac benedictę Ma
Lucæ 1. riæ: Et regnabit in domo Iacob in æternum. Hoc ergo de humana ac temporali Chriſti ge-
neratione ſit dictum. De cuius generatione diuina ac ſempiterna ſubiungitur: Et egreſſus
eius, id eſt, generatio à patre, eſt ab initio, id eſt, ab æterno & ante ſecula vniuerſa. In princi-
pio enim erat verbum, & verbum erat apud Deum, qui ait in Pſalm.109. Ex vtero ante Lu-
ciferum genui te. [à diebus æternitatis] id eſt, ab ipſo momento ſeu nunc æternitatis, quæ
omne tempus includit. Aeternaliter nempe & inuariabiliter filius generatur à patre. Eſtq́
Ioan.16. egreſſio iſta immanens, non foris tranſiens, cum genitus conſubſtantialis ſit generanti. De-
niq; quod generatio filij, egreſſus dicatur, conſtat ex hoc, quod filius ait in Ioanne: Exiui à
patre, & veni in mundum. De hac generatione loquitur Chriſtus æterna ſapientia patris
Prouerb.5. Nondum erant abyſſi, & ego iam concepta eram, ante colles ego parturiebar.
Ecci 24. In Eccleſiaſtico quoq;: Ego ex ore altiſſimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam.
[Propter hoc] id eſt, quoniam Chriſtus ab æterno eſt, & omnium temporum dominus ac
moderator omnipotens, per quem reges regnant, qui transfert regna atq; conſtituit. Vel
Dani.2. [propter hoc] id eſt, quia in Bethleem natus eſt, ſcilicet ob incarnationis ſuæ myſterium &
honorem, dabit eos, id eſt, Iudęos in terra promiſſionis regnare ac habitare permittet, [vſq;
ad tempus, in quo parturiens pariet] id eſt, gentilitas diu ſterilis, multos in Chriſto filios
procreabit, quemadmodum Eſaias 54. prædixit: Quia multi filij deſertæ, magis quàm eius
quæ habet virum, Hoc eſt, vſq; ad tempus diuulgationis ſeu publicationis euangelicæ le-
gis. Permiſit itaq; Saluator Iudæos in terra hac per quadraginta circiter annos poſt ſuam
paſſionem, dans illis locum & tempus pœnitendi, quia ex illo populo humanam aſſumpſit
naturam. Et infra hoc tempus fuit vbiq; diuulgatum euangelium Chriſti. Quo facto, & il-
lis obſtinatis, venit Romanorum exercitus, & captos deſtruxit. Vel per parturientem intel-
ligi poteſt primitiua eccleſia, quæ non ſine labore ac multiplici perſecutione gentiles in
Chriſto regenerauit. [reliquiæ fratrum eius] id eſt, electi Iudæorum fratrum Chriſti, qui de
Hebr.2. eorum natus eſt populo. Vnde non confunditur fratres eos vocare, dicẽs: Narrabo nomen
Ioan.20. tuum fratribus meis. Et poſt reſurrectionem ait ad Magdalenã: Vade, & dic fratribus meis.

[conuer-

[conuertetur ad filios Iſrael]i.ad fidē 12.patriarcharum, qui erant filij Iacob, alio nomine Iſra-
el dicti. Iudæi enim per apoſtolorum doctrinā & ſigna conuerſi, id crediderunt factum per Ie-
ſum, q̄d patriarchæ crediderunt fiēdum per Chriſtum. Vel filij Iſrael ſunt apoſtoli filij Chri-
ſti, qui eſt veriſſimus Iſraelita: q̄m nō obſcure per fidem, ſed clare per ſpeciem iugiter vidit
Deum. Ad horum aūt filiorum Iſrael fidem & conuerſationem conuerſa ſunt millia illa Iu
dæorum, de quibus ſcriptum eſt in Actis apoſtolorum. Poteſt inſuper accipi de Iudæis, qui in Acto. 4.
fine ſeculi conuertent prædicante Helia, qui conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum Mala. 4.
ad patres. Per hoc enim, q̄ conuertet Iudæos tunc exiſtentes, ad fidem charitatemq́ꝫ Chriſti, fa
ciet eos vnanimes ſeu concordes patriarchis & cæteris ſanctis, qui erant ſub lege. Sicq́ꝫ cor-
da filiorum ad patres, & corda patrum conuertent ad filios. [Et ſtabit] ipſe Chriſtus, qui ſe-
cundum deitatem ſtabilis inuariabiliſq́ꝫ conſiſtit. Secundū humanitatē q̄ꝗ verbo vnitam,
ſtetit confirmatus in bono & omni virtute immobilis ac perfectus. Corporaliter etiam ſte- Lucæ 6.
tit turbas docendo, vt dicit Lucas & Ioannes. [& paſcet]ſciētia & doctrina, exemplari vita, Ioan. 7.
& alijs modis, [in fortitudine dñi] i.in potentia totius ſuperbenedictæ trinitatis, [in ſublimi
tate nominis dñi Dei ſui]i.in maieſtate Dei patris, vel trinitatis. Pater enim, ſeu quælibet diui-
na perſona, eſt Deus Chriſti ſecundum naturam aſſumptam. Secundum q̄d ait Ioan. 20. Aſ-
ſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, Deum meum & Deum veſtrum. Et Apoſto-
lus ait 2.Cor. 1. Deus & pater dñi noſtri Ieſu Chriſti. Vel per ſublimitatē noīs Dei, intelligun
tur miracula illa altiſſima, quæ alius nemo fecit, niſi Chrs, de q̄bus fatet Ioan. 10. Opera quæ
dedit mihi pater, teſtimoniū perhibēt de me. Sic itaq; Chriſtus pauit Iudæos per ſeipſum,
deinde per apoſtolos, per quos & gentiles pauit ſiue cōuertit. vnde ſcriptū eſt Lucæ 4. Om̄es
mirabant in verbis grãæ, quæ procedebāt de ore eius. Erat enim docens, ſicut poteſtatē habēs,
non ſicut ſcribæ & phariſæi. Hinc loquitur Eſaias: Sicut paſtor gregem ſuum paſcet, in bra- Matt. 7.
chio ſuo congregabit agnos, & in ſinu ſuo leuabit. Ipſe nempe eſt paſtor bonus, qui propri- Eſaiæ 40
as oues vocat nominatim, & ante eas vadit, dicitq́ꝫ: Venite ad me oēs, qui laboratis & one- Ioan. 10.
rati eſtis, & ego reficiam vos. Et rurſus: Si quis ſitit, veniat ad me & bibat. [conuertentur] ad Matt. 11.
Chriſtum gentiles, quēadmodum apud Danielē 7. legit: Om̄es populi, tribus & linguæ ſer- Ioan. 7.
uient ei. Et Pſalmiſta: Reminiſcent & conuertentur ad dñm vniuerſi fines terræ. [quia nunc Pſal. 21.
magnificabitur vſq; ad terminos terræ]i. Chriſtus per totum mundum cognoſcetur, & excel
lentia eius omnibus innoteſcet. Sicq́ꝫ in cordibus credentium exaltabitur, atq; ab eis ma-
gnifice honorabitur. Pro hac magnificatione Chriſtus orauit, dicens: Pater, venit hora, cla Ioan. 17.
rifica filium tuum. De hoc multa dicuntur in libro Pſalmorum, vt eſt illud Pſal. 2. Dabo tibi
gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Et 21. Adorabunt in con-
ſpectu eius vniuerſæ familiæ gentium. Et 71. Dominabitur à mari vſq; ad mare, & à flumine
vſq; ad terminos orbis terrarum. Vnde & Eſaias 24. inducit: A finibus terræ audiuimus lau
des, gloriā iuſti. Quæ aūt ſequuntur, intricata ſunt valde, & difficultatib' plena. [Et erit iſte,]
ſ. Chriſtus, [pax]i. reconciliator & protector noſter, & pacis internæ ſeu veræ quietis cauſa.
De quo dicit Apoſtolus Ephe. 2. Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtraq; vnum. [Aſſyrius, cum ve
nerit in terrā noſtram, & quando calcauerit in domibus noſtris.] Locus iſte vſq; ad illud,
Et erunt reliquiæ Iacob, diuerſimode explanatur. Hieronymus nanq;, Beda & Gloſſa expo-
nunt ſic: Cum Aſſyrius, i. diabolus arguens & in perditionem dirigens. Aſſyrius enim dirigēs
ſeu arguens interpretatur. Venerit in terrā noſtrā, i. in carnē, illam tētando, inflāmando, ſeu
tribulando, quemadmodum Paulo datus fuit ſtimulus carnis, angelus ſatanæ, qui percuſſit
Iob vlcere peſſimo, à planta vſq; ad verticem. Et quando calcauerit in domibus noſtris, id 2.Cor. 12
eſt, corporibus, quæ ſunt animarum noſtrarum domus ſeu habitacula, quæ calcat diabolus, Iob 2.
ſubijciendo ea malis pœnæ aut culpæ, quando videlicet exhibemus membra noſtra arma Roma. 6
iniquitatis peccato. Vel domus noſtræ ſunt cōgregationes fidelium, quæ à dæmonibus ex-
ercentur, ſed Chriſto protegēte, pacem victoriamq́ꝫ ſortiūtur. [Et ſuſcitabimus ſuper eum]
i. aduerſus Aſſyrium ſeu diabolum, ego pater & filius & ſpiritus. [ſeptem paſtores]i. patriar-
chas ac ſanctos veteris legis, in qua ſabbatum ſeu ſeptima dies celebris fuit, præſertim cum
per ſeptem (qui eſt numerus perfectionis) vniuerſitas deſignetur. Vnde in Apoca. habetur: Et
à ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni eius ſunt. Tobiæ quoq; Raphael ꝑteſtatur: Ego Apoc. 1.
ſum vnus ex ſeptem, qui aſtamus ante Deum. [& octo primates homines] id eſt, ſanctos no- Tob. 12.
ui teſtamenti, in quibus octo beatitudines commendantur. Et octauus dominicæ reſurrecti-
onis dies, ſecundum Bedam, celebriter agitur. Omnes iſti cōtra diabolum pugnauerunt, &
adhuc nobis contra illum pugnantibus auxiliantur. propter quod ſubditur: [& paſcent ter-
ram Aſſur]i. regnū diaboli, ſeu dæmones tentatores, [in gladio]oris ſui ſeu verbi Dei, q̄m te- Ephe. 6.
ſte Apoſtolo, Gladius ſpiritus, eſt verbum Dei. hoc eſt, virtute orationis vel prædicationis,
dæmonum poteſtatem deijcient. [& terram Nemroth] Qui per Aſſur, ille & per Nemroth
deſignat, videlicet dæmō, qui vt fulgur ruit de cælo, & animarum robuſtus venator eſt, quem- Lucæ 10

Q admo-

admodũ Nẽcoth, q interpretaƭ tẽtatio deſcẽdens, fuit fortis venator corã dño. Huius itaq;
terrã paſcẽt[in lanceis ſuis]i.verbis acutiſſimis & penetratiuis. Viuus eſt eñ ſermo Dei & ef
Hebr. 4. ficax,& penetrabilior omi gladio ancipiti. Vel lanceæ ſunt victutes ſeu ſpiritalia arma,qui-
bus perforaƭ diabolus.[Et liberabit]Chriſtus [ab Aſſur]i.tentatione diaboli,[cum venerit]
diabolus[in terrã noſtrã,]ſecundũ ſenſum nũc poſitũ,aĩam aũt intrare non poteſt.[Et cum
calcauerit in domibus nřis] i.eccleſiã impugnauerit. Verũ expoſitio iſta videƭ ad myſticum
cõſugere intellectũ. Vnde alij literali' ita exponũt;[Et erit iſte]Chriſtus[pax] noſtra, [cum]
i.poſtq̃[Aſſyrius]i.rex & exercitus Aſſyriorũ,[venerit in terrã nřam,& qñ calcauerit]i.poſtq̃
inceſſerit[in domibus noſtris.]Tẽpore eñ Ezechiæ,Aſſyrij ciuitates, vicos & caſtella Iudçæ
ingreſſi ſunt,& ſuæ voluntati ad tempus ſubiecerunt.[Et ſuſcitabimus]nos Deus trinitas,q
Geneſ.1. alibi diximus:Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtrã. Vel nos prophe-
tæ,ſuſcitandos annunciabimus[ſuper eum]i.contra regnũ Aſſyriorũ,[ſeptem paſtores]i.ſe-
ptẽ duces Medorũ atq; Perſarũ. De quorũ conſilio cuncta egerunt reges illorum, vt legitur
Heſt. 1. in libro Heſter. Illi eñ ſeptem videbant faciem regis,& primi poſt eum ſedebant. Qui,Deo
mouente, Cyro ac Dario dederunt conſilium inuadendi regnum Chaldæorum ac Aſſyri-
orum,quorũ regnũ tunc ſubditũ erat Chaldæis. [& octo primates homines] i.directores bel
latorum. Erantq; in exercitu Perſarũ ac Medorũ Mareſcalli, & impugnauerũt Aſſyrios.[Et
paſcent terram Aſſur in gladio]i.Aſſyrios gladio deuorabunt. [& terram Nemroth] i.Ba-
bylonẽ & Chaldæam,in qua Nemroth primo regnauit,iuxta illud Gene.10. Fuit aũt princi-
*Achad piũ regni Babylon,& Acath,&*Archach, & Calanne in terra Sennaar.[in lanceis eius]occi
dendo Chaldæos. [Et liberabit]Chriſtus Iudæos[ab Aſſur,cum venerit in terram noſtram]
i.poſtq̃ Aſſyrij Iudæam introierunt,[& cum calcauerit in terminis noſtris,]mittendo nun-
cios vſq; Hieruſalem,ſ.Rapſacẽ & alios multos. Siquidẽ poſt illud tẽpus deſtructum fuit re-
gnum Aſſyriorum. Sicq; impediti erant reuerti in terram Iudææ.[Et erunt reliquiæ Iacob]
i.electi Iudæi in Chriſtum credentes,puta apoſtoli,diſcipuliq; eorum ex Iudaiſmo conuer-
ſi,[in medio populorũ multorum]i.inter diuerſas gentium nationes, ſicut Ioannes in Aſia,
Thomas in India, Bartholomæus in Armenia.[quaſi ros à dño]i. corda gentilium ſemine
verbi cæleſtis irrigantes & fœcundantes,atq; libidinis ignẽ vitiorumq; flãmam in eis infri-
gidantes aut extirpantes.[& quaſi ſtillæ]i.guttæ aquarũ,[ſuper herbam quæ nõ expectat vi-
rum]i.humano auxilio non irrigatur. [& non præſtolatur filios hominum,] vt illorum ſtu-
dio creſcat ſiue fructificet, ſed diuina prouidentia hoc totum agitur. Homo enim nõ poteſt
vnũ capillũ facere albũ & nigrũ. Et quãuis materiã præbet, & actiua paſſiuaq; applicet, Dei
tñ eſt incrementũ præſtare,& fructũ concedere. [Et erũt reliquiæ Iacob in gẽtibus in medio
populorũ multorũ,]quibus euangelicã legem proponẽt,[quaſi leo in iumentis ſyluarum, &
quaſi catulus leonis in gregibus pecorũ]i.fortes & inſuperabiles, habentes poteſtatem ligan
Matt. 5. di atq; ſoluendi, quibus & Chriſtus promiſit Lucæ 21. Ego dabo vobis os & ſapientiam,cui
nõ poterunt reſiſtere oẽs aduerſarij veſtri. Quẽadmodũ ergo leo fortior eſt iumẽtis,quæ ver-
ſanƭ in ſylua,& catulus leonis fortior pecoribus,qm̃ prædã quã volunt,tollunt ac deuorant:
ita apoſtoli,nullo potente impedire,prædã hoĩm ex ore diaboli rapuerũt, & Chriſto incor-
porauerũt.[Qui]leo[cũ tranſierit,]quærẽs prędã,[& cõculcauerit]beſtiã[& ceperit]eã,[non
Matt. 16 eſt qui eruat]de ore leonis,cũ ſit fortiſſimus beſtiarũ. Sic tranſeuntibus apoſtolis de gente in
gentẽ,& cõculcantibus gentilitatẽ, Chřo eã ſubdendo, & capientibus intra rete ſuum mul-
titudinem gentium conuerſarũ, nullus potuit conuerſos ab apoſtolorũ doctrina auertere.
De hac reliquiarũ Iſrael diſperſione & fructificatione in gẽtibus, multa dicuntur in Eſaia,ſ.
Florebit & germinabit Iſrael,& implebũt faciẽ orbis ſemine. Et illud 42. Ponẽt dño gloriã,
Eſai. 27. & laudẽ eius in inſulis nũciabunt.[& exaltabiƭ manus]i.poteſtas[tua]o Chriſte,vel eccleſia,
[ſuper hoſtes tuos, & oẽs inimici tui peribunt] i.æternaliter dãnabuntur. Inuiſibiles eñ ho-
ſtes ſubiecit Chřs diſcipulis ſuis,dicẽdo Matt.10. Infirmos curate,mortuos ſuſcitate,dæmo-
nes eijcite. Et Luc.10. Dedi vobis poteſtatẽ calcãdi ſup oẽm virtutem inimici, & nihil vobis
nocebit. Iudæi quoq; icreduli & tyrãni,pſequẽtes olim eccleſiã,perierũt. Rurſus,poſtq̃ Roma-
nũ imperiũ fidẽ Chři ſuſcepit, exaltata eſt manus eccleſiæ, etiã in pſenti ſuper æmulos ſuos.
Et de q̃ Chřo loquiƭ Eſai.41. Ad eũ veniẽt,& cõfundenƭ oẽs qui repugnãt ei. [Et erit in die il
la]cũ apoſtoli pdicauerint vbiq; euãgelium Chři,[dicit dñs: Auferã equos tuos] o ſynagoga
[de medio tui,& diſpergã quadrigas tuas,& perdã ciuitates terræ tuæ, & deſtruã oẽs muniti-
ones tuas]i.fortalitia,& auferã maleficia de manu tua.[Videnƭ hęc accipi poſſe de deſtructi-
one Iudæorũ à Romanis. Sed obſtat q̃d ſubdiƭ:[Et diuinationes non erunt in te. Et perire fa-
ciã ſculptilia tua,& ſtatuas tuas de medio tui, & non adorabis vltrà opera manuũ tuarũ, &
euellã lucos tuos de medio tui. Et conterã ciuitates tuas.] Iudæi enim pro tunc idola non co
lebãt. Vnde qui iſta ad captiuitatẽ prædictã cupit referre,dicere poteſt,q; idola, ſtatuæ & luci
dicunƭ Iudæorum iſtorum,inquantũ patres eorũ ab antiquo talia coluerunt. Vel per idola,

ſtatuas & lucos, metaphorice intelligunt bona creata caduca, quibus inordinatiſſime afficibantur, & velut idola coluerunt, præponēdo talia Deo, quēadmodū Apoſtolus noīat auaritiā idolorū culturā. Deus enī auari eſt aurū, guloſi vēter, luxurioſi Venus. De huiuſmodi idolis ait Ioan. Filioli, cuſtodite vos à ſimulacris. Hieron. quoq; exponit iſta oīa ſatis ſpiritaliter, intelligēdo per equos, motus laſciuos: p quadrigas, vanitatis vehicula, quibus de peccato in peccatum deducimur: p ec ciuitates, cōgregationes iniquas: p munitiōes, diuitias ſeculi, pōpam mūdi, eloquentiā friuolā: p maleficia, deceptiones & norumētā: p diuinationes, propriç doctrinæ pſumptionē: p ſculptilia aūt & ſtatuas, ſuperſtitioſa, vana, conficta, & deceptoria documenta. [Et faciā in furore & indignatione] mea, i. in rigoroſa ac vindicatiua æquitate mea, & in zelo iuſtitiæ meæ vitia deteſtante. [vltionē in oībus gētibus, q̄ non audierunt] i. doctrinā apoſtolorū & fidē catholicā nō receperūt, q̄m æternā pœnā habebunt. Punitio Dñi in ſeculo iſto, quantū ad electos, q̄uis dura appareat, eſt tū medicinalis, nec ex furore, ſed miſericordia Dei infligit, q paternaliter corripit in præſenti, ne durius puniat in futuro. Punitio aūt gehēnæ, rectè ex furore Dei infligi aſſerit, nō q in Deo ſit paſſionis affectio, ſed propter ſimilitudinē operis. Poſtremo, vt refert Hieronymus, carneus Iſrael ita exponit præhabita, q in aduētu Meſſiæ Aſſyrij & Chaldæi ac cæteræ nationes ſubijcientur Iudæis, & ipſi Iudæi, qui tunc fuerint inter gētes diſperſi, benedicentur & confortabunt à Deo, intantum, q nemo eis reſiſtere poterit. Sed ſanguinarij erūt atq; crudeles, occidendo eos iuste quos oppreſſi fuerunt. Sicq; exaltabit manus eorū ſuper aduerſarios. Verum, vt pbat Hieronymus, huic eorum vaniſſimæ expoſitioni repugnat, q̄d ſubditur, nunc q; expoſitum eſt, ſ. In die illa, dicit dñs, auferā equos tuos de medio tui &c. Quō enī tunc auferentur ab eis idola & ſtatuæ ac luci, cum in omni captiuitate iſta idololatriā vehemētiſſime deteſtentur? Quō etiam tūr vrbes eorū deſtruentur, cum in terra habitent aliorum? Et vtiq; ſi ordo textus rite penſetur, innoteſcit q̄ tenebroſus ſit error illorum. ¶ Myſtice, quod in principio huius capituli dictum eſt, Nunc vaſtaberis filia latronis, intelligi poteſt de eccleſia malignātium, quæ cum ſit Deo rebellis, obſidionem ponit quodāmodo contra eum. Et dum Chriſto tantam contumeliam facit, eiusq; contemnit vicarios, quaſi in virga percutit maxillam iudicis Iſrael, ſ. Chriſti ſeu eius vicarij. Omnis quoq; bonus diligensq; prælatus, prædicator ſeu doctor, ſtare debet in via perfectionis & firmitate virtutis, & paſcere audientes vel ſubditos verbo, vita, ac precibus, in fortitudine domini, non proprijs viribus, ſed adiutorio Dei totaliter, iugiter, atq; humiliter innitendo, nec à cœpto opere bono ſegniter deſiſtendo.

¶ Elucidatio Cap. VI. Audite, quæ dominus loquitur. Artic. VII.

Oſtendit demū præſenti cap. multiplex Iſraelitiræ plebis ingratitudo, multiformis q̄ beneficētia Dei ad populum, quatenus oppoſita iuxta ſe poſita clarius innoteſcant. Ait ergo S. Michæas. [Audite, quæ dñs loquitur] ad me per angelū, per me quoq; ad populū. Beati enī qui audiunt verbū Dei, & cuſtodiūt illud. [Surge] tu Michæa à quiete ad actum, ab interioribus ad exteriora. [contende iudicio aduerſus mōtes] i. contra ſacerdotes & ſcribas ſeu principes diſputa & conquire, vt veritas pateat. [& audiāt colles] i. qui inferioris gradus, poteſtatis, ſeu ordinis ſunt, [vocem tuam] i. verba quibus probabis beneficentiam Dei, & ingratitudinē populi. [Audiāt mōtes] iā dicti [iudiciū dñi] i. ſententiā iuſtæ increpationis cōtra eos, & quid de eis ſentiat Deº. [fortia fundamēta terræ] i. phariſæi, & qui alijs religioſiores videntur, atq; colūnæ aliorū dicuntur, ſuſtentando eos per gratiā ſibi cōceſſam, quemadmodū ait Apoſtolus: Debemus nos firmiores, imbecillitatē aliorū portare, & non nobis placere. [quia iudiciū dñi cum populo ſuo] i. rationabilē diſcuſſionem & iuſtam declarationem vult facere Deus cum populo Iudæorū, probādo per exhibitionē beneficiorū ſuorum, ingratitudinē atq; maliciā populi, ne videatur per potentiā eos opprimere, ſed oībus clareſcat, q̄ iuſte illi dānentur. Vnde dictū eſt in Oſee: Iudiciū dño cum habitatoribus terræ. [Et cum Iſrael dnudicabitur] i. iuſtus eſſe probabitur, iuſtusq; ab oībus agnoſcetur, qui audierint contentionē Dei cōtra Iſraelitirā plebē, videlicet declarationē beneficiorū diuinorū, & maleficiorū populi eius. Sic q̄q; loquitur per Ezechielē: Iudicabor vobiſcū facie ad faciem. Et Pſalmiſta: Iuſtificeris, inquit, in ſermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Et in Eſaia: Iudicate inter me & vineam meā. Per rationem ergo, non per poteſtatē duntaxat, vult dñs præualeere daiq; licentiā diſputādi aduerſus ſe, ſecundū quod Eſai. 43. loquitur: Narra, ſi qd habes vt iuſtificeris. Conſequēter ponitur ratio Dei contra ingratos, videlicet cōmemoratio beneficiorū ipſius. [Popule meus] i. gēs Iudæorū, quā præ cæteris elegi, multiſq; beneficijs decorani. Iſti tamē ingrati, non fuerunt populus Dei per prædeſtinationē, finalisq; gratiæ electionē ſecundū veritatem. Sed nominati ſunt populus Dei, propter patres, & propter gratiam, quam Deus præbuit eis, q̄uis abiecerint illam. Simili modo vocantur filij regni, Chriſto dicente: Filij regni ejicientur in tenebras exteriores. [quid feci tibi?] i. quid ſceleſi feci? quid mali intuli? quid feci quod facere non debui? [Aut quid moleſtus fui tibi?] inordinate ſeu

Coloſ. 3.
1. Ioan. 5.
Lucæ 11.
Roma. 15.
Oſee 4.
Ezec. 20.
Pſal. 50.
Eſaiæ 5.
Matt. 8.

contra iuſtitiā,[reſponde mihi]ad hæc. Non enī fuit eis Deus moleſtus irrationabiliter aggrauando,quus côtra peruerſam impiorū voluntatē aliqua faciat, quibus grauant. Hinc dñs
Eſaiæ 5. per Eſaiā teſtatur:Quid debui vltrà facere vineæ meæ, & non feci? Et Deut.1. aſſerit Moſes huic plebi:Portauit te dñs Deus tuus,ſicut portare ſolet homo paruulū filium ſuum.Deniq; q tibi moleſtus non fui, hinc liquet:[Quia eduxi te de terra Aegypti, & liberaui te de domo ſeruientium]i.de Aegypto & habitaculo eius, vbi duriſſima ſeruitute luti ac lateris pre-
Exod. 4. mebaris,& Pharaoni vrbes tabernaculorū ædificabas.[& miſi ante faciem tuam Moſen]ducem,doctorem,ſeu legislatorē,& amicum meum, [& Aaron] fratrem eius pontificem, [& Mariam ſororem illorū propheticiſſam,]quæ ſpecialiter præerat fœminis. [Popule me°,memento quæſo,]qui præcipere poſſum,ſed dulciter loquor,vt te ad veritatis recognitionem inducam, [quid cogitauerit contra te Balach rex Moab] qui cogitauit te abigere,deijcere, & per fraudulenta conſilia Balaam ſeu maledictionem illius occidere.[Et quid reſponderit
Num. 23 ei Balaā filius Beor.]Multa enī bona dixit de populo Iſrael,& beneficia Dei præſtita ei commemorauit. In quo patet,quanta bona fecit dñs Iſraeli. Deniq; tribus vicibus quaſi inuitus benedixit Iudæis,inter cætera dicens:Ad benedicendū adductus ſum,benedictionem prohibere non valeo. Dñs Deus eius cum illo eſt. Et clangor victoriæ regis cum illo eſt. Dñs Deus eduxit illū de Aegypto,cuius fortitudo eſt ſicut rhinocerotis. [De Sethim vſq; ad Galgala] i.Baalam luſtrans oculis exercitū Iſrael, qui protendebatur à loco qui dicitur Sethim, vſq; ad Iordanē,iuxta quē ex oppoſito tñ eſt Galgala. Eſt aūt Sethim locus in eremo plenus arboribus,vbi filij Iſrael peccauerunt cum filiabus Madian & idolo Phogor. Hieronymus tñ
Ibidem. dicit, q Balach côgregauit ibi exercitū contra filios Iſrael, quod intelligi poteſt, quia circa hunc locū hoc fecit.In Numerorū enī libro aperte habetur, q Iſrael morabatur eo tempore in Sethim.Et paulo ante aſſeritur,q Balach duxit Balaam in verticē montis Phogor.Vel iſte eſt ſenſus ſecundū Hebræos: Memento, vt dictū eſt de Sethim vſq; ad Galgalam, i.mea
1. Re. 10. beneficia tibi impenſa,& tua iniqua opera contra me facta ab eo tempore, quo patres tui
Num. 24 peccauerūt in Sethim vſq; ad tempus quo Saul vnctus eſt in Galgala. Hæc aūt recordari te quæſo,& prædicto iam modo te per Balaam benedixi, [vt cognoſceres iuſtitiā dñi]i.q̄ iuſte increperis à Deo. Vel fidelitatē Dei in adimplendo promiſſa,qui tibi miſericorditer fecit &
Gen. 17. vere impleuit,ſicut ſanctiſſimis patriarchis Abraham,Iſaac,& Iacob ſpopondit. Côſequen-
& 25. ter propheta in perſona plebis ad iſta reſpondet:[Quid dignū offeram Deo?]tanq̄ dicat, Attendo præhabita,& de cætero gratus eſſe deſidero,ſed quid dignū offerā Deo æterno? [Curuabo genu Deo excelſo.] Hoc dupliciter legitur. Primo negatiue,vt ſit ſenſus, Genuflexio per ſe non eſt idonea Deū placare,cum non ſit in ſe,niſi indicium deuotionis. Et oratio ſine conuerſatione bona non eſt condigna. Qui enī declinat aurem ſuam ne audiat legē,oratio
Prou. 28 eius erit execrabilis.Secundo legitur affirmatiue,vt ſit reſponſio ad verbū præcedens,ſitq; ſenſus,q genuflexio, oratio ſeu adoratio, inquantū ſunt actus latriæ, & ex vera deuotione procedunt, ſunt digna oblatio atq; placatio Dei,iuxta illud Pſal. 49. Immola Deo ſacrificium laudis. Conſequenter excluditur error confidentium in legalibus hoſtijs.[Nunquid offeram ei holocauſtomata,]quæ totaliter incendebantur ad diuinæ maieſtatis honorem, [& vitulos anniculos?]qui vnius ſunt anni.tanq̄ dicat,Per ſacrificia talia non fit debitus honor Deo,neq; placatur,qm̄ per ſe nō ſunt accepta, videlicet ex parte operis operati,ſed operis operantis,vtpote ex fide & charitate deuotioneq; offerentis. Et iuxta hunc ſenſum ſubiungitur:[Nunquid placari poteſt dominus in millibus arietū,aut in multis millibus hircorum pinguium?]id eſt,per immolationem immolaticiorum brutorum,quātumcunq; multorum.Impoſſibile quippe eſt ſanguine hircorum & vitulorum auferri peccata,ſecundum Apoſtolum Hebræo.10.Propter quod ſcriptum eſt apud Hieremiam 11. Nunquid carnes ſanctæ auferent à te malitias tuas? [Nunquid dabo primogenitum meum pro ſcelere meo?] quod fecit rex Moab, ſecundum Hieronymum. [Et nunquid dabo fructum ventris mei] id eſt, quamcunq; prolem meam, [pro peccato animæ meæ?] quaſi dicat, Non eſt talis oblatio placita Deo,quum innocentis occiſio non ſit diuinæ æquitatis placatio. Hæc dicun-
Exod. 29 tur ad inſinuandum, q ſacrificia legis non erant de ſe purgatiua peccati. Quod vero Mo-
Num. 38 ſes ait in lege per talia Deum placari, vitiaq; deleri, intelligendum fuit ex parte deuotionis
Pſal. 65. offerentium.Sic enim dicit Pſalmiſta: Introibo in domum tuam in holocauſtis.Et:Holo-
Ibidem. cauſta medullata offeram tibi cum incenſo arietum, offeram tibi boues cum hircis. Deinde ponitur quid digne domino offeratur:[Indicabo tibi o homo] id eſt,o vniuerſum genus humanū,[quid ſit bonum] i.Deo acceptum & meritorium, [& quid dominus requirat à te,] pro beneficijs ſuis tibi collatis,non ad ſuam vtilitatem,ſed ob tuam ſalutem. [vtiq; facere iudicium]iuſtum ſubiectis & tibimetipſi,vt propria peccata diiudices & vlciſcaris,ipſamq; iuſtitiam non in habitu tantū,ſed in actu etiā habeas,nec ſine ratione atq; cōſilio aliqd agas. Loquitur ergo de inordinato iudicio.Eſt aūt & inordinatum iudiciū,ſcilicet temerarium

vel

vel vſurpatorium. De quo ait Saluator Matt. 7. Nolite iudicare, & nõ iudicabimini. De prę-
dicto autem ordinato iudicio proteſtat Apoſtolus 1. Cor. 11. Si noſmetipſos dijudicaremus,
non vtiq; iudicaremur. Et rurſus: Sine præiudicio nihil facias, i. prauo iudicio. In Iob q̄q; 1. Tim. 5.
libro habetur: Iudicium eligamus, & inter nos videamus quid ſit melius. [& diligere miſe- Iob 34.
ricordiã,] ſpirituales & corporales eleemoſynas proximis impendẽdo ex charitatis prompto
affectu, non ex neceſſitate aut coactione. Hilarem enim datorem diligit Deus. Beati ſiqui- 2. Cor. 9.
dem miſericordes, q̃m ipſi miſericordiam conſequentur. Per fidem nanq; & miſericordi- Matt. 5.
am purgantur peccata, vt dicitur Prouerb. 15. Propter quod Tobiæ 4. inducitur: Quomodo
potueris, ita eſto miſericors, & noli auertere faciem tuã ab vllo paupere. Hinc habetur & in
Zacharia: Iudicium verum iudicate. Et: Miſericordiam & miſerationes facite vnuſquiſq;
cum proximo ſuo. Talis fuit B. Iob, qui fatetur: Flebam ſuper eum, qui afflictus erat, & com Zacha. 7.
patiebatur anima mea pauperi. Et ab infantia creuit mecum miſeratio. [& ſolicitum ambu- Ibidem.
lare cum Deo tuo] i. timorate in conſpectu altiſſimi conuerſari, per diligentem mandato- Iob 3. 31.
rum obſeruantiam & cordis cuſtodiam, ſicut hortatur Apoſtolus Phil. 2. Cum metu, inqui-
ens, timore, & tremore veſtram ſalutem operamini. Hinc Deute. 4. docetur: Cuſtodi temet-
ipſum & animam tuam ſolicite. Ne obliuiſcaris verborũ dñi Dei tui, & ne excidant de cor-
de tuo cunctis diebus vitæ tuæ. In Marco quoq; legitur: Videte, vigilate & orate. Hoc emi- Marci 13
nenter fecit S. Iob, dicens: Semper quaſi tumentes ſuper me fluctus timui dñm, & pondus Iob 31.
eius ferre non potui. Vere enim ſi perpendimus q̃ horrẽdum eſt incidere in manus Dei vi-
uentis, quanta ſit noſtra fragilitas, q̃ arduum ſit animæ noſtræ negocium, & q̃ indeſinenter
aſpiciamur à Deo, ſolicite ambulare conabimur cum creatore altiſſimo, dicentes ſinguli il-
lud Iob 23. Deus ſolus eſt, & cogitationẽ eius nemo auertere poteſt. Et anima eius q̄dcunq;
voluit fecit. Idcirco à facie eius turbatus ſum, & conſiderans eum, timore ſolicitor. Hæc eſt
enim laudabilis ſolicitudo, quæ maxime pertinet ad prælatos. Qui tanto ſolicitiores eſſe te-
nentur, quanto pro pluribus reddituri ſunt rationem. Propter quod dicit Apoſtolus Rom.
12. Qui præeſt in ſolicitudine. O q̃ compendioſum ac ſaluberrimum eſt prędictum S. Mi-
chææ documentum, iugiter reuoluendum. [Vox dñi ad ciuitatem clamat] i. prædictum
ſermonem, vel verba ſequẽtia Deus per me ad ſynagogam profatur. [& ſalus] i. æterna feli-
citas, [erit timentibus nomen tuum] o dñe, caſto ac filiali timore, vel etiam initiali, qui non
differt realiter, ſed gradualiter à timore filiali, dummodo finaliter perſeuerent. Vnde in Ec-
cleſiaſtico habetur: Timor dñi delectabit cor, & dabit gaudium & lætitiã in longitudinem Eccl 1.
dierum. Timenti Deum bene erit in extremis, & in die defunctionis benedicetur. In Prouer
bijs quoq;: In timore dñi eſto tota die, quia habebis ſpem in nouiſſimo. Et Eſaiæ 6. Dñm ex- Prou. 3.
ercituum ipſum ſanctificate. Ipſe pauor veſter, & ipſe terror veſter. Deniq; beat⁹ homo qui Prou. 26
ſemper eſt pauidus. Et: Qui ſine timore eſt, non poteſt iuſtificari. Et: Niſi te inſtanter tenue- Eccl 1. 37
ris in timore Dei, cito ſubuertetur domus tua. Conſequenter arguitur populus Iſrael de vi-
tio fraudis & iniuſtitiæ. [Audite tribus] i. popule Iſrael per tribus duodecim diſtinctus. [Et
quis approbabit illud?] i. quis verbo meo cõſentiet atq; obediet? tanq̃ dicat, perpauci. Cu-
ius ſubditur cauſa: [Adhuc ignis] i. feruẽs iniquitas eſt [in domo impij] i. in familia, immo in
corde & anima hominis praui. Quod ſpecialiter refertur ad domum Amri patris Achab, 3. Reg. 16
quorum vterq; peſſimus fuit. De hoc igne dictum eſt Oſee 7. Omnes adulterantes quaſi cli-
banus ſuccenſus à coquente. [theſauri iniquitatis] i. bona iniuſte poſſeſſa, vel copioſa iniqui-
tas, ſecundum quod dictum eſt Amos 3. Neſcierunt facere rectum, theſaurizantes impieta-
tem. [& menſura minor] per quam datur alteri non tantum vt iuſtum eſt, ſed diminute per-
ſoluitur. [iræ plena] i. magnam vindictam efflagitans, cum ſit contra iuſtitiam, & mortale
peccatum. Conſequenter dominus ait: [Nunquid iuſtificabo ſtateram impiam?] i. fallacem,
[& ſaccelli pondera doloſa? In quibus] ponderibus [diuites eius] ſ. populi Iſrael, & non ſolum
egeni, qui per neceſſitatem inopiæ aliqualiter excuſari poſſe videntur, [repleti ſunt iniquita
te] i. iniuſtis diuitijs, vel multiplici grauiq; culpa, quoniam enormiter peccauerunt iſta agen
do. [& habitantes in ea,] videlicet in terra Iſrael, vel perſeuerantes in iſta iniquitate, [loque-
bantur mendacium] pernicioſum. Quod auaritiam cõcomitatur & fraudem. [& lingua eo-
rum fraudulenta in ore eorum,] cum tamen Eſaias 32. dicat: Fraudulenti vaſa peſſima ſunt. Pſal. 5.
Et Pſalmiſta: Virum ſanguinum & doloſum abominabitur dominus. Porro cum Deus ſit
iuſtus, & virtus eius iuſtitiæ ſit initium, vt dicitur Sapientiæ 12. conſtat vitia iſta ei plurimum
diſplicere. Propter quod ait Leuitici 19. Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula,
in pondere, in menſura. Horum autem vitiorum debita pœna ſubiungitur: [Et ego ergo
cœpi percutere te perditione] id eſt, captiuitate & alijs plagis, [ſuper peccatis tuis,] hoc eſt,
non repente, nec ſtatim volui vos ſubuertere, ſed paulatim cœpi percutere, vt varijs plagis
ad pœnitentiam prouocarem. Decem etenim tribus primo partim vaſtatæ ſunt à Phul, de-
inde à Teglatphalaſar, poſtremo atq; totaliter à rege Salmanaſar. [Tu comedes, & non ſatu- 4. Re. 17.

raberis]& ſic mittam famē in vos,ex terræ ſterilitate,ſeu hoſtiū deſtructiōe vaſtantiū terræ naſcentia.[& humiliatio tua]i.deiectio erit[in medio tui,]ita ꝙ vndiq; in propria terra ab aduerſarijs cōfunderis.[Et apprǽhēdes]quoſdā afflictos de populo tuo à facie hoſtiū fugientes,[& non ſaluabis]i.à captiuitate non eripies eos,[quos ſaluaueris] i.ad tempus abſcōderis.[in gladium dabo,]ita ꝙ ab hoſtibus inuenient & trucidabuntur.[Tu ſeminabis,& non metes.]Quā fruges diripientur ab Aſſyrijs,vel eruca,brucho,locuſta, ſeu rubigine deſtruentur, vt dictum eſt in Iohele de populo Iudæ ac Iſrael. [Tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo.]Vel quia oliua non erit fructifera,vel quia oleum tuum auferetur ab æmulis.[Et muſtum]facies,[& non bibes vinum] propter eaſdem cauſas. Quod autem iſta ad decem tribus ſpecialiter referantur,oſtendit quod ſubditur:[Et cuſtodiſti præcepta Amri]regis Iſrael.[Et omne opus domus Achab] i.inſtituta idololatriæ, & opera Achab atq; familiæ eius ſequutus es, peſſime conuerſando. [Et ambulaſti in voluptatibus eorum] i.carnalibus vitijs delectationibusq; actus vitioſos concomitantibus, [vt darem te in perditionem]i.captiuitatem atq; æternam damnationem.[& habitātes in ea]i.habitatores Samariæ, [in ſibilum] i.deriſionem, quæ flatu oris oſtenditur. [& opprobrium populi mei portabis,] tolerando mala pœnalia,ꝗ ex antiquo conſueui Infligere filijs Iſrael, dū grauiter peccauerunt. Dictio, vt,notat hoc loco ſequelam,non cauſam,non enim idcirco peccauerunt,vt punirentur,ſed culpam conſequuta eſt pœna.

Iohel. 1. (margin)

¶Myſtica eiuſdem capituli VI.expoſitio. Artic. VIII.

NVnc moralitas huius capituli breuiter eſt tangenda.Ait itaq; dn̄s viro ſancto ac prædicatori condigno,præſertim ſummo antiſtiti [Surge,contēde iudicio aduerſus montes]i.negligentes prælatos,ſuperbos vitioſoſq; principes, illorum redarguendo peccata,& ſubditorum perditionem retorquendo in eos: quia enim ſtulte egerunt paſtores,om̄is grex eorum diſſipatus eſt,vt loquitur Hiere.10.Hoc fecit Sapiens ille,qui ait:Præbete aures
Sapiē.6. vos, qui continetis multitudines, quoniam data eſt vobis poteſtas à Deo, qui interrogabit opera veſtra,& cogitationes veſtras ſcrutabitur,cito & horrēde apparebit vobis, quoniam iudicium duriſſimum in his qui præſunt,fiet. [& audiant colles]i. qui inferioris poteſtatis & gradus ſunt,puta vicarij, [vocem tuam]i.prædicationem ſeu contentionē contra prælatos, quia eadem pœna imminet eis,ſi fuerint negligentes.[audiant montes iudiciū dn̄i,]qui ſanguinem pereuntium requiret de manu eorum,& ait per Ezechie. Væ paſtoribus, qui paſce-
Ezech.3. bant ſemetipſos. Itemq; per Hiere. Dic regi & dominatrici, Humiliamini.[& fortia funda-
Hier.13. menta terræ]i.literati & doctores,quorum eſt alios ſuſtentare.[Quia iudicium dn̄i erit cum populo]ſuo Chriſtiano, [& cum Iſrael]i.eccleſia per fidem ſpeculante diuina[diudicabitur] in die generalis iudicij,quando omnibus innoteſcet æquitas iudicij Dei contra Chriſtifideles iniquos,quibus melius fuiſſet viam veritatis neſciſſe,ꝗ poſt cognitionem reuerti retror-
2.Pet.2. ſum.[populus meus]Chriſtiane ingrate[quid feci tibi?aut quid moleſtus fui tibi?reſponde mihi,quia eduxi te de terra Aegypti] i.ſeculari conuerſatione & poteſtate ac regno diaboli,ſicut ait Apoſtolus Galat.1. Eripuit nos de præſenti ſeculo nequam,[& de domo ſeruitutis]id eſt, vitijs carnis,vt non ſis in carne, ſed in ſpiritu.qui enim in carne ſunt, Deo placere non poſſunt. Vel de domo ſeruitutis, i.aggregatione iniquorum, iuxta illud Pſal.63. Protexiſti me à conuentu malignantium, vbi diabolo & concupiſcentijs deſeruitur. Hæc beneficia contulit nobis Chriſtus meritorie In ſua paſſione. Tunc enim meruit nobis gratiam ad omnia iſta.In ſacramento vero baptiſmi ac pœnitentiæ tribuit iſta actualiter.Aliqui autem recidiuant atq; ingrati ſunt infinitis ac ſummis beneficijs ſaluatoris.[Et miſi ante faciem tuam Moſen & Aaron]i.Chriſtum hominem legiſlatorem & ſacerdotem altiſſimum,qui per Moſen Aaronq; figuratus cognoſcitur. [Et Mariam]quæ eſt aduocata noſtra ac mediatrix peroptima,cuius figura fuit Maria prophetes Moſis ſoror. [populus meus,memento,quæſo,quid cogitauerit Balach rex Moab,] machinationes diaboli regis impiorum, qui multis fraudibus conantur tuam impedire ſalutem,ne terram viuentium(in qua ipſe fuit)poſſideas.Eſt quoq; graue diabolo, dum veri religioſi & prædicatores idonei terram ſuam,i.illos quos viſitant atq; operiunt,metuens ne conuertantur, & ſuo imperio ſubtrahantur p ver-
Num.22 ba & exempla iuſtorum,quemadmodum Balach formidauit terram ſuam à filijs Iſrael occupandam ac poſſidendam.Balach autem interpretatur lingens,per quem deſignatur diabolus,ſubſannationem quaſi aquam bibens,& animas glutiens. Abſorbet enim fluuiū nec mi-
Iob 34. ratur,& habet fiduciam ꝙ influat Iordanis In os eius.Moab vero interpretatur ex patre, per quē deſignant iniqui,qbus apud Ioan.8.loquitur Chriſtus: Vos ex patre diabolo eſtis.Et Io-
1.Ioan.3 an.In prima ſua epiſt.Qui facit peccatum,ex diabolo eſt. [Et quid reſponderit ei Balaam]i. hoies aiaꝝ corruptores,q realiter reſpōſum dāt dæmoni, conſentiendo & cooperando eidē in ſubuerſione proximorum ſuorum.Hi enim vnà cum principe ſuo diabolo nituntur maledicere populum prædeſtinatum, ſed Deus conuertit maledictionē in benedictionem, quā

diligen-

diligentibus Deũ omnia cooperant in bonum. Debemus ergo perpendere inuiſibiliũ & vi-
ſibilium hoſtium inſidias contra nos,& q̃modo auxiliante gr̃a Dei euadimus,q propria po-
teſtate & induſtria nequaquam prçualere poſſem⁹.[Quid dignum offeram dño &c.]Totũ
hoc dicit ad inſinuandum ꝙ ſine effuſione ſanguinis Chriſti,& virtute ac merito eius, Deo
placere nequimus, quãuis noſipſos, & omnia interiora exterioraq́ꝫ noſtra obtulerimus ei:
ad innuendum quoqꝫ, ꝙ tanta ſunt nobis à Chriſto beneficia pie exhibita, quód repende-
re nil condignum valemus.[indicabo tibi, homo, quid ſit bonum,facere iudiciũ,& diligere
miſericordiã.]Quilibet ergo diſcutiat,increpet,damnet,& vindicet propria mala, diſcipli-
nando ſeipſum,& multipliciter caſtigando corpus ſuũ.Sitq́ꝫ clemens in alios,protin⁹ indul
gendo, liberaliter cõmunicando, charitatiue compatiendo, quẽadmodũ ait Apoſtolus ad 1.Cor.9.
Epheſios 4.Eſtote inuicem benigni,miſericordes,donantes inuicem,ſicut & Deus in Chřo Galat.6.
donauit vobis.Et ſibi:Alter alterius onera portate. Et: Flete cum flentibus. [Et ſolicitum Rom.12.
ambulare cum Deo tuo] omnis ergo leuitas & cachinnus, om̃is diſſolutio & ſcurrilitas vi-
tetur.Hoc fecit ille ſanctus eremita,qui fratrem ridere conſpiciens,dixit:Coram cçlo & ter-
ra rationẽ reddituri ſumus, & tu rides?[vox dñi]i.ſacra ſcriptura, & prçdicatio iuſtoꝝ,[ad
ciuitatem clamat]i. ad eccleſiam, quatenus mali pœniteant, boni proficiant,& vniuerſi ſal-
uentur.[Adhuc ignis]carnalis concupiſcẽtiæ,irç,furoris,& cupiditatis,[in domo]id eſt,cor-
pore vel populo,[impij]præſidentis. Qualis enim rector ciuitatis,tales & habitantes in ea. Eccl. 10.
[& theſauri iniquitatis]qui ſibi theſaurizat iram in die iuſti iudicij Dei,& quaſi longam re- Rom. 2.
ſtim trahit peccatum, peccatis veteribus noua adijciens, & gloriat in his, quaſi in omnibus Eſai. 5.
diuitijs, immo frequenter multa mala ſe iactat feciſſe, quæ non fecit. [& menſura minor]id
eſt,iniuſtum iudicium atqꝫ acceptio perſonarum, dum non facit omnibus æquum iudiciũ,
ſed vnum præ alio palpat.[iræ plena,] quia per hoc Dei iram incurrit, magnamq́ꝫ pœnam Exo. 20.
meretur. [Nunquid iuſtificabo ſtateram impiam, & ſacculi pondera doloſa?] Hoc contra
Chriſtianos,qui in ſuis mercaturis fraudibus vtuntur, ſit dictũ, qui ſciant non dimitti pec-
catum,niſi reſtituat ablatum. De talibus legit Pſal.61. Veruntamen vani filij hominũ,men-
daces filij hominum in ſtateris,vt decipiant ipſi de vanitate in idipſum.Hi diuerſis menda-
cijs polluunt linguas & animas ſuas.Contra q̃s ait ſcriptura Sapi.1. Os quod mentitur, oc-
cidit animam.[Et ego ergo cœpi percutere te perditione] id eſt, gratiæ ſubtractione. Pri-
ma enim pœna peccati mortalis,eſt charitatis & gratiæ ſeu ſpũalis vitæ amiſſio. [Tu come-
des,& non ſaturaberis]id eſt,aliquid boni facies,& verbum Dei audies, ſed fructum iuſtitiç,
& delectationem ſanctam in Deo non conſequeris. Vix enim eſt aliquis Chriſtianus adeo
prauus,quin in aliquo ſequatur ritum eccleſiæ, & aliqua bona ex genere operet. [Et humi-
liatio tua in medio tui]id eſt,intus dæmoni atque peccatis ſubijceris, vilificaris, & confuſio-
ne digna conſiſtis. [Et appræhendes] aliqua opera bona de genere ex conſuetudine, viſitan
do eccleſiam,orando, ſeu ieiunando. [& non ſaluabis] per hoc teipſum, cum non ſint me-
ritoria, quoniam charitate priuatus es, & mortuus coram Deo. [Et quos ſaluaueris,in gla
dium dabo.] quia ſi aliquid meritorie egeris, per tentationem diaboli vel propriam con-
cupiſcentiam auferetur à te. Hoc de reprobis verum eſt, qui ad tempus credunt, ſed tem Lucæ 8.
pore tentationis recedunt. [Tu ſeminabis] opera bona, [& non metes] vitam æternam,
quia non perſeueras vſque in finem. [Tu calcabis oliuam,] legendo ſcripturas, [& non Matt.10.
vngeris oleo]id eſt, veritatis dulcedinem non guſtabis. [Et muſtum,& non bibes vinum.]
Sequendo literam occidentem, non ſpiritum viuificantem, in quo eſt vinũ, de q̃ Sapientia 1.Pet.2.
loquit Pro.9.Bibite vinum,quod miſcui vobis.[Et cuſtodiſti præcepta Amri, & omne opus 2.Cor.3.
domus Achab]id eſt,impioꝝ principum,& indignorum atqꝫ carnaliũ prælatoꝝ praua iuſ-
ſa,& facta maligna ſequutus es. Quamuis enim obediendum eſt ſuperioribus, non ſolum
bonis,ſed etiam dyſcolis: non tamen niſi in licitis & honeſtis, non in his quæ ſunt contra 1.Pet.2.
Deum & eccleſiam rectamq́ꝫ rationem. [& ambulaſti in voluptatibus] ſeu voluntatibus, id
eſt,in delicijs & adinuentionibus[eorum]quia & ideo multi applaudunt illis, vt delicate ab
ipſis nutriantur. [vt darem te in perditionem] damnationis æternæ, [& in ſibilũ] ita ꝙ dæ-
mones tibi inſultabunt in pœnis,q te iam inducunt ad vitia, iuxta illud Pſal.12. Qui tribu-
lant me,exultabunt,ſi motus fuero.

¶Expoſitio cap. VII. Væ mihi,q̃a factus ſum,ſicut qui colligit in autumno
racemos. Articulus nonus.

Deplangit ſanctus Michæas in capituli huius principio paucitatem iuſtorum, mul-
titudinemq́ꝫ malorum, & præſertim infidelitatem & inimicitiam populi ſui. [Væ]
magnæ triſtitiæ in ſeculo iſto [mihi, quia factus ſum ſicut qui colligit in au-
tumno] vindemiatione iam facta [racemos vindemiæ] id eſt, vuas dimiſſas in vinea
vindemiata. Quemadmodum enim talis nil pulchrum, ſuaue, & eſui aptum inuenit,
ſed quaſi inaniter occupatur, ſic ego fruſtra laboraui in populo pro conuerſione ipſius,

nec perſonas virtuoſas inueni, quæ ſint ſicut bonæ vuæ vineæ Dei. Vnde ſubiungitur: [Non
eſt botrus ad comedendum]id eſt, aptus in cibum, qa vindemiatio facta eſt. Per hoc inſinu-
at, φ non eſſet aliquis bonus, de cuius bonitate virtuoſa anima prophetæ ſpūaliter reficeretſ,
congratulando profectui eius, quomodo Paulus ad Philemonem: Refice, inquit, ſpūm meū.
Cum ergo non fuerit botrus, nec aliquid aptum pro refectione animæ meæ, quæ populi cō-
uerſionem eſuriebat. [præcoquas]id eſt, immaturas[ficus deſiderauit anima mea] in cibum
accipere, id eſt, qui non potui viros perfectos facere vel inuenire, ſaltem incipientes reperi-
re optaui, qui nondum ad maturitatem ſeu virtutū perfectionē perducti ſunt, tñ proficiunt
& nec tales inueni, cuius ratio ſubdit:[Perijt ſanctus de terra]id eſt, nemo iam virtuoſus eſt
in terra duodecim tribuum.[& rectus]id eſt, iuſtus,[in hominib' non eſt. Omnes in ſangui-
ne inſidiantſ]id eſt, per inſidias & fraudulentias ſanguinem innocentem, vel eorū quos odi-
unt, quærunt effundere.[vir fratrem ſuū venatur ad mortem]id eſt, proximos vel cognatos
pſequitſ & comprehendere nititſ ad occidendum. Hæc omnia hyperbolice ſeu per receſſum
dicuntſ ex magno doloris affectu, ad innuēdum paucitatem bonorū & abūdantiam, qui tot
erant, quod comparatione eorum quaſi nulli videbantur, & mali, non tamen ſimpliciter
omnes, in ſanguine inſidiabantur. Videtſ quoq; loqui Michæas, ſicut libro 3. Regū 19. loqui-
tur Helias, putans omnes ſanctos periſſe de terra Iſrael, præter ſe ſolum: Domine, inqt, pro-
phetas tuos occiderunt, & relictus ſum ego ſolus. Præinductis autem verbis Michææ con-
ſonat illud in Pſalmo 13. Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt q faciat bo-
num, non eſt vſq; ad vnum. Hæc autem myſtice accipi poſſunt de quocūq; viro ſancto, zelum
Dei proximiq; habente, qui multitudinem peccatorum & paucitatem bonorū attendens, di
cere poteſt: Væ mihi, quia factus ſum ſicut qui colligit in autumno &c. Spūaliter quoque
fratrem ſuum venatur ad mortem, dum proximum ſuum quærit ſubuertere, ſeu ad mala in-
Eſaiæ 5. ducere. [Malum manuum ſuarum dicūt bonum]id eſt, iniquitatem operū ſuorū excuſant
atq; iuſtificant, quibus loquitſ Eſaias: Væ qui dicitis bonum malum, & malum bonū. [Prin-
ceps poſtulat]id eſt, iniuſtam exactionem facit à ſubditis, [& iudex in reddendo eſt] id eſt,
ipſemet princeps officium iudicis ſibi aſſumit per hoc, quod iudicat & compellit ſibi dari,
quod poſtulat. Vel iudex in reddendo eſt, id eſt, per hoc eſt aliquis iudex ſub principe, quod
poſtulationem principis mandat effectui, faciens ei à ſubditis reddi, quicquid extorquet. [Et
magnus loquutus eſt deſiderium animæ ſuæ]id eſt, ſuperior omnium, ſcilicet rex, vel aliquis
doctior aut potentior, cæteris libere dixit, qcquid placuit ſibi, & id inferioribus intimauit.
[& conturbauerunt eam] id eſt, princeps, iudex, & magnus, terram ſeu plebem ſubiectam
Mich. 5. oppreſſerunt, ſicut ſuperius dictum eſt: Qui comedunt carnem populi mei. [Qui optimus
in eis eſt]id eſt, melior inter prædictos eſt, [quaſi paliurus]id eſt, ſimilis herbæ ſic dictæ, quæ
pungit, quia & ipſi omnes pungunt ſubiectos verbis duris & exactionibus ſiue iniurijs. [&
qui rectus]id eſt, q comparatione aliorū ac deteriorū iuſtus apparet, eſt[quaſi ſpina de ſepe]i. ſi-
milis ſpinæ perforatiuæ, ſic & ipſi perforant ſubditos. In principio huius prophetalis volu-
minis dictum eſt, φ Michæas prophetauit ſub regibus Iuda, Ioathan, Achaz, & Ezechia.
Mich. 1. Ioathan autem & Ezechias iuſti fuerunt, & multos principes & iudices iuſtos habuiſſe cre-
2. Par. 2. duntur. Achaz vero peſſimus fuit atq; idololatra, & pauciſſimos habuit ſubditos bonos, q-
4. Re. 13. niam auertit eos à cultu Dei. Ideo puto prædicta referri ad populum regni Iudæ, præſertim
4. Re. 16. pro tempore Achaz. Rreferuntur vero ad regnum decem tribuum generaliter. Nihilominu'
in vtroq; regno erant tēpore Michææ aliqui ſancti prophetæ, videlicet Eſaias, Oſee, Amos,
&c. & religioſæ pſonæ. [dies ſpeculationis tuæ]i. tempus punitionis ac miſeriæ tuæ, quam ti-
bi, o popule duodecim tribuū, ego alijq; prophetæ ſpeculati ſumus atq; pdiximus. [ppe eſt,
4. Re. 17. viſitatio tua venit]i. captiuitas tua imminet. [Nunc] ſine dilatione[erit vaſtitas]id eſt, preſ-
ſura [eorum.]decem ſiquidem tribus ab Aſſyrijs captæ ſunt tēpore Ezechiæ, quo regnante,
Sennacherib rex Aſſyriorū grauiter nimis afflixit duas tribus, quæ poſtmodum captæ ſunt
à Chaldæis. [Nolite credere amico]id eſt, adulanti, videlicet pſeudoprophetis bona pmitten
tibus. [& nolite confidere in duce]id eſt, in regibus & principib' veſtris, φ poſſint vos de in-
Pſal. 19. ſtanti vaſtitate eripere. Vana enim ſalus hoīs, & maledictus qui confidit in hoīe, & ponit car
Hier. 17. nem brachiū ſuum. [Ab ea quæ dormit in ſinu tuo]id eſt, à propria coniuge[cuſtodi clauſtra
oris tui]id eſt, labia tua, qbus os clauditſ, ne incaute loquaris ad eā, & ipſa prodat tua ſecreta,
Iudi. 12. ſicq; fallaris, ſicut euenit Samſoni à Dalida. Mulieres nempe inſtabiles ſunt, loquaces, & ma-
le poſſunt ſilere atq; celare. [quia filius contumeliam facit patri] vt Abſalon Dauid, [& filia
conſurget aduerſus matrē ſuā]ſicut cōmuniter cernitſ in filiab' rebellibus & ingratis. [nurus
aduerſus ſocrum ſuam]quēadmodū duæ vxores Eſau filiæ Heth, offenderunt animum Re-
Gen. 26. beccæ. Nurus eſt vxor filij alterius fœminæ, ſicut Ruth fuit nurus Noemi. Socrus autem eſt
Ruth. 2. mater talis mariti. [& inimici hominis ſunt domeſtici eius]id eſt, ei cohabitantes & commē-
ſales. Deploranda ſunt iſta magis q̄ exponenda, cum oculis pateant, & omībus quæ ſua ſunt
quæren-

quærentib' pauciſſimi inueniunt veri amici. Paſſiones namq; & vitia iura amicitiæ violant,
ingratitudinē pariunt, germanitatē, conſanguinitatem, confœderationem dirumpūt. Por-
ro quod dictum eſt, inimici hominis domeſtici eius, Chriſtus commemorat apud Matthæ Matt. 10.
um. Prædictis inſuper verbis conſonat illud Hieremiæ 9. Vnuſquiſq; ſe à proximo ſuo cu-
ſtodiat, & in omni fratre ſuo non habeat fiduciam, quia omnis frater ſupplantās ſupplantabit,
& omnis amicus fraudulenter incedet. Veruntamen propter iſta atq; ſimilia ſcripturarū eloqa
non debem' eſſe diffidentes & ſuſpicioſi, vel de peiori ſemper præſumentes, ſed cauti & cir-
cunſpecti. Scriptura enim diuina loquitur pro tempore, cauſa, perſonis, & loco. Hinc ad caute
lam ſcriptū eſt in Eccleſiaſtico: Si poſſides amicū, in tentatione poſſide eum, & ne facile cre Eccl. 9.
das ei teipſum. Eſt enim amicus ſecundum tempus ſuum, & non permanet in die tribula-
tionis. Amicus fidelis, protectio fortis: qui autem inuenit illū, inuenit theſaurū. Amico fideli
nulla eſt comparatio, & non eſt digna ponderatio auri & argenti contra bonitatem fidei Ibidem.
illius. Qui autem metuūt dñm, inuenient illū. Et iterū: Vinum nouum, amicus nou'. Vete
raſcet, & cum ſuauitate bibes illud. Et ne derelinquas amicum antiquum. Nouus enim non
erit ei ſimilis. Poſtremo, vera, fixa & virtuoſa amicitia in bono honeſto fundatur, & ſimilitu-
dinem morū requirit, nec ſeruatur niſi inter perfectos. Non igitur quærit lucrum priuatum, ſed
profectū amici, cuius proſperitati congaudet vt propriæ. Denique iam videmus, quomodo
ſpūales filii contra patres noſtros Chri vicarios ac plātos inſurgūt, contumeliam inferentes,
& filiæ cōtra ſpūales matres, qd eſt grauiſſimū ſcelus, cū dicat ſaluator plātis: Qui vos audit, Luc. 10.
me audit: & q vos ſpernit, me ſpernit. Et Apoſtolus Heb. 13. Obedite, inquit, præpoſitis ve-
ſtris, & ſubiacete illis. Et Samuel 1. Regum 15. Melior eſt obedientia q̄ victimæ, & auſculta-
re magis, q̄ offerre adipem arietum, qñiam quaſi peccatū hariolandi eſt repugnare, & quaſi
ſcelus idololatriæ, nolle acquieſcere. Illis itaq; tam iniuſte ſe habentibus, [Ego autem] Mi
chæas: [ad dominū aſpiciam] oculo cordis contemplando, amando, ac venerando Deum
altiſſimū, & miſericordiam atq; iuſtitiam ei' penſando, iuxta qd ſcriptū eſt Pſal. 24. Oculi
mei ſemper ad dominū. Et item 122. Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cælis. Vnde in
Threnis loquitur Hieremias: Leuemus corda noſtra cū manibus ad dominū in cælis, & [expe- Thren. 3
ctabo Deū ſaluatorem meū] i. in eo dūtaxat ſperabo, ei' miſericordiam longanimiter pſtola
bor, nec in aliqua aduerſitate frangetur hæc mea fiducia. Propter qd ait Iob: Etiam ſi occide-
rit me, in ipſo ſperabo. Et Eſaias: Deus iudicii dñs, Beati omnes qui expectant eum. [Audiet Iob. 13. Eſa. 30.
me Deus meus] id eſt, precem meam exaudiet. Hoc eſt verbum bonæ ſpei, in quo tangitur fru-
ctus expectationis præfatæ, & dat nobis ſperandi fiducia. Hinc ad Hieremiam 39. dñs cōteſta
tur: Eruens liberabo te, & erit tibi aīa tua in ſalutem, qm̄ in me habuiſti fiduciam. Et nos er-
go in omni tribulatione & anguſtia, in omi tentatione & iniuria, aſpiciamus ad dñm, expe-
ctemus Deū ſaluatorē noſtrū: certi, q audiet nos, quemadmodū ait Pſal. 90. Cum ipſo ſum
in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum. Hoc qppe eſt ſingulare & vnicum, vereq;
ſaluberrimū refugium noſtrum, prout 2. Paralip. 20. religioſus rex Ioſaphat docet: Cum
ignoremus, qd agere debeamus, hoc ſolum habemus reſidui, vt oculos noſtros dirigamus
ad te. Conſequenter ait propheta in perſona ſynagogæ ſeu Hieruſalem, & populi duarū tri-
buum: [Ne læteris inimica mea] id eſt, tu Babylon plebsq; Chaldæa [ſuper me, qa cecidi] id
eſt, de mea ruina & captiuitate, qua incidi manus tuas. [Conſurgam] ad priſtinum ſtatum
poſt ſeptuaginta annos de licentia Cyri regis Perſarū. [Cum ſedero in tenebris] i. poſtquā 1. Eſd. 1.
fuero in aduerſitate Babylonicæ captiuitatis. [Domin' lux mea eſt] i. ad proſperitatē & con-
ſolationem reducet me, & in ipſa quoq; aduerſitate miſericorditer affuit mihi, & per Danie
lem & Ezechielem conſolationē infudit. [Irā dñi portabo] i. punitionē iſtam à diuina æqui-
tate inflictam æquanimiter tolerabo, [qñiam peccaui ei] id eſt, pœnam hāc merui, Deū offen
dendo, iuſtumq; eſt, vt inordinatio culpæ per ordinationē pœnæ coordinetur, & Deo pro eius
inhonoratione ſatiſfiat. [donec cauſam meā iudicet] id eſt, qadusq; ipſe Deus arbitretur pœ
nam inflictam ſufficere, & negociū qd inter me & Babylonē vertitur, iudicet. [& faciat iudici-
um meū] iudicando pro me contra Chaldæos, q impia voluntate & ſiniſtra intentione me
affixerunt, q̄uis ego meruerim talia pati, & Deus iuſte me tradidit illis, q conceſſa ſibi pote-
ſtate abuſi ſunt. Vnde habetur in Pſalmo: Filia Babylonis miſera, beatus q retribuit tibi retri- Pſal. 137.
butionem tuam, quam retribuiſti nobis. [Educet me in lucem] id eſt, de tenebris captiuita-
tis ad lucem liberationis, & [videbo iuſtitiam eius] i. iuſtum iudicium Dei, videlicet effectū
æquitatis diuinæ, hoc eſt, Chaldæorū deiectionē à Cyro, & meā liberationē ab illo. [Et aſpi-
ciet] me [inimica mea] i. gentilitas mihi aduerſans, & q ſuperfuerūt de Chaldæis, [& operiet
confuſione] i. hoſtib' ſuis tradetur, & videns meam liberationē, vndiq; confundetur. [quæ dicit
ad me] cū inſultatione, tempore q̄ me cepit: [Vbi eſt dñs Deus tuus?] qſi dicat, iam patet, q te
ſaluare non queat, vel non diligat, & q inaniter de eius auxilio pſumpſiſti. [Oculi mei vide
būt eam] i. eius deiectionē. Viderūt tm̄ Iudæi tranſlati Babyloniæ deſtructionem à Cyro ac
Dario.

Vnde habet in Pſalmo 64. Turbabunt & timebūt, q habitāt terminos à ſignis tuis. Et iterū 6.
Anima mea turbata eſt valde. [Dñm Deū nřm formidabūt] cū fidē receperint, [& timebunt
te] o Chriſte. Secundo, exponit locus iſte de Iudæis à Babylonica captiuitate reuerſis, q fue-
runt populi Dei, quos corporaliter & ſpũaliter pauit De⁹. Et habitabāt ſoli in ſaltu, id eſt, ſine
humano pſidio. Tempore quoq; Machabæorū multi eorū cū Iuda ac fratribus eius & patre eo
rum Matathia in eremo conuerſabant, & ſoli manebāt in ſyluis. Aliqn vero paſcebant in lo-
cis fertilibus, q p Carmelū, Baſan, & Galaad deſignant, ſicut de hoc multa p Ezechielem do- Ezec. 34.
minus repromiſit: In paſcuis (ait) vberrimis paſcam eos, in montib⁹ Iſrael. Sicq; paſcebant Deut. 15.
largiflue, ſecundū diē egreſſionis ex Aegypto, qn cœleſti pane alebant, & nil defuit eis, vt Mo 1. Eſd. 6.
ſes proteſtat. Tunc quoq; cum tēplum & Hieruſalē inſtaurabant, oſtendit De⁹ pplo ſuo mira-
bilia, & mirabilē proſperitatē eis cōceſſit. Propter qd gētes, vtpute Samaritani pcipue, con
fundebant & turbabant, erantq; ſurdæ aures eorū, qm pre rancore non poterant æquanimi-
ter aliqd de proſpero Iudæorū ſucceſſu audire, & dominū formidabāt timore ſeruili, metuen
tes ab eo puniri, cuius tantā experiebant potentiā circa pplm ſuū. Deniq; ad vtranq; expoſi-
tionem pertinēt, quæ ſequunt. Nam ex prædictis magnificētijs virtutis diuinæ prorumpit Heſt. 13.
propheta in Dei pconium: [Quis Deus ſimilis tui?] Quaſi dicat, nullus: q a tu ſolus verus De Pſal. 85.
us, tu ſolus oīa infinite excedis, In ditione tua cūcta ſunt poſita, nec eſt qui tuæ queat reſiſtere Heſt. 13.
voluntati. Non eſt ſimilis tui in dijs domine, & non eſt ſecundū opa tua. Tu eñi feciſti cælum
& terrā, & qcqd cæli ambitu cōtinet. [Qui aufers iniqtatē.] Quis eñi poteſt dimittere pctā,
niſi ſolus De⁹, q in hac vita punit, vt ignoſcat? Aufert aūt De⁹ iniqtatē, quantū ad culpā ſeu
maculā, p cordis contritionē; qntū vero ad reatū ſeu pœnā, aufert illā p ſatisfactionē. Et ta-
men qd ad pœnæ mitigationē, magis cōfert doloroſa cōtritio, & erubeſcētia cordis, atq; affe
ctio feruida charitatis, q labor & pœna exterior. [& transfers pctm reliquiarū hæreditatis Mich. 2.
tuæ] i. peccata electorū Iudæorū finaliter deles. De iſtis aūt reliquijs dictū eſt ſæpe. Deinde p-
pheta ad alios loquēs, adiecit: [Non immittet vltrā furorē ſuū] i. dirā & amarā vindictam
in nos. Iſta promiſſio intelligēda eſt, ſicut & cæteræ multę in veteri teſtamēto, videlicet ſub
cōditiōe, Dūmodo filij Iſrael pſeuerarēt in bono. Secundū quē ſenſum dñs dixit 2. Regū 7. q
filij Iſrael nō cōmouerent, nec à filijs iniqtatis affligerent, ſed De⁹ iugiter habitaret cum eis.
Porro pro eo q Hieronym⁹ trāſtulit, vltrā: Symmachus trāſtulit, in ſempiternum. Theodo-
tio autē, in finem. Et ſic ſenſus eſt planior, ſ. q licet Deus ad tēpus iraſcat electis, eos in hac vi
ta multipliciter caſtigādo, finaliter tñ placat & miſeret, dans cōſolationē æternā. Propter qd
in Pſal. 76. dicit: Nunqd in æternū pijciet De⁹? Et 102. Qm nō in æternū iraſcet, neq; in æter
nū cōminabit. [qm volēs miam eſt] i. pprīā & ſibi cōſubſtātialē clemētiā diligit, pietatis quoq;
effectū libēter impēdit, eſtq; paratior miſereri q dānare, qm miſerationes ei⁹ ſup oīa opa ei⁹. Pſal. 144
Propter qd ait apud Ezechielē 18. Nunqd voluntatis meæ eſt mors impij, dicit dñs, & nō vt
cōuertat, & viuat? Et Oſee 6. Miſericordiā volui, & nō ſacrificium. [Reuertet ur] per effectum
à rigore iuſtitiæ ad ſuauitatē clementiæ, q eſt propria domus Dei, qm à miſericordia nunq̃
recedit, cū & in inferno citra condignū flagellet. [& miſerebit noſtri] i. noſtram miſeriā ſub-
leuando, aut amouendo. Miſeriam ſiquidē culpæ à pœnitentibus tollit, ſed miſeriam pœnæ
paulatim diminuit. Et qm maior eſt miſeria culpæ q pœnæ, idcirco amplius ad miſericordi
am pertinet, culpā in hoc ſeculo per medicinales pœnas corrigere & punire, quàm pœnas
non inferre. Immo pœnas has nō inferre, ignauia eſt, remiſſio, negligentia, atq; horrenda
crudelitas. Ideo ſcriptū eſt: Miſerere animæ tuæ placens Deo. Quid eſt propriæ animæ mi- Eccl. 30.
ſereri, niſi eius peccata in hac vita p digna flagella vlciſci, eamq; ab omi voluptate auerte- Pſal. 118.
re, & timore Dei cōfigere? [Deponet] omnes [iniqtates noſtras] p grę infuſionē animas noſtras
purgando ac iuſtificando. [& proijciet in profundū maris oīa peccata noſtra] i. ſic ea prſus Eſa. 38.
dimittet, ac ſi nunq̃ fuiſſent, quemadmodum loquitur Ezechias: Proieciſti poſt tergum tu-
um oīa peccata mea. Et Pſal. 31. Beati, quorū remiſſæ ſunt iniquitates, & quorū tecta ſunt peccata.
Poſtremo, propheta ait ad Deū: [Dabis veritatē Iacob, miſericordiā Abrahā] i. populo Iu-
dæorū nato de ſemine Iacob & Abrahæ, vel ipſis ſanctis patriarchis vel cūctis fidelibus (qui
dicunt Iacob, vitia ſupplantando, & Abraham, fidem Abrahæ imitando) dabis Chriſtum, q
eſt veritas tua, & miſericordia ſempiterna, de quo cantamus: Miſit Deus miſericordiam ſu Pſal. 56.
am & veritatem ſuam. Vel veritatem & miſericordiam, id eſt, promiſſionem tuam imple-
bis, & gratiam exhibebis per Chriſtum, de quo ſcriptum eſt: Lex per Moſen data eſt, gratia Ioan. 1.
& veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. [quæ iuraſti] id eſt, quam veritatem & miſericor-
diam cum iuramento promiſiſti. [patribus noſtris à diebus antiquis] id eſt, ſanctis patriar-
chis & prophetis, ac cæteris iuſtis à principio mundi, quemadmodum pater præcurſo-
ris teſtatur: Viſitauit & fecit redemptionem plebis ſuæ, ſicut locutus eſt per os ſanctorum, Lucæ. 1.
qui à ſeculo ſunt, prophetarum eius. Et virgo digniſſima: Suſcepit, inquit, Iſrael puerum Ibidem.
ſuū, recordatus miæ ſuæ, Sicut locutus eſt ad patres noſtros, Abrahā & ſemini eius in ſecula.

¶ Deniq;

¶Deniq; myſticus intellectus huius capituli, nunc partim inductus eſt,& q̃d reſtat, nunc di-
cam. Verũtamen q̄ in principio hui⁹ capituli dicit, Væ mihi q̄a factus ſum,ſicut q colligit
in autumno racemos vindemiæ, accipi poteſt in perſona Chriſti,dolentis q̄ tam pauci Iu-
dæorũ per ſuã prædicationem crediderũt atq; correcti ſunt. Propter q̃d au p Eſaiam: Ego
Eſa.49. dixi,inuacuũ laboraui,ſine cauſa conſumpſi fortitudinẽ meam. Quod enim hoc ad literam
dicat in perſona Chriſti,patet conſiderantibus p̄cedentia atq; ſequentia textus illius. Vnde
& Marc.3. legitur: Contriſtatus eſt Ieſus ſuper cæcitate cordis eorũ. Et ipſe fatet in Pſalmo
34.Quaſi lugens & contriſtatus,ſic humiliabar.[Periit ſanctus de terra]hoc nunc dici poteſt
propter paucitatem iuſtorum.[Qui optimus in eis eſt,quaſi paliurus: & qui rectus,q̃ſi ſpi-
na de ſepe.]Hoc iuxta ſenſum præhabitum dici poteſt de multitudine prauæ ſocietatis,in q̃
ſunt aliqui, qui cõparatione conſortium ſuorũ optimi & recti dicunt, qui tamen abſolute
loquendo,iniuſti ſunt,pungitiui,& vindicatiui.[Nolite credere amico,]Hinc dicit Ioannes
1.Ioan.4 apoſtolus:Nolite omni ſpiritui credere, ſed probate ſpiritus,ſi ex Deo ſunt. Verũ innocens
Pro. 14. credit omni verbo. Sed hæc eſt periculoſa & mala ſimplicitas, includens debitæ conſide-
rationis defectum.Si autem quis expertus eſt, & vere firmiterq; cognouerit fidelitatẽ ami-
ci ſui ad ſe,debet ei tanquam ſibiipſi confidere.[Ne læteris inimica mea ſuper me,q̄a cecidi.]
Hæc poſſunt eſſe verba eccleſiæ,ſeu aĩæ pœnitentis atq; afflictę, quę ait:Ne lęteris &c.id eſt,
tu aduerſatrix ſalutis meæ, puta poteſtas aerea,concupiſceutia carnis,ſeu impiorũ ſocietas,
noli de mea ruina & afflictione gaudere.[Conſurgam]à peccato p pœnitentiã,& à tribula-
tione p conſolationẽ ſpũſſancti, qui poſt tempeſtatẽ facit trãquillũ,& poſt fletũ exultationẽ
infundit.[Cum ſedero in tenebris]id eſt,in ſeculo iſto tenebroſo ac vitioſo,vel in aduerſis,
aut vitiis,[dñs lux mea eſt] quia à caligine ignorantiæ eripit, à teterrima nocte peccati edu-
cit, datq; lucidam futuræ beatitudinis conſiderationẽ, & intus clarificat oĩa intima cordis,
Pſal. 26. vt dicamus: Dñs illuminatio mea & ſalus mea.[Iram domini portabo]i. omnem aduerſita-
tem,perſecutionẽ,tribulationẽ,tentationẽ,quę mihi in hac vita contingit,patienter recipi-
am,hilariter tolerabo.[q̃m peccaui ei.]Tanta eſt eq̄dem peccati,quo diuina maieſtas offen-
dit,diuina ſanctitas inhonorat,enormitas,tãtãq; in futuro pœnã meret,q̃d ſi bene penſem⁹,
gaudenter ſuſtinebimus q̄cquid aduerſitatis acciderit nobis. Et licet conſcii nobis non ſim⁹
Iacobi 3. de eo q̃d nobis imponit,ſcimus tamen,q̄ aliunde in multis offendim⁹,& multa peccata ha-
Pſal. 18. bemus nobiſipſis ignota, de q̄bus oram⁹: Ab occultis meis munda me domine. Hinc ſcriptũ
Iudit. 8. eſt:Et nos ergo non vlciſcamur nos pro his, q̃ patimur, ſed reputantes peccatis noſtris hæc
ipſa ſupplicia minora eſſe flagella dñi,quaſi ſerui q corripimur ad emendationem,& non ad
perditionem noſtram veniſſe credamus.Qui talis eſt,in omni afflictione humiliter confite-
tur illud Iob.33. Peccaui,& vere deliqui,& vt dignus eram,non recepi.Quanuis autẽ iſtud ſit
virtuoſum,tamen multo maius ac dignius eſt propter iuſtitiã pati ſiue propria culpa,& hoc
æquanimiter propter Deũ,iuxta illud Matt.5.Beati qui perſequutionẽ patiunt propter iuſti
tiam,quoniam ipſorũ eſt regnum cælorum. Vnde 1. Petri 2. habetur: Hæc eſt gratia,ſi pro-
pter conſcientiã Dei ſuſtinet q̄s triſtitias,patiẽs iniuſte. Quæ eſt eñ gratia,ſi peccantes & co-
laphizati,ſuffertis?ſi aũt benefaciẽtes ſuſtinetis,hęc eſt grã apud Deũ,in hoc eñ vocati eſtis.
Sed ad hæc q̄s inuenit idoneus,niſi q priuatũ amorẽ & vanitatẽ prorſus eiecerit?[donec iudi
cet cauſam meam]i.reputet me ſatis punitũ pro meis peccatis.[Educet me in lucem]ſapien
tiæ,[videbo iuſtitiam eius]qua me iuſte caſtigauit. [Et aſpiciet me inimica mea] nunc di-
cta.[& operietur confuſiõe]dolens de meæ proſperitatis ſucceſſu. [Quæ dicit ad me:Vbi eſt
dñs De⁹ tuus?oculi mei videbũt eam.]Hoc totum maxime fiet in generali iudicio,q̃ndo ſta-
Sapi. 5. bunt iuſti in magna conſtantia aduerſus eos q ipſos deprimebant. Videntes turbabunt ti-
more horribili.[Temp⁹ eſt,vt ædificent maceriæ tuæ]o eccleſia,vel aĩa p vitiũ lapſa.Hę ma-
ceriæ ſunt virtus & ſciẽtia,fides & opa,donũ & fructus ſpũſſancti,q̃ per mortale peccatũ la-
bunt,& p grãæ reparationẽ denuo erigunt.[In die illa ad te veniet Aſſur]i. diabolus te impu-
gnãs,qui tunc acrius inſtat,dum homo plus proficere nitit.[& vſq; ad ciuitates munitas]id
eſt,congregationes deuotas,quas non ceſſat impetere.[& vſq; ad flumẽ]i.viros p̄fectos,q de
plenitudine Chri abundanter,vt fluuius,acceperũt oẽs. [Et de mari ad mare]id eſt, de vno
iniquo vitiorũ amaritudinib⁹ pleno,ad aliũ ſibi conſimilẽ, & ad montẽ de monte,i. de vno
contẽplatiuo ad aliũ,vel de vno ſupbo ad aliũ. Omniũ nanq; graduum hoĩes luſtrat, diſcu-
titq; diabolus.[Et erit terra deſolata propter habitatores ſuos,] ſic & corpora noſtra pœnis
ſubdunt propter animarũ peccata. Et eccleſia propter filiorũ ſuorũ exceſſus diuerſimode tri
bulat,atq; diuinæ viſitationis conſolationibus ſpoliatur. Verum vt diuinæ dulcedinis expe-
rientiam mereamur,exhibeamus corpora noſtra hoſtiam viuentem,ſanctam,Deo placen-
tem,& omni cuſtodia cor iugiter cuſtodiamus, ad laudem,honorem & gloriam eius,qui eſt
ſuper omnia Deus ſublimis & benedictus,Amen.

¶Enarrationum in Michæam prophetam,Finis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN NAVM PROPHETAM ENARRATIO.

¶Elucidatio Capituli primi, Onus Niniue Liber viſionis Naum.

Articulus primus.

NAum propheta, decem tribubus iam ab Aſſyrijs captis, regnantē
Ezechia ſuper Iudam, legit prophetaſſe. Deſcribit aūt deſtructio
nem Niniue metropolis Aſſyriorū, contra quam vaticinatus eſt Io Ionę 1.&3.
nas. Cum eñ ad prædicationem Ionæ Niniuitæ ad tempus pœni
tuiſſent, poſt aliquantū temporis ad vomitū redierunt, Idcirco per
Naum prædicit eos ſpūs ſanctus perituros. [Onus Niniue]i. pon-
dus miſeriç, ſeu grauis calamitas Aſſyriorū, eſt[liber]id eſt, materia
libri[viſionis Naum Helcheſei]i. nati de loco ſic dicto, qui fuit vi-
culus Galilçæ tēpore Hieronymi pene deſtructus, quem refert ſibi
Hierony. à circunducente monſtratū. Ex quo conſtat, ꝙ Helcheſei
non eſt hic nomen propriū viri, & patris Naum, ſed nomen loci natalis. [Deus æmulator]i.
zelator & vltionis amator ſecundum zelum iuſtitiæ ſuæ. Eadem verba Moſes ſcripſit. Et in Deut. 6.
Exodo dñs proteſtat: Ego dñs fortis, zelotes. Eſt autem zelus alius quidam ſpūalis & bon⁹, Exo. 20.
alius carnalis & vitioſus. De primo ſcriptū eſt Pſal. 68. Zelus domus tuæ comedit me. De ſe-
cūdo, Pſal. 36. Noli æmulari in malignantibus, neq; zelaueris facientes iniquitatem. [& vlci-
ſcens dñs,]nullū eñ malū dimittit impunitū, iuxta illud Iob 24. De⁹ inultū abire nō patitur,
& in Pſal. 63. De⁹ vltionū dñs. Ipſe quippe eſſentialiter ſanctus & iuſtus eſt, ideo omne peccatū
deteſtatur, ac punit in hoc ſeculo vel futuro. Punit aūt in his, qui conuertunt ac pœnitent,
dum illi Deo inſpirante caſtigant ſeipſos. [vlciſcens dñs & habens furorē]i. ſummū æquita-
tis rigorem, ſeu iuſtitiā tam diſtricte vindicantē, ac ſi furioſus conſiſteret dñs. Quod autē De
us in ſua natura non habeat paſſiōem, ſeu ſenſitiuæ partis aliquam affectionē, certiſſimū eſt.
[vlciſcens dñs,]iniuriam ſibi illatā vindicando [in hoſtes ſuos]i. obduratos & infideles, qui
odiunt Deum, & odio habentur ab eo. [& iraſcens ipſe inimicis ſuis]id eſt, per modū irati ſe
habens in puniendo rebelles. Hæc præmiſit propheta, eo ꝙ Aſſyriorū punitionē ſcriꝑturus
ſit. Sed quia punitio Dei ad patientiū vtilitatem ordinat, nec ſtatim infert, ſed diu & clemen-
ter differt, adiecit:[Domin⁹ patiēs]i. longanimiter ꝓſtolans errantiū pœnitētiam. Si aūt pa-
tientia proprie accipiat, prout eſt virtus moralis, paſſionem triſtitiç ordinans, ſic nō cōpetit
Deo proprie, ſed metaphorice, quemadmodū cęteræ paſſiones & virtutes paſſionū refrena-
trices. [& magnus fortitudine,]immo infinitæ virtutis, & ipſa diuina eſſentia eſt poteſtas
omnipotens atq; immenſa. Vnde in libro Iob habetur: Ecce excelſus Deus in fortitudine Iob. 36.
ſua, & nullus ſimilis ei in legiſlatoribus. Hiere. quoq; 10. ait: Magnus es tu, & magnum nomen
tuum in fortitudine. Quis non timebit te, o rex gentium? [& mundans] per gratiam impiū
ſeu innocentem]id eſt, non permittet eum ſine debita pœna euadere. Vel mundans immun-
dum. Quis eñ poteſt facere mundū de immūdo conceptū ſemine? Nonne ſolus De⁹? Nō fa- Iob 14.
ciet innocentem, i. à correctione liberū, ſed flagellabit omnē, quem recipit, filiū. Propter quod
ait per Hieremiam: Caſtigo te in iudicio, vt nō tibi videaris innoxius. [Dñs in tempeſtate & Hier. 30.
in turbine viæ eius.]Per vias domini, hoc loco intelligit operationes diuinæ iuſtitiæ contra
iniquos, videlicet vltiones ex diuina iuſtitia procedentes, quæ dicitur eſſe in tempeſtate & tur-
bine, quoniam impetuoſe nonnunquam horribiliterq; infliguntur, & interdum ipſa tempeſtas
aeris, & turbo ventorum, fulgura atq; tonitrua, ſunt effectus vltricis iuſtitiæ Dei, quemad- Exod. 9.
modum factū eſſe contra Aegyptios patet in Exodo. Hinc Hiere. 23. ait: Ecce turbo domini-
cæ indignationis egredietur, & tempeſtas erumpens ſuper caput impiorū veniet. [& nebulę]
ſcilicet ſunt[puluis pedum eius]i. acceſſus Dei vindicantis ad impios, ita terribilis eſt, vt ne-
bulæ appellent puluis pedum eius, quoniam obſcura & triſtia ſunt omnia quæ infligit. Non ꝙ
Deus in ſua natura habeat pedes, ſed pedes Dei dicunt poteſtas, qua venit & calcat iniquos.
Vel ideo puluis pedum Dei dicitur nebula, quia ex tempeſtate & turbine cauſatis à Deo, mul-
tum de puluere aſſcendit in aerem, quem per modum nebulæ obſcurat ac implet. Et dicit Pſal. 98.
puluis pedū Dei, quia à terra eleuatur, quæ fertur ſcabellū pedū Dei. Vnde in Eſaia ait: Cæ- Eſai. 66.
lum mihi ſedes eſt, terra aūt ſcabellū pedū meorū. [Increpans mare]i. aquis vniuerſis per mo
dum redarguentis ꝓcipiens, quēadmodū Chrs fecit orta tēpeſtate in mari, iuxta illud Mar- Marc. 4.
ci: Surgens Ieſus comminatus eſt vento, & dixit mari: Tace & obmuteſce. Non tñ opinandū
eſt, elementa mundi eſſe animata ac viua, vt Dei increpationem agnoſcant. Nec ponēda eſt
anima mundi, quemadmodū Plato aſſeruit, totum mundum eſſe vnum animal diuina ſan-

ctione intelligens.[& exiccans illud.] Non φ aqua fiat ſicca, cum humiditas ſit inſeparabilis qualitas aquæ, ſed φ terra ſeu alueus maris ſiccetur. Sic enim Deus dicitur mare rubrum ac Iordanem ſiccaſſe, iuxta illud Pſal. 105. Increpuit mare rubrū, & exiccatum eſt. [& omnia flumina ad deſertū deducens,] cum ſibi placuerit. Poteſt enim aquas trans ripas educere. In præinductis verbis laudauit propheta diuinam iuſtitiā, miſericordiā, & poteſtatē. [Infirmatus eſt Baſan, & Carmelus, & flos Libani elanguit.] Baſan fuit in terra promiſſionis regio vberrima, Carmelus vero & Libanus montes arboribus conſiti & fœcundi atque pulcherrimi. Per quæ, ſecūdū Hieronymū, propheta metaphorice exprimit vaſtitatem Aſſyriorum à Chaldæis, vt per Baſan intelligatur fertilis terra Aſſur, per Carmelum exercitus Aſſyriorū, per florem Libani rex & principes. Alij exponunt de prædictis locis filiorum Iſrael, quę dicunt infirmata propter ſterilitatem & cariſtiam, quæ contigit in terra Iſrael tempore Heliæ & Heliſæi, vt patet 3. & 4. libris Regū. Sic φ flos Libani elāguit, id eſt, florida germina de-
3. Re. 17. 4. Reg. 6 fecerunt. [Montes commoti ſunt ab eo, & colles deſolati ſunt.] Hoc accipi poteſt de materialibus montibus terræ & collibus, qui frequenter diuina virtute mouentur & deijciuntur. Vel de ſuperioribus & inferioribus principibus, qui Deo vindicante turbant, deſolantur & à ſua gloria tranſmutant. Poſſunt demum omnia hęc ſpecialiter ad Aſſyrios & Niniuen retorqueri, cum in principio cap. dictū ſit, Onus Niniuæ. [Et contremuit terra à facie eius] i.
Pſal. 103. à diuinæ virtutis imperio ſeu aſpectu, q reſpicit terram, & facit eam tremere. [& orbis & oēs inhabitantes in eo.] Om̄ia iſta frequenter ad literā acciderūt, vel ſimul, vel per partes. In dilu-
Gene. 7. uio namq; ſimpliciter totus orbis cū habitatoribus ſuis commotus eſt, ſeu multipliciter immutatus. [Ante faciem indignationis ei' quis ſtabit?] i. pſentiam diuinæ vltionis ferre quis poterit, cum & in Pſal. 147. dicat: Ante faciem frigoris eius quis ſuſtinebit? Et Hiere. 49. dñs loquitur: Quis ſimilis mei? & quis ſuſtinebit me? Et quis eſt iſte paſtor, q reſiſtat vultui meo? Ideo ſubditur: [Et quis reſiſtet in ira furoris eius] id eſt, rigori iuſtitiæ atq; vindictæ omnipotentis Dei quis ſe opponet, reluctabitur, præualebit? Palam, φ nullus niſi inquantū ipſe-
Gen. 19. met Deus voluerit, ſecūdū q̄d Moſes Deū iratū placauit, inæſtimabili magnitudine charita-
Exod. 32 tis quodammodo præualens. Vnde in Iob inducit Deus, cuius iræ nemo reſiſtere poteſt, ſub quo curuant qui portant orbem. [Indignatio eius effuſa eſt vt ignis] i. vltio Dei vitia deteſtantis, deſæuit in impijs dure & horribiliter nimis. [& petræ diſſolutæ ſunt ab eo] id eſt, lapidea corda reſoluta ſunt, victa & emollita. Frequenter enim Deus exercuit in veteri teſtamento, tam in populo ſuo, q̄ gentib' huiuſmodi vltionē. Præcipue th̄ vt ignis effuſa eſt indigna-
Iob. 9. tio Dei, qñ ſup Pentapolim pluit ignē & ſulfur. Ex vehementi q̄q; calore ſolēt ſæpe ſaxa reſolui. [Bonus dñs,] Eſt enim naturaliter bonus, cuius natura eſt bonitas pura immenſa, in tantum, vt comparatione eius nullus ſit bon', Chro teſtante: Mar. 10. Nemo bonus, niſi vn', Deus. [Et cōfortans in die tribulatiōis,] tūc em̄ promptiſſim' eſt ad miſerendū, dūmodo cla-
1. Cor. 10 mem' ad eū. Non em̄ patiet nos tentari ſupra id, q̄d poſſum'. [& ſciens] per approbatiōem, [ſperantes in ſe.] Nouit em̄ dñs q ſunt eius. Iſtud literaliter poteſt referri, φ tēpore q̄ Aſſyrij tribulabant regnū Iudæ, Deus cōfortauit Ezechiam ac populū eius ſperantē in Deo. Vel, φ tēpore vaſtitatis Aſſyriorū à Chaldæis conſortauit ac liberauit ſperantes in ſe Iudæos cōmorantes inter Aſſyrios, ne ſimul cum illis trucidarent à Chaldæis. [Et in diluuio prętereunte] i. in exercitu Aſſyriorū p modū diluuij ſuper regnū Iudæ irruente, quēadmodū Eſaias 8. cap. pdixit: Ibit p Iudā inundās. [cōſummationē faciet loci eius] i. cōſummatā puuitionē hui' di-
4. Re. 19. luuij, interficiendo per angelū in caſtris Aſſyriorū centum octogintaquinq; millia hoīm. [&
Eſai. 37. inimicos eius] id eſt, Aſſyrios [perſequent tenebræ] tribulationis & mortis. [Quid cogitatis contra dñm?] id eſt, cur, o Aſſyrij proponitis deſtruere regnū Iudę & vrbē ac tēplū Hieruſalem, ſicut deſtructū eſt decem tribuū regnū? [cōſummationē ipſe faciet] i. exercitū veſtrū occidet. [& non conſurget duplex tribulatio] i. dñs non tradet regnū duarū tribuum in manus Sennacherib, quemadmodum tradidit regnū decem tribuum in manus Salmanaſar patris Sennacherib. Porro de intellectu huius verbi poſt pauca plenius eſt dicendum. [Quia ſicut ſpinæ ſe inuicem complectunt] id eſt, adunantur & quaſi in faſciculū colligantur, vt pariter proijciant in ignem. [ſic conuiuium eorū pariter potantium cōſumetur] i. epulatio Aſſyriorum in terra Iuda adhuc exiſtentium & conuiuantium mox ceſſabit, & in mœrorem vertetur. [quaſi ſtipula ariditate plena] id eſt, valde velociter, quemadmodum ſicciſſima ſtipula ſubito ab igne conſumitur. Cum enim Sennacherib ſecundo rediſſet cōtra Iudæam, & iam circa Hieruſalem pernoctaret in Nobe, iuxta illud Eſaię 10. Adhuc dies eſt, vt in Nobe ſtetur: de veſpere fecit exercitui ſuo grande conuiuium, quaſi de victoria certus, ſed eadem nocte per angelum cæſus eſt populus eius, & incinerata ſunt corpora peſſimorum. [Ex te] id eſt, ex populo tuo, o Sennacherib. [exibit cogitans contra dñm malitiam,] iſte fuit Rapſaces, quem miſit Sennacherib contra Hieruſalem, qñ Sennacherib exiuit Iudæam contra regem Aethiopiæ, inuadentem terram Aſſyriorum. Et ſic in hac prophetia non ſeruat ordo hiſtoriæ,

tiæ, ſicut nec frequenter in alijs locis ſcripturæ. Rapſaces autem In via cogitauit, quas bla-
ſphemias euomeret cōtra Deū Iudæoꝝ,[mente pertractans præuaricationem.] Cogitauit
enim, qualiter poſſet Iudæos terrere, & à ſpe diuina auertere, ſicq́ deſperantes traderent ſe
regi Aſſyrioꝝ.[Hæc dicit domin⁹:Si perfecti fuerint]i. quanuis pugnatores Aſſyrij fuerint
poteſtate perfecti,[& ita plures]i. numero abundantes, ſicut abundant virtute,[ſic quoq; ⁹ at-
tundent]id eſt, nihilomin⁹ facillime per angelū delebunt, quemadmodū per acutam noua-
culam pili radunt. Sic ergo occiſio Aſſyrioꝝ vocat ⁹ attūſio, ad innuendū, q̃ cito ac facile ab Eſaiæ 7.
angelo occiderent. Iuxta quem modū loquit de eadem re Eſaias: In die illa radet domin⁹ in
nouacula acuta in rege Aſſyrioꝝ caput & caudam & barbā vniuerſam. [& pertranſibunt]
id eſt, Aſſyrij deficient, q vero ab angelo occiſi non fuerint, fugient ad propria loca.[Afflixi]
ego domin⁹ Deus[te]o Ezechia & popule Iuda per Aſſyrios,[& nō affligā te vltrà] p Aſſy-
rios. Non eñ promittit Iudæ omnimoda ſecuritas in futuꝝ, ſed pro tēpore. De hoc multa
legunt in Eſaia & lib. 4. Regū.[Et nūc conteram virgā eius de dorſo tuo]i. poteſtatem Sen
nacherib & tribulationem, quam tibi inflixit, deſtruā ac delebo.[& vincula tua dirumpā]i.
vincula, q̃ tibi parauit, timorem quoq;, obſidionem ac preſſurā, qbus te circūuallauit & vinxit,
ita ꝙ egredi non valebas, tollam à te, vt libere pergas q̃ cupis. Conſequenter propheta ait ad
Sennacherib:[& præcipiet ſup te dñs]i. angelo iubebit, vt exercitū tuum occidat: prophetis
quoq;, vt mortem illoꝝ & tuam deiectionē ꝓnuncient, ne fortuitu & abſq; vllo iudice facta ap-
pareant, ſed Deo ꝓnunciante cūcta agantur.[Non ſeminabit ex nomine tuo ampli⁹]i. ad tu
um impetū non fiet de cætero ſeminatio terræ. Vel ſenſus eſt, non ſeminabit.i. non fiet con
ceptus ſeu generatio ex te. Vtriuſq; ratio eſt, q̃niam ſtatim cū reuerſus eſſet in Niniuen, & in
templo ſuo Deū ſuum deprecaretur, à proprijs occiſus eſt filijs, vt patet In lib. 4. Regū, & in 4.Re. 19.
Eſaia. Porro in Tobia habetur, ꝙ poſt dies quadragintaquinq; à fuga ſua ab Iudæa, vel cer Eſa. 37.
te à reditu ſuo in Niniuen, ſit occiſus. [De domo dei tui interficiam, ſculptile & conflati-
le ponam] ego dñs [ſepulchrum tuum] i. inter idola tua in tēplo Dei tui interficieris,[quia
inhonoratus es]id eſt, contemptus à populo tuo. Aſſyrij enim & Niniuitę, audientes ꝙ pro-
pter blaſphemiam atq; ſuperbiam Sennacherib in Deū Iſrael, occiſi eſſent eoꝝ propinqui Eſai. 37.
& nobiles in Iudæa, odioſum habuerunt Sennacherib, vt aliqui dicunt, adijcientes, ꝙ Sen-
nacherib timens à plebe interfici, Ingreſſus eſt phanum dei ſui, deprecans auxilio idoli libe-
rari, cui & promiſit ſe oblaturum duos filios ſeniores, quo cognito, illi eum necabant. [Ecce
ſuper montes] id eſt, in locis altis ac manifeſtis erunt [pedes euangelizantis, &] pro id eſt,
[annunciantis pacem]id eſt, nuncij referentes Ezechię ac populo eius mortem Aſſyriorum
& fugam Sennacherib. Vel nuncioꝝ, quos miſit Ezechias per totum regnum ſuū ad diuul-
gandū interitū Aſſyrioꝝ, atq; ad conuocandum Iudæos in Hieruſalem ad agendum celebri
tatem paſchalem & ad ſpolia detrahenda, itemq́ ad gratias dño referendas. Vnde ſubiungi
tur: [celebra Iuda]id eſt, tu rex Ezechia ac ſubditi tui,[feſtiuitates tuas]id eſt, dies paſcha-
lis ſolennitatis. Legitur autem 2. Paralip. 30. ꝙ Iudæi propter obſidionem Aſſyriorū non
valebant primo menſe celebrare paſcha, q̃d interim occiſis & fugatis Aſſyrijs fecerūt men-
ſe ſecundo. [& redde vota tua]id eſt, promiſſa Deo ſolue quæ vouiſti pro tua ab Aſſyrijs li-
beratiōe,[quia nō adijciet vltrà, vt pertranſeat in te Belial]id eſt, Sennacherib ſine iugo exi-
ſtens & præuaricator atq; apoſtata (hoc eñ interpretat Belial) non addet amplius perambu
lare ac deuaſtare terram tuā.[vniuerſus interijt]i. tam rex q̃ populus eius perierunt. Loque-
batur aūt Naum de futuro per modum præteriti, propter certitudinem prophetiæ.

¶Expoſitio ſpiritualis ac myſtica eiuſdem cap. primi Arti. II.

ONus Niniuæ.]Quemadmodum dictū eſt ſuper Ionā, per Niniuen(q̃ interpretatur ſpe
cioſa) figuratur hic mundus, quo oculis carnis nihil ſpecioſius intuemur, qui tamen
quoad habitatores ſuos, multis preſſuris afficitur. Itaq; onus Niniuæ, id eſt, punitio
mundi ſeu reprobrum, de qbus ait ſaluator diſcip. Si de mundo eſſetis, mundus quod ſuum Ioan. 15.
erat diligeret: quia vero de mūdo nō eſtis, ſed ego elegi vos de mūdo, ꝓpterea odit vos mun
dus.[liber viſionis]id eſt, materia ſpiritalis conſiderationis[Naum]id eſt, conſolatoris, vide-
licet Chrī, vel cuiuſcunq; veri catholici, q ad conſolationem electoꝝ pœnas ꝑdicat reprobo
rum & ſeculi cōſummationem, q̃ ſunt electis materia ſpiritalis lætitiæ, ſicut ait ſaluator: His Luc. 21.
fieri incipientibus, leuate capita veſtra, qa appropinquat redemptio veſtra. Recte quoq; inter-
pretatio iſta conueniebat huic ſancto prophetæ, q non mediocriter conſolabat filios Iſrael,
puta duodecim tribus, Aſſyrioꝝ vaſtitatem ꝑdicendo, q iam decē tribus tranſtulerant & du
as obſederunt.[Deus æmulator & vlciſcens dñs,]quod in iſto cap. de rigore diuinæ iuſtitiæ
contra Aſſyrios literaliter dicit, Hieronymus ſpiritaliter refert ad finem mundi iudiciūq́ fu
turū in fine ſeculi. tunc enim ꝑcipue videbitur Deus iratus & furens in reprobos, quos nunc
patienter expectat ad veniam. Vnde Eſa. 30. legit: Ecce nomen dñi venit de longinquo, ar-
dens furor eius & grauis ad portandū. [Dominus in tempeſtate & turbine viæ eius] hoc eſt

q̄d ait Pſal.96. Ignis ante ipſum p̄cedet. Itē 49. Ignis in cōſpectu ei⁹ exardeſcet, & in circuitu
ei⁹ tēpeſtas valida. Et item 96. Nubes & caligo in circuitu eius. [& nebulæ] i. peccatores vitiis
obſcurati, æternicq́ ſolis ſplēdorē ab aliis, vt queūt, impedītes, erunt [puluis pedū ei⁹] i. à Chri
ſto penitus cōculcabunt, & q̄ſi in nihilum redigent, ita q̄ omne ſpiritale eſſe gr̄æ gratificantis
Pſal.109. amittēt. Ideo ſcriptū eſt: Ponā inimicos tuos ſcabellū pedum tuoꝝ. Et: Tanq̄ vas figuli cō-
& 2. fringes eos. Eſaias q̄q 41. ait: Ad eum veniēt & cōfundent oēs q̄ repugnāt ei. [Increpās ma-
re] i. mundū vitiis amaricatū & peccatores inſtabiles. De qb⁹ ſcriptū eſt Eſa.57. Impii q̄ſi ma-
re feruens, q̄d quieſcere nō poteſt. [& exiccans illud] i. fluenta documentoꝝ falſoꝝ carnaleſq́
fluxus exhauriens. [infirmatus eſt Baſan] i. oīs poteſtas peccatoris in fine mundi deficiet, q̄
1.Cor.14 vitiis plenus intus inordinatus eſt atq́ confuſus. Non enim impleuit illud Ap̄li: Oīa honeſte &
ſecundū ordinem fiant in vobis. Baſan aūt interpretaſ confuſio. [& Carmelus] id eſt, litera-
lis tantū & carnalis circuncisionis ſcientia præditus, q̄les ſunt groſſi Iudæi, ſequētes literam
occidentem, nō ſpm̄ viuificantē. Carmelus vero interpretaſ ſcientia circunciſiōis. [& flos Li
bani elanguit] i. om̄is vigor, pulchritudo, decor, atq́ proſperitas ſeculi tabeſcet. Libanus au-
tem candidatio interpretaſ, per quē hoc loco corda mūdana, temporaliter florida, vel ſan-
ctitatem p̄tendentia, ſeq́ cōficte foris ornantia, intelliguntur, de qbus cantaſ: Q̄m tanq̄ fœnū
Pſal.36. velociter areſcent, & ſicut olera herbaꝝ cito decident. Vnde in libro Sapientiæ ſatentur:
Sapi.5. Quid nobis profuit ſuperbia? aut qd diuitiaꝝ iactantia cōtulit nobis? tranſierūt oīa illa tan-
quam vmbra prætereuns, & nos nati, cōtinuo deſiuimus eſſe. [Montes commoti ſunt ab eo, &
colles deſolati ſunt:] tunc enim cōplanabitur terra, montibus & collibus in planū redactis.
Superbi q̄q́ tunc humiliabunt ac deſolabunt à Deo. [& contremuit terra à facie ei⁹,] q̄niam
Lucæ 21. hoīes tunc areſcent præ timore & expectatione quæ ſuperuenient vniuerſo orbi. [Ante faci-
em indignationis eius quis ſtabit?] i. quis tolerare poterit iram Chr̄i tunc indignantis? q̄ſi
dicat, hoc pœnaliſſimum erit. Propter quod ait vir ſanct⁹: Quis mihi tribuat, vt in inferno
Iob 14. protegas me, donec pertranſeat furor tuus? Et Hiere.10. precaſ: Corripe me domine, veruntamen non in furore, ne forte ad nihilū redigas me. [Indignatio eius effuſa eſt vt ignis] id eſt,
in die iudicii horribiliſſime ac acerbiſſime effundeſ, q̄ñ & ignis conflagrationis faciem mun
Pſal. 96. di exuret, viuentes in mundo occidet, & durante iudicio inflammabit in circuitu inimicos
Chriſti. Hinc ſcriptū eſt Iob 21. In diem perditionis ſeruatur malus, & ad diem furoris duce
tur, & de furore omnipotentis bibet. [& petræ diſſolutæ ſunt ab eo] id eſt, calore ignis illius, q̄
tunc omnia mixta corrumpet, quæ ſecundū ſe tota naturaliter corruptibilia ſunt. Petra aūt
eſt quid mixtum, q̄niam ex terra pura non fit lapis, ſecundū Auicennā. [Bonus eſt dn̄s & con
fortans in die tribulationis.] electis enim erit tunc mitis, dulcis, & confortatiuus. [Et in di-
Matt. 24 luuio prætereunte] i. tribulatione tunc abundante per modū diluuii & cito finē habente, q̄niā
propter electos breuiabitur tempus illud. [conſummationē faciet loci eius] i. eccleſiæ tam q̄
ad electos, q̄ quo ad reprobos. In electis enim tunc fiet cōſummatio, id eſt, perfecta ſaluatio,
& hæc eſt conſummatio perfectiua. In reprobis vero fiet cōſummatio, i. perfecta damnatio, q̄
eſt conſummatio cōſumptiua. Quemadmodū nempe duplex eſt finis, ſcilicet finis perficiens
& finis conſumens, (Nam primo modo Deus eſt finis noſter, ſecundo modo mors finis vo-
catur) ſic duplex eſt cōſummatio. [inimicos eius perſequentur tenebræ,] proiicient enim in
Matt.13. tenebras exteriores cū angelis tenebraꝝ. Vnde Iob 10. dicit: Antequam vadam ad terrā tene
broſam & opertam mortis caligine, terram miſeriæ & tenebraꝝ. [Quid cogitatis contra
dn̄m?] id eſt, ea q̄ diſplicent Deo, videlicet diu proſperari ac deliciari in ſeculo iſto. [cōſum-
mationem ipſe faciet] i. cito finem imponet veſtris deliciis cogitationibuſq́ iniquis, quem-
Lucæ 12. admodum ei, qui dixerat: Anima mea, habes plura bona repoſita in annos plurimos: requie
ſce, comede, epulare, domin⁹ ait: Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ aūt pa-
raſti, cuius erunt? [& non conſurget duplex tribulatio.] Pro quo lxx. tranſtulerunt, Nō vin
dicabit domin⁹ bis in idipſum in tribulatione. Symmachus aūt, Non ſuſtinebunt impetū ſe-
cundæ anguſtiæ. Theodotio, Non conſurget ſecunda tribulatio. Circa hunc locū dicit Hie-
ronym⁹, & habeſ partim in Gloſſa: Si Deus legis videtur cruentus, rigidus & crudelis, q̄ ge-
nus humanum diluuio, Sodomitas igne & ſulfure, Aegyptios mari, filios Iſrael in eremo
interfecit, ſcitote eum ideo ad præſens reddidiſſe ſupplicia, ne in æternum puniret. Qui er
go puniti ſunt, poſtea non punientur: alioquin mentitur ſcriptura, quod nefas eſt dicere.
¶ Præterea dicit Hieronym⁹: Quærat hic aliquis, ſi fidelis deprehenſus in adulterio decolle-
tur, quid de eo poſtea fiet? aut enim punietur, & falſa erit iſta ſcriptura: aut non, & optan-
dum erit ei nunc puniri, quatenus cruciatus euadat æternos. Ad quod (inquit) reſpondebi-
mus, Deū vt omnium reꝝ, ita & ſupplicioꝝ ſcire menſuras, nec præueniri eū ſententia homi
nis iudicantis, & magnū peccatum magnis diuturniſq́ lui cruciatibus. Si aūt punitus ſit q̄s,
Num. 15 ſicut ille qui ſabbato ligna collegerat, tales poſtea non puniri, q̄m leuis culpa p̄ſenti ſuppli-
cio compenſatur. Hæc recitando, non determinando inſerui. Solent tamen doctores aſſe-

rere,

ſere,ꝙ Deus non vindicabit bis in idipſum, dummodo vna pœna ſufficiens ſit:alioquin ſecundam punitio hic inchoatur,& in inferis perpetuaſ. ¶Quæri poteſt, ſi vera ſunt hæc,quomodo p eodē peccato infligitur duplex pœna,videlicet damni & ſenſus: Dicendū,ꝙ prædicta authoritas loquitur de pœna ſenſus.Dicif aūt duplex pœna deberi peccato,propter duo q̄ conſideranſ in eo, quoꝝ vnū eſt velut materiale, puta conuerſio mentis ad bonum caducū,ratione cuius infligitur pœna ſenſus:aliud eſt formale,videlicet auerſio cordis à Deo,cui reſpondet pœna damni, vtpote carentia diuinæ viſionis. [Sicut ſpinæ ſe inuicē cōplectunſ] vt ſimul cōburanſ, [ſic conuiuiū eoꝝ pariter potantiū conſumetur]i. omnes epulationes & delectationes inanes carnalium,maxime hæreticoꝝ, æternis ſupplicijs concludenſ. De quibus ait Iudas in ſua canonica: Hi ſunt in epulis conuiuantes ſine timore, ſemetipſos paſcentes,nubes ſine aqua, quibus procella tenebraꝝ conſeruata eſt vſq; in ſempiternum. [Ex te]o eccleſia,[exibit cogitans contra dominū malitiam]i. multitudo hæreticorum & aliorum tranſgreſſorum,qui contraria fidei cogitant atq; efficiunt, quemadmodū ait Apoſtolus in Actis: Ex vobiſipſis exurgent viri loquentes peruerſa,vt abducant diſcipulos poſt ſe. De illis quoq; ſcriptū eſt:Ex nobis prodierunt,ſed non erant ex nobis.[Hęc dicit domin':Si perfecti fuerint ita,& plures &c.]id eſt,quantūcunq; multiplicent & conſortentur iniqui, nihilominus omnes facilime diuina virtute pariter damnabuntur,eruntq́; tam molles ſeu impotentes ad reſiſtendū,vt pilus ac lana ante nouaculam, ideo attondendi dicuntur.[Afflixi te,] o eccleſia electoꝝ,quæ per ignem & aquam tranſiſti.[& non affligam te vltrà]poſt diem iudicij, quia tunc De' abſterget omnē lachrymam ab oculis ſanctoꝝ, & mors nō erit vltrà nec vllus dolor.[Et nunc conteram virgam eius]i. tentationē diaboli perſequutionemq́; mūdi, [de dorſo tuo,]interdū enim dat dn̄s ſeruulis ſuis dulcia interualla, ne ſit preſſura continua: immo ſicut abūdant paſſiones Chriſti in nobis, ita per Chriſtū abundat conſolatio noſtra. [& vincula tua]o p̄deſtinate,[dirumpam]à pœnis & culpis te eruendo.Ecce præcipiet ſup te dn̄s,i. angelis ſanctis in fine mundi mandabit contra eccleſiā reproboꝝ,vt eos ad locū iudicij deferant, atq; in eos ſententiā dānationis exeq curent, quemadmodū ait ſaluator Mat.13. In cōſummatione ſeculi exibūt angeli,& ſeparabūt malos de medio iuſtoꝝ, & mittēt eos in caminū ignis.[nō ſeminabitur ex noīe tuo amplius]id eſt, ſemen operatiōis tuę deficiet,nec alios falles,vt filij tui dicātur.Finito enim iudicio,iſta ceſſabūt. Dies nanq; iudicij non relinquet eis radicem, nec facient amplius fructū. [de domo dei tui interficiam]i. te exiſtentem in adhæſione reꝝ creataꝝ,quas magis colis,q̄ verū Deum (ſicut quorundam venter eſt Deus)damnabo.[ſculptile & conflatile ponā ſepulchrū tuū]i. inter vanitatis tuæ ſimulacra ſopore peccati deficies,& profundo obſtinationis clauderis, ita vt abſorbeat te profundum, claudatq́; ſup te puteus os ſuū.[quia inhonoratus es]id eſt,propter peccata vilis & tali tumulo dignus effectus.qui enim contemnunt dn̄m,erunt ignobiles, ſecundum q̄d ait 1. Regū 2. [Ecce ſuper montes]i. in altis locis eccleſiæ, vel in ſublimitate virtutū & apice contemplationū, ſunt[pedes euangelizantis & annunciantis pacem]i.doctoꝝ & prædicatorum bonorum,qui fideliū corda contra tentationes & perſequutiones confortant, victoriáq; in noīe Chri p̄mittūt,dicentes illud Apl̄i Ro.16.De' cōteret ſatanam ſub pedibus veſtris velociter.

- Acto. 20
- 1.Ioan. 2
- Pſal. 65.
- 2.Cor. 1.
- Pſal.68.

¶Poteſt q̄q; allegorice exponi de Chr̄o,& myſtice de p̄curſore. Vnde ad literam ſcriptum eſt in Eſa.40.Sup montem excelſum aſcende tu q euāgelizas Sion. Et 52. Quàm pulchri ſuper montes pedes annunciantiū pacē, &c. [Celebra Iuda]i. eccleſia ore & corde confitens Deo. [feſtiuitates tuas]id eſt,diuinis iugiter atq; celebriter eſto intenta.[& redde vota tua]id eſt,gratiaꝝ actiones & promiſſa ſanctaq́; deſideria,iuxta illud Pſal.55. In me ſunt Deus vota tua,q̄ reddam laudationes tibi.Et item 115. Vota mea dn̄o reddam in conſpectu omnis populi eius.[quia non adijciet vltrà,vt pertranſeat in te Belial]id eſt,diabolus, q fact' eſt vt nullum timeret,cōſecutiue nō directe,de q̄ loquif Paul' 2.Cor.6.Quæ cōuentio Chr̄i ad Belial: [vniuerſus interijt]id eſt,victus atq; excluſus eſt. Chr̄s nempe fortem armatū ligauit, & vaſa ei' diripuit.Iſtud t\u0304n poſt diem iudicij plene cōplebit.nam quàm diu durat p̄ſens vita, durat tentatio,cum militia ſit vita hominis ſuper terram.Nunc quoq; Belial non tranſit in nobis, quādiu non conſentimus,ſed implemus illud Apoſtoli:Nolite locū dare diabolo.Et illud Iacobi 4.Reſiſtite diabolo,& fugiet à vobis.Aliqui etiam aſtruunt, ꝙ diabolus ſemel victus ab aliquo,non amplius tentat eundem: Quod ſanctus Thomas intelligēdum affirmat,quo ad aliquod tempus,quemadmodum ſcriptum eſt in Luca de Chriſto, ꝙ conſummata om̄i tentatione,diabolus receſſit ab eo vſq; ad tempus.

- Iob. 41.
- Luc. 11.
- Ephe. 4.
- Lucæ.4.

¶Expoſitio literalis Cap.II. Aſcendit qui diſpergat coram te. Art. III.

CIrca exordium expoſitionis huius cap. dicit Hieronymus: Teſtis eſt mihi Deus,me oīa quæ ſecundum Hebraicum diſſero,non de proprio ſenſu loqui, ſed Hebræorum ſequi expoſitionem, à quibus non modico tempore eruditus, debeo meis ſimpliciter indicare quæ didici. Inſuper ait: Hinc vel maxime obſcuri ſunt prophetæ,quòd repente dum

aliud agitur, ad alios ſermo mutat. Nunc ergo ad regem ſeu metropolim Aſſyrioꝝ, videli-
cet Niniuen, dicit: [Aſcendit] id eſt, ſuper te veniet, [qui diſpergat coram te] ſ. rex atq; exer
citus Chaldæoꝝ, q te præſente, terram tuã & bona terræ deuaſtet. [q cuſtodiat obſidionẽ]
i. non ceſſabit Nabuchodonoſor cũ ſuis te obſidere, donec capiaris. Deinde propheta ironi-
ce ait ad Niniuen, & de eius deiectione gaudet zelo iuſtitiæ, & q̃niam expediens fuit Aſſy-
rijs, quantũ ad animam, tribulari in ſeculo iſto. [Contemplare viam] id eſt, circunſpice, vn-
de veniat ad te aduerſarioꝝ exercitus. [conforta lumbos] id eſt, te accinge. [robora virtutem
tuam valde] id eſt, congrega & conforta exercitum. Hæc dicit propheta, non dando conſili-
um, ſed ad inſinuandũ, ꝙ licet Aſſyrij fecerint omnia hæc, nil tamen proderit eis. Propterea
ſubditur: [qa ſicut reddidit dñs ſuperbiam Iacob] id eſt, quemadmodũ vltus eſt animoſita-
4. Re. 19. tem atq; iniuriam, quã Sennacherib cũ Aſſyrijs intulit duabus tribub⁹, occidẽdo Sennache-
Naum 1 rib & populũ ei⁹, vt dictũ eſt p̃cedenti cap. [ſic ſuperbiam Iſrael] i. ſimili modo vindicabit in
Aſſyrijs contumeliam, quam decem tribub⁹ intulerunt, q̃d factũ eſt à Nabuchodonoſor re-
ge. [qa vaſtatores] id eſt, Aſſyrij perſequentes [diſſipauerũt eos] id eſt, duodecim tribus, [&
propagines eoꝝ corruperũt] id eſt, fructus ſeu vuas vineaꝝ domus Iacob & Iſrael, vtpote fi-
lios & filias vtriuſq; regni trucidando. [Clypeus fortiũ eius] id eſt, Chaldæoꝝ cõtra Niniuen
properantiũ. [ignitus] id eſt, pręualidus ac horrendus. [viri exercitus] i. Chaldæi, [in coccі-
neis] id eſt, in rubeis ornamentis & ad ſanguinis effuſionẽ parati. [Igneæ habenæ currus] i.
habenæ curruũ Chaldæoꝝ propter velocitatem & terribilitatem igneæ nuncupant. [in die
præparationis eius] id eſt, q̃ndo Chaldæi ſe diſpoſuerũt ad prœliũ contra Aſſyrios. [& agita-
tores eius] id eſt, prouocatores ad pugnam, ſeu aurigæ [conſopiti ſunt] id eſt, defecerũt. Lo-
quitur autẽ de agitatoribus Aſſyrioꝝ ſeu Niniuæ. [in itineribus conturbati ſunt,] fugientes
4. Re. 3. à facie Chaldæoꝝ. [quadrigæ colliſæ ſunt in plateis.] Chaldæi enim demoliti ſunt in vrbi-
bus & viculis Aſſyrioꝝ quadrigas eorum. Conſequenter reuertitur propheta ad Chaldæos.
[aſpectus eoꝝ quaſi lampades, quaſi fulgura diſcurrentia] id eſt, valde horribilis fuit appa-
ratus Chaldæoꝝ, & velociſſime inuaſerunt Aſſyrios, ſed & propter ſplendorem ſolis ſuper
arma eoꝝ igniti videbant. [Recordabitur] rex Aſſur [fortium ſuoꝝ] id eſt, valentium bella-
torum, quos habuit olim, vel modo in prælio ceciderunt. [ruent in itineribus ſuis] id eſt, in
via fugæ capientur & occidentur à Chaldæis. [Velociter aſcendent muros eius] id eſt, Aſſy
rij quærendo fugæ præſidium, ingredientur mœnia vrbiũ ſuarum, maxime Niniuæ. [& præ-
parabitur vmbraculum.] tam enim Chaldæi obſidentes, q̃ Aſſyrij obſeſſi, propter ſolis ca-
lorem fecerũt ſibi tuguria, in quib⁹ ſolis declinabant feruorem. Quidam per vmbraculũ in-
telligunt tentoria Chaldæoꝝ, in gyro Niniuæ expanſa. [Portæ fluuioꝝ apertæ ſunt] id eſt,
portæ Niniuæ, ante quas aquaꝝ currũt fluenta, & quæ multitudinem ciuium continebant
tam copioſam, ꝙ ciues per flumina deſignantur. Hæ portæ à Chaldæis apertæ ſunt atque
deſtructæ. [& templum ad ſolũ dirutũ] eſt, id eſt, phanũ Neſreth, quem coluit Sennacherib,
in terram proiectum eſt. [Et miles captiuus abductus eſt] id eſt, milites Aſſyrioꝝ à Chaldæis
partim tranſlati ſunt. [& ancillæ eius minabantur] id eſt, famulæ militũ ab aduerſarijs captæ
ſunt, & coram eis in Chaldæam tranſlatæ pro parte. [gementes vt columbæ] id eſt, intra ſe
ſuſpirantes propter inſtantia mala. [murmurantes in cordib⁹ ſuis] qa propter aduerſa ad im
patientiam motæ ſunt, tamen p̃pter aduerſarioꝝ fortitudinẽ & timorẽ, nõ audebãt clama-
re & ſigna mœſtitiæ foris oſtẽdere, quẽadmodũ nec Chaldæi, qñ à Medis vaſtabant ac Per-
Eſai. 47. ſis, vt patet in Eſa. Quidam per ancillas intelligunt vrbes Aſſyrioꝝ ſubditas Niniuæ, ſicut in
Ioſue 17. lib. Ioſue, minores ciuitates ſeu villæ dicunt principaliũ vrbiũ filiæ. [& Niniue quaſi piſci-
Apoc, 17 næ aquaꝝ aquæ eius] id eſt, aquæ Niniuæ, vtpote multitudo populi eius. aquæ enim multæ,
populi multi, ſecundum Ioan. in Apoca. Vel aquæ, de quaꝝ munitione Niniuitę p̃ſumpſe-
runt, ſimiles ſunt aquæ piſcinæ, non aquæ maris, i. inutiles ad reſiſtendũ Chaldæis. Ideo ſub-
ditur: [Ipſi vero fugerũt] id eſt, Niniuitę & Aſſyrij à facie Chaldæorum fugerunt, quibus fu-
gientibus, alij conſtantiores clamanti [ſtate ſtate] id eſt, ne fugiatis, ſed pugnetis. [& non eſt q
reuertatur] id eſt, nullus eoꝝ redire audebat. Idcirco Chaldæis nunc dicitr [Diripite argen-
tum, diripite auꝝ] id eſt, oĩa precioſa Niniuæ tollite. [& nõ eſt finis diuitiaꝝ ex oĩbus vaſis de-
ſiderabilibus] id eſt, infinitæ q̃dammodo ſunt diuitiæ vrbis Niniuæ, cæterarumq́; vrbium
eius in vaſis aureis atq; argenteis. [Diſſipata eſt] Niniue, id eſt, demolita [& ſciſſa & dilacera
ta] in muris & habitaculis ſuis. [& cor tabeſcens] id eſt, corda Niniuitaꝝ intra ſe contabue-
runt ſeu defecerunt. [& diſſolutio geniculoꝝ] id eſt, genua eoꝝ tremore concuſſa ſunt. Vn-
de diminutiue genicula appellaut. [& defectio in cunctis renibus] id eſt, in viſceribus eorũ
ac interioribus præ magnitudine pauoris fuerunt torſio atq; debilitas. [& facies omniũ] il-
lorum, [ſicut nigredo ollæ] id eſt, deformes & diſcoloratæ ex fame, timore, luctu, alijſq; preſ
Eſa. 13. ſuris. His ſimilia, immo & eadem ſpecie, ſcribunt de Babylone Eſaias & Hieremias. [Vbi
Hier. 50. eſt habitaculum leonum?] id eſt, vbi iam eſt Niniue ciuitas illa eximia, in qua leones, i. reges
demo-

demoràti ſunt. [& vbi] iam [paſcua catulorum leonum:] i.eadem ciuitas, vel opulentia eius,
in qua nutriti ſunt filij regum illuſtres ac principes, [ad quam] expugnandam [iuit leo] i. Na
buchodonoſor rex, de quo loquitur Hieremias: Aſcendit leo de cubili ſuo. [vt ingrederetur illuc] i. eam obtineret [catulus leonis] i. filius eius, vel vt aliqui textus habent, cum catulis Hier. 4.
ſuis, i. filijs atque principibus. [& nõ eſt qui exterreat] i. nullus Aſſyriorum prædictum leonem
potuit perterrere aut ſuperare. [Leo cepit ſufficienter catulis ſuis] i. Nabuchodonoſor ſatis
multa prædatus eſt de bonis Aſſyriorum, deditque ea filijs ſuis atque principibus. [& necauit leænis ſuis] id eſt, ſpoliatos occiuit, quatenus bona eorum leænis, puta vxoribus & concubinis ſuis, conferret. [& impleuit præda ſpeluncas ſuas] id eſt, loca theſaurorum abſcondita im
pleuit de prædis. [& cubile ſuum] impleuit [rapina. Ecce ego ad te] venio per viſitantem vin
dictam, o Niniue [dicit dominus Deus exercituum, & ſuccendam] per manum Chaldæorum [vſque ad ſummum] id eſt, vſque ad pulueres atque totaliter [quadrigas tuas:] per quas
alios tribulaſti. [& leunculos tuos] id eſt, filios regis, ſeu nobiles & iudices, audaces & fortes [comedet gladius] Chaldæorum. [& exterminabo de terra prædam tuam] id eſt, alios
vltrà non ſpoliabis, ſed ſpolia quæ collegiſti, tollam de terra tua, dans ea Chaldæis, vt in Babyloniam transferantur. [& non audietur vltrà vox nunciorum tuorum] quos ad diuerſa
regna mittere conſueuiſti, vt à gentibus tibi ſubditis tributa exigerent, & alias literas comminatorias ferrent, quemadmodum nuncij Sennacherib portabant ad Ezechiam literas
blaſphemijs plenas. ¶ Inſuper de moralitate huius capituli hoc eſt tenendum, quod ea quæ 2. Par. 32
de Niniue ſcripta ſunt, ad mundum referuntur, cuius (vt in præcedenti dicebatur articulo)
figura fuerat Niniue. Mundo ergo nunc dicitur: [Aſcendit qui diſpergat coram te] id eſt,
Satan contra te conſurgit, vt in oculis tuis hominibus tentando præualeat, omnemque ſpiritualium auferat diuitiarum poſſeſſionem. [qui cuſtodit obſidionem] id eſt, infatigabiliter & vſque in finem vitæ præſentis obſeruat & circumuallat te, tanquam leo rugiens circuiendo, & quem deuoret, exquirẽdo. Vnde in medio laqueorum ambulamus. vt ergo euadas ac vincas, fac quod ſubiungitur: [Contemplare viam,] id eſt, Chriſtum cõſidera, eiuſque 1. Petr. 5.
veſtigia imitare, qui ait Ioan. 14. Ego ſum via, veritas, & vita. Contemplare quoque, quæ ſit
via virtutis, via arcta, & porta anguſta ducens ad vitam, de qua loquitur Hieremias: In- Matt. 7.
terrogate quæ ſit via bona, & ambulate in ea, & neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram. Hiere. 6
Salomon quoque Prouerbio. 4. Viam ſapientiæ monſtrabo tibi, & currens non habebis offendiculum. Contemplare etiam viam, qua tentator contra te venit, id eſt, modos atque
inſidias diabolicarũ tentationum, quò aliquando mala ſub ſpecie boni proponit, transfigurans ſe in angelum lucis, nonnunquam vero euidenter mala proponit, tamen interdum
hoc facit valde latenter ac fraudulenter, ſicut dum viris virtuoſis gloriam ſuggerit vanam,
aut ſuperbiæ quiddam interſerit. [Conforta lumbos] virtute caſtitatis, quemadmodum
ait Saluator: Sint lumbi veſtri præcincti, hoc eſt, concupiſcentijs reluctare, & carnem cum Lucæ 12
vitijs mortifica. [robora virtutem tuam valde] i. naturalem potentiam per gratiam ora fir- Galat. 5.
mari, & in virtutibus ſatage ſtabiliri, immo & habitus virtuoſos per actiones ſanctas atque
frequentes confirma, vt radicentur omnino in te, quemadmodum ſcriptum eſt in libro Ioſue: Confortare, & eſto robuſtus valde. Hanc autem virtutem debemus præcipue in ad- Ioſue 1.
uerſis habere, vt inuicta ſit patientia noſtra, nec vltionem quæramus, penſantes quod dominus ait Deuterono. 32. Mihi vindictam, & ego retribuam. Vnde nunc ſubditur: [quia ſicut
reddidit dominus ſuperbiam Iacob] id eſt, quemadmodum vlcus eſt iniuriam illatam actiuis in vitiorum luctamine poſitis, qui deſignantur per Iacob, qui luctator vel ſupplantator
interpretatur, [ſic ſuperbiam Iſrael] i. ſic vlciſcetur iniuriam contemplatiuis illatam, qui ſignificantur per Iſrael, quod interpretatur videns Deum. [quia vaſtatores diſſipauerũt eos]
i. mũdus, caro & dæmones tentauerunt, & perſecuti ſunt bonos, tam actiuos q̃ ſpeculatiuos.
Propter quod in Iudith libro habetur: Oẽs q placuerunt Deo, per multas tentationes tranſ- Iudit. 8.
ierunt fideles. [propagines eorum corruperunt] i. filios eorum ſeu opera vitijs infecerunt,
inducendo ad culpam. [Clypeus fortium] i. militum Chriſti, qui hoſtibus animæ efficaciter reluctatur. [eſt ignitus] feruore dilectionis. Clypeus iſte, fides eſt charitate ſuccenſa, iuxta
illud ad Epheſios 6. In omibus ſumentes ſcutum fidei. Vel iuſtitia, prout Sapien. 5. aſſeritur:
Sumet ſcutum inexpugnabile æquitatẽ: Vel ſermo diuinus, ſecundum q̃d Salomon loquitur
Prou. 30. Oĩs ſermo Dñi, ignitus clypeus eſt oĩbus ſperãtib[9] in ſe. [Viri exercitus] q ad Chrĩ
exercitum pertinent, ſunt [in coccineis] i. ad ſanguinis ſui effuſionem pro Chriſto & fide ſeu
æquitate parati. Vel, in coccineis, id eſt, feruenti rubore amoris Dei & proximi. [igneæ habenæ currus] i. vehicula, quib[9] feruntur contra aduerſarios Dei, puta virtutes ſunt promptæ ac agiles [in die præparationis eius] dum pugnam contra præfatos æmulos Chriſti
committunt. [Et agitatores eius conſopiti ſunt,] id eſt, tractatores mundi huius, à gratia
defecerunt. in itineribus conturbati ſunt, id eſt, in operibus ſuis inordinate ſe habent,

 & varijs

& varijs modis turbantur. Non enim eſt pax impijs, dicit dñs. & turbati ſunt omnes inſipien-
Eſai. 48. Pſal. 75. tes corde. Denique peccatori dedit Deus afflictionem & curam ſuperfluam, vt dicit Eccleſia-
Eccle. 2. ſtes. [quadrigæ colliſæ ſunt in plateis] i. præſidia horum terrena ac vana ſunt in lata hui' ſe-
culi vis, ita q̄ manū iudicis ſummi non quibunt effugere, nec debitas pœnas euadere. [Aſpe
ctus eorum quaſi lampades, quaſi fulgura diſcurrentia.] Hoc accipi poteſt in bono & in ma
lo. Aſpectus enim electorum in virtutibus perfectorum, terribilis eſt parti aduerſæ, ſeu dæ-
Cant. 6. monibus, vt caſtrorum acies ordinata. Dæmones quoq; horribiles ſunt, præſertim imperfe-
ctis, & propter eos oportet nos eſſe timentes atq; ſollicitos. Recte quoq; fulguri comparan-
tur, cum dicat Saluator Lucæ 10. Videbam ſatanam ſicut fulgur de cælo cadentem. [Velo-
citer aſcendent muros eius] Per hoc deſignatur, q̄ amatores ſeculi videntes ſe diuino iudi-
cio coarctari, quærent refugium in creaturis. [Et tunc præparatur eis vmbraculum,] id eſt,
à vanis atq; carnalibus conſolatoribus datur eis ſpes infructuoſa ac fallax, qua ſe putāt pro-
tegere à calore indignationis diuinæ, in cuius miſericordia ſperant ſæpe inaniter, non inten
dentes ex toto corde poſtponere vitia. [Portæ fluuiorum apertæ ſunt] i. conſcientiæ eorum
Deo patebunt, & alijs manifeſtabuntur, vt cognoſcatur diuini iudicij æquitas. [templum
quoq;] i. eccleſia malignantium ſolo tenus deſtruetur. [& miles captiuus abductus eſt] i. ma-
gnates ſeculi, à diabolo capti atq; à Deo auerſi ſunt. [& ancillæ eius minabuntur] i. carnales
mollities & fœminæ, cum quibus fornicati ſunt, ſimul cum illis in damnationem ducentur.
[gementes vt columbæ] iuxta illud Sapientiæ 5. Videntes turbabuntur terrore horribili,
præ anguſtia ſpiritus gementes. [& Niniue, quaſi piſcina aquarum aquæ eius] id eſt, fluenta
doctrinæ huius mundi arctata ſunt, & ad ſalutem inidonea, quoniam ſtultam fecit Deus ſa-
1. Cor. 1. pientiam huius mundi, qui (vt dictum eſt) per Niniuen deſignatur. [ipſi vero] id eſt, homi-
nes mundani, in quibus aquæ iſtæ abundant, [fugerunt] à vera ſapientia Chriſti, à fidei ſim-
plicitate, & via iuſtitiæ. Quæ enim ſtulta ſunt mundi, elegit Deus, vt confundat ſapientes.
De quibus ait Saluator ad patrem Matth. 11. Abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus.
Luce 10. Iſtos inuitat Eccleſia, vt ceſſent à fuga iſta. [State ſtate, & non eſt qui reuertatur] ad Deum
per pœnitentiam, ſed de vanitate in vanitatem procedunt. [Diripite argentum] id eſt, ni-
torem ſecularis eloquentiæ. [Diripite aurum] id eſt, fulgorem mundanæ ſcientiæ auferte
ab iſtis, vt diſcant humilitati & ſimplicitati inſiſtere, quod ſi noluerint, auferentur eis oĩa
hæc tempore mortis. [& non eſt finis diuitiarum] mundi ſeu hominum mundanorum. De
quibus Baruch 3. ait: Vbi ſunt principes gentium, & qui dominantur ſuper beſtias terræ,
qui in auibus cæli ludunt, qui argentum theſaurizant & aurum, in quo confidunt homines,
& non eſt finis acquiſitionis eorum? [Diſſipata eſt & ſciſſa, & dilacerata] id eſt, congregatio
ſecularium hominum firmitatem virtutum amiſit, corde diuiſa eſt, & vitijs lacerata. Vel ſen-
ſus eſt, q̄ omnia virorum gloria, atque proſperitas huius mundi cito pertranſit, quemadmo-
dum Eſaiæ 40. dicitur: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quaſi flos agri. Et 1. Macha
bæorum 2. A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius ſtercus & vermis. Hodie
extollitur, & cras non inuenietur, quia conuerſus eſt in terram ſuam, & cogitatio eius periit.
Horum eſt [cor tabeſcens] in malis, [& diſſolutio geniculorum] id eſt, languor virtutis pro-
Eſai. 35. greſſiuæ de bono in melius. Contra quod Eſaias & Paulus hortantur, genua debilia robo-
Heb. 12. rari. [& defectio in cunctis renibus] ita quod paſſionibus appetitus ſenſitiui franguntur
atque vincuntur. [& facies omnium ſicut nigredo ollæ] id eſt, intellectus eorum carnalis &
vitijs obſcuratus eſt, immo turpiſſimus, quum nulla viſibilis macula rem materialem tan-
tum deformet, quantum mortale peccatum faciem animæ. Omnia quoque hæc corporali-
ter accident impijs in die iudicij, ſecundum ſenſum prætactum. [Vbi eſt habitatio leonum,
& paſcua catulorum leonum?] Hoc nunc dici poteſt de quacunq; ciuitate magnifica & re-
gali, in qua principes ſeu magnates morantur & deliciantur, quum fuerit demolita. Sed in
fine mundi dicetur hoc generaliter de cunctis habitaculis reproborum & diuitum atq; no-
bilium. tunc enim lætabuntur iuſti, videntes vindictam, & innocens ſubſannabit iniquos
zelo iuſtitiæ, applaudens cenſuræ mentis diuinæ. [ad quam iuit leo] i. diabolus ad tentan-
dum, [vt ingrederetur illuc catulus leonis] i. angelus ſatanæ, vt habitaret in cordibus mun-
danorum. Poteſt quoq; per catulum leonis Antichriſtus intelligi, cuius aduentui viam præ-
parabit diabolus, diſceſſionem in eccleſia procurando. [Leo cepit ſufficienter catulis ſu-
is] i. princeps aliquis tenebrarum multos valde vinculis culpæ irretiuit, qui dæmonibus ſibi
ſubiectis dantur ad puniendum. [& necauit leænis ſuis] i. aereis poteſtatibus ſtrangulauit
animas miſerorum. [& impleuit præda] i. animabus à ſe deceptis, [ſpeluncas ſuas] i. foueas
infernales, quæ tamen nondum perfecte impletæ ſunt, præſertim cum infernus nunquā di-
Prou. 30 cat, ſufficit. [Ecce ego ad te] o munde [dicit dominus, & ſuccendam] in fine mundi vel inte-
rim particulariter [quadrigas tuas] id eſt, humana auxilia, in quibus inaniter es confiſus. [&
leunculos tuos] i. principum filios audaces, pompoſos [comedet gladius] tentationis ſeu
perſe-

perſecutionis ac diuinæ vltionis, præcipue in die iudicij, quando ex ore Chriſti exibit gla-
dius ex vtraq; parte acutus. [& exterminabo de terra prædam tuam] Ita φ alios vltrà non
opprimes ſiue prædaberis. Cætera patent.

¶ Elucidatio cap. III. Væ ciuitas ſanguinum. Artic. IIII.

CONſequenter Niniuitarum ſcelera deſcribuntur: [Væ ciuitas ſanguinum] i. væ tempo-
ralis vaſtitatis atq; æternæ dānationis imminet tibi, o Niniue, quæ es vrbs ſanguinem
fundens iniuſte, & operibus ſanguinis plena. [Vniuerſa mendacij] i. mēdacijs omnino
intēta [dilaceratione] prædarū & pauperū oppreſſionibus [plena.] Vel dilacerationes dicun
tur inteſtina mala mutuæ diſſenſionis inter ciues, quod eſt futuræ propinquæ deſtructio-
nis indicium, cum dicat Saluator: Omne regnum contra ſe diuiſum, deſolabitur. [Non rece Matt. 12
det à te rapina] i. alios ſpoliare non deſines, quouſq; id poteris. Vel ſenſus eſt, φ Chaldæi non Lucæ 11.
ceſſabunt bona ei⁹ diripere, donec omnino demoliti fuerint eam. [Vox flagelli] id eſt, ſoni-
tus percuſſionis, qua alios afflixiſti. [& vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ fer
uentis] id eſt, ſonitus impetuoſæ motionis rotarum & equorum ad bellum frementium, &
quadrigarum, per quas alios deuaſtaſti. [& equitis aſcendentis] id eſt, hominum aſcenden-
tium equos, vel conſurgentium contra alios, [& micantis gladij, & fulgurantis haſtæ] i. soni-
tus politorum gladiorum ſplendentiumq; haſtarum, [& multitudinis interfectæ] i. cadaue-
rū à Niniuitis occiſorū, qui & multos filiorum Iſrael iugulauerunt in Niniue diebus To-
biæ. [& grauis ruinæ] qua alios oppreſſiſti, [nec eſt finis] i. numerus faciliter computabilis [ca Tobiæ 1.
dauerum] quæ extinxerunt & interfecerunt Aſſyrij, quorum principales fuerant Niniuitæ,
qui quos per potentiam ſuperare non poterant, fraudibus deiecerunt. Omnia itaque mala
hæc fecerunt in Niniuitis. Idcirco [& corruent in corporibus ſuis] id eſt, etiam ipſi à Chal-
dæis occidentur, cadetq; vnus ſuper alium. [propter multitudinem fornicationum] ſpiri-
tualium Niniuæ, id eſt, idololatriæ, quoniam, teſte Hieronymo, omnium gentium à ſe vi-
ctarum idolis Niniue miniſtrauit: carnalium quoque fornicationum, quia in omnibus ſer
uiebant libidini. [meretricis ſpecioſæ & gratæ] id eſt, Niniuæ, quæ ſuis amatoribus placuit,
& omnibus mundi ornamentis fulgebat. [& habentes maleficia] id eſt, opera magorum, ha
riolorum, maleficorum, quos intra ſe continebat. [quæ vendidit gentes in fornicationi-
bus ſuis] id eſt, per auaritias ſuas, & vt voluptatibus ſatisfacerent, vendebant gentes ſibi ſub-
ditas in ſeruos atque ancillas. Vel, vt alij dicunt, poſuerunt decoras puellas & iuuenes forma
egregios, quos ceperant, pro precio in proſtibulis. [& familias] vendiderunt [in maleficijs
ſuis] de quibus iam dictum eſt. Deinde tantorum vitiorum annectitur pœna: [Ecce ego ad
te] o Niniue, [dicit dominus exercituum, & reuelabo pudenda tua in facie tua] id eſt, faciam
te à Chaldæis nudari, ſicq; verecundiora tua patebunt. [& oſtendam gentibus] tibi aduerſan
tibus, [nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam] i. confuſionem & deriſionem. [& pro-
ijciam ſuper te abominationes] tuas, i. debitas punitiones propter deteſtabilia opera tua, &
ea quæ alijs intuliſti, iam patieris. [& contumelijs afficiā te] i. Chaldæis te tradam, qui te igno
minioſe tractabunt. [& ponam te in exemplum] i. tam dire te corrigam, φ alij terrebuntur,
& punitionem tuam pro exemplo ſuſcipient, ne & ipſi patiantur ſimilia. [& erit, omnis qui
viderit te] in tanta miſeria poſitam, [reſiliet à te] i. fugiet, nec tibi auxiliari præſumet [& di-
cet, Vaſtata eſt Niniue.] q. d. cum talis ac tanta capta ſit ciuitas, quis non formidet? [qs com-
mouebit ſuper te caput] ex cōpaſſione? i. qs condolebit tibi? q. d. pauci aut nemo. Caput, ſe-
cundū Hieronymū, nō habetur in Hebræo, ſed Hieronymus addidit propter euidentiam fa
ciendā in ſenſu. [Vnde quærā conſolationē tibi?] i. tanta erit deſolatio tua, φ non poterit ti- Ibidem.
bi conſolatio impartiri, nec digna es conſolatore, quæ in tua poteſtate nullius miſerebaris,
nec ſociū tuo luctui præparaſti, quæ noluiſti conſortē habere regnādi. Deniq; φ Niniue fue
rit deſtruēda, oſtendit per locū à maiori. [Nunquid] o Niniue [melior] i. numero ciuium ma
ior ſiue potentior [es ab] i. q̄ [Alexandria populorū] i. ciuitas Aegypti ſic dicta, plurimū po-
puloſa, quæ olim vocabatur No, ſed cū à Chaldæis deſtructā diu poſtmodū ædificaſſet Ale-
xander Magnus, noīauit eam Alexandriā. Vnde Naum ꝓpheta non ait, Alexandria, ſed Hie
ronymus in cōmento ſuo oſtēdit, φ loquit de vrbe hac, & ſic in textu poſitū eſt, ab Alexan-
dria, q̄d aliq ab Hieronymo aſſerūt factū. Verūtamē in ſuo textu ita nō ponit, vt intuētibus
cōſtat. [q̄ habitat in fluminibus?] i. inter flumina ſita. eſt eīm inter Nilū ex vna parte, & ma-
re ex altera parte, & lacū Mareoticū. [aq̄ in circuitu eius, cui⁹ diuitiæ ſunt mare] i. ea q̄ per
mare deferunt ad eā. [aq̄ muri eius] i. fortitudo ipſi⁹ tanq̄ muri, ita φ Alexandria tam muris
q̄ aquis protegit. [Aethiopia fortitudo eius] i. Aethiopes fuerūt ei confœderati & auxiliarij.
[& Aegyptus] i. cæteræ vrbes Aegypti fuerunt ei præſidio, qm̄ ipſa fuit illarum metropolis. Ibidem.
[& non eſt finis] diuitiarum & fortitudinis huius vrbis. Per quod deſignatur eximia abūdan
tia, non abſoluta infinitas. [Aphrica & Libyes fuerunt in auxilio tuo] o Alexandria. [Sed &
ipſa in tranſmigratione ducta eſt in captiuitatem] i. non obſtantibus oībus iam prædictis,

Alexandria à Chaldęis capietur,& populus eius transferet ſeu occidetur. Nabuchodonoſor
enim rex Babylonis cepit hanc vrbem, quando vaſtauit Aegyptum. [Paruuli eius eliſi ſunt
in capite omnium viarum.] Chaldæi nanq; ex crudelitate nec paruulis pepercerunt,ſed in
capitibus platearum eliſerunt eoſdem. [& ſuper inclytos eius] i.nobiles Alexandriæ,[miſe-
runt] Chaldæi [ſortem:] qui quos captiuos acciperent. [& omnes optimates eius confixi ſunt
in cōpedibus] i.grauiter vincti. [Et tu ergo] o Niniue [inebrisberis] id eſt, calice ſimilium
pœnarum ad plenum potaberis. [& eris deſpecta] quæ alios deſpexiſti, vt impleatur in te il-
Eſai. 33. lud Eſaiæ: Væ qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris? Cum fatigatus deſieris contemnere, con-
temneris. Chaldæi etenim ſine reuerentia tractarunt Alexandriæ ciues. [& tu quæres auxili-
um ab inimico] id eſt, in tantam neceſſitatem deuenies, vt à gentibus te odientibus quæras
contra Chaldæos ſubſidium. Aliqui enim tempore anguſtiæ quærunt facere amicitiā cum
his, cum quibus paulo ante diſcordiam habuerunt, vt tunc ſuccurſum impendant. Sed non
facile inueniuntur tempore aduerſitatis præſidia, quæ non erant requiſita tempore proſpe-
ritatis ſuo merito. [Omnes munitiones tuæ] id eſt, muri ac pugnatores tui, ac cætera tua
auxilia, erunt [ſicut ficus cum groſſis ſuis] id eſt, primi temporis ficubus comparabuntur,
[ſi concuſſæ fuerint, cadent in os comedentis] id eſt, quemadmodum tales ficus ſeu groſſi,
facili motu mouentur & deijciuntur, vt manducentur, ſic tuæ munitiones à Chaldæis im-
pugnatæ, deijcientur ac deuorabuntur. [Ecce populus tuus] o Niniue, [mulieres] id eſt, ef-
fœminatus, formidoloſus, & impotens, Chaldæis non valens reſiſtere, [in medio tui. Ini-
micis tuis ad apertionem pandetur porta terræ tuæ] id eſt, portæ tuæ & vrbium terræ tuæ,
ſcilicet Aſſyriorum, aperientur Chaldæis, & eis pandentur ad introeundum. [deuorabit
ignis vectes tuos] id eſt, ferreas clauſuras conſumet. Per quod inſinuatur vehemens fore In-
cendium Niniuæ. [aquam propter obſidionem hauri tibi] id eſt, de potu prouide tibi o Ni
niue, propter vallationem hoſtilem tibi inſtantem. Hoc & ſequentia aliqui ironice profe-
runt, ad innuendum q nulla prouiſio Niniuitis prodeſſet. [extrue munitiones tuas] id eſt,
turres muri. [Intra in lutum & calca] id eſt, lateres confice, & propugnacula effice, & [ſubi-
gens tene laterem] id eſt, lateres ſerua ad ædificandum ea, quibus protegaris. [Ibi comedet
te ignis] id eſt, aliqui tuorum incendentur, Vel per ignem quælibet dira afflictio deſignatur,
[peribis gladio] Chaldæorum, ita quod quidam tuorum gladio occidentur. [deuorabit te]
gladius, [vt bruchus] deuorat fructus. [Congregare ergo vt bruchus, multiplicare vt lo-
cuſta] id eſt, populus tuus congregetur in vnum, & in quamcunq; multitudinem poterit,
colligatur & augeatur, vt ſe ad repugnandum diſponat, nil tamen proficiet, quoniam à
Chaldæis ſuperabuntur. Bruchus autem & locuſta ſolent in magna multitudine in vnum
confluere. [Plures feciſti negociationes tuas, quàm ſtellæ ſint cæli] id eſt, inſatigabiliter con
gregaſti diuitias per diuerſas atq; innumerabiles mercaturas, quæ hyperbolice, id eſt, per
exceſſum dicuntur excedere numerum ſiderum, ad inſinuandum multitudinem mercati-
onis tuæ & cupiditatis inſatiandæ. [Bruchus expanſus eſt & auolauit] i.natis ſibi alis, exten-
dit ſe ad auolandum. [Cuſtodes tui quaſi locuſtæ] i.inualidi ad præſeruandum te à malo ca
ptiuitatis, ſic'q; expandes te per modum bruchi ad fugiendum à facie Chaldęorum. [& par-
uuli tui quaſi locuſtæ locuſtarum] i.in maxima multitudine ſunt, ſicut locuſtarum genimi-
na, quæ dicuntur * athelebus. [quæ] locuſtæ [conſident] i.pariter ſedent, [in ſepibus in die]
Id eſt, tempore [frigoris] torpent enim in frigore, & in ſepibus colligunt ſe, vt à frigore abſ-
condantur, quantum poſſibile eſt, quia à frigore faciliter moriuntur. [Sol ortus eſt, & auo-
lauerunt] id eſt, calore ſolis recepto, quaſi reuiuiſcunt & auolant. [& non eſt cognitus locus
earum, vbi fuerint] Non enim manent indicia priſtinæ conſeſſionis, ſed aer intra ſe claudi-
tur. Per hoc ſignificatur, quod Niniuitæ cæteriq; Aſſyrij, timore, vt frigore, quodam torpe-
rent ac ſtatitarent, deinde in captiuitatem volarent aut fugerent. [Dormitauerunt paſto-
Gene. 10 res tui o rex Aſſur] id eſt, duces & conſules tui, o rex Aſſyriorum, qui regnaſti in Niniue,
dormierunt ſomno mortis à Chaldæis occiſi, & ceſſauerunt tibi dare conſilium, atq; igna-
ui effecti ſunt. [ſepelientur principes tui.] Minus dicit, & maius ſignificat, id eſt, crudeliter
occidentur, & irreuerenter ſepelientur, quemadmodum de rege Iuda Ioachim loquitur
Hier. 22. Hieremias: Quia ſepultura aſini ſepelietur. [Latitauit] o Niniue [populus tuus in monti-
bus] timore Chaldæorum ſe abſcondēs in locis difficilis acceſſus atq; ſublimis ſitus, vt pro-
cul viderent, ſi hoſtes venirent. [& non eſt qui congreget] id eſt, adunet eos, vt facto exerci-
tu rebellent Chaldæis. [Non eſt obſcura contritio tua] i.deſtructio tua aperta eſt, & omni-
bus nota. [peſſima eſt plaga tua] i.pœnaliſſima & infallibilis. [Omnes qui audierunt auditi-
onem tuam] i.famam deſtructionis tuæ, [compreſſerunt manum ſuper te] non ex compaſ
ſione, vt dictum eſt, & quia ſubiungitur, [quia ſuper quem nō tranſijt malitia tua ſemper?]
id eſt, iugiter à tua fundatione alios crudeliter afflixiſti, in tantum, vt pene nulla natio tuæ
prauitatis vexationem euaſerit. Compreſſerunt igitur manum ſuper te, comploſis mani-

bus

bus,tuæ delectioni congratulando, inſultando & applaudendo,paratiorea tuam calamita-
tem grauare,quàm alleuiare. Potuit tamen accidere,quod multi, audita Niniuę demolitio-
ne, doluerunt, non illi compatiendo, ſed ſibimetipſis timendo, deſperantes ſe poſſe Chal-
dæorum euadere manum,à quibus tam famoſiſſimam vrbem audierunt vaſtatam. ¶Deni-
que iuxta ſpiritualem (vt dictum eſt) intelligentiam, per Niniuen deſignatur hic mundus 1.Ioan. 5
in maligno poſitus,cuius amicitia inimica Deo eſt,in quo quicquid eſt,aut eſt concupiſcen Iacobi 4
tia carnis,aut concupiſcentia oculorum,aut ſuperbia vitæ. Vnde quæ in hoc capitulo ad li- 1.Ioan. 2
teram dicta ſunt de culpa & pœna Niniuæ, ad totius mundi culpam & pœnam tropologi-
ce referuntur. Quod quomodo fieri queat, non proſequor propter prolixitatem vitandam,
& quoniam ex ſuperioribus pro magna parte pateſcit, ſed aliqua breuiter dicam,tangendo
magis quàm explicando. [Væ ciuitas ſanguinum] Hæc eſt eccleſia malignantium,congre-
gatio reproborum, generatio mala, vitijs plena, mendacijs dedita, per ſchiſmata & hære-
ſes aliaq́ꝫ facinora dilacerata,à qua non recedit rapina,quum ipſi ſe inuicem ſpolient,fallãt,
depauperent,& dæmones de cordibus illorum ſpirituales diuitias rapiunt,immo & natura-
les perfectiones animæ tollunt,ita quod lumine rationis non vtens, paſſionibus ducitur,be
ſtialiterq́ꝫ verſatur.Porro,in hac ciuitate non Dei,ſed Babylonis,eſt [Vox flagelli] id eſt,ſo- Prou.13.
nitus tribulationum, quibus iuſtos affligunt, vel ſe mutuo tribulant. Inter ſuperbos enim Eſai. 57.
ſemper ſunt iurgia, & impij quaſi mare fremens, quod quieſcere non poteſt. [& vox impe-
tus rotæ]i.inordinatæ euagationis,quia non ſtabiliuntur in Deo,ſed vndiq́ꝫ euagãtur, iuxta
illud Pſal.11.In circuitu impij ambulant.Et 82. Deus meus, pone illos vt rotam. [& equi fre-
mentis]id eſt,tyrannorum,[& quadrigæ feruentis,]id eſt, mali vehiculi,quod quatuor prin
cipalibus animæ paſſionibus trahitur, niſi per rationis cenſuram frenentur, videlicet dele-
ctatione & triſtitia,ſpe & timore. [& micantis gladij, & fulgurantis haſtæ]i.apparentis pro-
ſperitatis ac deceptoriæ delectationis,quibus velut haſta ac enſe animæ impiorum necan-
tur ac fodiuntur.Creaturæ etenim factæ ſunt in muſcipulam & laqueum pedibus inſipienti- Sapiẽ.14
um.Eſt quoq́ꝫ in ea vox[multitudinis interfectæ]i.peccatorum, qui vitam gratiæ amiſerunt,
& in mortem peccati per tentationem illapſi ſunt.[& grauis ruinæ]à ſpũalibus ad carnalia,
à virtutibus ad vitia, ab imperio Chriſti ad regnum diaboli:& quanto eſt anima præſtanti-
or corpore,tãto grauior eſt eius ruina,quàm corporis.[Nec eſt finis cadauerum]id eſt,cor-
porum vitioſorum, quæ dicuntur cadauera, quoniam animæ à quibus informantur, ſunt
mortuæ coram Deo,nec ab eis aliquid ſpiritualis virtuoſæq́ꝫ vitæ participãt. Propter quod
ſcriptũ eſt Rom.8.Corpus mortuũ eſt propter peccatũ.Et Matth.8.Dimitte mortuos ſepe-
lire mortuos ſuos.[Corruent in corporibus ſuis]i.vitijs carnis. Si eñ ſecundum carnem vi-
xerimus, moriemur. [propter multitudinem fornicationum meretricis ſpecioſæ & gratæ]
i.earum cum quibus nunc fornicantur, qui enim fornicatur,in corpus ſuum peccat: & qui 1.Cor.6
coniungit̃ meretrici,vnũ cum ea corpus efficitur. Vnde & Salomon:Fauus,inquit,diſtillans Prou.23
labia meretricis:nouiſſima autem illius,amara quaſi abſynthium. Ipſa enim eſt fouea pro-
funda,& rete diaboli.[Ecce ego ad te]puniendum [dicit dñs exercituum,& reuelabo puden-
da tua]i.inhoneſta ac turpia opera[in facie tua]i.tam ſtricte & euidenter vlciſcar tua pecca-
ta,ꝙ per experiẽtiam ſcies quid feceris.[& nuditatem tuam]id eſt,ſpiritualem paupertatem
[oſtendam gẽtibus]Iſtud fit interdum in ſeculo iſto,ſed maxime fiet in futuro iudicio,quan
do iudex cæleſtis cunctis oſtendet ſcelera reproborum. [Omnis qui viderit te, reſiliet à te.]
tunc eñ iuſti omnino ſeparabuntur loco,voto,ac præmio ab iniuſtis, quibus nunc corpo-
raliter admiſcentur.Nunc quoq́ꝫ multi applaudunt miſcenturq́ꝫ malis, quorum quum vi-
derint plagam,ſe ſubtrahunt, atq́ꝫ terrentur. [Quis cõmouebit ſuper te caput? Vnde quæ-
ram conſolatorem tibi?]In die quippe iudicij non erit tempus compaſſionis & conſolatio- Pſal. 57.
nis,ſed lætabitur iuſtus videns vindictam. [Nunquid melior eſt ab Alexandria populorũ?]
Cũ aliqua particularis cõgregatio praua & ſecularis, ſtulte ſecura eſt,nec timet iudiciũ Dei,
ſed ſuis in viribus fidens,præſumit & iactat ſe non perituram,proponamus ei in exemplum
aliam congregationem peruerſam, numero & poteſtate maiorem, à Deo propter peccata
ſua plagatã,atq́ꝫ dicamus:Nunqd melior es &c.i.ſicut illa,ita & tu prorſus peribis. [Ecce] o
munde & immunde, [populus tuus eſt ſicut mulieres] i.carnalis, mollis, vitijs delectationi-
buſq́ꝫ ſuccumbens, & effœminati dñantur tibi. [Inimicis tuis pandentur portæ terræ tuæ]i.
ſenſus corporis tui incuſtoditi ſunt, ita ꝙ dæmones ingrediuntur per eos,& mors per fene-
ſtras ingredit̃.Dum eñ ſenſus per rationem non gubernant̃,innumerabilibus vicibus hau-
riunt mortẽ:& toties dæmonibus aperiunt̃, quoties ad culpam inducunt. Ideo ſanctus pre-
catur Pſal.118.Auerte oculos meos ne videant vanitatem.Et alius Eccl 28.Sepi aures tuas ſpi
nis,& noli audire linguam nequam. [Deuorabit ignis vectes tuos]i.oſſa corporis ardor libi
dinis vorat,& ad æternam flammam perducit. Deinde mũdo cõſulitur:[Aquam] ſapientiæ
ſalutaris & rorem gratiæ, [propter obſidionem] qua ab inuiſibilibus vallatus es hoſtibus,

[hauri

[hauri tibi]deuotis precibus de fontibus ſaluatoris,de ore prędicatoris,de ſacris ſcripturis,
Eſaiæ 11. de fonte ſapientiæ increatæ.[Extrue munitiones tuas] i.virtutes robora, & ſpiritualia arma
aſſume.[intra in lutum] i.corpus tuum aſpice & guberna,[& calca] illud,vt obediat ratio-
ni.[tene laterem] i.firmitatem virtutum & petram, quæ eſt Chriſtus. Et niſi hæc feceris,
1.Co.10. [comedet te ignis, peribiſq́ gladio] tentationis. [cuſtodes tui] id eſt, principes & prælati,
[quaſi locuſtæ]i.inefficaces & beſtiales te non protegentes, ſed ſimul ſecum ad infernum tra
hentes. Tales enim merentur iniqui habere prędidentes ab eo,qui regnare facit hypocritam
Iob 34. propter peccata populi,qui dat regem in furore ſuo,& principes in indignatione ſua. [Par-
uuli tui]i.inferiores,[ſicut locuſtæ locuſtarum, qui conſident in ſepibus in die frigoris.] ſic
iſti tempore aduerſitatis & tribulationis pauliſper retrahuntur, & ceſſant à malis, domiq́
reſident. [ſol ortus eſt, & auolauerunt] id eſt,in die proſperitatis radiante, & timore malo-
rum ſublato,diſcurrunt,vagantur,tranſgrediuntur vt anſe.[dormitauerunt] ſcilicet ſomno
torporis & negligentiæ, [paſtores tui] id eſt, vicarij, [o rex Aſſur]id eſt, magne prælate, qui
alios habes tibi ſubiectos paſtores, velut vicarios, & tibi in vitijs ſimiles ſunt, ſicq́ oues diſ-
Lucæ 16 pereunt. [principes tui ſepelientur] in inferno cum diuite epulone.[latitauit populus tuus
in montibus] i.in ſuperbijs ſe abſcondit à gratia Dei, & in ſuperioribus ſuis ſtulte confiſus
Matt. 10 eſt. [Non eſt qui congreget] eos in ouile Chriſti. Meſſis quidem multa,ſed operarij pauci.
Non eſt obſcura contritio tua,peſſima plaga tua. Peccata enim mundanam conuerſationem
habentium,qui peccata ſua quaſi Sodoma prædicant,ſunt aperta, & damnatio horum eſt
æterna. In præſenti quoq; conteruntur, omne eſſe gratiæ amittendo,& in hoc peſſima pla-
ga cæduntur, q; non caſtigantur à Deo in vita præſenti, ſed in adinnentionibus ſuis dimit-
tuntur,atq; futuris ſupplicijs reſeruantur. [Omnes qui audierunt auditionem tuam] id eſt,
Matt.25. damnationis tuæ ſententiam:Ite maledicti in ignem æternum.[compreſſerunt manum ſu
per te]diuinæ iuſtitiæ applaudendo,tuamq́ damnationem approbando. Iſtud erit in die iu
dicij, quando electi iudicabunt cum Chriſto. Quia ſuper quem electorum hominum non
tranſijt malitia tua ſemper? Nempe à principio mundi reprobi affixerunt electos. Et Abel
eſſe renuit,quem Cain malitia non exercet. Per hunc modum purgantur electi: quo facto,
reprobi proijciuntur in ignem gehennæ: quemadmodum filio caſtigato, iactatur virga in
flammam. Non ergo propter iniurias ad impatiētiam concitemur, ſed in omnibus ſummi
iudicis benigniſſimæ diſpenſationi gratias referamus, qui eſt ſuper omnia Deus ſublimis &
benedictus in ſecula, Amen.

¶Enarrationum in Naum prophetam, Finis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN ABACVC PROPHETAM ENARRATIO.

¶Elucidatio cap.I. Onus quod vidit Abacuc propheta. Artic. I.

ABacuc prophetaſſe poſt duarū tribuum captiuitatem à Chaldæis
conſtat ex eo,quod in Daniele habetur,quemadmodum angelus
Dan.14. domini apparuit Abacuc in Iudæa, eiq́ iuſſit ferre prandiū, quod
parauit Danieli in Babylone,q erat in lacu leonum. Quemadmo-
dum autem Naum vaticinatus eſt contra Niniuen, atq; Aſſyrios,
decem tribuum vaſtatores, ſic Abacuc prophetauit contra Baby
lonem,& Chaldæos duarum tribuum oppreſſores. Ponens ergo
Abacuc titulum ſiue proœmium, tāgit voluminis ſui materiam,
dicens:[Onus]i.pondus miſeriæ ſeu grauis punitio Chaldæorum,
[quod vidit] i.in ſpiritu præcognouit[Abacuc propheta.[In quo
patet Montani inſania, aſſerentis prophetas non intellexiſſe quid dicerent, ſed ſine mente
ſtrepitum vocis cum irrationali exceſſu formaſſe. Deniq; tres prophetæ ſunt,quorum exor
dium eſt onus,videlicet Naum,Abacuc,Malachias. Proœmio poſito,incipit propheta tra-
ctatum à querela,quæſtione, ſeu oratione implicita. [Vſq; quo domine clamabo, & nō ex-
audies?]Primo elucidanda ſunt verba iſta ad literam, deinde generalius exponentur,ſecun
dum myſticum intellectum. Conſiderans ergo ſanctus vir impijſſimorum Chaldæorū pro-
ſperitatem & violentiam, Iudæorum vero calamitatem & oppreſſionem,prorumpit in do-
loroſam & piam querelam vel quæſtionem, quæ tamen per modum orationis accipi po-
teſt,vt cum ait Pſalmiſta:Vſq; quo dn̄e obliuiſceris me in finem? Vſq; quo auertis faciem tu-
Pſal. 12. am à me? Ait itaq; in perſona ſua ac Iudæorum, ad Deum pro liberatione à Chaldæis cla-
mantium:Vſq; quo domine clamabo, affectuoſe orando pro liberatione à Babylonica ca-
ptiuitate

ptiuitate? [Vociferabor ad te] i. ardentiſſime te precabor, [vim patiens] i. violentiam ſuſti-
nens à Chaldæis, [& non ſaluabis?] te inuocantes, tanꝗ dicat, diu differs, [quare oſtendiſti
mihi iniquitatē?] Secundū Hieronymū, nullus prophetarum tam audaci voce auſus eſt Deum
ad diſceptationē iuſtitię prouocare, cur in rebus humanis & mūdi iſtius pompa tāta rerum
verſetur iniquitas. Cauſat enim quodāmodo cōtra Deum, & ait: Quare oſtēdiſti mihi iniqui- Rom. 11.
tatē, i. cur ad hoc deductus ſum, & tā diu vixi? Vel cur me ſciente aut cognoſcēte, factum eſt
iſtud? videlicet, vt viderē iniquitatē & crudelitatē Nabuchodonoſor & Chaldæorum cōtra
regnū Iudæ & tēplum. [& laborē videre,] quē populus tuus ſuſtinuit, tribulātibus eos Chal-
dæis. [prædā & iniuſtitiā contra me] i. Iudæorum ſpoliationem & iniurioſam calumniā, qua
à Babylonijs preſſi ſunt. Quāuis autem Iudæi Deo volente puniebantur, & iuſte, tamen Chal-
dæi fecerunt hoc crudeliter & iniuſte, videlicet impia voluntate & intentione ſuperba. Vel
propheta dicit hoc in perſona ſui ac innocentum Iudæorum, à Chaldæis iniurias perpeſ-
ſorū. Porro ſecundum Hieronymū, Bedam, & Gloſſam, iſta & item verba ſequentia accipi
poſſunt non quaſi in perſona prophetæ, ſed imperfectorum prolata, ignorantium electos
in ſeculo iſto per tribulationes purgari, quēadmodum aurū igne probatur. Alij quidā affir-
mant hæc dici in perſona perfectorum, diuini iudicij profunditatē ſtupentiū, iuſtoq́; zelo cōtra
iniquos zelantiū. Eſt ergo penſandū, ꝙ verba iſta accipi poſſunt per modū querelæ & quæ-
ſtionis, ex impatientia & ignorātia procedentis, ſicq́; cōueniunt imperfectis, q nō attendūt
inueſtigabilia iudicia Dei, altitudinēq́; diuitiarū ſapientiæ & ſcientię eius, qui non ita videt
& iudicat ſicut homo, ſed propter cauſas ſibi notas permittit electos calumniari, nec ad vo-
tum eos exaudit. Quēadmodum ſi ægrotus & febribus æſtuans, aquam frigidā quærat à me-
dico, dicēs: Vim patior, excrucior, vror, vſq; quo clamabo o medice, & non exaudies? Cui
reſpondet ſapientiſſimus & clementiſſimus medicus: Scio quando dandum eſt quod petis,
non miſerebor modo, qm̄ miſericordia iſta eſſet crudelitas, & voluntas tua contra te petit.
Pariformiter Deus omnipotens ſciens clementiæ ſuæ pondus atq; menſuram, crebro non
exaudit clamantē ad votū, vt probet, & ad inſtantiores preces prouocet eum, & quaſi in
igne excoctum, puriorem reddat ac iuſtiorē. Secundo accipi poſſunt hæc verba ad modum
interrogationis, ex zelo iuſtitiæ & doloris abundantia procedentis, atq; ex quadam fami-
liaritate fidutiaq́; ad Deum, ad prouocandum miſericordiam eius, ſicq́; cōueniunt viris per-
fectis. [Quare reſpicis] per exhibitionē beneficiorum tuorum, i. clementer & patienter atten-
dis, [contemptores] i. Chaldæos idola venerātes, & Deum verum ſpernentes, [& taces] i. non
vindicas ſtatim, nec redarguis, [conculcante impio iuſtiorem ſe] i. rege & populo Babylonis
Iudaicam plebem, in quo aliqui iuſti fuerunt. Huic querelæ, quæſtioniq́; Abacuc ſimile eſt il-
lud Hieremiæ: Iuſtus quidem tu es dñe, ſi diſputem tecum. Veruntamen iuſta loquar ad te.
Quare via impiorum proſperatur, & bene eſt omnibus qui præuaricantur & inique agunt? Hier. 12.
Illud quoq; Iob: Nunquid contra Deum diſputatio mea, vt merito non debeam contriſta-
ri? quare ergo impij viuunt, ſubleuati ſunt, cōfortatiq́; diuitijs? [Et facies homines quaſi pi- Iob 21.
ſces maris, & quaſi reptilia non habentia ducem] i. ſine cura & prouidentia eos permittes, vt
irrationalia, in quibus maiora deuorant minora, nec infertur à te illis vindicta. Iſtud in per-
ſona perfectorum non dicitur aſſertiue, ſed quia ſecundum exteriorem ſuperficiem ſic eſſe
videtur, nec ſic intelligendum eſt, ꝙ irrationalia nō cadant ſub prouidentia Dei, cum ipſi ſit
cura de omnibus, vt dicitur in libro Sapientiæ, dicatq́; Saluator Matt. 6. Reſpicite volatilia
cæli, qm̄ non ſerunt neq; metunt, & pater veſter cæleſtis paſcit ea. Alibi quoq;: Nōne quinq; Sapiē. 6.
paſſeres veneunt dipondio, & vnus ex illis non eſt in obliuione coram Deo? Sed ideo iſta Lucæ 12
dicuntur, qm̄ rationalium creaturarum habet Deus ſpeciali modo curam ac prouidentiam,
eo ꝙ actus earum cadant ſub ratione meriti atq; demeriti. Sicq́; dicit Apoſtolus ad Corin-
thios: Nunquid cura eſt Deo de bobus? [& factum eſt iudicium] tale quale, puta peruerſum, 1. Cor. 9.
i. qm̄ taces impijs iuſtos calcantibus, ideo iudicatur nō ſecundum veritatem atq; iuſtitiam,
ſed ſecundum potentiam & peruerſitatem. [& contradictio facta eſt potentior] i. negatio ve-
ritatis præualuit æquitati, eſtq́; oppreſſa iuſtitia, qm̄ impij non videntes diuinæ iuſtitiæ vlti-
onem, peccant ſecure. Hoc eſt quod in Eccleſiaſte inducitur: Etenim quia non cito pro- Ecc. 8.
fertur contra malos iudicium, abſq; vllo timore filij hominum perpetrant mala. [Propter
hoc lacerata eſt lex] i. præuaricata ab impijs, cum iſtud ſit cōtra legem naturalē & ſcriptam,
diuinam atq; ciuilem. Poteſt quoq; referri ad deſtructionem legis Moſaicæ, quā lacerauerunt Chaldæi, comburendo bibliothecam Iudæorum, quam Eſdras poſtmodum reparauit.
[& non peruenit vſq; ad finem iudicium] i. iuſtum exitum non eſt ſortitum, finis enim iudi-
cij eſt, vt vnuſquiſq; quod promeruit, recipiat, bonus honorem, malus vindictam: ſed pro-
pter prædicta oppoſitum contigit, quantum ad vitam præſentem. [quia impius præua-
let aduerſus iuſtum,] puta rex & exercitus Babylonis contra Iudaicum populum, in quo
quidam iuſti fuerunt tranſlati captiq́;, vt Daniel, Azarias, Ananias, & Miſael atq; Ezechiel.

[propterea egreditur iudicium peruerſum,] non à Deo,ſed à Chaldæis contra Iudæos,quos ſæpe oppreſſerunt crudeliter.Hucuſq; conqueſtus eſt propheta populi ſui perſecutionem, cuius dolorē mitigat dñs,eo q ceteræ gentes ſimilia ſint paſſuræ.[Aſpicite]o Iudæi[in gentibus]quæ fient in eis,[& videte, & admiramini, & obſtupeſcite] propter magnitudinem rei,quam dico.[quia opus factum eſt in diebus veſtris]i.ſtatim fiet,iamq; partim factū eſt ſeu inceptum.[quod nemo credet,cum narrabitur]i.non faciliter credetur ab his,qui illud non conſpexerunt.Quid aūt ſit opus iſtud tam mirum, ſubiungitur: [quia ecce ego Deus,] qui peccata vnius gentis per aliam vindico.[ſuſcitabo]dando virtutem,& inſpirando affectum,[Chaldæos gentem amaram] i.crudelem,[& velocem, ambulantē ſuper latitudinem terræ]i.ſuis finibus nō contentam,ſed huc illucq; vagantē,& loca non ſua occupantem. ideo ſubditur,[vt poſſideat tabernacula non ſua.]hoc tamen referri poteſt ad id quod dñs dixit, ſuſcitabo.Ad hoc nanq; dñs induxit Chaldæos ad impugnādum gentium regna,vt eadem poſſiderent quaſi pro mercede, qua diuinæ voluntati ſeruierunt in expugnatione punitioneq; gentium.Vnde ad Ezech. teſtatur,ſe daturum Chaldæis terram & bona Aegypti, pro

Ezec.29. ſeruitio quod ſibi in expugnatione Tyri impenderunt. Sic ergo poſſederunt tabernacula, quæ ante non erant ſua,ſed Deo ea illis donante,erant ſua.Veruntamen quia non ea intentione iſta fecerunt,qua Deus eos ſuſcitauit,ſed ex cupiditate,crudelitate,& elatione,abuſiq; ſunt poteſtate ſibi collata, idcirco non excuſantur à culpa, immo à Medis ac Perſis meruerunt vaſtari.[horribilis & terribilis eſt] i.fama & re, aſpectu & opere metuendi ſunt.Erant enī Chaldæi,ſecundū hiſtoriographos, bellicoſiſſimi,veloces,nimiumq; feroces.[ex ſemetipſa iudiciū]eius[& onus eius egredietur]i.ex propria voluntate tyrannica, non ex cenſura iuſtitiæ procedet iudicium eius,& perſecutio,quibus alios iudicabit & perſequetur.Vel ſenſus eſt,q ex actibus ſuis crudelibus merebit iudicari atq; puniri à Deo, vt ſicut fecit, fiat ei, & vaſtetur ſicut vaſtauit.Aut certe iſte eſt ſenſus,q ex propria gente conſtituet gentes & punitores ſæuiſſimos.[leuiores pardis equi eius,& velociores lupis veſpertinis.]Per hoc,quantū ad cōparationem pardorum,hyperbolice inſinuatur magna valde velocitas equorū populi huius. Pardus aūt eſt animal velociſſimum,pulchra varietate diſtinctum. De quo Hie-

Hiere.13 remias:Si mutare,inqt,poteſt pardus varietates ſuas. Præterea lupi veſpertini ſæuiores ſunt diurna fame irritati,vnde circa veſperā velocius currunt, eſcam prædamq; petentes.[& diffundētur equites eius]i.equeſtres gentis Chaldææ terram operient ſicut locuſtæ. [Equites nanq; eius de longe venient]i.à Chaldæa vſq; ad loca inde remota.[volabunt quaſi aquila feſtinans ad comedendum.Oēs ad prædam venient]i.vltra modū velociter inuadent gentes & regna,quemadmodū aquila famelica properat ad cadauer.[facies eorum ventus vrens]i. quemadmodū talis ventus faciem lædit,ſegeteſq; corrumpit, ſic Chaldæi ipſo aſpectu affligent intuentes,& cuncta vaſtabunt.[& congregabit]rex atq; exercitus Chaldæorum,[quaſi arenam captiuitatem] i.innumerabiles capiet in diuerſis prouincijs. [& ipſe de regibus triumphabit.]nullus enim regum reſiſtere potuit Nabuchodonoſor.propter quod Daniel dixit ad eum: Tu rex regum es. [& tyranni ridiculi eius erunt] i.deriſionis materia,ita q deri-

Dani. 2. & 4. ſui eos habebit,faciliter vincet,raptoſq; ante ſe currere faciet, quod inter delicias ſuas computabit,cum ſit ſignum potentiæ ſuę.[ipſe ſuper omnem munitionem ridebit]i.certam ſibi

Ibidem. victoriam de quacunq; munitione promittet, reputans ſe vrbes armatura & viribus hoīm roboratas faciliter deuicturum.[& cōportabit aggerem]implendo loca profunda lignis & ſaxis,vt poſſint tranſiri.Hoc maxime fecit ante Tyrum in mari ſitam.[& capiet eam]i.quālibet munitionē à ſe impugnatam. [Tunc mutabitur ſpiritus] eius,i. poſt tantas victorias in maximā ſuperbiā erigetur.Vel mutabitur ſpiritus eius,i.amens fiet ac inſenſatus. Vſu enim rationis amiſſo,putabit ſe beſtiam, & inter feras conuerſans, fœnum comedet vt bos,iuxta

Ibidem. illud in Daniele:Ex hominibus ejcient te,& cum feris erit habitatio tua. [& pertranſibit]i. à ſtatu & gloria regiæ ſublimitatis deficiet,ſecūdum quod dicitur apud Danielem:Tibi dicitur Nabuchodonoſor,regnum tranſiuit à te.[& corruet] i.poſt hæc ſe humiliabit,mortalem cognoſcet,& eſſe deſiſtet.[hæc eſt fortitudo ei⁹,dei ſui] i.talis fuit fortitudo regis iſtius, qualis & Belis dei ſui. Fortitudo enī Nabuchodonoſor fragilis fuit & labilis, queādmodum idoli ſui quod coluit nomine Bel. Præterea veritati diuinæ naturæ congratulans,diuinęq; æquitati applaudens,propheta annectit:[Nunquid non tu à principio]i. immo tu ſol⁹ æternus es[dñe Deus meus,]qui licet ſis omnium Deus generali prouidentia & iure creationis, ſpecialiter tamen es Deus meus & electorum,tam ex parte tui, qui ſingulariter benefacis ac prouides nobis,q̄ ex parte noſtri,qui te ſumme diligimus,totaq; mēte tibi inhæremus. [ſancte meus]i. ſanctificator animæ meæ, qui eſſentialiter ſanctus es, & quem tanq̄ incōparabiliter ſanctum in ſanctitate colo.[& non moriemur] i.tua nos protegēte clementia,non penitus à Chaldæis occidemur, ſed temporaliter corrigemur. Conſequenter propheta oſtendit ſe diuinitus illuſtratum,& aperit cauſam ſuperioris quæſtionis & querelæ,quam mouit,cur

ſcilicet Deꝰ taceret,conculcante impio iuſtiorem ſe?[Dñe,in iudicium poſuiſti eum] i. Na
buchodonoſor in ſolio regali & tanta eminentia conſtituiſti,vt per eum tuæ iuſtitiæ iudi-
ciũ exequereris.[& fortē,vt corripes, fundaſti eũ] i.regē iſtũ in tanta poteſtate fundaſti ſeu
fortē ſtatuiſti,vt per eius potentiã corriperes gentes iniquas,earũq; peccata vlciſcēdo, & ipſas
in manũ Chaldæorũ tradendo. [Mũdi ſunt oculi tui, ne videas malũ,& reſpicere ſuper ini-
quitatē non poteris.]Hoc dupliciter legi poteſt.Primo,inquirendo & abnegãdo,vel in per-
ſona imperfectorũ, quia ſic eſſe videtur,eritq; ſenſus:Cũ ſis totaliter ſanctus,nō vis attēdere
vel aſpicere vitia hoim:qd apparet ꝑ hoc,ꝙ non ſtatim adhibes vltionem.Secũdo ſic:Mun-
di ſunt oculi tui,i.intellectus tuus & ſapiētia abſq; omi ſunt culpa, ne videas malũ culpæ per
approbationē:& reſpicere ad iniquitatē non poteris,eas(vt dictũ eſt)approbando. Vnde &
impijs dicit:Neſcio vos.Cũ ergo ſit ita,[Quare non reſpicis]per vindictã[ſuper inique agen Matt. 25.
tes,& taces deuorãte impio iuſtiorē ſe? Et facis hoies quaſi piſces maris,& quaſi reptile non
habens principē.] Iſtud totũ iam ſemel habitũ eſt atq; expoſitũ.Sed mirũ videtur,cur pro-
pheta quæſtionē hanc repetit,cũ iam ſemel ſoluerit eam.Et reſpondendũ,ꝙ quæſtio iſta ge-
neraliter accipi poteſt,non de Chaldæis dũtaxat: vel ꝓpter nouã admirationē animo pro-
phetæ incidentē, repetit eam, loquens in perſona impatientiũ hoim, vel iuſtorũ,rationē di-
uini iudicij cōprehendere non potentiũ.[Totum in hamo ſubleuauit]i.ſicut piſcator per ha
mũ capit & eleuat piſces, ſic Nabuchodonoſor ſua virtute in calliditate cepit quos voluit.
[traxit illud in ſagena ſua] i.lata ſua poteſtate ſubiecit captiuos, ita ꝙ fugere ſeu euadere nō
valebant.[& congregauit in rete ſuum]i.ſuo imperio atq; carcerib⁹ illos incluſit.[Sup hoc]
i.de tãtis prædis hoim atq; triũphis, [lætabitur]corde,[& exultabit] corpore ſigna interio-
ris lætitiæ demōſtrãdo. [Propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo]i.ob iſtas
victorias offeret victimas magnas deo ſeu idolo ſuo,cui⁹ virtute atq; auxilio putauit ſe præ-
ualuiſſe. Ideo nomine ſagenæ ac retis exprimitur. [Quia in ipſis incraſſata eſt pars eius, &
cibus eius electus,]i.imperiũ eius ditatũ eſt per direptionem ac ſpoliationem factam per ſa
genam & rete ſuperius dicta,vel virtute idolorum ſuorum, ſecũdum ſuam opinionē.[Pro-
pter hoc ergo expandit ſagenam ſuam] i.poteſtatem atq; exercitũ ſuũ ſuper terrã & gētes,
[& ſemper interficere gentes non ceſſat]i.indeſinenter horis ſolitis,quoadusq; durat ei⁹ cru-
delitas,interimit gentes,nunc vnam,nunc aliam,nec ſanguine ſatiatur humano.

¶Expoſitio tropologica eiuſdem capituli I. Artic. II.

DEniq; Abacuc interpretatẽ amplexans,vel amplexatio. Qui ergo ſpũaliter Abacuc eſt,
Deũ brachijs charitatis ſtringēdo,aut ꝑ modũ pie luctãtis amplexando, donec benedi
catur,illuminet & exaudiat ab ipſo,hic cōſpicit [Onus Babylonis]i.mũdi huius miſe-
riã,præſentiſq; vitæ fragilitatē, & futuræ dãnationis intolerabile pondus, ſeculi amatoribus
præparatũ.Talis inſuꝑ Dei feruidus amplexator,& familiaris cũ eo diſputator,ꝓ ſua ac alio-
rũ ereptione & cōſolatione inſtãter orãs, nec tñ ad votũ exaudiri ſe vidēs, piã agat querelã,
vt clementiã prouocet creatoris,dicatq;:[Vſquequo dñe clamabo,& non exaudies?]qui tñ di
xiſti:Oĩs q petit,accipit:& q quærit,inuenit.Et rurſum:Si quid petieritis patrē in noīe meo, Luc. 11.
hoc faciã.[vociferabor ad te vim patiēs.]i.validã impugnationē à ꝓprijs paſſionib⁹,à mun Ioan. 15.
do perſequēte aut adulãte,& itē ab inuiſibilib⁹ hoſtib⁹.[& nō ſaluabis] me ab iſtis moleſtijs,
cũ tñ promiſeris:Oĩs quicunq; inuocauerit nomē dñi,ſaluus erit. Porro tãto alti⁹ vociferamur, Iohel. 2.
quãto affectuoſius deprecamur,etiã ſi nullã vocē formemus,q̃a nō tam clamor oris,q̃ amor
cordis ſonat in auribus Dei. Hoc affectu videtẽ Pſalmiſta locutus,dicēdo:Vſquequo dñe obli- Pſal. 12.
uiſceris me in finē? vſquequo auertis faciē tuã à me? q̃diu ponã conſilia in anima mea? Vſquequo
exaltabitur inimicus meus ſuꝑ me? Et S. Iob:Clamo ad te,& non exaudis me:ſto,& non re- Iob 30.
ſpicis me.Mutatus es mihi in crudelē.Verum in hac dilatione, quantũcunq; moroſa,ſeruan
da eſt patiētia incōcuſſa,atq; fiducia in Deo certiſſima,vt in omi anguſtia certiſſimi ſimus,
impoſſibile eſſe ſperantē in dño derelinqui,aut indeſinenter orantem repelli, & Deum pro-
ptee profectũ nrm differre precis noſtræ effectum, aut aliud ſalubrius ſe eſſe daturũ. Præterea
talis Dei amplexator,conſiderans eccleſiã à ſuis æmulis multipliciter tribulari,bonos à pra
uis affligi,electos à reprobis opprimi,ex cōpaſſione ingēti dicere poteſt in perſona ſua atq;
eccleſiæ:[Quare oſtendiſti mihi iniquitatē & laborē videre] i.malitiã impiorũ aduerſus ele-
ctos & electorũ fatigationē ſiue laborē, quem eis infligũt peruerſi.[prædã & iniuſtitiam con-
tra me]hoſtes etenim animarũ, interiora gratiæ bona & exteriora bona nitunẽ iuſtis auferre.
Hoc affectu dixit venerabilis ille Matathias, Iudæorũ grauiſſima ꝑſecutione perſpectã Heu
cur natus ſum videre mala gentis meæ? Sed iſta querela debet eſſe moderata,vt non ignore-
mus diſpenſationē diuini iudicij, quo boni in hoc ſeculo aduerſis purgantẽ,mali vero peri-
culoſiſſime proſperantur.Hinc nempe dixit Pſalmiſta:Noli æmulari in malignantib⁹, neq; Pſal. 36.
zelaueris facietes iniquitatē, qm tanq̃ fœnum velociter areſcent.Et Chriſtus Ioan.15. Si me
perſecuti ſunt,& vos perſequentur, quia non eſt ſeruus maior dño ſuo. Paulus quoq;: Ne-

1. Theſ.3 mo,inqt,moueaſ in tribulationibus iſtis.[Quare reſpicis contemptores]i.diuinę legis trãſ-
greſſores,ſuperbos, inobedičtes,rebelles,dãdo eis bona vitæ pſentis, honorē, gloriã,famam,
prolē,diuitias,de qbus ferſ in Pſal.72.Ecce ipſi peccatores & abundantes in ſeculo,obtinu-
erũt diuitias.His ergo benignus eſt Deus,& in hoc eius bonitatē imitari debem⁹,quēadmo
dũ ait Saluator Luc.6.Eritis filij altiſſimi,q̃a ipſe benignus eſt ſup ingratos & malos.Et ali-
Matt. 5. bi:Diligite inimicos veſtros,& bñfacite his q oderũt vos,vt ſitis filij pr̃is vr̃i, q in cælis eſt:q
ſolē ſuũ facit oriri ſup bonos ac malos,& pluit ſup iuſtos & iniuſtos.[& taces,conculcãte im
pio iuſtiorē ſe.]Quō verba hæc exponi poſſint in perſona perfectoꝝ & imperfectoꝝ,dictũ
eſt in pcedenti capitulo.Si aũt in pſona imperfectoꝝ exponanſ,cōpetunt his,de qbus apud
Malac.3. Malachiã loquiſ dñs:Inualuerunt ſup me verba veſtra,& dixiſtis: Vanus eſt q ſeruit dño,&
q̃d emolumentũ, q̃a ambulauimus triſtes corã dño? Ergo nũc beatos dicimus arrogantes,
ſiquidē ædificati ſunt.[& facies hoīs quaſi piſces maris.]Si hoc iuxta ſenſum prædictũ aſ-
ſerēdo dicaſ,cōpetit negãtibus prouidentiã Dei, de qbus habeſ in Pſal.72. Et dixerunt, quō
ſcit Deus,& ſi eſt ſciētia in excelſo? In Iob q̃q:An cogitas,q Deus excelſior cælo ſit,nec no
Iob 22. ſtra conſiderat, & circa cardines cæli perambulat? Hic error tribuit ſecuritatē peccandi.[&
factũ eſt iudiciũ pũerſum,]dum iudices intuitu muneꝝ,vel fauore,timore,aut odio dãnant
Pſal. 81. inſontē,& librrãt reum,quibus ait Pſalmiſta: Vſq; quo iudicatis iniquitatē, & facies pecca-
toꝝ ſumitis?[propter hoc lacerata eſt lex]i.præcepta euangelicæ doctrinæ non cuſtodiũtur
Eccl 10. à iudicibus & platis ambitioſis ac cupidis:& ex cōſequenti,neq; à ſubditis:q̃a ſecundum iu
Pſal.118. dicem populi,ſic & miniſtri eius.Vnde neceſſe habemus orare:Tempus faciendi dñe,vide-
licet q̃d poſtulo,diſſipauerunt legē tuam.[Ecce ego ſuſcitabo Chaldæos gentē amarã & ve-
locem.]Per Chaldæos figuranſ diaboli,ſecundũ q̃d Chr̃s de dæmone ait in euangelio Matt.
13.Inimicus homo hoc fecit,q ſuſcitãſ à Deo,dum præſtat eis licentiã tentandi tribulandiq;
hoīes,quēadmodum ferſ de quibuſdã Pſal.77.Miſit in eos iram indignationis ſuæ,immiſſi-
ones per angelos malos.[ambulantem ſup latitudinē terræ.]ſecundum q̃d ſatan ait ad dñm
Iob 1.Perambulaui terrã,& circuiui eam. Vel latitudo terræ,ſunt corda carnalium,lata via
tendentiũ ad infernum.[vt poſſideant tabernacula non ſua]homines impœnitentes, quos
Rom. 1. Deus dat in reprobum ſenſum,qui ſunt Dei ex cōditione,ſed per iniquitatē efficiunſ taber-
nacula dæmonum,qui ingreſſi habitãt ibi. Vnde de diabolo loquiſ Chriſtus Lucæ 11. Cum
fortis armatus cuſtodit atriũ ſuũ,in pace ſunt ea q̃ poſſidet.[horribilis & terribilis eſt] quid
eñi callidius aut crudelius ſeu pœnalius dæmone? q̃d inuidioſius aut nocentius eo? Propter
1.Petr.5. q̃d admonet Petrus:Sobrij eſtote & vigilate,quia aduerſarius veſter diabolus tanq̃ leo rugi-
ens circuit,quærens quē deuoret.[ex ſemetipſa iudiciũ eius]i.propria elatione meruit cōde-
mnari,q̃d maxime cōpetit primo apoſtatæ angelo, qui nullius ſuggeſtione,ſed ppriæ adin
uentionis ſuperbia eſt dãnatus.Alij vero eius ſuggeſtione peccauerũt.[leuiores]i.ad peccata
velociores ſunt,[pardis equi eius]i.hoīes vitioſi,ſup quos equitat diabolus, ducēs eos q̃cũq;
voluerit,iuxta illud Apoſtoli 2.Tim.2.A quo captiui teneņſ ad ipſius voluntatē.[& diffun-
denſ equites eius]i.angeli ſatanæ,qui in aere volitãt,& vbiq; hoīes tentãt.[qui veniēt de lon
ge]i.ab aere caliginoſo ſiue inferno,[volabũt q̃ſi aquila]Sunt eñi promptiſſimi ex magna in-
uidia ad impugnandũ hoīes.[facies eoꝝ ventus vrens]qm̃ flatu ſuo igne cōcupiſcētiæ corda
incendunt ac vrunt,& ſemē verbi cæleſtis infructuoſum efficiũt, dicēte filio Dei Matt.13.Ve
nit diabolus & tollit verbũ de corde eoꝝ,ne ſalui fiant.[& congregabit q̃ſi arenã captiuita-
tē]i.innumerabiles aīas vinculo peccatoꝝ cōſtringit,ſeruituti peccati ſubſternit,& ſuo infe
1.Tim.6 lici ſubdit dñio.Qui eñi volunt diuites fieri,incidũt in laqueũ diaboli.Similiter oēs ſuper-
bi,luxurioſi, cæteriſq; mortalibus vitijs inuoluti. Tales aũt, ſunt multi q̃ſi arena. [& ipſe de
regibus triũphabit.]diuites nanq;,magnates, & nobiles ſeculi facilius vincit. [& ipſe ſuper
oēm munitionē ridebit.]q̃a & clauſtra regulari inſtitutiōe firmata,magna iã ex parte ad re-
gulæ ſeu ſtatutoꝝ tranſgreſſionē vitamq; induxit carnalē.[& cōportabit aggerem]i.diuer-
ſa tentationũ inſtrumēta & occaſiones peccandi aſſumet cōtra clauſtrales.[& capiet eam]i.
munitionē ſeu congregationē clauſtralē pertrahet ad peccata.[tũc mutabiſ ſpũs eius]in ſu-
perbiã & peſſimã gloriationē,de taliũ ruina vehemēter exultãs. [pertrãſibit & corruet]i.per-
ibit, atq; à Chriſto dãnabitur. Qui viſitabit ſuper militiã cæli,& principes terræ,cōgrega-
Eſaiæ 4. bitq; eos congregatione vnius faſciꝫ,& claudenſ in carcere.[Dñe,in iudiciũ poſuiſti eũ.]Hoc
accipi poteſt de diabolo vel quocunq; perſecutore iuſtoꝝ atq; tyranno, per quos Deus iudi-
cium ſuũ exequiſ,vlciſcendo per eos peccata hoīm in præſenti ſiue ſuturo.[quare nō reſpi-
cis ſup inique agētes?]Hoc dicere poſſumus zelo charitatis & æquitatis,optantes à Deo, vt
flagellet iniquos in præſenti ſeculo, ne grauius damnenſ in poſterum: vel vt hoſtes fidei ac
boni cōmunis tollat e medio terrę,& ne pmittat impios temporaliter proſperari,ne proſpe
ritas talis fiat eis occaſio maioris culpæ grauiorisq; pœnæ. Vnde orat vir ſanctus Pſal.58.
Non miſerearis oībus qui operantur iniquitatem.[Totum in hamo ſuo ſubleuabit]i.dia-
bolus

bolus ſua tẽtatione vniuerſam generationẽ maloꝝ cõpræhendet, quã [trahit in ſagena ſua,] i. multiformi fallacia. [& cõgregat in rete ſuũ] i. in infernũ ſeu impijſſimã dñationẽ. [ſuper hoc lætabiṫ,] qꝛ de hoĩm deceptione gloriaṫ. [propterea immolabit ſagenæ ſuæ] i. exercitui principũ tenebraꝝ offeret aĩas, quas feſellit, torquẽdas. [qꝛ in ipſis incraſſata eſt pars eius] i. illoꝝ cooperatione & tẽtationis ſubſidio plurimos ſibi incorporauit. [& cibus eius electus] ſ. hoĩes ꝗs deuorat, q naturali dignitate cũctis mortalibus eminent. [propter hoc expãdit ſagenã ſuã] i. poteſtatẽ & tẽtationes, vel angelos ſatanæ, per ꝗs alios capit. [& ſemper interficere gẽtes nõ ceſſat] inducendo eas ad culpã mortalẽ, quæ vitã gratiæ perimit. Propter ꝗd Chr̃s diſſerit apud Ioannẽ: Ille homicida erat à principio, & in veritate non ſtetit. Sapiens Ioan 8.
quoq; teſtatur quidam: Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Imitãtur autem Sapiẽ. 2.
illum, qui ſunt ex parte ipſius. Deniq; Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione viuentium. quinimo loquitur Ezech. 18. Nolo mortem morientis, ſed vt cõuertatur & viuat.

¶ Elucidatio Cap. II. Super cuſtodiam meam ſtabo. Artic. III.

PRæcedenti capitulo ꝓpoſuit ꝓpheta dño quæſtionẽ, dicẽdo: Quare non reſpicis ſuper iniqua agẽtes, & taces deuorãte impio iuſtiorẽ ſe? nũc oſtẽdit ſe ad diuinã reſpõſionem intentũ atq; ſuſpẽſum, & qd ſibi reſponderit Deus, declarat. Itaq; ait: [Sup cuſtodiã meam ſtabo] i. vigilanter intentus ero officio prophetali mihi cõmiſſo, & in ſublimitate conſiderationis moraboꝛ, vt Deo illuſtrante, intelligã rationẽ eorũ quæ dico. [& figam gradũ ſuper munitionẽ] i. perſeueranter ſolicitus ero pro defenſione rei mihi cõmiſſę, vt muniã eam: prophetæ nanq; habuerũt protegere populũ Dei per ſuas ſalutares doctrinas contra inuiſibiles hoſtes. Vnde Abacuc loquitur de ſeipſo, quaſi de cuſtode caſtri obſeſſi, cui certa pars caſtri defendenda cõmittitur, qui multũ ſolicitus eſt ſup cuſtodiã ſuam, gradũq; figit ſup munitionẽ, i. locũ munitũ aut muniendũ. Huic aũt verbo cõſonat illud Eſai. 21. Super ſpeculam dñi ego ſum ſtans iugiter per diẽ, & ſup cuſtodiã meam ego ſum ſtãs totis noctibus. [& contemplabor] i. circũſpectus ero. [vt videã] oculo interiori, i. cognoſcã, [qd dicaṫ mihi] à Deo ad quæſtionẽ ei à me propoſitã. [& qd reſpondeã ad arguentẽ me] i. ad Deũ q me repræhendet, ſi male egero, vel indiſciplinate quæſiui. [& reſpõdit mihi dñs, & dixit: Scribe viſum] i. intelligentiã tibi cõceſſam, ſeu viſionẽ propheticam tibi oſtenſam, ne obliuioni tradatur. [& explana] i. euidenter declara & palàm deſcribe [eum ſuper tabulas] i. in cordib⁹ hoĩm, de qbus dicit Apoſtol⁹ 2. Cor. 3. In tabulis cordis carnalibus. Salomon ꝗq; Prou. 6. Liga legem in digitis tuis, & ĩ tabulis cordis tui ſcribe eã. Vel ſup tabulas materiales, ſeu materiã aptam, vt ſcribaṫ in ea. [vt percurrat] i. velociter legendo pertranſeat. [qui legerit eũ] ſ. viſum ꝓphetalẽ nũc tactũ. [Quia adhuc viſus procul] i. nõ ſtatim implebiṫ, ꝗd mihi de præinducta quæſtione De⁹ reſpõdit, vel reuelauit, videlicet ꝙ contẽptores ac reprobos vult in ꝑſenti ad tempus florere, donec impleaṫ in eis deiectio, quã talibus peccatoribus cõminatus eſt dñs. [& apparebit in fine, & non mentieṫ] Iſtud Hieronymus, Haymo, Beda & gloſſa exponũt de primo ſaluatoris aduentu, quẽ Abacuc ꝓmittit finaliter ſeu in fine ſeculoꝝ & vltima mũdi ętate vẽtuꝝ, & nõ mentieṫ Chr̃s veritas prima, q idipſum ꝑdixit. [ſi morã fecerit, expecta eum] vt dicere poſſis: Expectans expectaui dñm. Etenĩ vniuerſi q ſuſtinẽt te, nõ confundent. Vnde Pſal. 39.
& alius dicit: Expectabo Deũ ſaluatorẽ meũ, & præſtolaboꝛ eũ. [qꝛ veniẽs] in mũdũ [veniet] & 24.
per incarnationis myſteriũ, & ſuiꝓſius ꝑſentationem apertã, atq; de nouo. [& nõ tardabit] Mich. 7.
vltra tẽpus pręfixum à filio. Vel dilatio iſta propterea non diciṫ mora, qm̃ nulla fuit reſpectu durationis eã ſequẽtis. Alij aũt exponũt hæc de viſione iam dicta prophetica, cui⁹ impletio erat differenda, expectanda, & ſuo tẽpore veraciter adimplenda. Porro ſecundũ primã expoſitionẽ, per verba præhabita ſoluta eſt quæſtio propoſita, vtpote ꝙ vſq; ad Chr̃i aduẽtum iniquitas dñaretur in mũdo, nec iudicium ꝑueniret ad finem. Vnde & Chr̃s aſſeruit Ioan. 12. Nunc iudiciũ eſt mundi, nũc princeps huius mundi eijcietur foras. Ne aũt ꝓpter dilationem diſcrederet aliqs, adiecit propheta: [Ecce q incredulus eſt] verbis Dei, [non erit recta] i. iuſta & vera, [anima eius in ſemetipſo.] immo p infidelitatẽ atq; errorẽ erit diſtorta, & operibus curua, nõ erecta ad Deũ, cui cõſonat illud Eſai. 12. Qui incredulus eſt, infideliter agit. [Iuſtus aũt in ſua fide viuet] vita gratiæ, i. merito fidei, ſ. interiori & exteriori fidei actu, Deo acceptus erit, & opera meritoria exercebit. Fides quippe eſt fundamentũ virtutũ, ſpũalis ꝗq; ſtructuræ exordiũ, quo intellectus viatoris primo coniungiṫ Deo, & his quæ rationẽ excedunt, præbet aſſenſum. Vnde ſecundũ Apoſtolũ Hebr. 11. ſine fide impoſſibile eſt placere Deo. Et: Sancti per fidẽ vicerũt regna, operati ſunt iuſtitiã, adepti ſunt promiſſiones. Rurſusq; Oẽs,
inquit, vos filij Dei eſtis per fidẽ. Hæc aũt de fide formata, i. charitati coniuncta, ſunt accipienda, de qua diuinus Apoſtolus Galat. 5. In Chriſto Ieſu neq; circũciſio aliqd valet, neq; pręputiũ, ſed fides quę per dilectionẽ operatur. Deniq; quãta ſit virtus & efficacia fidei, innoteſcit ex eo, ꝙ Chr̃s toties proteſtaṫ in Euãgelio: Fides tua te ſaluum fecit. Et: Omnia poſſibilia Galat. 3.
ſunt credenti. Et: Si habueritis fidem ſicut granũ ſinapis, dicetis huic monti, tollere, & mit- Marc. 9.

tere in mare, & fiet. Simuacergo certiſſimi, prorſuſq́ immobilitati in fide catholica, quę di
uinæ authoritati & increatæ lucis veritati innitit. Hoc teſtimonio iam inducto vtit Paulus
Roma.1. ad Romanos atq; Hebræos. Conſequēter oſtēdit ꝓpheta, ꝙ licet De⁹ ad tēpus ꝑmittat im-
Heb.10. pios pſperari, taceatq́ deuorāte impio iuſtiorē ſe, nihilo minus tēpore ꝓſtituto & cōgruo fa
cit iuſtā vindictā. Et hoc quātū ad lſam, manifeſtat iā in rege Babylonis, ꝓpter q̄d alij dicſt,
prophetā hoc loco ponere q̄ſtionis ſuperius motæ ſolutionē. [Et quō vinū potantē decipit]
Prou.28 i. vſu rationis priuat & calore affligit, iuxta illud: Blande ingredit, ſed in nouiſſimo morde-
bit vt coluber. Hinc Eccleſiaſt.31. habetur: Quàm ſufficiens eſt homini erudito vinū exiguū,
& in dormiendo non laborabis ab illo, nec ſenties dolorē. [ſic erit vir ſuperbus] videlicet rex
Babylonis. Quod aliq referūt ad Nabuchodonoſor, alij ad Balthaſar eius nepotē: tamen vt
apparet, ſi litera rite penſet, propheta loquit indeterminate de rege Babylonis, ita ꝙ quędā
referunt ad Nabuchodonoſor, quædā ad Balthaſar. Quēadmodum ergo vinum decipit ma-
terialiter immoderate potantē, ſic ſuperbia regis Babylonis eū excæcauit, decepit, deiecit.
[& non decorabit] i. regio honore ac regno priuabit. Quod fuit abſolute impletum in Bal-
thaſar, quē Perſę occiderūt ac Medi. Aliqualiter vero fuit impletū in Nabuchodonoſor, qn̄
(vt dictum eſt) factus eſt amēs, & inter beſtias conuerſat⁹, regno pulſus, fœnoq́ vſus. [q di-
latauit q̄ſi infernus aiam ſuā] i. aiæ ſuæ cupiditatē & crudelitatē, ita ꝙ inſatiabilis fuit ſicut
infernus. Quēadmodū eīm infernus nō implet nec ſatiat dānatis, ſic rex Babylonis nō ſatiabi
tur occiſis atq; diuitijs, ſed cuncta diripuit & vaſtauit. [& ipſe quaſi mors] ꝓpter ſuā crude-
litatē amarus vt mors, nulliq́ parcēs. [& non adimplebit cupiditas eius] cū auarus ſemꝑ ſit
Ecci 10. egens, iuxta q̄d ſcriptū eſt in Eccleſiaſtico: Auarus non implet pecunia. [& congregabit ad
ſe oēs gētes] i. gentes ſibi viciniores ſuo imperio ꝑ violentiā ſubdet. [& coaceruauit ad ſe oēs
populos] vt ſuo ſubijciantur dn̄io. Iſtud ꝑcipue cōpetit Nabuchodonoſor, q regnū Babylo-
nis maxime roborauit, & vniuerſa regna nō nimis diſtātia debellauit. Propter q̄d ſcriptū eſt
Hiere.1. Ab aquilone pandet malū ſuper oēm terrā. [Nunqd non oēs iſti] i. populi à rege Ba-
bylonis vaſtati [ſup eū ſument parabolā] i. prouerbiū de eo & eius deiectione formabunt. [&
loquelā ænigmatū eius] i. verbū figuraliū difficultatū ſeu parabolicaꝝ obſcuritatum de rege
nunc dicto. [& dicetur, væ ei q multiplicat non ſua] i. debita pœna modo inflicta eſt regi Ba-
bylonio alios ſpolianti. [Vſq; quo aggrauat contra ſe] i. in malū aiæ ſuæ auget, & onere vio-
lentaꝝ prædaꝝ colligit. [denſum lutū] i. terrenas diuitias ad vitia grauiter deprimētes, quæ
affectū in infimia mergunt, ne queat ad ſuperna leuari. Deniq; auꝝ & argentū qd niſi terra
alba & rubea? Et ſicut magna eſt vilitas luti, ſic tēporales diuitiæ à ſp̄ualibus viris vilipēdun-
tur, qui cū Paulo oīa arbitrabant vt ſtercora, vt Chr̄m lucrifaciant. Deniq; iſta partim im-
pleta ſunt in Nabuchodonoſor tēpore ſuę amētię, qui tunc à populis irridebat. In Balthaſar
vero impleta ſunt abſolute, qn̄ à Medis occiſus eſt. Cui conſequenter ait ꝓpheta: [Nunquid
nō repēte conſurgēt, q mordeant te] i. Immo cito te impugnabūt Cyrus ac Darius cū exerci
tib⁹ ſuis Medis Perſiſq́. [& ſuſcitabunt lacerātes te] i. ciuitatē & populū tuū deſtruentes, teq́
occidētes. [& euigilabunt inſidiatores tui] i. diligēter te obſidebunt Medi & Perſæ. [& eris
in rapinā eis] i. bona tua diripient. [qa tu ſpoliaſti gentes multas, ſpoliabunt te oēs q reliqui
fuerint de populis] i. gentes q̄ man⁹ tuas euaſerunt, iungēt ſe hoſtibus tuis, & ſimul cū illis ra-
piēt tuas diuitias, fietq́ tibi ſicut feciſti in alios. Diſtributiōes vero hic poſitæ, arctādæ ſunt
ſecundū ſubiectā materiā, & accipiendæ ꝑ generibus ſinguloꝝ potius q̄ pro ſingulis generꝝ.
Hæc aūt potiſſime patietur rex Babylonis [propter ſanguinē hoīs] i. occiſionē hoīm Iudæo-
rū. [& iniquitatē terræ ciuitatis] i. peccata q̄ cōmiſiſti contra Iudæā, in qua eſt ciuitas Hieru
ſalē famoſa ac metropolitana. [& hoīm habitantiū in ea] i. ꝓpter peccata quę in habitatores
Hieruſalē perpetraſti, q̄s crudeliter oppreſſiſti. Quāuis aūt rex Babylonis dire peccauit, alias
nationes vaſtādo, grauius tñ peccauit, populū Iudæoꝝ ac tēplum demoliendo. Idcirco pro-
pter illoꝝ occiſionē ꝑſertim deiectus aſſerit. [Væ] regi Babylonis [q cōgregat auaritiā] i. ma-
teriā auaritiæ, [bona terrena, [malā domui ſuæ] i. ſibi & filijs atq; familijs ſuis nociuā. [vt ſit
in excelſo nidus eius] i. palatiū & habitatio eius, ſeu Babylon ciuitas eius ſit in magna emi-
nentia, poteſtate & gloria. [& liberari ſe putat de manu mali] i. de poteſtate hoſtili & malo
Dani.4. pœnali. De hoc nido dixit Nabuchodonoſor: Nonne hæc eſt Babylon ciuitas magna, quam
ædificaui in domū regni in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? [Cogitaſti cō
fuſionem] i. cauſam confuſionis [domui tuę] hoc eſt, tua cogitatione iniqua atq; ſuperba me-
ruiſti poſteros tuos & regnū confundi atq; ſuperari, ſecundum q̄d Deus iniquitatē patrū viſi
Exo.20. tat in tertiā & quartā generationē: nam propter peccata parentū ac principum, filij & ſubie-
cti aliquando corporalibus pœnis afficiuntur. [& concidiſti populos multos] vulnerando,
prædando ſeu occidendo. [& peccauit anima tua.] cuius ſignum eſt: [quia lapis de pariete
clamabit, & lignum quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit] i. lapides parietum à
te deſtructoꝝ materialium aduerſus te conclamabūt, qm̄ ſua ruina ac diſſipatione oſtēdent
tuam

ſuam crudelitatem, & dabūt hoībus occaſionē atq; materiā clamandi & vltionē appetendi
de te. Simili modo ligna, qbus partes ædificioꝝ cōnectunt, materialiter reſpondebūt. i. q̄rentibus oſtendent cauſam tuæ deſtructionis, q̄m tanta fuit ſeueritas tua in ædificioꝝ alienoꝝ
diſſipatione, ꝙ nidus tuus ſeu Babylon eſt deſtructa. Inanimata itaq; materialiter dicunt cla
mare & reſpōdere, ſicut in Pſal. dicunt laudare & bn̄dicere, iuxta illud: Valles abundabūt fru Pſal. 142.
mento, clamabunt, etenī hymnū dicent. Adhuc propheta inuehitur contra Nabuchodono Dani. 3.
ſor: [Væ q ædificat ciuitatē in ſanguinibus] i. Babylonē conſtruxit in magnis peccatis & ho- Pſal. 64.
micidijs, interficiens populos, vt de p̄dis eoꝝ vrbem ſuam conſtrueret. Idcirco ſubiungit: [&
præparat vrbē] iam dictā [in iniquitate] i. de ſumptibus iniuſte adeptis atq; in maxima pom
pa. [Nunquid nō hæc ſunt à dn̄o exercituū?] i. nonne ſubſcriptæ vindictæ à Deo infligentur
regi & populo Babylonis? tanquam dicat, vtiq;. [laborabūt enī populi] i. Babylonij [in mul-
to igne] i. ad impediendū vel extinguendum Babylonis incendiū [& gentes] Chaldaicæ [in
vacuū] laborabunt, defendendo ſe contra Perſas & Medos. [& deficient] Babylonij ſeu Chal
dæi, non valentes Medis & Perſis reſiſtere. [quia implebitur terra] i. Chaldæa hoſtibus nunc
ſæpe expreſſis, [vt cognoſcat gloriam domini] i. ipſi Chaldæi per ſuæ vaſtitatis anguſtiam
experimētaliter ſentient vel cognoſcent excellentiā poteſtatis diuinæ, cuius virtute viderint
ſe ſuperari, quemadmodū Daniel prædixerat Balthaſar regi. Hęc aūt repletio terrę, & experi- Dani. 5.
mentalis agnitio gloriæ domini, fuit plurimum copioſa. [q̄ſi aquę operientes mare. Vę q po
tum dat amico ſuo, mittens fel ſuum] i. fel potui miſcens, & felleū potū exhibens. [& inebri-
ans] tali potu fraudulenter immoderateq; implens potantē, [vt aſpiciat nuditatem eius] i.
verecundiam, ignominiam, paupertatem. Iſtud ad literam contra Nabuchodonoſor dicit,
de q̄ ferūt Hebræi, ꝙ cū in Babylone magnum conuiuium faceret, iuſſit Zedechiam regē Iu
dæ adduci, & potu laxatiuo potari, quo facto, Zedechias mox corā oībus paſſus eſt ventris
fluxum, vnde poſt pauca præ confuſione & dolore defunctus eſt. Iſtud tamen ſecundū Hiero
nymū & Bedā, potius eſt fabula q̄ res vera. Ideo exponūt communiter, vt ſit ſenſus: Væ regi
Babylonis pręfato, q potum. i. afflictionē dat amico ſuo, i. proximis, vel his quib⁹ aliq̄n con- 4. Re. 25.
fœderatus fuit, ſeu ei amicabiles fuerunt. Et hoc modo Zedechias fuit amicus eius, q̄odo ad
tēpus ei ſeruiuit, & fœdus ſeruauit q̄d iniit, q̄n Nabuchodonoſor cōſtituit eum regē: mittens
fel ſuū, i. cordis ſui amaritudinē, ſeueritatē, fallaciam ducens ad actū: & inebriās, i. abūdanter
adimplens potātes, hoc modo, vt aſpiciat nuditatē ei⁹, i. alios oēs ſpoliatos & depauperatos
ac victos cōſpiceret. Ad hoc qppe oīa regna vaſtauit & ſpoliauit, vt ſuā potētiā decoraret, &
cōparatiōe nuditatis illoꝝ, ſua opulētia glorioſior videret. [Repletus eſt ignominia] i. Zede
chias, ſeu alius qlibet à rege Babylonis p̄dicto modo potatus & inebriat⁹, magnā cōſecutus
eſt calamitatē & cōfuſionē. [p gloria] i. honore regio, vel alia q̄cunq; eminētia, poteſtate, vel
abundantia, q̄ floruit in hoc mundo. [bibe tu q̄q;, & conſopire] i. o rex Babylonis, ſicut fe-
ciſti, fiet tibi: bibes enim calicē tribulatiōis, & afflictione velut potu impleberis atq; deficies.
Quod referri poteſt ad Nabuchodonoſor, quātū ad punitionē ei⁹ ſibi in hoc mūdo inflictā,
quando in amētiam verſus eſt: vel ad filiū filij ſui, puta ad Balthaſar regem, à Medis & Perſis Dani. 5.
occiſum. Ad vtrūq; etiā poteſt ptinere q̄d ſubditur [circūdabit te calix dexteræ dn̄i] i. magna
punitio à diuina virtute pro vltione inflicta [& vomitus ignominiæ circūdabit te] vt egeras
q̄ abſorbuiſti, alijs ea relinquendo, ſcilicet ſpolia. [ſuper gloriam tuam] i. poſt magnificentiā
imperij tui, vel tibi adhuc regnanti iſta cōtingēt. Vel per vomitū ignominię deſignat ſuper-
abundans calamitas, quæ ad inſtar immoderatiſſimæ potionis erūpit. [q̄a iniquitas Libani]
i. peccatū q̄d cōmiſiſti in templū Dei in Hieruſalem, illud prophanādo ac deſtruendo. [ope-
riet te] i. propter illud grauiter punieris. Dicit aūt templū Liban⁹, quia de lignis Libani fuit
conſtructū, vt legit 3. lib. Regum. Propter q̄d in Zacha. habetur: Aperi Libane portas tuas. 3. Re. 7.
[& vaſtitas animaliū] i. deuaſtatio ſacrificioꝝ, q̄ de animalibus offerebant in templo. [deter Zach. 11.
rebit eos] i. cauſa erit ꝙ Babylonij ſeu Chaldæi à ſuis aduerſarijs terrebunt: meruerunt enim
interfici à Perſis hoc faciendo. [de ſanguinibus hoīs] i. etiam pro effuſione ſanguinis Iudęo-
rum. [& iniquitate terræ] i. crudelitate & prauitate, quā in terra Iudæ [& ciuitatis] Hieruſa-
lem [& omniū habitantiū in ea] cōmiſerūt. Chaldęi itaq; propter peccata cōmiſſa in Deum,
cuius cultū & templū demoliti ſunt, atq; in populū ei⁹, quē in Hieruſalē ac Iudæa atrociter 4. Re. 25.
vexauerūt, à Deo plagati, & hoſtib⁹ traditi ſunt. Cōſequēter cōtra oēs idololatras, ſpecialiter
tn̄ ac literaliter cōtra Nabuchodonoſor, dicit: [Quid prodeſt ſculptile] i. idolū ſculptū, [q̄a
ſculpſit illud victor ſuus?] i. formator artificioſe formauit, ornauit & figurauit. Tanq̄ dicat:
Cum ſculptile ſit ab hoīe factū, cōſtat ꝙ pdeſſe nō queat, nec aliqd virtutis aut numinis ha
beat. [& cōflatile] i. idolū cōflatum qd prodeſt? [q̄d fictor ſuus fecit & imaginē falſam] moli-
tus eſt. Idolū nāq; eſt falſa imago, q̄m decipit: nec id q̄d reprę ſentat, tale eſt, q̄le p idolum ſi-
gnificat. Immo ſecūdū Ap̄lm, idolū nihil eſt, ſ. quantū ad repręſentatū. Inter ſculptile & con
flatile hoc diſtat, ſecundū Bedam, ꝙ ſculptile eſt de ligno aut marmore, conflatile de metallo:

tamen vt alij dicũt, idem poteſt eſſe ſculptile atq; conflatile: q̃d enĩ igne cõflatũ eſt, poteſt po
ſtea arte ſculptoria aptius figurari, quemadmodũ factũ affirmant de vitulo aureo in deſerto
Exod. 32 à filijs Iſrael facto, q erat conflatilis & etiam ſculptilis, iuxta illud in Pſalmo: Et fecerũt vitu
Pſal. 105. lum in Oreb, & adorauerũt ſculptile. [qa ſperauit in figmento] i. idolo [fictor ei⁹] vel q iuſſit
illud formari, vel q opere adimpleuit. [vt faceret ſimulacra muta] i. idola inanimata aurea
atq; argentea. Quidam exponũt hæc de ſtatua aurea, quam Nabuchodonoſor fecit atq; ere
xit in campo Duran, in q̃ fecit ſe adorari, vt dicũt. Alij vero dicũt, q de ſtatua illa non ſit iam
ſermo, qa in ea Nabuchodonoſor nõ confidebat, ſed in alijs idolis q̃ colebat. Nihilominus
de ſtatua illa accipi poteſt q̃d de ſculptili atq; conflatili dictũ eſt. De idolis vero q̃ coluit Na-
buchodonoſor, ſumi poteſt, q̃d de ſimulacris mutis a dictũ eſt. [Væ] æternæ damnationis,
niſi pœniteat, imminet ei [q dicit ligno] i. idolo ligneo, [expergiſcere] i. euigila ad adiuuan-
dum ſeu inſtruendũ me.] & [q dicit, [ſurge, lapidi tacenti] i. idolo lapideo, q̃d loq nõ poteſt.
Pſal. 113. [Nunqd ipſe] lapis, ſeu de⁹ lapideus [docere poterit] i. futura pdicere, occulta reuelare, du-
bia determinare: Iſtud ſpecialiter cõtra regẽ Babylonis inducit, ſed accipi poteſt contra oẽs
idololatras, q idola lignea atq; lapidea inuocãt. [Ecce iſte] i. lapis, ſeu de⁹ lapideus. [cooper-
tus eſt auro & argẽto] i. precioſis ornamẽtis circũtextus, vel deauratus, aut argẽto circũdat⁹.
[& oĩs ſpũs nõ eſt in viſceribus eius] i. ſpm̃ vitalẽ nullũ intra ſe habet p forma, immo nec ve-
raciter viſcera habet, ſicut nec oculos, aures, aut manus, ſed ſimilitudinẽ tm̃, ſeu apparẽtiã.
[dñs aũt in tẽplo ſancto ſuo] i. De⁹ verus atq; oĩpotens, nõ in idolis vel idololatris, ſed in ele-
Pſal. 113. ctis & ſanctis p grãm, & in beatis ſeu cõprehenſoribus p gloriam, in cælo q̃q; empyreo p ſuæ
maieſtatis euidentiorẽ repræſentationẽ, ſuæq; poteſtatis eminentiorẽ operationẽ, eſt atq; mo
ratur. [ſileat à facie ei⁹ oĩs terra] i. om̃is homo in terra habitans, cõſideratione maieſtatis diui
næ humilietur, & à verbis idololatriæ atq; blaſphemiæ ceſſet, nec aliquid contra Deũ loq præ-
ſumat, ſed timore illius ori ſuo ponat cuſtodiam.

¶ Explanatio moralis eiuſdem ſecundi capituli. Art. IIII.

QVilibet inſuper veraciter Chriſtianus, dicere habet: Super cuſtodiã meã ſtabo] id eſt,
tota vigilantia mentis inſiſtam cuſtodiæ cordis mei, vt illud in puritate conſeruem, &
Pſal. 38. Deo habitaculũ dignũ exhibeã, exẽplo eius q ait: Dixi, cuſtodiã vias meas. Ideo Salo-
mon Pro. 4. Om̃i, inquit, cuſtodia cuſtodi cor tuũ, qa ex ipſo vita procedit. Et Eccleſiaſtic⁹
Eccĩ 27. ait: Si non in timore dñi tenueris te inſtãter, cito ſubuertetur domus tua. Hinc Deuterono. 4.
Moſes exhortatur: Cuſtodi temetipſum & animam tuã ſolicite, & ne obliuiſcaris verborũ dñi
Dei tui, & ne excidant de corde tuo cunctis dieb⁹ vitæ tuæ. Puritas enĩ cordis, q̃ aliud non
eſt, niſi contẽplatiua atq; ſyncera delectatio, ſeu delectatiua & mũda contẽplatio Dei, eſt finis
oĩm exercitiorũ noſtrorũ, ob quã exteriores ſenſus & linguã ac ventrẽ frenamus: propterea
iugiter occupari oportet pro cordis mũditia obtinẽda, conſeruãda, ac cõſummãda: q̃d q fa
ciũt, audiũt à ſaluatore Mat. 5. Beati mũdo corde, qm̃ ipſi Deũ videbũt. Sic vtiq; ſtetit ſup cu
ſtodiã ſuã S. Iob, dicẽs ca. 23. Cõſiderãs Dñ, timore ſolicitor. Et itẽ 31. Semper q̃ſi tumẽtes ſu
3. Re. 17. per me fluct⁹ timui Deũ. Helias q̃q; & Heliſæ⁹, dicẽtes: Viuit dñs, in cui⁹ cõſpectu ſto hodie.
4. Reg. 3. Cõſideratio nẽpe diuinæ pſentiæ maxime confert ad iſtã cuſtodiam. Propter quod ait Pſal.
118. Seruaui mãdata tua & teſtimonia tua, qa oẽs viæ meæ in cõſpectu tuo. Horũ itaq; imite-
mur veſtigia, vt impleamus q̃d docet Apl̃us Phil. 2. Cũ metu, tremore, & timore vr̃am ſalutẽ
operamini. [& figã gradũ] i. inceſſum cordis ſeu actũ ſtabiliã, firmiterq; locabo, [ſuper mu-
nitionẽ] i. animæ armaturã, cõfortationẽ ac defenſionem, vt ſim ſemp ſolicitus animã habe-
re munitam, ne ab hoſtib⁹ ſuæ ſalutis vincatur, ne peccatis aut paſſionibus ſuperetur. Ideo enim
monet Apl̃us ad Epheſios 6. Induite armaturã Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias diabo-
li. Vel figã gradũ ſup munitionẽ. i. Chr̃m, de quo legitur Eſa. 26. Saluator ponetur in ea murus
& antemurale. Ipſe nanq; eſt fortiſſima atq; tutiſſima noſtra munitio, iuxta illud Prouer. 18.
Turris fortiſſima nomẽ dñi: ad ipſum currit iuſt⁹, & exaltabitur. Vnde ſup Chr̃m figere gradũ,
eſt eius auxilio fortiter inhærere, totã in eo ſpem ponere, ab eius veſtigijs non abire, ſecun-
Hier. 16. dum q̃d ſcriptũ eſt: Dñe fortitudo mea, & refugiũ meũ, & robur meũ in die tribulationis. [&
contemplabor] i. actui rationis ero intentus, [vt videã] i. intelligam, [qd dicatur mihi] id eſt,
qd Deus in ſcripturis mihi pcipiat, qd hortetur, quid conſulat, qd etiã vicarij eius, puta prælati
Pſal. 84. & doctores, mandẽt & pdicent. Audiã q̃q; quid loquatur in me dñs De⁹ per ſe, vel per angeli-
cum ſpm̃. Hinc Prouer. 1. habetur: Audi fili mi diſciplinam. Siquidem audiens ſapiens, ſapi-
entior erit, & intelligens gubernacula poſſidebit. [& quid reſpondeam ad arguentem me]
i. quam Deo iudici rationem daturus ſim in die iudicij mei particularis, & etiam vniuerſalis.
2. Cor. 5. Omnes enim nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti. Felix qui per opera miſericor-
diæ religioſamq; vitam, ita q̃tidie ſe diſponit ad horam diuini iudicij: qui vt ſecurior domi
no occurrat, iã ſe debet totaliter humiliare, diuinæ æquitatis rigorẽ & ſuorũ defectuũ multi-
Iob 9. plicitatem pẽſando, iuxta q̃d ſcriptũ eſt: Nõ iuſtificabitur homo cõpoſitus Deo, & ſi voluerit
cum

cum eo contendere, non poterit reſpondere vnū ꝑ mille. Ideo loquiſ Ezechias Eſa. 38. Dñe,
vim patior, reſponde ꝑ me: quid dicā, aut quid reſpondebo, cū ipſe fecerim? Deniq; proui-
dentia iſta cuſtodiendi ſeipſum, & aduertendi quid Deus loquaſ, quid etiam ei reſpondeaſ,
præſertim ineſſe debet principibus ac prælatis: Qm̄ iudiciū grauiſſimū in his q̄ pręſunt, fiet. Sapiē. 6.
Nempe quo pluribus præſunt, eo ampliorem ſolicitudinem atq; formidinem habere iugi-
ter debent, propter diuini iudicij diſtrictionem. Vnde in talium perſona loquiſ Eſa. 21. Sup
ſpeculam domini ego ſum ſtans iugiter per diem, & ſuper cuſtodiā meā ego ſum ſtans totis
noctibus. Et Hierem. 31. ait: Statue tibi ſpeculam, pone tibi amaritudinē. Hoc eſt, accede ad
cor altū, vt exalteſ De⁹. Poſtremo, ſecundū Hieronymū, in hoc q̄d Abacuc ait: Contempla-
bor, quid dicaſ mihi, & quid reſpondeā ad arguentem me, eleganter miroq; ſenſu impatien
tiam deſcribit humanā, quam in diſceptationib⁹ ſemꝑ habere conſueuimus, vt anteq̄ nobis
ex aduerſo aliquis reſpondeat, & ſciamus in q̄ nos arguet, ad reſpondendū paremur: ex quo
oſtendiſ, reſponſionē non rationis eſſe, ſed contentionis. Si enim eſſet ratio, reſpōſio debue-
rat expectari, & ſic videri, an reſpondere debuerit, an conſentire rationali reſpōſioni. Q̄ iam
dixit propheta in perſona iuſti ſe velle attēdere, quid ſibi dñs loqueretur: mox pius dñs eidem
reſpondet, Eſaia dicente cap. 30. Ad vocem clamoris tui ſtatim vt audierit, reſpōdebit tibi.
Ruſuſq; Eſaiæ 65. dominus repromittit: Antequam clament, ego exaudiam, adhuc illis lo Pſal. 9.
quentibus ego audiam. Etenim iuxta Pſalmiſtam, Deſiderium pauperum exaudit domin⁹,
præparationem cordis eoꝝ audiuit auris tua. Itaq; ſubdiſ: [Et reſpondebit mihi dominus]
per inſpirationem internā, vel alio modo iam tacto. [ſcribe viſum, & explana eum] i. inſtru-
ctiōem ac reuelationē diuinā tibi infuſam, clare ac lucide imprime. [ſuper tabulas] i. in mē-
branis, ſeu aptis memorijs pro alioꝝ & futurorum informatione. Vnde Symmachus tranſ-
tulit, ſuper paginas. Hinc in Eccleſiaſtico dicit: Sapientiam ſcribe in tēpore vacuitatis. Vel, Eccl̄s. 38
ſuper tabulas. i. in mentibus hoim, prout in Prouerbijs Salomonis Deſcribe, inq̄t, ſup altitu- Prou. 3.
dinem cordis tui. Apoſtolus q̄q; ad Corinth. Epiſtola noſtra vos eſtis, ſcripta in cordib⁹ no- 2. Cor. 3.
ſtris, non atramento, ſed ſpū Dei viuentis, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carna
libus. [vt percurrat] i. expedite atq; faciliter ſine difficultatis obſtaculo intelligat, [q̄ legerit
eum,] videlicet viſum præfatū, puta reuelationē tibi factā, cur in hoc mūdo impij opprimāt
iuſtos, [q̄a adhuc viſus procul] i. non mox per experientiam innoteſcet ratio, cur De⁹ permit
tat improbos & tyrannos in ſeculo iſto florere ac pręualere. [& apparebit in finem] i. finali-
ter tempore diuinitus præordinato patebit cauſa iſtius, præſertim in die iudicij, vel etiam
dū tales à Deo in præſenti vita iuſte plagantur. [& non mentietur] i. viſus ꝓdictus falſus non
erit. Iſtud enim permittiſ, vt electi in vita hac à ſuis peccatis purgenſ, maiori gratia implean
tur, & gloriam ampliorem adipiſcanſ. [ſi moram fecerit, expecta eū] i. prædicti viſus adim-
pletionem longanimiter præſtolare, vel etiam Chriſti aduentū, q̄ in primo ſuo aduētu edo-
cuit, cur De⁹ ꝓdicta permittat, & in ſecūdo ſuo aduentu per experientiā edocebit, q̄ vtile fue
rit bonis perſecutionem ferre maloꝝ. Hoc quippe tunc declarabit, impios æternaliter cōde
mnando, & electos pleniſſime glorificādo. [q̄a veniēs veniet] ipſe Chr̄s, itemq; viſus præin-
ducti impletio. [& non tardabit] vltra tempus diuinitus pręſtitutum. Nam & ſi dilatio aduen
tus Chriſti atq; præfatæ impletionis iam longa appareat, tamen per comparationem futu-
ræ æternitatis, breuiſſima eſt. ideo Petrus archiapoſtol⁹ ait: Non tardat domin⁹ promiſſum.
Et Iacob. 5. legitur: Patientes eſtote vſq; ad aduētum domini, & confirmate corda veſtra, q̄- 2. Pet. 3.
niam aduentus dñi appropinquabit. Ecce iudex ante ianuam aſſiſtit. Sed & Apocalypſ. 22.
dominus proteſtaſ: Ecce venio cito, & merces mea mecū eſt, dare vnicuiq; iuxta opera ſua.
Nemo ergo frangaſ aduerſis, ſed pleniſſima ſpe Deo innitēs, veraciter dicat: Etiam ſi occi- Job. 13.
derit me, in ipſo ſperabo. Patientia quippe op⁹ perfectū habet. Et q̄niam ipſemet De⁹ veri- Iacob. 1.
tas prima loquutus eſt iſta, recte ſubiungit: [Ecce qui incredulus eſt] huius promiſſiōis diui-
næ, [nō erit recta anima ei⁹ in ſemetipſo. Iuſtus aūt ex ſua fide viuet.] hoc in ꝓcedenti articu
lo ſatis tractatū eſt. Pro eo q̄d hic diciſ ſecūdū tranſlationē Hieronymi, Iuſtus ex fide ſua vi-
uet, Septuaginta tranſtulerūt: Iuſtus ex fide mea viuet. Sicq; Apoſtolus ad Romanos ſcriptu Rom. 1.
ram iſtam allegat. Senſus eñ eſt idem, q̄niam eadem fides eſt noſtra tanq̄ ſubiecti ac recipien Hebr. 10
tis, & Dei tanquam obiecti ac influentis. [Et q̄modo vinū potantem decipit,] i. ſuo ſapore,
candore, atq; vigore ad deceptiōem materialiter occaſionaliterq; inducit, quamuis potator
à propria concupiſcentia & guloſitate fallatur actiue atq; directe. Decipit autem vinum po
tantem, q̄niam lumen diſcretionis obtenebrat, & ſtulto ſimilē facit, ac facile deceptibilē red
dit, ſicut Oſee 4. habitum eſt: Fornicatio & ebrietas & vinū auferūt cor. [ſic erit vir ſuperb⁹]
quia à propria elatione excæcaſ & fallitur, putans ſe aliquid eſſe, cum nihil ſit: ab alijs quoq;
ſe putans ſapientē & magnum cenſeri, cum frequenter contingat oppoſitum: Immo multo-
ties à cunctis eius ſuperbiam conſiderantibus, deridetur ac ſpernitur, ſecundum quod Eccle
ſiaſtic. 10. legitur: Odibilis coram Deo & hominib⁹ eſt ſuperbia. quid ſuperbit terra & cinis?
[& non

& non decorabitur, donis gratię in pręſenti, nec donis glorię in futuro: qui enim ſe exaltat, humiliabit. Nam & ipſa ſuperbia coram Deo turpiſſima eſt, & animā dæmoni ſpecialiter ſimilat. Ideo Prouerb. 8. dñs aſſerit: Arrogantiā & ſuperbiam & os bilingue deteſtor. qui dilatauit quaſi infernus animam ſuam, i. inſatiabilis ambitiōis, cupiditatisq; fuit, immoderatiſſime appetendo honores atq; diuitias mundi, & ipſe quaſi mors non adimplebit, id eſt, quēadmodum infernus non adimpletur damnatis, nec mors defunctis, ſed omnes conſumit & perimit, prout Salomon Pro. 30. ſcribit: Quatuor ſunt inſatiabilia, ignis, mors, infernus, &c. Ita ſuperb' nō quietat in diuitijs ac mūdi honoribus. Appetitū nanq; rationalis creaturę caduca iſta nequeūt ſatiare. & congregabit ad ſe omnes gentes, i. diuerſis & plurimis præeſſe & dominari conabit, ſicut videmus in multis: q̃d totū ad diabolū & Antichriſtū præcipue poteſt referri. Nunq̃d non omnes iſti ſuper eum ſument parabolam? vtiq; omnes electi à ſuperbo q̃cunq; damnato oppreſſi, cū eius iuſtam damnationem perſpexerint, prouerbiū q̃ddam formabunt de eo ex zelo iuſtitiæ, conformantes ſe æq̃tati diuinæ, & dicent: Væ ei, qui multiplicat non ſua, i. iuſta damnatio nūc infligit arroganti, qui honorem Deo debitū, aliorūq; bo-
Hier. 24. 44. 51. na ſibi nequiter vſurpauit. Hinc de populo reprobo De' frequenter ait per Hieremiā: Dabo
Job. 22. eos in maledictionem, & in prouerbiū & in opprobriū, & in ſibilum. Quod autem impij in
Pſal. 57. die iudicij ab electis taliter irridebunt, tangit in Iob: Innocens ſubſannabit eos. Et in pſalmo: Lætabit iuſtus cū viderit vindictam. Vſq; quo aggrauat contra ſe denſum lutum? id eſt, q̃diu ſuperbus & cupidus in ſeculo iſto, cæleſtibus bonis, ſpūalibusq; aīę diuitijs ſpretis, colligit ſibi terrenas diuitias, affectū deorſum prementes, & vſq; ad inferos pertrahentes: q̃ animam eas amantem fortiter tenent, & vehementer commaculant, quemadmodū qui denſo luto infigitur, non faciliter inde extrahit, multūq; ſordidat. Secundū Hieronymū, Diuitiæ multiplicatæ, eleganter luto ſunt cōparatæ, q̃a in veritate viles ſunt & ſpernendę, graues, & curis atq; diſtractiōib' plenę. Vnde à viris pfectis vt ſtercora contemnunt. Et ſicut aqua terræ mixta, efficit lutum: ſic cōcupiſcentia (quæ comparat aquæ, iuxta illud Geneſ. 49. q̃d Iacob ad Ruben inceſtuoſum ait: Sicut aqua effuſus es) coniuncta terrenis, facit amorem terrenoꝝ, q eſt animæ lutū viliſſimū. Vilipēdenda ſunt ergo temporalia & terrena, vt ſpiritalibus donis ditemur, q̃bus tāto ampli' adimplemur, q̃ pro Dei amore & gloria cordialius ſenſibilia atq;
1. Tim. 6 carnalia aſpernamur. Qui eñ volūt diuites fieri, incidūt in tētationē, laqueūq; diaboli. Ideo
Ecci 10. ſecundū ſcripturam, Auaro nihil eſt ſceleſtius. Et nonne miſe, ꝙ catenus excæcamur, vt diligentius exq̃ramus diuitias corporis, q̃ opulentiā aīæ, puta virtutes & dona ſpūſancti? Nunquid non repente conſurgent q mordeant te? i. iniquitas tua cito punietur, & tuipſe peribis. Punitores aūt poſſunt intelligi dæmones, q ſunt ſerpentes mordentes. Hinc Deuteronom. 7. ſcribitur: Dñs Deus ipſe eſt fortis, & reddens odientibus ſe ſtatim, ita vt diſperdat eos, & vltrā non differat, protinus eis reſtituens q̃d merent. Et in Eccleſiaſt. 5. Ira à Deo cito approximat,
Eccle. 8. & ſubito veniet ira eius. Nec obſtat q̃d Salomon profitet: Etenim quia non cito profert cōtra malos iudiciū, abſq; vllo timore filij hoim perpetrant mala: q̃uis enim interdum videatur diuinæ vltio æq̃tatis diu differri, nihilominus reſpectu pœnæ futuræ, vix momentanea comprobat. Et ſuſcitabuntur lacerantes te, i. dæmones te acriter affligentes, ad tui punitionem Deo iudice prouocabunt, & eris eis in prędam, quando in manus eoꝝ traderis. reprobi nāq; fiunt dęmonū prędę, dū in eoꝝ captiuitatem male viuēdo, aut debitas pœnas recipiēdo, re-
Lucę. 11. digunt. Ideo Chrs in euangelio peccatores appellat vaſa & ſpolia dæmonis. & euigilabunt inſidiatores tui, i. hoſtes pmemorati diligentiſſimi erūt ad pertrahendū te in loca pœnalia.
1. Pet. 5. Diabolus nāq; tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret. Dæmones equidem q̃ſi dormiūt & q̃eſcunt, dum nos impugnare, tentare, & tribulare deſiſtūt. Sed cū Deo pmittēte aut imperante, de nouo inuadūt, vel ad inferos trahunt, q̃ſi euigilant. quia tu ſpoliaſti gētes multas, bona eaꝝ diripiendo, ſpoliabūt te omnes, q reliqui fuerint de populis, i. vniuerſi electi, qui ſunt reliquiæ Dei, in die iudicij te condemnabūt, & bonis glorię priuandū cenſebūt,
Sapi. 3. ſententiam iudicis approbando: ſancti eñ iudicabūt nationes, & dominabunt populis, de q̃-
Pſal. 148. bus fert in Pſalmo: Gladij ancipites in manibus eoꝝ, ad faciendam vindictam in nationib', increpationes in populis, vt faciant in eis iudiciū conſcriptū. Hæc igit patieris propter ſanguinem hominis, i. occiſionem eoꝝ, q̃s ſpiritaliter malo exemplo, perſuaſione peſtifera, cōminatione, adulatione aut ſimili modo necaſti, vel corporaliter occidiſti ſiue læſiſti, & iniq̃tatem ciuitatis terræ, i. propter peccata, q̃ contra eccleſiam (q̃ eſt ciuitas Dei, in terra hac militās) cōmiſiſti, & hominū habitantiū in ea, i. & propter exceſſus tuos contra Chriſtifideles, qui fide, charitate, & opere in eccleſia permanent, ab eccleſiaſtica vnitate atq; indiuidua vnitate non recedentes. Væ qui congregat auaritiam malā domui ſuæ, i. auaro, qui terrena ſibi & pueris ſuis atq; familię immoderāter periculoſeq; colligit. vt ſit in excelſo nidus eius, i. in ſeculo iſto ſublimiter habitatione & loco, amās primū locū vbiq;. multi nāq; auaritiā ad excellentiam ordinant. & liberari ſe putat de manu mali, i. de poteſtate diaboli, & rigore futuri ſuppli-

ſupplicij. Tales ſunt ſeculi amatores, qui temporalibus ſic inhærent, φ damnationem eis im
minentem non penſant, neq; verentur, ſed vana ſecuritate perdunt ſeipſos, de qbus ait Apo
ſtolus 1. Theſ. 5. Cum dixerint, pax & ſecuritas, tūc repentinus eis ſuperueniet interitus. In
Eſaia quoq; domin' 27. ait: Veniet ſuper te malum atq; calamitas, & neſcies ortum eorum.
Porro ſecundum Hieronymum, hoc loco dicit auaritia mala, ad diſtinctionem bonæ, vt ſit
bona auaritia doctoris eccleſiaſtici, qui nunquam ſatiat multitudine ſectatorum: & quan-
to plures habuerit diſcipulos, tanto magis ad doctrinæ ſtudium concitetur. Vnde bona aua
ritia, eſt inceſſabilis appetitus ſpiritualium diuitiarū, quemadmodum bona ſuperbia nun-
cupatur, qua quis vilitatem peccati deteſtans, veram Deoq; placitam excellentiam cupit, de
qua domin' ait per Eſaiam 60. Ponam te in ſuperbiam ſeculorū. Hinc iuſtus, cuius eſt auxili
um à domino, aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit in valle lachrymarū. [cogitaſti confuſio-
nem domui tuæ] i. conſenſu & mente ea tractaſti, quæ animum faciunt inordinatum ac vi-
tioſum, confuſionemq; merentur tibi, & pertinentibus ad te, conſentientibus tibi, immo &
damnationem æternam, in qua nullus eſt ordo, ſed ſumma confuſio. [concidiſti populos
multos] eos corporaliter ſpiritualiterve lædendo, vt dictum eſt. [& peccauit anima tua] id
eſt, tuipſe in eos, ponendo partem pro toto, cuius peccati indicium eſt, quia lapis de pa-
riete clamabit. Hoc intelligi poteſt, vel de ipſis ædificijs electorum ab impijs diſſipatis ſecun
dum intellectum in præcedenti articulo poſitum, vel de electis, qui ſunt lapides viui ipſius
eccleſiæ, qui ſæpe zelo iuſtitiæ clamant ad Deum contra iniquos. Quidam per lapidem
iſtum intelligunt Chriſtum, lapidem angularem, qui in iudicio clamat aduerſus damnan-
dos, iuxta illud in Eſaia 42. Vociferabitur & clamabit, & ſuper inimicos ſuos confortabit.
[Væ qui ædificat ciuitatem in ſanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate.] Hoc generali-
ter accipi poteſt aduerſus principes, qui de prædis & ſumptibus aliorum iniuſtis conſtru-
unt ſibi vrbes, domos & caſtra, inaniter & pompoſe: aptius tamen accipitur contra præla-
tos carnales, & aliorum ſeductores, qui eccleſias ſuas vitioſe gubernant, mendaciter in-
ſtruunt, & in perditionem ſuam ac ſubditorum ſubuertunt. [Nunquid non à domino ex-
ercituum ſunt hæc?] id eſt, prædicta mala pœnalia, ſeu iuſtæ vindictæ à Deo ſunt vtique, Eſai. 45.
qui ait per Eſaiam: Ego Dominus faciens bonum, & creans malum. Vel ſenſus eſt, quod
ædificatio iſta culpabilis non eſt à DEO, quantum ad deformitatem peccati. Quod au-
tem iſta non ſint hoc modo à Deo, quod quidam male ab alijs gubernentur, hinc patet:
[Laborabunt enim populi] male recti atque ſeducti, [in multo igne] iræ, & cupiditatis,
ac vitiorum, immo & igne tartareo. [& gentes] huiuſcemodi [in uacuum] laborabunt,
[& deficient] id eſt, felicem finem non conſequentur, & fine fruſtrabuntur optato. Vn-
de Sapientiæ 5. fatentur: Laſſati ſumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vi-
as difficiles. Signum quoq; veritatis iſtorum eſt, [quia replebit terra] id eſt, eccleſia electo-
rum in hac valle miſeriæ ſeipſam ſemp humilians, à ſpiritu ſancto vnctionem & illuſtrati-
onem ſuſcipiet, [vt cognoſcat gloriam domini] id eſt, excellentiam ſapientiæ atque iuſtitiæ
Dei, ſeu maieſtatem diuinam in iuſta punitione prauorum, ſaluationeq; electorū. Quod
fiet tam copioſe, [quaſi aquæ operientes mare,] id eſt, ſicut flumina, quæ iugiter & exupe-
ranter deſcenderunt in mare magnum, eiuſq; ſuperficiem tangendo operiunt. Vnde Ec
cleſiaſtes inducit: Ad locum vnde exeunt flumina, reuertuntur, vt iterum fluant. Et ibi- Eccle. 1
dem ſcriptum eſt: Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat. Deniq; huic ſi-
mile eſt illud Eſaiæ 11. Repleta eſt terra ſcientia domini, ſicut aqua maris operiens. [Væ qui
potum dat amico ſuo, mittens fel ſuum] id eſt, cuilibet adulatori ſeu deceptori, q mala ſub
ſpecie boni proponit, & vere nociua atq; amara, vel æternæ amaritudinis inductiua inge
rit alteri, quem ſe confingit amare. [vt aſpiciat nuditatem eius] id eſt, reddat eum confuſum,
& bonis priuatum. Hinc Eſaias 32. Fraudulenti, inquit, vaſa peſſima ſunt. Et Pſalmiſta: Vi- Pſal. 5.
rum ſanguinū & doloſum abominabit dominus. Sed & qui ſophiſtice loquit, odibilis eſt.
Ideo ait Apoſtolus 1. Theſ. 5. Ab omni ſpecie mala abſtinete vos. [repletus eſt ignominia] qui
ita decipitur. [Bibe tu quoq;, & conſopire,] id eſt, tu deceptor viciſſitudinem recipe & quod
meruiſti, ſuſtine. [Circundabit te calix dexteræ domini] id eſt, diſtricta vltio Dei, quate-
nus ſicut feciſti proximo, fiat tibi à Deo. Quemadmodum Chriſtus Matth. 7. Eadem, in-
quit, menſura qua menſi fueritis, remetietur vobis. Hinc Ioannes Apocalypſ. 14. teſtatus
eſt: Hic bibet de vino iræ Dei omnipotentis, quod mixtum eſt mero in calice iræ ipſius. De
calice iſto habetur Pſalmo 74. Calix in manu domini, vini meri plen' mixto. Item Hiere-
mi. 51. Calix aureus Babylon in manu domini, de vino eius bibent oēs gentes. Præterea ad-
uertendum, quod dextera domini in ſcripturis ſæpe in bono accipit, & tunc magnum gra-
tiæ eius fauorem ac pietatem deſignat, ſicut in Pſalmo 17. quo dicitur: Dextera tua ſuſcepit
me. Interdum quoq; in malo accipitur, tuncq; deſignat grauem Dei vindictam, quemad-
modum etiam homo grauius percutit dextera quàm ſiniſtra, Vnde cantam' in Pſalmo 20.

Dextera

Dextera tua inueniat omnes qui te oderunt, atq; in loco præſenti: Circundabit te calix de-
xteræ domini. Et vomitus ignominiæ circundabit te, id eſt, tanta à Deo confuſione reple-
beris, vt præ crapula vomens quod ſumpſit, q̃a iniquitas tua & iuſta punitio redundabit in
te, ſicut in Pſalmo 7. habet: Lacum aperuit & effodit eum, & incidit in foueam quam fecit.
Prou. 11. In Prouerbiorum quoq; libro: In inſidijs ſuis capient iniqui. Et Eſaiæ 3. legitur: Væ impio
in malum, retributio manuum eius fiet ei. ſuper gloriam tuam, id eſt, poſt inaniſſimam glo
riationem & friuolam exultationem, quam in alioꝝ ſupplantatione habuiſti. Hoc dicit con-
tra eos, qui in aliorum ruina lætantur. Quia iniq̃tas Libani, id eſt, impietas gloriæ ſecularis
apparenter florentis. Libanus nanq; candidatio interpretat. operiet te, id eſt, tuæ deiectio-
nis atq; miſeriæ cauſa erit, & vaſtitas animalium deterrebit eos, id eſt, anguſtia, quam impij
rationalibus inferunt creaturis, erit cauſa, quod & ipſi à Deo deterrebunt in tempore vltio
Pſal. 96. nis. Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictor ſuus? Hoc generaliter cõtra idololatras
accipi poteſt, contra quos dicitur: Confundantur omnes qui adorant ſculptilia, & qui glo-
riantur in ſimulacris ſuis. Itemq; Deuteronom. 27. Maledictus omnis qui fecerit ſculpti-
le, & conflatile opus manuum artificum. Specialius vero accipitur contra omnes vitioſos,
qui creaturæ potius quàm creatori inhærent, & aliq̃d ſenſualiter diligunt, cuius phantaſma
ti tanquam idolo cuidam intenti ſunt, quorum deus venter eſt, vel Venus, aut certe pecu-
nia, ſeu gloria mundi, quibus implendum eſt, quod in fine primæ ſuæ Canonicæ ſcribit
Ioannes: Cuſtodite vos à ſimulacris. Nil ergo inordinate amemus, ſed Deus ſit in nobis ra
tio diligendi omnia, quæ præter eum amamus, nec vanis imaginibus cor noſtrum depin-
gamus, præſertim tempore diuinoꝝ, quatenus mente pura, nuda, indepicta, & integra ei
vacare poſſimus. Dominus in templo ſancto ſuo, id eſt, triumphanti ac militanti eccleſia,
immo in omni mente deuota & corpore deuotorum, ſicut Apoſtolus 1. Cor. 3. Templũ in-
quit, Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. Et rurſus: Corpora veſtra templum eſt ſpiritus ſancti. In
eccleſia militanti eſt per gratioſam inhabitationem, in eccleſia triumphanti per glorioſam
manifeſtationem, vbiq; aũt per eſſentiam, præſentiam atq; potentiam, q̃a in ipſo viuimus,
mouemur, & ſumus. Nuſquam vero eſt per incluſionem vel circunſcriptionem. Cætera in-
noteſcant ex dictis in præcedenti articulo.

¶ Declaratio capituli tertij, ſcilicet cantici: Domine, audiui auditionem tuam,
& timui. Arti. V.

PRæſenti capitulo præmittitur in Hebræo titulus iſte: [Oratio Abacuc prophetæ pro
ignorantijs vel ignorationibus] ſecundum Hieronymum, eſtq; ſenſus ſecundum eun-
dem, quia in principio huius libri temere dixit Propheta: Vſquequo domine clama
bo, & non exaudies? quare non reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces deuorante impio iu-
ſtiorem ſe? Propterea egreditur peruerſum iudicium. Et quædam ſimilia quæ prima fa-
cie non videntur bene ſonare. Nunc agit pœnitentiam, & plangit quod temere eſt loquu-
tus, & veniam deprecatur, eo quod contra diuina iudicia murmurauit, quia ignorans fe-
cit. Sed huic expoſitioni quidam obijciunt, quoniam veriſimile non videtur, quod prophe
ta diuinitus illuſtratus, ignorauerit diuina iudicia eſſe iuſta, ſaltem in generali, quamuis mo
dum rectitudinis neſcierit in particulari. Itaq; dicunt, quòd ſicut in propria perſona non
dixit præinducta verba contra diuinam iuſtitiam, ſed in perſona infirmorum, ita nunc
orat in perſona eorum, vt & murmuratio & oratio in illorum perſona prolata credatur.
Iſtud apparet ſatis probabiliter dictum, & verba Hieronymi poſſunt ad idem reduci, præ-
ſertim cum ipſe ſanctus Hieronymus in exordio expoſitionis huius prophetiæ teſtetur,
prophetam loqui verba præallegata in perſona Iudaicæ plebis. Et poſtea ait: Hæc dicit
Propheta, non quod ipſe ſentiat, ſed quod impatientiam humanam in ſua perſona ex-
primat ſicut frequenter Apoſtolus Paulus varias in ſe hominum recipit perſonas expri-
mitq; ſententias. Vnde quod nunc ait Hieronymus, Prophetam temere & ex ignoran-
tia eſſe loquutum, veniam quoq; precari, accipi poteſt ita, vt ipſa temeritas & ignorantia,
quæ in verbis prophetæ ſonuerunt, referantur ad eos, in quorum perſona loquutus eſt. Por-
ro, ſi quis dicat, non oportere prophetam à peccatis venialibus excuſari, & ideo licet agno
uerat Deum eſſe iuſtiſſimum, ac eius iudicia eſſe iuſta, non dubitauit in generali, tamen ex
interno cordis ſui dolore rõnem aliqualiter offuſcante & impatientia quadam, orta ex po-
puli Iudæorum grauiſſima oppreſſione, temere ſit loquut⁹, ſicut & Ionas propheta fugit à
Ionæ 1. facie domini. Et non obſtante quod dominus dixit, Nunquid bene iraſceris tu, reſpondit:
Ionæ 4. Bene iraſcor vſq; ad mortem. Iob etiam profitetur cap. 42. Inſipienter loquutus ſum & quę
vltra modum excederẽt ſciam meam. Idcirco ipſe me reprę̃hendo, & ago pœnitentiam in
fauilla & cinere. Si (inquam) quis dicat temere eſſe ſanctum Abacuc in hac parte loquutum
ex vehementi dolore, rectum rationis iudicium in particularibus aliqualiter impediente, at-
que ob id veniam poſtulantem, reſponſionis huius vigorem ſtudioſis committo. Ait ergo
beatus

beatus propheta: [Domine, audiui] interiori auditu te intus in anima per angelum tuū lo-
quentem, quemadmodū Zacharias: Angelus, inquit, loquebat̃ in me. Vel certe etiam exte- Zach. 2.
riori auditu per angelū. Certum eſt nanq́ꝫ, angelū Dei viſibiliter apparuiſſe, ſenſibiliterq́ꝫ fo-
ras loquutū fuiſſe huic prophetæ, q̄ñ in Babylonē tulit eundē, quemadmodū in Daniele ſcri- Dañ. 14.
bitur. Vnde & ea quæ nunc ſcribit, extrinſecus forte audiuit. [auditionem tuam] i. res audi-
tu perceptas, videlicet deiectionem & pœnam regis Babylonis ac populi eius, in præcedenti
articulo poſitas. [& timui] te, conſiderando rigorē tuæ iuſtitiæ, & q̄ horrendum ſit incidere Abac. 2.
in manus Dei viuentis. Deniq́ꝫ Eſaias, quid ſibi contigerat, cum Babyloniorum afflictiones Heb. 10.
ſibi Deus præoſtendiſſet, pandit dicēs: Propterea repleti ſunt lumbi mei dolore. Corrui cū
audirem, conturbatus ſum cum viderem, emarcuit cor mrū. [Dñe, opus tuū] eſt præinducta Eſai. 21.
punitio Chaldæoꝝ, q̄niam tua virtute poti⁹, q̄ humana poteſtate peracta eſt. [in medio an-
norum] id eſt, in virili ætate ipſius Balthaſar regis Babylonis. [viuifica illud] id eſt, ad effectū
perduc præfatam Chaldæorum ſeu Babylonioꝝ deiectionem. Balthaſar quippe fuit fili⁹ fi-
lij Nabuchodonoſor regis Babylonis, cui⁹ Balthaſar tempore Medi ac Perſæ demoliti ſunt Dani. 5.
Babylonē. Et q̄niam ætas virilis eſt medium vitæ humanæ, Ipſe Balthaſar, qui in virili ætate
occiſus eſt iuuenis, in medio annorum fertur occiſus, iuxta quem modū loquitur Ezechias: Eſai. 38.
Ego dixi, in dimidio dieꝝ meoꝝ vadam ad portas inferi, i. ad limbū patrū deſcendā. Au-
ditis enim ſermonibus Eſaiæ, putauit ſe in virili ætate ac iuuentute mox moriturum. Vel ſic
& fructuoſius: Dñe, opus tuū eſt q̄d ſupra dixiſti. Apparebit in finem, & non mentietũ mo-
ram fecerit, expecta illū, q̄a veniens veniet, &c. Id eſt, incarnatio & miſſio Chriſti in mundū, eſt
o Deus pater vel Deus trinitas opus tuum præcipuū, in medio annoꝝ, i. in plenitudine tem Abac. 2.
poꝝ ſeu tempore gratiæ, quod inter annum iræ & annum gloriæ mediū eſt. Viuifica illud,
Chriſtum actualiter mittendo in mundū ad liberandum gen⁹ humanū. Conſequenter pro-
pheta oſtendit, ſe certificatum à Deo de adimpletione & verificatione eoꝝ, quæ iam poſtu-
lauit. [In medio annoꝝ,] de quibus iam dictum eſt, [notū facies] i. opere demonſtrabis vera
eſſe quæ dixi, videlicet Chaldæoꝝ punitionem ſeu Chriſti aduentū. [Cum iratus fueris] ge-
neri humano propter originale peccatū, ianuam gloriæ clauſam tenendo, & nullū ſancto-
rum ad regnū cœloꝝ admittendo. [miſericordiæ recordaberis,] vnigenitū tuū ad hominum
redemptionem o pater pijſſime deſtinando, ſicut Apl'us ait: Cum venit plenitudo tēporis,
miſit Deus filiū ſuū in mundum. Itēq́ꝫ Ioan. In hoc apparuit charitas Dei, q̄m vnigenitū fili- Galat. 4.
um ſuū miſit in mundū. Vel ſic, Cum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis. i. poſtq̄ Chal- 1. Ioan. 4
dæos iuſte deieceris, populum Iudæoꝝ clementer de captiuitate Babylonica liberabis p Cy-
rum regem Perſaꝝ, prout Eſaias p̄dixit, & tēpore Eſdræ impletum eſt. Poteſt q̄q́ꝫ ita expo- Eſa. 45.
ni, Cum iratus fueris, vel Chaldæis, vel generi humano, miſericordię recordaberis, citra cō- 1. Eſd. 1.
dignum puniendo, & iuſtæ vltioni miſericordem relaxationem miſcendo, quēadmodum
ait Pſalm. Vniuerſæ viæ domini miſericordia & veritas. Ideo idem ait Pſal. Aut obliuiſcetur
miſereri Deus: aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas: Abſit autem, vt hæc ita intelli- Pſal. 24.
gantur, quaſi tandem finiēda ſint ſupplicia damnatoꝝ, vt opinati ſunt quidam. Deniq́ꝫ nec Pſal. 76.
ita intelligenda ſunt hæc, quaſi in Deum cadat ira ſiue obliuio, vel recordatio proprie dicta
ſecundum veritatē, ſed per ſimilitudinē quandā, quātum ad operationē extrinſecam, vt ira-
tus dicatur, quādo ad modum irati rigoroſe vlciſcitur: & obliuiſci, dum miſereri vel ſuffra-
gari deſiſtit: recordari q̄q́ꝫ, dum quaſi de nouo quid operat̃. Sic equidem ait Pſal. Vſq́ꝫquo
domine obliuiſceris me in finē? Et: Exurge, quare obdormis dñe? [Deus ab auſtro veniet.] Pſal. 12.
Hoc ita exponit ſanctus Hieronymus: A meridie, à claro lumine, à filijs lucis veniet Deus, ad & 43.
quē ſponſa ait Cant. 1. Vbi paſcis, vbi cubas in meridie? Deus etenī ſemp in meridie eſt, puta
in claritate patriæ & lumine gloriæ, & inde venire aſſeritur, non q localiter moueatur, ſed
q agnitio eius inde deſcendat ad nos, ſecundum q̄d ait Pſal. 143. Inclina cælos tuos, & deſcē-
de. [& ſanctus de monte Pharan] i. Chriſtus ſanctus ſanctoꝝ veniet in hunc mundū de ſub-
limi ſolio patris æterni, Pharan nanq́ꝫ interpretat̃, os videntis. Eſt aũt os quoddam intelle-
ctuale internum, q̄ verbum mentale profertur. De quo loquit̃ Eſaias 45. Os dñi non interro-
gaſtis. Et rurſum: Egredietur de ore meo iuſtitiæ verbum. Pater ergo æternus eſt mons Pha-
ran, i. altiſſima mens, omnia cernens, & omnem viſionē fontaliter cauſans. De quo filius pro-
dit, iuxta illud Eccl. 24. Ego ex ore altiſſimi prodiui, primogenita ante oēm creaturā. Qui-
dam vel literalius vel groſſius ita exponūt, Deus ab auſtro veniet, id eſt, quēadmodum Deus
venit à plaga auſtrali, q̄ñ produxit filios Iſrael ad terram p̄miſſionis ab Aegypto, q̄ eſt ad au-
ſtrum quo ad Iudæam: ſic veniet cū Medis ac Perſis ad redimendū eos de captiuitate Baby-
lonica. Et ſanctus de mōte Pharan, i. ſicut deduxit filios Iſrael per locum illū deſerti, ita redu-
cet eos de Babylone. Sed hac expoſitione gratioſior mihi apparet, quā Hierony. aſſerit ſe à
q̄dam audiſſe Hebræo, q dixit, q Bethlehem, in q̄ natus eſt Chriſtus De⁹, ſit ſita ad auſtrum:
ideo eo q̄d ait propheta, Deus ab auſtro veniet, deſignatur, q in Bethlehem naſceret̃, & inde

T conſur-

conſurgeret Chriſtus,& ſanctus de monte Phacan.i.ſaluator q legē dedit in monte Sinai,iu
xta quem Pharan eſt locus vicinus,ipſe eſt Deus ab auſtro aduenìens. Huic verſiculo addit
Hieronym⁹ aduerbiū,ſemper,q̄d(vt ait)etiā in Hrbræo habet,q̄ deſignat,ꝙ ſaluatoe in vni
urrſis benrficijs ſuis præteritia,præſentib⁹ ac futuris, ſit vnus author,idem'q; legislator. De q̄
ad Hrbræos 13.teſtat Apoſtous Ieſus Chrs heri & hodie,ipſe & in ſecula. ¶Poſtremo,iſtum
Hebræū, de quo expoſitionem hanc ſuſcepit Hierony. puto ad fidem fuiſſe cōuerſum. Iudæi
nanq; in Iudaiſmo manentrs,non dicūt Meſſiam futuꝝ veꝝ Deū,ſed hominem purū.[Ope
ruit cælos gloria eius]id eſt,diuina maieſtas, q̄ vere immenſa eſt, oēs orbes cæleſtes & bea-
tos cæli empyrei ciues tegit,ambit,circūdat, immo implet ac penetrat, nec tamen includit
neq; finit.Hinc Eccle.24. increata ſapientia conteſtat: Gyrū cæli circuiui ſola, & profūndū
abyſſi penetraui. Vel dicit gloria Dei,id eſt,clara eius notitia, glorioſus effectus,ſen cogni-
cio excellentiæ eius operire cælos.i. beatos, & eos q̄q;, quoꝝ conuerſatio eſt in cælis, q̄niam
lumen gloriæ,ſplendor gratiæ,claritas ſapiētię exuoerāter ſup eos deſcendit, & ſpēaliter te-
git eos ac implet,iuxta illud Iob 25.Nunquid eſt numerus militū ei⁹? & ſuper quē nō ſurgit
lumen ipſius? Iuxta hunc ſenſum ſcriptū eſt Sapientiæ 6. Dextera ſua teget eos.[& laudis ei⁹
plena eſt terra]id eſt,eccleſia militans per orbem terræ diffuſa, quemadmodū cantamus in
Pſal.112. A ſolis ortu vſq; ad occaſum laudabile nomen domini. Et item 8.Dñe domin⁹ no-
ſter,q̄ admirabile eſt nomen tuū in vniuerſa terra.Hinc Eſaias 11. Repleta,inquit,eſt terra ſci
entia dñi.Rurſus'q; 24. A finib⁹ terræ audiuimus laudes, gloriam iuſti. Deniq; in eodē Eſaia
Eſaię. 6. Seraphim clamant,Sanctus,ſanctus,ſanctus,domin⁹ De⁹ exercituum,plena eſt omnia terra
gloria eius.Vnde Hiere.31.domin⁹ loquit: Oēs cognoſcent me à minimo coꝝ vſq; ad ma
ximū,ſcilicet tempoee gratiæ.[Splendor ei⁹]i. vnigenitus filius patris, q (teſte Apoſtolo)eſt
Hebrę.1. ſplendor gloriæ & figura ſubſtantiæ patris,eſt eñ candor lucis æternæ, & ſpeculū ſine macu
Sap.7. la Dei maieſtatis,& imago bonitatis eius.[vt lux erit]id eſt,hominib⁹ clare innoteſcet,& pa-
tri eſſe æqualis noſcetur, ita ꝙ erit in mente fideliū, ſicut lux patris ſeu pater, à quo generat,
quemadmodū de ipſo ait Ioh. Erat lux vera,q̄ illuminat omnem hominem.Quod maxime
factū conſtat pee Apoſtoloꝝ prædicationē poſt Chriſti paſſionem. Vnde pro hac ſua clari-
ficatione Chriſtus paſſioni iam proximus deprecat⁹ eſt, dicēs Ioan.17. Clarifica me tu pater
apud temetipſum claritate,quā habui,anteq̄ mund⁹ fieret.[cornua in manibus eius.] Secun
dum Hierony.per cornua intelligunt regna,ſicut Daniel.7.decem cornua decem regna vo-
cantur. Et 1. Regum 2.quo dicitur: Exaltabit cornu Chriſti ſui, per coenu deſignatur re-
gia dignitas ſaluatoris. Eſt itaq; ſenſus,ꝙ in poteſtate & manu Chriſti ſint oīa regna, ipſe
enim eſt rex regum & dominus dominantium, cui data eſt omnis poteſtas in cælo & in ter
ra.De quo Daniel.7. legitur: Aſpiciebam in viſione noctis, & ecce in nubibus cæli quaſi fili
us hominis veniebat,& vſq; ad antiquū dieꝝ peruenit, & dedit ei poteſtatem, honorem &
regnū, & omnes populi, tribus & linguæ ſeruient ei. Poſſunt quoq; per cornua intelligi ca-
pita clauorum Chriſti manibus infixorum, vel crucis extrema. Et quamuis manus Chriſti
erant potius in cornibus crucis,quàm econuerſo, nihilominus dicitur nunc,cornua in mani
Ioan.10. bus eius,ad inſinuandū, ꝙ crux fuit in manu ſeu poteſtate Chriſti, qui ait: Nemo tollit ani-
mam meā à me,ſed ego ponā eam. Oblatus eſt eñ,quia voluit. Nec dubiū, quin Chriſt⁹ rex
Eſaię.53. Iſrael Dei electus poterat de cruce deſcendere,qđ perditionis filij illud pro ſigno quærebant.
Matt. 27 [Ibi abſcondita eſt fortitudo eius,] quia in paſſione latuit omnipotentia ſaluatoris, quem-
admodū Eſaias 53. prædixit: Vidim⁹ eū,& non erat aſpectus, & quaſi abſconditus vultus eius
& deſpectus. Et item: Inglorius erit inter viros aſpectus eius. Proptee quod ait Chriſtus in
Pſalmo 21. Ego autem ſum vermis, & non homo: opprobrium hominū & abiectio plebis.
[ante faciem eius ibit mors]id eſt,à facie Chriſti mors fugiet. Chriſtus eñ mortē expulit &
1.Cor.15 occidit,ſicut ait Apoſtolus: Abſorpta eſt mors in victoria. Et Oſee 13.ait ſaluator: De morte
redimam eos. Ero mors tua,o mors. Siquidem Cheiſtus ſua morte immortalitatem nobis
perfectam promeruit,quam in reſurrectione futura adipſcemur, atq; à morte peccati nos li-
berauit. Hinc Eſa.25.aſſerit: Præcipitabit domin⁹ mortem in ſempiternum. Vnde in euan-
Ioan.6. gelio loqtur Chriſtus: Qui credit in me, mortem non guſtabit in æternum.[Egredietur dia-
11.8. bolus ante pedes eius.]Secundū Hieronymū ſenſus eſt, ꝙ Chriſto de aqua baptiſmatis exeun
ti atq; deſertum intranti, mox occurrit diabolus tentans eum, prout Matth. 4. recolit: Du-
ctus eſt Ieſus in deſertū, vt tentaretur à diabolo. Hierony. q̄q; affirmat hoc loco,ꝙ coluber
antiquus quadraginta diebus tentauit Ieſum in ſolitudine. Vel ſenſus eſt,quòd per Chriſti
aduentū, prædicationem & occiſionem, victus atq; fugatus eſt ſatanas, vt Ioan.12. ait ſalua-
tor: Nunc princeps huius mundi eijciet foras. In hoc quippe apparuit filius Dei, vt diſſoluat
1.Ioan. 3 opera diaboli. Deniq; in euangelijs copioſe narratur, quemadmodum ab obſeſſis fugauerit
Chriſtus dæmonia, ita vt eo iam propinquante, timore diffugerēt, iuxta illud in euang. Lu.
4. Exibant dæmonia multa clamantia & dicentia, q a tu es filius Dei. Et itē: Ieſu fili Dei ſum-
mi,

mi,quid veniſti ante tempus torquere nos?[Stetit]ipſe dñs,id eſt,in ſolio ſuæ maieſtatis quie-
uit,[& menſus eſt terrã,]quemadmodũ Iob 38.teſtatur: Quis poſuit menſuras terræ?aut quis
tetendit ſuper eam lineam?Et in Eccõ: Altitudinem cæli & latitudinem terræ & profundũ Ecci 1.
abyſſi quis dimenſus eſt?Ipſe equidẽ in numero, pondere & menſura conſtituit vniuerſa.
Vel menſus eſt terram,mittẽdo angelos per oẽm orbem terrarum, ſecundũ illud Zachariæ 6.
Iſti ſunt,quos miſit dominus,vt perambulent terrã. Nã diabolus profitetur ad dñm Iob 1.Cir-
cuiui terram & perambulaui eam.Vel menſus eſt terrã.i.habitãtes in terra,omniũ perſonas,
qualitates,geſta & merita conſiderando,iuxta illud Eccle.23.Oculi dñi multo lucidiores ſu-
per ſolem,circunſpicientes omnes vias hominũ. Menſus eſt etiam homines,numerum eorum
in ſeipſo æternaliter prædeterminando.[Aſpexit] oculo æquitatis,[& diſſoluit gentes,] im-
pios atq; incredulos ſubuertendo.[& contriti ſunt montes ſeculi] id eſt,maiores elatioresq;
principes terræ.Fortioribus nanq; fortior inſtat cruciatus, & potentes potenter tormenta Sapi. 11.
patientur,vt dicit Sapiens. Hinc ſcriptũ eſt Baruch 3. Vbi ſunt principes gentiũ, qui domi-
nantur ſuper beſtias terræ,qui in auibus cæli ludunt?Exterminati ſunt, & ad inferos deſcen
derunt.[Incuruati ſunt colles mundi]id eſt, principes minores humiliati ſunt,[ab itineribus
æternitatis eius]id eſt,ab operibus ſeu proceſſibus diuinæ iuſtitiæ, ſeu Dei æterni ab æterno
præuiſis & præordinatis. Itinera itaq; Dei poſſunt intelligi diſpoſitiones rerum fiendarum in
mente diuina,ſecundum illud,q̃d increata ſapiẽtia loquit Pro.8.Dñs poſſedit me initio via-
rum ſuarum,antequã quicquã faceret à principio.Vel ipſi proceſſus operum diuinæ ſapiẽtiæ,pie-
tatis,vel æquitatis,de quibus Salomon faſſus eſt Pro.3. Viæ eius viæ pulchræ.De hac monti-
um colliumq; iuſta depreſſione ſcriptum eſt Eſa.23.Dñs Deus exercituum cogitauit hoc,vt
detraheret ſuperbiam oĩs gloriæ,& ad ignominiam deduceret vniuerſos Inclytos terræ. Et
alio loco: Incuruabitur ſublimitas hominũ, & humiliabitur altitudo virorum. Poteſt quoq; Eſa.5.
exponi in bono,vt Deus dicatur oculo ſuæ clementiæ gentes aſpexiſſe,& diſſoluiſſe corda
eorum ad pœnitentiam.Sicq; contriti ſunt montes,non ipſis, ſed eorum elatione ac vitijs demo-
litis,iuxta quod ſcriptum eſt Prouerb. 12. Verte impios,& nõ erunt. Et incuruati ſunt col
les mundi, ſalubriter ad veram ac humilem priſtinæ animoſitatis depreſſionem. De huiuſ-
cemodi optima incuruatione legitur in Baruch: Anima quæ triſtis eſt ſuper magnitudine Baruc. 2
mali & incedit curua,dat gloriã domino. Quidam referunt præinducta ſpecialiter ad Chal
dæos, à Perſis ac Medis diuina præordinatione ſubuerſos. [Pro iniquitate vidi tentoria
Aethiopiæ] id eſt, iniquitatum ſuarum demeritis fiunt homines ſpiritaliter denigrati atq;
dæmonibus aſſimilati, immo & tabernacula dæmonum; ſicut electi ſunt domus & templũ
Dei.[turbabuntur pelles terræ Madian.] Septuaginta tranſtulerunt, Pauebunt tabernacu-
la terræ Madian. Vnde ſecundũ Hieronymum eoſdem debemus accipere tabernacula Ae-
thiopum & Madianitarum,qui pro ſuis peccatis turbabunt timore horribili,cum ſe viderint Sapi. 5.
condemnandos.Spiritaliter,pelles Madian,intelliguntur propriæ voluntates,paſſiones ani
mæ & concupiſcentiæ carnis,quibus ſe tegunt,armant,& induunt vitioſi, rebelles, & inobe-
dientes.Quidam exponunt iſta ad literam,ita ꝙ pro iniquitate deſtructionis templi Hieru-
ſalem,tentoria Aethiopiæ & Madian ſint turbata, id eſt, à Perſis & Medis debellata,q̃niam
Aethiopes & Madianitæ fuerunt(vt dicunt) cum rege Babylonis in deſtructione templi, &
poſtea cum Babylonijs interfecti:quod vnde probari poſſit,ignoro.[Nunquid in fluminibus
iratus es domine, aut in fluminibus furor tuus,aut in mari indignatio tua?] quaſi dicat, Tu
Deus iuſtiſſime,non es inanimatis rebus iratus ſecundũ ſe, ſed in illis quædam opera facis ad
liberationem tuorum,& deſtructionem prauorum,ſicut in mari rubro atq; Iordane deſiccatis Exo. 14.
populum Iſrael redemiſti,& in mari illo Aegyptios ſubmerſiſti. [Qui aſcendis ſuper equos Ioſue 3.
tuos.]Iſtud ad literam referri poteſt ad equitatus Perſarum atq; Medorum, qui Deo auxi-
liante Chaldæos vicerunt. Propter q̃d dicitur Deus eorum aſcendiſſe equos,q̃niam inſpirauit
eis,vt equos contra Chaldæos aſcenderent.[& quadrigæ tuæ] id eſt, Perſarum ac Medorum
currus,[ſunt ſaluatio]id eſt,per currus & prælia horum liberati ſunt filij Iſrael de Babylo-
nica captiuitate per Cyrum regem Perſarum, vt ſcribitur in primo libro Eſdræ.[Suſcitans ſu 1.Eſd. 1.
ſcitabis arcum tuũ]id eſt, Perſis & Medis dabis virtutem pugnandi ac ſagittandi victorioſe
contra Chaldæos. Vnde Septuaginta tranſtulerunt: Intendens, extendes arcum tuum.
Quemadmodum ergo in Ezechiele gladium Nabuchodonoſor regis appellat dominus gla
dium ſuum,quia diuinæ iuſtitiæ extitit exequutor: Cum cœperit,inquiens,gladius meus vo- Ezec. 32.
lare: ita nunc quadrigæ & currus Perſarum, itemq; Medorum, dicitur quadrigæ currusq;
Dei.Itaq; ſuſcitabis arcus iſtorum, vt impleas [iuramenta tribubus, quæ loquutus es] id eſt, fa-
cies populo & tribubus Iudæorum, quæ eis per Moſen & prophetas promiſiſti, videlicet Num. 6.
quod quando in captiuitate implorarent veraciter clementiam tuam, eriperes eos & ad ter Eſai. 18.
ram promiſſionis eos adduceres. Hoc autem per Hieremiam dominus ſpecialiter promi- Hier. 29.
ſit Iudæis, quantum ad reditum à captiuitate in Babylone. Hinc per Moſen & Eſdram eis Iohel. 2.

loquutus eſt Deus: Si reuerſi fueritis ad me in toto corde veſtro, & ſi abducti fueritis ad ex-
Hier. 16. trema cæli, inde congregabo vos, & inducam vos in terram, quam dedi patribus veſtris. In
Hier. 50. fine verſiculi huius additur, ſemper, quia à tempore Abrahæ cœpit iſta promiſſio, & reite-
Neem. 1. rata eſt ſæpe, vel ſemper tempore opportuno.

¶ Proſequutio expoſitionis huius capituli ab eo loco, quo dicitur, Fluuios ſcindes terræ. Art. VI.

CONſequenter ad literam propheta proſequitur Chaldæorum deiectionem. [Fluui-
os ſcindes terræ.] Per flumina & aquas, frequenter intelliguntur reges & eorum exerci-
tus, ſicut teſtatur Eſaias: Adducet dñs ſuper Iudam aquas multas & fortes, regem Aſſy
riorum, & omnem gloriam eius. Eſt igitur ſenſus, ſecundum Hieronymum: Reges & po-
pulũ contra Iudæos pugnantes diſperges, o domine. Vel vt alij aſſerunt, intelligi poteſt de
diuiſione Euphratis fluuij, quem Perſæ ac Medi in plures lacus partiti ſunt, ſicq; per alueũ
principalem euacuatũ ab aquis, ingreſſi ſunt Babylonem. Quod quia Deo inſpirante fecerũt,
Deus feciſſe deſcribitur. [viderũt te] id eſt, omnipotẽtiam atq; rigorẽ diuinæ iuſtitiæ per ex-
perientiam agnouerũt. [& doluerunt montes,] puta elati principes Babylonis, & cæteri qui
populum tuũ vaſtauerũt, quando à Perſis & Media occidebant. Vnde in libro Iudicum ha-
Iudic. 5. betur: Sic pereant inimici tui domine. Itemq; in Pſalmo 82. Confundant & pereant, & co-
gnoſcant quia nomen tibi dñs. [gurges aquarum tranſiit] id eſt, impetus perſequutionis pſe-
quentium populum tuũ, te operante, defecit. Vel ſenſus eſt, quod inundatio aquarum Euphratis
modo præfato ceſſauit. [Dedit abyſſus vocem ſuam] i. aqua prænominata cũ quodam fragore
& ſonitu locum ſuũ reliquit. Vel dedit vocem ſuam materialiter & occaſionaliter, quia ex eius
diuiſione ſumpſerũt alij materiam laudandi diuinam iuſtitiam, prout in Pſal. 64. cantat: Val
les abundabunt frumento, clamabunt, etenim hymnũ dicent. Sic nanq; inanimata Deũ be
nedicere & laudare ferunt. Porro ſecundũ Hieronymũ ſenſus eſt, Abyſſus dedit vocẽ ſuam,
id eſt, inferi laudauerũt te, quod de ſanctis in limbo detẽtis forte intelligit. Vel quod de Chaldæorum
damnatione lætati ſunt dæmones, & quo ad hoc, diuinam iuſtitiam approbarũt. [altitudo
manus ſuas leuauit] id eſt, ſuperni atq; angelici ſpũs interioribus manibus de diuinæ iuſti-
Apoc. 18 tiæ exequutione plaudendo, Deũ glorificarũt. Hinc in Apoc. ſpũalis Babylonis deſtructio-
ne deſcripta, inducitur: Exultate cæli & ſancti apoſtoli & prophetæ, quoniam iudicauit Deus
iudicium veſtrum. Vel ſenſus eſt, quod Deus altiſſimus, qui eſt ſumma & prima ſublimitas, ma
nus ſuas leuauit, id eſt, poteſtatem ſuam exercuit contra Chaldæos. [Sol & luna ſteterunt in
habitaculo ſuo.] Conſuetudo ſcripturæ eſt, vt luminaria cæli, quæ in miniſteriũ hominum
condita ſunt, obſcurari & mœrere dicant dum hominibus aduerſa magna contingũt, vt
Ezec. 12. patet in Ezechiele, Iohele, aliiſq; prophetis. Cum vero hominibus proſpera accidunt, fulge-
Iohel. 2. re & quaſi reflorere feruntur. Quemadmodum ergo in deuaſtatione Iudæorum diriſſima à
Chaldæis, ſol & luna obſcurata dicũtur per quandam metaphoram, iuxta illud Iohe. 2. Sol
& luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerũt ſplendorem ſuum: ſic in liberatione eorum à ca-
ptiuitate Chaldaica, ſol & luna ad priſtinum ſunt reuerſa vigorem, non quod in ſeipſis mutata
ſunt quantũ ad modũ præfatũ. Sic igitur loco præſenti denunciata Iudæorum liberatione, ſol
& luna in habitaculo ſuo ſtetiſſe ſcribuntur, id eſt, in gradu atq; vigore vel ſplendore cõſue-
to fuerunt: hoc eſt, ſic de eorum fulgore gauiſi ſunt Iudæi, vt olim tempore proſperitatis ac pa
cis, ita quod ſtare non dicit hic ceſſationem à motu, ſed exiſtentiam ſtabilem, ſicut cõmuniter
dicim⁹, Ille ſtetit Romæ tot annis. Vnde ſeptuaginta tranſtulerũt, Eleuatus eſt ſol, quod ad pri-
ſtini vigoris receptiõem modo nũc explanato, & luna ſtetit in ordine ſuo, id eſt, in priſtino
gradu ac modo. [in luce ſagittarum tuarum ibunt] id eſt, ſol & luna ſolito curſu mouebunt, quo
ad ipſos Iudæos, eorum vtilitati ſuis motibus deſeruiendo, vt olim in luce ſagittarum tuarum, id
eſt, mediantibus ſplendoribus Perſarum ac Medorum ſagittis, quas contra Chaldæos miſerũt,
atq; per hoc populũ Iſrael de illorum manibus redemerũt. Simili ſenſu ſubiũgitur: [In ſplen
dore fulgurantis haſtæ tuæ] id eſt, mediantibus fulgidis haſtis Perſarum, quorum ſagittę & haſtę
dicũtur eſſe Dei, prout pręcedẽti articulo equi & currus eorum, Dei eſſe dicunt. Vel ſenſus eſt,
quod Chaldęi ibũt, i. peribũt & eſſe ceſſabũt virtute ſagittarum atq; haſtarum iam præfatarum. [in fre-
mitu] i. in diſtrictione tuę iuſtitiæ, vel in ira & animoſitate Perſarum. [cõculcabis terram] i. po
pulũ Chaldæorum ſeu Babyloniæ regionem. [& in furore] id eſt, in rigore tuæ iuſtitiæ, [obſtu-
pefacies gentes] Chaldæis auxiliantes. [Egreſſus es] nõ locũ mutando, qui incircũſcriptibilis,
inuariabiliſq; conſiſtis, ſed tuam potentiã oſtendẽdo, & aliquid de nouo manifeſte operan-
do, [in ſalutẽ populi tui] i. ad ſaluandũ Iudæos de captiuitate ſæpe præfata, [in ſalutem cũ Chro
tuo] id eſt, cũ Cyro rege Perſarum, vt quidam exponũt, qui dicit Chrs Dei, i. in regem à Deo elect⁹,
Eſa. 45. iuxta illud in Eſaia: Hæc dicit dñs Chriſto meo Cyro. Hieron. aũt exponit de domino no
ſtro Ieſu Chriſto, cũ quo in hunc mundũ per incarnationem veniente, venit & pater per gra-
Ioan. 14. tiæ ſuæ operationem multiplicẽ, ſicut & filius is loquitur: Si quis diligit me, ſermonẽ meum
ſeruabit,

ſeruabit:& pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eũ faciemus.
Et rurſus Pater (inquit) in me manens, ipſe facit opera. Et: Pater non reliquit me ſolum. Ve- Ibidem.
nit ergo pater in ſalutẽ generis humani cũ Chriſto ſuo domino ſaluatore. nam & opa ſum-
mæ trinitatis ſunt indiuiſa: & filius, Omnia, ait, quæ facit pater, hæc & filius ſimiliter facit. Ioan. 5.
[Percuſſiſti caput de domo impij] id eſt, Balthaſar regem Babylonis per Perſas occidiſti, & Dani. 5.
de palatio ſuo eiecisti. Vel caput iſtud intelligitur diabolus à Chriſto deiectus, ſeu Antichri- Matt. 4.
ſtus ab ipſo deijciendus. [denudaſti fundamentũ eius vſq; ad collũ] id eſt, abſcondita & ſe-
creta capitis huius totaliter confudiſti & reuelaſti & deſtruxiſti. Machinationes enim dia-
boli Chriſtus aperuit, ita vt dicat Apoſtolus: Non ignoramus cogitationes diaboli. Et de- 2.Cor. 2.
nuo: Alij datur diſcretio ſpirituum. Omnia quoq; abſcondita regis Balthaſar Chaldæi ſcru- 1.Cor. 12.
tati ſunt. [Maledixiſti ſceptris eius] id eſt, regnis ac dominationibus regis Babylonis maledi
xiſti. [& capiti bellatorũ eius] id eſt, principi militiæ. [Venientibus vt turbo ad diſpergendũ
me] id eſt, qui copioſe & impetuoſe venerũt ad deſtruendum pplm Iudæorũ. Non eſt aũt ne-
ceſſe, hic oĩa referri præciſe ad eoſdẽ numero, qm̃ ſacra ſcriptura ſæpe loquit̃ de diuerſis q̃ſi
de eiſdem, q̃ ad vnum populum pertinent. Rex autem Babylonis & eius princeps militiæ,
qui Hieruſalem deſtruxerunt, fuerunt Nabuchodonoſor & Nabuſardan, qui non fuerunt à
Perſis & Medis occiſi. [Exultatio eorũ ſicut eius q deuorat pauperem in abſcondito] i. præ-
fati principes ſic gloriati ſunt populum Iſrael opprimendo, quẽadmodũ gloriatur crudelis
egenum occulte dilanians & affligens, qm̃ ſine timore hoc fecerunt crudeliter, nec Deũ oĩa
inſpicientem tanq̃ iudicẽ attenderunt. [Viam feciſti in mari equis tuis] i. equis atq; equitib'
Perſarũ & Medorũ dediſti iter per arentem Euphratis alueum, aqua eius hincinde educta.
Ideo ſubdit: [in luto aquarũ multarũ.] Aqua enim educta, terra aluei fuit aliquo modo lu-
toſa. Euphratem autem nominat mare, more loquendi Hebraico, q̃ quælibet grandis aqua-
rum collectio dicitur mare, ſecũdum illud Gene. 1. Congregationes aquarũ appellauit De'
maria. [Audiui] à te domine per ſpm̃ prophetiæ cõminationes tuas aduerſus Chaldæos. [&
conturbatus eſt venter meus] id eſt, dolor ſeu timor animæ tantus fuit, ꝙ redundauit in cor-
pus. Vel per ventrem intelligitur mens, quæ eſt vterus ſpũalis, de quo Salomon ait: Fili acci- Prou. 23.
pe doctrinam, quæ tibi pulchra erit, cum in ventre tuo tenueris eam. De quo patet teſtatur Pſal. 109.
in pſal. ad filium: Ex vtero ante luciferũ genui te. [à voce] id eſt, ab auditu verborũ tuorũ, [cõ-
tremuerunt labia mea,] in tantũ formidaui rigorem iuſtitiæ tuæ. Quanuis autem Abacuc de
Chaldæorũ deiectione gauiſus ſit, ſecundũ vnam conſideratioñ, prout fuit occaſio liberati
onis Iudæorũ, tamen ſecundum aliquas conſiderationes expauit ac doluit, & ex amore na-
turæ, eorũ grauiſſimæ calamitati compaſſus eſt, ſicut ſuperius ex Eſaia oſtenſum eſt. Nam &
Eſaias, deſcripta Babylonis deſtructione, inter cætera dicit: Elanguit cor meum, tenebræ Eſai. 21.
ſtupefecerunt me. [Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat] id eſt, tribula-
tio & infirmitas, quantumcunq; grauis me apprehendat, dummodo tibi placuerit, & gra-
tiæ tuæ ſubuentione ſuppoſita, qua patientiam largiaris. [vt requieſcam in die tribulatiõis]
id eſt, tempore deſtructionis Babyloniorũ ceſſet captiuitatis meæ preſſura, & in ſpe liberati-
onis repauſem. [Vt aſcendam ad populũ accinctum noſtrũ] i. Babylone deſtructa, de licen-
tia Cyri regis Perſarũ pergam à Chaldæa in Iudæam ſimul cũ populo Iudæorũ in Iudæã re-
uertente armato atq; ad prælium ꝑparato, videlicet cũ viris præclaris Eſdra, Neemia, Zoro-
babel, & Ieſu filio Ioſedech, qui propter inſidias hoſtiũ erant ad pugnandum diſpoſiti, vt
patet in Eſdra. Hæc dicit Abacuc non in ſua, ſed in Iudæorũ perſona. Ipſe enim in captiuita-
te prædicta non fuit, ſed in Iudæa remanſit, vt legitur in Danie. Conſequenter propheta cau Dan. 14.
ſam aſſignat, cur in die tribulationis Babyloniorũ tam vehementer requieſcere & conſola-
ri rogauerit. [Ficus enim non florebit, & non erit germẽ in vineis] i. arbores fici & vites ſte-
riles erunt. [Mentietur opus oliuæ] i. ſperatus oliuarum fructus præſtolantes decipiet, & per
modum mentientis ſe habebit, non oriendo, vt aliquando prætendebat. [& arua nõ afferent
cibum.] Pro quo Septuaginta tranſtulerunt, Campi non facient eſcas. per quæ oĩa inſinu
atur ſterilitas territorij Chaldæorum, cuius campos & arbores Perſæ & Medi vaſtabant. Et
aliqui aſſerunt, ꝙ ſterilitas iſta fuit plaga à Deo inflicta ante Perſarũ aduẽtum. Certũ eſt au-
tem, ꝙ talis ſterilitas expugnationem vaſtitatẽq; terræ ſoleat concomitari. [Abſcindetur de
ouili pecus] i. à ſtabulis Chaldæorũ auferent̃ iumenta eorũ, vel per hoſtes vel alimentorũ pe-
nuriam. ideo ſubditur: [& non erit armentũ] i. pecorũ multitudo [in præſepibus] in quibus ci-
bos accipere ſolent, ſicq; Chaldæis adhuc manentibus, vel in terra illorum exiſtentibus, dee-
rit carnium vſus. Poſtremo, qm̃ ex conſideratione punitionis prauorum, ſolent electi cauti-
ores melioresq; fieri, atq; ad gratiarũ actionem & laudẽ diuinã ꝓuocari, (quemadmodũ in
Prou. Salomon aſtruit, Peſtilente flagellato, homo ſapientior erit. Etenim felix, quem faciũt Prou. 9.
aliena damna peritũ) propheta Deum laudans, eiuſq; æquitati applaudens, ſubiungit: [Ego
autem] illis ſic pereuntibus, [in domino gaudebo,] in contẽplatione & dilectione eius & be-

neficioꝝ ac promiſſoꝝ ipſius, in actibus quoq; virtuoſis ei placẽtibus, ſicut & virgo Maria:
Lucæ 1. Exultauit, inqt, ſpiritus meus in Deo ſalutari meo. Et Anna in libro primo Regũ: Exulta-
1. Reg. 2. uit cor meũ in dño. [& exultabo] i. ſigna interioris lætitię exterius demonſtrabo [in Deo Ie-
ſu] i. ſaluatore [meo.] Vnde Septuaginta tranſtulerũt, gaudebo ſup Deo ſaluatore meo. Po
teſtq; nomen Ieſu hoc loco ſumi proprie atq; communiter, intentio nanq; prophetæ finalis
ac principalis eſt, loqui vel de ipſo ſaluatore filio Dei, & eius, quam nobis impendit, ſalute,
vel de Cyro rege Perſaꝝ, & Iudæoꝝ per eũ liberatione, inquantũ fuerũt figura Chriſti regia
& ſuæ ſaluationis. [Deus dñs fortitudo mea,] non formalis, ſed effectiua, confirmator meus,
& totius roboris mei cauſa præcipua, cuius virtute liberatus eſt populus Iſrael de Babylone,
Pſal. 17. de quo ait Pſal. Diligam te dñe fortitudo mea. Qui & teſtaẽ Ioan. 15. Sine me nihil poteſtis
facere. [& ponit pedes meos quaſi ceruoꝝ] i. agilitatẽ bene agendi mihi præſtabit, & populũ
Iſrael in terram Iudæ expedite reducet. Loquiẽ aũt propheta in perſona populi ſui. [& ſuper
excelſa mea] i. ad loca Iudææ, [ſublimia] & montoſa [deducet me victor] Deus omnipo-
Nũe. 23. tens, de quo in Numeris Balaam conteſtaẽ: Dñe Deus Iſrael cũ eo eſt, & clangor victoriæ re-
Iudic. 10. gia in illo eſt, de quo loquiẽ Iephte: Quæ dñs Deus noſter victor obtinuit, in noſtram cedẽt
Heſter 13. partem. Ipſe eſt rex ille omnipotẽs, cuius volũtati nedũ non præualere, ſed nec reſiſtere qſpi
am poteſt. Vel ſuper excelſa mea. i. ad virtutũ præclariſſima opera, ſiue ad priſtinam dignita
tem, honorem & gloriam, puta ad ſacerdotiũ, ſacrificia, templi reparationem, principatum
ac poteſtatem deducet me victor. hæc enim poſt reditũ de Babylone recuperauerũt Iudęi, vt
1. Eſd. 6. patet in Eſdra & libro Machabæoꝝ ac alijs locis. Vel ad regna cæleſtia deducet me victor
1. Mac. 4. Chriſtus, de quo legiẽ Apocalyp. 5. Vicit leo de tribu Iuda, ſicq; verba iſta accipi poſſunt in
2. Ma. 10. perſona eoꝝ, quos Chriſtus de limbo perduxit ad patriam. Sic ergo deducet me [in pſalmis
canentem] id eſt, ei gratias referentem, eumq; laudantem, ſicut Eccleſiaſt. 51. ſcribiẽ: Lauda-
bit vſq; ad mortem anima mea dominũ, quoniam eruis ſuſtinentes te domine, & liberas eos
de omni anguſtia.

¶Expoſitio eiuſdẽ cantici tropologica ſeu moralis. de expoſitiõe exordij cantici
huius ſecundũ tranſlationẽ Septuaginta interpretum. Art. VII.

QVoniam tractatus Miſſalis officij in die Paraſceues, ex hoc cantico ſumptus eſt ſecun
dũ translationem Septuaginta, quæ etiam tranſlatio à tranſlatiõe Hieronymi, in hoc
paſſu ſatis diſtat, congruit principiũ cantici huius ſecũdum illorũ tranſlationem per-
tranſeũdo exponere. Titulus aũt, quẽ Septuaginta capitulo huic præmittũt, eſt hic: [Oratio
Abacuc prophetæ cũ cantico.] qa in iſto capitulo agitur de Chriſti aduentu & ſaluatione,
pro qua Deum cum hymnis, pſalmis & canticis ſpũalibus orare debemus. Itaq; Septuaginta
tranſtulerũt: [Domine, audiui auditũ tuum, & timui,] quod ſuprà ſatis expoſitum eſt. Domi-
ne, cõſideraui opera tua. i. mirabilia tua iudicia, effectus tuæ iuſtitiæ, ordinem creaturarum,
gubernationem vniuerſi, miracula quæ à principio mundi feciſti, dona gratiaꝝ, hominum
diſpoſitionem, & qualiter genus humanũ liberare decreueris. [& obſtupui] vel expaui, id eſt,
ad mentis exceſſum perductus ſum, & præ admiratione defeci, clamans cũ diuino Apoſto-
Rom. 11. lo: O altitudo diuitiaꝝ ſapientiæ & ſcientiæ Dei, q̃ incompræhenſibilia ſunt iudicia eius, &
inueſtigabiles viæ eius. Porro ſecũdum Hieronymũ, quod Septuaginta dixerũt, conſidera-
ui & obſtupui, in Hebraico non habeẽ. Verum ſecũdum Auguſtinũ, qui in lib. de ciuitate
Dei in pluribus locis valde commendat translationem Septuaginta, aſſerens eos propheta-
li ſpiritu tranſtuliſſe, & ex diuino inſtinctu addidiſſe quæ addiderũt, tenendum eſt, φ iſta &
reliqua quæ addiderunt, Deo inſpirante loquuti ſunt. [In medio duoꝝ animalium cogno-
ſceris] vel innoteſces, id eſt, inter duos populos, ex qbus collecta eſt ſancta Eccleſia, vtpote
in medio conuerſorum ex Iudaiſmo & paganiſmo. De quibus loquiẽ Zacharias 6. Conſili-
um pacis erit inter duos illos. Et Apoſtolus Epheſio. 2. Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtraque
vnum. Quemadmodũ enim duo parietes in lapide angulari concurrũt & copulantur, ita in
Chriſto ſummo lapide angulari duo populi iſti facti ſunt vnũ myſticũ corpus, vnumq; tem-
Zacha. 2. plum, de quo dicit Zacharias: Ipſe ædificabit templũ domino. Vel duo animalia, intelligun
tur duo teſtamenta, vere viuifica, gratiæ vitam ſpirantia. Quidam per duo animalia intelli-
Lucę. 23. gunt duos latrones, inter quos ſuſpenſus eſt Chriſtus atq; innotuit, Centurione dicẽte: Vere
filius Dei erat iſte. Quando & omnis turba eorũ qui aderant, & videbant quæ tempore paſ-
Lucę 2. ſionis fiebant, percutiẽtes pectora ſua reuertebanẽ. Poſtremo, non deſunt, q per duo anima-
lia intelligunt bouem & aſinũ, quos Ioſeph ſecũ duxit in Bethlehem, Chriſti natiuitate inſtã-
te, inter quos infantulus Ieſus in præſepio poſitus, agnitus fuit à matre & Ioſeph, vel ab iſtis
iumentis, ſecundũ ſimilitudinem quandã. Ad qd referũt illud Eſa. 1. Cognouit bos poſſeſſo-
rem ſuũ, & aſinus præſepe dñi ſui. Expoſitio aũt eorum, q per duo animalia intelligũt filium
& ſpm̃ ſanctũ, eo φ pater per filiũ & ſpm̃ ſanctũ cognoſcatẽ (q etiam Eſa. 6. per duo Seraphim
filium & ſpm̃ ſanctum accipiunt) eſt ſuſpecta, nec placet, præſertim cum cãticum iſtud ſpe

cia

cialiter de pſona filij tractet. [Cum appropinquauerint anni, cognoſceris] i. tēpore grẽ ſeu
euãgelicæ legis clarius te agnoſcēt fideles, qa vt ait Apoſtolꝰ Galat. 4. Vbi venit plenitudo
tēporis, miſit Deus filiũ ſuũ. Et in prima ſua canonica ait Ioannes: Scimus, qm̃ filius Dei ve- 1.Ioan. 5
nit, & dedit nobis ſenſum, vt cognoſcamus Deũ verũ. Ante eñ notus erat in Iudæa Deus, ſed
adueniēte tp̃e grẽ, ad vnius veri Dei cultũ atq; notitiã totus cõuerſus eſt mũdus. Cũ aduene-
rit tēpus præordinatũ à Deo, [oſtenderis] i. fidelibus innoteſces, hoc eſt tēpus incarnationis
& cõuerſatiõis Chr̃i in mũdo, itēq; euãgelicæ pdicatiõis. De q̃ loquit Paulꝰ 2. Cor. 6. Ecce nũc
tēpus acceptabile, ecce nũc dies ſalutis. Et Baruch. 3. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cũ hoĩbus Ioan. 17.
cõuerſatus eſt. Vñ & Chr̃s ait ad patrē: Ego te clarificaui ſup terrã, manifeſtaui nomē tuum
hoĩbus, q̃s dediſti mihi. [Deus à Themã veniet] i. ab auſtro, ſecundũ Hieroñ. q̃d iã ſatis expo
ſitũ reor. [& ſanctus de mõte vmbroſo & cõdenſo] i. Chr̃s ſanctus ſanctoꝝ in mundum hũc
venit de paradiſo cæleſti ac ſummo, pleno vinis vberrimisq; arboribus, puta angelicis atq;
ſupernis virtutibus. Vel mons iſte vmbroſus, eſt Deus pater incõpræhenſibilis & pfectus, q
maieſtate ſua oĩa tegit & operit, de cuius ſinu filius deſcēdit in mundũ, non locũ tranſmu-
tans, ſed naturam humanã aſſumens. Quidã dicunt: Deus à Libano veniet, & redit in idem.
Per Libanum nempe, qui candidatio interpretatur, ſplendidiſſimus iſte paradiſus, vel ſu-
perpulcherrimus Deus pater, ſeu lux diuina inacceſſibilis, congrue deſignatur. Quod vero
nunc dictum eſt, [cum aduenerit tempus, oſtenderis] ſecundum Hieronymum in Hebræo
non ponitur, ſed à LXX. eſt additum. Cum ergo ex his pateat, in cantico iſto tam manifeſte
tractari prophetatumq; eſſe de Chriſto, ac eius myſterijs, præſertim ſecundum LXX. tranſ-
lationem, certum eſt quoſdam in huius cantici explanatione nimis ſuperficiales & literales
conſiſtere, qui omnia iſta, & pene omnia quæ ſequuntur, ad literam referunt ad Babyloniæ
deſtructionem. ¶ Nunc ad moralitatem eundum eſt, vnde quilibet contemplatiuus fidelis,
diuinorum operum conſiderator induſtrius, dicere poteſt: [Domine audiui] auribus men-
tis & corporis [auditionem tuam] i. ſacræ ſcripturæ ſermones, & verba diuinitus reuelata,
de quibus loquitur Eſaias 53. Dñe, quis credidit auditui noſtro? [& timui] filiali & caſto ti-
more, qui eſt fuga mali culpæ, ne Deus offendatur, ſicut timuit Pſalmiſta, qui ait: A verbis Pſal. 118
tuis formidauit cor meum. Itaq; cum reuerentia & timore audienda ſunt verba Dei. Vnde
Ioſiæ 4. Regum 22. promittitur: Quia timuiſti à facie verborum quæ audiſti, & perterritum
eſt cor tuum, in pace colligeris. Et Hieremias: Factus ſum, inquit, velut vir ebrius à facie Hier. 23.
verborum ſanctorum Dei. Quis enim non timeat, audiens illud: De omni verbo ocioſo Matt. 12
reddent homines rationem? Et illud: Horrendum eſt incidere in manus Dei viuentis? Et: Hebr. 10
Neſcit homo, an ſit dignus amore, vel odio: ſed omnia in futurum reſeruantur incerta? Il- Eccl. 9.
lud etiam: Ite maledicti in ignem æternum? Ideo ſanctus Iob 23. profitetur: Conſiderans Matt. 25
Deum, timore ſolicitor. Alibi quoq; dicit ſcriptura Prou. 28. Beatus homo qui ſemper eſt
pauidus. [Dñe opus tuum] eſt noſtra redemptio, & omne bonum quod agimus. non enim
ſumus ſufficiētes cogitare aliquid ex nobis, ſed Deus eſt, qui operatur in nobis velle & perfi- 2.Cor. 3.
cere. [in medio annorum] videlicet anno gratiæ ac euangelicæ legis, qui inter annum le-
gis Moſaicæ annumq; gloriæ medius eſt. [viuifica illud,] animas noſtras actualiter redi-
mendo, noſq; in iuuentute noſtra in bonis operibus inflammando, & omne quod agimus,
per charitatem infuſam ſpiritaliter viuificando. [In medio annorum] iam dicto, [notum
facies] noſtræ redemptionis vel iuſtificationis opus, dando gratiam magnam ac euidētem,
ita vt electi tui inter cæteros quaſi ſidera verbo & exemplo reſplendeant. [Quum iratus
fueris] tuos electos nunc caſtigando, atque pro ſuis peccatis multipliciter corripiendo,
hoſtibusq; tradendo. [miſericordiæ recordaberis] peccata dimittendo, gratiam reſun-
dendo, conſolationem præſtando, citra condignum vlciſcendo, & cum tribulatione pro- 1.Cor. 10
uentum faciendo. Ideo cantamus in Pſalmo 84. Nunquid in æternum iraſceris nobis? De-
us tu conuerſus viuificabis nos. Et item 129. Si iniquitates obſeruaueris domine, domine
quis ſuſtinebit? Hinc in Threnis Hieremias teſtatur: Miſericordiæ domini, quia non ſu- Threñ. 3
mus conſumpti, quia non defecerunt miſerationes eius. Denique in libro Tobiæ ſcriptum Tobi. 3.
eſt: Benedictum eſt nomen tuum Deus patrum noſtrorum, quia quum iratus fueris, miſeri-
cordiam facies, & in tempore tribulationis peccata dimittis his qui inuocant te. Et rur- Ibidem.
ſum: Non delectaris domine in perditionibus noſtris, quia poſt tempeſtatem tranquillum
facis, & poſt fletum exultationem infundis. [Deus ab auſtro veniet, & ſanctus de monte Pha
ran.] Deum ſemper precemur, vt iuxta ſenſum præhabitum ad nos venire, iugiterq; nobiſ-
cum manere dignetur. Per auſtrum quoq; intelliguntur homines lumine gratiæ radioſi,
& à Deo ſublimiter docti. De illis igitur venit Deus ad alios, dum gratiam ſibi cõceſſam, alijs
cõmunicare, eoſq; ad Deũ reducere enitunt. [Operuit cælos] i. cõtemplatiuos, quoꝝ cõuer-
ſatio eſt in cælis. [gloria eius] dicente in eoꝝ perſona Apoſtolo 2. Cor. 3. Nos aũt reuelata fa-
cie, gloriã Dei ſpeculantes. [& laudis eius plena eſt terra] i. actiuũ qui circa terrena verſantur.

Terra quoq́, i. terreni, carnales & reprobi, frequēter in ore pleni ſunt laudib' Dei, ſed mēte
& opere nō ceſſant inhonorare Deū atq́ offendere, de qbus dn̄s proteſtaſ Eſai. 29. Populus
Matt. 7. hic labijs me honorat, cor aūt eoꝝ longe eſt à me. [ſplendor eius] i. fulgor grāe Dei, [vt lux
erit] i. clarus & cādidus, ſicut lumen ſolare, cui in multis aſſimilatur, tenebras mentis fugan
do, aīam fœcundando, torporem acediæ auferendo, intima cordis ornando. Iuſuper ſplen-
dor grāe aſſimilatur lumini gloriæ, cuius eſt inchoatio quædā. [Cornua in manibus eius.]
Cornua iſta poſſunt accipi in bono, pro eleuatis & ſanctis virtutibus animæ, quæ ſunt in
manibus Dei, quia in eius poteſtate eſt eas dare, conſeruare, auferre, & cōſummare. Itemq́
in malo, pro noſtris ſuperbijs, ac cæteris, quibus contra Deum & proximum intumeſcimus,
vitijs. Iuxta illud Iob 15. Quid te eleuat cor tuum, & quaſi magna cogitans, attonitos habes
oculos? quid tumet contra Deum ſpiritus tuus? Iſtis cōminatur ſermo diuinus in Amos: Væ
Amos 6. qui dicitis: Nunquid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua? Hæc quoq́ cor-
nua noſtra ſunt in manibus Dei, qui ſuperbos ad nutum deijcere poteſt, quemadmodū ſcri
Pſal. 67. ptum eſt: Deus confringet capita inimicorum ſuorum, verticem capilli perambulantiū in
delictis ſuis. [Ibi abſcondita eſt fortitudo eius] quia in bonis cornibus electorum, virtus
diuina frequenter agit occulte, ſed & ſuperborum deiectionem ſæpe diutius differendo,
videtur Deus quaſi non attendere, aut non omnipotens eſſe. [Ante faciem eius ibit mors]
quia quum Deus per gratiæ ſuæ aſpirationem intrauerit mentem, mors fugit peccati, tunc
& [diabolus egredietur.] Chriſtus enim fortem armatum, puta diabolum, alligauit, & vaſa
eius quotidie diripit, faciens eos templum ſpiritusſancti, qui erāt vaſa diaboli. [ſtetit & men
ſus eſt terram] Chriſtus in mundo hoc cum diſcipulis viuens, menſus eſt terram, in qua præ-
Lucæ 11. dicarent Apoſtoli, mittendo eos ad ſolos Iudæos. Porro poſt paſſionem & ſpiritusſancti
miſſionem, menſus eſt terram gentilium, ad diuerſas nationes mittendo Apoſtolos. [Aſpe-
Marc. 16 xit] miſericorditer, [& contriti ſunt montes ſeculi ab itineribus æternitatis eius] quia exem
plis & documentis Saluatoris, quibus humilitatem præcipue commendauit, humiliati ſunt
multi magnatum, Chriſtum humiliter imitati. [Nunquid in fluminibus iratus es domine?
aut in fluminibus furor tuus?] In ſcripturis crebro per flumina deſignantur peruerſi ac tur-
bulenti, eorumq́ vitia inſtar fluminum redundantia. Sic enim habetur in Pſalmo 92. Ele-
uauerunt flumina fluctus ſuos. Et Hieremias regem atque exercitum Chaldæorum nomi-
Hier. 50 ne fluuij exprimit, dicens: Iſtis fluminibus iraſcitur dominus. Interdum autem per flumina
Eccl. 15. deſignantur electi ac docti, aquis ſapientiæ pleni, & gratia copioſi, qui fluēta doctrinæ trāſ-
fundunt in alios, & riuis ſalutaris ſcientiæ rigant corda eorum. Tales etiam dicuntur fontes
Pſal. 17. Iſtis non iraſcit Deus. Flumina quoq́ vocantur diuina chariſmata, iuxta illud: Qui
Ioann. 7. credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Et alibi: Fluminis impetus lætificat ci
Pſal. 45. uitatem Dei. [aut in mari indignatio tua] i. ſecularis vitæ hominib', amaritudine & flucti-
bus vitioꝝ repletis, iuſte indignaris. De quib' Eſai. 57. legit: Impij quaſi mare feruens, quod
quieſcere non poteſt. [Qui aſcēdis ſuper equos tuos] i. aīas ſanctas ſecūdum Hieronymum,
vel prædicatores nomē dn̄i vndiq́ circūferentes ac prædicātes, ſup quos Deus aſcendit per
virtutis & grāe ſuæ effectū. [& quadrigæ tuæ] ſunt, [ſaluatio] i. euāgeliſtæ, vel etiā angeli ſan-
cti, Deū in ſe recipientes, portantes, atq́ ad hoīes deferentes, de qbus cantat in Pſal. 67. Cur-
rus Dei decem millibus multiplex millia lætantium, dn̄s in eis. De his equis & curribus dn̄s
loquitur Eſaiæ 66. Adducēt oēs fratres veſtros in equis & quadrigis, & in lecticis & mulis,
& in carrucis ad montem ſanctum meum Hieruſalem. Per hos ergo currus operatur dn̄s
aliorum ſalutem, ſicut ait Apoſtolus: Dei cooperatores ſumus. [ſuſcitans ſuſcitabis arcum
tuum] i. verbum tuum ſeu ſacram ſcripturam, cuius ignita eloquentia, te agente, audienti-
Cant. 2. um penetrant corda, & charitatis vulnere ſauciant, ita vt dicant: Charitate vulneratus ſum.
Eſai. 49. Et, amore langueo. Vnde & Chriſtus de ſeipſo loquitur per Eſaiam: Poſuit me dn̄s qua-
ſi ſagittam electam. Hunc arcum ſuſcitat Deus, dum prædicatoribus & ſeruis ſuis electis in-
fundit gratiam loquendi alijs fructuoſe ac feruide, ſecundum quod orat Apoſtolus Ephe-
ſio. 6. Vt detur mihi ſermo in apertione oris mei. Et Eſaiæ 50. legitur: Dominus dedit mihi
linguam eruditam, vt ſciam ſuſtentare eum, qui laſſus eſt, verbo. Hoc autem o domine faci-
endo, [ſuſcitabis iuramenta tribubus, quæ locutus es] i. bona gratiæ, quæ gentibus promiſi-
ſti, eorum conuerſionem per prophetas prænunciando, donabis: deinde hæreditatem cæle-
ſtem conferes eis, vt promiſiſti. [fluuios ſcindes terræ] i. de ipſa eccleſia quoſdam ſeparabis
& mittes ad illorum informationem per omnes terminos terræ. Sic enī miſit Apoſtolos,
Acto. 13. aliosq́ diſcipulos, p̄dicatores, doctores. Hinc in Actis legitur ſpiritusſanctus dixiſſe: Segre-
gate mihi Paulum & Barnabam in opus, ad quod aſſumpſi eos. Et per Eſaiam dominus
ait 43. Ponam in deſerto (id eſt, in gentilitate) flumina. Et iterum 55. Omnes ſitientes, venite
ad aquas. Iſti ſunt fluuij boni, de quibus cantamus: In Eccleſijs benedicite DEO, domi-
no de fontibus Iſrael. [Viderunt te, & doluerunt montes] Hoc dupliciter accipi poteſt.

Primo,

Primo, de ſupeebis atq; potētibus ſeculi ad fidē cōuerſis, quia per fidem Deum viderūt, atq;
de ſuis exceſſibus pœnitentiā dignā fecerūt. Secundo, de infidelibus tyrannis, qui mirabilia Eſai. 57.
Dei videntes, doluerunt de promulgatione fidei Chriſtianæ. [gurges aquarū tranſijt] i. iſto-
rū perſecutio contra fideles ceſſauit, vel ſi eſt, cito finief, videlicet ſimul cum vita præſenti,
quæ breuis eſt, vel ante. Vel ſenſus eſt, φ documentorū riuuli ad alios deuenerūt. [Dedit abyſ
ſus vocē ſuam] i. corda quorundā inſtar pelagi inſcrutabilia, fide Chſi recepta, Deum ſuper
eius miſericordia laudauerunt. [Altitudo manus ſuas leuauit:] quia & ſeculares principes ad
fidem conuerſi, manibus in cœlum eleuatis, Deum precati ſunt, ſicut Theeh. 3. Hieremias hor
tatur: Leuemus corda noſtra cum manibus in cælos ad dñm. Itemq; Apoſtolus 1. Timo. 2.
Volo, inquit, viros orare in omni loco, leuantes puras manus. Porro ſeculares principes
perfidi manus ſuas contra eccleſiam extenderunt. [ſol] i. Chriſtus ſol ſapientiæ atq; iuſtitiæ,
de quo impij afferunt Sapient. 5. Sol intelligentiæ non eſt exortus nobis. [& luna,] i. virgo
Chriſtifera, vel ipſa eccleſia, [ſteterunt in habitaculo ſuo,] i. in eccleſiaſtica vnitate, vel in
ipſo omnium rerum vltimo fine, in quo omnis ſanctorum quieſcit intentio atque affectio,
quaſi in tabernaculo firmo, ſecundum quod Salomon dicit: Turris fortiſſima nomen do- Prou. 18
mini, ad ipſum currit iuſtus, & exaltabitur. Vnde orat vir ſanctus: Eſto mihi in Deum pro- Pſal. 30.
tectorem, & in locum munitum. Vel habitaculum iſtud eſt regnum cælorum, in quo ſtat
eccleſia militans, per ſpem & cordis amorem. Vbi nanque theſaurus, ibi & cor. Et non mi-
nus (vt dicitur) eſt anima vbi amat, quàm vbi animat. Vel ſol & luna ſunt religioſi & ſecu-
lares fideles, in eccleſia militante, fide & opere concorditer permanentes. ¶ Secundum
tranſlationem Septuaginta ita habetur: Eleuatus eſt ſol, ſcilicet Chriſtus in ſua aſcenſione,
& luna ſtetit in ordine ſuo, id eſt, eccleſia, præcipue primitiua, ordinate vixit, & ſtabilis fuit,
ſecundum Chriſti doctrinam, conſilia & præcepta, malens occidi quàm ab ordine æquita-
tis recedere. [in luce ſagittarum tuarum] id eſt, in veritate eloquiorum diuinorum vel præ-
dicatorum fidelium. De quibus iam dictum eſt, de quibus & apud Eſaiam 66. dominus ait:
Mittam ex eis qui ſaluati fuerint, ad gentes, in mare, in Aphricam & Lydiam tenentes ſa-
gittam, in Italiam & Græciam, ad inſulas longe: & annunciabunt gloriam meam gentibus.
[Ibunt] fideles de virtute in virtutem, de bono in melius, de vis ad patriam. [in ſplendore
fulgurantis haſtæ tuæ] id eſt, ſpiritualium armorum vel diuinarum comminationum. Vn-
de Septuaginta tranſtulerunt: In ſplendore coruſcationis armorum tuorum. Propter quod
ad Epheſios ſexto hortatur Apoſtolus: Induite armaturam Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus
inſidias diaboli. [In fremitu] id eſt, diſtrictiſſimo tuo iudicio, [conculcabis terram] da-
mnando terrenos, præſertim in die nouiſſimo. [Egreſſus in ſalutem populi tui] dominus
enim fortitudo plebis ſuæ, & ipſe dux noſter eſt & propugnator, iuxta illud: In circuitu no-
ſtro Deus dux eſt. Et in Pſalmo 60. Deduxiſti me, quia factus es ſpes mea. [in ſalutem cum
Chriſto tuo] id eſt, quolibet Chriſtiano electo ſpiritualiter vncto. [Percuſſiſti caput] id eſt,
principem prauum [de domo impij] id eſt, de grege impiorum ſubditorum ipſius, priuan-
do eum principatu, poteſtate ſeu vita, iuxta illud Eccleſiaſtici 10. Sedes ducum ſuperborum
deſtruxit Deus, & ſedere fecit mites pro eis. Et apud Lucam: Diſperſit ſuperbos mente cor- Lucæ 1.
dis ſui. Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles. Ipſe quippe transfert regna atque
conſtituit, ſicut Danielis 2. aſſeritur. [Denudaſti fundamentum vſque ad collum] id eſt, fun
ditus deſtrues illos, ſecundum quod in libro Sapientiæ ſcribitur: Diſrumpet inflatos, & eos Sapiē. 4.
à fundamentis ſuis commouebit, & vſque ad ſupremum deſolabitur. [Maledixiſti ſceptris
eius] id eſt, regno & poteſtatibus impiorum. Oculi enim domini ſuper regnum peccans, Amos 9.
vt conterat illud. Quibus & dicit Oſe. 8. Ipſi regnauerunt, & non ex me. Vel intelligendum
eſt de aereis poteſtatibus, & inuiſibilibus hoſtibus, [venientibus vt turbo ad diſpergendum
nos.] Secundum quod ait Apoſtolus Epheſio. 6. Non eſt nobis colluctatio aduerſus car-
ſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, contra ſpiritualia nequitiæ
in cæleſtibus. [Exultatio eorum ſicut eius qui deuorat pauperem in abſcondito] Inuiſibiles
etenim hoſtes de animarum noſtrarum ruina maxime gaudent, quemadmodum ſcriptum Pſal. 12.
eſt in libro Pſalmorum: Qui tribulant me, exultabunt ſi motus fuero. Ideo orat vir ſanctus: & 24.
Neque irrideant me inimici mei. In Eccleſiaſtico quoq; ſcriptum eſt: Domine pater, ne de- Ecci 23.
relinquas me, & incidam in conſpectu aduerſariorum meorum, & gaudeat inimicus meus.
Nonne ergo miſerrimi ſunt, ſtulti & cæci, qui dæmonum inſpirationi conſentiunt vitijs in-
hærendo, qui aliud nihil niſi æternam eorum damnationem ac irriſionem exquirunt? [Vi-
am feciſti in mari equis tuis] id eſt, electis, de quibus iam dictum eſt. [Qui aſcendes ſuper
equos tuos] Iſtis præparat Deus viam in hoc ſeculo nequam, dando eis gratiam ambulandi
per arctam viam, quæ ducit ad vitam. Hæc via, eſt diuinorū cuſtodia mādatorum, & eorum
quæ iubet eccleſia. [in luto aquarū multarum] i. in carnali, mortali, immūda concupiſcētia-
rum piſcina, vel infra ſpurcitias vitiorum, ne in illis ambulatēt electi. Iuſtum enim deduxit
dominus

dñs per vias rectas. Et Eſaiæ 8. In manu, inqt, forti erudiuit me dñs, ne irē in via populi. ſed
vt Hiere. 23. legitur: Via impioꝝ erit quaſi lubricū in tenebris, impellent & corruent in ea.
Ideo gloriatur ſanctus in dño, & ait: Eduxit me de lacu miſeriæ, & de luto fæcis. [Audiui, &
Pſal. 39. conturbatus eſt venter meus.] Hoc iam ſuprà ſatis expoſitum eſt etiam in principio cantici
huius. [Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat] i. nunc oro à te pro pecca-
tis meis paternaliter caſtigari, & Chriſto pro me paſſo conformari, quemadmodum Hie-
rem. 10. depoſcit: Corripe me dñe, veruntamen non in furore tuo. [vt requieſcam] i. à cun-
ctis miſerijs liberer, [in die tribulationis] i. hora mortis atq; iudicij, [vt aſcendam ad popu-
lum accinctum noſtrum] i. de peregrinatione pertingam ad patriam, ad triumphantē ec-
cleſiam, ad milites illos victorioſiſſimos & beatos. Non eñ ſunt condignæ paſſiones huius
Rom. 8. temporis ad gloriam illam futuram. Hoc precor, quoniā inter homines viuere, periculo-
ſum mihi eſt. [ficus eñ non florebit] i. eccleſia quantum ad plurimos, ſine virtutum decore
manebit. Etiam quidam, qui ex naturali diſpoſitione mites & dulces ſunt, qui bonitate ſuæ
indolis abutentes, vitijs implicantur, vanitatibuſq; falluntur. [& non erit germen] i. fructus
operū bonorū, [in vineis] i. particularibus quibuſdā eccleſijs. [Mentief opus oliuæ] i. opera-
tio eoꝝ qui miſericordes videnſ, non erit vere meritoria, quia non ex charitate, ſed vanita-
te procedens. Hoc accidit multis. Propter quod ait Saluator in Euangelio: Cum facis elee-
Matt. 6. moſynam, neſciat ſiniſtra tua, quid faciat dextera tua, vt ſit eleemoſyna tua in abſcondito.
Vel mentief opus oliuæ, qm̄ multi volunt alijs miſereri atq; ſuccurrere, & proprijs non mi-
ſerenſ neq; ſubueniunt animabus, quas quotidie vitijs vulnerare non ceſſant, nec pœnitent,
neq; emēdant. Ideo Eccleſiaſt. 30. dicitur: Miſerere aīæ tuæ placens Deo. Et Chriſtus Matt.
16. Quid ꝓdeſt hoī, ſi vniuerſum mundū lucref, aīæ vero ſuæ detrimentū patiatur? Charitas
ergo & pietas à ſeipſis incipiāt, & ſic deriuent ad alios. Deniq; ſicut in prophetis per ficum,
vineā, & oliuā deſignaf multoties ſynagoga, ita in nouo teſtamēto per eadē ſignificaf eccle-
ſia. Vnde & iſta de ſynagoga poſſunt intelligi, quæ ꝓſertim poſt Chriſti aduentum ceſſauit
florere ac fructificare, cœpitq; tunc cōtra Chrm̄ mentiri, blaſphemare, & fallere. Nā & per
ficū, cui Chrs ante maledixit, ita q̄ aruit, figurabatur tunc ſynagoga infertilis. [Abscidetur
de ouili pecus.] Ouile eſt eccleſia, de qua pecus abſciditur, qñ per negligentiā propriam vel
paſtoris ſubditus peccat atq; dānatur. Vnde oīni prælato præcipit Salomon Prou. 27. Dili-
genter agnoſce vultū pecoris tui, tuoſq; greges cōſidera. [& non erit armentū in præſepi-
bus] i. multitudo credentiū Chriſti paſcuis nō veſcetur, ſpūalia alimēta & eccleſiæ ſacramen
ta debite exquirendo, ſed ſpiritalibus præponet tēporalia atq; carnalia, ſicut (proh dolor)
iam videmus. His itaq; ſic pereūtibus, quilibet electus dicere poteſt: [Ego aūt in dño gau-
debo] eius bonitatem & beneficia contemplando, eumq; in omnibus diligendo ac vene-
rando. & [ponet pedes meos quaſi ceruorum] i. expeditos charitatis affectus, ac feruida ſan-
cti amoris deſideria mihi præſtabit, quibus non ſolum ambulem, ſed inſuper curram viam
mandatorum cæleſtium, hoſtibuſq; ſalutis meæ præualeam. Hoc conuenit cuilibet idoneo
Pſal. 17. pugnatori ac militi Chriſti, qui cū Pſalmiſta dicere poteſt de Deo: Qui perfecit pedes me-
os tanq̄ ceruorum. Cæterorum moralitas ſeu myſticus intellectus, euidens eſt ex præindu-
ctis. In ſolo igitur domino ſit amor, fortitudo, ſpes, & gaudium noſtrum, qui eſt ſup oīa
Deus ſublimis & benedictus, Amen.

¶ Enarrationum in Abacuc prophetam, Finis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN SOPHONIAM PROPHETAM ENARRATIO.

¶ Elucidatio literalis I. cap. Verbum dñi quod factum eſt &c. Artic. I.

SOphonias S. Dei propheta, cuius nunc elucidanda eſt prophetia,
de prophetali genere ortus eſt, & non ſolum habuit patrē prophe
tam, ſed & auus, proauus, atauuſq; ipſius, prophetæ fuerunt, ſi-
quidem omnes iſti in ſerie tituli libri ſui ponuntur. Et dicunt (vt
Hieronymus refert) Hebræi, q̄ cuiuſcunq; prophetæ pater vel
auus collocatur in titulo, ipſos quoq; fuiſſe prophetas. Itaque So-
phonias glorioſa maiorum ſuorum ſtirpe progenitus eſt. Lo-
quens ergo propheta de ſeipſo quaſi de alio, ita exorſus eſt: [Ver-
bum domini] id eſt, prophetica reuelatio ſeu viſio prophetalis,
[quod factum eſt] à Deo mediante angelico miniſterio, vel locu-
tione

tione interiori duntaxat, vel etiã exteriori. [ad Sophoniam filium Chuſi, filij Godoliæ, filij
Amariæ, filij Ezechiæ] prophetarum, vt dictum eſt, quorum non ſunt prophetiæ deſcriptæ.
[In diebus Ioſiæ] ſancti ac religioſiſſimi regis [filij Amon regis Iuda] i. duarum tribuum, ſ.
Iuda & Beniamin, quæ nomine Iudæ communiter exprimuntur. Porro, ſub hoc rege Iuda
orſus eſt etiam Hieremias prophetare. Fuit quoque ſub eodem rege prophetiſſa *Oldam in
Hieruſalem prophetans ac habitans, quemadmodum 4. Reg. 22. & 2. libro Paral. 34. conſcri
bitur. Conſequenter verbum propheticæ denunciationis narratur. [Congregans congre-
gabo] id eſt, ſimul auferam [omnia à facie] id eſt, ſuperficie [terræ] regni Iuda. [dicit domi-
nus] Quæ autem ſint omnia iſta ſic auferenda, ſubiungitur: [congregans hominem & pe-
cus] id eſt, homines & iumenta. Ponit enim ſingulare pro plurali. [congregans volatilia cę-
li] aerei, vtpote aues, [& piſces maris] id eſt, aquarum regni Iudę. Propter hominum enĩ pec
cata, etiam bruta nonnunquam cæduntur in maiorem hominum pœnam, quorum erant
poſſeſſio: nam propter hominem facta ſunt bruta. Hinc Deus interdum iuſſit & bruta cum
hominibus perimi. Septuaginta clarius tranſtulerunt, dicendo: Defectione deficiat à facie
terræ, dicit dominus, deficiat homo & iumentum. Congregatio inſuper hæc facta eſt poſt
mortem Ioſiæ ſub filijs eius, egredientibus atq; vaſtantibus terram Iuda Aegyptijs & Chal-
dæis, vt legitur in libris Regum ac Paralipomenon. à Chaldæis tamen præcipue facta eſt,
qui templum & Hieruſalem ſubuertentes, homines partim occiderunt, partim in Babylo-
niam tranſtulerunt. Nec dubium, quin & iumenta ad libitum tractauerunt. Porro, quod
dominus ait omnia auferenda, non eſt intelligendum, quod penitus nemo in Iudæa man-
ſit de populo Iudæ, ſaltem vſq; ad illud tempus, quo cum Ioanna principe & Hieremia pro-
pheta Aegyptum ingreſſi ſunt: Veruntamen ille eorum à Iudæa receſſus, non fuit à Deo,
niſi permiſſiue, quoniam Hieremias, Deo inſpirante, receſſum illum diſſuaſit, prout in Hie Hier. 43.
remia plenius continetur: Sed quia à Chaldæis pauci, comparatiue loquendo, relicti ſint
in Iudæa. Quod autem modicum eſt, pro nihilo reputatur, ſicut de aliquo paupere dici-
mus: Nihil habet, quum veſtem habeat, cibum & aliquem nummum. Poſtremo penſan-
dum, quod non eodem modo à terra Iuda defecerunt hæc omnia. homines nanque & iu-
menta, præſertim domeſtica, ceperunt Chaldæi, & ad placitum de ipſis diſpoſuerunt: aues
vero & piſces vel omnino, vel pro maxima parte ſublati ſunt, eo modo, quo vrbibus, vil-
lis, hominibusq; vaſtatis, raritas horum concomitari eſt ſolita. [& ruinæ impiorum erunt]
id eſt, iniuſtus populus Iudæ diuerſis peſtibus cadet, ſcilicet gladio, fame &c. quemadmo-
dum Hieremias teſtatur: Si egreſſus fuero ad agros, ecce occiſi gladio: & ſi introiero in ci-
uitatem, ecce attenuati fame. [& diſperdam homines] regni Iudæ, [à facie terræ, dicit domi-
nus] per Aegyptios & Chaldæos modo prætacto, iuxta illud 4. Regum 25. Translatus eſt Iu
da de terra ſua. Sic ergo congregatio præinducta in malo accipitur, eo modo, quo ſpoliator
intra marſupia ſua congregat hoſtium ſpolia, ſicut & Abacuc primo præhabitum eſt: To-
tum congregauit in rete ſuum. [Et extendam manum meam] non ad protegendum, ſed
percutiendum, id eſt, poteſtatem meam exercebo. [ſuper Iudam & ſuper omnes habitantes
Hieruſalem.] omnes (vel pene omnes) tradendo manibus aduerſariorum ſuorum. quidam
enim euaſerunt, ſicut ex libro Hieremiæ probatur. [& diſperdam de loco hoc] regni Iudæ,
[reliquias Baal] i. populum reſiduum Baal colẽtem, vel idololatriæ cultum. Veruntamẽ ſub
Ioſia rege ceſſauerũt Iudæi ab idolorum cultura, ſicut 2. Paral. & 4. Regum lib. copioſe deſcri-
bitur, quanq̃ aliqui videant oppoſitum dicere. Vnde 2. Paralip. 34. inter cætera dicit: Abſtu-
lit ergo Ioſias cunctas abominationes de vniuerſis regionibus filiorum Iſrael, & fecit oẽs qui
reſidui erant in Iſrael, ſeruire dño Deo ſuo. Cunctis diebus vitę eius nõ receſſerũt à dño Deo
patrũ ſuorum. [& nomina æditu orum cum ſacerdotibus] i. ipſos æditu os, puta cuſtodes locorum
idololatriæ, qui dicunt æditui, quaſi ædem tuẽtes, quorum quidam forte ſacerdotes idolorum
fuerunt. Vnde LXX. tranſtulerunt: Auferam nomina ſacerdotum cum ſacerdotibus, ſ. tam
eos qui loca cuſtodiebant, q̃ eos qui hoc non facientes ſacrificabant. [& eos qui adorãt ſu-
per tecta militiam cæli] i. ſidera & planetas. Aſcenderunt enĩ Iudæi ſuper tecta domorum, quæ
plana erãt, vt illic clarius contemplarent, colerentq; deuotius luminaria cæli, ſicut in Hiere-
mia & Ezechiele plenius recitat. [& adorant, & iurant in dño, & iurant in Melchom] idolo
Ammonitarum, vt dicit 4. Reg. 23. Simul enĩ colebant Deum verum & idola, & per vtraq; iu-
rauerunt, ſicut de Samaritanis ſcriptum eſt 4. Reg. 17. [& qui auertuntur de poſt tergũ dñi]
i. qui legẽ Dei tranſgreſſi ſunt, & ſpreto ſummo atq; incõmutabili Deo, falſis dijs ac vanita-
tibus adhæſerunt. [& qui nõ quæſierunt dñm, nec inueſtigauerũt eum] à prophetis, & in ſa-
cris ſcripturis, vel p orationes deuotas, & cum diligentia cordis. Non eſt hoc accipiendũ q̃ſi
in diuinitatis natura ſit tergũ, vel corporale quod membrum vere, ſed tãtum metaphorice. Eſaiæ 38
Quemadmodum & Ezechias: Proiecisti, inquit, poſt tergum tuum omnia peccata mea. Et
Moſi loquitur dñs Exo. 33. Videbis poſteriora mea, faciem autem meam videre nõ poteris.
Vnde

Vnde per tergũ & poſteriora Dei intelligitur ipſe Deus, vt cognoſcibilia à viatoribus in vi-
ta præſenti, in qua non niſi per ſpeculum in ænigmate, i. obſcure & imperfecte cognoſcitur.
[Silete à facie dñi Dei] i. o peruerſi Iudæi, præ cõfuſione obmuteſcite, nec cõtra diuinam iu-
ſtitiam murmuretis. [q̃a iuxta eſt dies dñi] i. tẽpus iuſtæ vltionis, quam Deus per Chaldæos
vobis inducet. Quamuis aũt omne tempus ſit Dei, qui ſolus eſt tẽporum dñs, illud tamẽ ſpe-
cialiter dicitur tempus eius, quo aliquid ſpeciale atq; notabile fecit. Vnde Ioan. 7. de Chri-
ſto habetur: Nondũ venit hora eius, cum tamen eius ſit oĩs hora. [quia præparauit dñs ho-
ſtiam] i. populum Iudæ decreuit offerre Chaldæis ad occidendum. Vnde Ezech. 39. auibus
clamat: Venite ad hoſtiam, quam ego immolo vobis. [ſanctificauit electos ſuos] i. Chaldęos
deputauit ad executionẽ ſuæ iuſtitiæ contra Iudæos. Vnde Hieremias locutus eſt 12. Cõgre-
ga eos, ſicut gregem ad victimam, ſanctifica eos in die interfectionis eorum. Simili modo
de Perſis ac Media contra Chaldæos, Deo diſponente, venientibus, dñs ait Eſai. 13. Ego man-
daui ſanctificatis meis. [Et erit] i. fiet quod ſubditur, [in die hoſtiæ dñi] i. tempore occiſionis
iam dictæ, quando Iudæi hoſtibus ad occidendum à Deo tradentur. [viſitabo ſuper princi-
pes, & ſuper filios regis] i. iuſtam pœnam eis infligam. Filij enim Ioſiæ regis vel capti vel oc-
ciſi fuerunt, rex quoq; Babylonis occidit filios Sedechiæ regis in oculis eius, & principes
regum iſtorum ſimul cum ipſis vaſtati fuerunt, ſicut 4. Regum libro narratur. [& ſuper oẽs,
qui induti ſunt veſte peregrina] i. veſtibus vanis, irreligioſis, atq; inſolitis, vel idolorum cul-
tui dedicatis. Vnde LXX. tranſtulerunt: Veſtibus alienis. Et Iohel. 2. habetur: Scindite cor-
da veſtra, & non veſtimenta veſtra. [Et viſitabo ſuper omnem, qui arroganter ingreditur ſu-
per limen in die illa] i. ſuperbos, qui cum tumore animi & animoſo inceſſu introeũt in tem
Amos 6. pium vel domum, de quibus dictum eſt ab Amos: Væ qui opulenti eſtis in Sion, ingredien-
tes pompatice domum Iſrael. [qui complent domum dñi Dei ſui] ſ. templum Hieruſalem
à Salumone conſtructum. [iniquitate & dolo] loquendo ibidem falaciter, & ſecularia tra-
ctantes negocia, atq; ibidem corde ſuperbo, auaro, & libidinoſo coram Deo iudice ſtantes.
Ioan. 2. Sicut enim in templo ſecundo, de quo Chriſtus eiecit ementes atq; vendentes, ita in tem-
plo primo Deum multipliciter offenderunt. [Et erit in die illa, dicit dominus: Vox clamo-
ris] i. lamentatio magna [à porta piſcium, & vlulatus à Secunda] i. à porta ſic dicta, quæ erat
in ſecundo muro Hieruſalem, quam Salomon clauſit triplici clauſura. Porro de porta pi-
ſcium habetur in libro Eſdræ, quis ædificauerit eam. De Secunda autem ſcriptum eſt 4. Re-
gum, & 2. Paralip. ꝙ in ea habitauit Olda prophetiſſa. [& contritio magna à collibus] id
eſt, eminentioribus locis Hieruſalem, ſcilicet à templo & arce. Per iſta inſinuatur, ꝙ tota ci-
uitas replenda eſſet calamitate, occiſione, atq; doloribus. [Vlulate habitatores pilæ.] Secun
dum Hieronymum, pila hic ſumitur pro vaſe concauo, in quo frumenta tunduntur, quo ſi-
gnificantur habitatores vallis Siloe, quæ nomine pilæ ſignatur, quoniam ſicut frumẽta tun-
duntur feriente deſuper vecte, ita à locis eminentioribus Hieruſalem nunc prædictis deſcen-
dit aduerſariorum exercitus in habitatores vallis huius Hieruſalem, eoſq; velut frumenta
percuſſit. [Conticuit omnis populus Chanaan] i. populus Iudæorum, ſequens mores, pec-
cata & idololatriam Chananæorum, Chaldæorum timore proſtratus, reclamare auſus non
fuit, ſicut Hieremias ait Thren. 2. Conticuerunt ſenes Hieruſalem, proiecerunt in terram ca
pita ſua. Hinc Ezechiel. 16. huic populo dicitur: Pater tuus Amorrhęus, & mater tua Cethęa.
Dani. 13. In Daniele quoq; impio Iudæo improperatur: Semen Chanaan, & non Iuda. [diſperierũt
oẽs inuoluti argento] i. diuites veſtimenta, vtenſilia, & cætera argento ornantes. [Et erit, in
tempore illo ſcrutabor Hieruſalem in lucernis] i. habitatores Hieruſalem faciam à Chal-
dæis inquiri, cum candelis & luminaribus in locis abſconditis. Sic enim & Ioſephus refert,
ꝙ aduerſarij extraxerunt Iudæos de cloacis, ſpelũcis, antris atq; ſepulchris, in quibus ſe abſ-
conderunt etiam maiores de populo. Vnde & Eſaias 42. prædixit: In domib⁹ carceris abſ-
conditi ſunt. [Et viſitabo ſuper viros defixos in fęcibus ſuis] i. carnalibus concupiſcentijs cę-
teriſq; turpiſſimis vitijs. [Qui dicunt in cordibus ſuis: Non faciet dominus bene, & non fa-
ciet male] i. qui diuinam prouidentiam negauerunt, aſſerentes omnia fortuitu euenire, &
nec pœnas pro peccatis, nec præmia pro virtuoſis operibus à Deo rependi. De quibus &
Ezechiel. 9. legitur: Dixerunt: Dereliquit dominus terram, & dominus nos non videt. Itẽq;
in Pſalmo 72. Dixerunt, Quomodo ſcit Deus? & ſi eſt ſcientia in excelſo? [Et erit fortitudo
eorum in direptionem] i. à Chaldæis ſuperabuntur, [& domus eorum in deſertum] i. in ſoli-
tudinem redigentur ciuitates & domus Iudæorum. [& ædificabunt domos] ante captiuita-
tem præfatam. [& non inhabitabunt] eas diu, quia Chaldæi ſuperuenient eis. Simili modo
[& plantabunt vineas, & non bibent vinum earum,] cuius ratio ſubditur, [iuxtà eſt dies do-
mini magnus] i. tempus grauiſſimæ vltionis. [iuxtà eſt & velox nimis] id eſt, de proximo im
minet, ſtatim enim poſt mortem Ioſiæ regis, cœpit tribulatio filiorũ eius ac populi. [Vox diei
dñi amara] i. voces quas prædicto tempore dabunt vlulantes Iudæi, erunt lachrymoſæ atq;
acerbæ

acerbæ.[tribulabitur ibi fortis] i.quilibet quantũcunq; robuſtus, à Chaldæis deprahenſus. [dies iræ]i.diuinæ,rigoroſæ,ac iuſtæ vindictæ,[dies illa dies tribulatiõis]corporalis,[& anguſtiæ]interioris, [dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis] i.maximarum aduerſitatum, [dies nebulæ & turbinis,dies tubæ & clangoris,] quantum ad Chaldæos,qui cũ tubis aggrediebantur & deterrebant Iudæos.[ſuper ciuitates munitas]regni Iudæ,[& ſuper angulos excelſos,] videlicet fortalitia & turres eiuſdẽ. Hoc eſt, dies iſta tam dira pœnoſa'q; erit habitatoribus vrbiũ munitaꝝ ac turrium nunc prædictaꝝ, vt verbis explicari non queat,ſicut de hoc Hieremias multa ſcribit in Threnis ſeu lamentationibus ſuis, inter cætera dicens:O vos oẽs qui trãſitis per viã, attẽdite ſi eſt dolor ſimilis,ſicut dolor meus.]Et tribulabo hoĩes,]de quibus nunc dictũ eſt,[& ambulabunt vt cæci]præ deſperatione & multitudine afflictionũ,quid agere debeant ignorantes.[quia dño peccauerũt.]Frequẽter in prophetis ponit tẽpus præteritũ pro præſenti vel futuro,& mutatur perſona loquentis, ita ꝙ ſæpius dñs loquit de ſeipſo quaſi de alio: ſicut & nũc,cum dixiſſet, tribulabo hoĩes, adiunxit, quaſi de alio loquẽs, quia dño peccauerũt.[Et effundet ſanguis eoꝝ ſicut humus] i.copioſe omnino & quaſi pro nihilo reputabit eoꝝ occiſio,ſicut eiectio terræ.[& corpora eoꝝ ſicut ſtercora]i.ſepultura reputabunt indigna, præſertim cum de Ioachim rege prædixerit Hieremias: Sepultura aſini ſepelietur. [ſed & argentũ eoꝝ & aurum eoꝝ non poterit liberare eos in die iræ dñi,]qa Chaldæi pro nullo precio voluerunt eos dimittere, ꝓſertim in fine vaſtitatis ſub Sedechia.[In igne zeli eius]i.vehementi zelo iuſtitiæ Dei, vel in furore zeli Chaldæorum,eis diuinitus inſpirato contra Iudæos.[deuorabit oĩs terra]i.habitatores Iudææ tollentur ab ea.[quia conſummationem] i.maximam oppreſſionem,[cum feſtinatione faciet cunctis habitantibus terram]Iudææ,de qua nunc ſermo. Qm̃ litera plana & facilis eſt, immorandum non æſtimaui,ſed ad moralitatem pergendum.Quidam autem exponunt prędicta ſaltem pro parte de captiuitate & oppreſſione Iudæorum à Romanis. Et quamuis textus ad hoc valeat applicari,præhabita tamen expoſitio literalior reputatur.

Threñ. 1.
Hier. 22.
2. Par. 30

¶Myſtica expoſitio eiuſdem capituli I. Artic. II.

VErbum dñi,quod factũ eſt ad Sophoniã.] Per Sophoniã, qui interpretatur ſpecula vel arcanũ,intelligit homo cõtemplatiuus, vel quicũq; dignus idoneus'q; prælatus,qui in cõtẽplationis ſeu prælationis ſublimitate cõſiſtens, vita atq; ſcientia aliis tanq̃ ſpeculum lucet, & ſubditis inſpiciendus ac imitandus proponitur, qui etiam eſt tanq̃ arcanum quoddam vas ſapientiæ & illuſtrationis diuinæ, ingreſſus in ſanctuarium Dei & in potẽtias eius,ita vt dicere poſſit ad dñm:Incerta & occulta ſapientię tuæ manifeſtaſti mihi.Vnde audire meret à Chro,quod audierunt eius diſcipuli:Vobis datũ eſt noſſe myſteriũ regni Dei. Talis debet eſſe prælatus & paſtor, immo & quilibet religioſus, vt impleat illud Apoſtoli: Eſto exemplũ fidelium in verbo, in cõuerſatione,in charitate. Deniq; ad talẽ fit verbũ dñi, qm̃ dono gratiæ dignus effectus eſt,vt vnctio ſpũſſancti doceat & dirigat eum in omnibus, ſicut ait Apoſtolus: Dabit tibi dñs de oĩbus intellectum.Etenĩ habenti dabit, & abundabit,vt dicat cum S.Dauid: Benedicã dñm,q tribuit mihi intellectũ.Et denuo: Deus docuiſti me à iuuẽtute mea & vſq; nunc. [Congregans congregabo oĩa à facie terræ,dicit dñs,cõgregans hoĩem & pecus,volatile cæli & piſces maris,]q̃uis hoc poſſit referri ad diem iudicij,qñ vniuerſa animantia, rationalia & irrationalia in terra,aere,mari'q; viuentia, morientur,& congregatim tollent de locis ſuis,iuxta illud Eſaiæ 24.Ecce dñs iudicabit terrã & diſſipabit eam,& affliget faciem eius,& diſperdet habitatores eius. Tunc inſuper omnes terreni & reprobi & pecora,i.beſtialem vitam ducentes,vt luxurioſi,& volatilia cæli, puta vani,ſuperbi, curioſi atq; inſtabiles,& piſces maris,videlicet cupidi in ſeculo iſto tãq̃ in mari magno diſcurrentes, vt temporalia colligant, congregabunt congregatione vnius faſcis in lacum,& claudentur in carcere,haud dubium,quin infernali. Vnde & Chriſtus in Euangelio:Alligate ea in faſciculos,& mittite in ignem æternum.Nihilo minus iſtud accipi poteſt de quolibet huius mundi vitioſo ac miſero amatore,qui nomine terrę exprimitur,à quo dñs auferet ea quæ ei conceſſit,& pro negligentia,abuſione,& ingratitudine damnabit eũdem. [Et ruinæ impiorum erunt.]Impius enim quotieſcunq; peccat, cadit,cum peccatum ſit defectus & caſus à ſummo bono,immo & nihil.Propter quod Salomon dicit:In impietate ſua corruet impius. Itaq; quo peccator ſe amplius erigit contra iuſtitiam, contra veritatem, contra Deum,eo miſerabilius atq; profundius cadit,& coram Deo quaſi nihil efficitur,omi'q; ſpiritali eſſe & ſenſu priuatur,ita vt lapſum calamitatem'q; animæ ſuæ non ſentiat,nec perpendat, donec de ruina culpæ damnatus incidat iuſtam voraginem pœnæ, corruens in infernum. [Et diſperdet dominus homines de terra.] Oẽs enim morimur,& quaſi aqua dilabimur.Specialiter aũt iniquos & impœnitentes dñs diſperdet de terra, quia frequenter in hac vita ante tempus,& ante naturalis periodi terminũ Deus, exigentibus eorum peccatis, punit & perimit eos atq; condemnat,iuxta illud Iob:Semitam ſeculorum calcauerunt viri ini-

Pſal. 7. & 50.
Matt. 13.
Lucæ 8.
1. Tim. 4
2. Tim. 2
Mat. 18.
Pſal. 15. & 70.
Matt. 13.
Prou. 1.
2. Re. 14.
Iob 22.

qui,qui ante tẽpus ſuum ſublati ſunt.[Et extendã manũ meã ſuper Iudã]i.etiam eos,qui ore
confitentſ,& credunt fide ſaltẽ informi,iuſte redarguam & plagabo.Iudas nempe interpre-
Titi 1. tatur confeſſio,quo deſignantur hic hi,qui dicunt ſe noſſe Deum,factis autem negant,qua-
1.Petr.4. les præcipue ſunt clerici vani,atq; inanes miniſtri eccleſiæ. Vnde Petrus in prima ſua ſcribit
Eſai.29. epiſtola: Tempus eſt,vt incipiat iudicium à domo Dei. De quibus loquitur Deus: Populus
iſte labijs me honorat, cor aũt eorum longe eſt à me. Ideo ſubditur, [& ſuper uẽs habitato-
res Hieruſalẽ]i.prælatos eccleſiæ,ſpeciales eccleſię incolas,qui quotidie ingrediuntur limen
eccleſiæ anima vitioſa,& non ſe in ipſa eccleſia ad Deum & orationem extendunt,ſed confa
bulationibus vacant, facientes de domo orationis domum confabulationis. [Et diſper-
dam de loco hoc]i.de ipſa eccleſia,[reliquias Baal] i.mundanæ gloriæ & temporalis excel-
lentiæ, vel eccleſiaſticæ dignitatis appetitores. Baal quippe, ſuperior vel in ſublimioribus
Phili.3. interpretatur.Hi ſunt qui laudem humanam & gloriam ſuam magis quærunt q̃ Dei,homi-
nibus plus q̃ Deo optantes placere,qui iſta terrena vaniſſima ſupergklorioſiſſimo Deo men-
te excæcata præponunt.[Et nomina æditruorum cum ſacerdotibus]i.ſacrorũ locorum cu-
ſtodes,& ſacerdotes ſacerdotaliter non viuentes, quorum vita à ſecularium vita non diſcre-
Oſee 4. pat,iuxta quod Oſee prædixit: Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos. Vnde Hiere.11.loquitũ dñs:
Quid eſt,ꝙ dilectus meus in domo mea fecit ſcelera multa? Et Ezechiel.9. A ſanctuario,in-
quit, meo incipite percutere. [Et qui ſuper tecta adorant militiam cæli] i.qui altitudini ſui
ingenij innitentes,& in propria ſapientia ſe quaſi in alto figentes, inueſtigationi cæleſtium
creaturarum magis q̃ ſalubri notitię creatoris inſudant, ita vt creata potius q̃ creatorem co
lere videantur. Contra quod dicitur Eccle.3. Altiora te ne quæſieris,ſed quæ præcepit tibi
Deus,illa cogita ſemper.[Et adorant & iurant in dño,& iurant in Melchon] i.qui non toto
& integro corde Deo adhærent, volentes ſimul placere Deo & ſeculo, non penſantes quod
Matt.6. ſcriptum eſt:Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Melchon nempe interpretatur rex eo-
Lucæ 6. rum,ſicq; per iurãtes in dño & in Melchon,intelliguntſ fideles, qui principibus terræ contra
ordinẽ æquitatis expetũt cõplacere,de qbus Oſee teſtatur:In malitia ſua lætificauerunt regem.
Oſee 7. & 10. Et denuo:Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt.Tota itaq; mente Deum verũ colamus,
vt ipſe ſit nobis cauſa & ratio amandi, timendi, & honorandi, quicquid præter eum ama-
mus,timemus,& honoramus.Sic namq; implebimus illud Deuter.6. Dñm Deum tuum ti-
mebis,& ipſi ſoli ſeruies,ac per nomen eius iurabis. [Et q auertuntſ de poſt tergũ dñi,& qui
non exquiſierunt eum.] Iſti ſunt qui mentẽ ſuã à Deo auertũt, & voluntati diuinæ ꝓpriam
præferunt,& vniuerſis creatoris ſui beneficijs ingrati eſſe non erubeſcũt, qui Deo tanto ma
iorem irreuerentiã iniuriamq́; impendunt, quãto ipſe rebus creatis, carnalibus & terrenis,
quæ ſibi peccator prælegit, extat præſtantior, & quanto plura ab ipſo bona recepimus, &
Pſal.118. quanto iuſtius eſt eum cunctis præferri. Ideo ſcriptũ eſt:Maledicti qui declinant à mãdatis
Ibidem. tuis.Et rurſus:Spreuiſti omnes diſcedentes à iuſtitijs tuis. De talibus loquitur dñs Hierem.
2. Verterunt ad me dorſum, & non faciem.Iſti æquiſſimo Dei iudicio merentur damna-
tionem æternam.[Silete à facie dñi]i.ex conſideratione diuinæ præſentiæ oĩa intuentis ac
iudicantis metuite,atq; à verbis præſumptuoſis & incautis ceſſate,[quia iuxtà eſt dies dñi]i.
tempus,quo nos viſitabit & iudicabit,ſ.hora mortis & particularis iudicij, vel etiam iudi-
cij finalis ac generalis,quod cõparatione durationis futuri ſeculi,propinquũ eſt valde.[quia
præparauit dñs hoſtiam]i.reprobos dãnationi & ſpiritali æternæ occiſioni dare diſpoſuit,
[ſanctificauit vocatos ſuos,]puta electos,quemadmodum ad Romanos ſcribit Apoſtolus
Roma.8 Quos prædeſtinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iuſtificauit. Poteſt quoque per
diem dñi, tempus gratiæ,& per hoſtiam à Deo paratam, ſacramentum altaris intelligi,cui
cum omni reuerentia,feruore & quiete mentali obuiare debemus.[Et erit in die hoſtiæ do-
mini] i.in extremo iudicio ſeu omni tempore vltionis diuinæ, vel quotidie,quando hoſtia
ſacra altaris Deo offertur.[viſitabo ſuper principes & ſuper filios regis]i.elatos ſeculi domi-
natores eorumq́; poſteros,magnates & nobiles, qui de ſua nobilitate, potentia, opulentia,
fama & gloria iactant ſeipſos & inaniter gaudent,& ſubditos opprimunt, non iuſte guber-
nant,alios quoq; contemnunt,iſti in die iudicij ſimul peribunt, Immo quotidie grauiſſime
(quod ipſi non ſentiunt)viſitantur, dum à Deo iuſte relinquuntur. Itaq; ꝙ indeſinenter pec
catis peccata adijciunt,animas ſuas dilaniant,dæmonibus obſequuntur,& iram Dei ſibi mi
Roma.2 ſerabiliter theſaurizant,Deniq; cõmuniter in ſcripturis cõminatur dominus principib' ac
Eſaiæ 42 prælatis. Vnde Eſaias aſſerit:Viſitabit dominus ſuꝑ militiã cæli,& ſuꝑ principes terræ. Pro-
Sapiẽ.6. pterea in lib.Sapientię ait ſcriptura:Præbete aures vos,qui continetis multitudines,qm̃ da-
ta eſt vobis à Deo poteſtas,q interrogabit opera veſtra,& cogitationes veſtras ſcrutabitur:
Hier.9. qm̃ iudiciũ duriſſimum in his, qui præſunt, fiet. Hinc in Hieremia dominus loquitur: Non
glorietur fortis in fortitudine ſua, & non glorietur diues in diuitijs ſuis. [Et ſuper omnes
qui induti ſunt veſte peregrina.]Hoc verbo reprobantur à Deo,qui in veſtibus ſuperſtitio-
ſi ſunt,

ſi ſunt,& varias nouitates vanoſq́; ornatus confingunt. Item, qui animæ indumenta negli-
gẽtes(de quib⁹ dicit Apoſtolus:Indulte viſcera miſericordiæ,benignitatem,humilitatem, Colo. 3.
modeſtiam,patientiam)induunt veſtimẽta diaboli,paſſiones & vitia. [& ſuper oẽm qui ar-
roganter ingreditur.] Quid em̃ ſuperbit terra & cinis? Immo odibilis Deo & hominibus eſt Eccl. 10.
ſuperbia. Ideo in Prouerb. libro legitur:Abominatio eſt dño omnis arrogans. [qui complẽt Prou. 16.
domũ Dei ſui iniquitate & dolo.] Hi ſunt ſacerdotes & clerici, qui in eccleſia opus Dei fa- Hier. 48
ciunt fraudulenter,& horas imperfecte curioſéq; perſoluunt, qui oculis vagi & ſenſibus in-
cuſtoditi, mentéq; vani ac garruli, aliis malũ præbent exemplum. Quod & de vulgo accipi
poteſt,ſ.his,qui diuino officio indeuote & irreuerenter aſſiſtunt,& præſertim de his,qui in
templo Dei ſacrisve locis ſecularia atq; illicita tractant, emunt,vendunt,vel mulieres aſpi-
ciunt. Horũ damnatio iuſta eſt. [Et erit in die illa,dicit dñs,] puta in die iudicij. [vox clamo- Roma. 3.
ris à porta piſcium] i.afflictio ſenſuum exteriorũ,qui curioſitati frequenter deſeruiunt,& in
ſcripturis nomine piſcium curioſi aliquando deſignantur. [& vlulatus à Secunda] i. tribula-
tio quantum ad ſenſus interiores. [& contritio magna à collibus] i. grandis calamitas ſu-
periorum virium animæ,intellectus & voluntatis. Tunc enim damnandi in omnibus cor-
poris membris & animæ viribus punientur,tribulabuntur,& vlulabunt,iuxta illud Sapien.
5. Videntes,turbabuntur timore horribili,præ anguſtia ſpiritus gementes. [Vlulate habita-
tores pilæ.] Per pilam(quæ,ſicut prædictum eſt,vas quoddam eſt, quo grana tundunt) hoc
loco intelligi poteſt caro noſtra mortalis,de qua dicit Apoſtolus 1. Theſ. 4. Sciat vnuſquiſq;
poſſidere vas ſuũ in ſanctificatione,quæ nũc diuerſis tribulationibus eſt ſubiecta. Huius pi-
læ habitatores proprie appellant, qui carnẽ ſuã non ſpũaliter, ſed carnaliter diligũt,curam
carnis in deſiderijs perficientes,atq; in carne carnaliter conuerſantes. Iſtis nunc flẽdum eſt
pœnitentiæ lachrymis. Quod niſi peregerint,in die iudicij ſui vlulabũt. Qui aũt carnem ſpi-
ritui ſubdunt, dicuntur non eſſe in carne. Vnde Roma. 8. dicit Apoſtolus:Qui in carne ſunt,
Deo placere nõ poſſunt. Vos aũt,inquit,in carne nõ eſtis,ſed in ſpiritu. Inſuper om̃ibus no-
bis in hac lachrymarũ valle mortalíq; carne(quę per pilam intelligi poteſt)morantibus flen
dum eſt atq; gemendũ pro proprijs ac aliorum peccatis,pro patriæ dilatione ex ſame & ſiti
iuſtitiæ,ex Chriſti compaſſione. [Conticuit] i. Deo in die iudicij reſpondere non poterit,&
in vita præſenti à laudibus Dei obmutuit, [omnis populus Chanaan] i. plebs omnis inſta-
bilis,quæ omni vento doctrinæ & impetu paſſionum circunfertur,varijſq́; cogitationibus
atq; affectibus contra iuſtitiam agitatur. Propter quod 1. Regum 2. habetur:Impij in te-
nebris conticeſcent. Chanaan equidẽ interpretatur cõmotio. Ideo 1. Corin. 15. hortatur Apo
ſtolus:Fratres mei,ſtabiles eſtote & immobiles,abundantes in opere dñi ſemper,ſcientes q
labor veſter non eſt inanis in dño. Hinc Chriſtus hoiem verbis Dei non obediẽtem,compa-
rat viro ſtulto,qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam,cuius ruina facta eſt magna. [Diſ- Matt. 7.
perierunt omnes inuoluti argento,] videlicet diuites ſeculi huius & cupidi. Omniũ quippe Epheſ. 5.
malorum radix eſt cupiditas, teſte Apoſtolo:qui auaritiam quoq; idololatriam vocat Col.
3. Et 1. Timoth. 6. conteſtatur:Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum
diaboli. Eapropter ſcriptum eſt Baruch 3. Vbi ſunt qui theſaurizant argentum & aurum,&
non eſt finis poſſeſſionis eorum? Exterminati ſunt, & ad inferos deſcenderunt,viam autem
diſciplinæ ignorauerunt. [Et erit in tempore illo] iudicij generalis & etiam particularis,
[ſcrutabor] ego vnigenitus Dei Ieſus Chriſtus,qui ſum iudex & teſtis,cui pater dedit omne Ioann. 5.
iudicium, [Hieruſalem] i. eccleſiam animaḿq; credentem [in lucernis] i. in libris conſcien- Dani. 7.
tiæ,de quibus in Daniele & Apoca. ſcriptum eſt:Aperti ſunt libri. Vel in lucernis,i. lumine Apo. 20.
veritatis & ſacræ ſcripturæ ſermonibus examinabo opera eius. Nihil em̃ opertũ,quod non Lucæ 12
reuelabitur:& cum venerit dñs, illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit con- 1. Cor. 4
ſilia cordium. Poteſt quoq; interpretari in bono,vt in præſenti Deus electorum ſuorum vi-
tam dicatur in lucernis ſcrutari, qñ per prælatos ac iudices, ſapientes ac virtuoſos(qui ſunt
lucernæ lucentes & ardentes) examinat, caſtigat,atq; emẽdat ſubiectos: vel certe dum vni-
cuiq; dat gratiam illuſtrationis ſupernæ, qua ſeipſum digne examinat,iudicat,corrigit &
gubernat. [& viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis,] q mentẽ ſuam ad ſuperna non ele
uant,ſed concupiſcentijs turpiſſimis obtenebrati, indurantur in vitijs. [qui dicunt:Non faci
et dñs bene, & non faciet male] i. diuinam prouidentiam negant, vel formaliter & directe,
vel æquiualenter & indirecte:quia ſic viuunt,quaſi non eſſet Deus humanorũ actuum iudex,
dũ ſine timore perpetrant mala,nec metuendũ Dei penſant iudiciũ. Propter q̊d fides eorum Ecc. 8.
mortua perhibet, non em̃ habẽt huiuſmodi fidẽ, de qua ſcribit Apoſtolus Ioan. Hæc eſt vi- 1. Ioan. 5
ctoria quæ vincit mundũ, fides noſtra. Et Marci 16. dicitur:Qui crediderit & baptizatus fue
rit,ſaluus erit. [Et erit fortitudo eorum in direptionem] i. hoſtibus ſuis tradentur torquen-
di, & nunc dæmonum prædæ ſunt, & ab inferno deglutientur. [& domus eorum in deſer-
tum,] quia corda eorum deſerentur à Deo, atq; æternæ obliuioni tradentur. Hæc enim ſunt

domus ſiue cubilia, de quibus cãtatur: In cubilibus veſtris cõpungimini. Vel per domus cor
Pſal. 4. pora deſignantur, quæ poſt mortẽ in puluerẽ redigũtur. [Et ædificabũt domus, & non inha
bitabunt: & plantabunt vineas, & nõ bibent vinũ earũ.] Reprobi quippe & ſapientes huius
mũdi, in quib⁹ dominatꝰ prudẽtia carnis, q̃ mors animæ eſt ſecundũ Apoſtolũ, nũc colligũt
ſibi terrena & cõſtruunt, quaſi diu victuri, & frequẽter dũ nõ ſuſpicantꝰ, tollunt de medio,
nec vti ſuis diuitijs permittuntꝰ. Secundũ q̃d diuiti, qui dicebat: Aĩa habes repoſita multa bo
na in annos plurimos, requieſce, comede, bibe, epulare, diuinit⁹ reſpondet Lucæ 12. Stulte,
hac nocte aĩam tuã repetunt à te: quæ aũt paraſti, cuius erunt? Hinc ait Pſal. 38. Veruntamen
in imagine pertranſit homo, ſed & fruſtrà conturbatur: Theſaurizat, & ignorat cui congre-
1. Ioã. 2. gabit ea. [Iuxtà eſt dies dñi magnus & velox nimis,] non mirum eſt hoc de die nouiſſimo
1. Co. 10. dici, cum Ioan. in prima ſua ferat canonica: Nouiſſima hora eſt. Et Paulus: Nos, inquit, ſu-
Heb. 10. mus, in quos fines ſeculorum deuenerunt. Itemq́; Adhuc modicum, & qui venturus eſt, ve-
Matt. 25. niet. [vox diei dñi amara.] Nõne dãnandis amariſſima erit vox illa: Surgite mortui, venite
ad iudicium? Et: Ite maledicti in ignem æternũ? [Tribulabitur ibi fortis] i. potentes ſua po-
tentia abutentes, qui vere infirmi ſunt, qm̃ diabolo, mundo, & ſuæ carni ſuccumbunt atque
deſeruiunt. Veruntamen potentes Deus non abijcit, cum ipſe ſit potens, dummodo viribus
ſibi conceſſis iuſte vtantur. [Dies iræ dies illa, dies tribulationis & anguſtiæ, dies calamita-
Pſal. 97. tis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis,] de quo ait Pſal. Nubes & caligo in circuitu eius.
[dies nebulæ & turbinis,] ſecundum illud in Pſalmo 49. Ignis in conſpectu eius exardeſcet,
& in circuitu eius tempeſtas valida. [dies tubæ & clangoris.] dicit em̃ Apoſtolus 1. Theſ. 4.
Qm̃ ipſe dñs in iuſſu & in voce archangeli & in tuba Dei deſcendet de cælo. Et iterum: In
1. Cor. 15 momento, in ictu oculi, in nouiſſima tuba reſurgemus. Canet enim tuba. [Super ciuitates
munitas] i. congregationes bonis huius mundi vallatas. [& angulos excelſos] i. ſuperiores,
ad quos velut ad angulos confugiunt alij. Hæc omnia de die iudicij conuenientiſſime intel-
liguntur, cuius tribulatio tanto maior erit ſuper iniquos præ omnibus tribulationibus vi-
Iob 14. tæ præſentis, quãto veritas præcedit figurã & claritas vmbrã, ita vt S. Iob oret: Quis mihi
tribuat, vt in inferno protegas me, & abſcondas me, donec pertranſeat furor tuus, & conſti
tuas mihi tempus in quo recorderis mei? Veruntamen dies illa erit electis iucunda, quemad
Lucæ 21 modum in euãgelio ait ſaluator: His autem fieri incipientibus, leuate capita veſtra, quia ap
propinquabit redemptio veſtra. [Et tribulabo homines,] qui ſenſualitatem ſectati ſunt, ſic-
ut illi, quibus 1. ad Corinth. 3. ait Apoſtolus: Cum ſit inter vos zelus & contentio, nonne car
nales eſtis, & ſecundum hominem ambulatis? [& ambulabũt vt cæci] i. gratiæ claritate pri-
uati, ſicq́; peruerſi in infernum deſcendent. [& effundetur ſanguis eorum] i. vita ipſorũ da-
mnabitur. Solet enim per ſanguinem in ſcripturis vita deſignari, iuxta illud Ezechielis: Si
Ezec. 3. non annunciaueris impio, vt reuertatur à via ſua mala, ſanguinem eius de manu tua requi-
ram. [& corpora eorum ſicut ſtercora] in tartarum [diffundentur. Sed & argentum eorum
& aurum eorum non poterit liberare eos.] Per argentum intelligi poteſt ſecularis vel philo-
ſophica ſcientia, per aurum ſapientia theologicalis. Et certum eſt, ꝙ in die iudicij vanis &
tumidis iſta non proderunt, ſed oberunt magis. Scienti enim bonum & non facienti, pecca-
Iacobi 4 tum eſt illi. Vnde & Eſaiæ 47. ſcriptum eſt: Sapientia & ſcientia tua decepit te. Et ibidem 5.
Væ qui ſapientes eſtis in oculis veſtris. Similiter exteriores diuitiæ tunc iuuare non pote-
Iob 27. runt, iuxta illud Iob: Diues cum dormierit, nihil ſecum auferet. Appræhendet eum quaſi
aqua inopia. [In igne enim zeli domini deuorabitꝰ omnis terra] id eſt, omnis terrenus atque
carnalis in feruore diuinæ iuſtitiæ tunc peribit, [quia conſummationem] id eſt, omnimo-
dam & finalem damnationem, [cum feſtinatione faciet cunctis habitãtibus terram,] quo-
rum conuerſatio non eſt in cælis, ſed temporalibus magis q̃ æternis inhærent. De quibus lo-
Hier. 3. quitur Hieremias: Domine, omnes qui te derelinquunt, confundentur: recedẽtes à te, in ter-
ra ſcribentur. Ecce quàm fructuoſus & pulcher eſt myſticus huius capituli intellectus. ¶ Po
ſtremo circa illud quod dictum eſt, Diſperierunt omnes inuoluti argento, ait beatus Hie-
ronymus: Neq́; putandum eſt, eos ſolos perijſſe qui argento erecti ſunt, ſed iuxta hanc diffi-
nitionem peribit & ille, qui generis nobilitate ſe iactat, peribit qui inflatur dignitatibus,
☞ peribit qui corporis fortitudine gloriatur, peribit qui fœmineo languore mollitus comam
nutrit, vellit pilos, cutem polit, & ad ſpeculum comitur, quæ propriè paſſio & inſania fœ-
minarum eſt.

¶ Explanatio literalis Cap. II. Conuenite, congregamini gens &c. Artic. III.

PRæcedenti capitulo denunciauit propheta Iudæorum punitionem: nunc, ne eis quod
cõminatum eſt, accidat, inuitat eos ad pœnitentiam. [Conuenite] ſpiritualiter mente
concordi & pari propoſito, charitatis vinculo adunati. [congregamini] corporaliter in
templo ad implorandum miſericordiam Dei. [gens non amabilis] i. vos Iudæi propter pec
cata veſtra odibiles Deo, qui omnia diligit quo ad id, quod ab ipſo habent & ſunt per natu-
ram

tam vel gratiam,ſed peruerſos odit,quantũ ad culpam. Vnde per Hiere.ait ad populũ iſtum: Hier. 15.
Si Moſes & Samuel ſteterint coram me,nõ eſt anima mea ad populum iſtum. Videtur q́ꝫ
iſtud potius referendum ad Iudæos, qui erant poſt mortẽ Ioſiæ regis,q̃ ad eos qui ſub Ioſia
vixerunt,quia hi dño ſeruierunt,& erant per actus virtutũ amabiles. Itaq; conuenite velo-
citer,[priuſq̃ pariat iuſſio quaſi puluerem pertranſeuntem diem] i.anteq̃ iſta cõmiſſio mi-
hi facta, qua vobis pœnas futuras prænunciaui, inducat ſuper vos diem afflictionis præfa-
tæ,tam cito & copioſe,vt puluis volans per ventum adducitur:hoc eſt,anteq̃ Deus,qui iuſ-
ſit mihi hæc prophetare,ad effectum perducat quæ dixi. Quidam aſſerunt hanc literam de-
curtatam, & ſupplere aliquid oportere, ſed hoc non apparet, cum expoſitio iſta, qua nihil
ſubintelligitur, plana ſit, & integrum pariat ſenſum. [anteq̃ veniat ſuper vos ira furoris
domini, antequam veniat ſuper vos ira Indignationis eius] i.anteq̃ præſcriptam diriſſi-
mam tribulationem realiter incurratis. Qualiter autem inuariabili & ſupertranquilliſſimo
Deo ira,furor & indignatio aſcribantur,videlicet per ſimilitudinem effectus,non per ve-
ritatem affectus ſeu paſſionis,dictum eſt ſæpe. [Quærite dominum] per eleemoſynas, ora-
tiones,pœnitentiam atq; ieiunia. [omnes manſueti terræ] i. qui motum iræ & impatiẽtiam
refrenatis. Tales enim Deus ſingularius & promptius exaudire conſueuit, iuxta illud in
Pſalmo 149. Exaltabit manſuetos in ſalutem. Et Iudith 9. Manſuetorum & humilium tibi
ſemper placuit deprecatio. [qui iudicium eius eſtis operati] id eſt,recte iudicaſtis,& recte iu-
dicata ſeruaſtis,ac diuina præcepta impleſtis. [Quærite iuſtum] i. Deum totius iuſtitiæ fon-
tem,de quo legitur: Quum ſis iuſtus,omnia iuſte diſponis. Virtus enim tua,iuſtitiæ initium Sapi. 12.
eſt. Itemq; in Pſalmo 118. Iuſtus es dñe,& rectum iudicium tuum. Iob quoq; 34. Abſit à Deo
impietas, & ab omnipotente iniquitas. Opus enim hominis reddet ei,& iuxta vias ſingu-
lorum reſtituet. [quærite manſuetum] i. Deum, qui longanimis eſt & præſtabilis ſuper ma-
litia,vt habetur Iohel. 2. Porro ſi manſuetudo proprie accipiatur, vt eſt virtus moralis,paſ-
ſionem iræ refrenans,non conuenit Deo proprie, ſed nec paſſio iræ,cæteræq́; virtutes mo-
rales circa paſſiones verſantes,ſed per ſimilitudinẽ actionis: quia frequẽter vindictam non
ſtatim per modum irati infligit, ſed per modum manſueti longanimiter differt. Propter
quod ait vir ſanctus: Quoniam tu domine ſuauis & mitis. [ſi quo modo abſcondamini in Pſal. 85.
die furoris domini] i. aliquo modo euadere valeatis præinducta diuinæ æquitatis flagella
à Chaldæis infligenda. Aliqui enim iuſti tempore Babylonicæ captiuitatis euaſerũt,vt Hie
remias,Baruch,Abdemelech Aethiops, de quo in Hieremia habetur,& alij quidã. Sed quia Hiere. 38
frequenter contingit in hac vita cum impijs ſimul inuolui & iuſtos, quod Deus propter
eorum peccata purganda, & ampliorem gratiam in præſenti eis præſtandam, gloriamq́;
maiorem in patria,nonnunquam permittit,(variæ enim ſunt cauſæ tribulationum electo-
rum hominum in hac vita) ideo ait propheta, quaſi vt dubitans,ſi quo modo. Deniq; often
dit propheta, quaſi per locum à maiori,ꝙ vtiq; Iudæis iſta aduerſa euenient, quia & vrbi-
bus Philiſtinorum,qui pro tempore,de quo nunc ſermo,fortiores erant Iudæis, Babylonij
præualebunt,quia Gaza deſtructa erit,& Aſcalon in deſertum] i.in ſolitudinem redigetur,
vrbe & incolis eius deiectis. [Azotum] vrbem Philiſtijm,[in meridie eijciẽt] id eſt,clara luce
ſeu media die Babylonij deſtruent. [& Accaron] ciuitas [eradicabitur] à Chaldæis. Hę fuerũt
quatuor principales Philiſtinorum vrbes,per quarum demolitionẽ totius illius prouinciæ
vaſtitas denotatur, de qua tamen clarius ſubditur: [Væ] temporalis captiuitatis, immo eti-
am perpetuæ damnationis imminet vobis,[qui habitatis funiculũ maris] i. Philiſtæis, quo-
rum terra ſuper mare mediterraneum ſita aſſeritur,[gens perditorum] i.de numero repro-
borum,[verbum domini] id eſt, prophetica denunciatio diuinitus inſpirata, venit [ſuper
vos Chanaan] i. populus de ſemine Cham filij Noe exortus, vt patet Geneſ. 10. [terra Phili-
ſtinorum] i. habitatores terræ iſtius. Quod autem terra Philiſtinorum fuerit terra Chana-
an,ſ. portio eius, habetur in libro Ioſue. Erant autẽ Philiſtæi idololatræ peſſimi,& filijs Iſ- Ioſu. 13.
rael vehementer moleſti. [Et diſperdam te ita, vt non ſit inhabitator] id eſt, tam grauiter
per Chaldæos vaſtaberis me volente, ꝙ habitatores terræ tuæ deficient, vel ſimpliciter oẽs,
vel pene omnes,ita vt remanentes præ paucitate non reputentur. [& erit funiculus maris]
i. terra Philiſtinorum,[requies paſtorum & caulæ pecorum,] quia in ea paſtores pecora pa-
ſcent,& in tugurijs ponent. Deſtructis enim habitaculis,naſcuntur gramina animalium pa
ſcuis apta. [Et erit funiculus eius] i. terra iſta in eorum vſum deueniet, [qui remanſerint de
domo Iuda] i. reliquijs Iudæorum de Babylonica captiuitate redeuntium. [Ibi paſcentur]
greges eorum, & ipſi ſimul veſcentur [in domibus Aſcalonis ad veſperam requieſcent] id
eſt,vbi aliquando fuerunt habitacula vrbis huius,ibi iam ſole occidente remanebunt Iudæ-
orum pecora & paſtores propter abundantiã paſcuæ. [qa viſitabit eos dñs Deus eorum] ſ.
Iudæos in Babylone. Hæc viſitatio in bono accipitur, vtpote pro liberatione à captiuitate.
Propter quod ſubditur: [& auertet captiuitatem eorum,] reducendo eos in terram promiſ-

ſionis cũ Eſdra, vt legitur in lib. Eſdr. Conſequenter vaticinaẽ propheta cõtra Moabitas &
Ammonitas. Quẽadmodũ eñ in maioribus prophetis, Eſaia, Hieremia, Ezech. conſuetu-
dinis eſt, vt poſt cõminationes propheticas ad populũ Iſrael pertinẽtes, cõtra gentes ei vici-
nas propheteẽ, eo φ de aduerſitate Iſrael vitioſe lætatæ ſint, vel eoꝝ oppreſſioni cooperatæ,
ita nũc Sophonias procedit. [Audiui] ego Deus vniuerſa cognoſcẽs. itaq; audiui, i. intra me
intellectualiter, non de nouo, ſed ab æterno cognoui, & nunc me id ſcire per effectum oſten
do, propter quod audire me dico, quia per modum aliquid de nouo percipiẽtis me habeo.
Vnde Sapient. 1. habetur: Auris cæli audit omnia. [opprobrium Moab] i. deriſionem Moa-
bitarum & inſultationem eorum contra Iudæos, [& blaſphemias filiorum Ammon] quia &
Deo & populo eius verbis perfidiæ derogauerũt, quaſi Deus eoꝝ non potuiſſet eis ſuccur-
rere. [q̃ exprobrauerũt populo meo Iſrael, quẽ elegi & meo cultui ſpecialiter deputaui. Hic
Eſa. 19. per Eſaiã loquiẽ Deus: Hæreditas mea Iſrael. [& magnificati ſunt ſuper terminos eorum,]
vel de vaſtitate Iudęæ magnifice gloriando, vel aliquid de terra illa ſuo territorio adiungen
do, quia ex vna parte fuerunt vicini. [Propterea viuo ego, dicit dominus exercituum] i. an-
gelicorum ſpirituum atq; cæleſtium agminum. Vnde LXX. tranſtulerunt, Dñs virtutũ. Iſte
eſt quaſi modus iurandi ipſius Dei, qui iurare non habet niſi per ſeipſum. Deniq; ipſe eſſen-
tialiter viuens eſt fons vitæ, & actualiſſima, voluptuoſiſſima, ac ſuperpuriſſima vita. [Deus
Iſrael, quia Moab & Sodoma erit] i. vrbes ac populus Moab grauiter atq; totaliter à Chal-
dæis vaſtabuntur. [& filij Ammon] ſubuertent à Chaldæis [quaſi Gomorrha] i. ſicut vrbs il-
la à Deo ſubuerſa. Et eſt ſimilitudo non totalis, ſed aliqualis. reædificata ſunt eñ regna Mo
ab & Ammon. [ſiccitas ſpinarum] erit ibi, videlicet ſpinæ & vepres [& aceruí ſalis,] p quod
terræ ſterilitas inſinuatur. [& deſertum] i. inhabitabilis ſolitudo [vſq; in æternum] Non vi-
detur hoc verum, quia (vt tactum eſt) prouinciæ iſtæ ad ſtatum priſtinum redierunt. Ad q̃d
reſpondet S. Hieronymus, φ dictio Hebraica loco hoc poſita, ſignificat æternitatem & ſe-
culum. Si ergo pro æterno ſumatur, ſenſus eſt, φ regna iſta poſt præſcriptam preſſuram re-
gnum proprium amiſerunt. i. reges de genere ſuo, & ab alienis regibus tenebantur. Si vero
accipiaẽ pro ſeculo, intelligendum eſt, φ deiectio illa pro aliquanto vel longo tempore, vel
1. Eſdr. 1. pro vna quadam ætate durauerit. Porro reſponſio iſta magiſtralior eſt, q̃ φ aliqui aſſerunt,
in Hebręo haberi, vſq; in ſeculũ. [Reliquię populi mei] i. Iudæi à Babylone reuerſi, eorumve
poſteri [diripient eos] i. ſibi eos ſubijcient, [reſidui gentis meæ] Iſraeliticæ, [poſſidebũt eos]
i. Moabitas ac Ammonitas ſuæ ditioni ſubſternent. Quod tempore Machabæorum fertur
1. Mac. 5. impletum, vt in primo libro Machabæorum aliqualiter innoteſcit. Veruntamen, vt dicit
Hieronymus, Iudæi non bene valent oſtendere hæc eſſe impleta poſt reditũ à Babylone an-
te Chriſti aduentũ. Propter quod aliqui Iudæorum affirmant, hæc in aduẽtu Meſſiæ, quem
inaniter præſtolantur, eſſe adimplenda. Contra quod Hieronymus efficaciter diſputat. Im-
mo in expoſitione huius cap. & alibi fortiter probat, literalẽ Iudæorum expoſitionem inter-
dum ſtare non poſſe, nihilo minus dicit, ſe, quod ab Hebræis accepit ac didicit, literalem vi-
delicet expoſitionẽ, Latinorum auribus tradere. [hoc eis eueniet pro ſuperbia ſua] i. calami-
tas & afflictio iſta infligetur Moabitis & Ammonitis propter eorum ſuperbiam, [quia bla-
ſphemauerunt & magnificati ſunt ſuper populum dñi exercituũ,] Iudæos ſpernendo, irriden
do ac blaſphemando. [Horribilis dñs ſuper eos] i. per Chaldæos terribiliter eos vaſtabit. [&
attenuabit omnes deos terræ] i. deos ſeu idola Moab & Ammon conteret per Chaldæos. [&
adorabunt eum viri de loco ſuo] i. qui vnius veri Dei notitiam ex ſuæ omnipotentiæ effe-
ctibus acceperunt. [omnes inſulæ gentium] i. quidam de oñibus inſulis, inter quos habita-
Heſter 9. uerunt Iudęi, qui quoſdã gentilium ad veri Dei cultũ conuerterunt, ſicut in libro Heſter ple
nius edocetur, quemadmodum multi in regno Aſſueri religioni Iudęorum ſe coniunxerũt.
Veruntamen iſta conueniẽtius pro tẽpore Chriſti & euangelicæ prædicationis exponun-
tur, quando in toto orbe terrarum ſeminata eſt fides catholica & idololatria demolita. Li-
beratio quippe Iudæorum à Babylonica captiuitate, fuit figura redemptionis generis hu-
mani à diabolica captiuitate per Chriſtum. Idcirco prophetæ de tempore vno ad aliud ſæ-
pe deſcendunt, ſicut in Eſaia & Hieremia euidenter oſtẽditur. Quæ demum nunc de Moab
Hier. 48. & Ammon breuiter dicta ſunt, in Eſaia & Hieremia diuerſis capitulis plenius deſcribuntur,
ſed propter breuitatem, cui in omnibus ſtudeo, allegationes reliqui. Deinceps profereẽ pro-
phetalis comminatio contra Aethiopes atq; Aſſyrios, qui filijs Iſrael interdum moleſtias in-
tulerunt, ſicut in libris Regum & Paralipomenon eluceſcit. [Sed & vos Aethiopes inter-
fecti gladio meo eritis] id eſt, gladio Chaldæorum, ſcilicet regis Babylonis & populi eius,
interficiemini. Horum gladium nominat Deus gladium ſuum, quoniam eo diſponente ac
adiuuante, occiderunt Aethiopes, ita φ erãt diuinæ executores iuſtitiæ. Deus enim frequen
ter vlciſcitur peccata vnius gentis per aliam. [& extendet] exercitus Chaldæorum [manum
ſuam ſuper aquilonem] id eſt, aduerſus regionem Aſſyriorum in aquilonari plaga locatam.

[& perdet Aſſur] id eſt, regnū Aſſyriorū vaſtabit, [& ponet ſpecioſam] id eſt, Niniuen vrbem 4.Reg. 19.
pulcherrimam in regno Aſſyriorū metropolim. Nam & Niniue interpretata eſt ſpecioſa. [in 2.Par. 32.
ſolitudinem, & in inuiū] ita ꝙ per eam non erit conſuetus vel publicus tranſitus. [& quaſi deſertum] habitatoribus ab ea deficientibus. [& accubabunt in medio eius greges omnes beſtiæ gentium] quoniam vaſtitate & planitie eius diu durante, orient ibidem gramina beſtiarū Iohel. 1.
eſui apta. Porro diſtributio illa, omnes beſtiæ gentium, non eſt ſtricte accipienda pro ſingulis generum, ſed pro multitudine, vel generibus ſingulorū, vt moris eſt in prophetia. [& onocrotalus & ericius in liminibus eius morabunt] vel in locis vbi limina ſtabant, vel in liminū ruinis, [vox cantantis in feneſtra.] In feneſtrarū ruinis aues ſedentes, cantabunt, vt fieri ſolet in ædificijs derelictis. [coruus in ſuperliminari] id eſt, in ſuperliminaribus corui quieſcēt, quia neminem videbunt habitatorem quem metuant. [quoniam attenuabo robur eius,] potentiam ipſius deſtruendo. Deinde propheta diuinæ iuſtitiæ ſe conformans, & zelo iuſtitiæ pereunti ciuitati inſultans, ſubiungit: [Hęc] ſcilicet Niniue [eſt ciuitas glorioſa, habitans in confidentia:] quoniam populus in ea habitans, de ſua fortitudine & vrbis firmitate multū præſumpſit. [quæ dicebat in corde ſuo: Ego ſum, & extra me non eſt alia amplius] i. in tantū deuenit pompæ tumorem, ꝙ alias vrbes comparatione ſui, nullius reputauit momenti. Sed de iſto ſuprà in expoſitione Naum prophetæ dictum eſt plenius. [Quomodo facta eſt in deſertum] id eſt, ſolitudini ſimilis, facta eſt [cubile beſtiæ] id eſt, quaſi ſtabulū quoddam brutorū: tanquam propheta admirans inſinuet, hoc diuina virtute mirabiliter factū. [Omnis qui tranſit] i. qui tranſierit, [per eam] i. eius ruinas [ſibilabit] elationi eius inſultando, [& mouebit manum ſuam] demonſtrando, ad quantam cladem perducta ſit.

¶Elucidatio tropologica eiuſdem cap. II. Art. IIII.

MOraliter autem cuilibet congregationi vel familiæ vitioſæ vel malignantium eccleſiæ dicit: Conuenite, cōgregamini, gens non amabilis, id eſt, redite ad cor, ad rectæ rationis iudicium, ad diuinorū & eccleſiaſticorum obedientiam præceptorū, ab exterioribus ad interiora, à carnalibus ad ſpiritualia, à temporalibus atque terrenis ad cæleſtia & æterna, poſtremo à bonis creatis, caducis, vanis, fallacibus, ad creatorem omnipotentem, verum Deum, ſummū, immenſum, incommutabile bonum. Et qui per contentiones & lites, auerſiones & odia eſtis diſperſi & ab inuicem ſeparati, congregamini in vna indiuidua charitate, vt ſit omnium cor vnū & anima vna in dño, quemadmodum ad Phil. 2. monet Apoſtolus: Implete gaudiū meū, vt idē ſapiatis, vnanimes, idipſum ſentientes. Denique de hac ſpirituali congregatione ſcriptum eſt Ioan. 11. Ieſus moriturus erat pro gente, & non tantū pro gēte, ſed vt filios Dei qui erant diſperſi, congregaret in vnum. ¶Quærit, qualiter impij ſint gens nō amabilis, cum eos iubeamur amare? Sed amabiles ſunt, quo ad id, quod à Deo ſortiti ſunt: odibiles autem, quo ad id quod ex voluntate propria habent. Vnde in Eccō ſcriptum eſt: Tres Ecci. 50.
gentes odiuit aia mea. Itaque conuenite, & pœnitentiā ex charitate, non ex ſeruili timore, peragite, antequam pariat iuſſio quaſi puluerem tranſeuntem diem, id eſt, priuſquam diuina iuſſio, qua Deus impios perire præcepit, vobis inducat diem mortis improuiſæ, itemque damnationis æternæ, quaſi puluerem copioſe, antequam veniat ſuper vos ira furoris domini, i. irremediabilis illa vindicta, ac inſanabilis plaga morſque ſecunda. Propter quod orat Pſalmiſta: Domine ne in furore tuo arguas me. Et Hiere. 10. Corripe me dñe, veruntamen in iudicio, & non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me. Hinc ait Saluator Lu. 21. Attendite, Pſal. 6. & 37.
ne ſuperueniat in vos repentina dies illa. Quærite dñm. Omnis enim qui quærit, inuenit. Quærite itaque Deū, & intra vos quærite eum: hoc eſt, cor veſtrum ad ipſum conuertite, ipſum rogate. Non enim longe eſt ab vnoquoque noſtrum, quia in ipſo viuimus, mouemur & ſumus, omnes Acto. 17.
manſueti. Cum manſueti iam habeant Deum cordis ſui per grām poſſeſſorem, atque manſorem, qualiter quærent eum, niſi vt copioſius atque perfectius habeant eum, clarius cognoſcendo, ardentius diligendo, inſeparabilius cohærendo, & non tm̄ pro ſe, ſed pro alijs quoque exaudiantur ab ipſo? ſi quo modo abſcondamini in die furoris dñi, puta in die iudicij, non quod ambiguum ſit, manſuetos Deumque perſeueranter quærentes, tunc eſſe ſaluandos, ſed ad inſinuandum quam difficile ſit ſaluari, quam item horrendum ac rigoroſum ſit Dei iudiciū. Iuxta quem modum ſcriptū eſt 1. Pet. 4. Si iuſtus vix ſaluabitur, impius & peccator vbi parebunt? quia Gaza deſtructa eſt. Gaza interpretatur fortitudo eius, quo deſignant in ſeculari potētia & corporali fortitudine, vel etiam ſpūali poteſtate, aut meritorū ſuorū copia inaniter gloriātes. Hi tales deſtruuntur à Deo, omne ſpūale eſſe grāæ & gloriæ amittendo, & mortem tartaream incidendo, quemadmodū in Pſalmo 51. cantatur: Ecce homo qui non poſuit Deum adiutorem ſuū, ſed ſperauit in multitudine diuitiarū ſuarū, & præualuit in vanitate ſua. Econtrario timorati, atque veraciter ſapiētes & iuſti, iugiter pſallūt Pſal. 58. Fortitudinē meā ad te cuſtodiā, quia deus ſuſceptor meus es, Deus meus, miſericordia eius præueniet me. [& Aſcalon in deſertū] i. vitijs aggrauati, & igne malignitatis ſuccenſi, qui multas animas ſcādalizant, à Deo derelinquent.

Aſcalon quippe, ponderata vel ignis homicida interpretatur. [Azotum in meridie eijcient]
id eſt, libidinoſi & obſcœni in ignem æternũ proijcient ab angelis in die iudicij, qui ſepara-
bunt malos de medio iuſtoꝝ, & mittent eos in caminũ ignis. [in meridie] i. dum electi ple-
nam gloriæ ſuſcipient claritatem. Azotus eqdem, ignis generationis interpretat, quo ardor
libidinis deſignat. [& Accaron eradicabit] id eſt, infructuoſi, & alioꝝ ſubuerſores, de electo-
Matt. 3. & 7. rũ conſortio ſegregabũtur. Accaron nanq̃, ſterilitas vel eradicatio interpretat. Omnis enim
arbor, q̃ non facit fructũ bonũ, excidet, & in ignẽ mittet, & Chrs Matth. 18. ait: Væ homini
per quem ſcandalum venit. Quo contra ait vir iuſtus Pſalmo 51. Ego aũt ſicut oliua fructife
ra in domo Dei. [Væ vobis q habitatis funiculũ maris] id eſt, vitijs inquietudinis, turbulen-
tiæ, & amaritudinis immoramini. Mare eñ (vt patuit) ſua fluctuatione, cõcuſſione, & ama-
ritudine inquietos, turbulentos, amaros ſignificat, & qui vitijs iſtis non reluctant, ſed immo-
rant, funiculũ habitãt maris. Sup hos ſpũs ſanctus non requieſcit, q ſup humiles & qetos requi
Eccl 21. eſcere perhibet. In Eccleſiaſtico quoq̃ ſcriptũ eſt: Non eſt ſenſus, vbi abundat amaritudo.
Et Apoſtolus 1. Theſſalo. 4. Operam, inqt, detis, vt quieti ſitis. Præterea, qm̃ poſſeſſio iuxta
mare ſita, magna eſſe ſolet, ſaltem circa littus, poteſt per maris funiculũ poſſeſſio parua ſigna
ri: & idem damnationis iudiciũ eſt his, qui circa parua & modica inordinate afficiunt, vide-
licet contra charitatem diuinam & iuſtitię ordinem, quod illis q circa multa & magna vitio
ſum habent affectũ. Non enim res ipſa, ſed affectus in culpa eſt, cũ & aliqui multa poſſideant
ſine peccato, & alij pauca cũ vitio. [verbũ domini] id eſt, diuina cõminatio [ſuper vos Cha-
naan] id eſt, popule vitioſæ commotiõis, plebs paſſionata atq̃ inſtabilis. Chanaan eñ com
motio dicit. [terra Philiſtinoꝝ] Iſti enim ſunt terra & populus Philiſtinoꝝ, id eſt, potione
Col. 3. cadentes, qm̃ de mũdi huius ſapore & vanitate atq̃ diuitijs tantũ accipiũt, quod præ peſſima
ebrietate cadunt à ſummis in ima, non quæ Dei ſunt, & q̃ ſurſum, ſapiẽtes, ſed quæ ſuper ter-
ram. [& erit funiculus maris] i. vitia iam pręfata. [requies paſtoꝝ] i. materia gaudij electo-
rum, ſeipſos & ſibi commiſſos ſpũalibus animę alimentis paſcentiũ. Lætabit eñ iuſtus cum
viderit vindictam. [& caulæ pecoꝝ] i. repauſatoria ſubditoꝝ bonoꝝ, q in conſideratione
vanitatis & vltionis prauoꝝ, quaſi repauſant, de ſibi conceſſa clementia in domino glorian
tur, cautiuſq̃ conuerſari conant, & in contemplatione æquitatis diuinæ, quaſi obdormiunt
& repauſant. [& erit funiculus maris his, q remanſerint de domo Iuda] i. peccata eorumq̃
vitia, q terrenis inſudant, ſanctoꝝ & electoꝝ ditioni ſubdent, qui iudicabũt nationes, dña-
bunturq̃ populis. [ibi paſcent in domibus Aſcalonis] i. electi impios poſſidebũt, & in eoꝝ,
Sap. 3. ſi qñ emẽdauerint vitam, cõuerſione ſpũaliter epulabunt. Nihilomin' in vita futura punitio
impioꝝ cedit electis in gloriã & paſcua vitæ. [qa viſitabit eos] ſ. electos, [dñs Deus eorum]
per ampliorem gratiæ conſolationem & infuſionem, vt valeant conuertere alios, vel de eo-
rum punitione iuſte lætari ſine offenſa, immo & cũ complacentia Dei, cuius ſe volũtati con
formant. [& auertet captiuitatẽ eoꝝ] liberando electos de poteſtate diaboli, ſeruitute pec-
cati, inſanijs mundialiter digni non eſſent alios edocere. [Audiui opprobriũ Moab & filio-
rum Ammon, quæ exprobrauerũt populo meo.] Moab interpretat ex patre, per quod hoc
Ioan. 8. loco reprobi & ſuperbi deſignant, quibus loquit Chriſtus: Vos ex patre diabolo eſtis, q ſunt
Iob 14. quaſi ſerui diaboli, qui eſt rex ſuper om̃es filios ſuperbiæ. Ammon interpretatur filius patris
mei, quo filij, fratres, atq̃ hæretici exprimunt, de quibus Cantic. 1. ait ſponſa: Filij matris meæ
pugnauerunt contra me. Hi itaq̃ contumeliam faciũt Dei electis, quemadmodum Chriſtus
proteſtat Ioan. 15. Si me perſecuti ſunt, & vos perſequent. Horum iniuriam reputat Deus ſi-
bi illatam, ſicut ad Paulum effatur Actoꝝ 9. Quid me perſequeris? eamq̃ iuſte vlciſcitur, eo
quod [ſuper terminos electoꝝ ſuorum] magnificati ſint, electoꝝ eccleſiam opprimendo,
ſpoliando, & perſequendo. Ideo ſubditur, quod erit quaſi Sodoma & Gomorrha, quoniam
igne & ſulſure infernali cruciabunt, & ſiccitas ſpinarum inerit eis, quia vermis eorum non
morief, eruntq̃ acerui ſalis ſterilis & perditi in æternum, eo q nunquam pœnitebũt nec re-
Sap. 3. dimentur. ¶ [Reliquiæ populi mei diripient illos] Iam etenim tactum eſt, quemadmodum
ſancti iudicabunt nationes, & dominabunt populis, & qui nunc à reprobis opprimunt iniu
ſte, in die iudicij reprobos opprimẽt, iuſte iudicando eos cum ſaluatore. Deinde dominus
cõminat: [ſed & vos Aethiopes interfecti gladio meo eritis.] Aethiopes ſunt vitijs denigrati
in anima, qui gladio Dei, id eſt, ſentẽtia oris Chri ſpũaliter interficient, dum æternaliter da
mnabunt. De quo gladio ſcriptũ eſt Apocaly. 1. & 19. De ore eius gladius ex vtraq̃ parte acu-
tus exibat. [Et extendet manum ſuam ſuper aquilonem] i. contra eos, qui in frigore perma-
nent vitiorum, in qbus charitas Dei refriguit, ſuntq̃ peccatis quodammodo congelati per
duritiam cordis, quo ad ea quæ Dei ſunt & ſuæ ſalutis, [& perdet Aſſur] id eſt, dirigentes
ad mala, qui cæci ſunt mente & duces cæcorum. Aſſur enim dirigens interpretat, ſecundum
quoſdam, vel ſecundum Hieronymum, coarguens & conuincens, ſicq̃ per Aſſur intelligun
tur accuſatores fratrum ſuorũ & obſeruatores, quos dñs perdet, iuxta illud Prouerbioꝝ 11.
Qui

Qui inueſtigator maloꝝ eſt, opprimet ab eis. [Et ponet ſpecioſam in ſolitudinẽ] i. omnem
congregationẽ carnaliũ, quæ ſe foris perornat, & mundi huius honore, gloria, atq; diuitijs,
decorat, Deus omni ſuo vano priuabit decore, atq; ad ſummam deformitatẽ pertrahet eam, Pſal. 72.
vt ſit inuia & deſeria, ſicut de impio ſcriptum eſt: Quæres locũ eius, & non inuenies. Deniq;
eccleſia olim virtutibus pulchra, donis & gratijs ſpũs ſancti polita, cleca Antichriſti aduen-
tum & ipſo regnante, quaſi in ſolitudinẽ rediget, & priſtino ſuo ornatu priuabit, qñ pene oẽs
fallent. tũc enĩ iuxta Apoſtolũ 2. Timoth. 3. inſtabũt tẽpoea periculoſa, & erũt homines ſe-
ipſos amantes, eritq; diſceſſio ab vtroq; impeeio, ſpũali ac tẽporali. [& accubabũt in medio
eius greges omnes beſtiæ gentiũ] i. motus ſenſualitatis, paſſiões, & concupiſcentiæ in corde
ipſius pee cõſenſum manebũt. [Onocrotalus & ericius] i. vitia per bruta hæc ſignificata. pee
ericiũ, qui eſt animal ſpinoſum ac pungitiuũ, impatientia denotat, per onocrotalũ, fœtor im-
puritatis carnalis. Hæc [in liminibus eius morabunt] i. inferioribus animæ viribus & ſenſua
litate. [vox cantantis in feneſtra] id eſt, inſultatio dæmonis de perditiõe hominũ gloriantis,
[coruus in ſuplimnari] i. in ſuperiori animi portiõe erit ſordidatio vitioꝝ, & dilatio oĩs
boni. Hæc mundanoꝝ hominũ collectio [eſt ciuitas] glorioſa in ſeculo iſto, delicijs, diuitijs,
atq; honoribus vitæ præſentis intenta, quam & homines ſeculares arbitrant beatam, cum
peorſus miſerrima ſit. [habitans in confidentia] quia de ſeipſa pręſumpſit, & poſuit carnem Hier. 17.
brachiũ ſuũ, propriam fragilitatem non penſans. [quæ dicebat, ego ſum &c.] i. alijs cũctis ſe
prætulit, vt moris eſt ſuperboꝝ. [quomodo facta eſt in deſertũ] i. quomodo repente deiecta
& facta eſt [cubile beſtiæ] i. dæmonũ domus, de qbus dicit: Ne tradas beſtijs animam confi- Pſal. 73.
tentem tibi. Hinc in Pſalmo 72. cantat: Deiecisti eos, dum alleuarent, quomodo facti ſunt
in deſolationem? ſubito defecerunt, perierũt propter iniquitatem ſuam. Et Iob 4. Vidi ini-
quos domino flante periſſe. [Omnis qui tranſit per eam] id eſt, mente luſtrauerit qualitatem
eius, atq; euentum ipſius perpenderit. [ſibillabit & mouebit manum ſuam] ſecundum ſenſum
in fine præcedentis articuli poſitum.

¶Expoſitio literalis cap. III. Væ prouocatrix & redempta ciuitas columba.

Articulus quintus.

VAe prouocatrix & redempta ciuitas columba.] Capitulũ præſens intricatum eſt ſa-
tis, ideoq; à diuerſis multiformiter explanatur, quemadmodũ dño concedente bre-
uiter tangam, & quid rationabilius magiſq; catholice dici videatur, aperiam. Deniq;
aliqui aſſerunt, in iſto capitulo conſolationem Iudæorum deſcribi. ſed in exordio huius ca-
pituli, increpatio magis quàm conſolatio ponitur: in proſequutione vero, præſertim circa
finem capituli, conſolatio magna promittitur. Præterea, ſic exponendum eſt præſens capitu
lum, vt ad aliorum intentionem faciliter valeat applicari. Væ magnæ afflictionis immi-
net tibi, o prouocatrix, & redempta ciuitas, id eſt, o Hieruſalem, quæ Deum tuis criminibus
ad rigorem iuſtitiæ prouocaſti, non quod eius tranquillitas conturbetur, ſed quia ad in-
ſtar animi concitati ſubito magnam vltionem inducit, & quoniam Deus à tempore Iudi-
cum, ciuitatem iſtam & populum Iudæorum ſæpe de hoſtibus liberauit, vocatur redem-
pta. Nuncupatur quoq; columba, propter innocentes & ſimplices, qui frequenter habi-
tauerunt in ea, vel quia naturæ humanæ innata videtur quædam ſimplicitas. [non audiuit
vocem] id eſt, diuina eloquia non cuſtodiuit, nec prophetarum ſermonibus acquieuit. [&
non ſuſcepit diſciplinam] id eſt, diuinam correctionem, ſeu inſtructionem patienter non
tulit, neq; à vitijs deſiit, iuxta illud Hieremi. Renuerunt accipere diſciplinam. [in domino Hiere. 5.
non eſt confiſa] quia non habuit ſpem formatam, & creaturæ potius quàm creatori fuit in-
nitens. [ad Deum ſuum nõ appropinquauit] per ſpiritualem acceſſum, videlicet credendo,
ſperando, amando, aliarumq; virtutum operibus ex charitate inſiſtendo, præſertim latriæ
ac pœnitentię actibus. Non enim corporaliter atq; localiter, ſed ſpiritualiter & interne in-
circunſcriptibili Deo approximamus. Ideo Eſa. 29. loquitur Deus: Cor eius longe eſt à me.
[principes eius in medio eius quaſi leones rugientes] id eſt, proterui & immiſericordes pau-
perum oppreſſores, [iudices eius lupi veſpertini] i. ſimiles lupis veſpertinis multum voraci-
bus. [non relinquebant in mane] id eſt, ſubditoꝝ ſubſtantiam immoderatiſſime deuoraue-
runt, immo & innocentes occiderunt. Hinc Eſa. 1. inducitur: Principes tui infideles. Per eun Eſaiæ 3.
dem quoq; peophetam loquitur dominus: Rapina pauperis in domo veſtra eſt. quare atteri-
tis populum meum, & facies pauperum commolitis? [Prophetæ eius veſani, viri infideles]
non enim veri, ſed pſeudo vates fuerunt, de quibus per Hieremiam dominus proteſtat: Ego Hiere. 27
non miſi eos, viſionem mendacem & ſeductionem cordis ſui prophetant vobis. [Sacerdo
tes eius polluerunt ſanctum] id eſt, ius diuinum prophanarunt, non quod ipſa diuinæ le-
gis iuſtitia in ſeipſa ſordidetur, ſed quod * eius iniuſtitia miſceatur, vel per impietatem pe-
nitus inhonoretur ac relinquatur. Sic enim per Ezechielem dominus vberrim affirmat Ezec. 39.
nomen ſuum ſanctum à Iudæis inter gentes pollutum. [iniuſte egerunt contra legem]

per Mo

per Moſen datam, peccando in Deum & proximos, inſuper & in ſeipſos. De quibus Hiere. 2.
habet: Sacerdotes non dixerũt, vbi eſt dominus? [dominus iuſtus in medio eius] Deus enim
Prou. 31. vbiq; eſt, qui ait per Hieremiam 23, Cælum & terram ego impleo. Sed cũ, Salomone teſtante,
Longe ſit dñs ab impijs, quõ nunc in medio hoꝝ tam peſſimoꝝ eſſe narratur? Et reſponden
dum, ꝙ longe eſt dñs ab iniquis, quantũ ad præſentiã charitatis & gratiæ. Nihilominus per
eſſentiam ſuam vbiq; eſt, & quantũ ad hoc, diuinus Dionyſius ait, ꝙ Deus eſt omnibus æque
propinquus. [non faciet iniquitatem] cũ ipſe ſit prima menſura, & regula vniuerſæ iuſtitiæ:
ideo eo ipſo quo ipſe aliqd facit, iuſtum eſt, nec cum poteſt peccare, qa eſſentialiter ſanctus
eſt. Idcirco vnicuiq; quod meret, retribuet. Hinc cantamus in Pſalmo 91. Quoniam rectus
dominus Deus noſter, & non eſt iniqtas in eo. [Mane mane] id eſt, celeriter vtiq;. Repetitio
enim, certitudinis indiciũ eſt, & confirmatio dicti. [iudicium ſuum dabit] id eſt, iuſtitiæ ſuæ
effectum oſtendet contra præfatos iniquos. [in luce ſapientiæ ſuæ,] & ſecũdum ſuæ veritatis
cenſuram. Vel, in luce, id eſt, aperte, ita ꝙ omnibus innoteſcet, & non abſcondet. [neſciuit au
tem iniquus confuſionem] id eſt, cauſam ſuæ confuſionis & vaſtitatis peruerſus Iudæorum
populus non aduertit, videlicet propria crimina, nec conſiderauit propter quem finem caſtigarent à Deo, videlicet vt pœnitentiam agerent. Vel, neſciuit confuſionem, id eſt, ſalutarem erubeſcentiam non admiſit de ſuis iniqtatibus verecundando, iuxta illud Hieremiæ 6.
Confuſione non ſunt confuſi, & erubeſcere noluerunt. [diſperdidi gentes] id eſt, Iudæos per
aduerſarios eoꝝ frequenter vaſtaui. Iudæi autem in veteri teſtamento ſæpe gentes vocan-
Deu. 36. tur, iuxta illud Iudicũ 2. Irritũ fecit gens iſta pactũ meũ. Et Moſes loquit Deo: Reſpice populum ſuũ gentem hanc. [& diſſipati ſunt anguli eaꝝ] id eſt, vrbes præcipuæ, vel principes
populi huius, in quoꝝ protectione alij confidebant, & in eis quaſi in angulis latere optabãt.
[Deſertas feci vias] eius gentis iam dictæ, [eo ꝙ non ſit qui tranſeat] per eas. viæ enim, viatoribus deficientibus, terriſq; vaſtatis, conſueuerũt deficere. [deſolatæ ſunt ciuitates eorum]
videlicet Iudæoꝝ, [non remanente in eis viro, neq; vllo habitatore] Iudæo, [dixi] ego dominus veritas ſempiterna, & virtus immenſa, cuius dixiſſe, feciſſe eſt, dum volo. [attamen timebis me] id eſt, caſtigationibus iſtis, quas tibi induxi, non obſtantibus, tandem aliquando conuerteris ad me, & filialem ad me timorem concipies. [ſuſcipies diſciplinam] id eſt, informationem & correctionem paternam æquanimiter feres, cum Salomon ſcribat Prouerbio. 15.
Qui abijcit diſciplinam, deſpicit animam ſuam: qui autem acquieſcit increpationibus, poſ-
ſeſſor eſt cordis. [& non peribit habitaculum eius in toto] quantũ ad iuſtos præcipue. [propter omnia in qbus viſitaui eam] id eſt, propter peccata, ob quæ eos afflixi, vel propter mala pœnalia quæ ſuper eos induxi, propter quæ quaſi placatus habitaculum aliquod eis conceſſi, videlicet ſynagogam ſiue eccleſiam, vel domus ad immorandum, ſiue in terra ſua, vel
aliena. [Veruntamen diluculo ſurgentes,] id eſt, mane & cito ad illicita properantes,
[corruperunt omnes cogitationes ſuas,] prauis cogitationibus adijciendo conſenſum.
Iſtud ad alios quàm de bonis, de quibus iam dixit, Attamen timebis me: referre oportet, vel ad eoſdem ſecundum temporum interualla, vt qui ad tempus timuerunt, nec perſeuerauerunt in bono. Præterea, hæc eſt præcipua ratio difficultatis intelligendi prophetas, quòd ea quæ vno paſſu dicuntur, & ſatis faciliter intelligi poſſe videntur, verba mox
ſequentia impedire cernuntur, ſicut & loco præſenti. Nam cum pauloante iam dixerit,
Deſolatæ ſunt ciuitates nullo remanente habitatore: mox addidit, Non peribit habitaculum eius. Rurſus cum dixiſſet, Attamen timebis me: mox ſubiunxit, Corruperunt omnes
cogitationes ſuas. Inſuper quidam omnia iam in iſto capitulo explanata, referunt ad Iudæos pro tempore Chriſti, cuius vocem & diſciplinam pro maiori parte ſpreuerunt, quorum principes, videlicet ſacerdotes, ſcribæ, & phariſæi fuerunt crudeles in Chriſtum, &
quaſi lupi rapaces in ſubditos. Prophetæ quoque Hieruſalem fuerunt veſani & pſeudo,
Ioan. 11. dicentes: Si dimittimus eum ſic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent locum noſtrum & gentem. Similiter Caiphas: Expedit, inquiens, vt vnus moriatur pro
Marc. 7. populo. Sacerdotes eius polluerunt ſanctum, quibus Chriſtus in Euangelio ait: Irritum feciſtis mandatum Dei propter traditiones veſtras. Sed & Chriſto ſancto ſanctorum multa crimina impoſuerunt. Dominus iuſtus, videlicet Chriſtus, in medio eius, quia in Hieruſalem ſæpius prædicauit, qui etiam mane iudicium ſuum dedit, Ipſos Iudæos increpando,
Ioan. 8. atque iudicium diſcretionis in eos exercendo, quibus & dixit: Multa habeo iudicare de
vobis. Porro quod ſubditur, Diſperdidi gentes, exponunt de oppreſſione Iudæorum à Romanis. Deinde illud, Attamen timebis me, intelligunt de credentibus in Dominum Ieſum.
Id vero, Corruperunt cogitationes ſuas, de his qui fuerunt increduli. Alij præinducta exponunt pro tempore captiuitatem Babylonicam præcedente, & de Iudæorum à Babylonijs
4. Re. 25. oppreſſione tempore Sedechiæ. [Quapropter expecta me, dicit Dominus, In die reſurrectionis meæ in futurum.] Sicut Beatus Hieronymus refert, Iudæi hunc locum exponunt

pro

pro tempore Chriſti, quem putant nondũ veniſſe, quo (vt aſſerũt) veniente, & mũdi monarchiam tenente, gentes & regna ac principes interficient ab ipſo. Hæc ſũt expoſitio vana eſt, cum Chriſtũ iam veniſſe ſciamus. Sed diuerſis expoſitionibus propter prolixitatem vitandam, omiſſis, locus iſte pro tempore Chriſti præterito exponet. vt ſit ſenſus, Quapropter. i. quia (vt dictũ eſt) qdam Iudæoꝝ credent in Chriſtũ, & iam crediderũt, qdam vero, immo pro maxima parte, in incredulitate manſerũt, præſertim vſq; Apoſtoloꝝ prædicationem in Hieruſalẽ factã poſt Chri paſſionẽ, & ſpũs ſancti miſſionẽ, expecta me tu popule Iudæoꝝ, dicit dñs Ieſus Chriſ: In die reſurrectiõis meę in futuꝝ. i. die qua poſt mortẽ tertia die reſurgã, iamq; ſurrexi, ſicq; expecta me in futuꝝ, i. perſeueranter & ſemper vſq; ad mortem & finem, [qa erit iudiciũ meũ] i. ſapientiæ meæ dictamen & agendũ iudicabo, [vt congregem gẽtes, & colligam regna] ſpũali adunatione, conuertẽdo gentiles ad vnam fidem & ſpem, atq; indiuiduam charitatem, vt omnes ſint vnum myſticum corpus Chriſti in vna eccleſia. Hoc eſt qd per Eſa. 51. loquit dñs: Attendite ad me populus meus, qa lex à me exiet, & iudiciũ meum in lucem populoꝝ requieſcet. Et Pſal. 71. Adorabũt eũ oẽs reges, oẽs gentes ſeruiẽt ei. Ieſus enim moriturus erat pro gente, vt in Ioanne legimus, & ipſemet proteſtatur Iudæis: Ioan. 11. & 10. Alias oues habeo, quæ nõ ſunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere. Vnde & Eſaias 55. Gentem, inqt, quam neſciebas, vocabis: & gentes quæ non cognouerunt te, ad te current. Hinc Chriſt' poſt reſurrectionẽ ſuam ait Apoſtolis Matth. 28. Euntes docete omnes gentes. Et Marc. 16. Prædicate euangeliũ omni creaturæ. [& effundã ſuper eas indignationẽ meam, omnẽ iram furoris mei. In igne eñ zeli mei deuorabit omnis terra.] ſi iſtud exponat in malo, nec ſuperioribus, nec ſubſequentibus conſonare videt. Nam ſubdit, [qa tunc reddam populis labiũ electũ, vt inuocent omnes nomen dñi, & ſeruiant ei humero vno.] Poteſt itaq; vno modo de populo Iudæoꝝ intelligi, ſuper quos Chriſt' poſt paſſionẽ ſuã & reſurrectionẽ, indignationẽ ſuam effudit, in manus Romanoꝝ eos tradendo, oẽm quoq; irã furoris ſui, eoſdem finaliter dereliquẽdo, gratiã ſubtrahẽdo, & ppetue cõdemnãdo, ſicut Eſa. 63. proteſtat: Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea. Itemq; in Pſal. 40. Tu aũt dñe miſerere mei, & reſuſcita me, & retribuam eis. Et denuo Pſal. 68. Effunde ſuper eos irã tuã, & furor iræ tuæ compræhendat eos. Propter quod dicit Apoſtolus 1. Theſſa. 2. Peruenit ſup eos ira Dei vſq; in finem. Tunc quoq; in igne zeli Dei, ſeu in rigore diuinæ iuſtitiæ deuorata eſt omnis terra Iudæoꝝ, infidelibus Iudæis conſumptis, ſeu inde ſublatis, habitaculiſq; deſtructis. Secũdo exponi poteſt de gentibus in incredulitate manentibus, ſuper quas Deus indignationem ſuam effudit, eas iuſte relinquẽdo, omni gratia ſpoliando, atq; æternam miſeriam infligendo, immo & multos fideliũ perſequutores in præſenti ſeculo dire plagãdo, ſicut in ſanctoꝝ Legendis oſtenditur. Tunc demum deuorata eſt omnis terra, id eſt, oĩs homo carnalis diuinitus reprobatus. Verſiculus iſte, In igne zeli mei deuorabitur omnis terra, eſt in Eſaia ſcriptus. Porro quod ſubditur, Quia tunc reddam populis labium electũ referendum videtur ad id quod dictum eſt, Iudicium meum, vt congregem gentes, & colligam regna. Si vero referatur ad id quod dictum eſt, Et effundam ſuper eos indignationem meam tunc iſta coniunctio, quia, non proprie cauſam directam, ſed concomitantiam quandam inſinuat, ſicut in Pſalmo 50. quo dicit: Tibi ſoli peccaui, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis. Iuxta quem modum ad Romanos 11. dicit Apoſtolus, q Iudæoꝝ delictum ſalus eſt gentibus, & illorum amiſſio, reconciliatio eſt mundi. Vnde & Paulus & Barnabas incredulis dixerunt Iudæis Acto. 13. Quia repuliſtis verbum Dei, ecce conuertimur ad gentes. Ita ergo & hoc loco effuſio indignationis & iræ Dei ſuper induratos Iudæos aſſignatur, velut cauſa illuminationis gentilium, ſecundum quod ſubditur: Quia tunc, dum gentes congregabo ad fidem, & Iudæos deſtruxero per Romanos, reddam populis labiũ electũ, id eſt, ſalutarem loquelam atq; ſalubrem confeſſionem, ita vt omnis lingua confiteatur, quia dominus Ieſus in gloria eſt Dei patris, Phil. 2. vt inuocent omnes nomen domini, id eſt, verum Deum, vnum ac trinum. vel per nomen domini ſpecialiter intelligendus eſt hoc loco dominus Ieſus Chriſtus, ſecundum quod Lyra quædam allegat in Gloſſa Hebræorũ ſuper Geneſim, taliter dictum: Tunc conuertam ad populos labium electum ad inuocandum nomen domini, & ad colendum eum humero vno. Et ſubditur: Non eſt autem dictum hic nomen domini, niſi rex Meſſias. Et ſeruiant ei humero vno, id eſt, mente concordi, iugum legis euangelicæ ſuper ſe intus deferendo & obſeruando, quemadmodum ſuper humerum corporalem onus portatur. Vnde Daniel. 7. dictum eſt: Omnes populi, tribus, & linguæ ſeruient ei. Item in Pſalmo 71. Benedicentur in ipſo omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum. Sic namq; Chriſto ſeruire oportet, qui habitare facit vnius moris in domo. Propter quod hortatur Apoſtolus Romanorum 15. Vnanimes vno ore honorificetis Deum. [vltra flumina Aethiopiæ inde ſupplices mei] id eſt, non ſolum in vna terra veros habeo adoratores, in ſpiritu & veritate feruenter humiliterq; orantes, Ioan. 4. ſed à remotiſſimis terris & Aethiopibus, ac cæteris nationibus

bus erunt me inuocãtes,ſicut in pſalmo 67.prædictũ eſt:Venient legati ex Aegypto,Aethi-
opia præueniet manus eius Deo,regna terræ cantate Deo.Nempe in regionibus his prędica
uerſit beati apoſtoli,ſicut apud Eſa.66.Chriſtus prædixit:Mittam ex eis qui ſaluati fuerint,
ad gentes,in mare,in Aphricam & Lydiam,in Italiam & Græciam,ad inſulas longe, ad eos
qui non audierunt de me.Pſalmiſta quoq; Reminiſcentur,inquit,& conuertentur ad dñm
Pſal. 21. vniuerſi fines terræ,& adorabunt in conſpectu eius vniuerſæ familiæ gentium,[filij diſperſo
rum meorum]i.filij Iudęorũ per mundũ,hinc inde habitantium ad fidem conuerſi,[deferent
munus mihi] i.ſpirituales hoſtias vel alia quælibet dona mihi deuotionaliter immolabũt.
Vel filij diſperſorum iſtorum,ſunt ſpirituales filij apoſtolorum, per totum mundum diſper-
ſorum,ſecundum quod Paulus ait 1.Corinth.4. Per Euangelium in Chriſto Ieſu ego vos ge
nui.Et rurſus Gal.4.Filioli(ait)mei,quos iterum parturio,donec formetur Chriſt' in vobis.
Hoc eſt quod ab Eſaia 27.fuerat prophetatum:Florebit & germinabit Iſrael,& implebit fa-
ciem orbis ſemine.[In die illa]ſ.in exordio prædicatiõis euangelicæ, & tẽpore primitiuæ ec
cleſiæ.[nõ confunderis] o Iudæa vel ſynagoga,[ſuper cũctis adinuẽtionibus tuis, q̃bus præ-
uaricata es in me].i.propter tuos exceſſus non te confundã, nec derelinquam, ſed pœniten-
tiæ gratiã cõdonabo.Hoc dicit quo ad electos Iudæos,de q̃bus ait Apoſtolus Rom.11.Non
repulit Deus plebẽ ſuã.Et ibidẽ:Reliquiæ per electionẽ ſaluæ factæ ſunt.Poteſtq; ſpecialiter
referri ad Iudæos,qui morti Chriſti conſenſerũt,& poſtea pœnituerunt,quibus apud Ioan-
Ioan.8. nem prædixit Saluator,Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoſcetis, quia ego ſum.
De q̃bus per Hieremi.5.Dñs loquitur:Præuaricata eſt in me domus Iſrael,& domus Iuda ne
gauit dominum,& dixerunt:Non eſt ipſe. Cum enim Pilatus dixiſſet Ioan.19.Ecce rex ve-
ſter:&,Regẽ veſtrũ crucifigã? Reſponderũt:Non habemus regẽ niſi Cæſarẽ. Quidã ea,quæ
dicta ſunt ab illo loco,Expecta me in die reſurrectiõis meæ,vſq; ad verbum iſtud:In die illa
non confunderis,exponunt de reſurrectione vẽtura in fine mundi,& pro tempore Antichri
ſti:quod vero nunc dicit,In die illa non confunderis,exponunt pro tempore primi aduẽtus
Chriſti,paſſionis,reſurrectioniſq; eius.Quod rationabile non apparet,quũ ſub eodem con-
textu ad præcedentia iam dicat, In die illa non confunderis. [Quia tunc auferam de medio
tui magniloquos ſuperbiæ tuæ] i.ſacerdotes,ſcribas,phariſæos,cæteroſq; impœnitentes Iu-
dæos, Chriſtũ & eius diſcipulos ſuperbiſſime blaſphemantes, auferam à Hieruſalem & Iu-
dæa per Romanorum exercitum,à quo occiſi fuerunt,ſicut & Chriſtus ante paſſionem præ-
dixiſſe legit Luce.19.Circũdabunt te inimici tui vndiq;, eo ꝙ non cognoueris tempus viſi-
tationis tuæ.[& non adijcies exaltari] i.teipſam inaniter eleuare. [amplius in monte ſancto
meo]Nam Iudæi tunc conuerſi,de quibus in Actibus Apoſtolicis habet, deuotiſſime atque
humilime coluerunt Deum in monte Sion,& in templo ibidem conſtructo, erant enim pa-
riter in porticu Salomonis.Multa quoq; turba ſacerdotum obediebat fidei,vt Lucas com-
memorat.Deniq; Iudæi impœnitentes poſt Chriſti paſſionem etiam non diu poterant ſe ia-
ctare in templo,quũ cito à Romanis fuit deſtructũ.[Et derelinquam in medio tui populum
pauperem & egenum] videlicet Apoſtolos,alioſq; ex Iudaiſmo conuerſos,temporaliũ diui
tiarum integerrimos contemptores,q̃bus erant omnia communia,quorũ etiam poſt modi-
cum tempus obſtinati Iudæi bona rapuerũt.Septuaginta tranſtulerunt:Relinquam in tẽ po-
pulum manſuetum & humilem. Didicerunt enim à Chriſto,q̃a mitis eſt & humilis corde.
[& ſperabunt in nomine Domini] ſicut & Chriſtus ante paſſionẽ præcepit Ioan.15.Manete,
inq̃t,in me.Et rurſus Ioan.16.Confidite,inq̃t,ego vici mundum. Vnde 4. in Actibus Apo-
ſtolorum oraſſe legũtur:Da ſeruis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum.Et Lucas ibi-
dem:Repleti,inq̃t, ſpiritu ſancto, loquebant verbum Dei cum fiducia. Non itaq; in generis
nobilitate,ſeculari ſciẽtia vel eloquentia, diuitijs,potentia,vel aliquo humano præſidio,ſed
in dño ſunt confiſi,cuius ſolo auxilio præualuerunt, atq; ad tam ſupernaturalem fidem, ac
arduam legem mũdum conuerterũt.Non enim obliti fuerũt verbi dñi Ieſu Chriſti Ioan.15.
Sine me nihil poteſtis facere.[Reliquiæ Iſrael].i.præfati electi Iudæi aliorũ reſpectu ꝑpauci,
de q̃bus & Chrs prędixit Ioan.13.Ego ſcio q̃s elegerim.[Non faciẽt iniq̃tatem, nec loquẽtur
1.Ioã. 1. mendaciũ] Non tamen venialibus caruerũt,cũ dicat Ioannes:Si dixerimus,q̃a peccatũ non
habemus,noſipſos ſeducimus.Apoſtoli vero ſpũ ſancto recepto,in tantũ confirmati fuerunt,
ꝙ poſtmodũ nunquam mortaliter peccauerũt. [& non inueniet in ore eorũ lingua doloſa.]
Erant quippe ſanctiſſimæ ac innocentiſſimæ vitæ, ſecũdum illud Actorũ 2,Erant perſeue-
rantes in doctrina Apoſtolorum, & communicatione fractionis panis, & orationibus,ſu-
mebantq; cibum cum exultatione & ſimplicitate cordis, collaudãtes Deum, & habẽtes gra
tiam ad omnem plebem. [quoniam ipſi paſcentur] vtiq; delicatiſſime nutriebant à ſpiritu
ſancto internis delicijs,ſpiritualibus alimentis,pane vitæ & intellectus, ſuperdigniſſimo ſa-
cramento altaris,bonis operibus.Poſtremo,vt Lucas Actorum q̃rto conſcribit,Diuideba-
Pſal. 22. tur ſingulis,prout cuiq; opus erat.& vere dicere poterant, Dominus regit me, & nihil mi-

hi de-

hi deerit,in loco paſcuæ ibi me collocauit.Super aquam refectionis educauit me.[& accubā
bunt]in vnitate eccleſiæ.Hinc Act.2.habet:Oēs qui credebant,erant pariter. Vnde & Hier.
23.loquutus eſt:In diebus illis ſaluabit Iuda,& Iſrael habitabit confidenter.[& non erit qui
exterreat eos.]parati eñ erant pati & mori pro Chr̄o.Apoſtoli q̄q; ibāt gaudentes,q̄ digni Acto. 5.
habiti ſunt pro nomine Ieſu cōtumeliā pati. Impleuerūt eq̄dem q̄d docuit Chr̄s: Nolite ti- Matt.10.
mere eos q corpus occidūt,animam aūt nō poſſunt occidere. Quanta aūt fuerit diſcipulorum
ante Chriſti reſurrectionem,aſſcenſionem, & ſpūſſancti miſſionem formidoloſitas,incon-
ſtantia atq; fragilitas,q̄nta vero poſt ſpūſancti infuſionē fuerit eorum conſtantia, imperterri-
tio,ſiue ſecuritas,delectabile eſt penſare in lib.Act.Apſorum. Poſtremo,totū iſtud dn̄s apud
Eſaiam p̄dixit:Sedebit,inquiens, populus meus in pulchritudine pacis & in tabernaculis fi- Eſaię.32.
duciæ,& in requie opulenta. Præterea q̄ ſequunt, in tantum de Chriſti eccleſia ſunt intelli-
genda,vt S.Hiero.aſſerat,aliter ſentiencē,non eſſe Chriſtianum. [Lætare] ſpirituali lætitia
in domino,in q̄ ſolo debet eſſe oīs gloriatio noſtra, dicēte Apſo: Qui gloriat,in dn̄o glorie- 2.Cor.10
tur.[filia Sion]i.eccleſia militans, in diuinorum ſpeculatione conſiſtens, q̄ à Deo filia appella-
ris,propter paternam ei' dilectionem ad te.Sion quippe ſpeculatio dicit.[Iubila Iſrael]id eſt,
plebs Chriſtiana,q̄ vere digna es Iſrael appellari,i. Deū fide contemplans. Iſrael nanq; Deū
videns interpretat. [lætare]in mente, [& exulta] ſigna interioris lætitiæ exterius oſtenden-
do,[in omni corde]id eſt,totis præcordijs,intimiſq; medullis,intellectu,voluntate,memo-
ria,[filia Hieruſalem]i.eccleſia in Chriſti pace per contemplationē diuinorum quieſcens.De-
niq; ſancti prophetæ frequenter nominib' Sion,Iſrael & Hieruſalē etiā ad literā, populum
Chriſtianū ſeu Chr̄i eccleſiam,p̄ſertim primitiuā deſignant,q̄m nouerāt illā re & noie iſtis
appellationibus dignā.Infideles eñ Iudæi iſtis nominib' indigni cenſentur.Et Eſaię 1.dici-
tur eis:Audite verbū dn̄i principes Sodomorum, auribus percipite legem Dei noſtri populus
Gomorrhæ.Alibi q̄q; ſemen & terra Chanaan nuncupant,immo nō filia,ſed meretrix atq; Dani.13.
adultera ab Eſaia,Hiere.& Ezech.dicuntur.Itaq; præinductis verbis eccleſia Chriſti, præci-
pue primitiua,immo & quælibet anima Chriſtiana (q̄ ſpūaliter dicit Sion propter ſpecula-
tionem,Iſrael propter Dei viſionem,Hieruſalē propter internā pacē)inuitatur ad ſingula-
rem ac maximā in Deo oblectationē,laudē,& gratiarum actionē,propter ineffabilia beneficia
ſibi à Chr̄o collata,de quibus ſubiungit.Quod aūt ad eccleſiam primitiuā præcipue,immo
& totā Chr̄i eccleſiam referenda ſint hæc,patet ex eo, q̄d in præcedentibus verbis de ipſa lo
quutus eſt ſermo diuinus.Sed & eadem,ad q̄ nunc Sophonias hortat, Zacharię 9. ſcribun-
tur,vbi dicitur, Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Hieruſalem &c. quæ ad primū Chriſti ad-
uentum eſſe referenda,ſacratiſſimus euang. Matthæus teſtatur. Itaq; ſubditur,[abſtulit dn̄s] Matt.21.
Ieſus Chriſtus, vel Deus pater, ſeu tota ſuperbeatiſſima trinitas, vnus, verus, ac ſimpliciſſi-
mus Deus per ipſum vt mediatorē,[iudiciū tuū]id eſt, iudiciū condemnationis, de q̄ ait ſal-
uator Ioan.5.Qui credit in me,habet vitā æternā,& in iudiciū nō veniet,ſed tranſiet à mor-
te ad vitam.Et Pſalmiſta: Non intres in iudicium cum ſeruo tuo. Ab hoc nanq; iudicio, & Pſal.142.
à pœna originalis peccati,quantū ad deſcenſum ad inferos, Chriſtus liberauit eccleſiam,iu-
xta illud Eſaiæ 25.Præcipitabit dn̄s mortem in ſempiternū,& opprobriū populi ſui auferet.
[Auertit inimicos tuos]quia ab hoſtibus viſibilibus & inuiſibilib' redemit electos. Propter
q̄d dixit ſaluator diſcipulis Luc.21.Ego dabo vobis os & ſapientiam,cui non poterunt reſi-
ſtere & contradicere om̄es aduerſarij veſtri.Et iterum Ioan.12.Nūc princeps huius mūdi eijcie-
tur foras.[Rex Iſrael,]iſte eſt rex Meſſias,de q̄ ſcriptū eſt Ezec.34. Ego dn̄s ſaluabo gregem
meum,& ſeruus meus Dauid princeps eorum.[dn̄s in medio tui,]hoc eſt quod Chriſtus in
euangelio ait Luc.22.Ego in medio veſtrū ſum,ſicut q miniſtrat. Et Ioan.14. Non relinquā
vos orphanos.Et:Ego vobiſcū ſum cūctis diebus vſq; ad conſummationē ſeculi. Et Mat.18. Matt.28.
Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo,ibi in medio eorum ſum. [non timebis
malū vltrà]i.malū pœnæ & temporalem afflictionē. Perfectorum eñ eſt in aduerſis gaudere,
& præſentis vitæ perſequutiones ac tribulationes quaſi animarum medicinam ſuſcipere. Pro-
pterea Iacob.1.habet:Omne gaudium exiſtimate fratres,cū in diuerſas tentationes incideri-
tis.Et Salomon ait Pro.28.Iuſtus quaſi leo confidens,abſq; timore erit. Sed & timorē ſerui-
lem ac inordinatum non admittit huiuſmodi,dicente Ioāne:Perfecta charitas foras mittit 1.Ioan.4
timorem.Et ibidem:Qui timet,non eſt perfectus in charitate.[in die illa,] tempore primiti-
uæ eccleſiæ, [dicetur Hieruſalem]i. congregationi fidelium, quæ in Hieruſalem ſpm̄ ſanctū
recepit,& ſuæ perfectionis initiū ſumpſit. [Noli timere Sion] carnali & inordinato timore
præſentis vitæ aduerſa,& perſequentium tela. Hoc enim docuerunt apoſtoli. Vnde ait ſal-
uator Luc.12. Nolite timere puſillus grex,quia complacuit patri veſtro dare vobis regnum.
Eſaię quoq; 51.habetur:Quis tu vt timeas ab homine mortali,& à filio hoīs,q quaſi fœnum
areſcit:Sit ergo cor noſtrum in Deo ſemper confidens, atq; in eius pietate ſperantes, eiuſq;
diſpoſitioni nos humiliter committentes, pacati ſimus ad omne agendum ac patiendum,

Pſal. 26. quod ei placuerit, vt cum iuſto dicamus: Dñs illuminatio mea & ſalus mea, quem timebo?
dominus protector vitæ meæ, à q̃ trepidabo? Et rurſus Pſal. 3. Non timebo millia populi cir-
cundantis me. Itemq́ꝫ 56. & 107. Paratū cor meū Deus, paratū cor meū. [non diſſoluantur ma
nus tuæ] i. à bono inchoato non ceſſes neq́ꝫ tepeſcas. [Domin' De' tuus in medio tui fortis.]
Chriſtus em̄ Deus & homo, vere fortis atq́ꝫ omnipotens, in medio eſt ſuoꝝ, & ipſe cū patre
ac ſpirituſancto ad electoꝝ corda venit, ac ea inhabitat, ita ꝙ templum Dei dicunt. Propter
quod Apoca. 21. habetur: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, &
ipſi populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis, erit eoꝝ Deus. [ipſe ſaluabit vos] de morte æter-
na, immo tandem ab omni pœna atq́ꝫ miſeria. Hoc totum Eſa. 35. ſic legitur: Confortate
manus diſſolutas, & nolite timere, ecce Deus veſter veniet & ſaluabit vos. Hinc demum
hortatur Apoſtolus Heb. 12. Manus diſſolutas erigite, & rectos facite greſſus pedibus ve-
ſtris, vt non claudicans quis erret, magis autem ſaluetur. Hinc quoq́ꝫ 2. Paralip. 15. legitur:
Vos autem confortamini, & non diſſoluantur manus veſtræ, erit enim merces operi veſtro.
[gaudebit ſuper te in lætitia] id eſt, de tua ſtabilitate & gratia ac ſalute lætabitur in ſeipſo, læ
titia increata non aliunde cauſata, quemadmodū ſcriptum eſt Pſal. 149. Beneplacitū eſt dño
in populo ſuo. Et: Lætabitur Deus in operibus ſuis. Hinc in Hiere. fatetur: Lætabor ſuper eis
Nehe. 8. cū eis benefecero. Et Eſdr. inducit: Gaudium domini eſt fortitudo veſtra. [ſilebit] ſuper te
[in dilectione tua] id eſt, peccata tua tacebit, eo ꝙ diligat te, & propter charitatem q̃ eum
amaſti, q̃niam charitas operit multitudinē peccatoꝝ. Vnde per Eſaiā 54. loquutus eſt: Iura-
ui, vt non iraſcar tibi, & nō increpē te. [& exultabit ſuper te in laude] i. ꝑconijs quibus eū col
laudas, cōplacentiam piam habebit, & laus tua ei placebit. Vel exultabit ſup te in laude, ita
ꝙ laudabilē te eſſe teſtabit, ſecundū q̃d Chrs in euang. dicit Mat. 10. Qui me confeſſus fuerit
coram hoīb9, confitebor & ego eū coram patre meo. Porro in his verbis demōſtrat pater-
na dilectio, ineffabilisq́ꝫ benignitas Dei ad nos. [nugas] id eſt, mendaces & vanos, Chriſtum
negantes, [qui à lege] diuina [receſſerant] per inobedientiam & peccata. [congregabo] colle
gio fidelium, conuertendo eos ad fidem, quemadmodum in Actis apoſtolorum leguntur
multa millia Iudæoꝝ ad ſancti Petri ꝑdicationem conuerſa. [quia ex te erant] id eſt, de nu-
mero ſaluandorum ſeu electoꝝ. Vnde & Lucas 13. Act. apoſtoloꝝ: Crediderūt, inq̄t, quot-
quot præordinati erāt ad vitam æternam. Et de reprobis in prima ſua canonica ait Ioan. In
1. Ioã. 2. nobis erant, ſed non erant ex nobis. Nam ſi ex nobis fuiſſent, manſiſſent vtiq́ꝫ nobiſcum. [vt
non vltrà habeas ſuper eis opprobrium,] de eoꝝ infidelitate & obſtinatione erubeſcendo.
Si enim nullus ex Iudæis conuerſus fuiſſet, potuiſſent gentiles & infideles Iudæi inſultare
apoſtolis, primisq́ꝫ credentib9, ꝙ nullus de plebe eorum fidei conſenſiſſet. [Ecce ego inter-
ficiam omnes, qui afflixerunt te in tempore illo,] Iudæos enim incredulos, qui primitiuam
eccleſiam grauiter afflixerunt, Deus omnipotens per manus Romanorum occidit, & qui
corporaliter occiſi non fuerūt, ſpiritaliter perierūt, atq́ꝫ æternam mortem in inferno adepti
ſunt. Hinc dictū eſt à Michæa ca. 5. Exaltabitur manus tua ſuper hoſtes tuos, & om̄es inimi-
ci tui interibunt. [& ſaluabo claudicantem] i. virtutibus imperfectam, & fide nutantem, au-
gendo in talib9 gratiæ incrm. Chriſtus enim, ſicut Eſaias 42. prædixit, calamum quaſſatum
non contriuit, & linum fumigans non extinxit. Certū eſt autem, diſcipulos Chriſti ante ſpūs
Pſal. 67. ſancti ſuſceptionem ſæpius claudicaſſe. [& eam q̃ eiecta fuerat, congregabo] i. plebem cre-
dentem in Ieſum Chriſtū, quam Iudæi extra ſynagogam eſſe cenſebant, vt legit̄ in Ioan. per
charitatem & dona ſpūsſancti ſpiritaliter adunabo. Hoc eſt q̃d Pſalmiſta prædixit: Pluuiam
voluntariam ſegregabis Deus hæreditati tuæ, & infirmata eſt, tu vero perfeciſti eam. [& po
nam eos in laudem & in nomē] i. glorioſos atq́ꝫ famoſos, ſiue laudabiles faciam eos [in omni
terra confuſionis eorum,] videlicet in tota Iudæa, Galilæa, Samaria, regnis & prouincijs pa
ganorum, in quibus apoſtoli & cæteri Chriſtiani primo valde contempti fuerunt, ſed virtu
te diuina tot fecerunt miracula, & tam innumerabiles conuerterunt ad fidem, ꝙ vbique
à credentibus in ſummo honore, fama, & gloria habiti ſunt, ſicut in Pſal. 44. legitur prophe
tatum: Conſtitues eos principes ſuper omnem terram. & 48. Principes populoꝝ congrega-
ti ſunt cū Deo Abraham, q̃niam dij fortes terræ vehemēter eleuati ſunt. Vnde Eſa. 60. de eis
habet: Qui ſunt iſti, q vt nubes volant, & quaſi columbæ ad feneſtras ſuas? Et iteꝝ ibidē: Pro
eo ꝙ fuiſti derelicta & odio habita, ponā te in ſuperbiam ſeculoꝝ, gaudiū in generationem
& generationem. [in tēpore illo, quo adducam vos] o apoſtoli atq́ꝫ credētes ad alioꝝ inſtru-
ctionem & conuerſionē. [& in tēpore quo congregabo vos,] ſecundū modum nūc dictum,
vel quando congregabo vos gentibus, quas cōuertetis. [Dabo em̄ vos in laudem, & in nomē
omnibus populis terræ,] quos conuertetis. [cum conuertero captiuitatē veſtrā coram oculis
veſtris] id eſt, euidenter eruero vos de aduerſarioꝝ veſtroꝝ infideliū perſecutiōe & poteſta-
te, quod fuit impletum, quando Romani deleuerunt Iudæos incredulos, & etiā ante ac poſte-
a. Frequenter etenim Deus de carceribus & vinculis miraculoſe redemit fideles, & tyran-
nos

nos dira morte peremit.[dicit dñs]qui ſolus eſt per eſſentiam verus ac veritas.¶Prætere a q̊d
in principio huius cap. de Hieruſalem & ſynagoga ad literã expoſitũ eſt, facile eſt iuxta ſpiri
talem intelligẽtiã de eccleſia explanare. Itaq; cõgregationi Chrianoꝝ impœnitẽti & Chri
ſto inobedienti, merito dicit:[Væ prouocatrix, & redempta]ſanguine Chriſti, [ciuitas co-
lumba]propter q̊ſdam innocentes & ſimplices impijs iunctos. Vel columba, eo modo, quo
ait Oſee propheta: Ephraim quaſi columba ſeducta, non habens cor. Iſta malignantiũ eccle Oſee. 7.
ſia non audit vocẽ Chriſti, nec ſuſcipit diſciplinã, neq; in Deo confidit veraciter, nec Deo
appropinquat, ſe ad grãm diſponendo.[Principes eius quaſi leones rugientes] quia cũ auſte
ritate atq; ſuperbia præſident, ſubiectosq; opprimũt.[iudices eius lupi] Hoc de iudicib⁹ in-
iuſtis & cupidis, munera recipientib⁹, innocentes inopesq; damnantib⁹, veꝝ eſt.[Prophetæ
eius veſani]i. prædicantes & docentes populũ, allegantes & exponẽtes ſcripturã, & propria
verba & documenta non obſeruantes, caput habẽt inſanũ, & ſtultis ac furentib⁹ pares ſunt.
[Sacerdotes eius polluerunt ſanctũ]ſacramenta irreuerẽter tractãdo, & ſacerdotales ſanctio
nes tranſgrediendo. Contra hos[dabit dñs iudicium ſuũ mane in luce]i. velociter, euidẽter,
atq; diriſſime eos damnabit. Deniq; ꝓpter Chriſtianoꝝ peccata tradit Deus frequenter ter
ras eoꝝ hoſtibus ſuis.[deſertas fecit vias eoꝝ] gratiam & virtutes, q̄bus ad Deum tranſitur,
ſubtrahendo.[deſolatæ ſunt ciuitates eoꝝ]q̊niam ipſi damnati ſunt, & bonis ſpũalibus deſti
tuti.[Et dixi, attamẽ timebis me, ſuſcipies diſciplinam.]Hoc domin⁹ ait propter electos.[&
non peribit habitaculũ tuum]quoniam eccleſia Chriſti vſq; in finem ſeculi ſtabit, ad glori
am Dei ſublimis & benedicti. Amen.

¶Enarationum in Sophoniam prophetam, finis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN AGGAEVM PROPHETAM ENARRATIO.

¶Elucidatio literalis primi cap. In anno ſecundo Darij regis. Art. I.

AGgæus propheta poſt reditũ à Babylonica captiuitate in Hieruſa
lẽ, ꝓphetauit ad eos, q de Babylonia redierũt, ſicut ex litera mox
exponenda oſtendit. Ait enĩ ſanctus propheta:[In anno ſecũdo]
regni [Darij regis Perſaꝝ] qui ſecundũ Hieronymũ & Ioſephum
fuit filius Hyſtaſpis, ſecundũ alios vero, fuit filius Aſſueri regis &
Heſter reginæ. Vnde Darius iſte non fuit Darius ille, q cũ Cyro re-
ge demolitus eſt Babylonem, ſed longe poſterior ommino poſte
rior Cyro & Artaxerxe regibus Perſaꝝ.[in menſe ſexto]hui⁹ an-
ni ſecundi,[in die vna]i. prima, vel alia quadã die[mẽſis]iſtius[fa-
ctum eſt verbum domini in manu Aggęi prophetę]i. ipſi Aggęo,
atq; in libero vſu & actu ipſius. Per quod excluditur error dicentiũ, prophetas eſſe loquutos,
ſicut loquũtur arreptitij & amentes, contra quos dicit Apoſtolus:Spũs prophetaꝝ prophe- 1.Co.14.
tis ſubiecti ſunt.[ad Zorobabel filium Salatiel]qui Salatiel natus eſt in Babylone, eratq; fili- 1.Eſd. 1.
us Ieconiæ, iuxta illud Matthæi:Et poſt tranſmigrationem Babylonis Ieconias genuit Sala
tiel.[ducẽ Iuda] erat nanq; Zorobabel de tribu Iudæ & ſemine Dauid, ac principalis & dux
inter Iudęos, ſecum de Chaldęa regreſſos.[& ad Ieſum filiũ Ioſedech, ſacerdotem magnum,
dicens]i. inter ſacerdotes temporis ſui præcipuũ, puta pontificem. Iſtis duob⁹ tanq̃ capitib⁹
populi, loquebat Aggæus, deinde & alijs. [Hæc ait dñs exercituũ, dicẽs:Populus iſte]de Baby
lone reuerſus [dicit: Nondũ venit tempus domus dñi ædificandæ]i. à conſtructione templi
ignauiter ſe excuſat. Porro, vt legit 2. Paralip. 36. & 1. Eſdræ 1. Cyrus rex Perſaꝝ conceſſit Iu
dæis licentiam reparandi templum Dei in Hieruſalẽ à Chaldęis deſtructũ:ſicq; Iudæi à Chal
dæis reuerſi, cœperũt cũ Eſdra ædificare: cumq; altare conſtruxiſſent, & fundamẽta templi 4.Re.25.
locaſſent, ſcripta eſt à Samaritanis epiſtola Artarxexi regi contra eos, q opus inceptũ prohi
buit exequi. Itaq; ex tunc impeditum fuit vſq; ad annũ ſecũdum Darij regis, vt legit 1. Eſdræ 1.Eſd. 4.
lib. Cumq; Darius iſte dediſſet Zorobabel licentiam conſummandi templum inceptũ, po-
pulus Iudæoꝝ adhuc tardus fuit ad proſequendũ: ideo à propheta redarguunt, quemadmo
dum ſubdit:[Et factũ eſt verbũ domini in manu Aggæi prophetæ, dicẽs.] Secundũ Hieroñ.
reuelatio iſta prophetica eodem die eſt facta Aggæo, q̃ verbũ præcedens.[Nunqd temp⁹ vo
bis eſt]o Iudæi,[vt habitetis in domib⁹ laqueatis]i. ornatis & curioſis,[& dom⁹ iſta deſerta]
i. templũ adhuc permanet deſolatũ & irreparatũ:q̃ſi dicat: Quàm diu dom⁹ Dei manet de-
ſerta, non decet vt vobiſipſis cõſtruatis ędificia amœna & pulchra. [Et nũc hęc dicit domi-
nus exercituũ: Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras]i. opa veſtra ſapienter penſate, & ſcien

tis, ꝙ male ſucceſſerit vobis, eo ꝙ operi Dei, videlicet templi ædificationi, prætuleritis proprium opus. Nā [ſeminaſtis multū, & intuliſtis parū] ita ꝙ ſeminationē paucus ſecutus eſt fructus, & terra quodāmodo ſterilis fuit. [comediſtis, & nō eſtis ſatiati: bibiſtis, & nō eſtis inebriati] i. ſufficientiā cibi & potus nō habuiſtis ꝓpter paruitatē fructuū terræ ſegetū & vuarū. Itaq; inebriatio nō capit hic, vt ſonat vitioſam ſuperfluitatē: ſic enim nō eſt tantū pœna peccati, neq; nociuū naturæ, non riſe inebriatū ſed vt ſufficientiam vel exhilarationem quandā cordis ex potu deſignat. [operuiſtis vos, & non eſtis calefacti] ſicq; indumentorū inopiā habuiſtis. [Et q mercedes] i. pecuniam vel alia quælibet [congregauit,] vt theſaurizando vel negociando lucraretur. [miſit eas in ſacculū pertuſum] i. inutiliter eas amiſit, ſicut pecunia in ſacculū confractum miſſa, elabitur atq; deperdit. Hæc omnia contigerūt vobis propter accidiam veſtrā circa templi inſtaurationē. [Hæc dicit dominus exercituū: Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras: Aſcendite in montē] i. ad loca ſylueſtria & montana, in quibus ſunt ligna pro tēpli ædificio apta, ſicut in monte Libani. [portate] inde [ligna] Vel aſcendite in montem Sion, in quo conſtruendū fuerat templū, portate ligna illuc, [& ædificate domū] videlicet tēplum. [& acceptabilis mihi erit, & cōglorificabor, dicit dñs] i. glorioſus in ea apparebo, & mirabilia operabor, ſicut infrà patebit. [Reſpexiſtis ad amplius] i. multū de fructibus terræ habere putaſtis. [& ecce factū eſt minus] i. modicum & minus quàm ſperaſtis, fuit de ipſis bladis in culmis ſeu ſpicis. [Et intuliſtis in domum] i. in horrea terrænaſcentia collegiſtis, & exufflaui illud] frumentum quod fuit in ſpicis, & mea virtute diſperſum eſt, excidit, atq; diſperijt. [Quam ob cauſam, dicit dñs exercituū? Quia domus mea deſerta eſt] i. templum reparare neglexi-

* feſtinaſtis ſtis. [& vos * feſtinaſtis vnuſquiſq; in domum ſuam] i. de proprio commodo & temporalibus bonis ſoliciti fuiſtis. [Propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cæli] aerei [ne darent rorem] i. me ordinante atq; iubente, nubes, rores & pluuia, in aere more ſolito generatæ non ſunt, nec terram fœcundauerunt. [& terra prohibita eſt, ne daret germen ſuum] quoniam ad prædictam ſiccitatem ſterilitas eſt ſecuta. terra quippe Iuda de cælo pluuiam præſtolatur, & inde fœcundatur, quemadmodū in Deuterono. Moſes loquitur: Terra ad quā ingrederis, non eſt

Deut. 11. ſicut terra Aegypti, vbi iacto ſemine aquæ ducunt irriguæ, ſed mōtoſa eſt & campeſtris, de cælo expectans pluuiam. [Et vocaui ſiccitatem ſuper terram, & ſuper montes, & ſuper triticum] i. ſemen triticeum in terram proiectū, vel ſuper culmum exortum, ita ꝙ fructus paucus ſecutus eſt. [& ſuper vinū & ſuper oleum] i. ſuper vites & vuas atq; oliuas, [& quæcunque profert humus] i. ſuper vniuerſa terrænaſcentia, [& ſuper homines & ſuper iumenta] i. ad veſtram afflictionem & iumentorū famem ac ſitim, quorū afflictio in veſtræ redūdauit calamitatis augmentū. [& ſuper omnem laborem manuū] veſtrarū. i. ſuper poſſeſſiones veſtras labore manuum acquiſitas, ita ꝙ ſiccitas illa aliquo modo nociua fuit omib' quæ habetis, vel potius vobis per relationē ad illa. [Et audiuit Zorobabel fili' Salatiel, & Ieſus fili' Ioſedech ſacerdos magnus, & omnes reliquæ populi] i. Iudæi de captiuitate reuerſi, & pauci de multis relicti, [vocem Dni ſui &] pro. i. [verba Aggæi prophetæ] i. diuinæ iuſſioni per prophetā ad eos factæ obedierunt. [ſicut miſit eum dominus Deus eorū ad eos, & timuit omnis populus à facie domini] id eſt, aſpectum diuinæ maieſtatis verebantur, & ex hoc proceſſerūt in opus. [Et dixit Aggæus nuncius domini de nūcijs domini] id eſt, propheta Dei de numero verorum prophetarum exiſtens, [populo dicens: Ego vobiſcum ſum, dicit dominus] i. auxilium vobis præbebo, voſq; tuebor, ita ꝙ ædificatio veſtra conſummationem habebit. Vel ſenſus eſt, ꝙ Aggæus nuncius domini, dixit populo Iudæorum præfato, de nuncijs domini, id eſt, de alijs prophetis, vel ex parte ſeu perſona eorum: Ego vobiſcum ſum, dicit dominus. quaſi dicat: Non ego ſolus, ſed alij quoq; prophetæ idipſum teſtantur & ſpondēt, dicentes quod dixi, videlicet: Ego vobiſcum ſum, dicit dominus, quia per Hieremiam & Zachariam & Ezechielem Deus Iudæis prædixit, ꝙ poſt reditum de Babylone aſſiſteret eis in omnibus. [Et ſuſcitauit dominus ſpiritum Zorobabel filij Salatiel ducis Iuda, & ſpiritum Ieſu filij Ioſedech ſacerdotis magni, & ſpiritum reliquorum de omni populo] id eſt, omnium horū animos inflammauit ac roborauit ad faciendum beneplacitum eius. [& ingreſſi ſunt] locum templi, [& faciebant opus in domo domini exercituum Dei ſui] id eſt, ad templi conſtructionem quilibet, vt potuit, cooperabatur: non ꝙ ſimpliciter omnes ſimul ingreſſi ſint, ſed quidam de omnibus, vt ſit diſtributio accommoda, vel pro generibus ſingulorū. Ingreſſi ſunt autem & ædificare exorſi ſunt [in die viceſima & quarta menſis] De quo in proœmio lib. iſtius iam dictum eſt, vtpote ſexti menſis, ſicut ſubiungitur, [in ſexto menſe, in anno ſecundo Darij regis] ita quòd inter primum diem huius menſis, quo die ad Aggæum loquutus eſt dominus, & diem iſtum eiuſdem menſis viceſimumquartum, fluxerunt medijq; fuerunt dies vigintiduo.

¶ De ſpiritali & myſtico ſenſu eiuſdem cap. primi. Art. II.

Aggæus

AGgæus interpretatur ſolēnitas. Qui ergo à peccatis ſeculiq́ꝫ tumultibus & paſſionum
ſtrepitibus ceſſat, & in mētis quiete ſabbatū delicatū dño celebrat, ſolis diuinis cōtem
plando ac diligendo intendēs, capax eſt reuelationū cæleſtiū, & dignus aptusq́ꝫ vt ver-
bum Dei fiat ad ipſum, ita ꝙ vnctio ſpūſſancti docet eum de oībus. Deniq; per huiuſmodi vi 1.Ioan. 2
rum loquitur Deus [ad Zorobabel] qui interpretaꝛ magiſter in Babylone. Hoc eſt, ad princi
pes ſeculares, qui temporali præſunt regimini, in ꝗ variæ cōfuſiones vitioꝝ occurrūt. Baby
lonis aūt nomine mūdus exprimiꝛ. [& ad Ieſum ſacerdotē magnū] i. ad prælatos eccleſiæ, qui
alioꝝ ſalutē ꝓcurare, quantū in ipſis eſt, debēt. Ieſus aūt ſalus vel ſalutaris interpretaꝛ. Porro
ſecūdū Hieronymū, vterq; iſtoꝝ Chriſti fuit figura. Chriſtus eīm rex & dux noſter eſt: ſicq; Eſa. 55.
Zorobabel typus fuit ipſius. Ipſe ꝗq; magnus & ſummus ſacerdos eſt, iuxta illud in Pſal. 109.
Tu es ſacerdos in æternū. De ꝗ ſcriptū eſt in prima canonica Petri: Conuerſi eſtis ad paſtorē 1. Pet. 2.
& epiſcopū animaꝝ veſtraꝝ, ſicq; ꝑ Ieſum filiū Ioſedech figurabaꝛ. Quemadmodū enim iſti
populū ſuū de Babylone in terrā ꝓmiſſionis reduxerūt, ſic Chriſtus Ieſus ſuos electos de dia-
bolica captiuitate ſecularisq́ꝫ vitæ cōfuſione eripuit, & de mūdo iſto cōfuſionibus pleno, ad
regionē cæleſtē euexit, iuxta illud ad Heb. 2. Multos filios adduxit in gloriā. Inſuper quid dñs
per ſpiritalē Aggæū ad principes ſeculares fideles, eccleſiaſticosq́ꝫ ꝑlatos, dicat, aduertētia di
gnū eſt. [Hæc dicit dñs: Populus iſte dicit, Nondū venit tēpus domus Dei ædificandæ] i. plebs
vobis ſubdita & cōmiſſa, verbis vel rebus affirmat, nondū adeſſe horā reformādi eccleſiam,
corrigendi mores, emendādi vitā. Domus equidē Dei, eſt cōgregatio fideliū, vel vnuſquiſq;
deuotus, ſeu anima iuſti. Deus nanq; habitat in cordibus noſtris per fidē, & corpora noſtra Ephe. 3.
templū ſunt ſpūſſancti, ſecūdū Apoſtolū. Qui ergo ſeipſum vel proximū noſcit gratiā Dei
amiſiſſe, & domū diaboli factū peccādo, ſi iſte emendationē ſui vel ꝓximi protrahit, differt,
procraſtinat, nec ſtatim pœnitentiā agit condignā, etſi non verbis, tñ rebus aſſerit: Nondum
venit tēpus domus Dei ædificandæ. Præcipue quoq; circa hoc dānabiles approbabunꝛ prin-
cipes & prælati, qui gregē ſibi cōmiſſum verbo & opere ædificare non ſatagūt, ſed malū pau
latim increſcere ſinūt. Quibus Salomon ait: Vſquequo piger dormis? Quibus & in Eſa. dñs Pro. 6.
loquiꝛ: Speculatores cæci &c. canes muti, nō valentes latrare, vidētes vana, & dormiētes. Præ Eſa. 56.
terea vniuerſis carnalibus, temporalia & terrena magis ꝗ cæleſtia & æterna quærētibus, ma-
gisq́ꝫ hoībus ꝗ Deo placere optantibus, rectiſſime dicitur: [Hæc dicit dñs: Nunquid tēpus vo-
bis eſt, vt habitetis in domibus laqueatis] i. corporibus veſtris curioſe atq; pompoſe orna-
tis, [& domus iſta deſerta] i. ipſa veſtra cōſcientia, mens ſeu anima, quæ Dei domus eſſe debe-
ret, à vobis negligiꝛ & gratia ſpoliaꝛ, ſpiritaliterq́ꝫ deſtruiꝛ? Sicut enim docet Apoſtolus, vir-
tuoſi habitāt & ſunt in ſpū, vitioſi aūt in carne. Itaq; qui corporibus ſuis de oībus cōmodis Roma. 8.
carneis diligenter abundāterq́ꝫ prouidēt, animā vero virtutibus vacuā, à charitate frigentē,
vitijs ſauciā, non reformāt nec ornāt, iſti diuinitus increpanꝛ, carnales vocanꝛ, & omni dāna-
tione digni cēſentur. Præterea præinductis vtiq; verbis redarguūtur carnales Chriſtiani, qui
Dei zelo non feruēt, ſed priuato pleni amore ſunt, ideoq́ꝫ materialia Chriſti tēpla, & domus
diuino cultui deputatas, inueterata, ruinoſa, & ꝗtidie deficiētia vel deſtructa reparare, ædifica
re, cōſtabilire nō euitūtur, ſed ſibimetipſis habitacula conſtruūt curioſa, voluptuoſa, ſuper-
flua: in iſtis amor Chriſti non viget, quibus Eſaias minatur: Væ ꝗ cōiungitis domū ad domū, Eſa. 5.
& agrū &c. & opus Dei nō reſpicitis. [Hæc dicit dñs: Ponite corda veſtra] i. mētis veſtræ cōſi-
derationē [ſuper vias veſtras] i. affectiones, cogitatus & opera, vt ſitis in oībus circunſpecti,
quēadmodū ait Apoſtolus ad Timotheū: Sine ꝑiudicio, i. præuio rationis iudicio, nihil faci 1. Tim. 5.
as. Salomon ꝗq; Pro. 4. Oculi tui videāt recta, & palpebræ tuæ ꝑcedant greſſus tuos. Hoc eſt
ꝗd Eccleſiaſt. 32. legitur: Fili, ſine cōſilio nihil facias, & poſt factū non pœnitebis. Hoc modo
poſuit ſanctus Iob cor ſuū ſuper vias ſuas, qui dixit: Verebar oīa opera mea, ſciēs ꝙ nō par- Iob. 9.
ceres dñe delinquēti. Cū eñi ſecundū poſitionē probabilē, in actibus humanis non ſit indiffe
rens, i. aliquid ꝗd nec meritoriū nec demeritoriū ſit, ꝗ modo ꝑſato corda ſua ſuper vias ſuas
non ponūt, nōne quotidie quaſi innumerabilia peccata incurrūt, cogitādo, loquēdo, appetē
do & operādo, immo & debita omittēdo? Tales ſunt oēs intimorati, qui implere non curāt
quod ſcriptū eſt: Omni cuſtodia cuſtodi cor tuū. [Aſcēdite in montē] i. ad Chrm, eius do- Pro. 4.
cumenta atq; exēpla pēſando & imitādo, vel ad ſpūalem & altā ſacræ ſcripturæ intelligenti
am, vel ad verā mentis perfectionē. [afferte ligna] i. dona ſanctiſpiritus obtinere conemini.
Vnde dr ſapiētia quæ eſt primū inter dona, Salomon profitetur Pro. 3. Lignū vitæ eſt oībus
apprehendētibus eā. His quippe donis tanꝗ fortiſſimis lignis machina virtutum cōſurgit &
ſtabilitur in anima. [& ædificate domum] cōſcientiæ, alioſq; in virtutibus reformate, [& ac-
ceptabilis mihi erit] ſpūalis hæc domus, & deliciæ meæ eſſe cum filijs hoīm. [& glorificabor Pro. 8.
in ea, dicit dñs] i. à fidelibus honorabor, glorioſus agnoſcar, & maieſtatis ac gratiæ meæ po-
tentiā ipſis mōſtrabo. [Reſpexiſtis ad amplius] i. grandē in virtutibus ꝑfectionē obtinere pu
taſtis. [& factū eſt minus] i. paꝝ vel nihil profeciſtis, [& intuliſtis in domū] i. aliquid grē im

petraſtis,& mentis arcæ induxiſtis,[& exufflaui illud]i. perire permiſi, nec mea cuſtodia dignum putaui. Hoc illis cōtingit,q diuino honori cōmoda ſua præponūt, & priuatū atq; carnalē amorē funditus non extirpāt, quorum pœnitētia & deuotio inſtabiles oſtendunt,qa dum tētatio parua occurrit,mox ſuperant. Tales ſunt audaces,ſibi placentes,ſapiētes & magni in oculis ſuis,qui conuerſationē ſuā in vera ac ſtabili humilitate non ſundāt. [ſeminaſtis multum,& intuliſtis paꝝ.]Hoc accidit illis,qui in exterioribus obſeruātijs corporalibusq; exercitationibus multū ſe occupāt,& circa interioꝝ animæ reformationē atq; internam in Deo
1.Tim. 4 charitatis affectionē paꝝ proficiunt. Propter qd dicit Apoſtolus: Corporalis exercitatio ad modicū vtilis eſt,pietas aūt ad oīa valet.[Comediſtis,& non eſtis ſatiati:bibiſtis,& non eſtis inebriati.]Hoc de his accipi poteſt,qui corpus & ſanguinē Chriſti vel indigne,vel minus di-
Ecci. 15. gne ſuſcipiunt,qm ſacramenti virtutē & efficaciā nō ſortiunt ꝓpter vitæ ſuæ negligentiā &
Pſal. 76. torporē. Item de his,qui aqua ſapientiæ & pane vitæ operibusq; virtutum,& pane potuq; lachrymaꝝ veſcunt,aliquidq; ſpūalis cōſolationis experiunt, ſed non ſatis cōdigne ſecundū
2.Ti.1. vocationis ſuæ exigentiā creſcūt in iſtis, qbus aduertendū eſt illud apoſtoli Pauli: Reſuſcites
Ephe. 4. gratiā Dei in te. Et rurſus: Digne ambuletis vocatione,qua vocati eſtis. Illud quoq; Ioan. Me-
Apoc. 2. mor eſto vnde excideris.[operuiſtis vos]pallio charitatis & indumētis iuſtitiæ. [& nō eſtis cale facti]feruore diuini timoris. Hoc dicitur his,q cum ſpū cœperint,carne conſummant, q à priſtino cadūt feruore,atq; in via Dei regrediunt magis q̄ progrediant. [Et q mercedes cōgregauit]i.bene agendo aliqua ſibi merita & p̄mia accumulauit,[miſit eas in ſacculū pertuſum]i.fructū laboꝝ ſuoꝝ amiſit,non perſeuerando vſq; in finē,vel laudes humanas q̄rendo,vel intra ſe inaniter gloriando,nec intra humilitatis cuſtodiā ſpiritales diuitias cōſeruādo. Tales ſunt vani atq; inutiles hoīes. De qbus ait ſaluator Mat. 6. Amē dico vobis,receperunt mercedē ſuā. Theſaurizemus ergo in cælo,omneq; bonū Deo humiliter aſcribamus.
Iacob. 1. [Quā ob cauſam,dicit dñs,qa domus mea deſerta eſt]i.thalamus conſciētiæ non purgatus, ꝓximus ad pœnitentiā non cōuerſus,& plebs à dæmonū iugo non reuocata.[& vos feſtinaſtis vnuſquſq; in domū ſuā]propria cōmoda exqrendo,atq; in carnis vitijs pſiſtēdo, [propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cæli]i.ſpūs angelici,[ne darēt rorē]i.ne corda veſtra grāæ influentia inſtrumētaliter fœcundarēt, conſolationēq; cæleſtis dulcedinis ad vos deferrēt. Vel cœli iſti ſunt viri deuoti & p̄dicatores verbi Dei,in terra cæliformiter cōuerſantes,à qbus Deus ſæpe ſubtrahit efficaciā exhortādi propter negligentiā populi, quēadmodū ad Ezech. 3. loquitur Deus: Fili hoīs,linguā tuā adhærere faciā palato tuo, & eris mutus, nec quaſi vir obiurgās,qa domus exaſperās eſt. De hoc rore loquit Eſa. 26. ad dñm: Ros tuus ros lucis. Iſaac
Gene. 27 quoq; ad Iacob: Det tibi Deus de rore cæli. [& terra cōtinuit germē ſuū] i. habitantes in terra, fructū virtutū non protulerūt. Non eñ ſine grāæ influxu aliquid meritorie agere queūt. Ideo
Pſal. 142 profitet Pſalm. Expandi manus meas ad te,anima mea ſicut terra ſine aqua tibi. [Et vocaui ſiccitatē ſup terrā]i.virtuoſoꝝ opeꝝ ſterilitatē ſiue carentiā ſup eos,q dediti ſunt pecca-
Gene. 3. tis carnalib⁹. Vnde homini in vitiū gulæ ꝓlapſo,dictū eſt à Deo: Terra es & in terrā ibis. Sed
Gene. 6. & in Geneſi ꝓteſtatus eſt dñs: Non p̄manebit ſpūs meus in hoīe in æternū,qa caro eſt. [& ſup montes]i.eos,q ſpūalib⁹ vitijs,p̄ſertim ſuperbiæ,ſeruiūt. Deus qppe ſuperbis reſiſtit. [& ſup triticū,& ſup vinū & oleū,& q̄cunq; pfert humus]i.ſup vniuerſa q̄ agūt, qa etſi qd de gñe bonoꝝ agere videant, Deo tñ abſolute non placet,nec quippiā promerent,eo q charitatē Dei infuſam ſortiti nō ſint.[& ſup hoīes & iumēta] i.doctos in ſua ſciētia tumidos,& indoctos, vel ſuper credentes fide informi atq; incredulos.[Et audiuit Zorobabel & Ieſus filius Ioſedech & reliquiæ populi vocem Dei & verba Aggæi prophetæ.]Electi eñ & timorati ac dociles,diuinis eloquijs & deuotorum exhortationibus acquieſcūt. [& timuit populus à facie
Pſalm. 33 domini.]vultus enim domini ſuper faciētes mala, vt perdat de terra memoriam eorum, & certe diuinæ maieſtatis præſentia cum ingenti reuerentia eſt timēda.[Et ſuſcitauit dñs ſpm̄ Zorobabel,& ſpm̄ Ieſu filij Ioſedech,& ſpm̄ reliquoꝝ de populo. & ingreſſi, faciebant opus in domo dñi.]Simili modo dum ſpūſſanctus excitat corda prælatoꝝ ac principū & ſubditorum,ingrediuntur eccleſiam,propriamq; conſcientiam & diuina exequuntur mandata.

¶Explanatio literalis Cap. II. In ſeptimo menſe. Art. III.

IN ſeptimo mēſe]eiuſdē anni,de q̄ in p̄cedēti cap. dictū eſt, [viceſima & prima die mēſis] huius ſeptimi,ſ.trib⁹ hebdomadib⁹ euolutis, [factū eſt verbū dñi in manu Aggæi ꝓphetæ]ſecundū intellectū ſuperius introductū.[dicēs: Loquere ad Zorobabel filiū Salatiel ducem Iuda,& ad Ieſum filiū Ioſedech ſacerdotē magnū,& ad reliqs⁹ populos,dicens: Quis in vobis eſt derelictus] i.quis veſtrū adhuc viuit & supereſt,[qui vidit domū iſtā] iā demolitā, atq; ad intellectū potius q̄ ad ſenſum monſtrabilē,[in gloria ſua prima]i.in decore & excel-
4.Reg. 25 lentia,quā ante ſuā à Chaldæis deſtructionē habebat,tēpore Sedechiæ regis & ante. [& *q̄d
*quid. vos videtis hanc nunc?]i.qui etiam videt hanc domum, ſecundū quod iam in oculis veſtris apparet.[Nunquid non ita eſt,quaſi non ſit in oculis veſtris?] i. domus iſta nullius videtur

eſſe

eſſe reputatiõis reſpectu tẽpli prioris à Salomone cõſtructi. Hoc dicit ꝓpheta, vel q2 dũ iſta
loquebatur, ſecũdæ domus fundamẽta ſolum iacta fuerunt, & parũ aut nihil ſuperædificatũ,
quia à rege Artaxerxe opus fuit ꝓhibitũ, nec fiebat vſq; annũ ſecundũ (de q̃ nũc ſermo) ſub 1. Eſd. 4.
Dario rege, vt legitur in Eſdra. Vel quia ex cõſideratiõe eius q̃d iam fuit inceptũ, patere po
tuit ꝙ etiã domus iſta cũ ad cõplemẽtũ veniret, primo templo nullatenus ęquaret, quantũ ad 1. Eſdr. 1.
preciofitatẽ materiæ ac decore ſtructuræ. Deniq; qdã eoꝝ q primũ tẽplum viderunt, iſtis ad-
huc diebus vixerũt. Siquidẽ primo lib. Eſdræ habetur, ꝙ plures de ſacerdotibus ac Leuitis & 1. Eſdr. 3.
principes patrũ, q viderunt tẽplum primum, fleuerunt, viſis fundamentis tẽpli ſecundi. [Et
nunc cõfortare Zorobabel, dicit dñs, & cõfortare Ieſu fili Ioſedech ſacerdos magne, & con
fortare oĩs popul' terræ, dicit dñs exercituũ] Iudæi, i. fidutiã audaciãq; bonã ex diuina pro
miſſione aſſumite, [& facite] op' in domo dñi, ſcd'm q̃d hortor: [qm̃ ego vobiſcũ ſum, dicit
dñs exercituũ] ꝑ ſpeciale auxiliũ & gratiã ſingularẽ, tã gratũ facientẽ q̃ gratis datã. [Verbum
q̃d pepigi vobiſcũ] i. adimpletio ſermonis ac pacti, à me ad vos ꝓlati & initi, [cum egrede re
mini de terra Aegypti] loqtur Deus hoc loco de toto populo quaſi de eiſdẽ, ſed non eſt totũ
q̃d dicitur, ad eoſdẽ referendũ. Hi nẽpe qbus loquebat Aggæus, nondum nati fuerũt tẽpore
egreſſiõis ex Aegypto ſub Moſe, nec ad iſtos fiebat tunc ſermo diuinus, ſed totus populus
quaſi vnũ aliqd reputatur. [& ſpiritus meus] i. ſpũs ſancti directio, auxiliũ, & inſtinctus [erit
in medio veſtrũ] i. in vobis & inter vos. Hoc eñ frequẽter Deus ꝑ Moſen repromiſit, ꝙ filios Num. 35
Iſrael clemẽter aſpiceret, quãdocunq; ei fideliter deſeruirent. Ego (ingens) ſum q habito [in
medio filioꝝ Iſrael. Nolite timere, dicit dñs exercituũ] inordinato timore. [Adhuc vnũ mo
dicũ eſt] i. breue reſtat tẽpus cõparatione prioris durationis & ꝑpetuitatis ſequẽtis. Vel pro-
pter magnitudinẽ rei ꝓmiſſæ, dicitur tempus hoc modicũ. Quo eñ maius bonum promitti
tur vel expectatur, eo mora dilationis æquanimius eſt ferẽda & minor putanda. [& ego com
mouebo cælum & terram & mare & aridam, & mouebo oẽs gentes, & veniet deſideratus
cunctis gẽtibus.] Omnia iſta ſecundũ doctores catholicos ad primũ Chriſti referũtur aduẽ
tum, & pro tunc impleta credũtur. Mouit itaq; Deus cælos, quãdo Chriſto iã nato ciues cæ
leſtes apparuerunt hoĩbus, cõcinentes: Gloria in excelſis Deo. Secundum Hieronymũ vero Lucæ 2.
Deus cælos mouit in paſſione, dũ ſol ſcribitur obſcuratus, [& terrã] i. habitãtes in terra. Hoc
fuit impletũ, dum ex his quæ in Chriſti natiuitate diuinitus cælitusq; fiebãt, in admiratione Matt. 27.
ducti ſunt multi ꝑfecti & cõturbati, iuxta illud Luc. 2. Oẽs q audierunt, mirati ſunt. Sed &
magi incolæ terræ, viſa ſtella, nõne mox moti ſunt ꝓperantes videre puerũ Ieſum? & mare, i.
nauigantes & operãtes in aquis, ſicut per Eſa. prælocutus eſt dñs: Me etenim inſulæ expectãt, Matt. 2.
& naues maris in principio, vt adducant filios tuos de longe. Multi ergo & pene innumeri Eſaię 51.
per maria propter catholicã fidem prædicandã vel audiendã iter fecerunt, & aridã, i. terras
omnino arentes, earumq; incolas, in quibus Deus mirabilia operabatur. Et mouebo omnes
gentes. Hoc ſecundum Hieronymum, eſt impletum quando in omnem terrã exiuit prædica-
tio apoſtoloꝝ, ad quoꝝ verba atq; prodigia quidã de omni genere hominum ſunt cõuerſi.
Quidã interea ſuperficialius percurrẽtes, aſſerũt cælum motũ, quãdo Chriſto nato noua ſtel Matt. 2.
la apparuit Magis: & terrã, quãdo Romani diuina virtute omnia regna mũdi ſuo ſubdiderũt
imperio: mare quoq;, dũ & inſulas maris ſubiugauerunt. Deniq; oẽs gentes aſſerunt motas,
dum ad Cęſaris Auguſti edictũ ſinguli ibãt, vt in loco cõgruo ſe Romano imperio ſubditos Lucæ 2.
profiterentur. Et veniet deſideratus cunctis gentibus, i. Chriſtus vnigenitus Dei, omniũ ho-
minum ſalus, deſiderabilis vniuerſis, cuius aduentum oẽs (vel quidã de omnibus, vt ſit diſtri
butio pro generibus ſinguloꝝ) deſiderauerunt, per incarnationis myſterium, per humanæ
naturæ aſſumptionẽ, ꝑ tẽporalẽ ex virgine glorioſa natiuitatẽ, veniet in hũc mundũ, q ſecun
dũ diuinitatis ſuę naturã incircũſcriptus exiſtẽs, nec loco, nec tẽpore, nec actione, nec aliquo
modo in ſeipſo mouet. Vnde de ipſo ſcriptũ eſt: Qui fecit ſtellas, hic eſt Deus noſter, & poſt Baru. 2.
hæc ſuꝑ terrã viſus eſt, & cũ hominib' cõuerſatus eſt. De ipſo quoq; patriarcha Iacob ꝓdixit: Gene. 49
Non auferet ſceptrũ de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat q mittẽdus eſt, & ipſe erit
expectatio gentiũ. De quo vaticinatus eſt Eſaias: Legẽ eius inſulæ expectabũt, & in ipſo gen Eſaiæ. 42
tes ſperabũt. [Et implebo domum iſtã] videlicet templũ à Zorobabel, cæteriſq; Iudæis ince-
ptum, [gloria] i. excellentia magna, decore & fama. [dicit dñs exercituũ. Meũ eſt argẽtum, 3. Reg. 16
& meũ eſt aurũ, dicit dñs exercituũ] quaſi dicat: Diues & potens ſum implere, quæ ſpondeo,
& varijs rebus domũ hanc decorare ad placitum valeo. [Magna erit gloria domus iſtius no-
uiſſimæ plus q̃ primæ dicit dñs exercituũ.] Ecce his verbis dñs ꝓhibuit ampliorẽ eſſe debere
eminentiã & decorẽ, ſublimationẽ & dignificationẽ tẽpli poſt reditũ à Babylone conſtructi,
q̃ eius q̃d Salomon eſt molitus. Porro ſi ea quæ de gloria primi templi in libris Parali. ac Re
gũ ſcribũtur, pẽſemus: certiſſimũ eſt, ſecundum hoc templũ quaſi paruę reputationis fuiſſe, 3. Reg. 5.
precioſitatis & glorię, reſpectu templi prioris, quantũ ad ſtructurã, precioſitatem, ornatum,
& ſemper contenta in tẽplo. Nam licet de templi ſecũdi gloria ſcriptũ ſit ſecũdo lib. Macha

bæorũ, ꝙ reges & principes locum ſummo honore dignũ ducerent, & templũ maximis mu
neribus illuſtrarent, ita vt Seleucus rex Aſiæ, de redditibus ſuis præſtaret oẽs ſumptus ad mi-
niſteriũ ſacrificiorũ pertinẽtes: nihilominus templũ Salomonis multo famoſius ac honora
tius fuit in omni terra, q̃ ſecundũ hoc templũ. Propter quod Salomõ ait: Domus quã ædifica
2. Par. 2. re cupio, talis eſſe debet, vt in omni terra nominetur. Præterea quędã præclariſſima erãt in tẽ
plo primo, q̃ defuerũt ſecũdo, videlicet arca teſtamẽti, tabulę Moſis, vrna aurea habẽs mãna,
ignis iugiter ardẽs, & diuina reſpõſa: ſed & cultus diuinus plus viguit in templo primo. Itaq;
gloria iſta tẽpli ſecũdi & excellẽtia gloriæ eius ſupra primũ, verificari nõ poteſt, niſi per Chri
ſti aduentũ, durãte hoc tẽplo ſecundo, & præſentationẽ, viſitationẽ, prædicationẽ, miraculo-
ſamq; operationẽ eius in ipſo. Siquidẽ in tẽplo iſto ſecũdo Chriſtus in die purificationis fue-
rat præſentatus, & ipſe illud frequenter viſitauit, atq; 12. factus annorũ, in eo ſcribas interro
gauit. Poſtremo factus annorũ triginta, ſæpe in eo prædicauit, atq; miracula (vt in Euãgelio
Mala. 3. legitur) fecit, ſecũdũ q̃d Malachias propheta prædixit: Statim veniet ad tẽplum ſuũ domina
tor, quẽ vos quæritis. Ex hac itaq; Chriſti & virginis glorioſæ apoſtolorũq; in tẽplo pſentia,
virtute & gloria, glorioſius fuit tẽplũ iſtud nouiſſimũ primo. Nẽpe ꝙ iſte ſit vere prophetic⁹
intellectus, inde pateſcit, ꝙ cũ dixiſſet propheta: Adhuc vnũ modicũ eſt, & poſt pauca: Veniet
deſideratus cũctis gẽtibus, moxq; adiecit: Et implebo domũ iſtã gloria, magna erit gloria do
mus iſtius nouiſſimæ plus quàm primæ. Ex quibus euidẽter probatur, ante ſecũdi tẽpli demo
litionẽ regẽ veniſſe Meſſiã, neq; poſt tẽplum iſtud ſecundũ expectare debent Iudæi à Deo ter
tium templum, cum templum iſtud diuinitus appelletur nouiſſimum. [& in loco iſto dabo
pacẽ, dicit dominus exercituũ] quia poſt reditum à Chaldæis, habuerunt Iudæi interdum pa
cẽ in Iudæa, ſcilicet tẽpore Iudith, & poſtea, vt patet vltimo Iudith, & ſecundo Machabæo
rũ. Spiritualẽ inſuper pacẽ Deus dedit ibidẽ ſuis electis, de qua angeli cecinerũt: In terra pax
Lucæ 2. hominibus bonæ voluntatis. De qua Chriſtus toties dixit diſcipulis: Pax vobis. Nã & Chri-
Epheſ. 2. ſtus eſt pax noſtra, qui fecit vtraq; vnũ, & reconciliauit nos Deo in ſanguine ſuo. Cõſequẽter
2. Cor. 5. deſcribitur alia viſio. [In viceſima quarta die noni mẽſis, in anno ſecũdo Darij regis, factum
eſt verbũ domini ad Aggæũ prophetã, dicẽs: Hæc dicit dominus exercituũ: Interroga ſacer-
dotes legẽ] i. quæſtionẽ ad legis determinationẽ pertinẽtẽ. [Si tulerit homo] Iudæ⁹ durãte ve
teris legis ſtatu, [carnẽ ſanctificatã] i. Deo in altari oblatã, [in ora veſtimẽti ſui, & tetigerit de
ſummitate eius] videlicet veſtimẽti ſeu panni, [panẽ aut pulmẽtum, aut vinum, aut oleũ, aut
oẽm cibum, nunqd ſanctificabitur] aliqd horum ſeu quodcunq; iſtorum ex panni contactu?
[Reſpõdẽtes autẽ ſacerdotes, dixerunt: Non] i. nihil iſtorũ ex cõtactu præfato ſanctificationẽ
recipiet, ſed quale fuit, manebit. Deinde ꝓponitur alia quæſtio: [Et dixit Aggæus ad ſacerdo
Leuit. 5. tes: Si tetigerit pollutus in anima] i. is qui corpus mortui tetigit contra legẽ in Leuitico da
tã [ex oĩbus his] i. aliqd horum, videlicet panẽ, pulmẽtum, vinum, &c. [nunqd cõtaminabit]
res iſta cõtacta? [Et reſpõderunt ſacerdotes, cõtaminabit.] In his ſacerdotes, quorũ princeps
extitit Ieſus filius Ioſedech in lege inſtructus, recte ſecundum legẽ reſpõderunt. Nã & Mo-
ſes ait: Quicqd tetigerit immundus, immundum erit. Facilius qppe eſt deficere q̃ pficere, cor-
rumpere q̃ cõſtruere, polluere q̃ ſanctificare: cum bonũ ſit ex integra cauſa, malũ vero ex ſin-
gulis omiſſionibus & cuiuslibet circunſtãtiæ negligẽtia, ſecundũ diuinum Dionyſiũ. Homo
q; fortius poteſt pollui, q̃ res inanimata ſanctificari: ideo ipſe citius polluit aliud, q̃ illa ſan-
ctificet aliud. Cõſequẽter ꝓpheta quæſtiões ſuas ad ꝓpoſitum applicat. [Et reſpõdit Aggæus,
& dixit: Sic populus iſte, & ſic gẽs iſta ante faciẽ meã, dicit dñs] i. quẽadmodum polluitur, q̃d
ab immundo homine tangitur: ſic iſti Iudæi corã me reputãtur & ſunt maculati, q̃diu offe
runt hoſtias tẽplo nõdum cõſtructo, & negligẽtes ſunt circa reparationẽ illius, diuino operi
propria cõmoda præferẽtes, [& ſic oẽ opus manuũ eorũ, & oĩa quæ obtulerunt ibi, cõtami-
nata erunt] i. quicqd fecerint ſiue obtulerint ſuper altare templi reparatione neglecta, mihi
diſplicebit. Ingratũ eñ eſt Deo, quicqd ei obtuleris, neglecto eo ad q̃d teneris. Qd' aũt hoc
verũ ſit, ſubdit: [Et nunc ponite corda veſtra] i. cõſiderationẽ mẽtis figite in ea, quæ dicã, [à
die hac & ſupra] i. circa pterita tpa, & quæ in illis vobis euenerũt, [anteq̃ poneretur lapis ſuper
lapidẽ in tẽplo dñi] i. priuſq̃ inciperetis tẽplũ ædificare, [cũ accederetis ad aceruũ viginti mo
diorũ] i. ad tã grãdẽ ſegetum molẽ, ꝙ æſtimaſtis viginti modios fructuum exinde ſuſcipere,
[& fieret decẽ] modij tãtum, ita ꝙ propter veſtrã negligẽtiã circa tẽpli ſtructurã, media fru-
ctuum portionem diuina iuſtitia abſtulit. Inſuper [& intraretis ad torcular, vt exprimeretis
quinquaginta lagenas] i. tãtum vuarum cumulum habuiſtis, quod ſperaſtis quinquaginta
lagenas vini acquirere, [& fiebãt viginti] ita, ꝙ peccatis veſtris exigẽtibus, plus q̃ mediã par
tem abſtuli de fructu vuarum. [Percuſſi vos vento & aurugine & grãdine omnia opera ma-
nuum veſtrarum] i. vento calido ac nociuo, cæteriſq; plagis & iris diuinæ iuſtitiæ in præfatis
terræ naſcentia veſtra vaſtaui, quod faciẽdo, etiã vos percuſſi, q de rerum veſtrarũ dãno eſtis
afflicti potius, quàm de negligentia ædificij templi, & non fuit in vobis, qui reuerteretur ad
me, di-

me,dicit dñs]i.qui diuinæ iuſtitiæ caſtigationẽ paternã aduerteret, atq; condignã pœniten-
tiã ageret.Preterea,ꝙ iſta dãna eis cõtigerint eo ꝙ in tẽpli ædificatione fuerãt negligentes,
dñs probat ex euẽtu contrario,ſ.ꝙ iam in poſter℞ habituri ſint fructus ꝗ plurimos ob id, ꝙ
domũ Dei reparare exorſi ſint.[Ponite corda veſtra ex die iſta & in futur℞]i.ex hoc die pen-
ſate,ꝙ iam in futuro mox tẽpore accidet vobis,videlicet[à die viceſima & quarta noni men
ſis,à die qua fundamẽta iacta ſunt templi dñi]ꝗuis (vt in fine præcedẽtis capituli dictũ eſt)
ingreſſi fuerint Iudæi ad faciendũ opus in domo dñi die 24. ſexti menſis, quia tũc cœperũt
aptare materiã inchoareq; fundamenta,quæ die nunc ſcripto plenius iacta ſunt & eleuata.
[Ponite ſuper cor veſtrum quod dico:Nunquid iam ſemen in germine eſt?]i.ſemina miſſa
in terrã,necdũ egreſſa ſunt, nec pullulare cœperũt, vt ex hoc coniici queat, an ſterilitas an
fœcunditas terræ immineat,ſecundũ q̃d ſubdit:[Et adhuc vinea & ficus & malogranatum
& lignum oliuæ non floruit]nihilo minus certitudinaliter vobis prædico. [Ex die iſta be-
nedicam]ſeminibus atq; arboribus,& cũctis terræ naſcẽtibus, ita ꝙ ſupernaturaliter fructi-
bus abũdabunt,quẽadmodũ ante ſupernaturaliter ſterilitatẽ perpeſſi ſunt.[Et factũ eſt verbũ
dñi ſecundo ad Aggæũ in viceſima & quarta] die[mẽſis] noni,videlicet eodẽ die quo ſuprà,
ita ꝙ eodẽ die factũ eſt bis ad eum verbũ dñi.[dicens:Loquere ad Zorobabel ducem Iuda,]
iſtud ſecundũ doctores catholicos,ad literam de Chr̃o exponitur & ꝙ hoc rationabiliter fiat,
ſtatim ex ipſo textu ꝓbabitur. Chr̃s ergo hoc loco ad literam appellatur Zorobabel, quia
de ſemine eius natus eſt,& Zorobabel fuit euidens Chriſti figura in multis, quẽadmodum
in Hieremia, Ezech.Oſee, aliiſq; ſcripturis ad literã Chr̃s vocat̃ & dicit̃ Dauid. Scriptum eſt Ezec.34.
eñ in Ezechiele: Ego dñs ero eis in Deũ,& ſeruus meus Dauid princeps eo℞.Oſee q̃q; 3. le-
git:Poſt hæc reuertent̃ filii Iſrael,& quærẽt dñm Deũ ſuũ,& Dauid regẽ ſuum. Quod autem
Chriſtus veriſſime dicat̃ dux Iuda,ignotũ non eſt. Ipſe eñ per antonomaſiã nũcupatur rex,
dominator & dux Iſrael. Ver℞ tunc quæſtio oritur:Quõ Aggæus iubetur loqui q̃ ſubſequun
tur,ad Chriſtũ, cui ſecundũ vtranq; naturã oĩa innoteſcũt, & qui diebus Aggæi nondũ fue-
rat incarnatus.Et reſpõdendũ ꝙ nõ ad Chriſtũ,ſed noſtrã informationẽ hoc fit. Sed & pro-
phetæ de futuro frequẽter tanq̃ de præterito ſiue præſenti loquunt̃ & vaticinant̃.[dicẽs:Ego
mouebo cælũ pariter & terrã.] Hoc paulo ante in iſto articulo expoſitũ eſt. [& ſubuertã ſo-
lium regno℞]i.regias poteſtates,ſeu ſedes regales cũ regibus, [& conterã fortitudinẽ regni
gentiũ]i.regno℞ gentiliũ.Ponitur nanq; ſingulare pro plurali.[& ſubuertã quadrigam & aſ
ſcenſorẽ eius]i.currus & q̃ vehunt̃ in eis,[& deſcendẽt equi & aſcẽſores eo℞]i.occident &
cadẽt,[vir in gladio fratris ſui]ita ꝙ proximus proximũ ſuũ extinguet,& vnus ab alio occi-
det.Iſtud quidã affirmant impletũ,qñ Deo auxiliãte Romani oĩa ſibi regna & populos ſub-
iecerũt.[In die illa] i.tẽpore quo fient prædicta, [dicit dñs exercituũ, aſſumã te Zorobabel]
i. Ieſu Chriſte.Quod dicit̃,vel quia humanitas Chr̃i fuit à verbo aſſumpta in vnitate pſonę,
vel qm̃ Chr̃s Deo patri in oĩbus placuit,acceptus exauditusq; fuit,& ad patris dexteram in
aſcenſione eſt collocatus,ſicq; à patre aſſumptus,prout ipſemet Chr̃s prædixit apoſtolis: Si
abiero & præparauero vobis locũ,iter℞ veniã & aſſumã vos ad meipſum. Deniq; Eſai.42.pa- Ioan.14.
ter ait de Chr̃o:Ecce ſeruus meus,ſuſcipiã eũ:electus meus, cõplacuit ſibi in illo anima mea. & 11.
In Ioanne q̃q; ait Chr̃s ad patrẽ:Ego ſciebã qm̃ ſemper me audis.[fili Salatiel]Chr̃s vocatur
filius Salatiel, q̃a de eius ſemine natus, ſicut Abrahæ,Iacob, & Dauid ac cæterorum in eius
genealogia deſcripto℞:vel dicitur filius Salatiel propter noĩs interpretationẽ, & rei ꝓprie-
tatem,quẽadmodum Zacharias filius Ioiadæ,in euangelio filius dictus eſt Barachiæ.Rapha Matt.23.
el q̃q; ſe dixit Azariam Ananiæ magni filium. Salatiel equidẽ interpretatur petitio Dei, &
per ſanctorum obſecrationem miſit pater filium ſuum in mundum per incarnationis my-
ſterium. [ſerue meus, dicit dñs] ſecundum naturam aſſumptam, ſecundum quam ipſemet
Chriſtus teſtatur Ioan.14.Pater maior me eſt.Et iuxta Apoſtolum:Exinaniuit ſemetipſum, Philip. 2
formam ſerui accipiens.Et per Eſaiam 49.loquitur Chriſtus:Hæc dicit dñs,formans me ex
vtero ſeruum ſibi.[& ponam te quaſi ſignaculũ]i.mihi ſimilimum,immo ſecundũ naturam
aſſumptam, præ oĩbus creaturis plus diuinæ perfectionis participantem.Chriſtus aũt ſecun
dum diuinã naturam eſt ſplendor gloriæ, & character ſubſtantiæ eius, atq; imago Dei in- Hebr. 1.
uiſibilia, qui de ſe teſtatur Ioan.6. Hunc pater ſignauit Deus.[quia te elegi] ſecundum natu-
ram aſſumptã ad gratiã vnionis perſonalis, atq; ad opus humanæ redemptionis. [dicit dñs
exercituũ]Nũc declarãdũ ꝙ iſta literaliter de Chriſto ſunt exponẽda, innoteſcitq; id ex eo,
q̃d poſtq̃ dñs dixit,Ego mouebo cælũ & terrã, & ſubuertã ſoliũ regno℞,& conterã fortitu-
dinẽ gentiũ, protinus ſub eodẽ contextu, adiecit:In die illo aſſumam te Zorobabel. Sed ſi-
ue ſubuerſio iſta regno℞ ac gentium exponatur de terminatione regni Græcorum ſiue re-
gnorũ à Romanis ſuperatorum,palam ꝙ Zorobabel,ad quem loquebatur Aggæus virum
mortalẽ præſentẽ,longo defunctus eſt tẽpore ante ſubuerſionẽ p̃fatã.Poſtremo nõnulli præ-
inducta exponũt ꝑ ſecũdo Chr̃i aduẽtu ad finale iudiciũ,anteq̃d virtutes cęlo℞ mouebũtur, Lucæ 21.
& tel-

& tellus ſudore madeſcet,conflagrationiſq; igne cremabitur,habitantes vero in ea,p̄ timo
re areſcent. Tunc oĩa mũdi regna & quęcunq; terrena peribũt,qa & tũc Chriſtus euacuabit
oẽm poteſtatẽ ſibi contrariã. Tẽpus etiã illud prælia multa præcedẽt, tuncq; patet ſuſcipiet
Chriſtum,cum omni ſua eccleſia,qua tanq̃ ſponſa ornabitur, & in ſeipſo atq; in ea glorio
ſus,cãdidus,rubicundus,electus ex millibus,immo præ vniuerſis æternaliter oſtendetur.

¶De ſpirituali & myſtico intellectu eiuſdem II. capituli. Artic. IIII.

SPiritualiter [In ſeptimo mẽſe] i.in requie mẽtis fit [verbũ dñi in manu Aggæi] videlicet
ad eum,qui intra ſe Deo agit ſolẽnia,cuius cogitatio confitet ei,& reliquiæ cogitationis
eius diẽ feſtũ exhibent ipſi,ita q̃ Deo in mẽtali quiete ſolẽniter vacat,& dicere poteſt:
Pſal. 4. & 62. In pace in idipſum dormiã & requieſcam. Et rurſus: Adhæſit anima mea poſt te. [Loquere
ad Zorobabel ducem Iuda, & Ieſum filiũ Ioſedech ſacerdotem magnũ,] i.ad principes &
prælatos fideliũ confitentiũ Deo. [& ad reliquos populi] i.electos,q reſpectu reproboꝝ per-
pauci ſunt. [Quis in vobis derelictus eſt, q vidit domũ iſtã in gloria ſua prima] i.q conſide-
rauit ſtatũ eccleſiæ pro tẽpore illo,quo fuit in maxima ſanctitate & gratia, dũ fulſit miracu
lis atq; innumeris donis ſpũſſancti,pręſertim tẽpore apoſtoloꝝ. [& quod videtis hãc nũc?]
quã vehemẽter eam nunc lapſam conſpicitis,qñ oẽs quæ ſua ſunt quærũt. [Nunquid nõ ita
eſt,quaſi non ſit?] i. nullius perfectionis & decoris eſſe videt per cõparationem ad perfecti-
onem,quã habuit olim. Nihilo minus dñs erigit corda eoꝝ, q eccleſiæ deflent ruinã,dicẽs
ſe eſſe cũ eis. [verbũ q̃d pepigi vobiſcũ] puta promiſſio gratiæ atq; diuini auxilij in præſen-
ti. Vel ſermo noui teſtamẽti & euãgelicæ legis impletio ac doctrina, [cum egrederemini de
terra Aegypti] i.de hoc ſeculo nequã,ſeu conuerſatione carnali, tenebroſa & ſeculari,vel qñ
in baptiſmo abrenunciaſtis diabolo. [& ſpiritus meus erit in medio veſtri] Nam ſpũſſanctus
& noui teſtamẽti pactum,gratia atq; ſubſidiũ, manent in mentibus electoꝝ, ſicut ait Apo-
Roma. 8 ſtolus: Miſit Deus ſpiritũ ſuũ in corda noſtra. Et Chriſtus in euangelio: Paracletus, inquit,
Ioã. 14. ſpũſſanctus,quẽ mittet pater in noĩe meo, ille docebit vos oĩa. [Mouebo cælum & terram]
imminente finali iudicio,ſicut expoſitũ eſt, [& mouebo oẽs gentes] Maxima nẽpe erit mo-
tio atq; turbatio hoĩm tẽpore Antichriſti & in cõſummatione mũdi, iuxta illud Danielis:
Dani. 11. Veniet tẽpus,quale non fuit ex eo,ex quo gẽtes eſſe cœperũt, vſq; ad tẽpus illud. [Et veniet]
ad finale iudiciũ cum maieſtate & gloria [deſideratus cũctis gentibus] videlicet Chr̃s,cuius
aduẽtus erit electis deſiderabilis ac iucundus,quẽadmodũ ipſe hortat Lucæ 21. His, inquiẽs,
fieri incipiẽtibus,leuate capita v̄ra,qm̃ appropinquat redẽptio veſtra. [& implebo domum
iſtam gloria] tunc eñ implebitur beatitudine ſempiterna. [Meũ eſt aurũ, & meũ eſt argen-
tum] i.omne ſpũale ornamentum,quo decoret eccleſia,ſ.diuitiæ ſalutis,ſapientia & ſciẽtia,
dotes animaꝝ & corporũ. [Magna erit gloria domus huius nouiſſimæ plus q̃ primæ] i.ec-
cleſiæ triũphantis q̃ militantis. Fideles quoq; q ſub Antichriſti perſecutione cõſtantes per-
manſerint, maximi meriti erũt, ſed maior eſt gratia Dei in eccleſia tẽpore euãgelicæ legis,q̃
fuerat ſub veteri teſtamẽto. [& in loco iſto dabo pacẽ] tũc eñ pax Chriſti, quæ oẽm ſenſum
exuperat,implebit eccleſiã,cuius fines Deus poſuit pacẽ, ſecundũ q̃d per Eſaiam teſtat: Po-
Eſaię 33. nam viſitationem tuã pacem. In patria nanq; erit perfecta trãquillitas optimæ ordinatiõis,
& plena quies beatoꝝ in Deo, eritq; oĩs potentialitas redacta in actum. Præterea iuxta pro-
pheticam interrogationẽ,quẽadmodum cõtactus veſtimẽti, in quo ſunt carnes ſanctificatę,
non ſanctificat alia: ſic quidam qui ſe exterioꝝ rerum ſacraꝝ aut vaſorum cõtactu purga-
ri confidunt, manent polluti, nec interiores ſuos affectus habuerunt ſecundum diuinam le-
gem reformatos ac ordinatos. Iteꝝ ſicut pollutus ſuo tactu maculat aliũ, ſic qui proximum
ſcãdalizat, inficit ipſum. [Et nũc ponite corda veſtra à die hac & ſupra, anteq̃ poneret lapis
ſuper lapidẽ in domo dñi,] i.penſate, quales dudũ fuiſtis, anteq̃ ædificaretis Deo intra vos
conſcientiæ domũ,& anteq̃ in domo hac poneretis lapidẽ ſuper lapidem, i.vnam virtutem,
eiuſq; operationem ſuper aliam in bonis ordinate creſcendo. Tunc vtiq; labores veſtri ina-
nes fuerunt, & vix pro media parte tam fructuoſi fuerunt, ſicut nunc ſunt. Et ſi fructuoſi fue-
runt, hoc erat ex ſola ſuperabundanti bonitate diuinæ clementiæ de congruo, non de con-
digno, eo q̃ Deus ob ſuã prorſus immenſam pietatem nullum bonum deſerat irremunera-
tum. Inſuper percutit nos Deus [vento vrẽte] tentationum, & opera noſtra percuti ſinit ac
deſtrui [aurigine & grandine] aduerſitatũ & perſecutionum: nec tamen ad ipſum reuerti-
mur, gratiæ opem humiliter implorando. Porro cum noſipſos cœperimus diuino cultui
mancipare, & Deo intra nos tẽplum conſtruere, promittit nobis magna meritorum fœcun
ditas copioſuſq; ſpũalis profectus, ſecundũ q̃d ſubditur: [Nunqd ſemẽ iam in germine eſt?]
Semẽ eſt verbũ Dei, ſeu grã ſpũſſancti, q̃d tunc in germine eſt, dum ꝓcedit in opus. Sed an-
teq̃ ſic procedat in actũ, Deus prædicit ſe excitaturum illud in opus, quia ad meritorie ope-
randum non ſolum gratia habituali, ſed etiam actuali motione ſpiritusſancti egemus. [&
adhuc vinea] id eſt, fides quæ potus eſt animæ. [& ficus] id eſt, charitas ſancta, infuſa, vere

ſua-

ſuauis,[& malogranatū]i.ſacra doctrina vario modo diſtincta, fortiter odoris optimi diffuſiua,[& lignum oliuæ]i.virtus miſericordiæ[non floruit] i.virtutes iſtæ & dona ſpūſſancti, necdum in pulcherrimos operationum ornatus prodierunt.[Ex die iſta]qua bonum propoſitum concepiſtis me inſpirāte,[benedicam]i.grām multiplicabo in vobis,efficaciamq́ procedendi in actus virtuoſos ac ſplendidos condonabo.[In die illa aſſumam te Zorobabel ſerue meus, & ponam te quaſi ſignaculum, quia te elegi, dicit dñs.]Quotidie Deus impijs & præſcitis iuſte relictis,electos aſſumit clemēter ad grām, ornatq́ eos varijs donis atq́ virtutibus:electos quoq́ aliorum rectores viciſſim tanto gratiarum ſplendore venuſtat, vt tanq̄ ſignacula ſubditis merito obijciantur aſpiciendi ac imitandi. Totumq́ hoc efficit dominus,quia elegit hos quibus hoc præſtat.ipſe equidem ſine omni merito noſtro prior dilexit nos,elegit & prædeſtinauit,quos voluit, ſecundum quod in Exodo loquitur: Miſerebor cui voluero,& clemens ero,in quem mihi placuerit. 1. Ioan. 4 Epheſ. 1. Exod. 33

¶Enarrationum in Aggæum prophetam Finis.

D. DIONYSII CARTHUSIANI IN ZACHARIAM PROPHETAM ENARRATIO.

¶Elucidatio literalis cap.I. In menſe octauo,ſecundo anno Darij regis.

¶Articulus I.

Sicut ſanctus ait Hieronymus inter duodecim prophetas obſcuriſſimus eſt Zacharias, cuius nunc Deo illuſtrante elucidandus eſt liber. In procemio autem ſuo propheta iſte aperuit,quo tēpore cœperit prophetare:[In menſe octauo in anno ſecūdo]i. octauo menſe anni ſecundi Imperij[Darij] regis Perſarum, de quo in exordio expoſitionis Aggæi prophetæ iam dictum eſt,[factum eſt verbum dñi] angelo mediante, & intus loquente[ad Zachariam filium Barachiæ filij Addo prophetam] erantq́ Barachias & Addo prophetæ,ſecundū dictum Hebræorum,aſſerentiū illos oēs fuiſſe prophetas,qui in titulo prophetarū exprimuntur. Hieronymus quoq́ affirmat, hunc Addo fuiſſe prophetam, quem miſit Deus ad Hieroboam ſtantem ſuper altare,& thus idolo incendentē,prout 3.Regum libro legitur. Quod ſi verum eſt, conſtat,ꝙ Addo iſte non fuit proximus pater Barachiæ iſtius,nec auus Zachariæ,ſed pater eius remotus,ſicut & Chriſtus dicitur filius Dauid. Siquidem Addo ille fuit in diebus Hieroboam regis Iſrael,qui annis centenis Babylonicam captiuitatem præceſſit. Verum (vt alij aſſerunt)dictum iſtud Hieronymi de ſcripturis authoritatem non habet. Videtur tamen Hieronymus ex libro Paralipomenon aſſertionis huius occaſionē ſumpſiſſe. Etenī 2.Paralipomenon libro ſcribitur:Opera Roboā prima & nouiſſima ſcripta ſunt in libro Semei pphetæ & Addo videntis. Sed ibi nō fertur,ꝙ Addo fuerit ad Hieroboam miſſus. Quod quamuis ibi vel alibi ſcriberetur, conſequens tamen non eſſet,ꝙ fuiſſet iſte Addo, quum diuerſi prophetæ eiſdem frequenter nominibus vocati noſcantur. Nec eſt conſuetudo ſcripturæ, genealogiam prophetarum per patrem & progenitorem ita remotum, intermedijs patribus omiſſis,deſcribere. Nihilo minus verbis Hieronymi apparentiam facit, ꝙ in aliorum titulis prophetarum,dum proximi progenitores narrantur,pater dicitur filius ſui,& auus proaui, ita quod in eodem caſu ſcribuntur:ſicut in principio Sophoniæ prophetæ quo legitur: Verbum quod factum eſt ad Sophoniam, filium Chuſi, filij Godoliæ, filij Amariæ, filij Ezechiæ. Sed in titulo Zachariæ ita non agitur, quoniam Barachias qui ſcribitur pater Zachariæ,non dicitur filius *Addo,ſed dicitur:Factum eſt verbum domini ad Zachariam, filium Barachiæ, filium Addo. Sicq́ veriſimiliter dici poteſt, quod ob commendationem ſanctitatis, & gratiæ ſuæ præfatus Addo pater huius Zachariæ vocetur,cæteris intermedijs, qui gratiam prophetalem ſortiti non ſunt,non expreſſis. Porro Zacharias duobus poſt Aggæum menſibus orſus eſt prophetare, quemadmodum ex eorum procemijs innoteſcit. Vnde & Aggæus in ordine duodecim prophetarum huic præponitur, deinceps pariter prophetauerunt ad Iudæos de Babylone reuerſos. Iuxta illud primi Eſdræ, Prophetauerunt autem Aggæus propheta & Zacharias filius Addo ad Iudæos, qui erant in Hieruſalem & cætera. Itaque factum eſt verbum Domini ad Zachariam, dicens per eum ad populum, vel ad eum ſub perſona populi,[dicens: Iratus eſt Dominus] In quem nec mutatio, nec perturbatio, nec paſſio cadit. Propter quod iraſci non dicitur ſecundum paſſionis affectum, ſed operis paſſibilitatem, iuſtitiæq́ rigorem, prout in Hieremia ait

Aggæi 1. 3. Re. 13. 2. Pa. 12. Sopho. 1 Zach. 1. Aggæi 1

Nunquid

Nunqd me ad iracundiã prouocãt, dicit dñs: nonne ſemetipſos in cõfuſione vultus ſui: [ſu
Hiere.7. per patres veſtros] quos tradidit in manibus Chaldæorũ, à quib⁹ grauiſſime oppreſſi fuerũt,
iuxta illud Hieremiæ 50. Nabuchodonoſor rex Babylonis exoſſauit eos. [iracundia] i. iuſta
& rigoroſa punitione, qua eos puniuit. [& dices] tu Zacharia [ad eos: Hæc dicit dñs exerci-
tuum: Conuertimini ad me] corda veſtra ad gratiam diſponendo, actibuſq́ pœnitentiæ inſi
ſtendo, [ait dñs exercituum, & conuertar ad vos] peccata delendo, & gratiam infundendo,
augendo, & conſeruando. [dicit dñs exercituum] i. agminum ſupernorum ſeu angelicorum
ſpirituum. In Hebræo habetur, dñs Sabaoth. Pro quo LXX. interpretes aliquando Deus ſeu
dñs omnipotens, aliquando dñs virtutum tranſtulerunt. Deniq́ ſecundum Hieronymum,
Aggæus & Zacharias in paucis verſiculis breuibuſq́ ſententijs ſemper adijciunt, dicit dñs
exercituum, vt hi quibus loquebantur, ſcirent dñm eſſe qui præcipit, ac per hoc aduerſus re-
gis imperium circunſtrementeſq́ hoſtes ad templi ædificationem fiducialiter concitarẽtur.
1.Eſdr.1. Hoc tamen de Dario rege accipiendum non puto, cum iuxta præhabita dederit copioſam
ad templi reparationem licentiam, ſed forte de Artaxerxe. ¶ Quæritur, cũ nemo queat con
uerti ad Deum, niſi Deus primo per gratiæ infuſionẽ conuertatur ad ipſum, iuxta illud Hie-
Threñ. 5 remiæ in Threnis ſeu lamentationibus: Conuerte nos dñe ad te, & conuertemur. Vnde &
rurſus Hieremias 31. inducit: Conuerte me dñe, & conuertar: poſtq̃ enim conuertiſti me, egi
pœnitentiam. Quomodo nunc loquitur dñs, Conuertimini ad me, & conuertar ad vos: Et
reſpondendum, ꝙ dñs non præcipit hoc de conuerſione virtuoſa ac meritoria per charita-
tem & gratiam, ſed de conuerſione inchoatiua, qua quis ad Dei gratiam ſeipſum habilitat,
Iacobi 4 faciendo quod in ſe eſt. Iuxta quod ſcriptum eſt: Appropinquate Deo, & appropinquabit
Epheſ. 5. vobis. Et in Pſalmo 33. Accedite ad eum, & illuminamini. Paulus quoq́: Surge, inquit, qui
dormis, & illuminabit te Chriſtus. Si vero verbũ illud dirigatur ad eos qui iam ſunt in gra-
tia Dei, intelligendum eſt de ſpirituali profectu & actuali tendentia mentis in Deum, quod
tamen nõ fit ſine præuia motione ſpũſſancti. Inſuper iuxta myſticã rationẽ, per hoc, quod
Deus toties in ſcripturis dñm exercituũ appellari ſe voluit, inſinuat, ꝙ pertinentes ad ſe, vult
eſſe armatos forteſq́ milites, & ſtare in acie contra aduerſarias poteſtates, vt virtutib⁹ cun
ctis muniti, victorialiter dimicent contra mundum, carnem, atq́ diabolum. [Ne ſitis ſicut
patres veſtri] indurati & impœnitentes [ad quos clamabãt] magno charitatis feruore & vo-
Eſai. 58. ce ſonora, ſicut Eſaias hortatur: Quaſi tuba exalta vocem tuam. [prophetæ priores] qui an-
te me fuerunt ſiue in Babylone, vt Daniel & Ezechiel, ſiue in Hieruſalem & Iudæa ante Ba-
Hiere. 1. bylonicam captiuitatẽ, vt Hieremias, Sophonias &c. [dicentes: Hæc dicit dñs exercituum:
Sopho. 1 Conuertimini] ad Deum [de vijs] i. operibus atq́ affectibus [veſtris malis, & cogitationibus
veſtris peſſimis] Hoc omnes clamauerunt prophetæ. Vnde & per Eſaiam 1. dñs ait: Auferte
malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis. [& non audierunt] auribus mẽtis, de qui-
bus loquitur in Euangelio Chriſtus: Qui habet aures audiendi, audiat. [neq́ attenderũt ad
Lucæ 8. me] verba mea conſiderando, diuinam iuſtitiam intuendo, diuinis præceptis obtemperan-
do. [dicit dominus: Patres veſtri] qui non attenderunt ad me, [vbi ſunt:] quaſi dicat, in ſuis
vanitatibus defecerunt, & de hac temporali, breui ac labili vita, ad æternam damnationem
perducti ſunt. [& prophetæ] eorum fallaces. Loquitur enim de falſis, nam ſubditur: [Nun-
quid in ſempiternum viuent:] quaſi diceret, nequaquam, immo æternam mortem illapſi
Sapiẽ. 5. ſunt. Quo contrà ſcriptum eſt: Iuſti in perpetuum viuent. Et rurſus: Et ſi coram hominibus
& 3. tormenta paſſi ſunt, ſpes electorum immortalitate plena eſt. De his falſis prophetis multa
Hier. 14. loquitur Hieremias: Mendacium, inquiens, & ſeductionem cordis ſui loquuntur vobis. Et
denuo 23. Propheta nanq́ & ſacerdos abierunt in viam quam ignorauerunt. Loquitur itaq́
nunc dominus de prophetis iniquis, qui Iudæis promiſerunt, Hieruſalem capiendam non
eſſe à Chaldæis, qui ſimul cum alijs perierunt. [Veruntamen verba mea] quibus patrum ve-
ſtrorum captiuitatem prædixi, [& legitima mea] id eſt, præcepta de illorum punitione, niſi
ſe emendarent. [quæ mandaui ſeruis meis prophetis] vt proponerent ea ipſis. [Nunquid
non comprehenderunt patres veſtros:] id eſt, immo ſuper eos venerunt, & in ipſis verifi-
cata conſiſtunt. Hinc in perſona iſtorum ſcriptum eſt Daniel. 3. Peccauimus, & inique egi-
mus, recedentes à te, & præcepta tua non obſeruauimus, & tradidiſti nos in manibus ini-
quorum. [Et conuerſi ſunt] id eſt, quidam eorum conſiderando plagas ſibi à Deo illatas,
Eſai. 28. pœnituerunt, ſecundum illud Eſaiæ: Tantummodo ſola vexatio dabit intellectum audi-
Pſal. 82. tui. Itemq́ in Pſalmo: Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum domine.
[& dixerunt: Sicut cogitauit dominus exercituum facere nobis ſecundum vias noſtras, &
ſecundum adinuentiones noſtras] id eſt, quemadmodum decreuit atq́ prædixit reddere no
bis ſecundum exigentiam iniquitatum noſtrarum. [ſic fecit nobis] derelinquendo nos in
captiuitate Babylonica ſeptuaginta annis. Conſequenter conſolatur propheta populum
Iudæorum, à captiuitate reuerſum. [In die viceſima & quarta vndecimi menſis] nomine [Sa

bath]ſecundū linguā Hebræā,[in anno ſecundo Darij,] vtpote tertio menſe poſt primā viſi
onem,quæ facta eſt menſe octauo anni ſecundi Darij regis.[factū eſt verbū dñi ad Zachariā,
filiū Barachiæ,filij Addo,prophetam,dicēs]i.ad loquendū inducens ac inſtruens Zachariā,
qui ex verbo Dei in anima ſua angelica reuelatione formato, motus eſt ad dicendum, quæ
ſubſequuntur.[Vidi per noctem]i.tempore nocturno, quod diuinis reuelationibus ſuſcipi-
endis propter ſilentium ſenſuumq́ & phantaſię quietem aptius fertur. Proptee quod in lib.
Iob ſcribitur:Per ſomnū in viſione nocturna,qñ ſopor irruit ſuper hoïes,aperit Deus aures Iob.33.
virorū.Vnde viſio iſta imaginaria fuit,& forte in ſomno.[& ecce] apparuit mihi inviſione
hac[vir aſſcendēs ſuper equum rufum,] Per virum intelligitur angelus Dei in forma viri ap Dan.8.
parens,ſecundū quod Daniel ait:Vir Gabriel ſtetit corā me. Et Actuū 1. de angelis legitur:
Ecce duo viri aſtiterūt iuxta illos.Porro per equum rufum,propter rubeum colorem,ſigni-
ficata eſt vltio Dei,aduerſarijs Iudæorū infligenda,propter peccata in Iudæos commiſſa.Et
vt refert Hieroñ.per angelum iſtum Hebræi intelligunt Michaelem, qui vltor fuit iniquita
tum in Iudæos factarū,& præfuit ſynagogæ.[& ipſe ſtabat inter myrteta] i.in locis vbi cre-
ſcunt myrti,qui ſunt arbores elegantes, poma odorifera atq; pulcherrima proferētes,pro-
pter quod dicit Hieroñ ꝙ per myrtum ſignificabatur lætitia Iudęis affutura de templi & ter
ræ recuperatione.Iudæi quoq;,ſecundū Hieroñ.per myrtos intelligūt prophetas & ſanctos,
qui in medio populi Iudæorū in Chaldæa captorū verſabātur,inter quos ſanctos angelus li-
benter tunc ſtetit.[quæ erant in profundo,] quia in conualle naſcuntur, vel apparebant,&
qm̄ prophetæ & ſancti in profundo humilitatis,atq; in alto contemplationis extiterāt.Vn-
de Septuaginta tranſtulerūt, Ipſe ſtabat inter montes vmbroſos.[& poſt eum equi rufi,varij
& albi.]Per equos rufos propter rubeum colorem intelliguntur illi,qui populum Iudæorū
grauiter afflixerunt,eorūq; ſanguinem effuderunt, puta Chaldæi,vel (vt Iudæi exponunt)
Romani.Per equos albos intelliguntur,qui Iudæis clemētes fuerunt,videlicet Perſæ & Me-
di,quorū reges remiſerūt Iudæos de Chaldæa in propriam teream, & licentiam reædifican
di Hieruſalem templumq́ in ea,largiti ſunt,ſ.Cyrus ac Darius.Pee varios equos intelligun
tur Græci ſiue Macedones,quorum quidam fuerunt Iudæis amici, alij perſequutores,vt pa
tet in lib.Machabæorum,& in vltima viſione Danielis prophetæ. Quidam nomine equorū 1.Mac.6
dicunt etiam aſſcenſores equorū inſinuari, atq; per aſſcenſores equorū intelligunt angelos Dan.11.
præfatis regnis prælatos.Quidam aūt per equos intelligunt angelos, diuini imperij prom-
ptiſſimos atq; fortiſſimos exequutores,qui proptee ordinum diſtinctionē albi, rufi, varijq;
dicuntur.[Et dixi]ego Zacharias ad angelum,pee quem fiebant mihi reuelationes prophe- Luc.1.
ticæ.[Quid ſunt iſti]i.quid equi iſti deſignant, [dñe mi]angele Dei? Dicuntq; aliqui, ꝙ iſte Dan.10.
fuit angelus Zachariæ ad cuſtodiam deputatus,quod certum non reor,cum cōſtet prophe-
ticas reuelationes non ſemper exhibitas per angelos prophetarum cuſtodijs deputatos.Vn
de Gabriel qui Danieli loquebatur,legitur in euangelio Zachariæ ſacerdoti & virgini be- Dan.12.
nedictæ futura prædicere .[Et dixit ad me angelus,qui loquebatur in me,] cuius miniſterio Luc.1.
Deus mihi futura oſtendit,ita ꝙ angelus iſte formauit in ſpiritu & imaginatiua virtute Za-
chariæ formas,phantaſmata,ſiue imagines rerum quæ ſibi præmonſtrabantur,dedítq; ei in-
telligere quid imagines iſtæ ſignificarent.Intelligentia enim eſt opus in viſione.Ideo ſubdi- Dan.10.
tur:[Ego oſtēdam tibi,]per meipſum vel angelum ſuperiorem,[quid ſint hæc]i.quid equi
iſti ſignificent.[Et reſpondit vir qui ſtabat inter myrteta,& dixit] i.angelo qui in me loque
batur,per ſeipſum non reſpondente, ſed pauliſper tacente,angelus ſtans inter myrteta,an-
gelo in me loquēte id impetrante,mihi reſpondit:[Iſti ſunt,quos miſit dñs vt perambulent
terram]i.equi præſcripti ſignificant populos memoratos ſeu regna præfata,quæ nutu diui
no diuerſas regiones peragrauerunt,eaſq́ ſuo dominio ſubiecerunt. Vel,iſti ſunt,&c.i. an-
gelos diuinæ voluntatis exequutores,& terram celeriter perambulantes,ſignificant.[Et re-
ſponderunt]angeli regnis ac nationibus præſidentes,[angelo domini, qui ſtabat inter myr
teta]i.ſuperiori angelo qui præfuit ſynagogæ,& erat de ordine principatuū, ſ.Michael prin
ceps magnus,qui ſtetit pro filijs Iſrael,vt dicit Daniel. [Et dixerunt: Perambulauimus ter-
ram]i.ſtatum regnorum penſauimus,& per diuerſa loca proceſſimus,nobis commiſſos cu-
ſtodiendo.Nec oportet perambulationem iſtam humano more intelligi, quanq̄ angeli in-
terdum more hominum cum hominibus ambulaſſe legantur,vt Raphael cum Tobia,& an
geli cum Abraham & Loth.[& ecce omnis terra habitatur & quieſcit]i. omnia regna ſub
noſtra cuſtodia tuta ſunt atq; pacata,nec prælia notabilia iam exuegunt. [Et reſpondit an-
gelus domini,& dixit,]ille qui ſtetit inter myrteta, interpellans pro Iudæis,& ex verbis an
gelorum prædictorum occaſionē accipiens orandi pro eis,vtpote præſidens ſynagogæ. Hic
ergo reſpondit,i.ad præinducta verba conuenienter loquutus eſt: [Domine exercituum,vſ-
quequo tu non miſereberis Hieruſalem & vrbium Iuda,quibus iratus es?]i.cum cætera re-
gna idololatriæ dedita proſperentur,quandiu differes reædificationē Hieruſalem & vrbium

regni Iudæ,quorum peccata hucuſq; caſtigaſti,& oppida reliquiſti deſtructa.[iſte ſeptuage
ſimus annus eſt]i.ſeptuaginta anni fluxerunt,quibus euolutis,dixiſti te miſeraturum vrbib⁹
Hier.29. iſtis & populo Iudæorum per Hieremiam prophetam,iuxta illud:Cum cœperint impleri in
Babylone ſeptuaginta anni,viſitabo vos & ſuſcitabo ſuper vos verbum meum bonum. Sed
1.Eſdr.1. cum anni iſti fuerint tempore Cyri regis impleri, quando relaxauit captiuitatem Iudæorum
in Babylone,qualiter Zacharias ait,ꝙ tempore huius prophetiæ, videlicet ſecũdo anno Da
rij,ſeptuageſimus fuerit annus,præſertim cum(teſte Hieroñ.)inter primum annum Cyri &
annum ſecundum Darij fluxerint anni quadraginta?Et reſpondendum,ꝙ numerus maior
non excludit minorem.[Et reſpondit dominus angelo, qui loquebatur in me,verba bona,
verba conſolatoria]ſ.ꝙ Hieruſalem, vrbeſq; Iuda repararentur, & populus Iudæorum pro-
ſperaretur.[Et dixit ad me angelus,qui loquebatur in me:Clama ad Iudæos,dicens:Hæc di-
cit dominus exercituum,Zelatus ſum Hieruſalem & Sion zelo magno]i.magno ac ſpeciali
amore dilexi populum Iudæorum, & quæ pertinebant ad eos, atq; ex iſto amore tam dili-
gẽter & aſpere correxi eius exceſſus,vt in poſterum cautior ſit,quemadmodum vir vxorem
chariſſimam,ſi infidelis ſibi fuerit,aſperrime corripit.Hoc quantum ad electos verificatur,
quantum vero ad reprobos populi huius, dominus ait per Ezech. Zelus meus receſſit à te.
Ezec.16. [& ira magna ego iraſcor ſuper gentes opulentas]i.regnis & gentibus,quæ Iudæorum popu
lum afflixerunt.His iratus eſt dominus ira magna,quia non tantũ in ſeculo iſto, ſed & æter
naliter eos perire præcepit.Vnde ſecundo Machab.lib habetur:Non enim,ſicut in alijs nati-
2.Mac.6. onibus Deus patienter expectat,vt eas cum iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum
puniat,ita & in nobis ſtatuit,vt peccatis noſtris in finem deuolutis, ita demum in nos vindi
cet,propter quod nunquam à nobis miſericordiam ſuam amouet,corripiens vero in aduer
ſis populum ſuum non derelinquit.[quia ego iratus ſum parum.]i.vos Iudæos citra condi-
gnum puniui,& pro damnatione æterna quam meruiſtis,temporali pœna vos caſtigaui in-
tentione emendandi,non conterendi.[ipſi vero adiuuerunt]i.exequutioni iuſtitiæ meæ co
4.Reg.17 operati ſunt circa vos,[in malum]i.crudeliter atq; peruerſa intentione.Quamuis enim Aſſy
4.Reg.25. rij & Chaldæi,Deo ordinante,Iudaicam plebem vaſtauerint,inquantum Deus per illos vo-
luit populi ſui peccata in præſenti punire,ipſi tamen intuitu Dei & zelo iuſtitiæ id non fece
Eſa.10. runt,ſed ex ſuperbia, cupiditate,& peſſimo fine. Hinc per Eſaiã dominus ait: Væ Aſſur,vir-
ga furoris mei & baculus ipſe eſt:ipſe autem non ſic arbitrabitur, ſed ad conterendum erit
Abac.3. cor eius,& ad perdendas gentes.[Propterea hæc dicit dominus,]qui cum iratus fuerit,miſe
ricordiæ recordatur.[Reuertar] non locum mutando, qui incircũſcriptus illocaliſq; ſum,
[ad Hieruſalem in miſericordijs]i. ad populum Iudæ & vrbem per varios pietatis meæ effe
ctus multipliciter eis benefaciendo,[& domus mea]i.templum[ædificabitur in ea, ait domi
2.Eſd.6. nus exercituum,]quod ſub Zorobabel factum eſt,[& perpendiculum]i. huiuſmodi inſtru-
mentum cæmentariorum,quo perpenditur an murus vel paries conuenienter & recte ædifi-
centur.[extendetur ſuper Hieruſalem,]quod factum eſt,quando muri & domus ciuitatis ædi
1.Eſd.3. ficabantur ſub Eſdra & Neemia, ſicut in lib.Eſdræ deſcribitur.Inſuper angelus præcipit Za
chariæ:[Adhuc clama,dicens:Hæc dicit dominus exercituum: Adhuc affluẽt ciuitates meæ
bonis]i.poſt reditum de Babylone habitatores vrbium Iudæ diuitijs abundabunt, immo &
1.Eſd.1. ſpiritalibus gratiæ donis quantum ad virtuoſos, quod tempore Zorobabel, Eſdræ & pro-
Iudit.16. phetæ iſtius cœpit impleri.Deinde poſt victoriam Iudith & tempore Machabæorum,præ-
1.Mac.14 ſertim ſub Simone ſacerdote ac principe magno,quando vnuſquiſq; ſedit ſub ficu & ficul-
nea ſua,& de bonis terræ tractabant,quemadmodum primo lib.Machab.circa finem pleni
Actu.2. us ſcriptum eſt.Porro in aduentu Chriſti,quando per ſeipſum atq; apoſtolos prædicauit,mi
racula fecit,& ſpiritumſanctum miſit,copioſius adimpleta ſunt hæc.[& cõſolabitur adhuc
dominus Sion]i.ſynagogam & templi miniſtros.In monte etenim Sion reparatum eſt tem
plum,& conſolati ſunt ſacerdotes.[& eliget adhuc Hieruſalem]i.præ cæteris vrbibus eam
ſuo cultui dedicabit,quod factum eſt templo conſtructo, ad quod Iudæi certis temporibus
anni tenebantur venire,hoſtiaſq; offerre & dominum inuocare. Præterea introducitur alia
reuelatio prophetalis de regnorum Iudæis aduerſantium repreſſione. [Et leuaui]ego Za-
charias[oculos meos]interiores,[& vidi]viſione imaginaria,[& ecce quatuor cornua]vidi
in ſpiritu,[& dixi ad angelum,qui loquebatur in me: Quid ſunt hæc?]i.quid ſignificãt?[&
dixit ad me:Hæc ſunt cornua]i.per cornua iſta ſignificantur quatuor regna, [quæ ventila-
uerunt Iudam]i.regnum ac populum Iudæorum, [& Iſrael & Hieruſalem,] tribus Iſrael de
propria terra expellendo,ipſamq; Hieruſalem deuaſtando. Prædicta autem regna intelligũ
tur Chaldæi & Perſæ,quantum ad reges Perſarum aduerſantes Iudæis. Græci quoq;, præſer
tim tempore Antiochi,& Romani. Veruntamen cum tempore Romanorum poſt Chriſti
paſſionẽ fuerint Iudæi finaliter à Deo relicti, nec populus eius propter Chriſti occiſionem
& abnegationem,nec regnum Romanum deſtructum fuerit,eo ꝙ Iudæos vaſtauit,arbitror

loco Romanorum Aſſyrios,vel alios quoſdam aptius poſſe intelligi. [Et oſtendit mihi do-
minus quatuor fabros]i.ſimilitudines eorum, ſicut oſtendit regi Aegypti boues & ſpicas,re-
giq; Babylonis auream ſtatuam,illis tamen non dedit intelligentiam viſionis, quemadmo- Gene. 41
dum Zachariæ,vt ſubditur.[& dixi]ad angelum in me loquentem,qui in perſona Dei lo- Dan. 2.
quebatur ad me,[quid iſti]quatuor fabri, [veniunt facere? qui ait,dicens: Hæc ſunt cornua,
quæ ventilauerunt Iudam,]Hic repetit quod iam dixit de cornibus, vt clarius oſtendat, q̃d
de fabris propheta quæſiuit. [per ſingulos viros] vnumquenq; Iudæorum in manus eorum
venientium affligendo,[& nemo eorum]ſ.Iudæorum[leuauit caput ſuum] i.reſiſtere potuit
aduerſarijs ſuis.[& venerunt iſti,] vtpote quatuor fabri, [deterrere ea]i.regna præfata reprie-
mere,[vt deijciant cornua gentium]i.regna iſta gentilium deprimant. Aſſyriorum enim &
Chaldæorum regnum ante prophetiam iſtam defecit.Poſtea quoq; regnum Perſarum atq;
Græcorum.ſed regnum Romanum non eſt propter Iudęorum vaſtitatem deiectum,immo
in Chriſto feliciter exaltatum. Vel ſi deiectum dicatur, quoniam Chriſto ſubiectum, hæc
eſt bona deiectio,nec pro peccato inflicta. [quæ leuauerunt cornu] i. poteſtatem ſuam [ſu-
per terram Iuda]i.contra Iudæos,[vt diſpergerent eam]i.habitantes in ea.Itaq; per fabros
ſignificabantur angelicæ poteſtates, diuinæ iuſſionis exequutores, qui venerunt ſuperbo-
rum regna deſtruere,& populum Dei recuperare. ¶Poſtremo,per quatuor cornua memo-
rata intelligi poſſunt perſequutores populi Iſrael,qui eum à quatuor partibus mundi inua-
ſerunt.

¶De ſpirituali eiuſdem Cap.I.intelligentia. Art. II.

FActum eſt verbum domini ad Zachariam filium Barachiæ, filium Addo.] Zacharias
interpretatur memoria domini.Itaq; ad eum,qui memor eſt domini Dei ſui, qui medi Pſal. 76.
tatur in lege domini die ac nocte, qui ponit Deum ſicut ſignaculum ſuper cor ſuum, & Pſalm. 1.
reuelata facie gloriam domini ſpeculatur,cum Pſalmiſta decantans: Memor fui Dei,& de- Cant. 8.
lectatus ſum.Ad iſtum,inquam, fit verbum Dei, quia talis illuminatur à Deo, & vnctio do- 2.Cor. 3.
cet eum,ita vt dicere poſſit:Benedicam dominũ qui tribuit mihi intellectum.Et rurſus:Do 1. Ioan. 2
minus illuminatio mea & ſalus mea. Is demum Barachiæ, i. diuinæ benedictionis eſt filius, Pſal. 15.
quoniã Barachias benedictio domini interpretatur. Recordatio etenim Dei,ex gratia cæle & 26.
ſtis benedictionis emanat,quoniam actualis memoria Dei ex ſpiritusſancti motione proce-
dit,ſicut & quælibet actio meritoria.Inſuper Zacharias iſte eſt filius Addo, q interpretatur Luc. 12.
teſtimonium eius,quatenus Chriſtus teſtimonium bonum perhibeat ei,confitendo eum co-
ram patre cæleſti & angelis eius,ipſe quoq; diuinæ virtuti in omnibus atteſtetur,& Deum in
cunctis zelo veritatis honoret,ſitq; de eorum catalogo, quibus per Eſaiam dominus dicit:
Vos teſtes mei eritis.Itaq; per huiuſcemodi Zachariam ait Deus eccleſiæ: [Iratus eſt domi-
nus]ſ.ego Deus,[ſuper patres veſtros]i.pręcedentes Chriſtianos, qui fidem ſuam vita ac mo
ribus non approbarunt.Hoc dominus ait,vt poſteriores ſint cautiores, ne eis contingat q̃d
patribus ſuis euenit.Nempe felix,quem faciunt aliena damna peritum,& peſtilente flagella
to,ſapiẽs,immo & ſtultus,ſapiẽtior erit,vt Salomon docet Pro.19.Nam & ideo Deus in p̃ſen
ti vita quoſdam grauiter manifeſteq; punit,vt illorum exemplo alij terreantur, corrigãtur,
ſaluentur.[& dices ad eos,]qui enim modo pręfato memor eſt Dei,aptus eſt mitti à Deo,ad Ioan. 1.
inſinuandum proximis verbum Dei,vt de plenitudine eius accipiant alij, & memoriam ab- Pſal. 14.
undantiæ ſuauitatis diuinæ, quam in ſecreto ex Dei contemplatione ſortitus eſt, eructet &
alijs,ſecundum quod Petrus in prima ſua ait canonica: Vnuſquiſq; ſicut accepit gratiam,in 1. Pet. 4.
alterutrum illam adminiſtrantes.[Hæc dicit dominus,conuertimini ad me,]Inceſſabiliter
per ſacræ ſcripturæ lectionem,prædicationem,& recordationem hortatur nos Deus,vt con
uertamur ad ipſum,omnia iſta carnalia,terrena,viliſſima contemnendo, ipſiq; ſummo, ſu-
pereſſentiali,immenſo,& perfecto bono integerrima mente fortiter adhærẽdo,in quo vtiq;
eſt omnium diuitiarum,deliciarum,& honeſtatis ſuperinfinitiſſima plenitudo. Cum enim
Deus ſit primum & ſummum appetibile,honorabile,ac formidabile,ipſum primo & ſum-
me deſiderare,honorare,ac formidare debemus:ipſe quoque eſſe debet nobis cauſa & ratio
amandi ſeu appetendi,venerandi ac metuendi, quicquid circa eum deſideramus, amamus,
honoramus,aut formidamus,quatenus omnes noſtri cordis affectus ſint ordinati, reducti,
ac adunati in ipſum:quo facto,veraciter dicere poſſumus: Confitebor tibi domine in toto Pſalm. 9.
corde meo.[& conuertar ad vos.]tanta equidem eſt munificentia atq; benignitas bonitatis
diuinæ,vt quacunq; hora peccator ex animo ingemuerit,vel homo quod in ſe eſt fecerit,
Deus gratiam mox infundat: idcirco de nullo viatore eſt deſperandum. Præterea verbum
iſtud Dei noſtri dulciſſimum, Conuertar ad vos,& tanta Dei pronitas ad ignoſcendum, ad
ſuccurrendum atq; ſaluandum nos,quantumcunq; inique egerimus, dummodo modo p̃-
dicto conuertamur ad ipſum,merito inflãmare nos debet ad admirandum ac diligendũ &
imitandum viſcera charitatis & miſericordiæ Dei noſtri, vt ſimus imitatores Dei,ſicut filij

chariſſimi,& ambulemus in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos, nec aliquã à proximo
auerſionem admittamus. Deniq; viatoribus dominus ait:[Patres veſtri vbi ſunt & prophe-
tæ?]Hoc nobis inceſſanter penſandum eſt,quatenus patrum & prædeceſſorum noſtrorum
obitum conſiderantes,& quo venerint ignorantes, ꝙ item in æternum manſuri ſint vel in
ſumma gloria,vel in ſumma miſeria,diſcamus vitæ præſentis vanitatem,fallaciam,breuita-
tem,periculoſitatem,incertitudinemq; penſare ac ſpernere,& Deo cum omni reuerentia &
timore ſeruire,dicendo:Vbi iam patres noſtri,& cæteri qui ante pauca tempora nobiſcum
fuerunt?Ecce in momento ſublati ſunt,æternaliterq; manebũt vel in tormentis inferni, vel
in iucunditate cæleſti,prout in hac vita breuiſſima meruerunt. Prophetæ autem,de quibus
iam ſermo,ſunt qui,quod ſcribunt,docent ſeu prædicant,non obſeruant, quorum damna-
tio iuſta eſt.¶Præterea ait ſpiritalis hic Zacharias, Dei iugiter reminiſcẽs:[Vidi per noctẽ]
i.cognitione obſcura, nunc enim videmus per ſpeculum in ænigmate eum, qui poſuit te-
nebras latibulum ſuum.[Et ecce vir aſcendens ſuper equum rufum]i.Chriſtus Deus & ho-
mo,corpus humanum tẽpore paſſionis ſanguine rubricatũ,ſuę diuinitati adiungens,ipſoq;
ad noſtram recuperãdam ſalutem miniſterialiter vtens. De quo in Eſa.19.habetur:Ecce do
Eſai. 63. minus aſcendet ſuper nubem leuem.Et rurſus:Quare rubrum eſt indumentũ tuum?[& ipſe
ſtabat ſuper myrteta]i.inter vetus ac nouum teſtamentũ, quæ tanquam duo Cherubim ver-
ſis vultibus reſpiciunt in ipſum,tanquam in propiciatorium,quoniã ipſe veraciter eſt pro-
1.Ioan.2 piciatio pro peccatis noſtris. Hæc aũt teſtamenta cooperta ſunt difficultatibus multis, tanq̃
denſiſſimis folijs.Vel myrteta ſunt oẽs viri perfecti,in quorũ medio dñs commoratur, q ſunt
bonus odor Dei,& fructus operum meritoriorũ copioſe producũt.[Et poſt eum equi rufi,&
Apoc. 7. varij,& albi]Equi rufi ſunt martyres ſancti,q lauerunt ſtolas ſuas in ſanguine agni. Equi va
rij,ſunt confeſſores diuerſis gratiæ chariſmatibus adornati.Equi albi, ſunt virgines purita-
tis candore ſplendentes.Iſtis pſertim apoſtolis,q & martyres extiterunt,iuſſit dñs vt peram
bularent terram,verbum Dei pdicando vbiq;,iuxta illud Marc.16.Euntes in mundũ vniuer
ſum,pdicate euangeliũ omni creaturæ.Et Actu.1. Eritis mihi teſtes in omni Iudæa & Sama-
Pſal. 18. ria,& vſq; ad fines terræ.In omnẽ quippe terrã exiuit ſonus eorum. Deniq; ſancti hi,iniun-
cto ſibi pdicationis officio digne completo,reuertunt ad Chriſtum,dicẽtes:[Perambulaui-
mus terram,& ecce omnis terra habitatur,& quieſcit]i.vbiq; terrarum fides catholica diſ-
ſeminata eſt, & hoĩes ad Deum conuerſi, inhabitant à ſpũſancto, atq; in ſpe bona quieſcunt.
Eſa.9. [tunc vir qui ſtabat inter myrteta,]videlicet Chriſtus magni conſilij angelus,orat Deum pa
trem, ſecũdum q̊d homo & mediator,pro militanti eccleſia dicens:[Vſquequo non miſere
beris Hieruſalem & vrbium Iuda?]i.vniuerſali eccleſiæ, & particularibus congregationib⁹
electorum confitentium tibi,perducendo eos ad beatitudinem conſummatam,[quibus ira-
tus es,]permittẽdo eos in ſeculo iſto multipliciter tribulari, ita vt quaſi iratus appareas. Ad
hanc precem reſpondit Deus verba bona ac conſolatoria,ſcilicet ꝙ cito liberabũtur, & iſta
tribulatio atq; dilatio gloriæ,ipſis perutilis eſt. [Hæc dicit dominus: Zelatus ſum Hieruſa-
lem]i.eccleſiam diuinæ pacis viſione aliqualiter nunc gaudentem, [& Sion] i.animas diui-
norum ſpeculatrices.Hieruſalẽ enim viſio pacis, & Sion ſpeculatio interpretatur.[zelo ma
Ioan. 3. gno,]ſic enim Deus dilexit mundum,vt filium ſuum vnigenitum daret. ideo quos amat ze
lo paterno,arguit & caſtigat.[& ira magna iraſcor ſuper gentes opulentas]i.electorum & iu
Lucæ.6. ſtorum perſequutores,ac diuites qui conſolationem ſuam iam habẽt, & bonos impia inten
tione anguſtant,& tamen per eos Deus nunc purgat, corrigitq; electos,quibus purgatis,il-
li projciuntur in tartarum,quemadmodum filio emẽdato,virga projcitur mox in ignem.
[ſicq; dominus reuertitur ad Hieruſalem in miſericordijs,] dando electis pijſſima gratiæ do
na pro tribulationibus,quas tulerunt,& domus ſua,videlicet cubiculum conſcientiæ,ædifi-
catur in eis,ita ꝙ Deus clementiſſime & libenter corda eorum inhabitat. Tunc demum p-
pendiculum,i.recta conſideratio atq; diſcuſſio iuſta conuerſationis,[extenditur ſup Hieru-
ſalem]i.eccleſiam,ita ꝙ ſpũſſanctus illuſtrat fideles ad cõſiderandũ, dirigendũ, & iudicandũ
ſeipſos,& oĩa opera vitæ ſuæ,ſecũdũ rectitudinẽ æquitatis,diuinæq; legis rectitudinẽ.[Ad-
huc clama dicens:Hæc dicit dominus,adhuc affluent ciuitates meę bonis] i.eccleſiæ particu
lares ſeu religiones,clauſtra ſiue collegia,donis & gratijs ſpũalibus, magna deuotione & re-
gularibus obſeruantijs exuberabunt. Hoc Deus frequenter tempore euangelicæ legis imple
uit,reformando per quoſdam ſanctiſſimos patres ſtatum eccleſiæ,ſaltem in parte.[& conſo-
labitur dñs adhuc Sion]i.animas fidelium in diuinorũ ſpeculatione cõſiſtentes,quæ lapſum
eccleſiæ vel propria mala deplorant,quas Deus nonnunq̃ dulciter viſitat,afficit,recreat,ea-
rumq; preces exaudit,& quoſdam meritis earum conuertit. Hinc 2. Corint. 1. dicit Apoſto-
lus:Benedictus Deus pater miſericordiarum, & Deus totius conſolationis, qui conſolatur
nos in omni tribulatione noſtra, quoniam ſicut abundant paſſiones Chriſti in nobis,ita p
Chriſtum abundat conſolatio noſtra:& ſicut ſocij paſſionum ſumus,ſic erimus & ſocij con

ſolationis.Non enim permittit miſericors Deus ſibi deuotos immoderanter & ſupra vires 1.Cor.10
affligi,virtuoſam quoqꝫ triſtitiam ſpũalis delectatio concomitatur,ꝑſertim cum omni actui
virtutis annexa dicatur delectatio bona,connaturalis,& propria.[& elegit adhuc Hieruſalẽ]
i.præ cæteris vniuerſis ſalutem gratiamq́ꝫ impendit eccleſiæ Chriſti, extra quam nemo ſal-
uatur.Hoc ad eccleſiam referri poteſt pro tempore Antichriſti,quando Helias adueniẽs re- Matt.17.
ſtituet omnia,& Iudæi conuertentur ad fidem, magnaq́ꝫ valde erit Chriſtianorum deuotio
Antichriſto occiſo.[& leuaui oculos meos,& vidi,& ecce quatuor cornua,]ſic dum ſpiritu-
aliter oculos mentis erigimus,ſtatum & tentationes fidelium conſiderantes,aſpicimus qua
tuor cornua,[quæ ventilauerunt]& ventilant iugiter[Iudam]i.domino confitentes,[& Iſra
el]i.contemplatiuos,[& Hieruſalem]i.eccleſiam.Cornua iſta ſunt contrariæ poteſtates,ho
ſtes noſtræ ſalutis,de ꝗbus ait Apoſtolus,ꝙ ſit nobis colluctatio aduerſus principatus & po- Ephe.6.
teſtates,aduerſus mundi rectores tenebrarum harum,contra ſpiritalia nequitiæ in cæleſti-
bus.Vel cornua iſta,ſunt mũdus,diabolus,caro,& propria volũtas, vel quatuor animæ paſſi
ones principales,vel ſpiritus ſuperbiæ,ſpiritus fornicationis,ſpiritus cupiditatis, ſpiritusq́ꝫ
inuidiæ,quibus homines præcipue tentantur, pulſantur, & impelluntur, ita [vt nemo leuet
caput]i.proprijs viribus eis præualeat. Vel cornua iſta,ſunt hæretici,ſchiſmatici, tyranni,&
generaliter omnes iuſtorum perſequutores.[& oſtendit mihi dominus quatuor fabros.] Iſti
quatuor fabri,qui venerunt deterrere atqꝫ deijcere cornua iam prædicta,ſunt quatuor euan
geliſtæ,quorum doctrina omnis aduerſariorum peruerſitas ſuperatur, & quod in anima per
peccata deſtructum eſt,reparatur:ſed & quatuor doctores eccleſiæ, & quatuor virtutes car-
dinales,aliquo modo per fabros iſtos intelligi poſſunt.

¶Expoſitio literalis Cap.II. Et leuaui oculos meos,& vidi. Art. III.

RVrſus dominus præoſtendit prophetæ reædificationem vrbium Iudæ.[Et leuaui ocu-
los meos]mentales per aduertentiam diligentem,[& vidi]viſione imaginaria ſimul &
intellectuali,[& ecce vir]i.angelus in ſpecie viri mihi apparuit.Dicuntq́ꝫ aliqui,ꝙ fuit
angelus qui in præcedẽti cap.fertur ſtetiſſe inter myrteta,videlicet Michael,præſertim cum
angelus iſte totius terræ ac populi curam gerere videatur,quaſi præſidens ſynagogæ.[& in
manu eius funiculus menſorum]i.talis qualem menſuratores locorum ac ædificiorum ſolẽt
habere.[& dixi,]cupiens informari de ignotis,[quo tu vadis?Et dixit ad me,vt metiar Hie-
ruſalem quanta ſit longitudo eius, & quanta latitudo eius.] Per hanc menſurationem Hie-
ruſalem metropolis in Iudęa & aliorum locorum eius,ſignificabatur recuperatio ciuitatum
iſtarum,atqꝫ reductio populi ad priſtinum ſtatum, etſi non per omnia parem. Metiebatur
quoqꝫ angelus loca hæc,non ꝙ eorum quantitatem ignorauit,ſed ad inſtructionem prophe
tæ humano more ſe habuit,quo ſolent menſurari ædificia ſecundum longum & latum,& lo
ca eorum antequam cõſtruantur.Simile huic in Ezech.legitur. [Et ecce angelus qui loque Eze.40.
batur in me,]per quem mihi familiarius dicebâtur futura,meq́ꝫ immediate inſtruxit,[egre
diebatur,]vt extra me aliquid operaretur:angeli enim ſunt in loco diffinitiue:nam vbi ope
rantur, ibi ſunt.Deniqꝫ aliqui aſſerunt, ꝙ egrediebatur,vt ab angelo ſuperioris ordinis ali-
quam nouam de futuris reuelationem acciperet.Quibus obuiare videtur,ꝙ ſecundũ docto-
res localis diſtantia mutuam angelorum loquutionem & illuminationem non impedit,qa
vt ait Auguſtinus:Quod in corporalibus facit ſitus,hoc in ſpiritualibus efficit ordo.[& alius
angelus egrediebatur,]forte de cælo deſcendens,vel aliunde de aliquo exiens.[in occurſum
eius,& dixit ad eum:Curre,loquere ad puerum iſtum] Zachariam, [dicens:] Septuaginta
tranſtulerũt,Loquere adoleſcẽtulo illi,quia(vt ait Hieroñ.)comparatione angelicæ digni
tatis, omnis humana conditio & natura,quaſi pueritia eſt. Vel puerum dicit propter purita
tem eius & innocentiam. Ex quo conſtat,ꝙ angeli ſuperiores mittunt & illuminant inferi-
ores,quemadmodum S.Dionyſius ſcribit. [Abſqꝫ muro habitabitur Hieruſalem præ multi
tudine hominum & iumentorum in medio eius]exiſtentium. Iſtud(vt refert Hieroñ.)ꝑſto-
lantur Iudæi corporaliter in aduentu ſui Meſſiæ implendum.Quibus obijci poteſt illud Eſa Eſa.49.
iæ,quod etiam ipſi corporaliter putant in Meſſiæ aduẽtu futurum, Occupabit ſalus muros Eze.27.
tuos.Et alia multa quæ Eſaias atqꝫ Ezechiel de muris ciuitatis conſcribunt, non ꝙ iſta cor-
poraliter ſint intelligenda,ſed ꝙ literales atqꝫ carnales Iudæi figmenta ſua ſaluare non que-
unt. Eſt igitur ſenſus,ꝙ Hieruſalem habitanda eſſet in magna ſecuritate & abundantia,qua-
ſi muris non indigeret.Et ita eſt loquutio figuratiua ac hyperbolica, ad inſinuãdum inopi-
natam proſperitatem ac multiplicationem Hieruſalem in ædificijs,hominibus ac iumentis,
[& ego ero ei,ait dominus,murus ignis in circuitu] i.fidelis protector ex omni parte,quan-
diu mihi obediunt.[& in gloria ero in medio eius]i.glorificabor per latriæ cultum ab inha
bitantibus eam,eroq́ꝫ eis in gloriam,corda ipſorum lætificando, & ipſos magnifice exaltan-
do.Conſequenter dirigitur ſermo domini ad Iudæos,qui ſponte in Chaldæa remanſerant
poſt reditum aliorum de Babylone ſub Cyro.[O,o,o,fugite de terra aquilonis]ſ.i.Chaldęa,

[dicit dominus,quoniam in quatuor vẽtos cæli diſperſi vos] i.per quatuor plagas terræ,ex
quibus principales venti erumpunt,qui dicuntur venti cæli,quia in aere flant.Deus eñ per
1.Eſd.1. Aſſyrios & Chaldæos diſperſit populum Iudæoꝝ per diuerſas mũdi prouincias.[& ex qua-
tuor ventis colligam vos]i.de ꝓdictis locis vos cõgregabo,atq; in terram Iudæ reducam,iu-
xta illud Ezech.36. Tollam quippe vos de gentibus,& congregabo vos de nationibus,& ad
ducam vos in terram veſtram.[O Sion]i.plebs Iudæoꝝ,[fuge qui habitas apud filiam Baby
lonis]i.ad propriam terram reuertere,quę in regione Babylonię demoraris.Dicitur aũt gens
illa,q̃uis fuerint infideles,filia Dei propter paternum amorem,quo Deus amat humanã na-
turam,& item ratione creationis.Vnde & in Eſa.47.dñs ait:Deſcẽde,ſede in puluere filia Ba
bylon.[quia hæc dicit dñs exercituũ,Poſt gloriam miſit me ad gentes,q̃ ſpoliauerunt vos.]
Ecce hic ait dñs exercituũ,ſe miſſum à dño,ſ.filius à patre.Nam ſecundũ ſeriẽ literæ,quod di
ctum eſt,poſt gloriam miſit me,non eſt verbum in pſona Zachariæ prolatũ,ſed Dei phiben
tis ſe mitti poſt gloriã,q̃d multipliciter explanat.Hieroñ.eñ exponit, poſt gloriã maieſtatis
diuinæ,non q; filius illam amiſerit,ſed q; forma ſerui accepta,in humilitate apparuit:ſed tũc
videret ad tempus incarnationis hæc miſſio referenda. Quod aliqui cõcedẽtes,per gloriam
Luc.2. hoc loco intelligunt excellentiam monarchiæ à Romanis adeptæ,præſertim à Cæſare Au-
guſto,ſub q̃ deſcriptus eſt orbis, & tunc natus eſt Chriſtus,ſed verba ſequentia non ſatis con
ſonare videntur.Quidam vero p gloriam iſtã intelligũt dñationem Chaldęoꝝ,poſt quã à re
ge Babylonis adeptam,miſſus eſt ſpũali miſſione filius à patre ad gentes,quæ ſpoliauerũt Iu
dæos,videlicet ad Chaldæos,quos Perſæ ac Medi virtute filij Dei deſtruxerunt, iuxta quem
modum de filio Dei ſcriptum eſt Sap.18. Dum medium ſilentium tenerent oĩa,oĩpotens ſer
mo tuus dñe de cęlo exiliens,à regalibus ſedibus venit.Et loquit ibi ad literam de punitione
Aegyptiorum.Porro q; filio cõueniat ſpũaliter mitti,non ſolum per incarnationem & na-
turam aſſumptam;primo Sentẽtiarum ſatis edocetur.[qui enim tetigerit]i.vexauerit [vos]
Iudæos,qui eſtis populus meus,[tanget pupillam oculi eius]i.ſeipſum lædet, hoc eſt,tam dili
genter vos cuſtodiam,& iniurias vobis illatas vlciſcar,q; pſequens vos ſibipſi nocebit,vt is,
qui oculi ſui pupillam moleſtat.[quia ecce ego leuo manum meam ſup eos]i.poteſtate mea
aduerſarios veſtros deijciam,[& erunt prædæ his,qui ſeruiebant ſibi.] Hoc fuit impletum,
qñ Chaldæi victi fuerunt à Perſis, & Perſæ à Græcis, quia & aliqui reges Perſarum aduerſa-
bantur Iudæis,[& ſcietis]per experientiam vltionis diuinæ contra æmulos veſtros,& per au
xilium liberationis veſtræ.[quia dñs exercituum miſit me,] modo iam declarato. Itaq; pro
tantis beneficijs inuitatur populus Dei ad ſpũalem lætitiam & gratiarum actionem:[Lau-
da]Deum,[& lætare]in eo[filia Sion]i.plebs ſynagogæ,[quia ecce ego]dominus Deus tuus
[venio]per miſericordiæ meæ effectum,& habitabo in medio tui]per gratiæ infuſionem,&
beneficiorum largitionem,[ait dominus.]vnde per Moſen loquitur:Ego ſum qui habito in
medio filiorum Iſrael.[& applicabuntur gentes multæ ad dominum in die illa]i.tempore il
lo multi cõuertentur ad dominum,adhærẽtes ei fideliter. Nam & Iudæi poſt reditum à Chal
dæa,multos gentilium fecerunt proſelytos.[& erunt mihi in populum] i.de numero electo-
rum meorum.[& ſcirtis quia dominus exercituum miſit me ad te,] o popule meus,quia ex
effectibus iſtis penſabitis aſſiſtentiam præſentiæ meæ.[& poſſidebit dominus Iudam]i.po-
pulum Iudæorum,[partem ſuam]i.plebem præ cæteris gentibus diuino cultui deputatam,
atq; ab alijs ſeparatam & prælectam,propter quod in Deu.habetur:Pars autem domini po
Deut.32. pulus eius.Et in lib.Heſt.Ne deſpicias partem tuam. [in terra ſanctificata,] videlicet in ter-
Heſt.13. ra promiſſionis,quæ terra ſancta vocatur, quia ad Dei obſequium ab antiquo deputata, &
propter ſanctos qui in ea fuerũt.[& eliget adhuc Hieruſalem,] ſicut expoſitum eſt paulo an-
te.[Sileat à facie domini omnis caro]i.diuinam iuſtitiam metuat omnis homo, nec impie
aliquid proferat contra Deum.[quia conſurrexit de habitaculo ſancto ſuo] i.hoſtes populi
ſui deijcere eſt paratus,ita q; quaſi de cælo conſurgere videtur, quando in terra aliquid noui
terribiliter operatur. Vnde oramus Pſalm.43. Exurge domine,adiuua nos.De quo Deut.33.
ſcribitur:Habitaculum eius ſurſum,& ſubter brachia ſempiterna.Hanc literalem expoſitio-
nem inſerui,ſequendo S.Hieroñ. qui etiam hic alibiq; frequenter huiuſmodi expoſitiones
inducit,potius Iudæorum dicta recitando,q̃ aliquid de proprio aſſerendo. Præterea quibuſ
dã expoſitio iſta non placet,ſed totum cap.iſtud ab illo loco, Ecce angelus qui loquebatur
in me,egrediebatur,&c.exponunt ad literam de Chriſto & eccleſia pro tẽpore gratiæ. Itaq;
quod dicitur,[Abſq; muro habitabitur Hieruſalem,] exponunt ſic.i.eccleſia in diuina pro-
tectione confidet,non in muris & fortalitijs.Sed huic ſenſui non concordat quod ſubditur,
[Præ multitudine hominum & iumentorum:]ex quo inſinuatur,q; multitudo hominum &
iumentorum,fit cauſa habitandi ſine muris.per homines autem intelligunt ſapientes ac lite
1.Eſd.6. ratos:per iumenta,idiotas & ſimplices. Dicunt inſuper,q; Hieruſalẽ p Eſdram & Neemiam
reædificata,ſemp fuit in timore inimicorum,& ſubiectione extraneorum vſq; ad eius deſtru
ctio-

ctionem per Romanos, cui repugnat illud libri primi Machabæorum: Et ſiluit terra Iuda
omnibus diebus Simonis,& dilatauit fines gentis ſuæ,& obtinuit regionem,& vnuſquiſque 1.Mac.14
colebat terrã ſuam cum pace,ſeniores in plateis ſedebant oẽs,& de bonis terræ tractabant,&
iuuenes induebant ſe gloriam. Ciuitatibus tribuebat alimonias, quoadusque nominatum
eſt nomen gloriæ eius vſque ad extremum terræ,fecit pacem ſuper terram,& lætatus eſt Iſra-
el lætitia magna,& ſedit vnuſquiſque ſub vite ſua,& ſub ficulnea ſua, nec erat qui eos terre-
ret,defecit impugnans eos ſuper terram,reges contriti ſunt in illis diebus. Præterea in libro Iudi.16.
Iudith legitur: In omni ſpatio vitæ eius non fuit,qui perturbaret Iſrael, & poſt mortem eius
annis multis.Quæ autem ſequuntur,ita exponunt:[O, o, o, fugite de terra aquilonis]O ho-
mines vniuerſi,& Chriſti fideles,recedite de poteſtate diaboli, qui dixit: Sedebo in lateribus Eſai.14.
aquilonis. [quoniam in quatuor ventos cæli diſperſi vos] id eſt,per varios errores vbiqꝫ di-
ſpergi permiſi ante Chriſti aduentum [& ex quatuor ventis colligam vos]ſub eccleſiaſtica
vnitate per fidem & ſpem.[O Sion fuge]id eſt,eccleſia de poteſtate diaboli te abſtrahe,[quæ
habitas apud filiam Babylonis] id eſt,cultum idololatriæ, & in vitiorum confuſione. Non
enim (vt dicunt)per filiam Babylonis poteſt hoc loco intelligi terra vel ciuitas Babylonis,
quoniam ante huius prophetiæ impletionem,fuit per Cyrum deſtructa,Iudæi quoque fue-
runt remiſſi. Rurſus terra quæ hic dicitur Babylonis, immediate iã dicta eſt terra aquilonis.
Babylonia aũt nõ eſt ad aquilonẽ reſpectu Iudææ, ſed magis ad orientẽ. Verum hæc faciliter
ſoluerentur. Quanuis enim ciuitas nomine Babylon, fuit deſtructa , non tamen omnia loca 1.Eſdr.1.
habitabilia Babyloniæ. Iudæorum quoque quàmplurimi, præcipuæ indeuoti,in Babylonia
poſt Cyri licentiam remanſerunt amore rerum, quas ibi poſſidebant, itemqꝫ vxorum quas
illic acceperant.Poſtremo,Hierony. hic dicit, quod Aſſyrij & Babylonij habitabant in terra
aquilonis,probatqꝫ hoc ex Hieremia.[Hæc dicit dominus: Poſt gloriam] monarchiæ à Ro Hier.46.
manis adeptæ,[miſit me] vnicum filium ſuum Deus pater per incarnationis myſterium,[ad
gentes quæ ſpoliauerunt vos] id eſt,ad infideles Iudæos, qui primitiuam eccleſiam grauiter
afflixerunt,quibus tamen Chriſtus prædicauit.[Ecce ego leuo manus meas ſuper eos] ſcili-
cet eccleſiæ perſequutores,& erunt prædæ his qui ſeruiebant ſibi]Hoc dicitur, quia Roma-
ni & alij multi eccleſiam perſequentes,tandem ad fidem conuerſi ſunt, & ſeruierunt eccleſię.
[& cognoſcetis] o Chriſtifideles,[quia dominus exercituum] ſcilicet Deus pater [miſit me
ad te] o eccleſia per incarnationem pro tua ſalute.[Lauda & lætare filia Sion, quia ecce ve-
nio] humanam naturam hypoſtatice aſſumendo. [& habitabo in medio tui,ait dominus]
Chriſtus enim homo factus,in terris eſt viſus,& cum hominibus conuerſatus, iuxta illud Io- Baru.3.
annis: Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis.[& applicabuntur gentes multæ ad Ioan.1.
dominum in die illa] id eſt,tempore gratiæ multi gentilium, immo & Iudaicæ gentis, con-
uertentur ad Chriſtum.Quod conſtat impletum à tempore prædicationis Apoſtolorũ,ſic-
ut prædixit Pſalmiſta: Reminiſcentur & conuertentur ad dominum vniuerſi fines terræ. Pſalm.21

¶ Denique ex præhabitis faciliter eluceſcit ſpiritualis huius capituli intellectus, quem breuiter tangam,ne nimia prolixitas faſtidium pariat. Itaque per virum habentem in manu funiculum menſorum,intelligitur Chriſtus omnium iudex,in cuius poteſtate eſt æquitas atque ſcientia diſcernendi, menſurandi, & iudicandi virtutes & merita ſingulorum, ita quod iudicandi authoritas,ſcientia,ſeu æquitas eſt iſte funiculus. Hunc autem virum eleuatis oculis mentis ſpiritualiter contemplatur Zacharias,id eſt,quicunque fidelis domini Dei iugiter reminiſcens. Deniqꝫ Chriſtus vadit per prouidentiæ ſuæ extenſionem, [vt metiatur
Hieruſalem & Iudæam] i.merita Chriſtianorum,quatenus qua mẽſura menſi fuerimus,re- Matth.7
metiatur nobis.[quanta ſit latitudo eius] in charitate,an ſ.diligat etiam inimicos,[& longi-
tudo eius] in perſeuerantia.Altitudo autem eſt in contemplatione,& profunditas in humi-
litate.Quod inſuper Chriſtus ſit eccleſiæ murus, teſtatur Eſaias, dicendo: Vrbs fortitudinis Eſaię 26.
noſtræ Sion,ſaluator ponetur in ea murus & antemurale.Item Pſal. 124. Dominus in circuitu populi ſui, ex hoc nunc & vſqꝫ in ſeculum. [fugite de terra aquilonis] i.frigore ſecularis conuerſationis, & hominibus in quibus amor Chriſti refriguit. Nomine quippe aquilonis, vnde frigidiſſimus oritur ventus,iſti ſignantur.[quoniã in quatuor ventos cæli diſperſi vos] Vbiqꝫ enim boni & impij ſunt commixti. Vnde mente fugiendum eſt, ſi corporaliter fugere non ſuppetit:hoc eſt,non communicare,nec conformari affectibus atqꝫ operibus amatorum ſeculi huius.[O Sion] i.anima fidelis,[fuge] à malo, iuxta quod ſcriptum eſt Eccleſi. 21.
Quaſi à facie colubri fuge peccatum. [quæ habitas apud filiam Babylonis] i.eam quæ vitio-
rum inordinatione confuſa eſt & diſtorta, non quærens niſi quæ mundi ſunt , & commoda
carnis,ne cum peruerſa peruertaris. Qui enim tetigerit picem, inquinatur: & mala ſocietas Eccle.13.
ſumme vitanda eſt,cũ ſit vtiqꝫ ſumme nociua.Ideo dicit Apoſto.2.Cor.6.Exite de medio eo-
rum,& immundum ne tetigeritis.Moſes quoqꝫ: Recedite, inquit, à tabernaculis hominum Num.16
impiorũ.[Qui tetigerit vos,tanget pupillam oculi mei] In hoc manifeſtatur, qualiter Deus

CA.III. Chriſtus ſuos amet & protegat, eorumq́ vlciſcatur iniurias. Propter quod Act. 9. ait ad Pau
lum: Quid me perſequeris? Et rurſus in Euangelio: Quod vni ex minimis meis feciſtis, mi- Matt. 25.
hi feciſtis. Inſuper perſequutores bonorum diuinitus opprimentur, electorumq́ pedibus ſal-
tem in die iudicij ſubijcientur. [Lauda & lætare filia Sion] i. eccleſia ſeu anima ſpeculatiua,
[quia venio & habitabo in medio tui] In cordibus enim deuotis gratioſe moratur, & in ec-
cleſia per ſacramentalem præſentiam manere inæſtimabili charitate dignatur. Hinc in Leui
Leuit. 6. tico dominus loquitur: Ponam tabernaculum meum in medio veſtrum, & non abijciet vos
anima mea, & ambulabo inter vos, & ero veſter Deus, vosq́ eritis mihi populus. Ecce quàm
incõpræhẽſibilis eſt dignatio Dei ſuperaltiſſimi ad nos miſeros pauperrimosq́ vermiculos.
Simus igitur grati charitati, pietati, & beneficijs eius ad nos, ipſum delectabiliter collau-
dando, laudabiliterq́ in ipſo ſemper gaudendo, nec bonitatis ac gratiæ eius vllatenus
obliuiſcendo.

¶ Elucidatio cap. III. Et oſtendit mihi dominus Ieſum ſacerdotem magnum.

¶ Articulus quartus.

ET oſtendit mihi dominus Ieſum ſacerdotem magnum, ſtãtem coram angelo domini]
Sicut refert Hieron. Iudæi hunc locum ad literam exponunt de Ieſu filio Ioſedech ſa-
cerdote magno, & litera ad hoc ſatis aptatur. Sed quia ſuperius, quando de Ieſu iſto lo-
quutus eſt Zacharias, ſemper adiecit nomen patris eius, hic autem ſimpliciter exprimit no-
men eius, idcirco quidam catholici putant hæc ad literam de Ieſu Chriſto domino noſtro
prolata, quod difficile eſt tenere, ſicut patebit. Oſtendente igitur Deo, vidit in ſpiritu Zacha-
rias Ieſum filium Ioſedech pontificem, qui cum Zorobabel præfuit populo, ſtantẽ corã ange
lo Dei, illo videlicet qui ſtetit inter myrreta, & præfuit ſynagogæ, vtpote Michaele, ſicut cõ-
muniter dicitur. [& ſatan] i. aduerſarius noſtræ ſalutis diabolus. [ſtabat à dextris eius, vt ad-
uerſaretur ei] i. eum accuſaret, præſertim de acceptione vxorum alienigenarum ſiue gen-
tilium. Quia vt Eſdras narrat, Iudæi & ſacerdotes atq; Leuitæ de Babylone reuerſi, grauiter
peccauerunt alienigenas contra legem ducendo vxores, fuitq́ in hoc etiam Ieſus iſte culpa-
bilis, vel quia & ipſe talem accepit vxorem, vt affirmat Hieronymus, vel quoniam ſubditos
1. Reg. 2. ſuos, & proprios filios in hoc reos, non ſatis redarguit, ſicut primo Regum Heli ſacerdos di-
uinitus increpatur, quod filios ſuos condigne non arguit. Porro dictum Hieronymi ex hoc
1. Eſdr. 1. poſſet fulciri, quod in Eſdra habetur, quemadmodum manus principum & magiſtratuum
fuit in tranſgreſſione hac prima. In eodem libro legitur: Inuenti ſunt de filijs ſacerdo-
tum, qui duxerunt vxores alienigenas de filijs Ioſue, filij Ioſedech, & fratres eius &c.
Vnde ſecundum Hieronymum diabolus ſtat à dextris Ieſu iſtius, quoniam vera fuit accuſa-
tio eius. [Et dixit dominus ad ſatan Increpet dominus in te ſatan] i. accuſatio tua redarguæ
tur, & tu reprobus conuincaris qui inſidioſe accuſas. [& increpet dominus in te] i. increpa-
tionem ſuam contra te dirigat, [qui elegit Hieruſalem] vt cultus Dei in ea recuperetur. De-
niq; in modo huius locutionis deſignatur implicite trinitas perſonarum in ſimplici Deo.
ter enim ponitur dominus, & in Hebræo exprimitur nomen tetragrammaton, quod ſoli
vero conuenit Deo. Loquitur nanq; dominus de domino, quaſi vna perſona de alia, ſeu pa-
ter de filio. Huic etiam modo loquendi conſonat illud Geneſis 19. Pluit dominus ſuper So-
domam & Gomorrham ignem & ſulfur à domino. Cauſa inſuper increpationis ſatan à do
mino, ſubditur: [Nunquid non iſte] videlicet Ieſus, quem accuſas, [torris eſt erutus de
igne?] i. ſimilis titioni ſeminuſto, quia de Babylonica captiuitate, quaſi de igne tribulationis
euaſit, & tu vltra hoc quæris eum obruere, & quaſi totum comburere. [& Ieſus erat indutus
veſtibus ſordidis,] id eſt, anima eius vitio negligentiæ & peccati prætati fuit operta & ma-
culata, & ipſe ſqualore captiuitatis erat confectus. Sicut enim virtutes & opera bona ſunt
ſplendida animæ veſtimenta, ſic paſſiones & vitia veſtes ſunt ſordidæ. Vnde in Pſalmo 108.
cantatur: Induantur, qui detrahunt mihi, pudore. [& ſtabat ante faciem angeli] principis
ſynagogæ. [Qui reſpondit, & ait ad eos, qui ſtabant coram ſe,] id eſt, ad angelos inferiores
præſentes, [dicens: Auferte veſtimenta ſordida ab eo] id eſt, à peccatis eum purgate inſtru-
mentaliter, diſponendo eum ad pœnitentiam veram ſeu pleniorem. Deus enim ſolus remit
tit & aufert peccata principaliter, angeli vero purgando, hortando, illuminando diſpo-
nunt ad hoc. [& dixit ad eum] id eſt, angelus ſuperior ad Ieſum: [Ecce abſtuli à te iniqui-
tatem tuam] quia & angelis id commiſi, & principalius eis hoc feci. [& indui te mutatorijs]
id eſt, ornatu gratiæ ac virtutum, vel ſecundum Hebræos, Iſraelitem tibi coniugem copula-
ui. [Et dixit] angelus iſte ſuperior inferioribus angelis: [Ponite cidarim mundam] id eſt,
mitram epiſcopalem [ſuper caput eius. Et poſuerunt cidarim mundam ſuper caput eius]
id eſt, pontificali honore atque officio dignum eum fecerunt, vel oſtenderunt. [& induerunt
eum veſtibus] ad ſummum ſacerdotem ſpectantibus. Totum iſtud fiebat coram Zacha-
ria propheta ſpirituali repræſentatione, non vana, ſed aliquid veraciter ſignificante.

[Et ange-

[Et angelus domini] iſte ſuperior [ſtabat, & conteſtabatur angelus domini Ieſum, dicens:
Hæc dicit dominus exercituum: Si in vijs meis ambulaueris] legis præcepta implendo, [&
cuſtodiam meam cuſtodieris] id eſt, cultum & cæremonias templi, tuumq́ officium reueren
ter ac diligenter impleueris, tu quoq; iudicabis domum meam] id eſt, populum ſynagogæ,
præſertim in ſpiritualibus cauſis. [& cuſtodies atria mea] id eſt, pontifex perſeuerabis, [&
dabo tibi ambulantes] i. tecum manentes teq́ cuſtodientes, [de his qui nunc hic aſſiſtunt] i.
de numero angelorum iſtorum quoſdam ad tui & tuorum cuſtodiam deputabo, ne à ſata-
na conuincaris. Conſequenter dominus populũ ſynagogę conſolatur, pronunciando Chri
ſti aduentum. [Audi Ieſu] fili Ioſedech, [ſacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram
te] i. qui tibi in cultu diuino concordes ſunt, tibiq́ ſubditi & circa te commorantes, [quia vi
ri] i. prædicti tui amici, [portendentes ſunt] i. viſum ſpiritualem procul in poſterum exten-
dentes, de Chriſti aduentu vaticinando, vel eum præſtolando. Iſti viri fuerunt prophetę tem
pore Ieſu huius prophetantes, ſcilicet Aggæus, Zacharias, Malachias, ac cæteri iuſti Chri-
ſtum cordialiter aduenire optantes. Vel, viri portendentes ſunt, i. portentum dantes, ſicut
ad Ezechielem dominus ait: Portentum te dedi domui Iſrael, vel quia in ſignum ſunt poſiti Ezec. 12.
futurorum. [Ecce enim ego adducam ſeruum meum orientem] id eſt, Chriſtum, qui eſt ſplen
dor gloriæ, & candor lucis æternæ, de quo in Euangelio dicitur: Viſitauit nos oriens ex al- Lucæ 1.
to. Ipſe nanque eſt oriens ille fons vniuerſæ lucis, naſcens ex æterno ſuperſplendidiſſimo
patre, quemadmodum in Eccleſiaſtico fatetur: Ego ex ore altiſſimi prodiui, primogenita Eccl. 24.
ante omnem creaturam. Ego feci in cælis vt oriretur lumen indeficiens. [quia ecce lapis quē
dedi coram Ieſu] id eſt, Chriſtus ſeu oriens, quem per fidem & propheticum oracula ma-
nifeſtaui huic Ieſu Ioſedech eſſe venturum, qui eſt lapis angularis, faciens vtraque vnum,
lapis fortiſſimus qui omnia regna terræ contriuit, & apud Danielem de monte ſine mani-
bus abſciſus deſcribitur, de quo 28. Eſaiæ inquitur Deus: Ecce ego mittam in fundamentis
Sion lapidem angularem, probatum, precioſum, in fundamento fundatum. Quem vidit fi-
lius Ioſedech, ſicut de Abraham ait Saluator Iudæis: Abraham pater veſter exultauit, vt vi- Ioan. 8.
deret diem meum: vidit, & gauiſus eſt. [ſuper lapidem vnum] id eſt, in Chriſto, in quo ſunt
duæ naturæ, ſed vna hypoſtaſis. [ſeptem oculi ſunt] id eſt, ſeptem dona ſpiritus ſancti, quibus
anima lympide videt, quid ſcire & agere debeat. Et quamuis tria iſtorum donorum, videlicet
fortitudo, pietas, timor, ad voluntatem ſubiectiue pertineant, oculi tamen dicuntur, quia cla
rificant animam. Fueruntq́ dona iſta in anima Chriſti perfectiſſime atque pleniſſime, præ-
ſertim quantum ad actus, quos habent in patria. Propter quod Eſaias: Requieſcet, inquit, Eſaiæ 11.
ſuper eum ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus conſilij & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ &
pietatis, & replebit eum ſpiritus timoris domini.

¶ Præterea, quod loco præſenti per orientem Chriſtus, non Zorobabel, vel alius intelli-
gatur, (ſecundum Lyram) ex tranſlatione Chaldaica authentica apud Iudæos oſtenditur,
vbi ſic legitur: Ecce ego adducam ſeruum meum Meſſiam, & reuelabitur. Præterea, qui-
dam per ſeptem oculos intelligunt vniuerſitatem angelicorum ſpirituum, qui ſunt oculi
intellectuales, ad Chriſti cultum obſequiumq́ parati. Nempe quod ſeptenario vniuerſi-
tas deſignetur, innuitur in Tobiæ libro, vbi Raphael ait: Ego ſum vnus ex ſeptem, qui aſta- Tobi. 12.
mus ante Deum. Et Apocalyp. 1. inducitur: A ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni
eius ſunt. [Ecce ego cælabo ſculpturam eius, ait dominus exercituum.] id eſt, corpus
Chriſti in vtero virginis ſupernaturaliter formabo, & ſubito organizabo. Vel ſecun-
dum Hieronymum, corpus eius in paſſione flagellis, clauis, ſpinis ac lancea vulnerari ac
perforari permittam. Vnde Septuaginta tranſtulerunt: Ego fodiam foueam, & Chriſtus
ait pſalmo 21. Foderunt manus meas & pedes meos. [& auferam iniquitatem terræ illius]
id eſt, totius mundi, vel ſynagogæ, ſiuę eccleſiæ. [in die vna] puta in die dominicæ paſſio-
nis. Chriſtus nanque quantum in ſe eſt, pro omnibus ſatisfecit, de quo dictum eſt: Ecce Ioan. 1.
agnus Dei qui tollit peccata mundi. [In illa die] De qua fertur in Pſalmo 117. Hæc eſt dies,
quam fecit dominus, exultemus & lætemur in ea: hoc eſt, ſtatim poſt Chriſti paſſionem
miſſo deſuper ſpiritu ſancto. [dicit dominus exercituum, vocabit vir amicum ſuum] id eſt,
vnus alium inuitabit venire, [ſubter vineam & ſubter ficum,] id eſt, ad Chriſti ouile & pa-
ſcua eius, ad dona & vnitatem eccleſiæ, ad ſpirituales conſolationes atque diuitias. Hoc ma-
xime impleuerunt Apoſtoli, alijq́ viri perfecti, dona gratiæ ſibi collata in alios adminiſtra-
re feruide cupientes. Vel certe per iſtum modum loquendi in ſcripturis veteris teſtamen-
ti frequenter inſinuatur abundantia diuitiarum & pacis in populo Iudæorum. Et ſic fuit in
Chriſti aduentu. Iudæi enim tunc in temporalium affluentia ac pace fuerunt, omnibus
regnis Imperatori Romano ſubiectis. ¶ Iam intuendum, qualiter omnia iſta poſſint de
Chriſto intelligi. Itaque quidam catholici ita exponunt: [Et oſtendit mihi dominus Ieſum
ſacerdotem magnũ] i. Chriſtum ſaluatorē, de quo legitur pſal. 109. Tu es ſacerdos in æternũ.

Et ad

Et ad Hebræos 4. Habentes pontificem magnum, qui penetrauit cælum, Ieſum filium Dei.
[ſtantem corã angelo dñi] i. coram ſeipſo magni conſilij angelo, quia inquantũ homo mor-
talis, propter nos infirmatus apparuit corã ſeipſo, vt Dei & hominũ ſummo mediatore, im-
mo & vero Deo. [& ſatã ſtabat à dextris eius, vt aduerſaretur ei.] De hoc in Euãgelio legitur,
Matt. 4. quemadmodum ductus eſt à ſpiritu in deſertum, vt tentaretur à diabolo. Paſſione quoq; in-
ſtante dixit, Ioan. 14. Venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Ideo ad He-
bræos 4. dicit Apoſtolus: Tentatus eſt per omnia abſq; peccato. [& dixit dñs] Ieſus [ad ſatan:
Increpet dominus in te] Hoc Chriſtus dixit & fecit, dũ tertia tentatione cõpleta, reſpondit:
Deut. 6. Vade ſatana: Scriptum eſt: Non tentabis dominũ Deum tuum. Chriſtus eñ ſeipſum dominũ
dixit, & ipſe ſeipſum ad increpationẽ ſatanæ excitauit. [Nunquid non iſte torris eſt erutus de
igne?] Hoc Chriſto rectiſſime cõuenit, cuius tota in hoc ſeculo vita, igne perſequutionis, tri-
bulationis, & paupertatis plena fuit, nec tamen vitiorum flamma incenſus, & ab omni aduer
ſitate in reſurrectione eſt erutus. [& Ieſus erat indutus veſtibus ſordidis] i. inderrahibilibus
defectibus, quos pro nobis ſuſcepit, ſicut & Eſaias teſtatur 51. Vidimus eum, & non erat aſpe-
ctus, & reputauimus eum tanquam leproſum, & percuſſum à Deo. Vere languores noſtros
ipſe tulit, & dolores noſtros Ipſe portauit. Ipſe deniq; de ſuo corpore ait ad patrem pſalm. 29.
Concidiſti ſaccum meum, & circundediſti me lætitia. Teſte etiam Paulo, ipſe pro nobis fa-
ctus eſt maledictum. Sed & tempore paſſionis veſtes eius aſperſæ ſunt ſanguine, & ipſe Eſaias
63. proteſtatur: Omnia indumenta mea inquinaui. Hæc ſordida veſtimẽta ſunt à Chriſto tem
pore reſurrectionis ablata, quãdo in corpore immortali impaſſibiliq; ſurrexit. [& dixit ad eũ
angelus] i. ipſe ad ſeipſum ratione corporis ſui myſtici. [Ecce abſtuli à te iniquitatẽ tuã.] i.
tuorũ, iuxta id in Pſal. 68. Deus tu ſcis inſipientiam meam, & delicta mea à te non ſunt abſcõ-
Eſaiæ 51. dita. Dominus enim poſuit in eo iniquitatem omnium noſtrum. [& indui te mutatorijs] i.
dotibus corporis glorificati in reſurrectione, ſ. impaſſibilitate, agilitate, claritate, ac ſubtili-
tate. Chriſtus nempe vt Deus ſuſcitauit ſeipſum, & corpus ſuũ glorificauit, iuxta quod ait in
Ioan. 2. Euangelio S. Ioan. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Hoc autem dixit
de templo corporis ſui. [Ponite cidarim] i. diuinæ maieſtatis ſplendorem [ſuper caput eius]
Sed quomodo angeli iubẽtur hoc facere, vel ſordida veſtimẽta à Chriſto auferre, niſi quan
tum ad manifeſtationem? cooperati ſunt enim glorificationi Chriſti, in cordibus homi-
num, eius notitiam hominibus reuelando, & ita [induerunt eum veſtibus] in cognitione
Ioan. 17. credentium. Sic nanq; & Chriſtus perhibet ſe patrem clarificaſſe: Ego, inquiens, te clarifica-
ui ſuper terram. Præterea quod ſubditur, quemadmodum angelus conteſtatus eſt Ieſum, di
cens: [Hæc dicit dominus: ſi in vijs meis ambulaueris, &c. iudicabis domum meam] refer-
tur ad myſticum eius corpus. [Audi Ieſu ſacerdos magne, tu & amici tui] id eſt, Apoſtoli ac
viri perfecti. [Ecce ego adducam ſeruum meum orientem] id eſt, teipſum ſecundum natu-
ram humanam, ad explenda vniuerſa humanæ ſalutis myſteria.

¶ Moraliter autem oſtendit dominus Zachariæ, id eſt, viro perfecto Dei iugiter recor-
danti Ieſum ſacerdotem magnum, id eſt, quemcunq; aliorum prælatum ſiue epiſcopum,
cuius eſt aliorum cooperari ſaluti, ſtantem coram angelo, qui cuſtos eſt animæ eius. Satan
vero non ceſſat talibus aduerſari, ſed Deus noſter pugnat pro nobis, & per angelicos ſpiritus
dæmonum impugnationem coercet à nobis, conteritq; Satanam ſub pedibus noſtris velo-
citer. Huiuſmodi autem ſacerdos propter ſolicitudinem & laborem, cæteraſq; propter iuſti-
tiam perſecutiones, quas habet in regimine paſtorali, recte aſſimilatur torri eruto de igne.
Ideo dominus non permittit eum ſupra id quod poteſt, tentari, ſed opem impendit, faciens
cum tentatione prouentum. Iſte inſuper eſt indutus veſtimentis ſordidis. Iuſtus enim ſe-
Prou. 24 pties in die cadit, ſed miniſterio angelorum, & inſpiratione eorum purgatur, ac pœnitet, mu
tatorijſq; veſtitur, i. donis & gratijs ſpiritus ſancti. Sed & cidaris ponitur ſuper caput eius,
id eſt, dignitas ordinis ſacerdotalis diſpoſitione ab angelis, à quibus electi diriguntur, ſecun-
dum præordinationem diuinam ad ſacerdotij Chriſti ſuſceptionem, ſicq; induitur veſtimen
tis virtutum, & gratia ſacramentali, quæ in ſuſceptione ordinis ſacerdotalis confertur. De-
niq; huiuſcemodi ſacerdotem ſiue pontificem dominus conteſtatur: Si in vijs meis ambula
ueris, tu quoq; iudicabis domum meam, id eſt, congregationem fidelium tibi commiſſam ſa
pienter diſcuties, diſcernes, ac reges, atque in ſacerdotij tui officio ſalubriter permanebis.
Datq; ei Deus omnipotens angelorum ſubſidium, qui ſibi in ſubditorum cuſtodia & ſalu-
te fideliter cooperentur. Hinc inſuper dominus ait: Ecce adduco ſeruum meum orientem,
id eſt, Chriſtum tibi adeſſe faciam in ſacramento, & in medio loquentium de ipſo ex chari-
tate. Sed & pater & filius ad fideles veniendo, manſionem in ipſis efficiunt gratioſam.

¶ Expoſitio capituli IIII. Et reuerſus eſt angelus qui loquebatur in me.
Articulus VI.

CApitulo præcedenti facta eſt ad pontificē Iudæorū diuina promiſſio, quod in ſacerdotij
ſui miniſterio eſſet diuinitus ſtabiliendus, dummodo diuinis pareret mandatis. Nūc ad
ducem ſeu principem eorundem diuina fit ſponſio, conſolatiua de templi perſectione,
[Et reuerſus eſt angelus, qui loquebatur in me.] i. per quem mihi ſpecialius propheticæ reue
lationes fiebant, de quo iam ſupra ſecundo capitulo dixerat: Angelus qui loquebatur in me,
egrediebatur. Ad horam nanq; diſparuit. [& ſuſcitauit me] i. ad intellectualem conſideratio
nem mētiſq; eleuationē excitauit me à ſtupore animi, quē ex præſcriptæ viſionis Inſpectione
incurri, [quaſi virum qui ſuſcitatur de ſomno ſuo.] Vnde ad Ezechielem loquitur angelus: Ezech.2.
Fili hominis, pone cor tuum in omnia, quæ dicam tibi. [Et dixit ad me: Quid tu vides? Et
dixit Vidi, & ecce candelabrum aureum totum, & lampas eius ſuper caput ipſius] i. in ſum-
mitate candelabri fuit, [& ſeptem lucernæ eius] puta candelabri, [ſuper illud] i. in calamis
candelabri pendere videbantur, [& ſeptem infuſoria lucernis] i. vaſa aurea deſeruientia vſui
lucernarū, quia ex eis oleum infundebatur lucernis, [quę erant ſuper caput illius] quia in ver
tice candelabri apparebant, & duæ oliuę ſuper illud, vna à dextris lampadis, & vna à ſiniſtris
eius] i. duo rami oliuarum circa candelabrum apparuerunt, formam ſpicarum habentes, &
eminebant candelabra, inter quas media fuit lampas in ſummitate candelabri lucens. Hæc
omnia vidit propheta imaginaria viſione, & quid ſignificarent, ignorabat. Ideo ſubditur: [Et
reſpondi, & aio ad angelum, qui loquebatur in me, dicens: Quid ſunt hæc domine mi?] i. qd
ſimilitudines iſtæ rerum ſignificant? [Et reſpondit angelus qui loquebatur in me, & dixit ad
me: Nunquid neſcis quid ſunt hæc? & dixi, non dñe mi. Et reſpondit, & ait ad me, dicens:
Hoc eſt verbum domini ad Zorobabel] i. ſermo domini, qui ad Zorobabel factus eſt, præ-
dictæ viſionis interpretatio eſt. Et quis ſit ſermo ille, ſubiungitur, dicens: [Non in exercitu,
nec in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit dominus exercituum] i. non in multitudine pugnato
rum, nec virtute humana, ſed in Dei ſpiritu, ſeu inſpiratione diuina, ex qua Cyrus ac Darius
annuerunt petitionibus Iudæorum, ipſos Iudæos de Babylonica captiuitate eſſe reductos,
pleniuſq; reducendos, aduerſarios quoq; vaſtandos, & templum in breui perficiendum. Nem
pe cum candelabrum aureum cum cæteris prænominatis fuerit de ſpecialibus templi orna-
mentis, nec ponebatur in eo niſi iam conſummato, idcirco per viſionem candelabri, & cæte
rorum ad illud pertinentium, ſignificabatur, quod templi ædificiū eſſet per Zorobabel mox
complendum, ob cuius completionem diuina inſpiratione atque potentia fuerūt Iudæi re-
ducti. Præterea ſecundum Hieronymum, Hebræi, à quibus ipſe in veteri teſtamento ſe aſſe-
rit eruditum, per candelabrum aureum intelligunt ſolidam legem per Moſen diuinitus da-
tam: per lampadem autem, i. flammam in vertice candelabri lucentem atque fulgentem,
Chriſtum, qui caput eſt legis & omnium hominum illuminator: per ſeptem lucernas, ſeptem 1.Cor.3.
dona ſpiritus ſancti: per ſeptem infuſoria intelligunt, quod dona iſta de cælo ad homines
per legem deſcendunt: per duas vero oliuas, legem & prophetas. [Quia tu mons magne] i. di-
abole, per ſuperbiam intumeſcens & ſublimis naturæ, quanuis vitiatæ, [coram Zorobabel in
planum] i. diuina virtute in terram deiectus, atque in planum coram duce Iudæorum iacens
proſtratus ac victus? Tanquam dicat: Tu dæmon qui ſtetiſti ad dexteram Ieſu ſacerdotis, vt
ei inſidiareris, fruſtra te erexiſti contra Zorobabel, vt eum à templi ædificio impedires. [&
educet lapidem primarium] i. Deus Chriſtum filium ſuum mittet in mundum, de quo Chri
ſto dictum eſt præcedenti capitulo: Super lapidem vnum oculi ſeptem ſunt, fuitq; ſemper au Zacha.3.
xilio populo Iudæorum. [& exæquabit gratiam gratiæ eius] i. gratiā ſubuentionis, quā fecit
Deus patribus Iudæorū ab antiquo, & nunc poſt reditum de Chaldæa, ſimilis eſt gratiæ quā
faciet Chriſtus cum venerit, quanuis non ſit omnino æqualis. Vel ſic ſecundū Hieronymū:
Gr̃a eius, vtpote lapidis huius in eos, quos de Babylone reduxit, exæquauit gratiam, quam in
patres eorum ſemper exercuit. Quidam exponunt ſic: Et educet ipſe Zorobabel lapidem
primarium, i. ſuper lapidem fundamenti ante iam poſitum, educet ſtructuram templi in al-
rum. Et exęquabit gratiam gratiæ eius, i. Zorobabel impetrabit à Dario rege gratiam con-
ſummandi templum, quemadmodum Cyrus rex dedit gratiam ædificandi. Vnde ſubiungit:
[Et factum eſt verbum domini ad me, dicens: Manus Zorobabel fundauerunt domū iſtam] 1.Eſdr.5.
ſcilicet templum tempore Cyri, [& manus eius perficient eam] Dario regnante, ſicut in lib.
Eſdræ clarius recitatur. Opus quippe aſcribitur principi, tanquam principali agenti. [& ſci
etis] templi cōſummatione perſpecta, [quia dominus exercituum miſit me] Zachariam pro
phetam [ad vos de templo conſtruendo monendos. Impletio enim vaticinij, ſignū eſt verita-
tis & deſtinationis diuinæ, ſecundū qd in Hieremia habetur: Propheta q vaticinatus eſt, cū ve
nerit verbum eius, ſcietur propheta quem miſerit dominus in veritate. [Quis enim deſpexit
dies paruos?] Hoc dupliciter declaratur: Primo ſic: Quis contempſit breuem ac fragilem po Hiere.28
teſtatem eorum, qui niſi ſunt templi inſtaurationem impedire? Quaſi dicat: Pauci fuerunt,
videlicet conſtantes, qui non obſtante aduerſariorum furore, templum cum Zorobabel con

ſtruxe-

CA.IIII fleuxerunt. Secundo ſic: Quis deſpexit dies paruos, i. ſtatum Iudæorum à Babylonia reuerſorum, qui primo modicus fuit, & ab aduerſarijs valde côtemptus, iuxta illud Eſdræ: Dixerũt,
Nehe. 4. ædificentuſi aſcẽderint vulpes, tranſilient murum eorũ. [Et lætabuntur] Iudæi, qui dies paruos hoſtium deſpexerunt, atq; ab aduerſarijs Samaritanis ac cæteris deſpecti fuerunt. [& videbunt lapidem ſtanneum in manu Zorobabel] i. fortem materiam atq; idoneam facultatem ad templi erectionem. Gauiſi ſunt ergo Iudæi, ex diuini ſubſidij experientia, & templi eminentia. Quidam per lapidem ſtanneum intelligunt Chriſtum, quem illuminati Iudæi viderunt per fidem de ſtirpe Zorobabel naſciturum. [Septem iſti oculi ſunt domini] i. ſeptem oculi, de quibus ſuprà dictum eſt, quod erant ſuper lapidem vnum, ſunt ſeptem gratiæ intellectuales omnium corda illuminantes. Propter quod ſubditur: [q diſcurrunt in vniuerſam terram] i. ad oẽs habitãtes in terra fideles. vel per ſeptem oculos, iuxta ſenſum præhabitum, intelligitur vniuerſitas angelorum, qui ad explenda diuinæ maieſtatis obſequia emittuntur, præſertim ad homines. Conſequenter ſciſcitatur propheta, quid duæ oliuæ ſuperius poſitæ ac deſcriptæ ſignificent. [Et reſpondi, & dixi ad eum] i. angelum in me loquentem: [Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ ad dexteram candelabri, & ad ſiniſtram eius?] ſic enim in viſione imaginaria ſituatæ videbantur. [Et reſpondi ſecundo, & dixi ad eum:] primæ enim interrogatio-
• ni angelus non ſtatim reſpondit, vt deſiderium agnoſcendi veritatem accenderetur in corde prophetæ, ſicq; diuinæ illuſtrationis capacior redderetur. [quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum, quæ ſunt iuxta duo roſtra aurea, in quibus ſunt ſuffuſoria ex auro?] Roſtra iſta fuerunt duæ recuruationes in candelabro factæ, in quibus infuſoria aurea depẽdebãt. Deniq; primo quæſiuit propheta, quid eſſent duæ oliuæ, nunc quærit quid ſint duæ ſpicæ oliuarum, quaſi preciſius quærens, ſed quia redit in idem, angelus ei reſpondit, [& ait ad me, dicens: Nunquid neſcis, quid ſunt hæc?] i. quid deſignent. [Et dixi, non dñe mi.] Interrogatio angeli ex ignorantia non procedit, ſed quærit, vt reſponſionis dilatio augeat in propheta audiendæ veritatis amorem: deſideria ſiquidem dilatione creſcunt. [Et dixit: Iſti ſunt duo filij olei] i. deſignati per duas oliuas, ſunt duo filij olei, ſ. Ieſus pontifex filius Ioſedech, atq; Zorobabel dux populi. Primus enim erat de tribu ſacerdotali, alter de ſtirpe regali, quorũ vterq; in vetere teſtamento vngebatur, quantum ad regem & pontificem, quamuis vnctio illa in tranſmigratione Babylonis ceſſaſſe, nec poſt fuiſſe dicatur. Vel dicuntur filij olei propter gratiam & pietatem, quam circa populi gubernationem habebant. Vnde Aquila tranſtulit: F. In ſplendoris, i. diuinæ illuſtrationis, [qui aſſiſtunt dominatori vniuerſæ terræ] i. Deo omnipotenti omnibus imperanti, in eius obſequio ac templi inſtauratione, & populi adminiſtratione fideliter
3. Re. 17. efficaciterq; intenti. Sic quippe Helias & Heliſæus Deo aſtantes, dixerunt: Viuit dominus, in
4. Reg. 3. cuius conſpectu ſto hodie.

¶ De ſpirituali & myſtico eiuſdem cap. IIII. intellectu. • Art. VII.

ET reuerſus eſt angelus, q loquebatur in me] Per Zachariam, q interpretatur memoria dñi, deſignatur quicunq; fidelis diuinorum ſpeculationi ſemp intentus. Ad talem ergo angelus eius, qui animæ ſuæ illuminator & cuſtos eſt, frequenter reuertiť, atq; cum eo libẽter morať. [ſuſcitauit me, quaſi virum q ſuſcitatur de ſomno] quotieſcunq; humana fragilitas ſuę relinquitur imbecillitati, Dei & angelorum auxilium ab ea recedit. Dum ergo mens contemplatiue incipit euagari, inaniter affici, acediæ torpore pulſari, tentatione grauari, aduerſitatibus deijci, paſſione aut vitio aliquo obrui, indiget ab angelo viſitari, & velut de ſomno negligentiæ ſuſcitari, confortari, & conſolari. [Vidi candelabrũ aureum totum, & lampas eius ſuper caput ipſius &c.] Per candelabrum aureum prophetæ monſtratum, allegorice intelligitur ipſa Eccleſia, quo ad electos præ cunctis mundi hominibus, rutilantiſſimis gratiarum ornamentis fulcita, quæ in ſacra ſcriptura ſenſum & mentem magis quàm ver-
Apoc. 1. ba attendit. Vnde in Apocalypſi vidit Ioannes ſimilem filio hominis, ambulantem in medio candelabrorum aureorum. In huius eccleſiæ capite eſt lampas, videlicet Chriſtus, q ait: Ego
Ioan. 8. ſum lux mundi, quæ illuminat omnẽ hominem venientẽ in hunc mundum. Inſup per ſeptẽ lucernas, vt dictũ eſt, intelliguntur ſeptem dona ſpiritus ſancti, qui deſcendunt ſup electos. [& ſeptem infuſoria lucernis, quæ erant ſup caput illius.] Iſta ſeptem infuſoria, quæ ſunt ſuper caput eccleſiæ, & in nutrimentum lucernarum præſtantur, intelligi poſſunt ſeptẽ ſacramẽta eccleſiæ, quæ ſunt vaſa medicinalia, gratiæ côtẽtiua, ſignificatiua, & effectiua. Efficiunt eñi quod repræſentant, & oleum pietatis in eis eſt, ſ. gratia ſacramentalis, per quam dona ſpiritus ſancti conſeruantur, aluntur, ac pficiuntur: ſiqdem gratiæ & virtutes ac dona, ſe inuicẽ muniunt, iuuant, pficiunt. [& duæ oliuæ ſup illud, vna à dextris lãpadis, & alia à ſiniſtris eius] per duas iſtas oliuas ſuper eccleſiam, i. aliorum directioni prælatos ac præſidentes, quidam
Matt. 17. intelligunt Moſen & Heliam, qui cum Chriſto loquebantur in monte in hora transfigura-
Marci 9. tionis: alij Petrum & Paulum, alij vitam contemplatiuam, quaſi à dextris, & actiuam quaſi
Lucæ 9. à ſiniſtris. Alij vetus & nouum teſtamentum, illud à ſiniſtro, iſtud à dextris. Sed quoniam

nomine

nomine oliuæ, pietas compaſſionis exprimi ſolet: per illam quæ fuit à dextris, intelligi po-
teſt qui opera miſericordiæ ſpiritualia explet: per aliam, qui operibus miſericordiæ corpo-
ralibus vacat. [Hoc eſt verbum domini ad Zorobabel] i. Chriſtum populi Chriſtiani ducem
ac principẽ. [Non in exercitu, nec in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit dominus.] Hoc quip-
pe Chriſtus in euangelio docet, quod ſalus, virtus, ſufficientia, & profectus animæ noſtræ
non eſt in multitudine aut robore creaturarum, ſed ex ſpiritu ſancto, & hoc Deus trinitas
docuit Chriſtum, quantum ad naturam aſſumptam: nam animæ eius hoc reuelauit. Deniq; Ioan. 5.
& ipſe de ſeipſo teſtatur: Non poteſt filius à ſe facere quicquam. Et iterum ait: A meipſo fa- Ioan. 8.
cio nihil, ſed ſicut docuit me pater, hæc loquor. [Quis tu mons magne] i. diabole tumide, [co
ram Zorobabel] i. Chriſto, contra quem te erigens, dicere præſumpſiſti: Hæc omnia mundi Mat. 4.
regna tibi dabo, ſi cadens adoraueris me, ſed coram eo ab eo in planum deiectus & victus es.
[Et educet] dominus exercituum [lapidem primarium,] vtpote Chriſtum, quem ſecundum
carnem eduxit de ſemine patriarcharum. Deinde eduxit eum de ſeculo iſto ad regnũ æter-
num, & per apoſtolorum doctrinam eduxit eum de occulto ignorantiæ ad lucem ſalutaris 1. Pet. 2.
notitiæ in cordibus electorum, de quo ſcriptum eſt: Ecce ponam in Sion lapidem ſummum, Eſaię 28.
electum, angularẽ, precioſum, & omnis qui crediderit in eum, non confundetur. Apud Mat- Mat. 21.
thæum quoq; Chriſtus loquitur de ſeipſo: Qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, cõfringetur:
ſuper quem vero ceciderit, conteret ipſum. [Et exæquabit gratiam gratiæ eius] i. gratiã euan
gelicæ legis æquabit Deus gratiæ veteris teſtamenti, vt non minor ſit perfectio patrum noui
teſtamẽti q̃ veteris, immo ꝓphetis ac patriarchis præferũtur apoſtoli. Propter quod à Ioan. Ioan. 1.
aſſeritur: De plenitudine eius, videlicet Chriſti, nos omnes accepimus gratiam pro gratia.
[Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam, & manus eius perficiẽt eam] i. virtus & gra
tia Chriſti initiauit eccleſiam, & perficiet eam, præſertim in reſurrectione futura, & à tem-
pore apoſtolorum quotidie eam, quantum ad quoſdam electos, perfecit, augendo in eis ſpi
ritalem profectum. Ipſe equidem ait: Super hanc petram ædificabo eccleſiam meam. Et in Mat. 16.
pſal. cãtamus eidem: Infirmata eſt, tu vero perfeciſti eam. [Quis enim deſpexit dies paruos] Pſal. 67.
i. vtiq; ipſe Chriſtus mundi huius ſtatum, vanitatem, dominium, ac breuiſſimam vitam con-
tempſit, idcirco conſtruxit eccleſiam, inſtruendo fideles ad terrenorum contemptum, cæle-
ſtiumq; amorem, ſic & cęteri fecerũt electi. Vnde & beatiſſimus patriarcha Iacob profitetur: Gen. 47.
Dies peregrinationis vitæ meæ ſuper terram, centum triginta anni ſunt, parui & mali. [Et læ
tabuntur] gaudio ſpiritali fideles, qui temporalia vilipenderunt. [& videbunt lapidem ſtan-
neum] i. virtutem diſcretiuam, [in manu Zorobabel] .in poteſtate atq; iudicio Chriſti. Sic-
ut enim (teſte Hieron.) ſtannum alia metalla ab ignis læſione defendit, mixta quoq; & adul-
terata inter ſe metalla per ignem diſſociat, ſic Chriſtus per iudiciariam poteſtatem triticum
à paleis, hoc eſt, electos à reprobis ſeparabit. Quemadmodum de ipſo in euangelio legitur:
Cuius ventilabrum in manu eius, & purgabit aream ſuam, & congregabit triticum in horre Matt. 3.
um ſuum, paleas autem comburet igni inextinguibili. [Duo roſtra aurea, in quibus ſunt ſuſ- Lucæ 3.
fuſoria ex auro.] Iam dictum eſt, quemadmodum per ſeptem infuſoria aurea, intelliguntur
ſeptem eccleſiæ ſacramenta. Et iſta eſſe dicuntur in aureis roſtris, i. in manibus & membris
miniſtrorum eccleſiæ conſecratis, per quos conficiuntur, tractantur, ac diſpenſantur. Cæte-
ra ex præinductis clariſſime innoteſcunt.

Expoſitio literalis Cap. V. Et conuerſus ſum. Arti. VIII.

POſtquam diuinitus oſtenſa ſunt prophetæ iocunda de Iudæorum liberatione à Babylo-
ne, & Iudeæ ac templi reparatione, nunc oſtenduntur eidem aduerſa ac triſtia. [Et con
uerſus ſum] ego Zacharias interiori conuerſione ab vna viſione prophetali ad aliam,
[& leuaui oculos meos,] præſertim intellectuales, [& vidi] viſione imaginaria ac mentali,
[& ecce volumen volans] mihi apparuit, [& dixit ad me] angelus qui loquebatur in me, de
quo iam dictum eſt ſæpe, [quid tu vides? & dixi: Ecce ego video volumen volans,] cuius
quantitas ſubditur, [longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum,]
cuius rationem quidam aſſignant, quia volumen iſtud videbatur de ciuitate Hieruſalem &
templo exire. Ideo ſicut longitudo porticus erat viginti cubitorum, & latitudo eius decem
cubitorum ante faciem templi, ita & de menſura voluminis fuit. Porro ſecundum Hierony-
mum per numerum viceſimum, qui ex duabus decadibus fit, auſtera ac triſtia nunciantur:
Per decem, i. vna decade, meliora & proſpera. Quoniam ergo flagella & pœnæ præſentis vi-
tæ à deo infliguntur, vt corrigamur & emendemur (pœnæ nanq; huiuſmodi ſunt medicina-
les, vt caſtigati erudiamur) hinc longitudo huius voluminis recte fuiſſe deſcribitur cubito-
rum viginti, latitudoq; decem. [Et dixit ad me: Hæc eſt maledictio] .i. in volumine iſto ſcri-
pta ſunt, & ſignificata peccata atq; ſupplicia Iudæorum, [quæ egreditur ſuper faciem omnis
terræ.] i. ſimul cum Iudæis de terra promiſſionis expellitur ad diuerſas mundi prouincias,
in quibus captiui abducti fuerunt Iudæi tempore Babylonicæ captiuitatis & ante. Nune

enim eſt ſermo de expulſione multiplicium iniquitatum à terra populoq; Iudææ, [quia
omnis fur, ſicut ibi ſcriptum eſt,] ſ. in præfato volumine,[iudicabitur]iudicio condemnati
onis.[& omnis iurans,ex hoc volumine[ſimiliter iudicabitur,] ſi vitioſe, falſe, inordinateq;
Dani.7. iuret.Simile eſt quod in Daniele legitur: Iudicium ſedit, & throni poſiti ſunt,& libri aperti
ſunt.Per quæ omnia deſignatur,quod homines iudicantur à Deo ſecundum infallibilem ſa-
pientiam atq; notitiam eius,itemq; ſecundum quod in libris conſciẽtiarum contentum eſt.
[Educam illud] volumen egrediens, [dicit dominus exercituum,& veniet ad domum furis,
& ad domum iurantis in nomine meo mẽdaciter] i. punitio per iſtud volumen figurata, in-
ducetur & infligetur furibus ac periuris, quod ad Iudæos præſertim refertur,in quibus vitia
iſta plurimum abundabant ante Babylonicã captiuitatem.Et ita loquitur propheta de præ-
terito,tanquam futuro,ſicut frequenter fit in libris propheticis.[& commorabitur] i.puni-
tio iſta manebit,[in medio domus eius] i.in ipſo fure ſeu periuro & cunctis ad ipſũ ſpectan-
tibus,ſuæq; prauitatis conſortibus.[& conſumet eam & ligna eius & lapides eius] i.totã eius
congeriem ſiue familiam peccatricem,vel etiam habitacula eius,dum comburuntur aut de-
ſtruuntur.Deniq; ei quod nunc dictũ eſt hic de volumine volante, ſimile eſt, quod Ezechiel
Ezec.21. ſcribit de libro in quo continebantur lamentationes & væ. Ex his quoq; ſecundum Hieron.
eluceſcit,quanta ſit grauitas furti atq; periurij. Quod ſi in his (vt idem ait) quæ minora pu-
tantur peccata, videlicet furto ac periurio, tanta pœnarum eſt comminatio, quid dicemus
de fornicatione,adulterio,homicidio,ſacrilegio,cunctisq; criminibus, quæ ab Apoſtolo in-
ter carnis opera numerantur? Conſequẽter inducitur alia viſio,idololatriam præſertim cõ-
cernens.[Et egreſſus eſt angelus,qui loquebatur in me]& ſtetit quaſi coram me, [& dixit ad
ad me: Leua oculos tuos,& vide]viſione imaginaria,[quid eſt hoc quod egreditur] de tem-
plo & vrbe Hieruſalem & Iudæa?[Et dixi,quidnam eſt? Et ait: Hæc eſt amphora egrediens.
*Hic Et dixit: *Hęc eſt oculus eorum in vniuerſa terra]i.amphora iſta deſignat multiplicationem
& collectionem iniquitatum Iudæorum, per quam multiplicationem ipſi Iudæi manifeſta-
ti ſunt cunctis gentibus,quales inter ſe fuerũt. Dum enim propter facinora ſua hincinde ca-
ptiui translati ſunt,innotuit omnibus qualia in terra propria egerunt peccata,ſicq; ampho-
ra iſta fuit eorum oculus,i.cauſa præfatæ manifeſtationis eorum. [Et ecce talentum plumbi
portabatur] id eſt, plumbea maſſa ferebatur,vel iuſſione diuina,vel ab angelo. [Et ecce mu-
lier vna ſedens in medio amphoræ. Et dixit] angelus ad me, [hæc eſt impietas] id eſt, ido-
lolatria,quæ antonomatice impietas nuncupatur,cum ſit maxime contra Deũ,ſicut de ea ait
Iob.31. beatus Iob: Quæ eſt impietas maxima,& negatio contra Deum omnipotentẽ.[Et proiecit
eam in medio amphoræ] i.infra amphoram eam depreſſit,ita quod amplius foras non emi-
nebat,nec apparebat vt ante,nec egredi poterat, i.hanc impietatem aiŋs ſuis criminibus ſu-
perpoſuerũt Iudæi ante Babylonicam captiuitatem. [& miſit maſſam plumbeam in os eius]
i.amphoræ,eam ſuperius claudens ob cauſas prætactas.Hęc maſſa ſignificauit enormitatem
& grauitatem vitiorum populi huius.[Et leuaui oculos meos, & vidi, & ecce duæ mulieres
egrediẽtes]de terra Iſrael,[& ſpiritus] i.poteſtas diaboli,[in alis earum] i.in proceſſu & actu,
vanitate,flatu atq; impulſu earũ fuit.[Et habebant alas quaſi alas milui] i.rapaciſſimæ erant
& inſidioſæ,quemadmodum miluus auis eſt rapax,ſemperq; domeſticis auibus inſidians.Hę
duæ mulieres ſignificabant, ſecundum Hieronymum, plebẽ decem tribuum ab Aſſyriis ca-
4.Re.25. ptam,& plebem duarum tribuum,ſcilicet Iudæ ac Beniamin,à Chaldæis vaſtatã. Aliŋ p duas
mulieres intelligunt duas has tribus. [& leuauerũt amphoram inter cælum & terram] i.pec
catorum ſuorum menſuram ſecum ferebant,quocunque ducebantur.[Et dixi ad angelum,
qui loquebatur in me: Quo iſtæ deferent amphoram? Et dixit ad me: Vt ędificetur ei domus
in terra Sennaar] i.in terra Babylonis.Sennaar quippe eſt campus,in quo filiŋ Adam ædifica-
Gene.11. uerunt turrim, vbi poſtea conſtructa eſt Babylon,ſicuti in Geneſi ſcribitur. Vnde Septua-
ginta tranſtulerunt: In terra Babylonis,[& ſtabiliatur & ponatur ibi ſuper baſim ſuam.] Per
iſta inſinuatur,quod Iudæi ſimul cum idololatria ſua transferebantur in Babylonem,& illic
domum ſeu manſionem ſumpſerunt,ipſaq; idololatria horum taliter ibi ſuper baſim ſuam
locata eſt, quod in terram Iudææ vltrà non rediŋt, ſaltem tam copioſe & frequenter vt ante.
Non enim Iudæi poſt reuerſionem à Babylone idola coluerunt, niſi quidam, comparatiue
1.Mac.7. pauci,ſub rege Antiocho,ſecundum quod in libro Machabæorum deſcribitur.Prẹterea ſe-
cundum ſpiritualem ac myſticum intellectum, non eſt difficile,ea quæ ad populum Iudæo-
rum relata ſunt, generaliter omnibus gentibus applicare, ſicq; per volumen volans intelligi
poteſt ſacra ſcriptura,quantum ad comminationes & increpationes, quæ peccatoribus fiunt
in ea.Idcirco vocatur maledictio,quia in ipſa omnium reproborum peccata atq; tormenta
conſcripta ſunt,egrediturq; ſuper faciem vniuerſę terrę,quia vbiq; ſcriptura iſta vulgata eſt.
Omnis quoque fur & periurus & omnis tranſgreſſor,ſecundum quod ibi ſcriptum eſt, iudi-
cabitur atque damnabitur. Inſuper per amphoram egredientem, intelligitur totius plebis
iniquitas

iniquitas congregata, atque in tanta menſura multiplicata, vt diuina exigente iuſtitia, oporteat eam mox vindicari, ac per hoc omnibus declarari, quales extiterint, qui tanta commiſerunt flagitia, cum tamen viciſſim boni fuerint reputati. Frequenter enim contingit, quoſdã tanto interius grauioribus criminibus deformari, quanto exterius compoſitiores ac meliores videñtur. In huius amphoræ medio ſedet mulier, quæ appellatur impietas, vtpote ſuĳpſius amor priuatus ac improbus, vel gloriatio in peccatis, vel propriæ culpæ defenſio ſeu impœnitentia, quæ infra amphoram talento plumbi deprimitur atq; includitur, quoniam vitioſitatis ſuæ grauiſſimo pondere amplius ad loca inferni pœnalia mox trudetur. At vero duæ mulieres de electorum eccleſia egredientes, quæ amphoram iſtam ad terram Sennaar, id eſt, Babyloniæ portant, ſunt collectio hæreticorum & inobedientium Chriſtianorum, qui peccata ſua quotidie deferunt ad Babylonem, id eſt, ad terram confuſionis & totius inordinationis, puta ad ſortem & ſocietatem reproborum, ad eccleſiam malignantium, vel certe ad locum tartareum, qui eſt terra miſeriæ ac tenebrarum, vbi nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat. Præuaricatores nanque dum in vitia prolabuntur, nec pœnitent, à myſtico Chriſti corpore ſeparantur, ac dæmoni incorporantur, eiuſq; damnando conſortio connectuntur. Vel duæ mulieres amphoram deferentes, ſunt amor voluptatis & timor aduerſitatis, quia hæc duo ſunt omnium pene vitiorum origines. Hęc breuiter tacta ſint, vt detur lectori occaſio ſubtilius cogitandi.

¶ Expoſitio literalis Cap. VI. Et conuerſus ſum, & leuaui oculos meos.

Articulus nonus.

IN pręſenti capitulo deſcribit propheta quadripartiti regni diſtinctionẽ ac ſucceſſionem, Chriſti quoq; aduẽtum, & eccleſiæ ab eo ędificationem. [Et conuerſus ſum, & leuaui oculos meos, & vidi.] Hoc totum in exordio cap. præcedentis expoſitum recolo. [& ecce quatuor quadrigæ] i. quatuor regna erant ſecundum imaginariam viſionem ſeu propheticam repræſentationem. [egredientes de medio duorum montium] i. ſecundum oracula prophetarum, quoniam regnauerunt, atq; in regnando ſibi inuicem ſucceſſerunt, ſecũdum modum & ordinem à prophetis deſcriptum. [& montes, montes ærei] i. prophetæ iſti ſimiles erant montibus æneis, propter ſtabilitatem mentis in Deo, conſtantiamq; virtutũ & inflexibilitatem animi à via iuſtitiæ. Dicuntur enim prophetæ montes, propter vitæ eminentiam, cõtemplationiſq; apicem, & gratiarum ſublimitatem. Duo quoq; vocãtur, vel propter duo regna, de quibus fuerunt. Nam quidam de regno duarum alĳ tribuum, de regno decem tribuũ extiterunt. Vel per duos montes, ſpecialiter intelliguntur propheta hic Zacharias & Daniel, q de præſenti materia euidẽtius prophetaſſe vidẽtur. [In quadriga prima equi rufi] i. in regno atq; exercitu Chaldæorum fuerunt reges ſanguinarĳ & cruenti. Chaldæi nanq; ſanguinẽ plurimum effuderunt, multos Iudæorum occiderunt, & nimia crudelitate omnibus erant terribiles. Porro reges per equos congrue deſignantur, quoniam poſt ſe trahebant exercitum, vt equi quadrigas. [in quadriga ſecunda equi nigri] i. regno Perſarum ac Medorum erant præſidentes, qui populo Iudæorum ſummum horrorem ac triſtitiam incuſſerunt, præſertim dum ad ſuggeſtionem Aman, Aſſuerus rex iuſſit vniuerſos Iudæos in omni ſuo imperio ſimul interfici. Cambyſes quoq; rex filius Cyri contriſtauit Iudęos, dum templum reædificari prohibuit. [in quadriga tertia equi albi] i. in regno Græcorum fuerunt reges Iudæis valde fauentes, videlicet Alexãder rex magnus, & Seleucus Aſiæ rex. Quãuis enim Alexander adueniret Hieruſalem vt eam deſtrueret, tamen obuiante ſibi in via ſummo Iudæorum pontifice in pontificalibus cum cæteris ſacerdotibus, magnam ei reuerentiam fecit, aſſerens quod Deus Iudæorum ſibi in tali habitu apparuiſſet, ſicq; pacatus à Iudæa diſceſſit, quemadmodum in eccleſiaſtica hiſtoria plenius continetur. [Et in quadriga quarta equi varĳ & fortes] i. In imperio Romanorum fuerunt reges diuerſi ac præpotentes, quorum nonnulli fuerunt Iudæis clementes, vt Octauianus atq; Tiberius. Alĳ autem crudeles, vt Nero, Veſpaſianus & Hadrianus. [Et dixi ad angelũ qui loquebatur in me: Quid ſunt hæc domine mi?] i. quid currus iſti & equi ſignificant? [Et reſpondit angelus, & ait ad me: Iſti ſunt quatuor venti cæli] i. quatuor plagæ ſeu plagatores mundi, [qui egrediuntur, vt ſtent coram dominatore vniuerſę terræ] i. diuinæ pareant voluntati, in quantum diuina iuſtitia puniuit peccatores per eos. Ita exponit Hieronymus. Vel ſecundum alios, Iſti quatuor venti cæli, i. quatuor regna inſtar ventorum velociter per mundum currentia, atque in quatuor mundi partibus, in quibus oriuntur venti, exorta, qui egrediuntur ad regnandum, vt ſtent coram dominatore vniuerſę terrę, i. in poteſtate dominioq; perdurent ſecundum tempus eis à Deo præfixum, de quo ſcriptum eſt in Daniele, Ipſe mutat tẽpora & ætates, transfert regna atq; conſtituit. Vel dicuntur venti cæli, i. vẽtilatores ſynagogæ, quæ eis ſucceſſiue ſeruiuit, & ipſi diuino præſentabũtur iudicio. [In qua erant equi nigri] i. Perſæ ac Medi egrediebantur de terra ſua in terram aquilonis, i. verſus Chaldæos ac Babylonem. Cyrus enim rex Perſarum & Darius rex Medorum, regnum

Heſter 3.
1. Eſd. 4.
Dan. 2.

Chaldæorum ſunt demoliti. [& albi egreſſi ſunt poſt eos] i. Græci ſiue Macedones poſtea
eandem terram vaſtauerunt, ſcilicet Alexander magnus, qui regnum Perſarum ac Medorum
in terra Chaldæa ſibi ſubiugata regnātium ſuperauit. [& varij egreſſi ſunt ad terram auſtri]
id eſt, Romani imperium ſuum in plaga auſtrali pugnando auxerunt. [Qui autem erant ro-
buſtiſſimi] id eſt, præſati Romani, qui ſuprà deſignati ſunt per equos fortes ac varios, quo-
Dani, 2, rum regnum potentiſſimum fuit. Propter quod à Daniele ferreum nuncupatur. [exierunt]
de Italia, [& quærebant ire & diſcurrere per omnem terram.] quoniam eorum ſibi mūdum
ſubiecerunt. [Et dixit] eis angelus, vel Deus per angelum: [Ite, perambulate terram,] omnia
regna veſtro ſubiugantes imperio. [Et perambulauerunt terram.] Deo enim volente, Roma-
ni cætera regna propter eorum peccata impugnauerunt, atque vicerunt: non tamen à pec-
cato excuſantur, quia non recta intentione egerunt hoc. [Et vocauit me] angelus, mihi ita
demonſtrans, atque interpretans. [& loquutus eſt ad me, dicens: Ecce qui ingrediūtur in ter-
ram aquilonis] id eſt, Perſæ ac Medi Babyloniam impugnantes, vel vt alij dicunt, Græci per
albos equos deſignati, qui poſt Perſas introierunt Chaldæam. [requieſcere fecerunt ſpiri-
tum meum in terra aquilonis] id eſt, indignationem vel iram ſeu zelum iuſtitiæ meæ contra
Chaldæos impleuerunt, ipſis Chaldæis oppreſſis. Deus nanque crudelitatem Chaldæorum
per prædictos puniuit. Hoc in perſona Dei loquitur angelus. Vel ſecundum Hieronymum,
Græci fecerunt requieſcere ſpiritum prophetalem, quando Alexander rex in terra aquilo-
nis deiecit regnum Perſarum atque Medorum propter eorum peccata, ſicut prædixit ſpiri-
tus prophetalis. [Et factum eſt verbi domini ad me, dicens] per angelum in me loquentem:
[Sume à tranſmigratione] id eſt, Iudæis in Babylonem ductis & inde reuerſis, vel quia ei-
dem numero, vel eidem ſpeciei erant, videlicet transmigrantium à Iudæa in Babylonem. Et
ſubduntur nomina eorum, à quibus ſumere debeat, [ab Oldai, & à Tobia, & ab Iudaia, & ve-
nies tu in die illa, & intrabis in domū Ioſiæ filij Sophoniæ, qui venerunt de Babylone, [& ſu-
mes argentum & aurum, & facies] ex eis [coronas] auri & argenti varietate diſtinctas in do-
mo Ioſiæ, [& pones] vnam [in capite Ieſu filij Ioſedech ſacerdotis magni, & loqueris ad eum
dicens: Hæc dicit dominus exercituum: Ecce vir oriens nomen eius.] Hoc Hebræi de iſto Ie-
ſu Iudæorum ſummo ſacerdote accipiunt, vel de ipſo Zorobabel duce ipſorum, quorum
vterque dictus ſit oriens, quia in ſimilitudine germinis in bonis ſuccreuit, profecit, & ſub eis
ortum ſiue conſtructum eſt templum. propter quod ſubditur: [Et ſubter eum orietur] id eſt,
ſub Ieſu iſto ſiue Zorobabel creſcet ac perficietur ædificium templi. [& ædificabit templum
domino,] ambo enim principales fuerunt in templi reparatione. [Et ipſe extruet, & ipſe por-
tabit gloriam] id eſt, Zorobabel alteram feret coronam, vel Ieſus filius Ioſedech portabit
pontificatus honorem atque decorem. [& ipſe ſedebit & dominabitur ſuper ſolio ſuo.] al-
ter quippe præfuit in regimine ſpirituali, alter in temporali. [Et erit ſacerdos ſuper ſo-
lio ſuo] id eſt, Ieſus iſte ſedebit vt pontifex in pontificali throno. [Et conſilium pacis erit
inter duos illos] i. Ieſus iſte & Zorobabel in populi gubernatione vnanimes erunt. [Et coro-
næ erunt Helem & Tobiæ & Iudaiæ & Hen filio Sophoniæ memoriale in templo domini]
i. coronæ prædictæ poſtquam in capitibus ſummi ſacerdotis principiſque fuerint, tollentur &
conſecrabuntur in templo ad ornatum ac reuerentiam eius, in memoriam prædictorum vi-
rorum, de quorū argento & auro factæ fuerunt. [Et qui procul ſunt] à vobis, puta gētiles, vel
Iudæi, qui hucuſque in terris gentilium remanſerunt, [venient] in Hieruſalem, [Et ædificabūt
in templo domini,] illud ordinando, ditando, ſeu perficiendo, ſicut in libro Machabæorum
1. Mac. 5. 2. Mac. 2. ſcriptum eſt, quod reges & principes locum ſummo honore dignum duxerunt, & templum
maximis muneribus illuſtrauerunt. [Et ſcietis] per prophetiæ meæ euidentem impletionem.
[quia dominus exercituum miſit me ad vos] ad pronunciandum & faciendum hæc oīa. Ete-
nim per impoſitionem coronæ ſuper caput pontificis, figurabatur proſperatio ſacerdotij ſui
& conſummatio templi. Præterea (teſte Hierony.) Hebræi affirmant Ananiam, Azariam &
Miſael de Babylone rediſſe, & aurum ac argentum in oblationem templi & pro faciendis co-
ronis ſummi ſacerdotis ac ducis, ſecum tuliſſe, Danielem quoque veniſſe cum donis. [Erit au-
tem hoc] i. prædicta implebuntur, [ſi auditu audieritis vocem domini Dei veſtri] i. auribus
mentis verba prophetarum aduerteritis, credendo eis ac obediēdo. & bene ait propheta, Erit
hoc, ſi &c. quoniam promiſſiones diuinæ, ſimiliter comminationes, quæ fiunt in ſacra ſcriptu-
ra, frequenter intelligendæ ſunt ſub conditione, videlicet ſi illi quibus fit promiſſio, non de-
mereantur, ſed in bono perſiſtant, illi quoque quibus fit comminatio, in vitijs perſeuerēt, pro-
Hier. 18. pterea per Hieremiam dominus ait: Repente loquar aduerſus gentem & regnum, vt eradi-
cem & deſtruam illud: ſi pœnitentiam egerit gens illa, agam & ego pœnitentiam ſuper malo
quod cogitaui vt facerem ei. Et repente loquar de gente & regno, vt ædificē & plantē illud:
ſi fecerint malum in oculis meis, pœnitentiam agam ſuper bono, quod locutus ſum vt face-
rem ei. Denique, vt quidam catholice dicunt, vbi noſtra translatio continet, Ecce vir oriēs no-
men

men eius,tranſlatio Chaldaica,quæ apud Iudæos authentica fertur,ſic habet: Ecce vir Meſſi
as nomen eius. Sicq́ꝫ locus iſte ad literam intelligendus eſt de domino Ieſu Chriſto, qui eſt
vir,de q̄ Hiere.31.habetur:Mulier circundabit virū.Et oriens appellatur, tanquam ſplendor
lucis æternæ,& quia in diebus eius orta eſt iuſtitia & abundantia pacis,ſicut Pſalmiſt.prædi- Pſal.71.
xit.[& ſubter eum orietur] i.ſeipſum exinaniet,formam ſeruilem aſſumens,ita quod ſecun- Phili.2.
dum naturam humanā,qua temporaliter orietur ex virgine,erit ſeipſo inferior quo ad na-
turam diuinam,qua æternaliter oritur à patre.[Et ædificabit templum domino] i.eccleſiam
Deo patri,vel Deo omnipotenti,trino ac ſimplici,ex electis tanquam ex viuis lapidibus, de
qua ædificatione dicit Apoſtol. ad Epheſios 2.In Chriſto omnis ædificatio conſtructa cre-
ſcit in templum ſanctum in domino, in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in ſpi
ritu ſancto.Hæc eſt ædificatio ſpiritualis,qua corda humana per fidem,charitatē & ſpem,cæ
terasq́ꝫ virtutes iunguntur,& templum diuinitatis efficiuntur,ſecundum quod Petrus indu-
cit: Ad Chriſtum accedentes lapidem viuum,& ipſi tanquam lapides viui ſuperædificami- 1.Petr.2.
ni in domos ſpiritales.[& ipſe portabit gloriam] i.principatum vniuerſorū, & corporis glo
rificationē accepit in reſurrectione,iuxta illud ad Hebræos 2.Eum,qui modico q̄ angeli mi-
noratus eſt, videmus Ieſum propter paſſionē mortis gloria & honore coronatū.De quo ait Pſal.20.
Pſalmiſta: Magna gloria eius in ſalutari tuo,gloriam & magnum decorem impones ſuper
eum.[& ſedebit]ad dexteram patris in die aſſcenſionis.[& dominabitur]in omni creatura[ſu
per ſolio ſuo,] de quo ait Apoc.3.Qui vicerit,dabo ei ſedere mecum in throno meo. Apo-
ſtolus quoq́ꝫ ad Heb.4. Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius. Aſſumptus eſt enim Mar.16.
in cælum,& ſedet ad dexteram patris,ſecundum Marcum. Vel ſolium Chriſti, eſt iudiciaria
eius poteſtas,vel ipſa eccleſia. [Et erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo.] Eſt enim ſacerdos in æternū
ſecundum ordinē Melchiſedech.Et vt ait Apoſtolus ad Hebræos, Chriſtus eo quod maneat Pſal.109.
in æternum,ſempiternum habet ſacerdotium.Ipſe nanq́ꝫ eſt princeps paſtorū,mediator Dei
& hominū,ſemper viuens ad interpellandum pro nobis.De quo ait princeps apoſtolorum: 1.Pet.2.
Conuerſi eſtis ad paſtorem & epiſcopum animarum veſtrarum.[Et conſilium pacis erit in-
ter duos illos] i.populum Iudæorum atq́ꝫ gentilium in Chriſtū credētiū,ex quibus cōſtructa
eſt vna eccleſia,vno Dei ſpiritu cōgregata.Poſtremo,cū Ieſus filius Ioſedech ſummus ſacer-
dos fuerit Chriſti figura re & appellatione,cōuenienter propheta cū loquutus fuiſſet de illo,
qui fuit figura,inſeruit prophetiā de figurato, quemadmodū alibi ſæpius in ſcripturis de fi-
gurato tranſitur ad figuram ſub eodē contextu,propter ſimilitudinē eorū ad inuicē, ſicut in
Eſaia & Ezechiele de rege Babylōis & principe Tyri atq́ꝫ diabolo fit ſermo permixtim. At
vero iuxta myſticum intellectum,ſpiritualis Zacharias,i.contemplatiuus, Dei iugiter remi
niſcens,ait:[Et conuerſus ſum] à multis ad vnum,vnum enim eſt neceſſarium, ab exteriori- Luc.10.
bus & terrenis ad interiora atq́ꝫ diuina,[& leuaui oculos meos] mētales ab infimis ad ſuper-
na.Leuantur nempe,dum cōtemplantur cæleſtia: deprimuntur, dum ſenſibilibus immergū
tur.[& vidi,& ecce quatuor quadrigæ] i.quatuor libri euangeliſtarū,ſeu quatuor euangelia,
quibus homines vehuntur de terra ad cælū,quæ licet ſint vnū ex parte obiecti,videlicet Chri
ſti,de quo loquuntur,quatuor tamē ſunt ex parte deſcribentiū ea.[egredientes de medio duo
rum montium] i. à Chriſto, cuius verba in euangello principaliſſime recitantur, & à Moſe
ſeu veteri teſtamento, cuius ſcripta in libris euangelicis ſæpius allegantur. [Hi montes ſunt
ænei] i.in virtutibus valde robuſti. In quadriga prima equi rufi] i. in euangelio ſancti Mat-
thæi ſunt, qui pro Chriſto ſanguinem fuderunt, ſicut ipſe Matthæus & ſimiles ei, qui iſtam
quadrigā poſt ſe traxerunt,verba euāgelica ſemper ſecū ferentes,qui martyrio rufi ſunt. [In
quadriga ſecunda equi nigri] i.in euangelio Marci ſunt,qui maximis in hoc ſeculo tribula-
tionibus obſcurantur,ſicut & Marcus etiam ante ſuam pro Chriſto occiſionem,eiq́ꝫ ſimiles,
quorū tota vita aduerſitatibus ſingulariter plena eſt.[In quadriga tertia equi albi] i.In euan
gelio Lucæ ſunt virgineæ munditiæ obſeruatores,quemadmodum Lucas,qui etiam de bea-
tiſſima virgine & Chriſti innocētiſſima pueritia plenius ſcripſit,& ſimiles eius,qui huius euā
gelij documenta ſpecialiter ſecum deportant.[Et in quadriga quarta equi varij & fortes] i.in
euangelio Ioannis ſunt viri perfecti, actiui ſimul & contemplatiui, varijsq́ꝫ gratiarum cha-
riſmatibus ſingulariter adornati,quales fuerunt præſertim apoſtoli, deinde apoſtolicæ per-
fectionis viri.[Iſti]libri[ſunt quatuor venti cæli,[quoniam omnium in quatuor mundi par-
tibus demorantium corda dulciter atq́ꝫ celeriter perflauerūt, quemadmodum ſcriptum eſt:
Velociter currit ſermo eius. [qui egrediuntur] ex ore euāgeliſtarū,[vt ſtent corā dominatore Pſa.147.
vniuerſæ terræ] i. à Chr̄o approbētur & cōfirmētur,iuxta illud Marci: Prędicauerūt vbiq́ꝫ,do
mino cooperāte,& ſermonē cōfirmāte ſequētibus ſignis.[in qua erāt equi nigri, ingrediebā
tur in terrā aquilonis]i.ad eos qui in frigore vitiorū morātur,à quibus & aduerſa multa per-
peſſi ſunt.[& albi egreſſi ſunt poſt eos,]quia virginalis puritatis candore fulgentes,prædica
uerunt eiſdem.[Qui autem erant robuſtiſſimi,quærebant diſcurrere per omnem terrā] puta

apoſtoli,qui cæteris latius prædicauerunt,ita quod in omnem terram exiuit ſonus eoꝝ,qui-
bus & Chriſtus: Eritis,inquit,mihi teſtes vſq; ad vltimum terræ. Deniq; qui egreſſi ſunt in ter
Actor. 1. ram aquilonis,requieſcere fecerunt ſpiritum Dei in terra aquilonis: qui quos conuerterunt
ad fidem,inhabitari fecerunt à ſpiritu ſancto. Porro à traſmigratione, hoc eſt, ab his, qui de
vitijs redeunt ad virtutes,& de via ad patriam properant,conſiderantes ſe hic nō habere ma-
nentem ciuitatem,ſumitur aurum & argentum, i. vita charitate fulcita atq; ſcientia clara, ex
quibus fiunt coronæ,quæ ponuntur in capite Ieſu,i. animaꝝ varia ornamenta ac diuina præ
conia,quæ omnia Chriſto principaliter aſſcribuntur. Per Ieſum quoq; intelligi poteſt qui-
cunq; efficax paſtor,idoneusq́; ſacerdos,cuius virtutes & merita gregis ſibi commiſſi nō im-
merito,tanquam diſpoſitiuo principio,attribuuntur,& ipſe eiſdem ornatur,ſicut quoſdam
diſcipuloꝝ ſuoꝝ Paulus apoſtolus aſſerit,ſuam eſſe coronam in Chriſti aduentu. Et Ioan.
in tertia ſua canoñ. Maiorē,inquit hoꝝ gratiam non habeo,q̃ vt audiam filios meos in veri-
Mat. 25. tate ambulantes. Talis quippe audiet à Chriſto: Euge ſerue bone & fidelis,quia ſuper pauca fu-
iſti fidelis,ſupra multa te conſtituā. Inſuper talis merebitur audire atq; laudari his verbis: [Ecce
vir,] à vigore virtutū animiq́; virore ex gratiæ innouatione. [oriens nomen eius] cū enim quo
tidie oriatur in eo Chriſtus per gratiam pleniorē, & ipſe renouetur in ſpiritu ſancto, fiatq́;
fœcundus in ſanctis operibus,recte oriens nuncupatur. [& ſubter eū orietur] i. ſub ipſo pro-
ſperatur in ſpiritualibus plebs ſiue eccleſia ſibi commiſſa. [& ædificabit templū dño] i. Chri-
ſto parabit plebē fidelē,& in cordibus gregis ſui cōſtruet Deo cōſcientiæ domū,facietq́; con-
gregationem,cui præſidet,eſſe habitaculū ſpiritus ſancti,non dæmonū,expellendo ab eis do
minia vitiorū atq; inſidias diaboloꝝ. Hoc vtique pertinet ad omnē prælatū. [& ipſe portabit
gloriam,] quia cooperator atq; vicarius Chriſti eſt,& prælationis ſacerdotijq́; honorē digne
poſſidet. Maximū quoq; à Deo præmiū ſortietur. Vnde ad Timoth. ait Apoſtolus: Qui bene
1. Tim 5. præſunt præsbyteri,duplici honore digni habeantur. Immo ſecundū diuinū Dionyſium,di-
uiniſſimū eſt Deo cooperari in animaꝝ reductione ad Deū. [& dominabitur] ſibi commiſſis
ſpirituali regimine cū omni humilitate,ſolicitudine,ac timore. [& erit ſacerdos] re & nomi-
ne ſacra ſubditis adminiſtrando,eoꝝq́; preces & vota Deo fideliter offerendo. [& conſilium
pacis erit inter duos illos] i. inter quoſcunq; ſubditoꝝ ſuoꝝ prius aliquando diſcordantes.
Quoniam quantum in ſe eſt,debet omnis prælatus indeſinenter conari,vt ſubditi inter ſe pa
Matt. 5. cifice conuerſentur. Beati enim pacifici,quoniam filij Dei vocabuntur. Simili ratione infeli-
Heb. 12. ces diſcordes, quoniam filij dæmonis probabūtur. Ideo ad Hebr. dicitur: Pacē ſequimini cū
omnibus,ſine qua nemo Deū videbit. [& qui procul ſunt] i. per diſſimilitudinem vitioꝝ lon-
ge diſtant à Deo,& à conuerſatione electoꝝ ipſius. [venient] per pœnitentiam ſalutarem. [&
ædificabūt in templo domini] i. in eccleſia Chriſti virtuoſe operabūtur, & proximos bonis
exemplis roborare curabūt. Boni enim prælati tales frequenter conuertūt,ita vt vbi abunda-
uit iniquitas,abūdet & gratia. Hinc Eccl. 10. ſcriptum eſt: Secundum iudicem populi, ſic &
miniſtri eiꝰ. Et qualis eſt rector ciuitatis,tales & habitātes in ea. Poſtremo [coronæ erūt He-
lim & Tobiæ & Idaidæ &c.] i. quamuis ornamenta iſta virtutū atq; donoꝝ exiſtentiū in mē-
tibus ſubditoꝝ eoꝝ,prælatis,& maxime Chriſto,attribuantur, nihilominus remanent eis &
decorantur eiſdem,ſuntq́; eis [memoriale in templo domini] i. in eccleſia militanti merētur
per ea perpetuam,honorabilem,ac felicem habere memoriā. Deus enim glorificantes ſe glo
rificat,& Salomon ait Prouerb. 10. Memoria iuſti cum laudibus,nomen autem impioꝝ pu-
treſcet. Videmus nanq; ad oculum, quàm præclare atq; magnifice Deus ſanctos ſuos in tota
eccleſia mirificet & exaltet,tanto plane ſublimius,quo illi gloriam & honorem Dei ſynceri-
us intenderunt & acquiſierunt.

¶ Expoſitio Cap. VII. Et factum eſt in anno quarto Darij regis. Art. X.

ET factum eſt in anno quarto Darij regis, factū eſt verbum dñi ad Zachariam in quarta
noni menſis] i. die quarto menſis noni, [qui eſt Caſleu] id eſt, in lingua Hebræa ita vo-
catur. [miſerunt ad domum Dei] quidam adhuc in Babylonia demorantes, videlicet
[Saraſar & Rogumelech,& viri qui erant cū eis,] iſti miſerunt nuncios ad templum. [ad de-
precandum faciem dñi,] quatenus miniſtri templi, & prophetæ ac cæteri iuſti, ac ipſi quoq;
eoꝝ nūcij,orarēt Deū veꝝ pro ipſis,q in tēplo illo ſpecialiter ſe eſſe, habitare,& exaudire aſ-
ſeruit. Itaq; Saraſar iſte nō fuit vnus de nūcijs,vt quidā affirmant. Multi inſup dicūt,viros pfa-
tos fuiſſe Iudæos, Hiero. vero refert,ꝙ Hebræi dicūt eos fuiſſe Perſas & duces Darij regis Deū
timētes. [vt dicerēt] nūcij iſti ex parte mittentiū, [ſacerdotibus domus domini exercituum &
ꝓphetis: Nūquid flendum mihi eſt] populo Dei in Babylonia remanēti, [in quinto mēſe, vel
ſanctificare me debeo] i. per ieiuniū emundare, [ſicut feci multis iā annis?] videlicet ſeptua-
ginta,qbus vaſtitas tēpli durauit. Iudæi quippe in Babylone annuatim plãxerūt & ieiunaue-
rūt die,quo vrbs Hieruſalē & tēplum euerſa fuerūt à Chaldæis menſe quinto, ſimili modo fe
cerūt ſeptimo mēſe,propter occiſionem Godoliæ,& diſperſionem Iudæoꝝ qui erāt cū ipſo.
Quo-

Quonlam ergo nuuc iſti in Babylone audierunt vrbem & templum pene inſtaueatam,dubi
tabant,an iuxta priſtinum morem flere ac ieiunare deberent,an potius inde ceſſare atq; læ-
tari,quia mutata cauſa,mutatur effectus.[& factum eſt verbum dñi ad me,dicens: Loquere
ad omnem populum terræ,& ad ſacerdotes] i.ad vniuerſos qui de Iudæa ad templum con-
currunt,& per eos ad alios non præſentes,dicens:[Cum ieiunaretis,& plangeretis in quinto
& ſeptimo]menſe pro cauſis iam tactis,[pee hos ſeptem annos]quibus Babylonica durauit
captiuitas, [nunquid ieiunium ieiunaſtis mihi?] i.abſtinẽtia veſtra mihi nõ placuit,nec erat
actus virtutis debito modo exhibitus, quoniam abſtinendo à cibis,non abſtinuiſtis à diui-
norum præceptorum tranſgreſſionibus. [& cum comediſtis & bibiſtis] immoderanter &
cum ſenſuali affectu ſeu delicate, [nunquid nõ vobis comediſtis, & vobiſmetipſis bibiſtis?]
i.ad veſtram voluptatem & carnalitatem, non ad meum honorem, illa feciſtis. [Nunquid
non hæc ſunt verba,quæ loquutus eſt vobis dominus?]i.immo ſunt verba Dei,de modo ie-
iunandi virtuoſe,& etiam vitioſe,quæ dixit dominus[in manu prophetarum priorum]i ꝑ
miniſterium prophetarum,qui ante Babylonicam captiuitatem fuerunt, [cum adhuc habi
taretur Hieruſalem]à Iudæis,[& eſſet opulenta, & vrbes eius] quarum ipſa metropolis fuit,
[in circuitu eius]habitarẽtue, [& ad auſteum,& in campeſtribus]i.ad omnem ſitus differen
tiam[habitaretur]quantum ad vrbes ad ipſam pertinentes. Deniq; Eſaias aliĳq; prophetæ
ſufficientee inſtruxerũt Iudæos,quale ieiunium Deo placeret,& quale non. Cum enim in- Eſa.58.
terrogarent inordinate ieiunãtes: Quare ieiunauimus,& non aſpexiſti? Reſpõdit dominus:
Ecce in die ieiunĳ veſtri inuenitue voluntas veſtra,ecce ad lites & cõtentiones ieiunatis,No
lite ieiunare ſicut vſque ad hanc diem,vt audiatue in excelſo clamoe veſtee.Deinde de virtu
oſo ieiunio ſubditur:Nonne hoc eſt magis ieiunium quod elegi,Diſſolue colligationes im
pietatis,frange eſurienti panem tuum,& egenos vagoſq; induc in domum tuam,cum vide
ris nudum,operi eum? Hinc quoque Iohel diſſeruit:Sanctificate ieiunium,hoc eſt,aliaeum Ioel.2.
virtutum actibus ipſum perficite.Idcieco iam ſubditur:[Et factum eſt verbum domini ad
Zachariam,dicens:Hæc ait dominus exercituum,dicẽs:Iudicium verum iudicate]i,ex vir-
tute iuſtitiæ ſecundum directionem prudentiæ, ſententiam & proprios actus diſcutite,dĳu-
dicate,punite,ne amore vel odio à recto teamite recedatis,nec alicuius perſonam accipiatis,
nec munera diligatis.Hoc demum & Chriſtus in Euangelio ait:Nolite,inquiens, ſecũdum Ioan.7.
faciem iudicare, ſed iuſtum iudicium iudicate. Porro quod alibi dicit, Nolite iudicare, vt
nõ iudicemini:dictum eſt de iudicio temerario,vſurpato, inordinato. Vnde Moſes ſcribit: Leuit.19
Iuſte iudicabis,nec conſideres perſonam pauperis,nec honores vultum potẽtis.Et alibi: Sic
paruum audietis vt magnum, quia iudicium Dei eſt. Væ itaque eis, præſertim iudieibus ac
peælatis,qui ſecundum affectionem potius iudicãt, quàm ſecundum rationem. Propter q̃d
2.lib.Paral.Ioſaphat ait iudicibus ſuis: Videte quid faciatis.non enim hominum exercetis
iudicium,ſed domini:& quicquid iudicaueritis,in vos redũdabit.Sit timor domini Dei ve-
ſtri vobiſcum,& cum diligentia cuncta facite.Inſupee iudicando non palpemus,nec vane iu
ſtificemus noſipſos,ſed ſoetiter arguamus,quia vt ait Apoſtolus:Si noſipſos dĳudicaremus, 1.Co.11.
non vtiq; iudicaremur.[& miſericordiam,] quãtum ad inteeiorem compaſſionis affectum.
[& miſerationes]quantum ad opera pietatis. [facite vnuſquiſq; cum fratre ſuo]i.proximis,
primo cognatis atq; fidelibus,ſi indigeant,ſecundum oedinem charitatis, ſpirituali,nõ car
nali,amore.Beati enim miſericordes,quoniam miſericordiam conſequentur. Et iudicium Mat.5.
ſine miſericordia fiet ei,qui non fecerit miſericordiam.[viduam, pupillum, & aduenam,& Iac.2.
pauperẽ nolite calumniaei] Hæ nanq; perſonæ ſunt magis deſtitutæ humano ſolatio,& ma
gis miſeeabiles ſunt.Ideo maioe eis eſt pietas impendenda,non calumnia inferenda, ſecun-
dum quod ait Pſalmiſta: Iudicate egeno & pupillo, humilem & pauperem iuſtificate. Mo- Pſal.81.
ſes quoq; proteſtatur Deu.10.Deus facit iudicium pupillo & viduæ,amatq; peregrinum.[&
malum]i.nocumentum[vir fratri]i.proximo [ſuo non cogitet in coede ſuo] cum conſenſu
& mora.Ex quo patet error dicentium cogitationem non eſſe peccatum, quoaduſq; proce
dat in opus.[& noluerunt attẽdere] verba iſta patres veſtri ante deſtructionem Hieruſalem,
[& auerterunt ſcapulam recedentes]id eſt,cor ſuum ex malitia auerterunt à me,ſicut is qui
hortantem contemnit,& ex contemptu dorſum ſibi in faciem vertit. Vnde Hierem.18.do-
minus ait de iſtis:Verterunt ad me doeſum,& non faciem. [& aures ſuas aggrauauerunt]id
eſt,aures cordis impleuerunt peccatis,quę ſunt grauiſſima animæ onera vſque in infernum
eam prementia,ſicut fertur in Pſalmo 37. Quoniam iniquitates meæ ſupergreſſæ ſunt ca-
put meum,& ſicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me.[ne audieent]verba ſalutis,[& coe ſu-
um poſuerunt vt adamantem]id eſt,obſtinatum atque duriſſimum exhibuerunt,[ne audi-
rent legem]obſeeuando diuina præcepta,[& verba]exhoetatoria,ſaluberrima atq; prophe-
eica,[quę miſit dominus exercituum in ſpiritu ſuo ſancto]id eſt,in ſpieituſancto, & ex reue-
latione ipſius[pee manum] id eſt, ſubminiſtrationem [prophetaeum peiorum]Hieremiæ,

Eſaiæ, & aliorum qui Babylonicam captiuitatem præceſſerunt. Simile huic eſt illud Eſa.6. Incraſſatum eſt cor populi huius,& auribus grauiter audiuerunt. Hinc Hieremias aſſerit:
Hiere.5. Indurauerunt facies ſuas ſuper petram,& noluerunt reuerti. Et iterum: Non audiuerunt (in
& 44. quit) nec inclinauerunt aurem ſuam,ſed indurauerunt aures ſuas, ne audirent,& ne recipe- rent diſciplinam. Porro ſecundum Hieronymum, Adamas lapis duriſſimus eſt,ita vt omnia metalla confringat,& à nullo confringatur. [Et facta eſt indignatio magna] id eſt, grandis & rigoroſa punitio Iudæis inflicta eſt [à domino exercituum. Et factũ eſt ſicut loquutus eſt] quia per Chaldæos vaſtati ſunt, ſicut prophetæ diuinitus prænunciauerunt. [& ſicut non audierunt] verba mea, [ſic clamabunt,& non exaudiam] eos in tempore neceſſitatis, vel quia ex timore ſeruili precati ſunt,& neceſſitate cõpulſi, non charitate inducti: vel quia in præ-
Eſa.1. ſenti ſeculo volui eos corrigere, ne in æternum perirent. Vnde per Eſaiã dominus ait: Cum extẽderitis manus veſtras, auertam oculos meos: & cum multiplicaueritis preces, non exaudiam. [& diſperſi eos per omnia regna quæ neſcierunt] id eſt, per diuerſa ac plurima regna, in quæ tranſlati fuerunt,& eis incognita erant, puta per regna Aſſyriorum, Chaldæorum, Perſarum, Medorum,& regiones illis ſubiectas. [& terra deſolata eſt ab eis] eorum incolatu priuata, [eo ꝙ non eſſet tranſiens & reuertens] per eam de populo Iudæorum. [& poſuerũt terram deſiderabilem] id eſt, terram promiſſionis vberrimam, lacte & melle manantem, de qua cantatur in Pſalmo 105. Pro nihilo habuerunt terram deſiderabilem. Et Moſes aſſerit eam inter omnes terras egregiã. [in deſertum] id eſt, ſuis peccatis id meruerunt, ꝙ per Chaldæos in ſolitudinẽ eſt redacta, habitatorib' eius ſublatis. ¶ Deniq; q̃d in huius capituli principio dictum eſt contra Iudæos indiſcrete abſtinentes, myſtice applicandum eſt oĩbus Chriſtianis, non internis, ſed rudibus, qui pietatis actus & interiorem profectum, ac virium animæ reformationem non ſatis curantes, ſed negligentes, corporalem exercitationem & exteriores obſeruantias habent pro magno, faciuntq́; ſcrupuloſitatẽ non paruam in minus principalibus,& principalia non aduertunt, charitatem, humilitatem, patientiam, mititatem. Iſtis, ſi ieiunia ſua & cætera exteriora ſua exercitia cupiunt Deo placere, inculcandum eſt, vt iuxta ſenſum præinductum, verum iudicium iudicent, ſuisq́; proximis cõpaſſiui, benigni, ac liberales exiſtant, mentem ſuam ſemper in Deo ſtabiliant, omnem cordis duritiam prorſus abijciant, ſintq́; molles ac patuli ad ſuſcipiendum in ſe verbum Dei. Alioquin terra eorũ erit deſolata, id eſt, ſpiritusſancti inhabitatione priuata,& per varia vitia diſpergentur.

¶ Expoſitio literalis octaui cap. Et factum eſt verbum domini exercituum ad me. Articulus vndecimus.

POſtquam præcedenti capitulo dominus populum Iudæorum multipliciter increpauit, nunc varijs promiſſionibus conſolatur eundem, more optimi medici, poſt potionem
Luc.10. amaram adhibens remediũ dulce ac lenitiuum: ſic enim Samaritanus ille piiſſimus infudit vinum & oleum. [Et factum eſt verbum domini exercituum ad me, dicens: Hæc dicit dominus exercituum: Zelatus ſum Sion zelo magno.] Hoc idem ſcriptũ eſt atq; expoſitum 1.cap. Synagogam quippe ſiue Iſraeliticum populum, qui hic nomine Sion deſignatur, deſponſauit ſibi Deus, & quaſi in coniugẽ ſibi aſſumpſit, dum ei in deſerto tradidit legem, ne de cætero mente fornicaretur cum idolis gentium, ſicut in hoc de Ezechiele multa myſtice conſcribuntur. Propter quod Hiere.2. dominus loquitur: Recordatus ſum tui, miſerans adoleſcentiam tuam & charitatem deſponſationis, quando ſecuta es me in deſerto. Itaq; ſingulari quodam amore Deus Sion dilexit, quemadmodum & Deut.10. Moſes conteſtatur: Patribus tuis conglutinatus eſt dominus Deus tuus, & elegit eos, amauitq́; ſemen eorum poſt eos. [& Indignatione mea zelatus ſum eam] i. contra tranſgreſſiones ipſius ex zelo meo ad eam indignatus ſum valde, non motũ paſſionis vel trãquillitatis habẽdo, ſed rigoroſam punitionẽ infligẽdo, ſicut vir vxorẽ peccantẽ dire redarguit. Iſta indignatio fuit, ꝙ tradidit eã manibus aduerſariorum Aſſyrijs atq; Chaldæis, vt patet in lib. Regum. [Hæc dicit dñs exercituum: Reuerſus ſum ad Sion] ab effectu iuſtitiæ ad miſericordiæ dulcorẽ, ad populũ iſtum ſine mea mutatione conuerſus ſum,& pœnitenti indulſi, ac gratiam præſtiti. [& habitabo in medio Hieruſalem] I. in tẽplo ac populo, corda bonorum per charitatem ac gratiam inhabitãdo. Chriſtus q̃q; verus Deus & homo, Deus deorũ, in Sion viſibiliter cõuerſatus ac viſus eſt. [Et vocabit Hieruſalẽ ciuitas veritatis] i. veri Dei, vel veritatis vitæ, doctrinæ atq; iuſtitiæ, eo ꝙ poſt reditũ à Chaldæa, fuerint in Hieruſalẽ viri ꝑfecti ac virtuoſi, veritatẽ in oĩbus colẽtes, loquẽtes, ac diligẽtes. Iſtud tamẽ præcipue verificatũ eſt ꝑ Chriſti aduentũ, q in Hieruſalem pluries ꝑdicauit, in quem & vrbs poſtea credidit. [& mons dñi exercituum] I. mons Sion, in q̃ conſtructũ eſt templum, vocabitur [mons ſanctificatus] i. ab idololatria expurgatus, diuinoq́; cultui deputatus, de q̃ fertur in Pſal.77. Induxit eos in montem ſanctificatiõis
Eſa.1. ſuæ. Hinc in Eſaia dñs ait: Poſt vocaberis ciuitas iuſti, vrbs fidelis. [Hæc dicit dñs exercituũ: adhuc habitabũt ſenes & anus in plateis Hieruſalẽ] i. viri & fœminæ non interficient nũc, vt

ante

ante tempore Babylonicæ vaſtitatis,ſed naturalis periodi curſum implebũt.[& viri baculus in manu eius præ multitudine dierum]i.viri adeo erunt antiqui,ꝙ deficientia atq; tremen-tia membra baculo ſuſtentabunt.[& plateæ ciuitatis] Hieruſalem [complebuntur infantib⁹ & puellis ludentibus in plateis eius]i.ingens erit ſecuritas, pax,& propagatio hominum in Hieruſalem,ita vt adoleſcentior ætas,iuxta conſuetudinem ſuam,luſibus vacet.Hinc p̃ Hiere.loquitur dñs 33.Adhuc audietur in loco iſto vox gaudij,& vox lætitiæ,vox ſponſi & vox ſponſæ,dicentium:Cõfitemini dño exercituum,qm̃ bonus, qm̃ in æternũ miſericordia eius. [Hæc dicit dñs exercituum, ſi difficile videtur in oculis reliquiaꝝ populi huius] i.ſi & q̃uis vobis qui de Babylonica captiuitate ſuperſtites eſtis atq; reuerſi, videatur difficile,vt Hieruſalem ad tantam(ſicut iam dixi)hominum multitudinem,reparationem & proſperitatẽ p̃tingat,[in diebus illis]i.tempore iſto,quo hoc futurum dixi. Iſtud enĩ videbatur multis incredibile,eo ꝙ tempore prophetiæ huius,adhuc pauci eſſent ibidẽ Iudæi.[Nunquid in oculis meis]i.in luce ſapientiæ & virtute oĩpotẽtiæ meæ,[difficile erit]iſtud implere, [dicit dñs exercituum?]non vtiq;.Ideo in Euangelio ait Saluator:Quæ apud hoĩes impoſſibilia ſunt, Marc.10.
poſſibilia ſunt apud Deũ.Hieremiæ quoq; 32.habetur:Dñe Deus,non erit difficile om̃e verbum.[Hæc dicit dñs exercituum:Ecce ego ſaluabo populum meum de terra orientis, & de terra occaſus ſolis] i.de captiuitate ſeu diſperſione, qua diſperſi ac capti fuerunt in diuerſis partibus mundi,ſ.in oriente & occidente,eruam eos.[& adducam eos ad Iudæam]& habitabunt in medio Hieruſalem,& erunt mihi in populum per ſpecialem gratiam,quam eis p̃ſtabo,[& ego ero eis in Deum]per præcipuam deuotionem eorum ad me,[in veritate]i. vera fide,& ſana doctrina,& iuſtitia,qua reddent vnicuiq; quod ei debetur, videlicet Deo & ſibi ac proximo.Vt autem refert Hieron. quidam Hebræi aſſerunt, hæc impleta poſt ipſum Zorobabel vſq; Herodis alienigenæ tempus,quoniam interim tẽplo reparato & vrbe,multi Iudæorum de multis mundi partibus ad Hieruſalem habitandi gratia confluxerunt. Verius tamen pleniusq; impletum eſt poſt Chriſti aduentum, quando per Apoſtolorum prædicationem multi vbiq; Iudæi & gentiles à Deo electi, conuerſi ſunt ſpũaliter quoq; per fidem & charitatem adducti, habitauerunt in ipſa eccleſia, de quibus & Chriſtus prædixit:Multi ab Matth.8.
oriente & occidente venient &c. Quicquid hic breuiter dicitur, in Hieremia & Ezechiele, immo & in Eſaia diffuſius ſcribitur. ſed breuitati ſtudens, allegationes dimitto. Hæc dicit dñs exercituum:Confortentur manus veſtræ(o Iudæi) & viriliter agite confidentes in domino,qui auditis in his diebus quibus templum quotidie proſperatur,ſermones iſtos per os prophetarum,videlicet Aggæi & Zacharię,loquentium vobis in die,qua fundata eſt domus dñi,de qua die ſuprà dictum eſt,vt templum ędificaretur.Ad hoc enim domus Dei ſeu templum fuit fundata,vt ædificaretur perfecte.Siquidem ante dies illos,i.antequam templũ ædificaretur,merces hominum non erat,nec merces iumentorum erat.i.homines & iumenta,in agricultura,in mercimonijs alijsq; diuerſis operibus infructuoſe & fruſtra laborauerũt, ita vt vix neceſſaria victui obtinerent.De hac terræ ſterilitate propter negligentiam populi circa ædificationem templi inducta, dictum eſt plenius in Aggæo propheta.neq; introeunti,neq; exeunti,propria loca,i.habitatoribus terræ, erat pax præ tribulatione.i.aduerſariorum perſequutione atq; multiplici aduerſitate.Hoc clarius patet in lib. Eſdræ,vbi inter cætera dicitur in principio libri Neemiæ: Qui remanſerunt in prouincia, in tribulatione magna ſunt & in opprobrio.Et murus Hieruſalẽ diſſipatus eſt,& portę eius cõbuſtæ ſunt igne. [& dimiſi omnes homines,]puta Iudæos à captiuitate reuerſos, [vnumquenq; contra proximum ſuum]i.domeſticas inſidias inter ſe,permittente me,habuerunt.Iſta tamẽ diſtributio eſt accommoda. De hoc quoq; in Eſdra habetur, quemadmodum quidã Iudæorum fratres Neem.5.
ſuos vendebant,ſuperiores quoq; grauabant populum,& ſubditos oppreſſerunt.[Nunc autem]dum ædificationi templi fortiter inſudatis,[non iuxta dies priores faciam reliquijs populi huius,dicit dominus exercituum]i.populum iſtum, qui de multis paucus remãſit,non ita affligam,ſicut p̃dictis afflixi diebus.[ſed ſemen pacis erit]i.filij pacis erunt,me eis pacem donante.Vel ſemen pacis erit,i.ſemen eorum in terram proiectũ, pacifice excoletur & germinabit.Ideo ſubditur:[Vinea dabit fructum ſuum,& terra dabit germen ſuum, & cæli]aerei[dabunt rorem ſuum]quia ex nubibus in aere motis,humor ad terræ fœcundationẽ deſcẽdit.[& poſſidere faciã reliquias populi huius vniuerſa hæc] terrænaſcentia, ita ꝙ hoſtes terram non occupabũt. [Et erit] i.fiet quod dicam, [ſicut eratis maledictio in gentibus domus Iuda & domus Iſrael]i.quemadmodũ vos,o duæ tribus,p̃ domũ Iudæ ſignificatæ,& vos decem tribus p̃ domũ Iſrael deſignatæ, à gẽtibus maledicebamini tanq̃ infelices,egeni & miſeri,iuxta illud Hiere.Dabo eos in vexationẽ & maledictionẽ & in ſtuporẽ & ſibilũ gentibus. Hiere.29.
[ſic ſaluabo vos]de tribulationibus p̃inductis.[& eritis benedictio] i.felices vos reputabũt, Nolite timere]carnali ſeu mũdano timore.[cõfortentur manus veſtræ,q̃a hæc dicit dñs exercituum:Sicut cogitaui vt affligerẽ vos, cum ad iracundiã me prouocaſſent patres veſtri]

Ba-

Babylonica ſ.captiuitate inſtante,quando patres veſtri idololatriæ dediti erant,& etiã poſtea.[ſic conuerſus,cogitaui in diebus iſtis]quibus circa templum efficaciter laboratis,[vt benefaciam Hieruſalem & domui Iuda]id eſt, duarum tribuum populo à Chaldæa reuerſo.
Loquitur autem Deus affectu & more humano, vt melius capiatur, quanquam in ipſo imperturbabili atque inuariabili Deo,nulla prouocatio fit ad iram,neque conuerſio mutationem ponens in ipſo.Qualiter vero iſta ſibi conueniant, dictum eſt ſæpe.Hinc demum Hieremiæ 29, habetur:Ego ſcio cogitationes,quas cogito ſup vos,ait dominus, cogitationes pacis,& non afflictionis,vt dem vobis finem & patientiam.[Nolite timere. Hæc ſunt ergo verba quę facietis]id eſt,ſubſcripta pręcepta ſeruabitis,vt mereamini beneficia repromiſſa ſemper tenere.[Loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo]id eſt, nullus alteri mentiatur,ſed veritatem ſimplici proferat corde,ſecundum exigentiam cauſæ, loci, ac temporis,obſeruando circunſtantias ad operationem virtutum requiſitas.[Veritatem & iudicium pacis]id eſt,quo pax reparetur ac conſeruetur,[iudicate]id eſt,iudicando perfecte,[in portis noſtris]o iudices populi,ſiquidē olim apud Iudæos iudices reſidebant in portis,ſicut & Mo-
Deut.16. ſes iuſſit:Iudices conſtitues in portis tuis,vt ab omnibus facilius inueniretur, & ne ruſticani atque agricolæ compellerentur ingredi vrbes,& rerum ſuarum pati diſpendiū.[& vnuſquiſq; malum contra amicum ſuum ne cogitetis in cordibus veſtris,& verbum mendax ne diligatis.]Immo vt colubrum inceſſabiliter abhorreatis.[omnia enim hæc ſunt quæ odi,di-
Iudic. 5. cit dominus]qui deteſtatur,odit & reprobat omne peccatum. De quo ſcriptum eſt in libro
Deut.25. Iudith:Deus odit iniquitatem.Et Moſes ait:Auerſatur dominus omnem impietatem. [Et factum eſt verbum domini ad me,dicens:Hæc dicit dominus exercituum:Ieiunium quarti] menſis quo dirupta & capta eſt Hieruſalem à Chaldæis, vt patet quarto Regum,quo etiam
4.Reg.25 menſe ſecundum Hebręos,Moſes tabulas teſtamenti confregit.[& ieiunium quinti]menſis,
Exod.32. quo incenſum eſt templū vrbs'q; Hieruſalem à Chaldæis, quo & Iudæi in deſerto iuſſi ſunt
2.Par.23. in eremum regredi,eo q; propter verba exploratorum contra dominum grauiter murmu-
Num.13. raſſent.[& ieiunium ſeptimi menſis,quo occiſus eſt Godolias, & qui ſecum erant Iudæi,di-
4.Reg.25 ſperſi ſunt.[& ieiunium decimi]menſis,quo propheta Ezechiel, & ſecum conſiſtentes in Babylone Iudæi,primo audierunt templum eſſe combuſtum,Hieruſalem'q; deſtructam. [erit
Pſalm.83 domui Iudæ]id eſt,populo ſynagogæ,[in gaudium & lætitiam] mentis & corporis,iuxta illud:Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum. Delectatio ſiquidem cordis redundat in corpus,atque in facie lucet,iuxta illud Prouerbiorum decimoſeptimo: Animus gaudens ætatem floridam facit,ſpiritus triſtis exiccat oſſa. [& in ſolennitates præclaras] id eſt,ſicut hucuſque habuerunt iſta ieiunia in luctu & gemitu propter aduerſa, quæ temporibus prænominatis cōtigerunt,ita deinceps habebit ea cum gaudio & feſtiuitatibus magnis, propter bona eis à me nunc promiſſa.His verbis ſoluitur quæſtio,quæ præcedenti mouebatur capitulo,de obſeruatione ieiunij quinti ac ſeptimi menſis. [Veritatem tantum & pacem diligite]veritatem videlicet triplicem,& triplicem pacem,videlicet veritatem doctrinæ,vitæ,iuſtitiæ,pacem pectoris,temporis,æternitatis.Hæc igitur tantū amanda ſunt,non vt alia non amentur,ſed vt iſta principalius, quàm corporalia exercitia diligantur, nec aliquid his contrarium admittatur.Ecce his verbis iubemur vere,iuſte, atque pacifice inuicem conuer-
Marc. 9. ſari.Vnde & Chriſtus ait:Pacem habete inter vos.Et:Beati pacifici,quoniam filij Dei voca-
Matth.5. buntur.Apud Iohannem quoque:Si manſeritis,inquit, in ſermone meo,vere diſcipuli mei
Ioan. 8. eritis,& cognoſcetis veritatem,& veritas liberabit vos.[Hæc dicit dominus exercituum:Vſquequo veniant populi]prædicta ieiunia erunt Iudæis in gaudium & ſolēnitates præclaras. Veritatem etiam & pacem diligenda eis præcipio, quouſque veniant populi,[& habitēt in ciuitatibus multis]id eſt,Iudæi in vrbibus ſuis hucuſque deſtructis multiplicentur, [& vadant habitatores]vrbium harum,[vnus ad alterum,dicentes:Eamus] Hieruſalem,[& deprecemur faciem domini]in templo iam reparato,[& quæramus dominum exercituum]id eſt, ei placere,vniri,obedire,eum'q; perfectius noſcere ſtudeamus per opera bona.Iudæi etenim certis temporibus anni tenebantur venire ad templum. [Vadam etiam ego] Iſtud,ſi ordinem literæ rite penſemus,eſt verbum in perſona domini exercituum, & de ipſo dictum, vt ſit ſenſus:Vadam etiam ego dominus exercituum cum alijs ad templum,quod vtique in do-
Luc.1. mino noſtro Ieſu Chriſto,vero Deo & homine,impletū eſſe euangelici teſtantur. Vnde his verbis implicite inſinuatur incarnatio vnigeniti filij Dei.Hinc alij pcedentia verba p tempore Chriſti exponunt,vt ſit ſenſus:Vſquequo veniant populi ad fidē Chriſti,nempe vſq; ad id temporis cæremonialia legis durauerunt, & habitent in ciuitatibus multis, non in Iudæa duntaxat,ſed in omni orbe terrarum,& vadant habitatores,dicentes:Eamus,& precemur fa-
Ioan. 4. ciem domini,in eccleſia Chriſti orātes patrem in ſpiritu & veritate, in omni loco puras ma-
1.Tim.2. nus ad Deum leuantes.[Et venient populi multi,& gentes robuſtæ ad quærēdum dominum exercituum in Hieruſalem,& deprecandā faciem domini:] quia ad templum illud nō ſolum

Iudæi,

Iudæi,ſed multi quoq; gentilium orandi gratia confluxerunt, quemadmodum ex Euangelio Ioan.12.comprobatur.Huic inſuper expoſitioni ſequentia amplius conſonant.[Hæc dicit dominus exercituum:In diebus illis]videlicet tempore promulgationis euãgelicæ legis, ſeu apoſtolicæ prædicationis,[in quibus appræhendent decem homines ex oĩbus linguis gentium,& appræhendent fimbriam viri Iudæi] i. veſtimentum Chriſtianorum ex Iudaiſmo in Chriſto credẽtium, præſertim Apoſtolorum,[dicẽtes:Ibimus vobiſcum,] i.Deum colemus,& in eccleſiam colligemur,ſicut & vos credendo in Chriſtum. [Audiuimus enim], ex fama miraculorum & documentorum veſtrorum ex lege & prophetis:[quoniam Deus] verus,vnus ac trinus,ſeu Chriſtus[vobiſcum eſt]per gratiam prçeminentem & ſingularem. Porro per decem,qui eſt numerorum terminus,numerusq; perfectus,multitudo ſeu vniuerſitas gentilium Apoſtolis cohærentium,atq; in Chriſtum credentium,deſignatur.Innumerabiles enim adhçſerunt eiſdem.¶Poſtremo quod ait,Decem homines ex omnibus linguis, dupliciter accipi poteſt.Primo,quod ex qualibet lingua decem homines iſtud acturi ſint. Secundo,ꝙ ex omnibus ſimul,ſed vtroq; modo tempore Apoſtolorum extat impletum.

¶De ſpirituali eiuſdem VIII.capituli intellectu. Art. XII.

QVod in præſentis capituli exordio ad literam dictum eſt de ſynagoga, ſpiritualiter de Chriſti eccleſia & qualibet anima Chriſtiana accipi poteſt.Itaq; dominus ait:[Zelatus ſum Sion]i.eccleſiam,ſeu animã Chriſtifidelem,[zelo magno]Ipſa enim eſt ſponſa Chriſti,qui ex amore ſuo ad eam factus eſt homo pro ea,&proprio ipſam ſanguine liberauit,ad quam ait in Cant.Vulneraſti cor meum ſoror mea ſpõſa. propter quod ad Ephe. Cant. 4.
5.dicit Apoſtolus:Chriſtus dilexit eccleſiam,& tradidit ſemetipſum pro ea,vt illam ſancti- Ephe. 5.
ficaret. Sed & ipſemet Chriſtus in Ioanne proteſtatur: Sicut dilexit me pater, & ego dilexi Ioan. 15.
vos.Et indignatione magna zelatus ſum eam,quoniam quo eam plus diligo,eo peccata illius amplius odio,& ſtatim caſtigationẽ adhibeo,iuxta illud Apocalypſis: Ego quos amo, Apoc. 3.
arguo & caſtigo.Reuerſus ſum ad Sion,quoniam pœnitentẽ clementer recipio, gratiamq; refundo:immo nondum pœnitentem Chriſtus frequenter pijſſime præuenit,ad bona inſtigat,ad gratiam aptat, ſpiritualiter viſitat, & operi manuum ſuarum in vitiorum cœno iacenti, adiutricem porrigit manum,de lacu miſeriæ & de luto fæcis ipſam educens, & habitabo in medio Hieruſalem,i.in pectore animæ ſeu eccleſiæ,diuinæ pacis viſioni fideliter in- Pſal. 39.
hiantis.Ideo orat Apoſtolus:Det vobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ, virtutem corrobora- Ephe. 3.
ri in interiori homine per ſpiritumſanctum, habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris.&vocabitur Hieruſalem.i.eccleſia,ciuitas veritatis,videlicet Chriſti,qui ait:Ego ſum
via,veritas,& vita.De qua fertur in Pſalmo:Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei.In eccleſia Ioan. 14.
nempe eſt vnio ciuium,quibus ſcribis Apoſtolus:Iam non eſtis hoſpites & aduenæ,ſed eſtis Pſal. 86.
ciues ſanctorum & domeſtici Dei. Anima quoque iuſti,ciuitas Chriſti cenſetur: quia in ea Ephe. 2.
eſt cogitationum & affectionum,tanquam aurum, ſub rationis imperio ordinata conſenſio,& mons ſanctificatus, propter contemplationis ſublimitatem, vitæ eminentiam, gratiæ
apicem.De quibus ciuitate ac monte ad Hebræos legitur:Acceſſiſtis ad montem Sion,& ci- Heb. 12.
uitatem Dei viuentis,Hieruſalem cæleſtem.Hæc dicit dominus:Adhuc habitabunt ſenes & anus,i.in virtutum perfectione maturi, animo graues, in virtutibus exercitati, quibus lacte opus non eſt,ſed ſolidum queunt capere cibum,qui tentationibus probati ſunt atq; experti.Vnde Sapientiæ quarto habetur:Senectus venerabilis eſt,non diuturna,neque annorum numero computata.Cani autem ſunt ſenſus hominis, & ætas ſenectutis, vita immaculata. Verum vt Eſaias ait ſexageſimoquinto, Puer centum annorum morietur. De huiuſcemodi ſenibus ſcriptum eſt Eccleſiaſtic.decimooctauo:Non te prætereat narratio ſeniorum.Hi moriuntur in ſenectute bona,ſenes & pleni dierum.Anus quoque ſunt ſimili modo accipiendæ, quæ & aliorum matres digne poſſunt vocari. De qualibus dicit Apoſtolus 1.Tim.5. Viduas honora,quæ vere viduæ ſunt.Hi itaq; habitabunt,id eſt,ſtabiliter viuent ac permanebunt, in plateis Hieruſalem, in diuinis præceptis atq; conſilijs,in virtutibus cunctis, præſertim in charitate Dei ac proximi,per has plateas ad æternam illam ſupercæleſtem Hieruſalem itur & peruenitur. Vnde & ſcriptum eſt Pſal.30.Statuiſti in loco ſpatioſo pedes meos.
Et 118.Latum mandatũ tuum nimis. Spõſa quoq; in Cãticis p vicos & plateas q̃rit,quẽ diligit. Cant. 3.
Nec obſtat,ꝙ arcta eſt via,q̃ ducit ad vitã:arcta eſt equidẽ,qa difficulter in ea pſiſtitur:& lata,quia vt regia via oẽs capere poteſt,& per charitatẽ ad vniuerſos, etiam ad aduerſarios,ſe extẽdit.Et viri baculus in manu eius,i.in horum ſeniorum manu ſeu poteſtate erit virga directionis,paterna correptio,authoritas prælationis, conſolatio & ſuſtentatio infirmorum, idq; conueniet eis præ multitudine dierum,i.merito ſanctæ conuerſationis,quam tempore
longo duxerunt.Vnde Apoſtolus non vult neophytum ordinari epiſcopũ.Propter q̃d Mo- 1.Tim. 3.
ſes Deut.1.dixit:Date ex vobis viros ſapientes & gnaros,quorum cõuerſatio ſit pbata in tribubus veſtris, & ponã eos vobis principes. Et de reprobo populo dominus Eſa.3.loquitur:

Dabo

Dabo pueros principes eorum,& effœminati dominabuntur eis. Et plateæ ciuitatis,i.man-
data eccleſiæ,cõplebuntur infantibus & puellis,i.innocentibus ſimplicibus, qui iuxta Chri
ſti doctrinam conuerſi ſunt,& facti vt paruuli,quibus dicit & Paulus.1.Corint.14. Nolite pu
1.Pet.2. eri effici ſenſibus,ſed malitia paruuli eſtote. Et Petrus in prima ſua Canonica: Deponentes
omnem malitiam & omnem dolum,& ſimulationes & inuidias,quaſi modo geniti infantes
rationabiles,lac concupiſcite.ludentibus in plateis eius,i.in diuinorum præceptorum obſer
uantiis cordialiter gloriantibus,atq; internam lætitiam geſtu corporali monſtrantibus,ſic-
2.Reg.6. ut & Dauid teſtatur: Ludam & ero humilis in oculis meis. Deniq; & Sapientia ait Prouer-
biorum oct.uo: Delectabar per ſingulos dies,ludens coram domino omni tempore, ludẽs
in orbe terrarum. Inſuper ſpiritualis recreatio & ludus ad eutrapeliam pertinens,competit
iſtis pro cauſa,loco,& tempore. Hæc dicit dominus: Si difficile videbitur in oculis reliquia
rum populi huius,licet reformatio eccleſiæ, & multiplicatio fidelium videatur impoſſibi-
lis,aut multum difficilis bonis Chriſtianis perpaucis,propter nimium lapſum fideliũ. Num
Luc.1. quid in oculis meis difficile erit? non plane, quia non erit impoſſibile apud Deũ omne ver-
bum. Non ergo de reformatione eccleſiæ deſperemus, ſed quo maior eſt eius indigentia ac
ruina,eo inſtantius atq; feruẽtius diuinę pietatis imploremus ſuffragia. Hæc dicit dominus:
Ecce ego ſaluabo populum meum de terra occaſus ſolis. Vbiq; nouit dominus,qui ſunt ei-
us,& ſaluantur quicunq; præordinati ſunt ad vitam æternam. Confortẽtur manus veſtræ,&
indefeſſi in operibus bonis eſtote,qui auditis in dieb' his ſermones iſtos, de reformatiõe ec
cleſiæ promiſſionibusq; diuinis,& animarum profectu,per os prophetarum,à prædicatori-
bus atq; doctoribus,cæterisq; deuotis,futurum Dei iudicium,ac omnium veturam finalem
1.Cor.14 remunerationem iugiter vobis narrantibus,de quibus ad Corinthios ſcribit Apoſtolus: Pro
phetæ duo vel tres dicant,& cæteri taceant.[in die qua fundata eſt domus domini] i.animæ
veſtræ eſſe cœperunt domus,templum,ac thalamus ſponſi cæleſtis, per fidem formatam &
gratiæ infuſionem.[vt ædificaretur templum]i.per opera virtuoſa continuata voſipſi conſe
1.Cor.3. craremini in templum ſpiritusſancti,ſicut ait Apoſtolus: Templum Dei ſanctum eſt, quod
eſtis vos.[ſiquidem ante dies illos]i.antequam domus Dei modo præfato initiaretur in vo-
bis.[merces hominum non erat,nec merces iumentorum]i.nec literati, nec idiotæ aliquid
meritorie operabantur,quoniam charitate infuſa(quæ eſt animæ vita)carebant,& ſine gra
tia nihil futuræ beatitudinis promeretur natura.[neq; introeunti & exeunti erat pax]i.vera
Ecci 37. mentis tranquillitas in Deo.[præ tribulatione]i.vitiorum inordinatione & confuſione. ani
mus quippe inordinatus,ſibiipſi pœnoſus eſt: ſicut & vir eruditus,in Deo tranquillus,ſuauis
eſt animæ ſuæ.[& dimiſi omnes homines,vnumquenq; contra proximum ſuum.] Cum enim
charitas & gratia deeſt,mox oriuntur ex amore priuato lites,contentiones,diſcordiæ,& cæ
tera opera carnis.[Nunc autem]cum domum conſciẽtiæ mihi præparauerunt, [non iuxta
dies priores]quibus ſine gratia exiſtentes,ſine mercede fuerunt,[ego faciam reliquiis populi
huius]i.reſiduis Chriſtianis,[ſed ſemen pacis erit]i.filii pacis atq; pacifice mutuo conuerſan
Luc.20. tes.[Vinea]i.eccleſia,de qua ait in Euangelio Chriſtus: Homo quidam plãtauit vineam. De
Cant. 8. qua ſcriptum eſt in Canticis: Vinea fuit pacifico.[dabit fructum ſuum] i. in bonis operibus
Pſal.51. fructuoſa erit,vt dicere queat: Ego autem ſicut oliua fructifera. Vel vinea iſta eſt Chriſtus,
qui ait Ioan.16. Ego ſum vitis vera,qui dedit & dat fructum,ſpirituales filios generando,&
de plenitudine ſuæ gratiæ cæteris influendo,ſuumq; meritum nobis per ſacramenta appli
cando & communicando.[& terra dabit germen ſuum] Terra iſta ſunt, de quibus ait Salua
Luc 8. tor: Quod autem in terram bonam cecidit,hi ſunt,qui audientes verbum Dei, corde bono
Pſal. 84. & optimo retinent,& afferunt fructum in patiẽtia. Cum ergo dominus benignitatem dat
gratiæ ſuæ,terra noſtra dat fructum ſuum.[& cæli dabunt rorem ſuum] i.viri ſpirituales, &
contemplatiui prædicatores verbi Dei, verba eruditionis & conſolationis auditoribus ſuis
infundent,& corda eorum irrigabunt, ac fœcundabunt.[Et erit, ſicut eratis maledictio in
gentibus domus Iuda & domus Iſrael,ſic ſaluabo vos,& eritis benedictio.] Frequenter con-
tingit,vt aliqui Chriſtiani,ſiue ſeculares, ſiue religioſi, & præſertim religioſi & clerici,qui
ad perfectiorem vitam tenentur,ſuis exigentibus vitiis, gratia Dei priuentur, & deinceps
valde reprẽhenſibiliter conuerſentur, atque ob id ab aliis contemnantur & maledicantur.
Cumq; clementia Dei ad virtuoſam vitam reduxerit eos,eatenus ſe emendant, vt alii ædifi
1.Pet.2. centur,& benedicant eiſdem. Ideo Petrus inducit: Abſtinete à carnalibus deſideriis,quæ mi
litant aduerſus animam, conuerſationem veſtram inter gentes habentes bonam,vt in eo
quod detrectant de vobis, tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos conſideran-
Ibidem tes,glorificent Deum. Et rurſus: Hæc eſt, inquit, voluntas Dei, vt obmuteſcere faciatis im-
prudentium hominum ignorantiam. Cætera ex præcedenti articulo adeo lucide patent,vt
hic nihil reiterare oporteat. Veruntamen huic quod nunc ait propheta: Ieiunium quarti,
& ieiunium quinti,&c. erunt domui Iuda in gaudium, conſonat, quod in Matthæo loqui-
tur

tur Chriſtus: Cum ieiunatis, nolite fieri ſicut hypocritæ, triſtes. Tu autem cum ieiunas, vnge Matt. 6.
caput tuum, & faciem tuam laua, ne videaris hominibus ieiunans, ſed patri tuo qui eſt in ab-
ſcondito. Docemur quoq; ex his ieiunia tēporalia, & alia ab eccleſia inſtituta atq; præcepta
diligenter ſeruare. Nō enī ſine mortali peccato omittūtur, niſi adſit vere rationabilis cauſa.
Siquidem Deo & eccleſiæ rectæq; rationi pariformiter obedire debemus. Poſtremo, ſic ieiu
nare debet Chriſtianus, vt vitia vniuerſa pro viribus vitet. Scriptum eſt enim: Homo qui ieiu Eccl. 34.
nat in peccatis ſuis, & iterum facit ea, quid proficit humiliando ſe? Iterum cum aliquem iu-
ſtum ſenſatum & laudabiliter in omnibus ſe habentem conſpicimus, appræhendamus ve- 1. Per. 2.
ſtem ipſius, dicentes: Ibimus tecum, audiuimus enim quoniam dominus tecū eſt. Hocq; di- Eccle. 6.
cēdo, ſequamur veſtigia eius, ſeu virtutum exempla. Ideo enim in Eccleſiaſtico dicitur: Cum
videris ſenſatum, ſtatim euigila ad illum, & cum viro ſancto aſſiduus eſto.

¶ Explanatio literalis Cap. IX. Onus verbi domini. Articul. XIII.

Capitulum nunc elucidandum, obſcuritatibus plenum eſt, atq; ob id à diuerſis diuerſi-
mode explanatur. Porro diuus Hieronymus in exordio expoſitionis eius affirmat: Oīs
hæc viſio, ad vocationem gentium & extructionem eccleſiæ pertinet. Veruntamrn ex-
poſitio iſta ſancti Hieronymi, videtur aliis potius ſpiritualis & myſtica, quàm literalis: idcir-
co quidam exponunt ad literam de triumphis Iudæorum tempore Machabæorum, alii de
victoriis Alexandri Magni. Iudæi vero putant hæc corporaliter adimplenda in aduentu re
gis Meſſiæ, quem inaniter præſtolantur venturum, & in hoc mundo temporaliter regnatu-
rum. Ciuitates quoq; & regna hic expreſſa, immo totum orbem Iudæis ſubiecturum, nō ob-
ſtante quod in hoc ipſo cap. primus Chriſti aduentus in omnimoda paupertate deſcribatur.
Primo igitur breuiter introducenda eſt expoſitio beati Hieron. [Onus verbi domini] i. affli
ctio prophetico Dei eloquio deſignata, [in terra Adrach.] Adrach ſecūdum Hiero. eſt dictio
ex duobus integris compoſita, ſ. ab Ad, quod eſt acutum, & drach, quod eſt mollr. Itaq; onus
verbi domini Adrach, i. acutum in peccatores, & molle in iuſtos, in terra, i. hominibus immi
net, iſtudq; onus verbi domini. [& Damaſci requiei eius] i. ſuper Damaſcum quæ eſt requies
eius, ſ. oneris huius, vel requies domini, cuius onus ſuper eam incubuit. Vnde Adrach quidā
referunt ad populum Iudæorum, in quos dominus auſteritatem clemētiamq; ſuam exercuit:
In eos quidem qui crediderunt, clementiam, in alios æquitatis rigorem. Damaſcum autē ad
vocationem gentilium. [quia * domini eſt oculus hominis] i. oculus cuiuſcunq; de gentibus * dn̄s.
in Deum fide reſpiciens, ad dominum pertinet. [& omnium tribuum Iſrael] i. oculus omniū
Iſraelitarum in Deum reſpicientium, ſimiliter Dei eſt. [Emath quoq;] i. vrbs illa, quę alio no
mine Antiochia appellatur, [in terminis eius, & Tyrus & Sidon] i. ciuitates iſtæ erunt in ter-
minis Damaſci vel terræ Adrach, credendo in dominum ſaluatorem, cui pater ait in pſalm.
Poſtula à me, & dabo tibi gētes hæreditatē tuam. Et rurſus de Tyro cantat Pſalmiſta: Audi Pſalm. 2.
filia & vide, & concupiſcet rex decorem tuum, quoniam ipſe eſt dominus Deus tuus, & ado Pſal. 44.
rabunt eū, & filiæ Tyri in muneribus &c. [Aſſumpſerūt ſibi quippe ſapientiā valde.] nam an-
te conuerſionem ad fidem, in ſapientia ſeculi abundare conatæ ſunt. Deinceps fide ſuſcepta,
in ſapientia Chriſtiana. [Et ædificauit Tyrus munitionem ſuam] i. ſophiſmata ſua & dialecti
cæ retia contra fidei veritatem, antequam fidei obediret. [& coaceruauit argentum] i. eloquē
tiæ nitorem, [quaſi humum] i. copioſe, [& aurum] i. ſenſuum calliditatem, [quaſi lutum plate
arum.] ſed iſtę munitiones, per ſpiritualia arma ſapientiæ atq; virtutum apoſtolorum, deie-
ctæ ſunt, quemadmodum ad Corinthios dicit Apoſtolus: Arma militiæ noſtræ nō carnalia, 2. Co. 10
ſed potētia Deo, ad deſtructionē munitionū, conſilia deſtruentes, & oēm altitudinē extollen
tem ſe aduerſus ſcientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obſequi
um Chriſti. [Ecce dominus poſſidebit eam] conuertendo eam ad fidem. [& percutiet in mari
fortitudinem eius] i. in mundo iſto, qui eſt mare magnum amaritudine vitiorum, inquietu-
dine negociorum, multitudine periclitantium, conteret per apoſtolicam prædicationē præ-
fatas Tyri munitiones, ne quid priſtinæ ſapientiæ in ea permaneat, ſed eloquentiam ſuam at-
que ſcientiam in Dei conuertat honorem. [& hæc igne deuorabitur] id eſt, quicquid vitiorū
in ea eſt, igne illo purgabitur & tolletur, de quo ſaluator: Ignem, inquit, veni mittere in ter-
rā: De quo in Matth. loquitur Ioan. Baptiſta: Ipſe baptizabit vos ſpiritu ſancto & igni. [Vi Luce. 12.
debit Aſcalon] i. vrbs illa Palęſtinæ conſiderabit cōuerſionem Emath, Sidonis & Tyri. [& ti- Matth. 3.
mebit] diuinum iudicium. [& Gaza, & dolebit nimis] i. etiam ciuitas illa, viſis prædictis, ſua
vehementer lugebit peccata. [Et Accaron] ſimili modo dolebit, [quoniam confuſa eſt ſpes
eius] id eſt, ſpes eius priſtina vana fuit, reprobataq; eſt. [Et peribit rex de Gaza] id eſt, prin-
ceps mundi huius amplius in ea dominium non habrbit, ſed Chriſtus. [& Aſcalon non habi
tabitur] à talibus, quales ante demorabantur in ea, ſed à fidelibus. nam & conuerſi non fue-
runt *quod* ante, eo ſenſu quo Salomon ait in Prouerbiis: Verte impios, & non erunt. [& Prou. 12.
ſedebit ſeparator in Azoto] id eſt, Chriſtus, qui triticum à palea, id eſt, electos à reprobis ſe- Mat. 25.

gregat, in populo vrbis Iſtius conuerſo regnabit. [Et diſperdam ſuperbiam Philiſtinorum]
Matt. 11. i. elationem eorum tollam ab ipſis, vt diſcāt à ſaluatore, quoniam mitis eſt & humilis cor-
de. [Et auferam ſanguinem eius] id eſt, verba crudelitatis atque blaſphemiæ, [de ore eius, &
abominationes eius] i. idololatriam & eſum idolothytorum, [de medio dentium eius,] ita
quod vltrà idola non colet, nec idolis immolata manducabit. [Et relinquetur etiam ipſe Deo
noſtro] i. populus vrbium harum Deo Iſrael adhærebit & attinebit. [& erit quaſi dux in Iu-
da] i. doctor aliorum virtuoſus in populo Chriſtum confitente. Vnde Septuaginta tranſtu-
Ioſue 18. lerunt, Relinquentur & ipſi Deo noſtro. [Et Acraron] i. huius ciuitatis plebs conuerſa, [qua
ſi Iebuſæus] i. ſimilis erit Hieroſolymitanis credentibus. Hieruſalem quippe alio nomine di-
cta eſt Iebus. [Et circundabo domum meam] i. eccleſiam militantem, [ex his qui militant
mihi] i. prædictis ad fidem conuerſis, vel prædicatoribus ſanctis, qui muniunt alios, circun-
dant ac protegunt. Ideo ſubditur: [euntes & reuertentes] i. hinc inde ad imperium Dei diſcur
rentes, ad confirmandum credentes vel militantes. Iſti ſunt angeli ſancti de cælo ad terram
euntes ac reuertentes, quorum præſidio circundat Deus eccleſiam. [& non tranſibit ſuper
eos vltrà exactor] i. diabolus pro culpa pœnam infligere exigens, inſatiabilis homicida, perſe
cutorq́ue peſſimus. Is nanq́ue Chriſtifidelibus prædeſtinatis præualere in finē nequaquā permittitur.
[quia nunc vidi in oculis meis] id eſt, iſta omnia implebuntur, quoniam ego dominus nunc
& in momento æternitatis vidi iſta futura, & ea facere decreui in oculo pietatis ac ſapientiæ
meæ. Hæc eſt Hieronymi ſuper hunc paſſum expoſitio, quæ ſi literalis cenſenda ſit, diligen-
tis iudicio derelinquo. Alij demum exponunt pro tempore Alexandri Magni, eritq́ue ſenſus
[Onus verbi domini] id eſt, punitio prophetice prænunciata & ſuperuentura, [in terra
Adrach] id eſt, Syriæ, [& Damaſci requiei eius] id eſt, in terra Damaſci, quæ fuit ciuitas me-
tropolitana in Syria, ita quod Syria in ea tanquā in capitanea vrbe quieuit, iuxta illud Eſaiæ
Eſaiæ 7. Caput Syriæ Damaſcus. [quia domini eſt oculus] id eſt, inſpectio [hominis & omnium tri-
buum Iſrael] id eſt, Deus inſpicit & diſponit actus humanos, præſertim populi Iſrael, quem
peculiariter prælegit, & de quo incarnari decreuit. Quoniā ergo Deus omnia regit, eius eſt
mala punire, & bona remunerare. Vnde Septuaginta tranſtulerunt, Quia dominus reſpicit
homines, & omnes tribus Iſrael. [Emath quoque & Tyrus & Sidon in terminis eius] id eſt, ad
3. Reg. 5. Syriam pertinent, ſicut tertio Regum innuitur. [Aſſumpſerunt ſibi quippe ſapientiam val-
de] id eſt, terrenam illam prudentiam per quam temporalia colliguntur, vt vita præſens in
delicijs, diuitijs atque honoribus deducatur. De qua teſtatur Apoſtolus: Prudentia carnis
Rom. 8. mors eſt. De qua item apud Iacobum fertur: Non eſt ſapientia iſta de cælo deſcendens, ſed
Iacobi 1. terrena, animalis, & diabolica. Et Baruch: Filij Agar, qui exquirunt prudentiam quæ de ter-
Baru. 3. ra eſt, viam ſapientiæ neſcierunt. [& ædificauit Tyrus munitionem] contra hoſtes, [& coacer
uauit argentum & aurum, &c.] erat nempe opulentiſſima ciuitas, & ſita in corde maris, ſic-
ut in Ezechiele pleniſſime legitur. [Ecce dominus poſſidebit eam, & percutiet in mari for-
titudinem eius, & igni deuorabitur.] Hoc dicitur, quoniam Alexander rex diuina virtute
iſtam vrbem deuicit atque combuſſit: nam terra, lignis, & ſaxis aquam maris à littore vſque
ad mœnia Tyri impleuit, ſicq́ue eam acceſſit. [& videbit Aſcalon & cæt.] id eſt, præſcriptæ vr-
bes Philiſtinorum, cognita Tyri deſtructione, quæ erat fortiſſima ciuitas, vnde Nabuchodo
noſor eam obtinere non potuit modo præfato, vehementer timebunt, ne & ipſis ſimiliter ac-
cidat. Timebit & ciuitas [Acraron, quoniam confuſa eſt ſpes eius] id eſt, fiducia, qua in auxi-
lio Tyri confiſa eſt, euacuata conſiſtit. [Et peribit rex de Gaza.] regulos enim Philiſtijm Ale-
xander deiecit. [& ſedebit ſeparator] id eſt, Alexander, qui terras ſeparauit, & ſuis diuiſit, vt
dicitur primo libro Machabæorum. [in Azoto,] ſecundum Hieronymum in Hebræo dici
tur, Sedebit mauſer. & alius quidam affirmat, quod in Hebræo dicatur, Sedebit ſpurius,
idq́ue huic expoſitioni alludit, quoniam Alexander de adulterio natus fuit ex Olympiade
vxore Philippi, de Nectabano profugo rege Aegypti. [& auferam ſanguinem de ore
eius] id eſt, non permittam Alexandrum effundere ſanguinem Iudæorum, quorum ſe
ſanguinem dixit fuſurum. Quia (vt dictum eſt ſexto capite) cum contra Iudæam veniret,
Deo diſponente, in manſuetudinem verſus fuit. [& abominationes eius] id eſt, blaſphe-
mias eius contra Deum Iſrael auferam. [Et relinquetur etiam ipſe Deo noſtro] nam Alexan
der tandem Deum verum Iudæorum cognouit, & ei in templo ſacrificauit, ſecundum Ioſe-
phum. [Et erit quaſi dux in Iuda,] quia Iudæis fauorabilis fuit, præſertim quia ex Daniele
oſtenderant ſibi, quod Deus prænunciaſſet, ei ſubijcienda eſſe plurima regna mundi, immo
Medorum atq́ue Perſarum, ſicut in ſcholaſtica habetur hiſtoria. [Et Accaron quaſi Iebuſæus]
id eſt, vrbem Accaron nomine ſubiugabit Iudæis, quemadmodum per manum Dauid fue-
rat Iebuſæus Iudæorum plebi ſubiectus, vt legitur ſecund. lib. Regum. Præterea quæ ſequun
tur, de Machabæis exponunt. [& circundabo domum meam] id eſt, ſynagogam & templum
[ex his qui militant mihi] i. Iuda Machabæo, fratribus & adiutoribus eius, qui præliabuntur

prælia Iſrael cum lætitia, templumq́; domini eecuperaurrunt ac mundauerunt, vt ſcribitur 1.Ma. 6.
primo & ſecundo libris Machabæorum.[Et non tranſibit vltrà ſuper eos exactor] id eſt,tri 2.Ma. 2.
buti quæſitor. Vnde primo libro Machabæorum legitur: Defecit impugnans eos ſupee terrami Reges contriti ſunt in illis diebus. Poſtremo,ſi innumerabiles atq; magnificæ illę victo 1.Ma.14.
riæ, quas primo Machabæorum in diuerſis capitulis leguntur Iudas Machabæus & fratres
eius habuiſſe contra gentes vicinas,& præcipue contra Philiſtęos ac Syros,arbitror literam
iſtam ſatis congruenter poſſe applicari ad Machabæorum triomphos,coius perſecutionem
breuitati ſtudens pertranſeo,quia & vnicuiq; diligenter legenti innoteſcere poteſt.Et quoniam
ſanctus Dei propbeta hic Zacharias ſpiritu ſancto reuelante agnouit,ſtatim poſt eos
quæ dicta ſunt, expletionem eſſe venturum regem Meſſiam, mox gratulabundus adiungit:
[Exulta ſatis filia Sion,iubila filia Hieruſalem] id eſt, plebs Iudæ in Hieruſalem habitans, in
qua fuit mons Sion,vbi fuerat templum,ita quod idem populus deſignatur per filiam Sion,
filiamq́; Hieruſalem,qui popolus dicitor filia Sion, iuxta modum loquendi propheticũ ſæpe
iam explanatũ. [Ecce rex tuus] Chriſtus dñs, de quo in Hierem.indocitur: Regnabit rex Lucæ 1.
& ſapiẽs erit.Et in Luc.Regnabit in domo Iacob inæternũ,& regni eius nõ erit finis.[veniet
tibi] i.ad tuam operandam ſalutem[iuſtus]quia ſecundum diuinam naturam,totius ſan Hier. 23.
ctitatis atq; iuſtitię fons eſt,de qua in Sapien.lib.legitur:Cum ſis iuſtus,omnia iuſte diſponis. Sapi. 12.
Virtus enim toa,iuſtitiæ initium eſt. Secũdum naturam quoq; aſſumptam iuſtiſſimus vtiq;
fuit,qm̃ patris gloriã ſemper quęſiuit,& peccatũ nõ fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius.

¶ Per viam quoq; iuſtitiæ pro hominibos ſatisfecit,pro illorũ culpa ſeipſum tradẽs chari
tatiue in pœnã acerbiſſimæ mortis,vt diuinæ maieſtatis honori ſatisfieret,nec peccatũ rema
neret inultũ.Hinc de ſeipſo loquitur in Ioan.Qui quęrit gloriam eius qui miſit illum,hic ve Ioan. 7.
rax eſt,& iniuſtitia in illo non eſt.De quo & Stephanus ait Iudæis:Patres veſtri occiderũt eos Acto. 6.
qui annunciauerunt de aduentu iuſti,cuius vos nunc proditores & homicidę fuiſtis.[& ſalua
tor]de quo angelus dixit ad Ioſeph:Vocabis nomen eius Ieſum,ipſe enim ſaluum faciet populum
ſuũ à peccatis eorũ. Nempe vt Deus eſt ſaluator creatiue,efficienter & principaliter,
peccata authoritatiue dimittendo,gratiam per creationem infundendo, gloriam tribuẽdo:
ſed vt homo,Dei & hominum mediator,ipſe quoq; ſaluator eſt vt cauſa inſtrumẽtalis, diſpoſitiua
ac meritoria, qm̃ ſua ſanctiſſima conuerſatiõe ac morte omnibus meruit indulgen
tiã,gratiã & gloriam. De quo ait Apoſtolus: Apparuit gratia ſaluatoris noſtri,in cuius typo
Ioſeph appellatus eſt ſaluator mundi.[ipſe pauper]ſecundum humanitatẽ quantũ ad vſum.
ſiquidem etiam vt homo,fuit dominus vniuerſæ creaturæ,ſecundom quod dicitur in Ioan.
Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Sed nil in hoc ſeculo voluit poſſidere per Ioan. 3.
vſum,vt perfectiſſimæ paupertatis & contemptus omnium terrenorum temporaliumq́; bo
norum nobis exhiberet exemplum. Vnde de ſeipſo in euangelio conteſtatur: Volucres cæli Matt. 8.
nidos habent,& vulpes terræ foueas: filius autem hominis nõ habet vbi caput reclinet.Cum
eẽt diues eſſet,ꝓpter nos egenus factus eſt, vt inopia eius diuites eſſemus. Hanc regis Meſſiæ
paupertatem in primo ſuo aduentu Hiere.admirans, ait: Quare quaſi colonus venturus es in Hier. 14.
terra,& quaſi viator declinans ad manendum?[& aſcendens ſuper aſinam & ſuper pullũ filiũ
aſinæ:]Hoc in Chriſto domino noſtro fuiſſe impletum in die palmarum, ſacroſancti euangeliſtæ
cõcorditer profitentur.Scriptũ eſt enim in Luca: Com aũt appropinquaret iã ad deſcẽ Lucę 19.
ſum montis Oliueti,cœperunt omnes turbæ deſcendentium gaudentes laudare Deum voce
magna, ſuper omnibus quas viderant virtutibus, dicentes: Benedictus qui venit in nomine
domini, pax in cælo & gloria in excelſis.Credendum eſt quoq;,quod Chriſtus ſucceſſiue ſuper
vtrunq; animal ſedit, quemadmodum ſuper Matth.plenius comprobaui, Porro ſecundum
Hiero.per aſinam deſignabatur populus Iudęorũ,qui iugũ legis diu portauit: ꝑ pullum
gentiles,qui populus frenorũ legis diuinæ ignarus,laſciuus fuit atq; indomitus. Chriſtus ergo
vtriq; animali inſedit,ad figurandũ quod in militãti eccleſia electis ex vtroq; populo pſideret.
[& diſperdam quadrigam ex Ephraim & eqoum de Hieruſalem]i.equi & currus non
erunt cauſa pugnandi in tribubus Iſrael,ſed pax atq; concordia,ideo ſubditur:[& diſſipabit
arcus belli:]Vnde in Eſaia habetur: Non leuabit gens contra gentem gladium. Et Hiere. In Eſaiæ 2.
diebus illis Iſrael habitabit confidenter.In Chriſti enim aduentu fuit pax inaudita,longa & Hier. 23.
magna,toto orbe Romanis ſubiecto.Ex his confunditur Iudæorum figmentum,dicentium
quod Chriſtus in primo ſuo aduentu omnibus mundi regnis temporaliter præſidebit,multos
q; gentilium occidet.Vnde iam ſubditur:Et loquetur pacẽ gentibus] quia apoſtolis iuſſit
prædicare gentibus euãgeliũ pacis,immo ꝑ ſeipſum aliquibus gentilium in Euangelio legi
tur prędicaſſe.Hinc de Chriſto loquitur pater in Eſaia:Ecce teſtem populis dedi eum,ducem Eſaię 55.
ac pręceptorẽ gentibus.Et item:Dedi te, inquit,in lucem gentiũ,vt ſis ſalus mea vſq; ad extre
mũ terrę.Chrs nãq; pacẽ docuit & pręcepit,ſuiſq́; apoſtolis dixit Mat.10.In quancũq; domũ
intrauritis,primũ dicite: Pax huic domui. [& poteſtas eius à mari vſq; ad mare] i. per oẽm

terram à brachijs maris magni, inter ſe vehementer diſtantibus.[& à flumine] Iordanis ſeu
alio quolibet,[vſq; ad fines terræ]quia vbiq; diffuſa fuit prędicatio nouæ legis.Propter quod
prædixit Pſalmiſta: Dominabitur à mari vſq; ad mare, & à flumine vſq; ad terminos orbis
terræ.Conſequenter propheta vel Deus pater omnipotens per prophetam alloquitur Chri-
ſtum.[tu quoq; in ſanguine teſtamenti tui] i.merito tuæ benedictæ paſſionis & ſanguinis tui
effuſione,qua confirmatum eſt nouum teſtamentum, ſecundum quod Chriſtus hora cœnæ
dixit apoſtolis:Hic eſt calix noui teſtamēti in meo ſanguine.[emiſiſti vinctos tuos] i.ſanctos
patres,& eos qui ſolo originalis peccati reatu differebantur à gloria. [de lacu in quo non
eſt aqua] i.de limbo inferni,in quo conſolatio defuit ſeu refrigerium vitæ æternæ.Chriſtus
equidem in die reſurrectionis hoc fecit,illos de inferno ſecum ducendo,ſicut per Oſee loqui
Oſee. 13. tur:Ero morſus tuus inferne.Vnde & hoc loco nomine laci intelligit Hieronymus infernũ,
in quo nulla eſt refrigeratio. Verum de hoc inferno quantũ ad partem eius,in qua nulla eſt
ſpes futuræ liberationis, ſancti patres nõ fuerunt.Deniq; quæ ſequũtur,intricata ſunt valde,&
à diuerſis multiformiter intelliguntur.Itaq; ait:[Conuertimini ad munitionem] i.ad tutum
locum redite,[vincti ſpei] i.qui captiui fuiſtis cũ ſpe euadendi.Hoc ſanctus Hieron.bene atq;
catholice refert ad præfatos electos, qui cũ Chriſto aſcenderũt paradiſum cæleſtem,qui eſt
munitiſſimus locus.Quidam expõnũt de vocatione gentiũ ad euangelicam legem,quę eſt fir
ma munitio.Alij de reditu Iudæorũ à Babylone ad Hieruſalem reædificatam.Alij de reuerſio-
ne Iudæorũ à facie Antiochi regis fugientiũ, qui auditis victorijs Iudæ Machabæi fratrũq;
eius contra duces Antiochi,ad Iudam de diuerſis locis reuerſi ſunt. Sed quoniam tædioſum
atq; prolixũ eſſet,omnes expoſitiones has proſequi,vnam quæ rationabilior apparet, dedu-
cam.Sequitur ergo:[Hodie quoq; annũcians] i.iam nũc per Zachariam prophetam iſta prę-
dicens atq; inſinuans.[duplicia reddam tibi] i.præmium copioſum ac ſuperabũdans pro la-
bore temporali & perſecutione terrena, ſcilicet duplicem ſtolam, quæ eſt gloria corporis &
animæ.Propter quod ait Apoſtolus 2.ad Corin.4. Id quod eſt in præſenti modicũ & leue tri
bulationis noſtræ,ſupra modũ in ſublimitate æternũ gloriæ pondus operatur in nobis.Chri
Lucæ 6. ſtus quoq; in euangelio:Menſuram,inquit, bonam & cõfertam & coagitatã & ſupereffluen-
tem dabũt in ſinus veſtros.[Quoniam extẽdi mihi Iudã,quaſi arcũ] i.electos Iudæos in Chri-
ſtum credentes mihi aſſumpſi,vt ſicut per arcũ aduerſarij compelluntur & ſagittantur:ſic per
eos gentes,qui fuerant Deo inimici,conuertantur & Chriſto ſubdantur. De his eñ in Eſaia
Eſai. 66. dominus loquitur:Mittã ex eis qui ſaluati fuerint,ad gentes longe tenentes ſagittã,de quorũ
Pſal. 44. ſagittis ait Pſalmiſta: Sagittæ tuæ acutæ, populi ſub te cadent in corde inimicorũ regis. [im-
pleui Ephraim] i.filios Iſrael ex decem tribuũ plebe in Chriſtũ credentes,ſpiritu ſancto.No-
mine equidẽ Ephraim,regnũ ac populus decẽ tribuũ in ſcripturis ſępius deſignatur.Apoſto
li aũt pro maiori parte,multiq; credentiũ ex Iudaiſmo in primitiua eccleſia, ex decẽ tribu-
bus erant, de quibus cantamus in Pſal.67.Principes Iuda duces eorũ, principes Zabulon &
principes Neptalim.[Et ſuſcitabo filios tuos Sion] i.apoſtolos atq; ex ſynagoga Chriſtifide-
les,[ſuper filios tuos Græcia] i.ſuper plebem Græcorũ,cui multi apoſtolorũ prędicaſſe noſcũ
tur.[& ponam te quaſi gladiũ fortiũ] i.mea virtute infidelibus,o fidelis ſynagoga, ſeu primi
tiua eccleſia,præualebis conuertendo eos ad fidem per hoc, quod efficaciter ingeres eis verbũ
Dei,quod eſt gladius ſpiritus,ſicut ad Epheſ.6.dicit Apoſtol.Vnde & Eſa.49. habetur: Dñs
poſuit os meũ,quaſi gladiũ acutũ.[& dominus Deus ſuper eos videbitur] i.gratia atq; potẽ-
tia eius in illorũ conuerſione ſplendebit ac innoteſcet.[& exibit vt fulgur iaculũ eius] i.ſermo
diuinus(qui eſt ſagitta ſpiritualis,de qua Eſa.49.aſſeritur:Poſuit me dñs quaſi ſagittam ele-
ctam)ſplendide atq; velociter ab apoſtolorũ ore ad corda illorũ procedet.[Et dñs meus in tu
ba canet] i.per euangelicam apoſtolorũ prædicationem tubalem illis,quæ ſalutaria ſunt, in-
Eſaię 58. ſonabit.Vnde & Eſaias: Quaſi tuba,ait,exalta vocem tuam.Hinc Chriſtus in Euangelio Io-
Marci 3. annem & Iacobũ appellat filios tonitrui. [& vadet in turbine auſtri] i. per apoſtolos, alioſq;
credentes,etiam auſtralibus viciorũ turbine inquietis verbũ Dei inferet gratioſe.[Dñs exerci-
tuum proteget eos]videlicet prædicatores & milites ſuos præfatos, ne frangantur aduerſis.
[& deuorabũt & ſubijcient lapidibus fundæ] i.prędicationibus & comminationibus ſcriptu-
rarũ infideles totaliter ſuperabũt,eorũq; vitia conſument,& ipſos euãgelicæ legi prorſus ſubij
cient.Prophetæ aũt frequenter metaphorice & obſcure loquuntur.Et iam mox in fine huius
cap.eluceſcet,quod Zacharias metaphorice nunc loquitur.[& bibẽtes] i.prædicatores prę-
dicti de aliorũ conuerſione ſeipſos ſpiritualiter reficientes,[inebriabũtur quaſi à vino] i. exu
beranter omnino delectabũtur in domino,ſicut & Paulus ſcribit diſcipulis ſuis:Nunc viuim⁹
1.Theſ.3. ſi vos ſtatis in domino.[replebũtur vt phialæ] i. chariſmatibus ſpiritus ſancti mirabiliter re-
dundabũt.Vnde Paulus profatur 2.Cor.7.Repletus ſum conſolatione, ſuperabundo gaudio
in omni tribulatione noſtra. [& quaſi cornua altaris] quæ ſacrificiorũ ſanguine replebantur
in lege.Iuxta hunc modum fertur in Pſalmo 35.Inebriabuntur ab vbertate domus tuę.Et 67.
Iuſti

epulentur & exultent in conſpectu Dei. Atq; in Canticis: Comedite amici & bibite, & ine- Canti. 5.
briamini chariſſimi. [& ſaluabit eos dominus Deus eoꝝ in die illa] i. in euangelicæ legis præ
dicatione ſanctos ſuos prædicatores de omniũ perſecutoꝝ manu eripiet, æternaliterq; ſalua-
bit. [vt gregem populi ſui] i. ſicut oues ſuas electas, quibus ait: Nolite timere puſillus grex, q̃a
cõplacuit patri dare vobis regnũ. Vnde & Paulus 2. ad Timo. 4. ſcribit: Dñs mihi aſtitit & cõ Luc. 12.
fortauit me, vt p̃ me prædicatio impleatur: liberauit me aũt dñs ab omni opere malo, & ſaluũ
faciet in regnũ ſuũ cęleſte. [quia lapides ſancti] i. p̃fati apoſtoli & viri p̃fecti à Deo electi. [ele-
uabuntur ſuper terrã] i. per dona gratiæ meritaq; præclara magni erunt in eccleſia militãti.
Deinde per dona gloriæ & pręmium cõſummatũ in eccleſia triumphanti & regione viuoꝝ,
quæ eſt terra ac patria beatoꝝ. De eis nanq; fertur in Pſalmo 44. Conſtitues eos principes ſu
per oẽm terrã. Ecce ex iſto oſtenditur, quod propheta hic metaphorice loquitur, præſertim
cũ ſubdat: [Quid eñ bonũ eius eſt, & q̃d pulchrũ eius?] i. quid Deo omnipotẽti deroꝝ, gratũ
& placitũ eſt, [niſi frumentũ electoꝝ] i. corpus Chriſti, ex pane frumenti cõſecratũ, ſeu ipſe-
met Chriſtus q̃ ait: Niſi granũ frumẽti cadens in terrã, mortuũ fuerit, ipſum ſolũ manet. Et alī Ioan 12.
bi: Ego ſum panis viuus. Et: Caro mea vere eſt cibus. De quo & in Pſalm. 71. cãtamus: Erit fir & 6.
mamẽtũ in terra in ſummis montiũ. Vbi pro firmamẽto alia tranſlatio continet, frumẽtum mī
& alia memoriale triticũ. [& vinũ germinans virgines?] i. ſanguis Chriſti ſub vini ſpecie, ad
virgineã vitã ſua gratia conferens ac perducẽs. Certum eſt aũt, hæc de cõſueto materiali fru-
mẽto & vino non poſſe intelligi: corporalia nãq; nõ ſunt Dei præcipua bona. Quidã vero p̃
frumentũ electoꝝ intelligunt legem diuinã, quæ eſt ſpiritualis fidelium cibus: per vinum ve-
ro, eruditionem ſacræ ſcripturæ, quæ gignit credentes.

¶Expoſitio literalis Cap. X. Petite à domino pluuiam. Art. XIIII.

QVemadmodũ præcedẽs cap. præſertim ab illo loco, Exulta ſatis filia Siõ, à quibuſdã ad
literam exponitur pro tempore Chriſti, ita & pręſens capitulũ. Veruntamẽ aliq̃ ipſum
exponũt de multiplicatione fructuũ terræ, & magnitudine victoriaꝝ tempore Macha
bæoꝝ. Tanta demũ eſt capituli huius difficultas, vt ſanctus Hieron. dicat: Omnis hic locus ob
ſcurus & dubius eſt. Itaq; primã expoſitionẽ, quæ ſpiritualior eſt atq; vtilior, diffuſius proſe-
quar, deinde aliã tangã. Quoniã ergo in præcedẽti capitulo annũciauit propheta de Chriſti
aduentu & gentiũ concurſione ad ipſum, nũc admonet: [Petite] o oẽs, qui Chriſti optatis ad-
uentũ, [pluuiã] i. cæleſtis gratiæ & euangelicæ prædicationis irrigationẽ, [à domino,] vt De9
pater filiũ ſuum mittat in mundũ. De quo canit Pſal. Deſcendet ſicut pluuia in vellus, & ſicut Pſal. 71.
ſtillicidia ſtillantia ſuper terrã. Doctrina quippe pluuiæ comparatur, iuxta illud Deutero. 32.
Concreſcat vt pluuia doctrina mea. [in tẽpore ſerotino] i. in vltima mundi ætate & noui tem
pore teſtamẽti, de quo ait in prima ſua epiſtol. Ioan. Nouiſſima hora eſt. [& dominus faciet 1. Ioã. 2.
niues] i. documenta & gratiæ dona, vitioꝝ ardorẽ & concupiſcentiæ æſtum extinguentia. [&
pluuiã imbris] de q̃ iã dictũ eſt, quæ animæ infœcũditatẽ, ſiccitatẽq; tollit. [& dabit eis ſingu-
lis herbã] i. incremẽtũ ſp̃ualis fœcũditatis, [in agro] cordis vel in ipſa eccleſia, quę eſt ager do
minicus. Hæc ergo ad veri Dei cultũ pertinentia, ſunt petenda. [Quia ſimulacra locuta ſunt
inutile] i. idola, quæ gentiles & aliquando Iudæi coluerunt, inutiliter ſuis cultoribus ſunt lo-
cuta, immo dæmones per illas imagines: non enim ſtatuæ illæ, ſed dæmones per eas, reſponſa
dederunt. [& diuini] i. fururoꝝ coniectores, [viderunt mendacium] i. falſum prædixerunt,
[& ſomniatores] i. qui ex ſomnijs ſuis phantaſticis de rebus ferre ſententiam præſumpſerũt.
[fruſtra locuti ſunt] alijs, & vane conſolabantur deſolatos. idololatriæ nanq; diuinationibus,
ſomnijs, atq; augurijs intendebant gentiles, & frequenter Iudæi. Quo contra ſcriptũ eſt in Le Leui. 19.
uitico: Nõ augurabimini, nec obſeruabitis ſomnia. In Eccleſiaſtico quoq;: Somnia extollunt Eccl. 34.
imprudentes: quaſi qui appræhendit vmbrã & perſequitur ventũ, ſecundũ hoc viſio ſomnio-
rum. Multos errare fecerunt ſomnia, & exciderunt ſperantes in illis. Diuinatio erroris & au-
guria vanitas eſt: ne dederis cor tuũ in illis. [Idcirco abducti ſunt quaſi grex] i. prædictis va-
nitatibus intenti, per errores à via veritatis atq; iuſtitiæ errauerunt. Vel in captiuitatem trã-
lati ſunt. Propter q̃d in Eſaia legitur: Oẽs nos quaſi oues errauimus, vnuſquiſq; in viã ſuã de- Eſai. 53.
clinauit. [& affligẽtur] aduerſis & debitis pœnis, niſi pœniteant, [q̃a nõ eſt eis paſtor] i. fidelis
atq; idoneus doctor, p̃latus ſeu princeps. Ideo Moſes orauit ad dñm Num. 27. Ne ſit populus
tuus ſicut oues abſq; paſtore. & in prouerb. Salomõ ſcribit: Vbi nõ eſt gubernator, populus Prou. 11.
corruet. [Super paſtores iratus eſt furor meus] Iſtud de indignis & falſis paſtoribus tã Iudæo-
rum q̃ alioꝝ intelligi poteſt, qui ſua negligentia atq; malitia ſeipſos & alios perdiderũt. Hinc
per Ezechielẽ dñs proteſtatur: Væ paſtoribus q̃ paſcebant ſemetipſos. His nõ tantũ ira, ſed & Ezec. 34.
furor imminet Dei, quia iudicium duriſſimũ in his qui præſunt, fiet. Et Hiere. ait: Vlulate pa Hier. 24.
ſtores, & clamate, & aſpergite vos cinere optimates gregis, q̃a impleti ſunt dies veſtri, vt in-
terficiamini, & cadetis quaſi vaſa precioſa. [& ſuper hircos viſitabo] i. paſtorũ illoꝝ diſcipu-
los, in vitijs conſentientes ſuis paſtoribus, puniã. Huius aũt cauſam vel ſignum ſubiũgit pro-

pheta:[Quia viſitabit domin⁹ exercituũ gregẽ ſuũ]i.oues,electos videlicet[domũ Iuda]pu-
ta Iudæos in Chr̃m credentes,& cæteros ei fideliter cõfitentes cõfeſſione laudis diuinæ ac pro
priæ culpæ. Hæc viſitatio in bono accipitur.[Et poſuit eos quaſi equũ gloriæ ſuæ in bello]i.
in bonis fecit eos fortes,victorioſos ac agiles cõtra humanæ hoſtes ſalutis,inſtar equoꝝ præ-
ualidoꝝ.[ex ipſo angulus]i.ex præfato Dei grege ꝓceſſit regia dignitas,quæ continet popu
los,& copulat eos.[& ex ipſo paxillus] i.poteſtas ſeu ordo ſacerdotalis,in quo alij pendent,
quemadmodũ in paxillo alia ſuſpenduntur.Propterea in Eſaia dñs ait: Figã illũ, puta Elia-
1. Pet. 2. chim ſacerdotẽ,quaſi paxillũ.Et Petrus:Vos,inqt,genus electũ,regale ſacerdotiũ.Denique in
dño Papa vtriuſque poteſtatis reſidet plenitudo. Et ſicut ꝑ angulũ Imperator, ita ꝑ paxillũ ſum
mus poſſet accipi pontifex, immo ꝑ vtrũque illoꝝ intelligi poteſt Chr̃s rex & pontifex noſter,
Pſal. 21. qui ſecundũ naturã aſſumptã eſt de grege eccleſiæ,ſic enĩ caput Chr̃i Deus.Et ipſemet:Nar-
rabo,inquit,nomẽ tuũ fratribus meis.[& ex ipſo arcus prælij] i.efficacia impugnandi aduer-
ſarios veritatis,videlicet ſapientia,virtus & eloquentia. De quibus teſtatus eſt Chr̃s Lucæ 21.
Ego dabo vobis os & ſapientiã,cui nõ poterũt reſiſtere & contradicere oẽs aduerſarij veſtri.
[ex ipſo egredieť omnis exactor ſimul] i.à grege Dei electo ſeparabiť & recedet omnis in-
dignus ac reprobus,dominator ſiue oppreſſor,iuxta illud in prima Ioannis Canonica:Ex no-
1. Ioã. 2. bis prodierunt,ſed nõ erant ex nobis: nã ſi fuiſſent ex nobis, permãſiſſent vtique nobiſcũ. [Et
erunt quaſi fortes conculcantes lutũ viaꝝ in prælio]i.omnibus aduerſarijs ſuis,mundo,car-
ni,diabolo,victorioſiſſime Deo auxiliante præualuerũt,quẽadmodũ ait Apoſt. Rom.8.Cert⁹
ſum,quia neque angeli,neque principatus,nec vita,nec mors,neque creatura alia poterit nos ſepa
rare à charitate Dei.[& bellabũt,qa dñs cũ eis eſt] nõne ſancti in primitiua eccleſia fortiſſime
contra hoc ſeculũ nequã,cõtra diabolũ & ꝓpriũ corp⁹ pugnauerunt,cũ dicat Apoſt. 2. Ti.2.
Nõ coronabiť,niſi q legitime certauerit:Et itẽ 1.Co.15.Si ſecundũ hoĩem ad beſtias pugnaui
Epheſi? Fuit autẽ Chr̃s cum eis per gratiã ſingularẽ,qa ait Ioan.15.Sine me nihil poteſtis fa
Mat. 26. cere.Vnde hac Dei grã Petrus deſtitutus, mox ad vocẽ ancillæ ſuccubuit, q poſtea in verbo
Acto. 4. oris ſui contra principes ſacerdotũ triũphãter pugnauit.[& cõfundenť aſcẽſores equoꝝ]i.fi
lij huius ſeculi in ꝓpria fortitudine confidentes.Quidã enĩ eoꝝ bene cõfuſi ſunt, ad pœniten
tiam redeuntes:alij in malitia ꝑſiſtentes,æternã confuſionẽ illapſi ſunt. Eſt nempe duplex con
fuſio,ſcilicet bona & mala,ſecundum illud Eccleſiaſt. 4. Eſt confuſio adducẽs peccatũ, & eſt
confuſio adducẽs gloriã & gratiã.[& confortabo]per dona ſpiritus ſancti,ꝑ virtutes & gra-
tiam multiformẽ [domum Iuda] i. ex Iudaiſmo credentes in Chr̃m de regno duaꝝ tribuũ.
[& domum Ioſeph ſaluabo] eos videlicet, qui ex decẽ tribubus crediderunt, q noĩe Ioſeph
deſignantur,eo quod primus eoꝝ rex fuit Hieroboã de tribu Ephraim filij Ioſeph.[& cõuer
tam eos]ad fidẽ catholicã,[quia miſerebor eoꝝ]bonitas enim & pietas Dei,nõ meritum no-
ſtrum,eſt totius ſalutis & gratiæ noſtræ prima principaliſque cauſa. ideo ait Pſal. 43. Brachiũ
eoꝝ non ſaluauit eos,ſed dextera tua & brachium tuum, & illuminatio vultus tui,quoniam
complacuiſti in eis.[& erunt ſicut fuerunt,quando nõ ꝓiecerã eos]I.donis gratiæ abundabũt,
quẽadmodum ipſi ſeu patres eoꝝ,quãdo peccatis à me auerſi nõ fuerãt. Sicut aũt tẽpore Da-
uid fuit magna valde in Synagoga deuotio,ſic multoque plus, quãdo poſt reſurrectionẽ Chr̃i
miſſus eſt filijs prælectis Iſrael ſpiritus ſanctus.[Ego enĩ dñs Deus eoꝝ,& exaudiã eos] Ideo
1. Ioan. 3. Ioan.in prima fatetur ſua Canonica:Fiduciã habemus ad Deum,& quicquid petierimus,ac-
Ioan. 14. cipiemus.Chriſtus quoque in euangelio: Si quid petieritis patrẽ in nomine meo,hoc faciam.

¶ Porro in quàm ſupernaturalibus & miraculoſis operibus Deus exaudierit eos, in Actib⁹
Apoſtoloꝝ,Legendis Chronicisque ſanctoꝝ relucet. [Et erunt quaſi fortes Ephraim] i. ſicut
Ioſue ac cæteri iuſti de tribu Ephraim nati, qui ab æquitatis ſemita non diſceſſerunt, ꝓut de
ipſo in Ioſue legitur, q nõ ꝓteriuit de vniuerſis mãdatis domini, ne vnum qdẽ verbum. [&
Ioſue 11. lætabiť cor eoꝝ qũ à vino] i.ſpiritualib⁹ delectationib⁹ exuberabunt in Deo,qbus & Chr̃s lo-
quut⁹ eſt Luc.x.Gaudete, qa noĩa vr̃a ſcripta ſunt in cælis.Et rurſus 6.Gaudete in illa hora &
exultate,qñ videlicet oẽm aduerſitatẽ & ꝑſecutionẽ patimini.[& filij eoꝝ] i.diſcipuli ꝑ eos in
Chr̃o renati ꝑ ꝑdicationẽ atque baptiſmum.[videbunt] i.gratiã patrũ ſuoꝝ cognoſcẽt,[& lęta
buntur] cõſiderãdo beneficia Dei. [& exultabit cor eoꝝ in dño] ſicut in principali obiecto, oĩs
boni datore primo,ſummo,digniſſimo,ad quẽ referẽda eſt oĩs lætitia,ex creatis bonis cõce-
pta,vt oĩno q gloriať,in dño glorieť, in quo ſolo delectari debet rationalis creatura. [Sibila-
bo eis] i.verbum euangelicę legis eis annunciabo.[& congregabo illos] ſpirituali vnione per
fidẽ,ſpẽ, & charitatẽ.[qa redemi eos]Chr̃s enĩ quãtum in ſe eſt, vniuerſos redemit. [& multi-
plicabo eos,ſicut ante fuerãt multiplicati.]apoſtoli enĩ,alijque ex Iudaiſmo cõuerſi,plures ſpi-
rituales filios habuerunt,videlicet vniuerſos quos genuerunt in Chriſto, quàm vnquam car
nales filios habuit ſynagoga. [& ſeminabo eos in populis] i. per diuerſas gentium nationes
& terras diſpergã,& mittam apoſtolos & primos ex Iudæis credentes, de quibus ſcriptũ eſt
Eſaię 42. in Eſaia:Ponent domino gloriam, & laudem eius in inſulis nunciabũt. Quibus & Chr̃s ait:
Euntes

Euntes in mundum vniuerſum, prædicate euangeliũ omni creaturæ. [& de lõge recordabunt Mar. vlt.
nois mei] i. de oibus finibus mundi me collaudabũt p̃ ſeipſos, & eos q̃s cõuerterint. Propter
q̃d cecinit Eſa. 24. A finibus terrę audiuimus laudes, gloriã iuſti. [& viuẽt] vita grẽ in via, &
vita gloriæ in patria. [cum filijs ſuis] ſpũalibus ac deuotis, [& reuertent] p̃ mentis recollecti-
onem atq; affectuum aduuationẽ ac ſimplificationẽ in Deum, vt vnum illud q̃d ſolũ neceſſa-
rium, vltimate intendãt. [& reducã eos de terra Aegypti, & de Aſſyrijs congregabo eos] i. de
terris diſperſiõis eoꝝ eripiã eos. [& ad terrã Galaad & Libani adducã eos] Plurimi q̃ppe Iu
dæi in mundi partib' cõuerſi, ad terrã p̃miſſionis redijſſe ex deuotiõe legunt. [& nõ inueniet
eis locus] Hoc accipi poteſt, quia tot cõuerterunt, q̃ ſolita locoꝝ anguſtia cõtineri non po-
terãt, iuxta illud in Eſaia: Anguſtus eſt mihi locus: fac ſpatiũ, vt habitẽ. [Et trãſibũt in maris Eſa. 49.
freto] p̃ loca aquoſa redeũdo ad terrã optatã nauigio aut pari adminiculo. [& p̃cutiet in ma-
ri fluctus] i. fluctus marinos ceſſare dñs faciet, vt ſecure p̃cedant. Vnde p̃ Eſaiã dñs ait 60. Me
inſulæ expectãt, & naues maris in principio, vt adducã filios tuos de lõge. [& cõfundent oĩa
p̃funda fluminis] i. p̃ modũ erubeſcẽtis ſe habebũt, dum iuſſiõe diuina à naturali deſinũt flu-
ctuatione turbulẽta. [Et humiliabit ſuperbia Aſſur] i. Aſſyrioꝝ elatio dejciet, quia cõuerſi
ex eis, facti ſunt humiles, increduli vero in tartaꝝ ſunt p̃iecti. [& ſceptrũ Aegypti recedet]
à priſtina idoloꝝ cultura, vel in parte magna deficiet, q̃a Octauianus, ſub q̃ natus eſt Chrũs,
regnum Aegypti ſibi ſubiecit, atq; in diuerſas partes diuiſit, vt eſſet de cætero regnũ humile
& non rebelle. [Cõfortabo eos] videlicet primitiuæ eccleſiæ filios: [in dño, & in noie eius am
bulabunt] i. in ipſo, & ſecundũ voluntatẽ ipſius, atq; in gratia eius ac ſpe diuina in oibus con
uerſari, prædicare, & facere ſatagẽt. [dicit dñs] Ecce in iſto verſiculo rurſus loquit Deus dñs
de Deo dño, q̃ſi de alio, p̃ q̃d in diuinis pluralitas p̃ſonarum innuit. ¶ Nunc breuiter tãgam
quõ præſens cap. p̃ tẽpore Machabæoꝝ poſſit exponi. Itaq; q̃d in eius exordio dicit, [Peti-
te pluuiã à dño, &c.] accipiendũ eſt de pluuijs, q̃bus terra Iſrael fœcundabat, & ad fructifican
dum neceſſariæ erãt. [Viſitauit dñs exercituũ gregẽ ſuũ, domũ Iuda] i. fideles atq; conſtantes
illos, q̃ ſub p̃ſecutione Antiochi p̃manſerũt in lege, q̃bus præfecit Iudã Mach. & fratres ipſi-
us, ex q̃ grege fuit angulus, ſ. regia dignitas: & paxillus, i. ſacerdotiũ & arcus prælij, i. viri for
tiſſimi ad pugnandũ. Vnde ait Hieron. Iudas Mach. & q̃tquot de gñe eius principes fuerunt
in populo, & angulus erãt, quia regia poteſtate populũ continebãt: & paxillus, quia fuerũt ſa
cerdotes: & arcus prælij, quia viri fortiſſimi, vt non ſolũ aciẽ exercitum'q; diſponerẽt, ſed pri
mi ad præliũ p̃ſilirent. [& erunt q̃ſi fortes cõculcantes lutum viaꝝ in prælio] lõgo ſiquidẽ tẽ-
pore oppreſſerũt Macedones. [& confundent aſcenſores equoꝝ] videlicet duces regũ Græ
ciæ, contra quos Mach. cum ſuis pugnauit atq; præliauit, ſicut 1. Mach. copioſe deſcribitur.
[& confortabo domum Iuda] i. eos qui de genere Iudæ Machabæi fuerunt vel ex duaꝝ tri-
buum populo Machabæum iuuerunt. [& domum Ioſeph ſaluabo] i. illos qui ex decem tri-
bubus ſibi aſſiſtebant, de manu aduerſarioꝝ eripiam. [& conuertam eos de locis] ad q̃ con-
fugerunt, In quibus & latuerunt ad tempus, ſ. in deſerto, iuxta illud ſecundi lib. Mach. Iudas
Machabæus ſeceſſerat in deſertum locum, ibiq; inter feras vitam in montibus cum ſuis age 2. Mac. 5.
bat, & fœni cibo veſcentes demorabantur. [Ego dñs Deus exaudiam eos.] q̃ mirabiliter De
us exaudierit Iudã & commilitones eius, 1. & 2. Mach. lib. ſatis deſcribitur. [& lætabitur cor
eorum quaſi à vino.] p̃ręliabantur enim prælia Iſrael cum lætitia, & poſt victorias quaſdam
valde ſupernaturales, maximas Deo gratias referebant, iuxta illud 2. Mach. 10. In hymnis &
confeſſionibus benedicebãt dño, qui magna fecit in Iſrael, & victoriam dedit eis. [& filij eo-
rum videbunt patrum ſuorum triumphos, & lætabunt. Sibilabo eis] i. ſono aliquo, vt reuer-
tantur, eis inſinuabo. [& congregabo illos, quia redemi eos] de aduerſantiũ manibus. [& mul
tiplicabo eos, ſicut ante fuerant multiplicati] anteq̃ ſ. Babylonica fuit captiuitas, [& ſemina
bo eos in populis] Iudas namq; cum ſuis diuerſas gentiliũ terras intrauit atq; vaſtauit, videli-
cet terram Philiſtijm, Idumææ, filiorum Ammon & Syriæ. [& de longe recordabũtur mei]
in omni enim loco Deo gratias referebant. [Et reducam eos de terra Aegypti & de Aſſyrijs]
Iudæi namq; hincinde diſperſi, audita eorum, qui in terra Iſrael habitabant, proſperatione,
redierunt illuc quàmplurimi. [& non inuenietur eis locus] i. terra Iſrael capere eos non po-
terit. Hoc per hyperbolen dictum eſſe intelligi poteſt, eo q̃ vltra ſpem plures valde reuerſi
ſunt. Cætera ex præinducta expoſitione vtcunq; clareſcunt.

¶ De ſpũali & myſtica eiuſdem cap. X. elucidatione. Art. XV.

VNiuerſis autem fidelibus, id quod ait ſcriptura iſta, implendum eſt: [Petite pluuiam] i.
diuinorum ſtillicidiorum inſtillationem à Deo in mentem, vberrimã quoq; à ſpũſan
cto fœcundationem, refrigerationem, & ſalutaris ſapientiæ aquam. Vnde apud Ioan-
nem dicitur: Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, nõ ſitiet in æternũ. [& dñs faciet niues] Ioan. 4.
i. dona gratiæ, deſiderioꝝ maloꝝ ardorẽ delẽtia. [& pluuiã] optatã iam dictã infundet, ſecun
dum illud Apoc. 21. Qui ſitit, veniat: & qui vult, bibat aquã vitæ gratis. Hinc Ioan. 7. legitur:

Clamabat IeſusːSi quis ſitit, veniat ad me, & bibat. [& dabit eis ſingulis herbã] i. bonæ famæ
odorem, virtutum virorem, ſpũale germen. [in agro]cordis atq; eccleſiæ. Omnis enim q pe-
Matth. 7 tit, accipit& qui quærit, inuenit. [quia ſimulacra]i. vana phantaſmata, fœminaꝶ imagines
cordi impreſſæ, peccata, præſertim auaritia, quæ idoloꝶ eſt ſeruitus, hæreticoꝶ & ſchiſma-
ticoꝶ figmenta & dogmata, hypocriſis, & cætera vitia ſpecie virtutum velata. [locuta ſunt
inutile]quia ad inaniſſima verba faciunt hoiem proſilire. [Et diuini] qui ſibi q̃d Dei eſt vſur
pantes, de futuris ꝓnoſticant inordinate, & longam ſibi vitam ꝑmittunt. [viderũt mendaci-
um]quia decepti, [& ſomniatores fruſtra locuti ſunt]ecce his verbis docemur ſomnia vana
2. Cor. 11 contemnere, nec ſomniatoꝶ verbis intendere. Circa quod multi imprudenter ſe habent, &
tales ſæpe à dæmonibus ad magnas illuſiones trahunt. Angelus quippe ſatanæ ſe transfigu-
rat in angelum lucis. Vnde ſubiungitː[Abducti ſunt] à Deo & veritate doctrinæ per vitia &
errores. [affligent]vltione diuina, [quia nõ eſt eis paſtor]Chriſtum enim, q ait Ioan. 10. Ego
ſum paſtor bonus, non imitant, ideo deuorant ab infernalibus lupis, de qbus cãtamus Pſal.
73. Ne tradas beſtijs animam cõfitentẽ tibi. [Super paſtores iratus eſt furor meus] ſicut dicit
S. BernardusːA nullis ſuſtinet Chriſtus tantam iacturam atq; iniuriam, vt à ſacerdotibus, ꝓ-
latis, paſtoribusq; indignis, qui gregem ſibi creditum negligũt, & animas pro qbus ſangui-
nem ſuum Chriſtus effudit, perire permittunt, immo ſæpe & faciunt, ſubditos ſcandalizan
do, inſufficientes vicarios ſubſtituendo, ſeculariter carnaliterq; viuẽdo. His ergo iuſtiſſime
iratus eſt furor impaſſionabilis Dei. Quocontra beatiſſimus archiapoſtolus Petrus in pri-
1. Pet. 5. ma ſua hortat canonicaːSeniores obſecro, paſcite q in vobis eſt gregẽ, prouidẽtes ſecundũ
Deum, nõ turpis lucri gratia, neq; vt dñantes in cleris, ſed forma gregis effecti, & ex animo.
[& ſup hircos viſitabo]i. carnales & reprobos, de qbus Matt. 25. fert, q̃ Chriſtus ſtatuet oues
à dextris, hœdos aũt à ſiniſtris. [Viſitabit dñs exercituũ gregẽ ſuũ domũ Iuda]i. veros Chri
confeſſores, & electoꝶ eccleſiam. Tales enim dñs Deus per gratiam ſpũſſancti, angeloꝶ ꝑſi-
dia, & alia media dirigit, cuſtodit & ſaluat, q̃uis paſtores negligẽter & vitioſe ſe habeãt, quẽ-
admodũ apud Ezech. 34. teſtaturːEcce egoipſe requiram gregem meũ, & paſcam oues me-
as, ſaluabo gregem meum. [ex ipſo angelus]i. Deus ex grege ſuo præficiet principem virtu-
oſum, qui contineat alios & cõſeruet. [& ex ipſo paxillus]i. prælatus idoneus, propter quod
Hiere. 3. in Hiere. Dabo, inquit, vobis paſtores iuxta cor meum, & paſcent vos ſciẽtia & doctrina. [&
ex ipſo arcus prælij]i. arma ſpũalis militiæ, virtutes & dona ſpũſſancti, qbus victorialiter cõ
tra oia tentamenta pugnatur. [& erunt quaſi fortes conculcantes lutũ viarum in prælio]ele-
cti nempe ac virtuoſi, diuino ſuffulti auxilio, miſerabilem iſtam ac lutoſam carnẽ caſtigãt,
Pſal. 26. refrenant, ſicq; ſatanam cum mundo ſuppeditant, cum Paulo dicentes Phil. 4. Omnia poſ-
ſum in eo q me confortat. Et cum Pſal. Qui tribulant me inimici mei, ipſi infirmati ſunt &
ceciderũt. [& bellabunt contra cõcupiſcentias]paſſiones & vitia, qbus impij vincunt & obſe
quunt. [quia dñs cum eis eſt]per gratiam adiuuantem. aliter enim & ipſi fœdus inirent cum
morte, & aduerſarijs ſuæ ſalutis manum porrigerent. Ideo illud Hiere. 20. dicere cum gratia
rum actione humilitateq; poſſuntː Dñs mecum eſt quaſi bellator fortisːidcirco qui me ꝑſe
quunt, cadent, infirmi erunt. [& confundent aſcenſores equoꝶ] i. inaniter glorioſi in ſeculo
iſto, de qbus cantat Pſal. 75. Ab increpatione tua Deus Iacob dormitauerũt qui aſcenderũt
equos. [& confortabo domũ Iuda]eos videlicet, qui in verbis & actibus dñm laudant. [& do-
mum Ioſeph] i. eos qui in virtutibꝰ creſcũt, [ſaluabo]Ioſeph aũt incrementũ vel creſcẽs in-
terpretatːqui vero in virtutibus nõ creſcit, decreſcit. Ideo dicit Apoſtolus ad Colo. 1. Ambu
letis digne Deo, ꝑ oĩa creſcẽtes in ſciẽtia Dei. [& erũt q̃ſi fortes Ephraim]i. ſpũali vbertate im
Matt. 25. plebuntːHabẽti enĩ dabit, & abundabit. Merita q̃q; de meritis oriunt, atq; ad maiora meri-
ta ꝑtrahũt, ſicut mala de malis, & mala minora ad grauiora diſponũtːidcirco q modica ne-
gligit, cito deficiet. Ephraim autẽ interpretat vbertas. [ſibilabo eis] ꝑ inſtinctũ angelicũ ac
Ioan. 3. diuinũ. Spũs enĩ vbi vult ſpirat, & vocẽ eius audisːſed neſcis vnde veniat aut q̃ vadat. [& con
gregabo illos]vt vinculo charitatis maneãt iugiter adunati, vniuſq; moris habitẽt ſimul in
domo. [& multiplicabo eos]numero & merito, quemadmodũ 1. ad Theſ. 3. orat Apoſtolusː
Vos aũt Deꝰ multiplicet, & abũdare faciat charitatẽ veſtrã in inuicẽ & in oẽs. [Reducã eos
de terra Aegypti, & de Aſſyrijs]i. de tenebris huius mũdi & poteſtate diaboli. Aegyptꝰ nãq;
(q̃ interpretat caligo)figura eſt mũdi. Aſſyrius vero(q ſecundũ Hieron. interpretat arguens
vel cõuincens)eſt diabolus, fratrũ infatigabilis accuſator. [& ad terrã Galaad & Libani]i. ad
ſocietatẽ ac vitã ſpũalem virtute ſplendentiũ. [adducam eos]vt de vitijs ad virtutes tranſmi
grẽt, virtutibusq; dealbati niteſcant. Galaad enĩ, trãſmigrationis teſtimoniũ: Libanus vero,
dealbatio interpretatur. [Et trãſibunt in maris freto] i. ſeculum iſtud mari comparatũ, ſine
ſubmerſione peccati perambulabũt. [& percutient in mari fluctus]i. inquietudines mundi
eis ſedabitːpoſt tempeſtatẽ enĩ dat Deus tranquillitatẽ, qui non ſinit nos tentari ſupra poſſi
bilitatem, & tribulationis tempore ſpecialius adeſt. [& humiliabitur ſuperbia Aſſur] i. dæ-
monum

monum tentatorum noſtrorum præſumptio deijcietur, dum Chriſti virtute ab electis vin
cuntur,atq; ſub pedibus fortium conteruntur.[& ſceptrum Aegypti recedet]id eſt, munda-
næ conuerſationis imperium cadet, nec electis fidelibus ꝓualebit. Cætera ex ꝑinductis patēt.

¶Expoſitio cap. XI. Aperi Libane portas tuas. Art. XVI.

POſtquam de proſperatione Iudæoꝝ poſt reditum de Babylone, multa prædixit prophe
ta, iam de eoꝝ calamitate non parua ꝓnunciat, ne proſperis extollant̄, ſed in die bonoꝝ
memores ſint maloꝝ.[Aperi Libane portas tuas]Secundū Hieron.& vniuerſos expoſi-
tores, hic pronūciatur deſtructio templi, ciuitatum & populi Iudæoꝝ à Romanis, ita ꝙ no
mine Libani, templum tempore Zachariæ ædificatum notatur, ob ſuam altitudinem & de-
corem. Nihil enim monte Libano in terra promiſſionis excelſius eſt, nemoroſius, ſiue cōden
ſius, ſecundum Hieron. Libanus ergo portas ſuas aperuit permiſſiue, q̄ñ per eas ingreſſi ſunt
templū Romani ſub Tito ac Veſpaſiano.[& comedet ignis cedros tuas]Romani enim tem
plum incenderūt, & oīa ligna ex q̄bus fuit conſtructū.[Vlula abies, quia cecidit cedrus.]Per
abietem principes, per cedrū ſacerdotes Iudæoꝝ ſignantur. Monet igit̄ eos propheta, vt mu
tuo ſe deplorent:q̄d enim per abietem cedrumq́; ſignificauerit, ſubdit:[q̄m magnifici]i. ſu-
periores in ſynagoga,[vaſtati ſunt]à Romanis.[Vlulate quercus Baſan, q̄m ſucciſus eſt ſalt⁹
munitus.] Si per quercus Baſan & ſaltum munitum ſeu nemoroſum, intelligunt̄ ligna illa
& arbores in regione Baſan trans Iordanem, vbi olim tribus Ruben & Gad, ac media trib⁹
Manaſſes habitauerūt:tunc quercus iubentur vlulare materialiter & metaphorice, propter
ſucciſionem ſaltus illius:Romani enim ligna ſucciderūt. Si vero ꝑ quercus Baſan intelligan
tur Iudæi ibidem manentes, tūc per ſaltū ſucciſum accipit̄ ipſa Hieruſalem vrbs Iudææ for-
tiſſima, vel templū eius firmiſſimū, cuius deſtructio fuit oībus Iudæis ratio vlulādi.[vox vlu
latus paſtoꝝ]i. ſonus & clamor maximi fletus ſacerdotum atq; doctoꝝ Iudaicæ plebis, dire
inſonuit.[q̄m vaſtata eſt magnificentia eorum]ſ. famoſum illud ac prenominatū templum
ipſoꝝ.[vox rugitus leonum]i. principum populi huius,[q̄m vaſtata eſt ſuperbia Iordanis]
i. terræ ſeu populi Iudæoꝝ circa Iordanem, qui eſt maximus fluuius in Iudæa, ſecundū Hie
ron. vnde & de fluuio illo tremebāt.[Hæc dicit dñs Deus meus: Paſce pecora occiſionis] Tu
Zacharia propheta populum iſtum inſtar brutoꝝ occidendum tempore Titi, nunc inſtrue,
prædicendo iam eorum calamitatem futuram, quatenus ipſi tempore ſuo, illam ex tuo vati
cinio perpendentes ſibi mox imminere, conuertantur, ſpūaliterq́; ſaluentur.[quæ] pecora[q
poſſederant]ea, puta Romani,[occidebant]ea,[& non dolebant]eis compatiendo.[& venun
dabant ea, dicētes: Benedictus dñs, diuites facti ſumus.] Romani quippe innumerabiles Iu-
dæos vendiderūt, & de eorum precio gloriantes, benedicebāt dño, cuius nutu & poteſtate pu
tabant ſe præualuiſſe. Et forte quemadmodū Nabuchodonoſor ad Sedechiam, ac Nabuſar-
dan ad Hieremiam dixerunt ac faſſi ſunt, ꝙ Iudæi propter peccata in Deū ipſoꝝ commiſ-
ſa, traditi eſſent in manus hoſtiles, ita Romani ſaltem nonnulli iudicabant Iudæos propter
iniquitates ſuas traditos ſibi.[& paſtores eorum]i. ſacerdotes & maiores Iudæoꝝ,[non par
cebant eis.]nam ante aduentū Romanoꝝ ſubditos aggrauauerāt, ſuaq́; infidelitate ac vitijs
ad tantam vaſtitatem eos duxerūt.[& ego non parcam vltrà ſuper habitantes terram]i. Iu-
dæorum terræ ac plebi non parcam diutius.[dicit dñs] de hac ſiquidem terra Iudææ fit ſer-
mo.[Ecce ego tradam hoīes]Iudæos[vnumquenq; in proximi ſui manum:]q̄a vt Ioſephus
ſcribit, inſtante Iudæoꝝ deiectione à Tito, maxima fuit inter eos diſcordia, ita vt in tres par
tes diuiderent̄, & ſe mutuo impugnarēt, atq; opprimerēt.[& in manu regis ſui]videlicet prin
cipis Romanoꝝ, ſeu Imperatoris, qui contra Iudæos per Titum præualuit.[& concidēt ter
ram]i. vrbes & habitacula Iudæoꝝ demolientur Romani: vniuerſas ſiquidem Iudæoꝝ vr-
bes (ſecundū Hieron.) deſtruxerunt.[& non eruam de manu eorum] i. Iudæos de manu Ro-
manorum vſq; in finem mundi non eripiam: peruenit enim ira Dei ſuper eos vſq; in finem, 1. Theſ. 2
ſicut à Daniele fuit prædictū: Ciuitatem & ſanctuariū diſſipabit populus cum duce vēturo, Dan. 9.
& finis eius vaſtitas, & vſq; in finem perſeuerabit deſolatio. De hac Iudæoꝝ vaſtatione aper
tiſſime ſcriptū eſt in Eſaia: Facti ſunt (inquit) in rapinā, nec eſt qui eruat:in direptionē, nec Eſa. 42.
eſt qui dicat, redde. Dñs combuſſit eos in circuitu, & non cognouerūt. Ideo hoc loco ait Hi
eron. Audi Iudæe, quid tibi ſpes vaniſſimas repromittis, & non audis dicentem affirmanteq́;
dñm: Non eruam de manibus eorū, quod æterna ſit apud Romanos tua futura captiuitas:
[& paſcam pecus occiſionis]i. Iudæos morti deſtinatos interim alam, donec eoꝝ tēpus ad-
ueniat.[propter hoc, o pauperes gregis]i. o vos fideles Iudæi in Chriſtum credentes, ex po-
pulo gregis præfati, ſeu ſynagogæ, q in primitiua eccleſia cuncta terrena ſpreuiſtis, vitamq́;
pauperrimam deduxiſtis:audite, quæ ſequenter dicturus ſum.[Et aſſumpſi mihi duas vir-
gas]i. duos populos ad cultum meum ego Deus omnipotens vocaui, eos videlicet, qui erant
& mihi ſeruierunt ſub lege naturæ, quando poſt diluuium tempore Noe omnibus gentibus
benedixi, & modum viuendi præſcripſi:& alios, qui à tempore Moſis vel potius Abrahæ, ſpe
cia-

cialiter ad cultū Dei vocati ſunt, puta Iudæos.[vnam vocaui decoram]i.primum populum appellaui pulchrū, vel propter naturæ puritatem, vel quoniam nondū ad idololatriam declinauit, & quia pulchrrrimum fuit, vt vniuerſitatis creator & pater omnes indifferēter ad ſe colendum vocaret.[& alteram vocaui funiculum]ſ. populum Iudæorum, quem à cæteris mihi abſcidi, meoq́ cultui ſingulariter, alijs ad idololatriam labentibus, mancipaui, quemadmodū in Deut. habetur: Pars aūt domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius.
Deut.32 [& paui gregem]quia vtrunq; populum ſuſtentaui, & ſpecialiter populum Iſrael ſpiritaliter enutriui, iuxta illud Eſa.1. Filios enutriui & exaltaui, ipſi aūt ſpreuerūt me. [Et ſuccidi tres paſtores in menſe vno]Hos tres paſtores intelligit Hieron. fuiſſe Moſen, Aaron, & Mariam, qui Deum offenderūt, atq; eodem menſe deleti ſunt aliq̄ modo. Siquidem illo menſe q̄ Maria ſoror Moſis Aaronq́; defuncta eſt, Moſes & Aaron Deum ad aquas contradictionis offenderūt, moxq́; diuinit' adiudicati ſunt non ingredi terram promiſſam, ſed mori in ſolitudine. De qbus & per Eſaiam dñs ait 43. Interpretes tui præuaricati ſunt. Itemq́; Pſal.
Pſal.140 Abſorpti ſunt iuncti petræ iudices eorum. Alij tres paſtores, accipiūt ſacerdotes, & prophetas falſos, ac principes Iudæorum, q oēs pariter poſt Chriſti paſſionem à Romanis occiſi ſunt. [& contracta eſt anima mea in eis]i.peccatis eorum indignatus ſum, & quantum ad hæc, mihi diſplicuerūt. Vnde de eis cantamus in Pſal.98. Deus tu ꝓpicius fuiſti eis, & vlciſcens in oēs adinuentiones eorum.[Siquidem & anima eorum variauit in me]i. mihi vniformiter atq; ſtabiliter non adhæſit, nec credidit, ſed ſæpe male agētes variauerūt cor ſuū à me. [Et dixi: Non paſcam vos]Deus enim comminabať frequenter ſe populū Iſrael occiſurum propter eorum peccata, ſed Moſe exorante, placatus eſt. Vel, non paſcam vos, ad terrā ꝑmiſſionis introducendo.[Quod moriť, moriať & q̄d ſuccidiť, ſuccidaſ]i. vniuerſi Iudæi, q contra me toties murmurauerūt in ſolitudine, cadāt & deleanť. Nempe de tot millib' numeratis, ſoli Ioſue & Caleph terram ſanctam ingreſſi ſunt, cæteris in eremo mortuis.[& reliq vorēt vnuſquiſq; carnem proximi ſui]i. mutuo ſe occidant, ſicut & factū fuit poſt aurei vituli adorationem, qñ tot millib' occiſis, Moſes dixit Exo.32. Cōſecraſtis manus veſtras dño, vnuſquiſq; in fratre ſuo, & proximo ſuo.[& tuli]i. à me ꝓieci, ſeu abſtuli, [virgam meam, q̄ vocabať decus]i. populū nationū, [& abſcidi eam]à collegio electorum, atq; à meo obſequio, qñ ad idololatriam
Pſal.13. declinauerūt. Oēs enī declinauerūt, ſimul inutiles facti ſunt. Iſta abſciſio facta eſt, qñ Iudæorum populus ad Dei cultū ſpecialiter vocabať, ſecūdū Hieron. [vt irritū facerē fœdus meū, q̄d ꝑcuſſi cum oībus populis]i. pactū illud dirūperem, ꝑ q̄d tēpore Noe oēs nationes ad cultum meū vocandas inſtitui, qñ & oībus benedixi, formamq́; viuendi ꝓfixi, ſecundū q̄d Gen. 9. deſcribiť. Hæc dictio vt, teneť hic concomitanter, non cauſaliter, ſicut in Pſal.50. Tibi ſoli peccaui, vt iuſtificeris.[Et in irritū deductū eſt in die illa]i. tempore iam præfato diruptū eſt, qa vt ait Hieron. ſtatim vt Iſrael aſſumptus eſt, gentiū turba proiecta eſt.[& cognouerūt ſic pauperes gregis]i. humilis atq; fidelis populus Iudæorum, vel etiam alij ad gregem dominicum pertinentes, diuinitus illuſtrati, puta electi gentiles, q de Chriſti aduentu fidem habuerūt, vt Iob.[q cuſtodiūt mihi]i. ad honorem nominis mei præcepta mea obſeruant.[qa verbū dñi eſt]i. ꝙ iſta gentiū abiectio ſit à Deo præuiſa, prædicta, inflicta. Vnde ad Abrahā dñs dixit Gene.17. Pactū meū ſtatuam inter me & te & ſemen tuū. Moſes quoq; populo Iudæ-
Deut.7. 14.26. orum perhibuit: Te elegit dñs Deus tuus, vt ſis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui ſunt ſuper terram.[Et dixi]ego Deus[ad eos]puta ad Iudæos mihi deſeruientes, [ſi bonū eſt in oculis veſtris]i. ſi rationabile vobis apparet, [afferte mercedē meam]i. vicem mihi rependite, & aliqd pro me donate, mihi ſeruite ac obedite pro beneficijs tantis, ꝙ ſ. præ cūctis nationibus vos in populū hæreditariū funiculūq́; aſſumpſi.[& ſi non]i. ſi iſtud vobis non placet, nec iuſtū videť, [qeſcite]i. à cultu meo ceſſate. Hoc dñs ait, non licentiando ad malū, ſed inſinuando, ꝙ nullū cogit ad bonū, ſed quemlibet in libertate arbitrij ſui relinquit. Sic nanq; & Chriſtus dixit ad Iudam Ioan.13. Quod facis, fac citius, ſ. me tradendo. Vnde Eccleſia.15. ſcriptū eſt: Deus creauit hoiem, & reliqt eum in manu conſilij ſui.[& appenderūt mercedem meam triginta argenteos]i. pro tantis bonis, quæ eis exhibui, tandem pro me iam incarnato, vt traderer eis ad occidendū, expoſuerūt triginta denarios, iuxta illud Matth.26. Abijt Iudas ad principes ſacerdotū, & ait eis: Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam? At illi conſtituerūt ei triginta argenteos. Hæc ergo dicunť ex perſona filij, non patris, aut ſpūſſancti.[Et dixit dñs ad me]Zachariam:[Proijce illos ad ſtatuariū] i. ante Deū oīm iudicem, fictorem, fuſorem, ſeu figulū, proijce iſtos argenteos, vel proijciendos pronuncia, vt Deus factum iſtud decernat, & preciū iſtud dijudicet. Statuarius aūt, fictor ſeu fuſor ſtatuarum vocať. Deniq; aliq dicūt, in Hebræo tale verbū haberi, q̄ nō ſolū ſtatuarius, ſed & theſaurarius poſſit intelligi, vt denarij iſti deſignentur proiecti coram ſacerdotibus in templū, qui erant theſaurorum templi cuſtodes.[decorum precium, quo appreciatus ſum ab eis]Hoc Chriſtus ironice ſeu cum irriſiōe ſubſannationeq́; dicit, tanquam dicat: quàm vilis ab eis ſum reputatus,

qui

qui me tam modico precio vendendum atque emendum iudicauerunt.[& tuli]id eſt,accepi
ego Zacharias,[triginta argẽteos] precium Chriſti, [& proieci illos in domum domini ad
ſtatuarium]Hoc Zachariam in imaginaria quadam repræſentatione,& prophetica futuri ſi-
gnificatione feciſſe credendus eſt, ad innuendum, quod proditor Chriſti realiter faceret,
quod propheta ſibi facere in viſione imaginaria videbatur. Hanc autem ſcripturam allegat Matt. 27
beatiſſimus Euangeliſta in Chriſti paſſione impletam. Senſum tamen magis quàm verba
commemorat,& aliqua interponit,ſecundum quod ſpiritusſanctus eum inſtruxit.

¶Præterea,ſicut in alijs locis,ita & hic ſacra ſcriptura quaſi de eiſdem loquens, loquitur de
diuerſis,ad eundem tamen pertinentibus populum. Solet quippe ſub nomine populi de di-
uerſis quaſi de eiſdem loqui. Conſequenter dominus ait: [Et præcidi virgam meam ſecun-
dam,quæ appellabatur funiculus]id eſt, ſtatim cum tam vili precio Iudæi Chriſtum emiſ-
ſent,tamq; atrociter occidiſſent,abieci virgam meam ſecundam,videlicet populum Iudæo-
rum,tradens eos vſque in finem manibus Romanorum. [vt diſſoluerem germanitatem] id
eſt,propinquitatem atque concordiam[inter Iudam & Iſrael]id eſt,fratres ab inuicem ſe-
pararem,eos videlicet,qui ex Iudaiſmo crediderunt in Chriſtum, qui nomine Iudæ ſignan
tur,& eos qui credere renuerunt, & nomine Iſrael exprimuntur, eo quod decem tribus quæ in
infidelitate ſua à tempore Hieroboam permanſerunt, nomine Iſrael & Ephraim ſæpius de-
notentur. Vnde Chriſtus in Euangelio ait: Non veni pacem mittere in terram,ſed gladium. Matt. 10,
Veni enim ſeparare filium aduerſus patrem ſuum, & filiam aduerſus matrem ſuam,&c.
Iam per Zachariam Deus prædixit ſe relicturum populum Iudæorum, eo quod Chriſtum
ſuſcipere deſpexerunt: nunc de eorum ſeductione ab Antichriſto, & de aduentu atque operi
bus Antichriſti,prophetia inducitur.[Et dixit dominus ad me: Adhuc ſume tibi vaſa paſto
ris ſtulti]id eſt,inſignia & veſtimenta ſeu habitum paſtoris huiuſmodi indue, vel applica ti
bi, videlicet peram paſtoralem,baculum,fiſtulam,ſibilum: hoc eſt,iſta aſſumendo, non ſo-
lum verbis,ſed rebus & factis denuncia eſſe futurum quod dicam, quemadmodum Eſaias, Eſa. 20.
nudus eundo,populi captiuitatem monſtrauit. Ezechiel quoque parietem perfodiendo,& Ezech. 12
vaſa ſua transferendo,quid futurum eis eſſet, rebus oſtendit. Prophetæ nanque non verbis
duntaxat,ſed operibus etiam frequenter aliqua nunciant. Inſuper iuxta Hebræos, cuiusli-
bet artis inſtrumenta, vaſa artificis nuncupantur.[Quia ecce ego ſuſcitabo]permiſſiue [pa
ſtorem in terra]vtpote Antichriſtum,de quo ait Saluator: Ego veni in nomine patris mei,
& non accepiſtis me: ſi alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis. Quoniam enim Chri- Ioan. 5,
ſtum ſummam veritatem ſuſcipere noluerunt,iuſto Dei iudicio ab Antichriſto decipi me-
rebuntur Iudæi, ſicut ait Apoſtolus ſecundę Theſſalonicenſiũ ſecundo: Quia non credide-
runt veritati,conſenſerunt autem iniquitati,ideo mittet illis Deus ſpiritum erroris,vt cre-
dant mendacio. Iſtis enim dixerat Deus: Non paſcam vos: quod moritur, moriatur.[qui de-
relicta non viſitabit] id eſt, impios à Deo relictos, ad viam iuſtitiæ non reducet. [diſperſa
non quæret,]id eſt,à Deo per errores vitiaq; diuiſos,ſpiritualiter non adunabit. [& contri-
tum non ſanabit]id eſt, vitijs ſaucium non curabit.[& id quod ſtat,non enutriet,] id eſt,exi
ſtentes in gratia nõ corroborabit.[& carnes pinguium comedet]id eſt, diuitum bona con-
ſumet.[& vngulas eorum diſſoluet]non conſentientes ſibi crudeliter perſequendo, vel con
ſentientes ſibi ſpiritualiter occidendo. Itaque paſtor iſte nefarius,nullum veræ pietatis opus
ad bonum ſpectans prælatum,habebit,ſed omnia prorſus contraria. Ideo contra eum excla
mat Propheta:[O paſtor]ſimulatione ac nomine,[& idolum]id eſt,falſum & vanum ſimula
crum,quod appares non exiſtendo,& qui te pro Deo facies adorari: extolletur enim ſupra 2. Theſ. 2
omne quod eſt aut colitur Deus,ita vt in templo Dei ſedeat,oſtendens ſe tanquã ſit Deus.[de-
relinquens gregem,]id eſt,tibi adhærentes ſubuertens. [gladius ſuper brachium eius] id eſt,
ſupra & contra poteſtatem Antichriſti erit virtus, vltio atq; ſententia Chriſti, qui ſpũ oris
ſui interficiet eum.[& ſuper oculum dextrum eius,]id eſt,ſuper ſapientiam illam eximiam,
quam ſibi ineſſe confinget. Aſſeret enim ſe omnibus ſapientiorem. Sed Chriſtus illuſtratio- Dan. 7.
ne aduentus ſui deſtruet eum, eiuſq; figmẽta nudabit. De qua re in Daniele,& in Apocalypſi
per diuerſa capitula plenius ſcribitur.[brachium eius ariditate ſiccabitur]id eſt, omnis po
teſtas eius deijcietur.[& oculus dexter eius]id eſt,ſapientia diuinorum, quam ſibi ineſſe te-
ſtabitur:[tenebreſcens]vitiorum caligine obnubilata,[obſcurabitur:]quia & ipſe in exteri-
ores tartareas impelletur tenebras. ipſe enim eſt pſeudopropheta & beſtia, de quibus tanta
in Apocalypſi leguntur. ¶Præterea iſta de Antichriſto prolata, de negligentibus & ſuperbis, Apo. 13.
imperitis,carnalibuſq; paſtoribus accipi poſſunt, qui ſibi commiſſos ſpiritualiter non pa- 19. 20,
ſcunt,non docent,non arguunt,non emendant,neq; ſuſtentant, neq; perficiunt, immo ne-
gligunt,& ſeducunt,ſed de eorum bonis delicate ſe nutriunt. Horum cuilibet dñs clamat:
O paſtor & idolũ,derelinquẽs gregem,cuius poteſtatẽ & intellectũ Chriſtus dure tractabit.

Vnde

Vnde boni paſtoris eſt, gratia auxiliante, implere quod dominus ait per Ezechiel. 34. Quod
perierat, requiram: & quod abiectum erat, reducam: & quod confractum fuerat, alligabo: &
quod infirmum fuerat, conſolidabo: & quod pingue & forte, cuſtodiam, & paſcam illas in iu
dicio. ¶ Poſtremo, per duas virgas, de quibus nunc factus eſt ſermo, quidam intelligunt du
os reges, vel duo regna, videlicet duarum tribuũ ac decẽ: hoc eſt, Hieroboam, qui pulcher-
rime loquutus eſt decem tribubus, propter quod dicitur virga decora. Et Roboam, qui di-
3. Reg. 12 xit ad populum: Ego cædam vos ſcorpionibus, ideo appellatur funiculus. Primo autem ab-
4. Reg. 17 ſcidit Deus regnum decem tribuum per Salmanaſar regem Aſſyriorum, deinde duarum tri
buum regnum per Titum atque exercitum Romanorum. Siquidẽ per Chaldæos non erat
omnino præciſum, ſed poſt certum tempus reductum. Per tres autem paſtores, vno menſe
ſucciſos, intelligunt Ochoziam regem Iuda, & Ioram regem Iſrael, eiusq́ matrem Iezabel,
quæ ſimul cum ipſo populũ rexit, quos Iehu filius Namſi ſimul occidit, vt legitur 4. Reg. 9.

¶ Elucidatio capituli XII. Onus verbi domini.
Articulus XVII.

PRæſens capitulum & omnia quæ ſequuntur, maximis obſcuritatibus plena ſunt, & à di
uerſis expoſitoribus multiformiter exponuntur. Intendo autem ſequi Hieronymum,
quanquam & ipſe recitatiue potius, quàm aſſertiue in hoc loco loquatur. [Onus verbi
domini] id eſt, vaſtitas diuino ſermone prænunciata [ſuper Iſrael] id eſt, contra plebem Iu-
daicam. [& dixit dominus extendens cælum] id eſt, orbes cæleſtes in latiſſima figura conſti-
tuens, vel in maxima quantitate molitus. ſphærica nanq; figura capaciſſima eſt. Vnde Eſa-
iæ 40. dicitur: Qui extendit velut nihilum cælos, & expandit illos ſicut tabernaculum ad in-
habitandum. Itemq́ in Pſalm. 103. Extendens cęlum ſicut pellem. [& fundans terram] id eſt,
ſua virtute eam in medio vniuerſi tanquam centrum fulciens & cõſeruans, ſine omni ſuſten
taculo ei ſuppoſito, cum ſit infimum elementum. Hinc Iob 38. habetur: Super quo baſes eius
Iob. 26. ſolidatæ ſunt? Et alio loco: Deus appendit terram ſuper nihili. Non quod nihil ſub ea ſit, ſed
quia id ad eius ſuſtentationem non facit, propter quod Prouerb. 3. legitur: Dominus ſapien
tia fundauit terram. Veruntamen ſecundum philoſophum, omnia tendũt ad centrum, ſicq́
vniuerſæ partes terrę ad medium eius naturaliter inclinantur. Et hoc vnde, niſi ex inſtituti-
one & impreſſione omnipotentia ſapientiæ ſupergloriosiſſimi, ſuperſanctiſſimi, ſuperuolu
ptuoſiſſimi creatoris? [& fingens ſpiritum hominis in eo] id eſt, animam corpori organiza-
to per creationes infundens, iuxta illud Eſa. 42. Ego dominus, dans flatum hominibus ſu-
per terrã. Ex hoc demonſtratur, quod anima rationalis in corpore eſſe incipiat, ſeu ſuæ exi-
ſtentiæ exordium ſumat, ita ꝙ nec omnes ſimul creatæ ſunt, nec ſuis corporibus præexiſtũt,
ſed quælibet dum corpori ſuo infunditur, ſimul creatur, iuxta illud in Pſal. 32. Qui finxit ſin-
gulatim corda eorum. [Ecce ego ponam Hieruſalẽ ſuperliminare crapulæ] id eſt, huiuſmo-
di ſuperliminari eam aſſimilo, ita ꝙ om̃is qui eam inuaſerit, quaſi crapula victus impingat
& corruat. Sic itaq; pono eam [omnibus populis in circuitu eius] manentibus, qui eam im-
pugnãt. Iſtud creditur tempore Pompeij adimpletum, qui (vt Ioſephus ſcribit) Hieruſalem
cepit, & templum irreuerenter ingreſſus eſt, cui & gentes in circuitu Iudæorum manẽtes ad-
hærebant. Immo & quidam Iudæorum capti ab eo, qui licet inuite, tamen eidem videban-
tur ferre auxilium. De quibus ſubiungitur: [ſed & Iuda erit in obſidione contra Hieruſalẽ.]
2. Mac. 8 Sic quippe ſecundo Machabæorum quidam Iudæi leguntur Nicanorem per neceſſitatem
ſequuti contra Machabæum. [& erit in die illa] id eſt, tempore illo, [ponam Hieruſalem
lapidem oneris] id eſt, grauiſſimo oneri eam aſſimilabo, [cunctis populis impugnantibus
eam,] ita ꝙ ſicut ſine labore & pœna lapis grauis leuari non valet, ſic & Hieruſalem non ſine
impugnatorum ſuorum ruina atque periculo deijcietur ſiue vincetur. [Omnes qui leuabũt
eum, conciſione lacerabuntur] id eſt, ſicut rupturam incurrunt, qui ſaxum grauiſſimum vl-
tra vires leuare conantur, ſic & vaſtantibus Hieruſalem fiet. [& colligentur aduerſus eam
omnia regna terræ] id eſt, aliqui de regionibus ſingulis principi Romanorum contra Hieru
ſalem ſe adunabunt. Diſtributiones quippe in libris propheticis non ſunt ſtricte intelligen
dæ in pluribus locis. [In die illa, dicit dominus: Percutiam omnem equum in ſtuporem, &
aſcenſorem eius in amentiam,] id eſt, equos & equites præinductos conteram & vaſtabo.
Vt enim in chronicis atque hiſtorijs ſcriptum eſt, ab eo tempore, quo Pompeius templum
ingreſſus eſt, ipſe cum ſuis deficere & perire incepit, nec amplius, vt ante, eſt proſperatus, tan
demq́ decollatus occubuit. [& ſuper domum Iuda aperiam oculos meos,] id eſt, Iudæos
qui neceſſitate compulſi contra Hieruſalem pugnauerunt, clementer aſpiciam, nec vt cæte
ros puniam eos. [Et om̃em equum populorum percutiam cæcitate] vita & viſu eos priuan
do, ne vltrà ſubſeruiant his, qui contra Hieruſalem intumeſcunt & pugnant. [& dicent du-
ces Iuda in corde ſuo] id eſt, principales Iudæorum contra Hieruſalem neceſſitate qua-
dam

dam pugnautium, [confortentur mihi] i.ad gaudium meum & commodum, [habitatores
Hieruſalem in domino exercituum Deo eorum.] Cordialiter nanq; optabant ipſam Hieru-
ſalem præualere.[In die illa ponam duces Iuda] iam dictos, ſicut caminum ignis in lignis,&
ſicut faciem ignis in fœno.[Cur autem comparatio iſta detur, ſubiūgitur: [& deuocabunt]
i.occident vel ſuperabunt, [ad drxteeam & ad ſiniſtram] & pari ratione ad alios ſitus terræ,
[omues populos in circuitu]i.quoſdā de omnibus,& inopinabiliter multos circa ſe & in ſuo
gyro manentes. [& habitabitue Hieruſalem rurſus in loco ſuo] i.à ciuibus ſuis pacifice iterū
incoletur, [in Hieruſalem] i.in loco & ſpatio ſolito. Iudæi nanq; poſt abſceſſum mortem'q;
Pompeij,in magna poteſtate fuerunt ac pacr.Nam & Octauianus faurbat eiſdem.[& ſalua-
bit dominus tabernacula Iuda] i.vrbes,caſtella,villas,& viculos eorum,qui neceſſitate qua-
dam ſequebantur Pompeianos, illis à Iudæa abciſis. [ſicut in principio, vt non magnifice] i.
immoderanter & vane[glorirtur domus Dauid,& gloria habitantium Hieruſalem] i.famoſi
& inclyti ciues Hieruſalem,qui tempore perſequutionis māſerunt conſtantes, quorū nonnul
li de Dauid progenle fuerant. [contra Iudā] i.eos qui formidine victi,aduerſarijs ſe iūxerūt,
ſed conſidrrando ſe diuina poteſtate protectos,ad ſuos reuerſi ſunt.[In die illa proteget dn̄s
habitatores Hirruſalē,]ue ab aduerſaeijs eos obſidentibus penitus conterantur.[& erit in die
illa,qui offeuderit ex eis] i.qui peccauerit,[quaſi Dauid] i. miſeric oediā à Deo cito & largi-
ter conſequetur,ſicut & Dauid frequenter. De quo dixerat Deus: Miſericordiā meā non auſe 2.Reg.5.
ram ab eo.[& domus Dauid] i.filij eius carne & fidei atq; conſtantiæ imitatione,erūt[quaſi
Dei]i.ſicut prælectiſſimi gratiç filij,qui mentē ſuā nuſquā mutauerūt à Deo. Ideo ſubditur:
[ſicut angrlus dn̄i in cōſpectu eorū]qui gratiā iſtā eis donādā præſentialiter viderint,appare-
būt:ſicut ſolemus de homine plurimum geatioſo aſſereee,q; ſit angelicus homo. Ad ipſum'q;
Dauid mulier Thecuites loquitur: Tu dn̄e mi rex,quaſi angelus Dei es ſuper terrā. [& erit in 2.Re,14.
die illa,quærā conterere oēs gentes,de quibus nūc dictū eſt,[qui veniunt contra Hieruſalem]
animo diſperdendi quæ perierūt.[Et effundā ſuper domū Dauid & ſuper habitatores Hieru-
ſalē,]de quibus iā facta eſt mētio,i.ſuper poſteros Dauid & ciues Hieruſalē,ſup nobiles & vul-
gares,[ſpiritū gratiæ & precū] i.ſpiritū ſanctū totius geatiç fontē,deuotarū'q; orationū dato-
rē.Quid enim oremus ſicut oportet,ignoramus,ſed ipſe ſpūs orantes nos facit.Iſtud potiſſi- Roma.8.
mū fuit impletū modico tēpore poſt peędicta.Siquidem poſt mortē Pompeij,Iulius ei con-
temporaneus vſurpauis ſibi impeeiū,cui ſucceſſit Octauianus,ſub quo natus eſt Chriſtus,poſt
cuius natiuitatē mox cœpit gratia Dei abundare in populo Iudæorū,propter quod,tempus
Chriſti appellatū eſt per antonomaſiā tempus gratiæ. Hinc Eſai.44. Deus hortatur: Noli ti-
mere ſerue meus Iacob, Effundā ſpiritū meū ſuper ſemē tuū,& benedictionē meam ſupee ſtir
pē tuā. Hoc eſt q̄d Chriſtus ait: Venit tempus,quādo veri adoratores adorabūt patrē in ſpiri- Ioan.4.
tu & veritate.[& aſpicient ad me,quē confixeeūt.] Iſtā ſcriptueā ad Chriſti paſſionē pertine
re,& in ea impletā rſſe,docet diſcipulus quē diligebat Ieſus: Facta,inquit,ſunt hæc,vt ſcriptu Ioan.19.
ra implrrctur: Videbūt in quē trāſfixerūt. Aſpexerūt aūt Iudæi ad Chriſtū, quem occiderūt,
quando poſt paſſionē & reſurrectionē atq; paracleti miſſionē ad prædicationē apoſtolorum
conuerſi ſunt,in tantū quoq;,vt multa ſacerdotum turba euangrlio obediret,vt ſcribitur in Acto.6.
Actis. De ille quippe Chriſtus paſſione ſua inſtante,in Ioan.ſcribitur prædixiſſe: Cū exaltaue Ioan.12.
ritis filiū hominis,tūc cognoſcetis quia ego ſum. Tunc inſuper impleta ſunt quæ ſubiūgūtur:
[& plangent eū]videlicet Chriſtū à ſe occiſum Iudæi iſti cōuerſi,[planctu quaſi ſuper vnigeni
tū] id eſt, tali deploratione, qua decuit vnigenitū Dei filiū à ſuis interfectoribus lamentari.
Vel ſenſus eſt,quod plangerent eū coedialiter & amare,ſicut vnigrnitus defunctus ſolet à ſuis
defleri parentibus,propter quod ſubditur:[& dolrbunt ſuper eū,]quod eū tam crudeliter fu
erāt perſequuti, [ſicut doleri ſolet in morte primogeniti] id eſt,valde vehementer. Dubium
enim non eſt,quin inæſtimabiliter rū,immo & propria ſua peccata deplāxeeint,prout mox
clarius ſubditur.[In die illa magnus erit planctus in Hieruſalem,ſicut planctus Hadadrimon
in campo Mageddo] i. ſicut Iudæi vehemētiſſime deplanxrrūt Ioſiam regē à Pharaone Ne-
chao rege Aegypti occiſum,qui planctus fuit Hadadrimon,id eſt,ciuitatis ſic dictæ,ac ſitę in
campo Mageddo,in quo campo Ioſias fuis occiſus, propter q̄d planctus iſtr incepit in vrbe
& campo pręfatis. Dr qua re ſcriptū eſt plenius 2.lib.Paralipo.quo inter cętera legitur,quod
Hirremias luxerit eū maxime,cuius cantores & cantatricrs vſq; in præſentē diē lamrntationē 2.Par.35
ſuper Ioſiam replicant. [& planget]Chriſtū terra[Iuda]id eſt, habitatores terræ, de quibus
mox additur: [familiæ & familiæ ſeorſum.]i.quælibet prr ſe. [familiæ domus Dauid ſeor-
ſum, & mulieres eorum ſeorſum.] tempore enim tribulationis & orationis decet viros
ab vxoeibus ſeparari,vt deuotius atq; honeſtius inuocent Deum, propter q̄d dictū eſt à Io- Iohel.2.
hrles: Egrediatur ſponſus de cubili ſuo,& ſponſa de thalamo ſuo. Hoc apud Iudęos obſerua-
batur,quemadmodum nunc in rccleſia viri & fœminæ reſident ſegregatim.[familiæ domus
Nathan ſrorſum,& mulieres eorum ſeorſum: familiæ domus Leui ſrorſum, & mulirrrs eo-

rum ſeorſum:familiæ Semei ſeorſum,& mulieres eoꝝ ſeorſum.]Secundū Hieron. per familiā
Dauid intelligitur regia tribus,videlicet Iuda:per familiā Nathā,prophetalis ordo ſignatur:
per familiā Leui,ſacerdotalis progenies:per tribū Semei,doctores expreſſi ſunt,quia ex hac
tribu magiſtroꝝ agmina pullulauerunt.[Oēs familiæ reliquæ,familiæ & familiæ ſeorſum,&
mulieres eoꝝ ſeorſum.]Hæ familiæ generaliter exprimuntur,nō particulariter diſtinguun-
tur,q̄m ſpeciale dignitatis priuilegium nō habuerunt.Secundum Hieron.ſi cōſideremus quā
multa millia Iudæoꝝ in Hieruſalē ab apoſtolis mox miſſo ſpiritu ſancto conuerſa fuerunt,
facile eſt penſare,quàm vere tunc iſta impleta ſunt,præſertim cum Actor.2.dicatur: Erāt au
tem in Hieruſalē habitantes Iudæi viri religioſi ex omni natione quæ ſub cælo eſt,& ex illis
multi tunc conuertebantur.Denique vehemens planctus iſte ſtatim in hora mortis Chriſti
Lucę 23. ſumpſit exordium,iuxta illud: Omnis turba eorum qui aderant ad ſpectaculum iſtud,& vi-
debant quæ fiebant,percutientes pectora ſua,reuertebantur.

¶ De alia eiuſdem capituli explanatione. Art. XVIII.

DEniq̨ intuēdum,ꝙ quidā expoſitores præinductum cap.ad literā exponunt de eccleſia
Chři,& pſequutione ipſius,quoꝝ nōnulli exponunt de pſequutione eccleſię primiti-
uæ à Iudæis incredulis principibuſq̨ Romanis,alij vero de pſequutiōe eccleſię tpe An-
tichriſti.Cęteri autē,q̄s iā aſſequutus ſum,exponunt ad literā de ſynagoga.Myſtice vero,de
eccleſia ſecūdū eius decurſum à principio vſq̨ ad finē. Nunc ergo pſens cap.taliter exponitꝛ,
vt ad oīa iſta faciliter valeat eius expoſitio applicari. [Onus verbi dñi] i.tribulatio diuinitus
denunciata[ſup Iſrael]i.eccleſiā,q̄ vere ac ſpiritualiter Iſrael,i.Deū vidēs vocatꝛ.[& dixit do-
minus extēdēs cælum]i.hoīes cōtēplatiuos puræ cęliformiſq̨ cōuerſationis,ad amorē diui-
noꝝ ſuſtollēs,ad ſupnaq̨ eleuās,atq̨ per charitatis latitudinē ad benefaciēdum oībus ducēs.
[& fundās terrā]i.actiuos & cōiugatus,quoꝝ pedes terrā iugiter calcāt,dum in tēporalibus
quotidie occupantur.Hos Deus fundat in humilitate,timore,& præceptoꝝ cuſtodia,ne per
multa diffuſi ac vagi,mēte ſeparētur à Deo,caducis magis q̄ ſummo ac inuariabili bono af-
fectualiter adhærēdo.[& fingēs ſpm̄ hoīs in eo] i. gratiā deuotionis,cōtritum ac humilē ſpi-
ritū pręſtās hoībus,ſicut oramus pſal.50.Cor mundum crea in me Deus,& ſpm̄ rectum inno
2.Tim.1. ua in viſcerib⁹ meis.Ad Timot.quoq̨ ait Apoſt.Dedit nobis ſpm̄ virtutis,& dilectiōis,& ſo-
brietatis.[Ecce ego ponā Hieruſalē,i.eccleſiā,de q̄ ab Eſaia dicitꝛ:Surge,illuminare Hieruſalē.
Eſaiæ 60 Et in Apoc.Vidi ciuitatē ſanctā Hieruſalē,deſcendentē de cælo.[ſuperliminare crapulæ,]ita
Apoc.21 vt omnis qui limen eius,ſeu eam malignāter inuaſerit,cadat & pereat.ſic enim perierūt per-
ſequutores primitiuæ eccleſiæ,ſaltem in anima,& multi etiam corporaliter fuerunt plagatis
ſic etiam Antichriſtus cum ſuis peribit,ſic & tyranni & hæretici,itemq̨ ſchiſmatici,omneſq̨
perſequutores iuſtorum perierunt,pereunt, & peribunt. Sed & Iuda erit in obſidione con-
tra Hieruſalem.]Hoc fuit in primitiua eccleſia adimpletum, quando aliqui corde Chri-
ſtiani, qui nomine Iudæ, qui interpretatur confeſſio, deſignantur, ex timore iunxerunt ſe
perſequutoribus eccleſiæ,quæ per Hieruſalē ſignificatur,ſic demum erit & tēpore Antichri-
ſti,in cuius exercitu erunt aliq̄ fideles timore cōpulſi,ſed & perſequutionis tpe id ſæpius acci
dit.[In die illa ponā Hieruſalē] i.eccleſiā[lapidē oneris omnibus populis,]ita ꝙ oēs qui eam
tollere moliuntur, ſuccumbēt, ſicut ſuccumbit qui ſaxum grauiſſimum leuare conatur. Nō
enim deficit, ſed augetur pſequutionibus eccleſia Chriſti. Et quanuis tēpore Antichriſti ad
tēpus aliquātulum valde minorari videbitur perſequutione diriſſima,finaliter tamē, immo
& cito,penitus præualebit.[Et colligētur aduerſus ea oīa regna terræ] i. multi de regionibus
vniuerſis, quēadmodū tpe Imperatoꝝ eccleſiā vaſtātium cōſtat impletum, & in Antichriſti
Ioan.16. diebus implebitur.Propter q̄d Chriſtus dixit diſcipulis:Odio eritis omnibus hoībus ppter
me.[In die illa percutiā omnē equum in ſtuporē,& aſcenſorē eius in amentiā]i. vniuerſa pſi
dia prædictoꝝ eccleſiæ aduerſarioꝝ deijciā.Deniq̨ dæmonum equi ſunt oēs peruerſi,pręſer
tim qui opprimunt bonos.Hæreticoꝝ quoq̨ & ſchiſmaticoꝝ equi ſunt,q eis cōſentiūt,eoſq̨
portāt atq̨ circunferunt,immo oēs,qui alioꝝ impietatibus ſubminiſtrant, eoꝝ equi cenſen
tur.Præterea Iuda eſt in obſidione cōtra Hieruſalē,dum clerici,& qui alios à peccatis reuoca
re deberēt,vulgum & ſimplices vel ſubiectos ad vitia pertrahunt,à bono impediunt,vel pro
pter iuſtitiā tribulāt. [& ſup domum Iuda aperiā oculos meos] i. eos q ſolo timore & nō ex
animo adhæſerunt pſequutoribus eccleſiæ,clemēter aſpiciā,ne æternaliter pereant. Talibus
quoq̨ miſerebitur Deus tpe Antichriſti,quia cum ipſo nō peribunt,immo eo occiſo ad fide-
les redibunt,& ſuā imperſectionē deflebunt.[Et dicent duces Iuda in die illa] i. principales
inter hos.[Cōfortentur mihi habitatores Hieruſalē] i.filij eccleſiæ præualeant. Hoc q̄ppe to-
to corde concupiēt.Poteſtq̨ hoc etiam ad primitiuam eccleſiā applicari, quanuis quidam
dicat oppoſitum, eo quod tunc multi Iudæi fuerint occulte Chriſtiani, ſicut fuit ad tem-
pus magnus ille Gamaliel, immo & ante paſſionem non pauci crediderunt in Chriſtum,
iuxta illud Ioannis 12. Ex principibus multi crediderunt in eum, ſed propter Iudæos non
confite-

confitebãtur. Tales ergo proſperitatem eccleſiæ affectabãt. [In die illa ponam duces Iuda,]
de quibus iã dictũ eſt, [ſicut caminũ ignis] i. virtutem conſtantiæ roburq; animi tribuam eis,
vt aduerſarijs ſuis præualeant, vel ſpũaliter tantũ, vel etiã corporaliter. Nam Antichriſto ſub-
lato, qui ei ex timore adhærebũt, Chriſtianis coniũcti, cõtra perfidos victorioſe reſiſtent. In- Luc. 10.
ſuper ſaluator ſuis ait: Ecce dedi vobis poteſtatẽ calcandi ſuper omnẽ poteſtatẽ inimici, &
nihil vobis nocebũt. Spiritualiter vero deuorauerunt fideles primitiuæ eccleſiæ. [& deuora-
bũt] poſt mortẽ Antichriſti tunc Chriſtifideles, [ad dexteram & ſiniſtrã omnes populos in
circuitu.] quoſdã, immo plurimos valde de omni natione & regnis conuertẽdo, & dño ſalua
tori eoſdẽ ſalubriter incorporando. [Et ſaluabit dñs tabernacula Iuda] i. præfatos, qui ad tẽ-
pus timore inordinato à fidelibus receſſerũt, [vt non magnifice glorietur domus Dauid, &
gloria habitantiũ Hieruſalẽ contra Iudam] i. ne inconcuſſi atq; perfecti, qui in omni euentu
conſtantes in eccleſia perſtiterunt, eos qui perterriti fuerant, prorſus contemnant, ſed eis re-
deuntibus, charitatiue condoleant & ſuccurrant. [In die illa proteget dominus habitatores
Hieruſalem] i. electos eccleſiæ filios, quos & in primitiua eccleſia protexit, nunc quoq; prote-
get & tempore Antichriſti defendet. nam & ſi corporaliter eos occidi permittat, aoimas ta-
men ab omni periculo eripit, ipſamq; quam ſuſtinent paſſionẽ, ad ineffabilẽ eis felicitatem
conuertet, iuxta illud Sapient. Et ſi corã hominibus tormẽta paſſi ſunt, ſpes electorũ immor- Sapie. 3.
talitate plena eſt. In paucis vexati, in multis bene diſponẽtur, qm̃ Deus dextera ſua teget eos,
& brachio ſuo defendet eos. [Et erit qui offenderit ex eis, quaſi Dauid,] ita quod cito per pœ
nitentiam ſurget, & cautior erit poſt lapſum, quàm fuit. [& domus Dauid] i. eccleſia fortium
mente atq; conſtantiũ in æquitate, erit [quaſi Dei, ſicut angelus domini] i. magna gratia deco
rabitur, per quod magnitudo excellentiæ gratiæ Dei tempore legis euangelicæ inſinuatur.
[Et effundam ſuper domũ Dauid & ſuper habitatores Hieruſalẽ ſpiritũ gratię & precũ.] Hoc
in fine mũdi copioſe implebitur, quando ad prædicationẽ Heliæ Iudæi cõuertentur, ſicut in
euangelio Chriſtus teſtatur: Helias cũ venerit, reſtituet omnia. Cũ enĩ plenitudo gentiũ intra Matt. 17.
uerit, omnis Iſrael ſaluus fiet, ſecundũ Apoſt. ad Rom. Præterea omni die effundit Deus ſpm̃ Roma. 11.
gratiæ & precũ. [ſuper domũ Iuda] videlicet eos, qui fide & opere dñm cõfitentur ac laudant,
& ſuper habitatores Hieruſalẽ, eos videlicet, qui in pace cũ Deo deambulãt. [Et aſpicient ad
me, quẽ cõfixerũt &c.] Antichriſto quippe ſublato, Iudæi fide ſuſcepta cũ ingẽti dolore ac la
chrymis fatebũtur ſe Chriſtũ crucifixiſſe, vel quia ab eorũ populo occiſus eſt, vel quia occiſo-
ribus Chriſti vſq; ad fidei ſuſceptionẽ fauerũt, putãtes illos bene feciſſe. Præterea ingrati &
impij quotidie Chriſtũ, quantũ in eis eſt, configũt. De quibus ad Heb. 6. ait Apoſto. Rurſum
crucifigẽtes ſibimet filiũ Dei, & oſtẽtui habẽtes. Et ſuper hos Chriſtus nunquã ex ſua pietate
immenſa ſpiritum gratiæ precumq; effundit, ita vt mox compuncti, cum interno cordis do Actor. 3.
loroſo ac lachrymoſo affectu aſpiciant Chriſtum, eius paſſioni compatientes, propriaſq; im
pietates deflentes. Cætera patent ex præcedenti articulo.

¶Elucidatio Cap. XIII. In die illa erit fons patens domui Dauid. Art. XIX.

CVm in principio huius cap. dicat, [In die illa,] certũ eſt, iſta quæ nũc dicẽtur, ad idẽ tem
pus ptinere, referẽdaq; eſſe, de quo in fine præcedẽtis ca. dictũ eſt. Itaq; in die illa, i. tpe illo,
quo oẽs Iudæorũ familiæ pmemoratæ Chriſtũ à ſe cõfixũ aſpiciẽt atq; deplãgẽt, quod & poſt
Chriſti paſſionẽ mox factũ eſt, & in fine mũdi Iudæis cõuerſis fiet. Immo vt ſanctus ait Me-
thodius martyr, detecta p Heliã & Enoch falſitate Antichriſti, tot Iudæi cõuertẽtur ad Chri
ſtũ, ita ꝙ de qualibet tribu eorũ quadragintaquatuor millia martyrio coronabũtur. Tũc ergo
[erit fons] i. Chriſti baptiſmus, ſeu aqua baptiſmatis, [patẽs] i. aptus, manifeſtus atq; paratus
[domui Dauid & habitantibus Hieruſalẽ] i. cũctis Iudæis ſancti Dauid fidẽ ſequẽtibus, atq; in
Chriſtũ credẽtibus, [in ablutionẽ peccatoris & mẽſtruatæ] i. ad emẽdationẽ peccatorũ virorũ
ac mulierũ quantũcunq; immũdorũ, de quo fonte multa prædicta ſunt ab Ezechiele, ꝙ ſ. erum Ezec. 47.
pet fons de domo dñi, & pgat ad ſolitudinẽ, & oĩs aĩa ad quã deuenerit, viuat. Itẽ à Iohe. Fõs Iohel. 3.
de domo dñi egredietur, & irrigabit torrẽtẽ ſpinarũ. De hoc fonte dixit Petrus Iudęis corde Actor. 2.
cõpunctis veniãq; petẽtibus: Baptizetur vnuſquiſq; veſtrũ in noĩe Ieſu Chri in remiſſionẽ pec
catorũ. [Et erit in die illa] ſ. tẽpore promulgationis euãgelicæ legis, [dicit dñs exercituũ, Diſ-
perdã nomina idolorũ de terra] i. idololatriã vbilibet deſtruã in omnibus locis, vbi gẽtes fi-
dẽ Chri ſuſcipiẽt, [& nõ memorabunt vltrà] i. obliuioni tradẽtur à ſuis cultoribus, quãtũ ad
cultũ, nõ quantũ ad nudã memoriã. Sic enĩ & nũc vſq; fideles reminiſcũtur, qualiter olim gẽ
tes idola coluerũt. Innumerabiles quoq; Chriſtiani de idolis gentiũ loqui nil ſciunt. Iſtud vi-
detur quibuſdã nõ eſſe impletũ tpe apoſtolorũ & interim, ſed in fine mũdi: quia (vt dicũt) tũc
Antichriſto occiſo, oẽs cõcorditer gẽtiles atq; Iudæi vnientur in fide Chri. Sed iſtud infirmi-
ter dictũ eſt. Cõſtat enim, ꝙ eo modo ac ſenſu tẽpore apoſtolorũ & interim impletum eſt il
lud pſal. 18. In oẽm terrã exiuit ſonus eorũ &c. Et itẽ 71. Et bñdicẽtur in ipſo oẽs tribus terræ,
oẽs gẽtes magnificabũt eũ. Itemq;: Reminiſcẽtur & conuertẽtur ad dñm vniuerſi fines terrę. Pſal. 21.

Ca.XIII Et q̊d Chriſtus dixit apoſt. Euntes in mundum vniuerſum, ꝑdicate Euãgelium omni crea-
Marci 16 turæ,multaq́ꝫ alia ad idē ſpectãtia.Etiã tunc impletum eſt, q̊d nunc de idololatriæ ablatione
aſſeritur.Nec veꝝ ꝙ circa finē ſeculi,vel poſt mortē Antichriſti oēs penitus conuertentur ad
1.The. 5. Chriſtum,immo multi in malo obſtinati manebũt,de qbus ait Apoſt.Cum dixerint, pax &
ſecuritas,tunc repētinus eis ſupueniet interitus ſicut in vtero habētis,& nō effugiēt.Chriſt'
Luc 21. quoqꝫ: Tãquã laqueus ſupueniet dies illa,pnta iudicij,in oēs q ſedēt ſup faciē oīs terræ.Et ite
rum Luc.17.Sicut fuit (inquit)in diebus Noe &c. [Et pſeudoꝓphetas & ſpm̃ immundũ au
ferã de terra] i.prophetas falſos tã gẽtilium ꝙ Iudæoꝝ fidē Chriſti ſumētium,ſpiritusq́ꝫ mali-
Ioan.12. gnos de infidelium cordibus auferã,ſecundum q̊d Chriſtus dixit:Nunc princeps huius mun
di eijcietur foras.[& erit cum ꝓphetauerit quiſpiã vltrà] i.cum aliqs inter cõuerſos & Chri-
ſtianos vaticinari nō ex ſpiritu ſancto,ſed ſpiritu ꝓprio vel maligno,præſumpſerit, [dicent ei
pater eius & mater eius q genuerũt eum,nō viues,quia mēdacium loquutus es in domino]i.
dixiſti te ex Deo loquutum,quod effectum nō habuit,ideo morte es dignus.Tales eñi & Mo
ſes iuſſit occidi.[& cõfigēt eum pater eius & mater eius cum ꝓphetauerit] i. tãtæ iuſtitiæ erũt
parẽtes & cognati,ꝙ cõtra ordinē legis diuinæ & æquitatis Chriſtianæ nemini parcēt,quan-
tumcunqꝫ propinquo inaniter prophetãti,aut mala ſimilia perpetrãti.[Et erit in die illa,cõ
fundētur prophetæ] fallaces,vnuſquiſqꝫ ex viſione ſua cum ꝓphetauerit,] quia Deo reuelan
te ſcient fideles, ꝙ diuinitus miſſi non ſint.[nec operientur pallio ſaccino]i.veſte cilicina &
aſpera ſeu ſacco & vili indumento non induēt ſe,quēadmodũ moris fuit prophetis, quando
futura prænunciando,populum ad pœnitentiã prouocabant,vt legitur 3.Reg.de Helia.Eſaiæ
quoqꝫ 20.dominus dixit: Tolle ſaccum de lumbis tuis.[vt mentiatur] i. quatenus ſub aliena
& humili veſte prophetaliq́ꝫ indumento ſimplices fallant. huc igitur timore pœnæ facere
nō audebũt,[ſed dicet]i.quilibet talium dicet,[Nō ſum propheta,Homo agricola ego ſum]
i.nō officio prophetãdi,ſed agriculturæ intendo.[qm̃ Adã exēplum meum]i. Adã factus eſt
Gene. 3. mihi forma viuēdi,& eius vitã quaſi exemplum ſectatus ſum.[ab adoleſcentia mea] obſeruã
do q̊d in Geneſi dominus loquitur eũ:In ſudore vultus tui veſceris pane tuo.Et de ipſo ſcribi
tur in Geneſi: Et miſit eum dominus de paradiſo voluptatis, vt operaretur terrã,de q̃ ſum-
ptus eſt.[Et dicent ei:Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuaꝝ?]i.cur ita cõfixus es vel
affixus patibulo? quid criminis commiſiſti,vt ſic vulneratus appareas?[Et dicet:His plagatus
ſum in domo eoꝝ,qui diligebant me] i.vulnera iſta à propinquis atqꝫ amicis meis accepi,
non ex eoꝝ rancore ad me,ſed zelo iuſtitiæ & pro mea correctione. Deniqꝫ quia nũc de fon
te baptiſmatis loquutus ſuit propheta,interſerit & aliud de Chriſti paſſione,à qua baptiſmus
& cætera ſacramenta efficaciã ſuam ſortita ſunt.loquitur itaqꝫ Deus pater:[Framea] i. rom-
phea paſſionis, [ſuſcitare ſuper paſtorem meum] i. cõſurge & irrue ſuper Chriſtum ſummũ
paſtorem,qui ait Ioan.10.Ego ſum paſtor bonus, de quo in Ezechiele dominus cõteſtatur:
Ezec.34. Saluabo gregem meum,& ſuſcitabo ſuper eum paſtorē vnũ qui paſcat eã,Dauid ſeruũ meũ,i.
Chriſtũ,vt Iudæi quoqꝫ exponunt.Framea ergo non ſumitur hic determinate pro gladio,ſed
ꝑ acerba afflictione,de qua Chriſtus in pſal.21. precatur: Erue à framea Deus animã meã. Et
per Amos 9.dominus aſſerit: In gladio morientur oēs peccatores terræ. [& ſuper virum co-
hærentem mihi] i.Chriſtum mihi inſeparabiliter adhærentē,qui ait: Qui me miſit,mecũ eſt.
Ioan. 8. Et: Pater nō reliquit me ſolum,quia ego quæ placita ſunt ei,facio ſemper.Præterea Chriſtus
ſecundum diuinã naturã adhæret patri ꝑ amorem immenſum, voluntatis indiuiſibilē iden-
titatem, atqꝫ eſſentiæ vnitatē, ſed ſecundum naturã aſſumptã adhæret per creatæ voluntatis
Ioan.5. cõformationē & ſubiectionē ad voluntatē diuinã.Propter q̊d dixit: Deſcendi de cælo, nō vt
faciã voluntatē meã,ſed eius q miſit me.Et rurſus Matth.26.Pater nō q̊d ego volo, ſed q̊d tu
[dicit dñs exercituum, ꝑcute]o framea[paſtorem,]videlicet Chr̃m,& diſpergentur oues gre
Luc.12. gis] i. diſcipuli ſui electi gregis,cui dicebat: Nolite timere puſillus grex, ab ipſo diffugient.

¶ Porro hãc ſcripturã ad ſe ſuãq́ꝫ paſſionē reſpicere ipſemet Chriſtus docet, quũ ait apoſto
Mat. 26. lis:Oēs vos ſcandalum patiemini in me in iſta nocte. Scriptum eſt enĩ: Percutiã paſtorem,&
diſꝑgentur oues gregis.Nec obſtat,quod hic dicitur,percute: ibi ꝑcutiã paſtorem:nã ſenſus
redit in idem,qm̃ Deo volente & præordinãte, framea paſſionis irruit ſuper Chriſtum,q in
pſalm. 68.ait ad patrem:Quoniam quem tu percuſſiſti,perſecuti ſunt.Et per Eſaiã 53. pater
teſtatur:Propter peccata populi mei percuſſi eum. Vnde Act.3.Petrus fatetur. Deus qui pre-
nunciauit per os oĩm prophetaꝝ pati Chriſtum ſuum,impleuit ſic.Poſtremo,ipſe Chriſtus
tradidit ſemetipſum,oblatusq́ꝫ eſt quia voluit.[& conuertã manum meã ad paruulos] i.po-
taſtatem gratiæ meæ oſtendam & exercebo circa humiles Chriſti diſcipulos,qui tēpore paſ-
ſionis ex propria infirmitate fugerunt,ſed poſt paſſionem per virtutem gratiæ ſpiritus ſancti
inuincibiles cõſtantiſſimiq́ꝫ fuerunt.De quibus per Eſaiã 8.loquitur Chriſtus:Ecce ego & pu
eri mei,quos dedit mihi dominus.Itemqꝫ in Euangelio:Confitebor tibi pater, domine cæli
Mat. 10. & terræ,quia abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus,& reuelaſti ea paruulis. Impleue-
runt enim

ſunt cœ̃,q̃d dixit ſaluator:Niſi conuerſi fueritis,& efficiamini ſicut paruuli,non intrabitis in Mat. 18.
regnũ cælorũ.[Et erunt in omni terra,dicit dominus, partes] i.In toto mundo genus hoĩm
ſeu populus terræ erit diuiſus in partes [tres] puta Iudæorum,& gentilium,ac Chriſtianorum,
[duæ in ea] i.duæ partes hoĩm,ſ.gentiles & Iudæi increduli,[diſpdentur ac deficient]i.à Deo
repbabuntur,&à gratia cadent.Vnde Septuaginta tranſtulerunt,Duæ partes peribunt.[& ter
tia pars relinquet in ea] i.Chriſtiani ſequentur ſalutem, & habitatione terræ digni cõſiſtent.
In fine etiam ſeculi,Iudæi atq; gentiles pro maxima parte conuertentur ad Chriſtum, ita q̃
tunc duæ primæ ſectæ quaſi deficient,tamen(vt dictũ eſt)aliqui in obſtinatione ſua perſiſtẽt
vſq; in diem iudicij.[Et ducã tertiã partem p ignem] i.multiplici & pœnoſa tribulatione,pſe
quutione,tẽtatione, aduerſitate exercebo electos fideles ſeu Chriſtianos, quibus ait ſaluator: Ioan. 15.
Si me pſequuti ſunt,& vos perſequentur. Et rurſus:Non eſt ſeruus maior domino ſuo. Ideo 13. 15.
Paulus Act.14.Per multas,inquit,tribulationes oportet nos intrare in regnũ cælorũ.In pſal-
mo quoq; 65.clamant electi:Tranſiuimus p ignem &aquã.[& vram eos,ſicut vritur argentũ]
i.omnem peccati impuritatẽ p tribulationes has tollã ab eis.[& pbabo eos,]nõ vt ego agno
ſcam,ſed ad aliorũ ædificatiõnẽ, & ſic eos pbatos oſtendam per ignem aduerſitatum,[ſicut
probatur aurum]in conflatorio artificis.In aduerſis eñ potiſſimum virtus probatur,& quid
homo profecerit,demonſtratur,propter quod patientia opus pfectum habet, vt dicitur Ia-
cobi 1.Et ipſa cæterarũ virtutum probatio nuncupatur.Hinc ſcriptum eſt: Tanquã aurum Sapiẽ. 3.
in fornace pbauit electos dñs,& quaſi holocauſti hoſtiã accepit eos.Et alibi: Oẽs qui placue Iudi. 8.
runt Deo,p multas tribulationes tranſierunt fideles.Non ergo in aduerſis triſtemur, ſed q̃ ea
quæ electis Dei conceduntur,patimur,cordialiter gloriemur,præſertim cum Tobiæ angel⁹
Raphael dicat eidem:Quia acceptus eras Deo, neceſſe fuit vt tentatio probaret te. [Ipſe vo-
cabit nomen meum] i.plebs iſta electa me deuote inuocabit.[& ego exaudiã eum,& dicam, Tob. 12.
populus meus es,]non ſolum per creationẽ vt cæteri,ſed per deuotionẽ & cultũ,& per prædeſ-
tinationẽ & gratiæ infuſionem,per pꝛuidentiã ſingularem,per mutuam charitatem.[& ipſe
dicet:Dominus Deus meus]es tu,quem ſolum ſumme deſidero,diligo, colo. Poſtremo, fre-
quenter cõtingit,q̃ ſicut diſcipuli Chriſto capto & cæſo diſperſi ſunt,ita dum paſtores boni
per mortem vel aliàs auferuntur,ſubditi p errores & vitia diſpergũtur.Ideo Deũ ſemp inuo-
care debemus,p bono prælato & efficaci paſtore,q̃d eſt præcipuum Dei donũ,ſicut inſuffici-
entem & negligentem habere periculoſiſſimum eſt.Conuertit quoq; dñs manũ ſuam ad par
uulos,ad egenos,abiectos & humiles,ſicut per Eſaiã 66.teſtatur:Ad quẽ reſpiciã, niſi ad quie-
tum & humilẽ?Nempe vt ait Apoſtolus,quæ infirma & ſtulta ſunt mũdi,elegit Deus & igno
bilia & contemptibilia. Hos ergo aſpicit Deus,quos deſpicit mundus. 1. Cor. 1.

¶ Declaratio Cap. XIIII. Ecce dies domini veniunt,dicit dominus. Art. XX.

PRæſens caput maximis difficultatibus & obſcurationibus plenum eſt,propter quod à di
uerſis varijs modis exponitur. intendo autem expoſitionem ſequi , quæ textui amplius
conſonat.Loquens ergo propheta de perſequutione circa finem mundi per Antichriſtũ
ventura, ait:Ecce dies domini veniunt] i. tempus à Deo diſpoſitum appropinquat, quo quæ
ſubiuncta ſunt fient,& diuidentur ſpolia tua] o Hieruſalem,i.bona tibi per ſpoliatiõem ab-
lata ab Antichriſto & eius miniſtris, [in mediu tui] ita quod iuxta voluntatem ſuam ſine ti-
more bona tua prædabitur.[& congregabo omnes gentes ad Hieruſalem in prælium] contra
eam:ſiquidem de omni natione quàm plurimi adhærebunt Antichriſto.[& capietur ciuitas
& vaſtabuntur domus,& mulieres violabuntur] à ſatellitibus Antichriſti, quibus ipſe(vt di-
citur) concupiſcentiarum frena laxabit. Aliqui referunt hoc ad Hieruſalem, à Romanis (eo
quod Chriſtum occiderit)captam,ſed ſequentia non concordant. Iudæi autem,vt refert Hie
rony.ſub Gog & Magog hæc dicunt implenda.[& egredietur media pars ciuitatis in capti-
uitatem,] ita quod multi de habitatoribus eius ab Antichriſto captiui ducentur. [& reliquũ
populi non auferetur ex vrbe,]illi videlicet,qui Antichriſto adhærere voluerint. [& egredie
tur dominus]non locum mutando,ſed nouum atq; inſolitum ſuæ effectum potentiæ oſten-
dendo.Vel de lenitate ſuæ clementiæ ad rigorẽ iuſtitiæ,iuxta illud in pſal. 7. Exurge domine
in ira tua, Et propter hanc in altum regredere. Et Abacuc:Egreſſus es in ſalutem populi tui.
Moſes quoq; dixit ad dominum: Si non tuipſe præcedas nos, ne educas nos de loco iſto. [& Abac. 3.
præliabitur contra gentes illas] i.diuina ſua virtute Antichriſtum cum reprobis ſui exercitus Exod. 33.
opprimet & occidet,iuxta illud Danie. Iudicium ſedebit, vt auferatur potentia eius & conte- Dani. 7.
ratur,& diſpereat vſq; in finem.[ſicut præliatus eſt in die certaminis]i.die qua Pharaonem cũ
ſuo exercitu ſubmerſit in mari rubro. [& ſtabunt pedes eius in die illa ſuper montem oliua-
rum,qui eſt contra Hieruſalem ad orientem] i.in monte illo diuinæ poteſtatis efficacia appa
rebit, eo quod ibi vel circa occidendus ſit Antichriſtus. Porro pedes incircunſcriptibilis ac
ſimpliciſſimi Dei non ſunt materialiter intelligendi,ſed virtutis eius pia ac fixa aſſiſtentia no
mine pedum exprimitur, Vnde & per Eſaiam fatetur:Cælum mihi ſedes eſt,terra autem ſca Eſaiæ 66.

bellum pedum meoꝝ.Et tamē Salomon loqtur:Cęlum & cæli cæloꝝ te capere non poſſunt.
3.Reg.8. Nēpe vt canitur Pſal.47.& 144.Magnus dñs & laudabilis nimis,& magnitudinis eius nō eſt
finis.[& ſcindetur mōs oliuaꝝ ex media parte ſui ad orientē & ad occidentē prærupto grādi
valde.Et ſeparabitur mediū montis eius ad aquilonē,& mediū eius ad meridiē.]ſecūdū Hie-
ron.ſenſus eſt,ꝙ mons Oliueti grandi voragine dirūpetur,ita ꝙ vna pars ad orientē,altera ad
occidentem reſpiciet:quo facto,repente in ipſa voragine alia ſciſſio fiet, ita ꝙ vna pars ſciſſi
montis verget ad aquilonē,alia ad meridiē,ſicq; præruptū quadrangulū fiet. Alij aſſerunt, ꝙ
ſciſſio iſta non erit niſi in duas partes, ita ꝙ vna pars mōtis inclinabitur verſus aquilonē,alia
verſus meridiē,& ſciſſura intermedia erit, ſic ꝙ longitudo eius erit ab oriente ad occidētem.
[& fugietis] qui tunc iſta videbitis,[ad vallē montiū eorum, quoniā cōiungetur vallis mon
tium] i.vallis Ioſaphat,ſita inter montē Sion & oliueti,iungetur[vſq; ad proximū] ſ.locum
ſciſſuræ iam dictę.[& fugietis,]iſtam voraginem horrēdam cōſpiciētes,[ſicut fugiſtis à facie
terræmotus,] qui factus eſt [in diebus Oziæ regis Iuda,] qui cū officium ſacerdotale in thu-
rificando vſurpaſſet,pcuſſus eſt lepra,vt ſcribitur lib.2.Paralip.26.& tunc ad diuinæ indigna
Amos 1. tionis indicium factus eſt terręmotus, ſicut & apud Amos habetur. Vnde & de præinducta
ſciſſione mōtis oliuaꝝ aliqui arbitrātur,ꝙ erit ex terræmotu ingēti,quē dicunt futurum in
Antichriſti fulminatione ſeu ſimili percuſſione, ad demonſtrationē poteſtatis diuinæ & iræ
Dei cōtra ſuperbiſſimū Antichriſtū adorari ſe facientē.Quidā ſanctoꝝ per montē oliuaꝝ in
telligunt eccleſiā, cuius filij ſunt ſicut nouellæ oliuaꝝ:cuius media pars ſcinditur ad orientē,
in qua ſunt arbores fructuoſæ & bonæ,puta electi:& alia ad occidentē, in qua ſunt arbores
ſteriles.[& veniet dominus Deus meus,oēſq; ſancti eius cū eo.]Iſtud ſecundū Hieron.mani
feſte dicitur de ſecundo Chriſti aduentu,quando poſt mortē Antichriſti,aliquāto tpe interie
cto,veniet generale atq; finale iudiciū exercere,comitatus oim agmine beatoꝝ,ſicut & Chris
Luc. 21. in euang. de ſeipſo teſtatur,ꝙ videbitur aduenire cū poteſtate magna & gloria. Iudas quoq;
apoſtolus inducit:Ecce venit dominus in ſanctis millibus ſuis facere iudiciū.Eſaias q̄q;:Dñs
Eſaiæ 3. ad iudiciū veniet cū ſenibus populi ſui & principib⁹ eius.Ex his innoteſcit,ꝙ hoc loco loq̄tur
ꝓpheta de his,q̄ circa finē mūdi cōtingēt. [Et erit,in die illa non erit lux,ſed frigus & gelu,]
i.tanta tūc erit impioꝝ preſſura,carētia gratiæ,tribulatio & anguſtia,ꝙ lux proſperitatis de-
erit eis,ſed frigus & gelu,quia præ timore areſcent, eruntq; horrore ac timore repleti. Timor
autem corporalis infrigidat,faciēdo ſanguinē ad cor ipſum refugere, quo ſic à membris rece
Pſal.69. dente, tremor cauſatur. Hinc ait pſalmiſta: Nubes & caligo in circuitu eius. Et:In circuitu
Pſal.96. eius tempeſtas valida.[& erit dies vna,quæ nota eſt domino] i.dies æternitatis,vel hora glori
ficationis electoꝝ,quę dies æternaliter ſtabit,nec defluet.Vel loquit̄ de die iudicij,de qua ait
ſaluator Marci 13. De die illa & hora nemo ſcit, neq; angeli in cælo, ſed ſolus pater: cuius cū
ſit cū filio & ſpiritu ſancto vna eſſentia,vna eſt cum eis notitia. [non dies neq; nox] i. dies il-
la æternitatis ſeu retributionis atq; iudicij,non eſt proprie atq; vniuoce dies cum die natura
li,qui noctē includit,vel artificiali qui eſt latio ſolis ſupra noſtrum horizontem: ſiquidē dies
illa non cauſabitur ex motu ſolis,nec temporali extenſione decurret, nec terminabitur no-
cte.De quo die cantamus pſal.83.Quia melior eſt dies vna in atrijs tuis ſuper millia. In gene-
rali vero reſurrectione motus cæli ceſſabit,ideo ſolitus diei fluxus non erit.Propter quod in
Apocal.10.prædictum eſt:Quia tēpus vltrà non erit. [Et in tempore veſperi,i.in fine ſeculi ſeu
termino temporalis diei,[erit lux] i.claritas beatificæ viſionis,& lumen gloriæ conſumma-
tū in oībus prędeſtinatis.De quo ſcriptū eſt Apocaly.21.Ciuitas non eget ſole neq; luna,ſed
claritas Dei illuminabit eam.Quod & Eſaię 60.ſcribitur.Pauloante dixit propheta,ꝙ in die
illa nō erit lux:nunc ait,quod in tēpore veſperi erit lux.Illud ergo ad reprobos, iſtud ad ele-
Mat. 20. ctos refertur.Cōſonat quoq; huic prophetico verbo,q̄d Chriſtus in euang. loqtur: Cū ſero
factum eſſet,præcepit dñs operarijs reddi mercedē.[Et erit in die illa] æternitatis ſiue iudicij,
[exibunt aquæ viuæ] i.pleniſſima effuſio & glorioſa cōmunio beatificæ agnitionis, felicita-
tis & gloriæ. De quibus habetur in pſal.35. Apud te eſt fons vitæ, & torrente voluptatis tuæ
potabis eos.Et 45.Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Eſaias quoq; 45. ait: Ad fontes
aquaꝝ potabit eos.[de Hieruſalem]illa cæleſti,de qua dicit Apoſt. ad Hebr.12. Acceſſiſtis ad
Hieruſalē ciuitatē & multoꝝ milliū angeloꝝ frequentiā. Itēq; in pſal.83.Sicut lætātiū oim ha
Pſal.147. bitatio in te.Et:Lauda Hieruſalē dominū.De qua Eſaias multa dicit,quæ de terrena Hieruſa
Eſaię 60. lē nequaq̄ verificātur,cū inter cætera ibi dicatur: Nō erit tibi ſol amplius ad lucendū per diē,
nec ſplēdor lunę illuminabit te.Itaq; aquæ iſtę egrediētur de Hieruſalē,quia à Deo ſublimi &
bñdicto in ſuperna Hieruſalē pręſidēti, deſcēdūt in ſanctos,iuxta illud Apoc.7. Agnus ducet
eos ad vitæ fontes aquaꝝ.[mediū eoꝝ ad mare oriētale,& mediū eoꝝ ad mare nouiſſimum]
i.vna pars beatitudinis ſempiternę deriuatur à Deo in eos,q priorībus fuerunt temporibus.
Alia ad eos electos,qui tēpore poſteriori fuerunt, nō quod aliquoꝝ beatitudo ſit imperfecta
atq; diuiſa,ſed his verbis inſinuatur, quod beatitudo deſcendit ad omnes æqualiter ex parte
obiectī

obiecti & æquali rxiſtenti merito. Vnde drnarius, qui omnibus vineæ laboratoribus datur,
vnus & idem eſt. Ipſr paterfamilias: Volo, inqt, huic nouiſſimo dare, ſicut & tibi priori. No- Matt. 20
mine autem maris & aquæ, populi deſignantur, ſrcundum quod Apocal. 17. legitur: Aquæ
multæ populi multi. Et in Eccleſiaſtr: Mitte panem tuum ſuper tranſeuntes aquas. [In æſta- Eccēs 11.
te & hyeme erunt] i. aquæ iſtæ ſeu præmia beatorum iugiter permanrbūt, cum perpetuitas
atq; ſecuritas ſint de rationr perfectæ ac veræ felicitatis. Quanuis autem tūc æſtas & hyems
non erunt, tamen per has temporis differentias æternitas denotatur, quam per partes tem-
poris ſignificare ſolrmus. Sic enim in Eſaia legitur, Erit menſis ex menſe, & ſabbatum ex ſab Eſa. vlt.
bato: per quod perpetua ſanctorum in gloria manſio explicatur. [& erit dominus rex ſuper
omnem terram] quia tunc Christo perfectiſſime reit ſubiecta non ſolum eccleſia, ſed omnis
inſuper creatura. Tunc quoq; in hominibus & angelis ceſſabit prælatio, quantum ad offici-
um adminiſtrationis ſeculi pertinet. Propter quod 1. ad Corint. 15. ſcriptum eſt: Cum tradi-
derit Christus regnum Deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & poteſtatem
& virtutem, vt ſit Deus omnia in omnibus. [In die illa] æternitatis [erit dominus vnus] omni-
um beatorum, qui ſicut eſt trinus in perſonis, ita eſt vnus in natura. [& erit nomē eius vnū]
i. vna appellatione deſignabitur, ſicut & vna cognitione, & vna quaſi intelligibili ſpecie co-
gnoſcetur. Sicut enim rem cognoſcimus, ſic eam ſignificamus atq; rxprimimus. Et quoni-
am in hac vita Deum in ſuis effectibus ſpeculamur, in quibus tota eius perfectio non relu-
cet: ideo nunc eum obſcure & imperfecte cognoſcimus, pluribusq; nominibus explicamus,
ſed q; eius perfectio in diuerſis diuerſimode repræſentatur. Porro, in patria videbimus eum
ſicuti eſt, facie ad faciem, per eius eſſentiam, quaſi per intelligibilem formam. Idcirco tunc
vno nomine exprimetur, ſicut & vno intuitu conſpicietur. Deinceps redit propheta, & lo-
quitur de ſtatū eccleſiæ poſt Antichriſti interitum ſuprà deſcriptum. Iam enim non ait, in
illa die vel aliquid tale, vt cogamur iſta præcedentibus continuare. [& reuertetur omnis ter-
ra] ad fidem atq; obſequium Christi Antichriſto deleto, i. multi de omni natione ac popu-
lo, [vſq; ad deſertum,] incluſiue, i. etiam à locis deſertis, & habitantibus iuxta ea, ſiue in eis,
[de colle Remmon ad auſtrum Hieruſalem, & exaltabitur] eccleſia Christi, vel ciuitas Hieru
ſalem. [& habitabitur] à Chriſtianis, [in loco ſuo à porta Beniamin vſq; ad locum portæ pri
oris, & vſq; ad portam angulorum Hananeel vſque ad torcularia regis. Et habitabunt in ea,
&c.] Antichriſtus quippe ciuitatem Hieruſalem auferet Chriſtianis, quo occiſo, reddetur
eiſdem, & plene incolent eam. [& anathema] i. maledictio [non erit amplius] populo Chri-
ſtiano, & vrbi Hieruſalē, cum pſequutio Antichriſti futura ſit vltima. [ſed ſedebit Hieruſa-
lem ſecura. Et hæc] quæ ſubditur, [erit plaga qua percutiet dominus omnes gentes, quæ pu-
gnauerunt aduerſus Hieruſalem] i. Antichriſtum & eius fautores, in cuius exercitu plurimi
erunt de omni hominum genere, qui & eccleſiam & vrbem Hieruſalem impugnabunt, &
præualebunt. Iam plaga exprimitur: [Tabeſcet caro vniuſcuiuſq;] eorū [ſtantis ſuper pedes
ſuos] i. præ dolore deficiet, [& oculi eius contabeſcent in foraminibus ſuis] i. vim viſiuam
in organis ſuis amittent, [& lingua eorum contabeſcet in ore ſuo.] Hoc totum & ſpirituali-
ter & corporaliter tyranni & perſequutores eccleſiæ frequenter perpeſſi ſunt, qui & dire pla
gati ſubito obierunt, & interiores eorum oculi excæcabantur: corpora quoq; vitijs ſeruie-
runt, dæmonumq; obſequio contabuerunt. [In illa die erit tumultus domini magnus in eis]
i. magnam Deo agente aut permittente turbationem inquietudinemq; habebunt ex abun-
dantia malorum culpæ ac pœnæ. [Et apprehēdet vir manum proximi ſui, & cōſeretur ma-
nus eius ſuper manum proximi ſui,] i. præ timore atq; anguſtia capiet vnus manum alteri-
us cauſa auxilij. Quidam expouūt hoc, quod quidā eorum ſe inuicem interficient, ſed hoc
litera iſta non videtur prætendere. [ſed & Iudas pugnabit aduerſus Hieruſalem.] Hoc ſuprà
diligenter expoſitum eſt. [Et congregabuntur diuitiæ omnium gentium in circuitu] i. ad Hi Zach. 14.
eruſalem apportabuntur ab Antichriſto eiuſq; populo, vtpote [aurum, & argentum, & ve-
ſtes multæ ſatis.] Poteſt autem & ſpiritualiter exponi in bono, ita vt quicquid naturalis per
fectionis in gentibus fuerit, ſ. ingenij, virtuoſitatis, ſcientiæ, eloquentiæ, ad ipſam eccleſiam
colligatur, dum gentes talibus donis ornatæ conuertuntur ad fidem: quia tunc dona naturę
perficiuntur muneribus gratiæ, & defendunt eccleſiam, qui eam aliquando impugnabant.
[Et ſic erit ruina equi & muli & cameli & aſini, & omnium iumentorum qui fuerint in ca-
ſtris] Antichriſti, i. ita Deo plagante, peribunt vniuerſa animalia irrationabilia Antichriſti
atq; ſatellitum eius, [ſicut ruina hæc] i. quemadmodum homines præinducti eis vtentes pe-
ribunt. Deus eſt propter hoīm peccata ad maiorē eorū confuſionē interdū bruta eorū occi-
dit, immo quādoq; hoc fit ad eorū piam correctionem. Præterea, hoīes qui propter paſſiones cer
tas & vitia quædam præfatis iumentis comparantur, atq; eorum nominibus exprimuntur,
ſpūaliter ſalubriterq; labuntur, dum ad virtutes cōtrarias, Deo clemēter ſuffragātr, ptingūt.

Per equos enim deſignantur laſciui, per mulos infructuoſi: muli enim non generant: per camelum, qui delictorum onere aggrauãtur: per aſinos, male ſimplices & indocti. Dum itaq;
laſciui fiunt caſti, infructuoſi bonis operibus abundantes, peccatis grauati, virtutibus pleni,
Roma. 5. vt vbi abundauit peccatum, abundet & gratia: maleq; ſimplices & indocti, efficiuntur à ſpirituſancto vncti & illuſtrati, tunc præfata iumẽta ſalubriter ruunt. [Et omnes qui reliqui fue
vene- rint de vniuerſis gentibus, quæ venerint contra Hieruſalem] i. gẽtes illæ, quæ cum Antichri
runt, vel ſto non perierunt, eo q; timore vel excuſabili deceptione eum ſecutæ non ſint contra Hieru
veniũt, ſalem atq; eccleſiam, [aſcendent ab anno in annum] i. ſingulis annis diebus debitis, [vt adorent regem dominum exercituum] i. Chriſtum principem vniuerſorum, in Hieruſalem vel eccleſia. Iſta expoſitio videtur ſupponere, q; poſt Antichriſti interitum durabit curſus noui teſtamẽti in ſeculo iſto per annos. Quid autem de hoc ſentiendum ſit, ſapiẽtioribus derelinquo. [& celebrẽt feſtiuitatem tabernaculorum non eo modo, quo fiebat in veteri teſtamento, ſed quantum ad figuratum, videlicet quo ad id quod per feſtum illud ſignificabatur. Fiebat quippe feſtiuitas illa in lege in memoriam, quod filij Iſrael de Aegypti ſeruitute liberati, in deſerto in tabernaculis morabantur, vt terram promiſſionis intrarẽt. Per quod figurabatur, quod in nouo teſtamento Chriſtiani de peccati atq; diaboli ſeruitute per Chriſtum erepti, & in hac valle miſeriæ commorãtes, ad patriam paradiſi cæleſtis in virtutibus proficiendo aſcenderent, ianua gloriæ merito dominicæ paſſionis pateſacta, ſicq; Chriſtifideles feſtũ tabernaculi celebrant: & tanto poſt Antichriſti interitum deuotius celebrabunt, quanto tũc in eis amplior fidei feruor cõſiſtet. [Et erit, qui non aſcenderint de familijs terræ ad Hieruſalem] i. Chriſti eccleſiam. In ciuitatem nanq; illam particularem oẽs gentes annuatim venire non poſſent, nec capi ibidem. Et nunc ſatis oſtenſum eſt, in prophetis per Hieruſalem literaliter exprimi Chriſti eccleſiam. [vt adorent regem dominum exercituum, non erit ſup eos imber] i. perfuſio gratiæ Dei, ſed in mortalibus vitijs diſperibunt. [Quod & ſi familia Aegypti] i. populus regni illius antiqui atq; famoſi, [non aſcenderit, & non venerit] ad adorandũ modo iam dicto, [nec ſuper eos erit] imber gratiæ & doctrinæ diuinæ, [ſed erit ruina] i. huius imbris carentia erit pœna vna, [qua percutiet dominus oẽs gentes, q̃ non aſcenderint] ab imo vitiorũ ad arcem virtutum, [ad celebrandũ feſtiuitatem tabernaculorũ] ſpũaliter, nõ
1. Cor. 3. literaliter. Litera nempe occidit, ſpũs aũt viuificat. & certum eſt, à publicatione euangelicæ legis, obſeruantiam legalium, quantum ad cæremonialia, fuiſſe prohibitam & lœtalem, qm̃ veritate reuelata, ceſſare debet figura. [Hoc erit peccatum] i. tranſgreſſio diuini præcepti [Aegypti, & hoc peccatum oĩm gentiũ q̃ non aſcenderint ad celebrandum feſtiuitatẽ tabernaculorum] ſecundũ ſenſum prætactũ. [In die illa erit, quod ſuper frenum equi eſt, ſanctum domino] i. ornamẽta aurea atq; argẽtea, q̃ in equorũ frenis poni ſolebãt, dño offerent, qm̃ vſus equorũ & armorũ neceſſarius non exiſtet, Antichriſto occiſo, ſed pax erit præcipua. Sic Gloſſa exponit. [& erunt lebetes] i. vaſa diuini cultus [in domo domini] i. in eccleſia, in qua ſunt calices, pyxides, aliaq; diuino cultui vaſa aptata: q̃ iam noĩe lebetum ſignantur, qm̃ propheta per metaphorã exprimit ea, q̃ ad euangelicæ legis ptinent cultum, p ea q̃ erant in ſynagoga & veteri teſtamento, cum fuerint figuratiua horũ q̃ in noua ſunt lege, & cultus eccleſiæ. [quaſi phialæ corã altari.] Nam corã altari ferunt præcipue, ſicut phialæ, q̃ ſunt vaſa ad vinũ potandum formata, ad menſam portant. Spũaliter lebetes ſunt hoĩes virtuoſi, q ſciunt iuxta apoſtolicum documẽtum vas ſuum ſeu corpus poſſidere in ſanctificatione, qui cum ſint bo
1. Theſ. 4 nus odor Chriſti in omni loco, phialis comparantur. [Et erit omnis lebes in Hieruſalem, &
2. Cor. 2. in Iuda] i. in eccleſia & populo confitenti, vel etiam in ciuitate illa Iudæ & conuerſis Iudæis, [ſanctificatus domino exercituum] i. diuino cultui mancipatus, vt in alijs non liceat eis vti, cum ſint vaſa ſacrata. [Et venient omnes immolantes] i. ſacerdotes ſacramentum euchariſtiæ offerentes, alijq; fideles, alia nouæ legis ſacrificia ſpũalia ſeu corporalia in eccleſia immolantes. [& ſument ex eis] i. ex vaſis ſanctis prædictis ſacramenta Chriſtianæ religionis. [& coquent in eis] i. ſacramentũ altaris in igni ſanctiſpiritus, ſeu charitatis feruore, conficient, tractabunt, vel ſument, ne crudas agni comedant carnes, nec ſacramentaliter tantum communicent, ſed in vaſis his congrua deuotione animæ ſibi præparent cibum ſalutificum. Loquitur autem propheta metaphorice & obſcure, ſicut & ſuprà frequẽter, vt moris eſt in prophe
Matt. 21. tis. [Et non erit mercator vltrà] i. ſpiritualium venditor, vel ſimoniacus, aut generaliter emptor & venditor, [in domo domini exercituum] ſ. in eccleſia. Hæc enim vitia prohibentur à Chriſto, qui eiecit de templo ementes atq; vendentes. [In die illa] i. tempore illo poſt Antichriſti deiectionem, quia ex tunc ſimonia inter fideles non erit, neq; in eccleſia negociatio vitioſa, eo quod tunc imminente termino mundi, deuotiſſime obſequentur Chriſtiani creatori & ſaluatori ſuo, qui eſt ſuper omnia Deus ſublimis & benedictus, Amen.

¶Enarrationum ſuper Zachariam prophetam, Finis.

D. Di-

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN MALACHIAM PROPHETAM ENARRATIO.

¶Elucidatio literalis capituli primi: Onus verbi domini ad Iſrael.
¶Articulus I.

VT refert S. Hieronymus, Malachias propheta prophetauit ad po-
pulum Iudæ, hoc eſt, ad tribum Iudæ ac Beniamin, atq; ad ſacer-
dotes poſt reditum à Babylone poſt Aggæum & Zachariam. He-
bræi quoq; affirmant hunc Malachiam fuiſſe Eſdram ſcribam ac
ſacerdotem, quod & Hieronymus approbare videtur, quãuis cer-
tum non ſit. Magiſter enim in hiſtorijs ſcribit, ꝙ Malachias poſt
regreſſum à Babylonica captiuitate, natus ſit in Iudça in Sophis,
quem, quia optimæ vitæ fuit, & aſpectu decorus, populus appella
uit eum Malachiã, i. angelum. Mortuus eſt autem, dum adhuc iu-
uenis erat, & in agro ſuo ſepultus. Et quia huic prophetæ nõ præ-
mittitur titulus, tempus ſui vaticinij exprimens, tenendum eſt ſecundum Hieronymũ, eum
eodem tẽpore prophetaſſe, quo illi qui hunc prophetã immediate præcedũt, & titulũ tẽpus
prophetiæ exprimentẽ habẽt, ꝗuis ſua vaticinatio, illoꝝ vaticinationẽ ſequuta dicatur. Ti-
tulus aũt huius prophetæ eſt: [Onus verbi dñi ad Iſrael in manu Malachiæ.] Itaq; onus ver-
bi dñi, i. pondus increpationis, verbo prophetico ac diuino ſignificatum. Vel vt alij dicunt,
Onus verbi dñi, i. officium annunciandi diuinitus reuelatũ. Officiũ eñ alicui iniunctũ, onus
eius vocatur. Vnde Septuaginta trãſtulerunt: Aſſumptio verbi dñi. Veruntñ ſecundũ Hiero. Pro. 13.
qñcunq; in exordio prophetaꝝ ponit onus, inſinuat, ꝙ ea q̃ ſubſequunt, moleſtijs plena ſint,
ita ꝙ onus põdus maloꝝ ſignificat. Hoc igitur onus verbi dñi, ſanctum, & dici iuſſum eſt ad
Iſrael, i. ad Iudæos à Babylone reductos. Hi nãq; Iſrael ſibi nomen retinuerunt, alijs decẽ tri
bubus, q̃ Iſrael appellari ſolebãt, in captiuitate manentibus. Et bene ait ad Iſrael, & non con
tra Iſrael, quia ad eoꝝ emendationẽ onus hoc ordinabatur. In manu Malachiæ, i. per ſubmi
niſtrationẽ Malachiæ, vel p ipſum Malachiã. p manũ eñ operatio deſignatur, & ſæpe pars
pro toto accipitur. Septuaginta trãſtulerunt: In manu angeli eius. Malachias nãq; interpre-
tatur angelus dñi. Propter q̃d nõnulli dixerunt, ꝙ propheta hic fuit angelus in corpore hu
mano, q̃d vanũ, falſum, ac friuolũ eſt. Nõ eñ ſequitur: Nomẽ hoc, angel' dñi interpretatur:
ergo vir ita vocatus, angelus fuit. Sicut nõ ſequit, Oſee prophetã fuiſſe ſaluatorẽ, quanq̃ no-
men iſtud Oſee, interpretetur ſaluator: vel Iohelẽ fuiſſe Deum, eo ꝙ Iohel interpretet Deus
meus. Deniq; dñs oſtẽdit onus p̃fatum nõ iniuſte ad Iſrael fieri, quia diuinæ dilectiõi fuerũt
ingrati. [Dilexi vos, dicit dñs: Et dixiſtis] multa qppe pietatis ſuæ dona Deus ſpecialiter Iu Deut. 10
dæoꝝ plebi exhibuit. Propter q̃d in Deut. Moſes dixit: Patribus tuis conglutinatus eſt dñs,
& amauit ſemẽ eoꝝ poſt eos. Sed quõ ingratos & reprobos fert Deus amaſſe? Dicẽdũ, ꝙ oia
diligit q̃ ad bonã naturã, quã habẽt à creatore: q̃ſdam etiã reprobos dilexiſſe interdũ aſſeri-
tur, ppter ſpecialia beneficia q̃ eis in vita p̃ſenti impẽdit. Solos vero p̃deſtinatos abſolute &
pprie diligit, etſi non viciſſim ſecundũ præſentẽ iuſtitiã, dũ impie viuũt, tñ ſecundũ prædeſti
nationẽ æternã, q̃ eis finaliter miſereri inſtituit. Ingratitudo inſup & temeritas Iudæorum,
oſtendit ex reſpõſione eoꝝ ad dñm. Quemadmodũ aũt Deus p pphetã loquit eis, ſic & ipſi
ad prophetã loquẽdo, Deo reſpondẽt, vel immediate ad Deũ dirigũt verbũ, ac dicunt: [In q̃
dilexiſti nos?] i. per quid apparet ſpecialis dilectio tua ad nos, quos ita affligi permittis? Nõ
enim attenderunt, ꝙ Salomon ſcribit: Quem diligit dñs, corripit. Quibus dñs clemẽter re-
ſpondit: [Nõne frater erat Eſau Iacob, dicit dñs?] quaſi dicat vtiq;, vt patet in Geneſi. [Et di Gene. 25
lexi Iacob] etiam antequam eum creaui, quia non ex meritis ſuis ipſum elegi, ſed ex mea bo
nitate ei benefacere decreui, & in amore eum præueni, volens eum eſſe vas miſericordiæ in
ſalutem, vt in eo mea pietas reluceret. [Eſau autem odio habui] i. iuſte reliqui, & propter ei-
us demerita, quæ præſciui, reprobandum duxi. Dedit etiam Deus benedictionem paternam,
& hæreditatis promiſſionem ipſi Iacob, non Eſau, cum tamen Eſau primogenitus eſſet. Por
ro peccata Eſau in Geneſi deſcribuntur, qualiter voluit fratrem ſuum Iacob occidere, Gene. 27.
& pro lenticula primogenita vendidit. Vnde de ipſo dicit ad Heb. 12. Apoſtolus, ꝙ non in- 26. 27.
uenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis inquiſiſſet eum. Etenim illa eius pœni
tẽtia ex q̃ fleuit, nõ fuit pœnitẽtia vera & virtuoſa, ex diuino amore & zelo iuſtitiæ, odioq;
peccati procedens, ſed ex dolore amiſſionis rei æternæ, vel ex ſeruili timore. Præterea lo-
cum iſtum, Iacob dilexi, Eſau autem odio habui, allegat & tractat Apoſtolus ad Rom. 9. ad
oſtẽdendũ, ꝙ prædeſtinatio, electio, & gratia Dei, non ſunt ex operibus noſtris ſeu meritis,

Au

Ait nanq;:Cum nondū nati fuiſſent, aut aliqd egiſſent boni aut mali, vt ſecundū electionē
Gene. 25 propoſitū Dei maneret, nō ex operibus,ſed ex vocāte,dictū eſt:Quia maior ſeruiet minori,
Malac.1. ſicut ſcriptū eſt:Iacob dilexi,Eſau aūt odio habui.Inſup ꝙ Deus Eſau habuerit odio,conſe
quenter oſtendit̄ p hoc, ꝙ poſteros q̄q; eius reliquerit.[& poſui mōtes eius in ſolitudinē]i.
habitacula filioꝝ Eſau in mōtib' ſita,redegi p Nabuchodonoſor regē Babylonis in loca de-
ſerta habitatore carētia.[& hæreditatē eius]i.terras & vrbes ac villas eoꝝ,quas hæreditarie
poſſidebant,[in dracones deſerti]i.in tm̄ vaſtaui & demolitus ſum p regē præfatū, vt draco
nes & cætera bruta q̄ in deſertis ſolēt morari,habitarēt ibidē.[q̄d ſi dixerit Idumæa]i.gens
Idumeę de ſemine Eſau orta,[deſtructi ſumus]i.habitacula noſtra deſtructa,& multi de ple
be noſtra occiſi ſunt,[ſed reuertētes]ad propriā terrā,[ædificabimus,q̄ deſtructa ſunt,hæc di
cit dn̄s exercituū: Iſti] Idumæi [ædificabūt,& ego deſtruā]i.opus eoꝝ nō pſperabit̄.[Et vo
cabunt]hi Idumæi[termini impietatis]i.terra impietatib' plena. Terra em̄ pro populo eam
inhabitāte,& populus pro terra habitationis ſuæ accipi ſolet,& vnū per aliud deſignari.[&
populus,cui iratus eſt dn̄s vſq; in æternū]i.Idumæi iſti dicent̄ populus à Deo perpetue dere-
lictus.De hac aūt Idumææ preſſura, dictum eſt ſuprà in viſione Abdiæ pphetæ,de qua etiā
Ezec.34. vaſtitate in Eſaia & Hieremia plura legunt̄.[& oculi veſtri videbūt] i.deiectionē iſtam Idu-
Hier.49. mææ,o Iudæi agnoſcetis,vel corporaliter aſpicietis.[& vos dicetis:Magnificet̄ dn̄s ſuper ter
ram Iſrael]i.terrā noſtrā Iudææ dignet̄ Deus magnifice reparare atq; ptegere, ne nobis con
tingat vt Idumæis.Cōſequenter dn̄s arguit populū Iudæoꝝ, ꝙ eū nec honorabant vt patrē,
nec metuebāt vt dn̄m.Et aliq dicūt,ꝙ ſermo ſequēs ſpecialiter dirigat̄ ad ſacerdotes:ſed Hi
Neem.2 eronymus aſſerit,ꝙ loquit̄ eis,q ſub Zorobabel & Ieſu filio Ioſedech & Eſdra ac Neemia de
Babylonia ſunt reuerſi,cōſtructo'q; altari, nondū ædificauerūt templū, nec muros Hieruſalē,
& nihilomin' in peccatis priſtinis permanebāt,Deū nec amore,nec timore venerātes. Itaq;
ait:[Filius honorat patrē]Hoc em̄ eſt primū pceptum ſecūdæ tabulæ,in qua erāt ſeptem pce
pta ad proximū pertinētia. Et filij boni hoc faciūt patribus tam carnalibus q̄ ſpūalibus,ſicut
Apoſtolus docet & iubet ad Ephe.6.Filij,obedite patribus veſtris in dn̄o.[& ſeruus dn̄m ſu
um]ſupplendū eſt,timet.Eſt aūt duplex timor,puta ſeruilis,q̄ pœna,non culpa,timet̄:& fi-
lialis,q̄ culpa metuit̄. Simili modo duplex eſt ſeruitus. Seruus ergo ſeruitute timoris pure
Ioan.8. ſeruilis,non meret̄ dici filius Dei,nec eſt in ſtatu ſalutis,qa charitatē non habet. Vnde hui-
& 5. uſmodi ſeruū Chriſtus diſtinguēs à filio Dei adoptiuo,ait:Seruus nō manet in domo in æter
num,fili' aūt manet in æternū.Et alibi:Seruus neſcit qd faciat dn̄s eius. Porro ſeruus ſerui-
tute timoris caſti ac filialis,etiā filius eſt,de q̄ dicit Saluator Matt.25. Euge ſerue bone & fi-
delis,intra in gaudiū dn̄i tui.Cum aūt iam inter filiū & ſeruū fiat diſtinctio,videt̄ nūc ſermo
fieri de timore ſeruili,q licet non faciat bonū bene & meritorie,ſ.recta intētione & charita
Eccl. 1. tiue,retrahit tn̄ à peccato,eſtq; initiū ſapiētiæ,qa diſponit ad gratiā.Vnde ſcriptū eſt:Timor
dn̄i expellit peccatū.Et iteꝝ ait ſcriptura Pro.15. Per timorē dn̄i declinat vnuſquiſq; à ma-
lo.[Si ergo pater ego ſum]i.tū ſim pater veſter per creationē, legiſlationē, atq; multiplicis
beneficij collationē,& ſi digne vereq; me patrē vocatis,iuxta illud Eſa.63.Tu dn̄e pater no-
ſter,redemptor noſter.[vbi eſt honor meus?]i.cur præceptia mris nō obeditis,nec actib' la-
triæ me honoratis,orādo,laudādo,gr̄as referēdo, ſacrificādo,& om̄e opus Dei reuerēter im
Hier.48. plēdo? Maledict' em̄ q facit opus Dei negligēter.[& ſi dn̄s ego ſum]ſicut vtiq; ſum & ſpecia
liter dn̄s veſter per puidentiā ſingularē.Deniq; ſolus Deus eſt dn̄s per vniuerſalē præſidētiā,
pprīā authoritatē,atq; fontalē legū,præceptoꝝ ac iudiciū lationē, oēſq; alij dominatores cō-
parant̄ ad ipſum,ſicut miniſtri & inſtrumēta ad dn̄m ac principalē agentē.Hinc ait per Eſa.
42.Ego dn̄s,hoc eſt nomē meū,& gloriā meam alteri nō dabo.[vbi eſt timor meus?]i.mihi
impendēdus.Qualiter aūt iſti Iudæi multū negligētes fuerūt in opere Dei,patet ex prædi-
ctis ſuper Aggęū & Zachariā.Deinde ſacerdotes ſpecialiter arguunt̄.[Ad vos o ſacerdotes]
loquor[q deſpicitis nomē meū]i.maieſtatē meā in ſacrificādo & immolādo nō honoratis,
nec mihi paretis [Et dixiſtis]impudēter reſpōdendo ac ſciſcitādo,ſicut & Cain,q dixit Ge
ne.4.Nunquid cuſtos fratris mei ſum ego?[In q̄ deſpeximus nomē tuū?]quib' Deus reſpon
det:[Offertis ſuper altare meū]pollutū[panē] i.panes ppoſitionis nō tales quales offerre te-
nemini.Sacerdotes quippe ſecundū hebraicā traditionē, panes ppoſitionis pprijs manibus
pinſere,formare,& decoquere debuerūt,vt dicit Hieron.q̄d iſti neglexerūt,ſumētes q̄ſcunq;
de medio.[& dicitis]negligentiā veſtrā diſſimulādo,[In quo polluimus te?]i.te & ſacramē
ta tua violauimus,ſeu irreuerēter tractauimus.Quemadmodū aūt dicimur Deum ſanctifica
re,dum ei in ſanctitate atq; iuſtitia miniſtramus, ſicq; quantum in nobis eſt, eum eſſe ſan-
ctum mōſtramus:ſic dicimur eū polluere,dū irreuerētialiter & vitioſe nos corā ipſo, præſer
tim in ſuo cultu,habemus,atq; per hoc,quantū in nobis eſt,eū quaſi nō ſanctū ac inhonorā
dum eſſe oſtendimus.[In eo,ꝙ dicitis,Menſa domini deſpecta eſt]i.per hoc, ꝙ affirmatis al
tare templi nō oportere honorari in ſacrificijs legis & panibus propoſitionis, vt olim,quia
non-

nondum honorifice reparatum eſt vel ornatum,ſed quaſi vile & indecorum.Putabant eñ
ſic poſſe ſubtrahi altari de ſanctimonia religionis,ſicut defuit ei de gloria ædificij primi al
taris à Salomone conſtructi.[Si offeratis cæcum ad immolandum] i.ſi animal cæcum addu
catis,vt domino immoletur,[nonne malum eſt]i.immo hoc illicitum eſt, & lege prohibi-
tum.[& ſi offeratis]domino[claudum vel languidum]animal, [nonne malum eſt?]hoc eñ
per Moyſen Deus prohibuit.Quod aũt hoc malum ſit, dominus probat per locum à mino
ri.[Offer illud duci tuo]i.ſi domino tuo mortali terreno, q̃ eſt vermis & puluis, tale animal
offerres,[ſi placuerit ei]i.non placebit,[aut ſi ſuſceperit faciem tuam]i.pſentiam tuam non
habebit gratam, [dicit dominus exercituũ.] multo minus Deo oĩpotenti talis placebit ob-
latio.Deinceps poſt increpatione ad pœnitẽtiã eos inuitat.[Et nũc deprecamini vultũ Dei]
i.diuinæ pietatis reſpectũ.[vt miſereať veſtri.de manu eñ veſtra factũ eſt hoc]i.pſcriptum
peccatũ vos cõmiſiſtis,offerẽtes Deo animalia lege prohibita.[ſi q̃ modo ſuſcipiat facies ve
ſtras]i.ſi forte aliq̃ modo vobis indulgere digneť.Loquiť aũt cõditionaliter,non q̃ dubitet
Deũ vere pœnitẽtibus paratũ ignoſcere,ſed q̃a certũ non eſt,an pœnitẽtia noſtra ſit vera &
Deo accepta,qppe cũ nec nos eſſe in charitate noſcamus. Vel ideo ait,ſi,vt pẽſemus peccata
enormia nõ q̃lemcũq;,ſed dignã ac proportionatã exigere cõtritionẽ vt deleanť.Siquidẽ ma
gnitudini culpæ æquari debet pœnitẽtiæ magnitudo,ſecundũ Hieron. [Quis eſt in vobis,q
claudat oſtia,& incẽdat altare meũ gratuito]i.nullus miniſtrorũ tẽpli deſeruit mihi in tem-
plo ſine mercede,cũ nec ianitores claudãt ianuas tẽpli, nec alij ſupponãt ignẽ altari ad holo
cauſta cremãda ſine emolumẽto,ſeu vitæ ſtipẽdio. Habebãt eñ decimas oĩm frugũ,q̃ offere
banť à populo,idcirco peccata veſtra grauiora ſunt,pœnitentiãq; maiorẽ requirũt. Ex quo
ſecundũ Hieron.oſtendiť,acceptiorẽ Deo eſſe ſeruitutẽ,q̃ in pſenti mercedẽ nõ poſtulat. Pro
pter quod Apoſtol⁹ gratis euangeliũ pdicauit,& manuũ labore victũ accepit,ne quenq̃ gra 1.Cor.9.
uaret. Vituperata Iudæorũ oblatione,oſtendiť ſacrificiũ Deo gratiſſimũ.[Nõ eſt mihi volun
tas in vobis]i.mihi vita veſtra nõ placet nec vos,[dicit dñs exercituũ,& munus non ſuſcipiã
de manu veſtra]i.ſacrificia veſtra iã dicta,& eis ſimilia,nõ acceptabo propter veſtra facino-
ra.Sacrificia nẽpe veteris teſtamenti nõ habuerũt virtutẽ & acceptabilitatẽ ex parte operis
operati,videlicet rei oblatæ,ſed operis operãtis,puta ex deuotiõe & grã offerẽtis. Veruntñ
iſtud referendũ eſt maxime ad tẽpus noui teſtamẽti,in quo veteris legis ſacrificia ceſſauerũt,
& carnalib⁹ victimis ſpũales hoſtiæ ſucceſſerũt. Ideo ſubdit:[Ab ortu eñ ſolis vſq; ad occa-
ſum]i.vbiq; terrarũ[magnũ eſt nomẽ meũ in gẽtibus]i.excellẽtia maieſtatis meæ cũctis po-
pulis innoteſcit,ſicut Eſaias prædixit:Repleta eſt terra ſcientia dñi.Iſtud eñ factũ eſt p apo Eſa.11.
ſtolorũ prædicationẽ,quib⁹ iuſſit Saluator:Euntes in mundũ vniuerſum,prædicate euãgeliũ Marc.16.
oĩmi creaturæ.[& in oĩmi loco ſacrificať & offertur nomini meo oblatio mũda]i.euchariſtiæ
ſacramentũ,oĩm legaliũ ſacrificiorũ finis & veritas. Propterea eius oblatiõe publicata,ceſſa
uerũt mortifera,q̃ fuerũt ſacrificia illa legalia.[quia magnũ eſt nomen meũ in gentib⁹] ſ.tẽ
pore euãgelicæ legis,iuxta illud:Dñe dñs noſter,q̃ admirabile eſt nomen tuũ in vniuerſa ter Pſalm.8.
ra.[Et vos]o Iudæi[polluiſtis illud]i.inhonoraſtis me,[in eo quod dicitis:Menſa dñi cõta-
minata eſt.]Hoc iam paulo ante dictũ eſt atq; expoſitũ.Hic eñ accipitur mẽſa pro altari,q̃a
ſubiungitur:[& quod ſuperponitur,contẽptibile eſt cum igne,qui deuorat illud.]Ignis eñ
non deuorauit panes propoſitionis,ſed carnes in altari oblatas. Eadẽ eñ ratione nũc dicũt
mẽſam dñi cõtaminatã, quo ſuprà dixerũt eam deſpectã,quia videlicet altare nondũ orna-
tum aut precioſe conſtructũ fuit.Ideo putabant ipſum non oportere, vt olim honorari,nec
ſacrificia de perfectis, ſanis,& integris animalibus fieri.Simili ratiõe ignẽ,qui in altari nu-
triebatur ad holocauſta cremanda, contemptibilẽ reputabant.[Et dixiſtis] vos accuſando:
[Ecce de labore,]i.hoc ipſum,quod offerimus,de labore noſtro eſt,vel cum difficultate ob- Gene.4.
tulimus,eo quod nuper de Babylone reuerſi,pauperes ſimus.[& exufflaſtis illud,dicit domi
nus exercituum]i.oblationem veſtram exufflatione mea dignam feciſtis,& virtutem ac me
ritum eius veſtra inobedientia extinxiſtis [& intuliſtis]in templum,[de rapinis claudum &
languidum]i.animalia claudicantia,& infirma per rapinam adepta.[& intuliſtis munus,]i.
talia immolaſtis.[Nunquid ſuſcipiam illud de manu veſtra,dicit dominus exercituũ?] Non
vtiq;, cum ibi ſit duplex tranſgreſſio,puta rapina,quæ eſt cõtra proximum, & præuaricatio
legis diuinæ talia offerri vetantis, quæ eſt iniquitas contra Deũ.[Maledictus doloſus,qui ha
bet in grege ſuo maſculum]i.animal bonum & aptum ad offerendum,[& votum faciẽs] de
ſacrificio offerendo,[immolat debile domino]i.animal vile,claudum,cæcum, ac lãguidum
[quia rex magnus ego,dicit dominus exercituum]quemadmodum enim ſolus Deus eſt dñs
per vniuerſalem prouidentiam & propriã authoritatem,ſic & ipſe ſolus eſt rex, & rex adeo
magnus,vt magnitudinis ſeu dignitatis & perfectionis eius nullus ſit finis. [& nomẽ meum
horribile.i.metuendum[in gentibus]quæ me vere cognoſcunt,illę enim me formidandum
agnoſcunt atque formidant. In cæteris quoque Deus horribilis eſt,per diſtrictam & ęquiſſi-
mam

mam vltionem.Cum ergo tantæ ſublimitatis ſit Deus,non eſt ei de de vilioribus,ſed melio
ribus,ſecundũ q̃d ipſe iuſſit,faciẽda oblatio. Hinc ad Abel & ad munera eius reſpexit Deus,
quia de melioribus (ſ. primogenitis) gregis ſui adipibusq́ eorũ obtulit dño. Ad Cain vero
& munera eius non reſpexit,quia de fructibus terræ obtulit viliora,vt legitur Gene.4.

¶De ſpirituali intellectu eiuſdem primi capituli. Art. II.

ONus verbi dñi ad Iſrael in manu Malachiæ] Per Malachiã, qui angelus dñi interpre-
tatur,ſpũaliter intelligitur Chriſtus magni cõſilij angelus, vel quilibet eius ſacerdos, p̄
dicator,vel doctor,qui angelus,i.nuncius Dei eſt.Per hos factũ eſt,& fit verbũ Dei pa-
tris atq́ totius ſuperbenedictę trinitatis[ad Iſrael]i.eccleſiam Chriſti.[dilexi vos]o Chriſti-
ani,o Iudæi ad Chriſtum conuerſi,& omnes per Chriſtum ſaluati,[dicit dñs]Hoc enim ait
Ioan,16. Chriſtus apoſtolis:Ipſe pater amat vos.Et rurſus in Euãgelio legi: Ioan.3.cap.,Sic Deus di
lexit mundũ,vt filiũ ſuũ vnigenitũ daret.Et Paulus ad Ephe.2.cap.Propter nimiã (inq̃t)cha
ritatẽ qua dilexit nos pater,filiũ ſuũ miſit in mundũ.[& dixiſtis:In quo dilexiſti nos?]p̄ cæ-
Gene. 27 teris gẽtibus.Hoc interdũ fideles quaſi admirando inquirũt,dum grauiſſimis aduerſitatibus
atteruntur.Boni quoq́ inquirũt hoc non ex ingratitudine, ſed vt de ratiõe & modo diuinæ ad
eos dilectionis,plenius inſtruantur.Mali vero ea temeritate id quærũt,qua cætera Chriſti bene
ficia aſpernantur.Dñs aũt reſpõdit:[Nonne frater erat Eſau Iacob?]p Iacob,q interpretatur lu-
ctator vel ſupplantator,(eratq́ vir quietus & ſimplex,in tabernaculis habitãs) intelligũtur
Chriſtifideles,q cõtra mundũ,carnẽ,diabolũ victorioſe luctantur, & vitia vincũt. Per Eſau aũt
(qui erat venator,& interpretatur quercus,q̃d eſt nomẽ arboris,cibũ porcorũ portãtis)intelli
guntur carnales,concupiſcentiarũ ſectatores, ſeculares & vani.Et iſti ſunt fratres, qm̃ boni ac
mali ex eiſdẽ ꝓtoplaſtis ꝓgeniti ſunt.Veruntñ illos diligit, hos odit Deus, nec illi iſtis me-
liores eſſent,niſi à Deo præ iſtis æternaliter dilecti atq́ electi ſine omni merito ſuo fuiſſent.
Siquidẽ Deus oĩpotens,iuſtus,pius,ac ſapiens,cuius vult miſeretur,& quẽ vult indurat:& eius
prædeſtinatio,totius virtutis & gratiæ in nobis eſt cauſa.[& poſui mõtes eius]ſ.Eſau[in ſoli
tudinẽ.]Mõtes Eſau,ſunt potẽtes & magni in ſeculo iſto, q ad dignitates & dñationes aſpi
rãt,q in ſolitudinẽ rediguntur:qa vt ſcriptũ eſt Eccĩ 10. Omnis potẽtatus breuis eſt vita.Sic &
1.Mac.2, rex hodie eſt,& cras morietur.In primo q́q lib. Macha.dicitur: A verbis peccatoris ne timueri-
tis,qa gloria eius ſtercus & vermis.Hodie extollitur, & cras nõ inuenietur.[& hæreditatẽ eius] i.
corpora eorũ q̃ diligẽter colũt & nutriũt,poſui[in dracones deſerti]i.in putredinẽ puluerẽq́
redegi,iuxta illud Eccĩ 10.Cũ moritur homo,hæreditabit ſerpẽtes & beſtias & vermes.Vel in
dracones deſerti ponentur,qñ in inferno dæmonibus in tormẽtis ſociabuntur,iuxta illud Iudit.
10.Deus oĩpotens dabit ignẽ,& vermes in carnẽ ipſorũ,vt vrantur & ſentiãt vſq́ in ſempiter-
num.[Quod ſi dixerit Idumæa]i.plebs iſta terrena p Eſau deſignata[deſtructi ſumus] i.hu-
miliati,& plagati à Deo,q cornua animoſitatũ noſtrarũ cõfregit.[ſed reuertẽtes] ad priſtina
mala,[ædificabimus q̃ deſtructa ſunt]ſ.turrim ſuperbiæ,vana cõſilia,& põpoſitates munda-
1.Pec. 5. nas.[Hæc dicit dñs: Iſti ædificabũt,& ego deſtruã.]Deus eñ ſuperbis reſiſtit, & ſedes ducũ ſu
Eccĩ 10. pborum deſtruxit.[& vocabuntur]hoĩes iſti Deo aduerſantes, [termini impietatis,& populus
cui iratus eſt dñs vſq́ in ſempiternum]Sunt enim terreni impietatibus pleni, qui ęterna ob-
Iacob. 5. liuione relinquentur à Deo:Quibus dicit Iacobus: Agite nunc diuites,plorate vlulantes in mi
ſerijs veſtris. Theſaurizaſtis vobis iram in nouiſſimis diebus.De q̃bus loquitur Hiere. 17. Dñe,
oẽs qui te derelinquũt,confundentur:recedentes à te,in terra ſcribentur.[& oculi veſtri] i,mẽtes
o veri Chriſtiani[videbunt]impiorum damnationẽ.[& dicetis:Magnificetur dñs ſuper ter-
ram Iſrael]i.gratioſe ac clemẽtiſſime faciat ſuæ eccleſię,ipſum fideliter intuenti.Impiorum
eñ punitio bonos ꝓuocat ad meliora,iuxta illud Pro.19.Impio flagellato, ſapiẽs ſapientior
Matt. 6. erit.Ideo felix,quẽ faciũt aliena dãna peritũ.[filius honorat patrẽ &c.]Cum dñs noſter Ieſus
Chriſtus nos ita orare docuerit,Pater noſter q es in cælis,ſanctificetur nomẽ tuũ: vigilãtiſſime
ꝑpendendum eſt nobis,ne tam ineffabili Dei oĩpotẽtis dignationi inueniamur ingrati,ſed
filiali amore Deum præ oĩbus diligamus,& p ſanctã charitatẽ affectuoſiſſime iugiter hono-
Ioan.1. remus,præſertim cũ p Chrm ſimus præcipue ad Dei filiationẽ vocati. Quotq̃t eñ receperũt
eũ,dedit eis poteſtatẽ filios Dei fieri.Nẽpe cũ filius Dei fact⁹ eſt frater noſter,nos q̃q filij Dei
facti ſum⁹.Nõ itaq́ indigne Deũ patrẽ vocemus,ne nobis obijciat: Si pater ego ſum, vbi eſt
honor meus? Præterea,væ eis,q Deũ nec venerantur vt patrẽ,nec verentur vt dñm. [Ad vos o ſa
cerdotes]eccleſiæ,[q deſpicitis nomẽ meũ:]corp⁹ meũ & ſanguinẽ irreuerẽter tractãdo, in-
deuote ſumẽdo,q carnaliter turpiterq́ viuẽdo,maximã mihi irreuerẽtiã facitis,& alios gra
uiter ſcãdalizatis.[dicit dñs]Ieſus Chrs,[& dixiſtis:In q̃ deſpeximus nomẽ tuũ? qa]videlicet
[offertis ſup altare meũ pollutũ panẽ]i.ſacramentũ euchariſtiæ,quantũ in vobis eſt,cõtami-
natis,ſicut & nomẽ Chriſti polluiſtis.[& dicitis:In q̃ polluimus te?]i.in q̃ te o Chriſte inho-
norauimus?[In eo ꝙ dicitis:Menſa dñi deſpecta eſt]i.per hoc, quod opere demonſtratis al-
tare eſſe deſpectũ,atq́ à vobis eſſe dehonoratũ,dum ad id imparati acceditis, vitioſam vitã

non

non deſerentes,neq; froctuoſe quotidie confitentes.[Si offeratis cæcum vel claudum,non-
ne malum eſt?]Cæcum immolat,qui Deo obſequium indiſcretum impendit,q̄ contra dicit
Apoſtolus:Rationabile obſequium veſtrum.Claudum offert,qui mente nutante,& intenti Rom.12.
one non pura ac ſimplici,Deo precē infundit.Proptee q̄d Iacobus apoſtolus cap.1. ait:Vir
duplex animo,inconſtās eſt in oībus vijs ſuis.Languidum immolat,cuius cor in gratia Dei
ſtabilitum non eſt,neq; p ancorā ſpei firmatum in Chriſto.Deniq; verbum iſtud contra eos
profertur,qui cum diuites ſint,tñ viliora & minima offerunt creatori,modicasq; eleemoſy
nas largiuntur.Cōtra iſtos ignauos,ingratos,& cupidos loquiť Deus:[Offer illud duci tuo,
&c.]i.ſi taliter homini mortali pſidenti vobis ſeruiretis,vel ſupplicaretis, aot immolaretis,
non ei placeret:& tñ audetis corā me vos ita habere. Hoc verbo redarguunť negligētiſſimi,
qui orationes,horas,& laudes Deo ſine timore,attentione,reuerētia & affectu exoluunti ſed
alicui magno viro,plato aut principi loquuturi aut ſeruituri,cum reuerentia magna acce-
dunt,prudēter & diſtincte loquunť,atq; attoniti ſunt. Nōne hi pferunt creaturā creatori,ho
minē Deo,ſeruumq; dño,& dño tam excelſo prorſus immenſo?Iſtis cōſulitur, immo præci
pitur:[Et nunc deprecam ni vultum dñi, vt miſereať veſtri]& emēdetis vos integre. [Quis
eſt in vobis]o miniſtri eccleſiæ,[qui claudat oſtia]eccleſiæ,[& incendat altare meum gratu-
ito]luminaria accedēdo?quaſi dicat ſaluator, Nullus. Oēs eñ eccleſiaſtici de Chriſti patri-
monio viuunt,ideo ei reuerētialius ſeruire tenētur. Quod cum ita ſit, quid fiet de his,q mul
ta beneficia habēt,aot vnum ſuperabundās? & nihilominus vitijs pleni ſunt, mundani atq;
carnales,quorum damnatio grauiſſima erit.[In omni loco offerť nomini meo oblatio mū-
da.]Per oblationē iſtā intelligi poteſt deuota oratio, iuxta illud in Pſal.140. Dirigať oratio
mea ſicut incenſum in cōſpectu tuo.Vel oblatio munda eſt, qua ipſi præcipue religioſi Deo
ſe offerunt in holocauſtum,eius ſe cultui totaliter mācipantes. Cōſequenter contra tenaces
& irreuerētes oblatores dñs ait:[Et dixiſtis:Ecce de labore eſt]quod obtulimus .i. de noſtra
exiguitate & noſtro acquiſitum ſudore,ideo feciſtis id dignum abiectione.[Et intuliſtis de
rapinis]i.de bonis iniuſte aut violenter adeptis atq; receptis,oblationē mihi feciſtis.[Non-
quid ſuſcipiā illud de manu veſtra,dicit dñs?]quaſi dicat, neqoaq̄. Vnde Eccle.14.ſcriptum
eſt:Immolantis ex iniquo,iniqua eſt oblatio: & qui offert ſubſtantiam pauperis, quaſi qui
immolet filium in conſpectu patris.[Maledictus doloſus,qui habet in grege ſuo maſculum:
& votum faciens,immolat debile.]Hoc contra oēs intelligi poteſt,qui quod Deo vouerūt, 1. Par.19
integre non perſoluunt.Quod ſi ita ſit,q̄ maledicti ſunt illi, qui quod Deo vouerunt, nec in
toto nec partim perſoluunt?Et potiſſime hac maledictione cæduntur,qui ea vouerunt quæ
immediate Dei honorem & cultum cōcernunt,vt ſunt actus virtutū. Ideo Moſes ait Deut.
23.cap.Quod ſemel egreſſum eſt de labijs tuis,obſeruabis,& facies ſicut promiſiſti domino
Deo tuo.Immo nec differēdum eſt,cum Salomon dicat in Eccleſiaſte:Si quid vouiſti Deo, Eccēs 5.
ne moreris reddere. Et qui ita non agit,Deo fidelitatem non ſeruat,ſed maximam ei irreue-
rentiam exhibet.Poſtremo cum quid Deo de rebus noſtris, actibus,aut noſipſos offerimus,
cum omni promptitudine atq; lætitia mentis id faciamus:attendentes, quod primo lib.Pa
ralip.Dauid fatetur:Tua domine ſunt omnia,& quę de manu tua accepimus,dedimus tibi. 1.Par.29
Vnde & ego in ſimplicitate cordis mei lætus omnia obtuli.

¶ Explanatio literalis cap.II.Et nunc ad vos mandatum hoc o ſacerdotes.

Articulus tertius.

COnſequenter dominus hortatur ſacerdotes ad pœnitentiam,adijciendo minas, vt qui
ſe amore boni & zelo æquitatis non corrigunt,timore ſupplicij corrigantur. [Et nūc
ad vos mandatum hoc]de obſeruatione cultus diuini in cęremonijs templi,[o ſacerdo
tes]dirigitur.Sacerdotibus quippe correctis, cæteri facilius emendantur. [Si nolueritis au-
dire]auribus mentis & corporis,[& ſi nolueritis ponere ſuper cor]i. diligēter aduertere,re-
colere & implere,qood iubeo.[vt detis gloriam nomini meo]i.debitam mihi reuerentiam
impendatis,& coram alijs me clarificetis, glorioſum annuncietis,& omne mihi bonum aſ-
ſcribatis,[ait dominus exercituum, mittam in vos egeſtatem]i.terræ ſterilitatem, victuali-
umq; inopiam,quam carnales cupidiq; Iudæi plurimum abhorrebāt,præſertim cum Deu.
15.cap.Moſes ſcripſerit:Omnino indigens & mendicus non erit inter vos.[& maledicam be
nedictionibus veſtris]i.fructibus terræ & cæteris bonis terrēnis, quæ mea benedictione ha-
betis,quibus & vos benedicere conſueuiſtis.[& maledicam illis]auferendo à vobis hęc dona,
& oppoſita mala ſuper vos inducendo.[quoniam non poſuiſtis ſup cor]i.præcepta mea non
impreſſiſtis memoriæ,nec debite cuſtodiſtis.Quo cōtra dicit Pſal.118.pſalmo:In corde meo
abſcondi eloquia tua,vt non peccem tibi.Et Salomon ait:Serua mādata & legem quaſi pu Prou.7.
pillam oculi tui.Liga*ea in digitis tuis,& in tabulis cordis tui ſcribe eam.[Ecce ego projci
am vobis brachium] i.armum animalis dextrum mihi oblatum, qoia propter veſtra pecca
ta munus veſtrum non habeo gratum.[& diſpergam ſuper vultum ſtercus ſolennitatum ve-

ſtrꝰꝝ] i. immunditiã vitioꝝ, quæ in feſtis veſtris cõmittitis, & irreuerentiã quã mihi facitis,
in vos manifeſte conuertã, vos cõfundendo ac puniẽdo. Vel per ſtercus iſtud intelligitur caro
oblata continẽs ſtercora, quã Deus ob eoꝝ peccata nõ acceptauit, ſed eis reiecit. Vnde Septu
aginta tranſtulerunt: Diſpergã ventriculum &c. [& aſſumet vos ſecum] i. cõtẽptibiles fœdiq;
vitijs eritis, ſicut ſtercus: & tales ſint offerẽtes, qualia ea quæ offerũt. [Et ſcietis] ꝑ iuſtitiæ meæ
effectum experientiãq; vindictæ, [quia miſi ad vos mãdatum iſtud] iã dictũ, [vt eſſet pactum
meum] i. teſtamẽtum vel fœdus de modo ſacrificioꝝ [cum Leui] i. Leuitis ad cultum Dei ſpe
Exo. 19. cialiter dedicatis, quos etiã Deus iuſſit pꝛę alijs, maculis mẽtis corporiſq; carere, & virtutũ orna
tu fulgere, iuxta illud Exodi: Sacerdotes q accedũt ad dominum, ſanctificent, ne ꝑcutiat eos,
[dicit dominus exercituum: Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis] i. pactum vitę & pacis
percuſſi & inij cum tribi Leuitica in deſerto, eligẽs illã ad ſacerdotium, & ꝓmittẽs eidẽ, ꝙ
ſi ipſa ac populus legẽ meã ſeruarẽt, in pace viuerẽt ſuper terrã, immo pacẽ pectoris & vitam
gratiæ obtinerẽt. Porro vt hic ait Hieron. quicqd nunc de Leui aſſerit, ad ſacerdotes & po-
tiſſime ad pontifices legis Moſis pertinet. [& dedi ei timorẽ meum] nõ ſeruilẽ duntaxat, ſed
filialẽ & caſtum, [& timuit me, & à facie nominis mei] i. cõſideratiõe maieſtatis meæ [paue-
bat.] Iſtud in Moſe, Aarõ, Eleazaro, Phinees, multiſq; alijs de tribu Leui exortis fuit imple
tũ, immo & in patriarcha Leui, qui & ſi interdum peccauit, poſtea tamẽ virtuoſæ fuiſſe credi
tur vitæ. [lex veritatis] ſcilicet lex diuinitus data per Moſen, [fuit in ore eius] i. filioꝝ Leui,
de qbus nũc dictum eſt, q populum inſtruxerunt. [& iniqtas nõ eſt inuẽta in labijs eius] nõ ꝙ
iſti ab omni iniqtate immunes extiterint, ſed qa cõdigne pœnituerint, & gratiam ſanctitatis
ſortiti ſint, ſicut de ſeipſo fatetur Apoſtolus 1. Cor. 4. Nihil mihi cõſcius ſum. Qui tamẽ aliàs
1. Tim. 1. loqtur: Venit Ieſus peccatores ſaluos facere, quoꝝ ego primus ſum. [In pace] i. mentis tran
qllitate, [& in æqtate] i. iuſta cõuerſatione, [ambulauit mecum] i. corã me & ſecũdum bene-
placitum meum mihi cõiunctus per volũtatis cõformitatẽ. [& multos auertit ab iniquitate]
Moſes eñ & Aaron ac reliqui quidã poſteri Aaron, plures de genere Iſrael ad pœnitentiam
induxerunt, atq; à vitijs varijs retraxerunt. [labia eñ ſacerdotis cuſtodiunt ſciẽtiã] i. ad ſacer-
dotum officium pertinet congruo tempore doctrinam legis diuinæ plebi proponere, & ſci-
entiam ſalutarẽ in alijs cõſeruare. Ideo in pectore ſummi ſacerdotis fuerat ratiõale, in ꝗ do-
ctrina & veritas ponebatur, quia ſacerdos doctus eſſe debet, & præco veritatis diuinæ. [& legẽ
requirent] ſubditi & vulgares, [ex ore eius.] Vnde dicit Apoſt. Titi 1. Oportet epiſcopum ſine
crimine eſſe, amplectentẽ eũ qui ſecũdũ doctrinã eſt, fidelẽ ſermonẽ, vt potẽs ſit exhortari in
doctrina ſana, & eos q contradicunt, arguere. [quia angelus] i. nuncius, [domini exercituum
eſt.] Quemadmodum enim diuinus Dionyſius docet, infimum ordinis ſuperioris, & ſupre-
mũ ordinis inferioris, magnã habẽt mutuo cõuenientiã, & nomẽ vnius transfertur ad aliud.
Cum eñ in cæleſti Hierarchia ordo angeloꝝ ſit infimus, & in eccleſiaſtica Hierarchia ordo
ſacerdotũ ſit ſummus, angeli & ſacerdotes in multis cõmunicant, ita vt ſacerdotes angeli nũ-
cupentur, qm̃ inter Deum & populum mediando, & ea quæ Dei ſunt, hominibus nunciando,
atq; ſpiritualẽ & angelicã vitã in carne ducendo, angelicum exercent officium. Ideo in Apo
Apo. 1. cal. epiſcopi ſeptẽ eccleſiaꝝ in Aſia, angeli appellantur. [Vos aũt receſſiſtis de via] i. legẽ Dei,
2. 3. qua itur ad vitã beatã, non cuſtodiſtis, [& ſcandalizaſtis] i. dicto vel facto veſtro inordinato,
[plurimos] ad ruinã peccati traxiſtis, [in lege] ſcripta, quam nõ ſeruaſtis. [Irritum feciſtis pa-
ctum Leui, dicit dominus exercituum] i. pactũ cum Leui ſeu tribu ſacerdotali initum de ſa-
crificijs tẽpli ſpreuiſtis. [propter quod & ego dedi vos contẽptibiles & humiles] i. abiectos,
[omnibus populis] inter quos captiui fuiſtis, vel q veſtram calamitatẽ nouerunt. Vnde in lib.
1. Eſd. 4. Eſdrę ſcriptũ eſt: Audi Deus noſter, quia facti ſumus deſpectui. [ſicut non ſeruaſtis vias meas]
i. diuina præcepta. Hinc 1. Reg. 2. dominus proteſtatur: Quicunq; glorificauerit me, glorifica-
bo eum: qui aũt contẽnunt me, erunt ignobiles. [& accepiſtis faciẽ in lege] i. perſonas, nõ cau
ſas, aſpexiſtis, iudicando iniuſte propter munera, vel timore aut fauore, potẽtes, diuites & no-
biles inferioribus pręponendo. Quo contra in pſal. 81. habetur: Vſquequo iudicatis iniquita-
tem, i. iudicando approbatis peccatores, & facies peccatoꝝ ſumitis? Conſequenter increpat
Iudæoꝝ ſuperbiã. [Nunquid non pater vnus omniũ noſtrũ eſt?] ſ. Adam, vel etiam Abrahã.
[Nunqd nõ Deus vnus creauit nos?] qui ait in Deutero. Videte ꝙ ego ſim ſolus, & nõ ſit ali°
Deu. 32. Deus præter me. Animas nempe ſinguloꝝ cõdidit Deus ſigillatim & per ſeipſum immedia-
te, corpora quoq; noſtra ab ipſo originaliter ſunt creata. [Quare ergo deſpicit vnuſquiſq;
Exo. 20. fratrem] i. proximum [ſuum, violans pactum patrum noſtrorum?] i. in hoc ipſo transgrediẽs
præceptum patribus datum de proximo diligendo ac ſuſtentando. Hinc Eſaias 33. minatur:
Væ qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris? [Tranſgreſſus eſt Iuda] i. populus Iudæ de Babylo-
ne reuerſus, legem Dei non cuſtodiuit. [& abominatio] i. irrationabilis prorſus tranſgreſſio,
[facta eſt in Iſrael & in Hieruſalem] i. à filijs Iſrael incoliſq; Hieruſalem poſt reditũ de Chal-
dæis, quia in templi ædificatione, ſacrificiorum oblatione, ſabbati obſeruatione, & alienige-

narum

naꝫ vxoꝝ acceptione, negligentes fuerunt, vt patet in lib. Eſdræ, & alibi. [quia contaminauit
Iudas ſanctificationē domini, quā dilexit] i. templū Dei inhonorauit, de q̃ dicit 1. lib. Ma
chabæorū, quod Antiochus intrauit ſanctificationē cum ſuperbia. Vel ſanctificatio iſta, eſt 1.Mac.1.
cultus Dei in ſacrificiis & cæteris latriæ actibus Deo placētibus. [& habuit filiā dei alieni] Iu
dæi enī vxores gentiles idoloꝝ ſeruitrices acceperunt, vt dictū eſt ſæpe. [Diſperdat dominus
viꝝ, qui fecerit hoc] amplius in futuro. quaſi dicat, quod factum eſt, Deus indulgeat. Vel di-
citur hoc zelo iuſtitiæ, niſi pœniteant. Vel modo propheticæ prænunciationis, quod vtique
diſpergentur, niſi ſe inde correxerint. [magiſtrū & diſcipulū] i. doctū & ſimplicē inſtructorē
peccati, & qui ei conſentit, magnū & paruū, qui eſt [de tabernaculo Iacob] i. de eius familia.
Vel ſenſus eſt, quod tales tranſgreſſores ab aliis bonis Iudæis diſperderentur modo iā tacto.
[& offerentē munus domino exercituū] i. etiā ſacerdotē Deo ſacrificantē, ita peccantē Deus
diſperdat, ſi in peccato permanſerit. [Et hoc] malū quod ſubditur [rurſum feciſtis,] adiiciēdo
peccata peccatis. [Operiebatis lachrymis altare domini fletu & gemitu] i. vxores veſtras pri
ores Iudæas vobiſcum de Babylone redeuntes, per hoc quod eas propter earum deformitatē
vel ſenectutem abieciſtis, & alienigenas accepiſtis, induxiſtis & compuliſtis ad hoc, quod co
ram altari quotidie flebant cū gemitu corā me, contra vos conquerentes, quod taliter abii-
cerentur. Ita exponit Hieron. Alii aūt exponunt, quod ipſi viri ſic lachrymabantur, putātes
peccatū hoc expiare abſq; reiectione vxorū gentilium, quod fuit erroneum, [ita vt vltrà non
reſpiciam ad ſacrificium] mihi à vobis oblatū. [nec accipiam placabile quid] i. aliquam ho-
ſtiam expiationis, [de manu veſtra,] donec à præfatis vitiis vos emēdetis. Et dixiſtis: Quā ob
cauſam?] videlicet, [Quia dominus teſtificatus eſt inter te & vxorem pubertatis tuæ] i. Deus Gene. 2.
in Geneſi dixit, quod tu & vxor tua legitima ſimul maneretis ac mutuo diligeretis: Relin-
quet, inquiēs, homo patrē ſuum & matrē ſuam, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in car-
ne vna. [quam tu deſpexiſti,] aliam ſuperinducendo, & ipſam quaſi ancillam tenendo. [& hęc
particeps tua, i. vxor iſta eſſe debet conſors ac ſocia tua, nō famula: ideo enī mulier de latere
viri ſumpta eſt. Adam quoq; dixit ad dominum: Mulier quam dediſti mihi sociā, dedit mi-
hi de ligno, & comedi. [& vxor fœderis tui] i. cum qua fœdus amicitiæ animæq; conſenſum Gene. 3.
tenere debes. [Nonne vnus fecit] i. idem creator vnusq; Deus plaſmauit Adam & Euam, ſeu
virum & fœminam, [& reſiduum ſpiritus eius eſt] i. Hoc quod ſibi cohæreat per amorē & co
habitationem, præter id quod ab vno Deo creati ſunt. Hoc eſt ſpiritus Dei, i. voluntatis diui
næ. [Et quid vnus quærit] i. quid Deus intendit per hoc, quod vult à filiis Iſrael Iudæas vxo-
res teneri, vel primam coniugem non relinqui, nec alienigenas duci? [niſi ſemen Dei] i. filios
qui diuino cultui educētur. Ideo mulier ſi deformis eſt vel egena, ſperni non debet nec abiici.
[Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrum] i. animam à ruina peccati, [& vxorem adoleſcentiæ tuæ
noli deſpicere] quam in adoleſcentia accepiſti, vt quæ tibi virginali primum iuncta eſt matri
monio, perſeueret vſq; ad vitæ finē. [Cum odio habueris eam, dimitte, dicit dominus Deus
Iſrael] eā, dando ipſi libellum repudii. Quod aūt dominus dicat hoc permiſſiue ad vitādum
deterius, ſcilicet vxoricidium, ſicut permiſit Iudæis vſuram ad alienos, non abſolute vel im-
peratiue, innoteſcit ex eo quod ſubditur. [Operiet autem iniquitas] viri coniugem repudian
tis ex odio, vel cauſa non iuſta, [veſtimentum eius, dicit dominus exercituum] i. in corpore
ſuo debitam luet pœnam in igne inferni, niſi vere pœniteat, quatenus in quo peccauit, in illo
& puniatur. Vel operiet iniquitas veſtimētum eius, i. peccatum eius ducetur in lucē, & omni-
bus in iudicio oſtendetur, ſicut apparet quod in veſtimenti ſuperficie ſituatur. [Cuſtodite
ſpiritum veſtrum, & nolite deſpicere] coniugem primam atque legitimam. Hinc Chri-
ſtus in euangelio docet, vxorem non eſſe abiiciendam, niſi ob fornicationem, nec tunc re- Mat.5.&
linquitur, quantum ad vinculum matrimoniale, cum ſit inſolubile poſt culpam carnalem, 19.
ſed quo ad cohabitationem ac torum. Inſuper redarguuntur Iudæi de alio grandi peccato
in Deum. [Laborare feciſtis dominū in ſermonibus veſtris] i. per verba veſtra blaſphema, in-
credulitatis ac diffidentiæ plena, Deum quodammodo moleſtaſtis. Loquitur autem de Deo
modo humano, quaſi de homine ex aliorum malis afflicto. Vnde & dominus ait in Eſaia: La Eſaię 1.
boraui ſuſtinens. Alibi quoq; ait dominus populo Iudæorum: Præbuiſti mihi laborem in ini Eſai. 49.
quitatibus tuis. Similiter ait Apoſt. Eph. 4. Nolite contriſtare ſpiritum ſanctum Dei. [Et di-
xiſtis, In quo eum fecimus laborare?] videlicet [In eo quod dicitis: Omnis qui facit malū, bo-
nus eſt in cōſpectu domini, & tales ei placent.] Infirmi enim Iudæi futurum Dei iudiciū non
penſantes, ſed præſentis vitę proſperitatem ac remunerationem imprudenter conſiderantes,
negabant quodammodo prouidentiam Dei, vel Deum eſſe peccatorum fautorem cēſebant,
eo quod viderant gentiles in gyro eorū morantes, Perſas quoq; & Medos, in hoc ſeculo pro-
ſperari, ditari, regnare, qui tamen Deum Iſrael non colebant, ſe vero Deum colentes, in hac
vita conculcari, depauperari, atq; diuerſis miſeriis affici. Vnde in eorū perſona fertur in pſal.
72. Et dixerūt: Quomodo ſcit Deus, & ſi eſt ſcientia in excelſo? [aut certe vbi eſt Deus iudicii]

id eſt, ſi aliter eſt, & ſi mali Deo diſplicent, boniq́ placent, vbi eſt tunc iuſtum eius iudicium, quod exigit malos puniri ac deijci, bonos autem exaltari & glorificari? De iſto iam celeriter curro, quoniam in ſequenti capit. plenius inde, Deo agente, dicetur.

¶ De myſtico eiuſdem Cap. II. ſenſu. Articul. IIII.

FAcile prorſus eſt ad ſacerdotes noui teſtamenti applicari, quod in præſenti cap. capite de veteris teſtamenti ſacerdotibus dictum eſt. [Et nunc ad vos mandatum hoc] viuendi ſacerdotaliter, ſobrie, caſte, exemplariter ac deuote, [o ſacerdotes] euangelicæ legis, q tanto amplius ad ſpiritualem virtuoſamq́ obligamini vitam, quàm ſacerdotes Moſaicæ legis, quanto ſacerdotium Chriſti ſpiritualius, diuinius, atq; ſublimius eſt ſacerdotio illo legali. [ſi nolueritis audire] i. præcepta viuendi ſacerdotibus Chriſti ſpecialiter tradita adimplere, [mittam in vos egeſtatem] i. donorum gratiæ gratum facientis carentiam, vt ſingulis vobis cõueniat illud Apoc. 3. Tu es miſer & miſerabilis, pauper, cæcus & nudus. [& maledicam benedictionibus veſtris] i. bona naturæ, bona fortunæ, & bona eccleſiæ vobis conceſſa, conuertam vobis in maiorem damnationem, & permittam vos illis abuti in ſuperbiam, eritq́ damnatio veſtra tanto pœnalior, quanto plura à me bona fuiſtis ſortiti. Vnde & Chrs in euan-

Luc. 12. gelio profitetur: Cui plus donatum eſt, plus repetetur ab eo. [quoniam nõ poſuiſtis ſuper cor] i. ineffabilem magnitudinem beneficiorum meorum non ponderaſtis, videlicet quanta ſit dignitas ſacerdotij veſtri, quanta liberalitas atq; dignatio Chriſti in ſacramento ſeipſum vobis donantis, & cum quanta reuerentia puritateq́ mentis ſacramentum hoc conficere, ſumere & tractare oportet. [Ecce ego projiciam vobis brachium] i. opera veſtra tanquam indigna repellam, & gratiæ vigorem ſuſpendam. [& diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus ſolennitatum veſtrarum] i. vitia veſtra carnalia, & vitã veſtrã fœdã ac turpẽ, vobis cum grandi confuſione veſtra obijciã & cunctis oſtendã, [& aſſumet vos ſecum,] opera eñ veſtra ſequentur vos, [& ſcietis] per experientiam confuſionis damnationisq́ veſtræ, [qa miſi ad vos mãdatũ iſtud] nouæ legis. [pactũ meũ] i. noui teſtamẽti fœdus [fuit cũ eo,] pſertim cũ apoſtolis eorũq́ ſucceſſoribus ſanctis, quod eſt pactũ [vitæ &] gratiæ in pſenti, & vita gloriæ in futu-

Mat. 26. ro, pactũq́ [pacis] internæ: ſiquidẽ corã illis in cœna Chriſtus noui teſtamẽti ſacramentũ inſtituit, & nouũ teſtamentum firmauit. Deniq; de quolibet apoſtolorum & ſacerdotum atq; pontificum, ſancte viuentium, dici poteſt ſecundũ ſenſum præcedẽti articulo poſitum, quod domin' ait: [Dedi ei timorẽ, & timuit me. Lex veritatis] i. doctrina & iuſſio Chriſti, [fuit in ore eius, & iniquitas nõ eſt inuẽta in labijs eius, in pace & quiete ambulauit mecũ, & multos auertit ab iniquitate.] Secundũ Hierom. his verbis deſcribit Deus, qualis eſſe debeat ſacerdos, ſ. vt fideliter timeat Drũ, & legẽ diuinã ſemper habens in corde & ore, nullo maculetur mendacio, nec impietate turpetur aut dolo, ſed cum pace & iuſtitia corã altiſſimo viuẽs, cæteros præſertim ſibi cõmiſſos, ſemp totis viribus ab impietate auertere ſatagat: quia vt ait Hiero. qui ſacerdos eſt, & non corripit delinquẽtes, ſacerdotis officiũ præterit. [Labia eñ ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiã.] Sacerdotum eſt habere diſcretionẽ præcipuã inter virtutes ac vitia, inter precioſum & vile, inter bonum & malum, inter verũ & falſum, inter leprã & nõ leprã, & vt in tantũ eruditi ſint, quod onus ſui officij fructuoſe queant implere, aliosq́ docere. Nã [legẽ] i. Chri præcepta & documẽta [requirent] laici [de ore eius,] præſertim cũ Leuit. 10. dñs dicat ſacerdotibus veteris teſtamẽti: Vinum & omẽ quod inebriare poteſt, nõ bibetis, quando in tabernaculũ teſtimonij, vt habeatis ſcientiã diſcernendi inter ſanctum & pphanũ, doceatisq́ filios Iſrael omnia legitima mea. Quàm vehemẽter ergo dãnabiles ſunt ſacerdotes noui teſtamẽti, qui potibus vacant, & ſanctæ ſcripturæ ſtudium nõ frequẽtant? [Vos aũt receſſiſtis de via, & ſcandalizaſtis plurimos in lege.] hoc (proh dolor) nõ expoſitione, ſed luctu & gemitu indiget, cum ſacerdotes Chriſti de via iuſtitiæ impudenter ac publice nimiã recedãt, ſuaq́ perditiſſima conuerſatione innumerabiles grauiter ſcandalizent. Ideo dominus dat eos contemptibiles vulgo & omnibus, ita vt laici ſacerdotibus vix aſſurgãt, vel reuerentiæ exiguum ſignum demonſtrent, quin potius eos irrident. Porro quod ſubditur: [Nunqd nõ pater vnus omnium noſtrũ? nunquid non Deus vnus creauit nos? quare ergo deſpicit vnuſquiſq; fratrẽ ſuum?] contra omnes ſuperbos, indignabundos, paſſionatosq́ dicitur, q cõmunẽ originem atq; naturæ parilitatẽ non attendentes, facili occaſione deſpiciunt alios, in quo tã ſeculares, nobiles, potentes, ac diuites, q̃ alij quidã in proprijs oculis ſapiẽtes aut virtuoſi, multũ culpabiles ſunt, nõ intendẽtes q̧ nihil boni habeãt, niſi à Deo, & quod vitijs pleni ſunt, Deo odibiles, cum hi quos ſpernunt, multis forte donis gratię decorẽtur, vel decorabũtur. Ideo ad Roman. 14. dicit Apoſt. Tu quid iudicas fratrẽ tuũ? aut tu quare ſpernis fratrẽ tuum? oẽs eñ ſtabimus ante tribunal Chri. Attẽdat igitur omnis Chriſtian', q̃d loquitur Chrs: Qui maior eſt

Mat. 20. veſtrũ, ſit veſter miniſter. [Trãſgreſſus eſt Iuda] i. plebs Chriſtiana confitẽs Deo, qñ ſecundum fidẽ ſuã condigne non viuit. [& abominatio facta eſt in Iſrael] i. contẽplatiuis, dum hi q ſpiritu incipiunt, carne cõſummãtur. [& in Hieruſalẽ] i. in miniſtris eccleſiæ, quando ſacerdos

do ſacerdos viuit vt populus.[quia coutaminauit Iudas ſanctificationem domini] i.poſt ope
ra pœnitentię Deo placita recidiuauit,& in eccleſia loquacitrr,vage & irrrligioſe ſe habuit,
ſicut (heu) q̄tidie cernimus.[& habuit filiā Dei alieni] i. iniquitatem ſibi quaſi coniugē ſum-
pſit,actus immundos iugiter amando & amplectendo.Hoc faciunt carnales & lubrici, quo-
rum deus venter eſt,& cupidi qui aurum Deo præponunt. [Diſprrdet dominus virum qui fe
cerit hoc]niſi deſiſtat.[operiebatis lachrymis altare domini fletu & gemitu.]Hoc faciunt,qui
alios opprimunt & contriſtant ita,vt illi ita afflicti, coram domino ingemiſcant & plorent.
Rurſus id faciunt,qui ꝑ temporaliū amiſſione ac damno terreno ſuperflue lugent ac dolēt.
Hoꝝ opera & oblata Deo nō complacēt.Deniq; quod hic dicitur cōtra odiētes cōiuges ſuas,
intelligi poteſt contra Chriſtianos,qui vxores ſuas deſpiciunt,& velut famulas tractant,præ
ſertim contra adulteros oīmi damnatione digniſſimos.Hi igit̃ ſunt docēdi,vt pēſent ſe & con
iuges ſuas ab vno Deo eſſe creatos,& ideo copulatos,vt ſocialiter amicabiliterq; ſimul viuē-
tes,procreent filios,in quibus cultus Dei amplificetur.[Cuſtodite ſpiritum veſtrum]in timo
re & humilitate, ꝑprias ærūnas efficaciter intuendo,omneq; bonū Deo aſſcribēdo. [& nolite
deſpicere]quenq̄,præſertim ꝑpter paupertatē,vel naturalē defectū.Nihilominus impij & mū
dani,ſecundū quod tales,in cōmuni ſpernendi ſunt,ſicut de viro iuſto cantamus in pſal.14.Ad
nihilū deductus eſt in conſpectu eius malignus,timētes aūt dominū glorificat. Hinc ſanctus Iob 31.
Iob: Si contempſi,inquit,iudiciū ſubire cū ſeruo meo.Nūquid nō in vtero fecit me,q & illū?
[Laborare feciſtis dominū in ſermonibus veſtris.Et dixiſtis:In quo fecimus eū laborare? In
eo ꝙ dicitis:Omnis qui facit malū,bonus eſt in conſpectu domini,& tales ei placent.Aut cer-
te vbi eſt Deus iudicij?]Hoc iuxta intellectum præhabitū intelligi poteſt de imperfectis & ru
dibus Chriſtianis, qui viſa impiorum proſperitate, iuſtorumq; tribulatione,contra Deum
murmurant,atque ipſius prouidentiæ detrahunt, quemadmodum ſequenti cap.clarius inno
teſcet. Cætera ex præinductis facilime intelliguntur.

¶ Expoſitio literalis Capit.III.Ecce ego mittam angelum meum.

Articulus quintus.

SIcut Apoſt.docet,Finis legis eſt Chriſtus,ideo de Chriſti myſterijs vaticinari pręcipua eſt Rom.10.
prophetarum intentio.Vnde & ſanctus Malachias poſtquam præcedentibus duobus ca-
pitulis ad ſui temporis Iudæos præfatus eſt,iam de Chriſti aduentu loqui orditur, immo
Deus ꝑ ipſum.[Ecce ego mittā angelū meum,& præparabit viā ante faciē meā.]Hāc ſcriptu-
ram de Ioan.Baptiſt.eſſe prædictam Chriſtus teſtatur:Hic eſt,inquiens,de quo ſcriptum eſt: Matt.11.
Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viā tuam ante te. Marcus
quoq; euangeliū ſuū ita exorſus eſt: Initiū euangelij Ieſu Chriſti filij Dei,ſicut ſcriptū eſt in
Eſa.proph.Ecce ego mitto angelū meū ante faciē tuā,qui ꝑparabit viā tuā ante te. Vox cla- Marci.1.
mātis in deſerto.Quod aūt iſta de Ioan.intelligat,pādit ſubdēdo:Fuit Ioannes in deſerto ba-
ptizās.Cur aūt Marcus verba iſta alleget, quaſi in Eſaia ſcripta ſint, cū hoc loco à Malachia
dicātur,ſuper Marcū expoſui.Sciendū præterea,ꝙ dominus noſter Ieſus Chrs,eiusq; Euan-
geliſta Marcus,ſenſum potius q̄ formā verboꝝ iſtoꝝ allegant.Etenim ſcdū q̄d ipſi allegāt,
verba iſta dicūtur in ꝑſona patris:ſed ꝑut hic introducūtur, in ꝑſona Chrī dicunt̃.Itaq; Chrs
ait:Ecce ego mittā angelū meū:In fine eqdem præcedētis capituli imꝑfecti dixerunt: Oīs q
facit malū,bonus eſt in cōſpectu domini,& tales ei placēt: Aut certe vbi eſt Deus iudicij? Ad
quod Chrs quaſi reſpondens, ſubiungit: Ecce ego mittā angelū meum, i.Ioannē Baptiſtā,
ex cuius prædicatione error illoꝝ cœpit redargui,& ꝑ Chriſtum pleniſſime reprobat̃.Dicit̃
autē Ioannes angelus ratione officij,non naturæ ſuperioris, qm̄ nuncius Dei, & q̄a angelicæ Lucæ 1.
vitæ,& qm̄ ſacerdotis filius,ita ꝙ ſacerdotē eſſe ſibi competebat.Et iā dictum eſt,ꝙ ſacerdos
Dei ſit angelus.De hoc Chriſti prænuncio fert̃ in Ioanne:Fuit homo miſſus à Deo. Et præpa
rabit viā ante faciē meā,i.corda Iudæoꝝ ſua pręedicatione atq; baptiſmo diſponet ad meum Ioan. 1.
aduētum meāq; ſuſceptionē,vt ꝑ eum credāt in me. Vnde Ioan.habet: Hic venit in teſtimo-
nium,vt teſtimonium ꝑhiberet de lumine, vt oēs crederēt per eū. Deinde Chriſtus de ſeipſo
quaſi de alio loquēs,ſicut frequēter fit in ſcripturis,adiecit:[Et ſtatim]poſt Ioannis natiuita-
tem[veniet ad templū ſuum dn̄ator,quē vos quæritis]i.Chriſtus rex regum & dominus vni-
uerſoꝝ,cuius aduētum oēs deuoti & boni illuminati,à principio mundi deſiderauerūt,ſecū-
dum quod Chriſtus in euangelio ait diſcipulis:Beati oculi qui vidēt quę vos videtis.Dico eñ Lucę 10.
vobis qm̄ multi reges & prophetæ voluerunt videre,quæ vos videtis,& nō viderunt.[& ange
lus teſtamēti,quē vos vultis] i. Chriſtus magni conſilij angelus,ꝑ quē, ſecundū q̄d mediator
eſt Dei & hominum,Deus pater ſeu trinitas ſuperbenedicta nouum dedit & cōdidit teſtamē
tum, iuxta illud Hiere.Ecce dies veniunt,dicit dn̄s,& feriā domui Iſrael & domui Iuda pactū Hier. 31.
nouum.Porro per tēplum,intelligi poteſt templum illud materiale ciuitatis Hieruſalē, in q̄
Chriſtus à matre fuit oblatus,in quo & ipſe duodecim factus annoꝝ inter doctores cōſedit,
in quo poſt annum ſuum triceſimum ſæpius prædicauit,atq; miracula fecit, tūcq; impletum

Pſal.47. eſt quod Pſalmiſta prædixit: Suſcepimus Deus miſericordiã tuã in medio templi tui. Pro-
Agg.2. pter quod dictũ eſt in Aggæo propheta: Magna erit gloria domus huius nouiſſimæ magis ꝙ
primę. Vel templum intelligendum eſt congregatio eorum, qui crediderunt in Chriſtum, &
Joann.1. adhæſerunt eidem. De quibus Ioannes ait: Verbum caro factum eſt & habitauit in nobis. Et
Baruc.3. Baruch: Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt. Præterea ſicut refert
Hieron. quod iam de Ioanne Baptiſta expoſitum eſt & de Chriſto Ieſu, Iudæi exponſit de He
lia & ſuo quem præſtolantur rege Meſſia. Hinc perpendo, nõ irrationabiliter dici à Chriſti-
anis, quod Iudæi per Heliam conuertentur ad dominum Ieſum Chriſtum. cum enim audie
rint eum prædicare, quod Ieſus ſit Chriſtus, quem putabant prædicatuꝶ oppoſitũ, celeriter
conuertentur. Quæ autẽ ſequuntur, quidã exponunt de ſecundo Chr̃i aduentu. Quod licet di
ci valeat, cõuenientius tamẽ videntur referri ad primũ aduentũ, ſicut ex ipſo literæ huius cõte-
xtu clarebit. [Ecce venit] per incarnationis myſteriũ atq; viſibilẽ formã, [dicit dominus exer
cituũ] Repetitio, confirmationis indicium eſt & attentionis prouocatio. [Et quis poterit co-
gitare diem aduentus eius?] i. quis capere ſufficit, qualiter veniet, quã magnifice, mirabiliter
atq; humiliter: qualis quoq; & quãtus ſit ipſe, qui veniet. Incarnatio nẽpe ſaluatoris, eiuſq;
maieſtas, à nobis cõpræhendi nequeunt. Modus quoq; aduẽtus Chr̃i nec ipſis prophetis tam
diſtincte innotuit, ſicut apoſtolis ſpiritu ſancto recepto, videlicet, quod mox in ipſa hora na-
tiuitatis angelus loqueret paſtoribus, & repẽte multitudo cæleſtis militiæ Deũ laudarẽt, mul
taq; alia, quæ in euangelio deſcribunt. [Et quis ſtabit ad vidẽdũ eũ] i. excellẽtiã eiꝰ nemo in-
tueri & cõpræhẽdere poterit, ſecundũ quod Chr̃s dixit Iudæis Ioan.8. Neq; me ſcitis neq; pa
Sapiẽ.2. trẽ meũ. Vel hoc dicit, qm̃ pauci ex Iudæis crediderunt in eũ, nec poterãt eũ patiẽter inſpice-
re, qbus etiã grauis extitit ad vidẽdũ. Hinc ſubdit: [Ipſe em̃ quaſi ignis cõflans] i. acute rigo
roſeq; alloquẽs, docẽs & increpãs peccatores, pſertim ſacerdotes, phariſæos & ſcribas, immo
& ſuos prælectos diſcipulos p cauſa & tẽpore, quoꝶ & vitia quaſi ignis cõſumpſit. Propter
quod dicit Apoſt. ad Hebr.12. Deus noſter ignis cõſumẽs eſt. Simili modo Eccle.48. ſcribitur
de Helia: Et ſurrexit Helias propheta quaſi ignis, & verbũ eius quaſi facula ardebat. [& quaſi
herba fullonũ] nã ſicut per herbã huiuſmodi fullones mundãt ſplẽdidaſq; efficiunt veſtes, ſic
Chriſtus ſua prædicatiõe, vita & gratia, multoꝶ corda purgauit. [Et ſedebit cõflans] i. pecca
Lucę 12. ta cõſumẽs, & audientiũ corda inflãmans, ſecundum quod ait in euãgelio: Ignẽ veni mittere
in terram. [& emundãs] animas diſcipuloꝶ ſuoꝶ, [quaſi argentum] quod igne purgatur. [&
purgabit filios Leui] i. ſacerdotes & templi miniſtros, quorum aliqui quãuis pauci, ante paſ-
ſionem per Chriſtum correcti fuerunt, quamuis tempore paſſionis rurſum pene omnes ſedu-
cti fuerint per principes ſacerdotum & ſcribas ac phariſæos incredulos: poſt paſſionem vero
Acto. 6. multa etiam turba ſacerdotum credidit in eum, ſecundum Lucam in Actibus. Aliqui quoq;
diſcipulorum Chriſti & Apoſtolorum, ex tribu Leui fuiſſe leguntur. [& colabit eos quaſi au-
rum & quaſi argentũ] i. quẽadmodũ argentũ & aurũ in fornace à commixtione immundi
purgantur: ſic Chriſtus per tribulationes diuerſas & graues, ſuos ab immunditia culpæ mun
dabit, quibus & dixit Matth.24. Eritis odio omnibus hominibus pter me. [& erũt dño offe
rẽtes ſacrificia in iuſtitia.] Sacrificia iſta intelligi poſſunt orationes deuotæ, obſeruãtia præ-
ceptoꝶ, & cætera quę offerunt conuerſi ad Chr̃m, pſertim ſacramẽtũ altaris, quod pter plu
ralitatẽ ſacramẽtaliũ ſpecieꝶ, pluraliter ſacramẽta vocat, cum dicimus: Purificent nos (quęſu
mus) domine ſacramenta quæ ſumpſimus. Iſta offeruntur in iuſtitia, i. in cõuerſatione virtuo
ſa, in charitate & gratia. [Et placebit domino ſacrificium Iuda & Hieruſalẽ] i. oblatio ſacra-
mẽti Euchariſtiæ, à Iudæis in Chriſtũ credẽtibus facta, quæ primo in ciuitate Hieruſalem à
Chriſto noſcitur inſtituta, & ab eius diſcipulis continuata, vt patet in Matth.26. capit. & in
Actib. apoſtol.2. cap. [ſicut dies ſeculi & ſicut dies antiqui] i. ſicut Deo placuerunt olim ſacri
ficia patriarcharum, Melchiſedech, Abrahæ, & ſanctorum ſacerdotum in lege, videlicet Mo
ſis & Aaron, immo veritas pręcedit figuram & vmbram, tamen ſacrificium nouæ legis omni-
bus ſacrificijs legis, & his quæ ante legem fiebant, præſtantius, acceptabiliuſq; Deo conſiſtit.
Deniq; nunc inductis conſonat, quod in Eſaię 1. capite dominus ait ad ſynagogam: Conuer-
tam manum meam ad te, & excoquam ad purum ſcoriam tuam, & auferam omne ſtannum
tuum, & reſtituam iudices tuos vt fuerunt prius, & conſiliarios tuos ſicut antiquitus, & con-
teret ſceleſtos & peccatores. Vnde nunc in perſona Chriſti ſubiungitur: [Et accedam ad vos
in iudicio] in aduentu ſecundo, qui erit in maieſtate & gloria cum rigore iuſtitiæ. [& ero te-
Hier.29. ſtis velox] i. iudicando teſtabor, & teſtando idem ipſe iudicium proferam. Vnde in Hiere. ha
betur: Ego ſum iudex & teſtis, ait dominus, ideo iudicium iſtud erit terribile, cum iudex ſit in
fallibilis teſtis, cui nullius conſcientia cõtradicere poterit. [maleficis & adulteris & periuris,
& qui calumniãtur mercedẽ mercenarij] ſubtrahẽdo laborãtibus iuſtã mercedẽ. [& humiliãt
viduas & pupillos] quoꝶ iniuriatio tãto criminoſior eſt, quãto tales pſonæ magis deſtitutę ſunt
humano ſolatio. [& opprimũt peregrinũ] q cũ ſit in alieno ſolo, pie tractãdus eſt. [nec timue
runt

runt me, dicit dñs exercituum]Contra hæc mala loquitur Moſes Leuit.19. Non facies calu-
lumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum. Nõ morabitur opus mercenarij apud te vſq;
mane. Deniq; nil prohibet iſtud ad primum Chriſti aduentum referri. Chriſtus enim præ-
dicando Iudæis, exercuit iudicium iuſtæ correptionis in eos, ſtrenuiſſime increpãdo eorum Matt. 23.
facinora, præſertim ſacerdotum, ſcribarum, & phariſęorum: quemadmodum ex Euangelij
decurſu euidenter probatur. [Ego eñ dñs]ideo vniuerſis præſideo, curamq; gero, & verum
iudicium facio. [& non mutor]idcirco quod me facturum dixi, ſciatis implendũ, & formi-
date. Quod aũt Deus ſublimis & benedictus ſit prorſus incõmutabilis, philoſophi quoq; ſubti-
liter probauerũt, & ſacra ſcriptura copioſe teſtatur: ipſe eñ eſt actus purus & ens abſolute pſe
ctum, ideo eſt æternaliter in vna ac optima ſua diſpoſitione cõſiſtens. De quo fertur in Pſal.
101. Tu aũt idem ipſe es. Et: In pace in idipſum dormiam & requieſcam. In lib. Numer. quoq; Pſalm. 4.
Non eſt Deus vt homo, vt mutetur: nec vt filius hoĩs, vt mentiatur. [& vos filij Iacob nõ eſtis Num. 23
conſumpti]i. quis ſim iuſtus iudex, non tñ per iudicium vltionis deleti eſtis de terra, vt me-
ruiſtis. [A diebus enim patrum veſtrorum]ſ. Abraham, Iſaac & Iacob, vel eorum q de Aegy
pto egreſſi ſunt, [receſſiſtis]non locali abſceſſu, ſed mentis auerſione, [à legitimis meis]i. di-
uinis præceptis, [& non cuſtodiſtis]ea. Vnde in Oſee iam dictũ eſt: Reliquerunt dñm in non Oſee. 4.
cuſtodiendo. Loquitur aũt ſub noĩe horum etiam de his, qui eos præceſſerũt, impieq; vixe-
runt. Hinc Stephanus dixit Iudæis Act. 6. Dura ceruice & incircuncisi corde & auribus, vos
ſemp reſtitiſtis ſpũi ſancto, ſicut & patres veſtri. De prædicta aũt Dei miſericordia ſup Iudę- Thre. 3.
os, loquitur Hiere. in Threnis: Miſericordiæ dñi, quia non ſumus conſumpti, quia non defe
cerunt miſerationes eius. [Reuertimini ad me] per pœnitentiã & præceptorum cuſtodiam,
vel diſponendo vos ad gratiam. [& reuertar ad vos, dicit dñs exercituum]per beneficiorum
collationem. Verbum illud ſuper Zachariam plenius tractatum eſt atq; expoſitũ. Idcirco Zach. 1.
pertranſeo. [Et dixiſtis,]veſtram negligentiam excuſando, vel non rite penſando: [In quo re-
uertemur?]i. quid omiſimus faciendum, vel commiſimus non agẽdum, & in quo nos emen
dare debemus? Quibus continuo reſpondetur: [ſi *affliget homo Deum]i. grauẽ ei iniuriam *affiget
irrogabit, ita vt Deus humano modo loquens, ſe dicat affligi. Quemadmodum enim de no
ſtro profectu atq; ſalute gaudere ſe dicit, ſic de noſtra peruerſitate affligi, configi, moleſtari
ſe perhibet, iuxta illud Eſa. 7. Nũquid parum vobis eſt, moleſtos eſſe hoĩbus, quia moleſti eſtis
& Deo meo? [Et dixiſtis: In quo cõfigimus te?]i. quo vitio ita offendimus te, vt quaſi confi
xum te aſſeras, iuxta quem modũ dicit Deus tactus dolore cordis intrinſecus? Quibus mox Gene. 6.
reſpondetur: [In decimis & primitijs.]i. non ſoluẽdo decimas & primitiua, Leuitis ac ſacer-
dotibus pro eorũ ſuſtentatione deputatas ſecundum legem. Quod aũt Iudæi in hoc grauiter
peccauerũt, in lib. Eſdræ diffuſe deſcribit. Vnde & Salomon: Honora, inquit, dñm de tua ſub- 1. Eſdr. 6
ſtantia, & de primitijs frugum tuarum. [Et in penuria vos maledicti eſtis]i. iſta de cauſa miſi Prou. 3.
in vos ſterilitatem terræ, cariſtiam, egeſtatemq; magnam, de qua in Eſdra ſcriptũ eſt: Eratq; Nee. 13.
tanta, quod quidam filios & filias ſuas, oẽmq; poſſeſſionem vendere cogebant. [Et me cõfigi-
tis vos gens tota]Multi eñ & pene oẽs in iſto fuerunt culpabiles. Deinde Deus dat eis pium
conſilij promptũq; remedium. [Inferte oẽm decimam in horreum meum]i. quæ Leuitis &
ſacerdotibus tenemini de fructibus terræ, in eorum horrea comportate, [vt ſit cibus in do-
mo mea]i. neceſſaria victui habeant miniſtri templi in ſua familia, vel in templo: non enim
aliam partem habuerunt. [& probate me ſup hoc, dicit dñs]i. bonitatis meæ beneficia & ve
ritatis meæ effectum experimentaliter noſcite, decimas perſoluẽdo. [ſi non aperuero vobis
cataractas cæli,]i. tam copioſam pluuiam dedero pro terræ fœcundatione, vt cataractæ ſeu
feneſtræ cæli, quæ in cælo metaphorice eſſe dicunt, videant apertæ. Porro cataractæ proprie
appellant aquæ ductus riuorum, vel oſtia fluuiorum, ſeu meatus per quos ex nubibus cęli ae-
rei defluit pluuia. Vnde in Geneſi dicunt inundante diluuio cataractæ cæli apertæ. [& effude
ro vobis benedictionem]i. victualium & neceſſariorum multiplicationem, immo & gratiæ Gene. 7.
dona, cum actuum virtuoſorum ſufficiens pmium non ſit res terrena temporaleq; bonum,
[vſq; ad abundantiã]quemadmodũ munificentiã decet diuinã, quæ plus dat quàm promiſit. At
vero verbis præinductis non dabatur Iudæis licentia tẽtandi Deum ex praua radice, ſed ex
diuina ſponſiõe, experiendi liberalitatem ipſius. [Et increpabo pro vobis deuorantẽ, & non
corrumpet fructum terræ veſtræ]i. ea quæ ſolent fructus terræ corrumpere, prohibebo à ter-
ræ naſcentiũ veſtrorum deuoratione, videlicet ventũ vrentẽ, bruchum, locuſtã & hoſtes. [nec
erit ſterilis vinea in agro, dicit dñs exercituum. Et beatos vos dicent oẽs gentes]propter oĩm
bonorum, quæ vobis præſtabo, abundantiã, dummodo præcepta mea ſeruetis. [Eritis enim
vos terra deſiderabilis]i. ſimiles decoræ ac fertiliſſimæ terræ, & noĩe terræ talis deſignabimi-
ni, eo modo quo terra p populo eam habitãte accipit. Conſequẽter dñs reprobat errorẽ imper
fectorũ, de quo in fine præcedẽtis cap. tactum fuit. [Inualuerũt ſup me]i. impudẽter & improbe
cõtra me prolata ſunt, [verba veſtra] o infirmi & carnales Iudæi, [dicit dominus. Et dixiſtis:

Quid locuti ſumus contra te?]Quibus Deus reſpondit:[Et dixiſtis:Vanus eſt]i.ad finem fe
licem non pertingit,[qui ſeruit Deo,& quod emolumentum]i.quid boni conſecuti ſumus,
[quia cuſtodiuimus præcepta eius,& quia ambulauimus triſtes]i.corde cõpuncti & pœniten-
tes,[coram dño exercituũ?]Cur aũt hęc dixerint,in fine articuli tertij tactum eſt.[Ergo]i.quia
non prodeſt Deo ſeruire,nec ipſe vindicat mala,neq; remunerat bona,[nunc]ex iſta cõſide
ratione,[beatos dicimus arrogantes,ſiquidem ædificati ſunt]i. in oĩbus mundi diuitijs ſtabi
liti,[facientes impietatem]idola adorando,quæ eſt iniquitas maxima & negatio cõtra Deũ
omnipotentẽ,vt S.Iob 31.profitetur.[& tentauerunt Deum] ſine vllo timore peccando.[&
ſalui facti ſunt]i.impuniti manſerunt,& quod cupiebant,ſortiti ſunt.Præterea ſancti pphe
tæ frequenter in perſona infirmorum verba iſtis ſimilia inueniuntur dixiſſe,vt eſt illud Hie-
Hiere 12. remiæ:Iuſtus quidem tu es dñe,ſi diſputem tecum.Veruntñ iuſta loquar ad te:Quare via im
piorum proſperatur,& bene eſt oĩbus qui præuaricantur,plantaſti eos, & pficiunt?De quibus &
in Pſal. 143. cãtatur,Quorum filij ſicut nouellæ plantationes. Filiæ eorum compoſitæ,prom
Abac. 1. ptuaria eorum plena,eructantia ex hoc in illud.De hoc dictum eſt ſuper Abacuc.[Tunc lo-
quuti ſunt timentes Deum,vnuſquiſq; cum proximo ſuo.]timorati & illuminati à Deo Iu-
dæi,auditis tam impijs verbis malorum contra pvidentiam atq; iuſtitiam Dei,mutuo ſunt
loquuti:quod videlicet Deus oĩa iuſte diſponit,nec aliquid inordinatum relinquit,& quos nũc
paterne caſtigat,in futuro felicitat:quos aũt nunc pſperari & quaſi impune peccare permit
tit,in alia vita terribilius punit.[Et attendit dñs & audiuit]iuſtorum & impiorum vniuerſa
verba & facta conſiderauit.[& ſcriptus eſt liber monumenti coram eo]i.iſta à Deo iuſſa ſunt
ad ppetuam memoriam annotari & ſcribi,& in eius ſcientia indelebiliter continent,atq; in
libro cõſcientiæ ſcripta habentur.[timentibus Deum & cogitantibus nomen eius]i.ad con
ſolationem & ſalutem eorum,qui Deum verent ac contemplant.[Et erunt mihi]iſti electi,
[ait dñs exercituũ, in die qua ego facio] i.inter electos reprobosq; diſcernam.[in peculiũ]i.
populum familiarem & charum.[& parcam eis] tunc [ſicut mater parcit filio ſuo ſeruienti
ſibi]i.obedienti,tunc enim ab omni eruentur ſupplicio.[Et conuertimini]i.tunc vos prædi
cti erroris aſſertores, ad conſiderandum vos & peruerſitatem calamitatemq; veſtram ocu-
los veſtros vertetis.[& videbitis]per effectum & executionẽ iuſti iudicij Dei,[quid ſit inter
iuſtũ & impiũ,& inter ſeruientẽ Deo & non ſeruientẽ]i.quantũ Deus inter iſtos diſtinguat,
quã diuerſa vtriſq; pmia reddat,euntibus impijs in ignẽ æternũ, iuſtis aũt in felicitatẽ æternã.

¶Elucidatio Cap.IIII.Ecce enim dies veniet ſuccenſa quaſi caminus.

Articulus ſextus.

COnſequenter dñs de futuro generali iudicio apertiſſime loquitur:[Ecce enim dies ve
niet ſuccenſa quaſi caminus,]i.dies iudicij in quo mundus ſtabit in igne conflagratio
nis,qui & faciem iudicis præcedens durabit,quouſq; ſententia contra iniuſtos prola-
ta eos inuoluat,ſimulq; cum eis in infernum deſcendat.Ideo ſcriptum eſt Pſal.96.Ignis ante
ipſum præcedet,& inflammabit in circuitu inimicos eius.De quibus iam ſubditur:[& erunt
oẽs ſuperbi & oẽs facientes impietatem,ſtipula]i.ſimiles ſtipulæ,ignis ardorẽ ferendo:non
tñ corrumpẽtur ab igne,vt ſtipula:quanq̃ hi,quos ignis ille inuenerit hic viuos,ſint occiden
di ab ipſo etiam boni,ſed iam de malis eſt ſermo. [& inflãmabit eos dies veniens, dicit dñs
exercituum]i.ignis diei illius corpora reproborum incendet,etiam durante ipſo iudicio.[q
non relinquet eis radicem]i.fructificãdi virtutem,[& germen] i.perpetrationem vitiorum
præteritorum,in quibus delectati fuerũt,iuxta quod ſcriptum eſt Pſal.1.Iter impiorum per-
ibit.Et rurſus de impio cantamus in Pſal.51.Deus deſtruet te in finem,euellet te, & emigra-
bit te de tabernaculo tuo,& radicem tuam de terra viuentium. Hinc in Eſaia legitur: Ecce
Eſa vlt. dñs in igne veniet reddere in indignatione furorem ſuum,& increpationem ſuam in flam-
2.Theſ.1 ma ignis.De hoc quoq; Apoſtolus loquit ad Theſſ.Iuſtum, inquiens,eſt apud Deum retribu
ere tribulationem his,qui tribulant vos, in reuelatione dñi noſtri Ieſu Chriſti de cælo cum
angelis virtutis eius in flamma ignis,dantis vindictam his qui non obediunt euangelio, q
pœnas dabunt in interitu æternas.[Et orietur vobis timentibus nomen meum]filiali & ca-
ſto timore,quẽ charitas generat,non expellit,[ſol iuſtitiæ]i.Chriſtus totius æquitatis & ſan
ctitatis origo,qui tũc apparebit electis placido ac ſereniſſimo vultu,æquiſſimus oĩm remu-
Sap.5. nerator,de quo in lib.Sap.impij dicunt:Sol intelligentiæ non eſt ortus nobis.Quemadmo-
dum enim ſol iſte viſibilis cunctis ſuæ lucis capacibus radios influit, quantum in ſe eſt,ita &
Chriſtus omni menti creatæ diſpoſitæ,radios ſapientiæ,æquitatis & gratiæ copioſe immittit.
Ioan. 8. Propter quod ait:Ego ſum lux mũdi.[& ſanitas] i.plena mẽtis corporiſq; felicitas, [in pen
nis veſtris]i.virtute & contemplatione veſtra,quia & beatitudo animæ redundat in corpus.
Vel pennæ iſtæ ſunt aſcenſio & volatus electorum cum Chriſto ad cælum agilitaſq; ipſorũ,
qua tanq̃ ſcintillæ in arundineto diſcurrent.[Egrediemini]de carcere ſeculi huius ad patri
am.Vel egrediemini,cõſiderando impiorũ damnationẽ ad maiorẽ veſtrã exhilarationem.

[& ſa

[& ſalietis ſicut vituli de armẽto]i.inæſtimabili replebimini gaudio, quod redundabit exu
berãter in corpore. Vnde Septuaginta tranſtulerũt: Sicut vituli de vinculis relaxati. [Et cal-
cabitis impios, cum fuerint cinis ſub planta pedum veſtrorum]i. cum fuerint vobis tanq̃ pul
uis plene ſubiecti, quod erit in die iudicij, q̃ñ electi gaudebunt, ꝙ tantam infelicitatem miſe
ricorditer euaſerunt. Idcirco diuino amore incogitabiliter ſuccendentur, & Deo præcordi
aliſſime regratiabuntur. Lætabitur nempe iuſtus, cum viderit vindictam. Vnde in Iob habe Iob. 22.
tur: Videbunt iuſti, & lætabuntur, & innocens ſubſannabit eos. [in die quo ego facio] i. iſta
complebo, [dicit dñs exercituum] Hoc eſt, in die iudicij. Vnde in Eſaia dñs cõteſtatur: Egre Eſa. 66.
dientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati ſunt in me, & erunt vſq; ad ſatieta-
tem viſionis omni carni. [Memẽtote legis Moſis ſerui mei] i. cum tam metuendum Dei iu
dicium ſit futurum, iam inceſſanter reminiſcamini, & ſeruate legem Dei per Moſen datã.
[quam mandaui ei in monte Oreb]i. Sinai. Vbi data eſt Moſi lex ſcripta, & duæ tabulæ te-
ſtamenti ſcriptæ digito Dei. [ad oẽm Iſrael]i. vt eam oĩbus filijs Iſrael obſeruandam propo-
neret. [præcepta]i. præcepta illa decem moralia, puta decalogum legis, quæ etiam in nouo
teſtamento iubentur ſeruari, Chriſto dicente: Si vis ad vitam intrare, ſerua mandata. [& iu- Matt. 19
dicia]i. præcepta iudicialia, quæ determinabant modum iuſte viuendi ad proximum, ſicut
cæremonialia legis præcepta determinabant modum ſe habẽdi in cultu diuino ad creato-
rem. Iudicialia aũt legis præcepta poſſunt ſeruari in nouo teſtamento, ſi ab aliquo præſiden-
te Chriſtiano ad hoc idoneo, de nouo inſtituantur: non eñ fuerunt figuratiua duntaxat. De
triplicibus aũt præceptis legis, videlicet moralibus, iudicialibus & cęremonialibus, tractat S.
Thomas peroptime in prima ſecundæ. [Ecce ego mittam vobis Heliam prophetam,] qui ſi
mul cum Enoch viuit in paradiſo terreſtri, venietq; cum eo inſtante Antichriſti ꝑdicatiõe.
Hinc & Chriſtus in euãgelio aſſerit: Helias q̃dem venturus eſt. [anteq̃ veniet dies dñi magnus Matt. 17.
& horribilis]i. dies iudicij, qui magnus terribilisq; vocatur propter magna & terribilia ope
ra Dei quæ fient in eo. [& conuertet cor patrum ad filios]i. cor Abraham, Iſaac, Iacob, alio
rumq; patrum antiquorum ad Iudæos, qui tunc credẽt in Chriſtum. [Et cor filiorum ad pa
tres] eorum. p hoc eñ, ꝙ Iudæos tunc exiſtentes conuertet ad verum Chriſtum, faciet inter
eos & patres eorum plenã charitatis concordiã. Hoc idem angelus dixit de Ioanne Bapt. vt Luc. 1.
ſcribit Lucas. Sicut eñ Ioãnes ꝓuenit primũ Chriſti aduentũ, ita Helias ſecundũ. Hinc Eccl.
48. dicit ad Heliam: Inſcriptus es in iudicijs tempoꝝ, lenire iracundiã dñi, conciliare cor pa
tris ad filium, & reſtituere domus Iacob, cui conſonat quod in Euangelio ait Saluator: Heli Matt. 17.
as cum venerit, reſtituet oĩa. De Heliæ aũt & Enoch ꝑdicatione contra Antichriſtum, & oc
ciſione eorum ab ipſo, multa in Apocal. leguntur. [ne forte veniam, & percutiam terram] i.
terrenos atq; incredulos [anathemate] i. omnimoda reprobatione ac ſeparatiõe. Vnde pro
anathemate Septuaginta tranſtulerunt, penitus. Quidam quoq; affirmat, ꝙ in Hebræo non
habetur, forte, de quo iudicare non valeo, & tamen in tranſlatione Septuaginta ponitur, for
te. Porro, ſiue ſit in Hebræo, ſiue non, certum omnino eſt, quod non ponitur tanquam dubi-
tationis vel incertitudinis ſignum, ſed ad inſinuandum libertatem iudicis venientis.

¶ De ſpirituali intelligentia eiuſdem cap. IIII. Art. VII.

TRiplex ponitur Chriſti aduentus, primus per incarnationem, ſecundus per ſpũalem vi
ſitationem ſeu gratiæ infuſionem, tertius ad finale iudicium. Quemadmodum aũt Ba-
ptiſta fuit præco primi, & ſicut Helias præcurſor eſt tertij, ſic quicunq; electus à Deo ꝑ-
dicator, prælatus vel doctor, præcurſor eſt aduentus ſecundi. Huiuſmodi enim frequẽter mi
ſit Chriſtus ante faciem ſuam, & mittit quotidie ad eos, q̃rum corda p gratiã viſitare diſpo-
nit. Idcirco de quolibet tali dicere poteſt: [Ecce mitto angelum meum, & præparabit viam
ante faciem meam.] Tales fuerunt omnes Apoſtoli & Apoſtolici viri, qui hominum corda
ad Chriſti inhabitationem pręparauerunt, ipſamq; eccleſiam reformauerunt, & tunc ſtatim
venit Chriſtus ad templum ſuum, i. ad conſcientiæ domum, ſiue ad animam quæ ſedes eſt ſa Sap. 1.
pientiæ. [Et quis poterit cogitare diem aduentus eius?] non eñ certo ſcire valemus, q̃ñ Chri
ſtus per charitatem & gratiam gratum facientẽ nos viſitet, ſine reuelatione ſpeciali. Propter
quod ſcriptum eſt in Iob: Si venerit ad me, non videbo eum: & ſi receſſerit à me, non intelli- Iob. 9.
gam. Idcirco ſubiungitur: [& quis ſtabit ad videndum eum?] Deniq; nemo nouit filium niſi Matt. 11.
pater, viſione compræhenſiua, q̃ñ Deum nemo vidit vnq̃. [Et purgabit filios Leui] Hoc fa- Ioan. 1.
cit Chriſtus, dando ſacerdotibus & religioſis gratiã emendationis, & per vicarios ſuos cor- 1. Ioan. 4
rigendo perficiendoq; clericos: quo facto, offerunt Deo ſacrificia in iuſtitia, ſicut expoſitum
eſt. Porro, quod ſubditur, [Accedam ad vos in iudicio,] loquitur Chriſtus contra omnes ini
quos, quibus interim comminatur vt corrigantur. [Et vos filij Iacob non eſtis conſumpti.] ſi
lij Iacob ſunt Chriſtiani, qui vitia ſupplantare tenentur, ſicut & patres noſtri in primitiua
eccleſia feciſſe noſcuntur. Sed heu multi nimis à diebus patrum noſtroꝝ receſſerũt à legiti
mis Chriſti per hæreſes, ſchiſmata, errores, ambitiones, & cætera ſpũalia atq; carnalia vitia.
Verum

Veruntamē Chriſtus non ſecundum peccata eorum reddidit eis, ſed vſq; in præſens multis
longanimiter parcit, qui vtinam miſericordiam & patientiam Dei ſuper ſe intuerentur,&
totis ad creatorem ſuum præcordijs conuerterentur.[Vos cõfigitis me in decimis & primi-
tijs.]Hoc iuxta ſenſum in præcedenti articulo poſitum Chriſtus dicit contra eos,qui debi-
tas eccleſiæ oblationes decimaſq; perſoluere renuunt,nec curãt illis temporalia ſua commu
nicare,à quibus ipſi ſpũalia bona ſuſcipiunt.Idéo iſti[in penuria maledicti ſunt:]quoniam
tam mortaliter in Deum peccando,omnium donorum gratiæ ſubtractionē merentur, nec
habent ſpũales diuitias,ſed vere nudi mente ac pauperes ſunt coram Deo, deformes ac ſqua
lidi,tantoq; miſerabiliores,quanto interiorem ſuam penuriam minus attendũt & reputãt.
Porro,ſi iſti debitas oblationes deuote pſoluerint,aperiet eis Chriſtus cataractas cæli, aquã
ſapientiæ ſalutaris eis influendo,effundetq; eis benedictionē ſuam in abundãtia, doniſq;
virtutibus corda eorum implendo.Inſuper dicit eiſdem:[Increpabo pro vobis deuorãtem]
i.diabulum tentatorem,qui tanq̃ leo rugiens circuit, quærens quem deuoret: iſtum cõterit
Rom.16. Chriſtus ſub pedibus deuotorum velociter,ſicut Apoſtolus loquitur ad Roman.[& nõ cor-
Luc.8. rumpet fructum terræ veſtræ]i.cordis veſtri profectum,nec ſemē quod eſt verbum Dei,tol-
let à mente.[nec erit ſterilis vinea in agro] i.anima in corpore,vel eccleſia in ſeculo, immo
fructum operum virtuoſorũ producet.Præterea,quod dñs ait,[Inualuerunt contra me ver-
ba veſtra,& dixiſtis:Vanus eſt qui ſeruit Deo,& quod emolumentũ, quia cuſtodiuimus p̃ce
pta eius?&c.]contra oẽs puſillos,carnales rudeſq; dicitur, qui intuitu temporalium potius
q̃ amore æternorum Deo vtcunq; deſeruiunt,&qui viſis ſpũalium hoim aduerſitatibus,ſecu
lariumq; proſperitatibus,faciliter ſcandalizant, & in fide prouidentiæ Dei nutare incipiũt,
eoſq; beatificare quos temporaliter florere ac proſperari conſpiciunt.Iſti non norunt,q̃ vti-
le ac ſalubre ſit in vita præſenti multipliciter tribulari,q̃ item periculoſum in ea in corpora
libus proſperari,nec penſant,q̃ terribilis ſit Deus in conſilijs ſuis ſup filios hoim,& q; repro-
bos dimittit ſecundum deſideria cordis eorum, vt eant in adinuẽtionibus ſuis:eos aũt quos
ſingulariter amat,Inſtanter exercet,& flagella eis aſſiduat. Verumtñ in horum imperfectorũ
Iob.21. pſona dicit Iob:Nunquid contra hoiem diſputatio mea eſt,vt merito non debeam contri-
ſtari?Quare ergo impij viuunt,ſubleuati ſunt,confortatiq; diuitijs,ſemen eorum permanet
coram eis,& non eſt virga Dei ſuper eos?Hinc igitur in aduerſis lætemur, in proſperis for-
midemus.Nam q̃uis mirabile ſit iudicium Dei,dum boni aduerſa, & mali proſpera in pſen
ti ſeculo ſortiuntur,mirabilius tñ Dei iudicium eſt,dum electi & boni hic proſperantur,ſic-
ut Gregorius Boethiuſq; teſtantur.[Tunc locuti ſunt timentes Deum,vnuſquiſq; cum pro-
ximo ſuo.]Hi dum infirmorum ac impiorum præinducta audiunt verba, dolent, & inter ſe
conferunt,atq; ſe inuicem conſolantes,dicunt quæ commemorata iam ſunt contra illorum
inſaniam.Ideo erunt in die iudicij,quaſi peculiũ Chriſti.[Orietur vobis timentibus nomen
meum ſol iuſtitiæ]Hoc quotidie adimpletur.dum enim peccator diuinum attendens iudi-
Ephe.5. cium,pœnitet,ſtatim Chriſtus eum illuminat,ſicut Apoſtolus exhortat:Surge qui dormis,
& exurge à mortuis,& illuminabit te Chriſtus.ſed & proficiẽtibus in charitate & gratia,ſol
iſte iuſtitiæ omni hora ſplendidius micat, & clarius iubar infundit. Contemplatiuis vero &
excellentius oritur,& radios theoriæ ſupernæ copioſius impartitur.[Et ſanitas]i.à peccati
læſione immunitas,erit[in pennis veſtris] i.pennæ hæ electorũ in ſeculo iſto, qbus quotidie
volant ad Deum,ſunt oratio pura,meditatio ſancta, contemplatio ſtabilita, & cæteri actus
donorum atq; virtutum,in qbus nunc ſanitas oritur,dum vitijs non miſcentur:immo ſi qd
euagationis,venialiſq; culpæ ſe ingerat,charitatis feruore repente conſumit.[Mementote
legis Moſis ſerui mei]multo amplius mente,ore,& facto memores eſſe debemus legis Chri-
Heb.10. ſti vnigeniti filij Dei.Propter quod ad Hebræos ſcribit Apoſtolus:Irritam quis faciẽs legem
Moſis,ſine vlla miſeratione duobus vel tribus teſtibus moritur:quãto magis putatis deterio
ra mereri ſupplicia,qui filium Dei conculcauerit,& ſanguinem teſtamenti pollutum duxe-
rit,& ſpũi gratiæ contumeliam fecerit? ¶Poſtremo, ſicut Helias conuertet ſua prædicatiõe
cor patrum ad filios,& e conuerſo:ſic oĩs bonus prælatus,prædicator,paſtor,ſeu doctor,qui
alios ad viam æquitatis conuertit,& corda eorum ad Deum reducit, conuertit cor patrum,
videlicet Apoſtolorum & aliorum ſanctorum,ad iſtos,& cor iſtorum ad illos,vt Deo ſimul
cohæreant,atq; in vinculo charitatis connexi permaneant. Similitudo quippe eſt cauſa amo
ris,& vnit diſcordes,quemadmodum diſſimilitudo ſeparat copulatos. Hæc aũt Chriſtus p
ſuos vicarios efficit,ne veniens imparatos condemnet. Multis etenim modis nos ad ſe re-
uocare non ceſſat, qui vult omnes homines ſaluos fieri, & ad veritatis peruenire notitiam,
qui eſt cum patre & ſpirituſancto ſuper omnia Deus ſublimis & benedictus,Amen.

¶COMMENTARIORVM IN DVODECIM PRO-
phetas minores,per D.Dionyſium Carthuſianum,finis.

A 00.837